Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterye, gilden en regeeringe

https://hdl.handle.net/1874/36762

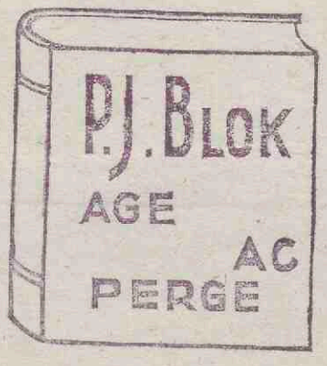

INSTITUUT
VOOR GESCHIEDENIS DER
RIJKS-UNIVERSITEIT
TE UTRECHT

AMSTERDAM

IN ZYNE

OPKOMST, AANWAS,

GESCHIEDENISSEN,

VOORREGTEN, KOOPHANDEL,

GEBOUWEN,

KERKENSTAAT, SCHOOLEN,

SCHUTTERYE, GILDEN

EN

REGEERINGE,

BESCHREEVEN,

DOOR

JAN WAGENAAR,

HISTORIESCHRYVER DER STAD.

TWEEDE STUK.

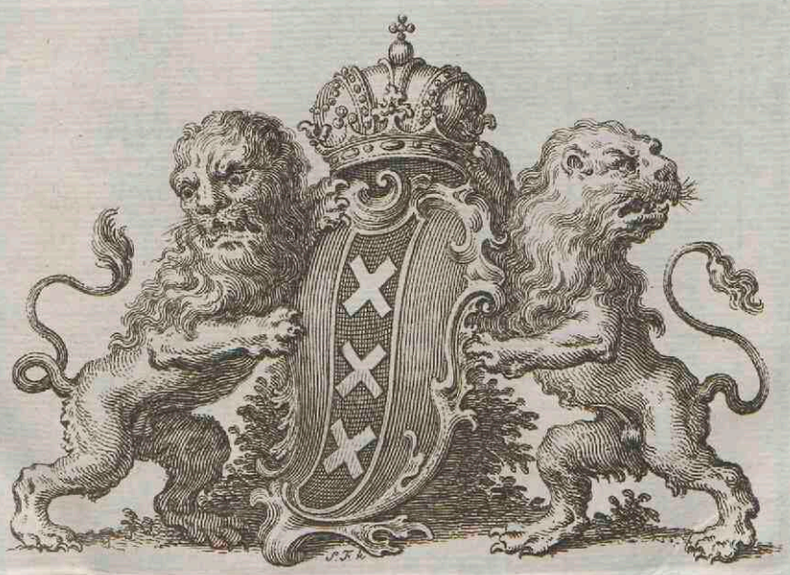

TE AMSTERDAM,

By ISAAK TIRION. 1765.

Met *Privilegie* van de Edele Groot-Mogende Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

EERSTE BOEK.

WEERELDLYKE GEBOUWEN en WERKEN.

I.

STADHUIS.

Overgang tot de beschryving der *Weereldlyke* en *Geestelyke* Gebouwen: en *voor eerst*, van de *Weereldlyken*.

In 't EERSTE DEEL deezes Werks, eene algemeene schets gegeven hebbende van de Opkomst, Aanwas en tegenwoordige gedaante der Stad AMSTERDAM; en in het TWEEDE, de Geschiedenissen dier Stad, door alle tyden, tot digt aan den tegenwoordigen, hebbende te boek gesteld; gaan wy nu over, tot eene byzondere beschryving van 't gene in de Stad merkwaardig is, en, *voorreerst*, van haare GEBOUWEN en WERKEN, die, in *weereldlyken* en *geestelyken*, konnen onderscheiden worden.

Beschryving van 't STADHUIS.

Wy beginnen met de eersten, en geeven, onder de menigvuldige aanzienlyke Weereldlyke Gebouwen, waarmede de Stad verrykt is, met regt, den voorrang aan 't STADHUIS, welk, in konst en luister, boven alle de anderen uitmunt.

Onderzoek naar de plaats van het oudste.

Amsterdam hadt zo dra geene Stads regten en eene Stedelyke Regeering verkreegen omtrent den aanvang der veertiende eeuwe (*a*), of de Stad hadt een Raadhuis noodig, daar de Wethouderschap vergaderde, en de gemeene zaaken bestierde. Ook wordt, in de oudste Keuren, die op Pergament geschreeven; en, gelyk wy, op goede gronden, beslooten hebben (*b*), voor 't grootste gedeelte, in de veertiende eeuwe, gemaakt zyn, reeds gewaagd van *der Stede huys* (*c*), welk, volgens 't gemeen gevoelen, rustende op eene oude overlevering, omtrent de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel, gestaan heeft. De Digter JOOST VAN DEN VONDEL verklaart zig voor dit gevoelen, in zyne *Inwydinge van 't Stadhuis* (*d*), zingende:

STADHUIS.

Het eerste stondt daer 't T zich uitstreckt in zyn bedt
Met biezen, riet en helm, geboort van wederzyde.
Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle wydde,
Ter eere van Godts Helt, Sint Olof. — —

Ook staat, gelyk wy, reeds by eene andere gelegenheid (*e*), hebben aangemerkt, nog tegenwoordig, een Huis in de oude Kapelsteeg, waarvoor men leest *het oude Stadhuis*: welk opschrift 'er reeds gestaan heeft, lang voor dat het huis, in de tegenwoordige gedaante, vertimmerd was. Hierdoor, schynt dan 't gemeen gevoelen bevestigd te worden, dat het eerste Stadhuis, ter deezer plaatse, gestigt geweest is; ten ware men wilde vermoeden, dat de naam van *Stad-* of *Stedehuis* meer niet te kennen gaf, dan dat het huis der Stad toebehoorde; in welk geval, men 'er geen *Raadhuis* door zou behoeven te verstaan. Zo lees ik, van *der Stede huys genaempt den engel, op der sluys*, dat is, of de Damssluis, of de oude zyds-Kolkssluis, in eene Ordonnantie op het plaatsen der brandgereedschappen van den negenenentwintigsten July des jaars 1550 (*f*). Het bygevoegde woord *oud* geeft, nogtans, wat meer te kennen, en schynt op een gewezen *Raadhuis* te zien. Schoon ik dan belyden moet, uit geene egte beschreiden, te kon-

(*a*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 92 *enz.*
(*b*) Voorr. *bl.* XLVIII.
(*c*) Keurb. C. *f.* 3.
(*d*) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 220.
(*e*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 7.
(*f*) Groot-Memor. N. II. *f.* 24.

STADHUIS. konnen toonen, dat het oudſte Stadhuis omtrent de S. Olofs Kapelle geſtaan heeft, neig ik nogtans tot het oud en gemeen gevoelen; te meer, om dat, uit oude Schyvers en egte ſtukken, blykt, dat de S. Olofs-Poort, van ouds, een gevangenhuis geweeſt is; en dat de gevangeniſſen, gemeenlyk, in of naby de Stadhuizen, plagten gebouwd te worden.

Wanneer 'er een Stadhuis op de *Plaetſe* of *Dam* geſtigt werdt. Wanneer dit oudſte Stadhuis verlaaten, of tot ander gebruik geſchikt werdt, is even onzeker. Vaſt gaat alleenlyk, dat, in 't begin der vyftiende eeuwe, het Stadhuis reeds op *de Plaetſe* of Dam geſtaan heeft. Sommigen zyn van gedagten, dat dit tweede Stadhuis, digt aan den kant van 't Water of Damrak, ſtondt (*g*). Doch hiervoor vind ik geenen grond altoos. COMMELIN heeft een' Rentebrief van den agtentwintigſten January des jaars 1418 in 't licht gegeven (*h*), waarby aan *Jan Beth Walichszoon*, die een *erve* aan de Stad opgedraagen hadt, welk aan *die plaetſe* gelegen, en aan de eene zyde met der *Stede huys ende erve* belend was, van Stads wege, boven 't gene hy reeds ontvangen hadt, eene jaarlykſche rente van vier gouden Engelſche Nobelen beloofd wordt: en 't is, onder de nakomelingen van deezen Beth, van hand tot hand, overgeleverd, dat de Vierſchaar, die nevens 't Stadhuis ſtondt, op dit aangekogt erf geſtigt is geweeſt. Doch deeze Vierſchaar heeft niet aan den waterkant geſtaan; maar byna op gelyke rooijing met het midden der Kalverſtraate, gelyk uit alle oude afbeeldſels blykt. Het eigenlyk Stadhuis ſtondt ten noorden van het erf, waarop, in of na 't jaar 1418, de Vierſchaar geſtigt werdt: en ſchynt de Stad het gebouw van *Katryn Mathyſen Heyngenszoons Weduwe* gekogt te hebben; alzo men, in den aangehaalden Rentebrief, leeſt van *der Stede huys ende erve dat Katryn Mathyſen Heyngenszoons Weduwe plagh tho te behoren.* Men weet niet zeker, of de Vierſchaar terſtond in, of kort na 't jaar 1418, volbouwd werdt. Doch het Stadhuis ſtondt 'er zekerlyk, reeds voor dien tyd, en wordt, onder den naam van der *Stede huys*, vermeld, in eene Handveſt van Hertoge Willem van Beijeren van den jaare 1411 (*i*); waarby, onder anderen, veroorloſd wordt, jaarlyks, Waardyns der Lakenen te kiezen. Het Stadhuis en 't S. Elizabets- of H. Geeſts-Gaſthuis, welk 'er nevens ſtondt, werden, in eenen fellen brand, die den drie-entwintigſten April des jaars 1421 ontſtondt, of verteerd of zwaarlyk beſchadigd (*k*). En beide deeze gebouwen eerlang wederom herſteld zynde, verbrandde het Stadhuis andermaal op den drie-entwintigſten May des jaars 1452 (*l*). Het werdt, ſedert, herbouwd, en eerlang met het S. Elizabets-Gaſthuis en Kapelle vergroot, zo dat het, eindelyk, uit drie gebouwen beſtondt. Het noordelykſte gebouw was vroegſt tot een Stadhuis aangekogt en geſtigt geweeſt. Hierop volgde de Vierſchaar, die eenige voeten voorwaards uit getimmerd, en rondsom met yzeren tralien afgeſlooten was; boven welken, onder anderen, de metaalen beeldteniſſen der Graaven *Willem den VI.*, Vrouwe *Jacoba* en Hertog *Filips van Bourgondie*, benevens *Izabelle van Portugal*, Gemaalin des laatſten, in 't kleine, geplaatſt waren, die nu nog, in de Kamer der Heeren Theſaurieren, bewaard worden. Tuſſchen de tralien der Vierſchaare, lagen, in laater' tyd, eenige haakbuſſen, zo ſommigen aantekenen (*m*), wel tot twintig in getal, om, in tyd van nood, de Plaats of Dam ſchoon te houden. De Vierſchaar en de voet van 't noordelyke gebouw waren van witten gehouwen; het overige en grootſte gedeelte van 't laatſtgemelde van gebakken ſteen opgemetſeld. Tuſſchen dit gebouw en de Vierſchaar, ſtondt de tooren, die tamelyk hoog, en met een goed uurwerk en ſlagklok voorzien was. Dit Uurwerk werdt, volgens een beſluit der Vroedſchap van den jaare 1563 (*n*), vernieuwd. De toorenſpits, in 't jaar 1601, wel zes voeten over zyde hellende, werdt, met zonderlinge behendigheid, in den tyd van drie dagen, volkomen wederom regt gezet (*o*). Doch alzo de bouwvalligheid van den tooren voor 't inſtorten van den zelven vreezen deedt, werdt deszelfs ſpits, in 't jaar 1615, afgenomen (*p*), en de Steéklok boven 't plat gehangen. Men beſloot, ſedert, de ſlagklok te plaatſen op den Jan-Rooden-Poorts tooren (*q*). Agter en bezuiden de Vierſchaar, ſtonden S. Elizabets-Kapel (*r*) en Gaſthuis, welken eerlang ook aan 't Stadhuis getrokken werden. In 't Gaſthuis, was eene groote zaal, waar de breede Raad, uit de Vroedſchap en Rykdom beſtaande, en de Waterſteden uit het Noorderkwartier van Holland plagten te vergaderen (*s*). Voor den ingang der zaale, ſtonden, met gouden letteren, de vier rymregels, vervattende den uitſlag van de roekelooze onderneeming der Herdooperen, welken wy, reeds by eene andere

Het verbrandt tweemaalen.

STADHUIS. 't Wordt herbouwd.

Deszelfs gedaante.

(*g*) VONDELS Poëzy I. *Deel*, *bl.* 221.
(*h*) *Bladz.* 254.
(*i*) Handv. *bl.* 111. [15.]
(*k*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 146.
(*l*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 152.
(*m*) M. FOKKENS Amſt. *bl.* 100.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* I. 29 *Nov.* 1563.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9. 17, 23 *Febr.* 7 *Maart* 1601. *f.* 336 *verſo*, 337. *Zie ook* LAURENTIUS Amſteldam.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* II. 30 *Juny*, 1615. *f.* 149 *verſo*.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *N.* II. 25 *Febr.* 1616. *f.* 166 *verſo*.
(*r*) Keurb. D. *f.* 216 *verſo*.
(*s*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 233 *verſo*, *in marg.* 286 *verſo*.

Stadhuis. re gelegenheid (*t*), te boek hebben geſteld. In 't noordelyke gebouw, was ook eene groote en breede zaal, vanwaar, uit de venſters der Voorpuije, 's Lands Plakaaten en der Stede Keuren werden afgekondigd. Voorts, waren hier en hier omtrent de Kamers van Burgemeeſteren, Schepenen, Theſaurieren, Secretariſſen en anderen, op de eerſte, en de Weeskamer, Aſſurantie-Kamer en Wiſſelbank, op de tweede verdieping (*u*). De Kamer van Burgemeeſteren kwam onder den tooren; om welke reden, van ouds, de Acten, voor Burgemeeſteren verleeden, dikwils, uit *het Toorentje*, gedagtekend werden. Zo lees ik, onder anderen, onder eene Acte van den jaare 1548, *Actum den* xij *July a°. utſ°. int thoerntgen prtibus omnibus burgermrn* (*v*). Beneden hadt dit gebouw gevangenplaatſen, naar de zyde van de Vogelſteeg. Doch, in 't jaar 1557, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, drie huizen in de Gaſthuisſteeg te koopen, tot vergrootinge van 't Stadhuis, en tot het maaken van meerder gevangenisſen (*w*).

De Vroedſchap beſluit een nieuw Stadhuis te ſtigten.

De aanwas der Stad hadt, al ſedert eenige jaaren, te wege gebragt, dat het Stadhuis, ſchoon dikwils vergroot, veel te bekrompen was voor de menigvuldige Collegien en Amptenaars, die 'er, ten dienſte der Stede, vergaderen en arbeiden moeſten: ook riep de bouwvalligheid van 't geſtigt lang om een ander en beter, toen de Vroedſchap, in 't jaar 1639, eerſt op het aanbouwen van een nieuw Stadhuis begon te raadpleegen (*x*). 't Leedt egter nog eenige jaaren, eer 't bouwen begonnen werdt. Eerſt werden de burgerhuizen gekogt van verſcheiden' ſtraaten, in welker plaats, het nieuw gebouw geſtigt zou worden (*y*). Men beſloot, eerlang, in May des jaars 1643, met het afbreeken der overgenomen huizen te beginnen (*z*). Doch, 't zy dat de duurte der bouwſtoffen, of het verbranden en herbouwen der nieuwe Kerke, in 't jaar 1645, of beide deeze redenen tevens, en mogelyk nog meer anderen daar toe gelegenheid gaven; 't liep aan tot diep in den Zomer des jaars 1648, eer de huizen van de noordzyde der Gaſthuisſteeg, benevens alle de huizen, die voor de nieuwe Kerke ſtonden, afgebroken werden (*a*). Middelerwyl, was men, eenen geruimen tyd te vooren, begonnen met graaven: en in January des gemelden jaars, waren de rooſters in 't Fondament gelegd. Op den twintigſten dier maand, werden de eerſte, en op den zesentwintigſten October des jaars 1649, de laatſte paalen in 't zelve geheid. 't Getal derzelven beliep dertienduizend zeshonderd negenenvyftig. Doch reeds op den agtentwintigſten October des jaars 1648, was de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd, aan den zuidooſtelyken hoek, naar de Kalverſtraat. Hy was van wit marmer, en omtrent vier voeten dik. Men las 'er deeze woorden op:

Stadhuis. 't gebouw worden gelegd.

Dezen eerſten Fondamentſteen is gelegd door

Gerbrandt Pancras,
Jacob de Graef,
Sybrant Valckenier,
en
Pieter Schaep.

Der Heeren Burgermeeſteren Soonen en Neeven. Den 28 *October* M. DC. XLVIII.

De Burgemeeſters, die, ten dien tyde, regeerden, waren Mr. Wouter Valckenier, Dr. Gerard Schaep, Heer van Kortenhoef, Gerbrand Claesz. Pancras en Cornelis de Graef, Vryheer van Zuidpolsbroek. De laatſte was, nevens de Heeren Anthony Oetgens van Waveren, Jan Huydecoper en Jan Cornelis Geelvinck, by de Vroedſchap, verkooren, om opzigt te hebben over 't bouwen. 't Ontwerp van 't Geſtigt, gemaakt door de Bouwmeeſters *Jacob van Kampen* en *Daniel Stalpert*, werdt, na veel raadpleegens, goedgekeurd. Men viel, van toen af, vlytiglyk aan 't bouwen. Doch de onluſten des jaars 1650, en de opgekomen oorlog met den Staat van Engeland, die de Stad veel koſten baarde, ſchynen het werk eenigszins geſtremd te hebben. Immers, de Vroedſchap beſloot, toen die oorlog op 't hevigſt was, maar eene verdieping te zetten op 't gebouw (*b*), welk men anders hooger zou hebben opgetrokken. In dit beſluit, kwam egter verandering, na het treffen der Vrede met Engeland, in 't jaar 1654; alzo de inkomſten der Stad toen wederom eenigszins waren aangewaſſen. Men vondt dan geraaden, het Stadhuis, volgens het eerſte Ontwerp, te volbouwen (*c*). En 't werk werdt zo yverig voortgezet, dat de Wethouderſchap, op den negenentwintigſten July des jaars 1655, haare intrede deedt in 't nieuwe gebouw (*d*), welk egter toen nog geen

De grondſlag en eerſte Steen van

De Wethouderſchap doet haare intrede in 't nieuwe gebouw.

(*t*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 246.
(*u*) Pontan. Amſt. *Libr.* II. *Cap.* XI. *p.* 210.
(*v*) Geregiſtr. *in een* oud Regiſter ter Theſaurie. *Kas* N. XI. *in het eerſte of bovenſte Vak.*
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 23 *Dec.* 1557.
(*x*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 539.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1640. *f.* 10 *verſo*,
(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1643. *f.* 152 *verſo*.
(*a*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 18 *July* 1648. *f.* 198 *verſo*.
(*b*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 27 *Juny* 1653. *f.* 95.
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 10 *Febr.* 1655. *f.* 231.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 30 *July* 1655. *f.* 1.

STADHUIS.

geen dak hadt. Wy hebben elders aangetekend, hoe 't ongelukkiglyk verbranden van het oude Stadhuis, op den zevenden July des jaars 1652, de Regeering genoodzaakt hadt, haaren intrek te neemen in 't Prinsenhof, terwyl eenige byzondere Kamers elders geplaatst werden (*e*). Van hier werdt alles, ten gemelden tyde, naar 't nieuwe gebouw overgebragt. De kap of het dak werdt ook allengskens voltooid, en grootendeels met leijen gedekt, blykende, uit de *Stads Registers*, dat, nog tot in 't jaar 1682, een gedeelte ten minste van 't gebouw, met roode pannen, gedekt geweest is (*f*). Eenige jaaren laater, is de kap van zwaar Ierssch hout vernieuwd (*g*). Ook wordt het gantsche gebouw, door eene geduurige toezigt en onophoudelyken arbeid, in welstand onderhouden.

Het oude was te vooren afgebrand.

Gedaante van 't Stadhuis van buiten.

't Stadhuis, welk, midden in de Stad, aan den Dam, met den voorgevel naar 't oosten, gebouwd is, bestaat, boven den grond, uit drie verdiepingen. De eerste of onderste is binnenswerks twaalf voet negen en een derde duim Amsterdamsche maat hoog; de tweede en derde ieder zesendertig voet. Het dak, dat niet spits toeloopt, maar, van vooren, van agteren, en ter wederzyde, op den kruin, omtrent vier voet breed, en met leijen gedekt is, is ruim vyfentwintig voeten hoog. In 't midden van het dak, regt boven de groote zaal, van welke wy beneden nader spreeken zullen, legt een vlak looden plat, ter lengte van honderd en twintig, en ter breedte van zesenvyftig voet en omtrent agt duim. 't Gebouw is, buitenswerks, langs den voor- en agtergevel, breed tweehonderd twee-en-tagtig voet, vier en een derde duim; en diep, van het midden-uitstek van den voor-, tot het midden-uitstek van den agtergevel, tweehonderd vyfendertig voet en vier duim. De hoogte van 't gebouw, met het dak, doch zonder den Tooren, is honderd en zestien voet, en omtrent drie vierde deelen van een duim. De Tooren, zo ver dezelve boven 't dak uitsteekt, is, met zyn kap en lantaarn, zesenzestig voet, negen en een half duim hoog. In den voor- en agtergevel, zyn drie uitstekken of pavilioenen, een in 't midden, en twee ter wederzyde van elken gevel, in breedte en diepte, met elkanderen overeenkomende. De midden-uitstekken zyn ieder negenentagtig voet en een duim breed, en springen zeventien voet en agt duim van het naakte werk vooruit. De wederzydsche of uiterste uitstekken hebben ieder eene breedte van twee-enveertig voet en zes duim, op eene diepte van niet meer dan vier voet. De zydgevels of wanden, die eveneens gebouwd zyn, hebben ieder ook drie uitstekken: de middelsten zyn ieder negenenzeventig voet drie en een half duim breed, en springen slegts een weinig voorwaards uit: de uitersten komen, in breedte en diepte, volkomenlyk, met die der voor- en agtergevelen overeen. De twee tusschenruimten tusschen de drie uitstekken in den voor- en in den agtergevel zyn even breed, te weeten vierenvyftig voet, twee en drie vierde duim. De tusschenruimten tusschen de uitstekken der wanden beslaan ieder maar omtrent negentien voet in de breedte. Het onderste van 't Stadhuis is als een voetstuk gehouwen, en, rondsom 't gebouw, tot aan de eerste Lyst, agttien voet, vyf en drie vierde duim hoog. Onder den grond, is 't gebouw, tot omtrent zeven voet boven 't heiwerk, van gebakken steen opgemetseld. Al 't overige buitenwerk boven den grond bestaat uit witten gehouwen Breemer- en Bentheimer steen.

STADHUIS.

In 't voetstuk van 't gebouw, staan rondsom twee-enzeventig eenigszins langwerpig vierkante Lichten, die van buiten met dikke koperen en yzeren tralien bezet zyn; drie in ieder der agt uiterste uitstekken van de voor-, zyd- en agtergevels: vyf in ieder der vier tusschenruimten van de voor- en agtergevels, en twee in ieder der vier tusschenruimten van de zydgevels. In 't midden-uitstek van den agtergevel, staan agt diergelyke Lichten, een noordwaards, een zuidwaards, en zes naar 't westen, drie aan drie, ter wederzyde van een langwerpig vierkanten ingang, naar welken, men, langs zes steenen trappen, opgaat, en die met twee deuren geslooten wordt. Doch in 't midden-uitstek van den voorgevel, zyn, in de plaats deezer Lichten, negen ronde boogen, naar welken men met vier steenen trappen opgaat, zeven oostwaards, een noordwaards, en een zuidwaards; welke twee laatsten, met yzeren tralien, geslooten zyn. Voorts, zyn, aan elken midden-uitstek van de zydgevels, zes lichten in 't voetstuk. Door alle deeze lichten, worden de vertrekken van de onderste verdieping boven den grond verlicht. De Lyst, die 't voetstuk dekt, is, aan de vier hoeken van 't gebouw, en aan de twee hoeken van 't midden-uitstek van den voorgevel, voorzien van zes groote Lantaarens. Langs de lichten van 't midden-uitstek en de twee tusschenruimten van 't voetstuk van den noorder-zydgevel, door welken, de gaandery voor de gyzeling licht schept, staat een yzeren hek van zwaare en lange scherpe spietsen, tot verzekering deezer plaatse.

Lichten.

Ingang van vooren en van agteren.

Bo-

(*e*) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 583.
(*f*) Resol. Vroedsch. *Lr.* O. 5 *Dec.* 1682. *bl.* 341.
(*g*) Resol. Vroedsch. *Lr.* R. 23 *Dec.* 1685. *bl.* 33. *Lr.* AA. 1 *Sept.* 1709. *f.* 72.

Pandus van Leender fec. 1766.

GEZIGT OP HET STADHUIS,
langs de noordzyde en van agteren, en op den
ONVOLBOUWDEN TOOREN DER NIEUWE KERKE.

Stadhuis. Kolommen.

Boven de Lyſt van 't voetſtuk, ſtaan, rondsom 't gebouw, langs de tweede verdieping, vierennegentig Kolommen van de Romeinſche of ſamengeſtelde bouworde, die, met de *Baſementen* en *Kapiteelen*, zesendertig voet en vyf duim hoog zyn: te weeten, in ieder midden-uitſtek van den voor- en agtergevel, agt van vooren en twee aan elke zyde: in ieder uiterſte uitſtek van de voor-, agter- en zydgevels, vyf, te weeten, vier van vooren, en een naar elke binnen-zyde. In elke tuſſchenruimte van den voor- en agtergevel, ſtaan vier Kolommen, en in ieder midden-uitſtek van de zydgevels, zeven. Tuſſchen ieder paar Kolommen, ſtaan twee lichten boven elkanderen, die beide zo breed zyn als de lichten der eerſte verdiepinge boven den grond; doch het bovenſte is juiſt vierkant, en het onderſte tweemaal zo hoog als het bovenſte. In elke tuſſchenplaats van de zydgevels, is, in 't midden van vier evengroote vierkante lichten, een rond licht, waar door de trappen en portaalen, die naar de derde verdieping leiden, verlicht worden.

Sieraad der Lichten.

Tuſſchen de onderſte en bovenſte lichten, en tuſſchen de twee bovenſte vierkante lichten van de tuſſchenruimten der zydgevelen, hangen ſierlyk uitgewerkte Feſtonnen: de ronde lichten zyn met eenen fraai gehouwen krans omvangen. Boven de Kroonlyſt der Kolommen, van welken wy geſproken hebben, ſtaat, langs de derde verdieping van 't gebouw, een gelyk getal van Korinthiſche Kolommen, die maar zeven vyftigſte deelen van een duim hooger zyn dan de eerſtgemelden, en tuſſchen welken, een gelyk getal van lichten en feſtonnen, in den zelfden rang, grootte en gedaante, geplaatſt zyn: zo dat de lichten, zo wel als de kolommen en ſieraaden der derde verdiepinge, regt boven die der tweede verdiepinge ſtaan. Doch even onder de Kroonlyſten der tweede en derde verdiepinge, zyn, in elke tuſſchenruimte der zydgevelen, nog zes laage, doch even breede lichten, drie onder, en drie boven, in alles vierentwintig in getal, en tot meer verlichting der trappen dienende.

Kroonen en Adelaars op het dak.

Op de Kroonlyſt deezer tweede ry Kolommen, ruſt het dak: op ieder der vier hoeken van welk, eene vergulde Keizerlyke Kroon, het wettiglyk verkreegen ſieraad van het wapen der Stad, door vier vergulde Adelaars, die, ſtaart tegen ſtaart, op een wit ſteenen voetſtuk ſtaan, gedraagen wordt. De Adelaars, die, op den zuidooſterhoek, tegen over de Kalverſtraat, ſtaan, zyn van gegooten, de anderen allen van geſlaagen koper gemaakt. Uit het dak, welk zesendertig dakvenſters heeft, ſteeken agttien witte ſteenen Schoorſteenen, te weeten, vier uit

Dakvenſters en Schoorſteenen.

het voor-, vier uit het agterdak, en vyf uit ieder der twee zyddaken; welke ſchoorſteenen even eens gebouwd, en, aan alle zyden, met feſtonnen behangen zyn. Onder ieder der vier binnenwaardſche hoeken van de zyddaken, is een groote waterbak gemetſeld, die altoos rykelyk voorzien gehouden wordt van water, op dat men zig daarvan, by ongeval van brand, zou konnen bedienen; ten welken einde, ook boven in 't Stadhuis, twee brandſpuiten geplaatſt zyn, beide aan de weſtzyde, ter wederzyde van het houten gewelf, boven de Krygsraads-Kamer, die wy, wat laager, beſchryven zullen. In ieder der vier waterbakken, legt eene buis, die onder 't dak uitkomt, en aan welke, by ongeval van brand, de ſlangen der brandſpuiten konnen geſchroefd worden. De zoldering onder 't dak, die met ſteenen gevloerd is, loopt langs de drie zyden der twee open Binnen-plaatſen ooſtwaards tot tegen 't voetſtuk van den Tooren, en weſtwaards tot aan het houten gewelf van de Krygsraads-Kamer, van welk gewelf zy, met een houten beſchot, afgeſlooten is.

Stadhuis. Waterbakken.

Fronteſpies of Kap van den voorgevel.

Ieder der bovenſte Kroonlyſten van den voor- en agtergevel pronkt met eene groote ſcheFronteſpies of Kap, waarin een aanzienlyk getal van meer dan leevensgrootte marmeren beelden, door den beroemden *Artus Quellyn*, uitgehouwen zyn. De kap van den voorgevel is twee-entagtig voet breed, en, in 't midden, agttien voet hoog. In den zelven, ziet men Amſterdam verbeeld, als eene ſtaatelyke Maagd, draagende het wapen der Stad op de regter knie, en de Keizerlyke Kroon op het hoofd. Haar zetel wordt van twee leeuwen bewaard. Zy heeft een Olyftak in de hand, en vier zeenimfen reiken haar, van wederzyde, kranſen toe, terwyl twee anderen haar aard- en boomvrugten in den ſchoot ſtorten. Neptuin, op zyne Schelpkoets, met den drietand gewapend, bekleedt haare regter zyde, en voor den zetel, dobberen twee Tritons, en eenige andere ſtroomgoden en godinnen. Op de lyſt der Fronteſpies, ſtaan drie metaalen beelden, die ieder twaalf voeten hoog zyn, de *Vrede*, met den palmtak in de regter-, en Merkuurs ſlangenſtaf in de linker hand, in 't midden, en de *Voorzigtigheid* en *Regtvaardigheid*, ter wederzyde. In de Fronteſpies van den agtergevel, die in gedaante en grootte met die van den voorgevel overeenkomt, is de Koophandel der Stad, ook in de gedaante eener aanzienlyke vrouwe, afgebeeld. Zy heeft den gevleugelden hoed van Merkuur op 't hoofd; het Koggeſchip uit het zegel der Stad, waarvan men de maſt, de ree en de aangeſlaagen zeilen ziet, agter zig; en is

Fronteſpies of Kap van den agtergevel.

voorts

STADHUIS. voorts omringd van allerlei Stuurmans-gereedſchap. 't Y en de Amſtel zitten, in de gedaante van twee aloude Stroomgoden, voor haar. De bewooners der vier deelen des Aardkloots komen haar, van de eene en de andere zyde, de vrugten van elk geweſt aanbieden. Op de lyſt, ſtaan, even als op die van den voorgevel, ook drie even groote metaalen beelden; te weeten, een *Atlas*, die een Hemelkloot, welks tekenbeeldtenisſen ſierlyk verguld zyn, op de ſchouders torſt, tuſſchen de beelden der *Maatigheid* en
Tooren. *Wakkerheid*. De Tooren van 't gebouw ſtaat, midden in 't dak van den voorgevel, op een voetſtuk, dat negenendertig voet en twee duim breed en diep is, en maar weinig boven het dak uitſteekt. De tooren zelf is rond, en, tot aan den kap toe, die op agt halve Korinthiſche Kolommen ruſt, eenenveertig voet en drie duim hoog. De kap is zeventien voet hoog, en op dezelve ruſt een lantaarn van agt voet zes en een halve duim, op welken, een windwyzer ſtaat, verbeeldende het Koggeſchip uit het zegel van
Klokkenſpel. de Stad. In den Tooren, hangt een konſtig Klokkenſpel, behalve de gewoonlyke ſlagklokken. De Ton van 't ſpeelwerk is zeven en een halve voet groot over 't kruis, weegt vierduizend vierhonderd vierenzeventig ponden, en heeft zevenduizend tweehonderd gaatjes tot het ſtellen der nooten. *Michiel Servaas Nouts* van Delft is de eerſte geweeſt, die, op den tienden January des jaars 1695, tot *Klokkenijſt* en *Tonnijſt* van 't nieuw gebouwd Stadhuis werdt aangeſteld(*b*).

Kelders en vertrekken onder den grond. Tot hiertoe, hebben wy 't Stadhuis alleenlyk van buiten beſchouwd. Nu treeden wy, door een' der boogen van 't midden-uitſtek des voorgevels, naar de onderſte verdieping van 't gebouw. Laager en onder deezen grond, zyn egter ook eenige ruime overwelfde Kelders en Vertrekken, die tot verſcheidenerlei gebruik dienen. Men heeft aldaar, in den noordelyken vleugel van 't gebouw, diepe overwelfde gevangen kelders, naar welken men, uit de wooning van den Cipier, met vyftien ſteenen trappen, nederwaards gaat. Zy ſcheppen licht van de noordelyke open plaats. Ooſtwaards, zyn drie dubbele hokken, in vyf gevangenplaatſen verdeeld. De gang voor ieder dubbel hok wordt met een' zwaare deur afgeſlooten, om den gevangenen de gelegenheid te beneemen van met elkanderen te ſpreeken. Noordwaards zyn twee paar enkele hokken, in den gang voor welken, tuſſchen elk paar, ook een deur is. De hokken zyn wyders ook nog met byzondere deuren afgeſlooten, en ieder hok is voorzien van eene kreb en heimelyk gemak. Aan de zelfde zyde, is een STADHUIS. Wynkelder en een Bierkelder, en weſtwaards een Strookelder, een Turfhok en twee Proviſiekelders ten gebruike van den Cipier. In den zuidervleugel van 't gebouw zyn twee zeer groote overwelfde kelders, die met eenen zwaaren muur van elkanderen afgeſcheiden zyn. De weſtelyke, die haaren ingang heeft beooſten de zuidweſter opgangen naar de tweede verdieping, dient tot berging van koolen, potten en andere gereedſchappen, ten gebruike van den Eſſayeur van de Wisſelbank, en ſtrekt zig voor onder zyne Kamer tot aan de zuider open Plaats uit. De ooſtelyke kelder, die onder de Kamer van den Ontvanger der Wiſſelbank legt, ſtrekt tot eene bewaarplaats van den ſchat der Wisſelbank, en heeft eenen zorgvuldiglyk afgeſlooten toegang, van welken Commiſſariſſen de ſleutels bewaaren.

Gaanderij voor de Vierſchaar. Doch boven deeze Kelders, op de onderſte verdieping, komt men, van vooren, door de zeven voorgemelde boogen in eene lange Gaandery, die tien voet diep, en langs de geheele breedte van het midden-uitſtek des voorgevels, uitgeſtrekt is. Ten wedereinde deezer gaanderye, treedt men, door twee boogen, van gelyke grootte, als de voorgemelde zeven, die, allen vier, door zwaare houten deuren, konnen geſlooten worden, verder binnenwaards. Voorts, ziet men, uit de gaandery, tuſſchen de twee paar boogen, in de Vierſchaar, naar welke men, door de boogen aan de zuidzyde, den naaſten toegang heeft.

Vierſchaar. De VIERSCHAAR is dertig voet negen en een zeventiende duim breed, negentien voet en drie duim diep, en vierenvyftig voet, tien en drie vierde duim hoog. De ingang der zelve, zuidwaards, is met twee zwaare koperen deuren geſlooten, die elf voet hoog, ſamen zes voet breed, en voor twee derde deelen, naar boven doorlugtig, en met konſtig gewerkte tralien verſierd zyn. Op de tralien van de weſterdeur, leggen een regt en een gevlamd zwaard, kruislings over elkanderen vaſtgeſtrikt; op die der ooſterdeur een geeſſel, over welken, twee blikſemſchigten, in 't midden met arends vleugels gedekt, kruiswyze, geplaatſt zyn. Ieder deur heeft daarenboven drie geboogen boomtakken, met bladeren gedekt; tuſſchen welken, in de weſter deur, het zegel, en in de ooſter deur, het wapen der Stad vaſtgemaakt zyn. Daar de deuren elkanderen in 't midden raaken, ziet men een' ſtam van een' boom met een' ſlang omſlingerd. Tot zo ver, zyn de deuren doorlugtig. Doch laager, daar zy niet doorlugtig zyn, en elk eenige doodshoofden, en twee kruiswys leggen-

(*b*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 179.

Stadhuis. gende ſchenkels draagen, leeſt men, op de eene en de andere deur, het vers van Virgilius.

Discite justitiam moniti, Et non temnere divos.

dat is,

Leert regtvaardigheid betragten,
En geen Godheên te veragten.

Men ziet, uit de voorgemelde gaandery weſtwaards in de Vierſchaar, door drie boogswyze openingen, die agt en een halve voet hoog, zes voet breed, en ook met getakte koperen tralien bezet zyn. Om ieder der drie middelſte tralien, zyn twee ſlangen geſlingerd: boven ieder paar ſlangen, ſtaat Merkuurs gevleugelde hoed. De ſlangen zyn een zinnebeeld van de verleiding ten kwaade. Onder aan de lyſt van ieder der drie koperen tralien, zyn zes ronde gaten, om daaruit, in tyd van nood, ſnaphaanen of diergelyk ſchietgeweer te leggen, en den Damte beſtryken. Ter wederzyde van den ingang der Vierſchaare, zyn twee, en regt daar tegen over, nog twee kleine boogswyze openingen, insgelyks, met getakte tralien bezet. Van binnen, is de Vierſchaar, grootendeels, van wit marmer gebouwd. In 't weſten, ſtaat een marmeren Regtbank, tot welke men langs drie diergelyke trappen optreedt. Op deeze bank, zitten de Schout en de negen Schepenen, wanneer de vonniſſen der ter dood veroordeelde misdaadigen gelezen worden. Ten noorden, ten zuiden en ten oosten, ſtaan twee ryen geſtreepte of uitgehoolde kolommen, ieder ry van een en twee paar boven elkanderen; doch in de vier hoeken ſtaan halve kolommen. De onderſten zyn van de Joniſche orde, en omtrent vyftien voeten hoog: de bovenſten, die van de Korinthiſche orde zyn, bereiken de hoogte van agttien voet. Ten weſten ſtaat ook diergelyk eene bovenry Korinthiſche kolommen. Doch beneden ziet men, in de plaats der Joniſche kolommen van de overzyde, twee paar naakte Vrouwenbeelden, die drie vakken van een ſcheiden, welken juiſt zo groot zyn als de openingen aan de ooſtzyde, en regt boven en in den rug van den zetel der Regteren komen. De Vrouwenbeelden vertoonen de veroordeelde misdaadigen. De twee buitenſten bedekken, uit ſchaamte, haare aangezigten met de handen. De handen der twee anderen zyn op den rug vaſtgeboeid. In de drie vakken, zyn drie aloude geſchiedeniſſen, overkonſtig, in marmer, uitgehouwen. In het middelſte, beſlegt Salomo den twiſt tuſſchen de twee vrouwen; Stadhuis. over het leevende kind: in het noordelyke, doet de Roomſche Burgemeeſter Brutus zyne twee Zoonen onthalzen; en in het zuidelyke, laat Koning Zaleukus zig een oog uitſteeken, om één der oogen van zynen misdaadigen Zoon te behouden. Tuſſchen de twee paaren Vrouwenbeelden, zyn twee ſmaller vakken, ſierlyk met loofwerk doorwrogt. In het noordelyke, ziet men 't wapen der Stad, en in 't zuidelyke, het Koggeſchip uit het Stads zegel. Regt tegen over de ſmalle vakken, ſtaan, in 't ooſten, in twee diergelyke vakken, tuſſchen de Joniſche kolommen, de beelden der Geregtigheid en Voorzigtigheid, kleiner dan leevensgrootte. Boven deeze vier vakken, in 't weſten en in 't ooſten, en op de zelfde hoogte, in 't noorden en in 't zuiden, zyn agt langwerpige ſmalle vakken, waarin de wapens van agt regeerende en Oud-Burgemeeſteren, die, in 't jaar 1658, in 't leeven waren, geplaatſt zyn, zynde 'er, juiſt in dat jaar, vier van de twaalf overleeden. De agt overgebleevenen waren Gerard Schaep, Nicolaas Corver, Anthony Oetgens van Waveren, Frans Banning Kok, Cornelis Bicker, Johan Huydecoper, Cornelis de Graef en Franc van der Meer. Wyders, ziet men, in het verhemelte, boven den zetel der Regteren, twee bondelbylen boven de regtsoefeningen van Zaleukus en Brutus; een kruiswys geplaatſt zwaard en palmtak, gedekt met een oog in een beſtraalden kring, boven Salomos regtsoefening, en twee Meduzas hoofden boven de ſmalle vakken uitgehouwen. In 't noorden der Vierſchaare, regt over den ingang, ſtaat een marmeren geſtoelte, waarin de Secretaris zig plaatſt, om de doodvonniſſen te leezen. Op dit geſtoelte, van vooren, is de *Stilzwygendheid* afgebeeld, door eene vrouw met den vinger op den mond, by een doodshoofd, en een vliegende gans, met een' ſteen in den bek. In den rug van 't geſtoelte, zyn ſchreijende kinderen, met een doodshoofd by zig, uitgehouwen. En ter wederzyde van het zelve, ziet men twee ſlangen om een boom geſlingerd, die elk een appel in den bek hebben, konſtiglyk, afgebeeld. Regt over dit geſtoelte, in 't zuiden, ter wederzyde van den ingang en de Joniſche kolommen, ſtaan diergelyke twee om een boom geſlingerde ſlangen in marmer uitgehouwen. In 't vak tuſſchen de Korinthiſche kolommen in 't noorden, regt boven den zetel van den Secretaris, ſtaat Amſterdam, als eene Maagd verbeeld, op een langwerpig vierkant zwart marmeren voetſtuk, met Merkuurs ſlangenſtaf

STADHUIS. ſtaf in den regter arm, terwyl zy, met beide de handen, Stads Wapenſchild voor de linker borſt houdt. Zy heeft de Keizerlyke Kroon op 't hoofd, en aan haare voeten, leggen twee leeuwen. Ter wederzyde van de Maagd, hangen, aan aartige feſtonnen, de Wapens der vier Burgemeeſteren, onder welker Regeering, de eerſte ſteen van 't Stadhuis gelegd is, twee aan elke zyde. Op 't zwart voetſtuk, ſtaat, met gouden letters:

IV. Cal. Nov. CIↃ. IↃ. C. XLVIII.

QUO COMPOSITUM EST BELLUM
QUOD FOEDERATI INF. GERMAN.
POPULI CUM TRIBUS PHILIPPIS
POTENTISSIMIS HISPANIARUM
REGIBUS TERRA MARIQUE PER
OMNES FERE ORBIS ORAS ULTRA
OCTOGINTA ANNOS FORTITER
GESSERUNT ASSERTA PATRIÆ
LIBERTATE ET RELIGIONE
AUSPICIIS COSS.
PACIFICATORUM OPTIMORUM
GERBR. PANCRAS, JAC. DE GRAEF,
SIB. VALCKENIER, PET. SCHAEP,
CONSULUM FILII ET AGNATI
JACTO PRIMO FUNDAMENTI
LAPIDE HANC CURIAM
FUNDARUNT.

dat is,

Den negenentwintigſten October (1) *des jaars een duizend zes honderd agt en veertig, waarin de oorlog, dien de vereenigde Nederlandſche Volken, met drie Filippen, de magtigſte Koningen van Spanje, te lande en ter zee, ſchier door alle de deelen der weereld, meer dan tagtig jaaren lang, dapperlyk gevoerd hadden, geëindigd, en de Vaderlandſche Vryheid en Godsdienſt beveſtigd werden; hebben, onder de begunſtiging van Burgemeeſteren, de beſte Vredemaakeren, Gerbrand Pancras, Jacob de Graef, Sybrand Valckenier en Pieter Schaep, der Burgemeeſteren Zoonen en Neeven, door het leggen van den eerſten grondſteen, dit Raadhuis geſtigt.*

Ter wederzyde van 't voetſtuk, waarop dit Opſchrift uitgehouwen is, leggen het Y en de Amſtel, in de gedaante van twee aloude ſtroomgoden. Het Y, welk ten weſten legt, leent op een anker, en ſtort een' viſchryken ſtroom uit zyn watervat. 't Beeld heeft eene Stevenkroon op 't hoofd, een roer in de linker hand, het Amſterdamſch Kogge- STADHUIS. ſchip, met aangeſlaagen zeilen, agter, en een zeegedrogt onder zig. De Amſtel, die ten ooſten geplaatſt is, zit rondsom in biezen, lis en andere ſtroom- en ſlootgroente; heeft eene kroon van waterloof op 't hoofd, eene kruik op den ſchoot, en een Otter, die beide de pooten om zyn linker been geſlaagen heeft, by zig. Tegen over 't vak, waarin dit alles verbeeld is, heeft men een diergelyk, in 't zuiden der Vierſchaare, welk met twee houten deuren geſlooten is, die in Burgemeeſters Kamer open gaan. Burgemeeſteren plaatſen zig in deeze opening, wanneer de Vierſchaar geſpannen wordt. Aan de weſt- en ooſtzyde van de Vierſchaar, boven, tuſſchen de Korinthiſche kolommen in, zyn, ter wederzyde, drie langwerpige openingen, die met glasraamen plagten geſlooten te zyn; doch nu, doorgaands, immers aan de weſtzyde, open gehouden worden, om te meer lichts, door de raamen der voorpuije, te doen vallen op den grooten opgang, agter de Vierſchaar. Om dezelfde reden, is ook 't gewelf der Vierſchaare niet beſchilderd. Zelfs heeft men 't gewelf boven den gemelden opgang, dat met een vlugt vogelen en twee wigtjes, voerende een wimpel, waarop ſtondt, AUDI & ALTERAM PARTEM, plagt bemaald te zyn, doen overwitten.

Vertrekken der eerſte of onderſte verdieping.

Ter wederzyde van de Vierſchaar, is een ruim Portaal, waaruit men, langs een' opgang van zeventien en zeven ſteenen trappen, van de eene en de andere zyde, naar de tweede verdieping klimt. Tegen over den noordelyken opgang, is de *Kamer der Stads roêdraagende Booden*, en tegen over den zuidelyken, ſlegts eene looze deur. Uit de twee Portaalen, komt men in eene gaandery, die, ten zuiden, rondsom eene groote langwerpig vierkante open plaats loopt, en alwaar de voornaamſte vertrekken van de eerſte verdieping hunnen ingang hebben. Hier ontmoet men eerſt den ingang naar de twee *Vertrekken der Boekhouders van de Wiſſelbank*; daarna den ingang naar de drie vertrekken der *Commiſſariſſen van dezelfde Bank*, allen in 't ooſten: voorts, in den zuidoostelyken hoek, twee gemakkelyke ſteenen opgangen naar de tweede verdieping nevens elkanderen, die gemeenlyk, des nademiddags, beneden met twee deuren, en boven met een yzeren hek geſlooten gehouden worden. Hierop volgen, in 't zuiden, de ingangen der twee vertrekken van den *Ontvanger* en van den *Eſſaijeur van de Wiſſelbank*; waarop men wederom, in den zuidweſtelyken hoek, een dubbelen opgang naar de tweede verdieping ontmoet, die, even als

(1) Anders, wordt het leggen van den eerſten ſteen van 't Stadhuis, overal, op den agtentwintigſten October geſteld.

Stadhuis. als de voorgemelden, des nademiddags, geflooten wordt. In 't weſten der Gaanderye, zyn twee ingangen naar de vertrekken der *Concherge* of Kaſtelein van 't Stadhuis, die te gelyk het hoofd der roêdraagende Booden is. Ten noorden, komt men, uit de Gaanderye, door twee groôte poorten, op de open plaats. In de Gaandery, die regt agter den grooten dubbelen opgang naar de tweede verdieping legt, ſchept men, door vier openingen, die naar buiten met glasraamen, en binnenwaards met yzeren tralien bezet zyn, ſlegts weinig licht van eene meer betimmerde open plaats. Ook heeft men, in deeze Gaandery, geene andere vertrekken dan de *Kamer der Burgerwagt*, en eene *Kamer*, die nog onlangs *tot den Ontvangſt der Stads Excyns van 't Beeſtiaal* plagt gebruikt te worden; doch nu, tot berging van ongemunt zilver, door den *Ontvanger van de Wiſſelbank*, gebruikt wordt, in 't ooſten; by ieder van welke twee Kamers, nog een byzonder vertrek is. Voorts, zyn 'er, ter wederzyde, nog twee vertrekken, die tot berging van turf, hout en andere noodwendigheden dienen. In den noordooſtelyken hoek deezer Gaanderye, is ook een opgang naar de tweede verdieping, die met een yzeren hek afgeſlooten is, welk niet, dan by byzondere gelegenheden, geopend wordt. By deezen opgang, heeft de Schryver van 't Woord een vertrekje, daar hy 't Wagtwoord ſchryft, om het, vervolgens, verzegeld, aan de Provooſten, en aan de Kapiteinen, die de wagt hebben, rond te brengen.

Portaal binnen den opgang van den agtergevel. Vertrekken in dit Portaal. De opgang voor den agtergevel leidt naar een aanzienlyk Portaal, welk twee-endertig voet, negen duim breed, en twee-enveertig voet, drie en een derde duim diep is. 't Gewelf van dit Portaal ruſt op zes zwaare vierkante pilaaren. In 't zuiden, ontmoet men hier eerſt den ingang naar het groote vertrek der Concherge, welk, met een gang, van de lichten aan de ſtraat afgeſcheiden is. Daar na, den ingang naar een geringer vertrek der Concherge, en voorts een doorgang naar de Gaandery rondsom de zuider open plaats, en naar het voorſte gedeelte van 't gebouw. In 't ooſten, komt men, uit dit Portaal, door eene ruime poort, in een vertrek, dat voorheen tot eene Wapenkamer geſchikt was, en nu door de Ruiterwagt, die tot bewaaringe van 't Stadhuis aangeſteld is, gebruikt wordt. In 't noorden van 't Portaal, heeft men eerſt den ingang naar de wooning van den *Cipier*. Hier komt men eerſt in een voorhuis; voorts in een Portaal, en uit het zelve in de *Verhoorkamer*, alwaar de beſchuldigden, op de aanklagte van den Hoofd-Officier, door Schepenen, gehoord, en ook aan de paleije gebragt worden. In 't gewelf, welk in twee vakken verdeeld is, zyn fakkels, roeden, tangen en ander ſoltertuig, konſtiglyk, uitgehouwen. Uit de Boeijen, zyn twee toegangen naar deeze Kamer. Langs den eenen, worden de gevangenen derwaards gebragt, als zy tot halsſtraffe gevorderd, of *Capitaal* voorgeſteld: langs den anderen, als zy blootelyk verhoord worden. Op de Verhoorkamer noordwaards, volgt een ſlaapvertrek, daarna eene groote zaal, en vervolgens nog een tweede vertrek, ten gebruike van den Cipier. Agter al deeze vertrekken, loopt, in 't ooſten, een breede en lange gang, die met eene deur aan 't groote Portaal uitkomt, en de toegang naar de Boeijen en gyzeling is. In deezen gang, ontmoet men eerſt ten weſten twee vertrekken, waarin de misdaadigen worden geleid, als zy verhoord, aan de paleije gebragt, of *Capitaal* voorgeſteld zullen worden. Ooſtwaards loopt een gang langs de zuidzyde der noorder binnenplaats, in welken gang, drie afgeſlooten gevangenplaatſen zyn, elk uit twee hokken beſtaande. Juiſt zulke drie gevangenplaatſen zyn 'er, in een gang, langs de noordzyde der noorderbinnenplaats, die tot eene *Schouts gyzeling* dienen. Regt agter deeze, is de *Civile* gyzeling, uit vyf ruime gevangenplaatſen beſtaande, van welken het ooſtelykſte voor vrouwen geſchikt is. Alle deeze gevangenplaatſen zyn van de vereiſchte krebben en heimelyke gemakken voorzien. Voor dezelven loopt een gang, licht ſcheppende van tuſſchen 't Stadhuis en de nieuwe Kerke. In den eerſtgemelden breeden en langen gang, is ooſtwaards een ruime afgang naar de noorder binnenplaats, alwaar zulken, die ter dood verweezen zyn, 's daags voor de uitvoering van 't vonnis, de dood aangezeid wordt. Deeze Plaats is, noordwaards en zuidwaards, met hooge houten beſchotten, betimmerd, op dat men de gevangenen uit de gaanderye niet zou konnen zien, of toeroepen. In de gaanderyen en portaalen der onderſte verdiepinge, hangen, tegenwoordig, op bekwaame afſtanden, zevenentwintig lantaarnen, die 's avonds ontſtoken worden.

Stadhuis.

Van de eerſte verdieping, treeden wy, langs den grooten trap agter de Vierſchaar, naar de tweede, door den voornaamſten ingang van vooren, in welken, twee geweldig zwaare doorlugtige koperen deuren hangen, waarin twee boomſtammen, met bladen gedekt; twee zonnebloemen en twee zwaare Palmtakken afgebeeld zyn. Aan elke zyde van dien ingang, is een boogswys open vak, welk ook met dikke koperen getakte tralien, over welken twee ankers, kruiswys leggende, en in 't midden twee

Ingang der tweede verdieping.

Stadhuis. ſlangen afgebeeld zyn, geſlooten is. Boven deeze boogswyze open vakken, zyn twee langwerpig vierkanten, in ieder van welken, twee kruiswys leggende palmtakken, die eene Stevenkroon onderſteunen, en over welken, een' ſlang in de rondte legt, van koper gegooten, geplaatſt zyn. Door deezen ingang, komt men op de groote Burgerzaal, een pronkſtuk van geregelde Bouwkunde.

Sieraaden van den zelven binnenwaards. De ingang zelf is, binnenwaards, ter wederzyde, bezet met half doorgezaagde witte en bonte marmeren Korinthiſche kolommen, die, by drommen, tegen elkanderen ſtaan, en met haare Kapiteelen en Lyſt omtrent dertien voet hoog zyn. Boven de lyſt deezer kolommen, is, op een voetſtuk van anderhalf voet hoog, *Amſterdam*, in de gedaante eener zedige maagd, op een' laagen zetel, van witten Avendelſteen uitgehouwen. Zy houdt een' olyftak in de regter-, en de vredepalmen in de linkerhand. Een adelaar zet haar de Keizerlyke Kroon op. Stads wapen verſierd haar de borſt. De *Sterkte* en *Wysheid*, en vier wigtjes, met hoorens van overvloed, bekleeden haare zyden. Voor haare voeten, leggen twee leeuwen. Hoog boven haar hoofd, ſtaat een groote loopende Uurwyzer. In de Fries van deezen ingang, zyn de vier getyden van 't jaar, kennelyk aan de vrugten, die dezelven voortbrengen, met een' zandlooper in 't midden, konſtiglyk, in wit marmer, uitgebeeld.

Ingang naar 't Portaal van Schepens Kamer. Tegen over deezen ingang, ten einde der groote zaale, ziet men een' diergelyken, naar het Portaal voor Schepens Kamer, die ook, ter wederzyde, met juiſt zulken tegen elkanderen ſtaande Korinthiſche halve kolommen, bezet is. Op de lyſt deezer kolommen, ruſt, ook op een voetſtuk van anderhalf voet hoog, het beeld der *Geregtigheid*, met het Zwaard in de regter-, de Schaal in de linkerhand, en eene Zon agter haar, insgelyks, uit witten Avendelſteen gehouwen. Zy treedt de *Onweetendheid* en de *Twiſt* met voeten. Aan haare regterzyde, ziet men 't beeld van de *Dood*, met een uitgeloopen uurglas by zig: aan haare linker-, dat der *Tugtiging*, met de Romeinſche bondelbyl in den regter arm, en een' houten ſtelt op den ſchoot, van welken twee zwaare boeijen nederwaards hangen. Boven de Tugtiging, vliegen twee harpyen, en boven de Dood, twee gevleugelde wigtjes, het eene met een blikſem in de handen, en het andere met geesſelroeden op de ſchouder. Hoog, boven 't beeld der Geregtigheid, tegen 't gewelf aan, is de opſtanding ten jongſten dage, in beelden, die tweemaal zo groot zyn als 't leeven, door *Adriaan Bakker*, geſchilderd.

Groote Burgerzaal en De zaal zelve is honderd en twintig voet lang, zesenvyftig voet zeven en een halve duim breed, en agtennegentig voet hoog van verdieping. Van deeze zaal loopen ten wedereinde breede Gaanderyen, noordwaards en zuidwaards, langs de voorgemelde open plaatſen, van welken zy, door twee ryen lichten boven elkanderen, verlicht worden; ſchoon de onderſte ry, die op de noordelyke open plaats uitziet, door houten luiken, van binnen, op de helft geſlooten gehouden wordt. De zaal zelve wordt, door drie ryen lichten boven elkanderen, verlicht; doch de helft der onderſte ry aan de noordzyde wordt ook geſlooten gehouden. In de gaanderyen, zyn de ingangen naar alle de vertrekken van de tweede, en de opgangen naar de derde verdieping, welker vertrekken alleen boven de gaanderyen en de vertrekken der tweede verdieping komen, zynde boven de zaal niets dan het reeds gemelde groote en breede plat. De gaanderyen zyn zesendertig voet hoog van verdieping, en zo hoog zyn ook eenige kamers, te weeten Burgemeeſters Vertrek, de Raadkamer, een gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary. Doch de andere kamers zyn, door eene tuſſchen-zoldering of gewelf, in twee even hooge verdiepingen, ieder van agttien voet, onderſcheiden.

Stadhuis. Gaanderyen.

Derzelver Kolommen. De zaal en gaanderyen zyn, met derzelver kolommen, beelden en ſieraaden, grootendeels van wit marmer gebouwd. Beide zyn zy, ter wederzyde, bezet met geſtreepte of fluitswys uitgehoolde Korinthiſche kolommen, tuſſchen welken, naar de Plaatſen toe, de lichten geſteld zyn. Langs de zaal, ſtaan twee ryen zulke kolommen boven elkanderen, zeven op een' ry: doch maar eene ry in de gaanderyen, die veel laager van verdieping zyn. 't Getal der marmeren kolommen in de gaanderyen beloopt ter wederzyde twee-enzeventig. 't Gewelf der gaanderyen, welk op platte kolommen ruſt, is met eenig loofwerk verſierd.

Kap of verhemelte der Zaale. Op de lyſt der tweede ry kolommen van de zaal, die van Benthemerſteen gehouwen en fraai verſierd is, ruſt de Kap derzelve, die, van onderen, welfſelswyze, beſchooten, en, in 't begin deezer eeuwe, konſtiglyk beſchilderd is. Men ziet hier de *Amſterdamſche Maagd*, in 't midden, zittende in een' wagen, van leeuwen getrokken, op de wolken, met eene gelauwerde bondelbyl op den ſchoot. Neptunus draagt haar de Stevenkroon op. Merkuur biedt haar zyn' Slangenſtaf aan, en Cybele de ſleutels, die de ſchatkamers des gantſchen aardbodems voor haar ontſluiten. Zy heeft nog andere ſieraaden omtrent zig, en onder anderen de Konſten en Weetenſchappen, door wigtjes, dryvende op de wolken, verbeeld, terwyl Herkules, aan eenen anderen kant, den *Nyd*, den

Las-

Stadhuis. *Laſter* en andere gedrogten, met zyne knods, verdryft. De wolkhemel wordt omvangen door twee konſtig geſchilderde lyſten; eene, zynde de buitenſte, die, ter wederzyde, met een half-rond, inſpringt, waarop het Y, de Amſtel, twee kindertjes met Stads wapen, en andere ſieraaden, in 't graauw, geſchilderd zyn. Ook ziet men, in twee *gekorniſte* halfronden, ten wedereinde deezer lyſte, de wapens der Heeren *Dirk Bas* en *François de Vroede*, die, in 't jaar 1705, toen tot dit Schilderwerk beſlooten werdt, Theſauriers waren. Ter wederzyde van deeze wapens, zyn de Planeeten Sol en Luna, en Cybele en Vulkanus geplaatſt. Op de vier ſcheppende hoeken van de lyſt, zitten de *Wysheid*, *Geregtigheid*, *Wakkerheid* en *Voorzigtigheid*, met haare gewoone byſieraaden. De Geregtigheid heeft het afbeeldſel van Keizer Juſtiniaan by zig; eene Weegſchaal in de regter hand, en ruſt, met den linker arm, op 't *Corpus Juris*. Binnen deeze, ziet men eene tweede lyſt, insgelyks, in 't graauw geſchilderd, uit welker vier ſcheppende hoeken, vier Wapenſchilden met bondelbylen voortkomen, ieder van welken, door drie wigtjes, onderſteund wordt: en op welke ſchilden, de wapens der Burgemeeſteren Nicolaas Witsen, Jeronimus de Haze de Georgio, Gerbrand Pancras en Joan Graafland, die in 't jaar 1705 regeerden, verbeeld zyn. Beide de lyſten zyn, met keurlyke feſtonnen, zweevende wigtjes en andere aartigheden verſierd. Alles is geſchilderd, door *Jan Hoogzaad* en *Gerard Rademaker*, naar de tekeningen van *Jan Goeree*. Van dezelfde Schilders, heeft men ook een afbeeldſel der *Stads Regeeringe*, tegen over 't ſtuk der Opſtandinge van Adriaan Bakker, aan de andere zyde der zaale, boven den grooten ingang. Zy wordt verbeeld door eene vrouw, met eenen ſtaf in de regterhand en een ſcheepsroer by zig. De *Eendragt*, voor haar gezeten, biedt haar eenen granaatappel aan. De *Staatkunde*, met twee aangezigten, en een' verrekyker in de hand, verzelt haar. De *Reden*, met wetboek, paſſer en toom in de hand, daalt neder uit de wolken, om haar te verlichten. Zy wordt, wyders, omringd van de beelden der *Konſten* en des *Overvloeds*, terwyl de *Liſt* en de *Tweedragt* voor haar de vlugt neemen.

Derzelver ingelegde marmeren vloer. De ingelegde vloer der zaale plagt nog meer uit te munten dan het geſchilderd gewelf. In den zelven, zag men, in 't midden, een doorgeſneeden hemelkloot, waarin zig de Noordpool vertoonde; en de geſternten, zo alsze doorgaands verbeeld worden, benevens de hemelkringen, van geel koper, in 't marmer van den vloer, ingewerkt waren. Doch de beeldteniſſen in deezen platten hemelkloot zyn, door den tyd, al zeer uitgeſleeten. Ter wederzyde van den hemelkloot, lagen, naar beide de einden der zaale toe, twee halve platte aardklooten: in den eenen, ten ooſten, waren Europa, Azia en Afrika, en in den anderen, ten weſten, Amerika afgebeeld. De kuſten werden, door gekleurde ſteenen, onderſcheiden. De evennagtslyn, de zonneweg en de andere kringen waren van geel koper. De tyd en 't menigvuldig betreeden der zaale hadt deeze konſtſtukken ook, voor een gedeelte, beroofd van derzelver oorſprongkelyk ſieraad. Men hadt, hierom, voor eenige jaaren, ondernomen, de halve aardklooten te vernieuwen. Doch de ſtof, waarmede de landen en wateren moeſten onderſcheiden worden, werdt niet beſtendig genoeg bevonden; waarom de plaats der halve aardklooten, konſtiglyk, met marmer werdt gevuld, zonder dat 'er de voorige afbeeldſels in gebragt werden: in welken ſtaat het werk tot nog toe gebleeven is. Ieder der drie rondten heeft omtrent twee-entwintig voeten middellyns.

Stadhuis.

Sieraaden van de boogen der gaanderyen. De agt vleugels der vier groote boogen, door welken men, uit de vier hoeken der zaale, in de gaanderyen komt, zyn niet alleen met hangende feſtonnen, loof, gebloemte en vrugten, die, van aapjes en eekhoorentjes, beklauterd en beknabbeld worden, verſierd; maar in de ryzende kromten der boogen, worden de vier hoofdſtoffen, door agt leggende Avendelſteenen beelden van negen voeten, op tweederlei wyze, afgebeeld. En agt groote feſtonnen van twintig voeten lang, boven de agt beelden, beſtaan uit ſieraaden, die op de beelden paſſen. In de boogen ten ooſten der zaale, wordt het Vuur vertoond, door een' jongeling, die een lugtig kleed om 't bloote lighaam, een' blikſem in de regter-, en een' fakkel in de linkerhand heeft. Voor hem legt een Salamander. In de feſton boven zyn hoofd, vertoonen zig twee kindertjes in de vlammen, en veelerlei geſchut, vuurſteenen, vuurige zwaarden enz. Eene naakte gevleugelde vrouw, wier hoofd met wolken overſchaduwd en met ſterren gekroond is, verbeeldt de Lugt. Zy ſchoort het zwerk met beide de handen, en heeft een' arend en eene rave aan haare voeten. In de feſton, treedt een paauw op de wolken, onder welken, de vier winden blaazen, en 't gevogelte vliegt. Eene naakte vrouw, met eenen ſteven, en eene kroon van paarlen en zeegewaſſen op 't hoofd, en riet en lis, daar een dolfyn den kop uitſteekt, ter wederzy-

STAD-HUIS.

de, verbeeldt het WATER. Aan haare linkerzyde, ziet men eenen haak, riem en ander ſcheepstuig, en voor haare voeten, kreeften, krabben en diergelyke waterdieren. In de feſton boven dit beeld, zyn twee wigtjes, op eene zeeſchelp zittende, en water uit kinkhoorens blaazende, by rietgewas, viſſchen, ſchelpen, hoorens enz. uitgebeeld. Cybele verbeeldt hier wyders de AARDE. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, een zuigend kind aan de borſt, en eenen kemel agter zig, op welken een aap zit, die den toom voert. Aan haare regterzyde, heeft zy eenen leeuw, en voor zig een' wolf en eene ſlang. In de feſton, zitten twee naakte kindertjes op eenen hoop vrugten. In 't midden, ziet men een' hartskop, en daaronder, ter wederzyde, een' aap, en veelerlei aardvrugten. In de boogen ten weſten der zaale, zyn dezelfde hoofdſtoffen, op eene andere wyze, en met andere of anders geſchikte byſieraaden, afgebeeld. 't VUUR wordt hier vertoond, door eene Moorin, met eene ſchotel of kom van een zonderling maakſel, daar een Feniks in verbrandt, in beide de handen. Zy heeft de Zon aan haare linkerzyde, en wordt, door eenen der vier winden, aangeblaazen. In de feſton boven haar, hangt het wapentuig van Mars, en een keten, met vuurſteenen en vuurſlagen behangen, onder twee ſmeedende kindertjes. Eene ſchoone maagd, met een' paauw in den regter arm, en eene chameleon op de linker hand, verbeeldt hier de LUGT. 't Hair zwiert haar lugtig om 't hoofd. In 't verſchiet, zweeft het gevogelte onder haar. In de feſton boven haar, blaazen twee wigtjes lugtbellen. Voorts, ziet men hier de winden, reigers, paradysvogels en ander lugtgedierte afgebeeld. Eene naakte zeenimf, met eenen ſpuitenden waterbol in de regterhand, eenen krans van watergroente om 't hoofd, en een vat, daar zy met den linkerarm op leent, en welk water en ſchelpviſſchen uitgeeft, by zig, verbeeldt het WATER. Zy heeft een rietboſch agter, en veelerlei zeegewas voor zig. In de feſton, ziet men twee zeewigtjes, elk met een loopend watervat op den ſchoot, en een ſnoer hoorens en ſchelpen aan de beenen, daar een derde zeewigt, met eene ſchildpad aan den ſtaart, de handen aan ſlaat. Flora verbeeldt hier de AARDE. Zy houdt de linkerhand op eenen grooten aardkloot; heeft, in de regter, een ſikkel; voorts, eenen bloemkrans om 't hoofd, en eenen hooren van overvloed voor zig. Agter haar groeit een wynſtok, en voor haare voeten, kruipen ſlangen en padden. In de feſton boven haar, ziet men twee Satyrtjes, een' leeuw en eene leeuwin, een' ſlang in 't midden, die zig om een' boom geſlingerd heeft, en veelerlei aardvrugten. Boven de vier boogen, ſtaan, in groote niſſen, de *Modellen* der vier zydbeelden, die, opde kappen der voor- en agtergevelen, geplaatſt zyn. 't Model van 't middenbeeld der *Vrede* van den voorgevel, ſtaat, op gelyke hoogte, boven den grooten ingang naar de Burgerzaal, en dat van 't middenbeeld des agtergevels, zynde een *Atlas*, die een' Hemelkloot torſt, is boven den ingang naar 't Portaal voor Schepenskamer geplaatſt. De helft van den kloot vertoont zig alleen buiten 't naakte werk. STAD-HUIS.

In de agt gezigten der gaanderyen, ſtaan ook agt witte marmeren beelden, die zes voet en zeven duim hoog zyn, en op agt omtrent even hooge langwerpig vierkante marmeren voetſtukken ruſten. Vier van deze voetſtukken, ten noorden en ten zuiden, zyn alleenlyk langs de kanten; de vier anderen, ten ooſten en ten weſten, regt in 't midden, met keurlyk gewerkte feſtonnen, behangen. De beelden vertoonen Cybele, en de zogenaamde zeven Planeeten. CYBELE ſtaat, in de noordooſtelyke gaandery, tuſſchen de Raad- en Weeskamer, in de gedaante eener bedaagde vrouwe, welker opperkleed, in den zoom, met bloemen en loof doorwerkt is. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, eenen ſleutel en ſchalmei in de linkerhand, en twee leeuwen voor haare voeten. Met de regterhand, ligt zy haar opperkleed een weinig op. In 't voetſtuk, ziet men twee groote hoorens van overvloed, eenige gereedſchappen tot den landbouw dienſtig, twee fakkels, en een hardersſluit. In de zuidooſtelyke gaandery, tuſſchen Burgemeeſters Vertrek en de Theſaurie, ſtaat DIANA, verbeeld als eene Jagtgodin, met eene halve maan op 't hoofd, eenen boog op de ſchouder, en eenen fakkel in de regter hand. Agter haare linkerzyde, vertoont zig eene hinde, en voor haare voeten, leggen twee zeegedrogten, en eenige kreeften en krabben. Op 't voetſtuk, is allerlei jagtgereedſchap, en onder anderen een bondel jagers-netten, zeer konſtiglyk, afgebeeld. Tuſſchen de Theſaurie Ordinaris en de Secretary, voor den zuidooſtelyken opgang naar de derde verdieping, ſtaat, met den rug naar 't zuiden, MERKUUR, in de gedaante van een' ſchoon' Jongeling, met een' gevleugelden hoed op 't hoofd, eene ſtokbeurs in de linker hand en den ſlangenſtaf op den regter arm. Een kraaijende haan en een bok bekleeden zyne zyden. Op 't voetſtuk, en in de twee boogen van den gemelden opgang, hangen, ter wederzyde, feſtonnen van graanen en loof. Tuſſchen de Secretary en de Theſaurie Extraordinaris, voor den zuidweſtelyken opgang, ſtaat, ook met den rug naar 't zuiden, het beeld

Agt groote marmeren beelden in de agt gezigten der gaanderyen.

Stadhuis. beeld van Jupiter, in de gedaante van een' ſterk geſpierd man, vol hair en ruig van baard. Zyn kleed is met ſterren bezaaid. Hy houdt den blikſem in de linker hand, en heeft een' arend, met een' donderkloot onder de linker poot, aan dezelfde zyde. Ter regter, ſtaat een ram. Op 't voetſtuk, en in de boogen van den opgang, ziet men, ter wederzyde, feſtonnen van eikenloof en kooren verbeeld. Tuſſchen den ingang der Theſaurie Extraordinaris en de Kamer der Commiſſariſſen van kleine Zaaken, ſtaat, met den rug naar 't weſten, het beeld van Apollo, in de gedaante van eenen ſchoonen baardeloozen jongeling, met krullende hairlokken. Zyn kleed zwiert hem lugtig van de ſchouders. In de linkerhand, houdt hy eenen boog, en met de regter vat hy den pylkoker, die hem over de linker ſchouder hangt. De draak Python legt aan zyne voeten, en agter hem ſtaat eene harp. Op 't voetſtuk, zyn harp, ſchalmei, zakpyp, fluit en ander ſpeeltuig, overkonſtiglyk, afgebeeld. Tusſchen de Kamer van Schepenen Extraordinaris en de Rekenkamer, ſtaat Mars in volle ruſting, met zwaard, ſchild en heirbyl gewapend, en een' gevleugelden draak op den helm. Agter hem, ſtaat een wolf, en eene rave aan zyne voeten. Op 't voetſtuk, ziet men veelerlei oorlogs- en wapentuig afgebeeld. Hierop volgt, voor de twee noordweſtelyke opgangen naar de derde verdieping, het beeld van Venus, eene ſchoone naakte vrouw, die alleenlyk een' lugtigen fluijer voor den middel houdt. Zy heeft een' krans van myrthe en roozen om 't hoofd, een' appel in de linkerhand, eene zwaan ter regter-, en eene duif ter linkerzyde, en twee gevlerkte wigtjes voor zig. 't Voetſtuk, daar zy op ſtaat, en de vleugels der boogen van den gemelden dubbelen opgang zyn, ter wederzyde, verſierd met afhangende feſtonnen van zeehoorens, ſchelpen, myrthe en roozen, daar boog en pylkoker, kam, borſtel, paarlenſnoer, ſpiegel en diergelyk tooigereedſchap aan gehegt is. Voor den dubbelen noordooſtelyken opgang naar de Kamers van Huwelykſche en Zee-zaaken, ſtaat Saturnus, in de gedaante van een oud man, met een' kaalen kruin, houdende een' ſikkel in de linkerhand, en in de regter een kind, daar hy de tanden in zet. Agter zyne voeten, ziet men eene koorenſchoof, ploeg en kouter: voor hem, legt een zandlooper. En aan zyne regterzyde, ſtaat een hoofd, met twee aangezigten. Op 't voetſtuk, en in de wederzydſche boogen van den opgang, zyn aardvrugten, adders, haspels, vlas en momaanzigten, aartiglyk, uitgehouwen.

Geſchil- De vier hoeken der gaanderyen zyn geſchikt, om in dezelven agt geſchilderde tafereelen te plaatſen, van welken 'er zes volStadhuis. derde Tafereelen, in de hoeken der gaanderyen. trokken zyn. *Govert Flink* was, in 't jaar 1659, tot dit werk aangenomen, en hadt de modellen reeds vervaardigd. Doch hy werdt, door de dood, belet, het werk verder te brengen (*i*); waartoe, ſedert, andere meeſters de hand geleend hebben. De oorlog tuſſchen Civilis en de Romeinen is, in deeze zes ſtukken, afgebeeld. Boven de Theſaurie Ordinaris, ſpoort Civilis de Batavieren aan tot het opvatten der wapenen, na de maaltyd, die, by maanlicht, in 't Heilig Woud, gehouden wordt: en daar naaſt, boven eenen der dubbele opgangen naar de tweede verdieping, wordt de Kaninefaat Brinio, op een ſchild, om hoog geheeven, en tot Veldoverſte ingehuldigd. Het eerſte van deeze twee ſtukken is, door *Juriaan Ovens* (*k*), het andere, door den ouden *Jan Lievensz.*, geſchilderd. In den hoek, boven de opgangen naar de Kamers der Commiſſariſſen van Huwelykſche en Zee-zaaken, en boven den ingang naar de Weeskamer, zyn twee vakken, in 't jaar 1661, beſchilderd, door *Jakob Jordaans*, het eerſte, met de overrompeling der Romeinen, in derzelver tenten, by nagt en fakkelligt; het tweede, met de beveſtiging der Vrede tuſſchen Cerialis en Civilis; waarin eene ſtaatelyke vrouw, de Vrede verbeeldende, uit de wolken nederdaalt. Boven den opgang naar de Kamer van Commiſſariſſen van den Honderdſten en Tweehonderdſten Penning, en boven de ingangen der Theſaurie Extraordinaris en der Kamer van Commiſſariſſen van kleine Zaaken, moesten de Overwinningen by Bon en by *Caſtra Vetera* of oud Leger, geſchilderd worden. Doch hier ſtaan nu twee ſtukken in *Fresco* of natte kalk, die, van de vogtigheid der muuren, en, zo men wil, ook van de onkunde van zulken, die ondernomen hadden, dezelven te herſtellen, vry wat geleeden hebben. Zy zyn, door eenen *Le Grand*, geſchilderd, en vertoonen het eene de opgeregte zegetekens, door de Batavieren, op de Romeinen, veroverd; en het andere de vredehandeling tuſſchen Civilis en Cerialis, op de doorgebroken brug over den ſtroom Nabalia. De twee vakken boven de ingangen der Kamer van Schepenen Extraordinaris en der Rekenkamer, en boven den noordweſtelyken dubbelen opgang naar de derde verdieping, zyn nog ledig. De twee boogen der gaanderyen aan de ooſtzyde, zyn ook, van boven, door Jakob Jordaans, beſchilderd. De noordelyke boog, met het verſlaan van Goliath,

(*i*) A. Houbraken Schouwb. der Schilders II. *Deel*, *bl.* 58.
(*k*) Id. I. *Deel*, *bl.* 274.

STADHUIS. Schikking en grootte der Vertrekken van de tweede verdieping.

liath, en de zuidelyke, met dat der Filiſtynen, door Simſon.

Na 't beſchouwen der Burgerzaale, en der gaanderyen ter wederzyde van dezelve, treeden wy nu in de vertrekken der tweede verdiepinge, die hier hunnen ingang hebben. Ter wederzyde van den voornaamen ingang in 't ooſten, ontmoet men, zuidwaards, *Burgemeeſters Kamer*, en noordwaards, de *Juſtitie-Kamer*, ieder van welken, twintig voet, negen en twee derde duim breed, en dertig voet diep is. Tuſſchen deeze twee Kamers, boven de gaandery, die, beneden, voor de Vierſchaar is, heeft men de *Puy* of Afleesplaats, die twee-endertig voet en negen duim breed; doch maar tien voet en zeven duim diep is. En deeze drie vertrekken beſlaan het midden-uitſtek van den voorgevel. In de zuidelyke tuſſchenruimte van den voorgevel, volgt, op Burgemeeſters Kamer, *Burgemeeſters Vertrek*; en in de noordelyke, op de Juſtitie-Kamer, de *Raadkamer*, ieder van welke vertrekken vyfenveertig voet zeven en een halve duim breed, en dertig voet diep is. Naaſt Burgemeeſters Vertrek, volgt, in dezelfde zuidelyke tuſſchenruimte, een gang, uit welken men, zuidwaards, den ingang heeft naar de *Theſaurie Ordinaris*, die twee vertrekken ten zuiden heeft, en in 't zuider-uitſtek van den voorgevel gebouwd is. Diergelyken gang heeft men ook, naaſt de Raadkamer ten noorden, uit welken men, noordwaards, komt in de *Weeskamer*, die, met haare twee vertrekken ten noorden, in 't noorder-uitſtek van den voorgevel, is geplaatſt. Beide deeze Kamers, de Theſaurie Ordinaris en de Weeskamer, hebben ieder eene breedte van twee-entwintig voet en een derde van een duim, en eene diepte van vierendertig voet. De vertrekken van ieder van deeze Kamers zyn tien voet en twee derde van een duim breed, en eenentwintig voet vyf en een derde duim diep. In de vier tuſſchenruimten van de zydgevels, komen de gemeene trappen, langs welken, men, naar de vertrekken der derde verdiepinge, en naar de vertrekken, die tuſſchen de tweede en derde verdieping ingeſtoken zyn, opgaat. In 't midden-uitſtek van den zuider-zydgevel, is de *groote Secretary* geplaatſt, benevens de drie vertrekken, tot dezelve behoorende, te weeten het vertrek der *eerſte Stads Klerken*, ook de *kleine Secretary* genaamd, en het vertrek der *Ordinaris Klerken*, beide ten ooſten, en een geheim vertrek voor de Secretariſſen, ten weſten. De groote Secretary is dertig voet diep, en zevenenveertig voet een en twee derde duim breed. Tegen over de Secretary en derzelver vertrekken, ontmoet men, in 't midden-uitſtek van den noorder-zydgevel, ten ooſten, de *Aſſurantie-Kamer*, en ten weſten, de *Deſolaate-Boedels-Kamer*, die met een' muur van elkanderen geſcheiden zyn, en elk een vertrek nevens zig hebben. Beide deeze Kamers met derzelver vertrekken en den tuſſchenmuur, beſlaan juiſt zo veel plaats, in breedte en diepte, als de Secretary, met de haaren. In 't midden-uitſtek van den agtergevel, is *Schepens Kamer* geplaatſt, die tagtig voet zes en een half duim breed, en twee-endertig voet negen duim diep is. Voor dezelve, is een ruim portaal, en daarin, ter wederzyde, een vertrek voor de Deurwaarders der Vierſchaare en andere bedienden. Ieder van deeze vertrekken is drie-endertig voet twee en een half duim breed, en dertien voet diep. In de noorder-tuſſchenruimte van den agtergevel, ontmoet men, naaſt aan Schepens Kamer, de *Kamer van Schepenen-Extraordinaris*, naar welke men ook, uit een portaal ten noorden van Schepens Kamer, toegang heeft. In de zuider-tuſſchenruimte van den agtergevel, heeft men de *Kamer van Commiſſariſſen van kleine Zaaken*, die een vertrek nevens zig heeft. Ieder van deeze Kamers is drie-endertig voet negen duim breed, en dertig voet diep. Het portaal en 't vertrek zyn ieder negen en een derde voet breed, en vyftien voet diep. In 't zuider-uitſtek van den agtergevel, is de *Theſaurie-Extraordinaris* geplaatſt, die twee-entwintig voet en een derde van een duim breed, en vierendertig voet diep is, en twee vertrekken agter zig heeft, van welken het eene tien voet en twee derde van een duim breed, en twee-entwintig voet en een derde van een duim diep is: het andere is tien voet en twee derde van een duim in 't vierkant. Eindelyk, ontmoet men, in het noorder-uitſtek van den agtergevel, de *Rekenkamer*, die ook twee vertrekken heeft, welken, zo wel als de Kamer zelve, juiſt zo groot, en op gelyke wyze verdeeld zyn, als de Theſaurie Extraordinaris en derzelver vertrekken. Tot beide deeze Kamers, heeft men, uit een portaal in de gaanderye, toegang.

STADHUIS.

Ingeſtoken Kamers, tuſſchen de twee-de en derde Verdieping.

Van alle deeze vertrekken bereiken Burgemeeſters-Vertrek, de Raadkamer, het zuidelyke en grootſte gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary de gantſche hoogte der tweede verdiepinge, te weeten zesendertig voet. Doch de andere vertrekken zyn, door eene zoldering of gewelf, geſcheiden van eenige vertrekken boven dezelven, die tot verſcheidenerlei gebruik geſchikt zyn. Boven Burgemeeſters Kamer, de Juſtitie Kamer en de Puije, heeft men de *Charterkamer*, daar de *Reſolutien van den Staat*

Stadhuis. *Staat* en veele Stads Brieven en Papieren bewaard worden. Boven de Theſaurie Ordinaris, zyn twee vertrekken, welken ook tot bewaaringe van eenige Stads Schriften, Boeken, Papieren enz. geſchikt zyn, en nog een ander, boven het grootſte vertrek der Theſaurie, voor den Boekhouder der Ampten. Boven de kleine Secretary, is de *Zegelkamer*. Boven het vertrek der Secretarisſen, is een vertrek, tot bewaaringe van oude Regiſters geſchikt. Boven de Theſaurie Extraordinaris, is de *Kamer der Commiſſarisſen van de honderdſte en tweehonderdſte Penningen*, en boven de Kamer van Commiſſariſſen van kleine Zaaken, een vertrek, welk door de Concherge gebruikt wordt. Boven 't noordelyk gedeelte van Schepens Kamer, is des *Schouts Comptoir*, en boven de Kamer van Schepenen Extraordinaris, het *Comptoir van Schepenen*, naar welke beiden, men, langs eenen trap uit het Portaal voor Schepens Kamer, als mede langs eenen trap ter zyde van dezelfde Kamer, toegang heeft. Boven de Rekenkamer, is de *Kamer van Commiſſariſſen van den Levantſchen Handel*. De *Kamer van Commiſſariſſen van Huwelykſche zaaken*, by welke nog twee vertrekken zyn, is boven de Deſolaate-Boedels- en Aſſurantie-Kamers, en men heeft, tot deeze Kamer en derzelver vertrekken, toegang, langs de twee trappen, in 't noordooſten en in 't noordweſten der gaanderyen van de groote zaal. Eindelyk, heeft men, boven de Weeskamer, die der *Commiſſariſſen van Zee-zaaken*, voor welke, ten weſten, een Portaal is. Ten noorden deezer Kamer, is een vertrek, welk door de Commiſſariſſen van Zee-zaaken; en ten zuiden een ander, welk, door die van de Weeskamer, gebruikt wordt.

Byzondere Beſchryving van Alle deeze ingeſtoken Kamers zyn voorzien van 't gene vereiſcht wordt, tot al wat in dezelven verrigt moet worden; doch vorderen, uit hoofde haarer ſieraaden, geene byzondere beſchryving. In de Kamer der Commiſſariſſen van den Levantſchen Handel, hangen eenige geſchilderde afbeeldſels van Levantſche dragten, en andere ſtukjes, die, door den onlangs overleeden Heere Cornelis Calkoen, Ambaſſadeur van den Staat aan de Ottomanniſche Porte, voor weinige jaaren, aan deeze Kamer vereerd zyn. Doch de andere vertrekken der tweede verdiepinge, die hunnen ingang, op de zaale of in de gaanderyen, hebben, verdienen naauwkeuriger beſchouwd te worden.

Wy beginnen met

Burgemeesters Kamer.

Burgemeesters Kamer.

Ter wederzyde van een konſtig gebeeld rond, boven den ingang van dit vertrek, ziet men twee naakte wigtjes, ieder eene bondelbyl, het teken der Roomſch-Burgemeeſterlyke waardigheid, in de hand houdende. Zy hebben twee adelaars voor zig, die ieder een' ſpiegel, omſlingerd met eene ſlang, gevat houden. Merkuur is, boven dit rond, in een vierkant, uitgebeeld, bezig met den honderdoogigen Argus, die een' wagtſchen hond agter zig heeft, in den ſlaap te ſpeelen. Aan den vleugel bezyden, en boven het rond, hangen feſtonnen van eikenloof, granaatappelen, druiven, Indiſch graan en ander gewas: alles in marmer gehouwen. Binnen in 't vertrek, ſtaan, aan elke zyde, vier witte marmeren Korinthiſche kolommen. De marmeren ſchoorſteenmantel, ten zuiden, voor of ter zyde van welken, de vier regeerende Burgemeeſteren zitten aan eene langwerpig vierkante tafel, ruſt op vier witte marmeren kolommen van dezelfde orde, twee ronden en twee platten. In de fries van den ſchoorſteenmantel, ſtaat de zegepraal van den Roomſchen Burgemeeſter *Quintus Fabius Maximus*, in 't klein, in wit marmer, uitgehouwen. De vleugels der openinge, door welke men, noordwaards, in de Vierſchaar ziet; doch die gemeenlyk geſlooten gehouden wordt, zyn, ter wederzyde, verſierd met uitgehouwen feſtonnen, hangende aan ringen, die in de muilen van twee leeuwskoppen vaſtgemaakt zyn. In de weſtelyke feſton, ziet men een zwaard, bondelbyl en twee ſchaalen, en op een wimpel, het woord Fortiter, dat is, *Kloekmoedigly k*: in de ooſtelyke, zyn een paar groote kruiswyze geplaatſte ſleutels, een ſcheepsroer, graanen en vrugten, met het woord Prudenter, dat is, *Voorzigtiglyk*, uitgehouwen. De poſten der houten deuren van de openinge, die in de Vierſchaar uitziet, zyn met geſneeden loofwerk verſierd. In 't ſchoorſteenſtuk, ſtaat de reeds genoemde Roomſche Burgemeeſter *Fabius Maximus*, die zynen Vader gebiedt van 't paard te treeden, eer hy hem aanſpreeke, konſtiglyk, door den ouden *Jan Lievenszoon*, geſchilderd (*l*). Men leeſt 'er dit vers van Vondel onder:

De Zoon van Fabius gebied zyn' eigen Vader
Van 't paard te ſtygen, voor Stads eer en aghtbaarheid:
Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbiedigh nader.
Dus eert een man van Staat het ampt hem opgeleid.

't Zol-

(*l*) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 298.

STADHUIS. 't Zolderſtuk is in tweeën verdeeld, en door *Joannes Bronkhorſt* geſchilderd. Voor den ſchoorſteen, ziet men de Burgemeeſterlyke agtbaarheid in de gedaante eener deftige vrouwe, die een' Scepter in de linker-, en twee ſleutels in de regterhand houdt. Zy heeft den Bybel aan haare regter-, en veelerlei oorlogsgereedſchappen aan haare linkerzyde. Verſcheiden' wigtjes omringen haar. Onder haar, vliegt 'er een, haar, met de regterhand, een' palmtak, en met de linker, een' krans van eikenloof toereikende. Voor de glazen, zyn wigtjes verbeeld, die eene bondelbyl en Keizerlyke Kroon draagen. Nevens en tuſſchen de twee deelen van 't zolderſtuk, ziet men de wapens der Burgemeeſteren JOAN HUYDECOPER Ridder, Heer van Maarſeveen, CORNELIS DE GRAEF, Vryheer van Zuidpolsbroek, JOAN VAN DE POLL, en HENDRICK DIRCKSZ SPIEGHEL, die, in 't jaar 1655, de eerſten in 't nieuwe gebouw zitting namen, konſtiglyk, in hout, uitgehouwen, en verguld. Tegen over den ſchoorſteen, hangen nog twee ſchilderyen in zwarte ebbenhouten lyſten, verbeeldende het oude, en het tegenwoordige Stadhuis, beide van vooren. Het eerſte is, in 't jaar 1641, naar 't leeven getekend, en in 't jaar 1657, geſchilderd, door *Pieter Zaanredam*. Het tweede is geſchilderd, in 't jaar 1667, door *Jacob van der Ulft* van Gorinchem (*m*). Beide wordenze voor uitmuntende Konſtſtukken gehouden: met naame het eerſte. Eindelyk, hangt, nevens den ſchoorſteen, naar de glazen, het bekende vers van *Conſtantyn Huygens*, Heere van Zuilichem, konſtiglyk, met gulden ſchryfletteren, in eene tafel van zwarten toetsſteen, die agtentwintig duim hoog, vyfentwintig duim breed, en in eene zwarte ebbenhouten lyſt gevat is, geſneeden, door *Elias Noski*, Boheemer van geboorte, die, hier ter Stede, op de Lauriergraft, gewoond heeft (*n*). 't Gedigt zelf, ſchoon dikwils gedrukt, verdient, om zynen deftigen inhoud, ook hier ter plaatſe, te worden ingevoegd:

GELUCK
Aan de E. E. Heeren
REGEERDERS
van
AMSTELREDAM,
In haer
Nieuwe Stadthuys.

Doorluchte Stichteren van 's Werelts achtſte wonder,
Van ſoo veel Steens om hoogh op ſoo veel Houts van onder, STADHUIS.
Van ſoo veel koſtelycks ſoo konſtelyck verwrocht,
Van ſoo veel heerlickheyts tot ſoo veel nuts gebrocht:
God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
God gev' u in 't Gebouw, met Reden en Genoegen,
Te toonen wie gy zyt; en, daer ik 't al in ſluyt;
Heyl zy daar eeuwig in, en onheyl eeuwig uyt.
Is 't ook ſoo voorgeſchickt, dat deſe marm're muuren
Des Aerdtrycks uytterſte niet hebben te verduuren;
En werdt het noodigh dat het Negende verſchyn',
Om 's Achtſte Wonderwercks Nakomeling te zyn;
God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren Vader,
God, ſoo naby u, zy die kind'ren ſoo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw' en beſit',
Daer by dit Nieuwe ſta, als 't Oude ſtondt by dit.

CONSTANTER.
Anno CIↃIↃCLX.

Zuidwaards naaſt Burgemeeſters Kamer, treedt men in

BURGEMEESTERS VERTREK. BURGEMEESTERSVERTREK.

Boven welks ingang, ook een open rond is, ter wederzyde waarvan, men een zeegedrogt heeft afgebeeld, om welk, twee naakte kindertjes de armen geſlaagen hebben. Voorts, ziet men hier twee hoorens van overvloed. 't Vertrek zelf is voorzien van twee ſchoorſteenen, welker mantels elk op vier ronde en vier platte gekleurde Korinthiſche kolommen ruſten. De friezen derzelven zyn, met loofwerk en naakte kindertjes, aartiglyk, verſierd. De twee ſchoorſteenſtukken munten uit in fraaiheid. Het noordelyke, welk door *Ferdinand Bol* geſchilderd is (*o*), vertoont *Fabricius* in 't Leger van Pyrrhus, die hem, vrugteloos, door geſchenken, of door 't gebrieſch eens Elefants, in zynen pligt zoekt te doen wankelen. Onder 't ſtuk, leeſt men dit vers van VONDEL:

Fa-

(*m*) A. HOUBRAKEN Schouburgh. I. *Deel*, *bl.* 175. II. *Deel*, *bl.* 197.
(*n*) F. VON ZESEN, *bl.* 209.
(*o*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 302.

Stadhuis. *Fabricius houdt ſtant in Pyrrhus legertenten.*
Het gout verzet hem niet, door ſchandelycke zucht,
Noch elefants gebriesch en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van ſtaet voor gaven, noch gerucht.

In 't zuidelyke ſchoorſteenſtuk, door *Govert Flink* geſchilderd, ziet men den Burgemeeſter *Marcus Curius*, zig, op zyne Landhoeve, met aardvrugten geneerende: onder het zelve, ſtaan deeze regels van den zelfden Digter:

Op's Burgemeeſters wacht magh Rome veiligh ſlaepen,
Als Markus Kurius, het aangeboden gout
Verſmaênde, zich genoeght met een gerecht van raepen.
Zo wort door Maetigheit en Trouw de Stadt gebouwt.

Ter zyden van de ſchoorſteenen, hangen, aan ſierlyke feſtonnen, de wapens der twaalf Burgemeeſteren en Oud-Burgemeeſteren, die 't eerſt in dit vertrek zitting genomen hebben. Diergelyke wapens, ziet men ook, in 't weſten van 't vertrek, boven tegen 't gewelf, in vier vakken, uitgebeeld. Het gewelf is, door *Joannes Bronkhorſt*, met agt vierkante zolderſtukken, beſchilderd, waarin kindertjes, die palmtakken, eikenkranſen, en andere diergelyke zinnebeeldige voorwerpen draagen, aartiglyk, verbeeld zyn. In 't gewelf voor de twee ſchoorſteenen, ſtaan deeze woorden uit Horatius: Lene Consilium datis. Stet Capitolium fulgens. dat is: *'t Raadhuis zal luiſterryk ſtaan blyven; zo gy zagtelyk regeert.* De wand van 't vertrek, ten weſten, is, voor weinige jaaren, behangen, met drie Schutters ſtukken, die, eertyds, in de groote zaale der Kloveniers Doele, gehangen hebben, daar zy groot gevaar liepen van beſchadigd te worden; waarom zy herwaards zyn overgebragt. Het zuidelykſte is een Schutters gezelſchap, door *Govert Flink* geſchilderd (*p*): het middelſte een diergelyk gezelſchap van den Kapitein *Cornelis de Graef*, geſchilderd door *Adriaan Bakker*: het noordelykſte, door *Joachim Sandrart* geſchilderd, is een Korporaalſchap van den Kapitein *van Zwieten*, gereed om de Koninginne Moeder van Frankryk, *Maria de Medicis*, wier ſteenen borſtbeeld, in dit ſtuk, geſchilderd is, in te haalen. Op een' rol papier, die van de tafel af hangt, plagt men deeze vyf regels van Vondel, die nog gedeeltelyk kenbaar zyn, te leezen: Stadhuis.

De Vaen van Zwieten wacht om Medicis t'onthaalen.
Maer voor zo groot een ziel valt Dam en markt te kleen,
En 't oog der Burgery te zwak voor zulke ſtraalen.
Die zon van Chriſtenryk is vleeſch, noch vel, noch been:
Vergeef het dan Sandrart dat hy haer maelt van ſteen.

Op Burgemeeſters Vertrek, volgt de

Thesaurie Ordinaris.

Thesaurie Ordinaris.

Boven den ingang, ziet men, omtrent zulk een rond, als boven dien van Burgemeeſters Vertrek. Het Portaal voor deeze Kamer plagt van boven beſchilderd te zyn met eene hemelsblaauwe lucht, waarin veelerlei gevogelte zweefde; doch is nu overgewit. De ſchoorſteenmantel, in 't zuiden van 't vertrek zelf, ruſt op witte marmeren Korinthiſche kolommen, konſtiglyk, met loofwerk verſierd. Ter wederzyde tegen den ſchoorſteenmantel, hangen de wapens der Theſaurieren Nicolaes Tulp en Cornelis van Dronckelaer, die 't eerſt zitting in deeze Kamer gehad hebben. 't Schoorſteenſtuk verbeeldt de Egiptiſche Koorenſchuur ten tyde van den Aardsvader Jozef, geſchilderd door *Nikolaas de Held Stokade.* Onder aan de lyſt, leeſt men deeze regels, zo men wil, van Vondel, ſchoon ikze, in zyne uitgegeven Gedigten, niet gevonden heb:

Geheel Egypte brengt den Ryxvoogt ſchat en have
En leeft nu zeven jaer by 't uitgereickte graen
Het vrye volk door noot wort 's Konings eigen ſlave.
Eens mans voorzichtigheit kan duiſenden verzaên.

Regt tegen over dit ſchoorſteenſtuk, hangt eene ſchildery van *Kornelis Brizé*, waarin Papieren, Rekeningen, Pergamenten- en andere Brieven, Schetſen enz., als aan een nooteboomen ſchot ophangende, geſchilderd zyn (*q*). Ter wederzyde van dit ſtuk, hangen twee ſchilderyen van *Bartholomeus van der*

(*p*) A. Houbraken Schouburgh. II. *Deel*, *bl.* 23.

(*q*) *Zie* Vondels Poëzy, II. *Deel*, *bl.* 330. A. Houbraken Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 341.

STADHUIS.

der Helſt, ieder met vier Heeren, vermoedelyk, Theſauriers, of Overluiden der Schutters Doelen, en met eenige andere beelden, beſchilderd. Boven den ingang naar 't vertrek der Theſaurie, hangt eene afbeelding van oud Amſterdam, naar 't leeven geſchilderd, in 't jaar 1536, door *Cornelis Anthoniszoon* (*r*). Dit ſtuk is zeer uitvoerig gedaan. Men kan 'er de gebouwen van dien tyd, kennelyk, in onderſcheiden. Dezelfde Schilder, aan welken wy, in 't voorgaande gedeelte deezer Beſchryvinge, meermaalen, gedagt hebben, heeft, eenige jaaren laater, dezelfde afbeelding, wat verkleind, in houtſneede, uitgegeven. Het zolderſtuk deezer Kamer is in vyf paneelen verdeeld. In 't middelſte, ziet men eenige wigtjes, die kooren en kooren-maaten draagen. In de vier kleine hoekpaneelen, zyn de vier tekens der vrugtbaarſte maanden van 't jaar, keurlyk, verbeeld. *Cornelis Holſtein* heeft dit zolderſtuk geſchilderd. Voorts, hangen, in deeze Kamer, nog twee modellen van grooter ſtukken. Ook ſtaan, boven op eene groote kas, in 't weſten van de Kamer, de metaalen afbeeldſels van eenige Graaven en Graavinnen, die, boven de tralien der Vierſchaare van 't oude Stadhuis, plagten te ſtaan (*s*). In 't vertrek nevens de Theſaurie, wordt ook eenen konſtig gedreeven zilveren drinkhoorn bewaard, die, oudtyds, op de Doelenfeeſten, of op de maaltyden der Regeeringe, plagt gebruikt te worden.

Voortgaande, komt men in de

SECRETARYE.

SECRETARYE,

die twee voornaame deuren heeft. Boven de eene, is een huilende hond uitgehouwen, ſtaande met de beenen over 't lyk van zynen vermoorden meeſter. In 't verſchiet, ſtaat eene hand met een zwaard, boven een brandend outer. Boven de andere, zynde eene looze deur, ziet men eene zittende vrouw, met den vinger op den mond, en eene vliegende gans, met een' ſteen in den bek. Het eerſte is een zinnebeeld der getrouwheid, het andere van het bewaaren van geheimen. Aan de poſten der beide deuren, hangen Stads wapen en zegel, zegelringen, gezegelde brieven en hangſloten, aan koorden met kwaſten, in marmer uitgehouwen. Diergelyke ſieraaden ziet men ook, in de noorder-gaanderye, langs de poſten der Aſſurantie- en Deſolaate-Boedels-Kamers. Voor den ſchoorſteen van de groote Secretarye, hangt het afbeeldſel van Maria de Medicis, Koninginne-Moeder van Frankryk, leevensgrootte en ten voeten uit, door *Gerard Hondhorſt* geſchilderd (*t*). Tegen den zuidelyken wand van de Kamer, hangt een afbeeldſel van Keizer Karel den vyfden, waarvan de Schilder onbekend is. Boven in 't vertrek, langs den ooſter- en noorder-wand, zyn, op eene gaandery, een groot getal van allerlei Regiſters, in eene nette orde, geplaatſt. Beneden ſtaan ook eenige Regiſters, in kaſſen. De ſecrete en verſcheiden' andere Regiſters worden, in kaſſen, in de kleine Secretarye, bewaard.

STADHUIS.

Op de Secretarye, volgt de

THESAURIE EXTRAORDINARIS,

THESAURIE EXTRAORDINARIS.

boven welker ingang, een rond en twee hoorens van overvloed, ter wederzyde, door wigtjes vaſtgehouden, met veelerlei landvrugten, op welken twee haanen ſtaan, uitgehouwen zyn. Dezelfde ſieraaden ſtaan ook boven de Kamer van

COMMISSARISSEN VAN KLEINE ZAAKEN.

COMMISSARISSEN VAN KLEINE ZAAKEN.

En beide deeze Kamers zyn voorzien van fraaije ſchoorſteenen, en met loof en zinnebeelden bewerkte zolderſtukken. Tegenwoordig, zitten ook de *Superintendenten der Zyden-Manufactuuren*, en de *Gemagtigden tot het zetten en weegen van 't Brood* in de laatſtgemelde Kamer.

Op dezelve, volgt de groote en deftige

SCHEPENS KAMER.

SCHEPENS KAMER.

In de fries van den ingang naar 't Portaal deezer Kamer, zyn twee hoorens van overvloed afgebeeld: de eene is met boeijen en ketens gevuld, en met hulſt, diſtels en ander ſcherp loof omringd. Men ziet 'er eene hand by, die een' geeſſel houdt. Aan 't einde, legt eene voetmaat, en in 't midden, ſtaat een gevleugeld oog. Uit den anderen hooren, reikt eene hand veelerlei vrugten, die, door eene andere hand, worden aangegreepen. Ook ziet men hier eene voetmaat. In de vleugels van 't Portaal, ſtaan, in den eenen, Herkules knods en leeuwenhuid, en in den anderen, een toom en gebit aan riemen en ſnoeren hangende, konſtiglyk, in wit marmer uitgehouwen. 't Gewelf van 't Portaal is met eenige kranſen en loofwerk verſierd. Boven den ingang der Kamer, leeſt men:

AU-

(*r*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 23.
(*s*) *Zie hier voor*, *bl.* 4.

(*t*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 150.

Stadhuis.

AUDI ET ALTERAM PARTEM.

dat is,

Hoor ook de andere partye.

Een gedeelte der Kamer van binnen is, naar 't noorden, door een gewelf, dat op een dwarsbalk en vier fierlyk bewerkte en vergulde Breemerfteenen zuilen ruft, in twee verdiepingen, verdeeld. De bovenfte verftrekt tot Schouts-Comptoir. Onder dit gewelf, hebben Schout en Schepenen eene verheven zitplaats. Het fteenen gewelf van het overige en grootfte gedeelte der Kamer was, voormaals, door *Erasmus Quellyn*, fraai beſchilderd met de Geregtigheid, de Sterkte, en de Voorzigtigheid, en veele byfieraaden. Doch 't werk was, door de vogtigheid der muuraadje, merkelyk beſchadigd: waarom het gewelf, voor omtrent twintig jaaren, op nieuws, met verſcheiden' zinnebeelden, opgefchilderd geworden is, in vyf vierkanten, door *Jan Engelbrechts*. In tien andere vierkanten in 't gewelf, zyn de wapens van den Schout en van de negen Schepenen, die in 't jaar 1655 regeerden, uitgebeeld. Voor den grooten fchoorfteen, die op vier bonte marmeren zuilen, twee ronden en twee platten, ruft, in 't zuiden, is Mozes, met de tafelen der wet van Sinaï afkomende, treffelyk, gefchilderd door *Ferdinand Bol* (*u*). In de fries van den fchoorfteenmantel, zyn de danferyen der Izraëliten om 't gulden kalf, en de dartelheden, die 'er mede verzeld gingen, konftiglyk, in 't klein, in marmer, gehouwen. De kleine fchoorfteen in 't noorden, agter de zitplaats van Schepenen, heeft thans geen fchilderftuk.

Na Schepens Kamer, volgt de Kamer van

Schepenen Extraordinaris.

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS.

Boven den ingang deezer Kamer, en boven dien der Rekenkamer, welke op deeze volgt, ziet men fchreijende wigtjes en woedende wolven, met doode fchaapen, naakte kinders, doodshoofden en fchenkels onder hunne klaauwen, uitgehouwen: ook eenig oorlogstuig. Alle welke zinnebeelden fpeelen op het ftandbeeld van Mars, welk, tuffchen deeze twee ingangen, geplaatft is. 't Schoorfteenftuk, in de Kamer van Schepenen Extraordinaris, is door den ouden *Jan Lievensz.* gefchilderd, en vertoont de Geregtigheid, die 't zwaard, op de regter knie, om hoog houdt, en in de linker hand, de weegfchaal heeft. De Vrede en de Voorzigtigheid bekleeden haare zyden. Dit ftuk heeft, voor deezen, in Schepens Kamer, voor den kleinen fchoorfteen, geftaan. Voorts, zyn, uit eene der Doelen, ook twee fchilderyen, verbeeldende Schutters-gezelfchappen, herwaards overgebragt. Het eene, tegen over de glazen geplaatft, vertoont vierentwintig Schutters. Men weet niet, door wien het gefchilderd is. In het andere, tegen over den fchoorfteen, welk door *N. Elias*, in 't jaar 1639, is gefchilderd, ftaan drie-en-twintig naamen gefchreeven, op een briefje, welk gelyk als tuffchen de lyft en 't ftuk ingeftoken fchynt. Onder deezen zyn *d'E.* Capitein *Dirk Tyenburg*, *Pieter Adriaanfen Raap*, Luitenant, *Fredrik Bontemantel*, Vaandrig, en *Pieter Haffelaer*, Sergeant. De bekendfte naamen onder de Schutters zyn *Hans Bontemantel*, *Guillelmus Barteloti*, *Nicolaas Calkoen*, *Wynant Smit* enz. De zoldering der Kamer, van welke wy fpreeken, en die van de

Stadhuis.

REKENKAMER,

Rekenkamer.

welke aan deeze volgt, zyn ook, met aartig loofwerk en zinnebeelden, beſchilderd en verguld. In de laatftgemelde Kamer, hangen twee groote wapenborden der Heeren Rekenmeefteren.

Naaft aan deeze, treedt men in de

Desolaate-Boedels-Kamer.

DESOLAATE-BOEDELS-KAMER.

Boven welker ingang, 't verdigtfel van Dedalus en zynen zoon Icarus, die, met zyne waffchen vleugels, te digt aan de zon vloog, konftiglyk, uitgehouwen is. Voorts, ziet men hier ledige kiften, brieven, papier en rekenboeken, daar de rotten aan knabbelen, aartiglyk, afgebeeld. 't Schoorfteenftuk in deeze Kamer is, in 't jaar 1657, door *Theodorus de Keizer*, gefchilderd, en fchynt de gefchiedenis van Ariadne te verbeelden, die, door Theſeus verlaaten zynde, van Bacchus beſchermd en geholpen wordt.

Op de Desolaate-Boedels-Kamer, volgt de

Assurantie-Kamer.

ASSURANTIE-KAMER.

Boven den ingang, is een fpeelende Arion, in eene ftille zee, op een' Dolfyn zittende, uitgehouwen. In 't fchoorfteenftuk, is Theſeus, die, na 't verflaan van 't menfchpaard, de kluwen, welke hem uit den doolhof van Minos geholpen heeft, aan Ariadne te rug geeft, door *Willem Braffemary*, anders *Stryker*, in 't jaar 1657, gefchilderd.

Na de Aſſurantie-Kamer, volgt de

(*u*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 302.

STADHUIS.

WEESKAMER.

WEESKAMER.

De ſieraaden boven derzelver ingang zyn ontleend van de afbeelding van Cybele, die tuſſchen deeze en de Raadkamer geplaatſt is. Ter wederzyde van eene ronde opening, leggen twee leeuwen, naaſt welken, twee naakte kinderen, op eenige aardvrugten, zitten. De zoldering van 't Portaal voor de Kamer plagt, met eene blaauwe lugt, waarin 't gevogelte vloog, beſchilderd te zyn, op gelyke wyze, als die van 't Portaal voor de Theſaurie Ordinaris: doch is ook, al ſedert lang, overgewit. In de Kamer zelve, zyn het zolder- en het ſchoorſteenſtuk fraai door *Cornelis Holſtein* geſchilderd (*u*). In't midden van 't zolderſtuk, vertoont zig eene bedaagde vrouw, in een donker purperen kleed, zittende op de wolken, waaruit verſcheiden' gevleugelde wigtjes het hoofd ſteeken. Haare linkerhand, die eene weegſchaal voert, ruſt op een boek. Met haare regter, ligt zy den ſlip van haar kleed op, om eenige verlegen kindertjes daar onder te bedekken. In de vier hoeken, ziet men vliegende wigtjes, voorzien van byſieraaden, die op de zorg voor de Weezen zinſpeelen. In't ſchoorſteenſtuk, vertoont zig de Griekſche Wetgeever Lycurgus, zynen neef tot zoon aanneemende. Tuſſchen de venſters hangt een gedeelte van een ſtuk van *Petrus Paulus Rubbens*, 't welk veel grooter geweeſt is, en de geboorte des Heilands verbeeld heeft. 't Overgebleeven gedeelte, welk men meent uit den brand van 't oude Stadhuis, of van de Nieuwe Kerke gered, en ſedert hier geplaatſt te zyn, verbeeldt Jozef, agter een' os ſtaande.

Nu komen wy aan de

RAAD-KAMER.

RAAD-KAMER.

Boven welker loozen ingang, om eene ronde opening, byna dezelfde ſieraaden als boven de Weeskamer uitgehouwen zyn. De Kamer zelve heeft, gelyk Burgemeeſters Vertrek, twee ſchoorſteenen, welker mantels op agt bonte marmeren Korinthiſche kolommen, vier ronden en vier platten, ruſten. Op de friezen, is allerlei loof- en beeldwerk, keurlyk, in 't klein, uitgehouwen. Het ſchoorſteenſtuk in 't noorden, fraai, door *Govert Flink*, geſchilderd (*v*), verbeeldt Koning Salomo biddende, en de Hemelſche wysheid, daalende uit de wolken, en hem verſtand, rykdom en eere beloovende. Aan den voet van 't ſtuk, leeſt men:

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen, STADHUIS.
Wort hem de Wysheit's nachts belooft uit 's Hemels troon,
Met eenen Ryckdom, Eer en veel gewenſchte dagen.
Waer wysheit raeden mag, daer ſpant de Staet de Kroon.

Voor den ſchoorſteen in 't zuiden, ziet men den ouden Jethro, zynen ſchoonzoon Mozes raadende, zeventig oudſten nevens zig te kiezen, om Izraël te regten. 't Stuk is geſchilderd, door *Joannes Bronkhorſt*. De verkiezing deezer zeventig oudſten zelven, of liever de byeenkomſt der verkoorenen voor de Tente, is in een groot ſtuk, welk vyfenveertig voet breed, en negentien en een halve voet hoog is, en den geheelen weſtelyken wand van 't vertrek beſlaat, in de jaaren 1736, 1737 en 1738, keurlyk, door *Jacob de Wit*, geſchilderd. Deeze wand plagt behangen te zyn, en de Raad hadt, reeds in 't jaar 1697, beſlooten, dien met een bekwaamer behangſel te verſieren (*w*). Doch daar verliepen veele jaaren, eer zulks in 't werk geſteld wierdt. In 't jaar 1735, werdt 'er, met meer ernſt, aan gedagt, en de ſomme bepaald, die men 'er toe wilde ſchikken (*x*). 't Beſchilderen van den wand werdt de Wit aanbevolen. Ook verſierde hy 't vertrek nog op andere wyzen. De rekening der kosten, die aan 't verſieren der Raadkamer beſteed werden, beliep, in alles, dertienduizend tweehonderd zevenenvyftig guldens en tien ſtuivers (*y*). 't Groote ſtuk, de verkiezing der zeventig oudſten verbeeldende, wordt van kenners, hooglyk, geroemd. Boven de vier deuren van de Kamer, ter wederzyde der ſchoorſteenen, heeft dezelfde Schilder, in vier ronde *basrelieven*, en roodagtig graauw, de vier vereiſchten in de oudſten afgebeeld, de *Godvreezendheid*, door Abraham, zynen Zoon offerende; de *Waarheid*, door Jeremia, by de ziedende pot en de Amandelroede; 't *Verſtand*, door Jozef, in Egipte kooren doende opleggen, en den *afkeer van de Gierigheid*, door Eliza, de geſchenken van Naäman den Syrier van de hand wyzende. Onder deeze *basrelieven*, zyn, overeenkomſtig met de friezen der ſchoorſteenen, door den zelfden de Wit, ook vier kleine graauwtjes geſchilderd, die veelen, in den eerſten opſlag, voorgekomen zyn, als in wit marmer uitgehouwen. Onder

(*u*) A. HOUBRAKENS Schouburgh III. *Deel*, *bl.* 324.
(*v*) A. HOUBRAKEN Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 24.

(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* Y. 2 *Nov.* 1697. *f.* 251.
(*x*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* KK. 28 *Jan.* 1735. 24 *Jan.* 1736. *f.* 449, 607.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* LL. 25 *Febr.* 1739. *f.* 423.

Stadhuis. der Abraham, ziet men een' hond met een' zegelring, een zwaard, zegels en een' fleutel, de Getrouwheid afbeeldende: onder Jeremia, eenen bykorf, haan, zeef, lamp, pen en inktkoker, vertoonende de Naarftigheid: onder Jozef, een uurwerk, toom en boog, de Maatigheid in 't arbeiden aanduidende; en onder Eliza, Merkuurs ftaf, een zandlooper, boek en harp, het fpreeken van gepafte redenen afbeeldende. Tuffchen de venfterlichten, is de Hollandfche Maagd, in de gedaante van eene Pallas, ook in 't graauw, door de Wit, gefchilderd. Zy heeft een' fpeer, met den hoed der Vryheid daarop, in de regterhand, en ruft, met de linker, op den Bybel, die op een hoog voetftuk ftaat. Boven haar hoofd, ziet men 't Koggefchip uit Stads zegel. Eindelyk, heeft dezelfde konftenaar, tuffchen de vier bovenfte en de vier onderfte venfterlichten, nog vier zinnebeelden, in 't graauw, gefchilderd. In 't eerfte, de tafelen der Wet, een Altaar, een' Bybel en eene Lamp, verbeeldende den *Godsdienft:* in het tweede, een' burgt, een' bondel pylen, den hoed der vryheid en een' krans van eikenloof, aanduidende de *burgerlyke Eendragt* en derzelver vrugten: in het derde, eene fchaal en gewigt, vaten, pakken en Merkuurs ftangenftaf, vertoonende den *Koophandel;* en in het vierde, een fchips voorfteven, touwen, ankers, compas, graatboog, riem, haak en ander fcheepsgereedfchap, de *Scheepvaart* der Stad afbeeldende. 't Gewelf van deeze Kamer is, veel vroeger, en door eene andere hand, te weeten, door *Erasmus Quellyn*, Oom van den beroemden Beeldhouwer Artus Quellyn, befchilderd. Men ziet hier de Amfterdamfche Maagd, zittende op eenen adelaar in de wolken, en verzeld van de Wysheid, de Kennis, en de Regtvaardigheid; waarby nog andere zinnebeeldige fieraaden komen, die, ter oorzaake der groote hoogte van 't vertrek, 't gezigt der aanfchouweren byna ontwyken. Boven het groote ftuk van de Wit, zyn, in vier geboogen vakken, vier zinnebeeldige vertooningen van de waardigheid en eigenfchappen der Burgemeefteren en Raaden uitgebeeld. In 't noordelykfte, ziet men de Burgemeefterlyke bondelbyl agter eenen krans van eikenloof: in het volgende, dezelfde bondelbyl, befchermd door eenen gekroonden leeuw: in het derde, eenen dolfyn, fpiegel, anker en ftang, zinnebeelden van Voorzigtigheid en Vertrouwen: en in het vierde, een' bybel, oijevaar en haan, prenten van Godsdienftigheid en Wakkerheid. Eindelyk, ziet men, aan ieder der vier zyden van de twee fchoorfteenen, negen, en dus in alles zesendertig wapens van de Raaden, die 't eerft zitting in de Raadkamer gehad hebben: en tuffchen de middelfte lichten, hangen de wapens der zesendertig Raaden van 't jaar 1737, toen de Raadkamer, op nieuws, verfierd werdt, in twee reekfen, ieder van agttien: allen, even als de eerftgemelden, in hout gefneeden, en met de vereifchte kleuren befchilderd. Boven aan elke reeks, ftaat S. P. Q. A. dat is, *de Raad en 't Volk van Amfterdam*: en onder aan: MDCCXXXVII. Stadhuis.

Op de Raadkamer, volgt de

Justitie-Kamer. Justitie-Kamer.

Ter wederzyde van de ronde opening boven derzelver ingang, zyn twee kinderen uitgehouwen, draagende ieder eene bondelbyl. Onder aan, ftaan twee arenden met uitgefpreiden vleugels, van welken de eene een bondel pylen, het zinnebeeld der Eendragt, en de andere Merkuurs Slangenftaf gevat heeft. In een vierkant, boven dit rond, ziet men Amfion, de muuren der Stad Thebe ftigtende, door het fpeelen op de harp. De Kamer van binnen is, even als Burgemeefters Kamer, ten noorden en ten zuiden, bezet met vier Korinthifche kolommen; doch van Breemer fteen. De vloer is konftiglyk ingelegd, met drie witte marmeren kruiffen uit het wapen der Stad, ten wedereinde van welken, twee groote flagzwaarden leggen. Ter linkerzyde van den ingang van binnen, gaat men, met fteenen trappen, naar de Charterkamer, Ook is hier, in 't noorden, de ingang naar de Raadkamer. 't Zolderftuk is, door *Nikolaas de Held Stokade*, gefchilderd, en beftaat uit drie byzondere verdeelingen. In 't middelfte, vertoont zig Amfterdam, in de gedaante van eene maagd, met de Keizerlyke Kroon op 't hoofd; eene weegfchaal in de regterhand, en een fcepter, met een beftraald oog daarop, in de linker. Zy is verzeld van de Wysheid en Wakkerheid, die boosheid, geweld, bedrog en andere ondeugden met voeten treeden. Naar de trappen toe, ziet men eene maagd, die met een' geeffel de horfels verjaagt, terwyl twee naakte kindertjes zig onder haar kleed tragten te verfchuilen. En naar de glazen toe, vertoont zig nog eene maagd, die, omhangen met den leeuwenhuid, en gewapend met de knods van Herkules, zig bevlytigt om de andere te hulp te komen.

Tuffchen Burgemeefters- en de Juftitie-Kamer, is, regt boven de gaandery, die voor de Vierfchaar legt, de

STADHUIS.

PUIJE.

PUIJE. of Afleesplaats, zynde ook eene gaandery, langs het middelſte uitſtek van den voorgevel. Zy heeft twee ingangen, een' uit Burgemeesters Kamer, en een' uit de Juſtitie-Kamer: boven welke twee ingangen, binnenwaards, na't ſluiten der Vrede met Groot-Britanje, in 't jaar 1674, het volgende rym, met gouden letteren, geſteld werdt. De zes eerſte regels van het zelve ſtaan boven den ingang naar de Juſtitie-Kamer, en de zes laatſten boven den ingang naar Burgemeeſters Kamer:

't Onlanks door Frans gewelt
Vernedert Nederlandt,
Gaand', als dat was gheſtuit,
In 't Britſche Vree-verbant,
Droogt in d'Orangie zon
De traanen uyt haar oogen:
O Burger-Vaderen
Gebiedend aan het Y,
Dat dit tot Vreugd van U
En Stadt en Staedt gedy;
Soo komt God onvoorziens
't Vernederde verhoogen.

Vondel leefde nog, toen dit rym hier geſteld werdt. Doch men ziet ligtelyk dat het niet uit zyne penne gevloeid is. 't Is, door ſommigen, aan *Joannes Antonides van der Goes* toegeſchreeven (z). Doch ik weet niet, op wat grond. Ten minſte vindt men 't niet, onder zyne uitgegeven Gedigten. 't Zolderſtuk der Puije is, door *Joannes Bronkhorſt*, beſchilderd, en in drie afdeelingen onderſcheiden. In 't middelſte, is de Tyd, in 't zuidelyke, het loffelyk Gerugt, en in 't noordelyke, het ſchandelyk Gerugt, aartiglyk, afgebeeld.

SCHAVOT EN KAAK. Voor de Juſtitie-Kamer en een gedeelte der Puije, wordt, tot het oefenen van openbaare lyf-en halsſtraffe, 's daags voor de uitvoeringe derzelve, een houten *Schavot* of Strafplaats opgeregt; waartoe de paalen, planken, leeningen, en wat 'er meer toe vereiſcht wordt, zodanig gereed gemaakt is, dat het, in zeer korten tyd, in en uit elkanderen gezet kan worden. De *Kaak*, wanneer menze noodig heeft, wordt voor het noordelykſte voorlicht der Juſtitie-Kamer geſteld.

VERTREKKEN DER DERDE De vertrekken der tweede verdiepinge van 't Stadhuis nu beſchouwd hebbende, komen wy, langs verſcheiden' opgangen, op de derde Verdieping. Wanneer men den trap in 't zuidooſten, gemeenlyk den Toorentrap genaamd, opgaat, ontmoet men, op deeze verdieping, langs den zuider-zydgevel van 't gebouw, drie vertrekken, naaſt elkanderen, een groot in 't midden, met vier lichten, en twee kleinen ter wederzyde, ieder met een licht, die, tot in 't jaar 1762 toe, geſchikt waren ter bewaaringe van de Regiſters der verſtorvene Notariſſen, en hierom *Minuten-Kamers* genaamd werden. Doch op den twaalfden October des gemelden jaars, ontſtondt 'er brand in een lang vertrek boven deeze Kamers, welk, eertyds, een gedeelte van de Wapenkamer geweeſt was, en toen tot eene bergplaats van uitgediende papieren gebruikt werdt, behalve, dat de Schilders der Stads gebouwen en werken zig van de overige plaats bedienden, om hunne verwen te bereiden. De vlam ſloeg, eer menze bluſſchen kon, door de vloer van 't vertrek, in de weſtelyke kleine Minuten-Kamer, daar eenige ſchade veroorzaakt werdt. En dit ongeval heeft gelegenheid gegeven, tot het verplaatſen der Minuten-Kamers, zynde van de drie vertrekken, in welken de Minuten geplaatſt plagten te zyn, het middelſte nu tot berging van uitgediende boeken van de Wiſſelbank geſchikt. Ten ooſten van 't Portaal, welk naar deeze vertrekken toegang verleent, ontmoet men een langen gang, die van 't zuiden naar 't noorden loopt, in welken, aan 't zuideinde, de ingang van een vertrek is, alwaar eenige papieren van Schepens-Comptoir gebergd worden. Ooſtwaards zyn de ingangen van verſcheiden' Kamers, eene van welken, reeds voor eenige jaaren, en twee anderen, in 't jaar 1763, tot *Minuten-Kamers* geſchikt zyn. De Minuten der Notariſſen zyn hier, in zulk eene goede orde, geplaatſt, dat zy, doorgaands, zeer vaardiglyk, gevonden konnen worden. Aan 't noordeinde van den gang, is eene deur der Konſtkamer, van welke wy, terſtond, ſpreeken zullen. Naar 't zuideinde, is een vertrek, alwaar, tegenwoordig, Stads Excyns van 't Beeſtiaal ontvangen wordt. Den trap in 't noordooſten der zaale optreedende tot op de derde verdieping, ziet men, rondsom 't Portaal van den trap, vier oude Schutters ſtukken hangen: een van *Alion*, twee van *Paulus Moreelſen*, en een van *Cornelis Ketel* geſchilderd. Ook hangt hier een gedoodverwd ſtuk van *Gerard de Laireſſe*, Caligula verbeeldende, die zyn Paard Burgemeeſter maakt. Ten weſten van dit Portaal, is de ingang der *Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild*, een fraai en lugtig vertrek, welk, door twee lichten, naar

STADHUIS. VERDIEPINGE. GEWEZEN MINUTEN-KAMERS. TEGENWOORDIGE MINUTEN-KAMERS. KAMER VAN 'T GROOT-KRAAMERS-GILD.

(z) Gebouwen, Gezigten enz. van Amſterdam *gedr.* 1736. *bl.* 128.

Stad-huis. naar 't noorden uitziet. De ſchoorſteenmantel ruſt op houten kolommen, en voor den ſchoorſteen, ziet men vier oude Overluiden van dit Gilde, nevens den Gildeknegt, afgebeeld. Boven de deur, die ten zuiden van den ſchoorſteen is, hangt eene oude ſchildery van *Jacob Corneliszoon* van Ooſtzaanen, verbeeldende een' bekranſten Gilde-Os (2), door eenen Schutter gewonnen, met het ſchieten naar de Papegaay. Voor 't beeld van den os, leeſt men:

Negentien honderd en twaalf pont,
Heeft gewogen deze oſſe al ruym,
En was hoog ſeſte halve voet als hy ſtond
En dik X. *voeten ic liech niet eene kruym,*
De lengkte was juſt XII. *voet min* IIII. *duym.*
A°. 1564.

En in de fries der lyſte, ſtaat, met zwarte en vergulde letters:

Dees . os . is . gewonnen . ſcutterlic .
Van . Jacob . Reyerszoon . Boon.
Toen . ten . twiedemaal . die . Papegaay .
Was . geſtelt . vaſt . ſuver . ſchoon .

Voorts, hangen, in dit vertrek, drie Naamborden der Overluiden. Het nieuwſte is met eene zeer fraaije vergulde lyſt verſierd. Nevens dit bord, hangt het volgende zinryk vers van Hermanus Asschenberg, die, in 't jaar 1760, Overman van 't Gilde geworden is.

Toen Gissing *magtloos was om ieder't zyn' te geeven,*
In groot of kleen, in veel of weinig, zwaar of ligt,
Bedacht Gerechtigheid, *tot nut van't ſamenleven,*
Gereedſchap haar ter hulp, de Maat, 't Getal, 't Gewigt.
Wie recht en trouw verbant, zich roekloos durft vergeeten,
Zyn' Naaſten in Gewigt, Getal of Maat, misleid,
Verkrygt in 't eind' zyn loon, door 't wroegende Geweeten,
Dat hem ten beul verſtrekt, en ramp op ramp bereid: Stad-huis.
Laat dan de trouw en 't recht in all' uw' handel blyken,
Zo zal des Hoogſten gunſt nooit van uw' drempel wyken.

Uit het gemelde Portaal, treedt men, ooſtwaards, in eenen korten gang, aan welks ooſtzyde, de *Regtkamer der Diemer- of Wagrafts-Meer* is, die voor deezen op de onderſte verdieping, in de Kamer, waar, ſedert, de Stads-Excyns van 't Beeſtiaal ontvangen werdt, en die nu, door den Ontvanger van de Wiſſelbank, gebruikt wordt, plagt gehouden te worden. 't Is een wel geſchikt, lugtig vertrek, met drie lichten naar 't ooſten, nevens welk, weſtwaards, een kleiner vertrek is met twee lichten naar 't noorden, en een naar 't ooſten. In de Regtkamer, hangen, rondsom den wand, eene hartenjagt en andere ſchilderyen. Aan 't zuideinde van den gang, is de ingang der *Konſtkamer*, gelykze genoemd wordt, by welke, noordwaards, een kleiner vertrek is, het *Konſt - Kabinet* genaamd. De Konſtkamer werdt, omtrent het begin deezer eeuwe, opgeregt, en geſchikt tot eene Toon- en Verkoopplaats van Schilderyen, Tekeningen, Beelden en andere diergelyke konſt, waartoe zy, eenige jaaren, gediend heeft. Doch de Konſt hier ter Stede, ſedert eenigen tyd, merkelyk aan 't vervallen zynde, hebben Burgemeeſteren, in 't jaar 1748, den Schilder *Jan van Dyk* verlof verleend, om zig van deeze Kamer te bedienen, tot het geeven van onderwys in de Meetkonſtige beginſels der Schilder- en Tekenkonſt, byzonderlyk, in de Doorzigtkunde. Ook houdt hy 't opzigt over deeze Kamer, die nog tot eene Toonplaats van Konſtſtukken gebruikt kan worden. Boven de deur, leeſt men deeze verzen van Jan Baptista Wellekens:

Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer.

Konſtkamer.

De Dichtkunſt galmt van vreugt, nu dat haer ſtomme ſuſter,
In 't Raadhuis aan het T, een Eerplaets is vereert:
Zy, ſpraakeloos, vint trooſt en ſchuylt nu veel geruſter
By Themis, die, met reght, haer eed'len geeſt waardeert.
O Burgervaders! ei! volhardt in Kunſt te queeken,
Zo word, als Orfeus Lier, 't Penſeel een Hemelteeken.

(2) Uit eene *oude Rekening* van dit Gilde, is my gebleeken, dat het zelve, op de jaarlykſche Gildemaaltyd, eenen geheelen os plagt te ſlagten, na dat dezelve, voorgegaan van ſpeellluiden, eerſt de Stad rond geleid was.

STADHUIS. De Konſtkamer ſtrekt zig, langs de lichten van den voorgevel, uit tot aan de tegenwoordige Minuten-Kamers. Men ziet 'er nog eenige fraaije Schilderyen, Modellen en Prenten, en onder anderen, het afbeeldſel van den beroemden Zeeſchilder *Ludolf Bakhuizen*, door hem zelven, in den ouderdom van agtenzeſtig jaaren, zittende, en leevensgrootte, geſchilderd. Hy houdt eene ſchryfpen in de regter-, en een blad papiers, waarop zyn eigen beeld, als in zwarte konſt, door hem zelven geſchrapt, nog eens te zien is, in de linkerhand. 't Stuk is, in 't jaar 1699, geſchilderd, en door den Schilder, die Mede-Opziender der Konſtkamer geweeſt is, aan dezelve vereerd. In 't Konſtkabinet, wordt eene verzameling van meer dan zevenduizend Prenten van de beroemdſte Italiaanſche, Franſche en Nederlandſche Meeſters, vervat in twee-envyftig Boekdeelen, bewaard, die, door den konſtlievenden Heere *Michiel Hinloopen*, aan de Konſtkamer gemaakt, en in 't jaar 1709, door den Heere Burgemeeſter *Nicolaas Witſen*, Executeur van zynen uiterſten wil, aan dezelve uitgeleverd zyn.

Eenige vertrekken aan de noord- en weſtzyde, en derzelver gebruik. Wy hebben nu de vertrekken der derde verdiepinge langs de zuidzyde, de ooſtzyde en een gedeelte van de noordzyde, kortelyk, beſchreeven. De gewoonlyke toegang naar de overige vertrekken aan de noordzyde, en naar eenige vertrekken der weſtzyde is langs den trap in 't noordweſten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerſt twee vertrekken, geſchikt ten gebruike van de Deſolaate-Boedels-Kamer, die naar 't noorden uitzien, en zo groot zyn, als twee der drie gewezen Minuten-Kamers, in 't zuiden. Zy eindigen tegen den wand der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gilde: voorts, weſtwaards, een gang, aan welks zuideinde, de ingang is van eene groote Kamer, waar de uitgediende Boeken en Papieren van de Rekenkamer gebergd worden. Zy heeft vier lichten in 't weſten, en een klein vertrek, noordwaards, nevens zig, welk maar een licht in 't weſten heeft, en tot het zelfde gebruik dient. Nog meer noordwaards, zyn nog twee vertrekken, geſchikt tot huishoudelyk gebruik van den Cipier, en naar 't weſten en noorden uitziende.

Overige vertrekken der weſtzyde. De gereedſte toegang naar de overige vertrekken der derde verdiepinge aan de weſtzyde is, langs den vierden trap, in 't zuidweſten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerſt, in een gang ten weſten, eene Kamer, met een vertrekje daar nevens ten zuiden, welk drie lichten heeft, twee zuidwaards, en een weſtwaards. Zy plagten beide, door de Superintendenten der Zyden-Manufactuuren, die nu in de Kamer der Commiſſariſſen van kleine Zaaken vergaderen, gebruikt te worden; doch hebben nu geen byzonder gebruik. De Schilder van Dyk heeft 'er een' ſleutel van, en bewaart 'er de gebeelde ſteenen, die tot de twee platte halve aardklooten, in den vloer der groote zaale, geſchikt waren; doch niet gebruikt zyn. STADHUIS.

Gang naar de Krygsraads-Kamers. De gang, waar deeze Kamer ingaat, leidt, ten noorden, naar de kleine, en uit dezelve, door een ruim portaal, naar de groote Krygsraads-Kamer, en is behangen met tien oude Schutters ſtukken: onder welken, de zogenaamde *Braspennings maaltyd* is, in 't jaar 1533, door *Cornelis Anthoniszoon*, geſchilderd; in welk ſtuk, eenige S. Joris- of Voetboogsſchutters verbeeld zyn, welker kleeding aan de linkerzyde rood, en aan de regterzyde groen is. In een diergelyk, boven den ingang naar de kleine Krygsraads-Kamer, ſtaat een ſchutter met een kelkje in de hand, zynde *Claas Gaaf*, Oud-Over-Grootvader van den Heere Burgemeeſter NICOLAAS WITSEN, volgens een opſchrift met olieverw, op den rug van 't ſtuk. Gaaf is, meen ik, dezelfde, die, in de lysten der Regeeringe, op 't jaar 1529, als Schepen, bekend ſtaat, met den naam van *Claas Gaaf Lambertz*.

Kleine Krygsraads Kamer. De *Kleine Krygsraads-Kamer* is een ruim vertrek, waar Kolonellen alleen byeenkomen, en nevens welk, een vertrekje is voor den Secretaris van den Krygsraad. In deeze Kamer, hangen vier oude en kleine en drie groote en nieuwer Schutters ſtukken. Onder de eerſten, is 'er een, waarin een perſoon met een bonten mantel, *Cornelis Lambertsz Opzie*, Oud-Over-Grootvader van den gemelden Heere Witſen, verbeeld; gelyk ook, in een opſchrift op den rug van 't ſtuk, te kennen gegeven wordt. Voor den ſchoorſteen, hangt een ſtuk van *Paulus Moreelſen*, die Schepen en Raad te Utrecht geweeſt is. En daar tegen over een optrekkend Corporaalſchap van 't vendel van den Kapitein *Frans Banning Kok*, Heer van Purmerland en Ilpendam, in 't jaar 1642, door *Rembrand van Ryn*, geſchilderd. In 't ooſten, hangt een ſtuk, beſchilderd, door *Jacob Bakker*, met een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Jan van Vlooswyk*.

Groote Krygsraads Kamer. Uit de kleine, komt men, door een portaal, in de GROOTE KRYGSRAADS-KAMER, die zo groot is als Schepens Kamer, daar zy regt boven komt. Zy is van den kap afgeſcheiden, met een houten gewelf. Aan

't

Stadhuis. 't einde der Kamer, ſtaat eene lange tafel, voor de Kolonellen, waarby eene kleine vierkante tafel voor den Secretaris geplaatſt is. De Kamer is, aan drie zyden, bezet met drie ryen zitbanken boven elkanderen, op welken de Kapiteinen, Luitenanten en Vendrigs zig plaatſen, wanneer de groote Krygsraad vergadert, of anders de Kapiteinen alleen. 't Vertrek is, wyders, verſierd met elf of twaalf Schutters ſtukken. Onder deezen, munt allermeeſt uit een van *Bartholomeus van der Helſt*, in 't jaar 1648 geſchilderd, hangende beneden, aan de zuidzyde van 't vertrek. 't Verbeeldt een teerend Corporaalſchap Burgers, uit het vendel van den Kapitein *Cornelis Jan Wiſen*, die, door zynen Luitenant, *Johan van Waveren*, met de eeuwige Vrede, welke, in 't gemelde jaar, geſlooten was, geluk gewenſcht wordt. Men wil, dat, voor enkele gedeelten uit dit ſtuk, eertyds, ſchatten gebooden zyn. Zeker is 't, dat het, door kenners, nimmer zonder verwonderinge beſchouwd wordt (*a*). Agter de zitplaats der Kolonellen, hangt nog een ſtuk van dezelfde meeſterlyke hand; doch in 't jaar 1639 geſchilderd. 't Verbeeldt een optrekkend Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Roelof Bicker*. In 't ooſten is ook een groot ſtuk van *Govert Flink* geplaatſt, insgelyks, omtrent het jaar 1648, geſchilderd, verbeeldende een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Joan Huydecoper*, Heer van Maarſeveen. Onder de ouder ſtukken, is 'er een van den jaare 1625, waarin dertien beelden zyn, van den Kapitein *Albert Coenraads Burg*, den Luitenant *Pieter Evertsz. Hulft*, den Vendrig *Arend van Buil*, den Serjant *Herman Rendorp*, en nog een Serjant en agt ſchutteren. De drie eerſten zitten aan eene tafel, met eene tekening van de oude Waal, eer nog het nieuwe Waals Eiland uit dezelve aangehoogd was, voor zig. Onder de overige ſtukken, zyn 'er ook eenigen, die, in 't een of in 't ander opzigt, uitmunten. Alle deeze Schutters-ſtukken zyn, in of omtrent den aanvang des jaars 1683, uit de Kloveniers- en Handboogsdoelen, herwaards overgebragt (*b*).

De vertrekken der derde verdiepinge bereiken nergens onmiddelyk den kap of het dak van 't Stadhuis, de groote Krygsraads-Kamer alleenlyk uitgenomen, die 'er ſlegts, door een houten beſchot, van afgeſcheiden is. Alle de overigen hebben eene houten zoldering, boven welken, ten ooſten, ten noorden, ten zuiden, en gedeeltelyk ook ten weſten, verſcheiden' vertrekken geſchikt zyn. Zy zyn allen met gewelven van gebakken ſteen gedekt; welke gewelven, van boven, daar men onder den kap komt, behoorlyk gevuld en met bakken gevloerd zyn. Stadhuis.

't Voornaamſte van de vertrekken, die boven de derde verdiepinge komen, is de Wapenkamer, die, eertyds, de gantſche ooſtzyde en een groot gedeelte van de noord- en zuidzyde van 't gebouw plagt te beſlaan, en nog de gantſche ooſtzyde, en het grootſte gedeelte van de noordzyde beſlaat. De gereedſte toegang naar dezelve is, langs den trap in 't zuidooſten der gaanderye op de groote zaale, in 't gemeen den toorentrap genaamd. Even binnen den ingang deezer Kamer, die, aan beide haare einden, met zwaare houten deuren, geſlooten is, ontmoet men eene afgezonderde zitplaats voor den *Commis der Artillerye*, en nevens dezelve, een vertrekje, daar 't geweer ſchoon gemaakt wordt. Voorts, is hier 't Stads ſchiet- en zydgeweer, waarmede men, in tyd van nood, ſpoedig, een groot getal van ingezetenen zou konnen voorzien, in zeer goede orde, geplaatſt. Men heeft 'er hedendaagſche ſnaphaanen, met bajonnetten, en anderen: degens, draagbanden, kruidtaſſen enz.: ook eenig oud zydgeweer, gladde yzeren cuiraſſen en harnaſſen; al 't welke, tot eene gedagteniſſe der oude wapenruſtinge, bewaard wordt. Vertrekken boven de derde verdiepinge. Wapenkamer.

De overige vertrekken boven de derde verdiepinge zyn, in 't zuiden, het lang vertrek, welk weleer een gedeelte der Wapenkamer plagt te zyn, en waar, in 't jaar 1762, de brand ontſtaan is: voorts, in 't weſten, boven de kleine Krygsraads-Kamer, een groot vertrek, waar eenige uitgediende papieren van de Wiſſelbank gebergd worden, en aan dezelfde zyde, boven de vertrekken, die door de Rekenkamer en door den Cipier gebruikt worden, eene ruime bergzolder, ten dienſte der Deſolaate-Boedels-Kamer, en drie andere vertrekken, die tot berging van verſcheidenerlei ſoorten van gemaakt houtwerk, modellen van gebouwen en werktuigen verſtrekken. Boven deeze vertrekken, onmiddelyk onder 't dak en den Tooren, onthouden zig dagelyks bedienden van de Stads Uurwerkmaaker, Loodgieter en Leidekker. Ten dienſte van dit werkvolk, welk, ſomtyds, houtskoolen tot ſoldeeringe gebruiken moet, zyn ſteenen overwelfde haarden onder 't dak gemaakt, buiten welken, zy niet ſtooken mogen.

Uit de ſtukswyze beſchryving van dit grootſch gebouw, is ligtelyk af te neemen, dat het der Stad ſchatten gekoſt heeft. Nogtans, Aanmerkingen, over de koſten

(*a*) *Zie* Houbraken Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 9. III. *Deel*, *bl.* 237.
(*b*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 5 *Decemb.* 1682, *f.* 341.

STADHUIS. van 't bouwen.

tans, is het my, uit eene berekening van een gedeelte der koſten, die ik gezien heb, voorgekomen, dat dezelven niet zo geweldig groot geweeſt zyn, als eenigen zig verbeeld hebben. Het grove werk van 't gebouw werdt niet alleen aanbeſteed; maar ook de beelden, de koperen deuren, de ſchilderſtukken, en andere ſieraaden. En gelyk de Schilder-, Bouw- en Beeldhouwkonſt, in 't midden der voorgaande eeuwe, toen 't Stadhuis geſtigt werdt, den hoogſten trap van volkomenheid bereikt hadden; zo vloeiden de konſtenaars en arbeiders van allerlei ſoorte, in zulk eene menigte, herwaards, dat zulks gelegenheid gaf, om het gebouw, ſpoediger, en zelfs met minder koſten, te volmaaken, dan tegenwoordig zou konnen geſchieden. De Fronteſpies van den agtergevel is aan *Artus Quellyn*, voor negenduizend vyfhonderd guldens, aanbeſteed geweeſt. Doch hem was nog eene vereering van vyfhonderd guldens beloofd, zo hy 't werk ſpoedig en tot genoegen afmaakte. De kleine ſieraaden op de zaale hebben ieder van vyftig tot zeſtig guldens gekoſt. Voor de koperen deur der Vierſchaare, die drieduizend vierhonderd en vyftig pond woog, was agtentwintig ſtuivers het pond betaald; doch, naderhand, werdt, voor de koperen deur der groote zaale, niet meer dan twintig ſtuivers het pond gegeven. De ſchilderſtukken in de gaanderyen der zaale waren, aan *Govert Flink*, dieze egter, gelyk wy boven (*c*), hebben aangetekend, niet voltrokken heeft, voor duizend guldens ieder, aanbeſteed. Voor het ſtuk in de Raadkamer, daar Jethro Mozes raadt oudſten te kiezen, is aan *Joannes Bronkhorſt* ook niet meer dan duizend guldens betaald. Men kan hieruit eenige giſſing naar 't beloop der overige koſten maaken. 't Gebouw heeft, zekerlyk, hier te Lande, geene wedergade, en wordt, in andere Landen, door weinige gebouwen geëvenaard, en door nog kleiner getal overtroffen. STADHUIS.

(*c*) *Bladz.* 15.

II.

B E U R S.

Beſchryving der Beurs.

De Koophandel, die, al vroeg, in Amſterdam, heeft begonnen te bloeijen, heeft ook aldaar, al vroeg, eene Vergaderplaats voor de Koopluiden noodzaakelyk gemaakt. Nogtans vindt men niet, dat, met ernſt, gedagt is, om hun, hier ter Stede, eene bekwaame Vergaderplaats te ſtigten, dan omtrent het einde der zeſtiende eeuwe.

Oudſte Vergaderplaats der Koopluiden.

Voor dien tyd, kwamenze, in de Warmoesſtraat, naar 't einde toe, by een (*a*), en bergden zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen aldaar. Door den tyd nogtans, ſchynt de plaats hier te eng bevonden te zyn. Immers, uit eene Keure van den negenentwintigſten July des jaars 1592, blykt, dat de Koopluiden, aan 't ooſteinde der Nieuwe Brugge (1), vergaderden. Hier ſtondt een houten huisje, het *Paelhuiske* genaamd, waaraan een klokje hing, welk, ten twaalf uuren op den middag, omtrent een half kwartier lang, geluid werdt; waarna de Koopluiden de Vergaderplaats verlaaten moeſten, zynde het toen de gewoonte, van elf tot twaalf uuren, byeen te komen (*b*). In 't Paalhuisje, waarvan wy ſpreeken, moesten de Schippers het Paalgeld voldoen: en ook de brieven, die zy van Ooſten en Westen herwaards bragten, terſtond na hunne aankomſt, afleggen; waarna dezelven, door den *Paalknegt*, beſteld werden (*c*). Doch alzo de Koopluiden, op deeze hunne Vergaderplaats, voor de guure ooſtelyke en noordelyke winden, blootſtonden, hadt de Vroedſchap, al in 't jaar 1586, beſlooten, de S. Olofs-Kapel te ſchikken tot eene Beurs voor de Koopluiden (*d*). 't Schynt ook, dat de Koopluiden, ſedert, in deeze Kapel, en zelfs in de Oude Kerke, beurs gehouden hebben. 't Laatſte is af te neemen uit eene orde van Kerkmeeſteren der Oude Kerke, van den zeventienden December des jaars 1602, waarby den twee Hondenſlaageren belaſt wordt, *te Beurstyd*, een van beide in de Kerke te zyn (*e*). Doch in 't jaar 1607, werdt, daartoe, uitgezien eene plaats op 't Rokin, agter 't huis *de Pot* (2), beooſten welk huis, aan de zuidzyde van den Middeldam, in 't jaar 1563, de markt van nieuwen Haring gekeurd was (*f*); en by de Vroedſchap beſlooten, het ſtigten eener Beurze aldaar, met allen ernſt, voort te zetten (*g*). Men liet twee tekeningen maaken van eene nieuwe Beurze, en verkoor de kleinſte van de twee (*h*). En in de Lente des jaars 1608, werden de grondſlagen van 't gebouw gelegd. Doch men bevondt welhaaſt, dat het heijen de huizen, die aan den Utrechtſchen Steiger of ooſtzyde van 't Rokin ſtonden, geweldiglyk, zakken deedt; waarom beſlooten werdt, die huizen af te breeken, en de Beurs breeder en korter te maaken, dan men eerſt voorgenomen hadt (*i*). Op den negenentwintigſten May, werdt de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd, door *Henrik Hooft*, jongſten Zoon van den regeerenden Burgemeeſter *Cornelis Pietersszoon Hooft*, en Broeder van den beroemden Hiſtorieſchryver *Pieter Corneliszoon Hooft*. 't Werk werdt, vlytiglyk, voortgezet. In 't jaar 1611, arbeidde men aan den opgang, om welken te bouwen, de Stads Paardenſtal, die toen aan den Dam ſtondt, op de Appelmarkt, aan de ooſtzyde van den nieuwe-zyds-Voorburgwal, verplaatſt moeſt worden. Ook werdt, in 't jaar 1612, tot het maaken van deezen zelfden opgang, nog een huis van *Opmeer*, insgelyks aan den Dam ſtaande, voor Stads rekening, overgenomen (*k*). De Beursſtraat, daar voor deezen de ſleeden plagten te ſtaan, werdt toen ook, met ſchoone huizen, bezet (*l*). En op den eerſten Auguſtus des volgenden jaars, werdt de eerſte vergadering, op de nieuwlings geſtigtte Beurs, gehouden, met zo groot een' toeloop van volk, dat de plaats te klein ſcheen. Men leeſt dit, in een zwarten marmeren ſteen, die in den noordweſterhoek der gaanderye ingemetſeld is, in deezer voege:

Beurs. De Beurs wordt geſtigt.

De eerſte ſteen gelegd.

De eerſte Vergadering gehouden.

Door

(*a*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 176.
(*b*) Keurb. H. *f.* 19 *verſo*.
(*c*) Keurb. H. *f.* 125 *verſo*.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 16 *Aug.* 1586.
(*e*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 62.

(1) Men vindt dit beveſtigd, in Brederodes *Moortje* (Act. II. Sc. I.), daar van eens Koopmans Zoon gezeid wordt:

Staagh was hy op de brugh by de Negocyanten.

En wat laager, van twee luiden, die van de Viſchmarkt komen:

Doe ginghen wy de waech neer, t water langhs, over de Koremarckt, na de beurs.

(*f*) Handv. *bl.* 895.
(*g*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10, 28 *April*, 14 *July* 1607. *f.* 136 *verſo*, 142 *verſo*.
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 1 *Sept.* 1607. *f.* 147 *verſo*.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 17 *May* 1608. *f.* 168.
(*k*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 25 *May*, 2 *Juny* 1611. 8', 10 *Maart* 1612. *f.* 22, 57.
(*l*) J. Laurentius Amſterdam.

(2) Op de Beursſluis, ſtaat nog eene Pot in den gevel van een huis. Veelligt, is dit huis gebouwd op de plaats, daar, in 't begin der voorgaande eeuwe, het huis *de Pot*, waarvan wy ſpreeken, geſtaan heeft.

BEURS. DOOR GODES ZEEGEN IS TOT GERIEF DER COOPLUYDEN DESE BORZE GESTIGT, EN AN° CIↃIↃCVIII. DEN XXIX MEYE DEN Iſten STEEN GELEYT, EN DEN Iſten AUG. CIↃIↃCXIII. DE Iſte VERGADERINGE GEWEEST.

't Gebouw was toen tweehonderd voeten lang en honderd vierentwintig voeten breed. Men voer, onder den middelſten boog, op welken het ruſtte, door, met geſtreecken maſten (*m*). Ook was 't niet ongeoorlofd, aldaar, met ſchuiten te overnagten, mids zulks, met kennis van den ſluiswagter, geſchiedde (*n*). Doch in 't jaar 1622, raakte hier in hegtenis zekere *Balthazar Paul*, die, door de Spaanſchen, als zynde nu, na 't uitgaan van het twaalfjaarig Beſtand, den oorlog wederom aangevangen, uitgemaakt was, om, hier ter Stede, brand te ſtigten (*o*). Terwyl hy zat, verſpreidde zig een gerugt, dat men voorhadt, de Beurs, door middel van een vaartuig met buskruid, onder dezelve gelegd, met de gantſche vergadering der Koopluiden, in de lugt te doen vliegen. Doch wat 'er van de gegrondheid van dit gerugt ook zyn moge; zeker is 't, dat, ſedert, de vaart onder door de Beurs, met twee boomen, een in 't Rokin en een in het Damrak afgeſlooten werdt. En in laater tyd, heeft men de boogen, daar de beurs op ruſt, met zwaare houten deuren, digt gemaakt, en dwarsbalken in 't muurwerk gelegd, in de plaats van de boomen (*p*). De Beurs hadt maar ruim vyfenvyftig jaaren geſtaan, toen men beſloot, dezelve te vergrooten (*q*), en in den tegenwoordigen ſtaat te herbouwen. De Tooren, die meer binnenwaards plagt te ſtaan, en met een fraai Klokkenſpel en vier Uurwyzers voorzien was (*r*), werdt toen afgebroken, en in deszelfs plaatſe, doch meer zuidwaards, het tegenwoordig kleiner Toorentje gebouwd, waarin alleen een ſlagklok hangt, behalven het klokje, dat, by 't aangaan der Beurze, geluid wordt. Terwyl de Beurs vergroot werdt, kwamen de Koopluiden, by goed weder, op den Dam voor 't Stadhuis, en anders in de nieuwe Kerke byeen.

De door-vaart onder de Beurs wordt belet.

De Beurs wordt vergroot.

Grootte en gedaante der Beurs.

De BEURS, geſtigt in 't Rokin, ten zuiden van den Middel- of Vygendam, is een langwerpig vierkant gebouw, welk zig van 't noorden naar 't zuiden ſtrekt, en op vyf boogen ruſt, eene groote in 't midden, en vier kleineren, ter wederzyde. De voornaame opgang is in 't noorden, ter eener zyde, langs trappen, en ter anderer zyde, langs eene ryzende vlakte. 't Gebouw zelf is hier, met twee yzeren hekken, afgeſlooten. De opgang in 't zuiden, daar 't gebouw ook nog met een houten hek, welk twee ingangen heeft, afgeſchut is, heeft thans, ter wederzyde, twee zwaare yzeren hekken, ieder met twee deuren, eene van welken, aan elke zyde, des nagts, open blyft. In den voorgevel van de Beurs, ſtaat het wapen der Stad in 't groot. De agtergevel is, ten tyde der vergrootinge van 't gebouw, verſierd geworden, met eenen grooten ſteenen Merkuur, die eenige vrugten en waaren onder den linker arm heeft, en geplaatſt is tuſſchen twee houten deuren, welken, by heet weder, geopend worden, om verſche lugt op de Beurs te brengen. Het maaken van dit beeld is, in 't begin des jaars 1670, aan *Bartholomeus Eggeris*, voor zeshonderd guldens, aanbeſteed (*s*). In 't Frontеſpies van den agtergevel, ziet men 't wapen der Stad, en eenige baalen, pakken en vaten met koopmanſchappen ter wederzyde, uitgehouwen. 't Langwerpig vierkant plein, daar de Koopluiden vergaderen, is omringd van eene breede gaandery, die op drie-en-twintig boogen, uitmaakende zesenveertig blaauwe arduinſteenen pilaaren, ruſt. Ieder van deeze Pilaaren heeft zyn nommer, waarby men de Koopluiden, welker meesten hunne vaſte ſtandplaatſen hebben, ligtelyk, vinden kan. Ook ſtaan, op de meesten, de naamen der Steden of Geweſten, op welken de Koopluiden, die zig daaromtrent onthouden, handel dryven. Op eenigen, leeſt men de naamen der waaren, welken daaromtrent verhandeld worden. En 't een en 't ander wordt ook, op houten borden, onder de gaandery tegen den muur vaſtgemaakt, aangeweezen. Boven elken boog, is eene nis van blaauwen arduinſteen tuſſchen 't metſelwerk ingevoegd, in welken, beelden of andere ſieraaden zouden konnen geplaatſt worden. Men treedt, met twee treden, op de gaandery. Op den blaauwen ſteenen vloer derzelve, wordt, tegenwoordig, in de wintermaanden, eene houten zoldering gelegd; 't welk groot gemak geeft aan de Koopluiden, die, dikwils, omtrent een uur lang, op de Beurs blyven. Ter wederzyde, buitenwaards, ruſt de gaandery op vierentwintig overwelfde boogen, twaalf aan elke zyde, die, van Stads wege, verhuurd of gebruikt worden. In eene derzel-

BEURS.

(*m*) FONTAN. Amſt. *Libr.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 229.
(*n*) Handv. *bl.* 719.
(*o*) *Zie* II. *Deel*, XIII. *Boek*, *bl.* 483.
(*p*) *Zie* COMMELIN *bl.* 1170.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *Lr. F. 9 Aug.* 1668. *f.* 28.
(*r*) FOKKENS *bl.* 172.

(*s*) *Uit een klein Regiſterije ter* Theſaurie, *f.* 117.

J. de Beijer delin.

J. Folkema fecit.

GEZIGT LANGS HET ROKIN,
OP DE
NIEUWE-ZYDS-KAPEL EN BEURS.

Beurs. zelven, zynde de derde aan de ooſtzyde, wordt een *Corps de guarde* van de Nagt- of Ratelwagt gehouden. Boven de gaandery, zyn, ter wederzyde, ook eene ſoort van gaanderyen, die in eenige vertrekken onderſcheiden, en niet altoos tot het zelfde gebruik geſchikt geweeſt zyn. In 't ooſten, plagt het Pand der Lakenkooperen of de *Laken-vent-hal* te zyn; doch de Plaats, die hier toe plagt te dienen, is nu gedeeltelyk geſchikt tot eene wooning voor den Opziender der Stads werken en wateren. Het overig gedeelte verſtrekt, tegenwoordig, tot eene Stads Timmerloots. In 't weſten, zyn verſcheidenerlei winkels, onder anderen van boeken, prenten, gereedſchappen en fraaijigheden. Ook is hier, naar 't zuiden toe, een vertrek, waar Schilderyen verkogt worden, en agter het zelve, de *Schermſchool*. Van de zolder boven deeze gaanderyen, maaken de bewooners van de boogen onder de Beurs eenig gebruik. De Vergaderplaats der Koopluiden op de Beurs wordt ook gebruikt om de waakende ſchutters der zeſtig Burgervendelen, des nademiddags, in de zomer, beurtswyze, in den wapenhandel te oefenen (*u*). Ook worden, op deeze plaats, maandelyks, des morgens vroegtyds, de ſoldaaten, die hier ter Stede in bezetting leggen, betaald. De Brandſpuitluiden worden 'er, insgelyks, in 't gebruik der ſlang-brandſpuit onderweezen.

Keuren op het houden der Beurze. Op het houden der Beurze zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt (*v*), die niet allen ſchynen te hebben konnen naargekomen worden. Ook is 'er, in ſommigen, nu en dan, verandering gevallen. De Beurstyd is, onder anderen, niet altoos eveneens bepaald. In de oudſte tyden, plagt men tweemaal 's daags beurstyd te houden, 's morgens van elf tot twaalf, en 's avonds van half zeven tot half agt uuren (*w*), in de maanden May, Juny, July en Auguſtus; en in de overige maanden, van een half uur voor den aanvang van 't luiden der Poortklok, tot het ophouden derzelve toe (*x*). Naderhand, in 't jaar 1667, is de beurstyd op twaalf uuren, en eens 's daags bepaald; wanneer de hekken geſlooten werden, en elk, die laater kwam, en door de kleine deuren wilde ingelaaten worden, zes ſtuivers, ten behoeve der Aalmoeſſeniers-armen, verbeuren moeſt. De boete der Makelaars was, in gelyk geval, op een halven Ducaton geſteld (*y*). Doch deeze Keure is ook in ongebruik geraakt. De Beursklok wordt, tegenwoordig, tegen twaalf uuren geluid. Ten half een uure, plagten de dubbele deuren der yzeren hekken, op de helft geſlooten te worden. Voor de opene ingangen, plaatſten zig vier bedienden van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis met armboſſen, daar zulken, die na half een uure ter beurze kwamen, een aalmoes in ſtaken, of niet, naar hun welgevallen. Deeze bedienden vertrokken ten een uure, wanneer alle de hekken wederom geopend werden. Doch in de maand July des jaars 1763, is deeze gewoonte afgeſchaft. Ten zelfden tyde, zyn 'er drie koperen armboſſen, op ſteenen voeten, geſteld, een binnen den ingang der Beurze in 't noorden, en twee ten wedereinde van den opgang in 't zuiden, waarop de woorden *Aalmoeſſeniers Armen* gegooten zyn. En ſedert blyven alle de hekken der Beurze tot twee uuren open: alzo het thans gemeenlyk zo lang aanloopt, eer de Beurs geheellyk van Koopluiden ontledigd is. Beurs.

Beursknegt. Tot onderhoudinge van goede orde op de Beurs, is, van ouds, een *Beursknegt* aangeſteld, die, daarenboven, alleen geregtigd is, om de Biljetten der openbaare Verkoopingen op en aan de Beurs aan te plakken. Hy doet ook de afroepingen van openbaare Verkoopingen en verſcheiden' anderen op de Beurs, en geniet, voor ieder derzelven, van zulken, die hem te werk ſtellen, twaalf ſtuivers (*z*). Voorts, moet de Beursknegt zorgen voor het ſluiten en ontſluiten der Beurze. Hy voorziet, op zyne koſten, de tafels onder de gaandery van pennen en inkt: waarvoor hem, door de Koopluiden in 't gemeen, een Nieuwjaars-geſchenk plagt toegelegd te worden: 't welk, ſedert eenige jaaren, by veelen, ik weet niet om welke reden, verzuimd wordt. De Beursknegt bekeurt zulken, die op de Beurs kyven of ſchelden, en voert, ten teken zyner aanſtellinge, een ſtok in de hand, die, aan 't bovenëinde, met Stads wapen beſchilderd is. Voorts is 'er een Waaker van de Beurs, die, op op het ſluiten en ontſluiten van den opgang boven dezelve, agt geeft.

III.

Koorenbeurs.

Koorenbeurs of Koorenmarkt. Den Koorenhandel een' van de oudſte en voornaamſte neeringen der Stad geweeſt zynde, zo is 't niet vreemd, dat de han-

(*u*) Handv. *bl.* 170.
(*v*) Handv. *bl.* 1055 *enz.* [393 *enz.*]
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 7. 6 *Juny* 1592. Keurb. H. *f.* 19 *verſo.*
(*x*) Handv. *bl.* 1055. [393]
(*y*) Handv. *bl.* 1057. [926]
(*z*) Handv. *bl.* 1083.

KOORENBEURS. handelaars in Graanen, ook al vroeg, eene afzonderlyke Vergaderplaats gehouden hebben. Zy kwamen, in de zeſtiende eeuwe, byeen op 't water, op de hoogte der oude brugge, op welke, reeds in de vyftiende eeuwe, eene markt van Kooren en Zout plagt te zyn (*a*); en behielpen zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen daaromtrent, tot geenen kleinen overlaſt der bewooneren. Om deeze reden, was, al in 't jaar 1547, gekeurd, eene nieuwe Koorenmarkt aan te leggen op den Oude-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de S. Jans- en Halſteegsbruggen (*b*). 't Schynt egter, dat de Koopluiden, op de voorige plaats, die digt by 't Stads-Excynshuis en by 't Koorenmeetershuis, en derhalve veel gelegener was, bleeven vergaderen. De Regeering beſloot dan, weinige jaaren na dat de groote Beurs volbouwd was, tot geryf der Koorenhandelaaren, tegen de oude brugge ten zuiden, eene KOORENBEURS of KOORENMARKT, over 't Water, te bouwen (*c*). 't Werk werdt, in 't jaar 1617, voltrokken (*d*). 't Gebouw is van hout, en ruſt op ingeheide paalen. 't Beſtaat uit een langwerpig vierkant Plein, dat, van vooren, alwaar een zwaare koperen armbos ſtaat, open, en ter wederzyde en van agteren, met eene overdekte gaandery beſlooten is. De gaandery ruſt op twee en vyftig houten pilaaren. Onder dezelve zyn, langs de wanden, eene groote menigte geſlooten banken en kasjes, waarvan de Koopluiden en Makelaars de ſleutels hebben, en in welken, de monſters der graanen bewaard worden. Agter en nevens de gaandery, zyn twee of drie vertrekken, tot geryf der Handelaaren, alwaar, onder anderen, de Koorenmonſters gewoogen worden. Op de Koorenbeurs, en den Koorenhandel aldaar, zyn ook verſcheiden' Keuren gemaakt (*e*); op het onderhouden van welken, de *Opziender van de Koorenbeurs* of *Marktmeeſter*, gelyk hy gemeenlyk genoemd wordt, agtgeeven moet. Onder anderen, begeeft hy, met goedkeuringe der Directeuren van den Ooſterſchen handel en Reederye, de opengevallene banken en kasjes, en geniet, daarvóor, van eene bank, twaalf, van eene dubbele kas, tien, en van eene enkele kas, zes guldens eens. Doch in geval iemant een' Vader, Zoon, Schoonzoon, Weduwe, of Compagnon nalaat, die, binnen 't jaar, toont den Graanenhandel te willen aanhouden, moet de kas of bank des overleedenen, op deszelfs naam, worden overgetekend, zonder dat 'er den Opziender meer dan drie guldens voor behoeft betaald te worden: alles volgens eene Keure van den agttienden October des jaars 1719 (*f*). De Opziender geniet ook het voordeel van het monſtergraan, welk, onder 't bezigtigen, op de Koorenmarkt, geſtrooid wordt.

Opziender of Marktmeeſter.

KOORENBEURS.

Toen, in 't midden der voorgaande eeuwe, het nieuwe Waals-Eiland uit het Y aangehoogd was, werdt, by de Vroedſchap, in overweeging genomen, om de Koorenligters voor dit Eiland te plaatſen, en de Koorenbeurs te verleggen op het Plein voor den Kamperſteiger (*g*); doch men kwam tot geen beſluit, en de Koorenbeurs is gebleeven, daar zy te vooren was. De Koorenhandelaars komen aldaar, dagelyks, des morgens en des avonds, byeen; doch byzonderlyk op de drie weekelykſche marktdagen, Maandag, Woensdag en Vrydag, wanneer ook een groot getal van Buitenluiden ter Koorenmarkt verſchynt.

IV.

KOORENMEETERS-HUIS.

Koorenmeeters-Huis.

Tot het meeten, draagen en verſchieten der Graanen zyn, van ouds, arbeiders en arbeidſters geſteld geweeſt, die zig, ten dienſte der Koopluiden, plagten byeen te houden in een huisje (*h*), welk, in de zeſtiende eeuwe, op de oude brug ſtondt. Doch in 't jaar 1558, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, het zelve op de nieuwe zyds Kolk te verplaatſen (*i*). 't Werdt hier zo ſierlyk gebouwd, dat het, in zekere overrompeling der Stad, in 't jaar 1577, door het Staatſch Krygsvolk, voor 't Stadhuis werdt aangezien (*k*). In 't jaar 1620, werdt het, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, hertimmerd (*l*). Op den zevenden July, werdt de eerſte paal geheid, en op den dertienden, de eerſte ſteen gelegd. 't Is een langwerpig vierkant gebouw, met een ſteenen opgang aan elke zyde. 't Stads wapen pronkt in den gevel. 't Beſtaat, voornaamlyk, uit een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblyf houden, waar boven de Koorenmeeters-Gilde-Kamer is. Onder het zelve, is eene ruime overwelfde Kelder, die ten verblyf der arbeidſters geſchikt is. Tegen 't gebouw, ten ooſten, ſtaat eene pomp, die ten gemeenen gebruik der buurte verſtrekt.

Het

(*a*) Keur van S. Maartens dag 1465. *in* 't Keurb. A. *f.* 40.
(*b*) Keurb. E. *f.* 129 *verſo.*
(*c*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 4 *May* 1616, *f.* 172.
(*d*) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(*e*) Handv. *bl.* 8.9 *enz.* 1106 *enz.*
(*f*) Handv. *bl.* 1106.
(*g*) Reſol. Vroedſch. N. 21. 3 *Maart* 1655. *f.* 242.
(*h*) Keurb. D. *f.* 135 *verſo.*
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 12 *April* 1558.
(*k*) *Zie* II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 355.
(*l*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

Stads-Excyns-Huis. Het wordt, ſedert het jaar 1681, even als de andere Gildenhuizen, door de Gilden, die aldaar vergaderen, onderhouden worden (*m*), door het Koorenmeeters Gilde, onderhouden.

V.

Stads-Excyns-huis.

Stads-Excyns-huis. Aan 't ooſteinde der oude brugge, op den hoek der Oude-brugs-ſteeg, ſtondt, al van ouds, het Stads-Excyns-huis, welk, in de jaaren 1637 en 1638, vergroot, en in de tegenwoordige gedaante herbouwd werdt. Het pronkt met twee gevels, verſierd met breede hardſteenen kolommen, en met twee Stads wapens in 't noorden. In den Weſtergevel, ſtaat het jaartal CIↃIↃCXXXVIII. Van binnen, heeft het gebouw verſcheiden' vertrekken, geſchikt zo tot den ontvangſt van eenigen der Stads-Excynzen, met naame die der Graanen, Bieren, Wynen, Turf en Koolen, als tot de byeenkomſten der Commiſſariſſen van den Stads-Excyns. De Bier- en Wynwerkers der oude zyde, gemeenlyk *Bierdraagers* genaamd, hebben, voor 't Excyns-huis, noordwaards tegen de oude brugge, een langwerpig vierkant houten huisje, op paalen in het Damrak ſtaande, alwaar zy zig, by dage, onthouden. Een diergelyk huisje, ten dienſte der Bierdraageren aan de nieuwe zyde, plagt, nog in de voorgaande eeuwe, te ſtaan by de Stads Paardenſtal, toen op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal. Doch het werdt, na 't ſtigten van 't nieuwe Stadhuis, van daar, op 't Spui, agter 't Begynhof, verplaatſt.

Bierdraagers-Huisjes.

VI.

Oude Waag.

Oude Waag. 't Is niet geheel zeker, wanneer Amſterdam het regt der Waage, welk, van ouds, aan de Graaflykheid plagt te behooren, in eigendom, verkreegen hebbe. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*n*), gegiſt, dat Hertog Albrecht van Beijeren het aan de Stad heeft afgeſtaan, in 't jaar 1389. Zy heeft, ten minſten, al vroeg, gebruik gemaakt van dit regt, en derhalve, reeds in de vyftiende eeuwe, eene plaats afgezonderd, alwaar Koopmans-goederen, die by 't gewigt verkogt waren, gewoogen werden. Zulk eene plaats of gebouw werdt, hier en elders, eene *Waag* genaamd. Men vindt van dezelve, reeds in eene Keure van den zesentwintigſten Auguſtus des jaars 1502, gewag gemaakt (*o*). En in eene andere van den derden October des jaars 1509, wordt belaſt, allen *waagbaar* goed in de *waghe* te brengen (*p*). Deeze oudſte Waag ſtondt, aan of in de Waagſteeg, aan de Plaats of Dam, tegen over 't Stadhuis (*q*). Zy hadt een ſteiger, die agter aan 't Damrak uitkwam, van welken men gewaagd vindt, in eene Keur van den eenendertigſten October des jaars 1521, beveelende geen *vullens* te brengen *op de Waegh ſteygher* (*r*). By de Waag, ſtondt ook, ten deezen tyde reeds, een *huysge daer die arbeyders in ſaten*, gelyk, uit eene Keur van den zevenden February des jaars 1528, blykt (*s*). Ook hebben wy, by eene andere gelegenheid, aangetekend, dat de Rederykers eene Kamer boven deeze Waage hadden (*t*). Doch in 't jaar 1561, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, eene nieuwe Waag te ſtigten op de Plaatſe of Dam; waartoe, in dat, en in 't volgende jaar, verſcheiden' huizen gekogt werden (*u*). Sommigen hebben aangetekend, dat de eerſte ſteen van 't gebouw, door den Burgemeeſter *Pieter Kanter*, gelegd was (*v*). Het werdt, in 't jaar 1566, voltrokken, ſchoon men 't jaartal 1565 in de gevels geſteld heeft, waarſchynlyk, om dat dezelven, in dat jaar, volbouwd waren. Zo dra de nieuwe Waag gereed was, werdt beſlooten, de oude af te breeken (*w*).

Oude Waag.

De Waag, nu de *Oude Waag* genaamd, is een vierkant gebouw van blaauwen Arduinſteen, en ſtaat, tegen over 't Stadhuis, op den Dam. Zy is twee verdiepingen hoog tot aan 't dak. De eerſte verdieping dient, eigenlyk, tot eene Waage; de tweede tot een Wagthuis voor de Soldaaten, die, hier ter Stede, in bezetting leggen. In het zelve, zyn twee vertrekken, een voor de Opper- en een voor de Onder-Officiers. Boven dezelven, zyn de vertrekken, voor de gemeenen, voorzien met hangzolders, op welken de ſlaapplaatſen geſchikt zyn, en nog hooger, onder 't dak, heeft men twee afgeſchooten vertrekken, daar 't geweer geplaatſt, en ſchoon gemaakt wordt. De ſchoorſteen, balken en bindten der twee eerſtgemelde vertrekken zyn, met Stads wapens, trommels, vendels, geweer, en ander ſnywerk verſierd. Men heeft ongeraaden gevon-

(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* N. 14 *April* 1681. *f.* 333.
(*n*) II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 171.
(*o*) Keurb. B. *f.* 65 *verſo.*
(*p*) Keurb. B. *f.* 118.
(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 284, 297 *verſo.* *N.* II. *f.* 11 *verſo.* Reſol. Vroedſch. N. I. 23 *April* 1550.
(*r*) Keurb. D. *f.* 74.
(*s*) Keurb. D. *f.* 129.
(*t*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 242.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 10 *Dec.* 1561. 10 *Dec.* 1562.
(*v*) DAPPER *bl.* 449.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 2. 28 *Dec.* 1566. *f.* 47 *verſo.*

OUDE WAAG.

vonden, eene kelder onder 't gebouw te maaken (x). Het Leijendak der Waage loopt ſchuin opwaards. Op deszelfs top, ſtaan twee windwyzers, Neptunus en 't Fortuin verbeeldende. Tegen de lyſt van 't gebouw van vooren ſteeken twee fraaije hardſteenen ſchoorſteenen ten dake uit, en een diergelyke, in 't midden der lyſt van den agtergevel. Rondsom het dak, langs de lyſt, plagt eene hardſteenen leening of *Baluſtrade* te loopen, die, reeds in de voorgaande eeuwe, weggebroken is. Ter wederzyde van den voorgevel der Waage, die naar 't westen ziet, gaat men, langs eenen dubbelen ſteenen opgang, op welks plat, twee zittende leeuwen, die de wapens van Holland en van Amſterdam tuſſchen de klaauwen houden, geſteld zyn, naar het wagthuis der ſoldaaten. Onder deezen opgang, is eene der deuren van de Waage, even boven welke, tuſſchen yzeren tralien, een fraaije kleine marmeren beeldtenis geplaatſt is, vertoonende, zo 't ſchynt, de worſteling van Herkules met Entheus. In deeze deur, hangt een paar ſchaalen. Zes paaren diergelyken hangen in de zes deuren der agter- en zydgevels; boven welke deuren, breede luifels gemaakt zyn, onder welken, de waaren, die ter waage komen, voor den regen gebergd konnen worden. Midden in de Waage, hangt een kleiner paar ſchaalen, waarop niet dan fyne en koſtbaare waaren, met koperen gewigt, en ponden, halven ponden en vier onſen, gewoogen worden. Zy werdt 'er, eerſt in 't jaar 1612, gehangen (y). De zyd- en agtergevels zyn, in 't midden, verſierd met drie groote gehouwen wapens der Stad.

VII.

S. ANTONIS- *of* NIEUWE WAAG.

S. Antonis- of nieuwe Waag.

Het toeneemen der Stad in getal van huizen en inwooners, en de ſterke aanwas des Koophandels, in den aanvang der voorgaande eeuwe, maakte het opregten eener tweede Waage noodzaakelyk. Men beſloot, in de Lente des jaars 1617, de oude S. Antonis poort, die, ſedert eenige jaaren, binnen de Stad getrokken was, hiertoe bekwaam te maaken; 't welk, in het volgende jaar, reeds geſchied was (z). 't Gebouw, welk op de S. Antonis- of nieuwe Markt ſtaat, behieldt genoegzaam dezelfde gedaante, waarin het, volgens een oud opſchrift, in den muur te leezen, in den jaare 1488, geſtigt was. Het heeft rondsom verſcheiden' ſpitsopgaande toorentjes. En in 't jaar 1690, is 'er, in 't midden, een dikker ſpitſe korte tooren op gezet. Beneden zyn vier dubbele deuren, tegen over elkanderen, in ieder van welken, met een paar ſchaalen, gewoogen wordt. Binnen in de Waage, hangt eene fyne ſchaal. Van boven en beneden dient dit gebouw ook tot verſcheiden' andere einden. Men heeft 'er een Wagthuis voor de Schutterye, en onder den middelſten tooren, is eene fraaije Ontleedplaats gebouwd, alwaar de Profeſſoren der Ontleedkunde openbaare Leſſen geeven. Voorts, zyn, in het gebouw der Waage, de Gildekamers van de Chirurgyns-, Schilders-, Smids-, Metſelaars- en Schoenlappers-Gilden. Op de S. Antonis-Waage, worden, gelyk in de Waagen op den Dam en Botermarkt, allerlei goederen, die by 't gewigt verkogt worden, gewoogen; maar in 't byzonder, ook geſchut en ankers. Om deeze laatſten te beproeven is, digt by deeze Waage, naar de Gelderſche Kaai toe, eene *Proefplaats* gemaakt, zynde een hoogen paal, waar by de ankers worden opgetrokken, waarna menze, met het midden der ſchagt, vallen laat op een zwaar ſtuk yzers; welk op een blok in den grond vaſtgemaakt is. En zo zy deeze proef, onbeſchadigd, doorſtaan, wordenze, door eenen daartoe geſtelden *Proefmeeſter*, voor goed, gemerkt.

S. ANTONIS- OF NIEUWE WAAG.

Proefplaats der Scheepsankers.

VIII.

REGULIERS-WAAG.

Reguliers-Waag.

De laatſte Vergrooting der Stad heeft gelegenheid gegeven, tot het aanleggen eener derde Waage, waartoe de nieuwe Reguliers-Poort, die, eerſt in 't jaar 1655, gebouwd was, in 't jaar 1668, geſchikt werdt. By deeze Waage, werdt een groot Plein gelaaten, welk tot eene Botermarkt wordt gebruikt. De REGULIERS-WAAG is een fraai vierkant gebouw, met eenen ſierlyken voorgevel, in welks Fronteſpies, het Koggeſchip uit het zegel der Stad, in 't midden van twee Tritons, uitgehouwen is. In de Fronteſpies van den agtergevel, ſtaat het Stads wapen, door twee leeuwen vaſtgehouden. In deeze Waage, wordt, met drie paar ſchaalen, behalven eene fyne ſchaal, gewoogen. Een ruim bovenvertrek van 't gebouw is tot een Wagthuis voor de Schutterye geſchikt.

Waagdraagers.

Tot het bearbeiden der Koopwaaren, die ter Waage gebragt worden, zyn, reeds in de voorgaande eeuwe, door Burgemeeſteren, een genoegzaam aantal van luiden aange-

(x) Reſol. Vroedſch. N. 1. 19 *Juny* 1563.
(y) Handv. *bl.* 1077.
(z) Reſol. Vroedſch. N. 12. 4 *April* 1617. *f.* 10 *verſo.* 10 *Octob.* 1618. *f.* 64 *verſo.*

Regu-liers-Waag. gesteld, hier *Waagdraagers* genaamd, die, met elkanderen, een Gilde uitmaaken, van welk wy, in de Beschryving der Gilden, nader handelen zullen. De Waagdraagers zyn gehouden, by 't weegen, de honderd ponden en de vyftig ponden op de schaal te zetten. Doch 't afweegen geschiedt door de *Weegers*, eertyds *Waagknegts* genaamd (*a*), die twaalf in getal zyn, en in éene beurs werken. Zy genieten van elke wik, die zy afweegen, een halven stuiver; en zo zy een' Prik of Schaal buiten de Waage bedienen, drie guldens daarboven. Zo zy, tusschen twaalf en half twee uuren, wanneer de Waagen geslooten worden, den Koopman met afweegen ten dienste staan, genieten zy twaalf stuivers, of, zo zy meer dan twaalf wikken doen, een stuiver van elke wik. In 't weegen, moeten zy de hand niet aan de schaal houden. Op een wik van eenhonderd tot zeshonderd pond, mogen zy twee; en op een wik boven de zeshonderd pond, vier pond uitslag geeven (*b*).

Weegers.

IX.

Lomberd of Bank van Leening.

Oorsprong der Lomberden, hier te Lande. In de dertiende eeuwe, hadden zig eenige Koopluiden, uit Italie, naar Frankryk, Engeland, en ook naar de Nederlanden begeven, onder dekfel van aldaar Koophandel te dryven; doch meest met oogmerk, om aan behoeftigen geld te leenen, of, op onroerende, en voornaamlyk op roerende goederen, penningen te schieten, tot eenen hoogen Intrest (*c*). Zy draagen, in schriften van dien tyd, den naam van *Cawarsini* of *Coarsini*, die de geslagtnaam van de eersten of voornaamsten schynt geweest te zyn. In 't jaar 1260, werden zy, om hun overdaadig woekeren, uit Brabant verdreeven (*d*). Ook, eerlang, uit Frankryk. Doch 't leedt niet veele jaaren, of zy kwamen wederom. En men hadt hen, in de Nederlanden, byzonderlyk in Holland, zo noodig, dat zy, zo lang zy 't niet al te grof maakten met woekeren, in verscheiden' Steden, ontvangen en gedoogd werden. In de veertiende en vyftiende eeuwen, werden zy, gemeenlyk, *Lomberden* of *Lombaarden* genaamd (3), om dat de meesten of eersten uit Lombardye herwaards gekomen waren. Te Schiedam, bewoondenze, in 't jaar 1327, een steenen huis (*e*), 't welk, ten deezen tyde, en daar ter Stede, iet ongemeens was. Uit eene Handvest van Delft van den jaare 1342, blykt, dat zy, in die Stad, toen, reeds eenigen tyd, hun verblyf gehad hadden, in een huis, welk de *Camerette*, of ook wel *der Lomberden huis* genaamd werdt (*f*). Te Oudewater, onthielden zig twee *Lombairden*, in den aanvang der vyftiende eeuwe: gelyk klaarlyk blykt, uit eenen brief van den eersten April des jaars 1412 [1413] (*g*). En 't is zeer te vermoeden, dat zy, ten deezen tyde, ook reeds in Amsterdam, geweest zullen zyn, schoon my niet bekend is, dat 'er, in oude schriften of stukken, eenig gewag van gevonden wordt, voor 't jaar 1477. In eene Keure van den zesden January des gemelden jaars, werdt bevolen, dat elk zyne panden, voor vastenavond, uit de Lomberd moest lossen, zonder *dair off enych woker te betalen*. Ook werdt toen belast, voortaan, geene panden meer in de Lomberd te brengen, of te ontvangen (*h*). Uit welke Keure, blykt, dat de naam van *Lomberd*, die eerst aan de Persoonen gegeven werdt, alreeds tot de Plaats, daar zy zig onthielden, of geld op pand gaven, was overgebragt. Ook ziet men 'er uit, dat de Lomberdhouders het, ten dien tyde, zo grof maakten met woekeren, dat men verboodt, hun *eenigen woeker* te betaalen van de panden, die zy beleend hadden. Het verbod van panden in de Lomberd te brengen, welk hierby kwam, hieldt, nogtans, niet lang stand. Men scheen de Lomberd niet te konnen missen, en 't ontbrak niet aan Lomberdhouders, hoe zeer ook 't woekeren, in de Kerkelyke wetten, verbooden was. De Vroedschap deezer Stad verstondt egter, in 't jaar 1547, dat zy zo veel nadeels aan 't gemeen deeden, dat men besloot, zyn best te doen, omze ten Lande uit te helpen jaagen (*i*). Doch dit besluit hadt geen gevolg. In den aanvang der Spaansche beroerten, waren zy nog zo zeer in de gemeene veragting, dat, by eene Synode der Gereformeerde Kerken, te

Lomberd. En te Amsterdam.

(*a*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 150 *verso*.
(*b*) Handv. *bl.* 1077, 1078.
(*c*) Matth. Paris *ad annum* 1229. *p. m.* 249.
(*d*) Miræi Op. Dipl. *Tom.* I. *p.* 207.

(*e*) Wilhelm. Procurat. *ad annum* 1327. *in* Matthæi Anal. *Tom.* II. *p.* 663.
(*f*) *Zie* Bleyswyck Delft, *bl.* 606.
(*g*) *Zie* Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 230.
(*h*) Keurb. A. *f.* 87.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. I. 18 *July* 1547.

(3) Lombardi *quoque illic* [Sciedamo] *propter lucra commorantes*, *domo — propria — lapidea*. Wilhelm. Procurat. *ad annum* 1327. p. 663. *Jacob van der Graft — is een* Lombert, *ende plecht een banc te houden tot Yselsteyn*. *Chron. van* 1481 *tot* 1483. *in* Matthæi *Anal.* Tom. I. p. 439.

LOMBERD.

te Dordrecht, in 't jaar 1574, gehouden, beſlooten werdt, hen niet tot de gemeenſchap der geloovigen aan 's Heeren Tafel toe te laaten (*k*). Doch na de verandering hier ter Stede, in 't jaar 1578, prees Willem, Prins van Oranje, der Stad *François Maſazia* aan, tot het houden eener *Tafel van Leeninge* (*l*). Na hem, vind ik, dat *Jehan Laignier* (*m*), en *Sion Luz* Octroi, voor eenige jaaren, gehad hebben om, hier ter Stede, alleen Tafel van Leeninge te houden. De laatſte trok, in 't jaar 1611, wel drie en dertig en een half ten honderd 's jaars Intreſt van de panden, die hy beleende (*n*). Doch toen zyn Octroi, in 't jaar 1614, ſtondt ten einde te loopen, werdt, by de Vroedſchap, verſtaan, dat het belang der Stede vorderde, dat de Tafel van Leeninge, voor Stads rekening, werdt waargenomen. LUZ, die wel gezien was ten Hove, bewoog de Prinſeſſe Paltsgraavinne, die met een' Zusters Zoon van den Prinſe Maurits gehuwd was, en den Stadhouder zelven, om by de Regeering van Amſterdam te verwerven, dat hem vernieuwing van zyn Octroi, voor nog twintig jaaren, verleend werdt. Men kwam met hem te woorde, en vorderde, dat hy de Intreſten der panden onder de honderd guldens een derde verminderde. Doch hy hadt hier geene ooren naar. De Vroedſchap beſloot toen de Leentafel aan de Stad te houden, en ſtelde, reeds op den tweeentwintigſten April des jaars 1614, twee Commiſſariſſen aan, om het voornaam opzigt op dezelve te hebben, te weeten, *Frans Hendriksz Oetgens*, Oud-Burgemeeſter, en *Jonas Witsz.* Raad en Oud-Schepen, die *Commiſſariſſen van de Bank van Leeninge* genaamd werden (*o*).

De Lomberd wordt hier door byzondere perſoonen gehouden.

Zy wordt door de de Stad aanvaard.

De Lomberd of Tafel van Leeninge was voorheen gehouden aan de byzondere huizen der *geoctrojeerde* Lomberdhouders. Doch nu werdt 'er, van Stads wege, toe geſchikt het Turfhuis der Huiszitten aan de oude zyde; welk, in den jaare 1548, op eene open plaats van 't Maria-Magdalenen-Klooſter in de Nes, geſtigt, en, in 't jaar 1567, tot eene der Predikplaatſen voor de Gereformeerden hier ter Stede geſchikt geweeſt was (*p*). Het werdt, in 't jaar 1616, tot eene Bank van Leeninge bekwaam gemaakt (*q*), en is, na de jongſte uitlegginge der Stad, met een geheel nieuw gebouw vergroot (*r*); en in laater tyd, by meer dan eene gelegenheid, van binnen en van buiten, veel vertimmerd. Doch wegens huur van 't gewezen Huiszitten-Turfhuis wordt nog, jaarlyks, tweeduizend guldens, aan 't Oude-zyds-Huiszittenhuis, betaald.

LOMBERD.

De LOMBERD, of het HUIS of de BANK VAN LEENINGE beſtaat uit drie groote gebouwen, die zig, van den Oude-zyds-Voorburgwal, langs de Lomberdſteeg, tot in de Nes uitſtrekken. Het zuidelykſte en nieuwſte van deeze drie gebouwen dient, onder anderen, tot eene wooning voor den Concherge van de Bank van Leeninge; en heeft twee ingangen, een' op den Voorburgwal, en een' in de Nes. Boven den eerſten, die de aanzienlykſte is, zyn, in 't jaar 1740, de volgende agt regels van den Heere BALTHASAR HUYDECOPER, Oud-Schepen deezer Stad, op eenen witten ſteen, geſchreeven:

Plaats en gedaante der Lomberd.

Hebt gy noch geld, noch goed? gaa deeze deur voorby.
Hebt gy het laatſte, en miſt gy 't eerſte? kom by my:
Geef pand, ik geef u geld. waarom zoude ik u borgen?
Of is het niet genoeg, dat gy van 't myne teert?
Maar eiſchtge uw pand te rug; zo dientge in tijds te zorgen,
Dat my mijn hoofdſom, met de renten, wederkeert.
Zo help ik u en my; en toon, aan de onderzoekers
Van mijn geheimen, 't graf des eervergeeten woekers.

Het noordelykſte der drie gebouwen heeft, insgelyks, twee ingangen, een' op den Voorburgwal en een' in de Lomberdsſteeg. Boven den laatſten, ziet men 't brengen van panden in de Lomberd, in ſteen, uitgehouwen: waarboven deeze woorden, al van ouds, gelezen werden:

Tot behulp der noodt druftigen is hier geſtelt
De Banck van Leninghe voor een cleyn gelt.

En in den voorgevel van het zelfde gebouw in de Nes, leeſt men: *Anno* CIↃ IↃCXIV, *den* 29 *April, geſchieden hier de erſte beleeninghe.*

On-

(*k*) Kerkel. Handboekje, *bl.* 134.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 7 *Nov.* 1578.
(*m*) *Uit de* Stukken ter Theſaurie, *oude Laade* S. *Lr.* K.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 24 *Jan.* 1611. *f.* 9.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 17 *Jan.* 7 *July* 1612. 31 *Dec.* 1613. 8 *Jan.* 22 *Apr.* 1614. *f.* 44, 64 *verſo*, 99, 101 *verſo*, 113 *verſo.*
(*p*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 294.
(*q*) J. LAURENTIUS Amſteldam.
(*r*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* D. 5 *Sept.* 1663. 12 *Jan.* 1664. *f.* 31 *verſo.* 92.

Lombard. Onder de drie gebouwen, zyn vyf Pakhuizen, en twee zeer groote Kelders. De Kelders en vier der Pakhuizen worden verhuurd. Het vyfde dient tot berging van goederen uit *insolvente* Boedels, die ook, voor het zelve, verkogt worden.

Vertrekken. Van binnen, heeft de Bank van Leening verſcheiden' groote vertrekken, geſchikt tot gebruik van de Heeren Commiſſariſſen en derzelver bedienden. Onder dezelven, munt uit de Kamer, daar de Heeren Commiſſariſſen vergaderen. Voor den ſchoorſteen, zyn deeze verzen van Seneca, in 't jaar 1740, geſteld, door beſchikking van den Heere Gerard van Papenbroek, Oud-Schepen deezer Stad, en toen Commisſaris der Bank van Leeninge:

Qui. statuit. aliquid. parte. inaudita.
altera.
Aequum. licet. statuerit. haud. aequus. fuerit.

Men leeſt 'er deeze vertaaling onder van den bovengemelden Heere Huydecoper:

Hoort gy, die klaagt: niet die verweert;
Al ſpreekt gy recht, gy doet verkeert.

In de Kamer der Commiſſariſſen, is eene kas, waarin de panden, waarop honderd guldens en daarboven beleend is, bewaard worden. En nevens dezelve is een ander vertrek, ook geſchikt tot bewaaringe van groote panden, op welke egter minder dan honderd guldens verſtrekt is. In nog een ander vertrek, worden de panden van gemaakt Koper en Tin bewaard. Voorts, zyn 'er vier verdiepingen boven elkanderen, allen verdeeld in byzondere vertrekken met hekken afgeſlooten: alwaar de panden van Wollen en Linnen, gemaakt en ongemaakt, op rekken, naar de ſomme, die 'er op geſchooten is, onderſcheiden, geplaatſt zyn. De panden leggen, in deeze vertrekken, op hunne maand en dag, in orde, om te ligter te konnen gevonden worden. Aan ieder derzelven, is een dubbeld van de de Leencedul vaſtgemaakt, welk, zo wel als Leencedul, eenige onbekende merktekens vervat, tot voorkoming van bedrog. Het opzigt over de vertrekken der panden onder de honderd guldens, of om beter te zeggen, van tien ſtuivers tot zes en negentig guldens, is toevertroud aan negen *Pandbewaarders* of *Zoekers*; die, wanneer hun de Leencedul, door eenen der *Loſſers*, getoond wordt, gehouden zyn, het beleende pand, terſtond, te leveren. Zeven hunner zyn over de vertrekken tot Wollen- en Linnen-panden, en twee, over de vertrekken, tot Zilver, Koper en Tin geſchikt, aangeſteld. De Zoekers. Lombard. Zoekers zyn verpligt, hunne kamers ſchoon te houden, en, van tyd tot tyd, door het openzetten der venſteren, te verlugtigen. Ook moeten zy de panden, die, door hunne onagtzaamheid, vermiſt worden, vergoeden. Lombard.

Verdeeling der Bank van Leeninge in eene *groote* en *kleine*. De Bank van Leening is in eene *groote* en *kleine Bank* verdeeld, die ieder afzonderlyk beſtierd worden. In de eerſte, geſchieden alleenlyk beleeningen, boven de honderd guldens: in de laatſte, van tien ſtuivers tot zes en negentig guldens. Van panden, waarop minder dan honderd guldens beleend is, wordt een penning van ieder gulden, ter weeke, Intreſt betaald. En deezen worden *kleine Panden* genaamd. Van de *middelbaare Panden*, waarop van honderd tot vierhonderd vyfenzeventig guldens beleend is, plagt zeſtien ſtuivers van ieder honderd guldens, ter loopende maand, dat is, negen en drie vyfde ten honderd in 't jaar; en van de *groote Panden*, waarop vyfhonderd guldens en daarboven beleend wordt, een gulden van de honderd, in anderhalve loopende maand, dat is, agt, en naderhand negen ten honderd, in 't jaar, betaald te worden (*s*). Doch deeze Intreſt is, volgens eene Reſolutie der Vroedſchap van den 28 January des jaars 1656, ten opzigte der middelbaare Panden, op zeven en een vyfde, en ten opzigte der grooten, op zes ten honderd verminderd (*t*). De Bank beleent niet alleen huisraad, kleederen, goud, zilver, juweelen enz.; maar is ook bevoegd tot het beleenen van allerhande Koopmanſchappen, buiten 't Huis van Leeninge, in der Koopluiden-Pakhuizen, leggende; doch zy is, op deeze Koopmanſchappen, voor andere ſchuldeiſchers van den Beleener, niet *gepræfereerd*, dan wanneer Commiſſariſſen dezelven hebben doen verbruggen, en in hunne eigene bewaaringe overbrengen (*u*). Nogtans, geſchieden zulke beleeningen, die tot laager Intreſt van byzondere perſoonen te bekomen zyn, ſedert veele jaaren, niet meer door de Bank van Leeninge. De Stad ſtaat borg voor de herlevering van alle de Panden, die in den Huize van Leeninge gebragt zyn, op de vertooning der *Leencedulen*, of zogenaamde *Lomberdbriefjes*, en voldoeninge van hoofdſom en Intreſt, tot de week of maand, waarin de panden vervallen zyn, ingeſlooten. By ongeluk van brand, of diergelyken buitengewoonen ramp, plagt de eigenaar zyn pand te verliezen, en de Stad de penningen, daarop geſchooten. Doch alzo, al vroeg, naauwkeurige zorg gedraagen is voor het bewaaken Intreſt der Panden.

(*s*) Handv. *bl.* 679, 680.
(*t*) Handv. *bl.* 681.
(*u*) Handv. *bl.* 681.

LOMBERD. ken der Bank van Leeninge, van buiten en van binnen, is, ſedert, verſtaan, dat zulke rampen, door de eigenaars der panden van honderd guldens en daarboven, alleen zouden gedraagen worden, blyvende dezelven verpligt, tot voldoening der penningen, door 't Huis, op hunne panden verſtrekt; terwyl de Stad zou inſtaan, voor de ſchade, die, door onagtzaamheid, verzuim, ontrouw, en diergelyke, aan de panden komen mogt. De Panden, een jaar en zes weeken geſtaan hebbende, zonder dat dezelven geloſt, of, door betaalinge der verſcheenen Intreſt, voor langer tyd, in de Bank van Leeninge gelaaten worden, konnen, na verloop van nog zes weeken, door Commiſſariſſen, in 't openbaar, of anderszins, verkogt worden, ten behoeve van den eigenaar; die 't gene 'er meer van komt, dan 'er op verſtrekt is, met de Intreſt en koſten, binnen een jaar moet komen ontvangen, of het vervalt aan de Armen. De koopers, die iet, in 't Huis van Leeninge, openlyk, op de Tafel, of ook by monde en in 't byzonder, om gereed geld, gekogt hebben, zyn verpligt, zulks terſtond, immers ten langſte na zes weeken, te betaalen, onder bedreiging van *parate Executie*. De goederen, door de koopers niet ontvangen wordende, worden, in eene volgende verkooping, ter hunner ſchade, wederom verkogt, zonder dat zy egter eenig voordeel genieten van 't gene 'er meer van komen mogt. Zo van de verkogte panden minder komen mogt, dan 'er op beleend is, moeten de eigenaars het kort voldoen (*v*). Wollen-ſtoffen of andere waaren, die der bedervinge onderworpen zyn, worden, in gevolge eener Keure van den dertienden September des jaars 1686, niet langer dan voor een jaar en zes weeken beleend (*w*). In geval de Leencedulen vermiſt of verlooren zyn, konnen de panden, onder behoorlyken borgtogt, worden geloſt (*x*). Ten voordeele van de Bank van Leeninge, is, by meer dan eene Keure, belaſt, dat niemant, buiten de Bank, eenige roerende of loſſe goederen mag beleenen tot hooger Intreſt dan vier ten honderd (*y*).

Capitaal der Bank van Leeninge. De penningen, die tot het houden der Bank van Leeninge vereiſcht worden, werden, by de eerſte opregtinge derzelve, op laſt van de Vroedſchap, door Commiſſariſſen, op Intreſt genomen. De Theſaurie en de Weeskamer der Stad hebben ook, ſomtyds, merkelyke ſommen aan de Bank van Leeninge verſtrekt. Doch alle de geleende penningen zyn, al ſedert meer dan tagtig jaaren, afgelegd, en de Bank van Leeninge kan gaande gehouden worden uit haar eigen Capitaal, welk meer dan een millioen guldens beloopt. LOMBERD.

COMMISSARISSEN. De opperbeſtiering der Bank van Leeninge ſtaat, ſedert veele jaaren, aan vyf COMMISSARISSEN, die, jaarlyks, na de verandering der Wethouderſchap in 't begin van February, door Burgemeeſteren, gekooren, of, gelyk gemeenlyk gebeurt, in hunnen dienſt gelaaten worden. Zy vergaderen, des voordemiddags, van negen tot elf uuren, en houden zelven aantekening van de groote panden, die ook in hunne onmiddelyke bewaaring blyven.

Concherge. De *Concherge* of *eerſte Suppooſt* der Bank van Leeninge is Opperboekhouder; heeft zyne wooning in de Bank, en vertoont de perſoonen der Commiſſariſſen, in derzelver afwezendheid. Voorts, hebben Commiſſariſſen, tot het beſtier der groote Bank, onder zig een' *Caſſier der groote Panden*, die, by 't aanvaarden zyner bedieninge, voor tien duizend guldens, borg ſtellen moet. Hy doet, alle maanden, rekening van uitgaave en ontvangſt aan Commiſſariſſen. Tot de kleine Bank, behoort een *Caſſier der kleine Panden*, zynde de derde Suppooſt in rang: voorts, zes *Beleeners*, die alle kleine panden, geen goud noch zilver zynde, waardeeren. Volgens deeze waardeering, ſchiet de Caſſier 'er geld op, en de *Boekhouder* en *Contrarolleur* houden 'er aantekening van. Tot het waardeeren van goud, zilver en juweelen, is een byzondere *Waardyn* aangeſteld. En deeze zyn de Bedienden van de Beleenkamer. Tot de Loſſers-kamer, behooren vier *Loſſers*, een *Intreſt-rekenaar*, wien een *Adjunct* toegevoegd is, een *Contrarolleur*, en een *Boekhouder*. Tot deeze Loſſers, vervoegt elk zig, die eenig pand uit de kleine Bank begeert te loſſen. Die eenig pand beleenen wil, is niet gehouden, in perſoon, in de Bank te verſchynen. Commiſſariſſen hebben zes en vyftig *Inbrengers* of *Inbrengſters* aangeſteld, die, door de gantſche Stad, verſpreid zyn, en als Makelaars in beleeninge konnen worden aangemerkt. Aan deezen, kan men zyn pand leveren. Zy ſchieten 'er de begeerde ſomme op, die hun, wanneer zy de panden in de Bank brengen, 't welk, dagelyks, tot dertig panden toe, geſchieden moet; en wanneer de Waardyn of Beleeners oordeelen, dat zy 'er niet te veel op verſtrekt hebben, door de Caſſiers, te rug gegeven wordt. De Inbrengers en Inbrengſters, die de beleende panden ook loſſen, en welken een bepaald loon, voor hunne moeite, toegelegd is, hebben gemeen-

Caſſiers der groote en kleine Panden.

Beleeners.

Boekhouders en Contrarolleurs.

Waardyn der Juweelen.

Loſſers.

Intreſtrekenaar.

Adjunct.

Inbrengers en Inbrengſters.

(*v*) Handv. *bl.* 680, 681.
(*w*) Handv. *bl.* 682.
(*x*) Handv. *bl.* 681.
(*y*) Handv. *bl.* 681, 682.

Lomberd. meenlyk een bordje uithangen, waarop te leezen ſtaat: Hier gaat men in de Bank van Leeninge.

Waakers. Tot bewaaringe der Bank van Leeninge by nagt, zyn twaalf Waakers aangeſteld, over welke de Concherge Kapitein is. Zy houden hun verblyf in een Wagthuis onder de Lomberdsbrug. Doch ten wedereinde van de Lomberdsſteeg, in de Nes en op den Voorburgwal, zyn twee ſchilderhuisjes gezet, in welken, twee waakers ſchildwagt houden. Zy doen ook, 's nagts, de ronde langs de Lomberd, tot verhoeding van dieſtal, en andere ongelukken.

X.

VLEESCH-HALLEN.

Oudſte Vleeſchhallen hier ter Stede. De oudſte Vleeschhal, in eene Akte van den negenden Juny des jaars 1525, het *Vleyſchhuys* genaamd, heeft geſtaan in de Waagſteeg, tegen over het oude Stadhuis (*z*): en de ſteeg, die, van den Oude-zyds-Voorburgwal, regt op deeze Halle aanliep, heeft, zo 't ſchynt, naar deeze Hal, den naam van *Halſteeg* gekreegen, dien zy, nog heden, draagt. Naaſt deeze Hal, ſtondt een huis, het *Hoefyzer* genaamd, gelyk, uit eene Akte van den elfden December des jaars 1546, blykt (*a*). In eenen Schepenen-brief van den jaare 1403, wordt gewaagd van eene *hal in gansoirde*, nu de Nes. En zo deeze eene Vleeſchhal geweeſt is, ſchynt zy van het gemelde Vleeſchhuis onderſcheiden geweeſt te zyn, en kan, zo wel als dat, den naam aan de Halſteeg gegeven hebben. Doch hoe 't hiermede ook zyn moge; met het toeneemen der huizen in de Stad, kreeg men, door den tyd, eene tweede Vleeſchhal noodig. De Vroedſchap beſloot, in 't jaar 1563, daartoe een huis te naaſten, ſtaande op de Appelmarkt, agter het Stadhuis (*b*). Doch ik twyfel zeer, of dit beſluit wel ter uitvoeringe gebragt, en of 'er ooit eene Vleeſchhal, ter deezer plaatſe, geweeſt zy. Na de verandering der Regeeringe, toen veele Godsdienſtige Geſtigten tot weereldlyk gebruik geſchikt werden, kogt de Stad de S. Pieters-Kapelle *in Gansoort*, nu de Nes, van de Gaſthuismeeſters van S. Pieters-Gaſthuis, voor twee honderd en vyftig guldens jaarlykſche renten, en den afbrek van twee huizen (*c*). En in Auguſtus des jaars 1582, werdt de Hal, uit de Waagſteeg, in de gemelde Kapelle overgebragt (*d*). Zy kreeg den naam van de *nieuwe Halle*, en in 't jaar 1584, werdt, *in de ſteech ouer de oude halle, weſtwert op totten burghwall*, eene Vlaſchmarkt geplaatſt (*e*). In 't jaar 1586, beſloot de Vroedſchap nog eene Vleeſchhal te ſtellen, aan de nieuwe zyde, 't zy in de oude Halle, of in de Lieve-Vrouwen-Kapelle, of elders (*f*). Men plaatſteze, kort hierna, in de Kapelle van 't S. Geertruids-Klooſter, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de ooſtzyde, bezuiden de Dirk van Haſſeltsſteeg. Doch hier was zo weinig neering, dat 'er naauwlyks een half beeſt ter weeke geſleeten werdt. Men beſloot dan, in de Lente des jaars 1587, de Vleeſchhal van daar te verplaatſen in de Kapelle van 't S. Margareeten-Klooſter *in Gansoort* of de Nes, pas bezuiden de nieuwlings aangelegde Vleeſchhal, in de S. Pieters-Kapelle (*g*); gelyk geſchiedde. De Vleeſchhal in de S. Pieters-Kapelle, door den tyd te klein bevonden wordende, is geheellyk vernieuwd en vergroot, en heeft den naam van *groote Vleeſchhal* gekreegen. De Hal in de oude S. Margareeten-Kapelle wordt *de kleine Vleeſchhal* genoemd. In de voorgaande eeuwe en deeze, zyn by deeze twee Vleeſchhallen, nog drie anderen in de Stad opgeregt, aan de nieuwe zyde; eene op de Weſtermarkt; eene op de Heerenmarkt, en eene op de Reguliers- of Botermarkt; zo dat 'er, in alles, *vyf* Vleeſchhallen zyn, zonder de twee Vleeſchhallen der Jooden daaronder te begrypen.

Vleeschhallen. Tegenwoordige *vyf* Vleeſchhallen.

I.

Groote Vleeschhal.

Groote Vleeſchhal. De groote Vleeſchhal, eertyds de Kapelle van 't S. Pieters-Gaſthuis, is een eenvoudig langwerpig vierkant gebouw met een ſchuin dak, en zes ingangen, een' van vooren, een' van agteren en twee op elke zyde. Zy ſtaat, langs de Boeren-Rivier-Viſchmarkt ten noorden, in de Nes, en heeft agtenveertig Vleeſchbanken. Voor, boven de groote Vleeſchhal is het Comptoir der Vinders of Keurmeeſters van het Vleeſch, welk zynen opgang aan de noordzyde heeft. Boven den opgang, ſtaat een verken aan de leêr, en ander geſlagt vleeſch uitgehouwen: waaronder men leeſt, Die Vinders Kamer 1644. Ook heeft men hier de Kamers der Boekverkoopers-, Aardenwerksverkoopers-,

(*z*) Groot-Memor. N. I. *f.* 284.
(*a*) Groot-Memor. N. II. *f.* 2.
(*b*) Reſol. Vroedſch. N. 1. 14 *Dec.* 1563.
(*c*) Reſol. Vroedſch. N. 4. 8 *May* 1582.
(*d*) Keurb. G. *f.* 241.
(*e*) Keurb. G. *f.* 252.
(*f*) Reſol. Vroedſch. N. 5. 10 *May* 1586.
(*g*) Reſol. Vroedſch. N. 5. 15 *Maart* 1587.

VLEESCH-HALLEN.

pers-, Hoenderkoopers-, Bontwerkers-, en Vleeschhouwers-Gilden.

2.

KLEINE VLEESCHHAL.

Kleine Vleeschhal.

De kleine Vleeschhal, eertyds, de Kapel van 't S. Margareeten-Klooster, ſtaat ook langs de zelfde Viſchmarkt in de Nes, ten zuiden. 't Gebouw is naauwlyks half zo lang als dat der groote Vleeſchhal; doch merkelyk hooger. Uit het dak, ſteekt een ſpits Toorentje, zonder uurwyzer. Deeze Hal heeft twee ingangen, een' van vooren in de Nes, en een' aan 't einde, op de noordzyde. In dezelve, zyn twintig Vleeſchbanken. Het Genootſchap der Geneesmeesteren houdt zyne vergaderingen, boven deeze Hal.

Agter de groote Hal, plagt, voorheen, eene markt van nugter Kalfsvleeſch te zyn: en bezyden de kleine Hal, waren overdekte banken, daar vogels, en gekookte longen, lever enz., hier ter Stede *verſche waar* genaamd, verkogt werden. Ook is, nog in 't laatſt der voorgaande eeuwe, eene markt van nugter Kalfsvleeſch, op de Grimmenesſe-ſluis, gekeurd geweeſt (*h*). Doch deeze markten zyn, ſedert eenige jaaren, allengskens, afgenomen, en, eindelyk, geheel te niet geloopen.

3.

WESTER-HAL.

Weſterhal.

De derde Vleeſchhal is, in 't jaar 1619, onder het aanzienlyk ſteenen Wagthuis der Schutterye, ſtaande aan de weſtzyde der Keizersgraft, op de Weſtermarkt, aangelegd (*i*). Zy heeft drie ingangen, twee ten wedereinde, en een in 't midden, onder den dubbelen opgang naar het Wagthuis. In deeze Hal, zyn negentien Vleeſchbanken.

4.

HEERENMARKTS-HAL.

Heerenmarktshal.

In 't jaar 1617, hadt men een diergelyk Wagthuis en Vleeſchhal gebouwd, op de Heeren-markt. Het onderſte gedeelte van 't gebouw was ook tot eene Hal geſchikt. Doch het werdt, weinige jaaren laater, aan de Weſtindiſche Maatſchappye afgeſtaan; en naderhand tot eene herberg, nu het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement genaamd, verhuurd. In den voorgevel van 't gebouw, ſtaan vier Oſſenkoppen uitgehouwen, ten bewyze, dat het, by den eerſten aanleg, tot eene Vleeſchhal geſchikt geweeſt is. Doch toen men, in 't jaar 1659, de Stad, voor de laatſte reize, hadt begonnen uit te leggen, werdt de vierde Vleeſchhal gebouwd, op de Heeren-markt, agter tegen het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement; eerſt van hout, en naderhand van ſteen. 't Is een laag gebouw, met twee ingangen, en agt Vleeſchbanken, alleenlyk aan de noordzyde.

VLEESCH-HALLEN.

5.

NIEUWE *of* BOTERMARKTS-HAL.

Nieuwe of Botermarktshal.

Eindelyk, is, volgens een beſluit der Vroedſchap van den jaare 1736 (*k*), eene vyfde Vleeſchhal gebouwd op de Botermarkt, die, in 't jaar 1737, voltrokken werdt. 't Is een ſteenen gebouw, welk vier ingangen, en twintig Vleeſchbanken heeft.

Joden-Vleeſchhallen.

Behalve deeze vyf Hallen, zyn 'er nog twee onder de Portugeeſche en Hoogduitſche Jooden. De eerſte ſtaat op de Houtgraft. De andere plagt, na het jaar 1672, wanneer zy eerſt vergund werdt (*l*), in eene houten loots gehouden te worden. Doch in 't jaar 1685, werdt den Hoogduitſchen Jooden toegeſtaan, eene Hal en School aan hunne Synagoge te bouwen (*m*); gelyk, ſedert, geſchied is. De Jooden mogen, buiten deeze Hallen, geen vleeſch verkoopen. Ook moeten zy hun leevend vee, in de huizen der Vleeſchhouweren, die in de Stads Hallen gewoon zyn voor te ſtaan, laaten ſlagten of ſnyden. Zy hebben beëedigde Snyders en Keurders, die 't beeſt alleenlyk moeten doodſnyden, en, volgens de Joodſche wet, goedkeuren of afkeuren: voorts, het ſcheelvet zuiveren, na dat het, door de Vleeſchhouwers, van de darmen afgeſcheeld is. Al wat 'er, wyders, aan 't beeſt te doen is geſchiedt door de Vleeſchhouwers, die de zweesrikken, herſſens, 't middelrif en hoofdvleeſch, met zyn toebehooren, behouden, en den Jooden, van den afval, alleenlyk de *Papade*, dat is, den koſſem, of kwabbe onder de kin, met de tong van 't Rundvee, toeweegen (*n*).

De Joodſche Hallen, van welken de voordeelen, ten behoeve der armen van elke Natie, bekeerd worden, ſtaan onder 't opzigt van eenige *Directeurs* of Penningmeeſters, die

(*h*) Handv. *bl.* 1468.
(*i*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

(*k*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 84.
(*l*) Handv. *bl.* 1466.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 126.
(*n*) Handv. *bl.* 1466, 1467, 1469.

Vleeschhallen. die aan de Parnaſſim, of Ouderlingen en Penningmeeſter rekening moeten doen. Geen Jood mag buiten de Hal van zyne Natie geſlagt vleeſch koopen, uitgenomen tongen, die overal gekogt mogen worden (*o*).

Orde op de Banken in de Vleeſchhallen. De Banken in de vier eerſtgemelde Hallen plagten, voor deezen, door Burgemeesteren, aan de Vleeſchhouwers geſchonken te worden. Alleenlyk, betaalden zy, tot in 't jaar 1707, twaalf guldens 's jaars, voor ieder bank, aan de Theſaurie. Doch toen werdt deeze *Recognitie* verhoogd, op vierendertig guldens, voor ieder bank in de Nes; zesentwintig guldens, voor ieder bank op de Weſtermarkt, en dertig guldens, voor ieder bank op de Heerenmarkt (*p*). In de Hal op de Botermarkt, zyn de banken, altoos, en in 't eerſt aan de meeſtbiedenden, verhuurd geweeſt, na dat zy eerſt, door de Heeren Theſaurieren, tot het huuren waren toegelaaten. De Vleeſchhouwers, die banken in de vyf Hallen hebben, ſchuiven, alle weeken, eene bank voort, zo dat elk, op zyne beurt, de gelegenſte en ongelegenſte plaats bekleedt. In de Kermis alleen, bekleedt elk zyne plaats twee weeken na elkanderen. In de twee Hallen, in de Nes, gaan de Vleeſchhouwers zelfs van de eene in de andere Halle over.

Op het ſluiten en openen derzelven. En op het verkoopen van geſlagt vleeſch. Tot het ſluiten en ontſluiten der Hallen, worden, door het Vleeſchhouwers-Gilde, met toeſtemming van Burgemeeſteren, zekere perſoonen, mannen of vrouwen, een in ieder Halle, aangeſteld, die de Hallen, ter bekwaamer tyd, 's morgens en 's nademiddags, openen, en 's middags en 's avonds, wederom ſluiten (*q*). Alle werkdagen, wordt Halle gehouden, uitgenomen des Vrydags. En op dien dag en des Zondags voor den middag alleen, en in den Slagttyd, dat is, van half October tot den vierentwintigſten December, mogen de Vleeſchhouwers vleeſch uit hun huis verkoopen. Op andere dagen en tyden, mogen zy geene ſtukken vleeſch kleiner dan een voet van runderen, kalveren, ſchaapen of lammeren in huis hebben, uitgenomen 't gene zy, tot hunne huishouding, behoeven, en 't gene, voor de Jooden, geſlagt is (*r*). In de Hal, moet het vleeſch der zogenaamde *Gildebeeſten*, die, met groente en bloemkranſen verſierd, door de Stad geleid zyn, op eene afzonderlyke plaats, te koop gelegd worden. En geen vleeſch dan dit mag, in de Hal, met palm of gebloemte, of op eenige andere wyze, verſierd worden (*s*). Tot in ſtand houdinge der Vleeſchhallen, is ook gekeurd, dat niemant, in de Stad of derzelver Vryheid, eenig vleeſch by 't pond verkoopen mag, die geene bank in eene van de Hallen heeft (*t*). Veele andere Keuren omtrent de Hallen zyn, door den tyd, gedeeltelyk in ongebruik geraakt: waarom wy te minder noodig agten, van dezelven te gewaagen. Vleeschhallen.

(*o*) Handv. *bl.* 482, 484.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* DD. 12 *Maart* 1707. *f.* 19.
(*q*) Handv. *bl.* 1462.
(*r*) Handv. *bl.* 773. Keurb. T. *f.* 235 *verſo.*
(*s*) Handv. *bl.* 906.
(*t*) Handv. *bl.* 1466.

XI.

STAALHOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

Oudheid der Weeverye van Lakenen en andere Wollen-Stoffen, hier ter Stede.

De weevery van Lakenen en andere Wollen-Stoffen is eene van de oudſte neeringen in Amſterdam. 't Geregt der Stad was, reeds in 't jaar 1411, gemagtigd, om, jaarlyks, op goeden Vrydag, vier of vyf *Waardyns* of Opzigters en Keurmeeſters der Lakenneeringe te kiezen (*u*): waaruit af te neemen is, dat de Lakenneering hier, toen al, gebloeid moet hebben. In 't jaar 1616, werdt, tot voortzetting der Lakenneeringe, eene *Laken-Vent-Hal* opgeregt. Men beſloot, daartoe de S. Agnieten-Kerk te gebruiken, die, ſedert eenigen tyd, door de Admiraliteit, gebruikt geweeſt was. Doch ik weet niet, of deeze Kerk hiertoe wel gebruikt zy. Ik vind, daarentegen, dat men, eenige jaaren hierna, eene Laken-Vent-hal gehad heeft, in de gewezen Kerk van 't S. Marias-Klooſter, die op 't Rokin, op den hoek van 't Pens- of Kalfsvels ſteegje, ſtondt. De Stad verſtrekte eene aanzienlyke ſomme, tot bevordering van 't werk (*v*). Zelfs vindt men, dat zy, aan eenige Drapiers, geld geſchooten heeft, zonder 'er Intreſt van te vorderen (*w*). Doch na dien tyd, is de Lakenneering, allengskens, in merkelyk verval geraakt, tot dat zy, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, het hoofd wederom begon op te ſteeken (*x*). De Laken-Vent-hal, die geheellyk verdweenen was, werdt, in 't jaar 1660, van nieuws, opgeregt, en alzo de S. Marias-Kerk, ſedert veele jaaren, tot ander gebruik geſchikt geweeſt was, boven de Beurs geplaatſt. Burgemeesteren ſtelden eenen Halmeeſter over deeze Hal, in welke geene andere Lakenen ontvangen werden, dan die, binnen de muuren of veſten der Stad, gemaakt waren. De Halmeeſter hieldt aantekening van de Lakenen, die Laken-Vent-hal opgeregt en verdweenen.

(*u*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 140.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 17 *May*, 8 *Juny*, 17 *Aug.* 1616. *f.* 173 *verſo*, 174 *verſo*, 181.
(*w*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 5 *Nov.* 1616. *f.* 187.
(*x*) *Zie* Handv. *bl.* 1112.

STAALHOF, ZYDE-HAL en SAAIHAL.

die hem om te verkoopen gebragt werden, en berekende de verkogten aan hun, dieze hem hadden gebragt. Voorts, moeſt hy, voor twaalfduizend guldens, borg ſtellen, ten genoegen van Burgemeeſteren. Het Opper-opzigt over de Laken-Vent-hal was toevertrouwd aan vyf Perſoonen, één' uit de Wethouderſchap, en de vier anderen door 't Geregt te kiezen, twee uit de Lakenneering en twee uit de Drapiers (*y*). Doch deeze Laken-Vent-hal is, in deeze eeuwe, wederom afgenomen, en, al ſedert veele jaaren, geheellyk verdweenen.

Opregting van 't Staalhof, de Zyde-hal en de Saai-hal.

De Waardyns der Lakenen plagten hunne vergaderingen te houden, op het oude Stadhuis, boven de Wiſſelbank, aan de Voorpuije, waar de afkondigingen plagten te geſchieden. Hun vertrek werdt, naar het *looden* of *zegelen* der Lakenen, het *Zegelhuis* genaamd (*z*). Doch het verplaatſen der Stads Steenhouwerye, van tegen over de Kloveniers-Doele aan den Amſtel, omtrent den jaare 1626, gaf gelegenheid, dat de plaats, daar dezelve geſtaan hadt, eerſt tot een *Staalhof* voor de Lakenen, en eene *Saaihal*, en in 't jaar 1650, ook tot eene *Zydehal* verbouwd werdt; in welke plaatſen, egter, geene Wollen- of Zyden-ſtoffen te koop gebragt, maar alleenlyk gekeurd en gelood worden. Omtrent het jaar 1592, ſchynt 'er ook een Staalhof voor de Lakenen opgeregt geweeſt te zyn (*a*). Doch, vermoedelyk, is dit het zelfde geweeſt, welk men ook het *Zegelhuis* genoemd heeft, en op 't Stadhuis geplaatſt hadt. Het Staalhof heeft eenen deftigen ingang op de Verwersgraft, aan de weſtzyde. De Zyde-hal heeft den haaren ten noorden van het Staalhof: boven aan welken, een Zydeworm op een moerbeiblad, by eene ſchaal en eenige ſtrengen zyde, afgebeeld is. Boven in den zydgevel van het Staalhof in de Staalſtraat, ſtaan de woorden, INT TARHOF, in ſteen uitgehouwen, die te kennen geeven, dat de Wollen Lakenen aldaar *getard*, dat is, genat, gemeeten en gekeurd worden. De Saaihal heeft haaren ingang, door eene ruime poort in de Staalſtraat, aan de noordzyde. Boven dezelve, ſtaat een zogenaamde *Agnus Dei* of leggend Lam, welk een vendel draagt, in ſteen, uitgebeeld. Het

STAALHOF

Beſchryving van het *Staalhof*.

heeft, beneden, behalve de wooning voor den knegt, een groot vertrek, daar de Lakens geſtaald of gelood, en eene Binnenplaats, daarze, vooraf, opgehangen en beſchouwd worden; eene Kamer, daar de vyf Waardyns der Lakenen, ook *Staalmeeſters* genaamd, beurtswyze, en een voor een, driemaal ter weeke, des Dingsdags, des Donderdags en des Saturdags, verſchynen, om de blaauwe en zwarte Lakens, de eenigſten, die aan 't Staalhof gebragt worden, te keuren en te looden. In dit vertrek, hangen zes ſchilderyen van Waardyns der zestiende en zeventiende eeuwe. De oudſte is, met het jaartal 1559, gemerkt. In ieder deezer ſtukken, zyn vyf Waardyns, zittende, en de knegt van 't Staalhof, ſtaande, verbeeld. Voorts, ziet men 'er de Naamborden der Waardyns. Het oudſte begint, met het jaar 1539. Boven, zyn ook nog twee bekwaame vertrekken. Het eene is geſchikt tot eene vergaderplaats der vyf Hoofdmannen van den Lakenhandel, en der vyfentwintig verkoorenen uit de Lakenhandelaars: het andere, tot de byeenkomſten der Overluiden van het Lakenbereiders-Gilde; van alle welke Genootſchappen wy, in de beſchryving van 't Lakenbereiders-Gilde, nader handelen zullen. Op dezelfde verdieping, is nog een vertrek, waar, van ouds, de wolle in 't vet gekeurd plagt te worden: welk vertrek, ſedert het verdwynen der Lakenweeverye, niet meer tot dit einde gebruikt wordt. Nog hooger, is een vertrek, daar de Droogſcheerders hunne proef doen. Het *Tarhof*, welk nevens het Staalhof ſtaat, en zynen ingang in de Staalſtraat heeft, is thans van weinig gebruik, en dient ſlegts om zekere grove Engelſche Lakens, na dat zy verkogt zyn, te keuren en te meeten. De vier *Tarrameeſters*, die hier het opzigt over hebben, komen, in een benedenvertrek van het Staalhof, byeen.

De

ZYDE-HAL

Beſchryving van de *Zydehal*.

beſtaat uit een groot bovenvertrek, daar de zyde, ruw en geverwd, gewoogen en gekeurd wordt. Voor den ſchoorſteen, is het wapen der Stad geſchilderd. Nevens dit vertrek, is de Kamer der Hoofdmannen van de Zyde-hal, welker naamen, in verſcheiden' borden, langs de wanden, geſchreeven ſtaan. De Overluiden van 't Zydeverwers-Gilde houden, in deeze Kamer, tegenwoordig, ook hunne byeenkomſten. Voor den ſchoorſteen, is het Koggeſchip uit het zegel der Stad geſchilderd.

Hoofdmannen derzelve.

De HOOFDMANNEN DER ZYDE-HAL zyn, in 't jaar 1656, aangeſteld, en zes in getal; twee Zyde-Handelaars, twee Zyde-Lakenkoopers, en twee Zyde-Verwers. Van deeze zes perſoonen gaan 'er, jaarlyks, in April, een uit ieder tweetal, af: in

(*y*) Handv. *bl.* 1136.
(*z*) COMMELIN, *bl.* 714.
(*a*) Handv. *bl.* 1116.

Staal-hof, Zyde-hal en Saai-hal.

in welker plaats, Burgemeesteren drie anderen kiezen, uit een dubbel getal, door de aanblyvenden en afgaanden benoemd. De Hoofdmannen zorgen, voor het onderhouden der Keuren, op het Zydeverwen gemaakt, en beslaan de overtreeders derzelven in boeten. Ook doen zy alle geschillen, die over 't verwen der Zyde ontstaan, ter eerster aanleg af, by uitspraak of bemiddeling, blyvende egter het *appél* aan Schepenen open, na dat de penningen, die iemant, naar 't oordeel van Hoofdmannen, voldoen moet, vooraf, opgebragt zyn. Voorts, wordt de Hal waargenomen door een' *Keurmeester*, een' *Proefmeester*, een' *Ontvanger*, die een' *Cassier* onder zig heeft, en een' *Knegt*. De Keurmeester, die thans ook Boekhouder is, en uit een drietal van Zyde-verwers, by Hoofdmannen benoemd, door Burgemeesteren gekooren wordt, heeft zyne wooning in de Halle, en weegt en keurt de Zyde, die ter Halle gebragt wordt, doorgaands alleen, met hulp van den Knegt, of ook nevens den Proefmeester. Alle Zydehandelaars, Fabriqueurs en Zydewinkeliers zyn verpligt, zo menigmaal zy Zyde, in of buiten de Stad, laaten verwen, twee eensluidende Briefjes, by hen getekend, te bezorgen aan de Zyde-Halle, inhoudende den naam van den verwer; de plaats, waar de Zyde zal geverwd worden, en hoe veel Zyde, tot ieder kleur, geschikt is. Zo de Zyde karmozyn, dons, hard zwart, of naaien stikzyde tot zwart is, moet zy, eerst ruw, en naderhand, geverwd zynde, nog eens, ter Halle worden gezonden, om gekeurd te worden; waartoe de Keurmeester of de Knegt zig, dagelyks, van negen tot half twee uuren, in de Halle, moeten laaten vinden. Die dit verzuimt, verbeurt de onaangegeven Zyde, en duizend guldens daarboven. Van ieder pond Zyde wordt zeker bosgeld, ten behoeve van de Halle, betaald, welk, door de Hoofdmannen, verhoogd of verlaagd wordt, naar tyds gelegenheid; doch niet hooger dan een en een halven stuiver loopen mag. Allen, die Zyde laaten verwen, moeten, by eede, in handen van Burgemeesteren, belooven, dat zy geene Zyde of Floretten, tegen de Keuren, zullen verzwaaren, noch, verzwaard zynde, verwerken; en dat zy dezelven niet om te verwen verzenden zullen, voor dat zyze, ter Zyde-Halle, gezonden of aangegeven hebben. De jongste Keur, op het verwen der Zyde en de Zyde-Halle gemaakt, is van den vierentwintigsten Maart des jaars 1758 (*b*).

(*b*) Keurb. T. *f.* 239 *verso*.

De

Saai-Hal

Staal-hof, Zyde-hal en Saai-hal.

Beschryving der *Saai-Hal*.

plagt, voor 't jaar 1632, ook tot eene *Vent- en Beleenhal* van Saaijen en Lakenen te dienen. Doch de Vroedschap besloot, in 't gemelde jaar, deeze Vent- en Beleenhal af te schaffen (*c*). Sedert, dient de Saai-Hal, alleenlyk, tot het keuren van geverwde wollen stoffen. Zy bestaat, beneden, uit twee groote vertrekken, agter elkanderen, het eerste wordt de *Blaauwhal*, het tweede de *Zwarthal* genaamd. In de eerste, worden de blaauwgeverwde; in de tweede, de zwartgeverwde Saaijen en diergelyke stoffen gebragt, om gekeurd en gelood te worden. Boven deeze vertrekken, zyn twee Kamers, eene van de *Hoofdluiden der Saaineeringe*, die aldaar, om de drie maanden, vergaderen, en eene van de *Staalmeesters der Saaijen*, van welken 'er twee, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, 's morgens, tot het staalen der Saaijen, op de Halle komen. Op de kamer der Hoofdluiden, hangt een groot stuk, waar in vier der eerste Hoofdluiden, *Jaques de Win*, *Pieter Noortdyk*, *Gerrit Kuycken* en *Gerbrant Anslo*, die, in 't jaar 1643, dienden, benevens den Knegt der Saai-Halle, *Jan Stockmans*, geschilderd zyn: welk stuk, door de Hoofdluiden, uit hunne eigen beurze, bekostigd, en aan de kamer alleenlyk geleend is; gelyk, in het Resolutieboek der Halle, op den negenentwintigsten January des jaars 1644, staat aangetekend. Voorts, heeft de Knegt der Saai-Halle zyne wooning beneden.

De Hoofdluiden zyn nog vier in getal, twee van welken, jaarlyks, in January, afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeesteren, uit een benoemd dubbel getal van de voornaamste winkeliers, gekooren worden. Zy stellen, alle drie maanden, den prys op het zwartverwen, en draagen zorg, dat de Saaiverwers hunnen eed, volgens welken, zy geene verbooden verwstoffen gebruiken mogen, naarkomen: ook dat de Lakenverwers niet te gelyk Saaiverwers zyn (*d*).

De Staalmeesters, die agt in getal zyn, worden allen, jaarlyks, vernieuwd, door Burgemeesteren. Hun werk is, de Saaijen, eerst als zy geblaauwd, en naderhand, als zy zwart geverwd zyn, te doen staalen volgens de Keuren: 't welk, door den Knegt van de Saai-Halle, geschiedt: en waarvoor, volgens eene Keure van den dertigsten Janua-

(*c*) Resol. Vroedsch. N. 16. 4 *Sept.* 1632. 8 *Jan.* 1633. *f.* 264 *verso*, 272.
(*d*) Handv. *bl.* 1126.

KISTENMAAKERS-PAND.

nuary des jaars 1733, een ſtuiver van ieder ſtuk blaauw, en een en een halve ſtuiver van ieder ſtuk zwart betaald wordt (*e*). De Staalmeeſters mogen, niet ſlegts in alle Verweryen, maar ook in alle Perſeryen en Kalanderyen, onderzoek doen, of aldaar ook goederen geperſt of gekalanderd worden, die niet behoorlyk gelood zyn.

XII.

KISTENMAAKERS-PAND.

Beſchryving van het Kistenmaakers-Pand.

De Kapel van 't S. Juriaans- of S. Joris-Hof, welk, in de veertiende en vyftiende eeuwe, tot een Leproozen-huis diende, werdt, gelyk wy, reeds op eene andere plaats (*f*), hebben aangetekend, na de verandering der Regeeringe, geſchikt tot een KISTENMAAKERS-PAND, voor welk, in 't jaar 1624, de eerſte my bekende Ordonnantie gemaakt werdt. Het ſtaat in de Kalverſtraat, regt over den Heiligen weg, op den zuiderhoek van de Olieſlaagers ſteeg. 't Gebouw, na de jongſte uitlegging der Stad, in de voorgaande eeuwe, veel te klein bevonden wordende, werdt merkelyk verbreed, en tot aan 't Rokin toe verlengd, en kreeg het Stads wapen in den voor- en agtergevel. Het heeft twee verdiepingen boven den grond. De benedenſte wordt, van agteren aan 't Rokin, gedeeltelyk, gebruikt tot een Pakhuis voor de Concherge; alwaar het huisraad en de goederen, die by *executie* ſtaan te worden verkogt, gebergd worden. In 't overige en grootſte gedeelte van 't gebouw, zo wel op de twee bovenſte verdiepingen als beneden, ſtellen de Kiſtenmaakers of Schrynwerkers deezer Stede, die tot S. Jozefs gilde behooren, allerlei kaſſen, tafels, ſtoelen en ander werk, meeſt van fyn hout gemaakt, openlyk, als in eene winkel, te koop. Over den verkoop ſtaan twee vrouwen, eene van welken, door Burgemeeſteren, wordt aangeſteld. De andere is de huisvrouw van een' Pandbroeder. Zy verkoopen het werk, tot den prys, die 'er van de Pandbroeders, welken ieder maar één ſtuk werk in 't Pand mogen hebben, op geſteld is, en genieten ieder een oortje van de gulden. Twee andere oortjes worden genooten door twee Kiſtenmaakers of Schrynwerkers, die, by beurten, zo wel als de vrouw van een' der Pandbroederen, agt dagen agtereen, in 't Pand oppaſſen. Doch uit deeze vier oortjes moet de huur van 't Pand aan de Stad betaald worden, volgens eene Ordonnantie van Burgemeeſteren van den elfden September des jaars 1657 (*g*). 't Getal en de ſoort of zwaarte der ſtukken, die, op de eerſte en tweede zolder, geplaatſt mogen worden, is, by de Ordonnantie, bepaald. De plaatſen in 't Pand worden, by lootinge der Overluiden van 't Gilde, onder de Pandbroeders, verdeeld. De Pandvrouw of Oppaſſter moet het werk, tweemaal ter weeke, afveegen. Die geene open winkel houdt mag geen werk in 't Pand brengen. Eindelyk, moet de Pandvrouw nette aantekening houden van 't verkogte, en van den prys, tot welken het verkogt is.

(*e*) Handv. *bl.* 1148.
(*f*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 29.

WITWERKERS-PAND.

XIII.

WITWERKERS-PAND.

Beſchryving van het Witwerkers-Pand.

De Witwerkers, die alleen in week hout, en binnenshuis mogen werken, plagten, hier te Stede, eene Markt te hebben, aan de weſtzyde van den Singel, tuſſchen de Warmoesgraft en oude Lelieſtraat. Doch deeze Markt werdt, in 't jaar 1667, op de nieuwe Reguliers- of Botermarkt overgebragt (*h*); daar zy egter niet ſchynt gehouden te zyn; alzo den Witwerkeren, den eenentwintigſten July deszelfden jaars, werdt toegeſtaan, op hunne eigene koſten, een WITWERKERS-PAND op te regten (*i*). Men ſchikte hiertoe het huis, waarin de Rector der Latynſche Schoole aan de nieuwe zyde plagt te woonen, welk toen ledig ſtondt. Doch dit Pand verbrandde ongelukkiglyk, met de drukkerye van Blaauw, op den twee en twintigſten February des jaars 1672 (*k*). Men regtte egter, eerlang, een ander op, op den Nieuwendyk, by de Gravenſtraat, waarvoor 't Geregt, den twintigſten January des jaars 1675, eene Ordonnantie vaſtſtelde (*l*). Maar dit Pand, waarover, onder de Pandbroeders, al vroeg, merkelyke oneenigheid ontſtaan was (*m*), ſchynt niet veele jaaren in ſtand gebleeven te zyn. Immers, ik vind 'er, in de *Stads Regiſters*, na 't jaar 1691 (*n*), geen gewag van gemaakt. En tegenwoordig wordt het gewezen huis van den Rector der Latynſche Schoole aan de nieuwe zyde, in de Gravenſtraat, nog kenlyk aan de plak en roede, die in den gevel ſtaat, wederom tot een Witwerkers-Pand gebruikt. De Witwerkers ſtellen hier, even als de Kiſtenmaakers, in 't Kiſtenmaakers-Pand, hunne waaren te koop.

XIV.

(*g*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 146 *verſo*.
(*h*) Handv. *bl.* 830.
(*i*) Handv. *bl.* 1296.
(*k*) VAN DER HEYDE Beſchr. der Slang-Brandſpuiten *bl.* 15.
(*l*) Handv. *bl.* 1296.
(*m*) Handv. *bl.* 1298.
(*n*) *Zie* Handv. *bl.* 1299.

XIV.

STADS WERKPLAATSEN.

1.

Stads Timmertuin.

Beschryving der Stads Werkplaatsen. 1. *Timmertuin.*

De oudste Stads Werkplaats is geweest de Stads Timmertuin, eertyds, de *Scafferie* of *Schafferye* genaamd, en gelegen, tusschen de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen, ter plaatse, daar, sedert, het Oude-zyds-Heeren-Logement gestigt is; gelyk, uit de Kaart van Cornelis Anthoniszoon, klaarlyk, te bespeuren is. Men vindt van deeze *Scafferie* gewaagd, in eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den eenentwintigsten Maart des jaars 1528 (*o*). Eenige jaaren laater, werdt beslooten, dezelve te vergrooten (*p*): waartoe, eerlang, een huis, naar de zyde der lange Brugge, aan den Amstel, gekogt werdt (*q*). En 't zy dat de Schaffery sedert merkelyk uitgelegd, 't zy dat zy wat meer zuidwaards verplaatst wierdt; men vondtze, in de volgende eeuwe, ter plaatse daar, sedert, de nieuwe Doelestraat is aangelegd, tusschen de huizen van 't Gasthuis en de Kloveniers-Doele. Zy hadt hier twee deftige hardsteenen poorten: eene van welken, toen men, in 't jaar 1630, geraaden vondt, den Stads Tuin te verkoopen, voor 't Meisjes-Weeshuis, in de S. Luciensteeg, geplaatst werdt. De andere werdt, wat laater, gesteld voor de Doorlugtige Schoole, op den Kloveniersburgwal. Men besloot toen, den Timmertuin te verplaatsen op *Jan Pieter Aartsens Land* (*r*), zynde, zo ik my niet bedriege, een hoek gronds aan de Baangraft, tusschen de Anjeliersstraat en de Tuinstraat. Immers, 't is bekend, dat de Stads Tuin, aldaar, voor 't jaar 1660, gelegen was, hebbende eenen ingang in de *Tuinstraat* (*s*), die, waarschynlyk, deezen naam naar den *Stads Tuin*, gekreegen heeft. Doch ter gelegenheid van de jongste vergrooting der Stad, werdt de Timmertuin wederom van daar verplaatst, aan de zuidzyde van de Onbekende of Agtergraft, tusschen den Amstel en 't Weesper-Plein, alwaar dezelve nog tegenwoordig is.

Van ouds, werden, in de Schaffery, ook schuiten en schepen getimmerd, ten dienste der Stad; doch tegenwoordig wordt 'er alleenlyk allerlei Huistimmermans werk gemaakt. Voorts, heeft men 'er byzondere winkels van Wagenmaakers, Smids, Slotenmaakers, Loodgieters en Leidekkers, ten dienste der Stad. De Brandspuiten, en de slangen en lederen emmers, tot dezelven, worden 'er, jaarlyks, gemaakt en versteld. Aan twee zyden en in 't midden van den Timmertuin, zyn lootsen opgeregt, onder welken, het gezaagd hout geplaatst wordt. De ongezaagde balken en 't eekenhout leggen, agter en bezyden den Tuin, in 't water. De Stads Timmermans Baas, die 't opzigt over al 't werkvolk heeft, en de Boekhouder hebben hunne wooningen aan den Timmertuin.

Stads Werkplaatsen.

(*o*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 294 *verso.*
(*p*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 10 *Dec.* 1562.
(*q*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 94.
(*r*) Resol. Vroedsch. *N.* 16. 11 *Dec.* 1630. *f.* 174.
(*s*) Resol. Vroedsch. *Lt.* L. 31 *May* 1677. *f.* 208.

2.

Stads Steenhouwery *en* Metseltuin.

2. *Steenhouwery en Metseltuin.*

De Stads Steenhouwery was, in de voorgaande eeuwe, in de Staalstraat, by den Groenen Burgwal, tegen over de Saai-hal, gelyk, uit de Kaart van Balthazar Floriszoon, blyken kan. Doch zy werdt, eerlang, verlegd, eerst langs den Stads wal, aan 't einde der Heerengraft, tegen over de Beulingstraat, van waar zy zig, tot aan 't einde der Keizersgraft, uitstrekte (*t*); en daarna aan de Baangraft, noordwaards van de plaats, alwaar, in de jongste vergrooting, de Leidsche graft gegraaven werdt (*u*). En hier is zy, nog tegenwoordig. Boven den ingang, leest men Stads Metseltuin. De Stads Metselaars-baas heeft 'er zyne wooning, en het opzigt zo wel over de Steenhouwers, als over de Metselaars. Ook wordt hier de voorraad van steen, kalk en andere noodwendigheden bewaard, tot de dagelykse behoeften der Stad.

3.

Stads Schuitenmaakers-Werf.

3. *Schuitenmaakers-Werf.*

In de vyftiende en zestiende eeuwe, toen de Stad, voor haare rekening, Oorlogsschepen deedt bouwen, hadt zy eene Scheepstimmerwerf noodig: en hiertoe diende haar de Schaffery, van welke wy boven gesproken hebben. Doch na dat, met de verandering der Regeeringe, het beleid van den oorlog te water gesteld was aan de Collegien ter Admiraliteit, die hier en elders werden opgeregt, hadt de Stad, alleenlyk, eene Werf noodig, tot het maaken van Vlotschuiten, Modderschouwen, Vuilnispraamen,

(*t*) Fil. von Zesen *p.* 205.
(*u*) Resol. Vroedsch. *Lt.* D. 8 *Juny* 1663. *f.* 4 *verso.*

STADS WERK-PLAATSEN.

men, en diergelyken. Hiertoe werdt, by de laatſte uitlegging der Stad, eene plaats geſchikt op Ooſtenburg, thans de STADS SCHUITENMAAKERS-WERF genaamd, over welke, een Stads Schuitenmaakers-Baas het opzigt heeft.

4.

STADS GESCHUT- *en* KLOKGIETERY.

4. *Geſchut- en Klokgietery.*

HEt Klokgieten werdt, van ouds, hier ter Stede, geoefend, door iemant, die eene jaarwedde trok van de Stad. Zo vind ik, dat, op den agtentwintigſten July des jaars 1529, aan *Goebel Zael*, twintig guldens 's jaars werden toegelegd, zo lang hy 't Ambagt van Klokgieten, in de Stad, oefenen zou (*v*). Doch de Vroedſchap, al voor 't einde der zeſtiende eeuwe, geraaden gevonden hebbende, jaarlyks, twee halve kartouwen te doen gieten, voor rekening der Stad (*w*), bediende zig daartoe van eene Geſchut- en Klokgietery in een bolwerk, leggende, naar de tegenwoordige gedaante der Stad, op de Keizersgraft, by de Leidſche graft (*x*): alwaar derzelver gedagtenis nog bewaard wordt, in een pakhuis, *de Klokgietery* genaamd, op den hoek van 't Molenpad. De naaſtlaatſte uitlegging der Stad, in 't begin der zeventiende eeuwe, in welke eenige nieuwe Kerken werden gebouwd, welker toorens van klokken voorzien moeſten worden; behalve dat ook de uitgeſtrekte Stads wallen meer geſchuts vereiſchten; gaf gelegenheid, tot het opregten eener nieuwe GESCHUT- *en* KLOKGIETERYE, die, in 't jaar 1614, gebouwd werdt; doch naderhand vernieuwd, en nog in wezen is. Zy ſtaat ten einde van de Karthuizersſtraat, aan de Baangraft, tegen over de Zaagmolenspoort, en pronkt met Stads wapen in den voorgevel, op welks top, een klok ſtaat tuſſchen twee ſchuins tegen elkanderen ſtaande ſtukken kanon. In 't jaar 1681, werdt eerſt beſlooten, de oude Geſchutgietery op de Keizersgraft te verkoopen, en de andere te verhuuren (*y*); gelyk, nog tegenwoordig, geſchiedt. In dezelve, wordt, onder opzigt van den *Stads Geſchut- en Klokgieter*, allerlei metaalen geſchut en klokken, zo ten dienſte der Stad, als van andere Plaatſen, en van byzondere Perſoonen, gegooten. 't Geſchut wordt, door middel van eenen zwaaren molen, die met een paard rond gedreeven wordt, na dat het gegooten is, geboord. Van deezen molen, wordt een model, in 't klein, op het Stadhuis, in een geſlooten vertrekje, agter de Wapenkamer, bewaard.

STADS WERK-PLAATSEN.

5.

PROEFWERF *van 't* GESCHUT *en de* SNAPHAANEN.

5. *Proefwerf van 't Geſchut.*

TOt het beproeven beide van klein ſchietgeweer en van grof geſchut, werdt, al in 't jaar 1544, eene Werf geordonneerd *achter montelbaen buyten der Kae* (*z*), dat is, op het Eiland, welk, ſedert, *Uilenburg* genaamd is. Doch na 't vergrooten der Stad, in de voorgaande eeuwe, is deeze Proefwerf verder Y-waards verplaatſt, op een ſtuk buitendyks rietland, tuſſchen de nieuwe vaart en 't Ziekenwater; welk, met ſterke houten lootſen, ten dienſte van 't arbeidsvolk, betimmerd is. Geen kanon, noch loopen van ſnaphaanen mogen, hier ter Stede, verkogt, noch uitgeleverd worden, dan na dat zy behoorlyk geproefd zyn: waartoe zes gezwooren *Proefmeeſters* zyn aangeſteld. De loopen, die, door de Ooſt- en Weſtindiſche Maatſchappyen, verzonden worden, zyn hiervan alleenlyk uitgezonderd. De beproeving van 't geſchut geſchiedt, met zo veel beſt korrelkruid, als de kogel zwaar is, tot welken het ſtuk geſchikt is. De eigenaars betaalen, behalve voor 't proeven, ook iet voor 't regt der Geſchutwerf, welk aan de Theſaurie-Ordinaris verantwoord wordt (*a*).

6.

STADS SALPETERHUIS.

6. *Salpeterhuis.*

TOt het *rafineeren*, of zuiveren der Salpeter, die, onder anderen, in 't maaken van Buskruid, gebruikt wordt, werdt, in 't begin der voorgaande eeuwe, na dat de graften en ſtraaten van de naaſtlaatſte vergrootinge der Stad gerooid waren, een RAFINEERHUIS opgeregt, nu, in 't gemeen, het SALPETERHUIS genaamd. Het ſtaat, ten einde van de Palmgraft of nieuwe Braak, aan de noordzyde, en voert het Stads wapen in den voorgevel, waaronder men, naar eene ouderwetſche wyze van ſpelling, leeſt

TREEF-FE-NEER-HUIS.

In dit huis, wordt de Salpeter gezuiverd, onder 't opzigt van drie *Keurmeeſters* der zel-

(*v*) Oud Repiſter ter Theſaurie, *Cas N. II. f.* 122.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 22 *Febr.* 1592.
(*x*) FIL. VON ZESEN *p.* 206.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 30 *April* 1681. *f.* 1.

(*z*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 318.
(*a*) Handv. *bl.* 1091-1093.

Stads Werk-plaatsen.

zelve, die eenen Meesterknegt onder zig hebben, en, van tyd tot tyd, de gerafineerde Salpeter, eer dezelve aan de koopers geleverd wordt, komen opneemen en keuren.

7.

Stads Kar- en Paardenstallen.

7. *Kar- en Paardenstallen.*

Ten dienste der Sleepers, die Koopmansgoederen naar en van de Waage sleepen, was, al van ouds, een Stads Paardenstal gebouwd aan den Dam (*b*), ter plaatse, daar nu de Beursteeg is. Doch, ter gelegenheid van het stigten der Beurze, in den jaare 1608, en het maaken van eenen bekwaamen opgang derwaards, in den jaare 1611, werdt men genoodzaakt de Paardenstal te verplaatsen. Men verkoos daartoe eene plaats op de oostzyde van den Nieuwezyds-Voorburgwal, bezuiden de Nieuwe Kerke, omtrent de plaats, daar toen de Appelmarkt gehouden werdt. Hier werden eenige huizen van *Jan Dirkszoon*, bygenaamd *Doet 'er niet toe*, overgenomen, en afgebroken (*c*), en de Stal werdt, in 't jaar 1612, volbouwd (*d*). Het stigten van het nieuwe Stadhuis, omtrent veertig jaaren laater, was oorzaak, dat deeze Paardenstal, met een geheel blok huizen, benoorden en agter het oude Stadhuis staande, moest afgebroken worden. En toen werdt eene geheel nieuwe aanzienlyke Stal gestigt, aan de westzyde van den zelfden Voorburgwal, tusschen de Mol- en Huiszitten-steegen, op eene steenen brug (*e*). 't Gebouw was, in 't jaar 1661, reeds voltrokken; in 't begin van welk jaar, eene Ordonnantie gemaakt werdt, op 't gebruik der bakken, in de nieuwe stallinge (*f*). Een gedeelte van 't gebouw, op den Agterburgwal uitkomende, werdt, sedert, geschikt tot eene Stads Apotheek. Doch na dat, in 't jaar 1748, de Posteryen der byzondere Steden, en ook die van Amsterdam aan 't gemeene Land van Holland waren afgestaan, werdt de Stads Paardenstal en drie wooningen daarby behoorende, waaronder ook de Stads Apotheek, in den jaare 1753, aan Holland tot een Generaal-Post-Comptoir verkogt, voor eene somme van vyfenveertig duizend guldens (*g*). Tot geryf der Sleepers, zyn kleine houten open stallingen gemaakt, zo op den Dam aan 't water, als agter 't Stadhuis. De Stads Apotheek is in 't Gasthuis verplaatst.

(*b*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 221.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* II. 25 *May*, 2 *Juny* 1611. *f.* 22.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 242.
(*e*) Resol. Vroedsch. *N.* 20. 8 *Juny* 1652. *f.* 248.
(*f*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 42.
(*g*) Resol. Vroedsch. *Lt.* RR. 14 *Nov.* 1753. *f.* 370.

Doch tot stallinge voor de paarden, die voor de Asch- en Vuilnis-karren gebruikt worden, en voor de Karren zelven, heest de Stad nog drie andere gebouwen aangelegd of geschikt, die allen aan afgelegen oorden staan: een by de Leidsche Poort, een ten einde der Reguliersgraft, en een tusschen de Utrechtsche Poort en Amstelbrug. Het laatstgemelde is eerst tot een Stads-Magazyn, om geschut en wapenen te bergen, aangelegd, en naderhand tot eene Tapytmaakery verhuurd geweest; doch wordt, sedert weinige jaaren, gebruikt tot eene Stalling voor Aschkarren en paarden.

Stads Werk-plaatsen.

XV.

Artillery- of Wapenhuizen, en Koorenpakhuizen der Stad.

De oorlog met de nabuuren, in welken, Amsterdam, al vroeg in de vyftiende eeuwe, is ingewikkeld geweest, heeft aldaar het verzamelen van wapenen, geschut en buskruid, ten dienste der Stede, ook al vroeg, noodzaakelyk gemaakt; en gevolgelyk ook het stigten van Artillery- of Wapenhuizen, waarin dit alles bewaard werdt. Het buskruid werdt, van ouds, alleen bewaard *in den toernnen* of toorens *omme der Stede*; gelyk duidelyk blykt, uit eene Keure van den vyftienden December des jaars 1507 (*h*). Doch het oudste Wapenhuis of *Bushuis*, gelyk het eertyds genoemd werdt, werdt, eerst in 't jaar 1551, aangelegd, op een erf agter 't Paulus Broeders-Klooster (*i*), naast en benoorden het tegenwoordig Krankzinnigen-huis; en was, in 't jaar 1554, nog niet volbouwd (*k*). Men scheen, kort na dat het volbouwd was, te neigen, om het tot een Pesthuis te schikken, en het Paulus-Broeders-Klooster, welk genoegzaam ledig stondt, tot een Gasthuis te verkrygen (*l*). Doch toen, na de verandering der Regeeringe, dit Klooster en de Kerk tot een ander einde werden vertimmerd, bleef men zig van het Bushuis bedienen, tot het bewaaren der Stads wapenen; tot dat het, in den jaare 1603, aan de Oostindische Maatschappye, tot een Specery-pakhuis, verhuurd werdt (*m*). Kort hierna (*n*), stigtte de Stad een ander Wapenhuis, aan de oostzyde van den Singel of Koningsgraft, tusschen de Handboogs- en Voetboogs-Doelen; 't welk nog in wezen is,

Beschryving der *Stads-Artillery- of Wapenhuizen.*

(*h*) Keurb. B. *f.* 98 *verso.*
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 17 *Oct.* 1550. 20 *Maart* 1551.
(*k*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 16 *Nov.* 1554.
(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 29 *Juny*, 5 *July* 1558.
(*m*) Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{5}$ 14, 22 *April* 1603. *f.* 423, 424.
(*n*) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 20 *Apr.* 1605. *f.* 59 *verso.*

ARTILLERY. *of* WAPENHUIZEN, *en* KOORENPAKHUIZEN *der* STAD.

is, en waarin, beneden, tegenwoordig, meeſt affuiten, kogels en granaaten worden bewaard. Op de zolders, plagt veelerlei handgeweer te leggen: 't welk, ſedert, op de Wapenkamer, boven in 't Stadhuis, verplaatſt is. 't Gebouw zelf is ſterk en groot; pronkt, met het wapen der Stad en het jaartal 1606, in den voorgevel, en komt agter in de Handboogſtraat uit.

en van *Stads-Koorenpakhuizen.*

't Vergrooten der Stad gaf, eerlang, aanleiding tot het ſtigten van twee nieuwe Magazynen, of Wapenhuizen. Men verkoor, hiertoe, een plek gronds, ten einde der Brouwersgraft, aan de zuidzyde, tuſſchen de Baangraft en eene plas waters, *de Braak* genaamd (4), die, ſedert, aangehoogd, en met huizen betimmerd is. Hier werden, in gevolge van een beſluit der Vroedſchap van den jaare 1635 (*o*), vier aanzienlyke Pakhuizen getimmerd, niet, gelyk ſommigen willen (*p*), in de jaaren 1622 en 1623; maar, gelyk anderen (*q*) aantekenen, in de jaaren 1647 en 1648; omtrent welken tyd, de gantſche Brouwersgraft, van de Heerengraft af weſtwaards, eerſt bebouwd werdt. Twee van deeze Pakhuizen of Magazynen ſtaan op de Brouwersgraft; twee anderen op de Baangraft, nevens elkanderen. Zy zyn, boven het onderſtuk, vyf verdiepingen hoog, met de vliering, en pronken, boven, tuſſchen ieder paar voorgevels, met het wapen der Stad. Het onderſtuk van een deezer Pakhuizen op de Brouwersgraft wordt, tegenwoordig, ook meeſt tot berging van affuiten en kogels gebruikt. Op de zolders, worden Stads graanen en andere voorraad bewaard. Doch wanneer de Stad, gelyk tegenwoordig (1764), geenen voorraad van graanen heeft, worden de zolders deezer Magazynen verhuurd. De onderſtukken zelven, die eigenlyk tot berging van geſchut en kogels zyn aangelegd, worden thans, op een na, ook verhuurd. Men heeft, voor eenige jaaren, in beraad gelegd, om deeze vier Stads Pakhuizen te verkoopen (*r*); 't welk egter, tot nog toe, niet geſchied is.

ARTILLERY *of* WAPENHUIZEN, *en* KOORENPAKHUIZEN *der* STAD.

Toen men, in 't jaar 1684, 't zy met of zonder grond, bedugt was, voor eene geweldige onderneeming op de Stad, van de zyde des Prinſen van Oranje, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, nog drie lootſen, digt onder de wallen, te timmeren, tot berging van geſchut en wapenen (*s*). En dit beſluit werdt, in de jaaren 1686 en 1687, voltrokken, met deeze verandering nogtans, dat men, in de plaats van lootſen, drie lange laage ſteenen gebouwen deedt opregten, een binnen het bolwerk de Oosterbeer, by de zogenaamde Heertjes-Lynbaan; een tuſſchen de Amſtelbrug en Utrechtſche Poort, en een binnen het bolwerk Osdorp tegen over de Looijersgraft. In het eerſte deezer drie Magazynen en op de werf nevens het zelve, wordt, tegenwoordig, het grootſte gedeelte van 't Stads Metaalen kanon, affuiten en kogels bewaard; zynde het geſchut, ſedert het jaar 1736, uit de Magazynen op de Brouwers- en Baangraft, en van elders, derwaards overgebragt (*t*). Doch de twee anderen zyn, al voor lang, tot een ander gebruik, geſchikt geweeſt. Het Magazyn tuſſchen de Amſtelbrug en Utrechtſche Poort, laatſtelyk tot eene Tapytweevery verhuurd geweeſt zynde, wordt, ſedert weinige jaaren, gebruikt tot eene Stads Stal, waarin een gedeelte der Aſchkarren, en der paarden, die dezelven trekken, geplaatſt worden (*u*). 't Magazyn over de Looijersgraft is een Wagenmaakers winkel, daar de Stads karren en wagens gemaakt en herſteld worden.

Nieuwe Magazynen.

De Wapenkamer op het Stadhuis dient, ſedert het einde der voorgaande eeuwe, tot berging van al het Stads handgeweer (*v*). 't Stads Buskruid heeft, tegenwoordig, geene bepaalde bewaarplaats. Ik weet niet, of het Kruidhuis, welk ſommige Grondtekeningen der Stad, omtrent het einde van den Kadyk, geplaatſt hebben, een Stads gebouw geweeſt zy, of niet. Doch het is, al lang, verdweenen.

Ronds-

(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 17. 13 *Apr.* 1635. *f.* 86 *verſo.*
(*p*) COMMELIN, *bl.* 668.
(*q*) F. VON ZESEN, *bl.* 222.

(4) Twee plaatſen binnen de Stad draagen den naam van *Braak*: de *oude Braak*, binnen den nieuwendyk, tuſſchen de S. Jakobsſtraat en de Nieuwezyds-Armſteeg, en de *nieuwe Braak*, binnen den Haarlemmerdyk, op de Brouwersgraft; van welke laatſte wy hier ſpreeken. 't Is te vermoeden, dat zy deezen naam gekreegen hebben, naar twee *doorbraaken* in den dyk, die, in de oudſte tyden, dikwils, plagten voor te vallen, en onder anderen, omtrent de jaaren 1362, 1405 en 1510. Zie *Handv. van Rynland* bl. 12, 31, 133. De waterplaſſen, die, door deeze doorbraaken, veroorzaakt waren, ſchynen den naam van *Braak* gedraagen te hebben. En zulk eene Braak ziet men, in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, even buiten de oude Haarlemmer-Poort aan den Singel, afgebeeld. De plaſſen, aangehoogd en bebouwd zynde, behielden den ouden naam. In 't jaar 1751, werdt, by 't graaven in de grondſlagen van een huis, ſtaande aan de noordzyde van de Brouwersgraft tuſſchen de Brouwersſtraat en Prinſengraft, en dus binnensdyks, het agterend en roer van een tamelyk groot ſchip gevonden, en daarby een ſtuk van eene zeer ouderwetſche palmhouten kam. Men mag vermoeden, dat dit ſchip, of een gedeelte van het zelve, by het doorbreeken van den dyk, naar binnen geſlaagen, of gedreeven geworden is.

(*r*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 67.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* Q. 13 *Juny* 1684. *f.* 142.
(*t*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 82.
(*u*) *Zie* hier voor, *bl.* 47.
(*v*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* Y. 8 *Aug.* 1696. *f.* 91.

Artillery of Wapenhuizen, en Kooренpakhuizen der Stad.

Rondsom de Stad, zyn, tegenwoordig, zes *Batteryen*, allen met grof Metaalen geschut, leggende op zwaare affuiten, beplant: een van drie agttienponders, aan Keerweer; een van vier vierentwintig, en vier agttienponders, aan de Oosterbeer; een van vier twaalfponders, tusschen het Bolwerk Weteringspunt en de Weteringspoort; een van vier twaalfponders, by het Bolwerk Slooten, even beweſten de Leidsche Poort; een van vier vierentwintig ponders, by het Bolwerk Westerbeer, benoorden de Haarlemmer-Poort, en een van gelyke vier vierentwintig ponders, nog meer noordwaards, aan 't Blaauwhoofd.

Batteryen.

Kazematten.

In vyf *Kazematten*, onder de wallen der Stad, staat ook Metaalen geschut, te weeten, drie zesponders onder 't gordyn tusschen de Bolwerken Oosterbeer en Outewaal; drie diergelyke stukken, onder 't gordyn beweſten de Weteringspoort; en nog drie diergelyken, onder 't gordyn beweſten de Leidsche Poort. In ieder der twee overige Kazematten, onder de twee vleugels van de Amstelbrug, staan maar twee zesponders. Voorts, zyn 'er, onder twee boogen van de gemelde brug, naar 't een en 't ander einde toe, twee Kelders, in ieder van welken, drie agttienponders staan, die den Amstel beſtryken.

Commissarissen der Artillery.

In de zestiende eeuwe, stelden Burgemeesteren eenen *Artillerymeester* aan, die 't opzigt hadt over de Stads wapenen. Hy werdt, zo 't schynt, van ouds, ook *Busmeester* genaamd, en hadt vrye wooning in 't *Rondeel* aan den Amstel, tot dat het zelve, in 't jaar 1630, door de Stad, verkogt werdt. *Pieter Egbertszoon Vink* is de laatste Busmeester geweest, die in 't Rondeel gewoond heeft (*w*). Doch in 't jaar 1576, was reeds, by de Vroedschap, beslooten, twee uit den Raade aan te stellen tot *Superintendenten van den Artillerymeester* (*x*). In de voorgaande eeuwe, werdt het getal deezer Superintendenten tot drie gebragt. Zy kreegen toen den naam van Commissarissen der Artillerye (*y*), en worden, gemeenlyk, uit en door Burgemeesteren, aangesteld. Doch sedert eenige jaaren, zyn 'er wederom maar twee. Zy hebben eenen *Commis der Artillerye* of *Artillerymeester* onder zig, die vier bedienden heeft, twee op de Wapenkamer, en twee aan de Magazynen. Voor den Artillerymeester, is, op den zestienden May des jaars 1759, eene nieuwe Instructie vastgesteld (*z*). In gevolge van dezelve „ houdt hy eene Lyst van 't geschut „ en geweer der Stad, waarvan een dub- „ beld ter Thesaurie Ordinaris berust. Hy „ mag geene goederen uit de Magazynen „ laaten volgen, veel min verruilen of ver- „ koopen, zonder byzondere bewilliging der „ Heeren Commissarissen, aan welken hy, „ jaarlyks, rekening doen moet; een dub- „ beld dier rekeninge overleverende ter The- „ saurie. Hy mag geene meerdere Werk- „ luiden aanneemen, dan met bewilliging „ van Commissarissen. Hy mag geen deel „ hebben in eenigen handel in geschut, bus- „ kruid, lont of eenige anderen waaren, die „ in de Magazynen worden opgelegd. Voorts „ moet hy zorg draagen, dat de Magazy- „ nen en de Geweerkamer, in goeden staat „ en nette geschiktheid, onderhouden wor- „ den; ten welken einde, hy dezelven, van „ tyd tot tyd, moet onderzoeken. Einde- „ lyk, is hy verpligt, in de Stad te woonen, „ zonder van huis te mogen gaan, dan met „ verlof van de Heeren Commissarissen, of, „ in derzelver afwezendheid, van de Heeren „ regeerende Burgemeesteren."

Artillery-meester.

Artillery of Wapenhuizen en Kooренpakhuizen der Stad.

XVI.

Wagthuizen.

Beschryving der *Wagthuizen*.

Ten dienste der waakende Schutteren, zyn, al van ouds, hier ter Stede, verscheiden Wagthuizen geschikt geweest, die, met het aanwassen der Stad, dikwils, veranderd zyn (*a*). Omtrent den jaare 1618, werdt in beraad gelegd, om de oude S. Olofs-poort, ten einde der Warmoesstraat, bekwaam te maaken tot een Wagthuis. Doch alzo zy daartoe niet dienstig bevonden werdt, werdt zy, niet lang daarna, afgebroken (*b*). De tegenwoordige Wagthuizen, alwaar de Hoofdwagt gehouden wordt, zyn *vier* in getal. Het eerste is in 't Stadhuis, in twee beneden-vertrekken, naast en in de Kamer der roêdraagende Boden: het tweede boven de S. Antonis-Waag, op de nieuwe Markt; het derde, boven de Reguliers-Waag, op de Botermarkt, en het vierde, boven de Westerhal, aan de Westermarkt. Op ieder deezer Hoofdwagten, wordt, doorgaands, alle nagten, met éene Compagnie Schutters, gewaakt, die, terstond na 't opleezen van de naamen der schutteren, eene schildwagt voor 't Wagthuis uitzet. Behalve deeze Hoofdwagten, zyn 'er nog eenige Bywagten, die, insgelyks, by nagt, uit de Hoofdwagten, bezet worden; te weeten, eene boven het Nieuwe-

zyds-

(*w*) Aantek. *van* Schep. G. Schaep Pietersz.
(*x*) Resol. Vroedsch. *N.* 3. 2 *May* 1576. *f.* 31 *verso.*
(*y*) Resol. Vroedsch. *Lr.* C. 31 *Aug.* 1662. *f.* 204 *verso.* *Lr.* F. 1 *April* 1669. *f.* 176 *verso.*
(*z*) Groot Memor. *N.* XII. *f.* 54.

(*a*) Resol. Vroedsch. *N.* 12. 4 *April*, 13 *July* 1617. *f.* 10, 17 *verso.*
(*b*) Resol. Vroedsch. *N.* 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 *verso.*

WAGTHUIZEN.

zyds-Heeren-Logement, eertyds het Weſtindiſche Huis, welken naam het, 't gene vreemd is, nog draagt, in de *Ordonnantie voor de Schutterye*, die, jaarlyks, in de *Naamwyzers der Regeeringe* en *Schutters-Almanachen*, gedrukt wordt: deeze bywagt wordt, door een Corporaalſchap, bezet, van welk, nogtans, eenige manſchap wordt uitgezonden, om de Wagtplaatſen, by de gewezen oude Stads Herberg, en by de nieuwe Stads Herberg te bezetten: en eene, aan den Kamper-ſteiger, in een vertrek van 't zogenaamde *Zeeregt*, een aanzienlyk vierkant gebouw, met eene groote poort, boven welke, Stads wapen uitgehouwen is; en twee kleine deuren ter wederzyde. Het is, in 't jaar 1618, gebouwd (*c*), en heeft den naam van *Zeeregt* gekreegen, om dat de *Commisſariſſen van de Zeezaaken*, voor het ſtigten van het tegenwoordige Stadhuis, aldaar, plagten te vergaderen. Van 't Corporaalſchap, welk hier de wagt houdt, wordt eenige manſchap gezonden, om de Admiraliteits-Loots aan de Peperſtraat te bezetten. Nog is 'er eene bywagt in de Loots aan Heertjes Lynbaan, ten einde van den Kadyk, aan de ſchans. Eenige manſchap van 't Corporaalſchap, welk hier waakt, bezet Keerweêr, alwaar ook eene wagt van ſoldaaten is. Voorts zyn de hoofdpoorten, de Haarlemmer, Leidſche, Utrechtſche, Weesper en Muider, ook ieder met een Corporaalſchap bezet. De Raam- en Weteringspoorten worden, met tien of twaalf man, bewaakt. Aan de Zaagmolenspoort is alleenlyk eene wagt van ſoldaaten. In elke Poort, is een kiſt met kruid en lood, om zig, daarvan, in tyd van nood, te dienen.

Hoofdwagt der Bezettinge.

De Hoofdwagt der Stads Bezettinge van ſoldaaten is boven de oude Waage op den Dam (*d*). Voorts, bewaaken de ſoldaaten ook alle poorten en boomen, by dage en by nagt, en ſtellen wagten uit, aan de twee uiterſte bolwerken der Stad, in 't ooſten en in weſten.

XVII.

TOORENS.

Oude ſtaat der muuren en Toorens rondsom de Stad.

Wy hebben, in 't *eerſte Boek* van 't EERSTE DEEL, (bl. 15 enz.) kortelyk, verhaald, hoe de Stad, omtrent den jaare 1480, wanneer zy, tuſſchen den Singel en Kloveniers-Burgwal, beſlooten was, met muuren, in welken, op zekere afſtanden, naar de wyze van Veſtingbouwen van dien tyd, ronde toorens gemetſeld waren, omringd werdt. De Laſtaadje, eene aanzienlyke Voorſtad ten dien tyde, werdt, wat laater, ook met een Blokhuis en Rondeel geſterkt (*e*). In de muuren, waren, gelyk uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON te beſpeuren is, binnenwaards, ronde boogen gemetſeld, die tot wooningen voor behoeftige of geringe luiden dienden (*f*). 't Gebruik van eenigen deezer boogen, immers van die tuſſchen de Kloveniers-Doele en de S. Antonis-poort, werdt, van Stads wege, aan onvermogenden, om niet, geſchonken (*g*); anderen werden, door de Stad, verhuurd: en onder deezen, waren 'er ook, die, door milddaadige luiden, gehuurd werden, om 'er behoeftigen in te laaten woonen (5). De Vroedſchap hadt, reeds in 't jaar 1557, beſlooten, deeze boogen digt te maaken (*h*): en eenige jaaren laater, werdt vaſtgeſteld, dezelven, door niemant, meer te laaten gebruiken (*i*). Evenwel, bleeven zy in wezen, zo lang de oude muuren niet afgebroken waren: 't welk, in 't jaar 1613, nog niet volkomenlyk geſchied was (*k*); ſchoon men 'er, reeds in 't jaar 1600 en eerder, toe beſlooten hadt (*l*). Doch in de jaaren 1602 en 1603, ſchynen de meeſte, en, in of kort na 't jaar 1613, de overige oude muuren afgebroken te zyn. De meeſte Toorens, die in de muuren gemetſeld waren, werden toen ook geſlegt. Zy hadden, te vooren, tot verſcheidenerlei gebruik gediend. Van den aanvang der zestiende eeuwe, of eerder, werdt Stads buskruid, in eenigen deezer toorens, bewaard. Men heeft nog eene Keur van den vyftienden December des jaars 1507, waarin bevolen wordt, geen buskruid te houden, dan in *den toernnen omme der Stede* (*m*). Doch toen, ter gelegenheid der naaſtlaatſte uitlegginge, beſlooten werdt, nieuwe bolwerken aan te leggen, van de Haarlemmer- tot aan de Heiligewegs-Poorte, werdt, te gelyk, vaſtgeſteld, het buskruid, uit de Stads Toorens, in deeze Bolwerken over te brengen

TOORENS.

(*c*) Aantek. van Schepen G. SCHAEP FIETERSZ. *op 't jaar* 1618.

(*d*) *Zie* hier voor, *bl.* 33.

(*e*) I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 42.

(*f*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 13 *Sept.* 1600. *f.* 311.

(*g*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 7 *Jan.* 1588.

(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 11 *Juny* 1557.

(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 3. 22 *Sept.* 1575.

(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 25 *Maart* 1613. *f.* 76.

(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 17 *Jan.* 13 *Septemb.* 27 *Nov.* 1600. 2 *Jan.* 1602. 12 *Maart* 1603. *f.* 292 *verſo*, 311, 321, 376 *verſo*, 422 *verſo*.

(*m*) Keurb. B. *f.* 98 *verſo*.

(5) Hier op ziet BREDERODE, in den *Spaanſchen Brabander* (Act. III.), met deeze woorden:

——— ——— *Anne Klaas in de drie teſten*
Die doet ſo veel goedts (*God loontſer*) *hier an de veſten:*
Gy wetet niet, hoe veel booghjes *datſe 's jaers wel huurt.*

Toorens.

gen (*n*). De Toorens, of eenigen derzelven dienden ook tot Wagtplaatſen voor de Burgervendelen. In eene Keur van den zesentwintigſten December des jaars 1512 (*o*), worden de Wagtplaatſen der Burgerye, tot zeſtien in getale, opgeteld: de meeſten van welken Stads Toorens geweeſt zyn. Zie hier derzelver naamen:

1. *After de Gaſthuysmolen.*
2. *Op onſer Vrouwen toernne.*
3. *Op St. Jacobs toernne.*
4. *Op St. Jeroens toernne.*
5. *Op heylige Cruys toernne.*
6. *Op de nuwe brugge.*
7. *Op de Schrey hoeck.*
8. *Op heyman ruyſſchen toernne.*
9. *by St. Anthonys poirtte.*
10. *After de bekeerde Suſteren.*
11. *Op St. Sebaſtiaens thoerne.*
12. *Op Uleberch.*
13. *Leeuweborch.*
14. *Myert.*
15. *Melys Moolen.*
16. *St. Andries toernne.*

Eindelyk, werden ook ſommigen van deeze toorens, van Stads wege, aan byzondere perſoonen verhuurd. In de Stads *Regiſters*, is nog eene orde van Burgemeeſteren van den vyfentwintigſten April des jaars 1575 voorhanden, waarby, aan de bewooners van *der Steden toornen*, gelaſt wordt, by hun vertrek uit dezelven, niets mede te neemen van 't gene der Stad toekwam, of daar aan gemaakt was, al hadden zy 't ſchoon zelven doen maaken (*p*). Twee van deeze Toorens zyn, na de naaſtlaatſte uitlegging der Stad, met ſpitſen voorzien, te weeten, de Heilige-Kruis-, nu de *Haringpakkers-tooren*, en de *Montelbaans-tooren*: welke laatſte, niet in den muur der Stad; maar tot beſcherming der Voorſtad, de Laſtaadje, geſtigt was. Een derde Tooren, de *Schreijerstooren* genaamd, heeft alleenlyk een ſpits oploopend dak met een' windwyzer behouden, gelyk van ouds. De overige Toorens, de *Reguliers-tooren* en de *Jan-Rooden-Poorts-tooren*, zyn, eertyds, Stads Poorten geweeſt, op welken, ook hooge ſpitſen geſteld zyn. Van deeze *vyf* Toorens, die allen in welſtand onderhouden worden, moeten wy thans, nog een weinig byzonderer, ſpreeken. Wy beginnen met de twee laatſtgemelden.

Beſchryving der vyf Toorens.

(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8. 20 *Jan.* 1601. *f.* 330.
(*o*) Keurb. D. *f.* 1.
(*p*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 149.

I. Toorens.

Reguliers-Tooren.

I. Reguliers-Toorens.

De oudſte *Reguliers-poort* ſtondt, eer de Stad, omtrent den jaare 1480, bemuurd werdt, in de Kalverſtraat aan 't Spui, daar nu de Oſſenſluis legt. Doch deeze Poort kreeg ook den naam van *Bindwyker-Poort*, dat is, *Binnenwyker-Poort* (*q*), na dat de Voorſtad buiten dezelve, door de bemuuring, van welke wy ſpreeken, binnen de veſten getrokken was. De Poort, die toen geſteld werdt ten einde der Kalverſtraat, aan den Singel, werdt ook de *Reguliers-poort* genaamd. En beide de Poorten worden gemeld, in eene Keure van den zesentwintigſten Maart des jaars 1487, waar de Oſſenmarkt geſteld wordt, *ter plaetze tuſſchen den tween regulierspoirten, geheten die byndewyck, ende nergent anders* (*r*). De oudſte Reguliers-Poort werdt, eerſt in 't jaar 1526, in January, afgebroken (*s*). In de voorgaande eeuwe, werdt, met het uitleggen der Stad, eene derde Reguliers-poort, nu de Waag op de Botermarkt, aangelegd, met welke wy ons, hier ter plaatſe, niet behoeven op te houden.

Gelegenheid en Hiſtorie van het Reguliers-Klooſter.

De twee eerſtgemelde Reguliers-poorten hebben haaren naam gekreegen naar het Reguliers-Klooſter, om welk te ſtigten, Hertog Albrecht, den eenentwintigſten January des jaars 1394 [1395], aan den Prieſter, *Gysbrecht Douwe*, en aan eenige andere Prieſters, verlof gegeven hadt. Het dienende voor Reguliere Kanoniken van den regel van Auguſtyn, en ſtondt, in het Kerſpel van Nieuwer-Amſtel (*t*), niet verre buiten de Vryheid der Stad, beweſten den Amſteldyk, en omtrent op de hoogte der Keizersgraft en Utrechtſche ſtraat. Het Klooſter werdt, door den voornoemden Gysbrecht Douwe; door de Prieſters *Pieter Nikolaaszoon van Uitgeeſt* en *Jan Dirkszoon*, en door den Leek *Jan Sching*, met verſcheiden' goederen en inkomſten, begiftigd (*u*). Rudolf van Diephout, Biſſchop van Utrecht, gaf den Regulieren, buiten Amſterdam, in 't jaar 1454, verlof, om hun Klooſter, welk gemeenlyk het *Huis van S. Jan Evangeliſt* genaamd werdt, te vergrooten. In 't jaar 1494, verwierven de Klooſterlingen vryheid, om twee ſluizen te mogen leggen in den Amſteldyk, die hier ook de *Reguliersdyk* genaamd werdt (*v*), en daardoor hunne Landeryen van het

(*q*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 15.
(*r*) Keurb. A. *f.* 158 *verſo.*
(*s*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verſo.*
(*t*) *Zie den* Giftbrief *by* Dapper *bl.* 324.
(*u*) Van Heussen *en* van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 204.
(*v*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 253.

TOORENS. het overtollig water te ontlaſten. Walraven, Heer van Brederode, en toen nog Ambagtsheer van Amſterveen, verleende hun deeze vryheid (*w*): en 't ſchynt, dat zy toen ſluizen gemaakt hebben, omtrent of op dezelfde plaats, waar menze, in de voorgaande eeuwe, by de jongſte Vergrootinge der Stad, in de Keizers- en Prinſengraften, gelegd heeft. In 't jaar 1532, op den eenendertigſten October, in den vooravond, ontſtondt 'er brand in 't Reguliers-Kloofter, welk, geheellyk, in de aſſche gelegd werdt (*x*). De Kloofterlingen zouden het gaarne hebben willen herbouwen: doch de Regeering van Amſterdam, in 't jaar 1529, de Ambagtsheerlykheid van Amſterveen gekogt hebbende, weigerde daartoe verlof te geeven. De Regulieren begaven zig naar Heilo by Alkmaar, en vereenigden zig, in 't jaar 1533, met een Kloofter van hunne Orde aldaar (*y*). De plaats, daar 't Kloofter buiten Amſterdam geſtaan hadt, met het naaſte Land omtrent vier morgen groot, werdt, ſedert, tot eene Luſtplaats en Boomgaard verhuurd, onder anderen aan den vermaarden Schout van Amſterdam *Willem Dirkszoon Bardes*, die 'er wel twintig jaaren gebruik van gehad heeft (*z*). Naderhand, werdt het *Reguliers-Hof* te koop geveild. De Stad lei in beraad, om het te naaſten (*a*). Doch het werdt, door het Kapittel van Haarlem, gekogt, welk het, eerlang, in eeuwige erfpagt, uitgaf aan *Jakob Saffius*, Kanonik te Haarlem, die, in 't jaar 1572, *proteſteerde* tegen 't ſlegten van het zelve (*b*), waartoe egter beſlooten werdt, uit vreeze dat 'er de Staatſchen in neſtelen mogten (*c*). Alle de boomen werden toen ook om verre gehouwen, de Ooftboomen alleen uitgezonderd (*d*). Na de verandering der Regeeringe hier ter Stede, in 't jaar 1578, werdt het Reguliers-Hof wederom opgetimmerd en beplant, en, van Stads wege, ten minſte gedeeltelyk, tot eene herberg verhuurd (6). In de voorgaande eeuwe, is het lang tot een *Hortus-Medicus* of Artſeny-tuin gebruikt (*e*), tot dat het, by de laatſte Vergrooting der Stad, ten deele vergraaven, ten deele aan erven uitgegeven en betimmerd geworden is. Toen, in 't jaar 1663, de Keizersgraft, omtrent de Utrechtſche ſtraat, gegraaven werdt, vondt men de grondſlagen nog van het Reguliers-Kloofter, ruſtende op elzen paalen. Men ontdekte ook, dat het Choor der Kerke juiſt geſtaan hadt op de Utrechtſche ſtraat, alwaar, ſedert, de Peilſluis gelegd werdt (*f*): de gelegenheid der Kerke, ten weſten van het Choor, is hier uit genoegzaam af te neemen. TOORENS.

De tweede Reguliers-poort, die naar dit Kloofter genoemd was, en ten einde der Kalverſtraat, aan den Singel, beweſten den Amſtel, ſtondt, was geſterkt met twee Toorens, en door een' muur gehegt aan een' derden ronden Tooren, met eene ronde oploopende ſpits, die aan den oever des Amſtels gebouwd was. Tegen deezen muur, was een houten hok voor de Stads Zwaanen (7) getimmerd (*g*); welk, indien ik my niet bedriege, met het vergrooten der Stad, naderhand, hooger op in den Amſtel verplaatſt is, en den naam aan den *Zwaanenburgwal* en *Zwaanenburgſtraat* gegeven heeft. Tuſſchen de twee eerſtgemelde Toorens der Poorte, was een uurwyzer geplaatſt, en boven het dak hing een ſlagklok. Nevens deeze poort noordwaards, was, in 't jaar 1617, een ſterk Wagthuis gebouwd. De Poort bleef omtrent in deezen ſtaat, tot in het jaar 1618, wanneer 'er brand ontſtondt in eene Glasblaazerye, die nevens dezelve gebouwd was. De vlam verteerde de poort en de toorens. Doch 't Wagthuis bleef ſtaan. Men hadt, ten deezen tyde, reeds eene andere Reguliers-poort van hout geſtigt, ter plaatſe waar nu de Waag op de Botermarkt ſtaat; weshalve, beſlooten werdt, alleenlyk den zuidelyken tooren der verbrandde poorte wederom op te bouwen, waarmede, in October des jaars 1619, onder opzigt van den Stads

(*w*) *Zie den* Brief *by* DAPPER, *bl.* 325.
(*x*) Groot-Memor. N. I. *f.* 328 *verſo.*
(*y*) VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 211.
(*z*) *Zie een'* Brief *by* DAPPER, *bl.* 326.
(*a*) Reſol. Vroedſch. N. 2. 21. *Nov.* 1571. *f.* 191.
(*b*) *Zie 't* Proteſt *by* DAPPER, *bl.* 327.
(*c*) Groot-Memor. N. II. *f.* 141.
(*d*) Keurb. G. *f.* 76 *verſo.*

(6) De Amſterdamſche Martiaal ROEMER VISSCHER beveſtigt dit, in de *Quicken*, I. Schok, N. 36. bl. 19. met deeze woorden:

Nel beroemde haer tegen Elsgen Boelen,
Datſe in 't Reguliers Hof, *noch op de Doelen,*
Haer leven gheproeft heeft Wyn noch Broot.

En in de *Rommelſoo*, I. Schok, N. 57. bl. 116.

Adieu Anneken huys en Reguliers Hof.

(*e*) DAPPER, *bl.* 324.
(*f*) DOMSELAER III. *Boek*, *bl.* 221. COMMELIN, *bl.* 204.
(*g*) DOMSELAER III. *Boek*, *bl.* 216.

(7) J. SIX VAN CHANDELIER gewaagt hiervan in zyn *'s Amſterdammers Winter*, bl. 60. met deeze woorden:

De trotſe baagelblanke ſwaan
Najaade in Amſtels Waterlaan,
Die aan de lindewortels lekt
Is van de poortwacht dicht ombekt.

En men vindt 'er nog klaarder van gemeld, in eene orde van Burgemeeſteren voor den Bewaarder der Stads Zwaanen van den zeſtienden Auguſtus des jaars 1549, die, in een oud *Regiſter ter Theſaurie* (Cas. II. f. 124 verſo) geboekt, en hier agter onder de *Bylaagen* (L. A) geplaatſt is.

GEZIGT op den REGULIERS - TOOREN, en Herberg de MUNT.

Tooren. Stads Bouwmeester, *Henrik de Keizer*, een aanvang gemaakt werdt (*h*). Deeze Tooren, die nog in wezen is, en de Regulieres-Tooren genaamd wordt, heeft eene fraaije doorlugtige spits, en in dezelve, een keurlyk Klokkenspel en Slagwerk, met vier uurwyzers. De windwyzer op de spits was, eertyds, eene vergulde Os, ter gedagtenisse der Ossenmarkt, die hier omtrent geweest is; doch de os werdt, na weinige jaaren verloops, in een' haan veranderd. Het Wagthuis bleef, na dat de Tooren herbouwd was, nog eenige jaaren staan, wordende de bovenvertrekken van het zelve gebruikt tot Kamers voor verscheiden' Gilden. Doch, in 't jaar 1672, werdt dit Wagthuis tot eene *Munt* bekwaam gemaakt, alwaar Dukaaten, Dukatons en Ryksdaalders, met den stempel der Staaten van Holland, onder aan welken Stads wapen stondt, gemunt werden. Wy hebben, elders (*i*), aangetekend, by welke gelegenheid, zulks geschiedde. Doch het duurde niet lang. De Munt is, sedert, vertimmerd tot eene aanzienlyke Herberg, die, van Stads wege verhuurd, en nog *de Munt* genaamd wordt.

2.

Jan-Rooden-Poorts-Tooren.

2. Jan-Rooden-Poorts-Tooren. By verkorting of verbastering, wordt deeze Tooren ook de *Jan Romperts-* en *Jan-Room-poorts-tooren* (*k*) genaamd. Doch *Jan-Rooden-Poorts-Tooren* is de regte naam. Ook leest men, in de oudste *Stads Registers*, gemeenlyk *Jan-Rooden-Poort* (*l*). De Jan-Rooden-Poort was eene der kleine Poorten van de Stad, in de bemuuring van omtrent den jaare 1480; stondt tusschen de *Korsgens-Poort* en *Gasthuis-molen*, en hadt, vermoedelyk, haaren naam naar eenen *Jan Roode*, die, in of omtrent deeze Poort, woonde. De Jan-Rooden-Poort hadt eenen enkelen spitsen Tooren en een' doorgang naar de tuinen en raamen, die, even buiten dezelve, in grooten getale, waren aangelegd. In 't jaar 1554, werdt beslooten, eene Valbrug te leggen buiten de Jan-Rooden-Poort (*m*). Kort na de tweede uitlegging der Stad, werdt de brug voor de Poort, op verzoek der buuren omtrent de Lelie-straat, bezuiden den Tooren verlegd (*n*). Het afbreeken van den Stadhuis-Tooren, in den jaare 1616, ter oorzaake van deszelfs bouwvalligheid, gaf gelegenheid tot een besluit, Tooren. om den Jan-Rooden-Poorts-Tooren te vernieuwen, en, met eene hooge spits, uurwyzer en slagklok, te voorzien, alzo de buurt hieromtrent het geryf van den Stadhuis-klok miste. De Tooren was, voor 't einde van 't volgende jaar, voltrokken, en de slagklok van den Stadhuis-Tooren op den zelven overgebragt (*o*). Men hadt den zelven, van onderen omtrokken en verzwaard, met eenen vierkanten muur, en de spits, die drie ommegangen of transen heeft, voorzien van vier uurwyzers. Op den top, werdt een doorlugtige Lantaarn geplaatst, en boven denzelven een windwyzer: in welken staat, de Tooren nog heden onderhouden wordt. Hy staat, aan de oostzyde van den Singel, tusschen de korte Huiszitten- en Spaarpotssteegen. De onderste vertrekken van den zelven dienen tot eene wooning voor den *Geweldige* of *Provoost van de Stads bezettinge*. Boven dezelven, is eene Kamer, waar de Krygsraad over de Stads bezettinge vergadert, 't welk, nogtans, zeer zelden voorvalt. Nog hooger, zyn twee vertrekken, geschikt tot eene gevangenis voor de Officieren en soldaaten dier bezettinge; in welke vertrekken, ook somtyds, andere gevangenen, die men niet, in de gemeene Stads gevangenis, of in het Tugthuis, wilde doen opsluiten, geplaatst zyn. Op het eerste Bolwerk, noordwaards van de Leidsche Poort, *Slooten* genaamd, plagt eene galg, en in laater' tyd een wip te staan, waaraan de soldaaten der bezettinge, die den hals verbeurd hadden, werden opgehangen of met mindere straffe gestraft. Doch zy zyn beide, al sedert veele jaaren, weggenomen. Op de hoogte van den eersten trans of ommegang van den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, staat eene brandspuit. Ook is hier een groote regenbak. By zwaar onweder, moeten de Stads Loodgieters-knegts zig, terstond, naar den Tooren begeeven, en de brandspuit gereed maaken, om zig, by ongeval van brand, vaardiglyk, van dezelve te konnen bedienen. In 't jaar 1648, werdt beslooten, de brug, die ten zuiden van den Tooren lag, ter wederzyde van den zelven, te leggen (*p*), en in 't volgende jaar, werdt vastgesteld, dezelve niet te betimmeren, gelyk men, in 't eerst, voorgenomen hadt (*q*) Zy werdt, eerlang, deftig, van steen herbouwd, en rust op drie boogen. Onder den Tooren en brug, zyn twee groote overwelfde kelders, die, ter wederzyde, tot aan 't water loopen.

Zy

(*h*) J. Laurentius Amsterdam.
(*i*) II. *Deel*, XIX. *Boek*, *bl.* 647.
(*k*) J. Laurentius Amsterdam.
(*l*) Groot-Memor. N. II. *f.* 31.
(*m*) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 *July* 1554.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 8. 19 *Sept.* 1594. *f.* 23.
(*o*) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Febr.* 1616. *f.* 166 *verso.* N. 12. 27 *Nov.* 1617. *f.* 48.
(*p*) Resol. Vroedsch. N. 19. 14 *Nov.* 1648. *f.* 213 *verso.*
(*q*) Resol. Vroedsch. N. 20. 28 *Jan.* 1649. *f.* 10.

TOORENS. Zy worden nu gebruikt door den Provooſt der bezettinge; doch, in't jaar 1652, werdt, ter gelegenheid van het verbranden van het oude Stadhuis, het gemunt en ongemunt goud en zilver uit de Wiſſelbank, in dezelven, gebergd. En dewyl de Tooren belette, dat de rytuigen, die, van de eene en de andere zyde, over de brug kwamen, elkanderen van verre ontdekken en myden konden; werdt, by eene Keure van den zesentwintigſten April des jaars 1668, bevolen, dat men, uit de Molſteeg komende, de brug, aan den binnen- of zuidweſtkant van den Tooren, zou opryden; en, uit of van omtrent de Lelieſtraat komende, aan den buiten- of noordooſtkant (*r*).

3.

HARINGPAKKERS-TOOREN.

3. HARINGPAKKERS-TOOREN. De HARINGPAKKERS-TOOREN, ſtaande ten einde der Haringpakkerye, oudtyds de *nieuwe-zyds-houttuinen*, digt by de nieuwe Haarlemmer-ſluis, droeg, weleer, den naam van *Heilige-Kruis-tooren*, of blootelyk van *Kruistooren*. De laatſte naam, die, in eenen witten ſteen, aan den zuidhoek des toorens, plagt uitgehouwen te zyn, is my, reeds in eene Keur van den negenden November des jaars 1508, voorgekomen (*s*). Vermoedelyk, heeft de tooren dien gekreegen naar het *Kruisgilde*, welk, in de zestiende eeuwe, hier ter Stede, in bloei was (*t*); en, veelligt, zyne byeenkomſten, in deezen tooren, gehouden heeft. Ook diende hy, ten dien tyde, tot eene gevangenis voor zulken, die, om den Godsdienſt, in hegtenis raakten: veelen van welken, zo de overlevering wil, van deezen tooren, in 't Y geſmeeten, en verdronken werden: van waar een gedeelte van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, die niet verre van deezen tooren legt, de naam van *Martelaars-graft* bygebleeven is. De Tooren was toen ſlegts van een ſchuin dak voorzien, en hadt geene ſpits. In 't jaar 1577, werdt beſlooten, Stads buskruid in dezelve te plaatſen (*u*). De buuren, die omtrent deezen Tooren woonden, klaagende, dat zy geene klok konden hooren; werdt, in 't jaar 1605, vaſtgeſteld, den zelven te verhoogen, en met eene zwaare ſlagklok te voorzien (*v*). Het ſpitsje, welk, tot dien tyd toe, op den Kruistooren geſtaan hadt, werdt, ſedert, op het dak verder Handboogsdoele geplaatſt (*w*); alwaar het nog ſtaat. De Kruistooren nam, na de verandering der Regeeringe, allengskens, den naam van *Haringpakkers-tooren* aan, ter oorzaake der Haringneeringe, welke, ten dien tyde, en nog, voornaamlyk, tuſſchen deezen Tooren en de Spaarnedammer- of Ybrug, geoefend werdt. Ten teken deezer Neeringe, heeft men eenen vergulden Haring, tot een windwyzer, op het ſpits van den Tooren, geplaatſt. De beëedigde Keurmeeſters van den Haring houden hun Comptoir onder in deezen Tooren. Ook wordt, ter zyde van den zelven, het Lootsmans-Comptoir gehouden. Doch ten behoeve van den Gildeknegt der Lootsluiden, is, voor weinige jaaren, een huis op de nieuwe Haarlemmer ſluis getimmerd. Voorts, heeft, in een boven-vertrek van den Haringpakkers-Tooren, het Tinnegieters-Gilde, ſedert eenige jaaren, zyne Gildekamer. De Hoedenmaakers- en Mandenmaakers-Gilden houden 'er ook hunne Comptoiren.

TOORENS.

4.

SCHREIJERS-TOOREN.

4. SCHREIJERS-TOOREN. Deeze ſtaat, pas beooſten de oude-zyds-Kolksſluis, of het Kamperhoofd, en heeft nog byna dezelfde gedaante, die hy, van ouds, gehad heeft, zynde een rond gebouw van vooren, en plat binnenwaards, of van agteren, met een ſpits oploopend dak, op welks top, een windwyzer geplaatſt is. In den Toorentrans, rondsom het dak, zyn ſchietgaten gemetſeld, waarin, voormaals, zo wel als op het Kamperhoofd, geſchut geplaatſt werdt. Voorts, voerde deeze Tooren, van ouds, byna den zelfden naam als tegenwoordig, te weeten dien van *Schreijershoek*, of, gelyk men eertyds ſchreef, *Scraye hoeck*, *Scrayhouck*, *Scraeyhouck* en *Schreyhoeck:* ook, enkele reizen, *Screyhorn* (*x*). Doch *horn* en *hoek* waren, oudtyds, woorden van ééne betekenis. 't Gemeen gevoelen is, dat de Tooren zynen naam gekreegen heeft, naar het *ſchreijen* van zulken, die, hier ter plaatſe, het laatſte affcheid namen van hunne vrienden, welken, van ouds, aan't Kamperhoofd, plagten ſcheep te gaan (*y*). Ook zegt de overlevering, dat zekere vrouw, in den jaare 1569, 't vertrek van haaren man zo diep ter herte nam, dat het haar niet alleen veel traanen; maar zelfs het verſtand koſtte. Men ziet, nog tegenwoordig, in den

(*r*) Keurb. O. *f.* 178 *verſo*.
(*s*) Keurb. B. *f.* 108 *verſo*.
(*t*) Reſol. Vroedſch. N. 2. 27 *Febr.* 1570. *f.* 140. *Zie ook* hier voor, II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 242.
(*u*) Reſol. Vroedſch. N. 3. 20 *Dec.* 1577.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. 10. 20 *Aug.* 1605. *f.* 70.
(*w*) Reſol. Vroedſch. N. 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 *verſo*.
(*x*) Groot-Memor. N. I. *f.* 255 *verſo*. Keurb. D. *f.* 134. B. *f.* 48 *verſo*, 98 *verſo*, 105.
(*y*) *Zie* HOOFTS Verſcheide Dichten, *bl.* 224.

Tooren. den muur noordwaards, een ſchreijend Vrouwenbeeld en een afvaarend ſchip, in ſteen, uitgehouwen, met den naam, Scrayer houck 1569. daar onder, welk men wil, hier, ter gedagteniſſe van dit zonderling voorval, geſteld te zyn.

De Opper-Commissarissen *der* Waalen houden thans hunne Vergaderingen, in een boven-vertrek van deezen Tooren, welk, voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd is. In dit vertrek, zyn, voor den ſchoorſteenmantel, en in de lyſt van een gezigt der Stad van den Y-kant, keurlyk, door *Willem van den Velde*, geſchilderd, de wapens der meeſte Heeren Commiſſariſſen uitgebeeld. De overigen zyn, op een Wapenbord, geſchilderd. Voorts, hangen hier twee ſchilderyen. In het eene, in 't jaar 1674, door *Jacob Bakker*, gedaan, ziet men de afbeeldſels der Commiſſariſſen Dirk Claasz. van Leek, Jan Vlasblom, Wessel Smits en Hendrik Lynslager; waarby de Havenmeeſter, met deszelfs knegt, en de Kapitein der Waalredderen in der tyd, ſtaande, gevoegd zyn. Het andere, in 't jaar 1747, door *Jan Maurits Quinkhard* geſchilderd, verbeeldt de Heeren Commiſſariſſen Joan Agges Scholten, Jacobus Dupeyrou Jansz., Carel Lynslager en Hendrik van Castricum. Boven deeze Kamer, is een vertrek, welk, weleer, de Kamer van het Tinnegieters-Gilde geweeſt is; doch tegenwoordig, benevens de overige beneden- en bovenvertrekken van den Tooren, tot eene wooning voor den *Opzigter van 't groot Haven- en Stroommeeſterſchap*, verſtrekt.

5.

Montelbaans-Tooren.

5. Montelbaans-Tooren. Op meer dan éene wyze, wordt de naam van deezen Tooren geſchreeven. Veelen ſchryven *Montalbaans-tooren*. En ſommigen leiden den naam af van den *Hertog van Alba* (z), die, in 't jaar 1568, voorhadt, omtrent de plaats van deezen Tooren, een Kaſteel te doen ſtigten. Doch de Tooren voerde reeds diergelyken naam, lang voor dat de Hertog van Alva, hier te Lande, bekend was, en waarſchynlyk voor zyne geboorte. Ook vindt men den naam van den Tooren, in de oudſte *Stads Regiſters*, nergens, *Montalbaans-tooren* geſpeld; maar, doorgaands, *Montelbaans-*, en enkele reizen ook *Monkelbaens-* (a), en *Montenbaens-tooren*: 't zy dat de Tooren, die geſtigt was, tot dekking der Voorſtad *de Laſtaadje*, deezen naam naar het oud en ſterk Kaſteel *Montauban* in Guijenne bekomen, of van elders ontleend hebbe. Tooren.

De Montelbaans-Tooren is geſtigt, na 't jaar 1512 (b). Ik vind 'er 't oudſte gewag van, in de Reſolutien der Vroedſchap, op het jaar 1537, wanneer de Regenten van het S. Pieters-Gaſthuis verlof kreegen, om eene Kraan op te regten op den *toorn van Montelbaan* (c). In 't jaar 1544, gaven Burgemeeſteren den *Buſſemakeren een erfue achter montelbaan, buyten der kae*, om aldaar hunne Buſſen te beproeven (d). Tegen 't einde der zeſtiende eeuwe, werdt de Laſtaadje, van *Montenbaan* tot aan den S. Antonisdyk, met eene ſchans verſterkt (e), welke, naderhand, met deftige huizen, betimmerd is, en nog de *Oude Schans* of *Montelbaans-burgwal* genoemd wordt.

Het uitleggen der Stad aan deeze zyde gaf, in 't jaar 1605, gelegenheid tot het verhoogen van den Montelbaans-Tooren (f); die, met eene nieuwe ſpits, twee ſlagklokken, en vier uurwyzers voorzien werdt. Doch na verloop van eenige jaaren, bevondt men, dat de Tooren zakte, en meer dan vier voeten over zyde helde: weshalve, beſlooten werdt (g), de grondſlagen te ontblooten, en, om dezelven, na 't regt zetten van den Tooren, een' vaſten, zwaaren voet te heijen. De Tooren werdt, boven den grond, ook met eenen muur, ter dikte van vier en een halve voet, verzwaard, en in dien ſtand gebragt, waarin hy, nog tegenwoordig, beſtaat, en onderhouden wordt. Thans, verſtrekt dezelve tot eene wooning voor den *Kapitein der Waalredderen*, tot vergrootinge van welke, twee vertrekken, op paalen, agter, en ter zyde tegen den Tooren aan, getimmerd zyn.

XVIII.

Sluizen

en

Waterkeeringen.

Oudſte Sluizen der Stad. Groote en kleine Damsſluis.

Zo dra, in de dertiende eeuwe, de Dam in den Amſtel, waarnaar Amſterdam den naam heeft, gelegd was, hadt men, in den zelven, tot behoudenis van doorvaart en ſchuuring, eene Sluis noodig, die, zeker-

(z) F. van Zesen *bl.* 150.
(a) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 19 *Jan.* 1596. *f.* 107.
(b) *Zie* I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 42.
(c) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 1 *Dec.* 1537.
(d) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 318.
(e) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 16 *Jan.* 1590.
(f) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 20 *Aug.* 1605. *f.* 70.
(g) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 28 *Juny* 1611. *f.* 25.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

kerlyk, terſtond na 't leggen van den Dam, gemaakt werdt. Ongetwyfeld, was dit geſchied, op koſten van den Heere van Amſtel; alzo men vindt, dat de Dorpen Nieuwveen en Kalſlagen het regt om door Amſterdam uit te wateren, van Gysbrecht van Amſtel en deszelfs Broeder Willem, Prooſt van S. Jan te Utrecht, gekogt hebben, en, in 't jaar 1364, door Hertog Albrecht, in het zelve beveſtigd geworden zyn (*h*). De Graaven van Holland, de Heerlykheid van Amſtel bekomende, hebben ook het regt tot de Sluis in den Middeldam verkreegen. Dezelfde Albrecht ſchonk de Kolk deezer Sluize, veelligt om te beviſſchen; doch zekerlyk om, op 't gewelf boven dezelve, te timmeren en te woonen, den twintigſten January des jaars 1386 [1387], aan *Heere Reinier Simonszoon*, Prieſter te Amſterdam (*i*). Ten deezen tyde, lag 'er, nevens de *oude* of *groote*, ook eene *kleine Sluis* in den Middeldam. Beide de Sluizen lagen 'er, naar 't ſchynt, reeds in 't jaar 1306, gelyk, uit zekere rekening van *Bernd van Dorenweerde*, Baljuw van Amſtelland, van wege Biſſchop Guy, af te neemen is. Hy verklaart, in dezelve, dat hy, *des dingesdages na Pinkſteren* des gemelden jaars, *tot Aemſtelredamme* gekomen zynde, *die ſluyſen beſagh* (*k*). Gevolgelyk, zyn 'er toen al meer dan één geweeſt. Door de twee ſluizen, van welken wy ſpreeken, was het gedeelte van Amſtelland, welk men toen *Aſichdoem* noemde, en welk nu *Nieuwer-Amſtel* genaamd wordt (*l*), gewoon, uit te wateren (*m*). Doch behalve deeze twee uitwaterende ſluizen, waren 'er, in de veertiende eeuwe, reeds twee of meer Sluisjes of Spuijen, ten wedereinde van de Stad, dienende, om het water te leiden door de oude en nieuwe graften, nu de Oude- en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen. Naar den Y-kant, waren 'er twee, eene aan de oude zyde, daar, ſedert, de Oude-zyds-Kolks-ſluis gelegd is, *der Stede Sluze* genaamd (*n*), veelligt, om dat zy door de Stad bekoſtigd was; en eene aan de nieuwe zyde, zo 't ſchynt, in den Amſteldyk, daar nu de Kolk is. Immers, ik lees, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1409, van *vier huizen ende erven, ghelegen op ten nyendike*, en *ſtreckende van der ouder ſpoye*, die toen, veelligt, reeds gedempt was, en nergens kan gelegen hebben, dan daar nu de Kolk is, *tot Sinte Jacobs ſtrate toe.* Aan de Amſtelzyde, was ook eene *ſpoye* of ſluisje, waarſchynlyk, op de plaats, nog het *Spuy* genaamd, van welk ik, in een Schepenen-brief van den jaare 1370, gewaagd vind. Van eene deezer Spuijen wordt ook gemeld, in eene der oudſte Keuren, verbiedende, door dezelve, te ſchutten (*o*).

Andere Sluizen of Spuijen.

De Landen in Reyerskoop en op Byleveld, tuſſchen den Meerendyk en Haanwyker Kaade, in 't Stigt van Utrecht, plagten, volgens eene Handveſt van Hertog Albrecht, in den Ryn uit te wateren. Doch Hertog Willem bewerkte, in 't jaar 1413, een Verdrag tuſſchen hen, gevoegd met de ingelanden van Agthoven en Maſtwyk tuſſchen den Meerendyk en Heerenvliet van S. Catharynen te Utrecht, ter eener, en de Stad Amſterdam en de ingelanden van Amſtelland, ter anderer zyde, volgens welk, zy hun water, door eene watering, *de Byleveld* genaamd, uit den Ryn by de Haanwyker-Kaade, tot in den Amſtel, en voorts, door de Amſterdamſche Sluizen, tot in 't Y loozen mogten. Te gelyk, werdt, aan die van Hermelenwaard, Kokengen en Spangen vergund, in de Byleveld uit te wateren. Doch zy moeſten een vierde gedeelte draagen in het onderhoud der twee Sluizen in den Middeldam, en der *Sluis te Ypeſloot*, welk de Stad Amſterdam op zig genomen hadt. Een gelyk aandeel moeſten zy draagen, in het onderhoud van eene vierde Sluis, die, tuſſchen de Stad en Ypeſloot, gemaakt zou worden. Eindelyk, moeſten zy het Heikooper en ander vreemd water keeren uit hun Waterſchap (*p*). De *vierde ſluis*, van welke, in dit Verdrag, gewaagd wordt, werdt, ſedert, gelegd, ter plaatſe, alwaar, na de bemuuring der Stad, omtrent den jaare 1480, de S. Antonis-poort geſtigt werdt, en kwam regt onder de gemelde Poort. De Stad nam, in 't jaar 1492, aan, de gemelde Sluis te onderhouden; waarvoor, door de Landen van Reyerskoop, de Prooſtdy van Mydrecht, en van Ouder- en Nieuwer-Amſtel, zekere ſomme gelds betaald was (*q*). Op gelyke voorwaarde, nam zy, in 't jaar 1497, het onderhoud der ſteenen ſluize op den Middeldam, *aldernaeſt 't Stedehuis*, op zig (*r*): en in 't jaar 1509, dat van de *Ooſterſche Sluis* aldaar (*s*). In 't jaar 1510, verbondt zy zig, uit gelyke oorzaak, aan die van Amſterveen en derzelver aanhang, tot het onderhouden der twee ſluizen in den Middeldam, en der ſluize onder de S. Antonis-poort (*t*): alle welke verbindtenis-

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

Sluis te Ypeſloot.

Sluis onder de S. Antonis-poort.

(*h*) Handv. van Rynland, *bl.* 354.
(*i*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 456.
(*k*) *Uit* Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ.
(*l*) *Zie de* Oude Kaart van Amſtelland *voor de* Handveſten.
(*m*) *Zie* Handv. *bl.* 709. [6.]
(*n*) Keurb. A. *f.* 13.
(*o*) Keurb. A. *f.* 14 *verſo.*
(*p*) Handv. *bl.* 709.
(*q*) Handv. *bl.* 711.
(*r*) Handv. *bl.* 712.
(*s*) Handv. *bl.* 713.
(*t*) Handv. *bl.* 713.

nis-

Sluizen en Waterkeeringen.

nissen Amsterdam, heiliglyk, naargekomen is. In 't jaar 1546, werdt de *Westersluis in den Middeldam* hermaakt (*u*), en in 't jaar 1594, werdt beslooten, de Damsluis en Duiker te herstellen (*v*): 't welk, in 't jaar 1597, eerst volbragt werdt (*w*).

't Vergrooten der Stad geeft gelegenheid tot het maaken van nieuwe Sluizen.

Ondertusschen, waren, met het vergrooten der Stad, ook andere sluizen aangelegd. De twee sluizen in den Middeldam keerden, by hooge vloeden, het Y-water uit de Stad. Zo deeden ook twee sluizen in den S. Antonis- of Zeedyk, *de oude Kolksluis*, in de *Stads Registers*, *d'oude zyds Sluyse* (*x*), en ook in eenen Schepenen-brief van den tienden July des jaars 1431, waarby een erf, daaromtrent, *an den Zeeburch*, of Zeedyk gelegen, aan 't S. Nicolaas-Gasthuis opgedraagen wordt, *der Stede sluse* genaamd; en de Sluis, boven welke de S. Antonis-poort gestigt werdt. Doch toen de Stad nog binnen de Voor- en Agterburgwallen begreepen was, werdt 'er, ten gelyken einde, nog eene vyfde sluis, aan 't noordeinde der Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, aangelegd, die de *Nieuwendyker-* en *Haarlemmer-sluis* genoemd werdt (*y*), en nu de *Oude Haarlemmer sluis* heet. Zy werdt, in, of kort na 't jaar 1594, vernieuwd (*z*). Aan de Amstelzyde, waren, toen reeds, zo 't schynt, tot keering of tydige doorlaating van het hooge Amstelwater, en om schuuring en verversching te wege te brengen, in de Oude- en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, ook twee Sluizen gemaakt, eene, ter plaatse der Grimnesse-, en eene, ter plaatse der Ossensluis; welke laatste, in de *Stads Registers*, ook de *Byntwycker-sluis* genoemd wordt (*a*). Doch, veelligt, is de eerstgemelde sluis laater gelegd geworden. Ter plaatse van de laatstgemelde Sluis, werdt, in 't jaar 1526, eene steenen brug gelegd (*b*). Toen de Stad, omtrent den jaare 1480, tot aan den Singel en Kloveniers-burgwal, uitgelegd werdt, werden 'er, zo ver my gebleeken is, in eenen geruimen tyd, geene nieuwe Sluizen gemaakt, uitgenomen het Verlaat, het *Boeren-verdriet* genaamd, aan den Singel, waarvan men, in de *Stads Registers*, op de jaaren 1548 en 1554, gewaagd vindt (*c*), en een *sluisje*, niet verre van daar, *aan den Heiligen-weg*, voor de Heilige-wegs-poort (*d*). Het eerstgemelde strekte, om het Stads water op eene bekwaame hoogte te houden, en daarbenevens tot eene doorvaart voor de buitenluiden, die, by hoog water of groote drokte, lang toeven moesten, eer 'er geschut werdt; van waar het Verlaat de naam van *Boeren-verdriet* schynt bygebleeven te zyn. Omtrent den jaare 1545, werden de *Grimnesse-sluis* en de *Ossen-sluis* gelegd. De laatste schynt, in de plaats der Bindwykersluis, gelegd te zyn. De eerste, veelligt, op eene plaats, waar nog geene sluis gelegen hadt. Immers, het blykt, uit eene uitspraak der Landvoogdesse, Vrouwe Maria, Koninginne van Hongarye, van den agtsten September des gemelden jaars, dat de *spoyen ofte verlaeten aen de Veemarckt opte nyeuwe Zyde*, en *tusschen Ste. Marien Convent ende die nyeuwe nonnen*, welken men, sedert, de *Ossen-sluis* en de *Grimnesse-sluis* genoemd heeft, niet lang na dien tyd, gelegd zyn. De uitspraak is, ook in andere opzigten, merkwaardig; en nog nimmer gedrukt; waarom wyze, aan 't einde van dit *Boek*, onder de *Bylaagen* (*e*), geplaatst hebben.

Nieuwendyker- of Haarlemmer-sluis.

Grimnesse-sluis.

Ossen-sluis.

Boeren-verdriet.

Sluisje voor de Heiligewegs-Poort.

By de Vergrooting der Stad, die, in 't jaar 1601, grootendeels, voltrokken werdt, werden wederom vier nieuwe Sluizen gemaakt, die, door deeze vergrooting, noodzaakelyk geworden waren, te weeten, twee Buiten-sluizen, en twee Binnen-sluizen. De twee eersten waren de *S. Antonis-sluis*, aan de oude (*f*), en de *nieuwe Haarlemmer-sluis* aan de nieuwe zyde: tot het aanleggen van welke laatste, reeds in 't jaar 1594, beslooten was (*g*), schoon zy beide, niet voor 't jaar 1601, voltrokken werden (*h*). De nieuwe Haarlemmer-sluis werdt, in 't jaar 1617, vry wat verlengd. De S. Antonis-sluis diende niet, om 't binnen-water te loozen; maar om 't buiten-water te schutten, en dus de wateren der Stad, op eene bekwaame hoogte, te houden (*i*). De twee anderen, die, in 't volgende jaar, werden voltooid, waren de *Heilige-wegs-Sluis*, pas buiten de Heilige-wegs-Poort aan den Singel, en de *Jan-Rooden-Poorts sluis*, ook aan den Singel, by de Jan Rooden-Poort. Het water of de kolk der oude S. Antonis-sluis, die onder de S. Antonis-Poort lag, werdt, in 't jaar 1614, overdamd (*k*), en tot eene markt gemaakt. Doch de sluis, welker deuren, ten einde der markt, aan de Geldersche Kaai, geplaatst

S. Antonis-sluis.

Nieuwe Haarlemmer-sluis.

Heilige-wegs-Sluis.

Jan-Rooden-Poorts-Sluis.

(*u*) Oud Register ter Thesaurie, *Cas N.* II. *f.* 26.
(*v*) Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{9}$. 28 *Juny* 1594. *f.* 9.
(*w*) J. Laurentius Amsterdam.
(*x*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 275 *verso*.
(*y*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 267. Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{9}$. 13 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*z*) Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{9}$ 13 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*a*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 311.
(*b*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verso*.
(*c*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 11. Resol. Vroedsch. *N.* 1. 5 *July* 1554.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 97 *verso*.
(*e*) *Ls.* B.
(*f*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 199 *verso*.
(*g*) Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{9}$. 19 *May*, 7 *Juny* 1594. *f.* 2, 4.
(*h*) J. Laurentius Amsterdam.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 20 *Maart* 1608. *f.* 164 *verso*.
(*k*) J. Laurentius Amsterdam.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

plaatſt werden, hieldt gemeenſchap met het Amſtelwater, door eene pyp, die nog, onder de Poort, nu de S. Antonis-Waag, doorloopt, en in die Waag, met een groot luik, gedekt is: wordende het Y- en Amſtelwater, op de markt, van elkanderen afgeſcheiden door eene toldeur, by welke eene andere toldeur geplaatſt is, die het buiten-water ſchut, of, door de Huidenvetters ſloot, in den Oude-zyds-Agterburgwal, doorlaat. Tot bevordering van ſchuuring en ververſching in de Stad, werden, omtrent dien tyd, vyf kleine ſluizen aangelegd, te weeten de *Bullebaks-ſluis*, ten einde der Blomgraft, in 't jaar 1613; de *Lelieſluis*, ten einde der Leliegraft, in 't jaar 1614; de *groote Brouwers-ſluis*, op de Brouwersgraft, by de Prinſengraft, in 't jaar 1615; de *kleine Brouwers-ſluis*, ten einde der Brouwersgraft, eenige jaaren laater, en de *Prinſen-ſluis*, op de Prinſengraft, voor 't Schermſchool, nu de nieuwe Waalen-Kerk, in 't jaar 1618 (*l*).

Vyf kleine Sluizen.

Sluizen der laatſte vergrooting.

De laatſte en grootſte Vergrooting der Stad, die, omtrent het jaar 1657, begonnen werdt, maakte het leggen van nieuwe ſluizen wederom noodzaakelyk. Ook werden toen twee groote ſluizen tegen 't Y gelegd, ten wedereinde van de Stad, de *Eenhoorns-ſluis*, en de *nieuwe Raapenburger-ſluis*. En om 't hooge Amſtelwater te keeren uit de voornaame graften der Stad, en te gelyk, het Y- en Stads-water te houden uit den Amſtel, maakte men *drie* nieuwe *ſluizen op de Utrechtſche Straat*, aan de Heeren-, Keizers- en Prinſen-graften. Ook hieldt men het Stads water uit den Amſtel, van binnen, door de *Reguliers-toldeuren*, die, op de Reguliersgraft, onder de brug over de Agtergraft, werden gelegd; en van buiten door de *Weterings-Beer, en toldeuren*, die, onder de twee Valbruggen, buiten de Weterings-poort, in de Stads Graft, geplaatſt werden. Tot doorvaart en ſchuttinge van 't Stads water, maakte men, in de nieuwe uitlegging, de *Spiegels-Sluis*, tuſſchen de Spiegelgraft en Weterings-poort; de *Leidſche-Poorts-ſluis*, in de Baangraft aan 't Leidſche Plein, en het *ſluisje aan 't kleine Plein*, ten einde der Leidſche graft; welk laatſte, in 't begin van deeze eeuwe, wederom gedempt is. In de voorige uitlegging, ſtrekte reeds, tot loozinge van 't vuile Stads water, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-ſluis, gelegen ten einde van de Brouwers-graft. Voorts, maakte men nu, om 't Y-water bekwaamer, in en uit verſcheiden' graften der twee laatſte uitleggingen, te leiden, een *ſluisje* of *klap in de Leidſche graft*, by de Keizers-graft, en een ander *in de Prinſen-graft*, by de Leliegraft, voor 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. Ook werdt het vuile water, in 't zuid-ooſten der Stad, geloosd, door een *ſluisje*, gelegd, *ten einde van den Kadyk*, by de nieuwe vaart.

Eenhoorns-ſluis.

Nieuwe Raapenburger-Sluis.

Drie Sluizen op de Utrechtſche Straat.

Kleine Sluizen tot leiding en ſchutting van 't water.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

Door 't maaken van alle deeze ſluizen en toldeuren, was de Stad, voor zo ver zy binnen dezelven lag, binnenwaards, verdeeld in vier Polders of Waterboezems. De eerſte was afgeſchut door de oude Kolks-ſluis, de Grimneſſe-ſluis, de Huidenvettersſloots-toldeur op de S. Antonis of Nieuwe Markt, en eenige rioolen onder 't Gaſthuis, en de Godshuizen langs den Kloveniers-burgwal. De grootte of vlakke inhoud van deezen boezem werdt op drie en een halve morgen waters gerekend: de tweede, die twee en dertig en twee derde morgen waters bevatte, was beſlooten binnen de oude en nieuwe Haarlemmer-ſluizen, de groote Brouwers-ſluis, de Lelieſluis, de Schermſchools-ſluis, de Leidſche-Poorts-ſluis, de Spiegels-ſluis, de Reguliers-toldeuren, de ſluizen op de Utrechtſche ſtraat, de Heilige-wegs-ſluis en de Oſſen-ſluis. De derde boezem, die maar zeventien en een derde morgen waters inhieldt, lag binnen de Eenhoorns-ſluis, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-ſluis, de Bullebaks-ſluis, 't ſluisje aan 't kleine Plein, ten einde der Leidſche graft, de Schermſchools-ſluis en de Lelieſluis. De vierde boezem, de grootſte van allen, lag, met den Amſtel gemeen, tuſſchen de Damsſluizen, de Oſſenſluis, de Heilige-wegs-ſluis, de ſluizen op de Utrechtſche ſtraat, de Reguliers-toldeuren, 't ſluisje ten einde van den Kadyk, de Scharbiers- of nieuwe Raapenburger-ſluis, de nieuwe S. Antonis-ſluis, de Huidenvettersſloots-toldeur, de rioolen onder de Godshuizen, en de Grimneſſe-ſluis. In deezen boezem, rekende men te zyn vyf en dertig morgen waters; zo dat de oppervlakte van al het water binnen de ſluizen der Stad agt en tagtig en een halve morgen beſloeg. Buiten de muuren, was de Stads graft of veſt in twee boezems onderſcheiden. De eerſte, die, tuſſchen den Haarlemmer- of Weſter-beer en den Weterings-beer voor de Weteringspoort lag, ontving het Stads vuilwater, door de kleine Brouwers-ſluis, en loosde het, door den grooten duiker, die, in den Haarlemmer-dyk, pas buiten de Haarlemmer-Poort, gelegd werdt, in 't Y. De andere boezem, die, tuſſchen den Weesper-beer voor de Weesper-poort en den Ooſter-beer aan den Diemerdyk lag, ontving het Stads water, en loosde het, wanneer dezelve te vol werdt, door middel van Watermolens, die agter den Stads Timmertuin geplaatſt wa-

De Stad was, in de voorgaande eeuwe, van binnen, verdeeld in vier Waterboezems.

Van buiten in twee.

(*l*) J. LAURENTIUS Amſterdam,

Sluizen en Waterkeeringen.

waren, insgelyks in 't Y. Beide deeze boezems werden gerekend eene oppervlakte van negen en negentig morgen waters te bevatten: de eerſte zeven en zeſtig, en de tweede twee en dertig morgen.

Verbetering in den Waterſtaat der Stad, door het leggen van de Amſtel-ſluis.

Doch in deezen ſtaat van de Stads wateren, bevondt men, dat zulke boezems inzonderheid, die met den Amſtel gemeen lagen, veel te weinig konden ververſcht worden, alzo de Amſtel, niet dan by zeer laage ebbe, die zeldzaam voorvalt, eenigen merkelyken aftrek hebben kon. De meeſte ververſching der gemelde boezems beſtondt in het Y-water een weinig te laaten *ſlonſen*, dat is, door de klinketten der Sluisdeuren, en door de Reguliers-toldeuren, te laaten afloopen, op den Amſtel, die gemeenlyk geen ander water te rug gaf, dan 't gene al lang in de Stad geſtaan hadt, en zeer vuil was. In de andere boezems, waren, door den tyd, ook veele ondiepe plaatſen gekomen, vooral omtrent de ſecreeten onder de bruggen. Ook hadden de menigvuldige rioolen, die in de burgwallen uitliepen, op veele plaatſen, ondiepten veroorzaakt, die, door vaartuigen geroerd wordende, of door warmte, of andere oorzaaken, aan 't giſten geraakt zynde, vry wat ſtanks verwekten. Men beſloot dan, het Y-water, welk, gemeenlyk, vooral des Zomers, twee of drie voet hooger was dan het Amſtelwater, uit den Amſtel te houden, door het leggen van de Amſtel-ſluis, die, tusſchen de Prinſen-graft en Agter-graft, op de hoogte der Utrechtſche dwarsſtraat, in den Amſtel, gemaakt werdt (*m*). Door 't leggen van deeze Sluis, werdt het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte gehouden, en, door de binnenſluizen, alomme, door de graften geleid, die dus, doorgaands, tweemaal in een etmaal, ververſcht werden, zonder dat de Amſtel werdt beſmet. Men droeg, ſedert, zorg, dat het intappen door andere Y-ſluizen geſchiedde dan het uittappen, 't welk te wege bragt, dat het water, welk, door het omloopen door de Stad, vervuild geworden was, geloosd zynde, niet zo ligt wederom in de Stad vloeijen kon. De meeſt beſmette boezems kreegen toen, gemeenlyk, dagelyks goeden aftrek van vuil water, alzo de ebbe doorgaands agt of negen duim laager ging, dan 't water, in de Stad, zonder eenigen hinder, geleeden kon worden. Doch als, by zeer hoog buitenwater, de Y-ſluizen digt gehouden moeſten worden, deedt men, ſedert, door eene toldeur der Amſtel-ſluis, het Stads water, om het op een' lydelyken peil te houden, een weinig lekken op den Amſtel: waardoor, in dien tyd, het Amſtelwater, alleenlyk even buiten de ſluis, een weinig brak werdt; welk brak water, met de minſte ebbe, kon geloosd worden. Men bevondt, dat de Amſtel, by 't Oetgens pad, zeer weinige, en by de Schelpbrug, geheel geene brakheid hadt, zelfs na dat het Stads water, door de opening van eene toldeur, ter wydte van een, of een en een halve voet, een en twintig maalen op den Amſtel gelekt hadt (*n*). De Weesper-beer naderhand weggenomen zynde, bleef de Stads buiten-graft, tuſſchen de Weterings-beer en Ooſter-beer of Diemerdyk, gemeen leggen met den Amſtel, en daardoor altoos voorzien van friſch water, wordende het vuile water der Stad aan deeze zyde, ſedert, door het ſluisje ten einde van den Kadyk, geloosd in de nieuwe vaart.

Sluizen en Waterkeeringen.

Uit de meeſte oude binnenſluizen, worden de deuren geligt.

Het maaken van zo veele nieuwe Sluizen, ter gelegenheid van de verſcheidene vergrootingen der Stad, en het leggen der Amſtel-ſluis in 't byzonder, hadt de meeſte oude Binnenſluizen noodeloos gemaakt; waarom de deuren, uit verſcheiden' derzelven, van tyd tot tyd, geligt werden, en de doorvaart en waterloop door dezelven vrygelaaten. Eenige ſluizen, gelyk de Jan-Rooden-Poorts-ſluis, zyn geheellyk verdweenen: anderen, gelyk het ſluisje in den Heiligen weg en het ſluisje ten einde der Leidſche graft, werden gedempt. Doch de ſluizen, die nog kennelyk overgebleeven; maar van deuren ontbloot zyn, zyn de Oſſen-ſluis, het Boerenverdriet aan 't Spui, de Heilige-wegs-ſluis in den Singel, de Schermſchools- of Nieuwe Waalen-Kerks-ſluis, en de drie Sluizen op de Utrechtſche ſtraat. Het wegneemen van alle deeze ſluisdeuren, op de drie laatſten na, hadt de Stad, die te vooren binnen de muuren, uit vier water boezems beſtondt, gemaakt tot twee Waterboezems van ongelyke grootte, die door de groote Brouwersſluis, de Leliesſluis, het ſluisje of de klapdeuren in de Leidſche graft, de Reguliers-toldeuren, de Amſtel-ſluis, en de drie Sluizen op de Utrechtſche Straat, geſcheiden worden. Doch na het ligten der deuren uit deeze drie ſluizen, kan de Stad, ruim zo gevoeglyk, als een enkele boezem, of groote Polder, worden aangemerkt.

Nieuwe Waterkeeringen gemaakt.

Ondertuſſchen, bevondt men, weinige jaaren na 't leggen van de Amſtel-ſluis, dat een voornaam gedeelte zo der oude als nieuwe Stad, buiten de Sluizen leggende, met

(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lr. G.* 31 *Octob.* 26 *Nov.* 1670. 6 *July* 1671. *f.* 72, 73 *verſo*, 119 *verſo*.

(*n*) *Zie* Daniel Stalpert Berigt wegens de Wateren deezer Stede, *gedruk* 1676.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

met hoog water, onderliep. Hiertoe behoorden, behalve de Bickers-, Prinſen-, en Reaalen-Eilanden in 't noordweſten, en de Eilanden Kattenburg, Wittenburg en Ooſtenburg in 't zuidooſten der Stad, de Haarlemmer-Houttuinen, Haringpakkery, Texelſche Kaai, 't Water tot aan den Dam, de Oude Teertuinen, de Oude-zyds-Kolk, de Gelderſche Kaai en Laſtaadje, het nieuwe Waals-Eiland, en de Montelbaans Burgwal tot aan de S. Antonis-ſluis, met de ſtraaten en graften, die binnen deezen omtrek begreepen waren. De kelders der huizen, die hier ſtonden, en de benedenſte verdiepingen van veele huizen zelven hadden veel overlaſt van 't hooge water. In zulk een geval, waren de bewooners der huizen verpligt, hunne buuren uit de Kelders, met derzelver huisraad, te bergen, tot dat het water gedaald ware. Men weerde, daarenboven, het water uit de huizen, en uit ſommige ſtraaten, door, in groeven voor dezelven, breede planken te zetten, welker reeten met potaarde werden digt gemaakt. Doch deeze middelen konden, dikwils, zo ſpoedig niet in 't werk geſteld worden, of het water hadt alreeds merkelyke ſchade veroorzaakt, met naame aan de Koopmanſchappen, die, in de pakkelders, lagen, en zo ras niet konden verwerkt worden; behalve, dat het verwerken zelf veel ongemaks en koſten baarde. Men beſloot dan, in 't jaar 1681, het voornaamſte gedeelte van 't gene buiten de Sluizen lag, te bepolderen, door het leggen eener zwaare Waterkeering op Zeedyks hoogte, in welke, op gelyke hoogte, voor de Sluizen, twee paar Vloeddeuren gelegd werden. Alleenlyk, verkooren de bewooners der Haarlemmer-Houttuinen en Haringpakkerye geene Waterkeering voor hunne huizen (*o*), willende zy liever den ouden overlaſt van 't hooge water lyden, dan den gemakkelyker op- en afflag hunner koopwaaren miſſen. In 't jaar 1682, was de Waterkeering voltrokken. Zy werdt, gelegd van den Nieuwendyk af, door de Ramskooy, langs de Texelſche Kaai, de Oude Teertuinen, het nieuwe Waals-Eiland, en de Y-graft. Ook werden de Kadyk of nieuwe Zeedyk, die buiten de Sluizen bleef, en de Haarlemmerdyk, van de Oude Haarlemmerſluis af, tot aan 't Plein binnen de Poort toe, eerlang, merkelyk, verzwaard en verhoogd. De Vloeddeuren der Waterkeeringe werden gelegd op vyf plaatſen, onder de Nieuwe Brug, voor de Damsſluizen; aan 't Kamperhoofd, voor de oude Kolks-ſluis; aan de Laſtaadje, voor de Nieuwe Markts- of S. Antonis-Waags-ſluis, en ten wederzyde van 't nieuwe Waals-Eiland, voor de S. Antonis-ſluis. En op deeze wyze, werdt een groot gedeelte der Stad, zo ſommigen hebben aangetekend (*p*), wel tweeduizend huizen, tegen hoogen vloed, verzekerd; zo dat nu, behalve de te vooren genoemde Eilanden, ten wederzyde van de Stad, alleenlyk de Haarlemmer-Houttuinen en Haringpakkerye en 't gene daar agter legt, ten noordooſten van den Haarlemmerdyk, aan den overlaſt van 't hooge water onderworpen blyft.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

De Sluizen der Stad zyn zesderlei: 1. Sommigen laaten het Y-water in de Stad, tot behoorlyke ververſching; of ſchutten het, by hoogen vloed. Hier toe dienen thans de Nieuwe Markts-, of S. Antonis-Waags-ſluis, de oude Kolks-ſluis, de Damsſluizen, de oude Haarlemmer-ſluis en de nieuwe Haarlemmer-ſluis, die, met den vloed, worden open gezet, en 't buitenwater, dat verſch uit de Zuiderzee herwaards vloeit, tot de vereiſchte hoogte, intappen. Doch by hoogen vloed, worden deeze Sluizen, zo wel als de Waterkeeringen, welke laatſten, anderszins, altoos open ſtaan, digt gehouden. 2. Om het Y-water van het Stads-water af te ſchutten, dienen thans de Nieuwe Raapenburger- en S. Antonis-ſluizen. 3. Tot uittappinge van 't water, na dat het, door het grootſte gedeelte der Stad, geloopen heeft, diende, voor deezen, alleen de Eenhoorns-ſluis, in den Haarlemmerdyk op de Prinſengraft; doch, ſedert weinige jaaren, is ook, door de Scharbiers- of nieuwe Raapenburger-ſluis, uitgetapt: 't welk nu, in 't kort, wederom veranderd is; zo dat thans, gelyk voormaals, alleen door de Eenhoorns-ſluis uitgetapt wordt. Het vuile water, welk, door de Eenhoorns-ſluis, wordt uitgetapt, wordt belet wederom in de Stad te loopen, door het digt houden van twee ſchutdeuren, in het zogenaamde *Boerenverdriet*, by de Roodebrug. 4. Om het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte te houden, dient de Amſtel-ſluis, belettende den afloop van het zelve naar den Amſtel, die, genoegzaam altoos, met naame des zomers, laager is dan het Y. Ook ſluit deeze ſluis, zo wel als de Reguliers- en Weteringspoorts-toldeuren, het Stads water van het Amſtelwater. 5. Negen Binnenſluizen dienen, om het water, door de Stad, bekwaamlyk, te leiden, en daardoor alle graften te ververſchen; als de groote Brouwers-ſluis, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poortsſluis, de ſchutdeuren in de Prinſengraft, by 't

Zesderlei Sluizen in de Stad.

(*o*) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 666 *enz.*

(*p*) COMMELIN, *bl.* 853.

Sluizen en Waterkeeringen.

't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, de Lelieſluis, de Raampoorts- of Bullebaks-ſluis, de Lauriergrafts duiker, de ſchutdeuren in de Leidſche graft, by de Keizers graft, de Leidſche-Poorts-ſluis en de Weterings-Poorts-ſluis: eenigen van welken ook het vuile water in de buiten boezems loozen. 6. Eindelyk, zyn 'er nog twee Sluizen of duikers, dienende om het vuile water, met behulp van Watermolens, te loozen in twee boezems, een ten weſten en een ten ooſten. De eerſte is de groote Duiker in den dyk buiten de Haarlemmer Poort, die vier paar deuren heeft, en 't vuile water ontvangt uit de Stads buitengraft of weſtelyken boezem, welke zig, van den Weſter-beer buiten de Haarlemmer Poort, tot aan den dam onder de Weteringspoorts-brug en de toldeuren in denzelven, uitſtrekt. De andere kleine Sluis, of *Outewaaler duiker*, die twee paar deuren heeft, en tot het zelfde einde dient, legt ten einde van den Kadyk, en looſt het vuile water, welk, beooſten den Amſtel, in de nieuwe Stad geloopen heeft. Wy ſpreeken niet van de Grimneſſe ſluis, die twee Vloeddeuren heeft, welken altoos open ſtaan, en alleenlyk, tweemaal 's jaars, in 't voor- en najaar, by nagt, toegedaan worden, om, na 't volzetten van de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen door de Kolksſluis, de rioolen onder 't Krankzinnigen-Huis, Spinhuis, Oude-Mannen-Huis en Gaſthuis, die, met ſchuiven, van den Kloveniers-burgwal en Binnen-Amſtel afgeſchut zyn, ſchoon te ſchuuren.

Wyze van de werking der ſluizen tot verzekering der Stad tegen hooge vloeden.

Om te klaarder begrip te hebben van de wyze, waarop de Sluizen werken, zo tot verzekering der Stad tegen hooge vloeden, als tot ververſching van dezelve, moet men weeten, dat een gemeene vloed in 't Y ryſt tot omtrent tien voeten Rynlandſche maat, beneden de hoogte van den Spaarnedammer- en Muider-dyk. Wanneer de vloed tot deeze hoogte beneden den dyk geklommen is, wordt het water gezeid te ſtaan op *Stads-* of *Amſterdamſch Peil*. De hoogte van den dyk wordt, aan verſcheiden' Y-ſluizen en aan alle Waterkeeringen, aangeweezen door een' witten ſteen, waarop gehouwen ſtaat:

ZEEDYKS HOOGHTE,

ZYNDE 9 VOET 5 DUIM BOVEN STADS PEIL.

De peil ſtaat benevens en onder deezen ſteen, of naaſt of tegen eene der Sluisdeuren, klimmende de merkletters in den zelven op, met drie duimen, 3, 6, 9, 12 enz. tot 104 duimen toe, zynde de gemelde hoogte van 9 voet 5 duim, Amſterdamſche maat. De peiltekens aan de Waterkeering voor de oude Kolks-ſluis; aan de Nieuwe Markts-ſluis en elders, verſchillen hier van een weinig, en klimmen niet zo hoog, in 't aanwyzen der ryzinge van 't water. Zo dra de vloed ryſt tot vyf of zes duimen beneden deezen peil, moeten de Y-ſluizen; en wanneer dezelve, tot zeſtien af agttien duim boven den zelven ryſt, ook de Waterkeeringen toegezet worden. Wanneer 't water tot vierentwintig duim klimt, wordt het ſlot aan de deuren der Waterkeeringen gehangen: op veertig duim, worden de noodeuren, zynde de binnenſte deuren der Waterkeeringen, toegezet: op vyftig duim, worden de deuren met balken verſperd: op omtrent zeſtig duim, loopt de Slaaperdyk by Spaarnedam over, waardoor eenige ontlasting voor de Stad komt. Ten einde der Haarlemmer-Houttuinen, legt een klinket of ſchuif, die digt gemaakt wordt, als het water, in de nieuwe Teertuinen, op de ſtraat ſtaat. Voorts, moeten, volgens eene keure van den twaalfden January des jaars 1701, geene Kelders binnen de Y-ſluizen laager gelegd worden, dan een duim boven Stads peil, en buiten de ſluizen, doch binnen de Waterkeeringen, niet laager dan twee voet boven Stads peil, welke peil den Timmerluiden en Metſelaaren, door den algemeenen Opzigter van de Sluizen en Wateren der Stad, wordt aangeweezen (*r*). De Kelders, die van ouds laager gelegd zyn, hebben, nu en dan, zo ter oorzaake van het hooger Amſtelwater, als vooral, uit hoofde van het hooger loopen der buitenvloeden, door de geduurige verwydering der zeegaten, nog laſt van 't hooge water: met naame in het laagſte gedeelte der Stad. Het hoogſte gedeelte der zelve is de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, de Singel, de Heerengraft en de Keizersgraft, met het gene binnen deezen omtrek gelegen is. In dit gedeelte der Stad, kan het water geruſtelyk tot op Stads peil worden ingelaaten. Doch in het overige of laagſte gedeelte, moet het niet hooger dan tot op agt duimen onder Stads peil worden ingetapt. De Sluizen, door welken, het water, in het hoogſte gedeelte der Stad, wordt ingelaaten, hebben, aan 't einde van den Waterboezem van dit hoogſte gedeelte, een verval van omtrent vier of zes duim, dat is te zeggen, dat het water aldaar, gemeenlyk, maar vier of zes duim laager ſtaat, dan aan de Sluizen.

Orde op het ſchutten.

Zo dra nu het water, op de vereiſchte hoog-

(*r*) Handv. *bl.* 726.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

hoogte, in de Stad ingelaaten is, worden de intappende Y-fluizen toegezet, en alleenlyk geopend, om vaartuigen door te laaten, waardoor niet dan het fchutwater, dat is, het water, welk in de kolken tuffchen de binnen- en buitendeuren der Sluizen geftaan heeft, en het water, welk door de fluisdeuren heenen lekt, in de Stad komt: 't welk geene ryzing van belang veroorzaaken kan. Doch zo dra de Sluizen twee, en niet meer drie voet, zo als de Keuren fpreeken, water fchutten, dat is, zo dra het water twee voet hooger ftaat aan de eene zyde der deuren dan aan de andere, laat men 'er geene vaartuigen meer door (*s*): wordende zy, vervolgens, toegezet; gelyk ook, wanneer het water nog meerder ryft, omtrent de Waterkeeringen gefchiedt. Wanneer het water aan de eene zyde hooger is dan het water aan de andere zyde; doch niet zo hoog, dat 'er geene vaartuigen meer konnen worden doorgefchut, haalt men, om 't hoogfte water eerft met het water, dat in de kolk ftaat, en daarna het kolkwater met het laagfte water gelyk te doen vloeijen, de klinketten van de vloed- en ebdeuren, 't een na 't ander op: waarna de Sluisdeuren, in orde, worden opengewonden. En is wel uitdrukkelyk verbooden, dat iemant de Sluisdeuren of Klinketten ophaale, voor dat de openftaande deuren en klinketten, geheellyk, zyn toegedaan, om dus te voorkomen, dat het water te hoog ryze in de Stad: ten welken einde, de enkele deuren, in de Leidfche graft, in de Prinfen graft by 't Huiszitten-Huis, en in 't Boerenverdriet by de Roodebrug, ook maar om 't uur geopend mogen worden; ten ware 'er eerder zes fchuiten tevens voor dezelven lagen te wagten (*t*). By hoogen vloed, wanneer de Sluizen niet doorfchutten, moet egter, met de klinketten, geduuriglyk af- en aangeflonít worden, om de buiten- en binnendeuren gelykelyk te doen draagen (*u*). Wanneer de Sluizen openftaan, gaat de uitvaart voor de invaart: doch regt het tegendeel heeft plaats, wanneer het buitenwater, tot op zyn' peil, ingelaaten wordt. Vifchfchuiten, fchepen en fchuiten met buskruid, fchepen met beeften, Molenaars-fchuiten, Nagtwerkersfchuiten, Stads-fchuiten, die by daglooners gebruikt worden, en Admiraliteits- en Ooft- en Weftindifche Compagnies-vaartuigen, belaaden zynde, hebben, voor alle andere vaartuigen, de voorfchutting; doch de vifchfchuiten, fchepen met beeften en Molenaarsfchuiten moeten, zo zy dit voorregt genieten, en hunne beurt niet afwagten willen, dubbel fchutgeld betaalen. Aan de Amftelfluis hebben, behalve de gemelden, ook de Veerfchuiten de voorfchutting (*v*). In de vyftiende eeuwe, plagten der Stede fluizen, maar drie- of viermaal 's daags, opengewonden te worden, tot het doorlaaten van Vaartuigen (*w*). Doch met het aanwaffen der neeringe en vaart in de Stad, heeft men, in de volgende eeuwen, hierin verandering moeten maaken, en als 't het getyde gedoogt, den gantfchen dag door, en zo lang de Boomen openblyven, laaten fchutten. Zelfs worden Stads-, Admiraliteits-, en Ooftindifche Compagnies-Jagten ook, by nagt, doorgefchut (*x*).

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

Tot ververfching der Stad, en om 't water, alomme, langs derzelver menigvuldige graften, te leiden, werken de Sluizen in deezer voege: het Y- of Zuiderzee-water, welk, by geregeld getyde, tweemaal in vierentwintig uuren, van 't ooften, met den vloed, voor de Stad komt, wordt, door de intappende Sluizen, tot op eene bekwaame hoogte, dat is, tot op eenige duimen beneden Stads peil, ter Stad ingelaaten, terwyl de nieuwe Raapenburger- en S. Antonisfluizen, die het Y-water affchutten, en de Eenhoorns-fluis, die alleen dient om uit te tappen, digt gehouden worden. De ftroom komt, met geregeld getyde, uit de Zuiderzee, over 't Pampus, in 't Y, en loopt, daar hy diepft is, van den vuurtooren by Durgerdam af, eerft, met eene flaauwe bogt, naar den Waterlandfchen dyk; waarna hy zig Stedewaards wendt, en fterkft aanloopt op de Sluis onder de S. Antonis- of Nieuwe Markt, alwaarmen 't eerft het waffen van 't water verneemt, om welke reden, het *Comptoir van den Opziender der Stads Wateren*, ook voor deeze Sluis, in een houten huisje, over 't water gebouwd, geplaatft is. Het Y is, hier omtrent, ook op zyn diepft, voor de Stad. Doch het is, op de hoogte van de Ton op de Nes, nog veel dieper, gaande aldaar eenen zeer fterken ftroom. Zo dra nu de Sluis onder de Nieuwe Markt, en de andere intappende Sluizen werken, en 't buitenwater gekomen is, tot voor de groote Brouwers-fluis, de Lelieíluis en de klap in de Leidfche graft, worden dezelven, midsgaders de Huidenvettersfloots-toldeur, toegezet, waardoor 't buitenwater gefchut en geleid wordt, door den Kloveniers-burgwal, den Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, het Rokin, den Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, den Singel, en langs de Brouwersgraft, door de Hee-

Werking der Sluizen tot ververfching der Stad, en leiding van 't water door dezelve.

(*s*) Handv. *bl.* 716, 718.
(*t*) Handv. *bl.* 722.
(*u*) Handv. *bl.* 719.
(*v*) Handv. *bl.* 718.
(*w*) Keurb. A. *f.* 72 *verfo*, 160 *verfo*.
(*x*) Handv. *bl.* 719.

Sluizen en Waterkeeringen.

Heeren- en Keizersgraften, en door de dwarsgraften en kanaalen, die, met de meeſten van deezen, gemeenſchap hebben, tot voor de Amſtel-ſluis, door welke het geſchut wordt. Uit den Binnen-Amſtel voor de Sluis, vloeit het water, ooſtwaards, door de Heeren-, Keizers- en Prinſengraften, rondsom en dwars door de Plantaadje, en wordt, met de ebbe, door den duiker, ten einde van den Kadyk, in 't Y geloosd. Het digthouden van de Eenhoorns-ſluis, die niet intapt, en het digthouden van de de vloeddeuren der groote Brouwers- en Leliesluizen, en der ſchutdeuren in de Leidſche graft veroorzaakt hebbende, dat het water, in de Prinſen graft beweſten den Amſtel, laager ſtaat, dan in het overig gedeelte der Stad, vloeit het ingetapte Y-water uit den Binnen-Amſtel, noodzaakelyk, derwaards, en beverſcht hier de Prinſen- en Baangraften, en de dwarsgraften, die met deezen twee gemeenſchap hebben: wordende, om het water te bekwaamer te doen vloeijen langs de dwarsgraften, ten noorden van de Blomgraft gelegen, de ſchutdeuren in de Prinſengraft, by 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, met de ebbe, digt gehouden: en het water, de Stad nu ook aan de weſtzyde beverſcht hebbende, wordt, ten deele door de Eenhoorns-ſluis, buiten welke het, door het digthouden van de klap in 't Boerenverdriet, naar de Bickersboom geleid wordt, in 't Y geloosd. De kleine Brouwers- of Haarlemmerpoorts-ſluis, die, by 't intappen, open blyft, om het water, uit de Baangraft, naar de Stads buitengraft, te leiden; wordt, by het uittappen, geſlooten, om het water, welk de dwarsgraften over de Prinſengraft, en de Baangraft zelve beverſcht heeft, te leiden naar de Eenhoorns-ſluis.

Vloed- en Ebdeuren der byzondere Sluizen.

Om de Stad tegen hoogen vloed te beveiligen, en 't water, door dezelve, behoorlyk, te leiden, zyn de Sluizen en Duikers, alomme, van de vereiſchte Vloed- en Ebdeuren voorzien. Onder de Y-ſluizen, hebben de nieuwe S. Antonis-ſluis twee paar Vloed- en twee paar Ebdeuren: de Nieuwe Markts-ſluis een paar Vloeddeuren, en de toldeur by de Huidenvetters-ſloot: de Oude-zyds-Kolksſluis, de oude Haarlemmer-ſluis, en de nieuwe Haarlemmer-ſluis ieder twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren. Doch de Damsſluizen, die, tuſſchen de Oude-zyds-Kolksſluis en de oude Haarlemmer-ſluis, leggen, hebben ieder maar een paar Vloeddeuren. De nieuwe Raapenburger-ſluis heeft vyf paar deuren in alles, te weeten drie paar Vloed en twee paar Ebdeuren. De Eenhoorns-ſluis, beſtaande uit twee pypen of kolken, heeft, in de groote pyp of kolk, drie paar Vloeddeuren, en in de kleine, een duiker van twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe opengaan. De Amſtel-ſluis, voor welke het Y-water geſchut wordt, heeft vier kolken. In de ooſtelykſte, leggen twee toldeuren, ter wederzyde van een' dam zuidwaards, en twee paar Vloeddeuren, ter wederzyde van een' diergelyken dam noordwaards. Van de drie volgenden, heeft de middelſte of groote kolk vier paar Vloed-, en vier paar Ebdeuren: zynde twee paar van elke ſoorte geplaatſt, ter wederzyde van twee dammen, zuidwaards en noordwaards, midden in deeze kolk, leggende. De twee andere wederzydſche kolken hebben ieder twee paar deuren van elke ſoorte. Een vyfde kolk in 't weſten is, door een' ſteenen beer, in 't midden, geſtopt, en wordt, gevolgelyk, niet gebruikt. De vereeniging tuſſchen het Stads- en Buiten-Amſtel-water wordt belet, door twee toldeuren, op de Reguliersgraft, onder de brug van de Agtergraft, en door twee anderen, leggende onder de twee Valbruggen, in de brug buiten de Weteringspoort. Van de Binnen-ſluizen dienen 'er vyf tot ſchuttinge van het Y-water, by vloed, om het te bekwaamer te leiden, door de graften der Binnenſtad: de groote Brouwers-ſluis, die twee paar Vloeddeuren heeft; de Leliegraftsſluis, die ook van twee paar Vloeddeuren voorzien is; de Bullebaks-ſluis by de Raampoort, met twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren; de Sluis aan de Leidſche Poort, met een paar Ebdeuren in 't midden, en twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde; en de Sluis aan de Weteringspoort, insgelyks met twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde, en een paar Ebdeuren in 't midden. De klappen in de Haarlemmer-Houttuinen, by de Roodebrug; in de Prinſengraft, voor 't Nieuwezyds-Huiszitten-Huis; en in de Leidſchegraft, tuſſchen de Keizersgraft en Prinſengraft, en de Lauriergrafts-duiker hebben ieder een paar Vloeddeuren. De kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-ſluis heeft twee paar Ebdeuren; de duiker buiten de Haarlemmer-Poort, in den dyk, vier paar, en de duiker, ten einde van den Kadyk twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe open gaan.

Middelen aangewend, om den ſtank der graften te voorkomen, of te doen verminderen.

De menigvuldige Sluizen, in en om de Stad, van ouds gelegd, en nog tegenwoordig in wezen, en de ſchikkingen, van tyd tot tyd, omtrent de werking derzelven, gemaakt, hebben egter niet altoos, noch by alle gelegenheden van wind en weder, behoorlyke ververſching van water konnen brengen in de graften der Stad: 't zy dat men, ſomtyds, by hoog getyde, in eenige da-

SLUIZEN *en* WATERKEERINGEN.

dagen, geenen genoegzaamen aftrek van water hebben kon; 't zy dat, in den Zomer, by ſtil weder, het water zo luttel rees en daalde, dat vloed noch ebbe, naauwlyks, eenige merkelyke beweeging in de wateren der Stad, en minſt in de graften, die verſt van de Y-ſluizen lagen, te wege brengen kon. De gewoonlyke oorzaaken van den ſtank in de graften, die men gemeend hadt, door het leggen der Amſtel-ſluis, grootendeels, weg te neemen, werkten, in zulke gelegenheden, eerlang, zo ſterk als te vooren; vooral, na dat de Stad, digter bewoond dan voorheen, door haare menigvuldige rioolen, de graften, meer en meer, gevuld hadt met vuiligheid, die, met de minſte giſting of roering, niet nalaaten kon, vry wat ſtanks te veroorzaaken. Men ſloeg dan verſcheiden' middelen voor, tot weering van dit ongemak, en vondt, eindelyk, geen bekwaamer, dan het ſtellen van Watermolens, ten wedereinde van de Stad, die 't vuile water maalen zouden uit eenen boezem, waarin het, door ſluizen of duikers, geloosd was, en het vervolgens uitſtorten in 't Y, voornal, in tyden, wanneer men geen water van belang loozen kon, door de gewoone uittappende Sluizen. 't Middel was, ook te vooren, en eer de Amſtel-ſluis gelegd ware, gebruikt (*y*), en geſteld boven andere middelen, met naame, boven het inlaaten van het Nederſtigtſch-water, tot ſchuuring en ververſching, waarop, ſomtyds, geraadpleegd was (*z*). Doch men hadt 'er zo weinig dienſt van gehad, dat, in de jaaren 1665 en 1666, beſlooten werdt, de Stads Vuilwatermolens buiten de Haarlemmerpoort tot Zaagmolens; en, alzo dit niet gelukken wilde, zelfs tot afbreuken, te verkoopen (*a*): 't welk, ſedert, ſchynt geſchied te zyn. In 't jaar 1687, ſloeg Burgemeeſter Hudde eenige middelen voor, die, zyns oordeels, dienen zouden konnen, om meerder ververſching te brengen in de Stad, byzonderlyk, het maaken van boezems, aan de oude en nieuwe zyde van de Stad, die, door Ros- of Paardenmolens, zouden worden bemaalen (*b*). Eenigen van deeze middelen werden, ſedert, in 't werk geſteld. Doch ſommigen van deezen zyn, naderhand, wederom afgeſchaft, of in ongebruik geraakt. In 't jaar 1700, werden, ten zelfden einde, eenige nieuwe middelen voorgeſlaagen, van welken wy, elders, breeder berigt hebben gegeven (*c*). Doch, zo 't ſchynt, al wederom, met geen gewenſcht gevolg. Tegenwoordig, heeft men, derhalve, geene andere middelen, om de Stad, by groote ſtilte, of als 't buiten-water eenige dagen hoog blyft, en men, door de Y-ſluizen niet aftappen kan, van 't vuil water te ontlaſten, dan dat men, door de vier Watermolens, van welken 'er twee, ten einde van den Kadyk, en twee anderen, buiten de Haarlemmer Poort, aan den Y-kant, ſtaan, de boezems, waarin het vuil water ontvangen wordt, zo laag houde als men kan, 't welk het water uit de Binnenſtad derwaards leiden moet, en dus eenige beweeging maaken. Doch alzo men, door middel deezer molens, het Stads water maar een duim in een etmaal kan doen daalen, is ligtelyk te bezeffen, dat zy, doorgaands, weinig meer doen konnen, dan de Stad ontlaſten van 't water, dat 'er, door lekking en ſchutting, ingekomen is; waardoor het, van binnen, op eenen draaglyken peil blyft. En zo dra 't buitenwater tot op vierentwintig duim boven peil gereezen is, zyn zy genoodzaakt ſtil te ſtaan, en konnen geheel geenen dienſt meer doen. De twee Watermolens, die nu ten einde van den Kadyk ſtaan, plagten, voor deezen, te ſtaan, ten einde der nieuwe Vaarte, die, in 't jaar 1675, van de Stad af tot aan Zeeburg, verlengd was (*d*); daar zy geplaatſt waren, om het vuile water, zo verre van de Stad, als mogelyk ware, uit te werpen. Doch alzo zy toen te grooten boezem voor zig hadden, die daalen moeſt, eer de Stad ontlaſt kon worden, werdt, in de Lente des jaars 1759, beſlooten, dezelven van daar herwaards te verplaatſen (*e*), daar zy, digt aan 't einde van den ooſtelyken vuilwater boezem, ſtaan, en de Stad hierom ſpoediger ontlaſten konnen. Voorts, is het diepen of uitbaggeren van de graften, in en om de Stad, ook van uitſteekenden dienſt, tot voorkominge van den ſtank der wateren. 't Geſchiedt, gemeenlyk, in 't na- en voorjaar, en 's morgens vroeg, op dat de roering zo weinig hinder doen zou, als mogelyk ware.

Opzigt over Stads Wateren en Graaf- en Modderwerken.

Over de Wateren der Stede, is een algemeene *Opzigter* aangeſteld, die tegenwoordig, te gelyk, *algemeene Opzigter over de Stads Gebouwen en Werken* is. In de eerſtgemelde hoedanigheid, heeft hy eenen *Onder-Opzigter* onder zig, en verſcheiden' mindere bedienden. Zy draagen zorg, dat de Schutſluizen en Waterkeeringen, behoorlyk, waargenomen worden,

(*y*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 16 *Nov.* 1640. *f.* 63. *N.* 20. 19 *Nov.* 16 *Dec.* 1649. *f.* 48 *verſo*, 50 *verſo*. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 298 *enz.*

(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 20. 7 *Dec.* 1651. *f.* 200 *verſo.*

(*a*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* D. 27 *Maart* 1665. *f.* 224 *verſo.* *Lt.* E. 6 *Dec.* 1666. 163.

(*b*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* R. 2 *Juny* 1687. *f.* 305. Munim.-Reg. *N.* 6. *f.* 520 *enz.*

(*c*) *Zie* II. *Deel*, XXII. *Boek*, *bl.* 723.

(*d*) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 659.

(*e*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* UU. 20 *Maart*, 19 *April* 1759. *bl.* 121, 145.

Sluizen en Waterkeeringen.

den, door de Sluiswagters, en geeven agt, op het bekwaamlyk leiden en herleiden van het water door de Stad. In het *Comptoir der Waterkeeringe*, aan de Nieuwe Markt by de fluis, onthouden zig, nagt en dag, eenige bedienden der Waterkeeringe en Waterleidinge, by beurten; alle uuren aantekening houdende van de ryzinge en daalinge van 't water, buiten en binnen de Y-fluizen. 's Nagts zyn 'er vier en een Commandeur. De algemeene Opzigter komt 'er dikwils: de Onder-Opzigter, dagelyks. En uit dit Comptoir komen de fchikkingen voort, op het digthouden der Sluizen, en der Waterkeeringen zelven, by hoogen vloed. De mindere bedienden der Waterkeeringe zyn omtrent vyf en twintig in getal, waaronder tien of twaalf Strooviffchers zyn, die 't ftroo en andere dryvende vuiligheid viffchen uit de graften, en wanneer 'er geene Waterleiding gefchiedt, ook op het fluiten der Waterkeeringen paffen: 't welk anders den Sluiswagteren aanbevolen is. De Waterleiding door de Stad gefchiedt alleenlyk in de zes Zomermaanden, April, May, Juny, July, Auguftus en September, wanneer men den meeften nood van ftank heeft, en, geduurende welken tyd, de bedienden der Waterkeeringe ook paffen op de Binnenfluizen aan de Leidfche graft, Leliegraft en elders. Over de *Graaf- en Modderwerken* der Stad is ook een *algemeene Opzigter*: onder wien, alle de Modderluiden, onmiddelyk, ftaan. Het modderen van byzondere perfoonen in der Stede graften, welk, dikwils, ontydig gefchiedde, is, al van ouds, by verfcheiden' Keuren, verbooden geweeft (*f*).

XIX.

Waalen.

Befchryving van de Waalen.

Het toeneemen der Scheepvaart van Amfterdam gaf gelegenheid tot het diepen eener *Waale* of ruimen kuil, tot berging van Schepen. De eerfte werdt, aan de oude zyde, voor de Laftaadje, aangelegd, en draagt, in de *Regifters der Stad*, op het jaar 1512, den naam van *Oude-zyds-Waal* (*g*). Men ziet haare gelegenheid, en hoe zy, door den Montelbaans Tooren, befchermd werdt, afgebeeld in de Kaart van Cornelis Anthoniszoon, die wy, in 't *eerfte Boek* van 't *eerfte Deel* deezer Befchryvinge, geplaatft hebben. In 't jaar 1591, werdt befloten, deeze Waal te befchoeijen (*h*). Doch het vergrooten der Stad, in 't begin der voorgaande eeuwe, een bewys van derzelver aanwaffende Koophandel en Scheepvaart, bragt de Vroedfchap, in 't jaar 1610, tot het befluit, om eene nieuwe Waal aan te leggen, aan de weft- of nieuwe zyde der Stad, van de hoogte der Wieringerftraat af, noordwaards, die duizend voeten in 't vierkant groot zyn, en, naar giffinge, twee honderd en vyftig duizend guldens koften zou (*i*). 't Werk werdt, in 't volgende jaar, aangevangen, en gedekt, door het Bolwerk *Leeuwenburg* of het Blaauwe hoofd, welk, met overleg van Prinfe Maurits (*k*), voor de Zoutkeeten gelegd werdt. Alles was, in 't jaar 1612, voltrokken. Doch in 't jaar 1644, vondt men geraaden, de Oude Waal te dempen, op te hoogen en aan erven te verkoopen, die, federt, betimmerd, en het *Nieuwe-Waals-Eiland* geworden zyn (*l*). De Oude Waal werdt toen, meer Y-waards, verlegd, en in den ftaat gebragt, waarin zy zig nog tegenwoordig bevindt. De twee Waalen zyn, buitenwaards, en ook naar binnen met paalwerk bezet, waardoor de flag van 't water gebroken wordt, en welk ook dient, om de fchepen daar aan vaft te maaken. De Oude-zyds-Waal.

Waalen.

Oude-zyds-Waal.

De Oude-zyds-Waal is in drieën verdeeld, het weftelykfte, ook de *groote Waal* genaamd, is de legplaats van allerlei, meeft groote fchepen: in het middelfte, de *Braauw-* of *Timmerwaal* geheeten, worden de fchepen op zyde gehaald, gebraauwd en herfteld. Het ooftelykfte is een Dok of hok voor 's Lands-Oorlogsfchepen, die hier, aan 's Lands Timmerwerf, gemaakt, vertimmerd, of opgelegd worden. Diergelyk een dok of hok, voor de fchepen der Ooftindifche Maatfchappye, is, in de voorgaande eeuwe, wat meer ooftwaards, voor het Eiland Ooftenburg, aangelegd. De Nieuwe of Nieuwe-zyds-Waal is in twee deelen onderfcheiden, waarvan het noordelykfte de *Nieuwe Waal*, en het zuidelykfte de *Vifch-* of *Rommelhaven* genaamd wordt. Tuffchen beide legt eene Jagthaven, van welke wy, terftond, nader fpreecken zullen. Beide de Waalen moeten, van tyd tot tyd, gediept worden. Tot het diepen der Nieuwe Waale, werdt, reeds in 't jaar 1631, beflooten (*m*).

Nieuwe-zyds-Waal.

Het opper-opzigt over de Stads Waalen is, door Burgemeefteren, toevertrouwd aan vier Commissarissen, onder welken, de *Opzigter van het Groot Haven- en Stroom-meefterfchap*, en de Opperfte of *Kapitein van de*

Opper-Commissarissen der Waalen.

(*f*) Keurb. K. *f.* 103 *verfo.* Handv. *bl.* 749, 750.
(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verfo.*
(*h*) Refol. Vroedfch. *N.* 6. 25 *May* 1591.
(*i*) Refol. Vroedfch. *N.* 10. 9 *Juny*, 5 *July* 1610. *f.* 237 *verfo*, 239.
(*k*) Refol. Vroedfch. *N.* 11. 11 *Juny* 1611. *f.* 23.
(*l*) *Zie* I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 47.
(*m*) Refol. Vroedfch. *N.* 16. 22 *July* 1631. *f.* 208 *verfo.*

WAALEN. *de Waalredders* ſtaan. De eerſte heeft eenen knegt, en de andere eenen Luitenant en eenige mindere bedienden, *Waalredders* geheeten, onder zig. De Waalredders bewaaken de ſchepen, die in de Waale winterlaage leggen, by dage en by nagte, van Amſterdamſche Kermis af, tot aan het einde van Maart toe. Zy mogen geene ſchepen, die dieper gaan dan negen voeten, in de Waalen laaten: ook geene ſchepen, die buskruid inhebben. Ook mogen zy, noch iemant anders, met vuur of licht in de ſchepen komen. Het Loon der Waalredderen, voor 't bewaaken der ſchepen, die in de Waalen overwinteren, of eenigen tyd vertoeven, of, terwyl zy aldaar leggen, verkogt worden, is, door myne Heeren van den Geregte, by verſcheiden' Keuren, geregeld. De verſchillen, tuſſchen den Kapitein der Waalredderen en de Schippers vallende, worden, zo 't mogelyk is, by minnelyke tuſſchenſpraak van Commiſſariſſen der Waalen, afgedaan, en anders gebragt voor myne Heeren van den Geregte (*n*).

XX.

HAVENS.

Beſchryving van de HAVENS. Ruim genomen, kan men, door de HAVENS der Stad, verſtaan, alle de wateren, voor en in dezelve, die tot bekwaame Legplaatſen, voor groote of kleine ſchepen, verſtrekken, of konnen verſtrekken. Doch, in eenen enger' en eigenlyker' zin, zyn de Havens der Stad de ſtroom het Y voor dezelve ten noorden, en de Amſtel ten zuiden: behalve dat, van binnen, de Montelbaansburgwal, de Gelderſche Kaai, het Damrak, en de Singel tot aan den Jan-Rooden-poorts-Tooren, voor bekwaame Havens, gerekend konnen worden. Van de Jagthavens, in 't Y en in den Amſtel, zullen wy, terſtond, byzonderlyk, ſpreeken.

Paalen. De Havens voor de Stad, in 't Y en in den Amſtel, zyn bezet met twee ryen paalen, die, in 't Y, de Waalen inſluiten, en tuſſchen welke twee ryen paalen, geene ſchepen of ſchuiten vernagten mogen (*o*), op dat de Stad niet, by nagt, van den waterkant, genaderd, en 't ſluiken voorkomen Boomen. zou worden. In deeze ryen paalen zyn, op bekwaame afſtanden, drie en twintig openingen, die des nagts, met Boomen, zynde lange balken, met yzeren pennen bezet, geſlooten worden; waartoe byzondere *Boom-ſluiters* zyn aangeſteld, die, op 't ſluiten en openen der Boomen, paſſen moeten. Dus heeft men, om van 't ooſten te beginnen 1. de *Ooſtindiſche boom*, voor de Ooſtindiſche Werf. 2. de *Keerweêrs-boom*, tuſſchen Wittenburg en Kattenburg. 3. de *Admiraliteits-boom*, voor de Admiraliteits Werf. 4. 5. de twee *Hannekes-boomen* nevens elkanderen voor de Braauw- of Timmerwaal, op de hoogte van 't Weſtindiſch Pakhuis. 6. de *Waals-boom*, voor de Oude-zyds-Waal. 7. 8. 9. de drie *Kraans-boomen*, voor de groote Kraan, op de hoogte der Oude Waale en Gelderſche Kaai. 10. 11. de twee *Nieuwe Brugs-boomen*, voor de Nieuwe Brug. 12. de *T-brugs-* of *Nieuwe-Stads-Herbergs-boom*, voor de Nieuwe Stads Herberg. 13. 14. de twee *Haarlemmer-boomen*, voor de Nieuwe Haarlemmer-ſluis. 15. 16. de twee *Oude-Stads-Herbergs-boomen*, voor de gewezene Oude Stads-Herberg, of Rommelhaven. 17. 18. de twee *Nieuwe Waals-boomen*, voor de Nieuwe-zyds-Waal. 19. 20. de twee *Bickers-boomen* voor het Bickers Eiland: en 21. de *Zoutkeets-boom*, voor de Zoutkeets-graft. Alle deeze Boomen leggen in 't Y. In den Amſtel, leggen 'er maar twee, 22. 23. de *Amſtelboomen*, voor de groote Amſtelbrug. De Boomen moeten, op het luiden der Boomklok, geſlooten worden, ten ware het water zo hoog ſtondt, dat het over de paalen vloeide. Doch de Boom aan de Nieuwe-Stads-Herberg blyft open, tot de laatſte Veerſchuit van Buikſloot aangekomen is: en die aan de gewezen Oude-Stads-Herberg, tot half tien uuren des avonds. De ſleutels worden, door de Boomſluiters, gebragt, aan de naaſte poorten, en aldaar in een kiſtje gelegd, waarvan de ſleutel, verzegeld, onder de Poortſchryffters blyft, tot dat de Boomſleutels, door de ſchutters, afgehaald, en in de ſleutelkiſt, op 't Stadhuis, gebragt worden. Doch zo de Boomſluiters te gelyk Poortiers zyn, bewaaren zy de ſleutels der Boomen, en behandigenze aan de ſchutters. De Boomſluiters moeten, des morgens, by tyds, aan de Boomen zyn, om de ſleutels tot het openen derzelven te ontvangen (*p*). Binnen de Boomen, in 't Y, leggen geene groote ſchepen, dan in de Waalen. De andere groote ſchepen leggen, of, op eenen afſtand van honderd voeten, voor de paalen, 't welk men *de Laag* noemt, die altoos, zo lang dezelve niet vol is, in eene enkele ry ſchepen moet beſtaan; of, verder af, *op Stroom*. Op de legplaatſen der ſchepen; op het teeren en timmeren derzelven, en tegen het be-

HAVENS.

(*n*) Handv. *bl.* 762-764. Verv. *bl.* 37, 150.
(*o*) Handv. *bl.* 756.

(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 33.

Havens. belemmeren der doorvaart, zyn verſcheiden' Keuren gemaakt, welker voornaamſten, in den laatſten druk der *Handveſten* (*q*), by een verzameld zyn. De *Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroommeeſterſchap*, in 't gemeen, *Havenmeeſter* genaamd, die onder de Commiſſariſſen der Waalen ſtaat, en zyne wooning in den Schreijers Tooren heeft, draagt zorg voor de onderhouding deezer Keuren. En volgens eene Keure van den twintigſten April des jaars 1753, zyn alle Schippers gehouden, zyne waarſchuwingen gade te ſlaan, en naar te komen (*r*). Hy heeft dus het algemeen opzigt over alle Havens en wateren, voor en in de Stad. Doch over eenigen van deeze wateren, zyn byzondere *Havenmeeſters* geſteld. Men heeft 'er een' over 't Water, tuſſchen den Dam en de Paapenbrug; een' over 't Water tuſſchen de Paapen- en Nieuwe Bruggen; een' over 't Y tuſſchen de Nieuwe Brug en Haringpakkers-Tooren, en een' over de Appelmarkt. Zy zyn allen verpligt, goede orde te houden, onder de menigvuldige Schepen, Schuiten en Vaartuigen, die in de genoemde wateren leggen (*s*).

Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroommeeſterſchap.

Jagthavens. Behalve de groote Havens, van welken wy geſproken hebben, zyn 'er nog drie kleine of Jagthavens, alleenlyk geſchikt, tot berging van Speeljagten, Boeijers en Schuiten: twee aan 't Y, by de plaats der gewezen Oude-Stads-Herberg, en ten einde van Kattenburg: en eene in den Amſtel, voor en onder de Amſtelbrug ten weſten, welke laatſte, in 't jaar 1718, gemaakt werdt. Over ieder deezer Jagthavens is een *Havenknegt* aangeſteld, die de plaatſen in de Havens verhuurd. Voorts zyn 'er drie Opzienders over ieder Haven, die, jaarlyks, uit een dubbel getal, benoemd, uit en door zulken, die eigen ſpeelſchuiten in de Haven hebben, door Burgemeeſteren, gekooren worden. De Opzienders of Overluiden doen jaarlyks rekening, ten overſtaan van eenigen uit de belanghebbende; verantwoordende de plaatshuur, en de koſten, die, daartegen, tot onderhoud der Havenen, gedaan zyn. 't Geregt heeft, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt, tot onderhouding van goede orde, in het beſtier en gebruik van deeze Jagthavens (*t*). Eens 's jaars, doen de Jagten en Boeijers van ieder deezer Jagthavenen een' ſpeeltogt, langs 't Y en langs den Amſtel, onder een' verkooren Admiraal, Vice-Admiraal en Schout by Nagt. Zy zyn dan, op 't ſierlykſt, uitgeſtreeken, met vlaggen en wimpels, en de grootſten voeren eenigen kleine ſtukjes geſchut, die, van tyd tot tyd, geloſt worden, terwyl de trompetten en andere ſpeeltuigen klinken. Men noemt dit vermaak het *zeilen van 't Admiraalſchap*, en 't is al zo oud hier ter Stede, dat 'er de Digter Cornelis Gysbertsz. Plemp, in een Werkje, welk, in 't jaar 1616, in 't licht kwam, reeds gewag van maakt (*u*).

Havens.

XXI.

Kraanen.

Beſchryving der *Kraanen.* Zo dra de Scheepvaart en Koophandel in Amſterdam ſterk begonden toe te neemen, in de vyftiende eeuwe, werdt hier het opregten van eene of meer Kraanen, zynde zwaare ſamengeſtelde Werktuigen, die, tot het inzetten van ſcheepsmaſten, en het loſſen en laaden van geſchut, molenſteenen, zerken, marmeren blokken, voedervaten en andere zwaare lighaamen, gebruikt worden, noodzaakelyk. De oudſte Kraan, van welke, al op 't jaar 1498, gewaagd wordt (*v*), ſtondt, in 't Y, tuſſchen de twee ryen paalen, tegen over den Schreijers-Tooren, gelyk, uit de Kaart van Cornelis Anthonissoon, te zien is. Zy behoorde aan de Huiszitten-Armen van de oude zyde, en de Huiszittenmeeſters verhuurden dezelve, in 't gemelde jaar, voor twaalf Koopmans guldens jaarlyks. In 't jaar 1511, werdt dezelfde Kraan, aan *Jacob in de Pelgrim*, voor agt en veertig guldens, verhuurd (*w*). Doch in 't jaar 1537, kreegen de Regenten van 't S. Pieters-Gaſthuis en de Huis-Armen, van Stads wege, verlof, om eene Kraan op te regten, op den *toorn van Montelbaan*, mids zy dien tooren niet beſchadigden, en Burgemeeſteren het regt behielden, om de Kraan weg te neemen, of aan andere armen te ſchenken, tegen vergoedinge der koſten (*x*). 't Schynt, dat de eerſtgemelde Kraan, door eenen *Wolfert in de Fuik*, woonende in de Warmoesſtraat, opgeregt was, dieze, in 't jaar 1538, aan de twee gemelde Godshuizen, voor driehonderd Filips guldens, verkogt. In 't jaar 1539, werden 'er nog wel tweehonderd een en zeventig guldens zeven ſtuivers aan vertimmerd (*y*). Doch na dat men, in 't jaar 1606, eene ſpits op den tooren van Montelbaan gezet hadt, werdt de Kraan, die daar geſteld was, weggenomen, en, zo ik my niet bedriege, eerſt in 't jaar 1620,

Oudſte Kraanen, hier ter Stede.

(*q*) *Bladz.* 750-759. Vervolg, *bl.* 36.
(*r*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 37.
(*s*) Handv. *bl.* 757, 758, 759, 781, 782.
(*t*) *Zie* Handv. *bl.* 759-761.
(*u*) Amſterod. Monogramm. *p.* 12.
(*v*) *Zie* Commelin, *bl.* 710 *Aant.*
(*w*) Commelin, als boven.
(*x*) Reſol. Vroedſch. 1 *Dec.* 1537. N. 1. *f.* 2.
(*y*) Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 265. Commelin, *bl.* 710.

KRAANEN.

1620, op de Weſtfrieſche Koorenmarkt, nu de Stroomarkt, geplaatſt. Immers, dat aldaar, in 't gemelde jaar, eene Kraan geſteld werdt, lees ik in de *Aantekeningen* van Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZOON en in het Rym van JACOBUS LAURENTIUS. Ook vindt men aldaar eene Kraan getekend, in de nette Kaart van BALTHAZAR FLORISZOON. De Kraan, die voor den Schreijerstooren ſtondt, werdt toen de *oude Kraan* geheeten. De andere heette de *kleine Kraan*. De eerſte is, in 't jaar 1643, vernieuwd, en verder Y-waards in geplaatſt; doch binnen de paalen, die, reeds te vooren, verder waren uitgezet. En koſtte deeze vernieuwing den Godshuizen meer dan veertienduizend guldens. Men heeft, in 't jaar 1664 en ſedert, meermaalen, veel aan deeze Kraan, die thans *de groote Kraan* heet, te koſte gelegd. Wat de *kleine Kraan* betreft, dezelve heeft, niet veele jaaren, op de Stroomarkt geſtaan; maar ſtondt, reeds omtrent den jaare 1660 of eerder, aan 't einde van 't Bickers-Eiland, by de brug, die naar 't Reaalen-Eiland leidt. Zy dient meeſt om molenſteenen te ligten. Beide deeze Kraanen zyn nog in wezen, en worden, door de gemelde twee Godshuizen, aan byzondere Perſoonen verhuurd (*z*), die 't regt der Kraane; welk, by verſcheiden' Keuren (*a*), en, laatſtelyk, by eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1756 (*b*), geregeld is, genieten, en verpligt zyn, de Kraanen te onderhouden. By eene Keure van den dertigſten December des jaars 1760, is verklaard, dat het Kraanregt alleenlyk betaald wordt voor het gebruik van de Kraan en derzelver gereedſchappen, en dat de Kraanmeeſter, daarby, niet meer dan een' of twee man, gelyk van ouds, behoeft te leveren (*c*). Het S. Jozefs- of Huistimmermans-Gilde is, reeds in 't jaar 1541, alleen bevoegd verklaard, tot het maaken en verhuuren van eene ligter ſoort van Kraanen, die, by den dag, verhuurd worden, en welker huur ook, door myne Heeren van den Geregte, geregeld is (*d*). By de groote Kraan, mogen geene ſchepen leggen, dan zulken, die dezelve, tot loſſen, of laaden, of inzetten van maſten, gebruiken moeten (*e*).

Groote en kleine Kraan.

XXII.

BRUGGEN.

Algemeene Beſchryving van de *Bruggen*.

Tot ververſching en ſieraad der Stad, en tot geryf der handeldryvende en andere ingezetenen, is dezelve doorſneeden van veele breede en ſmalle graften, welker meeſten en voornaamſten, eertyds, en zelfs nog in de voorgaande eeuwe, aan den waterkant, en, op eenige plaatſen, ook voor de huizen, met Lindenboomen bezet waren (*f*); doch nu meeſt met Ypen-boomen bezet zyn. Om den toegang over deeze graften, van 't eene gedeelte der Stad naar 't andere, gemakkelyk te maaken, zyn, over dezelven, al vroeg, een groot getal van houten bruggen gelegd. Wy hebben, op eene andere plaats (*g*), aangetekend, dat het getal deezer bruggen, omtrent den jaare 1500, toen de Stad nog binnen den Singel en Kloveniersburgwal beſlooten was, reeds vyf en dertig beliep. De uitleggingen der Stad, in de zeſtiende en in 't begin der zeventiende eeuwe, gaven aanleiding, tot het maaken van zo veele ſteenen en houten bruggen, dat ſommigen het getal derzelven, in den jaare 1628, op omtrent tweehonderd, berekend hebben (*h*). Dertig jaaren laater, telde men zeven en tagtig ſteenen, en honderd zeventien houten bruggen (*i*). En tegenwoordig zullen 'er wel twee honderd en vyftig wezen, waarvan omtrent de helft ſteenen zyn, wordende nog, van tyd tot tyd, in de plaats van de houten, ſteenen bruggen aangelegd. Ook is men, ſedert eenige jaaren bezig, met het vernieuwen van verſcheiden' ſteenen bruggen. Alle de bruggen, houten zo wel als ſteenen, die, nog in de zeſtiende, en veelen, zelfs in de zeventiende eeuwe, houten leeningen hadden, zyn, ſedert, met ronde yzeren leeningen, voorzien. Onder de houten bruggen, zyn verſcheiden' enkele, en langs den Y-kant, ook eenige dubbele ophaal- of wipbruggen, tot doorlaatinge van ſchepen met ſtaande maſten. En in 't begin deezer eeuwe, was, in 't midden der Plantaadje, over de Prinſengraft, eene draaibrug van een zonderling maakſel aangelegd, die niet opgehaald, maar ter zyde uit open gewonden werdt. Doch 't werk was te dikwils ontſteld, en de werking te langzaam: waarom de draaibrug, na verloop van eenige jaaren, wederom in eene ophaalbrug veranderd werdt. Tot het ophaalen en nederlaaten der Wipbruggen zyn *Brugwagters* aangeſteld: welker loon geregeld is, by myne Heeren van den Geregte, die ook, tegen het belemmeren en beſchadigen van de bruggen, en tegen het ſtoppen van de doorvaart onder dezelven, verſcheiden' Keuren gemaakt hebben (*k*). De houten ongevoerde bruggen, die egter; te-

BRUGGEN.

(*z*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 90. *N.* IX. *f.* 211 *verſo.*
(*a*) Handv. *bl.* 1082, 1083.
(*b*) Keurb. T. *f.* 220.
(*c*) Keurb. T. *f.* 256.
(*d*) Handv. *bl.* 1290, 1291.
(*e*) Handv. *bl.* 763.
(*f*) FOKKENS *bl.* 96.
(*g*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 33.
(*h*) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(*i*) FOKKENS *bl.* 98.
(*k*) Handv. *bl.* 730, 731, 738, 752, 758, 984, 989.

Brug-gen. tegenwoordig, een zeer klein getal uitmaaken, mogen niet bereeden worden (*l*), en zyn, hierom, met een' houten boom, afgeſlooten. De Stad heeft, reeds by een Privilegie van Hertoge Willem van den vierden November des jaars 1411, het regt verkreegen, om haare bruggen, zo wel als haare ſtraaten, ſteigers en kaaden, te mogen vermaaken (*m*).

Byzondere beſchryving van de De vermaardſte, en grootſte of fraaiſte deezer Bruggen zyn de Oude-brug, de Nieuwe-brug, de Paapen-brug, de Lange-brug, de Doele-brug, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amſtel-brug.

Onder deezen, is, naar alle waarſchynlykheid, de oudſte de

Oude Brug.

Oude Brug. Zy legt, in het oudſte gedeelte der Stad, over het Damrak, omtrent op de hoogte der Oude Kerke ten ooſten, en der plaatſe van het Slot der oude Heeren van Amſtel ten weſten, en ſchynt weinig jonger te zyn dan de Oude Kerke, naar welke, zy den naasten toegang verſtrekte, uit het Slot. Doch wanneer zy eerſt gelegd werdt, is, zo wel als de nette tyd van de ſtigting der Oude Kerke, onbekend. Het oudſte gewag, welk ik van de Oude Brugge vinde, is, in eene overeenkomſt van den agttienden Maart des jaars 1389, die, omtrent honderd jaaren laater, in een der Stads *Regiſters* (*n*), te boek geſteld is, met dit opſchrift: *Roerende van Heynric Koninck huys an de ooſteynde van de oude brugghe.* In dit ſtuk, komen *Andries Doghede, Jan Nottairt, Jacob ruyſſche aerntsz. ende Jacob van den barge, beraders van der poirten van aemſtelredamme, overeen met Dirck Jansz., dat hy dat eynde van der brugge van den Weſteren kant van zynre trappen, die bezyden zyne huyſe ſtaet, houden ſal oiſtwairt boven ende beneden ten eewigen dagen buyten der poirte coſt voirſ.*: waar tegen hy *ſyn trappe behouden* zou *ende zynen vryen vuytganck van zyne trappe voirſ. hebben op ter brugge voirſ. tot eeuwigen dage.* Uit welke woorden, waarin de Oude Brug, blootelyk, *de brugge* genoemd wordt, in den eerſten opſlag, zou ſchynen te volgen, dat 'er toen nog geene andere bruggen over het Damrak gelegen hebben. Doch wy zullen, beneden, eene reden geeven, om te vermoeden, dat de Paapenbrug, ten deezen tyde, reeds gelegd was. 't Slot der overeenkomſte, van welke wy ſpreeken, levert ook een bewys uit van 't gene wy, elders (*o*), geſteld hebben, dat het gedeelte der Warmoesſtraate omtrent de Oude Kerke eerder bebouwd geweeſt is, dan het einde derzelve naar de Nieuwebrugsſteeg toe; alzo de Stad zig, by het zelve, verbindt, om het paalwerk in het Y zo te ſtellen, dat de trap, langs welken Dirk Jansz., uit het benedenſte gedeelte van zyn huis, op de Oude Brug klom, kon ſtaan blyven, in den ſtaat, waarin dezelve toen was: welk beding niet te pas kwam, zo de Warmoesſtraat, langs 't Water, toen reeds, tot op de hoogte der Nieuwe Brugge, bebouwd ware geweeſt, alzo de paalen, die dan buiten in 't Y zouden zyn gezet geworden, den trap van Dirk Jansz., die geſtaan moet hebben, omtrent de plaats van den ſteiger der Overyſelſche Veerſchepen, onmogelyk, konden bereiken. Zie hier de woorden van het ſlot der Overeenkomſte, waaruit wy dit opmaaken: *Ende wairt dat men hier na der Stede voirſ. ommeſtadtboemde by den Te, zoe zoude ment alzo ruym maken, dat dirc Jansz voirs. ſynen trappe behouden zoude, alſſe zy nu ſtaet.* Voorts, blykt, uit brieven van de jaaren 1424 en 1426, dat, voor dien tyd, ten wedereinde van de Nieuwe Brugge, zo wel ooſtwaards als noordweſtwaards naar den Nieuwen Dyk toe, het Y-water ſpoelde, en dat toen aldaar een gedeelte van Stads water uitgegeven werdt, om aan te hoogen (*p*): 't welk al mede beveſtigt, dat de oudſte Stad zig niet zo ver Y-waards geſtrekt heeft, als de laatere. De Oude Brug werdt, in 't jaar 1504, geſloopt, en 't arbeidsloon der brugge, die toen van nieuws gebouwd werdt, beliep, by aanbeſteedinge, tweehonderd en tagtig guldens (*q*). Drie en vyftig jaaren laater, werdt, wederom, tot het vernieuwen der Oude Brugge, beſlooten (*r*). Te vooren, plagt, aan 't weſteinde der Brugge, een blokhuis te ſtaan, 't welk de Stad, voor dat de Nieuwe Brug, en de blokhuizen op dezelve, gemaakt werden, aan deeze zyde dekte; doch naderhand noodeloos, en in 't jaar 1550, afgebroken werdt. Men maakte toen een ſteiger, daar 't geſtaan hadt (*s*). Van ouds, plagten zulken, die werk begeerden, zig te vervoegen op de Oude Brugge, daar zy, door anderen, die hunnen dienſt noodig hadden, opgezogt en gehuurd werden; gelyk, uit eene Keure van den zes en twintigſten Maart des jaars 1527, af te neemen is (*t*). Doch, tegenwoordig, heeft de Brug

Brug-gen.

(*l*) Handv. *bl.* 1086.
(*m*) Handv. *bl.* 111.
(*n*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 246.
(*o*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 6, 7.
(*p*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verſo.*
(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 249 *verſo.*
(*r*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 24 *Nov.* 1557.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 2 *Jan.* 1550.
(*t*) Keurb. D. *f.* 119 *verſo.*

BRUGGEN. Brug zelve geen byzonder gebruik. Voor dezelve, zyn de legplaatsen der Veerschepen naar verscheiden' Gelderſche en Overysſelſche Steden. Onder de Brug, aan de noordweſtzyde, zyn de Comptoiren der Koorendraagers- en Kooren-Ligtermans-Gilden. De oude en trekkende Gildebroeders van 't laatſtgemelde Gilde hebben ook een klein huisje op de brugge, in 't zuidweſten, kennelyk aan een' Kooren-ligter, die op de deur geſchilderd is; alwaar zy het inkomen, welk hun van ieder Ligtervragt is toegelegd, ontvangen. In 't noordooſten, ſtaan, tegen en op de brugge, het Bierdraagers-huisje, hier voor (*u*) gemeld, en een huisje voor den Aantekenaar van verſcheiden' Veeren. Ten zuidooſten, ſtaat, op den ſteiger, tegen 't Excyns-huis, het Comptoir, alwaar de Turf en Koolen worden aangegeven: en onder de brugge, aan deeze zelfde zyde, is het Comptoir van den Havenmeeſter over het Damrak, tuſſchen de Paapen- en Nieuwe-bruggen.

De Oude Brug, die nog van hout gemaakt is, heeft drie gaten tot de doorvaart, en is omtrent drie honderd voeten lang.

Noordwaards van dezelve, over 't Damrak, aan den Y-kant, legt de

NIEUWE BRUG.

Nieuwe Brug. Zy is, ongetwyfeld, na de Oude Brug, en waarſchynlyk, omtrent het einde der veertiende eeuwe, gelegd; niet juiſt, om dat de Oude Brug, in 't jaar 1389, nog blootelyk *de brugge* genoemd wordt; alzo zy deezen naam, om haare uitſteekendheid, draagen kon, onaangezien 'er, toen reeds, andere Bruggen lagen in de Stad, en zelfs over het Damrak; maar voornaamlyk, om dat de Nieuwe Brug, in ſtukken van de jaaren 1424 en 1426, reeds onder de naamen van *nye brugghe* en *vuyterſte nieuwe brugge* bekend geweeſt is (*v*). Voor dat de Nieuwe Brug gelegd was, werdt het Damrak, hier, met een' boom, die in 't midden van eene ry paalen lag, afgeſlooten, en door een Wagthuisje beſchermd. In 't jaar 1556, en ſedert, werdt, meer dan eens, by de Vroedſchap, beſlooten, de Nieuwe Brug, die, tot dien tyd toe, geheel van hout geweeſt was, ten wedereinde, van ſteen te hermaaken (*w*), 't welk, niet voor 't jaar 1561, voltrokken werdt. Aan den buitenkant der Brugge, werdt toen een paalhuisje gezet, 't welk, naar de gelegenheid des tyds, een net gebouw was, met een doorlugtig toorentje, en in den Voorgevel met eenige kaapen en zeetonnen verſierd. Hier werdt het Paalgeld ontvangen. De Vendumeeſters of Afſlaagers hielden 'er hun Comptoir (*x*). Ook moeſten de brieven, die uit zee werden aangebragt, aan 't Paalhuisje worden afgelegd, om vervolgens, door den Paalknegt, beſteld te worden. Doch wy hebben dit, reeds op eene andere plaats, aangetekend, als mede, dat men, in de zeſtiende eeuwe, de Beurs op de Nieuwe Brugge plagt te houden (*y*). De tyd van de vernieuwinge der Nieuwe Brugge plagt, van buiten, tegen den ſteenen vleugel aan 't ooſteinde, met deeze woorden, aangeweezen te worden: BRUGGEN.

Doen men ſchreef XV^c. LXI. ongelaeckt,
Is deſe brugh en Camper hooft volmaeckt.

In 't jaar 1596, vondt de Stads Timmerman *Henrick Jacobsz Staets* de oorgaten uit, en een der eerſten werdt, in 't midden der Nieuwe Brugge, geplaatſt (*z*). In 't jaar 1624, werdt, naar 't ooſteinde der brugge, naaſt het Paalhuisje, een verdek of gaandery gemaakt (*a*), op houten pilaaren ruſtende, van waar men een ruim uitzigt over 't Y hadt; doch 't welk, by onſtuimig weder, van buiten geſlooten werdt. En in 't jaar 1661, werdt, tegen 't weſteinde der brugge, naar binnen, een vierkant plein gelegd, welk, tegen de Brug aan, eene overdekte gaandery hadt, ruſtende op agt houten pilaaren. 't Een en 't ander zou dienen tot een *Schippers beurs*, alwaar 't bootsvolk gehuurd werdt. Doch tegenwoordig, geſchiedt zulks meeſt, op de Nieuwe Brug, langs de Texelſche Kaai, en in de herbergen daaromtrent. Ook is de gaandery op de Schippers beurs, door ouderdom vervallen zynde, reeds voor lang, afgebroken. Hier ſtaat nu een Comptoir, daar 'sLands Impoſt der buitenlandſche Fruiten betaald wordt. Onder de brugge, aan deeze zyde, hebben de Kaagſchippers, en onder de brugge aan de Zuidooſtzyde, de Vlotſchuitenvoerders en de Steigerſchuitenvoerders hunne Gilde-Comptoiren. De Nieuwe Brug is omtrent in den voorgemelden ſtaat gebleeven tot in 't jaar 1681, wanneer zy geheel van ſteen herbouwd, en alleenlyk van twee openingen, tot doorvaart, voorzien werdt. Ieder deezer openingen wordt, by hoogen vloed, geſlooten, door twee paar Vloeddeuren, die aan zes zwaare uitſteekende hoofden, drie naar binnen en drie naar buiten, vaſtgemaakt zyn, en

(*u*) *Bladz.* 3.
(*v*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verſo.*
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* I. 6 *May* 1556. 20 *Nov.* 20 *Decemb.* 1559.
(*x*) Handv. *bl.* 511.
(*y*) *Zie* hier voor, *bl.* 29.
(*z*) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(*a*) Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ. *op dit jaar.*

T. de Bruyn delin. ad vivum.

GEZIGT op de NIEUWE BRUG en TOOREN der OUDE KERKE.

Brug-gen. en hier de Waterkeering maaken. De gedagtenis van het leggen deezer Waterkeeringe is bewaard, in twee opſchriften, in 't Latyn en in 't Nederduitſch, in wit marmer gehouwen, en geplaatſt aan de buitenzyde der Nieuwe Brugge, naar 't Y. Boven elk opſchrift, ſtaan de wapens der vier Burgemeeſteren, die in 't jaar 1681 regeerden, en onder de opſchriften, ziet men de wapens der vier Theſaurieren. Ter wederzyde, zyn de opſchriften verſierd met Burgemeeſterlyke bondelbylen. Het Latynſch Opſchrift, welk ooſtwaards ſtaat, luidt aldus:

Ostiis Flevi aestv maris laxatis
Cataractas ac Lapideas moles
Qvatvor in locis
Ad frenandas exvndantes aqvas
Pro incolvmitate vrbis

Conrado a Bevnin-gen. / Cornelivs a Vloos-wyck.
Johanne Hvdde. / Joannes Mvnter.
Joanne Corver. / Lvdovicvs Trip.
Nicolao Opmeer. / Quæstores
Consvlibus. / Nicolavs Witsen Senator

fieri Cvrarvnt.

a Cornelio Witsen L. F. primo hic jacto lapide VIII. Cal. Avg. MDCLXXXI.

Het Nederduitſch Opſchrift, weſtwaards geſteld, is:

Als de zeegaten door een reex van eeuwen dusdanig opgespert waaren, dat de Oceaen tot merckelyker hoogte steeds instorte, en de Stadt met gevaar van inbreuk en overstrooming dreygde, is dezelve op vier plaatsen met Waterkeeringen gesloten.

In 't Burgermeesterschap der Heeren / Onder 't beleyd en gezag der Heeren Thesauriers
Coenraed van Beuningen. / Cornelis van Vloos-wyck.
Johannes Hudde. / Joan Munter.
Jan Corver. / Louis Trip, en
Nicolaes Opmeer. / Nicolaes Witsen, Vroedschap.

De eersten steen alhier geleyt door Cornelis Witsen L. S. (*) in 't jaar 1681. den 25 July.

(*) *Lamberts Soon.*

Boven ieder opening der Nieuwe Brugge, is een Oorgat, welk met een luik geſlooten is, dat opgehaald wordt, om ſchepen met ſtaande maſt door de brug te laaten. By 't herbouwen der Nieuwe Brugge, zyn het oude Paalhuisje en het verdek nevens het zelve geheel weg geraakt. Tot voor weinige jaaren, plagt de Nieuwe Brug, die met klinkerts beſtraat was, niet bereeden te worden. Doch omtrent den jaare 1750, werdt de Brug, in 't midden, met groote ſtraatſteenen belegd, en daardoor tot een' ryweg bekwaam gemaakt. Voor de Brug, ten weſten, ſtaat eene koperen Armbos op een' ſteenen voet, ten behoeve der Aalmoeſſeniers-armen. Brug-gen.

De derde brug over het Damrak is de

Paapen-brug.

Paapen-brug. Zy is, vermoedelyk, gelegd voor 't midden der veertiende eeuwe, om aan de Geeſtelyken van S. Nicolaas-Parochie of de oude zyde der Stad een' toegang te verſtrekken naar de nieuwe zyde, nader dan over den Dam. Ik ſtel den tyd van 't leggen der Paapen-brugge zo vroeg, om dat ik meen, dat zy, onder den naam van *Inrebrugge* of binnenſte brugge, gemeld wordt, in twee Schepenen-brieven van de jaaren 1365 en 1399, die ik in handen gehad heb. Zy heeft, waarſchynlyk, den naam van *Paapen-brug* gekreegen, om dat zy veel van Geeſtelyken, die, hier te Lande, veeltyds, *Paapen* genoemd werden, betreden werdt. Sommigen verhaalen, dat de Prieſters, op eenen vaſtenavond, met fakkelen en toortſen, langs ſtraat zwierende, de eerſte Paapen-brug, en een uithangbord, daar 't *Vagevuur* in verbeeld was, aan brand hebben geſtoken; waarna de brug, die, in de plaats der afgebrande brugge, gelegd werdt, eerſt den naam van *Paapen-brugge* gekreegen, en ſedert behouden zou hebben (*b*). De Paapen-brug, die in 't jaar 1604 herbouwd werdt (*c*), is van hout gemaakt, en ongevoerd, waarom zy niet bereeden wordt. Zy heeft, gelyk de Oude Brug, een oorgat in 't midden, en zes openingen ter doorvaart. Zy is omtrent twee honderd en vyftig voeten lang. Zuidweſtwaards tegen de Paapen-brugge, ſtaat het Comptoir van het Klein-Binnenlands-Vaarders-Gilde; en onder de brugge, Noordweſtwaards, dat van den Aantekenaar van 't Buitenveer op Haarlem.

Zuidwaards van den Dam en Beurs, leggen over 't Rokin nog twee oude bruggen, de Lange Brug en de Doele-brug, en verder

(*b*) Walich Syvaerts Roomſche Myſterien ontdekt *f.* 18 *verſo.*
(*c*) J. Laurentius Amſterdam.

BRUGGEN. der over den Amſtel nog vier anderen, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amſtel-brug. Onder deezen zyn de Doele-brug en de Amſtel-brug alleenlyk ſteenen; de anderen vier allen houten bruggen. De

LANGE BRUG.

Lange Brug. is de oudſte van allen, en lag 'er reeds, toen hier het einde van de Stad was, in de veertiende eeuwe. In de Stads Regiſters, wordt 'er, op de jaaren 1562 en 1563, gewag van gemaakt; en ſtondt toen, op deeze brugge, naar 't weſteinde, een Kapelletje, welk aan de Lieve-Vrouwe gewyd was (*d*). Zy is, dikwils, vernieuwd geworden. Men bevondt, in 't jaar 1627, dat zy veel te hoog lag. Zy werdt toen wel drie voet een duim verlaagd. Zy hadt, van ouds, negen; doch heeft, tegenwoordig, maar drie gaten ter doorvaart. Omtrent het jaar 1660, werden 'er voor 't eerſt yzeren leeningen aan gemaakt (*e*). DOMSELAER ſchryft kwalyk, dat deeze Brug, eertyds, de *roode brug* geheeten heeft; gelyk reeds, door COMMELIN (*f*), is aangemerkt. De roode brug plagt te leggen, alwaar nu de

DOELE-BRUG.

Doele-brug. legt, die ik ook, enkele reizen, de *lange brugge by de Reguliers poirte* genoemd vind (*g*). Zy is, waarſchynlyk, voor 't begin der zeſtiende eeuwe, gelegd, en eerſt van hout gemaakt geweeſt. Doch ter gelegenheid van het ſlegten van 't Rondeel, beooſten deeze brugge, omtrent het jaar 1633, in welks plaats, een groot huis geſtigt werdt, welk nog het *Rondeel* heet, werdt de Brug van ſteen herbouwd. Zy ruſt op agt zwaare zuilen, die zeven boogen maaken, zynde de zuilen geſtigt op rooſterwerk, welk op zwaare ingeheide paalen ruſt; waarop de Digter VONDEL het oog gehad heeft, in twee regels, die boven den middelſten boog plagten te ſtaan, en dus luidden:

Agt zuilen op een ry, een Brug van zwaaren laſt
Begrondt den Amſtel niet, en ſtaat allykwel vaſt.

De

HALVEMAANS-BRUG

Halvemaans-brug. is gelegd, in 't jaar 1626, ter gelegenheid dat, kort te vooren, de Amſtel, hierom-trent, aan de ooſtzyde, vernaauwd en tot erven aangehoogd was. Ook heeft de brug, zo wel als de ſteeg beweſten den Amſtel, op welke zy aanloopt, haaren naam gekreegen, naar haare kromme of halve-maans-wyze gedaante. Zy is twee honderd drie en zeventig voet lang (*h*), heeft tien gaten ter doorvaart, en kan, zo wel als de Blaauwe en Magere bruggen, in 't midden, worden opgehaald, tot doorlaatinge van groote vaartuigen. De BRUGGEN.

BLAAUWE BRUG,

Blaauwe Brug. gelegen tegen over de Amſtelſtraat, plagt de uiterſte brug over den Amſtel te zyn, na de uitlegging, die in 't jaar 1601 aangevangen werdt, en hegtte twee bolwerken der Stad aan elkanderen. Zy droeg toen ook den naam van *Amſtelbrug* en van *Leeuwenbrug*, naar vier Leeuwen, die, op de houten leeningen der brugge, geſteld waren. Zy is drie honderd voeten lang, en heeft dertien gaten ter doorvaart. Na de laatſte vergrooting der Stad, werdt 'er nog eene brug over den Amſtel gelegd, die de Amſtel-Kerkſtraat aaneenhegt, en, om haare ſmalte, de

MAGERE BRUG

Magere Brug. genaamd werdt. Zy is egter, naderhand, merkelyk verbreed; heeft genoegzaam de zelfde lengte als de Blaauwe Brug, en ook dertien gaten ter doorvaart.

Doch de aanzienlykſte brug der Stad is de groote ſteenen

AMSTEL BRUG.

Amſtel Brug. Zy is ook, na de laatſte vergrooting der Stad, in den jaare 1662, geſtigt, tuſſchen de twee bolwerken, Ooſter-blokhuis en Weſter-blokhuis, die zy, even als een gordyn, aaneenhegt. Deeze treffelyke Brug ruſt op vyf en dertig halfronde boogen, van gebakken ſteen gemetſeld, behalve de buitenkanten der zuilen, en de randen der brugge van boven, die van graauwe gehouwen ſteen zyn. De Brug heeft eene zwaare yzeren leening, voor welke, weinige jaaren geleeden, binnenwaards, blaauwe ſteenen pilaartjes geſteld zyn, die 't voetpad van den ryweg der brugge onderſcheiden. Voorts, ſtaan, op de Brug, twee Wagthuisjes van gehouwen ſteen, in welken, des noods, eene ſchildwagt zou konnen geſteld

(*d*) Groot-Memor. N. II. *f.* 92 *verſo*, 94.
(*e*) J. LAURENTIUS Amſterdam. DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 176.
(*f*) *Bladz.* 628. *Aant. c.*
(*g*) Keurb. B. *f.* 94.
(*h*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

Doelen. ſteld worden. Van de vyf en dertig boogen der brugge dienen de drie middelſten tot doorvaart. De overigen, ter wederzyde, dienen, ten deele, tot legplaatſen der Schuiten en Jagten van de Amſtel-Jagthaven. De Brug is zes honderd en zeſtig voeten lang, en zeventig voeten breed. Van dezelve heeft men, zo wel naar binnen als naar buiten, een van de fraaiſte uitzigten der Stad.

De andere voornaame ſteenen Bruggen der Stad zyn te veel in getal, om van ieder derzelven, afzonderlyk, te handelen. Aan en onder ſommigen, gelyk, aan de groote ſteenen Brug by de Nieuwe Kerk, en elders, in de oude Stad, zyn ruime kelders of kluizen gebouwd. Anderen, gelyk de overwelfde doorvaart tuſſchen de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, en tuſſchen den Agterburgwal en Singel, zyn met hooge huizen bezet. Onder de hoekboogen of gaten, van veele houten en ſteenen bruggen, zyn ook, inzonderheid in de minſt aanzienlyke gedeelten der Stad, tot geryf der kleine gemeente, houten ſecreeten gemaakt, die, alomme, in twee byzondere vertrekken, voor mans- en vrouws-perſoonen, onderſcheiden zyn. De hoekboogen van ſommige bruggen zyn, van Stads wege, tot byzondere Comptoiren ter ontvangſt van eenige gemeene middelen; ten dienſte der Overluiden van eenige Gilden; tot Wagthuisjes, en tot andere diergelyk gebruik geſchikt.

XXIII.

DOELEN.

Oudſte Doelen hier ter Stede.

De Schutteryen, reeds in de tiende eeuwe, door Keizer Henrik den I., zynde opgeregt, heeft men, naar alle waarſchynlykheid, al zeer vroeg, in de Hollandſche Steden, *Doelen* geſtigt, in welken, de Schutters zig, met ſchieten naar zeker *wit* of *doel*, in den Wapenhandel oefenden. Te Amſterdam, was, vroeg in de veertiende eeuwe, reeds een Genootſchap van Schutteren, van welks Doele gewaagd wordt, in eene overeenkomſt tuſſchen Schout, Schepenen en Raade en dit Genootſchap van den vyfden September des jaars 1394 (*i*). Naar alle waarſchynlykheid, was deeze Doele gelegen langs den Oude-zyds-Agterburgwal, omtrent de oude Doelſtraat. Immers, dat, hier ter plaatſe, eene *Doele* geweeſt zy, geeft de naam der laatſtgemelde ſtraat niet ſlegts te kennen; maar 't blykt ook uit verſcheiden' Schepenen-brieven, die nog voor handen zyn. In een derzelven van den agtſten January des jaars 1414, wordt, door 't Cecilien-Klooſter, aan de *Oudermans* der *oude ſcutteren* verpagt een erve, gelegen *tuſſchen der Stede nye grafte* en *Lambrecht Kocx erue*, en ſtrekkende van *der haluer ſtrate*, dat is, denk ik, van de helft der Cecilien-Kloosters-ſteeg, nu de Prinſenhofs-ſteeg, *tot an der voirſ. ſcutters duelen.* In een' anderen van den zesden Maart des jaars 1417, wordt *die ſcutter duelen* beſchreeven, als gelegen *tuſſchen twe graften* en hebbende eene ſloot ter wederzyde (*k*). In nog' een anderen van den zesden Juny des jaars 1455, wordt getuigenis gegeven van 't pagten van een erf, *gelegen aen den Burgwalle by S. Jans brugge*, en *ſtreckende van der Stede oude grafte tot aen die oude ſchutters Doele en aen die middelſte grafte toe* (*l*). Ook heb ik een Uittrekſel uit het *Regiſter van Rooimeeſteren der Stede* in handen, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1542, waarby zy verklaaren, gerooid te hebben *op d'oude zydes burchwall*, agter op het ledig erf van het huis van Jan Klaaszoon van Hoppen, *een muyre gecomen zynde by ouder tyden van de oude ſchutters Doulen.* In 't jaar 1413, was deeze Doele nog de eenigſte in de Stad. Doch 't leedt niet veele jaaren (*m*), of men regtte nog twee andere Schutteryen op, te weeten, de jonge, of S. Joris-, of Voetboogs-ſchuttery, en de S. Sebaſtiaans- of Handboogs-ſchuttery (*n*), die elk ook haare Doele hadden. De *Voetboogs-Doele*, de oudſte van de twee, ſtondt een weinig benoorden de plaats, alwaar, naderhand, de Heiligewegs-Poort geſteld werdt, en dient nu tot eene Vergaderplaats der Weſtindiſche Maatſchappye. Ik heb eenen Schepenenbrief in handen van den agtentwintigſten April des jaars 1458, waarby aan *die Ouermans van die jonge Scutters totten ſeluen ſchutters behoef eene tuyne, gelegen buten die byndwyker poirte*, daar ook de Doele lag, opgedraagen wordt. En in een' anderen van den vyftienden July des jaars 1471, wordt, aan dezelfde *jonge ſcutters, een tuyne*, gelegen in hunne *dolen*, en *ſtreckende van d'een ſloet tot d'ander ſloet*, opgedraagen. Ook is my, van elders, gebleeken, dat, in deeze Doele, Warmoes werdt geteeld, die, door de Groenvrouwen, van daar gehaald, en aan de ingezetenen uitgevent werdt (*o*). De *Handboogsdoele* ſtondt, eerſt, buiten de S. An-

Doelen.

(*i*) Handv. *bl.* 140.

(*k*) *Uit* de oorſprongkelyke Schepenen-Brieven.

(*l*) *Zie* Commelin, *bl.* 209 *Aant.* (*a*).

(*m*) Keurb. A. *f.* 62.

(*n*) Handv. *bl.* 141.

(*o*) Confeſſie *van* Machtelt Lambert Lepeltax *van* 20 *Febr.* 1555. *in't* Confeſſieboek *van* 14 *April* 1553, *tot* 13 *Apr.* 1564.

DOELEN. Antonis-poort, aan den S. Antonis dyk (8). Doch zy werdt, ter gelegenheid van den oorlog met de Gelderſchen, in 't jaar 1508, afgebroken, en, omtrent vier jaaren laater, Noordwaards van de Voetboogsdoele, op het zogenaamde *Schaapenveld*, wederom opgeregt (*p*). Zy is, ſedert, tot eene deftige Herberg vertimmerd, en nog in wezen. De oude Schuttery zig diep in ſchulden geſteken hebbende, en omtrent den jaare 1516 vernietigd geworden zynde, werdt haare Doele, van Stads wege, verkogt, en 't gene 'er van kwam, eerlang, beſteed, tot het opmaaken eener nieuwe *Doele voor Kloveniers;* 't welk, in of omtrent het jaar 1522, geſchiedde, ten zuideinde der Stad aan den Amſtel, daar nu de nieuwe Doeleſtraat is (*q*). Zy is, insgelyks, nog tegenwoordig in wezen. Doch wy moeten beide de in wezen zynde Doelen, nog een weinig byzonderer, beſchryven. De

HANDBOOGS-DOELE

Byzondere beſchryving der *Handboogsdoele*, en

ſtaat op de ooſtzyde van den Singel, tuſſchen 't Spuij en den Heiligen Weg. Zy was, oudtyds, van de Voetboogs-Doele, nu het Weſtindiſche Huis, geſcheiden, door eene ſloot of graft, in laater' tyd, de *Vullers-graft* genaamd, om dat de Lakenvullers zig, daaromtrent, hadden nedergezet. Doch deeze graft, die tot in den Singel liep, werdt, in 't jaar 1650, gedempt, en een gedeelte van den grond, tuſſchen de voorgevels der twee Doelen, met een Stads-Wapenhuis, betimmerd. Ook werden toen, dwars door de ſchietperken der twee Doelen, twee dwarsſtraaten gerooid, die van 't Spuij naar den Heiligen Weg loopen, en waarvan de ooſtelykſte de *Handboogsſtraat*, en de weſtelykſte de *Voetboogsſtraat* genaamd wordt. De Stad ſchynt den Krygsraad toen, wegens het afſtaan der Doelen, met derzelver erven, voldoening gegeven te hebben (*r*). De Handboogsdoele plagt, weleer, eenen deftigen ouderwetſchen voorgevel te hebben, en, nevens den voornaamſten ingang, ten zuiden, eene poort, door welke men naar het ſchietperk ging: boven welke poort, S. Sebaſtiaan, de patroon der Handboogsſchutteren (*s*), met pylen doorſchooten, was uitgehouwen (9). Doch deeze gevel is, reeds voor veele jaaren, afgebroken, en in een' gevel, meer naar de hedendaagſche wyze van bouwen geſchikt, veranderd. Een ſierlyk Toorenſpitsje, welk weleer op den Kruis- of Haringpakkers-tooren geſtaan heeft, en, in 't jaar 1606, op verzoek van de Overluiden der Handboogsſchutteren, herwaards overgebragt is (*t*), ſteekt nog ten dake uit. 't Gebouw der Handboogsdoele heeft, van binnen, verſcheiden' deftige vertrekken, en boven, eene groote zaal, alwaar de ſchutters, oudtyds, hunne vergaderingen hielden. Men ziet, in 't voorhuis en in de andere vertrekken, nog verſcheiden' ſchuttersgezelſchappen in ſchilderyen verbeeld. En onder anderen hangt, op de groote zaale, een fraai ſtuk van *Johannes Spilberg*, verbeeldende het vendel ſchutters van den Burgemeeſter en Kapitein *Joan van de Poll* (*u*), 't welk, omtrent den jaare 1660, geſchilderd is. Ook ziet men hier, voor den ſchoorſteen, een uitvoerig ſtuk van *Bartholomeus van der Helſt*, naar wiens Broeder, die hier Kaſtelein geweeſt is, de Doele den naam van *Doele van van der Helſt* plagt te draagen. Het is, in 't jaar 1653, geſchilderd, en verbeeldt drie Kapiteinen, *Albert Pater*, *Joan Blaauw* en *Joan van de Poll*, welken de eertekenen der ſchutteren aan den Schilder van der Helſt, die by hen aan eene tafel zit, vertoonen. De Handboogsdoele, thans, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, eene voornaame Herberg, wordt van Stads wege verhuurd. De Kaſtelein wordt, door Burgemeeſteren, aangenomen (*v*). De

KLOVENIERS-DOELE,

ſtaande ten einde van de nieuwe Doeleſtraat en Kloveniers-burgwal, is tegenwoordig ook eene aanzienlyke Herberg, alwaar openbaare Verkoopingen van huisraad gehouden worden. Zy is, in twee gebouwen, onderſcheiden. Het kleinſte en geringſte ſtaat aan de noordzyde van de Doeleſtraat, en ſchynt een overblyffel te zyn van het ou-

Kloveniers-Doele.

(*p*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 209, 213.
(*q*) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 413. V. *Boek*, *bl.* 434.
(*r*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 5 *Juny* 1642. *f.* 118. *N.* 20. 16 *Juny* 1649. *f.* 30 *verſo*.
(*s*) *Zie* WALICH SYVAERTS Roomſche Myſter. ontdekt *f.* 19 *verſo*.

(8) In eenen Schepenen-brief van den jaare 1528, wordt een huis opgedraagen, ſtaande buiten de S. Antonis poort, *binnen 't blockhuys, daer de bantbooch ſchutters doelen plegen te weeſen.*

(*t*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 19 *May* 1606. *f.* 96 *verſo*.
(*u*) HOUBRAKENS Schouwburg III. *Deel*, *bl.* 43.
(*v*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 126.

(9) *S. Sebaſtiaan*, Burger van Milaan, en Hoofdman der eerſte bende, werdt, volgens 't getuigenis der laatere Kerkelyke Schryveren, op bevel van Keizer Diocletiaan, om de belydenis van 't Chriſtelyk geloof, door 't Krygsvolk, doorſchooten, omtrent het einde der derde eeuwe. Vide HENRIC. THABORIT. *aliosque Auctor.* apud MATTHAEUM *Fundat. & Fat. Eccl.* p. 544, 545. Zyn beroep en wyze van ſterven ſchynt gelegenheid gegeven te hebben, dat de Handboogsſchutters, hier en elders, hem tot hunnen Patroon verkooren hebben.

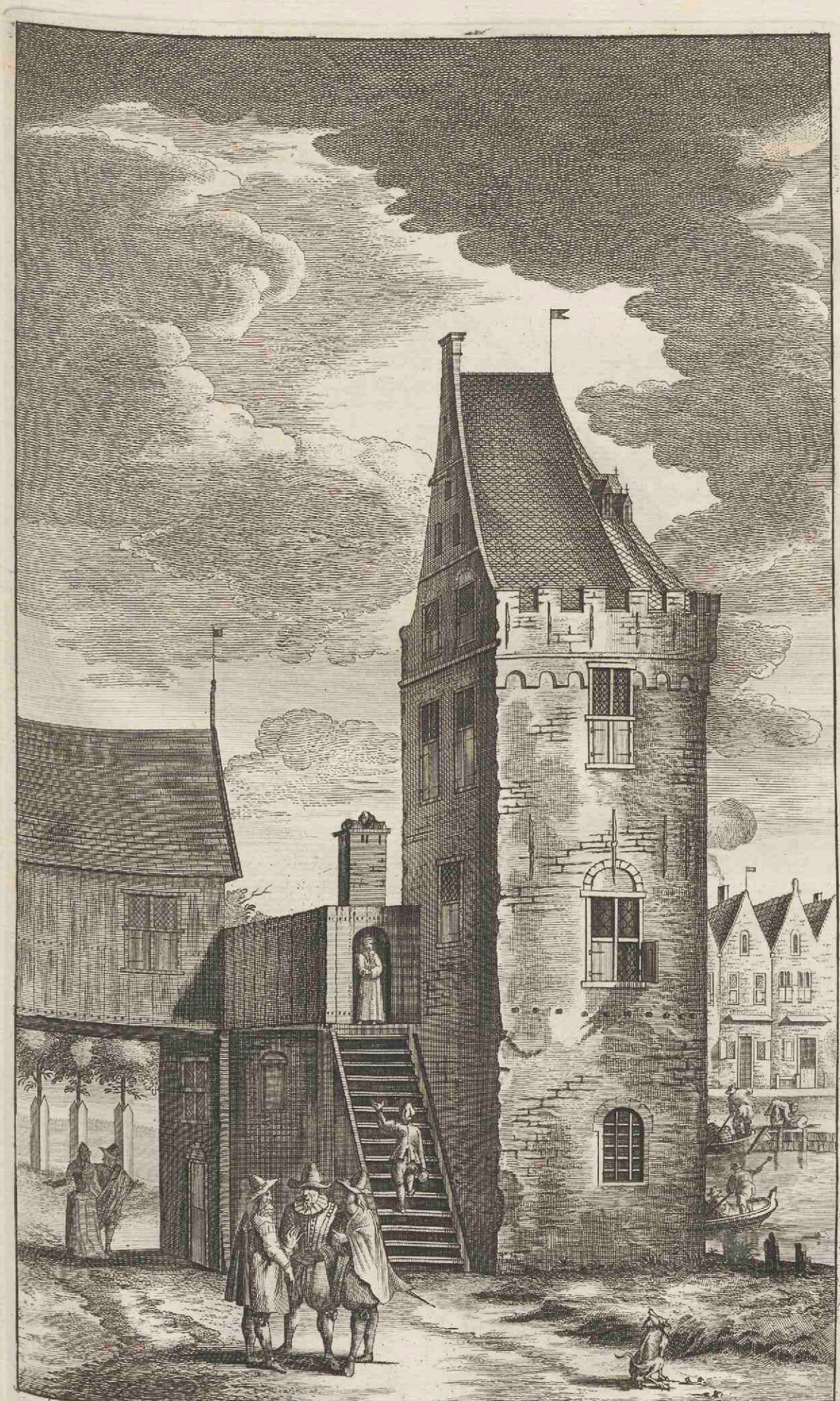

DE TOOREN ZWIGT OF ZWYGT UTRECHT,
nu een gedeelte der Kloveniers Doele.

J. Goeree sculp. dir.

Doelen. oude ſchietperk der Klovenieren; waarom het, in 't gemeen, *Schietdoele* genoemd wordt. Ook vergadert 'er, van tyd tot tyd, nog een gezelſchap van Liefhebberen, om naar het wit te ſchieten, waarvan wy, in de beſchryving der Schutteryen, eenigszins uitvoeriger, handelen zullen. Men treedt, in deeze Schietdoele, door eene kleine Poort, boven welke, *de Klaauw*, het teken der Klovenieren, uitgehouwen is. Van binnen hangen, in eene Gaandery en in een Vertrek, welk op een' kolfbaan uitziet, eenige oude Schuttersſtukken. Nevens de kolfbaan, ten noorden, heeft men het ſchietperk, aan welks einde, een houten vierkante ſchyf, beplakt met wit papier, waarop twee kringen getrokken zyn, ruitswyze, aan eene pen geſteken wordt. De ſchutters ſtaan onder eene overdekte gaandery, en ſchieten, door twee poorten, op zekeren afſtand van elkanderen geplaatſt, in 't ſchietperk, dwars door welk, de ſloot of het breede riool van 't Gaſthuis loopt, welk zig, onder de huizen van de Doeleſtraat door, in den Amſtel ontlaſt. Het andere gebouw, thans alleen by den naam van *Kloveniers - Doele* bekend, ſchynt, in 't jaar 1522, toen de Kloveniers-Schuttery opgeregt werdt, alleenlyk beſtaan te hebben in den ouden tooren, *Zwigt* of *Zwyg Utrecht* genaamd, die toen, door de Stad, aan de Kloveniers geſchonken werdt, en nog, byna in zyne oude gedaante, onderhouden wordt (*w*). De Windwyzer van deezen tooren is een vergulde Papegaai, ter gedagteniſſe van het ſchieten naar de Papegaai, welk, van ouds, door de Kloveniers, plagt te geſchieden (*x*). In den muur van den Tooren, is een ſteen gemetſeld, waarop twee kruiswys geplaatſte haakbuſſen, en onder dezelven, de woorden SVYCH WTRECHT, met een' klaauw aan elke zyde, uitgehouwen zyn. Doch aan deezen Tooren is, ter wederzyde, zo langs de Doeleſtraat als langs den Amſtel, een ruim gebouw getimmerd, welks ingang in de Doeleſtraat is. Men treedt naar binnen, door eene groote poort, verſierd met buſſen en andere merktekens der oude Klovenieren. Voorts, komt men, over eene voorplaats, in huis, en langs een' breeden trap op de groote Schutters zaal, alwaar, voor den eenen Schoorſteen, vier Overluiden der Schutteren, *Albert Koenraad Burch*, *Jan Vlooswyk*, *Pieter Reaal* en *Jacob Willekens*, konſtiglyk, door *Govert Flink*, geſchilderd zyn. Langs den wand deezer zaale, plagten drie fraaije Schutters-gezelſchappen te hangen, die gevaar liepen van, by gelegenheid der openbaare Verkoopingen, of andere ſamenvloeijing van volk, ligtelyk, beſchadigd te worden; waarom zy, op bevel der Heeren Theſaurieren, in Burgemeeſters Vertrek, op 't Stadhuis, overgebragt zyn, alwaar wyze nader beſchreeven hebben (*y*). In de Kamer van de Overluiden der Klovenieren, ziet men de Heeren *Cornelis Witſen*, *Roelof Bicker*, *Gerrit Reinſt* en *Simon van Hoorn*, in ſchildery, afgebeeld.

(*w*) Kemb. C. *f.* 127.
(*x*) Kemb. E. *f.* 60.

Stads Herbergen.

XXIV.

STADS HERBERGEN.

Deezen zyn, tegenwoordig, *vier* in getal, het Oude-zyds-Heeren-Logement, het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement, de Nieuwe Stads-Herberg, en de Nieuwe Stads-Herberg in de Plantaadje. Beſchryving der *Stads Herbergen*, als

I.

Oude-zyds-Heeren-Logement.

Het *Oude-zyds-Heeren-Logement* ſtaat aan de zuidzyde van den Grim-burgwal, ten einde van den Oude-zyds-Voorburgwal. De plaats, daar het zelve geſtigt is, behoorde, of grensde ten minſte, van ouds, aan het Klooſter der nieuwe Nonnen, en verſtrekte, in de zeſtiende eeuwe of eerder, tot eenen Stads Timmertuin, toen de *Scafferie* of *Schaffery* genaamd; gelyk, uit de Kaart van Cornelis Anthoniszoon, en ook van elders blykt (*z*). Naderhand, werdt, in de plaats der Schafferye, eene Brouwery getimmerd, *de Sleutel* genaamd, die, na eenige jaaren verloops, tot eene Lomberd gebruikt werdt, en nog laater, tot eene wooning voor byzondere Koopluiden verſtrekte. Eindelyk, werdt het gebouw door de Stad gekogt, en tot eene deftige Herberg en Logement bekwaam gemaakt. 't Middelſte en aanzienlykſte gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1647, vernieuwd is, heeft twee vleugels, die zig, binnenwaards, langs eene groote open plaats ſtrekken. De voorgevel is, tuſſchen de ligten der tweede en derde Verdiepinge, verſierd met hardſteenen Feſtonnen, en pronkt, in deszelfs frontespies, met het wapen der Stad, waarboven, twee leggende Leeuwen de Keizerlyke Kroon vaſthouden. Men treedt, in 't gebouw, over eene ſteenen brug, die met een fraai yzeren hek kan afgeſlooten wor-

Oude-zyds-Heeren-Logement.

(*y*) Zie hier voor, *bl.* 19.
(*z*) Groot-Memor. N. II. *f.* 94.

STADS HERBERGEN.

worden. Boven den ingang, ziet men, insgelyks, Stads wapen. Van binnen, is het Huis voorzien van een groot getal ruime vertrekken, en onder anderen van eene aanzienlyke behangen zaal, alwaar, dikwils, groote maaltyden gehouden zyn, en in welke ook huisfieraaden, kleederen en koftbaarheden, die hier, gelyk in andere voornaame Herbergen, openlyk verkogt worden, ten toon worden geftelt: ten welken einde, ook eenige benedenvertrekken, in den oofteliyken vleugel van 't gebouw, langs de Plaats, dienen. Voor den weftelyken vleugel, op de Plaats, is een hoog verdek op ftylen getimmerd, dienende tot eene zitplaats voor den Secretaris, Afflager, Verkoopers, Makelaars en anderen, alzo hier, genoegzaam het gantfche jaar door, in 't gemeen des Maandags, Huizen, Hofftéden, Obligatien en andere vafte goederen, zo by willige Verkoopinge, als, inzonderheid van den eerften November tot den eerften February, by *Executie*, geveild en verkogt worden.

2.

NIEUWE-ZYDS-HEEREN-LOGEMENT.

Nieuwe-zyds-Heeren-Logement.

Het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement*, ftaande op den Haarlemmerdyk aan de Heerenmarkt, werdt, in 't jaar 1617, gebouwd tot eene Vleefchhal en Wagthuis van gelyke gedaante als het Wagthuis en de Vleefchhal op de Weftermarkt. Men befpeurt dit nog, aan de vier Offenkoppen, die, in den voorgevel van 't gebouw, zyn uitgehouwen. Doch de Vleefchhal bleef hier niet lang, en 't gebouw werdt, in 't jaar 1623, aan de Weftindifche Maatfchappye, tot eene Vergaderplaats, afgeftaan en verhuurd (*a*). Men timmerde toen, agter eene open plaats, een nieuw gebouw, met twee vleugels, aan het voorige, agter welk gebouw, eerlang, op de Heeren-markt, een nieuwe Vleefchhal gezet werdt. De Weftindifche Maatfchappy hieldt hier haare Vergaderingen, tot na 't verlies van Brazil, in 't jaar 1647; wanneer zy in zulk een verval geraakte, dat zy, de huur van 't Huis niet konnende opbrengen, haare Vergaderingen verleide in haar nieuw gebouwd Pakhuis op Raapenburg. 't Weftindifch Huis op den Haarlemmerdyk ftondt, federt, verfcheiden' jaaren agtereen, genoegzaam zonder gebruik, tot dat men, in 't jaar 1657, befloot, het zelve te verhuuren tot eene Herberg (*b*), die, federt, den naam van het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* gekreegen heeft.

(*a*) Refol. Vroedfch. *N.* 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 *verfo.*
(*b*) Refol. Vroedfch. *Lt.* A. 8 *Jun.* 1657. *f.* 180.

't Gebouw heeft twee ingangen, een' van vooren, onder den fteenen trap naar 't Wagthuis, welk hier nog gebleeven is, en een' aan de ooftzyde, uitkomende op de Binnenplaats, alwaar, aan deeze zelfde zyde, ook een verdek tot een afflag getimmerd is: wordende alhier de meefte openbaare Verkoopingen van Schepen, en ook fomtyds Verkoopingen van Houtwaaren en andere Koopmanfchappen gehouden. De Verkoopingen by Executie van Schepen en Koopmanfchappen mogen, volgens eene Ordonnantie van Burgemeefteren van den drie en twintigften December des jaars 1681, nergens dan hier gefchieden (*c*). Wyders, is het Nieuwezyds-Heeren-Logement voorzien van eene groote zaal en verfcheiden' andere vertrekken en flaapkamers, bekwaam om aanzienlyke luiden te herbergen. De beide ingangen zyn, van boven, met Stads wapen verfierd.

STADS HERBERGEN.

3.

NIEUWE STADS-HERBERG.

Nieuwe Stads-Herberg.

Aan of in 't Y, voor de Stad, plagten twee Stads Herbergen op paalen te ftaan, de *Oude-* en *Nieuwe-Stads-Herberg* genaamd, waarvan de laatfte alleen overgebleeven is. De eerfte, die 't Leproozenhuis toekwam, ftondt op de hoogte der Buiten-Wieringer-ftraat, zynde een hegt houten gebouw, in den jaare 1613, voornaamlyk, aangelegd, tot geryf van reizende luiden, die, na 't fluiten van den boom, en van eene houten poort op de brug, langs welke men naar deeze Herberg toegang hadt, aan de Stad kwamen, en hier hunne nagtruft neemen konden. Ook werden 'er openbaare Verkoopingen van Zout, en ook wel van Schepen en Scheepsparten gehouden. Doch de neering in deeze Herberg merkelyk verloopen zynde, heeft men, voor eenige jaaren, befloten, dezelve, ten gronde toe, af te breeken. De brug, van welke wy fpreeken, verftrekt thans nog ten toegang naar een Burgerwagthuis, naar eene Jagthaven, en naar een' fteiger, alwaar eenige kleine fchuitjes leggen, gefchikt om de luiden aan boord te zetten.

De *Nieuwe Stads-Herberg*, die nog in wezen is, werdt gebouwd, op de hoogte der Spaarnedammer-brug, ter gelegenheid der opregtinge van het Veer over Buikfloot naar de Steden Hoorn, Edam, Monikendam en Purmerende, in den jaare 1660. 't Gebouw werdt, op gelyke wyze als de Oude Stads-Herberg, van hout getimmerd. Doch het

(*c*) Handv. *bl.* 1081.

J. de Beyer. delin.

C. Philips Jac. fec. 1763.

HET OUDE-ZYDS-HEEREN-LOGEMENT
en de
VOORPOORT VAN 'T GASTHUIS.

Stads Herbergen.

het is, in laater' tyd, en nog voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd, en met een ruim ſteenen gebouw vergroot; alzo de neering hier, ter oorzaake van het vermaakelyk uitzigt over 't Y, merkelyk toegenomen is. Men komt, aan de Nieuwe Stads-Herberg, over eene lange houten Valbrug, de Y-brug genaamd, die ook ten toegang verſtrekt naar een Burger-Wagthuis; naar den Buikſlooter Steiger, en naar eenen kleinen ſteiger voor roeiſchuitjes. De Nieuwe Stads-Herberg behoort aan de Stad, en wordt, door de Heeren Theſaurieren, gemeenlyk, voor een zeker getal van jaaren, verhuurd.

4.

Nieuwe Stads-Herberg, *in de* Plantaadje.

Nieuwe Stads-Herberg, in de Plantaadje.

Na 't aanleggen der nieuwe Plantaadje, in den jaare 1681, vondt men geraaden, tot weeringe van kleine kroegjes en kuffen, aldaar, eene enkele Herberg te laaten timmeren, en dezelve, met uitſluiting van alle anderen, te bevoorregten met den Wyntap, gelyk, in 't jaar 1688, geſchiedde (*d*). De nieuwe Herberg is een ſteenen gebouw van drie verdiepingen, en ſtaat in de middellaan, aan de zuidzyde, even over de Prinſengraft. De ingang is, van boven, met Stads wapen verſierd. Openbaare Verkoopingen worden, in deeze Herberg, ter oorzaake van derzelver afgelegenheid, niet gehouden. Doch men heeft 'er, eer de byzondere Loteryen verbooden waren, in 't begin deezer eeuwe, verſcheiden' kleine Loteryen getrokken; en ook, naderhand, eene Lotery ten behoeve van 't Eiland Urk. De opſtal deezer Herberge behoort aan byzondere perſoonen.

Wy agten, hiermede, de Weereldlyke Gebouwen, die eenigermaate aan de Stad behooren, te hebben afgehandeld. Na 't beſchryven der Godshuizen, zullen wy nog van eenige Geſtigten gewaagen, die ſommigen, veelligt, ook tot de Weereldlyke Gebouwen zouden betrekken. Hier ſtaat ons nog te ſpreeken, van eenige Gebouwen, die, of aan 't gemeene Land van Holland, of aan de Admiraliteit, of aan de Ooſt- en Weſtindiſche Maatſchappyen, toebehooren.

XXV.

Generaal Post-Comptoir.

Generaal Post-Comptoir.

Wy hebben, hier voor (*e*), reeds aangetekend, dat, na 't afſtaan van de Poſteryen der byzondere Steden en ook der Stad Amſterdam, aan 't gemeene Land van Holland, in 't jaar 1748, de Stads Paarden-ſtal, hier ter Stede, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de weſtzyde, tuſſchen de Mol- en Huiszittenſteegen, waarby ook de Stads Apotheek geplaatſt was, in 't jaar 1753, tot een Generaal Post-Comptoir, voor vyf en veertig duizend guldens, aan 't Land verkogt werdt. 't Gebouw is, ſedert, merkelyk vertimmerd, en heeft het wapen van Holland in den voorgevel gekreegen. Men treedt, door eene deftige poort, op eene ruime plaats, die, ter wederzyde en van agteren, met onderſcheiden Poſt-Comptoiren, betimmerd is. Het Brabantſche, Franſche en Engelſche ſtaat aan de zuidzyde, het Hamburger en Keulſche aan de noordzyde, en het Binnenlandſche aan de weſtzyde. Het overige van 't gebouw is, tot wooningen voor de Opzienders en voornaamſte Bedienden der Poſt-Comptoiren, geſchikt. De agtergevel pronkt met een Uurwyzer en Slagklok.

(*d*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 82 *verſo.*
(*e*) *Bladz.* 47.

XXVI.

Admiraliteits Gebouwen.

Admiraliteits Gebouwen.

Toen, in de veertiende en vyftiende eeuwe, de Waterſteden, en vooral Amſterdam, groot gezag oefenden, over 't beleid van den oorloge te water; het uitruſten van Oorlogsſchepen, en het heffen van een Pondgeld, om de koſten, daartoe vereiſcht, te vinden; gelyk, uit veele plaatſen onzer *Hiſtorie van de Stad*, heeft konnen blyken (*f*); was 'er, zo 't ſchynt, geen byzonder gebouw geſchikt, tot het waarneemen van de zaaken der Admiraliteit. De Byeenkomſten van de Afgevaardigden der Waterſteden werden, op 't Stadhuis, gehouden; het Pondgeld ontvangen, daar de Regeering zulks geraaden vondt (*g*), en de Oorlogsſchepen getimmerd, in de *Schaffery*, het *Baardſehuys*, of den Timmertuin der Stad. In den aanvang der Spaanſche beroerten zelven, toen Amſterdam alleen, in Holland, de Spaanſche zyde hieldt, en de Stadhouder, Graaf van Boſſu, aan de Amſterdamſche Regeering ſchreef „ dat hy zig, met de ſche„ pen van oorloge, niet langer begeerde te „ moeijen (*h*)"; ſchynt de Stad de zaaken der Admiraliteit, op haar eigen gezag alleen, beſtierd te hebben (*i*), zonder dat, tot het waarneemen derzelven, eenig byzonder gebouw vereiſcht werdt. Maar na 't overgaan der

Oudſte beheering van de zaaken der Admiraliteit.

(*f*) II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 141, 142, 146, 158.
(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 97, 101.
(*h*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 327.
(*i*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 318, 330, 333, 335, 335.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

der Stad aan de Staatſche zyde, in 't jaar 1578, kwam 'er, allengskens, merkelyke verandering in de zaaken der Admiraliteit. De Staaten van Holland en Zeeland eerſt, en daarna de algemeene Staaten heften een Convooigeld van de uit- en ingaande goederen, waaruit de koſten, vereiſcht tot beveiliging der Zee en der ſtroomen, gevonden werden. Amſterdam hadt, in dit Convooigeld, bewilligd (*k*). En, voor zo ver het zelve, van wege 't gemeene Land, ontvangen werdt, was 'er ook, in de Koopſteden, en vooral in Amſterdam, eene plaats noodig, voor den Ontvanger van het zelve en deszelfs bedienden. Men ſchikte hiertoe een gedeelte van 't Celle-Zuſters-Klooſter, gelegen tuſſchen den Oude-zyds-Agterburgwal en den Zeedyk, op de hoogte van de Molenſteeg. En nog tegenwoordig, ſtaat, op den Zeedyk, een oud groot huis, welk, in de Koopbrieven, daarvan voorhanden, den naam van *het oude Convooi* draagt. Doch 't leedt niet veele jaaren, of dit Convooi werdt, naar 't S. Cecilien-Klooſter, overgebragt, alwaar ook, in 't jaar 1597, een der nieuwlings opgeregte vyf Admiraliteits-Kollegien geplaatſt werdt.

I.

ADMIRALITEITS- *of* PRINSEN-HOF.

Beſchryving van het ADMIRALITEITS- *of* PRINSEN-HOF.

't S. Cecilien-Klooſter, ſtaande op den Oude-zyds-Voorburgwal, zuidwaards van de oude Doelestraat, en reeds in 't begin der vyftiende eeuwe geſtigt, was, niet lang na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, geſchikt tot een Logement voor Prinſen en groote Heeren, waarnaar het den naam van *Prinſenhof* gekreegen heeft, die 'er nog, in 't gemeen, aan gegeven wordt. De Graaf van Leiceſter is, zo ver my bekend is, de eerſte Heer van aanzien geweeſt, die 'er, in 't jaar 1586, in geherbergd werdt (*l*). 't Gebouw werdt, toen reeds, het *Hof van zyne Excellentie* genaamd, en de Vroedſchap beſloot, in Auguſtus des gemelden jaars, de Kerk van het zelve te ſchikken tot een Schermſchool (*m*). Doch deeze Kerk werdt, eerlang, tot een Comptoir, daar 't Convooigeld ontvangen werdt, vertimmerd. In 't jaar 1591, werdt beſlooten, het gedeelte van 't Klooſter, daar de Koken plagt te zyn, te verbouwen, tot wooningen voor de Leden der Admiraliteit, mids zy, daartoe, een gedeelte der penningen verſtrekten (*n*). Het gebouw heette, toen reeds, en gevolgelyk, lang voor dat Prins Maurits aldaar, in 't jaar 1594, geherbergd werdt (*o*), het *Prinſen-Hof*. In 't jaar 1597, werdt het voornaamſte gedeelte van 't Klooſter of Prinſenhof geſchikt, tot eene Vergaderplaats voor een der vyf Collegien ter Admiraliteit, die toen, door de algemeene Staaten, werden opgeregt: te weeten, voor het tweede in rang. En dit Collegie verklaarde, op den zeventienden April des gemelden jaars, geenen eigendom te hebben aan het Prinſen-Hof, noch aan de andere erven, die, door de Leden van het zelve, gebruikt werden (*p*). Door den tyd, verkreeg, nogtans, het Collegie den eigendom aan een gedeelte van 't gebouw van de Stad, en in 't jaar 1655, tradt men, over den afſtand van het overige, in onderhandeling (*q*). Op den eenentwintigſten January des jaars 1656, werdt eene overeenkomſt getroffen, tuſſchen de Admiraliteit en de Stad, waarby 't geheele vierkant van 't Prinſen-Hof, met de wooningen en vertrekken, daaraan behoorende, aan de Admiraliteit afgeſtaan werdt (*r*). Sedert, is dit gebouw, door vernieuwing en vertimmering, van tyd tot tyd, merkelyk verbeterd. Het aanzienlyk geſtigt, welk, voornaamlyk, dient tot de Vergaderplaats van de Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, is, in 't jaar 1661, geheel van den grond op, gebouwd. En in deeze eeuwe, zyn de agterſte gedeelten der wooningen voor de Raaden, die uit andere Provincien en Steden herwaards worden afgevaardigd, deftig hertimmerd. Zelfs heeft men, nog in den voorleeden jaare 1764, drie deezer wooningen, die op den Oude-zyds-Agterburgwal ſtonden, van den grond af, herbouwd. Men vondt toen, by 't graaven der grondſlagen, nog eenige bekkeneelen en doodsbeenderen, overblyffels der lyken, die, van ouds, in de Kerke of op 't Kerkhof van 't Cecilien-Klooſter, begraaven zyn geweeſt. De voornaamſte ingangen der wooningen, van welken wy ſpreeken, zyn, op de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen; en zy komen, van agteren, uit aan de ruime plaats van 't Admiraliteits Hof. In 't jaar 1758, werdt het oude S. Cecilien Kerkje afgebroken, en op dezelfde plaats, een nieuw gebouw tot een Comptoir van 't Convooi geſtigt. Het Kerkje van 't S. Agnieten-Klooſter, meer zuidwaards, op den Oude-zyds-Agterburgwal ſtaande, is, reeds omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, door de

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

(*k*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 386.
(*l*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 397.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 16 *Aug.* 1586.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 9 *April* 1591.
(*o*) *Zie* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 283. COMMELIN, *bl.* 722.
(*p*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 69.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 13, 20 *Dec.* 1655. *f.* 37, 47 *verſo.*
(*r*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 88.

HET ADMIRALITEITS- OF PRINSEN- HOF.

Admiraliteits Gebouwen.

de Admiraliteit, gebruikt geweeſt (*s*): en, nog tegenwoordig, verſtrekt het onderſte gedeelte van het zelve tot een Pakhuis, alwaar de aangehaalde goederen gebergd worden. Onder 't gemeen, hier ter Stede, wordt dit Pakhuis *de Hel* genaamd (*t*).

Gedaante, Sieraaden en Vertrekken van het zelve.

't Admiraliteits-of Prinsen-Hof heeft twee aanzienlyke ingangen, een' op den Oude-zyds-Voorburgwal, en een' in de Prinſenhofſteeg. Door den laatſten, heeft men den naaſten toegang naar 't Comptoir van 't Convooi, langs eenen breeden wenteltrap. 't Vertrek, tot dit Comptoir geſchikt, is in verſcheiden' afgeſchooten Plaatſen verdeeld, naar het werk der byzondere Officieren en Bedienden. Ook is, naaſt of agter het zelve, een vertrek voor den Ontvanger. Wy hebben reeds aangemerkt, dat dit gebouw, weleer, de Kerk van 't Cecilien-Kloofter geweeſt is. Het ſpits toorentje deezer Kerke ſteekt nog ten dake uit. De andere Poort leidt, voorby de wooning van den Kaſtelein of Kaſteleinſche, op eene groote vierkante Plaats, verſierd, in 't midden, met een' fraaijen pomp, aan eene zuil van blaauwen arduinſteen, boven op welke, eene ſierlyke glazen Lantaarn ſtaat, en die de plaats beſlaat van den Geregtspaal, welke hier, voor deezen, plagt te ſtaan. Aan de zuidzyde deezer Plaatſe, ſtaat het gebouw, welk, voornaamlyk, dient tot eene Vergaderplaats voor de Raaden ter Admiraliteit. De gevel van dit gebouw, welk, voor 't grootſte gedeelte, uit gebakken ſteen, gemaakt is, ruſt op een wit hardſteenen voetſtuk en diergelyke zuilen. 't Gebouw is drie verdiepingen hoog. De kap of fronteſpies van den gevel is, met fraai hardſteenen beeldwerk, verſierd, vertoonende, in 't midden, een' Leeuw, die, door twee vliegende wigtjes, bekranſt wordt; den Hollandſchen tuin bewaakt, en twee kruiswys geplaatſte Ankers, zynde het wapen der Admiraliteit, vaſthoudt. Ter regter zyde, ziet men 't beeld der Geregtigheid, met een naakt kind, eenen hoorn van Overvloed houdende, by zig; en daar agter Neptuin op een' Walviſch, met een Schip, Compas, Graadboog en Paſſer. Ter linkerhand, vertoont zig de Zee-oorlog, omringd van Geſchut, Roopaarden, Kruidvaten, Ankers, Zeilen, Scheepskiſten en Koopwaaren; en gevolgd van Tritons, Meereminnen, Zeepaarden en andere gedrogten. Beneden, ter wederzyde van den ingang van 't gebouw, ſtaan, op fraaije arduinſteenen zuilen, twee Leeuwen, die 't wapen der Admiraliteit voor zig houden. Uit het dak, ſteeken vier net gebouwde ſchoorſteenen, die vier Oorlogsſchepen der vlagvoerende Opper-Officieren, Admiraal, Luitenant-Admiraal, Vice-Admiraal en Schout-by-Nagt, tot windwyzers, voeren. Admiraliteits Gebouwen.

In de eerſte verdieping van 't gebouw, zyn het *Comptoir van den Commis der hoofdelyke betaalinge* en het *Comptoir van den Equipagiemeeſter*. Van hier, gaat men, langs eenen breeden trap, naar de tweede verdieping, alwaar de Raadkamer is, zynde een groot, vierkant vertrek, met twee fraaije ſchoorſteenen, welker mantels en kolommen, met beeldwerk, verſierd, en verguld zyn. De twee ſchoorſteenſtukken zyn, konſtiglyk, door *Ferdinand Bol*, geſchilderd. In dezelven, wordt de geſchiedenis van den jongen Manlius, die, om dat hy, tegen laſt, geſtreeden hadt, op bevel zyns Vaders, onthalsd werdt; en Eneas, de pryzen van den ſcheepsſtryd uitdeelende, keurlyk verbeeld. Ook hangt hier het geſchilderd afbeeldſel van den Luitenant-Admiraal Michiel Adriaansz. de Ruiter. Voor den ingang der Raadkamer, boven welken, het wapen van Holland, tuſſchen twee ſtroomgoden, uitgebeeld is, heeft men een ruim portaal, en in het zelve een *Comptoir voor de Kamerbewaarders*. Ter wederzyde van de Raadkamer, zyn twee vertrekken. In het weſtelyke, houden de Raaden afzonderlyke *Beſoignes*. En hier ſtaat, tegenwoordig, de pragtige Armſtoel voor den Admiraal-Generaal of deszelfs *Repreſentant*, die, in den rug, met het wapen van den Huize van Oranje en de ſpreuk *Je maintiendrai*, en op het kuſſen, met het wapen der Admiraliteit, beſtikt is. Voor den ſchoorſteen, in 't zuiden, is een Y-gezigt op oud Amſterdam geſchilderd. Aan den wand, hangen ook eenige Zeeſtukjes, en midden in 't vertrek, een fraai *modél* van een Oorlogsſchip van zes en dertig ſtukken. Het andere vertrek ten ooſten dient tot een Spreekvertrek voor den *Raad en Advokaat-Fiskaal* en den *Commis-Generaal*. Tegen den wand, ter wederzyde, leggen, op twee rekken, eenige veroverde ſcheeps vlaggen. Uit dit vertrek, komt men, zuidwaards, in een ander, geſchikt voor de *Commiſen ter recherche*, werwaards men, uit het Portaal voor de Raadkamer, een' gemeenen toegang heeft. In het zelve, zyn ook eenige vlaggen geplaatſt. Op de derde Verdieping van 't gebouw, zyn de *Secretary* en *Charterkamer* der Admiraliteit, benevens drie of vier kleine vertrekken, die tot Comptoiren voor den Boekhouder van den Equipagiemeeſter, en voor den Zegelklopper, en tot ander gebruik geſchikt zyn. De Secretary heeft twee ſchoorſteenen. In 't Portaal voor dezelve, zyn beſlooten Kaſſen voor de Boden,

(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 15 *July* 1616. *f.* 174 *verſo.*
(*t*) *Voiez* Semaine burlesque d'Amſterdam *p.* 138.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

den, en ook eenige anderen geplaatſt. In de Charterkamer, ten ooſten der Secretarye, zyn de Notulen van den Raad en andere Stukken en Papieren, door den tegenwoordigen Chartermeeſter, den Heere Mr. JAN JACOB HARTSINCK, onlangs, in eene zeer nette orde, geſchikt. Tuſſchen het dak, zyn twee groote looden bakken geſteld, die, gemeenlyk, vol water gehouden worden, om zig van het zelve, by ongeval van brand, te konnen bedienen. Op de Vliering, worden de gereedſchappen nog bewaard, welken men, by de Admiraliteit, in 't oefenen van lyf- en halsſtraffen, plagt te gebruiken.

Waakers van 't Prinſenhof.

Tot bewaakinge van 't Admiraliteits- of Prinſen-Hof, zyn eenige Wagten aangeſteld, die, 's nagts, in vier huisjes, op den Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, de wagt houden, en in 't jaar 1662, door 't Geregt der Stad, gemagtigd zyn, om, even als de gewoonlyke Nagtwagt, te waaken tegen brand en andere ongelukken; als mede tegen huisbraak, overlaſt en diergelyke onbehoorlykheden, omtrent de plaats, waar zy zig onthouden, voorvallende (*u*).

2.

ADMIRALITEITS- *of* LANDS MAGAZYN *en* SCHEEPS-TIMMERWERF.

Oudſte Admiraliteits-Magazyn en Scheeps-Timmerwerf hier ter Stede.

Na 't opregten der Admiraliteit, in 't jaar 1597, bergde dezelve, te Amſterdam, haare Scheepsgereedſchappen in gehuurde Pakhuizen, die, hier en daar, door de Stad, verſpreid waren. Doch daar verliepen niet veele jaaren, of haar werdt een erf, op Uilenburg, tot een Magazyn, en een ander, op Raapenburg, tot eene Timmerwerf afgeſtaan. De eerſte deezer plaatſen geraakte, nogtans, met het vergrooten der Stad, te veel binnenwaards: en zy werden beide, eerlang, te klein bevonden, tot het einde, waartoe zy dienen moeſten. In 't jaar 1648, verzogt de Admiraliteit, een Magazyn te mogen bouwen op Marken, tot berging van geſchut en kogels. Doch de Vroedſchap wees dit verzoek van de hand (*v*). 't Liep aan, tot den twaalfden Auguſtus des jaars 1655, eer haar een groot erf op Kattenburg, tot een Scheeps-Magazyn en Timmerwerf, werdt afgeſtaan, tegen het erf op Uilenburg, en de Timmerwerf op Raapenburg, die zy te vooren bezeten hadt (*w*). By het erf op Kattenburg, werdt, in 't jaar 1660, nog een groot ſtuk gronds gevoegd, tot vergrooting der Scheeps-Timmerwerf (*x*), die van eene verbaazende uitgeſtrektheid is.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Midlerwyl, was men, met het graaven der grondſlagen van het tegenwoordig ADMIRALITEITS- *of* LANDS MAGAZYN, begonnen, op den twaalfden September des jaars 1655. In Maart des volgenden jaars, werdt de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd, door de Heeren *Jonas Witſen*, *Dirk Herberts*, *Pieter Jacobsz. Buttegaar* en *Reinier van Kuik*; en daarop, zo vlytiglyk, voortgevaaren met timmeren, dat het Magazyn, binnen negen maanden, tot gebruik bekwaam gemaakt werdt. Het ſtaat, op den zuidweſterhoek van Kattenburg, aan en in de groote Kattenburger ſtraat, rondsom in 't water. Het is van harden gebakken ſteen gebouwd; twee honderd en twintig voeten breed, twee honderd voeten diep, en drie verdiepingen hoog, behalve dat het dak, welk, langs de zyd- en agtergevels, dubbel is, voor eene vierde verdieping verſtrekken kan. De vier gevels van 't gebouw zyn, in 't midden, met vier uitſteekende paviljoenen uitgetimmerd. In de frontespieſen van den voor- en agtergevel, zyn de Zeevaart en de beſcherming der zelve, fierlyk, in ſteen, uitgehouwen. Aan het Paviljoen van den agtergevel, welk, met trappen, naar 't water afgaat, ziet men de wapens der Heeren, die den eerſten ſteen aan 't gebouw gelegd hebben: ook leeſt men, aldaar, in een opſchrift, in ſteen gehouwen, dat het, in negen maanden tyds, tot gebruik gebragt is. De buitenpoort van vooren, die, op Doriſche kolommen, ruſt, leidt over eene ſteenen brug, door den ingang van 't gebouw, boven met het wapen der Admiraliteit verſierd, in een ruim vierkant Portaal, in welks vier hoeken, van boven, de wapens der vier Heeren Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, het Magazyn getimmerd is, te weeten, *Cornelis Witſen*, Burgemeeſter der Stad Amſterdam, *Floris Pietersz van der Hoef*, Burgemeeſter der Stad Haarlem, *Frans Herberts*, Burgemeeſter der Stad Gouda, en *Herman van Ewyk*, Domheer te Utrecht, in hardſteen uitgehouwen zyn. Aan de zoldering, hangt een ſchuitje, welk uit de Straat Davis herwaards gebragt is. Ter wederzyde van dit Portaal, zyn twee ruime vertrekken. De Kamer ter regterzyde pronkt, voor den ſchoorſteen, met het wapen der zeven Vereenigde Provincien, en met zeſtien wapens van Raaden ter Admiraliteit. Ook hangen 'er eenige vlaggen en vendels, en, midden in 't vertrek, een modél van een Oorlogsſchip van zes en dertig ſtukken. Boven de deur,

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Beſchryving van het tegenwoordig ADMIRALITEITS- *of* LANDS MAGAZYN.

(*u*) Groot-Memor. N. V. *f.* 89.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. 19. 9 *Jan.* 1648. *f.* 173 *verſo.*
(*w*) Groot Memor. N. IV. *f.* 70.
(*x*) Groot-Memor. N. V. *f.* 16 *verſo.*

J. de Beyer ad vivum delin.

GEZIGT op 't ADMIRALITEITS-MAGAZYN, en de OOSTER-KERK in 't verschiet.

Admiraliteits Gebouwen.

deur, tegen over den ſchoorſteen, is een fraai Schilderſtuk van *Bol* geplaatſt, welk, voorheen, in de Kajuit van een Admiraliteits-Jagt geſtaan heeft, en 's Lands hooge Regeering, in de gedaante eener aanzienlyke Vrouwe, verbeeldt, den ſtaf van bevel aan eenen Zeeoverſte toereikende. Onder 't ſtuk, leeſt men deeze regels van Vondel:

De groote Zeevooghdin gebiet den waterheiligh
En Admiraal der Zee, in haaren dienſt getreên,
Dat hy de Zeevaert voor 's Lants Vrede en Vryheit veiligh,
En zegene den buit en koopvaerdy der Steên.
Hy, vaerdigh om dien laſt groothartig uit te voeren,
Neemt Sterkheit, Wysheit en Voorzigtigheit te baet.
Nu durft geen Zeegedroght op zee de vinnen roeren.
Zoo groeit den handel aen, ten wasdom van den Staet.

De Raaden ter Admiraliteit, het Magazyn komende zien, vergaderen in deeze Kamer. De andere heeft, tegenwoordig, geen byzonder gebruik. Uit het Portaal, treedt men, regt uit, op eene vierkante Binnenplaats, die gewelfswyze over 't water gebouwd, en omringd is van eene gaandery, ruſtende op zes en veertig kolommen van gebakken ſteen, waardoor 't gantſche gebouw onderſchraagd wordt. De Plaats plagt met klein geſchut belegd te zyn; doch men heeft dezelve, al ſedert eenige jaaren, van deeze zwaarte ontlaſt.

In de kelders van 't Magazyn, leggen thans meeſt ledige watervaten en weinige kogels en oorlogstuig. De eerſte verdieping van 't gebouw is verdeeld in vier voornaame Magazynen, een tot Spykers en Yzerwerk; een tot Kabels en Touwwerk; een tot Zeildoek en Zeilen, en een tot bloks en 't gene meer tot de talie van een ſchip noodig is. Uit deeze Magazynen, heeft men, langs ſteenen trappen, toegang naar de zolders van de tweede en derde verdieping, boven ieder derzelven: op welke zolders, de ſpykers, het ligt yzerwerk, allerlei ſtaand en loopend want, zeilen, vlaggen, vlaggenſtokken, riemen, bloks, lantaarns, kardoeskookers, kruidhoorens, kruidmaaten, potten, ketels, en veelerlei ander Stuurmans- Konſtapels- en Koks-gereedſchap, in byzondere kaſſen, hokken, bakken en laaden, in eene zeer nette orde, geplaatſt zyn. Ook heeft men, op de tweede verdieping, eene Zeilenmaakers- en eene Compaſſenmaakers-Werkplaats. Doch een voornaam gedeelte deezer verdiepinge, langs den voorgevel in 't zuidooſten, is geſchikt tot eene Wapenkamer, waar 't handgeſchut, zyd- en ander geweer, welk in den zeekryg gebruikt wordt, in byzondere kaſſen, wordt bewaard. Tuſſchen de twee gedeelten van het dak, loopt, langs de zyd- en agtergevels van 't gebouw, een waterbak, die zeſtienhonderd tonnen waters houdt. Men plagt dit water, langs looden buizen, in welken groote koperen kraanen ſtaken, op alle de verdiepingen, te konnen brengen, om 'er zig, voornaamlyk by ongeval van brand, van te bedienen; doch, ſedert de verbetering der bluſchgereedſchappen hier ter Stede, zyn deeze buizen en kraanen weggenomen. Voorts, ſteeken, aan de vier hoeken van 't gebouw, vier ſchoorſteenen ten dake uit, die ieder eene konſtig gewerkte koperen Sphere draagen. Tuſſchen de daken, ten noorden, is een hoog plat, van waar men een ruim en ver uitzigt heeft, over 't Y en de Zuiderzee. In 't jaar 1740, bevondt men eenige zakking in de grondſlagen van 't Magazyn; die, ſedert, verholpen werdt. Ook ſtevigde men de wanden van 't gebouw, door eenen zwaaren ſteenen beer, die, van onderen, tegen dezelven gelegd werdt.

Admiraliteits Gebouwen.

De Admiraliteits-Scheepstimmerwerf heeft twee toegangen, een' over eene brug uit het Magazyn, en een' uit de groote Kattenburgerſtraat, van welke zy, met eenen hoogen ſteenen muur, afgeſcheiden is; waar langs zy zig tot aan 't Y toe, ter lengte van omtrent vyftienhonderd voeten, uitſtrekt. De laatſtgemelde toegang is eene groote ſteenen poort, op welke een ſierlyk ſteenen Koepeltoorentje ſtaat, voorzien van een Uurwyzer en Slagklok. Door deeze poort getreden zynde, komt men op een vierkant plein, *de Beurs* genaamd, daar 't arbeidsvolk vergadert, als 't betaaltyd is. Voorts ontmoet men, ter wederzyde, de wooningen van twee der Onder-Equipagemeeſters, van den Commis, van den Meeſter-Timmerman, en van een of twee mindere Bedienden. Wyders, is de Werf, langs de zuidooſtzyde, betimmerd met zwaare ſteenen Lootſen, in byzondere vertrekken verdeeld. Hier heeft men de groote Smids-winkel, daar ankers en veelerlei zwaare yzeren gereedſchappen vervaardigd worden. Voorts, byzondere Werkplaatſen voor Blikſlagers, Zwaardveegers, Huistimmerluiden en Schipbeſchieters, Schuitentenmaakers, Roopaardenmaakers, Schilders, Maſtenmaakers, Blokenmaakers, Metſelaars, Loodgieters, Riem- en Boommaakers,

Beſchryving der tegenwoordige Admiraliteits-Scheepstimmerwerf.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Kuipers enz. Vooraan op de Werf, ſtaat eene Stookloots, daar 't ligte hout, welk in en aan de Schepen verbruikt wordt, lenig wordt geſtookt, wanneer het zig gemakkelyker buigen en verwerken laat.

Ten einde van de Werf, ſtaat nog een groot *Scheepsmagazyn*, tot berging der Scheepsbehoeften en gereedſchappen, die uit zee aangebragt, en in 't eerſtgemelde Magazyn, niet bekwaamlyk, gebergd konnen worden. Het is, met de vliering, ook vier verdiepingen hoog, en heeft een dubbel dak. In den voorgevel, boven de Poort, naar welke, men over eene ſteenen brug toegang heeft, ſtaan drie wapens der Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, dit gebouw geſtigt is: en op de lyſt van den agtergevel, ſtaat het wapen der Admiraliteit, door twee Leeuwen beſchermd, in ſteen uitgehouwen. De kelders dienen, voornaamlyk, tot berging van yzeren ballaſt voor de Oorlogsſchepen. Op de eerſte verdieping, worden de kabels, boeijen en andere zwaare Scheepsbehoeften gebergd: op de derde, de ligter Scheepsnoodwendigheden. De tweede is in verſcheiden' winkels onderſcheiden, alwaar de bloks, het ſtaande en loopende want, en veele andere behoeften, tot de uitruſtinge der Schepen vereiſcht, gereed gemaakt worden. Tusſchen 't dubbel dak, legt een groote Waterbak, waaruit het water, langs looden buizen, geleid wordt tot op de eerſte verdieping, alwaar het, tot groot geryf der buuren hier omtrent, door zwaare kraanen, kan getapt worden. Ook zou men 'er zig, by ongeval van brand, van konnen bedienen, ten welken einde, dit Magazyn van drie brandſpuiten voorzien is. Voor het zelve, is 's Lands *Geſchutwerf*, die, doorgaands, met een groot getal van metaalen en yzeren ſtukken geſchut belegd is. Ook ſtaat hier, aan 't Y, eene zwaare *kraan*, om Kanon en andere zwaare lighaamen te losſen en te laaden, en om de Scheepsmaſten uit- en in te zetten.

Regt voor 't eerſtgemelde Magazyn en de Timmerwerf, is het groote *Scheepsdok*, alwaar de volbouwde Oorlogsſchepen, gewoonlyk, onttakeld, worden opgelegd. Het is een ruim vierkant, rondsom met paalen bezet, op welken, op zekere afſtanden, Wagthuisjes geplaatſt zyn, waarin de Schepen, by dage en by nagt, door aangeſtelde wagten, bewaakt worden. Voorts, zyn 'er, in 't paalwerk, twee openingen, eene naar den kant van de Werf, en eene naar buiten, door welken de Schepen, in en uit het Dok, gebragt worden. By de uitvaart naar buiten, ſtaat een ſterk *Wagthuis*, welk met geſchut voorzien is. De Werf naar den kant van het Dok toe is, eigenlyk, tot het bouwen van groote Schepen geſchikt: het overige en kleinſte gedeelte der Werf, naar den kant van 't Y, dient tot het timmeren van Sloepen, Booten en ander klein Vaartuig. ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

3.

ADMIRALITEITS-LYNBAAN.

De Stad, in 't jaar 1660, met de Admiraliteit, wegens 't opregten eener nieuwe LYNBAAN, zynde overeengekomen (y), werdt dezelve, in 't zelfde jaar, gebouwd, aan 't einde van Ooſtenburg, nevens en beooſten de Lynbaan der Ooſtindiſche Maatſchappye. 't Gebouw is vyf en vyftig voeten breed, en omtrent agttienhonderd voeten lang, en pronkt, met twee kruiswys geplaatſte ankers, het wapen der Admiraliteit, onder een fraaije Feſton, in den voorgevel, op wiens lyſt, een Leeuw met een zwaard en zeven pylen, het wapen der Vereenigde Nederlanden, geplaatſt is. De agtergevel is, met de byzondere wapens der Vereenigde Provincien, verſierd. De buiten-muuren van 't gebouw zyn wel drie voet dik: de binnen-muur, die 't gebouw, in de lengte, in twee deelen ſcheidt, ruſt op open boogen. Aan de eene zyde, de *groote Baan* genaamd, worden de kabels geſlaagen: aan de andere, de *kleine Baan* geheeten, wordt het ligter touwwerk gemaakt. Ook is hier de plaats, daar de hennip gehekeld; de Stoof, daar het touwwerk lenig gemaakt; de Teerketel, daar het geteerd wordt, en al wat verder tot eene zwaare Touwſlaagery wordt vereiſcht. De zolders van 't gebouw dienen tot berging van hennip, roopaarden, ledige vaten enz. De wooning van den Onder-Opzigter over 't werkvolk is voor aan de ſtraat. Langs de zuidooſtzyde van 't gebouw, van buiten, legt gemeenlyk een goede voorraad van Scheepsankers. Beſchryving van de ADMIRALITEITS LYNBAAN.

XXVII.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

1.

OOSTINDISCH-HUIS.

Toen, reeds voor 't einde der zeſtiende eeuwe, de handel op Ooſtindie derwy- Aanleiding tot het ſtig-

(y) Reſol. Vroedſch. Lt. H. 20. Jan. 1660. f. 239 verſo.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

ten en vergrooten van het Oostindisch-Huis.

wyze was toegenomen, dat men, hier ter Stede, eene Oostindische Maatschappy hadt, die den naam droeg van *de oude Compagnie*, werdt, by de Vroedschap, beslooten, deeze Maatschappy te geryven met een erf tot een Pakhuis op Raapenburg, niet verre van 't Ryzenhoofd aan 't Y (z); welk Pakhuis, sedert, herbouwd, en nog in wezen is. Het staat op den westerhoek van de Foelieststraat; heeft twee aanzienlyke gevels, en een' gang aan de westzyde, die eene groote steenen poort aan de straat heeft, boven welke, het gewoone merk der Maatschappye alhier uitgehouwen is. Met den aanwas des Oostindischen Speceryhandels, werdt, aan de Vereenigde Oostindische Maatschappye, die, in 't jaar 1602, opgeregt was, *Stads Bos* of *Geschuthuis*, staande ten einde van de Hoogstraat, verhuurd, voor tweeduizend guldens in 't jaar (a). En 't leedt naauwlyks twee jaaren, of men besloot, de Maatschappy te geryven met meerder plaats, omtrent het Boshuis; en Stads geschut, welk daar, voor een gedeelte, nog was blyven leggen, over te brengen naar de Voetboogsdoele (b), die, sedert, gedeeltelyk, tot een Stads Wapenhuis verbouwd werdt. In 't jaar 1608, werdt haar een erf op Raapenburg, tot eene Scheepstimmerwerf, afgestaan (c). 't Pakhuis in de Hoogstraat, eerlang, te klein geworden zynde, kwam de Stad, met de Maatschappye, in 't jaar 1658, overeen, om haar, nevens het zelve, een ander te bouwen, welk zig, tot aan den ingang der Waalen Kerke, uitstrekken (d), en waarvoor de Maatschappy, tegen vier en een half ten honderd van de kosten der timmeringe, in 't jaar, aan huur betaalen zou (e). Ten deezen tyde, betaalde de Maatschappy, voor huur van 't oude Oostindisch-Huis, in de Hoogstraat, zeven duizend twee honderd guldens in 't jaar. De huur van 't nieuwe gebouw, naast den ingang der Waalen Kerke, die drie duizend negen honderd vyf en dertig guldens beliep, kwam hierby; zo dat de jaarlykse huur, voortaan, elf duizend een honderd vyf en dertig guldens beloopen zou. Doch alzo, in 't jaar 1661, nog eenige verbeteringen aan 't Oostindisch-Huis geschied waren, werdt de huur van het zelve, op elf duizend vyf honderd guldens in 't jaar, bepaald (f). In 't begin des jaars 1720, besloot de Vroedschap dit zo dikwils vergroot gebouw aan de Maatschappye te koop aan te bieden (g), en my is onderregt, dat zy 'er, wat laater, twee honderd vyf en zeventig duizend guldens voor betaald heeft, mids haar 't gebruik van Stads grooten Moddermolen, tot het diephouden van haar Dok, vergund werdt, zo dikwils, als zy 't noodig hebben mogt.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

Het Oostindisch-Huis, waarvan wy spreeken, bestaat dus, uit drie aan een gevoegde gebouwen. Het oudste, tegenwoordig het *Oude Slagthuis* genaamd, staat op den hoek van de Hoogstraat, en strekt zig langs den Kloveniers-burgwal of Oostindische Kaai, uit tot aan 't Krankzinnigen-huis. Het heeft vyf ingangen, waaronder twee kleinen, op den Burgwal; en een in de Straat, welke laatste geopend wordt, wanneer 'er Specerye of andere Indische Koopmanschappen, die, op de ruime zolders van 't Slagthuis, bewaard worden, moeten worden afgeleverd. Voorts, geschieden, in 't Slagthuis, de aanbesteedingen der leevensmiddelen en andere waaren, die tot onderhoud van 't Scheepsvolk dienen, of naar Oostindie verzonden worden. Ook worden deeze waaren, voor een groot gedeelte, in 't Slagthuis ontvangen, en uit het zelve gelaaden in Ligters, dieze aan boord der Oostindische schepen voeren. Het tweede gebouw, welk het Oostindische Huis uitmaakt, staat beweesten het gemelde in de Hoogstraat, en aan dit is, eindelyk, het derde en nieuwste gevoegd, welk zig nog meer westwaards tot aan den ingang der Waalen Kerke strekt. Beide deeze gebouwen hebben eenen gemeenen ingang in de Hoogstraat, zynde eene sierlyke hardsteenen Poort, nevens welke, de deur naar 't Wagthuis is, waarin zig de waakers onthouden, die 't Huis, van buiten en van binnen, by nagt en by dage, bewaaken. Door de Poort, komt men op eene ruime vierkante Binnenplaats, daar 't Bootsvolk byeenkomt, om aangenomen of gemonsterd te worden. Voorts, zyn, op deeze Plaats, de op- en toegangen naar alle de kamers en vertrekken van 't Huis, die zeer veelen in getal en tot veelerlei byzonder gebruik geschikt zyn. In sommigen, daar de Bewindhebbers vergaderen, zyn eenige Chineesche en andere Schilderyen geplaatst. Een bovenvertrek van 't zuiderdeel des gebouws dient tot eene Wapenkamer, alwaar veelerlei geweer, welk in den oorlog te water en te lande te passe komt, wordt opgelegd. Ook is hier de groote Zaal, alwaar de openbaare veiling der Indische waaren geschiedt.

Beschryving van het zelve.

2.

(z) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$. 8 Nov. 1590. f. 284.
(a) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 14 April 1603. f. 423, 424.
(b) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 April 1605. f. 59 verso.
(c) Resol. Vroedsch. N. 10. 25 Jan. 1608. f. 162 verso.
(d) Resol. Vroedsch. Lit. A. 14 Jan. 1658. f. 379.
(e) Groot-Memor. N. IV. f. 151.
(f) Groot-Memor. N. IV. f. 20 verso.
(g) Resol. Vroedsch. Lit. GG. 25 Jan. 1720. f. 8.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

2.

OOSTINDISCH ZEEMAGAZYN en SCHEEPSTIMMERWERF.

Beschryving van het OOSTINDISCH ZEEMAGAZYN en TIMMERWERF.

De Scheepstimmerwerf op Raapenburg, die der Maatschappye, reeds in 't jaar 1608, was afgestaan, door den tyd te klein geworden zynde, vondt zy, na de vergrooting der Stad, omtrent den jaare 1660, geraaden, dezelve te verleggen op Oostenburg. Hier kogt zy eenige erven van de Stad, ter breedte van zes honderd zes en dertig, en ter diepte van ruim agt honderd voeten, voor eene somme van zeven duizend zes honderd en twintig guldens (*b*): welke erven, door twee wyde dwarsgrafften, in drie Eilandjes, verdeeld werden. Op het eerste deezer Eilandjes; werdt een groot Zeemagazyn gestigt, ten einde der groote Oostenburger straat, welk het gantsche erf in de breedte beslaat. De twee andere Eilandjes werden aangelegd tot Scheepstimmerwerven.

Het OOSTINDISCH ZEEMAGAZYN, veeltyds het *Oostindisch-Buitenhuis* genaamd, is vier verdiepingen hoog, zeventig voeten diep, en, ter wederzyde, van vooren en van agteren, met vleugels uitgebouwd. Op den voorgevel, die, zo wel als de agtergevel, in 't midden, Paveljoenswyze, uitsteekt, staat een fraai Koepeltoorentje van hout met lood bekleed, en met twee Uurwyzers en een Slagklok voorzien. Voorheen, staken 'er vier schoorsteenen ten dake uit, die weggenomen zyn, om dat zy 't Magazyn, alwaar nu niet gevuurd wordt, te zeer bezwaarden. Men komt in 't gebouw, over eene brug, voor welke, ter regter zyde, een *Corps de Guarde*, ten dienste der waakeren van 't Magazyn, en ter linkerzyde, een Comptoir voor eenige Bedienden geplaatst is. Men treedt, in 't Magazyn, door eene aanzienlyke hardsteenen Poort van de Toskaansche bouworde. Diergelyk eene Poort is ook in den agtergevel van 't gebouw. In 't Portaal tusschen deeze twee Poorten, is een vertrek voor den Constapel, en een ander voor den Poortier. In 't eerste, leggen, doorgaands, eenige kleine stukjes geschut. In 't andere, staat eene brandspuit. Ter wederzyde der Poorte van den agtergevel, zyn de ingangen naar de pakhuizen der eerste verdiepinge. Men heeft hier een Spykerpakhuis, een Pakhuis voor kabels en touwwerk en een Yzerpakhuis aan de regter zyde. En aan de linker zyde, een ruim Slagthuis, daar 't hoornvee ten dienste der Oostindische Schepen, geslagt, afgehouwen en ingezouten wordt. Tegenwoordig, hangt men hier vystig of zestig geslagte beesten te gelyk aan den haak. Op de tweede verdieping, zyn, langs den agtergevel, eene groote menigte en verscheidenheid van Scheepsnoodwendigheden geplaatst. Langs den voorgevel heeft men 't Porcelein-Magazyn, de Peper-zolder, en de zolder, daar de fyner Speceryen, in beslooten kassen, bewaard, en ook verlezen worden. De Cauris wordt hier ook uitgezogt. De zolders der derde verdiepinge zyn ook van Specerykassen voorzien. Ook legt 'er Peper los en in baalen. Een gedeelte deezer verdiepinge wordt tot eene Loots voor de Huistimmerluiden gebruikt. De Kaneelzolder is op de vierde verdieping. Het uitschot der Speceryen wordt op de vliering gelegd, op welke, voorheen, de Zeilenmaakers werkplaats plagt te zyn. Doch deeze is, in 't jaar 1752, verplaatst in een gebouw, welk, in 't gemelde jaar, voor de brug, ter regterzyde, naar de agterstraat toe, gestigt werdt, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, *Nicolaas Willem Hartman*, op den twintigsten April 1752, den eersten steen gelegd heeft. Het gebouw is drie verdiepingen hoog, behalve de vliering. De benedenste wordt, door de bedienden van 't Slagthuis, gebruikt, om Vleesch en Spek te zouten en te bergen. Op de tweede worden de nieuwe Zeilen en 't Zeildoek bewaard, en somtyds ook natte zeilen gedroogd. De derde verdieping is de werkplaats der Zeilenmaakeren. Op de vliering, worden de oude zeilen en ander linnengoed, tot scheepsgebruik, gebergd. Agter het gebouw, van welk wy spreeken, staat een ander, welk, reeds in 't jaar 1720, gestigt is, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, op twee hardsteenen, *Gerrit Hooft de Jonge*, *Dirk Sautyn*, *François de Witt* en *Adriaan van Loon de Jonge*, den agttienden April des gemelden jaars, den eersten steen gelegd hebben. Het is eene verdieping hooger dan het voorgemelde, en gebouwd rondsom eene vierkante binnenplaats, die met Verwhout belegd is. Het gebouw dient tot een pakhuis voor Koffy, Tin, Drogeryen, Speauter, Katoenen-garens, en veele andere waaren, die uit de Indien worden aangebragt. Men kan de goederen hier, door middel van zes windassen, te water, en van vier, te lande, opslaan en aflaaten. De Katoenen-Lywaaten worden gelegd in het Pakhuis der Compagnie, op de Y-graft, nog de *oude Werf* genaamd.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

Uit het groot Oostindisch-Magazyn, welk wy,

(*b*) Groot-Memor. N. V. *f.* 56 *verso*.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

wy, in de eerſte plaats, beſchreeven hebben, komt men, over eene brug, op het tweede Eilandje, ter wederzyde met lootſen bezet, voor de Scheepstuigmaakers, Blokenmaakers, Schuitenmaakers, voor welker Loots eene Werf legt: voorts, voor Roopaarden-, Spillen-, en Braadſpitmaakers, Beeldhouwers, en Riemmaakers. By de Loots deezer laatſten, ſtaat het modél van het eerſte Schip, welk op deeze werf gebouwd, en *Zuidpolsbroek* genaamd werdt. By den naam van 't ſchip, ziet men 't jaartal 1663. Van het tweede Eilandje, komt men, over eene brug, op het derde of de eigenlyke Scheepstimmerwerf. Deeze is, voor aan, ook, ter wederzyde, met lootſen bezet. Men ontmoet hier de groote Smedery, waar met agttien vuuren geſmeed wordt; twee ten dienſte der Ankerſmids. Agter dezelve, ſtaat de Stoof, daar 't beſchot tot ſcheepsgebruik lenig wordt gemaakt. Voorts heeft men hier eene Loots voor de houten Nagelmaakers, eene Spykerloots en eene Loots voor de Schipbeſchieters. De Equipagemeeſter heeft hier by ook een Comptoir en Spreekvertrek. Het derde Eilandje is verre het grootſte van de drie, en omtrent drie honderd en vyftig voeten lang. Voor het zelve is het Dok der Maatſchappye, met paalwerk, in 't Y afgeperkt, alwaar de Ooſtindiſche Schepen, onttakeld, leggen. De Meeſter Timmerman heeft zyne wooning voor 't Magazyn, tuſſchen de groote en kleine Ooſtenburger ſtraat.

3.

Lynbaan der Oostindische Compagnie.

Beſchryving van de Lynbaan der Oostindische Compagnie.

In 't begin des jaars 1660, droeg de Stad, aan de Ooſtindiſche Maatſchappy, den grond op Ooſtenburg, beooſten de Agterſtraat, het Magazyn en de Werf, op, tot eene Lynbaan, en tot een *Teer-Magazyn*, het uiterſte einde van de Stads veſten aan deezen kant, by het Bolwerk *Zeeburg* (*i*). De Lynbaan, tot welke men ook van de Werf, over eene brug, toegang heeft, legt naaſt die der Admiraliteit ten weſten, en heeft juiſt dezelfde lengte; doch het gebouw, welk, voor aan de Ooſtenburger graft, ten deele tot eene wooning voor den Equipagemeeſter, ten deele tot een Hennip- en Touwpakhuis, is geſtigt, is veel hooger, breeder en aanzienlyker, en pronkt met eenen fraaijen voorgevel, in welks nette Fronteſpies, het merk der Vereenigde Ooſtindiſche Compagnie, zynde de letters V. O. C. dooreen gevlogten, in ſteen, uitgehouwen is. De agtergevel is, op gelyke wyze, verſierd. De Lynbaan zelf heeft haare groote Stoof en Teerketel. Boven dezelve, is een zolder, daar de hennip gehekeld wordt. Het *Teer-Magazyn* ſtaat een ſtuk wegs van de Lynbaan, rondsom in 't water. Het is een vierkant gebouw van twee verdiepingen, en met een dubbel dak voorzien. Beneden wordt de Harpuis gemaakt, en de voorraad van Teer bewaard. Boven is eene Kuipery en Schipbeſchieters winkel. Tegen over dit Magazyn, agter het Bolwerk Jaap-Hannes, ſtaat de Zaagmolen der Ooſtindiſche Maatſchappye, alwaar het hout, welk zy tot Scheepsgebruik noodig heeft, gezaagd wordt.

(*i*) Groot-Memor. N. V. *f.* 20 *verſo.*

XXVIII.

Westindisch-Huis *en* Pakhuis.

Beſchryving van het Westindisch Huis *en* Pakhuis.

De Vaart naar Guinea en de Weſtindien, hier ter Stede, zo wel als die naar Ooſtindie, ook reeds voor 't einde der zeſtiende eeuwe, ondernomen zynde, vondt de Vroedſchap, in 't jaar 1599, geraaden, aan zekere vereenigde Maatſchappye, handelende op Guinea, een erf digt by 't Ryzenhoofd toe te ſtaan (*k*). Dit erf lag ter plaatſe, daar nu het nieuwe Werkhuis ſtaat, en men timmerde 'er, eerlang, een Pakhuis. Doch na 't opregten der Weſtindiſche Maatſchappye, in 't jaar 1621, verkreeg zy eene plaats tot het houden haarer Vergaderingen, op den Haarlemmerdyk, aan de Heeren-markt, in een gebouw, welk tot eene Vleeſchhal en Wagthuis geſchikt was (*l*). 't Veroveren van Brazil, in den jaare 1630, bragt zo veel toe tot den bloey der Maatſchappye, dat zy, in 't jaar 1642, op den noordelyken hoek van Raapenburg, aan 't Y, nog een groot en ſterk Pakhuis bouwde, tot berging der Weſtindiſche waaren. In 't jaar 1646, verzogt zy, dat de Stad een nieuw Huis voor haar bouwen wilde, op 't nieuwe Waals-Eiland. Doch dit verzoek werdt afgeſlaagen (*m*). Men voorzag, naar 't ſchynt, het verval der Maatſchappye, welker zaaken in Brazil, ten deezen tyde, reeds geweldiglyk verloopen waren, en eerlang zo veel verder verliepen, dat zy, in 't jaar 1654, gantſch Brazil wederom kwyt raakte. Zy was toen niet in ſtaat, om de huur van haar Huis op den Haarlemmerdyk op te brengen. 't Bleef dan ledig ſtaan,

(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 8 *Nov.* 1599. *f.* 284.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 *verſo.*
(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 10 *Jan.* 1646. *f.* 72.

WEST-INDISCH HUIS en PAKHUIS.

ſtaan, en de Maatſchappy hieldt haare Vergaderingen, in haar Pakhuis op Raapenburg. 't Weſtindiſch Huis op den Haarlemmerdyk werdt, in of kort na 't jaar 1657, verhuurd tot eene Herberg (*n*), die, ſedert, het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* genaamd werdt. De Maatſchappy, buiten ſtaat om haare ſchulden te voldoen, in 't jaar 1674, geheellyk vernietigd; doch te gelyk, van nieuws, op eenen anderen voet, opgeregt zynde, huurde de Voetboogsdoele, op den Singel, tuſſchen den Heiligen Weg en 't Spuij, van de Stad, tot het houden haarer Vergaderingen, voor duizend guldens 's jaars (*o*). In, of omtrent het jaar 1654, hadt de Stad de Pakhuizen der Maatſchappye, die digt aan 't Ryzenhoofd ſtonden, reeds van haar gehuurd, tot een Werkhuis voor de Bedelaars (*p*). En in 't jaar 1736, werdt dit Huis, tegen de gewezen Voetboogsdoele, ingeruild van de Weſtindiſche Maatſchappye (*q*), die 't laatſtgemelde gebouw, nog tegenwoordig, bezit, en 'er haare Vergaderingen blyft houden.

Het WESTINDISCH HUIS, of de gewezen Voetboogsdoele is een oud gebouw, met verſcheiden' groote vertrekken, tot gebruik der Bewindhebberen van de Weſtindiſche Maatſchappye, en van derzelver bedienden geſchikt. Ook houden de DIRECTEUREN *der* SOCIETEIT *van* SURINAME, die, in 't jaar 1682, opgeregt is, hier hunne Vergaderingen. Boven de hardſteenen Voorpoort van 't gebouw, die van de Doriſche orde is, ziet met eene ſtaalen Voetboog, Pylen en ander oud oorlogstuig, konſtiglyk, uitgehouwen. En boven eene andere deur, die, door eene ſoort van een portaal, ten toegang verſtrekt naar eene binnenplaats, op welke verſcheiden' vertrekken hunnen ingang hebben, is een S. Joris, den Draak doorſteekende, aartiglyk, uitgebeeld. Het PAKHUIS der Maatſchappye, op den hoek van Raapenburg of de Y-graft, tegen over de Kalkmarkt, is een groot gebouw, met drie gevels, welker middelſte met een' kap of fronteſpies gedekt is, in welke, het merk der *Geoctrojeerde Weſtindiſche Compagnie*, zynde de letters G. W. C., door elkanderen gevlogten, is uitgehouwen. De Commis der Equipage en de Schipper van de Jagten der Weſtindiſche Compagnie hebben hunne wooning in het onderſte noordooſtelyke gedeelte van 't gebouw. Het is, wyders, van zulke ruime zolders voorzien, dat 'er de waaren, die de Maatſchappy uit de Weſtindien aanvoert, doorgaands, ligtelyk, konnen gebergd worden.

WEST-INDISCH HUIS en PAKHUIS.

(*n*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 8 *Jan.* 1657. *f.* 180.
(*o*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 160, 161.
(*p*) Reſol. Vroedſch. N. 21. 16 *Jan.* 1654. *f.* 140.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 84.

Bylaagen Lr. A.

BYLAAGEN

Bylaagen Lr. A.

op het III. Deel, I. Boek.

Lr. A.

Ordonnantie van Burgemeesteren van Amsterdam voor Willem Huysman, *Bewaarder van der Stede Zwaanen*, gedagtekend, den 16 Augustus des jaars 1549.

Op huyden hebben myn Heeren d'ambochsheer ende burgemeesteren der Stede van Aemstelredamme aengenoemen *Willem Huysman* omme te hebben die toezicht ende bewarenisse van der Stede Zwaenen, te wetene, dat hy in 't voerjaer toezicht hebben zal opte Zwaenen die broeijen willen, den zeluen ruychte toevoeren omme bequamelicken nesten te maicken, die jongens te fluycken, splisvoeten ende maercken. Item zal alle jaers, een maent voor kermisse, by den ambochsheere ende burgemeesteren coemen, ende den zeluen te kennen geuen hoe veel jonge zwaenen in 't voerjaer gekipt ende aengevoet zyn, ende hoe veel zy der zeluer jonge Zwaenen opgehaelt willen hebben tot kermisswaenen, ende zoe veel hem dan gelast worde op te haelen, die zal hy tot zynen coste zoecken, ophaelen ende leueren in handen van de poertiers van de reguliers poert, die de zelue meesten, ende den ambochsheeren, burgemeesteren, trezorieren, ende anderen daer aff hem beueel gedaen zal worden, hoer kermisswaenen te huys zullen brengen, daer aff zy hebben zullen van 't stuck twee stuuers van den trezoriers, daer voer die zelue poortiers die voorsz. Zwaenen des winters alst geslooten water is mede vueren ende onderhouden zullen. Item zal die voorsz. *Willem Huysman*, alle jaers, als 't begint te vriezen, alle der Stede Zwaenen by malcanderen brengen omtrent de reguliers poert, omme daer by de poertiers gevuert te werden, voer al welcke zyne moeyte ende bewarenisse hy jaerlicx tot wedden hebben zal die somme van dertien scellinghen ende vier penningen vlaems, verschynende *assumptionis marie* (1), daer van teerste jaer wedde verschynen zal *assumptionis marie*, anno XV.c L. Actum den XVIen Augusti, anno XLIX.

(1) Dat is, den 15 Augustus.

Lr. B.

Bylaagen Lr. B.

Bylaagen Lr. B.

Copia *van der Sententie by de ma*t. *van de Coninginne gegeuen tusschen die eygenaers ende geerfde van der laistaigie ter eenre, ende den burgermren dezer Stede ter andere noepende 't vastmaicken van de voorsz. Lastaige*, op den vyftienden September des jaars 1545.

Alzo die gemeyne eygenaers ende geerfde van der lastaige gelegen buyten de Stadt Amstelredamme aen de mat. van der Coninginne van hongrye etc. regente van Key. Mat. in deze zyne erfnederlanden by diversche supplicatien hadden verzocht te willen ordonneeren ende hemluyden consenteren de voorsz. plaetze genaempt Lastaige te besluyten, vestegen ende vereenigen mit die voorsz. Stadt sustineerende dat tzelue weezen zoude de gemeen oerboer ende prouffyt der voorsz. Stadt ende oick verzeekertheyt nyet alleenlyck van der Stadt, nemaer oick van den scepen ende goederen aldaer arreuerende, alzoe wel in tyde van Oirloge als oick in tyde van groote onwederen, tempeesten ende ysganck, daer doore die vreemde coopman te meer geneegen zoude werden de voorsz. Stede ende den Lande van holl. te hanteeren ende frequenteeren, ten dien fyne allegerende ende bybrengende diuersche redenen, feyten, ende middelen presenterende de voorsz. beuestinge zelue tot hoerluyder coste te doen doen in zulcker manieren als 't haer mat. oft haeren Commissaryssen belieuen zoude te ordonneeren, mitz by dien van Amstelredam hemluyden laetende genyeten ende gebruycken van alzulcke incommen ende prouffyten als de voorsz. Stede doer de oirzicke van der voorsz. beuestinge vallen ende toecoemen zouden moegen, totter tyt toe dat zy ten vullen gerecompenseert zouden werden ende dat bouendien den burgermeesteren ende regenten der zeluer Stede verboeden zoude warden voorts te gaene met zekere reparatie by hemluyden begonst aen St. Anthonis poorte tot aen der stont dat op heurluyder voergaende verzoucke geordineert soude werden. Ende dat die voorsz. burgemrs ende Regenten de voorsz. supplicatien gezien hebbende by diversche redenen, feyten ende middelen by geschrifte ouergegeuen gesustineert hadden ter contrarien der voorsz supplianten verzouck ongefundeert zynde, ende dat 't zelfde der Stede noch oerboerlyck noch prouffytelick wezen zoude nemaer geheel hinderlyck der gemeene weluaert ende neeringe van de voorsz. Stede, Ende mittertyt causeeren de desolatie ende verderffenisse van der ouder Stede, verzouckende mitsdien, dat den voorn. Supplianten heurlieder verzouck ontseyt zoude werden, ende henlieden geconsenteert met heurl. begonste werck voert te moegen gaen;

De voors. haer Mat. gezien hebbende de redenen by beyde partyen ten eynde als bouen overgegeuen, heeft alvoerens gecommitteert heer Lodewyck van Vlaenderen, heere van Praet, ridder van der oirdene, tweeste Camerlinck der Key. Mat. hooft van zynre fynancien en-

BYLAAGEN L^r. B.

ende demeynen, ende Stadthouder van den Landen van holl^t. ende Utrecht, mitsgaders den heer van aſſendelft ende elcken van hen omme hen op alle des voors. is te informeeren ende bezondere off t'innemen ende vereenigen van der voors. laſtage weezen zoude meer tot oirboir weluaeren ende prouffyt dan tot achterdeele ſchade ende Intereſt van der voors. Stede ende Inwoonders van diene, ende voorts daer op hoeren d'oorconden die beyde partyen zouden willen beleyden ende andere waert noot. Ende voirts viſitatie neemen ende doen mitter ooghe, ende te verſtaen hoe veel die voors: vereeninghe coſten ende waermen die penñ. daer toe behoeufuende ten minſten grieue zoude moegen vinden, Ende op al haere Ma^t. beſcheyt ouerzeynden mit hoeren advyze om voerts gedaen te zyne zoe men zoude bevinden behoerende. den welcken volgende de voorsz. Cõmyſen hebben ter plaitze geweeſt, ende van als viſitatie genoemen partyen gehoirt ende hemluyden geinformeert op de redenen ende feyten, by hemluyden aen beyden zyden voort geſtelt, Ende daer naer hoerlieder gebezungneerde mit hoerluyder aduyze haere Ma^t. ouergezonden achtervolgende hoerl. Commiſſie. Die Coninginne hebbende alle 't zelue gedaen viſiteeren ende daer aff rapport gehoort by aduyſe ende deliberatie van den raide neffens haer wezende verclaert den voorñ. Supplianten in heurluyder verzouck nyet gefundeert zynde. Ende nyetmin begeerende te voirderen de gemeyne weluaert ende prouffyt van de voirs. Stede ende van allen den Inwoenders van dien, ende te vermeerderen aldaer die neeringe ende negociatie conſenteert den voorn. Burgerm^rs ende Regierders te moegen volmaicken die muer ſtreckende van S^t. anthonis poorte noortwaerts tot verby den eerſten thoore daer nu ſtaende, zulcx als eerſt by heml. geaduiſeert is geweeſt Ende des nyettemin van ſtonden aen mit alder diligentien poſtponerende allen anderen wercken te doen maicken by aduyſe van zulcke Commyſen als haere Ma^t. aldaer ter plaitze zeynden zal de ſchotdoeren dienende ende behoufuende aan twee ſluyſen leggende binnen der zeluer Stede, deen aen de nyewe zyde by der haerlemſche poorte, ende d'andere aen de oude zyde, zoe dat men daer doere op een gemeene vloet tot alle getyde twater van den tye daer doere in mach laten vloijen in de vier burchwallen der zeluer Stede, ende totte dien oock van ſtonden aen te maickene ende leggen twee nyeuwe ſpoyen oft te verlaeten deen aen de Veemarckt opte nyeuwe zyde, ende d'andere tuſſchen S^te. Marien convent ende die nyeuwe nonnen aldaer die wateren van doude zyde in een loopen, achteruolgende de preſentatie ende betooch daer aff den Commyſen gedaen van wegen den Regierders der voorsz. Stadt. om aldaer de vloyte te ſchutten ende by den ebbe 't twater van den amſtel daer doer te laten zuiveren, zoe dat die Sceepen altyts aldaer zullen moegen vaeren alzoe wel in de nyeuwe zyde als in doude ende middelwart ten fyne dat de neeringe ouer alle de Stede haer beſtrecken mach. Ende bouendien hare Ma^t. willende voorſien tot meerdere fortificatien der voors. Stede ordonneert den voorn. Burgem^rs ende regierders de grafte van der Stede, ſtreckende van S. Anthonis poorte noortwaarts tot in de tye te doen wyden ende verbreeden drie roeden, ende dat die huyzen ende lynbaanen oft andere edifitien ſtaende opte Laſtage in aduenantie van dien affgetrocken ende achterwarts geſtelt zullen worden verbiedende voorts den geerfden van den voorñ. laſtaige dezelue plaitze meer te verhoogen dan die tegenwoerdelycken is offte eenige andere huyzen oft edificien meer aldair te maickene off te doen maicken dan van houten wanden ende gedeckt met weecke daecken noch oick die naerder der Stede graften te ſtellen dan hier voertyts by die van der Stad geordonneert ofte gepermitteert is geweeſt. Al op te peyne van dat die zelue huyzen ofte edifitien van ſtonden aen offgebroicken ende gedemolieert zullen worden tot hoerluyder coſte Ende tot dien arbitraelycken gepunieert. Ende aengaende andere breder ſterc̃ten ofte fortificatien zullen die van der voorsz. Stede hen reguleren naer dat by den voorn. heere van Praet Stadhouder ofte andere die daer toe geordineert zullen worden geaduyſeert ende oorboorlycxte beuonden zal worden. Gedaen te Brueſſele den XV.^cn dach van ſeptembris anno XV^c vyff ende veertich. Ondergeteykent MARIE. Staet noch ondergeſchr. ter Ordinancie van haere Ma^t. ende is ondergeteykent VEREYCKEN.

BYLAAGEN L^r. B.

Geregiſtreerd in een oud Boek ter Theſaurie, geintituleerd, op den omſlag, *Aenneminghe van de Clariſſen. Copien van Rentebrieven* enz. ſtaende in de *kas* n°. XI. in 't *bovenſte vak*.

DER-

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

TWEEDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der* GEREFORMEERDEN.

Overgang tot de beſchryving der *Geeſtelyke Gebouwen*, en eerſt der *elf Nederduitſche* GEREFORMEERDE KERKEN.

Wy komen nu tot de *Geeſtelyke Gebouwen* der Stad, onder welken, de eerſte plaats verdienen de *elf Nederduitſche*

GEREFORMEERDE KERKEN,

te weeten, de *Oude Kerk*, de *Nieuwe Kerk*, de *Nieuwe-zyds-Kapel*, de *Oude-zyds-Kapel*, de *Gaſthuis-Kerk*, de *Zuider-Kerk*, de *Weſter-Kerk*, de *Noorder-Kerk*, de *Ooſter-Kerk*, de *Eilands-Kerk* en de *Amſtel-Kerk*. Wy zullenze allen, in deeze orde, beſchryven.

I.

OUDE KERK.

Beſchryving der OUDE KERKE.

De OUDE KERK, een groot en aanzienlyk gebouw, ſtaat tuſſchen de Warmoesſtraat, die hier van ouds de *Kerkſtraat* plagt te heeten, en den Oude-zyds-Voorburgwal. Zy wordt de *Oude Kerk* genaamd, om haar te onderſcheiden van de *nieuwe*, die, in 't begin der vyftiende eeuwe, geſtigt werdt. En men heeft nog eene oude Keur zonder dagtekening; doch die, naar alle waarſchynlykheid, voor 't midden der vyftiende eeuwe, gemaakt is, by welke, de burgers vermaand worden, als de klok klepte, op hunnen hoefſlag, te verſchynen, *'t zy in de oude kercx toirn, of up der Stede huus* (*a*): waaruit men zien kan, hoe oud de naam van *Oude Kerke* zy. In eene andere Keur van denzelfden tyd, draagt zy den naam van *groote Kerk*, wordende daarin bevolen, geene dooden te beluiden, *in den toirne van der groter Kerke*, terwyl de Prieſter op den predikſtoel was (*b*). Voorts, was zy, oudtyds,

Naamsreden.

Zy was weleer aan S. Nicolaas toegewyd (1), van waar de gantſche oude zyde, het Kerſpel deezer Kerke, den naam van *S. Nicolaas-Parochie* gekreegen heeft. PONTANUS (*c*), en allen, die hem gevolgd zyn, ſchryven, dat de Oude Kerk ook aan Joannes den Dooper toegewyd geweeſt is; doch ik heb hiervan, tot nog toe, in oude ſtukken, geen bewys gevonden. De ongenoemde beſchryver van Amſterdam, die, omtrent den jaare 1500, gebloeid heeft, is de oudſte, by wien ik dit leeze (*d*).

OUDE KERK. aan S. Nicolaas toegewyd.

Wy geeven, in de Beſchryving der Kerken, de eerſte plaats aan de Oude Kerke, niet alleen, om dat zy, volgens aller toeſtemming, de oudſte Parochie- of Kerſpel-Kerk der Stad is; maar ook, om dat zy, met reden, voor het oudſte Kerkgebouw gehouwen wordt, welk, hier, tegenwoordig, in wezen is. Sommigen, 't is waar, hebben gemeend, dat de S. Pieters Kapel, thans de groote Vleeſchhal in de Nes, de oudſte Kerk der Stad zou geweeſt zyn (*e*); doch 't is niet te vermoeden, dat men, in zulk eenen laagen en

Is het oudſte Kerkgebouw der Stad.

(*a*) Keurb. C. *f.* 3.
(*b*) Keurb. A. *f.* 18 *verſo.*
(*c*) Amſt. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.
(*d*) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.
(*e*) *Apud* PONTANUM *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.

(1) NICOLAAS, Biſſchop van Myra in Lycie, de vervolging ten tyde van Licinius ontkomen zynde, is onder Juliaan of Joviaan geſtorven. Men verhaalt van hem, dat hy, een kind zynde, al wat hy overhadt aan de behoeftigen plagt te geeven, en in hooger' ouderdom, een' arm' man, te Patara in Lycie, kennende, die met drie huwbaare dogters belaſt was, welken, by gebrek van huwelyks goed, gevaar liepen van verleid te worden, van tyd tot tyd, heimelyk, zo veel gelds ten venſter inwierp, als tot een uitzet voor deeze dogters vereiſcht werdt. Vide MATTHÆI *Fundat.* & *Fata Eccl.* p. 188. En uit deeze vertelling is de gewoonte ontſtaan, die, van ouds, in Amſterdam en elders, heeft plaats gehad, dat men den kinderen, op S. Nicolaas dag, heimelyk, eenig geſchenk toewerpt, of in hunne ſchoenen of muilen bergt, welk men hun diets maakt, van S. Nicolaas te komen.

OUDE KERK.

en waterigen grond, als de Nes is, de eerſte Kerk zou geſtigt hebben; daar men den hoogen en vaſten grond, waarop de Oude Kerk ſtaat, zo naby hadt: behalve, dat ſommigen eenen brief van den jaare 1419 te berde gebragt hebben, uit welken blykt, dat de *Kapelle in Gansoord*, welke zy meenen, de *S. Pieters Kapelle* te zyn, eerſt in het gemelde jaar, ingewyd geworden is (*f*); waaruit de jongkheid deezer Kapelle genoegzaam zou beweezen worden. Wy konnen egter niet ontveinzen, dat wy, onder de Heiligen, waaraan de Kapel in Gansoord, in 't jaar 1419, toegewyd werdt, den naam van *S. Pieter* niet gevonden hebben; doch wel dien van *S. Margareet*; weshalve wy veeleer vermoeden zouden, dat hier op de *S. Margareeten-Kapel*, nu de kleine Vleeſchhal, niet op de *S. Pieters-Kapel*, gezien wordt. Ook zullen wy, beneden, in de Beſchryving van 't Gaſthuis, doen zien, dat de S. Pieters-Kapel, in 't jaar 1385, reeds in wezen was. Anderen zyn van gedagten, dat de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel de oudſte Kerk van Amſterdam, en voor de Oude Kerk, geſtigt geweeſt is (*g*). Doch hiervan vindt men nergens eenig bewys, en, indien 't zo ware, zou men bezwaarlyk eenige goede reden geeven konnen, waarom niet de S. Olofs-Kapel, maar de Oude Kerk, tot eene Kerſpelkerk, verheeven geworden is. Behalve dat de S. Olofs Kapel, eerſt in 't begin der zeſtiende eeuwe, verlof gekreegen heeft, om, op zekere byzondere feeſten, Mis te laaten zingen en Sermoenen te laaten doen; gelyk wy, in de Beſchryving dier Kapelle, breeder toonen zullen; 't welk, vermoedelyk, niet zo laat zou geſchied zyn, zo deeze Kapel ouder was geweeſt dan de Oude Kerke.

Sommigen ſtellen den tyd haarer Stigtinge te laat.

De juiſte tyd van de ſtigting der Oude Kerke is egter niet geheel zeker. PONTANUS ſtelt dien te laat, ſchryvende (*h*), in 't begin der zeventiende eeuwe, dat de Oude Kerk, *voor omtrent twee honderd jaaren*, dat is, omtrent den jaare 1400, *begonnen is gebouwd te worden*. Men heeft nog twee brieven van den jaare 1334, waar in van de *Kerſpelkerk van Aemſtelredamme*, als reeds geſcheiden van de Kerken van Ouder-Amſtel en Nieuwer-Amſtel, geſproken wordt. Gevolgelyk, moet de Kerk toen reeds eenige jaaren oud geweeſt zyn. En 't kan niet wezen, dat menze, omtrent den jaare 1400, eerſt zou hebben begonnen te bouwen. Wy zullen deeze Brieven den Leezer, terſtond, mededeelen. Doch eerſt nog eenige andere aanmerkingen vooraf laaten gaan.

(*f*) H. VAN RYN *op de* Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 279.
(*g*) LE LONG Reform. van Amſt. *bl.* 92.
(*h*) *Loco citato*.

OUDE KERK.

Anderen te vroeg.

Anderen, die den tyd der ſtigtinge deezer Kerke tot de dertiende eeuwe brengen (*i*), ſchynen my dien wederom te vroeg te ſtellen. Amſterdam begon, in 't laatſt der dertiende eeuwe, eerſt een weinig te bloeijen, en nam niet merkelyk toe, dan na dat het, in 't begin der veertiende eeuwe, beſtendiglyk geraakt was onder 't gebied der Graaven van Holland. 't Is dan niet te vermoeden, dat de buuren der Plaatſe, in de dertiende eeuwe, reeds eene Kerk zouden geſtigt gehad hebben. Sommigen, 't is waar, hebben, uit eenen brief van Biſſchop Jan van Vernenburg van den jaare 1369, waarin verlof gegeven wordt, tot het herſtellen van 't hoog-altaar in de Oude Kerke, beſlooten, dat dit Altaar, toen, door ouderdom, vervallen was, en dat, derhalve, de Kerk zelve, in 't jaar 1369, al zeer oud moet geweeſt zyn (*k*). Doch zie hier den brief zelven, die wat gebrekkelyk uitgegeven is, en oordeel, of 'er iet diergelyks uit op te maaken zy.

Onderzoek van eenen brief van 't jaar 1369, waarby verlof gegeven wordt, tot vernieuwinge van 't hoog altaar.

JOHANNES, *Dei Gratia Epiſcopus Ultrajectinus, Dilectis nobis in Chriſto, Domino Johanni de Daventria, Curato Eccleſiæ Parochialis in Aemſterdam noſtræ Dioeceſis, nec non Procuratoribus Fabricæ ejusdem Eccleſiæ Salutem in Domino ſempiternam. Ut ſupremum altare Chori ſupradictæ Eccleſiæ, manibus veſtris, Domine Johannes præfate, prius coappoſitis, licité frange* [l. frangere], *ſeu frangi face* [l. facere], *eoque in melius reformato, ſuper eodem, in lapide portatili conſecrato, divina Miſſarum officia per quemlibet Presbyterum idoneum, dum tamen aliud canonicum impedimentum non obſiſtat; licité poſſint celebrare ſeu facere celebrare, vobis & eidem Presbytero, infra hunc & diem natalem Beati Johannis Baptiſtæ proximo affuturum incluſivé, tenore præſentium concedimus facultatem, harum noſtrarum teſtimonio Litterarum. Datum Anno Domini milleſimo trecenteſimo ſexageſimo nono, menſis Decembris die ſecunda.*

dat is:

„ JOHANNES, door Gods genade, Biſ-
„ ſchop van Utrecht, aan onze welbemin-
„ den in Chriſtus, Heere Jan van Deventer,
„ Paſtoor der Kerſpelkerke in Amſterdam,
„ onder ons Bisdom, en den Opzienderen
„ over 't gebouw der zelfde Kerke, altoos-
„ duurend heil in den Heere! By den in-
„ houd deezes, en in oirkonde van deezen
„ onzen brief, verleenen wy de magt, om het
„ hoog-altaar in 't Choor der bovengemel-
„ de

(*i*) LE LONG *bl*, 164.
(*k*) COMMELIN, *bl.* 421. VAN HEUSSEN *en* VAN RYN, Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 174, 183.

GEZIGT op de OUDE KERK,
van buiten, aan de zuidzyde.

Oude Kerk.

„ de Kerke, na dat gy, Heer Jan voornoemd,
„ vooraf uwe handen daarop gelegd zult
„ hebben, vryelyk te mogen afbreeken, of
„ te doen afbreeken; en, in een beter her-
„ vormd zynde, over het zelve, na dat het,
„ van een draagaltaar (2), zal ingewyd zyn,
„ door allerlei bekwaame Prieſters, mids
„ hun geen ander wettelyk beletſel in den
„ weg ſta, vryelyk, de Mis te bedienen,
„ of te doen bedienen; 't welk Ulieden, en
„ den zelfden Prieſteren, van deezen dag af,
„ tot op den naaſtkomenden Geboortedag
„ van Johannes den Dooper ingeſlooten,
„ geoorlofd zyn zal. Gegeven in 't jaar des
„ Heeren een duizend drie honderd negen
„ en zeſtig, den tweeden December."

Immers, zegt deeze brief nergens, dat het hoog altaar, *door ouderdom*, vervallen was. Veeleer, zou men 'er uit afleiden, dat het zelve, naar het toeneemend aanzien der Stad, *te gering* bevonden werdt, en daarom *in een beter* veranderd moeſt worden.

Twee brieven, waaruit blykt, dat de Kerk, voor 't jaar 1334, geſtigt geweeſt is.

De bygebragte brief levert dus geen bewys uit voor de hooge oudheid der Kerke. Doch de twee andere brieven van den jaare 1334 konnen ons, agt ik, derzelver waare oudheid, op betere gronden, leeren. Zy zyn den Heere Pieter Vlaming, voorheen, medegedeeld, door den Heere Dionisius Andreas Roëll, Burgemeeſter van Deventer. Ook is de eerſte derzelven, onlangs, door den Heere Frans van Mieris, uit het *Pergament-Regiſter der Charterkamer van Holland*, in 't licht gegeven (1). Dus luidenze beide:

Guillelmus *Hannonie, Hollandie Comes, ac Dominus Friſie, univerſis preſentia viſuris notum facimus, quod nos Eccleſiam Parochialem de* Aemſtelredamme, *per ſe diviſam & ſeparatam ab Eccleſiis de* Oude Aemſtelle & Nieuwe Aemſtelle, *vacantem ad preſens per mortem vel liberam reſignationem Magiſtri Johannis de Ratingen, ultimi Rectoris ejuſdem, Walthero de Dronghele, filio quondam Domini Johannis de Dronghele, propter Deum pure & in Elemoſynam contulimus & conferimus per preſentes, ſupplicantes vobis Venerabili viro Dno Archidiacono loci ejuſdem, quatinus ipſum ad dictam Eccleſiam admittatis & Rectorem inſtituatis in eadem, ſolempnitatibus adhibitis in talibus fieri conſuetis. In cujus rei Teſtimonium ſigillum noſtrum preſentibus literis duximus apponendum. Datum in Querceto, feria quinta poſt feſtum beatorum Philippi et Jacobi, Apoſtolorum. Anno Domini* 1334.

Oude Kerk.

dat is:

„ Wy Willem, Graaf van Henegou-
„ wen en Holland, en Heer van Friesland,
„ doen allen, die deezen zien zullen, te
„ weeten, dat wy de *Kerſpelkerk van Aem-*
„ *ſtelredamme*, in zig zelve geſcheiden en
„ afgezonderd van de Kerken van *Oude*
„ *Aemſtelle* en *Nieuwe Aemſtelle*, tegenwoor-
„ dig opengevallen, door de dood of vry-
„ willigen afſtand van Meeſter Jan van Ra-
„ tingen, den laatſten Paſtoor dier Kerke,
„ aan Wouter van Drongelen, Zoon van
„ wylen Heere Jan van Drongelen, zuiver-
„ lyk om Gods wille en tot een aalmoes
„ gegeven hebben, en by deezen geeven;
„ U, den eerwaardigen Aartsdiaken der zelf-
„ de Plaatſe, verzoekende, dat gy hem in
„ de gemelde Kerke ontvangt, en tot Pas-
„ toor aanſtelt, met de plegtigheden, die in
„ diergelyke gevallen gebruikelyk zyn. Ten
„ oirkonde hier van, hebben wy ons zegel
„ hier onder doen hangen. Gegeven te
„ Quesnoy, 's Donderdags na den Feeſtdag
„ der H. Apoſtelen Philippus en Jacobus,
„ [dat is, den vyfden May], in 't jaar des
„ Heeren 1334.

Guillelmus *Hannonie, Hollandie, Zelandie Comes ac Dominus Friſie notum facimus univerſis, quod nos Eccleſiam Parochialem de* Out-Aemſtel, *Trajectenſis Dioeceſis, diviſam, & ſeparatam ab Eccleſiis de* Aemſtelredamme, *& de* Nova Aemſtel, *ejusdem Dioeceſis, vacantem ad preſens, per mortem ſeu liberam reſignationem Magiſtri Johannis de Ratinge, ultimi Rectoris ejuſdem, cum fructibus reddititibus, & obventionibus ſuis univerſis, ad ipſam eccleſiam de* Oud Aemſtel *pertinentibus, & pervenientibus, diſcreto viro Johanni, filio Giſelberti, dicti Jacobs ſone, Clerico, pure & ſimpliciter propter Deum & in puram elemoſinam contulimus & conferimus per preſentes. In cujus rei Teſtimonium literis preſentibus ſigillum noſtrum duximus apponendum. Datum Ambianis, feria quarta poſt feſtum aſſumtionis beate Marie Virginis. Anno Domini* 1334.

dat is:

„ Wy Willem, Graaf van Henegou-
„ wen, Holland, Zeeland, en Heer van Fries-
„ land, doen allen en een iegelyken te wee-
„ ten, dat wy de *Kerſpelkerk van Out Aem-*
„ *ſtel*, in 't Bisdom van Utrecht, geſcheiden
„ en afgezonderd van de *Kerken van Aem-*
„ *ſtelredamme* en *Nieuwer Aemſtel* in 't zelfde
„ Bisdom, tegenwoordig opengevallen, door

(2) *Lapis portatilis* betekende, in 't Latyn der middeleeuwe, eigenlyk, een *Draagaltaar*. *Vide* Du Cange *Gloſſarium* in h. v. Van het misbruik, welk, in ſommige gelegenheden, van deeze Draagaltaaren gemaakt werdt, kan men van Ryn op de *Kerk. Oudh.* I. Deel, bl. 91. en V. Deel, bl. 419. naleezen.

(1) Charterb. II. *Deel, bl.* 562.

OUDE KERK.

„ de dood of vrywilligen afſtand van Meester Jan van Ratinge, laatſten Paſtoor der „ zelfder Kerke, met alle derzelver vrugten, „ in- en opkomſten, die tot de gemelde „ Kerke van Oud-Aemſtel behooren, aan „ den eerzaamen Jan Gyzelbertszoon, gezeid Jakobszoon, Kerkelyken, zuiverlyk „ en eenvoudiglyk om Gods wille, en tot „ een louteren aalmoes opgedraagen hebben, en opdraagen by deezen. In oirkonde waarvan, wy ons zegel aan den „ tegenwoordigen Brief hebben doen hangen. Gegeven te Amiens, 's Woensdags „ na den Feeſtdag der Hemelvaart van de H. „ Maagd Maria, [dat is, den zeventienden „ Auguſtus,] in 't jaar des Heeren 1334.

Aanmerkingen over deeze twee Brieven.

Eenige weinige aanmerkingen over deeze twee brieven zullen ons, vertrouw ik, aanleiding geeven, om den tyd der ſtigtinge van de Oude Kerke, op waarſchynlyke gronden, na genoeg, uit te vinden.

1. De twee brieven, met elkanderen vergeleeken, doen ons zien, dat de Kerken van *Ouder-Amſtel* of Ouderkerk en *Amſterdam*, tot in 't jaar 1334 toe, door een en den zelfden Prieſter, bediend geweeſt zyn. Hieruit volgt klaarlyk, dat de Kerk van Amſterdam nog niet zeer aanzienlyk, en derhalve nog niet zeer oud geweeſt kan zyn. Wanneer Jan van Ratingen de Kerk te Amſterdam heeft begonnen te bedienen, blykt, myns weetens, nergens. Doch in 't jaar 1323, is hy Prieſter in Ouder-Amſtel of Ouderkerk geworden, na dat Jakob van Benthem vrywilligen afſtand van 't Prieſterſchap dier Kerke gedaan hadt (*m*). De naam van Ouder-Amſtel geeft genoeg te kennen, dat de Kerk te Ouderkerk de oudſte Kerſpel-Kerk van Amſtelland geweeſt is, alwaar de opgezetenen der Landſtreeke, eer nog de Kerk ter Nieuwer-Amſtel of Amſterveen geſtigt ware, ter miſſe gingen; en gevolgelyk ook, in de dertiende eeuwe of eerder, de opgezetenen van Amſterdam, of van de Plaats, die, in laater' tyd, Amſterdam geworden is.

2. Doch deeze zelfde brieven leeren ons ook, dat de Kerk te Amſterdam, in 't jaar 1334, reeds in zo verre toegenomen was in aanzien, dat zy geſcheiden werdt, of aangemerkt, als *uit zig zelve* [per ſe] geſcheiden van de Kerke van Ouder-Amſtel, en dat de bediening van ieder deezer Kerken aan eenen byzonderen Prieſter werdt opgedraagen. In de Kerk van Amſterdam, werdt Wouter van Drongelen Prieſter, en in die van Ouder-Amſtel, Jan Gyzelbertszoon. Amſterdam was ook, ten deezen tyde, zo zeer aangewaſſen in getal van inwooneren, dat haare vryheid, in 't jaar 1342, merkelyk werdt uitgebreid (*n*). OUDE KERK.

3. Eindelyk, leert ons de eerſte deezer brieven, dat de Kerk van Amſterdam, ſchoon zy, ten tyde van het verleenen derzelven, nog geenen hoogen ouderdom bereikt hadt, evenwel, in 't jaar 1334, reeds eenige jaaren oud geweeſt moet zyn. Jan van Ratingen wordt *de laatſte Paſtoor* [ultimus Rector] der Kerke van Amſterdam genoemd. Gevolgelyk, moeten hem meer dan een, en veelligt wel drie of vier Paſtoors zyn voorgegaan: 't welk onderſtelt, dat de Kerk, in 't jaar 1334, al eenige jaaren geſtigt geweeſt moet zyn. 't Blykt nogtans, dat de Paſtoors hier ter Stede, in 't eerſt, niet veele jaaren agtereen, in dienſt bleeven, en, zo 't ſchynt, al ſpoedig naar aanzienlyker Kerken verplaatſt werden. Toen *Jan van Alten*, in 't jaar 1359, door Hertoge Albrecht, tot Paſtoor werdt aangeſteld, waren 'er, na Wouter van Drongelen, reeds twee anderen voorgegaan, te weeten, *Jan Bloote* en *Gerard Hert* (*o*). In 't jaar 1369, was *Jan van Deventer* Prieſter (*p*). En kort hierna, *Filips van Leiden* (*q*). Men kan dan de woorden *laatſte Paſtoor* [ultimus Rector], die, in 't jaar 1334, van Jan van Ratingen gebruikt worden, in hunne volle kragt laaten, zonder dat men behoeft te onderſtellen, dat de Amſterdamſche Kerk toen meer dan vyf en twintig of dertig jaaren oud geweeſt is.

De Kerk is, waarſchynlyk, geſtigt, in 't begin der veertiende eeuwe.

Op de gelegde gronden nu, vermoed ik, dat men den tyd van de ſtigting der Oude Kerke behoort te brengen tot het begin der veertiende eeuwe. Voor dien tyd, waren de Heeren van Amſtel Heeren der Stad; die, naar alle waarſchynlykheid, toen reeds twee Kerſpelkerken in hunne Heerlykheid geſtigt hadden, te Ouderkerk en te Amſterveen; en die 't opkomend Amſterdam nog van te weinig aanziens zullen gerekend hebben, om 'er eene Kerk te bouwen. Zy hadden 'er hun Slot; en, in of aan 't zelve, vermoedelyk, eene Kapel, die, zo 't ſchynt, aan de Lieve Vrouwe toegewyd was, en zelfs na 't verdelgen van 't Slot, in wezen gebleeven, of herbouwd is. Doch de oudſte opgezetenen der Plaatſe gingen, of over den Dam, of over de oude brugge, langs de weſtzyde des Amſtels, naar Ouderkerk ter miſſe; en kwamen aldaar in de Kerke, langs eene brug, die daar, al van ouds, over den ſtroom gelegen heeft. Maar toen Guy van Henegouwen, in 't jaar 1300, Heer van Am-

(*m*) *Zie* MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 304.

(*n*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 9.

(*o*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 99. Scheperen-brief van 1360, *by* COMMELIN, *bl.* 429.

(*p*) *Zie* hier voor, *bl.* 90.

(*q*) *Vid.* PHIL. A LEYDIS de Cura Reipubl. & ſorte Principum. *Caſ.* LX. *p.* 207. *Caſ.* LXIV. *p.* 224.

Oude Kerk.

Amſterdam geworden, en vooral, na dat hem, in 't volgende jaar, de Biſſchoppelyke waardigheid van Utrecht opgedraagen was (*r*), ſchynt deeze Kerkelyke Heer zyne opkomende Stad ook van eene Kerk te hebben willen voorzien. Of, veelligt, is 'er, eerſt, omtrent de plaats der Oude Kerke, eene Kapel geſtigt, die, kort hierna, toen nu de Plaats Stads regt verkreegen hadt, tot eene Kerſpelkerk verheeven werdt; gelyk men weet, dat, omtrent deezen tyd, meermaalen geſchied is (*s*). De Kerk werdt egter eerſt bediend door den Prieſter van Ouder-Amſtel; doch, na weinige jaaren verloops, op zig zelve; en in 't jaar 1342, verwierf de Stad het regt, om het Koſterſchap deezer Kerke te begeeven, als eene byzondere gunſt van den Graave (*t*). Ten deezen tyde, immers in 't jaar 1333, hadt de Kerk reeds vier Kerkmeeſters, *Heyn Nutaerts ſoen*, *Tideman die Zael*, *Claes Duvelant* en *Claes van den Damme*, die, in eenen Schepenenbrief van 't gemelde jaar, welke in 't Weeshuis plagt bewaard te worden, of nog bewaard wordt, den naam van *Goedshuys beraders* draagen.

Naarſpooring der overleveringen, omtrent den grond, waarop de Kerk geſtigt is.

Ligtelyk bezeft men, ondertuſſchen, dat de Kerk, in haaren eerſten aanleg, op verre na, het aanzien en de grootte niet heeft gehad, die zy, ſedert, verkreegen heeft. De ongenoemde Beſchryver van Amſterdam, die omtrent den jaare 1500 bloeide, zegt, dat zy, zelfs in zynen tyd, *door aangevoegde Kapellen, nog dagelyks, vergroot en verſierd werdt* (*u*). En twee honderd jaaren vroeger, zal de buik der Kerke zelve zeer veel kleiner geweeſt zyn, dan zy toen was. Volgens eene overlevering, die, door Izaak Commelyn (*v*), bewaard is, zou het hooge Choor, en dat der Lieve Vrouwe, benevens den ingang ten noorden, geſtigt zyn op eenen hoek van 't Muiderzand, welk hier eindigen, en zo hoog leggen zou, dat men, gelyk 'er anderen (*w*) byvoegen, dit gedeelte der Kerke niet zou hebben behoeven te heijen. Dezelfde Commelyn verhaalt, dat, op den zuidhoek der Engekerksſteege in de Warmoesſtraat, eene oude gemetſelde put gevonden wordt, die, vooral by drooge zomers, zulk helder en zoet water opgeeft, als nergens in Amſterdam gevonden wordt, ten blyke, dat het gemelde zand zig tot daartoe heeft uitgeſtrekt. Ik heb zelf, op den eerſten October des jaars 1762, het water uit deeze put geproefd, en het tamelyk goed van ſmaak; doch een weinig geelagtig van verwe bevonden. Men zeide my, dat het, by hoog water, blanker en zuiverer was. Voorts, ben ik onderregt, dat 'er, zo wel ooſt- als zuidwaards van de Kerke, meer putten zyn, die zeer goed water inhebben, en, naar alle waarſchynlykheid, op het zelfde zand gemetſeld zyn. Doch het overig gedeelte der Kerke, en de tooren inzonderheid ruſt op ingeheide elzen paalen. En wil men, dat de buuren van Outewaal de grondſlagen van den Tooren; 't zy van den oudſten van welken men gemeld vindt, die omtrent den jaare 1500 *eene tamelyke grootte hadt, naar de gelegenheid der Plaatſe* (*x*); 't zy van eenen volgenden, die, in 't jaar 1566, volbouwd werdt (*y*), gegraaven en geheid, en daar voor het regt bekomen hebben, om hunne dooden, die in de Oude Kerke begraaven werden, een uur lang, te mogen beluiden, zonder iet voor 't regt der Kerke te betaalen. Izaak Commelyn ſchryft, dat dit voorregt, by zynen tyd, nog plaats hadt (*z*). Zyne Beſchryving der Oude Kerke is, wel eerſt in 't jaar 1665, uitgekomen; doch, waarſchynlyk, vroeger opgeſteld. Maar Dapper, wiens Beſchryving, reeds in 't jaar 1663, het licht zag, meldt (*a*), dat het voorregt, waarvan wy ſpreeken, *weinige jaaren* te vooren, *met den laatſten Outewaalder, zou uitgeſtorven zyn.* Ondertuſſchen, is my zelven eene overlevering voorgekomen, die, in een oud burgerlyk huis, in deeze Stad, bewaard wordt, en volgens welke, de nakomelingen uit dit huis het regt hebben zouden, om zig in een graf in de Oude Kerke te laaten begraaven, en de klok over 't lyk te laaten luiden, om dat derzelver voorouders, in overoude tyden, onder zulk een beding, een ſtuk Warmoesland aan de Kerke geſchonken hadden, waarop een gedeelte van 't gebouw geſtigt werdt. Men heeft my, wyders, onderregt, dat *Quiryn* of *Kryn Steen*, een Koorenmolenaar, en *Cornelis Blom*, een Pakker, de laatſten uit deezen huize geweeſt zyn, die, ingevolge van het gemelde voorregt, in de Oude Kerke, begraaven zyn geworden; Steen, op den zeſtienden July des jaars 1726, en Blom, op den vier en twintigſten February des jaars 1739, in een graf digt by 't Orgel, en K A I. gemerkt. Doch wat moeite ik ook hebbe aangewend; ik heb, noch by de overgebleevenen uit deezen huize, noch in de Papieren der Oude Kerke, geen eigenlyk bewys voor den

(*r*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 92, 100.
(*s*) *Zie* Van Santen Privileg. van Kennemerl. *bl.* 177, 178. Lams Handv. van Kennemerl. *bl.* 115.
(*t*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 110, 123.
(*u*) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 4.
(*v*) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 47.
(*w*) Dapper *bl.* 378.
(*x*) Anonym. *ad* Calc. Pontani, *p.* 4.
(*y*) Pontan. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.
(*z*) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 48.
(*a*) *Bladz.* 378.

OUDE KERK.

den grondslag der overleveringe konnen ontdekken. Ik heb wel gevonden, dat de twee genoemde Persoonen, *Steen* en *Blom*, in een en het zelfde graf in de Middel-Kerke, getekend num. 43., begraaven zyn; doch te gelyk, dat, in 't jaar 1638, agttien guldens voor 't verhoogen van dit Graf en voor eene nieuwe zerk, aan Kerkmeesteren zyn betaald; waaruit zou schynen te volgen, dat het, toen ten minste, geen vry graf geweest is. De overlevering, van welke wy spreeken, strekt, midlerwyl, meer of min, tot bevestiging van 't gevoelen, dat, omtrent de Oude Kerke, van ouds, Warmoesland geweest is, waarnaar de *Warmoesstraat* den naam gekreegen heeft. Ook heeft, in de Oude Kerke, berust een Testament van *Jakob Gerritszoon* en *Haze Fekerdei*, Egteluiden, den veertienden December des jaars 1473 gemaakt, waarby de eerste aan de laatste bespreekt eene eeuwige rente op een Lynbaan op den Zeedyk, met *een Koolhof* daarby; ten blyke, dat het Warmoesland zig, van ouds, tot heel aan den Zeedyk, heeft uitgestrekt.

Vergrooting van de Kerk en van den Tooren.

Doch wy hebben ons reeds lang genoeg by den grond der Kerke opgehouden. 't Gebouw zelf is allengskens vergroot, en, byzonderlyk in de vyftiende en in 't begin der zestiende eeuwe, met eenige aangevoegde Kapellen, vermeerderd geworden. In 't jaar 1563, besloot men het steenwerk van den tooren te verhoogen tot zes en dertig voeten, en 'er eenen nieuwen kap op te stellen (*b*): die, drie jaaren daarna, voltrokken werdt. Tot in de voorgaande eeuwe, was de Oude Kerk omringd van een Kerkhof, welk, met een' muur, van de gemeene straat afgeslooten, en in de veertiende eeuwe, of laater, zo digt met gras begroeid was, dat 'er de ingezetenen hun Vee, Verkens, Schaapen en Paarden, op lieten weiden: 't welk men vindt, by eene onzer oudste Keuren, verbooden te zyn. In dezelfde Keure, wordt ook verbooden, eenigerhande *mairserye* [kraamery], *driakel*, *rollen*, *geschreuen werke*, *ghemaelde werke* [prenten], *noch gheenrehande guede*, in de Kerk, in den Tooren, noch op 't Kerkhof, te *toghen* [uit te stallen], *noch* te *vercopen* (*c*): waaruit af te neemen is, dat de Kerk, zo wel als 't Kerkhof, van ouds, hier, tot eene soort van markt gebruikt werdt.

Toestand van 't oude Kerkhof om dezelve.

Chooren of Kapellen in de Kerke.

Toen de Kerk, voor de verandering in't jaar 1578, reeds omtrent dezelfde gedaante hadt als tegenwoordig, was zy voorzien van twaalf Chooren of Kapellen, behalven het groote of hooge Choor, in 't oosten der Kerke, welk nog dien naam draagt.

OUDE KERK.

1. Hamburger Choor of Kapel.

Het eerste Choor, welk men, de groote of westerdeur der Kerke ingetreden zynde, terstond, ter linkerzyde, of noordwaards, ontmoet, was het *Hamburger Choor*, ook de *Hamburger-Kapel* genaamd, welk, in 't begin der vyftiende eeuwe, gestigt of gekogt was, door eene Broederschap van Hamburgers, die hier ter Stede woonden, en sterken handel dreeven in Hamburger bier. Zy hadden een altaar opgeregt in dit Choor, welk aan de Apostelen Petrus en Paulus toewyd was, van waar de Overluiden der Broederschap, in eenen Schepenen-brief van den vier en twintigsten September des jaars 1421, den naam draagen van *Overmans van Sunte Pouwels Altaar*. De Broederschap, nog voor 't einde der vyftiende eeuwe, in merkelyk verval geraakt zynde, werdt, in 't jaar 1494, met goedvinden van de Wethouderschap der Stad Hamburg, van nieuws, wederom opgeregt, en verkreeg, tot haare ondersteuning, een inkomen van eene ledige ton, of *drie Caroli stuivers* van ieder ton Hamburger bier, die, hier ter Stede, verkogt werdt. Zy stelde zig toen wederom in 't bezit van haare Kapel, en van agt graven in dezelve, die haar, voorheen, nevens de Kapel, door de Overluiden der S. Nicolaas-Kerke, waren afgestaan. De Overluiden der Kapelle maakten, in 't jaar 1509, een Reglement op het onderhoud van de Kapelle, en van de gantsche Broederschap. Volgens dit Reglement, werdt, aan alle Leden der Broederschap, Koopluiden, Schippers, Stuurluiden of Bootsluiden, die te Amsterdam aflyvig werden, eene begraafplaats in de gemelde agt graven toegestaan. Weinige jaaren laater, begon zig de Leer van Luther te verspreiden onder deeze Broederschap. De meeste Leden derzelve verlieten de Stad, ten tyde des Hertogs van Alva. 't Liep aan tot in 't jaar 1594, eer de Broederschap eenigszins hersteld; en tot in 't jaar 1621, eer den Overluiden, door Burgemeesteren, het regt verleend werdt, om de Hamburger-Kapel en derzelver graven te gebruiken. De Broederschap in laater tyd genoegzaam zynde uitgestorven; is de Kapel, door de laatstovergebleeven Leden, afgestaan aan de Lutherssche Gemeente alhier, welker Ouderlingen, nog tegenwoordig, twee Commissariissen over 't Hamburger Choor benoemen, die, vervolgens, door Burgemeesteren, worden aangesteld (*d*); voor hun leeven dienen, en thans alleen 't bewind over de agt graven in dit Choor hebben. In 't verkiezen deezer Commis-

(*b*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 13 *Aug.* 1563.
(*c*) Keurb. A. *f.* 19.
(*d*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 91 *verso.*

Oude Kerk.

missariſſen, wordt nog de voorrang gegeven aan zulken, die van Hamburg herkomſtig zyn. In de beeldſtorming des jaars 1566, hadt de Hamburger-Kapel zo veel geleeden, dat men, naderhand, voor dezelve, onder anderen, nieuwe deuren moeſt laaten maaken, die met de geſchiedenis van 's Heilands opſtanding beſchilderd werden; doch, reeds voor lang, wederom weggenomen zyn. In de glasraamen der Kapelle, was Paulus bekeering geſchilderd. Doch zy werden, verouderd zynde, in 't jaar 1621, weggenomen, en raamen in de plaats geſteld, waarop, in 't midden, ter grootte van agt ruiten, alleenlyk twee wapens van Hamburg verbeeld werden. De beroemde *Adolf Viſſcher*, een der oudſte Lutherſche Predikanten hier ter Stede, is, op den vier en twintigſten April des jaars 1613, in een der graven van het Hamburger-Choor, ter aarde beſteld (*e*). Voorts ziet men nog, nevens en in het zelve, de Grafſtede van den Veldmaarſchalk Wirtz, en het Grafteken van den Schout by Nagt Willem van der Zaan, welken wy, beneden, uitvoeriger beſchryven zullen. In 't Hamburger-Choor, is de ingang van een ſtookhok.

2. Binnen- en Buitenlands-vaarders. Choor.

Op dit Choor, volgde het *Binnen- en Buitenlandsvaarders - Choor*, 't welk, insgelyks, zyn altaar hadt. Ook hadden de Binnen- en Buitenlandsvaarders - Gilden een zilveren ſchip, welk, in plegtige ommegangen, wanneer het Gilde teerde, omgedraagen, en, zo men de ſtaatſie aan de oude zyde hieldt, in 't Huiszitten - huisje in de Oude Kerke, opgeſlooten werdt; gelyk, uit eenen Brief van den jaare 1473 (*f*), is af te neemen. De Buitenlandsvaarders aan de oude zyde bezaten ook een beeld van S. Odulf of Olof, welk, insgelyks, by plegtige gelegenheden, omgedraagen werdt (*g*). In het Choor, van welk wy ſpreeken, is thans de ingang van een zandhok.

3. Weitkoopers-Choor.

Naaſt aan dit Choor, volgde dat der *Weitkoopers* of Graankoopers, van ſommigen, ten onregte, het *Veerkoopers-Choor*; van anderen, even verkeerdelyk, *het Wynkoopers-Choor* genoemd. Voorby dit Choor, is de Noorder-ingang der Kerke, boven welken, geſchilderde glazen plagten te zyn; die reeds, voor lang, voor gewoonlyke Kerkraamen, zyn verwiſſeld. Het Weitkoopers - Altaar in de Oude Kerke wordt genoemd, in den Stigtingbrief eener Vicarye, by Commelin (*b*), in de Beſchryving van't Gaſthuis, aangehaald.

4. S. Je-

Ooſtwaards van het Weitkoopers-Choor, kwam men aan *S. Jeroens Kapel* of *Choor*, op welks hoek, het kleine Orgel ſtaat. In 't jaar 1450, hadt *Pieter Gysbertszoon*, in deeze Kapel, die 't Noorder-kruispand der Kerke uitmaakt, een altaar geſtigt (*i*). In S. Jeroens-Kapel, ſtaat, nog tegenwoordig, het houten modél eener Coupel-Kerke, omtrent het jaar 1700, door *Nicolaas Liſting* gemaakt, om op de Botermarkt geſtigt te worden.

Oude Kerk. roens-Kapel of Choor.

5. Voetboogs-Schutters Choor.

Hier op volgde het *Voetboogsſchutters-Choor*, 't welk, eertyds, met een houten hek, plagt geſcheiden te zyn van het *Lieve-Vrouwen-Choor*, waarmede het nu gemeen legt. In deeze twee Chooren, ziet men de fraaiſte geſchilderde glazen, die, in deeze Kerke, of elders in de Stad, te vinden zyn. Het eerſte, dat eigenlyk in 't Voetboogsſchutters-Choor ſtaat, is in twee af beeldſels onderſcheiden. In het bovenſte, ziet men de boodſchap des Engels aan Maria; in het andere, het bezoek van Elizabet aan de H. maagd. Onder aan ſtaan Paulus en Petrus, voor den eerſten van welken, een aanzienlyk man, in een graauw Moniks gewaad, zynde de Schenker van 't glas, Burgemeeſter *Jan Claaszoon van Hoppen*, en voor den anderen, eenige vrouwen geknield leggen. Men vertelt, dat van Hoppen, beſchuldigd zynde van Ketterye, om zig te zuiveren, naar Rome in Bedevaart hadt moeten trekken, daar hem opgelegd werdt, een glas in de Kerk zyner Parochie te vereeren. En meent men, dat op zyn geval zien zouden de woorden

6. Lieve-Vrouwen-Choor.

NEMO LÆDITUR NISI A SE IPSO,
dat is:

Niemant wordt beledigd dan van zig zelven,

die, op eene rolle, boven zyn hoofd van eens Biſſchops Staf afwaaijende, te leezen zyn. Voorts ziet men, in 't zelfde glas, het wapen van Van Hoppen, en zyn Lyk is, voor het zelve, onder eene zerk, die, insgelyks, met zyn wapen verſierd is, begraaven. In't Vrouwen-Choor, zyn ook twee fraaije geſchilderde glazen. In 't eene, in 't noorden, naaſt het voorgemelde geplaatſt, ziet men, van boven, de juichende Engelen over 's Heeren geboorte, in eenen geopenden hemel, afgebeeld, en naar beneden, het kind Jezus, door de Herders en Wyzen, geëerd en begiftigd. Jezus beſnydenis vertoont zig in 't verſchiet. Onder aan ziet men 't wapen van Amſterdam tuſſchen een' Romeinſch' Krygsknegt en een' Biſſchop. Uit een Latynſch opſchrift in dit glas, blykt, dat

(*e*) *Uit egte Stukken, en uit* Aantek. van Christoffel Beudeker.
(*f*) *By* Commelin *bl.* 424.
(*g*) Keuch. A. *f.* 72 *verſo.*
(*h*) *Bladz.* 549.
(*i*) *Zie* Commelin *bl.* 424.

OUDE KERK. dat het, door het geslagt der *Brandten*, aan de Kerke geschonken is. Het andere glas, welk oostwaards staat, vertoont de stervende Lieve Vrouw, die eene Waskaars in de handen heeft; van eenen stoet treurigen omringd is, en door eene rei van Engelen opgewagt wordt. De drie glazen, van welken wy spreeken, zyn, in 't jaar 1555, door eenen *Digman*, geschilderd (*k*); doch, veel van den tyd geleeden hebbende, voor weinige jaaren, in Brabant wederom hersteld.

7. Kapel van 't Heilige Graf. Uit het Lieve-Vrouwe-Choor, treedt men, oostwaards, door eene deur, in de *Kapel van 't Heilige Graf*, die nu tot eene bergplaats voor turf verstrekt. Kort na de Reformatie, plagt de Gereformeerde Kerkenraad, die ten deezen tyde in de Nieuwe Kerke byeen komt, in deeze Kapel te vergaderen: en sommigen meenen, dat de Kweekschool der Theologie en Philosophie, *S. Nicolaas-Collegie* genaamd, welk, door *Willem* en *Jan Eggert*, Heeren van Purmerende, gestigt was, en door *Jan Eggert Hartgerszoon* en *Wendelmoed*, zyne Vrouw, merkelyk begiftigd werdt, in deeze Kapel, plagt gehouden te worden (*l*).

8. Hooge Choor. In 't oosten der Kerke, was en is nog het HOOGE CHOOR. Hier stondt het hoog Altaar, waarop verscheiden' byzondere Missen gestigt waren, door voornaame Amsterdammers. Boven zag men, in de glazen, geschilderde afbeeldsels van eenige oude Graaven en Graavinnen van Holland: ook 's Heilands kruisiging, en 't overboord werpen van den Profeet Jonas. Noordwaards, naar de zyde van 't Kruispand, hadt Willem de I., Prins van Oranje, een glas vereerd. Doch alle deeze glazen, verouderd en beschadigd zynde, zyn, van tyd tot tyd, weggenomen, en de plaats, met gewoone kerkglazen, gevuld. Agter het hooge Choor, was, digtst aan het Vrouwen-Choor, het oude Comptoir der Kerkmeesteren, waar naderhand de Huiszitten-meesters hun Comptoir gehad hebben, en nu wederom hebben. Het plagt met eene yzeren deur van de Kerke afgeslooten te zyn.

9. Handboogsschutters-Choor. Voorts, kwam men aan het *Handboogsschutters-Choor*, zynde het zuider kruispand der Kerke, en de tegenwoordige Catechiseerplaats. Sommigen hebben dit Choor, ten onregte, *het Choor der Voetboogsdoele* genoemd. Het *Voetboogsschutters-Choor* was, omtrent tegen over dit, aan de noordzyde der Kerke. Het Handboogsschutters-Choor werdt ook het *S. Sebastiaans-Choor* genaamd, zynde deezen Heilig den patroon der Handboogsschutteren geweest. Zyn zilveren beeld stondt aan den voet van 't Choor, en was, na de verandering des jaars 1578, gebleeven in de bewaaring van Kerkmeesteren, toen zy bevel van Burgemeesteren kreegen, *om te vercoopen die silvere Ciborie, Claesjen* [een S. Nikolaas-beeld] *ende wat silver sy meer in haer bewaringe* hadden, *dempto Bastiaen, die sy den Hantboogsschutters* moesten *overleveren.* In den oostermuur van dit Choor, ziet men den ingang nog naar 't vertrek, alwaar de Commissariissen van Huwelyksche Zaaken plagten te vergaderen. Boven den zelven, leest men *'t Is haest getrout, dat lange rout.* Men noemde deezen ingang *de Roodeur*, om dat hy, met eene rood geschilderde deur, geslooten plagt te zyn. En hiervan wordt, heden nog, onder 't gemeen der Amsterdammeren, gezeid, dat een Paar *voor de Roodeur gegaan is*, wanneer het zig, voor Commissariissen van Huwelyksche Zaaken, die, sedert meer dan eene eeuw, op 't Stadhuis vergaderen, heeft laaten aantekenen. In den westermuur van 't Choor, ziet men, omtrent vyftien voeten van den grond, een yzeren deur, die tegenwoordig met kalk gewit, en met een hangslot en een hengselslot voorzien is. Binnen deeze deur, is nog een zwaare eekenhouten deur, met een sterk grendelslot; welke deur, geopend zynde, toegang verleent tot een vierkant overwelfd vertrekje, 't welk, aan de zuidzyde, door twee hooge smalle venstertjes, licht schept. Tegen den westelyken muur van dit vertrekje, staat een eekenhouten kas, die met drie sloten geslooten, en omtrent agt voet hoog is. De deur der Kas, van buiten digt met yzer beslaagen, slaat, op de helft, voorwaards over, op twee yzeren stelen, die aan dezelve hangen, en tot stutten voor de opengeslaagen deur verstrekken. In deeze Kas, zyn vyf en veertig Laaden, die ieder omtrent twee duim diep, half zo breed als de Kas, schaars een en een half voet lang, en allen genommerd zyn. En deeze Laaden vervatten de oorsprongkelyke Handvesten en Privilegien, door de Graaven van Holland en andere Vorsten en Mogendheden, van de oudste tyden af, aan de Stad verleend, benevens veele andere brieven en stukken, die hier, al voor drie of vier honderd jaaren (3), bewaard geworden zyn. De sleutels van 't Vertrekje en van de Kas zyn, tegenwoordig, op de Thesaurie-Ordinaris der Stad. Zeldzaam, worden de Stukken, die hier in bewaaringe leggen, bezien. In

OUDE KERK.

Bewaarplaats der oude Stads Privilegien en andere stukken.

't

(*k*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 77, 79.
(*l*) *Zie* COMMELIN *bl.* 426.

(3) Onder een afschrift van een Privilegie van den twintigsten September des jaars 1413, welk, niet lang daarna, schynt gemaakt te zyn, staat, dat de origineele berust *in Sint nicolaus kercke by den anderen hantueesten.* I. *Privil. Boek*, f. 99 verso.

Oude Kerk.

't jaar 1732, in de maand Juny, geſchiedde zulks, door de Heeren Theſaurieren, Mr. Jan Six en Mr. Willem Munter, Oud-Burgemeeſteren, benevens den Secretaris Joan Thierry, *Pieter Vlaming* en *Gerrit Schoemaker*, welke twee laatſten toen arbeidden aan eene nieuwe Beſchryving der Stad. Na dien tyd, weet ik niet, dat deeze Letterſchat hier bezigtigd geweeſt is, dan op den dertienden October des jaars 1761, toen zulks geſchiedde, door de Heeren regeerende Burgemeeſteren, Mr. Daniel de Dieu en Mr. Gualterus Petrus Boudaan, die my, op dien tyd, ook dit ongewoon gezigt vergund hebben. De meeſte ſtukken waren toen nog zo zuiver en leesbaar, en de zegels aan die der vyftiende en zeſtiende eeuwe zo gaaf, als of zy, nog maar weinige weeken, gedrukt geweeſt waren.

10. S. Elois- of Smids-Kapel.

Op het Handboogsſchutters-Choor, volgde de *S. Elois-* of *Smids-Kapel*, waarin de zuider ingang der Kerke is. In deeze Kapel, plagt, weſtwaards, een houten hangkamer te zyn, van ouds geſchikt tot eene zitplaats voor de Cellebroeders, die, beneden onder 't volk, in de Kerke, niet werden toegelaaten, om dat zy verpligt waren, de kranken, zelfs in Peſttyden, te bezoeken, de dooden te ontkleeden, te kiſten en te helpen begraaven, en hierom, als meer of min beſmettelyk, geſchuwd werden.

11. Kapel der Huiszitten.

Hierop volgde de *Kapel der Huiszitten aan de oude zyde*. By dezelve, die ook het *Huiszitten-Choor* genaamd werdt, was het graf van het oud Amſterdamſch geſlagt der Dobbens. En *Katryn Wouter Dobbens zoons Dogter* belaſtte, by haaren uiterſten wil, die, den zesden Maart des jaars 1555, gedagtekend is, dat men, over dit graf, *een Tafereel* zou ſtellen, *ende dair voer een kaerſſe gehouden te worden van waſſe, dair voor maickende ende beſpreeckende honderd Karolus guldens eens* (*m*). In dit Choor, was eene deur, van buiten met yzer belegd, boven welke, het jaartal 1622 plagt te ſtaan. Door deeze deur, kwam men in de Vergaderplaats der Huiszittenmeeſteren, die in 't jaar 1497 getimmerd was. En hier geſchiedde de uitdeeling van leevensmiddelen aan de behoeftigen, die in 't Choor byeen kwamen. Ook plagt men, in het zelve, onder een overgeverwd beeld, de volgende woorden te leezen:

Hout Gods gebod, en geeft den armen om Gods wil.

De bedeeling der Huiszitten-armen heeft hier geduurd, tot in 't jaar 1655: en ſedert is de Vergaderplaats der Huiszittenmeeſteren bekwaam gemaakt tot een *Kerkmeeſters-Comptoir*; waartoe zy nog gebruikt wordt. De ingang is t'eenemaal vernieuwd. In den noorder muur van dit Comptoir, is eene kas met laaden vaſtgemetſeld, in welke een groot getal van oude Schepenen- en andere Brieven, de Kerk betreffende, gevonden wordt. De meeſten behelzen giften van oud-eigens, geveſtigd op de voornaamſte huizen der Oude-zyds-Parochie, en ook op eenige huizen, aan de Nieuwe zyde. Doch ik heb 'er geene ouder brieven onder aangetroffen, dan van omtrent den jaare 1350. Voorts, hangen, in dit Comptoir, eenige fraaije geſchilderde af beeldſels der Kerke van binnen: ook een gemyterd hoofd, keurlyk geſchilderd, welk men houdt dat van S. Nicolaas te verbeelden. De Wapenkaart der Kerkmeeſteren beſlaat een groot gedeelte van eenen der vier wanden van 't vertrek. Men plagt 'er eene ſchildery van den oproer der Herdooperen, in 't jaar 1535, te bewaaren, en een Tafereel, vervattende de naamen der geſneuvelde burgeren, in dien oproer (*n*). Doch beide deeze ſtukken zyn niet meer voor handen. In 't voorbygaan, merken wy aan, dat de jaarlykſche ommegang, die, hier ter Stede, ter gedagteniſſe van de overwinning der Herdooperen, plagt gehouden te worden (*o*), van jaar tot jaar, aangetekend ſtondt, in het *Boek met den leêren band*, welk, in de Oude Kerke, bewaard werdt; doch niet verder dan tot het jaar 1567 (*p*); waaruit men afneemen mag, dat die ommegang, ſedert, opgehouden is.

Oude Kerk. Kerkmeeſters-Comptoir.

12. Elizabeth-Gaeven-Kapel.

Op het Huiszitten-Choor, volgde, aan de zelfde zuidzyde der Kerke, *Elizabeth-Gaeven-Kapel*, geſtigt, naar 't ſchynt, door eene vrouw uit het oud Amſterdamſch geſlagt van *Gaef*. Zy pronkt, tegenwoordig, met de Graffteden der Zeehelden van der Hulſt en Sweers. Ook is, in dezelve, onder eene verheven zerk tegen den zuidelyken muur, het graf van 't geſlagt van Boreel, waarop de hoofdwapens van *Boreel* en *Coymans*, en van ieder derzelven agt kwartieren zyn afgebeeld.

13. S. Cornelis-Kapel.

De laatſte Kapel in de Oude Kerke is bezuiden het groote Orgel, aan de weſtzyde. Zy wordt van ſommigen *S. Cornelis-Kapel* genoemd, naar een Altaar in dezelve, geſtigt, door *Cornelis Janszoon Drebber*, en aan S. Cornelis toegewyd. Anderen noemen deeze Kapel die van de *Brundten* en *Drebbers*. En 't ſchynt, dat het geſlagt van Brundt, zo wel als dat van Drebber, de ſtigting, of het

(*m*) *Uit een* Afſchrift *van dit* Teſtament, *onder my berustende.*

(*n*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 35, 36.
(*o*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 246.
(*p*) Memor. van Kerkm. *bl.* 58.

Oude Kerk. het onderhoud van S. Cornelis-Altaar heeft helpen bekoſtigen. In deeze Kapel, was wyders eene Doopvont geplaatſt. De laatſte, die 'er geſtaan heeft, was van koper, en, in 't jaar 1531, te Mechelen, door *Cornelis van den Einde*, gegooten. Zy woog vyftien honderd ponden (*q*). En de plaatſing deezer Doopvonte, die tot gemeen gebruik diende, in de Kapelle, van welke wy ſpreeken, doet my vermoeden, dat de Kapel of het Choor, gelyk het ook genoemd wordt, niet door de Drebbers en Brundten, maar door de Kerkmeeſteren zelven, geſtigt was, gelyk deezen het ook, in de voorgaande eeuwe, verkogt hebben, zo als wy, wat laager, zullen aantekenen. De Kapel is alleenlyk de Brundten- en Drebbers- of S. Cornelis-Kapel genoemd, naar het Altaar, welk in dezelve geplaatſt was. De Doopvont moet, voor 't jaar 1580, reeds weggenomen zyn geweeſt, alzo Petrus Opmeer, omtrent dien tyd, geſchreeven heeft, dat 'er geene Doopvonten meer in Holland overig waren (*r*).

Altaaren. De Oude Kerk was, eertyds, rykelyk van Altaaren voorzien. Omtrent den jaare 1500, werden 'er drie en dertig geteld (*s*). Onder deezen, waren het *hoog Altaar*, waarop *Meinert Jans ſoen*, in 't jaar 1467, eene Mis geſtigt heeft (*t*); *S. Antonis-Altaar* ten noorden, waarop *Dirck Jan Helmerszoen*, Prieſter, in 't jaar 1465, eene Vicary hadt opgeregt; *S. Agnieten-Altaar*, in 't noordooſten; *S. Cornelis Altaar*, boven reeds vermeld; *S. Pieters-Altaar*, waarop *Boel Dirkſe Boelens*, in 't jaar 1470, eene Vicary ſtigtte; *S. Geertruids-Altaar*, waarop *Geertruid Albert Ottens Weduwe*, reeds in 't jaar 1418, eene Vicary geſtigt hadt; nog een Altaar, welk aan *de Lieve Vrouwe*, *S. Pieter* en *Pauwels*, *S. Catharina* en *S. Barbara* gewyd, en omtrent of in den jaare 1463, door *Claes Jacobs*, van nieuws, opgeregt was; een Altaar ter eere van *S. Salvator en de Lieve Vrouwe*, omtrent of in 't jaar 1497, door Meeſter *Jacob Pillen*, opgeregt; een Altaar aan de zuidzyde, gewyd ter eere van *Chriſtus verryzeniſſe*, *van S. Antoni en van de Maagden S. Cunera en S. Antonia*, waarop Meeſter *Willem Andries*, in 't jaar 1505, twee Vicaryen ſtigtte; een Altaar in de Middenkerk, ten zuiden, aan de tweede Pilaar, ter eere van *S. Jan den Evangeliſt*, waarop *Frank Dirk Franken ſoen* en zyne Huisvrouw, in 't jaar 1541, nog eene Vicary fondeerden; een Altaar ten noorden, aan *S. Filippus* toegewyd; het *Altaar van 't Heilige Graf*; waarop *Wein Hein Jacobs*, anders *Weintje Pape*, eene Vicary geſtigt hadt; het *Weitkoopers-Altaar*, waarop *Jan Claeſſe van Hoppe* en *Chriſtyn, ſyn Wyf*, eenen dienſt hadden gefondeerd; *S. Jacobs-Altaar*, by de noorder deur, in den jaare 1450, door *Gysbert Pieters*, geſtigt; *S. Jeroens-Altaar*, aan de noordzyde, geſtigt door *Pieter Gysberts*, waarop verſcheiden' miſſen gefondeerd waren; het *Huiszitten-Altaar*, waarop Heer *Claes van Diemen*, in 't jaar 1512, eene Vicary ſtigtte; *S. Andries-Altaar*, waarop, reeds in 't jaar 1416, eene Vicary geſtigt was; *S. Adriaans-Altaar* en *S. Lucien-Altaar*, vermeld in het Teſtament van *Cornelis Wouters Dobbes zoon*, Burgemeeſter der Stad, en in eene Acte aan het zelve gehegt. Het laatſte ſtondt ten noorden van *S. Sebaſtiaans-Altaar*, aan den voet van 't Handboogsſchutters-Choor. Alle deeze Altaaren zyn my bekend geworden, of uit de Stigtingbrieven der dienſten op dezelven, of uit aantekeningen in de boeken der Gaſten Huiszittenhuizen hier ter Stede. Elders, vindt men nog gewaagd van *S. Pancras-Altaar*, van *S. Huberts-Altaar*, en van 't *H. Kruis-Altaar* (*u*). Daarenboven, hadden veele Gilden hunne byzondere Altaaren in de Oude Kerke (*v*). Het Kuipers-Gilde, onder anderen, hadt 'er het *Altaar van den Zoeten naam Jezus*, van waar een naby gelegen Steegje den naam van *Zoeten naam Jezus ſteegje* nog ſchynt behouden te hebben. Het *Komans-* of Kraamers-Gilde hadt 'er een Altaar, welk aan *S. Maarten* toegewyd was, en in den Beeldenſtorm des jaars 1566, vry wat geleeden heeft (4).

Beelden en andere ſieraaden. De Kerk was, wyders, oudtyds, voorzien van koſtbaare Beelden en andere Sieraaden. Walich Syvaerts heeft aangetekend (*w*), dat de Kerkmeeſters, in 't jaar 1522, een zilveren S. Nicolaas-beeld deeden maaken, welk drie en vyftig mark, een ons en twaalf engels zwaar was; tweehonderd goudguldens van maaken, en in alles negenhonderd agt en veertig guldens zwaar geld gekoſt hadt. En 't was dit beeld, welk, in 't

(*q*) Memor. van Kerkm. *bl.* 22.
(*r*) Cathol. Martelaarsboek, II. *Deel*, *bl.* 274.
(*s*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 4.
(*t*) Renteb. *van* 't Oude Gaſthuis *f.* 36.

(*u*) van Heussen *en* van Ryn Kerkel. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 177, 219, 278.
(*v*) Handv. *bl.* 556, 650.
(*w*) Roomſche Myſter. ontdekt, *Voorr. bl.* 35.

(4) Dit is my gebleeken uit eene oude Rekening van dit Gilde, in welke ik, op het jaar 1567, leeze:

Oncoſten gevallen den het autaer van St. Marten, dat de Geuſen hadden gevioleert.

Het ſchilderen van deuren en verniſſen	*f* 7: — : —
Het beeltſnyden van de Tabernakel	= 7: — : —
Het ſtoffeerſel van de Tabernakel	= 11: — : —
	f 25: — : —

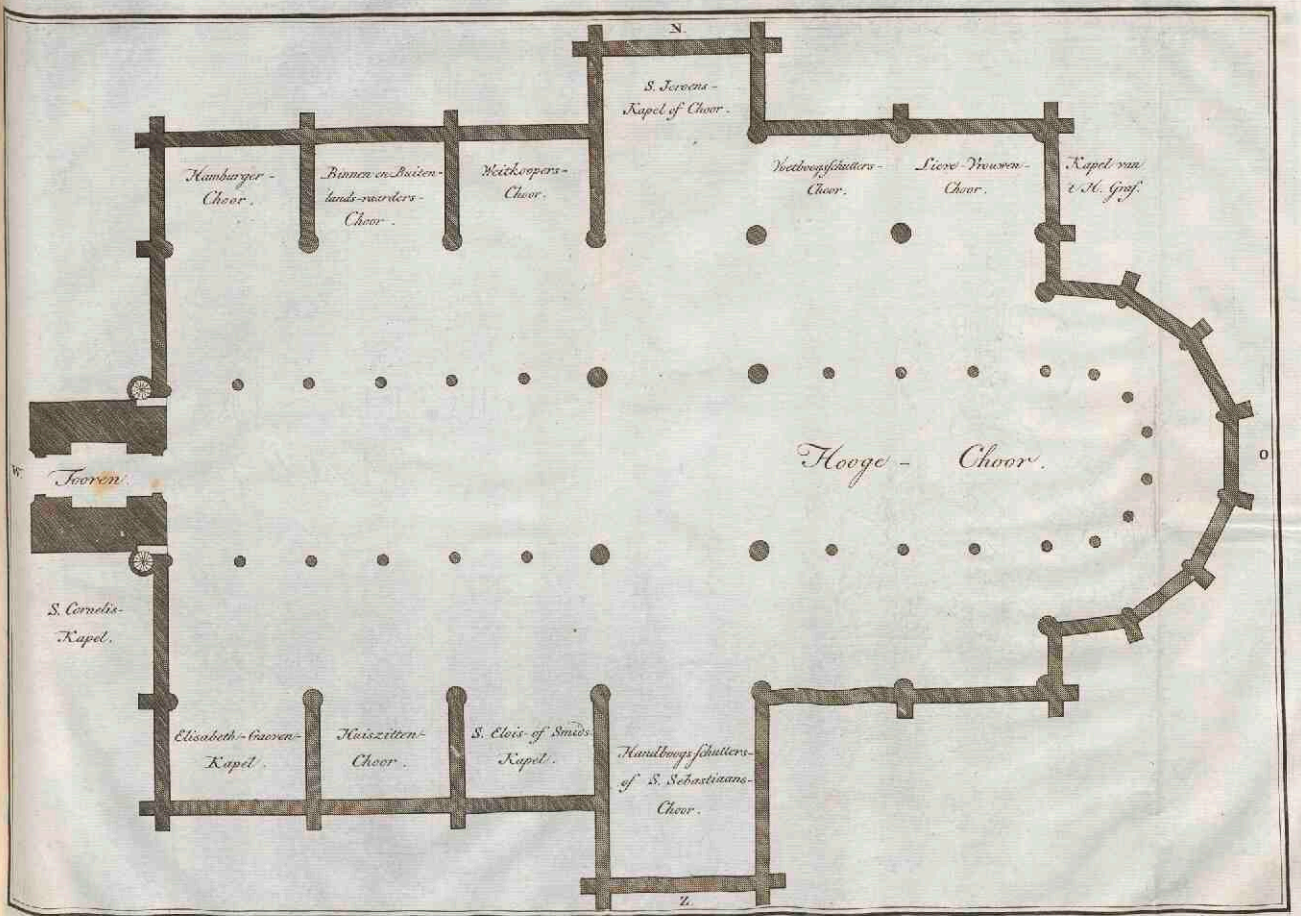

Grondtekening der OUDE KERKE, en der Oude CHOOREN, en KAPELLEN, in de zelve.

Gez. de Papieren van P. VLAMING.

Oude Kerk.

't jaar 1578, tot geld gemunt werdt, gelyk wy, ter zyner plaatse (x), verhaald hebben. In 't hooge Choor, stondt een Sacramentshuis, welk twee en vyftig voeten hoog, en waarin een konstig gewerkte zilveren *Remonstrancie* of Hostiedoos geplaatst was (y). 't Een en 't ander werdt, omtrent den jaare 1544, gestolen door eenen Fries, *Bouwen* genaamd, die 't zilver gesmolten, en aan eenen Goudsmid verkogt hadt, en 't Sacrament, van de Minderbroeders brugge, in 't water hadt geworpen: waar 'er lang na gezogt werdt, zonder dat men 't weder vinden kon (z). De twee binnenste deuren van 't hoog Altaar waren, in 't jaar 1537, konstiglyk beschilderd, door Meester *Maarten Jakobszoon van Heemskerk*, die 'er twee honderd en zeventig guldens voor genooten hadt. En in 't jaar 1560, werdt het hooge Choor behangen met tapyten, die, door *Willem Andriesszoon de Raet*, Tapytwerker te Leiden, gemaakt waren. Meester Cornelis Dobbes hadt, reeds te vooren, een kostbaar tapyt aan de Kerke vereerd (a). De Kerkgereedschappen van zilver waren verscheiden van soorte en veel in getal. Doch sommige Sieraaden weeken vry wat af van de deftigheid, die in eene Kerke betaamt. In de Lyst boven de noorder zyddeur van 't hooge Choor, stondt een spotagtig zinnebeeld uitgehouwen, vertoonende een' ezel op een' predikstoel, met een paard in eene wieg voor zig, waarby een kat stondt te wiegen (b). En diergelyke afbeeldingen plagten 'er meer te zyn in deeze Kerke, en zyn nog niet geheellyk verdweenen.

Tegenwoordige gedaante der Oude Kerke.

Tot hiertoe, hebben wy ons meest bezig gehouden met de beschouwinge der Oude Kerke, zo als zy was, voor de Hervorminge des jaars 1578. 't Wordt tyd, dat wy tot de beschryvinge haarer tegenwoordige uit- en inwendige gedaante overgaan.

Grootte.

De lengte der Kerke met den tooren is, buitens-werks, drie honderd, en zonder den tooren en binnens-werks, twee honderd negen en veertig voeten. De breedte van 't middenkruis is, buitens-werks, twee honderd vyf en twintig, en binnens-werks, twee honderd en agt voeten (c). De gantsche ommegang is op zes honderd en veertig voeten gemeeten: alles Amsterdamsche voeten van elf duimen ieder.

Tooren.

De Tooren is, van den grond af, tot aan den weêrwyzer, twee honderd en veertig voeten hoog. Het steenwerk beslaat de helft van deeze hoogte, en de houten kap of spits, die drie ommegangen heeft, en, op eene konstige wyze, vast en sterk, in elkanderen verbonden is, de andere helft. Meer dan eens, is deeze tooren vernieuwd. En nog voor weinige jaaren, zyn deszelfs grondslagen merkelyk verzwaard. Ook zyn de klokken en het speelwerk in den zelven meermaalen veranderd. Men kan van beide eene uitvoerige Beschryving vinden, by Domselaer (d), en by Commelin (e). Het onderhoud van den Tooren, welk, door Kerkmeesteren, plagt te geschieden, is, sedert het jaar 1566, ten laste van de Stad gekomen (f). De Kerk is, van buiten, bezet met verscheiden' wooningen, sommigen van welken, gelyk die van den Koster en eenige mindere bedienden der Kerke, gemeenschap hebben met vertrekken, die, van ouds, tot de Kerke plagten te behooren. Anderen bestaan op zig zelven, en worden, door Kerkmeesteren, verhuurd. Op den Burgwal, naast des Kosters wooning, is eene wooning gebouwd op de plaats van het oude Bekkeneels- of Doodsbeenderenvat (g). Zy wordt nu, door een' der Deurwaarderen, gebruikt.

Oude Kerk.

De Kerk heeft tegenwoordig vier ingangen: de grootste is in 't westen onder den Tooren, zynde eene groote en zeer aanzienlyke Poort: de ingangen ten noorden en ten zuiden zyn veel kleiner en van minder aanzien: in 't zuidoosten, is nog eene enkele deur, die ook tot een ingang plagt te verstrekken; doch nu, met een yzeren hek, van de gemeene straat afgesloten is. En in 't noordoosten, is, in 't jaar 1761, eene deftige poort gestigt, op eene plaats, die, voorheen, met eene stalling voor vyf paarden bezet was, welke, door Kerkmeesteren, plagt begeven te worden (h). Naast en boven deeze Poort, is eene wooning gebouwd, die verhuurd wordt. Van binnen, benoorden de nieuwe Poort, is een vertrek voor de Huiszitten aan de oude zyde getimmerd, daar de Regenten tegenwoordig Comptoir houden, en de Collecte, die zy in de Oude Kerke laaten doen, ontvangen. Van binnen, rust de Kerk op twee en veertig groote Pilaaren. In 't midden, hangen vyf groote Kaarskroonen, elk met dertig armblakers, en rondsom, langs den ommegang, twaalf kleinen, elk met zestien armblakers. De gestoelten voor Persoonen van hoogen en minderen rang zyn, rondsom, tus-

Ingangen.

Pilaaren.

Kaarskroonen.

Gestoelten.

(x) II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 359.
(y) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 4.
(z) W. Syvaerts Roomsche Mysterien ontd. *f.* 7 *verso*.
(a) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 22, 23, 209.
(b) Domselaer III. *Boek*, *bl.* 219. Commelin *bl.* 194.
(c) Memor. van Kerkm. *bl.* 105 *in margine*.
(d) IV. *Boek*, *bl.* 57 *enz.*
(e) *Bladz.* 440 *enz.*
(f) Memor. van Kerkm. *bl.* 75.
(g) Memor. van Kerkm. *bl.* 91.
(h) Memor. van Kerkm. *bl.* 88.

OUDE KERK. Predikstoel.

tusschen de Pilaaren, geplaatst. De Predikstoel, langs welks trap, een fraai gewerkte koperen leening staat, is, in 't jaar 1642, door *Pieter Janszoon Kistemaaker*, gemaakt (*i*), en geplaatst in 't midden der Kerke, aan de noordzyde, tegen een Pilaar, aan welken, op den Predikstoel, deeze woorden gelezen worden: *Is 't dat ymant spreekt, dat hy spreeke als Gods Woord.* 1 Petr. IV.

Choor.

Het hooge Choor, welk nu eene geheel andere gedaante heeft dan van ouds, is, omtrent het jaar 1682, voorzien geworden, met een fraai koperen hek van vooren (*k*); aan de bovenlyst van welk hek, naar buiten, de twee regels van den Heer *Cornelis Schellinger*, die in 't jaar 1587 Kerkmeester werdt, gelezen worden:

'T MISBRUYK IN GODES KERK ALLENGSKENS INGEBRACHT,
IS HIER WEER AFGEDAAN, 'T JAAR ZEVENTIG EN ACHT.

Binnenwaards, aan dezelfde Lyst, leest men:

MEN MOET, OM GODES DIENST EN KENNIS REYN TE HOUWEN,
OP 'T WOORDS GROND NU VOORTAAN, OP GEEN MENSCHEN INSTEL BOUWEN.

Ter plaatse, daar 't hoog Altaar plagt te staan, staat een Predikstoel, die nu genoegzaam alleenlyk gebruikt wordt, tot voorleezing van het Formulier des Huwelyks, en inzegening van het Egtverbond. Boven de kleine zyddeur van 't Choor, ten zuidoosten, door welke de Bruidegoms en Bruiden gemeenlyk in- en uitgaan, staan deeze regels:

Twist, hoovaerdy end'overdaet
Doen dat gheen huis seer langhe staet.
MELANTHON.

In 't agterste gedeelte van 't Choor, langs de lyst van den houten wand, leest men, ter gedagteniisse van de verdelginge der Spaansche Vloote, in 't jaar 1588, de volgende regels:

't Heyloos gebroet, gesint de waerheyt uyt te royen,
Had met de Spaense Vloot een groot Heyr opgebracht;
Maer God dit heyr verliet, en doet de Vloot verstroyen,
Door vuur rondom ten toon, slaet die te grondt met kracht,
Looft hem, die zyn zack reght, in 't jaer tachtig end'acht.

Twee

(*i*) Memor. van Kerkm. *bl.* 215.
(*k*) Memor. van Kerkm. *bl.* 117.

OUDE KERK. Orgels.

Twee Orgels zyn 'er in de OudeKerke. Het groote in 't westen boven den grooten ingang geplaatst, is een schoon stuk werks. Het oudste, welk hier gestaan heeft, was maar twaalf voeten hoog. Doch tusschen de jaaren 1530 en 1540, werdt 'er een gemaakt, door *Hendrik van Nieuwenhof*, Meester *Jan*, gebynaamd *Bestevaar*, dien sommigen *Hanske van Coelen* noemen, en Meester *Harmen*, drie Broeders: welk Orgel toen een duizend drie honderd en twintig guldens twee stuivers en agt penningen gekost heeft. De deuren werden, door Meester Maarten van Heemskerk, geschilderd. Op de eene, zag men de Bondkist, die om de muuren van Jericho gedraagen werdt, en op de andere, David, dansende en speelende voor dezelfde Bondkist. Van binnen stondt, op de eene deur, 't verslaan van Goliath; en op de andere, het inhaalen van David, door de Jeruzalemsche Maagden. Dit Orgel werdt, van tyd tot tyd, en onder anderen, in de jaaren 1569 en 1682, met nieuwe Regisiters vermeerderd (*l*). Doch omtrent den jaare 1724, werdt het Orgel geheellyk van nieuws hermaakt, door *Christiaan Vatter*, Orgelmaaker van den Koning van Groot-Britanje, George den I., als Keurvorst van Hanover, en in den tegenwoordigen staat gebragt. Het werk is voorzien van vier en zestig trekkers, vier en vyftig stemmen, en agt blaasbalgen. Op den dertienden October des jaars 1726, werdt 'er, in 't openbaar, voor 't eerst, op dit Orgel gespeeld. Het rust, van binnen in de Kerke, op vier zeer fraaije zwaare marmeren zuilen, welker Capiteelen en Voetstukken konstiglyk versierd zyn. Het andere of kleine Orgel, welk zestien trekkers, vyftien stemmen en drie blaasbalgen heeft, staat, gelyk wy boven reeds hebben aangetekend, tegen den Pilaar op den hoek van S. Jeroens-Choor, aan de noordzyde der Kerke. Het is, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, van buiten, met aartig gesneeden en verguld houtwerk, versierd, waar in het wapen en zegel van Amsterdam zyn afgebeeld. De buitenzyden der Orgeldeuren zyn ook, door den beroemden Konstenaar *Cornelis Brizé*, met veelerlei speeltuig en muzykboeken, fraai beschilderd. Om 't Orgel is eene gaandery, op welke, voordeezen, somtyds, Zang- en Speelkonstenaars geplaatst werden, die, met het Orgel, een aangenaam *Concert* maakten. Ook plagt men, nog in de voorgaande eeuwe, alle avonden, tot vermaak der wandelaaren in de Oude Kerke, op het kleine Orgel te speelen. Doch zulks is, al sedert veele jaaren, buiten gebruik geweest.

Van

(*l*) Memor. van Kerkm. *bl.* 22, 23, 165, 172.

J. Goeree sculp. dir.

DE OUDE KERK,

van binnen, naar 't groote Choor in 't Oosten, te zien..

DE OUDE KERK,
van binnen, naar 't Westen, te zien.

J. Goeree sculp. dir.

Oude Kerk. Geschilderde glazen.

Van eenigen der oude geschilderde glazen in de Oude Kerke hebben wy, in de Beschryving van 't hooge, het Voetboogsschutters- en het Vrouwen-Choor, reeds kortelyk gewaagd. Nog eenige anderen, zyn 'er, of zyn 'er geweest, die hier verdienen gedagt te worden. Agter 't groote Choor, plagten twee beschilderde glazen te zyn. In 't eene, werdt het kroonen van *Filips den I.*, gebynaamd *den Schoonen*, 't welk de Nederlanden aan de Kroone van Spanje bragt, afgebeeld. Onder aan las men:

d' Aartsbisschop kroont hier, met zyn hand,
Den schoonen Filips met diamant,
Tot Koning op Kastiliens troon.
Dus eerde ons Nederland die kroon.

Doch dit glas is voor lang vergaan en weggenomen. In 't andere, welk nog in wezen; doch zeer beschadigd is, ziet men *Filips den IV.*, het Munsterschen Verdrag, waarby de Nederlanden voor vry erkend werden, bezegeld, overreikende. Onder aan staan deeze vier regels van Vondel:

Filippus tekent met zyn handen
Het Vreêverbond met zeven Landen,
En staat zyn recht en tytel af.
Dit tuygt het zegel dat hy gaf.

Wat verder zuidwaards, ziet men nog een nieuw geschilderd glas, waarin de wapens der Burgemeesteren, die hier, sedert de verandering des jaars 1578, geregeerd hebben, afgebeeld zyn. Men begon dit glas te beschilderen, in 't jaar 1654, en vind ik, dat *Jacob Colyns* 'er, nog in 't jaar 1681, aan geschilderd, en twee guldens tien stuivers, voor ieder wapen, ontvangen heeft (*m*). Het laatste wapen, welk in dit glas is geplaatst, is dat van den Heer en M^r. Jan Baptista Slicher, die, in 't jaar 1757, Burgemeester geworden is. De wapens der volgende Burgemeesteren zyn gesteld, in een glas, aan de noordzyde der Kerke, op den oostelyken hoek van het gewezen Lieve-Vrouwen-Choor. Boven, aan ieder deezer twee glazen, ziet men het wapen en zegel der Stad, door twee zittende Krygsknegten vastgehouden wordende. Na het eerstgemelde deezer glazen, volgden drie oude geschilderde glazen. In het eene was het eeten van het Pascha door de Izraëliten afgebeeld. De twee anderen vertoonden eenige oude geschiedenissen uit de Legenden der Heiligen. Doch deeze drie glazen zyn reeds, voor eenen geruimen tyd, vergaan en weggenomen.

Oude Kerk.

Wy komen nu tot de beschryving der voornaamste Grafsteden in de Oude Kerke, en beginnen met de oudste.

Grafsteden

Bezuiden 't hooge Choor, in den ommegang, ontmoet men 't graf van den beroemden Amsterdamschen Konstschilder, *Pieter Laurenszoon*, in 't gemeen, om zyne lange lighaamsgestalte, *Lange Pier* genaamd, die, in 't jaar 1573, overleeden (*n*), en hier, in een dubbel graf, gelegd is, waarin, naderhand, ook twee zyner zoonen bygezet zyn. Op de zerk schynt, naar 't gene Izaak Commelin zig nog te binnen brengen kon (*o*), een versje gestaan te hebben, 't welk begon:

Van Langen Pier.

Den konstige schilder Lange Pier
Met bey zyn Zoonen leggen hier enz.

Doch 't was, by zynen tyd, reeds genoegzaam uitgesleeten. In 't jaar 1675, werdt het, zo 't schynt, in deezer voege, vernieuwd:

De Meester Schilder Lange Pier
Met beyd' syn Soonen, schilders hier,
Begraven, lang en oud bejaart,
Blyven noch al in Kunst vermaart.
Anno M. DC. LXXV.

Ten noorden van 't zelfde Choor, ziet men de Grafstede van den Admiraal Jacob van Heemskerk, kennelyk aan een Tafereel van zwart marmer, welk, boven dezelve, aan een Pilaar gehegt is, en waarop, in 't Latyn, gelezen wordt:

Van Jacob van Heemskerk.

In de Lyst, onder het wapen van 't Huis van Heemskerk, welk tusschen twee globen staat, en met eene Stevenkroon gedekt is:

Honori et Æternitati.

dat is:

Aan de Eere en de Eeuwigheid.

En wat laager, in het Tafereel zelf:

Jacobo ab Heemskerck
Amstelredamensi.

Viro fortiss. et optime de Patria merito,

Qui

Post varias in notas ignotasque oras navigationes, in novam Semblam sub polo Arctico, duas, in

(*m*) Memor. van Kerkm. *bl.* 81, 214.

(*n*) Pontani Amst. *Libr.* II. *Cap.* XXVIII. *p.* 245.
(*o*) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 52.

OUDE KERK.

in Indiam Orientalem, verſus Antarcticum totidem, indeque opimis ſpoliis A°. CIↃ IↃCIV. *reverſus victor.*

TANDEM

Expeditionis maritimæ adverſus Hispa. præfectus eorundem validam claſſem Herculeo auſu agreſſus in Freto Herculeo ſub ipſa arce et Urbe Gibraltar, VII. *Kal. Maji* A°. CIↃ IↃCVII. *fudit ac profligavit.*

IPSE IBIDEM,

Pro Patria ſtrenuo dimicans, glorioſe occubuit.
Anima coelo gaudet, Corpus hoc loco jacet.
Have Lector famamque viri ama et virtutem.

CUJUS ERGO
AB

Illuſtriſſ. et Potentiſſ. Foederat. Provinc. Belgic.

ORDINIBUS P. P.
H. M. P.

Vixit annos XL. *Menſem* I. *Dies* XII.

dat is:

AAN JACOB VAN HEEMSKERCK,
AMSTERDAMMER,
DIE

„ Na verſcheidene Scheepstogten in beken-
„ de en onbekende Geweſten, twee naar
„ Nova Sembla, onder den noord-, even
„ zo veel in Ooſtindie, naar den zuid-
„ pool, van waar hy, in 't jaar 1604, met
„ ryken buit, als overwinnaar, te rug ge-
„ keerd is,

EINDELYK,

„ Opperhoofd van eenen zeetogt tegen de
„ Spanjaarden geworden zynde, derzelver
„ magtige Vloot, met een beſtaan als dat
„ van Hercules, in de Straat van Hercules,
„ en zelfs in 't gezigt van 't Slot en de Stad
„ van Gibraltar, aangetaſt, en op den 25
„ April des jaars 1607, geſlaagen en ver-
„ delgd heeft;

WAAR HY ZELF

„ wakkerlyk voor 't Vaderland ſtrydende,
„ roemrugtiglyk geſneuveld is. De Ziel ge-
„ niet den Hemel, het Lighaam legt ter
„ deezer ſtede. Zyt gegroet, Leezer, en
„ bemin 's mans lof en dapperheid:

AAN WELKEN,
DOOR

„ de doorlugtigſte en hoogmogende Staaten
„ der Vereenigde Nederlanden, de Vaders OUDE
„ des Vaderlands, dit gedenkteken geſteld KERK.
„ is.
„ Hy heeft veertig jaaren, eene maand
„ en twaalf dagen geleefd."

Onder dit opſchrift, was de zeeſlag voor Gibraltar, in 't klein, afgebeeld; doch 't beeldwerk is nu meeſt vergaan. Boven 't zelve, leeſt men deeze twee regels van den Ridder PIETER CORNELISZOON HOOFT:

Heemskerck, die dwers door 't ys en 't yzer
dorſte ſtreven,
Liet d'eer aan 't land, hier 't lyf, voor Gibraltar het leven.

De helm en 't harnas van den Zeeheld zyn aan een anderen naaſtvolgenden Pilaar opgehangen. En naardien hy, zo ik my niet bedriege, de eerſte Zee-officier is geweeſt, die, na de verandering der Regeeringe, hier ter Stede, met ſtaatſie begraaven is, zal ik, veelligt, ſommigen dienſt doen, met de orde der begraafeniſſe, uit eene aantekening, die in den huize van WITSEN bewaard geweeſt is, hiertuſſchen te voegen. Vooraf ging een vendel uitgelezen Soldaaten, in rouwgewaad, met omgekeerd geweer, ſleepende ſpietſen en vendel, en bekleedde trommels. Toen werdt de helm gedraagen. Daarop het Harnas. Wyders het wapen, zynde een zilveren Leeuw op een azuuren veld. En vervolgens het Lyk, welk van veertien Kapiteins gedraagen werdt, leggende den vergulden degen op de kiſt. De naaſte Bloedvrienden en de Raaden ter Admiraliteit volgden agter 't Lyk. En hierop de Schout, Burgemeeſteren, Schepenen en Raaden der Stad, de Leden van den Burger-Krygsraad, de Bewindhebbers der Ooſtindiſche Maatſchappye en een groot getal van de deftigſte Burgeren, zo dat de ſtaatſie, buiten de ſoldaaten, uit meer dan agthonderd perſoonen beſtondt. 't Lyk werdt, den agtſten Juny des jaars 1607, ter aarde beſteld. Doch daar verliep nog eenige tyd, eer het Grafteken gereed zyn kon.

Schuin boven het zelve, plagt, aan een der Schoorbalken, eene ſchildery te hangen, waar op, aan de eene zyde, het Keizerlyke wapen, zynde een dubbele Arend, afgebeeld was. Op de andere zyde, las men:

Anno 1559, *hoc in loco, celebratæ ſunt exequiæ Caroli quinti Imperatoris ac Hollandiæ Comitis, viceſimo primo et ſecundo die Aprilis.*

dat

Oude Kerk.

dat is:

„ In 't jaar 1559, is ter deezer plaatſe
„ gehouden de uitvaart van Karel den V.,
„ Keizer, en Graave van Holland, den een-
„ en twee en twintigſten April.

Van Cornelis Janszoon, gebynaamd de Haan.

Diergelyk Grafteken als dat van Heemskerck is ook aan den hoekpilaar, ten zuiden agter 't Choor, opgeregt, ter gedagtenisſe van *Cornelis Janszoon*, bygenaamd *de Haan* of *het Haantje*. Het pronkt, van boven in de Lyſt, met zyn wapen, zynde een kraaijende Haan, en onder ſtaat het zeegevegt met twee ſchepen, waarin hy omkwam, afgebeeld. Op het Tafereel, ſtaan de volgende Latynſche verzen van den Profeſſor Caspar Barlaeus uitgehouwen:

Virtuti ac Famæ
Fortiſſimi Ducis

CORNELII JOANNIS,

Amſtelodamenſis, Cognomenti Galli, Directores et Vindices Oceani Septentrionalis.

Aspice Spectator noſtræ miracula gentis,
Geſtaque victrici bella ſtupenda manu.
Hic jacet Eoum qui duxit vela per orbem
Atque Arabum Hesperio ſanguine tinxit aquas.
Quem modo prædatrix potuit Duinkerka timere,
Cum Morinum captæ ſuccubuere rates.
Una triumphantis toties ſeſe torſit in hoſtem
Puppi, et adverſus exiit una duces,
Ut vincatur Iber Batavo non claſſibus ultra
Eſt opus: una ratis, dux ſatis unus erit.
Qui dum ſe Patriæ mediis bellator in undis
Devovet, illuſtri funere victor obit.
Jam Decios jactare mihi ceſſate, Quirites,
Hæc etiam Decii marmora Corpus habent.

MDCXXXIII.

dat is:

De Opzienders en Beſchermers der Noordzee

Aan de dapperheid en roem
van den wakkeren Zeeoverſte,

CORNELIS JANSZOON,

Amſterdammer, gebynaamd de Haan.

„ Let, aanſchouwer, op de wonderen
„ van ons volk, en op de verbaazende oor-
„ logen, waarin het overwinnaar geweeſt
„ is. Hier legt hy, die de Ooſter-weereld
„ doorgezeild is, en de Arabiſche zee met
„ Spaanſch bloed geverwd heeft; voor wien
„ 't roofgierig Duinkerken onlangs plagt te
„ beeven, toen de veroverde Vlaamſche
„ kielen zwigten moeſten. Met één zege-
„ praalende Steven, keerde hy zig zo dikwils
„ tegen den vyand, en beſtreedt zo veele Oude Kerk.
„ vyandelyke overſten, dat de Batavier,
„ voortaan, geene Vlooten behoeve, om den
„ Spanjaard te verwinnen. Hy heeft maar
„ één kiel; maar één Overſte noodig;
„ die, terwyl hy zig, ſtrydende in volle
„ zee, den Vaderlande toewydt, overwin-
„ naar, eenen roemrugtigen dood ſterft.
„ Laat af, Romeinen, van op uwe Decien
„ te boogen. Dit marmer dekt ook het
„ lyk van eenen Decius.".

1633.

Onder de afbeelding van 't zeegevegt, leeſt men deeze regels van den Ridder Laurens Reaal.

Hier ruſt de Held, die van zyn vyands ſchepen
In zevenmaal kwam zeven vlaggen ſleepen,
En gaf voor 't laatſt op twee zo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.

Van 't Geſlagt van de Graef.

Wy hebben, boven (*p*), reeds te kennen gegeven, dat de Kapel, in welke de Doopvont plagt te ſtaan, door Kerkmeeſteren, verkogt geworden is. Zulks geſchiedde, in of omtrent den jaare 1651. Kooper was de Heer Burgemeeſter Cornelis de Graef, *Vryheer van Zuidpolsbroek*, die deeze Kapel, met verlof van Burgemeeſteren, van de Kerke afgeſchut (*q*), en tot eene aanzienlyke begraafplaats verbouwd heeft. Men komt 'er in, door eene fraaije marmeren poort, ruſtende op twee Korinthiſche kolommen, en geſlooten met eene doorlugtige koperen deur, ter wederzyde van welke, ook eene langwerpige opening is, met traliewerk bezet: waarboven de wapens van den Stigter en deszelfs Egtgenoote, Catharina Hooft, uitgehouwen zyn. De Lyſt is met Zandloopers, Lampen en ander beeldwerk verſierd. Op dezelve ziet men, tuſſchen twee ſchreijende kindertjes, een' Feniks uit de vlammen verryzen, waar onder, in zwarten toetsſteen, de ſpreuk des Apoſtels (1 *Kor.* XV. 42) gelezen wordt:

Alsoo sal oock de opstandinghe der dooden zyn het lighaem wort gezaeit in verdervelyckheit en wort op geweckt in onverdervelyckheit.

Het middelſte van de vyf glasraamen der begraafplaatſe is ook verſierd met de geſchilderde wapens van de huizen van de Graef en Hooft.

In

(*p*) *Bladz.* 98.
(*q*) Groot-Memor. N^r III. *f.* 294.

OUDE KERK. Van Abraham van der Hulſt.

In de Kapel van Elizabeth Gaef, ten westen van 't oude Handboogsſchutters-Choor, ontmoet men twee aanzienlyke Graſſteden, tegen over elkanderen, geſtigt voor de Vice-Admiraalen ABRAHAM VAN DER HULST en ISAAC SWEERS. Om de grafzerk des eerſten, in 't ooſten der Kapelle, ſtaat een fraai yzeren hek, en boven dezelve, een konſtig gedenkteken van marmer, verbeeldende den Zeeheld, leggende in volle ruſting, en omringd van vlaggen en oorlogstuig. By hem ſtaan twee ſchreijende kindertjes, die zyn wapen vaſthouden, waar boven de gelukkige zeeſlag tegen de Engelſchen, van den elfden, twaalfden, dertienden en veertienden Juny des jaars 1666, in welken hy ſneuvelde, afgebeeld is. Boven aan ziet men twee bazuinende Vrouwen-beelden, die 't wapen der Vereenigde Nederlanden, rustende tegen twee kruiswys geplaatſte ankers, vaſthouden. Onder dit wapen, leeſt men:

Ter onſterfelyker

GEDACHTENISSE

van den

Eed. en Manhaften Zeeheld,

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en Weſt-Vriesland,

Geboren tot Amſterdam,
den XI April CIↃ IↃCXIX.

Hier ruſt hy, die niet ruſten kon,
Eer hy ſyn vyand overwon:
Om hoogh leeft hy in vreughde,
In marmer door ſyn deugden.

Anno 1666.

Op de Grafzerk ſtaat:

Hier ruſt de onſterfelycke Zee-Helt

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en Weſtvriesland onder den Zee-Raad t'Amſterdam, zynde glorieuſelyk in ſyn devoir overleden, in de bevoghten Victorie tegen de Engelſchen den XII Juny CIↃ IↃCLXVI.

Hier ſluymert HULST, de ſchrik der Britſche Zeebanier,
Beproeft in ſlag op ſlag, in Bloed, in vloed en vier.
De groote Zeeraad kroont dien Vaderlands Beſchermer,
De faam des braven Helds braveert metaal en marmer.

J. V. VONDEL.

Regt tegen over de Graſſtede van Van der Hulſt, aan de weſtzyde der Kapelle, ontmoet men het treffelyk grafteken van den Vice-Admiraal SWEERS, 't welk eenige jaaren laater opgeregt is. Boven aan ziet men zyn marmeren borſtbeeld, en nog hooger, het wapen der Vereenigde Nederlanden en dat van den Prinſe van Oranje. Onder aan, is de voordeelige Slag, waarin de Zeeheld omkwam, afgebeeld. Tuſſchen beide, ſtaat, op een tafereel, welk van vlaggen, wimpels en ander ſcheepsgereedſchap omringd is, te leezen:

OUDE KERK. Van Iſaac Sweers.

Hic ſitus eſt

ISAACUS SWERIUS.

Qui eam quam naſcendi ſorte et ſolicita educatione a parentibus præclaram acceperat indolem DEO *et Patriæ devovit;*
Primum terreſtris et maritimæ Militiæ Tyrocinium in India occidentali depoſuit;
In Patriam redux cum ſederet animo
Regia via, ad honores graſſari
Terra ſe continere non potuit:
Mare ingreſſus, omnes militiæ ordines infimos et medios eluctari in Juventute neceſſe habuit.
Piratas mahumedanos ſæpius profligavit.
Tutumque Batavis Mare mediterraneum eſſe juſſit.
Edidit tanta virtutis fortitudinis et prudentiæ ſpecimina,
Ut omnia ſumma omnium judicio meritus
Proximum a primo inter thalaſſiarchas locum
Areæ maritimæ præfectus adeptus ſit. Quo honore cum fungeretur in nupero illo
tertio et ultimo contra Galliæ
Britanniæque Regum inſtructiſſimas claſſes prælio,
Fortiter et generoſe pugnando
glande trajectus XI. Kalend. Septemb.
Anno Chriſti MDCLXXIII. *Glorioſe occubuit,*
Patriæ Victoriam, Civibus ſui deſiderium,
exemplar poſteris imitandum reliquit.

MAGNANIMO HEROI

Hoc quod de Rep. bene meruit monumentum poſuit Senatus maritimus foederatarum provinciarum Amſtel.

Anno 1674.

dat is:

Hier legt

ISAAC SWEERS.

„ die den voortreffelyken inborſt, welken
„ hy, door de geboorte en door eene zorg-
„ vuldige opvoeding, van zyne ouders ont-
„ van-

Oude Kerk.

„ vangen hadt, Gode en den Vaderlande toe-
„ gewyd heeft.

„ Hy leerde de eerſte beginſels van den
„ Krygsdienſt te water en te lande in Weſt-
„ indie. Toen hy, in 't Vaderland weder-
„ gekeerd, in overleg nam, om langs eer-
„ lyke wegen naar waardigheden te ſtree-
„ ven, kon hy 't aan land niet houden. In
„ zee geſtoken, moeſt hy, in zyne jeugd,
„ de minſte en de middelbaare krygsamp-
„ ten doorworſtelen. Toen heeft hy de
„ Turkſche Roovers dikwils verſlaagen, en
„ de Middellandſche zee voor de Hollanders
„ veilig gemaakt. Hy heeft zo veele be-
„ wyzen van dapperheid, ſtandvaſtigheid
„ en voorzigtigheid gegeven, dat hy, die,
„ naar aller oordeel, het hoogſte waardig
„ was, het naaſte aan het hoogſte krygs-
„ ampt ter zee verkreegen heeft. Met dee-
„ ze eere bekleed, is hy, onlangs, in den
„ derden en laatſten zeeſlag, tegen de mag-
„ tige Vlooten der Koningen van Frankryk
„ en Groot-Britanje, wakkerlyk en groot-
„ moediglyk ſtrydende, door eenen kogel
„ getroffen zynde, op den twee en twin-
„ tigſten Auguſtus van 't jaar des Heeren
„ 1673, roemrugtiglyk geſneuveld, zynen
„ Vaderlande de overwinning, zynen me-
„ deburgeren de begeerte om hem wederom
„ te hebben, en den nakomelingen een voor-
„ beeld ter navolginge agterlaatende.

„ De zeeraad der Vereenigde Nederlan-
„ den te Amſterdam heeft den

Grootmoedigen Held

„ dit gedenkteken, welk hy aan den Staat
„ wel verdiend hadt, doen opregten, in 't
„ jaar 1674.

Van Willem van der Zaan.

In 't Noordweſten der Kerke, in 't Hamburger-Choor, ontmoet men nog twee Graftekens. Boven de Fronteſpies van het eene, welk, meeſt noordwaards, ter gedagteniſſe van den Schout by Nagt Van der Zaan, van marmer opgeregt is, ziet men twee bazuinende wigtjes, voor het wapen der Vereenigde Nederlanden, welk met eene geſlooten kroon gedekt, en van vlaggen en vlaggeſtokken omringd is. Onder de lyſt, hangt het borſtbeeld van den Zeeheld, in een langrond, welk door eene Slang, die de ſtaart in den bek houdt, gemaakt wordt. In een tafereel van zwart marmer, ter wederzyde van welk, twee ankers, met eikenloof omvlogten, geplaatſt; en waaronder het wapen van den overleeden en een ſcheepsſtryd uitgehouwen zyn, leeſt men:

GEDACHTENIS

door haer Ed. Mog. de Heeren ter Admiraliteyt doen oprechten, ter Eeren van den Schout by nacht

Oude Kerk.

WILLEM van der ZAAN.

Omtrent de Kaap Tres Forkas, uit een Algiers Rooffchip, met een ponts Kogel geſchooten, en ontſlaapen den 17 Maart 1669.

Dus leeft men na de doot.

Dit is door 't Landt tot eer van VAN DER ZAAN *beſtelt,*

Om dat een Roovers ſchoot ontzielde deſen Helt,

Vyf goude ketenen had hy voorheen genooten,

Ruſt hier, tot eer van haar, die uyt hem zyn geſprooten.

Uit een opſchrift op de ankers, blykt, dat dit gedenkteken, in 't jaar 1670, door den Beeldhouwer *Rombout Verhulſt*, vervaardigd is.

Van Paul Wirtz.

Zuidwaards van dit Gedenkteken, is het Graf van Paul Wirtz, Veldmaarſchalk der Vereenigde Nederlanden, die, den drie en twintigſten Maart des jaars 1676, te Hamburg, overleeden zynde, op den vier en twintigſten October des jaars 1679, alhier, ſtaatelyk, ter aarde beſteld werdt. Op zyne Grafzerk, ſtaat, in 't koper:

Fortunæ et
Martis Soboles, equitumque Magister
Wirtsius
Invictus Regibus
hic situs est.

dat is:

Hier legt een ſpruit van 't geluk en van den Oorlog, de Generaal der Ruiterye

WIRTZ,

die door geene Koningen kon overwonnen worden.

En daaronder:

VIVAT POST FUNERA MAJOR!

dat is:

Na zynen dood, leeve hy luiſterryker!

Nog laager:

Major ab occasu postquam præluxit ubique.

dat is:

Na dat hy zyne ſtraalen alomme verſpreid heeft, is hy, by zynen ondergang, nog grooter.

OUDE KERK.

GRAFSCHRIFT
van den Heer
PAUL WIRTZ,
Baron van Ornholm, weleer Veldmaarſchalk van den Staat.

PUGNANDO RESTITUIT REM (5).

De Veldheer WIRTZ, wel eer der Staaten oog en hand,
De luiſter, roem en ſchrik van Chriſten Generaalen
Die door zyn krygsfortuin ſtut Vrankryks zegepraalen,
Wiens arm, in Zweedſchen dienſt, de Poolen overmant:
Legt hier, den Elv ten trots, tot Amſtels eer begraaven.
Dus leeft dien Duitſchen Mars, gezien by Scepterſtaven.

BARTHOLOMEUS ABBA,
Rechtsgeleerde.

XXIV. van Wynmaand 1679.

Boven 't graf, om hoog tegen den muur, hangt, in een groot Wapenbord, het geſlagtwapen van den Krygsheld, benevens zyn' kling, yzeren handſchoenen, ſpooren enz.

Ter zyde van het oudſte glas, waarin de wapens der Burgemeeſteren geſchilderd zyn, hangt het Wapenbord van den Zweedſchen Admiraal ZEEHELM, die ook, in deeze Kerke, ſchynt begraaven te zyn. Op het bord, ziet men zyn wapen, zynde een zeilend Oorlogsſchip, voerende de Zweedſche vlag van agteren en van de groote ſteng. Om het wapen, ſtaat H. Gt. ZEEHELM. *Ad. v. Zweeden, is geſt.* 27 *May* 1668. De graffteden van byzondere Perſoonen in deeze Kerke, veelen van welken ook haare kentekens of opſchriften hebben, zyn te menigvuldig, om 'er met naame van te gewaagen. In 't jaar 1738, is, door Burgemeesteren, aan den Heer *Godefridus Franciscus Cromhout*, geſprooten uit een aanzienlyk Roomſchgezind huis in deeze Stad, toegeſtaan, eene Grafkelder, op zyne koſten, in de Oude Kerke, te mogen ſtigten, waarin het Lyk zyner Egtgenoote, Vrouwe *Johanna Elizabet Bleeſen*, die zulks, by haaren uiterſten wil, begeerd hadt (7), het eerſte geplaatſt werdt. Zy beſtaat uit een dubbel Graf, regt voor den ingang der Grafſtede van den Huize van DE GRAEF gelegen.

Naamlyſt der KERKMEESTEREN.

Wy beſluiten de beſchryving der Oude Kerke, met eene Naamlyſt der KERKMEESTEREN, van ouds *Goedshuysberaders* genaamd, voor zo ver zy, door anderen en door ons, uit oude ſtukken en aantekeningen, hebben konnen opgeſpoord worden. OUDE KERK.

1333. Heyn Nutaerts ſoen.
1333. Tideman die Zael.
1333. Claes Duvelant.
1333. Claes van den Damme.
1360. Ysbrand Arents ſoen.
1360. Egbert Pillegroms ſoen.
1360. Claes Arents ſoen.
1396. Wouter Willems ſoen.
1396. Servaes Roelofs ſoen.
1396. Jan Deymans ſoen.
1396. Vechter Jacobs ſoen.
1410. Claes Beyen ſoen.
1410. Jacob Divel.
1410. Derk Jan Tydemans ſoens ſoen.
1410. Jacob Coman Willems ſoen.
1441. Jan Beduinre Alberts ſoen.
1441. Claes Janſens ſoen.
1441. Pieter Kroek.
1441. Willem Bruin Gerrits ſoen.
1460. Hendrik Jacob Gerrits ſoen.
1460. Mr. Hendrik Foppens ſoen.
1474. Jan Dirckſe van Wormer.
1474. Jan Claes ſoen van Perſyn.
1474. Symen Dirck Bardens ſoen.
1474. Clement Gerrits ſoen.
1505. Jan Perſyn.
1505. Hillebrant Janſen.
1505. Hendrik Symonſe.
1505. Lambert Reyerſz.
1506. Andries Boelen.
1511. Pieter Roding.
1511. Jacob van Campen.
1511. Willem Rokeſe.
1511. Gerrit Wynants.
1512. Willem Croek.
1512. Dirck Claeſz. de oude.
1512. Luyt Janſen.
1512. Jan Lambertſe Goedekan.
1513. Cornelis Janſen Vlaming.
1513. Kot Jacobſz.
1513. Hendrik de Koninck.
1514. Hillebrand Janſen Otter.
1514. Gerrit Moyaerts.
1514. Jan Gerritſz. Fem.
1515. Cornelis Cornelisz. de Jonge Vlaming.
1515. Gerrit van den Anxter.
1517. Allert Arentſe.
1517. Dirck Kerſtenſe.
1518. Reyer Janſen.
1518. Gillis Janſen de Wiſſelaer.
1519. Allart Boel.
1519. Gysbert Tamenſe.
1519. Claes Gaef.
1520. Dirck Kros.

1521.

(7) Memor. van Kerkm. *op* 12 *Nov.* 1738.

(5) Dat is:
STRYDENDE, HEEFT HY 'S LANDS ZAAKEN HERSTELD.

Oude Kerk.

1521. Robbert Jacobſen.
1521. Volkert Janſen Snyder.
1521. Claes Jacobſe Bicker.
1521. Gysbert Janſz. Berenſtein.
1522. Gysbert Thamſz.
1522. Claes Jeroenſe.
1523. Claes Volkerſe.
1525. Claes Gerrit Deyman.
1525. Jonge Jan Benning.
1530. Jacob van Hoef.
1530. Pieter Bicker.
1530. Hendrik Paulus.
1531. Symon Laurenſe Koppens.
1531. Hendrik Brouwer.
1532. Pieter Janſen Pletſer.
1532. Cornelis Gerbrantſe Ruys.
1533. Lambert Ysbrandſz. Koppens.
1534. Jacob Meeuſz. Merois.
1534. Hendrik Frans.
1536. Floris Floriſz. Kant.
1537. Pieter Kanter Willemſz.
1537. Symen Marten Dirckſz. vanRuwiel.
1537. Claes Volkerſz.
1538. Pieter Claaſz. Smith.
1539. Claas Meeuſz.
1539. Brugman Wouterſz. Dop.
1541. Gerrit Claes Matheus.
1541. Claes Jacobſz Brouwer.
1541. Claes Hendrickſz. Bas.
1543. Gerrit Claeſz.
1545. Cornelis Anthoniſz. Schilder.
1545. Cornelis Janſz. Hollefloot.
1546. Sybrand Buyk Jacobſz. Bam.
1547. Lucas Meynertſz. van Alkeſtein.
1548. Willem Hendrickſz. Molenaer.
1548. Lourens Symenſz. van Neck.
1548. Cornelis Dobbenſz.
1550. Hendrick Trok.
1552. Jan Harmenſe Gouwenberg.
1552. Frans Dirck Marcuſz.
1556. Mr. Pieter Bicker Willemſz.
1557. Claes Jacobſz. van Swieten van Leyden.
1558. Hendrik Krook.
1558. Andries Boeliſz Hollefloot.
1559. Gerrit Janſen Koesvelt.
1562. Jan Reyerſz.
1562. Hendrik Jacobſz. van Swieten van Leyden.
1563. Claes Gerritſz. Bontwercker.
1565. Mr. Dirck Floriſz. Kant.
1566. Adriaen Janſz. Roeſt *in de Klau.*
1566. Claes Buyk Jooſtens.
1567. Cornelis Janſz. Rootkruys van Lis.
1568. Cornelis Janſz. Roothart.
1568. Jan Michielſz. Loef.
1569. Sybrand Willemſz. Stam.
1572. Evert Claeſz. Schoch.
1572. Jacob Pieterſz. Kanter.
1573. Jacob Floriſz. van Alkemade.
1573. Dirck Claeſz. Buik.
1574. Jan Ryſer Janſen.
1575. Willem Adamſz.
1578. Cornelis Floris van Teilingen.
1578. Gerrit Schaap.
1578. Dr. Claes Kat.
1579. Claes Boelenſz.
1579. Weſſel Bekker.
1579. Adriaan Kromhout.
1580. Hendrik Olphertſz. Fuik.
1581. Jacob Pieterſe Schaap.
1583. Dirck Jacobſz. Rooſekrans.
1584. Jacob Pauw.
1584. Claas Simonſz. Heemskerck.
1586. Jan de Vry.
1587. Cornelis Schellinger.
1592. Reynier Pauw.
1592. Walich Syvaarts.
1594. Vincent van Bronckhorſt.
1601. Pieter Bas.
1604. Jacob Claesz. Roch.
1614. Jacob Pietersz. Koppit.
1618. Albert Velicher.
1624. Jan de Waale.
1630. Jacob Bicker Gerritsz.
1635. Jacob Jacobsz. Rogh.
1636. Rombout Jacobsz.
1640. Caſper van Dronkelaer.
1646. Willem van Erpekum.
1653. Jacobus Trip.
1654. Abraham de Viſſer.
1658. Nicolaas van Ryn.
1658. Claes Pietersz. van Hoorn.
1663. Mr. Nicolaas Liſtingh.
1665. Rombout Hudde.
1666. Joannes Hudde.
1667. Gillis Reyniersz.
1668. François de Vicq.
1668. Mr. Pieter van Dam.
1669. Joan Pels.
1676. Joan Bernard.
1682. Steven de Geer.
1685. Abraham Oort.
1689. Jan Biler.
1698. Mr. Gerbrand de Vicq.
1699. Arnoud de Kock.
1700. Pieter Reyniersz.
1706. Jan Reaal.
1706. Pieter van Dam.
1716. Philips Anthony van der Ghieſen.
1719. Mr. Jan Wolters.
1720. Louis Boddens.
1720. Jan Gabriel Voet.
1721. François Leſtevenon.
1723. Hendrik Lynſlager.
1728. Mr. Gerrit Hooft Gerritsz.
1729. Jan Hop.
1732. Lambert Alewyn.
1734. Albertus van Weſterhof.
1736. Lucas Trip Cornelisz.

Oude Kerk.

NIEUWE KERK.

1743. Pieter Trip.
1752. Abraham Bredius.
1754. Willem Gerrit Dedel Salomonsz.
1757. Mr. Isaac Ernst de Petersen.
1762. Nicolaas de Maréz.

II.

NIEUWE KERK.

Beschryving der NIEUWE KERKE.

DE NIEUWE KERK, zo genaamd, om dat zy, lang na de *Oude*, gestigt is, was, eertyds, de tweede Parochie- of Kerspel-Kerk der Stad. Zy staat aan den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, daar de voornaamste ingang in 't westen is, en is, zo wel als de Oude Kerk, een aanzienlyk kruis-gebouw: doch zy heeft alleenlyk eenen kleinen spitsen tooren in 't midden, zynde den hoogen en zwaaren tooren, welken men voorhadt, in 't westen, te stigten, onvolmaakt gebleeven. Boven in den gevel van 't zuider kruispand, staat een fraaije Zonnewyzer. De Kerk heeft, behalve den gemelden, nog drie ingangen, een' in 't zuiden, die op den Dam uitkomt, een' in 't noorden, ten einde van de Gravenstraat, en een' in 't oosten, in de van ouds genaamde *Elendige Steeg*. Zy was, oudtyds, omringd van twee Kerkhoven, een in 't westen, en een in 't zuiden en zuidoosten. Het laatste droeg den naam van het *elendige Kerkhof*, om dat 'er alleenlyk gestrafte misdaadigen, en zulken, die men der gewyde aarde onwaardig keurde, begraaven werden. De gemelde elendige Steeg heeft den naam naar dit Kerkhof gekreegen. Het andere strekte tot eene begraafplaats voor geringe, doch onbesprokene luiden. Beide deeze Kerkhoven zyn, nog tot het midden der voorgaande eeuwe, in wezen geweest (*u*); doch, ter gelegenheid van het bouwen van het nieuwe Stadhuis, verdweenen. Tegen de Kerke in 't noordoosten, was, in 't jaar 1560, een sierlyk hardsteenen Bekkeneels- of doodsbeenderen-huisje van eene tempelswyze gedaante gebouwd; 't welk, omtrent den jaare 1656, ingestort is. Op de plaats, daar het gestaan hadt, werdt, in 't jaar 1659, een *Comptoir voor de Wynroeijers* gebouwd.

Tyd der Stigtinge.

De oudste Beschryver van Amsterdam (*v*) stelt, dat de Nieuwe Kerk, in 't jaar 1408, gestigt is. Doch, in de Lysten der Regeeringe, die voor de Handvesten gedrukt zyn, leest men: *Anno* 1414, *is die nieuwe Kerk begonnen te bouwen.* Veelligt, zyn de grondslagen, in 't jaar 1408, gelegd, en de optimmering, niet voor 't jaar 1414, aangevangen.

Stigter Willem Eggert,

Men is 't eens, dat *Willem Eggert*, *Heer van Purmerende*, de Nieuwe Kerk meNIEUWE KERK.

Heer van Purmerende.

de gestigt, en den opbouw derzelve, voor een groot gedeelte, bekostigd heeft. Hy was van Gend in Vlaanderen herkomstig; doch, ten deezen tyde, een aanzienlyk Koopman te Amsterdam, en stondt diep in de gunst van de Hertogen Albrecht en Willem van Beijeren, Graaven van Holland, welken hy, dikwils, met groote geldsommen, ondersteund, en, even als de Edelen van den Lande, in den Arkelschen kryg, met twee mannen van wapenen, gediend (*w*) hadt. Ook verwierf hy, van den laatsten deezer twee Graaven, verscheiden' gunstige Privilegien voor de Stad Amsterdam (*x*). Voor zig zelven, verkreeg hy, in 't jaar 1410, de Ambagtsheerlykheid van Purmer en Purmerland; en niet lang daarna, het aanzienlyk ampt van Thesaurier des Graaven, welk hem byna het gezag gaf van eenen Graaflyken Stedehouder (*y*). De hooge Heerlykheid van Purmerende, alwaar hy een Slot gestigt hadt, werdt hem, in 't jaar 1413, opgedraagen (*z*). Zulke gunsten stelden hem, die van burgerlyke afkomst was, gelyk men ligtelyk denken kan, bloot voor de afgunst der Edelen van den Lande. En verhaalt men, dat Hertog Willem, hiervan niet onbewust, zynen Leenmannen, t'eenigen tyde, voorhieldt „ dat hy zynen vriend, Willem Eg„ gert, hunner zorge aanbeval, en dat hy „ op hen allen verhaalen zou, zo hem, by „ ongeluk, een tegel van het dak op 't hoofd „ viel." Na de dood van Hertoge Willem, die op den een en dertigsten May des jaars 1417 gebeurde, ontving Willem Eggert, van alle kanten, uitdaagbrieven van de Hollandsche Edelen, 't welk hem in zulk eene verlegenheid bragt, dat hy, zig nergens veilig waanende, kort na den Graave, zynen weldoener, van enkel hartzeer, op 't Slot te Purmerende, overleedt, en den vyftienden July des gemelden jaars 1417, te Amsterdam, in de Nieuwe Kerke, in het Choor of de Kapelle, sedert, *Willem Eggerts-Choor* of *Kapelle* genaamd, begraaven werdt (*a*). Zyn Graffschrift wordt, nog, ten zuiden van het groote Choor, ter wederzyde van eenen balk, tusschen twee pilaaren, in deezer voege, gelezen:

Deszelfs Graf en Graffschrift.

Anno MCCCC *ende* XVII. *den* XV. *dag in Julio, starff den eerbaeren Heer Willem Eggaart, Heer tot Purmerende, gedoyteert met twee Vicarien, mede fundateur van dese Kerk, die begraven is onder dese blauwe serk.* In

(*u*) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 *Maart* 1642. *f.* 112 *verso.*
(*v*) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.
(*w*) MIERIS Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 84.
(*x*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 6.
(*y*) MIERIS Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 157, 219, 288, 371, 397, 398.
(*z*) Id. ibid. *bl* 261.
(*a*) Regeer. Lyst *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417. Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 6.

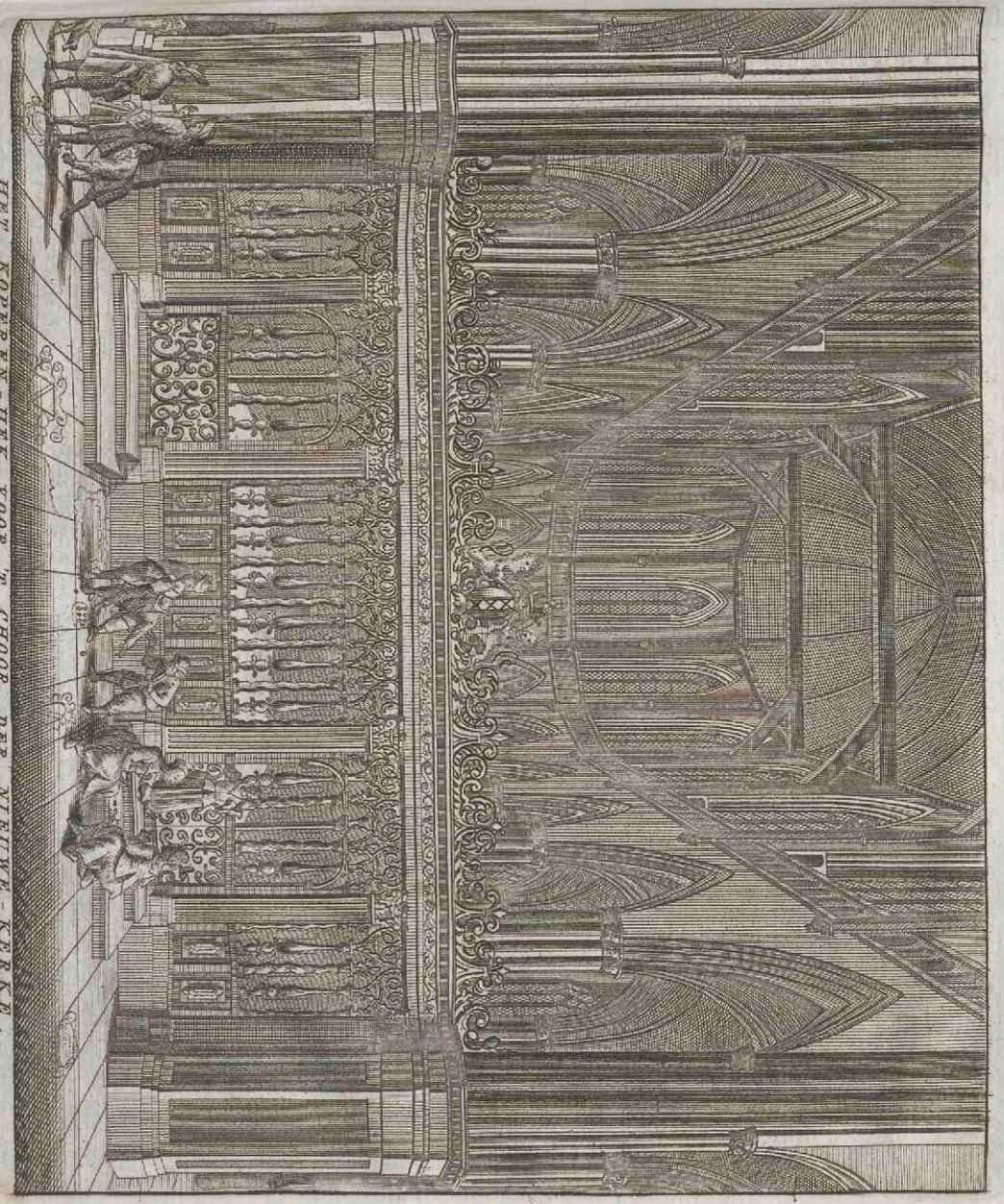

HET KOPEREN-HEK VOOR 'T CHOOR DER NIEUWE-KERKE.

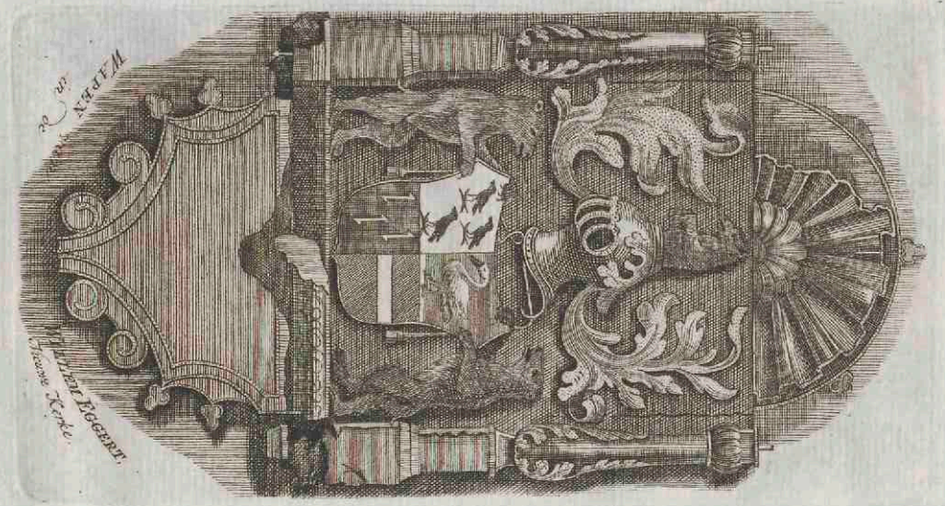

Anno xcccc ende xvii. den xv. dagh in Juli stark den eerbare willem eggaert

heer tot purmerende fundater van dese capelle. ghedotijert met twee vikerijen

mede fundater van dese kerck. dije begraven is onder dese blaewe sarck.

GRAFSCHRIFT van WILLEM EGGERT,
Mede-Stigter der Nieuwe Kerke.

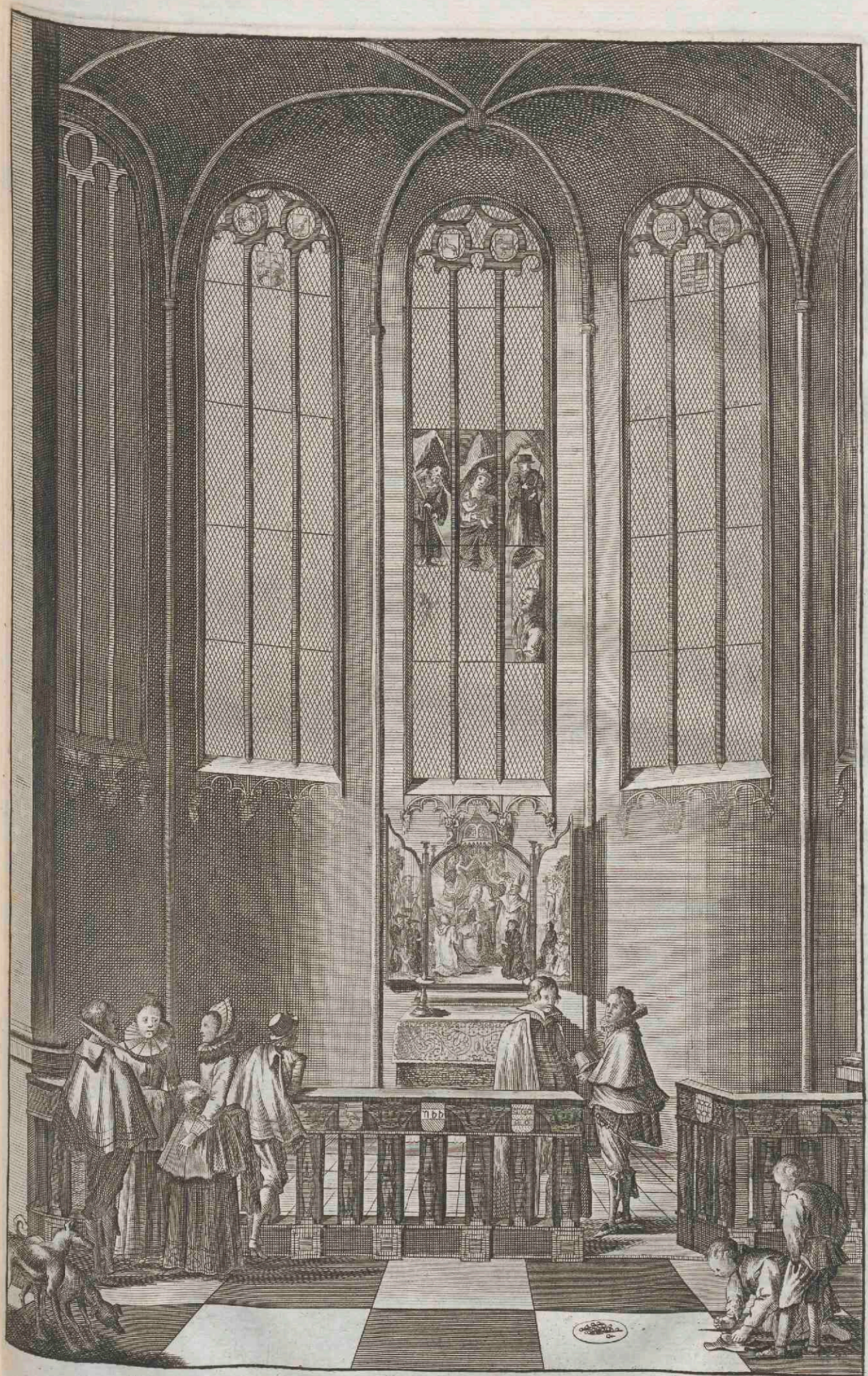

BOELINGER-OF OTTERS-CHOOR, *J. Coeree sculp. dir.*
in de Nieuwe Kerke.

Nieuwe Kerk.

In welk graffchrift, opmerkelyk is, dat zyn affterven geſteld wordt, op den zelfden dag, waarop men, elders (*b*), leeſt, dat hy begraaven is. Voorts, ſtaat zyn wapen, tegen den zuider-muur, omtrent boven 't graf, uitgehouwen. Men wil, dat zyn dood oorzaak geweeſt is, dat de Kerk niet zo volkomen naar de ſchetſe der Hoofdkerke van Amiens in Picardye, die nog, geſchilderd, in de Kamer van Kerkmeeſteren, bewaard wordt, heeft konnen voltrokken worden, als men voorhadt. Uit de affchriften van verſcheiden' egte ſtukken, Willem Eggerts-Kapelle of Choor betreffende, en beruſtende in 't Comptoir van Kerkmeeſteren der Nieuwe Kerke, is my gebleeken, dat, in de jaaren 1414 en 1415, verſcheiden' Landeryen, in Abbekerk en in Sybekarſpel, ten behoeve der gemelde Kapelle, die toen nog niet geſtigt was, aan Heere Willem Eggert, werden opgedraagen.

Toewyding der Kerke aan de Lieve Vrouwe en aan S. Catharina.

De Nieuwe Kerk werdt, by haare eerſte ſtigting, toegewyd aan *de Lieve Vrouwe*, van waar de gantſche nieuwe zyde, zynde het Kerſpel deezer Kerke, *onzer Lieve Vrouwen Parochie* genaamd werdt; en aan *S. Catharina*, die, volgens 't verhaal der Legenden, in 't begin der vierde eeuwe, te Alexandrie in Egipte, om den Godsdienſt, ter dood gebragt werdt. Men geloofde, dat van haar gebeente iet, op 't hoog Altaar, bewaard werdt, in eene looden buſſe, op welke, te leezen ſtondt: *Dit iſt gebeente van Sinte Catharina* (*c*).

Haar aanzien van ouds.

In 't jaar 1421, verbrandde de Nieuwe Kerk, benevens een derde gedeelte der Stad (*d*). Doch zy werdt, eerlang, zo pragtig herbouwd, dat zy, omtrent den jaare 1500, onder de aanzienlykſte Kerken van 't Chriſtenryk, gerekend werdt. Zy vervatte toen vier en dertig zeer ſchoone Altaaren, en eene groote verſcheidenheid van koſtbaare Kerkſieraaden; onder welken, uitmuntten een zilveren verguld kruis, waarin, zo geloofd werdt, een gedeelte van het waare kruis gewerkt was. Dit kruis woog zes en twintig mark zilvers. Voorts, was 'er een zilveren verguld Sacramentshuis van agt en dertig mark, en een zilveren Lieve Vrouwen-beeld van twee en dertig mark (*e*). Nog ſtondt een ander Lieve Vrouwen-beeld in 't midden der Kerke, en een van S. Catharina in 't midden van 't hooge Choor. Ook was 'er een beeld van S. Urſula (*f*).

Beelden en ſieraaden.

Chooren en Kapellen.

Onder de Chooren en Kapellen, van welker meeſten wy weinig meer dan de naamen hebben konnen opſpooren, waren het *S. Joris-* of *Schutters-Choor*, agter 't vertrek, waar thans de Kerkenraad vergadert; *Willem Eggerts-Choor*, naaſt en benoorden het Schutters-Choor; het *Choor van Jan Dirkszoon Sill*, nog meer noordwaards, en met een houten ſchot van de Kerke geſcheiden, verſtrekkende nu tot eenen doorgang naar des Koſters wooning; *Jacob Verbergen-Choor*, welk ook met een diergelyk beſchot van de Kerke afgeſcheiden is, en nu tot kokengebruik voor den Koſter verſtrekt; en *Jacob Meeuwszoons-Choor*, welk nu tot een Stookhuis gebruikt wordt. Alle deeze Chooren waren aan de zuidzyde der Kerke. Aan de noordzyde, hadt men het *Metſelaars-* of *Vier-gekroonden-Choor* (6), naar 't ooſten, zynde nu de oostelyke uitgang. In een glas van het zelve, ſtondt het wapen van *Loen* en *Boelen*, waar van nu niets meer overgebleeven is. De uitgang is juiſt, daar 't Altaar plagt te ſtaan. Naaſt dit, volgt het *Boelinger-* of *Otters-Choor*, 't welk, met eene baluſtrade van arduinſteen, naar de Corinthiſche orde, en voorts met een houten beſchot, afgeſchut is. Het werdt, in 't jaar 1510, door Heere *Vechter Dirksz*, Prieſter, geſtigt en begiftigd (*g*), en dient nu tot eene bergplaats voor den Gravenmaaker. Hier op volgt het *Drapeniers-Choor*, welk ook, met eene arduinſteenen Baluſtrade, waarop een houten beſchot ſtaat, van de Kerke afgezonderd is, en nu tot eene Timmerloots gebruikt wordt. En na dit, ontmoet men het *Heilige Kruis-Choor* (*h*), welk, met een houten hek, van de Kerke is afgezonderd, en nu, door de Diaconie, tot het uitdeelen van aalmoeſſen wordt gebruikt. Voorts, was 'er, in de Nieuwe Kerke, eene *Kapel van Jacob den meerderen*, waarop *Jacob van Berich* eenen dienſt geveſtigd hadt: ook eene *S. Laurens-Kapel*, die, door *Bartholomeus Gerbrandszoon Doos*, Burgemeeſter der Stad, en *Aafje*, zyne Huisvrouw, in 't jaar 1443, geſtigt was. Ook ſtondt, aan de zuidzyde, eene *Lieve Vrouwen-Kapel*, in 't jaar 1488, door *Meeus Gerbrandszoon* en *Catryn* zyne Moeder, geſtigt (*i*). Digt by deeze Kapel, was de *Kapel van*

Nieuwe Kerk.

(*b*) Regeet. Lyſt *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417.
(*c*) W. Syvaerts Roomſche Myſter. *Voorr. bl.* 27.
(*d*) II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 146.
(*e*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 7.
(*f*) *Uit het* Dienſtb. *der* Nieuwe Kerke.

(*g*) *Zie* den Stigtingbrief *in de* Bylaag. Lt. A.
(*h*) *Uit* oude Aantekeningen.
(*i*) Van Heussen *en* van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 184, 185. Commelin, *bl.* 505.

(6) Deeze vier gekroonden waren *Severus*, *Severinus*, *Carpophorus* en *Victorinus*, die geloofd werden, onder Diocletiaan, den marteldood geleeden te hebben. Zie Walvis *Beſchr. van Gouda*, II. Deel, bl. 30. Doch wat betrekking zy tot de Metſelaars hadden, weet ik niet. Ondertuſſchen, vindt men, in eene Keure voor 't Metſelaars-Gilde hier ter Stede, van den agttienden May des jaars 1532, dat de Bosmeeſters, jaarlyks, op Vier-gekroonden-dag, rekening moeſten doen. Zie *Handv.* bl. 1382.

NIEUWE KERK. *van het Heilige Graf*, over welke, in 't jaar 1654, geschil ontstondt, tusschen Kerkmeesteren en de eigenaars; welke laatsten hun regt tot de Kapelle vestigden op eenen Schepenen-brief van den jaare 1538, dien wy, hier agter, onder de *Bylaagen* (*k*), geplaatst hebben. 't Geschil werdt, door Burgemeesteren, als zegsluiden, afgedaan. De Kapel bleef aan de Kerke, die, daartegen, drie graven aan de eigenaars afstondt, hun, daarenboven, het regt laatende tot het graf in de Kapelle, welk hun, voorheen, reeds hadt toebehoord (*l*). De Kapel heeft haaren ingang in de Kerke, en komt uit in de Kerkenraads-Kamer, aan 't westeinde. Vermoedelyk, zyn 'er nog andere Chooren en Kapellen in of aan de Nieuwe Kerke geweest, van welken wy geen duidelyk bescheid hebben konnen vinden. De S. Jacobs-Kapel, op den Nieuwendyk, met de goederen tot dezelve behoorende, in 't jaar 1578, aan Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke zynde overgegeven (*m*), is, sedert, tot burgerwooningen vertimmerd, die, met de erven, aan byzondere persoonen, verkogt zyn. Op eene deezer wooningen, staat het Toorentje deezer Kapelle nog; 't welk, door Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, plagt onderhouden te worden. Doch na 't overlyden van den laatsten Klokslteller van den Kapeltooren, nu eenige jaaren geleeden, heeft men geenen anderen aangesteld, en het Toorentje en Uurwerk is, aan de bezorging van den eigenaar der wooninge, op welke het staat, overgelaaten.

Altaaren. Wat de Altaaren betreft, die, in de Chooren en Kapellen, en ook elders rondsom de Nieuwe Kerke, geplaatst waren; ik vind, dat Heer *Willem Claes*, Priester, nog in 't jaar 1503, eene zingende Mis op 't hoog Altaar gestigt heeft. In het Choor of Kapelletje van Jan Dirkszoon Sill, stondt een Altaar, welk aan *onzer Lieve Vrouwen zeven droeffenissen* gewyd was, waarop gemelde Jan Dirkszoon Sill, in 't jaar 1513, vyf missen ter weeke instelde. *Jan Eggert*, Heer tot Purmerende, en Zoon van *Willem*, stigter der Kerke, hadt, reeds in 't jaar 1418, twee eeuwige Kapelryen gestigt, in Willem Eggerts Kapelle. Wy hebben den Stigtingbrief, die, voor zo ver my bekend is, nimmer, gedrukt, is uitgegeven, hier agter, onder de *Bylaagen* (*n*), geplaatst. Heer *Willem Eggert*, Priester, en Erfgenaam en Leenbezitter van de *voortreffelycke Heeren*, *Willem en Jan Eggert*, *syne voorvaderen*, stigtte, in 't jaar 1509, twee Vicaryen op het *Altaar van S. Jan Baptist en Maria Magdalena*, in de zelfde Kapelle. Het graf van *Claas Lamberts Gaef* was ook in deeze Kapelle. En op het zelve, moesten, jaarlyks, op zynen sterfdag, drie kaarsen gesteld worden. In 't jaar 1615, kwamen de nakomelingen der Eggerts, die regt hadden op deeze Kapelryen en op eene derde, gevestigd op S. Katharynen-Altaar in de Oude Kerke, overeen met de Stad Amsterdam, om, tegen de overgifte der Landeryen, voor de drie Kapelryen verbonden, drie jaarlykse renten, ieder van een honderd en zeventig guldens, losbaar tegen den penning zestien, te trekken (*o*). In 't jaar 1475, hadt *Andries Willemszoon* eenen Lykdienst ingesteld, op de graven van *Gerrit Bannink* en *Ruisch Jacobsz*, gelegen in het Kruis-Choor. In 't jaar 1462, stigtten *Willem Bruyningx* en *Pieter Bye Jacobs*, Priesters, wegens *Dirk Holland en Margriet syn Wyf*, een Kapelrye, ter eere Gods, der Lieve Vrouwe en der Heilige Petrus, Paulus, Hieronimus en Margareet, belast met vyf missen ter weeke. Het Altaar, waarop deeze dienst verrigt werdt, was, reeds in 't jaar 1450, of eerder, opgeregt geweest: het stondt in de *Kapel van Catharyn-Meeus Gerbrants-soons Weduwe*, Zuster van *Jacob Bicker*, die, in 't jaar 1454, gestigt werdt, aan de zuidzyde der Kerke; en werdt, gemeenlyk, *S. Hieronimus-Altaar* genaamd. De Pater der Karthuizeren was *Collator* deezer Kapelrye, en droeg dezelve, in 't jaar 1552, aan Meester *Jan Henricks Nieveen*, Rector der Schoole aan de oude zyde, op. *Hughe Jans*, Apothecar, fondeerde, in 't jaar 1494, voor zig zelven, voor *Geert Jacob Bickers Dogter*, zyne Huisvrouw, en voor beider voorouders in den opgaanden lyn, vyf missen ter weeke op het zelfde Altaar. Aan den Pilaar der gemelde Kapelle, stondt nog een Altaar, het *Romeinen-* of *Romenien-Altaar* genaamd, waarop *Jan de Waal*, reeds in 't jaar 1476, eenen dienst gestigt hadt. Aan de noordzyde van 't hooge Choor, stondt een *Altaar van S. Jan den Evangelist*, waarop eene Vicary gestigt was, die, nog in 't jaar 1567, door *Anna Benning*, Weduwe van *Jan Duin*, Raad, aan Meester *Pieter Nicolaas*, Priester, gegeven werdt. Voorts, was, in de Nieuwe Kerke, een *S. Christoffels-Altaar*, waarop Meester *Arend Barendsz*, in 't jaar 1495, eene Kapelry gefondeerd hadt. En deeze Kapelry, of de inkomsten derzelve, zyn, meermaalen, door Burgemeesteren, aan nakomelingen van den Stig-

NIEUWE KERK.

(*k*) Lr. P.
(*l*) Groo.-Memor. N. IV. f 26.
(*m*) *Uit* eene oude Rekening van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke *van den jaare* 1586.
(*n*) Lr. C.

(*o*) *Uit het* Memoriaal van Eggarts Cappelrie, *berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.*

Paulus van Liender fec. 1766.

GEZIGT OP HET STADHUIS,
langs de noordzyde en van agteren, en op den
ONVOLBOUWDEN TOOREN DER NIEUWE KERKE.

Nieuwe Kerk. Stigter, die als behoeftig werden aangemerkt, toegeweezen geworden (*p*). In het *Dienſtboek der Kerke*, welk, tegenwoordig, niet meer voorhanden ſchynt, werdt nog gemeld van de Altaaren van *S. Barbara*, *S. Cornelia* en *S. Severyn*; van welken wy de nette plaats niet konnen aanwyzen. De meeſte Gilden hadden ook Altaaren in de Nieuwe Kerke, en onder anderen, de Bergervaarders, welker Altaar aan S. Anna toegewyd was; de Buitenlandsvaarders, de Binnenlandsvaarders, de Barbiers, de Bierdraagers, de Huistimmerluiden, die hun Altaar aan S. Jozef hadden gewyd; de Koorendraagers, welker Altaar agter in de Kerke ſtondt, en aan S. Judicus of Jooſt gewyd was; de Droogſcheerders; de Verwers, welker Altaar aan de Heilige Maagd was opgedraagen; de Schoenmaakers, die 't hunne aan S. Krispyn en Krispiniaan gewyd hadden; de Volders, de Weevers, de Smids en de Snyders. Wy ſpreeken niet van de Metſelaars, om dat wy van derzelver Choor, waarin zy ook hun Altaar hadden, reeds boven gewaagd hebben. Op deeze Gilden-Altaaren, werden ook, ſomtyds, door byzondere perſoonen, Vicaryen geſtigt, gelyk, in 't jaar 1500, door *Niclaas Heyn Niclaas*, man en voogd van *Wendelmoet*, Dogter van *Heyman van Ylp* of *Hilp*, *Dirk Jacobſen Boel den ouden* en *Dirk Jacobſen Boel den jongen*, gebroeders, en wettige Kinderen van *Katryn Heymans*, *Suſter van Wendelmoet* voornoemd, op 't Verwers-Altaar, geſchiedde. Voorts, vind ik gemeld de *Altaaren van Geryt Paauw*, *Grebber Dirks*, *Albert Gerrits*, *Jacob Florisz* en *Steven Reyersz*, zo genoemd naar de perſoonen, die eenige dienſten op dezelven geſtigt hadden.

De Nieuwe Kerk verbrand en herbouwd. In deezen ſtaat omtrent, bevondt zig de Nieuwe Kerk, toen zy, weinige maanden na de verandering des jaars 1578, geweldiglyk beroofd werdt van beelden en andere ſieraaden (*q*). Doch op den elfden January des jaars 1645, trof haar een zwaarder ramp. Zy verbrandde toen, by ongeluk, van boven en van binnen, geheellyk (*r*); maar werdt, in 't kort, zo verre herſteld, dat de eerſte Predikatie, in de vernieuwde Kerke, op den tienden May des jaars 1648, door den Leeraar, *Fredrik Keslerus*, gedaan werdt. Men hadt, midlerwyl, ook beſlooten, in 't weſten der Kerke, een' zwaaren hardſteenen Tooren te ſtigten (*s*), en, in May des jaars 1646, met het graaven der grondſlagen, eenen aanvang gemaakt. Men vondt toen eenige oude grondſlagen van eenen tooren of klokhuis, die, in 't jaar 1565, gelegd waren. Met het leggen van 't roosterwerk, en met het heijen, werdt, in Auguſtus, begonnen, en tot in Juny des jaars 1647, voortgevaaren, op den zesden van welke maand, de laatſte van vierduizend vyfhonderd drie en negentig zwaare maſten in den grond geheid werdt. Behalve deezen, waren 'er nog eenduizend zevenhonderd vyftien ſtopmaſten verbezigd: om niet te ſpreeken van vyf en vyftig oude elzen paalen, die in den grond gevonden waren. Op den twintigſten July hierna, werdt, door *Cornelis Backer*, Zoon van den Heere Burgemeester *Willem Backer*, de eerſte ſteen aan 't gebouw gelegd (*t*), zuidwaards naar 't Stadhuis toe, en onder den zelven een geſchenk in goud van twee honderd guldens. Men arbeidde 'er, eenige jaaren, met veel yver aan. Doch toen liet men 't werk ſteeken, zo ſommigen meenen, om dat men oordeelde, dat zulk een zwaare Tooren het zeer naby gelegen Stadhuis, welk in deezen zelfden tyd gebouwd werdt, te zeer overſchreeuwd zou hebben. De Tooren, die reeds, tot op de helft van de hoogte der Kerke, opgetrokken was, is onvolmaakt gebleeven, en van boven omzet met eene yzeren Leening. In 't jaar 1662, werdt aan Kerkmeeſteren, op hun verzoek, toegeſtaan, de Kerk, in 't noorden en in 't noordweſten, van buiten, met wooningen te bezetten (*u*); die, ten behoeve der Kerke, verhuurd worden, en ſommigen van welken, nog voor weinige jaaren, vernieuwd zyn.

Nieuwe Kerk. De tooren blyft onvolmaakt.

Grootte en gedaante der Kerke. De Nieuwe Kerk heeft, na de herbouwing, van welke wy ſpreeken, omtrent de zelfde gedaante verkreegen, welke zy, tot nu toe, behouden heeft. Zy is drie honderd en vyftien voet lang, en met de kruispanden twee honderd en tien voet breed. 't Gebouw ruſt op twee en vyftig hardſteenen zuilen, en wordt verlicht door vyf en zeventig groote glasraamen. In 't midden der Kerke, hangen vyf groote, en rondsom, twaalf kleiner koperen kaarskroonen: de eerſten hebben ieder dertig; de anderen ieder twintig of zeſtien armen met blakers. Onder de glasraamen der Nieuwe Kerke, zyn eenige nieuwen, die fraai beſchilderd zyn. In 't glas, welk in 't noorder kruispand, boven den ingang, geplaatſt is, ziet men Graaf Willem den IV., de Stad beſchenkende met het driekruisſig Wapenſchild. De konſt munt egter, in dit ſtuk, meer uit dan de waarheid. Men vindt wel, dat

Geſchilderde glazen.

(*p*) Groot-Memor. N. V. *f.* 12.
(*q*) *Zie* II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 383.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 544.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 2 *Sept.* 13 *Octob.* 1645. *f.* 60 *verſo*, 67.
(*t*) *Zie* J. Six van Chandelier Poëzy, *bl.* 494.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lr. C.* 31 *Aug.* 1662. *f.* 204 *verſo*. Groot-Memor. N. V. *f.* 86 *verſo*.

NIEUWE KERK. dat Graaf Willem de IV., in 't jaar 1342, verſcheiden' Voorregten aan de Stad verleend heeft (*v*). Doch men vindt nergens, en 't is zelfs onwaarſchynlyk, dat zy het driekruisſig Wapenſchild van deezen Graave heeft verkreegen. Regt tegen over dit glas, boven den ingang in 't zuider-kruispand, plagt het ſchenken van het Voorregt om de Roomſch-Koningklyke Kroon boven Stads wapen te mogen voeren, gelyk het, in 't jaar 1488 [1489], door den Aartshertog Maximiliaan, geſchied is, niet minder konſtig, en meer naar waarheid, in 't glasraam afgebeeld te zyn. Doch dit glas, vry wat van 't weder geleeden hebbende, is, al voor eenige jaaren, weggenomen. Het andere is ook merkelyk beſchadigd. Beide de glasraamen pronkten met de wapens van de Burgemeeſteren en van eenige andere Wethouderen, die, toen dezelven hier geplaatſt werden, in Regeeringe waren: met welken, het eerſtgemelde, nu nog, verſierd is. Ten zuiden van 't groote Choor, boven den ingang der Kapelle van 't Heilige Graf, zyn nog drie nieuwe geſchilderde glazen, waarin het heil der Vrede, door veelerlei zinnebeelden, vertoond wordt. Aan de vier grootſte zuilen van 't houten middengewelf, ſtaan vier engelen-beelden, die dat gewelf onderſchraagen. De ſchoorbalken van 't gewelf zyn, onlangs, vernieuwd.

Galery. Een weinig beweſten het zuider-kruispand, is eene Galery gebouwd voor de Burger-Weeskinderen.

Geſtoelten. Voorts, is de Kerk, rondsom, tuſſchen en tegen de pilaaren en wanden, bezet met fraaije geſtoelten voor de Regeeringe en mindere Standsperſoonen.

Predikſtoel. Onder dezelven, munt allermeeſt uit de Predikſtoel, die gemaakt ſchynt op de wyze van den voorgaanden, welke, in den brand des jaars 1645, vernield geworden was. De tegenwoordige is rondsom met konſtiglyk geſneeden Beeldwerk verſierd. Onder aan zyn, in vier vakken, voor en ter zyde, de vier Evangeliſten afgebeeld. By dezelven, ſtaan de beelden van de Sterkte, 't Geloof, de Liefde, de Hoop, de Geregtigheid en de Voorzigtigheid. Hooger, vertoonen zig de zeven werken van Barmhertigheid, door kleine aartiglyk werkende beeldjes, in diepe verſchieten geplaatſt. Het verhemelte, boven den ſtoel, is, van onderen, met fraai loofwerk, verſierd, en draagt eenen tooren, met verſcheiden' ommegangen, op welken, ook kleine beeldjes ſchynen te wandelen. De leening is met wyngaardsbladen doorwerkt, en op den zelven legt een dik bogtig touw, zo konſtiglyk van hout geſneeden, dat het byna van hennip ſchynt gedraaid te zyn. Het ruſt op eenige kleine wigtjes. De beroemde Beeldhouwer *Albertus Vinkenbrink* heeft deezen Predikſtoel gemaakt. Zyne gedaante is te zien, in eene konſtplaat van *Holſteyn*, die, by de liefhebbers, hoog geagt wordt. NIEUWE KERK.

Orgels. Twee Orgels zyn 'er in de Nieuwe Kerke. Het grootſte ſtaat boven den ingang in 't weſten, en ruſt op vier halve en twee heele bonte marmeren Korinthiſche kolommen, welker voetſtukken en kapitteelen fraai verſierd zyn. Tuſſchen de halve kolommen, ſtaan twee Penanten van wit marmer, waarop veelerlei ſpeeltuig uitgehouwen is. Het Orgel zelf, een konſtig werkſtuk, kan met vier deuren geſlooten worden, welken, door *Joannes Bronkhorſt*, met eenige deelen der geſchiedeniſſe van Saul en David, en vooral met het ſpeelen en zingen van David en van de Jeruzalemſche maagden, van binnen en van buiten, beſchilderd zyn. Het Orgel heeft drie en veertig Regiſters of ſtemmen, onder welken, de *vox humana* of menſchen ſtem zeer beroemd is. Het kleine Orgel ſtaat in 't zuider kruispand beweſten den ingang.

Choor. Het groote Choor is, van vooren, met een zeer konſtig hek van gegooten koper, ruſtende op eene marmeren Baluſtrade, afgeſlooten. De zwaare koperen lyſt van het zelve, die, in 't midden, met Stads wapen, welk door twee Leeuwen vaſtgehouden wordt, verſierd is, wordt onderſteund door zes zwaare vierkante zuilen, tuſſchen welken, zeventien gevlamde en veertien regte, doch kleiner pilaaren geplaatſt zyn, alles met aartig loof bewerkt, en dertien voeten hoog. In 't Choor, geſchiedt niet alleen, gelyk in dat der Oude Kerke, de plegtige Egtverbindtenis des Zondags, en nu en dan ook in de weeke; maar het Noordhollandſch Sinode vergadert hier, om 't zevende jaar. Ook worden 'er, tweemaal 's jaars, 's Vrydags voor Paaſchen, en 's Vrydags voor Kermis, de pryzen uitgedeeld aan de naarſtigſte Leerlingen der Latynſche Schoolen.

Kerkenraads-Vergaderplaats. De Kerkenraad komt, tegenwoordig, gewoonlyk des Donderdags, na den middag, byeen in de Nieuwe Kerke, in een ruim en fraai Vertrek, ooſtwaards van den zuider-ingang op den Dam, alwaar ook de Koſter zyne wooning heeft. 't Vertrek, waar de Kerkenraad byeenkomt, plagt, weleer, gedeeltelyk te dienen tot eene *Bibliotheek* of Boekery, vermoedelyk, in de vyftiende eeuwe, opgeregt, door de nazaaten van Willem Eggert, Heere van Purmerende. Doch na 't ſtigten der Doorlugtige Schoole, in

(*v*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 108, 124.

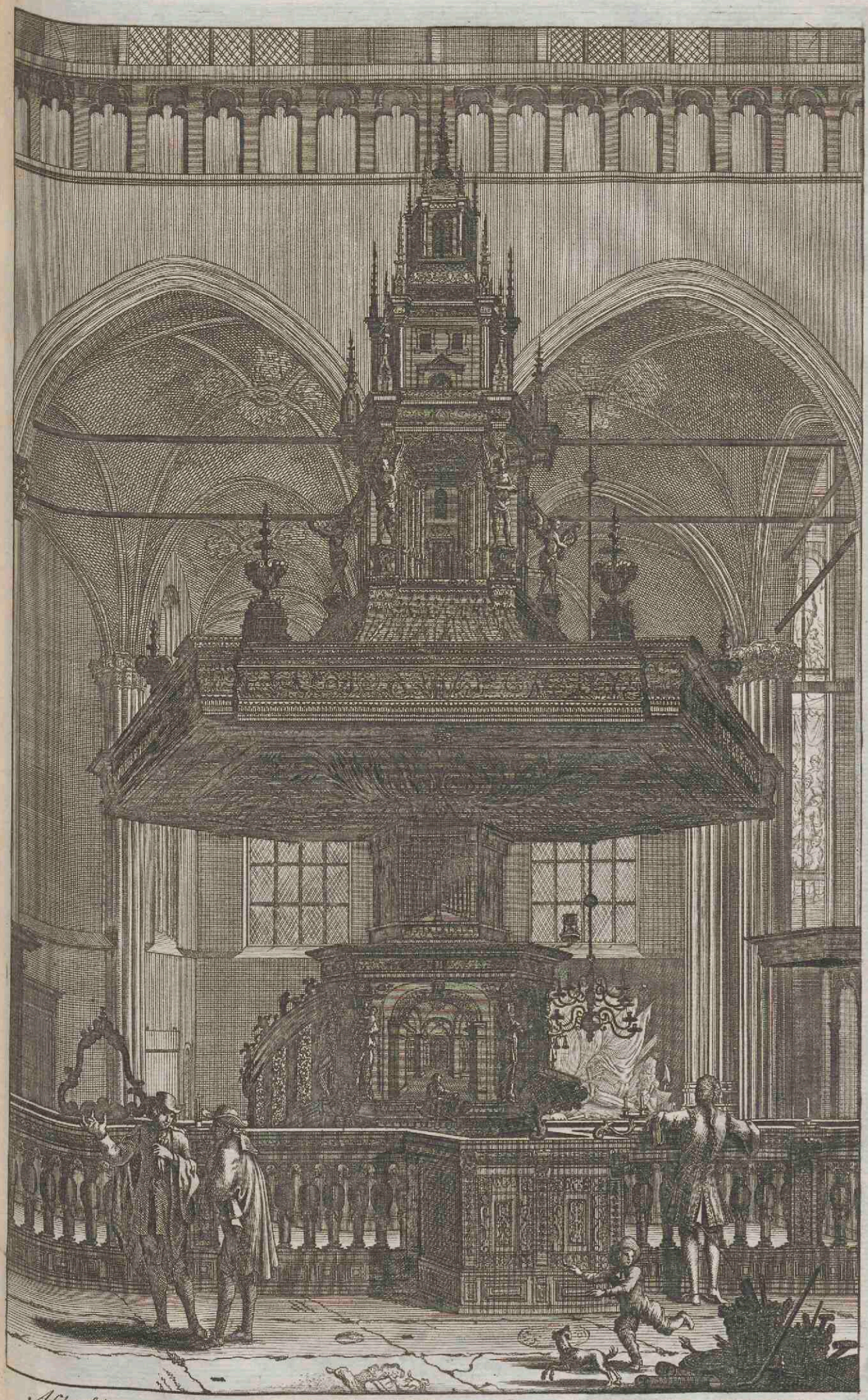

Afbeelding van den PREDIKSTOEL, in de NIEUWE-KERKE.

J. Goeree fculp. direxit

J. Goeree sculps. dir.

DE NIEUWE KERK,

van binnen, naar 't Westen, te zien.

Nieuwe Kerk.

in 't jaar 1632, werdt dezelve derwaards overgebragt; en de Kamer, daar de Kerkenraad, die des zomers in de Oude Kerke plagt te vergaderen, alleenlyk des winters byeenkwam, werdt toen merkelyk vergroot, en tot eene geduurige Vergaderplaats van dit Genootschap geschikt. Aan elke zyde, staan twee ryen bekleedde zitbanken. In 't westen, is een fraaije schoorsteen. Langs den noordelyken wand, hangen twaalf oude geschilderde afbeeldsels van de eerste Kerkhervormers, die, door den Heere Schepen Gerard van Papenbroek, op den vier en twintigsten January des jaars 1743, aan den Kerkenraad vereerd, en sedert hier geplaatst zyn. De Classis van Amsterdam houdt haare Vergaderingen in deeze zelfde Kamer, boven welke, een diergelyk vertrek is, alwaar de Clasicale maaltyd gehouden wordt.

Kerkmeesters-Comptoir.

Het Comptoir der Kerkmeesteren is ten westen van den gemelden zuider-ingang, onder het kleine Orgel, in een vertrek, alwaar de Huiszittenmeesters aan de nieuwe zyde hun Comptoir plagten te houden, tot dat het zelve, in 't jaar 1649, in 't Nieuwezyds-Huiszitten-huis, op de Prinsen-graft, verplaatst werdt. In 't Kerkmeesters Comptoir, hangt een Wapenbord der Kerkmeesteren, waarop ruim tagtig wapens zyn uitgebeeld. Voor den schoorsteen, staat het jaartal 1666.

Vergaderplaats der Diakenen.

De Diakenen hebben ook eene afzonderlyke Vergaderplaats, in 't noorden der Nieuwe Kerke, bestaande uit vier vertrekken, twee beneden, en twee boven. Zy is, eerst omtrent den jaare 1642, en laatstelyk, in den jaare 1723, merkelyk verbeterd en vergroot, en heeft twee groote deuren, in het oude Heilige Kruis-Choor, waarin tegenwoordig de behoeftigen, die door de Diaconie bedeeld worden, byeenkomen. Boven de oostelyke deur, staat eene Spreuk der H. Schrift, uit *Jacob.* I. vers 27: en boven de westelyke, twee anderen, uit *Matth.* XXV. vers 40. en *Gal.* VI. vers 10. uitgehouwen. Het gemelde Choor is, op dat de bedeeling met te meer orde zou konnen geschieden, door hekken afgedeeld in enge gangen, die in elkanderen loopen, en in welken de behoeftigen, bekwaamlyk, op hunne beurt konnen wagten, zonder elkanderen te verdringen. Voorts, komt men, uit het gewezen Kruis-Choor, in de twee beneden-vertrekken der Broederen-Diakenen, zynde de *groote Uitdeelkamer*, in 't westen, en de *kleine Uitdeelkamer*, in 't oosten, alwaar des Donderdags de Uitdeelingen geschieden. Tusschen deeze twee Vertrekken, is een Portaal, geschikt voor eenige Broeders, die in de Hoofden-Boeken schryven, waarin de naamen, omstandigheden en bediening der behoeftigen worden aangetekend. De groote Uitdeelkamer dient 's Donderdags nademiddags ook tot eene *Attestatie-Kamer*, alwaar twee Broeders zitting hebben, om de Attestatien en andere omstandigheden van zulken, die onderstand begeeren, te onderzoeken. Boven de twee vertrekken, van welken wy spreeken, zyn 'er nog twee, de groote Kamer, daar de Dingsdagsche Vergadering der Broederen gehouden wordt, in 't westen, en de Weeskamer, in 't oosten: tusschen welke vertrekken, een Portaal is, daar een Comptoirtje, voor eenen der Suppoosten van de Diaconie, is afgeschooten. De *Vergaderkamer* is een ruim, wel geschikt vertrek. Aan 't hooger- of westeinde, voor den schoorsteen, zitten de Praeses, Scriba en Seconde-Scriba, aan eene tafel, en de overige Broeders, in hunnen rang, langs de wanden van 't vertrek, in twee gestoelten. De Kamer schept haar licht, van ter zyde, door groote glasraamen, en van boven, door eenen fraaijen koepel, in 't midden. De *Weeskamer*, alwaar de Weesboekhouders hun verblyf hebben, is een lang en smal vertrek. De Papieren-Effecten der Diaconie worden hier bewaard, in eene Kas, met eene houten en eene koperen deur geslooten, en in eene der Kerkpilaaren ingewerkt. In eene der Laaden deezer Kasse, wordt eene zilveren Schaal bewaard, die, volgens zekere aantekening, aan dezelve gebonden, door de Gereformeerden van S. Marten in Frankryk, voormaals, by de vieringe van 't Avondmaal, plagt gebruikt te worden. Aan deeze schaal, hangt een klein houten zogenaamd geuzennapje, op een ivooren voetje. Voor den schoorsteen, ziet men eene zinnebeeldige vertooning van de zorg voor de behoeftigen, met naame voor kranken en gebrekkelyken, geschilderd, door *Louis Fabricius du Bourg*. De Milddaadigheid vertoont zig, in het zelve, op de wolken. In 't verschiet, ziet men de Godshuizen der Diaconie. Ook staan, in 't stuk, de naamen van de Weesboekhouders, die, sedert dat het hier geplaatst werdt, gediend hebben.

Byzondere vertrekken.

Graffter den

Wy komen nu tot de beschryving der aanzienlyke Begraafplaatsen in de Nieuwe Kerke.

Van Jan van Galen.

In 't noorden der Kerke, schuin agter den Predikstoel, ziet men 't marmeren graf van den Commandeur Jan van Galen, die, in 't jaar 1653, na een gevegt met de Engelschen, waarin hy de overwinning behaald hadt, aan zyne wonde, overleeden was. De zee-

NIEUWE KERK. zeeheld legt, in 't harnas, in wit marmer, op eene verheven tombe, op welker voorzyde, een zeeslag afgebeeld is. Daar onder staan deeze vier regels:

Hier leit in 't Graf van eer den dapperen van Galen,
Die eerst ging buit op buit Kastilien afhalen,
En, met een Leeuwen hert, naby 't Toskaansche strant,
De Britten heeft verjaagt, veroverd en verbrandt.

In een zwart-marmeren Tafereel, boven de Tombe, welk met eene scheepskroon, onder het wapen der Vereenigde Nederlanden, gedekt, en met vlaggen, wimpels, spietsen, zwaarden, en ander oorlogstuig omringd is, leest men:

Generosissimo Heroi

JOANNI à GALEN

Essensi

Qui ob res sæpe fortiter & feliciter gestas, Sexies uno anno Duinkerkanorum prædatoriam Navem captam, & a Barbaris opima spolia reportata, Ordinum Classi in mari mediterraneo præfectus, memorabili prælio ad Livornam Deo auxiliante Anglor. navibus, captis, fugatis, Incendio & submersione deletis, Commercium cum dicti maris accolis restituit. Idibus Mart. Ao. CIↃ IↃ CLIII. *& altero pede truncatus, nono die post victoriam annos natus* XLVIII. *obiit, ut secula per gloriam viveret, Illustr. & præpotentiss. Ordinum decreto nob. & potentiss. Senatus Architalass. qui est Amstelodami* M. H. P.

dat is:

Aan den grootmoedigen Held,

JAN VAN GALEN,

van Essen,

„ die, om veele braave en gelukkige krygs-
„ bedryven; om dat hy, in één jaar, zes
„ Duinkerksche kaapers veroverd, en op de
„ Barbaaren eenen ryken buit behaald hadt,
„ het opperbevel bekomen hebbende over
„ de Vloot der Staaten in de Middelland-
„ sche Zee, in een merkwaardig gevegt
„ voor Livorno, met Gods hulp, de Sche-
„ pen der Engelschen genomen, verjaagd,
„ verbrand en in den grond geschooten, en
„ daardoor den Koophandel met de bewoo-
„ ners van de oevers der gemelde zee her-
„ steld heeft, op den vyftiënden Maart des NIEUWE KERK.
„ jaars 1653; doch, alzo hem het eene been
„ afgeschooten was, op den negenden dag
„ na de overwinning, in den ouderdom van
„ agt en veertig jaaren, overleeden is; heeft,
„ op dat zyn roem eeuw in eeuw uit leeven
„ zou, de Ed. Mog. Raad ter Admiraliteit te
„ Amsterdam, in gevolge van een besluit
„ der Hoog-Mogende Heeren Staaten, dit
„ gedenkteken doen stellen."

Van David Sweers. Ten zuiden van 't Choor, tusschen twee pilaaren, is de Grafstede van den wakkeren Zeekapitein DAVID SWEERS. Boven dezelve, hangen het wapen, de degen en de yzeren handschoenen van den held: waaronder gelezen wordt:

DAVID SWEERS, CAPITEYN, GETROUWELYK VOOR 'T VADERLAND GESTORVEN, IN DE VICTORIEUSE BATAILLE TEGENS DE TWEE KONINKLYKE VLOOTEN VAN VRANKRYK EN ENGELAND, OP DEN XXI. AUGUSTY MDCLXXIII.

Van Michiel deRuiter. Doch 't gene allermeest uitmunt is het Graf van den Luitenant-Admiraal-Generaal MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUITER, welk, aan 't einde van 't Choor, in 't oosten, opgeregt is. Men was eerst van voorneemen geweest, dit Graf te stigten in het Choor der Oude Kerke, daar de Admiraal, wanneer hy in de Stad was, gemeenlyk ter preeke ging, en daar hy verkooren hadt, begraaven te worden. Ook was 'er alles toe vervaardigd. Doch de eigenaar van zeker graf in 't Choor, waarvan men een gedeelte noodig hadt, tot voltooijinge der Grafkelder, wilde zynen eigendom niet afstaan. En deeze styfzinnigheid was oorzaak, dat het Graf in de Nieuwe Kerke gebouwd werdt (*w*). 't Stuk werks was eerst ontworpen en getekend, door den Beeldhouwer *Rombout Verhulst*, die 't, daarna, in steen gehouwen, en in 't jaar 1681 voltooid heeft. Het werdt geplaatst boven de Grafkelder, en is omtrent dertig voeten hoog, en dertig voeten breed. 't Beeld des Zeehelds legt, eenige voeten boven den grond, in wit marmer uitgehouwen, met den Staf van gebied in de regterhand, rustende de linker op de borst, en 't hoofd op een stuk geschuts. Aan 't hoofd- en aan 't voeteneinde, leggen twee Tritons, op eenen grooten zeehoorn blaazende: by ieder van welken, een zwart marmeren kolom staat, daar de lyst van 't werk op rust. Tusschen de twee kolommen, staat in den agtergrond een Scheepsstryd uitgebeeld, boven welken, eene Stevenkroon, door

(*w*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 112.

Nieuwe Kerk.

door twee wigtjes, vaſtgehouden wordt. Vier anderen houden de wapens van Holland en de Vereenigde Provincien om hoog. Tuſſchen beide, ſtaat een bazuinende Faam. In de lyſt, ziet men 't wapen der Generaliteit, en op dezelve, dat des Admiraals, rondsom met vlaggen bezet. Buiten de marmeren kolommen, ſtaat, in een vak ter regterzyde, het beeld der *Voorzigtigheid*, en in een vak ter linkerzyde, dat der *Standvaſtigheid*. In 't midden, heel om hoog, is het Wapenbord des Admiraals geplaatſt, waarop het jaar van zyn overlyden geſchreeven ſtaat. Onder zyn leggend beeld, leeſt men, met gouden letters, in zwarten toetsſteen:

D. O. M. S.

ET. ÆTERNÆ. MEMORIÆ. MICHAELIS. DE. RUITER. ARCHITALASSI. HOLLANDIÆ. ET. WESTFRISIÆ. A. TRIBUS. EUROPÆ. REGIBUS. DONATI. GENTILITIIS. INSIGNIBUS. EQUESTRI. DIGNITATE. ET. DUCATU. REGNI. NEAPOLITANI. VIRI. QUI. NULLA. SIBI. PRÆLUCENTE. MAJORUM. IMAGINE. SIBI. DEO. ET. VIRTUTI. OMNIA. DEBUIT. EXPERIENTIA. LVIII. ANNORUM. REI. NAVALIS. SUÆ. ÆTATIS. PERITISSIMUS. REBUS. MAXIMIS. TOTO. OCEANO. ET. MEDITERRANEO. MARE. PER. VII. BELLA. BENE. GESTIS. INSULIS. CASTELLISQUE. AD. BOREAM. ET. MERIDIEM. OCCUPATIS. ASSERTA. BELGIS. VASTA. AD. MARE. ATLANTICUM. ORA. DOMITIS. PIRATIS. DUCTU. SUO. JUSTIS. QUINDECIM. PRÆLIIS. INVICTUS. DECERTAVIT. QUATRIDUANA. PRÆ. RELIQUIS. MEMORABILI. PUGNA. EDITA. SOCIATARUM. CLASSIUM. VIM. IMMANEM. QUATER. AB. IPSO. REIPUBLICÆ. JUGULO. PROSPERRIME. SUBMOVIT. COPIIS. MINOR. VIRTUTE. PAR. CONSILIO. ET. SUCCESSIBUS. MAJOR. TANDEM. PATRIA. PRÆSENTISSIMO. DISCRIMINI. EREPTA. SECUNDO. APUD. SICILIAM. CONFLICTU. SAUCIUS. SYRACUSANO. IN. PORTU. FORTITER. OCCUBUIT. XXIX. APRIL. A°. CIↃIↃCLXXVI. NATUS. VLISSINGÆ. XXIV. MART. A°. CIↃIↃCVII. ORDINES. FOEDERATÆ. BELGICÆ. DUCI. OPTIME. MERITO. MONUMENTUM. HOC. IMPENSIS. PUBLICIS. EXCITARI. CURAVERUNT.

VIXIT. ANNOS. LXIX. MENS. I. DIES. V.

IMMENSI. TREMOR. OCEANI.

't welk op den volgenden zin uitkomt:

ZY DIT TOEGEWYD Nieuwe Kerk.

AAN DEN BESTEN EN GROOTSTEN GOD,

EN AAN DE EEUWIGE GEDAGTENISSE VAN MICHIEL DE RUITER, OPPER-ADMIRAAL VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND, DOOR DRIE EUROPISCHE KONINGEN, MET ADELYKE WAPENEN, RIDDERLYKE WAARDIGHEID EN EEN HERTOGDOM IN 'T KONINGKRYK NAPELS BESCHONKEN: EEN MAN, DIE, ZONDER DOOR EENIGEN VOOROUDERLYKEN LUISTER VOORGELICHT TE ZYN, ALLES EENIGLYK AAN GODE EN ZYNE EIGENE DEUGD HEEFT TE DANKEN GEHAD; DIE, DOOR EENE ONDERVINDING VAN AGT EN VYFTIG JAAREN, IN HET STUK DER ZEEZAAKEN, DE BEDREEVENSTE ZYNER EEUWE GEWORDEN, DE GROOTSTE DAADEN, IN ZEVEN OORLOGEN, DOOR DEN GANTSCHEN OCEAAN EN MIDDELLANDSCHE ZEE, LOFLYK UITGEVOERD; EILANDEN EN STERKTEN IN 'T NOORDEN EN IN 'T ZUIDEN VEROVERD; DE UITGESTREKTE KUST LANGS DE ATLANTISCHE ZEE VOOR DE NEDERLANDERS VERZEKERD, DE ZEESCHUIMERS GETEMD, EN IN VYFTIEN REGTVAARDIGE ZEESLAGEN, ALS OPPERHOOFD, ONVERWONNEN, GESTREEDEN HEEFT. EN, DIEN BOVEN ANDEREN GEDENKWAARDIGEN SLAG VAN VIER DAGEN GELEVERD HEBBENDE, HEEFT HY DEN STAAT DE GEWELDIGE MAGT DER VEREENIGDE VLOOTEN, TOT VIERMAALEN TOE, GELUKKIGLYK, VAN DEN HALZE GEKEERD. SCHOON MINDER IN MAGT, WAS HY EVEN GROOT IN DAPPERHEID, EN IN BELEID EN GELUK GROOTER. TEN LAATSTE, HET VADERLAND UIT EEN BLYKBAARST GEVAAR GERED HEBBENDE, IS HY, IN EEN VOORDEELIG GEVEGT BY SICILIE, GEWOND, EN IN DE HAVEN VAN SYRACUSA, MANHAFTIGLYK, OVERLEEDEN, OP DEN NEGEN EN TWINTIGSTEN APRIL DES JAARS 1676. ZYNDE DEN VIER EN TWINTIGSTEN MAART DES JAARS 1607. TE VLISSINGEN GEBOOREN. DE STAATEN DER VEREENIGDE NEDERLANDEN HEBBEN EENEN ZEEOVERSTE VAN ZULKE UITSTEEKENDE VERDIENSTEN DEEZE GRAFSTEDE, OP GEMEENE KOSTEN, DOEN OPREGTEN.

HY HEEFT LXIX. JAAREN, I. MAAND EN V. DAGEN GELEEFD.

DE SCHRIK DES GROOTEN OCEAANS.

Ter wederzyde van dit Graffchrift; doch meer inwaards, ſtaan twee Latynſche verſen van den beroemden NICOLAAS HEINSIUS, insgelyks, met gouden letters, in zwarten toetsſteen, gehouwen. Ter regter zyde, leeſt men:

NIEUWE KERK.

MICHAELI RUTERO.

Ruteri hoc cinerem victoris & ossa sepulcro
Adserta, æquoreo Marte recondit humus.
Tantillum exuvias spatii complectitur omnes
Funere de tanti quas tulit urna viri.
Nil tamen egisti, mors importuna, triumphum
De te perpetuum fama superstes aget.
In titulos Europa parum est: scit Americus orbis
Africa laurigeri scit decus ora ducis.
Vix capit Oceanus, vix sol oriensque cadensque
Tot palmis gravidam, tot spoliisque manum.
Maxima quod si quem virtus sacravit Olympo,
Hanc animam ætherea fas jubet arce frui.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

't welk, door den beroemden Digter, *Johannes Vollenhove*, in deezer voege, overgezet is:

De gront, door zeegevecht op zeegevecht beschut
Van RUITER, wiens triomf's Lands welvaart heeft gestut,
Bewaart nu zyn gebeent: het sterflyk deel des grooten
Verwinners rust hier in zo naauw een perk beslooten.
Noch recht de doodt niet uit: hem overleeft zyn faam,
Braveert haar, triomfeert oneindig met zyn' naam.
Euroop viel hem te klein: d'Amerikaansche landen
Gewagen van zyn lof, en d'Afrikaansche stranden.
Geen lucht, geen Oceaan, noch Oost- noch Westerzon
Beperkt de strydbre hant, die zo veel lauren won.
Zyn menschen ooit tot goôn, door heldendeugt verheven,
Dees helt is waardt om hoog de doot ten trots te leven.

Ter linkerzyde staat:

MICHAELI RUTERO.

Martius hic tumidi moderator & incola ponti
Qui sibi se totum debuit, ecce jacet.
Ipse lapis, cinis ipse viri, spirare videntur
Inclyta, pro patriis quæ tulit, arma focis.
Hosti intentat adhuc marmor clademque fugamque:
Saxa cruentatas strage minantur aquas.
Naufragus hunc sensit scopulum, quicumque Batavas NIEUWE KERK.
Æquora turbanti classe premebat opes.
Hic hostes, ubicunque jacent, commune sepulcrum
Cum duce sortiri, patria crede, tuos.
Si tamen est tumulus, moribundis vita salusque
Civibus, & dextræ laus redit unde suæ.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

Luidende, naar de vertaaling van den zelfden Vollenhove:

Hier rust de krygshelt, voogt en burger van den plas
Des woesten Oceaans, die alles, wat hy was,
Alleen kreeg door zich zelf, noch leeft zyn moed in 't marmer,
Noch vecht bykans het lyk van 's Vaderlands beschermer.
't Graf dreigt den vyand noch met neêrlage, en den vloet
In 't entren, vlucht hy niet, te verwen met zyn bloet.
Dees was de Zeeklip, daar wie Hollands schat, met Vlooten
Wou plonderen, 't hooft weleer te berste op heeft gestooten.
De Staat verbeelt zich hier al 't vyandlyk gewelt,
Waar 't sneuvelde, in een graf begraven met dien helt.
Of is 't geen graf, waar by de Staat, bykans gestorven,
Nieuw heil, nieuwe oorlogseer, nieuw leven ziet verworven.

De ingang der Grafkelder des Admiraals is buiten, en agter 't Choor. Boven den zelven leest men:

INTAMINATIS FULGET HONORIBUS.

dat is:

HY BLINKT IN ONBEZOEDELDE EERE.

In de zelfde Grafkelder, zyn ook bygezet de Lyken van Jonker *Jan Pauluszoon van Gelder*, de Ruiters behuwdzoon, die, op den een en twintigsten Augustus des jaars 1673, gesneuveld was; *Engel*, *Baron de Ruiter*, Zoon van den Admiraal; *Johan de Witte* en *Michiel de Witte*, den eersten een Schoonzoon, en den tweeden een Kleinzoon van de Ruiter. Het wapen, en de helm, degen en handschoenen van Van Gelder, den VAN JAN VAN GELDER.

Nieuwe Kerk.

den eenigſten van de vier, die, ſtrydende, omgekomen is, zyn aan den naaſten pilaar opgehangen. Onder dezelven leeſt men:

Hier ruſt die dapper ſich in Neerlants Scheepsmagt droeg,
Toenſe in een jaar driemaal twee Konings Vlooten ſloeg,
Hy is met zegenpraal voor 't Land op zee geſtorven,
En heeft, door lof en eer, hier 't Heldengraf verworven.

Van Jooſt van Vondel.

Bezuiden het Choor, naar den kant van den ingang der Kerke op den Dam, is het Graf van den vermaarden Digter Joost van Vondel, die hier, op den agtſten February des jaars 1679, begraaven, en met eene gemeene zerk, zonder eenig opſchrift, gedekt werdt. Doch omtrent drie jaaren laater, deedt de Heer Joan Six, Heer van Wimmenum en Vromade, Oud-Schepen en Raad deezer Stad, deeze regels op 's Dichters grafzerk houwen:

Hic jacet Vondelus,
Phoebo ac Musis amicus.

En niet, gelyk ſommigen aantekenen,

VIR PHOEBO ET MVSIS GRATVS VONDELIVS HIC EST.

't welk Brandt (*x*), in deezer voege, vertaald heeft:

HIER RVST VAN VONDEL HOOGH BEIAARDT,
APOLLO EN ZIIN' ZANGBERG VVAARDT.

Van het Geſlagt van de Haze de Georgio.

Het Burgemeeſterlyk geſlagt van de Haze de Georgio, eene begraafplaats in het oude Drapeniers-Choor, aan de noordzyde der Kerke, welk nu tot eene Timmerloots gebruikt wordt, gekogt hebbende, heeft, in den jaare 1702, van Burgemeesteren de vryheid gekreegen (*y*), om de zerk, waarmede de begraafplaats gedekt is, hooger te mogen leggen, dan de andere zerken.

Naamlyſt der Kerkmeesteren.

Wy voegen hier by de naamen van de Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, zo ver menze heeft konnen opſpooren:

1503. Geryt Jans Peng.
1503. Jacob Hugen Zoen.
1503. Ruyſch Jans.
1510. Jan Dirksz. Zil.
1510. Frans Claeſſen.
1510. Claes Beuyck.
1512. Walich Dirksz.
1513. Cornelis Benninck.
1513. Pieter Simonszoen.
1513. Jonge Claes Hein.
1514. M'. Pieter Colyn.
1514. Jan Lambertſe.
1515. Jan Gavezoen.
1515. Reyer Pieterſe.
1517. Huyg Janſen.
1518. Pieter Janſen Akkerman.
1519. Ruyſch Janſen.
1520. Floris Janszoon.
1521. Popius Occo.
1522. Gerrit Ariszoen.
1523. Simon Claeszoen.
1524. Jan Pieterſe Schaep.
1525. Jan Banningh.
1526. Heiman Jacobszoen van Ouden Amſtel.
1527. Dirck Jansz Peſtren.
1538. Jan Ysbrantsz Hoolesloot.
1538. Egbert Garbrantsz.
1538. Jan Willemsz.
1538. Jan Ryſer Jansz.

Nieuwe Kerk.

Na deezen, ontbreeken de naamen der Kerkmeeſteren, tot op de Verandering des jaars 1578: *wanneer volgen*

Egbert Pietersz. Vinck.
Job Cornelisz. Coſter.
Jacob Bas.
Pieter Jacobsz. Bolwerck.
Jan Cornelisz Hooft.
Rykert Aurgesz.
Cornelis Cornelisz. de Lange.
Gysbert Janſen van de Poll.
Willem Pietersz. Hooft.
1593. Claes Claesz. Guldekruys.
1593. Pieter Matthysz.
1593. Iſack Ouwerogh.
1593. Ysbrand Harmensz.
1597. Pieter de Vlaming.
1599. Gerrit Olphertsz.
1600. Matthys Pietersz.
1607. Claes Jansz. Buys.
1609. François van Cruysbergen.
1612. Pieter Pietersz. Karſeboom.
1612. Dirrick Heynick.
1613. Jan Willemsz. Boogaert.
1616. Michiel Reyniersz. Pauw.
1620. Gerrit Hudde Hendricksz.
1620. Pieter Jacobsz. Elias.
1622. Frans Jacobsz. Hinloopen.
1625. Matthys Willemsz. Raephorſt.
1627. Hermen Theulincxs.
1628. Joan Huydecoper.
1629. Dr. Pieter Jansz. Hooft.
1629. Dr. Cornelis van Dronckelaer.

(*x*) Vondels Leven, *bl.* 74.
(*y*) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 221.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

1629. Lucas Jacobsz. Rotgans.
1630. Hendrick Louwerensz.
1646. Fredrik Alewyn.
1647. Zacharias Roode.
1649. Pieter Trip.
1649. Jacob Pietersz. Elias.
1656. Jan Duyts.
1657. Lucas Scholten.
1657. Jan Hinloopen.
1657. Joan Rombouts.
1667. Jan de Weert.
1673. Albert Bentes.
1673. Karel Voet.
1675. Jacob Trip.
1675. Jan van Erpecum.
1675. Jacob ten Grootenhuys.
1679. Jeronimo de Haze.
1680. Andries Bernarts.
1680. Anthony Bruningh.
1681. Dirk Alewyn.
1682. Louis Wolters.
1685. Johan van der Merét.
1687. Adriaen Temminck.
1688. Jan Elias Huydecoper.
1690. Mattheus Abbas.
1693. Reinier van Cuyck.
1694. Louis Victor.
1704. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1704. Mr. Willem van Dam.
1707. David van der Meer.
1709. Nicolaas Elias.
1709. Anthony Schellingwouw.
1709. Jan du Fay.
1711. François de Vicq.
1712. Floris Elias.
1713. François van Harencarſpel.
1714. Pieter Huguetan.
1714. Mr. Mattheus van Hartogveld.
1715. Jan van der Wiſſel.
1719. Paulus Emtinck.
1724. Pieter Calkoen.
1727. Jacob Boreel Jansz.
1728. Mr. Ferdinand van Collen Ferdinandsz.
1730. Raymond de Smeth.
1732. Wybrand ten Poortingen.
1732. Hendrik Hooft Gerritsz.
1734. Cornelis Munter.
1743. Andries Bicker.
1749. Mr. Evert Berewout.
1749. Cornelis Jacob van der Lyn.
1759. Jacob van Ghesel Junior.
1763. Gerard Munter.

III.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Beſchryving der NIEUWE-ZYDS-KAPELLE.

DE NIEUWE-ZYDS-KAPEL, van ouds de *Heilige Stede* genaamd, ſtaat in de Kalverſtraat, tegen over het Burger-Weeshuis, daar zy haaren aanzienlykſten ingang heeft, in 't weſten. Twee andere ingangen deezer Kapelle zyn 'er, een in 't ooſten op 't Rokin, en een in 't noorden, in de Wyde-Kapelſteeg. In 't weſten, ſteekt een ſpitſe tooren ten dake uit. NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Oudheid en Gelegenheid der Stigtinge.

't Is my ten hoogſte waarſchynlyk, dat men deeze Kapel, die nogtans, by haare eerſte opregting, eene veel geringer gedaante gehad heeft; na de Oude Kerk, voor het oudſte Kerkgebouw van Amſterdam houden moet, ſchoon de juiſte tyd van derzelver Stigtinge niet aan te wyzen is. Men heeft, van ouds, geloofd, en de Roomſch-Katholyken houden, in 't algemeen, voor zeker, dat de Kapel, van welke wy ſpreeken, geſtigt werdt, ter gelegenheid van zeker wonderwerk, omtrent het midden der veertiende eeuwe, op de plaats der Kapelle, voorgevallen. Omtrent den aanvang der zestiende eeuwe, is, zo ver my gebleeken is, het eerſte omſtandig verhaal van het zelve in 't licht gegeven, vermoedelyk in de Latynſche taale, 't zy door JAN GERBRANDSZOON VAN LEIDEN, of een' ander', opgeſteld (*z*); waarnaar verſcheiden' overzettingen in 't Nederduitſch gemaakt zyn, zo in de oude *Hollandſche Chronyk* (*a*) en in de *Vermeerderde Chronyk van* BEKA (*b*), als in een afzonderlyk Boekje, waarvan my een afdrukſel ter hand geſteld is, tot titel hebbende, *Hier beghint die vindinge van't hoichweerdige ende Heylighe Sacrament, in 't vier ende vlam miraculoſelyc ongequetſt ende geheel geconſerueert; het welcke ruſtende is binnen der Stadt van Aemſtelredam, ende die plaetſe wert ghenoemt ter Heyliger Stede* (*c*). En 't verhaal van dit Boekje is wel 't uitvoerigſte. Eindelyk, heeft LEONARD MARIUS, Prieſter te Amſterdam op 't Begynhof (*d*), in 't jaar 1639, eene uitvoerige Verhandeling over de Mirakelen der Heilige Stede uitgegeven, genaamd AMSTELREDAMS EER *ende opcomen door de denckwaerdige miraklen aldaer geſchied aen ende door het H. Sacrament des Altaers Anno* 1345, *t'Antwerpen* [waarſchynlyk, *Amſterdam*] *by* HENDRIK AERTSSENS 1639. *door* BOETIUS A BOLSWERT; welke laatſte naam, van ſommigen (*e*), ten onregte, voor den naam des Schryvers gehouden is.

Verhaal van het Amſterdamſch

De uitvoerigſte Verhaalen van het wonderwerk, welk gelegenheid tot het ſtigten der Kapelle zou gegeven hebben, komen hier-

(*z*) *Zie* LE LONG *bl.* 107.
(*a*) *Diviſ.* XXIII. *Cap.* X.
(*b*) *In* MATTHÆI Anal. *Tom.* III. *p.* 218.
(*c*) *Zie* LE LONG, *bl.* 108.
(*d*) J. F. FOPPENS Biblioth. Belg. *Tom.* II. *p.* 817.
(*e*) DAPPER *bl.* 387.

Nieuwezyds-Kapel. wonderwerk in de Heilige Stede.

hierop uit: „ Dat een ziek menſch, hier ter „ Stede, 's Dingsdags voor Palmzondag, „ zynde den zeſtienden Maart, in 't jaar „ 1345, kort na Vespertyd, het Sacrament „ ontvangen hebbende, het zelve, lang na „ zonnen-ondergang, wederom uitbraakte; „ wanneer het, door de vrouwen, die den „ zieke bedienden, in een zuiver vat, ont„ vangen, en in een groot vuur geworpen „ werdt. Dat eene van die vrouwen, 's an„ derendaags, omtrent *Priemtyd*, by 't vuur, „ welk den gantſchen nagt gebrand hadt, „ zynde gaan zitten, midden in de vlammen, „ de hoſtie zag, zo geheel wit, als zyze, „ immermeer, in eens Prieſters hand, ge„ zien hadt. Dat zy de hoſtie, zonder zig „ te branden, uit het vuur greep, en van „ de eene hand in de andere leide. Dat de „ hoſtie, ondertuſſchen, eene vuurige of „ verbrande gedaante aangenomen hebben„ de, aan eene andere vrouwe overgegeven „ werdt, dieze, in eenen ſchoonen doek, „ leide, en in haare kiſt ſloot. Dat de „ man deezer vrouwe, t'huis gekomen zyn„ de, en vernomen hebbende, wat 'er ge„ beurd ware, de hoſtie uit de kiſt nam, „ en gewaar werdt, dat zy zig in zyne hand „ beweegde, even als het hert van een' „ ſnoek, die geopend was. Dat de hoſtie „ een vlek behieldt, op de plaats, daar zy, „ door den man, aangeraakt was, die 'er, „ honderd of meer jaaren na dien tyd, nog „ aan te zien was. Dat de Prieſter, ge„ haald zynde, de hoſtie uit de kiſt nam, „ en in de Ciborie deedt; doch dat de Ci„ borie naderhand ledig, en de hoſtie we„ derom in de kiſt gevonden werdt. Dat „ dit, volgens ſommige verhaalen, tot twee „ of drie reizen toe, gebeurde, zelfs na dat „ de hoſtie reeds in de Oude Kerke over„ gebragt geweeſt was. Dat de Prieſter „ toen beſloot, dat de hoſtie, plegtiglyk, „ afgehaald en overgebragt moeſt worden; „ gelyk geſchiedde. Dat een kind van den „ man en de vrouw, die de hoſtie gehad „ hadden, met de vallende ziekte gekweld „ zynde, genezen geworden was, na dat de „ ouders en bloedvrienden het Sacrament, „ in de Oude Kerke, eerbiedigiyk, bezogt, „ en aldaar hunne offerhanden gedaan had„ den." Het verhaal, in het boekje, waar van de titel aanvangt *Hier beghint* enz. wordt met deeze woorden beſlooten: *Ende want alle deſe voorſeide puncten van den heyligen Sacrament warachtich zyn, ende wi bekennen, dat ſi in der waerheit ſo geſciet zyn, als voorſcreuen, ſo hebben wi* Florys van Boeckhorſt, *Ridder, Baeliu des mogenden Princes des Heren Graefs van Hollant in den lande van Amſtel ende in Waterlant, Scout, Scepen ende Rade der Stede van Amſtelredam, om deſe miraculen allen kerſten menſcen tecondigen, onſe ſegelen hier an gehangen. In 't jaer ons Heren* M. CCC. XLV. *des Donredaechs in der Octauam van Paeſſchen.* Sedert werdt, zo men wil, op de plaats, daar het wonderwerk gebeurd was, eene Kapel geſtigt, in welke de wonderdaadige hoſtie, eerlang, geplaatſt werdt, die de Kapel der Heilige Stede, eeuwen agtereen, beroemd gemaakt heeft. Nieuwezyds-Kapel.

Kort onderzoek der geloofwaardigheid van dit verhaal.

Wy hebben niet voor, de waarheid van 't verhaalde wonderwerk, omſtandiglyk, te onderzoeken. Doch wy konnen niet nalaaten, eenige weinige aanmerkingen te maaken, die onpartydigen, van welke Godsdienſtige gezindheid zy ook zyn mogen, moeten doen twyfelen, of het zig, met de gelegenheid van het ſtigten onzer Kapelle, niet een weinig anders hebbe toegedraagen, dan ons het verhaal, genomen zo als het legt, zou moeten doen denken.

Tydgenooten reppen niet van't wonderwerk.

1. Ik merk, *voor eerſt*, aan, dat, in ſchriften van tydgenooten, zo ver zy my bekend zyn, niets het allerminſte van dit beroemde wonderwerk geſproken wordt. Beka, die gebloeid heeft, toen 't geval gebeurd moeſt zyn, rept 'er geen een woord van. Even weinig wordt 'er van gewaagd by anderen, die, omtrent het midden der veertiende eeuwe, geleefd hebben, en welker ſchriften tot ons gekomen zyn.

De oudſten, die 'er van gewaagen, doen 't met weinige woorden, en verſchillen omtrent den tyd van 't gebeurde.

2. De oudſte Schryvers, die 'er van gewaagen, hebben, ten minſten honderd jaaren na den tyd, waarin het wonderwerk geloofd wordt geſchied te zyn, gebloeid. En deezen ſpreeken 'er van, in zeer algemeene woorden. De Schryver van het *Goutſche Chronyxcken* (*f*) zegt alleenlyk: *In 't jaar ons Heeren* M. CCC. ende XLVII. *doe geſchiede dat Mirakel in die Stede van Amſterdam van den H. Sacrament.* Veldenaar ſchryft (*g*): *In den jaer ons Heren* 1342, *ſoe geſchiede, in die Stede van Amſterdam, een groot mirakel van den H. Sacrament, dat een ſieck menſche ontfanghen hadde, ende overgaff, ende in 't vuer gegoten wert.* Doch men ziet, dat beide deeze Schryvers, de oudſten, die van 't Mirakel gewaagen, merkelyk, omtrent den tyd van 't gebeurde, verſchillen. De eerſte ſtelt, dat het, in 't jaar 1347; de tweede, dat het, in 't jaar 1342, gebeurd is. En 't zelfde jaartal vindt men ook, in de Latynſche Uitgaave van Veldenaars *Chronyk* (*h*). In een ander Chronykje, welk agter de Chronyk van den *Ongenoemden Klerk* uitgegeven is, leeſt men ook (*i*): *Item, in 't*

(*f*) *Bladz.* 103.
(*g*) *Bladz.* 78.
(*h*) *In* Matthæi Anal. *Tom.* V. *p.* 557.
(*i*) *Bladz.* 227.

NIEUWEZYDS-KAPEL.

't jaer ons Heeren M. CCC. *en* XLII., *foe ghefciede een myrakel van onfer lieve Vrouwe ende van den heylige Sacremente tot Aemfterdamme van den brande.*

Jan Gerbrandszoon van Leiden is de eerfte, die 't geval in 't jaar 1345 plaatft.

3. De Haarlemmer Karmeliet, JAN GERBRANDSZOON VAN LEIDEN, die in 't jaar 1504 overleedt, is de eerfte der bekende Schryveren, die 't gebeurde, in 't jaar 1345, geplaatft, en met byna alle de omftandigheden, met welken wy het boven verhaald hebben, te boek gefteld heeft (*k*). En hy is, door den Schryver der *oude Hollandfche Chronyke;* door den *Vermeerderaar* van BEKA, en door alle de overigen, gevolgd.

Wat men te houden hebbe van het bezegeld getuigenis der Wethouderfchap van Amfterdam.

4. En hier valt nu de vraag, of het verfchil der oudfte Schryveren, onderling en met de laateren, omtrent den tyd van 't gebeurde, de geloofwaardigheid van 't verhaal niet vry wat verzwakt? 't Is waar, dat wederom tot beveftiging van dit verhaal fchynt te ftrekken, dat Floris van Boekhorft, Ridder en Baljuw van Amftelland, benevens Schout, Schepenen en Raaden van Amfterdam, het wonderwerk, weinige dagen na dat het, in 't jaar 1345, zou voorgevallen zyn, met hunne zegels, bekragtigd hebben. Doch niemant getuigt deeze bezegelde brieven immer te hebben gezien. En ik meen niet, dat 'er van gewaagd wordt, eerder dan in 't kleine Mirakelboekje, welk, eerft in 't jaar 1518, in 't licht gegeven werdt. Zo ook deeze brieven, in vroeger' tyd, bekend geweeft waren, is 't bezwaarlyk te begrypen, dat Schryvers der vyftiende eeuwe, omtrent het jaar van 't gebeurde, zo merkelyk verfchild zouden hebben. Ik zou hierom, voor de egtheid deezer bezegelde brieven, geenszins, durven inftaan. Om nu nog niet te zeggen, dat *Floris van Boekhorft*, Ridder, my, nergens, als Baljuw van Amftelland, voorgekomen is. VAN LEEUWEN meldt maar drie Edelen uit den huize van Boekhorft van deezen naam. Twee derzelven bloeiden in de zeftiende eeuwe: de derde, omtrent den jaare 1330: doch deeze laatfte was Rentmeefter-Generaal van Keizerinne Margareet (*l*), naderhand, Graavinne van Holland; en, zo ver blykt, geen Baljuw van Amftelland. In eene gefchreeven Lyft der oude Baljuwen van Amftelland, door Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZOON opgemaakt, wordt ook geen *Floris van Boekhorft*, en zelfs in 't geheel geen *Floris* gevonden, dan *Floris de onledige*, op het jaar 1313; doch deeze kan, in 't jaar 1345, geen Baljuw van Amftelland geweeft zyn, alzo 'er, in de gemelde Lyft en elders, na hem, en voor 't jaar 1345, nog wel drie Baljuwen van Amftelland geplaatft worden, te weeten, *Arft van der Horft*, op het jaar 1327, *Willem Kufer van Oofterwyk*, op het jaar 1332, en Heer *Gerrit van Eemskerk*, Ridder, op het jaar 1338 (*m*). Gevolgelyk, is *Floris de onledige* de *Floris van Boekhorft* niet geweeft, die, in 't jaar 1345, als Baljuw van Amftelland, het wonderwerk getuigd zou hebben.

NIEUWEZYDS-KAPEL.

Omtrent het jaar 1345, moet nogtans iet zonderlings gebeurd zyn, welk aanleiding tot het ftigten en de vermaardheid der Kapelle gegeven heeft.

5. De Kapel der Heilige Stede, is nogtans, niet lang na 't midden der veertiende eeuwe, reeds zo vermaard geweeft, dat 'er, naar alle waarfchynlykheid, in of omtrent den jaare 1345, iet vreemds is voorgevallen, op de plaats, daar zy geftigt werdt, 't welk, in die tyden, voor een wonderwerk aangezien, en greetiglyk verfpreid en geloofd is. Men heeft 'er, in laater' tyd, nieuwe omftandigheden by verzierd, die 't geval nog wonderlyker hebben doen voorkomen. De beroemdheid der Kapelle lokte zo veel volks naar Amfterdam, en bragt Geeftelyken en weereldlyken zo groote voordeelen aan, dat niemant reden hadt, om haaren wonderdaadigen oorfprong in twyfel te trekken, tot dat de tyden begonden te veranderen, en men de bewyzen begon te onderzoeken, waarop de waarheid van 't Amfterdamfch Mirakel geveftigd werdt.

Wat dit, vermoedelyk, geweeft zy?

Veelligt, heeft tot het ftigten der Kapelle alleenlyk gelegenheid gegeven, dat een kranke de hoftie, die hem, door den Prieſter, gegeven was, niet heeft konnen doorzwelgen, maar geheel wederom uitgebraakt heeft. 't Uitbraakfel, in 't vuur geworpen zynde, heeft de vlam, ligtelyk, in zo verre konnen uitbluſſchen, dat men de hoftie, ongefchonden, heeft konnen opraapen. Hier van heeft men, terftond, veel gerugts gemaakt, als van een groot wonderwerk. De wooning, daar 't geval gebeurd was, is tot eene Kapel verbouwd: waarin, zo fommigen verhaalen, de haardftede, met roode fteenen belegd, bewaard gebleeven is, tot in 't jaar 1624, wanneer zy, nevens een klein fchoorfteentje, welk tegen een' pilaar aan ftondt, is afgebroken (*n*). En indien men dit verhaal aanneemt, volgt 'er uit, dat het zogenaamd *Mirakelhuis*, aan de weftzyde der Kalverftraat, tegen over de Kapelle, welk lang door een Roomfchgezind geflagt bewoond geweeft is, niet ftaan kan op de plaats, daar men, oulings, geloofde, dat het wonderwerk omtrent de hoftie gebeurd was; alzo de haardftede, volgens dit verhaal, aan de ooftzyde der Kalverftraat gelegen, en in den omtrek der Kapelle begreepen geweeft is.

Van het Mirakelhuis en de kift, waarin de hoftie gelegd werdt.

(*k*) Chron. *Libr.* XXVIII. *Cap.* X. *p.* 254.
(*l*) VAN LEEUWEN Batav. Illuſtr. *bl.* 880 *enz.*
(*m*) *Zie* MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 425, 621.
(*n*) Opkomſt der Nederl. heroerten enz. *gedrukt te Keulen* 1673. *bl.* 137.

J. Goeree sculp. del.

DE NIEUWE-ZYDS-KAPEL,
van binnen, naar 't Oosten, te zien.

J. Goeree sculp. dir.

DE NIEUWE-ZYDS-KAPEL,
van binnen, naar 't Westen, te zien.

Nieuwezyds-Kapel.

is. De noordweſterhoek der Kapelle wordt zelfs, nog tegenwoordig, *de heilige hoek* genaamd. Maar de kiſt, in welke de hoſtie gelegd werdt, is, zo men wil, nog tegenwoordig, in wezen, en wordt in 't Burger-Weeshuis bewaard. Immers, my is, aldaar, op den twee en twintigſten April des jaars 1762, eene oude kiſt getoond, die zeventien duim hoog, ruim zeſtien duim breed, en, over het dekſel gemeten, ruim twee en dertig duim lang was. Zy hadt, van vooren, drie yzeren ſloten, en was, op het dekſel, beſchilderd met drie witte hoſtien in de vlammen: met twee diergelyken, tegen de einden, en met nog twee, van vooren; voor welke laatſten, twee Engelen knielden; doch alle deeze figuuren waren, reeds voor een groot gedeelte, uitgeſleeten en vergaan. En deeze kiſt werdt van de Roomſchgezinden, die dezelve nog dikwils kwamen zien, gehouden voor dezelfde, waarin de wonderdaadige hoſtie gelegd geweeſt was.

De Proviſoors der Heilige Stede draagen het onderhoud van den Heiligen weg op aan het Gaſthuis.

De Kapel kreeg, terſtond na dat zy geſtigt was, den naam van *Heilige Stede*. En de *Proviſoors ende bewarers* van dezelve onderhielden eenen weg, die, van den Amſtel, nu 't Rokin, liep tot heel aan Slooten, en gebruikt werdt door zulken, die de Heilige Stede kwamen bezoeken. En deeze weg werdt de *Heilige Weg* genaamd; een naam, die nog aan een gedeelte van denzelven gegeven wordt. In 't jaar 1371, werdt deeze Weg verkogt aan 't Gaſthuis binnen Amſterdam, die 't onderhoud van den zelven op zig nam (*o*): doch zig, vermoedelyk uit onvermogen, niet naar behooren kweet van deezen pligt; waarom de Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe in den Haage Burgemeeſteren der Stad, in den jaare 1415, met het onderhoud van de Kapelle en van den Weg, die toen beide merkelyk vervallen waren, belaſtte, hun, daarentegen, alle de inkomſten der Kapelle, en alle de Offerhanden, die aldaar gedaan zouden worden, afſtaande, mids daar van een mark fyn zilvers 's jaars, aan 't Kapittel in den Haage, wierdt uitgekeerd. Uit den brief, die hiervan verleend werdt, blykt, dat het Sacrament, *welk*, dus luiden de woorden, *in de plaats, daar de Kapel ſtaat, wonderdaadiglyk gevonden was* [in loco, ubi dicta Capella ſituatur, miraculoſe invento] toen in de Oude Kerke bewaard werdt; doch dat men onderſtelde, dat het, t'eenigen tyde, in de Kapelle zou konnen worden overgebragt. Ook ziet men, uit den zelven, dat de Prieſter, die, als Kapellaan, in de Kapelle der Heilige Stede, dienſt deedt, al ſedert vyftig jaaren, door Burgemeeſteren benoemd, en, door 't Kapittel in den Haage, aangeſteld was. En eindelyk, blykt 'er uit, dat 'er toen, behalve het hoog Altaar, nog drie andere Altaaren in de Kapelle waren (*p*). De brief, waarby de Regeering van Amſterdam zig verbindt, om het gemelde mark fyn zilvers 's jaars aan 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage te betaalen, is bewaard in een *Vidimus* van Schepenen van den Haage van den jaare 1550, en nog nimmer in 't licht gegeven, waarom wy dien, hier agter, onder de *Bylaagen* (*q*), geplaatſt hebben.

Burgemeeſteren belaſten 'er zig mede, onder zekere voorwaarden.

Nieuwezyds-Kapel.

De Kapel verbrandt, in 't jaar 1421.

Indien men ſtaat maaken moge op het verhaal van den *Vermeerderaar* der *Chronyke van* Beka, is de Kapel der Heilige Stede, op Zondag den drie en twintigſten April des jaars 1421, afgebrand. Zelfs ſchynt hy te zeggen, dat de wonderdaadige hoſtie toen ook door de vlamme verteerd werdt. Dus luiden zyne woorden: *Doe bernde die nye kerck, die heylige Stede, ende dat heylige Sacrament aldair te ruſten plach* (*r*). Aan deezen brand, ſchynt gedagt te worden in een' Schepenen-brief van den tweeden Maart des jaars 1423, waarby een huis en erve *op tie Middeldamme*, aan S. Nicolaas-Kapelle en Gaſthuis opgedraagen wordt, welk belend was met een *erue op ten hoek van der Stege, dar* Kathryn Heyndrik Andries ſoens Weduwe, *voir den brande, in plach te woenen.* Ondertuſſchen, hebben anderen, ook in laater' tyd, geloofd en geſchreeven, dat het Sacrament, naderhand, nog in wezen geweeſt, en zelfs, in eenen anderen brand, die op den een en twintigſten May des jaars 1452 voorviel, midden in de vlammen, onbeſchadigd gebleeven is (*s*). Onder anderen, wordt zulks getuigd, door den *ongenoemden Beſchryver van Amſterdam*, die omtrent den jaare 1500 bloeide (*t*). Doch zo de wonderdaadige hoſtie, in 't jaar 1421, reeds verbrand geweeſt is, gelyk de *Vermeerderaar van* Beka ſchynt te zeggen, kan zy, in 't jaar 1452, niet, ongeſchonden, in 't midden der vlammen, bewaard geweeſt zyn.

En in 't jaar 1452.

Zy wordt grooter en ſchooner herbouwd.

Vaſter gaat, dat de Kapel, na 't jaar 1421, herbouwd is, en, in 't jaar 1452, andermaal afgebrand zynde, zo veel ſchooner en ruimer werdt opgetimmerd, dat zy, reeds omtrent den jaare 1500, onder de fraaiſte Kerken gerekend werdt. Zy werdt, ten dien tyde, en nog lang daarna, van alle kanten, niet ſlegts uit de verſte hoeken der Stad, van

(*o*) Handv. *bl.* 421.

(*p*) Handv. *bl.* 421.
(*q*) *Lr.* D.
(*r*) Vermeerd Beka, *bl.* 398.
(*s*) L. Marius Amſtelr. eer *enz. bl.* 64. *Zie ook 't* Verhaal *by* Le Long, *bl.* 324.
(*t*) *Ad* Calcem Fontani, *p.* 5.

NIEUWEZYDS-KAPEL.

van de Haarlemmer-Poort en 't Hoofd af (*u*); maar ook uit andere Steden, en zelfs uit afgelegene geweſten, rykelyk bezogt en begiftigd, met naame door zulken, die, van gevaarlyke reizen, behouden waren t' huis gekomen. De Aartshertog Maximiliaan, in 't jaar 1484, in den Haage krank leggende, deedt eene gelofte, om het Sacrament te Amſterdam in bedevaart te gaan bezoeken, indien hy in gezondheid herſteld mogt worden. Zyne herſtelling volgde op deeze gelofte: waarop hy zig herwaards begaf, en eene Kelk en Waskaars van eene geweldige grootte, in de Kapel der Heilige Stede, offerde (*v*). Ook vereerde hy een glas in de Kapelle, waarvan nog een gedeelte in den zuidooſtelyken hoek van 't gebouw overgebleeven is. 't Gemeen gevoelen was, dat, door het Sacrament hier ter Stede, verſcheiden' wonderdaadige geneezingen geſchieden. Doch ſommigen verhaalen, dat de oude *miraculeuſe hoſtie*, door den tyd vergaan zynde, van den Biſſchop van Utrecht genuttigd was; die eene andere hoſtie, in derzelver plaatſe, gewyd hadt (*w*). Op den Sacraments-dag in de vaſten, hieldt men eenen plegtigen ommegang, met het miraculeus Sacrament, en omtrent Pinkſteren, een' diergelyken; gelyk wy, reeds op eene andere plaats (*x*), hebben aangetekend. 't Vrygeleide, welk, by deeze gelegenheid, gemeenlyk voor veertien dagen, verleend werdt, lokte veel volks herwaards. Doch ook aan zulken, die, op andere tyden, het Sacrament, in bedevaart, kwamen bezoeken, wordt, in eene der oudſte Keuren, vrygeleide verleend, met deeze woorden: *Item enich man of vrouwenaem die binnen der Stede coemt zyn pilgrimmaedze te doen ten heyligben Sacramente, dien en machmen niet becommeren noch beſetten binnen der Vryhede noch dair buten van onſen poirters. Mer wairt dat hy om ander zaken quame, dat zoude ſtaen tots gherechts bekenninge. Ende dair zullen zy toe doen alze der gherechte zal guetduncken* (*y*). OPMEER heeft eenige wonderdaadige geneezingen aangetekend, die, ten zynen tyde, in de Kapelle van de Heilige Stede, gebeurd zouden zyn. Onder anderen, ſchryft hy het ſchielyk opbreeken van het beleg der Stede, in den jaare 1572 (*z*), toe aan eenen ommegang met het Sacrament, op den raad van een' Boer van Abkoude, gedaan (*a*). Hoe VONDEL, in zynen tyd, getragt heeft de Wonderen der Heilige Stede, in een treffelyk vers op haar derde *Eeuwgety*, der vergetelheid te ontrukken (*b*), is, by de hoogagters zyner Poëzye, bekend.

NIEUWEZYDS-KAPEL.

De Kapel, die, in 't begin der vyftiende eeuwe, maar vier Altaaren hadt (*c*), was, omtrent den jaare 1500, van zes Altaaren voorzien. Het beroemdſte van deezen was het *H. Sacraments-Altaar*, behoorende aan een Gilde van Vrouwen, het *H. Sacraments-Gilde* genaamd. De *Overwyfven* van dit Gilde, gelykze, onder anderen, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1498, genoemd worden, waren, in 't jaar 1573, *Tryntgen Hendrix*, *Aef Jacobs*, *Tryntgen Pieters* en *Mari Claes*, gelyk blykt uit eenen brief, die in 't Burger-Weeshuis bewaard wordt. Nog vondt men 'er *S. Hieronimus-Altaar*, gemeld in eenen rentebrief van den jaare 1539; *S. Rochus-Altaar*, waarvan, in brieven van de jaaren 1548, 1552 en 1566, gewaagd wordt, en *S. Laurens-Altaar*, gemeld in eene Lyſt van de inkomſten der Kerke van Slooterdyk (*d*). Voorts, was 'er een *Lieve-Vrouwen-Altaar*, welk aan de noordzyde der Kapelle ſtondt, en reeds, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1368, vermeld wordt. De *Kruisbroeders*, die in de Heilige Stede byeenkwamen, en in 't jaar 1361 reeds vermeld worden, hebben 'er waarſchynlyk ook een Altaar gehad.

Altaaren, in de Kapelle.

Voor de Kapelle der Heilige Stede, vermoedelyk boven den ingang in 't weſten, plagten, tot op de tyden der Hervorminge toe, deeze woorden, met gouden letters, te leezen te zyn: *Signa & mirabilia fecit in te Deus excelſus*, dat is „ de groote God heeft, „ in u, tekenen en wonderen gedaan (*e*)." Doch dit opſchrift is, naderhand, uitgewiſcht. Eenige Roomſchgezinde Schryvers verhaalen, dat de Kapel, na de verandering des jaars 1578, eenen geruimen tyd, gebruikt geworden is, eerſt tot een' Paardenſtal, naderhand, tot een Stads Turfhuis, en eindelyk, tot een Zout-kaſſe (*f*). 't Laatſte wordt, ook door anderen, beveſtigd, en meent men, dat zulks, nog in de voorgaande eeuwe, aan 't ziltig uitſlaan der pilaaren, van welken toen eenigen vernieuwd werden, zou gebleeken zyn (*g*). Zeker is 't, dat 'er, na 't jaar 1578, eenige jaaren verloopen zyn, eer de Kapel tot een Godsdienſtig gebruik geſchikt werdt. De Vroedſchap beſloot, in 't jaar 1586, dezelve af te ſtaan aan

Veranderingen aan dezelve, na de Hervorming.

(*u*) W. SYVAERTS Roomſche Myſterien ontd. *f.* 33 *verſo*.
(*v*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.
(*w*) W. SYVAERTS Roomſche Myſter. ontdekt, *f.* 31 *verſo*.
(*x*) II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 197.
(*y*) Keurb. A. *f.* 5.
(*z*) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 325.
(*a*) Cathol. Martelaars-Boek, II. *Deel*, *bl.* 52, 288.
(*b*) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 462.
(*c*) *Zie* hier voor, *bl.* 121.
(*d*) By LE LONG, *bl.* 497.
(*e*) W. SYVAERTS Roomſche Myſter. onrdekt, *f.* 33.
(*f*) Opkomſt der Nederl. heroerten *gedr.* 1673. *bl.* 137.
(*g*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 75. COMMELIN, *bl.* 470.

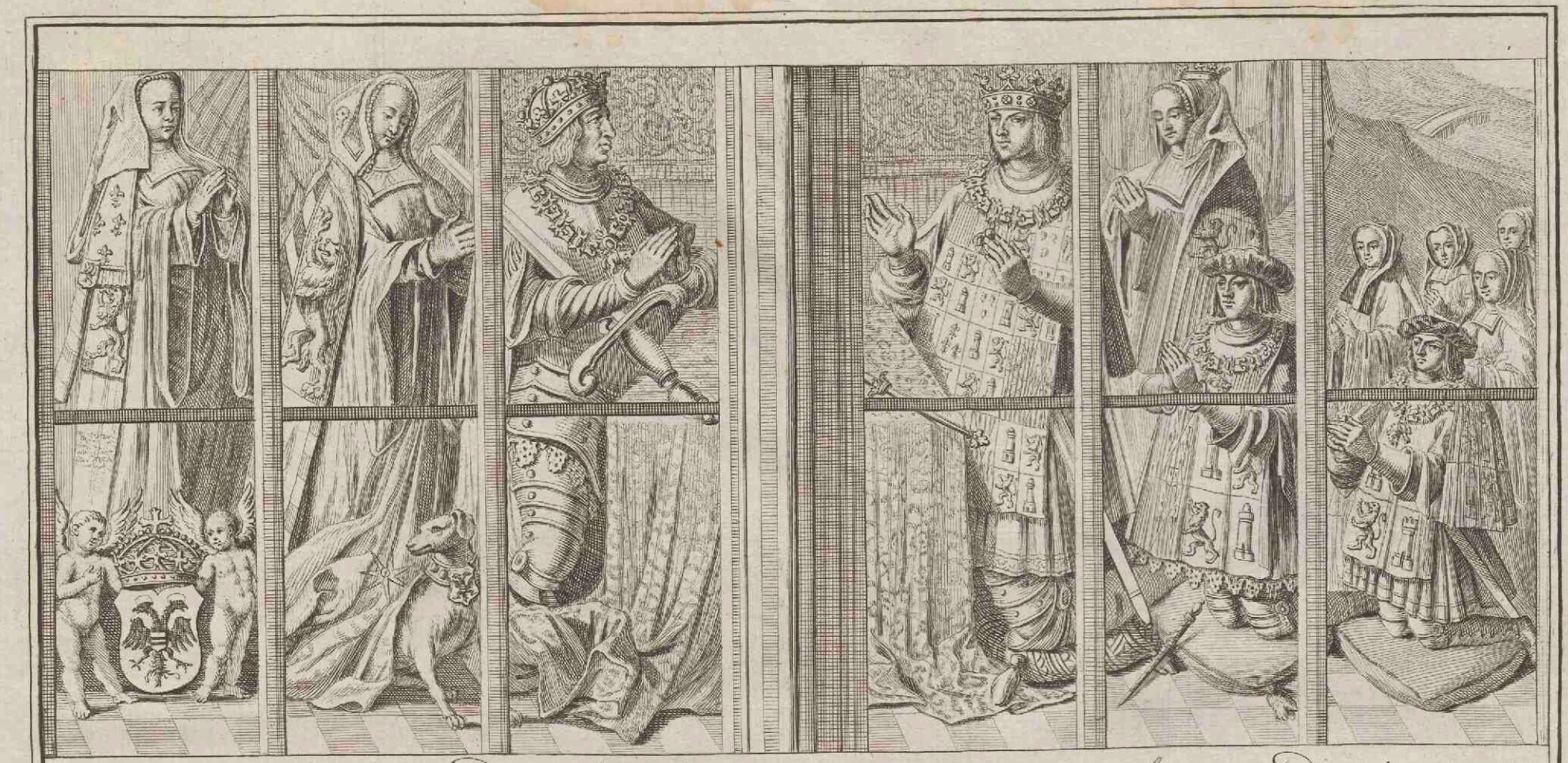

Afbeelding van't Glas, door den Aartshertoge MAXIMILIAAN, *in of omtrent den jaare 1484, vereerd, in de* KAPEL *der* HEILIGE STEDE, *nu de* NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

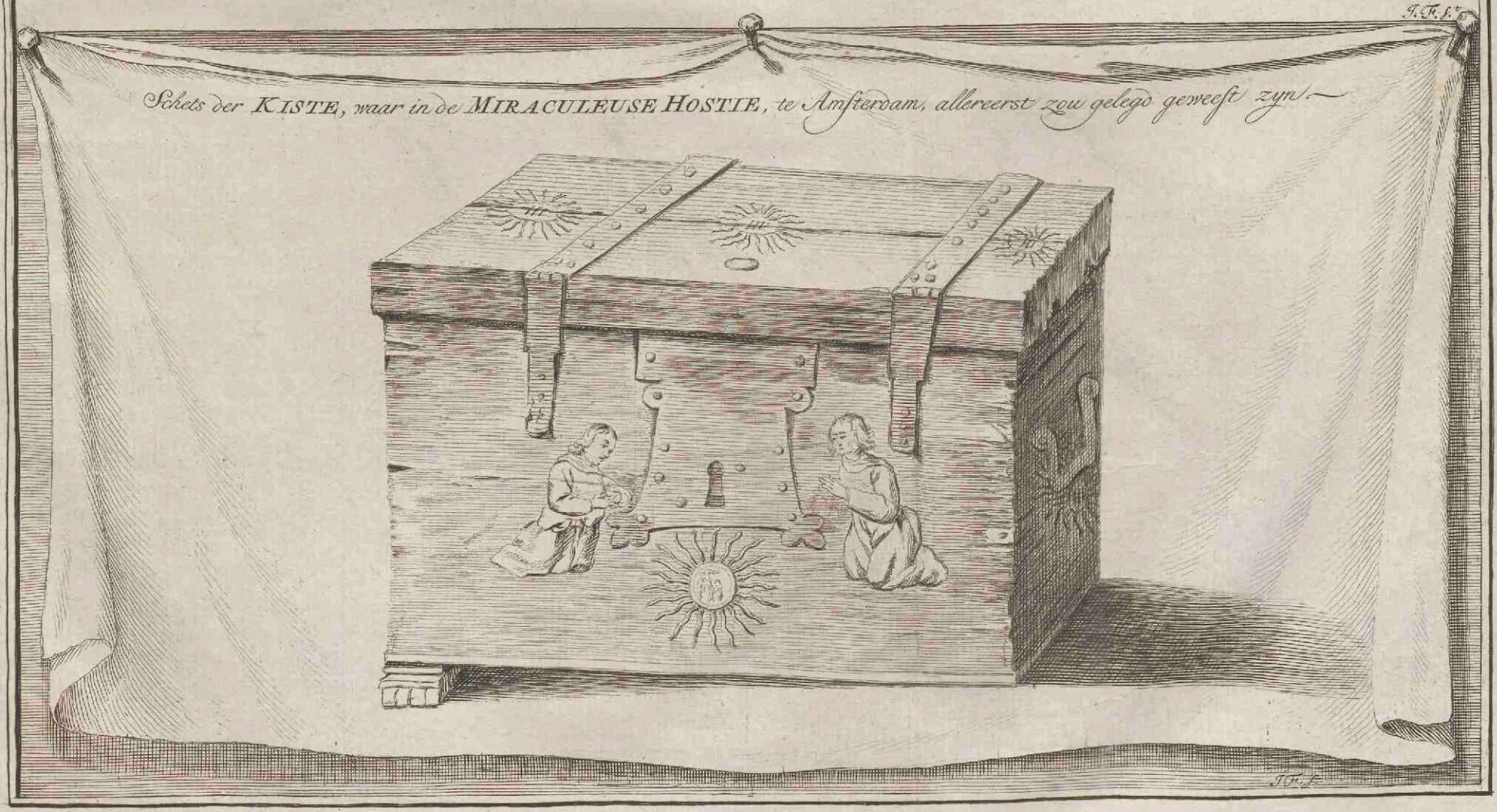

Schets der KISTE, *waar in de* MIRACULEUSE HOSTIE, *te Amsterdam, allereerst zou gelegd geweest zyn.*

Nieuwe-zyds-Kapel.

aan de Walſche Gereformeerden (*b*). Doch ik meen niet, dat dit beſluit ter uitvoeringe gebragt werdt. Omtrent drie jaaren laater, werdt zy, ten dienſte der Nederduitſche Gereformeerden, tot het doen der Hoofdpredicatien, bekwaam gemaakt; alzo de twee Hoofdkerken, ter oorzaake van het aanwaſſen der Gemeente, te klein geworden waren (*i*). Op den eerſten Zondag in December des jaars 1590, werdt 'er 't eerſte Avondmaal gehouden, waartoe 't brood en de wyn, op laſt van Burgemeeſteren, door Kerkmeeſteren der Nieuwe Kerke, bezorgd werdt (*k*). De Kapel is, ſedert, in de tegenwoordige gedaante herbouwd. In 't jaar 1657, werdt beſlooten, den vloer derzelve te verhoogen, en met blaauwe zerken te beleggen (*l*). Te vooren was dezelve, zo ik meen, ſlegts met gebakken ſteenen belegd geweeſt.

Tegenwoordige gedaante der Nieuwe-zyds-Kapelle.

De Nieuwe-zyds-Kapel is honderd vyf en tagtig voet lang, en honderd en dertig voet breed; en wordt verlicht door dertig groote glasraamen. 't Gewelf ruſt op twintig ronde ſteenen zuilen. By avond worden, op tien koperen kaarskroonen, 't vereiſcht getal van kaarſen ontſtoken. Over de drie toegangen naar 't Doophuis, leggen drie ſierlyke koperen boogen. Ook zyn de ſchuine plaaten, waarop de Predikant en de Voorzanger den Bybel leggen, van doorlugtig koper, konſtiglyk, gewerkt. Van binnen tegen den weſtergevel der Kapelle, is eene ruime Galery voor de Weeskinderen, op welke ook, veeltyds, andere toehoorders plaats neemen. Regt hier tegen over, in 't ooſten, is een net portaal, beſtaande beneden uit zes grooter, en boven uit zes kleiner geſlingerde kolommen, die ook een klein Kapelletje ondersteunen. Tegen 't noorden, ſtaat een klein Orgel, 't welk, in zuiverheid van geluid, boven alle de Orgels hier ter Stede, plagt uit te munten: doch ſedert de jongſte herſtelling, veel van zyne volmaaktheid verlooren heeft. De deuren zyn, gelyk doorgaands, beſchilderd, aan de eene zyde, met Davids inhaaling na 't verſlaan van Goliath, en aan de andere, met den ſpeelenden David, door Saul met de ſpietſe gedreigd. In de Nieuwe-zyds-Kapel, zyn geene zeer aanzienlyke Begraafplaatſen. Men heeft 'er het Graf van den Schout deezer Stede *Willem van der Does*, en van zyne Egtgenoote *Maria Govers*, en eene Grafkelder van 't Geſlagt van *Alewyn*. In 't Kerkmeeſters-Comptoir, aan de noordzyde der Kapelle, hangt een groot Wapenbord der Kerkmeeſteren, ſedert het jaar 1519. Voor den ſchoorſteenmantel, ziet men het wapen en zegel der Stad, en de wapens van vier Kerkmeeſteren, *Tielens*, *Pancras*, *Scott* en *Valconier*, ten tyde van welken, de mantel ſchynt gemaakt te zyn. 't Schoorſteenſtuk is niet kwalyk geſchilderd. Ik heb, in 't Kabinet van Kerkmeeſteren, geene oude ſtukken, de Kapelle betreffende, konnen vinden. Alleenlyk, worden aldaar nog eenige brokken bewaard van een gedoodverwd Schilderſtuk, waarop het Mirakel der Heilige Stede, en byzonderlyk, de vrouw, die de onbeſchadigde Hoſtie uit het vuur grypt; de plegtige ommegang met dezelve; de aanbidding derzelve, door Engelen en menſchen, en andere byzonderheden verbeeld zyn.

Nieuwe-zyds-Kapel.

In dezelve, wordt, in de Hoogduitſche taale gepredikt.

In 't eerſt werdt, in deeze Kapelle, even als in de Hoofdkerken, alleenlyk in de Nederduitſche taale gepredikt. Doch de Duitſche oorlog eerſt, en daarna de dood van den Paltsgraave Fredrik, verkooren Koning van Boheeme, in den jaare 1632, gaf aan een groot getal van Hoogduitſche Gereformeerden gelegenheid, om hun Vaderland te verlaaten, en zig hier ter Stede neder te zetten. Van toen af, werdt ook, eens of tweemaal ter weeke, ten dienſte deezer Geloofsgenooten, in de Hoogduitſche taale, gepredikt, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zynde *Otto Badius* den eerſten Leeraar geweeſt, die, tot het waarneemen van den Predikdienſt in de Hoogduitſche taale, in 't jaar 1620, herwaards beroepen werdt. Tegenwoordig, wordt 'er, des Zondags, na den middag, en van half February tot het einde van Augustus, ook des Woensdags, ten vyf uuren des avonds, om de veertien dagen, in de Hoogduitſche taale, gepredikt. Ook wordt 'er, om de twee maanden, het tweede Avondmaal, in deeze taale, gehouden. Rondsom de Nieuwe-zyds-Kapelle, zyn eenige wooningen en kaſſen getimmerd, die, door Bedienden derzelve, bewoond, of, door Kerkmeeſteren, aan anderen verhuurd worden.

Naamlyſt der Kerkmeesteren.

Zie hier de naamen der Kerkmeesteren van deeze Kapelle, oudtyds *Regenten van der Capelle* en *Capelmeeſteren* genaamd, zo ver dezelven hebben konnen gevonden worden:

1431. Jan Bout Aelbertszoen.
1431. Dirck Jacob Fekardyszoen.
1431. Jan Beduynre Aelbertszoen.
1503. Bruyning Jacobsz.
1503. Frans Claesz.
1503. Mr. Pieter Colyn.

(*b*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 14 *April* 1586.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 22 *Nov.* 1588.
(*k*) *Uit* de Oorſprongkelyke Orde van Burgem. *van* 30 *Novemb.* 1590. *beruſtende in de Nieuwe Kerke.*
(*l*) Reſol. Vroedſch. *Lit.* A. 28 *Jan.* 1657. *f.* 190 *verſo.*

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

1511. Claes Volkertsz.
1511. Dirck Jan *in de Kalverſtraet over de Heilige Stede.*
1512. Pieter Stevensz.
1513. Popius Occo.
1517. Klaes Hein.
1518. Heiman Jacobsz. van Oude Amſtel.
1519. Klaes Boelensz.
1522. Jan Dirksz. Sil.
1523. Jacob Banninck.
1524. Dirck Martsz. Mooy.
1525. Jan Lambertsz.
1526. Willem Koek.
1527. M^r. Hendrik Dirksz.
1543. Jacob Wouter Dobbesz.
1543. Jacob Heindriksz.
1543. Aris Gerritsz.
1543. Pieter Koenesz.
1549. Harmen Jansz.
1551. Claes Dircksz.
1551. Jan Vechtersz.
1562. Harmen Gysbertsz.
1562. Olof Abinga.
1593. Willem Jansz. Bogaert.
1593. Huyg Hendriksz. Verploeg.
1606. Gerrit Gerritsz. Dootshooft.
1618. Volkert Nanning van Ayta.
1623. Reynier Reael.
1628. Hendrik Brouwer.
1632. Jacob Reepmaker.
1634. Jan Witſen.
1637. Nicolaes van Bronckhorſt.
1639. Jan Jansz. Koekebacker.
1646. Jacob Valckenier.
1646. Everard Scott.
1664. Abraham Alewyn.
1672. Egbert de Vry.
1678. Jan van Erpecom.
1678. Hendrik Scholten.
1679. Jacob Scott.
1679. Joannes Tielens de Jonge.
1679. Jacobus Valconier.
1682. Joſephus Coymans.
1683. Gerbrand Pancras.
1688. Jan Nuyts.
1690. Daniel Kick.
1705. M^r. Gillis Graafland.
1709. M^r. Gerard Treſchouw.
1712. Jan Ditelaar.
1715. M^r. Daniel van Liebergen.
1716. Adriaan van der Ghieſen.
1719. Abraham Mattheus Koolbrand.
1729. Joan Scherenberg.
1730. Daniel Backer.
1732. Antoni Warin.
1740. Hendrick Bicker Jansz.
1746. Egidius van de Poll.
1749. Joan Couck.
1753. Jonas Witſen de Jonge.
1754. M^r. Hendrik Backer.
1758. Daniel Hooft Gerritsz.
1760. Jean Deutz.
1761. M^r. Nicolaas Willem Roëll.
1762. M^r. Joan Graafland de Jonge.
1764. Jacob Hooft.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

IV.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

Beſchryving der OUDE-ZYDS-KAPELLE.

DE OUDE-ZYDS-KAPEL ſtaat aan 't begin van den Zeedyk by den Kamper-Steiger, alwaar zy twee ingangen heeft. Twee andere ingangen zyn 'er, in de Kapelſteeg. Boven den voornaamſten ingang in 't noorden, op den Zeedyk, zyn een geraamte, eenige doodsbeenderen, en eenige korenairen, daaruit opryzende, in ſteen uitgehouwen, waaronder men leeſt:

SPES ALTERA VITÆ.

dat is:

De andere hoop des Leevens.

Zy is, van ouds, aan S. Olof toegewyd geweeſt.

De Oude-zyds-Kapel is, oulings, niet aan *S. Odulf*, Prieſter en Prediker in Friesland, in de negende eeuwe; maar aan *S. Olof*, een' der eerſte Chriſten-Koningen van Noorwegen, die in de elfde eeuwe bloeide, toegewyd geweeſt, en werdt hierom, voor den tyd der Hervorminge, de *S. Olofs Kapel* genaamd. Sommigen hebben hieruit afgeleid, dat deeze Kapel, ook reeds in de elfde eeuwe, geſtigt is, en, derhalve, voor het oudſte Kerkgebouw van Amſterdam gehouden moet worden (*m*). Doch zo de Leeftyd van eenigen Heilig iet bewyſt, omtrent den ouderdom van Kerken of Kapellen, aan den zelven toegewyd, zullen verre de meeſte Godsdienſtige geſtigten eeuwen ouder zyn, dan zy, op goede gronden, gehouden worden. 't Komt ons, in tegendeel, voor, dat de S. Olofs-Kapel niet alleen jonger is, dan de Oude Kerke en de Nieuwe-zyds-Kapel, die in de veertiende eeuwe geſtigt zyn; maar dat zy zelfs, na de Nieuwe Kerke, die in 't begin der vyftiende eeuwe gebouwd werdt, geſtigt geworden is. En dit ons gevoelen ſteunt op deeze *drie* redenen.

Redenen, om te gelooven, dat zy, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, geſtigt geweeſt is.

1. Niemant heeft, tot hiertoe, een eenig ſchrift of ſtuk te berde gebragt, ouder dan de vyftiende eeuwe, waarin de S. Olofs-Kapel genoemd wordt: 't welk gegronde reden geeft, om te vermoeden, dat zy, voor dien tyd, niet in wezen geweeſt is.

2. De Stads-Poort, die digt by de S. Olofs-Kapel plagt te ſtaan; lang tot een gevan-

(*m*) LE LONG, *bl.* 91, 92.

Oude-zyds-Kapel.

vangenhuis gebruikt is (*n*), en eerſt in 't jaar 1618 afgebroken werdt (*o*), droeg, in de zeſtiende (*p*), en miſſchien reeds in 't laatſt, of in 't midden der vyftiende eeuwe, den naam van *S. Olofs-Poort*, dien zy, ongetwyfeld, naar de naaſtgelegen Kapel, aangenomen hadt. Maar, in 't begin der vyftiende eeuwe en eerder, hadt zy eenen anderen naam. In eene onzer oudſte Keuren, die even na eene Keur van den jaare 1401 geboekt is, heet zy *de poirthuyſe vp tie Kercſyde* (*q*). In eene andere, een weinig laater te boek geſteld, de *poirthuyſe vp t eynde van der Kercſtrate* (*r*). In twee brieven van de jaaren 1424 en 1431, die in 't Leproozenhuis bewaard worden, draagt zy den naam van *der Kerkſtrate poirthuus*. Zelfs wordt zy ook *die Warmoesſtraet poirte* genoemd, in eene Keur van den jaare 1478 (*s*). En in eene andere van den jaare 1481, nog wederom *de Kerkſyde Poort* (*t*). Zy hadt deezen naam gekreegen naar de Oude Kerke; en die van *Warmoesſtraet-poirte* naar de *Warmoesſtraat*, aan welker einde zy ſtondt. Maar, zo de S. Olofs-Kapel toen reeds lang gebouwd geweeſt ware; waarom zou de Poort, in dien tyd, niet zo wel als naderhand, naar de Kapel genoemd geweeſt zyn? In de zeſtiende eeuwe, draagt zy beſtendiglyk den naam van *Sint Olofs poirte* (*u*). En hieruit mag men veilig beſluiten, dat de Kapel toen reeds eenen geruimen tyd geſtigt geweeſt was. Doch in eenen Schepenen-brief van den jaare 1451, waarin ik, voor 't eerſt, van de S. Olofs-Kapelle gewaagd vind, wordt de Poort nog *die Kerczyde poirte* genoemd, om geene andere reden, naar 't ſchynt, dan dat de Kapel nog niet lang genoeg geſtaan hadt, om haaren naam aan de naaſtgelegen Stads Poort te hebben konnen mededeelen. De inhoud van den brief zelf ſchynt de jongkheid der Kapelle te beveſtigen. By den zelven wordt verpagt of verhuurd aan *Sinte Oleuers Capellen gelegen an die Kerczyde poirte, dat ledich erue dat voir die voirſz. Capelle gelegen is, mit die ſteenen toerne ſtreckende an der poirte voirſ.* (*v*). Dit ledig erf heeft, vermoedelyk, moeten ſtrekken, tot opbouwing of vergrooting der onlangs geſtigtte Kapelle.

3. De jongkheid der S. Olofs-Kapelle blykt, eindelyk, uit eenen brief van den Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe-, of Hof-Kapelle in den Haage, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1512; waarby de *Overmans* der Kapelle eerſt verlof krygen, om, *den vreemden Coopman ende heur omgheſeten tot gerive*, miſſe te doen zingen, predikatien te laaten doen, en offerhande te verzamelen, geduurende den tyd van vyf en twintig agtereen volgende jaaren: 't welk, vermoedelyk, niet zo laat geſchied zou zyn, zo de Kapel toen reeds verſcheiden eeuwen oud geweeſt ware. De Kapel der Heilige Stede hadt diergelyke vryheid, reeds in 't jaar 1415, verkreegen (*w*). Wy hebben den brief, die ook andere merkwaardigheden vervat, en nog nimmer gedrukt geweeſt is, hier agter, onder de *Bylaagen* (*x*), geplaatſt.

Oude-zyds-Kapel.

Uit de voorgeſtelde aanmerkingen, meenen wy veiliglyk te mogen beſluiten, dat de S. Olofs-Kapel, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, geſtigt is. De gelegenheid der ſtigtinge is ook niet moeilyk op te ſpooren. De Stad hadt, in 't jaar 1443, van Chriſtoffel, Koning van Deenemarke, vryheid verkreegen, om op Noorwegen te mogen handelen (*y*). De vaart derwaards gaf den Noordſchen Koopluiden aanleiding, om Amſterdam dikwils te komen bezoeken; en deezen wilden men wel gelegenheid geeven, om hunnen Godsdienſt te konnen verrigten, pas binnen de poorte, niet verre van welke, hunne ſchepen lagen. Dus werdt dan de Kapel, van welke wy ſpreeken, geſtigt, zo wel als naderhand bevoorregt, *den vreemden Coopman tot gerive*. Zy werdt den beroemden Noordſchen Heilig *Olaus* of *Olof* toegewyd, om de Nooren aan te lokken. *Olof* was, na de dood van Sueno, Koning van Deenemarke en Noorwegen, verkooren tot Koning van Noorwegen, daar hy 't Chriſtendom alomme invoerde. Doch Kanut, Suenos Zoon, die in Deenemarke regeerde, deedt hem den oorlog aan, en overwon hem. Olof ſneuvelde, volgens ſommigen, in den ſtryd; of werdt, volgens anderen, door beleid van Kanut, van zyne eigene huisgenooten, verraaderlyk, omgebragt, in 't jaar 1028. Zyn yver voor den Chriſtelyken Godsdienſt; zyne agting voor de Prieſters; zyne mildaadigheid omtrent de armen, en zyne naauwkeurige waarneeming der uiterlyke plegtigheden hebben hem, eerlang, onder 't getal der Heiligen, doen plaatſen (*z*). En de Nooren, zyne onderdaanen, be-

Waarſchynlyke gelegenheid haarer Stigting.

Hiſtorie van S. Olof.

(*n*) Keurb. B. *ad calcem f.* 64. D. *f.* 118 *verſo.* E. *f.* 126 *verſo.*
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 *verſo.*
(*p*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 257 *verſo.*
(*q*) Keurb. A. *f.* 8 *verſo.*
(*r*) Keurb. A. *f.* 14 *verſo.*
(*s*) Keurb. A. *f.* 101.
(*t*) Keurb. A. *f.* 119 *verſo.*
(*u*) Keurb. B. *f.* 98 *verſo. ad* calcem *f.* 64. D. *f.* 118 *verſo.* E. *f.* 126 *verſo* Groot-Memor. *N.* I. *f.* 257 *verſo. N.* II. *f.* 15.
(*v*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 279 *verſo.*
(*w*) Handv. *bl.* 421.
(*x*) *Lr* E.
(*y*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 150.
(*z*) Alb. Krantzii Norvag. *Libr.* III. *Cap.* VI. *p.* 381. Saxo Grammatic. Hiſt. Dan. *Libr.* X. *p.* 194, 195, 196. & Nor. uber. S. J. Stephanii *p.* 212.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

behielden zo veel agting voor hem, dat zy zig gaarne begaven in Kerken en Kapellen, die hem waren toegewyd. In zyne Kapelle te Amſterdam, hadt men zyn beeldtenis aan 't gewelf geſchilderd, aan de voeten van dat van Koning Kanut, die hem met een zwaard dreigde. IZAAK COMMELYN getuigt (*a*), dat hy dit af beeldſel nog gezien heeft, ſchoon hy den Koning met het zwaard, ten onregte, voor S. Olof heeft genomen, die niet overwonnen heeft, maar door Kanut overwonnen is.

Berigt wegens de Kapelle van Jeruzalem, die aan de S. Olofs-Kapel gevoegd was.

Aan deeze S. Olofs-Kapelle, was, reeds voor 't jaar 1500, nog eene andere Kapel gevoegd, gelykende, zegt de oudſte Beſchryver van Amſterdam (*b*), naar den Jeruzalemſchen tempel, met het graf des Heeren. [*ad inſtar Jheroſolimitani templi, cum ſepulchro Domini*]. Van deeze bygevoegde Kapelle vindt men weinig beſcheids. Ik ſtel vaſt, dat zy geſtigt is, door de Broederſchap der Jeruzalemsvaarders, die hier, in de vyftiende en zeſtiende eeuwe, in wezen geweeſt, en haaren oorſprong verſchuldigd is aan de reizen in bedevaart naar 't Heilige Land, welken, toen nog, door ſommigen, ondernomen werden. In de Gaſthuis-kerke, ziet men, nog tegenwoordig, eene oude Schildery, waarin elf zulke Jeruzalems-vaarders, Burgers deezer Stede, ieder met eene zogenaamde Jeruzalemſche veêr in den arm, knielende ter wederzyde van een altaar, waarop een kleed legt, beſtikt met het wapen van Jeruzalem, zyn afgebeeld. De wapens deezer elf mannen ziet men, boven aan de Schilderye, benevens een wapen van Jeruzalem, welk het zesde in getal is. De eerſte letters van de naamen der Jeruzalemsvaarders ſtaan onder de wapens, en onder aan de ſchildery leeſt men: *Pieter Heinricxzoon [illegible]pmeer, was te Jeruzalem* A°. 1525. *Coen Barentsz.* A°. 1550. *Cornelis Corneliszoon Velt*, A°. 1551. *Jan Woutersz. Gael*, A°. 1553. *Matthys van Bancken*, A°. 1553. *Wouter Brugmans*, A°. 1557. *Floris Gerritsz* A°. 1560. *Thomas Symonsz.* A°. 1561. *Pieter Gysbertsz. Ruyſch*, A°. 1562. *Reyer Willemsz*, A°. 1562. *Evert Jansz. Backer*, A°. 1563. Boven 't Altaar, is 's Heilands Hemelvaart geſchilderd. En in den onderſten rand der ſchilderye, in vier vakken, 's Heilands Opſtanding; 't bezoeken van zyn Graf; zyne verſchyning aan Maria, en zyne verſchyning aan de Discipelen. Doch 't ſchilderwerk en 't ſchrift heeft al zeer veel van den tyd geleeden. Dat nu de Broederſchap der Jeruzalemsvaarders deel hadt aan den dienſt, die in de S. Olofs-Kapelle verrigt werdt, blykt uit deeze woorden van den Brief van 't Hof-Kapittel in den Haage van den jaare 1512, dien wy boven hebben aangehaald, en die, hieragter (*c*), geheel te leezen is: *Maer om dat die Heren ende broeders van Jeruſalem, die t heylighe graf ons Heren Jeſu Chriſti gheviſiteert hebben, haer ſtacie ende feeſte houden upten palmdach, zo ſullen die voorſz Capelle-bewaerers ende hoer nacomelinghen moghen ſitten met haer voorſz buſſen om almiſſen en offerande t ontfanghen den voorſz. gheheel palmdach ghedurende.* En uit eene Keure van den dertienden Maart des jaars 1498, vergeleeken met het berigt van WALICH SYVAERTSZOON (*d*), blykt, dat men, op den Palmzondag, een' houten ezel, waarop een houten man zat, den Heiland verbeeldende, het eene jaar, uit de Kapelle der Heilige Stede, naar de Nieuwe Kerke, en het andere jaar, uit de Kapelle van Jeruzalem, naar de Oude Kerke trok; 't welk, ſomtyds, en vermoedelyk alleen in de laatſte gevallen, door de Jeruzalemsvaarders, met hunne Jeruzalemſche Veêren in de hand, en ſomtyds, door twaalf oude mannen, uit het Oude-mannen-huis, die met zonderlinge gekleurde lange rokken gekleed waren, plagt te geſchieden. De Schoolieren der beide Parochien ſtonden dan, in wit Choorgewaad, voor de open bovenvenſters van verſcheiden huizen aan de Kerkhoven, en zongen, als de ezel voorbykwam, en wierpen 'er palmtakken op neder. In de Keure, van welke wy ſpreeken, leeſt men uitdrukkelyk, dat *de ridderlike broederſchap van den heiligen Lande* overeengekomen was, dat men *t een jaer onſe heere god upten ezel halen zal mitter proceſſie eerliken becleet uyt Jeruſalem, ende brengen in de oude kerck, ende t ander jaer, vuyter heilige Stede in de nyewe kerck.* Voorts, blykt, uit de Keure, dat *de ridders, die by huys* waren, den plegtigen ommegang moeſten bywoonen, buiten wettig belet, waarvan de meerderheid der broederen, *den heer*, dat is, de Schout, *ende 't gerecht* zouden oordeelen (*e*).

OUDE-ZYDS-KAPEL.

Staat der Kapelle, na de Hervorminge.

De S. Olofs-Kapel en de bygevoegde Kapel van Jeruzalem bleeven in deezen ſtaat, tot na de hervorming des jaars 1578. De ſieraaden en gereedſchappen der Kapelle werden, in 't jaar 1579, door Kerkmeeſteren der Oude Kerke, op laſt van Burgemeesteren, verkogt. Ook ontvingen deeze Kerkmeeſters, eenige jaaren, de huuren der huizen, die aan de Kapelle behoorden (*f*). De Kapel ſtondt, midlerwyl, ledig. Doch in 't jaar

(*a*) *Zy* DOMSELAER IV. *Boek, bl.* 75.
(*b*) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.
(*c*) Bylaagen *I*, E.
(*d*) Roomſche Myter, ontdekt, *Voorr. bl.* 10.
(*e*) Groot-Memor. *N.* I. *f* 216 *verſo.*
(*f*) *Zie* COMMELIN *bl.* 462.

Oude-zyds-Kapel.

jaar 1602, werdt beſlooten, de gemelde huizen, die zeer bouwvallig geworden waren, te verkoopen, en de S. Olofs-Kapel bekwaam te maaken tot den predikdienſt (*g*). Zy kreeg, ſedert, den naam van *Oude-zyds-Kapelle*. In 't jaar 1644, werdt by de Vroedſchap vaſtgeſteld, de Kapel te vergrooten, en daartoe eenige huizen over te neemen (*h*). En in 't jaar 1646, werdt zy, in de tegenwoordige gedaante, volbouwd. De Stad gaf, in 't jaar 1656, nog vyftien honderd guldens, tot eene wooning voor den Koſter (*i*).

Tegenwoordige gedaante der zelve.

De Oude-zyds-Kapel, die een ſierlyk toorentje met een' ommegang heeft, is honderd vyf en twintig voet lang, en negentig voet breed. 't Gewelf, aan welks ſchoorbalken, hier en daar, nog eenige oude kopſtukken en beeldjes te zien zyn, werdt, by de herbouwing des jaars 1646, fraai beſchilderd, doch is, in 't jaar 1743, overgeverwd. Het ruſt, in 't midden, op drie, en ter zyde langs de muuren op zeven pilaaren. De Kapel heeft vyf groote glasraamen, in welken, Stads wapen en 't Koggeſchip uit Stads zegel geſchilderd zyn, en drie kleinen, onder eene ruime galery, in 't zuiden. In 't midden der Kapelle, hangen vyf groote koperen Kaarskroonen. In dezelve, wordt doorgaands maar tweemaal ter weeke, des Zondags, gepredikt. Doch na de Namiddags-Predikatie, wordt de jeugd en inzonderheid de meer gevorderden hier in den Gereformeerden Godsdienſt onderweezen of *gecatechiſeerd*. In 't jaar 1752, is het gebouw der Kapelle merkelyk verbeterd.

Naamlyſt der Kerkmeesteren.

De naamen der Kerkmeesteren der Oude-zyds-Kapelle zyn niet verder voorhanden, dan van de voorgaande eeuwe. Zie hier de Lyſt der zelven:

1617. Symon van der Does.
1617. Jan Franſen Bruiningh, *Notaris*.
1624. Jacob Claeſen Gelthouwer.
1624. Cors Hendrickſen Cloeck.
1625. Joris Ariaenſen.
1629. Jacob de Gyſelaer.
1636. Claes Jacobſen Gelthouwer.
1643. Cornelis Corneliſſen Karſeboom.
1646. Iſaek Soolmans.
1655. Nicolaes R. van Capelle.
1660. Claes Pieterſen van Hoorn.
1662. Joſeph Deuts.
1663. Marcus Broen.
1663. Jan Bas.
1664. Aert Kool.
1670. Jan van Loon.
1676. Mattheus Amya.
1677. Jan Wittebol.
1681. Adriaen Temminck Jacobsz.
1682. Jean Thierry.
1685. Nicolaes Six.
1686. Jacob Looten.
1689. Cornelis Broeck.
1693. Mr. Hendrik Decquer de Jonge.
1693. Casparus van Wallendal.
1707. Lambertus Lepeltak.
1709. Pieter van Rhyn de Jonge.
1712. Willem van der Does.
1715. Pieter de Smeth.
1725. Jan Hendrik van Heemskerck.
1725. Gillis Sautyn.
1730. George Clifford.
1730. Jeronimus Graafland.
1730. Philip Zael.
1734. Mr. Dirk Sautyn.
1739. Jacob Gerard de Famars.
1743. Gillis Valckenier Junior.
1751. Jan Meyn.
1752. Willem Backer Willem Cornelisz.
1763. Bartholomeus van den Sandheuvel Junior.
1764. Mr. Johannes Cyprianus van Ewyck.

(*g*) Reſol. Vroedſch. *N.* 82, 21 *Jan.* 1602. *f.* 376 *verſo.* 381 *verſo.*
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 2 *Jan.* 1644. *f.* 192 *verſo.*
(*i*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 115 *verſo.*

V.

GASTHUIS-KERK.

Gasthuis-Kerke.

Beſchryving der Gasthuis-Kerke.

De Gasthuis-Kerk ſtaat op de Oude Turfmarkt, daar zy haaren voornaamſten ingang heeft, en loopt, winkelhaakswyze, of met eenen elleboog, tot aan het Gaſthuis-hof, daar een tweede ingang is. De Kerk heeft nog eenen derden ingang, uit de lange Galery van het Gaſthuis. 't Gebouw is oud en ſmal, en heeft, van binnen, ter wederzyde, lange ſmalle Galeryen, onder welken zitbanken geplaatſt zyn. De Predikſtoel ſtaat in 't ooſten, digt aan den hoek des elleboogs, voor de galery. Voor en ter wederzyde van den zelven, zyn, onder en op de Galery, eenige zitplaatſen voor de Wethouderſchap, Regenten van 't Gaſthuis en mindere ſtandsperſoonen. Voorts, hangen, in 't ruim der Kerke, koperen kaarskroonen. Ook is 'er, voor, en ten zuiden van den Predikſtoel, een Doophuis afgezonderd, 't welk egter niet tot de bediening des Doops gebruikt wordt.

Veranderingen in 't gebouw der zelve.

Het gedeelte der Gaſthuis-Kerke, welk van de oude Turfmarkt naar den Predikſtoel loopt, en waarop een ſpits toorentje ſtaat, was weleer de Kerk van het Klooſter der nieuwe Nonnen, van welks ſtigtinge wy, reeds by eene andere gelegenheid (*k*), gewaagd hebben. Het andere gedeelte was, van

(*k*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 21.

GASTHUIS-KERK.

van de verandering des jaars 1578 af, tot in 't jaar 1645, het Mannen-Gasthuis. Doch toen gaf het verbranden der Nieuwe Kerke gelegenheid, tot het vergrooten der Gasthuis- of Nieuwe-Nonnen-Kerke; waaraan het Mannen-Gasthuis getrokken werdt; om welke reden, nog tegenwoordig, de naam van MANNEN-GASTHUIS, boven den ingang der Kerke, op de oude Turfmarkt, gelezen wordt. De bedsteden in het Mannen-Gasthuis werden toen weggebroken, en de plaats derzelven met zitbanken bezet. Te vooren, hadt men, beurtswyze, in 't Mannen- en in 't Vrouwen-Gasthuis gepredikt, en dit duurde nog, tot in 't jaar 1655. Doch toen werden de Predikatien in 't Vrouwen-Gasthuis, die des Zondags nademiddags plagten te geschieden, afgeschaft; en men bleef alleenlyk prediken in de oude Kerke der nieuwe Nonnen, zo als dezelve, met het Mannen-Gasthuis, aaneengetrokken was. In of omtrent het jaar 1686, is de gewezen Nieuwe-Nonnen-Kerk nog meer vergroot (*l*). En dit samengevoegd gebouw draagt thans alleen den naam van *Gasthuiskerke*. In den Noordwestelyken hoek van het gedeelte der Kerke, welk op de Turfmarkt ingaat, op de Galery, hangt de Schildery der Jeruzalems-vaarders nog, waarvan wy, in de Beschryving der Oude-zyds-Kapelle (*m*), uitvoeriglyk, gewaagd hebben.

Tyd en orde van 't predikken aldaar.

In de Gasthuis-Kerke, wordt, tegenwoordig, des Zondags alleen, driemaalen gepredikt, tweemaalen voor den middag, en eens na den middag. De Vroeg- en Nademiddags-Predikatie plagt te geschieden, door den Predikant, die byzonderlyk in 't Gasthuis beroepen was, en de tweede Voordemiddags-Predikatie, door de Stads-Predikanten, by beurten. Doch tegenwoordig worden alle de beurten in de Gasthuis-Kerke, door den Gasthuis-Predikant en de overige Stads-Predikanten, beurtswyze, waargenomen, en de Gasthuis-Predikant predikt ook, op zyne beurt, in de andere Kerken.

Wyze van aanstellen van den Gasthuis-Predikant.

't Liep, na de verandering des jaars 1578, aan tot in 't jaar 1582, eer men dagt om't beroepen van eenen Gereformeerden Predikant in 't Gasthuis. De Regenten vervoegden zig, ten dien tyde, aan Burgemeesteren, verzoekende dat hun *Everhard Hermanszoon*, een Amsterdammer, die toen te Maasland stondt, mogt worden toegestaan. Burgemeesteren, als hebbende 't regt van Patroonschap over de Gasthuis-Kerke (*n*), bewilligden in dit verzoek, en weezen de Regenten aan den Kerkenraad, op dat het beroep, ook met deszelfs toestemming, mogt geschieden. De Kerkenraad hoorde den voorgeslaagen Leeraar op drie punten „ 1. *of hy ook een* „ *trek hadde, ende hem inwendig voelde ge-* „ *roert*, om zyne Vaderstad, indien hy al- „ daar beroepen wierdt, te dienen? 2. of „ hy ook stigtelyk van zyne Gemeente zou „ konnen ontslaagen worden? 3. of hy zig, „ in Leere en Kerkelyke Vergaderingen, „ ook met de andere Dienaars deezer Ste- „ de zou konnen voegen?" Op de *eerste* deezer vraagen, antwoordde hy „ dat de „ trek naar zyn Vaderland elk natuurlyk en „ aangebooren was." Op de *tweede* „ dat „ hy zig gedroeg aan zyne Gemeente." En op de *derde*„ dat men, omtrent zyne Leer, „ gedrag en houden der Kerkelyke Vergaderingen, by zyne Classis, onderregting „ bekomen kon." Twee dagen na dit onderzoek (7), verscheenen twee Burgemeesteren, M^r. *Willem Bardesius* en *Egbert Roelofszoon*, in den Kerkenraad, den zelven kennis geevende „ dat Burgemeesteren noodig „ hielden, dat 'er altoos een Predikant in „ een der Gasthuizen woonde, om de kranken, in hun uiterste, te troosten; dat E- „ verard Hermanszoon hun, ten dien einde, door de Regenten van 't Gasthuis, „ voorgeslaagen, en hun en der Burgerye „ aangenaam was; en dat zy hierop de ge- „ dagten van den Kerkenraad begeerden te „ verstaan." De Kerkenraad bewilligde, terstond, in den voorslag van Burgemeesteren, onder voorwaarde, dat de Predikant zig, in Leer en Kerkelyke Vergaderingen, voegde met de andere Dienaars. Burgemeesteren hernamen „ dat zy voorhadden, hem „ daar toe te houden." Ook maakten zy, eerlang (8), eene *Ordonnantie op 't aannemen van Dienaars, die, als nu en hier namaals, tot bedieninge der Gasthuysen* zouden *werden aangenomen*, behelzende „ dat zy, „ even als andere Dienaars, der Gemeente „ van den Predikstoel voorgesteld, en, zo „ 'er geene wettige verhindering kwame, „ op de gewoonlyke wyze, in den dienst „ bevestigd zouden worden. Dat zy zig, „ in Synodale, Classicale en Kerkenraads- „ Vergaderingen, houden zouden by de andere Dienaars. Dat zy, op de Zon- en „ Feestdagen, tweemaal, in 't Gasthuis zouden prediken; de gantsche week door, „ de kranken bezoeken; doch aldaar geene „ Sacramenten bedienen, noch andere gewoonlyke of nieuwe Kerken-Ordeningen „ invoeren. Dat zy ook, op hunne beurt, „ in de groote Kerken prediken, en de Sacra-

GASTHUIS-KERK.

(*l*) Resol. Vroedsch. *L^r.* R. 16 *Jan.* 1686. *f.* 36.
(*m*) *Bladz.* 126.
(*n*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 88 *verso.*

(7) Op den 4 October des jaars 1582.
(8) Den 7 November 1582.

Gasthuis-Kerk.

„ cramenten uitdeelen zouden (*o*)." En op deezen voet, werdt Everard Hermanszoon, in 't jaar 1583, als Predikant in 't Gasthuis, beveſtigd. Naderhand, is geraaden gevonden, dat ook de Krankbezoekers het Gasthuis bedienen zouden, in 't bezoeken der Zieken. Ook is, ſomtyds, een Gasthuis-Predikant beroepen, door den Kerkenraad, en op gelyke wyze als de andere Stads Predikanten; doch niet zonder uitdrukkelyk verlof van Burgemeeſteren, gelyk, onder anderen, by 't beroepen van D^r. *Daniel Eversdyk*, in den jaare 1688, gebleeken is (*p*). Doch gemeenlyk hebben Burgemeeſteren eenen Predikant voor 't Gasthuis, by naame, aan den Kerkenraad, voorgeſteld en aangepreezen, die, vervolgens, op de Nominatie gebragt, en, met eenpaarige ſtemmen der Leden van den grooten Kerkenraad, verkooren geworden is; gelyk, onder anderen, in 't *Kerkenraads-Protocol* (*q*), by de verkiezinge van D^r. *Cornelius van den Bogaerde*, Predikant te Hoorn, in den jaare 1726, gezien kan worden. Voorts, wordt de Gasthuis-Predikant, gemeenlyk, door den Oud-Raad van Burgemeeſteren, gemagtigd, om in alle de Kerken te prediken, mids blyvende Predikant der zieken in 't Gasthuis: 't welk ik vind, dat, onder anderen, omtrent den gemelden Predikant van den Bogaerde, heeft plaats gehad (*r*).

Naamen der Regenten van 't Gasthuis, als Kerkmeeſteren der Gasthuis-Kerke.

Wy laaten hier volgen de naamen der Regenten van het Gasthuis, ſedert de verandering des jaars 1578, na welken tyd, zy, te gelyk, Kerkmeesteren der Gasthuis-Kerke geweeſt zyn.

1578. Arend Henriksz. Weesp.
1578. Jan Percyn.
1578. Wouter Cornelisz. Verhel.
1579. Otto Pietersz.
1579. Jan Jacobsz. Bal.
1579. Fredrik Jansz. Vogel.
1580. Jan Jacobsz. Huydecoper.
1580. Bruyn Fredriksz.
1580. Pieter Willemsz.
1581. Jan Cornelisz. Hooft.
1582. Hendrick Cornelisz. Spiegel.
1582. Matthys van Bancken.
1583. Hendrik Lucasz.
1583. Matthys Coenraetsz.
1584. Servaes Gooſſensz. Limburg.
1584. Floris Klaesz. Kloeck.
1585. Gerrit Pietersz. Bicker.
1587. Gerrit Adriaensz. Harington.
1588. Pieter Adriaensz. Wykerſloot.
1589. Gooſen Jacobsz. Hooft.
1589. Ysbrant Jacob Dobbeſen.
1592. Gerrit Jacob Witſen.
1592. Jan Hendriksz. Oetgens.
1592. Elbert Cornelisz.
1593. Neck Pietersz.
1594. Jan Commelin.
1594. Pieter Cornelisz. Spiegel.
1594. Willem Willemsz. Vrint.
1594. Geurt Dirksz.
1599. Pieter Rodingewert.
1599. Simon Willemsz. Noomſen.
1602. Cornelis Jansz. Geelvinck.
1602. Harmen Ysbrantsz. Hem.
1602. Volkert Overlander.
1603. Jan Jansz. Karel de Jonge.
1603. Lambert Pietersz.
1606. Jacob Poppen.
1607. Jacob van Neck.
1607. Pieter Reaal.
1609. Ysbrant Harmensz.
1609. Abraham Boom.
1609. Pieter Egbertsz. Vink.
1613. Jan Gysbertsz.
1613. Jacob Bicker.
1614. Warnar Ernſt van Baſſen.
1615. Dirk Wuytiers.
1618. Reinier Reaal.
1621. Bartholomeus Reaal.
1623. Hendrik Hooft.
1623. Cornelis Arentsz.
1624. Floris Noomszoon.
1625. Jacob Hendriksz. Servaes.
1626. Pieter Jansz. Snoek.
1629. Dirk Haſſelaer.
1630. Nicolaes Baltesz.
1632. Cornelis Schellinger Gerritsz.
1637. Hendrik van Bronkhorſt.
1643. Pieter Jacobsz. Wroght.
1645. Gerrit van Helmont.
1645. Nicolaes Pancras.
1646. Jacob van Neck.
1646. Michiel Popta.
1650. Jacob Bicker.
1651. Jan Steur.
1651. Willem Schellinger.
1651. Jacob Backer.
1651. M^r. Jan Veneman.
1652. Coenraet van Heuſſen.
1655. Izaak Commelin.
1655. M^r. Jan Coetenburg.
1655. Nicolaas Blaauwhelm.
1656. Pieter Six.
1661. Silveſter Heermans.
1670. Michiel Marſelis.
1671. M^r. Dirck Heermans.
1672. Leonard Winninx.
1672. M^r. Pieter Verloo.
1678. Jacob Poppen.
1678. M^r. François de Vroede.

Gasthuis-Kerk.

(*o*) Kerkenr. Protocol N. I. *f.* 125, 127, 129.
(*p*) Kerkenr. Protoc. *N.* XV.
(*q*) N. XIX. *f.* 188.
(*r*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 27 *Aug.* 1727.

GAST-HUIS-KERK.

1679. Samuel Gillis.
1681. Jan van de Put.
1681. Hendrik Decker.
1682. Hendrik van Baerle.
1686. Conſtantyn Decquer.
1691. Pieter van der Poel.
1691. Mr. Elbert Slicher.
1693. Mr. Joan van der Voort.
1694. Claude Louis de Surmont.
1695. Reinier la Clé.
1705. Gillis van Hoven.
1707. Mr. Daniel Kick Junior.
1719. Mr. Abraham de Riemer Junior.
1719. Nicolaas Warin.
1719. Jan Lucas Pels.
1721. Gerard Bors van Waveren.
1722. Jan van den Boſch.
1722. Mr. Gerard Aernout Haſſelaer.
1723. Jan Huydecoper.
1723. Bartholomeus van den Santheuvel.
1725. Samuel Elias Coymans.
1728. Willem van Loon Jansz.
1728. Mr. Wouter Valckenier.
1732. Rombout Lepeltak.
1732. Andries Munter.
1732. Bartholomeus Muylman.
1736. Mr. Joan Hendrik Kerckrink.
1738. Mr. Jan Wolters de Jonge.
1739. Mr. Jacob Coymans.
1741. Adriaan Temminck.
1743. Godefridus Cromhout.
1750. Thomas van Son Zegersz.
1755. Nicolaas Faas.
1755. Joſua van Ouderkerk.
1760. Nicolaas van Buren.
1761. Mr. Maarten Wevering Antonisz.

De vyf Kerken, welken wy, tot hier toe, beſchreeven hebben, de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk, de Nieuwe-zyds-Kapel, de Oude-zyds-Kapel en de Gaſthuis-Kerk, zyn de eenigſte Kerken in Amſterdam, die, voor de tyden der Reformatie, in wezen geweeſt zyn, en nu nog, door de Nederduitſche Gereformeerden, gebruikt worden. De Franſche en Engelſche Gereformeerden gebruiken ook nog twee Kerken, die, door de Roomſch-Katholyken, geſtigt zyn; gelyk wy, hierna, zien zullen. De andere oude Kapellen en Kloosterkerken zyn, of geheellyk verdweenen, of ſtrekken niet meer tot oefening van den openbaaren Godsdienſt, maar tot ander nuttig gebruik; gelyk wy, in de beſchryving van eenigen der tegenwoordige gebouwen, reeds hebben aangetekend, en nog verder zullen aantekenen. De zes overige Kerken der Nederduitſche Gereformeerden, de Zuider-, Weſter-, Noorder-, Ooſter-, Eilands- en Amſtel-Kerk, tot welker Beſchryvinge wy nu overgaan, zyn allen geſtigt, na de tyden der Reformatie, en ter gelegenheid van de verſcheidene vergrootingen der Stad. ZUIDER-KERK.

VI.

ZUIDER-KERK.

Toen de Stad, omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, ter wederzyde van den S. Antonis-dyk, uitgelegd geworden was, beſloot de Vroedſchap, in 't begin des jaars 1602, uit te zien naar eenige plaatſen, tot het bouwen van nieuwe Kerken, zo wel buiten de S. Antonis-Poort, als buiten de de Haarlemmer-Poort (*s*). En 't leedt niet lang, of de Stad kogt een erf, tot eene Kerk en een Kerkhof, ten zuiden van de nieuwe Hoogſtraat (*t*), alwaar toen eenige ſpeeltuinen waren aangelegd. In 't volgende jaar, begon men, met graaven en heijen der grondſlagen, en, op den twee en twintigſten Auguſtus des jaars 1603, werdt de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd, door *Jan Bicker*, Zoon van den regeerenden Burgemeeſter, *Gerrit Bicker*. 't Werk ſtondt, ſedert, omtrent vier jaaren ſtil; doch werdt toen wederom hervat (*u*), en, in vier jaaren, zo ver gebragt, dat de eerſte Predikatie, in de Kerke, op den twee en twintigſten May des jaars 1611, zynde den eerſten Pinkſterdag, gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt, uit het volgende opſchrift, welk, van binnen in de Kerke, tegen den muur van den Tooren, te leezen is: Beſchryving der ZUIDER KERK. Stigting.

Ter oefeninge van de Chriſtelyke Religie is deſe Zuyder Kerck geſticht, Anno CIↃIↃCIII. *den* XXII *Auguſti, den* Iſten *ſteen geleyt* (*'t werk ruym* IV *jaren ſtil geſtaen,*) *An°.* CIↃIↃCXI. *volmaeckt, ende op den Pinxterdagh de* Ie *Predicatie gedaen.*

't Liep nogtans aan, tot in 't jaar 1614, eer de tooren, en de muur en ingangen van 't Kerkhof, geheellyk, voltrokken waren. Ook ziet men dit jaartal nog, aan den tooren, boven den uurwyzer.

In 't eerſt, dagt men, deeze Kerk den naam van *S. Jans Kerk* te geeven. En deezen naam vindt men gemeld op den rand van 't *Regiſter der Vroedſchap*, op 't jaar 1606 (*v*). Ook werdt het Kerkhof, rondsom de Kerke, nog vroeger, *S. Jans Kerkhof* genaamd (*w*). Doch de yverigſte Gere- Men ſchynt, in 't eerſt, voorgehad te hebben deeze Kerk *S. Jans Kerk* te noemen.

(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9. 21 *Jan.* 1602. *f.* 381 *verſo.*
(*t*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9 15 *May* 1602. *f.* 399 *verſo.*
(*u*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10 27 *July* 1606. *f.* 103 *verſo.*
(*v*) Reſol. Vroedſch. *ubi ſupra.*
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9. 26 *May*, 14 *June* 1603. *f.* 426 *verſo*, 428.

J. Goeree sculp. dir.

DE ZUIDER-KERK

van binnen, naar 't Zuiden, te zien.

T. Goeree sculp. dir.

DE ZUIDER-KERK
van binnen, naar 't Noorden, te zien.

Zuider Kerk. reformeerden hielden deezen naam te zeer te smaaken naar Roomschgezindheid. Men bespeurt dit, klaarlyk, uit de woorden van Walich Syvaertszoon, wiens werkje, *Roomsche Mysterien ontdekt*, in 't jaar 1604, toen de grondslagen der Zuider Kerke gelegd waren, het licht zag: want, met reden, beweerd hebbende, dat de stoffelyke Kerken slegts werken van menschen handen zyn, laat hy 'er (x) op volgen: *gelyckmen sien magh aen het beginsel van de Kercke, welcke alhier nu gebouwet wert (met welcke de Superstitie alreede begint te speelen, om die, nae de oude ende nieuwe Roomsche Afgodijsche wyse, eenen naem te gheven, welcke haer niet en betaemt) dat het menschen werck is.* De afkeer der Gereformeerden van eenen naam, die, met de naamen, welken de Roomschgezinden aan hunne Kerken gaven, overeenkwam, is, sedert, naar alle waarschynlykheid, oorzaak geweest, dat de nieuw gebouwde Kerk, zelfs in het opschrift, welk in den muur des Toorens geplaatst werdt, niet *S. Jans-*, maar *Zuider Kerk* genoemd is, om dat zy, in 't zuidelykste gedeelte der Stad, gestigt was. Des *Sants* naam is, nogtans, vermoed ik, bewaard gebleeven in de naastgelegen *Santstraat*; schoon de meesten den naam der zelve *Zandstraat* schryven, zonder dat ik heb konnen vinden, dat hier, van ouds, meer *zands* geweest zy, dan elders, in de Stad.

Ingangen. De Zuider Kerk staat tusschen de nieuwe Hoogstraat en Raamgraft, en heeft vier ingangen, twee in de Santstraat, van welken de oostelykste, eerst in 't jaar 1733, gemaakt is; een in de Santdwarsstraat, en een op de S. Antonis-breêstraat. De laatste is ook de ingang naar 't Kerkhof, welk, in 't eerst, nog eenen ingang in de Santstraat plagt te hebben, die, in de Frontespies, met allerlei gereedschap, tot het begraaven van dooden in gebruik, en met de spreuk Memento mori, *Gedenkt te sterven*, plagt verfierd te zyn. Doch deeze ingang is, voor lang, weggenomen. De andere, die nog in wezen is, is eene fraaije hardsteenen poort, in welker Frontespies, eene doodbaar, doodshoofden en beenderen, Grootte. konstiglyk, uitgehouwen zyn. De Kerk is, binnenswerks, een honderd agt en dertig voeten lang, en een en negentig voeten breed. Zy heeft geen Choor, gelyk de oude en nieuwe, doch geene andere Kerken, die, na den tyd der Reformatie, gestigt zyn, hier ter Stede, hebben. Het midden-dak der Kerke steekt ver boven de twee zyddaken uit, en rust op tien zwaare, ronde, Glazen. steenen pilaaren, vyf ter wederzyde. In 't eerst, was de Kerk met geschilderde glazen voorzien, die door vyftien byzondere Gilden (9) gegeven waren. Het zestiende was, door de Admiraliteit, gegeven, en vertoonde den slag voor Gibraltar (y), in 't jaar 1607, by den Amsterdamschen Admiraal Heemskerck, gewonnen. Doch alzo zy de Kerk, geweldiglyk, verdonkerden, zynze allen, in gevolge van een besluit van Kerkmeesteren van December des jaars 1658, allengskens, weggenomen, en ongeschilderde glasraamen, in welker midden, alleenlyk, het wapen en zegel der Stad staan, in de plaats gezet. Egter, is de Kerk niet zeer licht, om dat de glasraamen, in de zydpanden, wat laag geplaatst zyn, en de huizen ten westen, in de Santdwarsstraat, wat digt aan de Kerk staan. De Kerk heeft, in 't midden, vier groote, en in de ommegangen, agt kleine Kaarskroonen. In 't zuiden der Kerke, is, in 't jaar 1660, eene ruime Galery voor de Diaconie-Weeskinderen gebouwd: waarby, in 't jaar 1749, nog eene andere, boven den ingang in 't Noordoosten, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, gevoegd is. Zuider Kerk.

De Tooren der Zuider Kerke, die in 't zuidwesten staat, en twee honderd zeven en dertig voeten hoog is, heeft drie transen of ommegangen: de eerste, van onderen, is honderd en vyf voet hoog: de tweede dertig voet. Op den zelven, staan, aan de vier hoeken, vier hardsteenen Jonische kolommen van gelyke hoogte. De derde trans, die met eene steenen leening omringd is, is een en dertig voet hoog, gerekend van het bovenste gedeelte van den tweeden trans. Van den derden trans tot aan 't kruis, zyn nog een en zeventig voet. 't Gebouw van den tooren wordt van kenners zeer gepreezen. De koepel of kap is doorlugtig, en voorzien van een fraai klokkenspel; welk egter niet zo zwaar, en wat hooger van toon is, dan dat van den Oude-Kerks-Tooren. Sommigen hebben den bekenden *Jan Adriaanszoon Leegwater*, als maaker van dit uur- en speelwerk, te boek gesteld (z). In 't Kerkmeesters-Comptoir, hangt een fraai schilderstuk, in 't jaar 1669, door *Ferdinand Bol*, gedaan, en het aanbrengen der geschenken, tot den opbouw van Salomos Tempel, verbeeldende. In de vergulde Lyst van het zelve, ziet men de vier wapens der Kerkmeesteren, die, in 't gemelde jaar, in dienst waren. Tooren.

Het

(x) *Fol.* 33.

(y) Aantek. *van* Schepen Schaep *MSS. N.* 2.

(z) Doorgeest *en* Posjager Ryper Zeepostil, *bl.* 339.

(9) Zie hier derzelver naamen: 't Schoenmaakers-, Kleêrmaakers-, Goud- en Zilversmids-, S. Lucas-, 't Vischers-, Bergenvaarders-, Metselaars-, Kraamers-, S. Jozefs-, Scheepstimmermans-, Kuipers-, Smids-, Droogscheerders-, Binnenlandsvaarders, en Bakkers-Gilde.

ZUIDER KERK. Zuider-Kerkhof.

Het Zuider-Kerkhof is het eenigſte hier ter Stede, welk nog, omtrent de Kerk, gebleeven is. De overige Kerkhoven, die aan of om de Kerken plagten te zyn, zyn, al voor lang, verdweenen of verplaatſt. Men begraaft, nogtans, zeer zeldzaam, op het Zuider-Kerkhof: zynde aldaar maar ééne dubbele Grafkelder, boven den grond opgebouwd, en met twee zerken gedekt. Zy behoort aan het geſlagt van *Iſaak Hartman* en *Jaapje Hanſe Roodenburgh*, Egteluiden; die, hier, de eerſte, in 't jaar 1684, en de andere, in 't jaar 1701, begraaven, en welker wapens, boven de Grafſtede, geplaatſt zyn.

Naamlyſt der KERK-MEESTEREN.

Zie hier de Naamlyſt der KERKMEESTEREN van deeze Kerke:

1611. Gerrit de Beer.
1611. Cornelis Philipsz. Boom.
1611. Willem Jacobsz. Pauw.
1614. Simon Willemsz. Nooms.
1616. Adriaen Cromhout.
1617. Cornelis Jansz. Valckenier.
1621. Cornelis Canter.
1621. Cornelis Michielsz. Blaauw.
1627. Reynier Reayer.
1627. Jan Cornelisz. Valckenier.
1633. Jacob Jacobsz. Roch.
1635. Jacob van Bronckhorſt.
1650. Willem Six.
1652. Adriaen van Cuyck.
1653. Nicolaes van Bambeek.
1653. Jooſt Janſen Cruysvelt.
1654. Jan Tayſpil.
1657. Thomas Broers.
1661. Elbert Del.
1667. Jan Baptiſta Bartolotti van den Heuvel.
1668. M^r. Nicolaes Witſen.
1669. M^r. David de Wilhem.
1670. Denys Nuyts.
1671. Gaſper Pellicorne, *Heer van Laurecht.*
1672. M^r. Anthoni Gommers.
1672. Nicolaes Walens.
1672. George de Haes.
1673. Pieter Pellicorne.
1673. M^r. Jacob Bicker Hendriksz.
1675. Jan Coymans.
1683. M^r. Fredrik Danckers.
1684. M^r. Quiryn van Stryen.
1685. Hendrik Hudde.
1688. M^r. Jacobus van Stryen.
1689. Willem Adriaen van der Stel.
1691. M^r. Jan Six de Jonge.
1691. Guillam Pels.
1692. M^r. Daniel Jan Bernard.
1692. Joan van Hemert.
1693. Carel Hartſinck.
1694. M^r. Lucas Trip.
1698. Jooſt de Smeth de Jonge.
1700. Nicolaas Witſen.
1702. M^r. Joan de Witt.
1705. Joan Corver de Jonge.
1709. Carel Boelens.
1711. M^r. Diderik van Buren.
1717. Jan van den Velde.
1719. Jan Carel Six.
1720. Frans van Marſelis.
1722. M^r. Hiob de Wildt.
1724. Balthaſar Coymans.
1730. M^r. Iman Mogge.
1731. Karel van Dam.
1740. Willem Gieſenbier.
1741. Jan Lucas van der Duſſen.
1749. David ten Hove.
1749. Jan van Marſelis Junior.
1750. Lodewyk de Bas de Jonge.
1754. Marten Backer.
1755. M^r. Pieter Nicolaas Rendorp.
1758. George Clifford Junior.
1763. Jacob van Gheſel Junior.

WESTER KERK.

VII.

WESTER-KERK.

Beſchryving der WESTER KERKE.

De laatſte Vergrooting der Stad op ééne na, in den jaare 1611, zynde aangevangen, beſloot de Vroedſchap, in den jaare 1614, in deeze vergrooting, een erf tot eene markt, tuſſchen de Keizers- en Prinſengraft, te laaten leggen (*a*). Men gaf, aan deeze markt, in 't eerſt, den naam van *Keizersmarkt* (*b*). Doch, naderhand, is haar de naam van *Weſtermarkt* bygebleeven. De bewooners der Keizers-graft omtrent de markt verzogten, in 't jaar 1616, dat 'er eene ſtraat gerooid mogt worden, die, van over de markt, ooſtwaards, liep. Doch dit verzoek werdt afgeſlaagen (*c*). In 't begin des jaars 1615, werdt goedgevonden, op deeze markt, eene Kerk te ſtigten (*d*). Doch 't liep aan tot in 't jaar 1620, eer de eerſte ſteen van 't gebouw gelegd werdt. Zulks geſchiedde, op den negenden September, door *Willem de Vry*, Zoon van den regeerenden Burgemeeſter, *Fredrik de Vry*. En in 't jaar 1631, op den agtſten Juny, zynde Pinkſterdag, werdt, in 't nieuwe geſtigt, de eerſte Predikatie gedaan. De gedagtenis van 't een en 't ander is bewaard in een opſchrift van deezen inhoud, welk, boven eenen ingang naar des Koſters wooning, bezuiden de weſterdeur, van binnen in de Kerk, te leezen is:

Stigting.

Tot

(*a*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 29 *Dec.* 1614. *f.* 141.
(*b*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 13 *July* 1617. *f.* 17 *verſo.*
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 19 *Dec.* 1616. *f.* 195 *verſo.*
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 7 *Jan.* 1615. *f.* 142.

J. Goeree sculp. dir.

DE WESTER-KERK

van binnen, naar 't Ooften, te zien.

J. Goarce sculp. dir.

DE WESTER-KERK

van binnen, naar 't Westen, te zien.

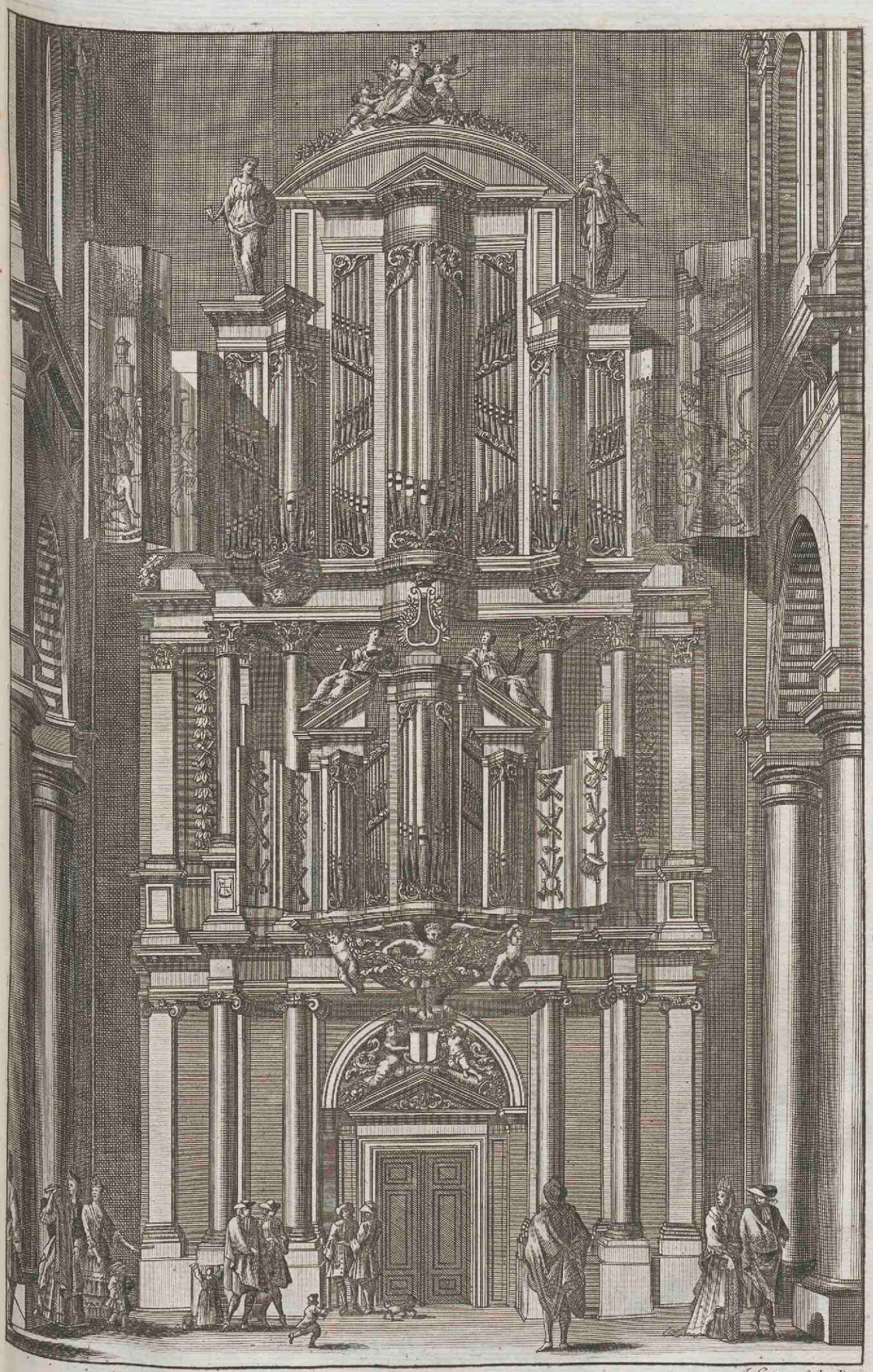

Het ORGEL *in de* WESTER-KERKE. *J. Goeree sculp. dir.*

Wester Kerk.

Tot oeffeninge van de Chriſtelycke Religie is deſe Weſter Kerck gheſticht Anno MDC. XX. *den* IX. *Septembri den eerſten ſteen gheleyt, ende A°.* MDC. XXXI. *op Pinxterdach de eerſte Predicatie gedaen.*

Terwyl de Kerk gebouwd werdt, was, zuidwaards van dezelve, eene groote houten loots opgeſlaagen, waarin, tot in 't jaar 1631 toe, gepredikt werdt; waarna dezelve wederom werdt afgebrooken. Een Kleêrmaaker, *Klaas Janszoon* genaamd, aan Burgemeeſteren, by Requeſte, te kennen gegeven hebbende, dat hy, om zynen yver voor de waarheid, zyne kalanten, die meeſt Remonſtranten waren, verlooren hadt, was, op zyn verzoek, den eerſten Octoober des jaars 1620, by proviſie, tot Koſter in de Weſter-Loots-Kerk, aangeſteld (*e*).

Grootte en gedaante.

De Wester-Kerk, zo genaamd, om dat zy, in 't weſtelyk gedeelte der Stad, geſtigt is, ſtaat op eene ruime markt, alomme met boomen bezet, en gelegen tuſſchen de Lelie-graft en Ree-ſtraat. Zy is de grootſte en aanzienlykſte van alle de Kerken, die, hier ter Stede, na de Reformatie, geſtigt zyn. Binnenswerks, is zy honderd agt en zeſtig voet lang, en zeven en negentig voet breed. 't Gebouw is twee Staadjen hoog, die beide, met pilaſters van de Toskaanſche en Joniſche orde, bouwkonſtiglyk, verſierd zyn. De onderſte ſtaadje is agt en veertig, de bovenſte negen en dertig voet hoog. Op deeze ſtaadje, ruſt het dak, welk zeven en dertig voet hoog is. De ſteenen gewelven van 't gebouw ruſten, met derzelver boogen, ter wederzyde, op vyf zwaare pilaaren, elk, als een drieling, ſamengekoppeld. De Predikſtoel ſtaat, tegen een der zelven, in 't noorden. In 't weſten der Kerke, boven den ingang, werdt, in 't jaar 1687, een fraai Orgel geſteld, op vier marmeren zuilen. Het heeft zeven en dertig Regiſters of ſtemmen, en is, van buiten, met keurlyk beeldwerk, verſierd. Boven het Orgel, ſtaat het beeld der Liefde, waaronder men leeſt: Deo et proximo: dat is, *Gode en den naaſten.* Ook zyn de deuren van het Orgel, door *Gerard de Laireſſe*, fraai beſchilderd. Kerkmeeſteren waren, in 't jaar 1682, gemagtigd, om dit Orgel, welk men rekende, zeſtien duizend of negentien duizend guldens te zullen koſten, te laaten maaken (*f*). In 't ooſten der Kerke, is, ten zelfden tyde, eene ruime Galery gebouwd voor de Aalmoeſſeniers-Weeskinderen, die op vier ſteenen pilaaren ruſt, en, naar 't zuiden, voor weinige jaaren, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, vergroot is. In 't ruim, hangen vier koperen Kaarskroonen, elk van dertig armen, en ter wederzyde agt kleineren. 't Kerkmeeſters-Comptoir is een fraai vertrek. In 't zelve, hangt eene afbeelding der Kerke van buiten, van de Keizersgraft te zien, konſtiglyk, door *Jan van der Heyde*, geſchilderd. Ook ziet men, hier, de wapens der Kerkmeeſteren, in een zinnebeeldig Tafereel, in 't jaar 1750, door den Konſtſchilder *Louis Fabricius du Bourg*, geſchilderd.

Wester Kerk.

Tooren.

De Tooren deezer Kerke, die, in 't weſten, tegen eene bogt der Prinſengraft, ſtaat, en daardoor van zeer verre gezien kan worden, overtreft alle de andere toorens deezer Stad, in hoogte en fraaiheid. Hy heeft drie tranſen of ommegangen. De voet van onderen beſlaat agt en dertig voet in 't vierkant. De Tooren is, van de ſtraat af, tot aan den eerſten ommegang, honderd en veertig voet hoog. Tuſſchen den eerſten en tweeden ommegang, ſtaan, ter hoogte van agt en veertig voet, zeer ſierlyk bewerkte kolommen op de vier hoeken, tuſſchen welken, aan elke zyde van den Tooren, Stads wapen geplaatſt is. Tuſſchen den tweeden en derden ommegang, is de Tooren doorlugtig: ook hangen hier de ſpeelklokken. En deeze tuſſchenwydte is, ter hoogte van agt en dertig voet, op de vier hoeken, ook met kolommen bezet, tuſſchen welken, vier Uurwyzers geplaatſt zyn. De kap boven den derden ommegang is, insgelyks, doorlugtig. In dezelve hangt de groote ſlagklok. De top des Toorens is, beneden 't kruis, gedekt met de Roomſch-Koningklyke Kroon, die 't wapen der Stad verſiert. De kap bereikt, tot aan 't kruis, de hoogte van drie en zeventig voet; zo dat de Tooren, in 't geheel, twee honderd negen en negentig voet hoog is. Hy is niet voor 't jaar 1638, geheellyk, volbouwd. Sommigen hebben aangetekend, dat *Jan Adriaanszoon Leegwater* het Uur- en Speelwerk in deezen Tooren gemaakt heeft (*g*).

Kerkhof.

Aan deeze Kerk plagt ook een Kerkhof te zyn, welk, tot het begraaven van dooden, diende. Men hadt den toegang derwaards door eene fraaije poort van de Toskaanſche orde, die, ooſtwaards van de Kerke, op de Keizersgraft ſtondt, en van boven, beide naar binnen en naar buiten, met een gelauwerd doodshoofd, tuſſchen twee hoopen doodshoofden, in ſteen gehouwen, verſierd was. In 't midden, boven den ingang, las men: Mors fidelium est vitæ perennis ini-

(*e*) Groot-Memor. N. II. *f.* 288 *verſo.*
(*f*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 12 *Nov.* 1682. *f.* 327.
(*g*) Dooregeest *en* Posjager Ryper Zeepoſtil, *bl.* 339.

WESTER KERK.

INITIUM, dat is: *De dood der geloovigen is 't begin van 't eeuwig Leeven:* en van binnen: BONA MORS INITIUM VITÆ, dat is: *Een goede dood is 't begin van 't leeven.* Doch in 't jaar 1655, zynde een Peſttyd, werdt beſlooten, dit Kerkhof, om de kleinte en ſtank, niet meer te gebruiken, en het in 't Bolwerk *Rykeroord*, ten einde van de Blomgraft, te verleggen (*h*), daar het nog is, en *Weſter-Kerkhof* genaamd wordt. De Poort, van welke wy ſpreeken, werdt voor een meeſterſtuk der konſt gehouden. Men ziet diergelyke ſieraaden, als boven deeze Poort plagten te ſtaan, nog boven de twee ingangen der Kerke in 't ooſten: de zuidelykſte van welken eene looze poort is. De Kerk heeft twee andere voornaame ingangen, een in 't weſten, en een in 't zuiden.

Naamlyſt der KERKMEESTEREN.

De naamen der KERKMEESTEREN zyn

1631. Hendrik Voet.
1631. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
1633. Joan Bicker.
1647. Reynier Pauw.
1651. Gerard Smits.
1652. Joan Coymans.
1653. Adriaen de Waert.
1657. Jan Barent Schaap.
1658. Nicolaas van Lieberg.
1659. Guilliam de Penyn.
1669. Willem van den Broek.
1670. Dr. Gerard de Penyn.
1670. Denis Nuyts.
1677. Daniel Bernard, *Heer van Cattenbroek.*
1678. Salomon van de Blocquery.
1678. Reymont Wolters.
1684. Cornelis Calkoen.
1686. Coenraad Geelvinck.
1689. Marten van Loon.
1693. Pieter Balde.
1696. Mr. Nicolaas de Vicq.
1698. Hendrik van de Blocquery.
1699. Mr. Anthony van Waveren.
1704. Mr. Aegidius Tollink.
1704. Mr. Willem Backer.
1708. Wigbold Muilman.
1709. Jan van Gheſel.
1711. Abraham Leſtevenon.
1716. Mr. Willem du Fay.
1719. Fredrik Berewout.
1719. Abraham Boddens Thomasz.
1724. Mr. Pieter Rendorp.
1725. Pieter Pels Andriesz.
1727. Mr. Pieter Pels.
1729. Mr. Nicolaas Witſen Jonasz.
1729. Mr. Gerrit de Graef.
1736. Jacob Elias Scott.
1737. Mr. Aegidius Willem Tollink.
1738. Mattheus Boendermaker.
1740. Henrik Bicker.
1745. Nicolaas Warin Junior.
1748. Lieve Geelvinck.
1748. Cornelis Deutz van Aſſendelft.
1749. Zeger van Son.
1751. Lambertus van Notten.
1752. Hendrik de Wacker van Son.
1753. Jean Deutz.
1755. Philippus van der Nolk.
1757. Henry Clifford.

(*h*) Reſol. Vroedſch. *Ir.* A. 12 *Aug.* 1655. *f.* 5.

NOORDER KERK.

VIII.

NOORDER KERK.

Beſchryving der NOORDER KERKE.

De NOORDER KERK, zo genaamd, om dat zy, in 't Noorder gedeelte der Stad, gelegen is, ſtaat aan de weſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Anjeliers- en Brouwersgraften, op een plein met boomen bezet, eertyds, de *Prinſen-*, doch nu de *Noordermarkt* genaamd. De zelfde vergrooting der Stad, die, tot het bouwen der Weſter Kerke, aanleiding gaf, heeft ook, tot het ſtigten van de Noorder Kerke, gelegenheid gegeven. De Vroedſchap beſloot, in 't begin des jaars 1620, uit te zien naar plaats tot eene kleine Kerk of Kapel, op de Prinſenmarkt (*i*). En 't liep ſlegts aan, tot den vyftienden Juny des gemelden jaars, toen de eerſte ſteen aan 't nieuwe gebouw gelegd werdt, door den oudſten Zoon van *Cornelis Dankerts*, Stads Meeſter Metſelaar. In 't jaar 1623, was de Kerk, in zo verre, volbouwd, dat, op den zeſtienden April, zynde Paaſchdag, de eerſte Predikatie gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt uit dit opſchrift, welk boven den ingang in 't noorden van binnen te leezen is:

Stigting.

> *Tot oefeninge van de Chriſtelycke Religie, is deſe Noorder Kerck gheſticht, Anno* MDC. XX. *den* XV. *Juny den eerſten Steen gheleydt. Anno* MDC. XXIII. *volmaeckt, ende op Paeſchdagh de eerſte Predicatie gedaen.*

Grootte en gedaante.

De Noorder Kerk, die kleiner is dan de twee andere nieuwe Kerken, welken wy, hier voor, beſchreeven hebben, en maar zeventig ſchreeden in haaren omtrek heeft, is een fraai kruisgebouw, welk, van binnen, nogtans, eene agtkantige gedaante heeft, en daarom zeer geſchikt is, tot het gehoor der openbaare Leerredenen, en eene groote menigte volks bevatten kan. De vier ge-

(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 28 *Febr.* 10 *April*, 6 *May* 1620. *f.* 106 *verſo*, 109, 111.

DE NOORDER KERK,
van binnen, naar 't Noorden te zien.

J. Goeree sculp. dir.

Noorder Kerk.

gevels van 't kruis hebben ieder twee groote hooge glasraamen, en een glazen rond, welk boven ieder paar glasraamen geplaatst, en twaalf voet over 't kruis groot is. De gevels zyn, van onderen, ieder twee en negentig voet breed. Op het plat van elken gevel, staat eene fraaije Balustrade: en uit het dak steekt een sierlyke Tooren, die tot aan den kloot, welke 't kruis en den weêrwyzer draagt, vier en vyftig voet hoog is. Twee voornaame ingangen heeft de Kerk, een in 't noorden, en een in 't zuiden, zynde beide, binnenwaards, poorten van de Dorische bouworde, die ieder twaalf voet hoog zyn. Het gekroond Stads wapen staat boven ieder derzelven. Boven den zuider ingang, van binnen, staat het Geloof, de tien Geboden en het Gebed des Heeren, op een Tafereel. Voorts, zyn 'er nog twee mindere ingangen: een derzelven leidt door des Kosters woning. 't Kruisgewelf der Kerke rust, van binnen, op vier zwaare, als drielingen, samengekoppelde kolommen, tegen eene van welken, de Predikstoel gesteld is. In 't midden der Kerke, hangt eene groote koperen Kaarskroon, en vier anderen rondsom dezelve. Voor de Kerke, in 't oosten, plagt een groot vierkant Kerkhof afgeschooten te zyn; 't welk, te gelyk met het Wester-Kerkhof, verplaatst, en in het Bolwerk *Karthuizers*, benoorden de Zaagmolens-Poort, overgebragt is. Het wordt nog het *Noorder-Kerkhof* genaamd. De beroemde *Hendrik de Keizer* is Bouwmeester der Zuider-, Wester- en Noorder-Kerke geweest.

Naamlyst der Kerkmeesteren.

Tot hiertoe, zyn Kerkmeesteren der Noorder-Kerke gesteld:

1623. Hendrik Hudde.
1623. Pieter Hasselaer.
1623. Jan Teunisz. Schellingwouw.
1624. Jan Huydecoper.
1626. Hendrik Voet.
1629. Jan Valkenaar.
1637. Pieter Jansz. de Wit.
1641. Adriaan Valckenier.
1645. Dirk de Lange.
1649. Pieter van Loon.
1653. Jan Fontaine.
1653. Casper van Ceulen.
1658. Daniel Bernard.
1662. Jean Raye.
1664. Cornelis van Geel.
1667. Salomon Sweers.
1669. Joannes Rykers.
1674. Joannes Reyniers.
1680. Johannes van Grol.
1682. Christoffel Indische Raven.
1682. Willem Raap.
1682. Pieter Six.
1683. Barent de Moor.
1687. Louis Trip.
1689. Jan Loten.
1690. M^r. Antoni de Sadeler.
1697. D^r. Ludovicus de Dieu.
1704. David van der Meer.
1704. Jacob Temminck.
1707. Hendrik Huyghens.
1714. Jacob Faas Nicolaasz.
1715. Willem van der Does Junior.
1719. Jan Bernard.
1721. M^r. Johan Schrevelius.
1721. M^r. Jan van Loon.
1725. Jan van Marcelis Junior.
1731. Daniel Deutz de Jonge.
1733. Jan Willem Trip.
1739. M^r. Willem Adriaan van Weert.
1742. Daniel Jan Bouwens.
1744. M^r. Johan Ortt.
1746. Dirk van Marselis.
1746. Pieter van der Nolk.
1748. Johan Michiel Bock.
1748. Hendrik Hoogenberg.
1752. Daniel Parvé.
1756. Joan Geelvinck.
1758. Isaac Hoogenberg.
1760. George Clifford Pietersz.

Oosterkerk.

IX.

OOSTER-KERK.

Beschryving der Oosterkerke.

De jongste uitlegging der Stad heeft gelegenheid gegeven tot het stigten van drie Kerken, de Ooster-Kerk, de Eilands-Kerk en de Amstel Kerk, welken wy nog beschryven moeten.

De Vroedschap, in de Lente des jaars 1659, beslooten hebbende, eene houten Loots, in de plaats van eene Kerk, tot het houden van openbaare Godsdienstige Vergaderingen, op te regten op Raapenburg (*k*); geschiedde zulks, zonder uitstel: en op Paaschdag, zynde den agt en twintigsten Maart des volgenden jaars, werdt daarin de eerste Predikatie gedaan. De Loots, die den naam van *Ooster-Kerke* kreeg, stondt aan 't einde van Raapenburg, voorby 't nieuwe Werkhuis, aan de schans, ter plaatse, daar, sedert, de nieuwe Raapenburger-sluis gelegd werdt. 't Leggen deezer sluize gaf gelegenheid, tot het af breeken der Loots, van welke wy spreeken: en in 't jaar 1669, werdt beslooten, eene steenen Ooster-Kerk te bouwen op Wittenburg (*l*), alwaar, by 't uitgeeven der erven, plaats tot eene Kerk opengelaaten was. Men viel, nog in 't zelfde jaar,

Stigting.

(*k*) Resol. Vroedsch. *Lt.* B. 27 *Maart* 1659. *f.* 93.
(*l*) Resol. Vroedsch. *Lt.* F. 11 *July* 1669. *f.* 203.

OOSTER-KERK.

jaar, aan 't graaven. Op den vierden October, werden de vier eerſte ſteenen van 't gebouw gelegd, door *Gillis Wybrants de Jonge*, *Dirk van der Waeyen*, *Hendrik de Penyn* en *Aernoud Blom*, Zoonen der toen dienende Kerkmeeſteren. Voor 't einde van 't jaar 1671, was de Kerk volbouwd, en de eerſte Predikatie werdt, op Kersdag, gedaan.

Grootte en gedaante.

De OOSTERKERK is een fraai vierkant kruisgebouw, welk, binnenswerks, honderd voeten lang en breed is. Zy heeft vier ingangen, drie van welken tot gemeen gebruik dienen. De vierde is de toegang naar des Koſters wooning en 't Kerkmeeſters-Comptoir. De aanzienlykſte ingang is in 't zuiden, en heeft een deftig Portaal, op welks plat, eene ſierlyke Baluſtrade ſtaat. In 't Portaal, is de ingang naar 't Diakens-Vertrek. De Kerk wordt, in 't zuiden en noorden, door twee, en in 't weſten en ooſten, door drie ryen glasraamen, boven elkanderen, verlicht. In deeze glasraamen, zyn het wapen en zegel der Stad, en de wapens der Burgemeeſteren, Mr. ANDRIES DE GRAEF, JOAN VAN DE POLL, Dr. NICOLAES TULP en CORNELIS VAN VLOOSWYK, die, in 't jaar 1671, regeerden, geſchilderd. 't Gewelf ruſt op vier vierkante pilaaren van de Joniſche orde. In 't weſten tuſſchen twee der zelven, ſtaat de Predikſtoel, die vierkant, en, in elk der drie voorſte paneelen, met een byzonder zinnebeeld, bewerkt is; doch alle de zinnebeelden zyn omringd van een' ſlang, het afbeeldſel der eeuwigheid. Men ziet 'er een brandend hert met vleugels, op een' lelietak; een anker, met korenairen en lelien, en twee Jeruzalemſche veêren of palmtakken, kruiſſelings geplaatſt. De leening van den trap naar den Predikſtoel ruſt op diergelyke palmtakken en lelien. Zulke zinnebeelden ziet men ook, in een *basrelief*, boven den toegang naar 't Kerkmeeſters-Comptoir, in 't noorden der Kerke. Het vertoont een' ſpiegel met twee ſlangen, en eene duif in 't midden; boeken, palmtakken en andere ſieraaden ter wederzyde. Onder aan, leeſt men

PRUDENTES & INNOCENTES.

dat is:

Voorzigtigen en onnozelen.

In dit Comptoir, hangen, voor den ſchoorſteen en boven de deur, twee Wapenborden der Kerkmeeſteren. De geſtoelten voor de Regeeringe zyn, ter wederzyde van den Ooſter-ingang, tegen over den Predikſtoel, en de overige geſtoelten, rondsom en tegen de wanden, geplaatſt. Agter de geſtoelten der Regeeringe, heeft men, by 't bouwen der Kerke, de grondſlagen gelegd, waarop men, des noods, de pilaaren tot eene galerye zou konnen veſtigen. Negen koperen Kaarskroonen hangen 'er in de Kerke. De middelſte en grootſte is, met het boveneinde van haaren ſtang, vaſt in 't midden van een Uurwyzer, geplaatſt in 't gewelf der Kerke, vlak onder den Tooren, en door deszelfs uurwerk bewoogen wordende. De Tooren is een maatige agtkantige koepel, met een' lantaarn, van gedaante als de tooren van 't Stadhuis. Sedert drie of vier jaaren, arbeidt men zeer aan 't herſtellen van 't muurwerk deezer Kerke, welk hier en daar begon te ſcheuren.

OOSTER-KERK.

Zie hier de naamlyſt van de KERKMEESTEREN der Ooſter-Kerke.

Naamlyſt der KERKMEESTEREN.

1659. Nicolaas Pietersz. van Hoorn.
1659. Dirk van der Waayen.
1659. Arent Hardebol.
1659. Jan Baptiſta Hochepied.
1660. Joſephus Duyts.
1660. Cornelis Schaep.
1662. Gillis Wybrandts.
1663. Mr. Nicolaas Liſting.
1663. Dr. Gerardus de Penyn.
1669. Dirck Blom.
1670. Abraham Tobias.
1671. Louis Trip.
1672. Salomon van de Blocquery.
1672. Rochus van de Capelle.
1673. Jonas Witſen.
1673. Anthoni van der Ghieſſen.
1676. Anthoni Bruyning.
1680. Daniel Cheriſy.
1680. Carel Six.
1680. Hendrik Scholten.
1690. Mr. Daniel de Dieu.
1693. Jan Hinloopen.
1694. Floris Elias.
1709. Mr. Jacob Karſeboom.
1712. Jacob Elias Scott.
1715. Benjamin Dutry.
1716. Jan Agges Scholten.
1720. Nicolaas Calkoen de Jonge.
1725. Anthony Guſtaaf de Geer.
1732. Coenraad van Son.
1736. Jean Fleon.
1742. Mr. Jacobus van de Poll.
1746. Zeger van Son.
1748. Jan Nicolaas van Eys Iſaaksz.
1748. Mr. Coenraad le Leu de Wilhem.
1748. David de Wildt.
1749. Hendrik de Wacker van Son.
1752. Jan Pieter Bols.
1755. Arnoldus van Ryneveld.
1756. Mr. Carel Wouter Viſſcher.
1760. Pieter van Gheſel.

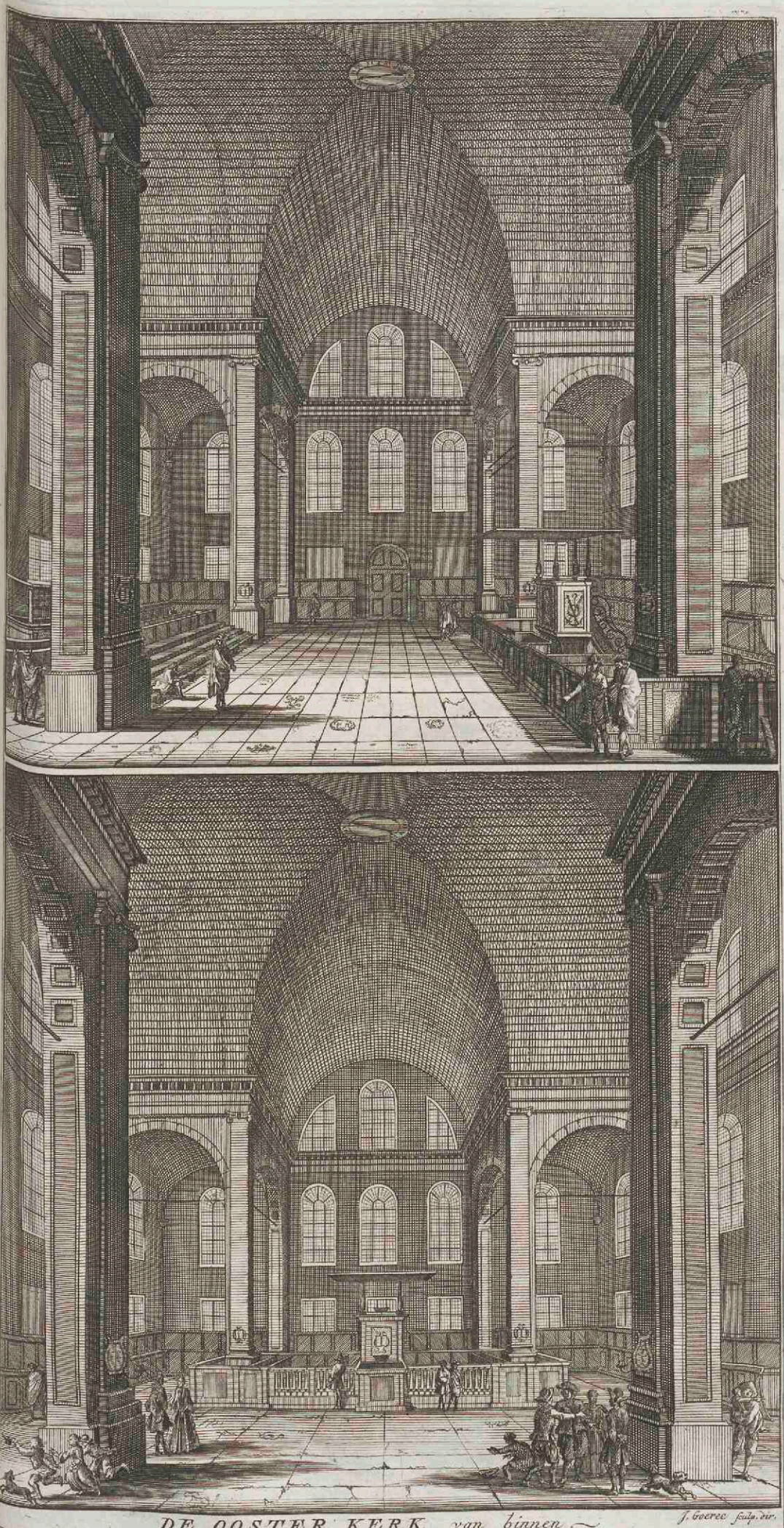

DE OOSTER KERK van binnen.

J. Goeree sculp. fec.

De Eilands-Kerk.

de Nieuwe Hal.

X.

EILANDS-KERK.

Beſchryving der Eilands-Kerke.

Toen, in 't jaar 1659, beſlooten werdt, de Ooſter-Loots, op Raapenburg, te timmeren; werdt, te gelyk, vaſtgeſteld, een diergelyk houten gebouw, tot eene Kerk, op te regten, op het Bickers-Eiland (*m*). Ook werdt, in het zelve, op den zelfden Paaſchdag des jaars 1660, de eerſte Predikatie gedaan. De Eilands-Loots was van eene langwerpige gedaante, en hadt drie daken, van welken het middelſte, boven de twee uiterſten, uitſtak. 't Gebouw was, rondsom, van kleine dubbele glazen venſters voorzien. Men heeft zig van deeze Loots, omtrent vyf en zeventig jaaren, tot eene Kerk, bediend. Doch in 't jaar 1734, beſloot de Vroedſchap, eene ſteenen Kerk, in de plaats der zelve, te ſtigten (*n*). Zy werdt eerſt in 't jaar 1736 volbouwd, en tegen 't einde van dat jaar, werdt de eerſte Predikatie gedaan in de nieuwe Eilands-Kerke. Zy heeft ook, gelyk de Loots, eene langwerpige gedaante; doch is merkelyk hooger. Twee deftige ingangen heeft deeze Kerk, een in 't zuiden, en een in 't noorden, alwaar des Koſters wooning en't Kerkmeeſters-Comptoir is, en nog twee deuren in 't ooſten 't Gebouw wordt, wyders, verlicht door twintig glasraamen van redelyke groote, twee van vooren, ter wederzyde van den zuider-ingang, en negen aan elke zyde. In de Kerke, hangen twaalf koperen Kaarskroonen: vier in 't midden, waarvan de twee binnenſten de grootſten zyn, en vier aan elke zyde. Het dak ruſt, van binnen, op zeſtien witte ronde hardſteenen kolommen, tegen eene van welken in't ooſten, de Predikſtoel ſtaat. Midden uit het dak, ſteekt een kleine Koepeltooren, die doorlugtig, en van Uurwyzer en Slagklokken voorzien is.

Zy was, eertyds, eene houten Loots.

Wordt van ſteen herbouwd.

Haare gedaante.

Naamlyſt der Kerkmeesteren.

Kerkmeesteren deezer Kerke zyn geweeſt:

1659. Louis Quickelenburg.
1659. Cornelis Graafland.
1659. Adriaan van Loon.
1659. Willem Blaauw.
1667. Jacques Thierry.
1667. Joannes Carpentier.
1676. Iſaac Hochepied Junior.
1678. Andries Bernard.
1679. Jacobus Schot.
1679. Cornelis Graafland.
1679. Joan van Zeller.
1679. Hendrik van der Voort.
1681. Elias Coymans.
1683. Hendrik Theulinx.
1684. Hendrik van Beuningen.
1689. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1691. Cornelis Borghorſt.
1697. Adriaan Pels.
1704. Gillis Valckenier.
1704. Mr. Pieter Calkoen.
1704. Silveſter van Tongeren.
1706. Abraham Loten.
1707. Jan van der Wiſſel.
1711. Willem Nolthenius.
1711. Philippe de la Fontaine.
1713. Hendrik de Wacker.
1719. Mr. Johan Ortt.
1721. Mr. Gillis Coymans.
1721. Pieter Teſtas.
1729. Mr. Gualterus Petrus Boudaen.
1729. Ewaldus Deodati.
1730. Cornelis Jacob Hagelis.
1737. Lucas Trip Dirksz.
1739. Willem Cornelis Backer.
1739. Dirk Backer.
1740. Jan de Cerf Jansz.
1745. George Clifford Junior.
1745. Willem Hooft.
1746. Hendrik Clifford.
1748. David Jacob van Eys.
1749. Ambroſius Pool.
1753. Philippus van der Nolk.
1755. Gysbert Heycoop.
1757. Joan Fredrik d'Orville.
1757. Jacob Luden.

Eilands-Kerk.

XI.

AMSTEL-KERK.

Beſchryving der Amstel-Kerke.

Tot geryf der Gereformeerde bewoonеren van de nieuwe uitlegging der Stad, werdt, in 't jaar 1668, by de Vroedſchap, vaſtgeſteld, omtrent de Utrechtſche Poort, eene Predikſchuur op te regten (*o*). Hier was, by 't uitgeeven der erven aan de noordzyde der Prinſen-graft, tuſſchen de Reguliers-graft en Utrechtſche ſtraat, een groot veld tot eene Kerk geſchikt, welk, ſedert, het *Amſtelveld* genaamd werdt. Men ging, eerlang, aan 't bouwen van eene ruime vierkante Loots, op dit veld; die, even als de Ooſter-Kerk, honderd voeten lang en honderd voeten breed was, en in welke, op den negenden Maart des jaars 1670, de eerſte Predikatie gedaan werdt. In 't jaar 1687, werdt beſlooten, eenige erven omtrent de Amſtel-Kerk te verkoopen; doch het plein of veld aan die Kerk egter groot genoeg te laaten, om op het zelve, t'eenigen tyde, eene

Stigting.

(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* B. 27 *Maart* 1659. *f.* 93.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* KK. 29 *April* 1734. *f.* 346.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* F. 9 *Aug.* 1668. *f.* 89 *verſo.*

AMSTEL-KERK.

eene ſteenen Kerk te konnen zetten (*p*): 't welk egter, tot nog toe, niet geſchied is.

Grootte en gedaante.

De AMSTEL-KERK is een tamelyk hoog, en hegt en konſtig in een verbonden houten gebouw, welks midden-dak boven de zyddaken uitſteekt, en op twaalf houten ſtylen ruſt. De Kerk heeft drie groote, en vier kleine ingangen, en is, van binnen, met de vereiſchte geſtoelten voor de Magiſtraats- en mindere Standsperſoonen, voorzien. De zeven kaarskroonen in deeze Kerke zyn, in 't jaar 1670, door de Stad, aanbeſteed, eene van drie honderd pond, twee ieder van een honderd en zeſtig pond, en vier ieder van tagtig pond, of daaromtrent, tot zeventien ſtuivers het pond (*q*).

In 't Kerkmeeſters-Vertrek, hangt een zinnebeeldig Tafereel, vertoonende de wapens der Kerkmeeſteren, gehegt aan eene zuil, by welke, het beeld der *Waarheid* ſtaat, waarop de voornaamſte Deugden het gezigt geveſtigd houden. Boven aan de zuil, ziet men de zinnebeelden van 't *Gebed* en de *Boetvaardigheid*. Een kindje, de *Liefde tot den Godsdienſt* afbeeldende, wyſt naar een klein ſchild, waarop de Schriftuurteksten *Gen.* XXVIII. *vers* 17. *Pſalm* V. *vers* 8. *Pred.* IV. *vers* 17. en *Jez.* LVI. *vers* 7. aangetekend zyn. Het Y, de Amſtel en het wapen der Stad toonen de plaats aan, daar de Kerk geſtigt is. Onder aan 't ſtuk, ziet men, op een ſchildje, deeze regels van den geagten Digter LAURENS BAKE, *Heere van Wulverhorſt*, weleer Kerkmeeſter deezer Kerke, die op eene oude Wapenkaart plagten te ſtaan:

De Godsvrugt plaatſte wel de Godsdienſt in de Kerken,
Dog God die 't goetdoen mint, geen woorden zonder werken,
Bewoont nog hout nog ſteen, maar een opregt gemoet,
Dat nedrig ſmeekt, en hem met dank en lofzang groet.

't Stuk is, even als een diergelyk, in 't Kerkmeeſters Vertrek der Weſter-Kerke, in 't jaar 1750, geſchilderd door *Louis Fabricius du Bourg*, Koſter der Amſtel-Kerke (1).

(*p*) Reſol. Vroedſch. Lr R. 7 *Jan.* 1627. *f.* 223.
(*q*) *Uit een* klein Regiſtertje *ter Theſaurie*, *f.* 121.

(1) Terwyl dit blad gedrukt wordt, in 't begin des jaars 1765, is dezelfde Konſtſchilder bezig, met het ſchilderen van een Schoorſteenſtuk voor den kleinen of noordelyken ſchoorſteen van Schepens-Kamer op 't Stadhuis; dien wy, hier voor (III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 21.) gemeld hebben, van geen ſchilderſtuk voorzien te zyn. Het zal de *Geregtigheid* verbeelden, zittende op eenen verheven zetel, verzeld zeld van de *Wakkerheid* en *Standvaſtigheid*, en raadpleegende met de *Wysheid*, *Voorzigtigheid* en *Godsvrugt*. Zy doet *Geweld* en *Bedrog* wyken, en wordt gekroond, door de *Gelukzaligheid*. Onder aan 't ſtuk, zal men 't afbeeldſel van Keizer Juſtiniaan en verſcheiden' Regtsgeleerde boeken zien.

AMSTEL-KERK. Naamlyſt der KERKMEESTEREN.

De naamen der KERKMEESTEREN van de Amſtel-Kerke zyn:

1669. Daniel Stalpert.
1669. Thileman Soolmans.
1669. Jacob Noirot.
1669. Gillis Sautyn.
1672. Chriſtophel Thysz.
1672. Adriaan Temminck Engelbreght.
1681. Mr. Laurens Bake.
1687. Willem Backer Cornelisz.
1688. Joan Scott.
1690. Jacob Dankerts.
1691. Mr. Everard Scott.
1703. Hendrik van Hoorn.
1715. Abraham Engelgraaf.
1715. Philip Hack.
1717. Otto Schutten.
1727. Jan van Son.
1732. Mr. Marten Schrik.
1739. Mr. Jan van de Poll Harmensz.
1741. Willem van Heemskerck.
1742. Jan van de Poll Pietersz.
1744. Mr. Arnoldus Commelin.
1745. Joachim Rendorp.
1746. Jan Six de Jonge.
1747. Jacob Hop.
1747. Willem Hooft.
1748. Nicolaas Pyll.
1751. Pieter van de Poll de Jonge.
1751. Mr. Aegidius Laurens Tolling.
1753. François Hendrik van Hoorn.
1755. Abraham Dedel.
1760. Dirk Bas Backer.

XII.

KERKBESTIER *der* NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDEN.

Beſtier der Nederduitſche Gereformeerde Kerken. KERKMEESTEREN.

De zorg voor 't onderhoud der elf beſchreeven Kerken van de Nederduitſche Gereformeerden deezer Stad is toevertrouwd aan KERKMEESTEREN, die ook het opzigt hebben, over den ontvangſt der inkomſten, tot dit onderhoud geſchikt, welken, voornaamlyk, uit de graven, de zitplaatſen en het klokluiden over Roomſchgezinde dooden komen. Over ieder Kerke, zyn vier Kerkmeeſters, die, voor hun leeven, of tot hooger bevordering, dienen, en, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld. Doch over de Gaſthuis-Kerke, zyn de zes Regenten van 't Gaſthuis, te gelyk, Kerk-

Kerk-bestier. Kerkmeesters. Ook is, in ieder Kerke, behalven in de laatstgemelde, een *Koster*, en een *Gravenmaaker*, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. Doch, in sommige Kerken, worden deeze ampten, door een' en den zelfden persoon, bediend. En in de Gasthuis- en Amstel-Kerke alleen, wordt niet begraaven. De *Organisten* en *Voorzangers* in de Kerken worden, ook door Burgemeesteren; doch de *Deurwaarders*, *Stoelenzetsters* of *Plaatsbewaarsters* en andere mindere bedienden, door Kerkmeesteren, aangesteld. De Kerkmeesteren plagten, eenige jaaren na de verandering des jaars 1578, de Predikanten te betaalen, uit penningen, die hun, door de Thesaurie, werden ter hand gesteld. Zy mogen, zo min als de Regenten der andere Godshuizen, eenige zwaare nieuwe werken aanleggen, zonder bewilliging van Burgemeesteren (*r*), die *Opper-Kerkmeesters zyn van de Kerken en Kapellen deezer Stad* (*s*). Ook zyn zy, sedert het jaar 1592, verpligt, jaarlyks, Rekening van ontvangst en uitgaave te doen aan Burgemeesteren (*t*). In ieder Kerke, met naame, in de grootsten, zyn bekwaame gestoelten afgezonderd voor den Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raaden, Commissarissen, Secretarissen, Kerkmeesteren, Regenten der Godshuizen, en eenige andere Amptenaars. De Krygsraad heeft ook een afzonderlyk gestoelte. In eenigen van deeze gestoelten, wordt, somtyds, aan byzondere Persoonen, 't zy amptenaars of anderen, naar hunnen rang, by byzondere Acte van Burgemeesteren, zitplaats verleend. Wy behoeven niet aan te merken, dat de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen ook hunne byzondere gestoelten hebben. Voorts, zyn 'er, behalve deezen, nog veele geslooten en ongeslooten mannen-zitbanken. De plaatsen, op de eerstgemelden, staan, zo wel als de vrouwenstoelen in den buik der Kerke, aan de begeevinge van Kerkmeesteren (*u*). De vrouwenstoelen in de Doophuizen worden, sedert het jaar 1687, door Burgemeesteren, begeven (*v*).

Volgens eene Instructie voor de Kosters in 't gemeen van den jaare 1655, zyn deezelven, als *eerste Suppoosten van de Kerke*, gelyk zy genoemd worden, verpligt „ goede zorg te draagen, voor al wat de Kerken „ aangaat, met naame voor het openen en „ sluiten der Kerken; het luiden der klokken, tegen den tyd der Predikatien; 't „ voorzien der banken met boeken, kussens, stooven; en der Kroonen met kaarsen: ook voor het dekken en ontdekken der tafel, by de bedieninge des Avondmaals. Zy mogen niemant in de Doophuisjes zitting toestaan, dan die daar toe geregtigd is. Zy moeten zelven het water in het Doopbekken gieten, en het Doopboek, naauwkeuriglyk, houden. Voorts, moeten zy de verzogte Voorbeden en Dankzeggingen den Predikant net opgeeven; en, eer zy ter Kerke uitgaan, toezien, dat de deuren geslooten zyn, en 't vuur der stooven wel verzorgd is." De Koster der Nieuwe Kerke is, in 't byzonder, verpligt, den Kerkenraad en Classicale Vergaderingen waar te neemen (*v*). De Gravenmaakers zyn gehouden „ de Graven, tydelyk, te doen openen en sluiten, dezelven, behoorlyk, te doen vullen en stampen, en de zerken effen en gelyk te doen leggen (*w*): voorts, het regt der Kerke en hun eigen Loon te ontvangen, volgens het reglement, daar op, den negen en twintigsten April des jaars 1724, by Burgemeesteren, vastgesteld (*x*)."

Kerk-bestier.

De GEWOONLYKE KERKENRAAD der Nederduitsche Gereformeerden, die, in 't gemeen, eens ter weeke, des Donderdags ten twee uuren na den middag, in de Nieuwe Kerke, byeenkomt, bestaat thans uit negen en twintig Predikanten, waaronder een Hoogduitsche Predikant begreepen is. Ook bekleeden, tegenwoordig, twee Professoren, een in de Oosterse taalen, en een in de Godgeleerdheid, samen, eene Predikantsplaats. Doch zy hebben elk eene stem, in den Kerkenraad. Voorts, zyn een gelyk getal van negen en twintig Ouderlingen Leden van den gewoonlyken Kerkenraad. Van de Predikanten is een, by beurte, eene week, *Praeses* of Voorzitter; een ander *Scriba* of Schryver, en een Ouderling *Subscriba* of tweede Schryver. De *Scriba* en *Subscriba* veranderen om de twee maanden; en wanneer de Predikant, die *Scriba* is, op zyne beurt *Praeses* zou moeten zyn, gaat zyne *Praesidiale* beurt over tot den Predikant, die hem in rang opvolgt. De Leden van den Kerkenraad zyn verpligt, dien, buiten gewigtige verhindering, alle Donderdagen, by te woonen. Doch behalve deezen, is 'er een GROOTE KERKENRAAD, uit de Predikanten, de Ouderlingen en twee en veertig Diakenen bestaande, en dus, in alles, honderd en een Leden uitmaakende. Doch deeze Kerkenraad vergadert, alleenlyk, om Predikanten, en, jaarlyks, om Ouderlingen, Dia-

Gewoonlyke en Groote Kerkenraad.

(*r*) Handv. *bl.* 945.
(*s*) Zie Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 65.
(*t*) Memor. *of* Notulb. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 109.
(*u*) Handv. *bl.* 121.
(*v*) Dagel. Notulen van Burgemeest. *van* 12 *Sept.* 1687.
(*v*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 34.
(*w*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 36 *verso.*
(*x*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 32 *enz.*

KERK-BESTIER. Diakenen en Diakoneſſen te verkiezen. De Wethouderſchap heeft, hier ter Stede, zo wel als elders, van ouds, regt gehad, om Afgevaardigden te zenden in alle openbaare Vergaderingen, en gevolgelyk, ook in den Kerkenraad. Dit regt der Wethouderen in 't gemeen is zelfs, uitdrukkelyk, erkend, in het *zeven en dertigſte* Lid der Kerken-ordeninge van de vermaarde Dordrechtſche Sinode (*y*). Ook heeft de Wethouderſchap van Amſterdam zig van het zelve bediend, in het jaar 1632; en, eenige jaaren agtereen, zitting in den Kerkenraad gehad (*z*), daartoe een' of twee Burgemeeſteren, of Schepenen, die *Commiſſariſſen politiek* genoemd werden, afvaardigende. De eerſten, die, in 't jaar 1632, van wege de Wethouderſchap, zitting in den Kerkenraad namen, waren *Geurt Dirksz. van Beuningen*, regeerend, en *Andries Bicker*, Oud-Burgemeeſter. In 't jaar 1639, werden *Cornelis Bicker* en *Reinier Reaal*, Oud-Schepenen, in den Kerkenraad afgevaardigd: en eenige jaaren laater, de Heeren *Cornelis van Dronckelaar* en *Antoni Oetgens van Waveren* (*a*). Doch deezen zyn de laatſten, welken, van wege de Wethouderſchap, geduurige zitting in den Kerkenraad gehad hebben. En thans heeft deeze zitting, ſedert veele jaaren, geene plaats gehad, ſchoon 'er altoos twee *Commiſſariſſen politiek* uit Burgemeeſteren zyn; een van welken, gemeenlyk, op de Noordhollandſche Sinode, zitting neemt, wanneer dezelve, hier ter Stede, gehouden wordt.

PREDIKANTEN. De verkiezing der PREDIKANTEN geſchiedt, in Holland, niet op eenerlei wyze. Te Amſterdam, heeft men, met dezelve, terſtond na de Reformatie, den Kerkenraad laaten beworden, behoudende Burgemeeſteren, nogtans, het regt, om handopening, tot het doen van een beroep, te verleenen, en om het gedaan beroep goed- of af te keuren, beſtendiglyk, aan zig. In andere Steden, wordt dit regt geoefend door de Heeren van de Wet of het Geregt, beſtaande uit Schout, Burgemeeſteren en Schepenen. Doch hier ter Stede, is, al vroeg, het gantſche *politiek* beſtier der Stad aan Burgemeeſteren toevertrouwd geweeſt, die, gevolgelyk, ook het regt, waarvan wy ſpreeken, beſtendiglyk, gebruikt hebben. Wy hebben zelfs, by eene andere gelegenheid, een ſtuk van den jaare 1513 aangehaald, waaruit blykt, dat de Kloosterlingen, immers de Clariſſen, oudtyds, haare Paters niet verkiezen mogten, dan *by advys ende wille van den Burgermeeſteren* (*b*). Ook blykt, van elders (*c*), dat het Geregt, voor het invoeren der Reformatie, verlof gaf tot prediken in de Kloosters. En men heeft geene reden om te ſtellen, dat Burgemeeſteren of het Geregt, na de Reformatie, minder magt zouden behouden hebben, dan zy, reeds voor de Reformatie, gehad en geoefend hadden. Men houdt, hier ter Stede, in 't verkiezen en beroepen der Predikanten, deezen volgenden voet; wordende alleenlyk den Gaſthuis-Predikant aangeſteld door Burgemeeſteren, als hebbende het regt van Patroonſchap der Gaſthuis-Kerke, gelyk wy, hiervoor (*d*), hebben aangetekend.

KERK-BESTIER.

De gewoonlyke Kerkenraad, uit Predikanten en Ouderlingen beſtaande, 's Donderdags na 't openvallen eener Predikantsplaatſe, of na 't begraaven van een' afgeſtorven Predikant, byeengekomen zynde, vaardigt een' Predikant, gemeenlyk den *Præſes*, met zynen Ouderling af, om, den volgenden dag, handopening tot het doen van een nieuw beroep, aan Burgemeeſteren, te verzoeken. Doorgaands, wordt deeze handopening, terſtond; zeldzaam na eenig uitſtel, eenvoudiglyk, verleend. Doch, enkele reizen, vinden Burgemeeſteren geraaden, den Leden van den Kerkenraad eenige nuttige vermaaning voor te houden, opzigtelyk op het te doen beroep; of eenig byzonder Leeraar, of ſoort van Leeraaren voor te ſlaan en aan te pryzen, op welken, men hun raadt, in het doen der Verkiezinge, ten nutte van de Stad en van de Kerke, het oog, byzonderlyk, te veſtigen. Van de bekomene handopening wordt, den volgenden Donderdag, in den Kerkenraad, verſlag gedaan. De Predikanten en Ouderlingen gaan, hierop, des Dingsdags daar aan, over, tot het benoemen van een zeſtal, waaruit, terſtond, een drietal gemaakt wordt. De Diakenen, die, op dien dag, hunne gewoonlyke Vergadering hebben, krygen aldaar, door Afgevaardigden uit den Kerkenraad, kennis van het benoemde drietal door Predikanten en Ouderlingen, en gaan daarop, agt dagen laater, ook over, tot het maaken eener Nominatie van zes Perſoonen, die, insgelyks, terſtond, tot een drietal gebragt worden, waar van ook, door afgevaardigden uit de Vergadering der Diakenen, ten volgenden Donderdage, aan den Kerkenraad kennis wordt gegeven. Uit beide de Nominatien, wordt, 's Dingsdags daarna, door den grooten Kerkenraad, uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen beſtaande, een drietal gemaakt; waaruit, ten zelfden tyde, een Perſoon verkooren wordt. De Nominatie en de Verkie-

Wyze van 't beroepen derzelven.

(*y*) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 504.
(*z*) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 522.
(*a*) *Uit* Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ.
(*b*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 38.
(*c*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 234.
(*d*) *Bladz.* 128.

Kerk-bestier.

kiezing geſchieden, by meerderheid van de ſtemmen der tegenwoordig zynde Leden. Terſtond na de verkiezing, wordt van dezelve kennis gegeven aan Burgemeeſteren; die, vervolgens, met Oud-Burgemeeſteren, raadpleegen op het goed- of afkeuren van het gedaan beroep. Zo zy tot afkeuring beſluiten, 't welk geſchieden kan, zonder dat men beoogt, den afgekeurden Predikant, in 't allerminſt, te hoonen, ontbieden zy de afgevaardigden des Kerkenraads voor zig, en geeven hun van de afkeuring kennis. De Kerkenraad is dan verpligt, van nieuws, handopening te verzoeken en tot een nader beroep over te gaan. Doch zo Burgemeeſteren gezind zyn, het gedaan beroep goed te keuren, gelyk gemeenlyk gebeurt, doen zy zulks, tegenwoordig, niet, dan na dat zy verzekerd zyn, dat de beroepen Predikant het beroep zal aanneemen. De verkooren Leeraar wordt, vervolgens, aan de Claſſis van Amſterdam voorgeſteld, en, daar goedgekeurd zynde, der Gemeente, drie Zondagen agtereen, in alle de Kerken, des voormiddags, van de Predikſtoelen, voorgedraagen, op dat elk, die iet op zyne Leere of gedrag te zeggen mogt hebben, zulks den Kerkenraad zou konnen aandienen. Vervolgens, plagt de beroepen Predikant, zo hy reeds eene Standplaats hadt, gelyk hier, genoegzaam altoos, gebeurd is, door eene bezending uit den Kerkenraad, op Stads koſten, van zyne Gemeente *los gemaakt* te worden. Doch ſedert eenige jaaren, geſchiedt deeze losmaaking, door eenen brief, en 't overzenden van eene oningevulde volmagt: waarin de beroepene den naam invult van den Predikant, dien hy tot zynen losmaaker verkieſt, aan wien de Stad vyftig guldens toelegt; genietende de Leden van den Kerkenraad, die anders, op hunne beurt, de Losmaaking zouden hebben moeten doen, ſamen, honderd en vyftig guldens (*e*). De beroepen Predikant, in deezer voege, van zyn Gemeente, losgemaakt, en op eenen brief van Burgemeeſteren, ook van de Wethouderſchap zyner Stad, ontſlaagen zynde, wordt, eindelyk, plegtiglyk, en zo hy, voorheen, geene andere Standplaats gehad heeft, 't welk byna nooit voorvalt, ook met oplegging der handen, in den dienſt beveſtigd. Volgens eene Staats-Reſolutie van den een en twintigſten December des jaars 1680, mogt niemant tot Predikant, in eene ſtemmende Stad van Holland, en gevolgelyk ook niet in Amſterdam, verkooren worden, dan die den ouderdom van zeven en twintig jaaren bereikt hadt (*f*). Doch hier ter Stede, plagt men, gemeenlyk, Predikanten, die niet jonger dan twee en dertig, en niet ouder dan vyftig jaaren waren, en een of meer beroepen gehad hadden, te verkiezen. Maar hierin is, voor eenige jaaren, wederom verandering gekomen, mogende men, nu, volgens eene ſchikking van Burgemeeſteren van den tienden November des jaars 1740, hier, geene Predikanten beroepen, die jonger dan dertig, noch ouder dan vyf en veertig jaaren zyn. De wedde der Predikanten hier ter Stede is, meermaalen, verhoogd, en eindelyk gebragt, op een duizend zeven honderd guldens in 't jaar, die, onder zekere voorwaarde, nog met vyf honderd guldens verhoogd zyn. De verhooging van de wedde der Predikanten is, zo wel als de vermeerdering van hun getal, door de Vroedſchap, by meer dan eene gelegenheid, gelaaten aan de beſchikking van Burgemeeſteren en Oud-Burgemeeſteren (*g*). Zy worden, hier, betaald door de Stad, die daartegen, na de verandering der Regeeringe, de geeſtelyke goederen en Vicaryen verkreegen heeft (*h*). Wyders, is, reeds in 't jaar 1667, by de Vroedſchap, beſlooten, aan alle wettelyk beroepen Leeraars der *publyke* Kerken, na dat dezelven den gewoonlyken Poortereed zouden hebben afgelegd, het Poorterregt te ſchenken (*i*).

Kerk-bestier.

Tyd en orde van prediken, Catechiſeeren, doopen, en Avondmaalhouden, in de Nederduitſche Gereformeerde Kerken.

In alle de Gereformeerde Kerken, wordt, des Zondags, gepredikt. In de Gaſthuis-Kerke, driemaal, eene Vroegpredikatie, en Voor- en Nadenmiddag. In de Oude en Nieuwe Kerken, om de andere week, eene Vroegpredikatie, behalve wanneer 'er bediening van 't Avondmaal is; en voorts, altoos, Voordenmiddag, Nadenmiddag, en 's Avonds. In de Weſter-Kerke, wordt, altoos, driemaal, Voordenmiddag, Nadenmiddag en 's Avonds gepredikt: in de Zuider- en Noorder-Kerke, van gelyken, van het einde van October tot het einde van Maart; doch van April tot het einde van October, wordt, in deeze twee Kerken; en het geheele jaar door, in de overigen, uitgenomen de Oude, Nieuwe, Gaſthuis- en Weſter-Kerke, alleenlyk Voordenmiddag en Nadenmiddag gepredikt. Op tweeden Paaſchdag, Hemelvaartsdag, en tweeden Pinkſterdag, wordt, in alle de Kerken, alleenlyk Voor- en Nadenmiddag, doch op tweeden Kerſtdag, even als op Zondag, gepredikt. En in de Gaſthuis-

(*e*) Reſol. der Regeer. en Oud-Burgemeeſt. 3 *Decemb.* 1756. *p.* 80.

(*f*) Groot-Plakaath. III. *Deel*, *bl.* 483.

(*g*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* B. 31 *Dec.* 1659. *f.* 189 *Lt* D. 27 *Juny* 1663. *f.* 10 *verſo. Lt.* Q. 20 *Maart* 1684 *f.* 67.

(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 7 *Jan.* 1579. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 303. *N.* V. *f.* 12.

(*i*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* E. 9 *Aug.* 1667. *f.* 223.

KERK-BESTIER. huis-Kerke, worden, op alle die dagen, de gewoonlyke Vroeg- en Voor- en Namiddags-Predikatien gedaan. Op de Bededagen, wordt, in alle de Kerken, even als des Zondags, gepredikt. In de weeke, geſchieden, des zomers, twee Vroeg-Predikatien, 's Dingsdags in de Nieuwe, en 's Donderdags in de Oude Kerke, en vyf Avond-Predikatien, 's Woensdags in de Noorder-, Nieuwe-, en Zuider-Kerke; en 's Vrydags, in de Weſter- en Oude Kerke. Doch des winters, dat is, van het einde van October tot het einde van Maart, zyn 'er zeven Avond-Predikatien, 's Woensdags in de Noorder-, Nieuwe en Zuider-, 's Donderdags, in de Amſtel-, en 's Vrydags in de Oude en Weſter-Kerke, en in de Nieuwe-zyds-Kapel, en maar eene Vroeg-Predikatie, 's Dingsdags, in de Nieuwe Kerke. Om de twee maanden, wordt, twee Zondagen agtereen, des voordemiddags, Avondmaal gehouden, in alle de Kerken, uitgenomen in de Gaſthuis-Kerke. Het eerſte Avondmaal wordt gehouden in de Oude, Nieuwe, Zuider-, Weſter-, Noorder- en Amſtel-Kerke, en in de twee Kapellen, op den laatſten Zondag der maand: en het tweede, wederom in de Zuider-, Weſter- en Noorder-Kerken; in de Nieuwe-zyds-Kapel, in 't Hoogduitſch, en in de Ooſter-, en Eilands-Kerke, op den eerſten Zondag der volgende maand. Het doopen geſchiedt, in alle de Kerken, behalven in de Gaſthuis-Kerke, des Nademiddags en des Avonds, zo wel in de weeke, als des Zondags. Doch des Zondags 's Avonds, alleen in de Nieuwe Kerke, in de zes Zomermaanden, en in de Oude en Weſter-Kerke, in de zes Wintermaanden. Ook wordt 'er, door éénen Predikant, gecatechiſeerd, des Zondags, na de Namiddags-Predikatie, in de Oude-zyds-Kapel, 't geheele jaar door: ten zelfden tyde, des zomers, in de Zuider- en Noorder-, en des winters, in de Ooſter- en Eilands-Kerken. Voorts, wordt, des Zondags ten vyf uuren, 't geheele jaar door, in de Nieuwe-zyds-Kapel, en des winters, 's Maandags, op 't zelfde uur, in de Amſtel-Kerke, voor zulken, die veertien jaaren bereikt hebben, gecatechiſeerd. 's Dingsdags en 's Donderdags, 's morgens ten elf uuren, is 'er Catechiſatie, voor meerder geoefenden, in de Oude Kerke. Het afleezen der Huwelyksgeboden van Gereformeerden geſchiedt, des Zondags, voor den Voormiddags-dienſt, alleen in de Oude, Nieuwe, Zuider- en Weſter-Kerken. De Vroeg-Predikatien beginnen, des zomers, ten half zeven, de Voormiddags-Predikatien ten half negen uuren: en des winters, de eerſten, des Zondags, een half uur, en in de weeke, een uur, en de tweeden, beide in de weeke en des Zondags, een half uur laater; doch daar't Avondmaal gehouden wordt, begint de Voormiddags-Predikatie een half uur vroeger. De Nademiddags-Predikatien beginnen, altoos, ten half twee, en de Avond-Predikatien ten half vyf uuren. Doch de Belydenis-Predikatien, des Vrydags-, en de Voorbereidings-Predikatien, des Saturdags 's avonds, vangen ten vier uuren aan. KERK-BESTIER.

Al in de zeſtiende en zeventiende eeuwen, is, by verſcheiden' Keuren, zorg gedraagen, tegen het ontheiligen van den Zondag, door het dryven van openbaaren Koophandel; het uitſtallen; het tappen; het doen van zwaaren arbeid, door Waagdraagers, Schuitenvoerders en diergelyken; het vertoonen van Kamerſpelen; het houden van Schermen Dansſchoolen enz. (*k*). Eenigen van deeze Keuren zyn, ſedert, vernieuwd. Men mag, des Zondags, voor twaalf uuren, onder de Predikatie, geene gelagen zetten, en, dien dag, geenerlei gedruiſch maaken omtrent de Kerken. Ook is, in 't jaar 1737, verbooden, des Zondags voor zeven uuren des avonds, zingende, of op Inſtrumenten ſpeelende, door de Stad te vaaren (*l*).

Claſſis van Amſterdam.

De twee Predikanten der Engelſche Presbyteriaanſche Kerke hier ter Stede behooren, zo wel als de Predikanten der Nederduitſche Gereformeerde Kerke, tot de Claſſis van Amſterdam, die, in 't geheel, uit twee en vyftig Predikanten beſtaat, te weeten, twee en dertig uit de Stad, waar onder de twee Engelſchen begreepen, en de twee Profeſſoren, die elk eenen halven Predikantsdienſt waarneemen, voor twee Predikanten, gerekend zyn; twee uit Weesp, twee uit Naarden, twee uit Muiden, een van Muiderberg, een van Hilverſom, een van Huizen, een van Blarikom en Laren, een uit de Oude Loosdrecht, een uit de Nieuwe Loosdrecht, een van Loenen, een van 's Graavenland, een van Ouderkerk, een van Amſterveen, een van Waverveen, een van Diemen, een van Slooten en een Slooterdyk. In de Claſſis van Amſterdam, zitten, behalve de Predikanten, ook twee Ouderlingen uit de Stad. Uit de andere Steden en Plaatſen, wordt, nevens een' Predikant, ook gemeenlyk, een Ouderling afgezonden. De Claſſis van Amſterdam zit, zevenmaal in 't jaar, in de Nieuwe Kerke, den tweeden Dingsdag in January; den eerſten Maandag in April, in May, in Juny, in September, en in October, en 's Maandags,

(*k*) Handv. *bl.* 117.
(*l*) Handv. *bl.* 118, 119, 120.

Kerk-bestier.

dags, agt dagen voor het houden van de Noordhollandſche Sinode, welke haare zittingen, met den laatſten Dingsdag in July, aanvangt, en om het zevende jaar, te Amſterdam, gehouden wordt. Doch zo 'er een Bededag, of een der verſchietende Feeſtdagen van Paaſchen, Pinkſteren of Hemelvaartsdag valt, in de week, waarin, anderszins, de Claſſis zou moeten gehouden worden, wordt zy, tot den volgenden Maandag, uitgeſteld.

Naamlyſt der Predikanten van de Nederduitſche Gereformeerde Kerke.

Zie hier de Naamlyſt van alle de Nederduitſche en Hoogduitſche Predikanten deezer Stad, zo als dezelve, in 't jaar 1764, gedrukt en uitgegeven is:

1578. 1. Joannes Kuchlinus, *beroepen van Embden, is* 1596. *geworden Regent van 't Collegie binnen Leyden, alwaar by* 1606. *is overleden.*

2. Petrus Hardenbergius, *beroepen uit Embderlant, is* 1580. *van hier te Zwol beroepen.*

1580. 3. Martinus Lydius, *beroepen van Antwerpen, is* 1585. *geworden Profeſſor Theologiæ tot Franequer, alwaar by in 't jaar* 1600. *is overleden.*

4. Joannes Nicolai a Waſſenaar, *beroepen van Wydenes, is in 't zelve jaar overleden, den* 28 *October.*

5. Hillebrandus Cuneus, *beroepen van Hoog-Carſpel, is* 1583. *van zyn dienſt ontſlagen.*

6. Joannes Ambroſius, *beroepen van Sybe-Carſpel, is* 1599. *den* 16 *October overleden.*

1581. 7. Joannes Hallius, *beroepen van Leyden, is* 1619. *den* 2 *October overleden.*

1583. 8. Everardus Hermanni, *Amſtelodamenſis, ber. van Maeslant, tot eerſte Predicant albier in 't Gaſthuis is* 1589. *overleden.*

1585. 9. Petrus Plancius, *Predicant geweeſt zynde te Bruſſel, als de Prins van Parma dezelve Stad gewonnen had, hier beroepen, en overleden* 1622. *den* 25 *May.*

1588. 10. Jacobus Arminius, *Proponent zynde albier beroepen, en* 1603. *geworden Profeſſor Theologiæ te Leyden. in* 1609. *den* 19 *October overleden.*

1590. 11. Johannes Halbergius, *Proponent zynde, albier beroepen in 't Gaſthuis, en* 1599. *in de Kerken, is* 1606. *overleden.*

1599. 12. Lucas Ambroſius, *beroepen van Muyden, in't Gaſthuis, en* 1610. *in de Kerken, overl.* 1628.

1600. 13. Joannes Urſinus, *beroepen van Utrecht, is* 1620. *overleden.*

1601. 14. Joannes la Maire, *Proponent zynde albier beroepen is* 1642 *den* 4 *Juny overleden.*

1602. 15. Warnerus Helmichius, *beroepen van Delft, is* 1608 *overleden.*

1603. 16. Jacobus Roelandus, *beroepen van Franckendael, en* 1618. *geweeſt Aſſeſſor in 't Synode Nationael te Dordrecht, en daar na te Leyden gecommitteert tot de overſetting des Bybels,* 1632. *overleden.*

1608. 17. Caſparus Heydanus, *beroepen van Frankendaal, is* 1626 *den* 14 *January overleden.*

1610. 18. Joannes Cornelius Silvius, *Amſtelodamenſis, beroepen van Sloten, in 't Gaſthuis, en* 1622. *in de Kerken, is* 1638. *den* 19 *Nov. overleden.*

19. Jacobus Triglandius, *beroepen van Stolckwyck, en* 1634 *geworden Profeſſor Theologiæ te Leiden, aldaar* 1654. *den* 11 *April overleden.*

20. Rudolphus Petri, *Amſtelodamenſis, ber. van Saanredam, is* 1649. *den* 4 *Juny overleden.* Kerk-bestier.

21. Goſuinus Geldorpius, *beroepen van Sneek, is* 1627. *den* 11 *Auguſtus overleden.* 1612.

22. Adrianus Smoutius, *beroepen van Overmaas, tot het jaar* 1630. *den* 7 *January uit de Stad vertrekkende is tot Rotterdam* 1646. *overleden.* 1620.

23. Otto Badius, *beroepen van Huchelhoven en Lövenigh uit Gulickerlant, tot eerſte Predicant albier in 't Hoogduyts, en* 1626 *in de Nederduytſe Kerken, is* 1664. *den* 8 *Mey overleden.*

24. Joannes Kloppenburg, *Amſtelodamenſis, beroepen van Heusden, is* 1630. *in den Briel Predikant geworden, en* 1640. *Profeſſor Theologiæ te Harderwyk, en* 1644. *te Franeker, overleden* 1652. 1621.

25. Jacobus Laurentius, *Amſtelodam., beroepen van Naerden, is* 1644. *den* 19 *Maart overled.*

26. Eleazar Swalmius, *beroepen van Schiedam, is* 1652. *den* 4 *Juny overleden.*

27. Anthonius Plancius, *beroepen van Ooſterhout, in't Gaſthuis, overleden den* 29 *Febr.* 1623. 1622.

28. Petrus Wachtendorp, *beroepen van Linnig, uit Gulickerlant, overleden* 1652. 1623.

29. Cornelis Hanekopius, *Predikant geweeſt zynde te Breda, is als het Spinola gewonnen hadde, in July albier beroepen en* 1626. *in November van zyn dienſt ontſlagen, is* 1655. *overleden den* 15 *July.* 1625.

30. Petrus Pulleus, *beroepen van Amſtelveen in't Gaſthuis, is* 1629 *overleden.*

31. Fredricus Keslerus, *beroepen van Stolburg, in 't Hoogduyts, is* 1636. *na Braſil vertrokken, en na zyn wederkomſte* 1643 *beroepen in de Nederduytſe Kerken albier, overleden* 1650. *den* 15 *September.* 1626.

32. Henricus Geldorpius, *beroepen van Leeuwaarden, is* 1652. *den* 6 *October overleden.* 1628.

33. Joannes de Mourcourt, *Amſtelodamenſis, beroepen van Weesp in't Gaſthuis albier, en* 1667. *den* 16 *Auguſtus om zyn ouderdom en ſwakheid Emeritus geworden.* 1630.

34. Petrus Claſenius, *beroepen van Domburgh uit Zeelant, is* 1636. *den* 3 *December overleden.* 1632.

35. Anthonius Haringhoek, *beroepen van Amersfoort, is* 1636. *den* 25 *February overleden.* 1633.

36. Lucas Trelcatius, *beroepen albier uit de Franſe in onze Nederduytſe Kerken, is* 1638. *den* 28 *April overleden.* 1634.

37. Wilhelmus Somerus, *beroepen van Alkmaar, overleden* 1649. *den* 30 *September,*

38. Jacobus Hollebeek, *beroepen van Amersfoort, is* 1650. *den* 30 *November overleden.* 1636.

39. Petrus Wittewrongel, *beroepen van Zierikzee, beveſtigt op den* 31 *July, overleden* 1662. *den* 7 *December.* 1638.

40. Joannes Rulitius, *beroepen uit de Engelſe Kerke, in de Hoogduytſe, is* 1652 *van hier na Heydelberg beroepen, en* 1655 *weder van Heydelberg albier gekomen in de Nederduytſe Kerk, is op den* 16 *May beveſtigt, daar na inſtantelyk verſogt zynde, is* 1666. *den* 7 *Auguſtus voor de tweedemaal in de Hoogduytſe Kerk gegaan, en 't zelfde jaar overleden.* 1639.

41. Henricus Rulæus, *beroepen van Weesp, is den* 25 *May beveſtigt en den* 22 *October* 1680. *overleden.* 1640.

42. Petrus Leupenius, *beroepen van Hattem, beveſtigt den* 30 *January, overleden den* 15 *January* 1670. 1642.

43. Wil-

KERK-BESTIER. 1645. 43. Wilhelmus Schotanus, *beroepen van Sneek, beveſtigt den* 20 *July*, *is* 1664. *in Maart om zyn ouderdom en zwakheid Emeritus geworden, en* 1666. *den* 15 *December overleden.*

1646. 44. Cornelius Coſſius, *beroepen van Purmerent, is op den* 13 *April beveſtigt, en* 1661. *den* 22 *February overleden.*

1647. 45. Harmanus Langelius, *beroepen van Rotterdam, op den* 16 *Auguſtus beveſtigt, en* 1666. *den* 10 *September overleden.*

1649. 46. Joannes Heydanus, *beroepen van Rotterdam, is op den* 28 *November beveſtigt, en* 1670. *den* 14 *Juny overleden.*

1650. 47. David Rotheus, *Amſtelodamenſis, Proponent zynde, albier beroepen, den* 10 *April beveſtigt is* 1655. *den* 6 *Auguſti overleden.*

48. Caſparus de Carpentier, *beroepen van Amersfoort, den* 17 *April beveſtigt en* 1667. *den* 12 *May overleden.*

1651. 49. Abrahamus Roehof, *Amſtelodamenſis, beroepen van Ilpendam, beveſtigt den* 7 *May, overleden den* 7 *February* 1682.

50. Petrus Proëlius, *beroepen van Gouda, den* 7 *Mey beveſtigt, overleden den* 19 *Aug.* 1661.

51. Samuel Coop a Groen, *beroepen van Weſtſanen, den* 12 *November beveſtigt, en overleden den* 21 *January* 1686.

1652. 52. Carolus Schulerus, *beroepen van Steenbergen, den* 7 *July beveſtigt en overl.* 17 *April* 1670.

53. Petrus Gribius, *beroepen van Middelburg, uit de Engelſe Kerk aldaar, in de Hoogduitſe Kerk albier bev.* 10 *Nov. overl. den* 27 *Maart* 1660.

54. Menſo Joannes, *beroepen van Zwol, beveſtigt den* 8 *December*, 24 *May* 1664. *overleden.*

1653. 55. Joannes de Gavarel, *Amſtelodamenſis, beroepen van Harderwyk, beveſtigt den* 5 *Jan. in 't zelve jaar den* 4 *Maart overleden, zonder (vermits zyn ziekte) dienſt aan de Kerk gedaan te hebben.*

56. Robertus Junius, *beroepen van Delft, beveſtigt den* 9 *Feb., overl. den* 28 *Auguſtus* 1655.

57 Otto Belcampius, *beroepen van Deventer, en den* 20 *April beveſtigt, overl. den* 11 *July* 1685.

1654. 58. Abraham de Roy, *beroepen van Zutphen, den* 15 *Maart beveſtigt, is* 1680. 21 *April overled.*

1656. 59. Jacobus Clerquius, *beroepen van Haarlem, beveſtigt* 20 *Feb., overleden* 2 *Novemb.* 1680.

60. Andries Lansman, *beroepen van Leyden, beveſtigt den* 5 *Maart, overleden* 12 *Sept.* 1666.

61. Lucas Vinckius, *beroepen van Alkmaar, den* 7 *Mey, overleden den* 19 *April* 1671.

1660. 62. Laurens Laurentius, *Amſtelodamenſis, beroepen van Dordrecht, beveſtigt op den* 18 *Jan. is* 1672. *den* 28 *Jan. overleden.*

63 Johannes Nieuwenhuſius, *beroepen van Nimwegen, en beveſtigt den* 21 *Maart, overleden den* 12 *January* 1681.

1661. 64. Iſaacus le Maire, *Amſtelodamenſis, beroepen van Rotterdam, beveſtigt den* 3 *April, overl. den* 6 *May* 1692

65. Jacobus Triglandius, *beroepen van Haarlem, beveſtigt* 17 *July, is den* 8 *Nov.* 1664. *overled.*

66. Laurentius Homma, *Amſtelodamenſis, beroepen van Enkhuyzen den* 18 *December, overleden den* 4 *January* 1681.

1662. 67. Joannes Viſſcherus, *beroepen van Zutphen, beveſtigt den* 1 *October, overl. den* 22 *April* 1694.

1663. 68. Gerardus Havicius, *beroepen van Leyden, is beveſtigt den* 10 *Juny, Emeritus geworden* 25 *July* 1698. *overleden* 15 *May* 1699.

69. Cornelius Lycochton, *beroepen van Rotterdam, beveſtigt den* 2 *Maart, overleden den* 29 *Juny* 1685. KERK-BESTIER. 1664. 1665.

70. Nicolaes de la Plancque, *beroepen van Kampen, beveſtigt* 13 *May, overleden den* 8 *Auguſtus* 1702.

71. Cornelis Dankerts, *Amſtelodamenſis, beroepen van Gorcum, beveſtigt den* 13 *September, overleden den* 27 *January* 1693.

72 Henricus Kieftius, *beroepen van Alkmaar, beveſt. den* 5 *Dec. overleden den* 25 *May* 1683. 1666. 1667.

73 Henricus Rynsdyk, *beroepen van Oudewater, beveſtigt den* 9 *Jan. overl. den* 6 *Maart* 1689.

74 Petrus Schaak, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt den* 17 *July, overleden den* 17 *Sept.* 1708.

75. Johannes Silvius, *beroepen van Zittert in de Hoogduitſe Kerk albier, beveſtigt den* 2 *Auguſtus, overleden den* 6 *Juny* 1699.

76 Segerus van Son, *beroepen van Rotterdam, beveſtigt den* 11 *September, overleden den* 14 *Maart* 1687.

77 Rudolphus Rulæus, *beroepen van Graft, in het Gaſthuis, beveſtigt den* 4 *Maart, overleden den* 9 *Juny* 1688 1668.

78. Petrus van der Hagen, *Amſtelodamenſis, beroepen van Leyden, beveſtigt den* 1 *Maart, overleden* 1671 *den* 3 *July.* 1670.

79 Gualterus Boudaen Courten, *beroepen van ter Veere, beveſtigt den* 31 *Auguſtus, overleden den* 14 *February* 1684.

80. Bernardus Homoet, *beroepen van Rotterdam, beveſtigt den* 14 *December, Emeritus geworden* 20 *Sept.* 1708. *overleden* 22 *April* 1717. 1671.

81. Bernardus Somer, *beroepen van Vliſſingen, beveſtigt den* 29 *Nov., overl. den* 2 *July* 1684. 1672.

82. Gysbertus Ooſtrom, *beroepen van Kuylenburg, beveſtigt den* 21 *Febr., overl. den* 6 *May* 1706.

83. Jacobus Beugholt, *Amſtelodamenſis, beroepen van Ooſtzanen, beveſtigt den* 14 *Auguſtus, overleden den* 10 *September* 1677. 1677.

84. Joannes Relant, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt den* 19 *Dec., overleden den* 18 *Aug.* 1703. 1679.

85. Theodorus Beels, *beroepen van Maasſluis, beveſtigt den* 19 *February, overleden den* 31 *Auguſtus, in 't zelve jaar.*

86. Balthaſar Becker, *beroepen van Weesp, beveſtigt den* 31 *Dec., overleden den* 11 *Juny* 1698. 1682.

87. Joannes Oyers, *beroepen van Zwol, bev. den* 15 *Dec. en overleden den* 5 *Juny* 1704. 1681.

88. Guilielmus Anſlaar, *beroepen van Delft, beveſtigt den* 2 *Feb., overleden den* 14 *July* 1694.

89. Gerbrandus van Leeuwen, *beroepen van Haarlem, beveſtigt den* 2 *Maart, overl.* 11 *May* 1721.

90. Joannes van Doreſlaer, *Amſtelodamenſis, beroepen van Medenblick, beveſtigt den* 30 *Maart, overleden den* 2 *April* 1707. 1682.

91. Jacobus Vaſſeur, *beroepen van Swammerdam, beveſtigt den* 19 *April, overl. den* 11 *Jan.* 1686. 1683.

92. Hero Sibersma, *beroepen van Harlingen, is den* 15 *Auguſtus beveſtigt, Emeritus* 1727. *overleden den* 4 *Maart* 1728. 1684.

93. Albertus van Weſterhoff, *beroepen van Slooterdyk, beveſtigt den* 23 *April, overleden den* 27 *September* 1702.

94. Johannes Smith, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt den* 30 *April, overl. den* 23 *May* 1710.

95. Caſparus Ruppius, *beroepen van Weſel, beveſtigt den* 17 *September, Emeritus geworden* 28 *July* 1722, *overleden den* 11 *Maart* 1727. 1685.

96. Gerard van der Port, *beroepen van Londen in*

Kerk-bestier.

in Engelant, beveſtigt 28 *October, overleden* 10 *September* 1691.

97. Adrianus van Weſel, *beroepen van Leeuwaarden, beveſtigt* 18 *Nov., overl.* 16 *Jan.* 1710.

1686. 98. Joannes de Roy, *beroepen van Edam, beveſtigt den* 5 *May, overleden den* 11 *Febr.* 1705.

99. Leonardus Groenewegen *beroepen van Schoonhoven, beveſtigt den* 17 *Juny, overleden den* 6 *May* 1696.

1687. 100. Petrus du Bois, *beroepen van Gorcum, beveſtigt* 25 *May, overleden* 3 *Maart* 1698.

1688. 101. Daniel Eversdyk, *Amſtelodamenſis, beroepen uit de Zype, in 't Gaſthuis, beveſtigt* 22 *Auguſtus, overleden* 28 *Aug.* 1726.

1689. 102. Jacobus Streſo, *beroepen van Delft, beveſtigt* 12 *Juny, overleden* 11 *April* 1708.

1691. 103. Lamb. Zegers, *beroepen van Monnickendam, beveſtigt* 18 *Nov., overleden* 8 *Octob.* 1727.

1692. 104. Adrianus van Ooſtrum, *beroepen uit de Engelſche Kerk alhier, beveſtigt* 20 *July, overleden* 10 *January* 1716.

1693. 105. Cornelius Schulting, *beroepen van Gorcum, beveſtigt den* 18 *Oct. overl. den* 12 *Juny* 1725.

106 Hieronymus van Alphen, *beroepen van Zutphen, beveſtigt den* 25 *Octob. en* 1715. *geworden Profeſſor Theologiæ te Utrecht*, 1742. *aldaar overleden.*

1694. 107. Hugo van der Helſt, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt* 19 *Sept. overleden* 11 *July* 1727.

108. Henricus Winter, *beroepen van Kapelle aan den Yſſel, beveſtigt den* 14 *November en overleden den* 27 *Aug.* 1700.

1696. 109. Adrianus Beukelaar, *Amſtelodamenſis, beroepen van Utrecht, beveſtigt den* 30 *Sept. overleden den* 29 *Maart* 1717.

1698. 110. Tako Hajo van den Honert, *beroepen van den Briel, beveſtigt den* 18 *May, en* 1714. *geworden Prof. Theol. te Leyden, aldaar overl.* 1740.

111. Eliſa van der Horſt, *beroepen van Monnickendam, bev. den* 24 *Aug. overl. den* 30 *Sept.* 1728.

112. Florentius Bomble, *beroepen van Zwol, beveſtigt den* 16 *Nov., overl. den* 25 *Jan.* 1722.

1699. 113. Clemens Streſo, *beroepen van Repelen, uit het Graafſchap Meurs, beveſtigt in de Hoogduytſe Kerk, den* 4 *Octob., overleden den* 31 *Jan.* 1718.

1700. 114. Paulus Steenwinkel, *beroepen van 's Hertogenboſch, beveſtigt den* 28 *Nov., overleden den* 7 *April* 1740.

1702. 115. Otto Brantz Swalmius, *beroepen van Enkhuyſen, bev. den* 22 *Oct., overl.* 6 *May* 1710.

116. Joſias Hollebeek, *beroepen van Haarlem, den* 3 *Dec., overleden den* 13 *Juny* 1726.

1703. 117. Johannes van Staveren, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt den* 4 *November, overleden den* 6 *November* 1724.

1704. 118. Johannes van der Hagen, *beroepen van Leyden, beveſtigt den* 17 *Auguſtus, overleden den* 25 *Juny* 1739.

1705. 119. Franciscus Burmannus, *beroepen van Enkhuyſen, beveſtigt den* 10 *May, en* 1715. *geworden Profeſſor in de Theologie tot Utrecht,* 1719. *aldaar overleden.*

1706. 120. Abraham Chanfleury, *beroepen van 's Hertogenboſch, beveſtigt den* 8 *Aug., overleden den* 21 *Sept.* 1714.

1707. 121. Gerardus Puppius Hondius, *beroepen van Hoorn, beveſtigt den* 19 *Juny, overleden den* 9 *Maart* 1740.

1708. 122. Hermanus van de Wall, *beroepen van Zutphen den* 8 *July, overl. den* 7 *May* 1733.

Kerk-bestier.

123. Johannes d'Outrein, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den* 16 *Dec., overl. den* 24 *Feb.* 1722.

124. Nicolaas Wiltens, *beroepen van 's Hertogenboſch, den* 23 *Dec. Emeritus geworden in Mey* 1733. *en overleden den* 4 *April* 1734.

125. Wilhelmus Vonk, *beroepen van Delft, bev.* 1710. *den* 6 *April, overleden den* 9 *Sept.* 1724.

126. Johannes Cramer, *beroepen van Delft, bev. den* 28 *Sept., overleden den* 6 *Octob.* 1718.

127. Petrus Boudaan, *beroepen van Utrecht, bev. den* 5 *Octob., overleden den* 30 *Mey* 1734.

128. Joannes Junius, *Amſtelod., ber. van Leeu-* 1715. *waarden, beveſtigt den* 17 *Febr., overleden* 1729.

129. Johannes Thierens, *Amſtelodamenſis, beroepen van Arnhem, beveſtigt den* 24 *February, overleden den* 9 *Aug.* 1721.

130. Johannes de la Moraiſiere, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den* 5 *May, overleden den* 13 *October* 1758.

131 Johannes Petrus Canzius, *beroepen van Alkmaar, beveſtigt den* 12 *May, overleden den* 12 *May* 1742.

132. Henricus Vos, *beroepen van Utrecht, bev.* 1716. *den* 3 *May, overleden den* 2 *Octob.* 1752.

133. Johannes van Dooreſlaar, *beroepen van Dor-* 1717. *drecht, beveſtigt den* 11 *July, overleden den* 8 *Sept.* 1719.

134. Johannes Hagelis, *Amſtelodamenſis, beroe-* 1718. *pen van Dordrecht, beveſtigt den* 25 *Decemb. overleden den* 16 *Nov.* 1735.

135. Johan Goſewyn Everhard Alſtein, *beroepen* 1719. *uit Brandenburg, in de Hoogduytſe Kerk, beveſtigt den* 19 *Nov. overl. den* 25 *May* 1740.

136. Cornelius Houthof, *beroepen van Dordrecht, bev. den* 26 *Nov., overl. den* 22 *April* 1752.

137. Johannes Backer, *Amſtelodamenſis, beroepen* 1721. *van Maasſluys, beveſtigt den* 24 *Auguſtus, overleden den* 10 *Jan.* 1743.

138. Petrus Elzevier, *beroepen van Enkhuyſen, bev. den* 2 *Nov., overleden den* 7 *April* 1754.

139. Johan Viſſcher, *beroepen van Amersfoort,* 1722. *bev. den* 19 *April, overleden den* 6 *April* 1759.

140. Johannes Noordbeek, *beroepen van Deventer, bev. den* 12 *July, overl. den* 8 *April* 1749.

141. Leonard Beels, *beroepen van Gouda, beveſtigt den* 1 *Nov., overleden den* 5 *Nov.* 1756.

142. Daniel Bedber, *beroepen van Alkmaar, bev.* 1724. *den* 6 *Febr., overleden den* 6 *Jan.* 1726.

143. Thomas van Son, *Amſtelodamenſis, beroepen van Delft, beveſtigt den* 13 *Feb., overleden den* 21 *Jan.* 1737.

144. Petrus Zaunſlifer, *beroepen van Vianen, beveſtigt den* 24 *Dec., overleden den* 15 *May* 1739.

145. Albertus Haringh, *beroepen van Delft, be-* 1725. *veſtigt den* 4 *Maart, overl. den* 27 *Oct.* 1741.

146. Cornelis van Rhyn, *beroepen van Zutphen, bev. den* 23 *Sept., overl. den* 21 *Nov.* 1745.

147. Franco de Bruyn, *beroepen van Deventer,* 1726. *beveſtigt den* 21 *April, overleden den* 26 *January* 1763.

148. Johannes Plantinus, *beroepen van Utrecht, beveſtigt den* 29 *September.*

149. Cornelius van den Bogaerde, *Amſtelodamen-* 1727. *ſis, beroepen van Hoorn, in 't Gaſthuys, beveſtigt den* 16 *Febr. en in Sept. van 't zelve jaar in de Kerken, overl. den* 7 *Dec.* 1739.

150. Franciscus Halma, *beroepen van Elburg,*

KERK-BESTIER.

beveſtigt den 14 *Sept.*, overleden den 8 *January* 1733.

151. Tiberius Reytsma, *beroepen van Middelburg, beveſtigt den* 19 *Oct.*, *overl. den* 1 *July* 1742.

1728. 152. Theodorus van Schelluyne, *beroepen van Bommel, beveſtigt den* 22 *February.*

153. Wilhelmus Snabelius, *beroepen van Campen, beveſtigt den* 19 *Dec.*, *overleden den* 6 *May* 1732.

1729. 154. Caſparus Goris, *beroepen van Deventer, bev. den* 8 *May*, *overleden den* 8 *Febr.* 1751.

1730. 155. Willem Schiphout, *beroepen van Noortwykerhout, beveſtigt den* 19 *Maart*, *overleden den* 21 *Juny* 1747.

1732. 156. Petrus Hollebeek, *beroepen van Campen, beveſtigt den* 10 *Aug.*, *overleden den* 14 *July* 1750.

1733. 157. Hieronimus van Alphen, *Amſtelodamenſis, beroepen van Leeuwaarden, beveſtigt den* 19 *May*, *zyn dienſt wegens zwakheid nedergelegd Decemb.* 1757. *overleden* 1758.

158. Jacobus Covyn, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den* 2 *Aug.*, *overleden den* 11 *January* 1746.

159. Gerardus Kulenkamp, *beroepen van Delft uit het Gaſthuys, beveſtigt den* 9 *Aug.* 1733.

1734. 160. Broërius Brouwer, *beroepen van Harlingen, beveſtigt den* 22 *Aug. overleden den* 23 *May* 1757.

1736. 161. Joannes Esgers, *Amſtelodamenſis, beroepen van Middelburg, beveſtigt den* 26 *Febr. en* 1740. *Profeſſor Theologiæ geworden te Leyden, en aldaar* 1755 *overleden.*

1737. 162. Martinus Snethlage, *beroepen van Delft, bev. den* 2 *Juny*, *overleden den* 29 *Jan.* 1763.

1739. 163. Samuel Coenraad de Bruine, *beroepen van Middelburg, beveſtigt den* 20 *Sept. overleden den* 30 *Maart* 1748.

1740. 164. Johan Temmink, Wemm: Fil: *ber. van Schoonhoven, in 't Gaſthuis, bev. den* 10 *April* 1740. *en in Nov. van het zelve jaar in de Kerken.*

165. Johannes van der Vorm, *beroepen van Vliſſingen, beveſtigt den* 21 *Aug.* 1740.

166. Jacobus Tyken, *beroepen van Schiedam, en beveſtigt den* 8 *Jaunary* 1741.

1741. 167. Jacob de Jonge, *beroepen van Weſt-Zaandam en beveſtigt den* 12 *Febr. overleden den* 17 *October* 1757.

168. David Brunings, *beroepen van Neckerau, in de Hoogduytſe Kerk, beveſtigt op Paasmaand. namidd. den* 3 *April in de N. Z. Kapel, overleden den* 16 *Juny* 1749.

1742. 169. Johan Albert van Muyden, *beroepen van de Nieuwe Loosdregt, beveſtigt den* 25 *February.*

170. Wilhelmus Peiffers, *beroepen van Delft, beveſtigt den* 19 *Aug.*

171. Jacobus du Marchié, *beroepen van Zierikzee, beveſtigt den* 23 *Sept.* 1742. *overleden den* 30 *Dec.* 1748.

1743. 172. Hermannus Engelberts, *beroepen van Delft, beveſtigt den* 31 *Maart*, *overleden den* 11 *Aug.* 1745.

1745. 173. Rutgerus Schutte, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den* 7 *Nov.*

1746. 174. Johannes Boskoop, *beroepen van Utrecht, beveſtigt den* 6 *February.*

175. Adriaan Johan Elzevier, *beroepen van 's Gravenland. beveſtigt den* 27 *Maart overleden den* 16 *Juny.*

176. Adrianus Buurt, *beroepen van Hanau, beveſtigt den* 25 *Febr.* 1748. KERK-BESTIER.

177. Petrus Noordbeek, *beroepen van Groningen, beveſtigt den* 14 *July.* 1747. 1748.

178. Rutgerus Perizonius, *beroepen van Veendam, beveſtigt den* 15 *Juny.* 1749.

179. Erneſtus Philippus Gerhardus van Eſſen, *beroepen van Hattem, beveſtigt den* 6 *July.*

180. Johannes Jacobus Kesler, *beroepen van Steinfurt, in de Hoogduytſe Kerk, beveſtigt den* 21 *Sept. namid. in de N. Z. Kapel.*

181. Willem Hendrik van Harscamp, *beroepen van de Nieuwe Loosdregt, beveſtigt den* 4 *Octob.*, *overleden den* 11 *Febr.* 1753. 1750.

182. Johannes de Lange, *Amſtelodamenſis, ber. van Nymegen, beveſtigt den* 6 *Juny.* 1751.

183. Winoldus Budde, *beroepen van Arnhem, beveſtigt den* 21 *May.* 1752.

184. Johannes Kalkoen, *Amſtelodamenſis, ber. van Franequer, beveſtigt den* 6 *Aug.*

185. Wilhelmus van den Broek, *Amſtelodamenſis, beroepen van Leiderdorp, beveſtigt den* 31 *Dec.*

186. Adrianus Becol, *beroepen van den Briel, bev. den* 15 *Sept.* 1754.

187. Wilhelmus Coolhaas, *Ling: & Antiq. Orient. Profeſſor, tot Predikant albier beveſtigt den* 2 *Maart.* 1755.

188. Petrus Curtenius, *Amſtelodamenſis, Theol. Profeſſor, tot Predikant albier beveſtigt den* 2 *Maart.* 1755.

189. Johannes van Schelle, *beroepen van Edam, beveſtigt den* 8 *May* 1757. *en* 1758. *Prof. Theolog. geworden te Leiden, en aldaar* 1762 *overleden.* 1757.

190. Daniel Serrurier, *beroepen van Leiden, bev. den* 28 *Aug.*

191. Nicolaas Tetterode, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den* 9 *April.* 1758.

192. Johannes Arnoldus Eck, *beroepen van Zutphen, beveſtigt den* 11 *Juny.*

193. Samuel Claver, *beroepen uit de Ryp, beveſtigt den* 7 *January.* 1759.

194. Rudolph Arend ten Brink, *beroepen van Hattem, beveſtigt den* 21 *Jan.*

195. Hermannus Genet, *beroepen van Delft uit 't Gaſthuis, beveſtigt den* 15 *July*, *overleden den* 26 *July* 1763.

196. Herman Hubert, *beroepen van Campen, beveſtigt den* 15 *May.* 1763.

197. Filips Serrurier, *beroepen van Wilsveen, beveſtigt den* 29 *May.*

198. Joh. Henr. Weſterhoff, *beroepen van Gouda, beveſtigt den* 6 *Nov.*

De OUDERLINGEN, die, voor 't eerſt, in 't jaar 1566, eenigen tyd na de Diakenen, werden aangeſteld (*m*), zyn, te gelyk met de Predikanten, toegenomen in getal, en maaken nu *negen en twintig* Perſoonen uit, alzo aan ieder Predikant een Ouderling toegevoegd is. De Ouderlingen dienen twee jaaren agter een. Het eene jaar, gaan 'er vyftien; het andere jaar, veertien af. OUDERLINGEN.

(*m*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 290.

Kerk-bestier. af. De gewoonlyke Kerkenraad, beſtaande uit Predikanten en Ouderlingen, moet, door hen, buiten gewigtige verhindering, weekelyks, worden bygewoond. In 't algemeen, zyn de Ouderlingen verpligt, zo hier, als elders hier te Lande, te waaken op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. Ten dien einde, zyn zy gehouden, de Predikatien, in alle de Kerken, by te woonen. De weekelykſche zitting in de Weſter-Kerke, die met de Vrydags-Avonds-beurte aanvangt, is tuſſchen vier Ouderlingen verdeeld, ieder van welken eene week zit. Doch die des Zondags zyne beurt in de Weſter-Kerke heeft gehad, moet ook, wanneer 'er 's Vrydags in de Nieuwe-zyds-Kapel wordt gepredikt, aldaar zitten. De twee Avondmaalen, in de Weſter-Kerke, worden, door een' van de vier Ouderlingen, terwyl een andere de gewoonlyke zitting waarneemt, bygewoond. De zitting in de Nieuwe en Gaſthuis-Kerken, verwiſſelt tuſſchen vier andere Ouderlingen. En als een van deezen by 't eerſte Avondmaal in de Nieuwe Kerke zitting heeft, woont ook zyn opvolger het zelve by. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, gaat de weekelykſche zitting rond tuſſchen zes andere Ouderlingen. De opvolger van hem, die, op de eerſte Avondmaalen, in deeze twee Kerken, zitting heeft, woont dezelven ook by. Ook woonen twee van deeze zes Broeders, by beurte, de een het eerſte Avondmaal, in de Zuider-Kerke, en de ander het tweede, in de Nieuwe-zyds-Kapel, by. In de Nieuwe- en Gaſthuis-Kerke, en in de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, zit ieder Ouderling twee weeken agter een. De Zitting in de Nieuwe-zyds-Kapel en Amſtel-Kerke, gaat rond tuſſchen vyf Broeders, ieder van welken, eene week in de eene Kerke gezeten hebbende, ook eene week in de andere Kerke zit. Wanneer 'er, 's Donderdags, in de Amſtel-Kerke gepredikt wordt, begint de weekelykſche zitting aldaar met dien dag, anders des Vrydags, en op Bededag, des Woensdags. De Broeder, die des Zondags in de Nieuwe-zyds-Kapel zit, moet de Catechiſatie aldaar ook bywoonen. Het eerſte Avondmaal, in deeze en in de Amſtel-Kerke, wordt, door de opvolgers van hun, die dan in deeze Kerken zitting hebben, bygewoond. In de Noorder- en Eilands-Kerke, verwiſſelt de zitting ook tuſſchen vyf Broeders, ieder van welken, zyne beurt eene week in de eene Kerk gehad hebbende, ook in de volgende week, tot de andere Kerk overgaat. Die, op de twee Avondmaalen, hunne tweede vrybeurt hebben, woonen dezelven, ook in de Noorder-Kerke, by. Ook wordt, aldaar, het eerſte Avondmaal, door een' Broeder uit de Gaſthuis-Kerke bygewoond, voor wien de Broeder, die in de Noorder-Kerke zitten moeſt, de beurt in de Gaſthuis-Kerke waarneemt. Het tweede Avondmaal in de Eilands-Kerke, en de Voorbereiding aldaar, wordt bygewoond door den Broeder, die dan zyne eerſte vrybeurt heeft. De zitting in de Zuider- en Ooſter-Kerken is, op gelyke wyze, als de zitting in de Noorder- en Eilands-Kerken, onder vyf andere Ouderlingen, verdeeld. Het tweede Avondmaal in de Zuider-Kerke wordt door den Broeder, die 't langſt zyne vrybeurt heeft gehad, en dat, in de Ooſter-Kerke, door de twee Broeders, die hunne vrybeurten 't laatſt gehad hebben, bygewoond. Die, op het tweede Avondmaal, in deeze twee Kerken, inkomen, moeten ook de Voorbereiding bywoonen. En op deezen voet, moeten de negen en twintig Ouderlingen in de Predikatien komen, of zy verbeuren eene boete, ten behoeve van zeker liefddaadig *Fonds*, waarvan wy, beneden, nader ſpreeken zullen; ten welken einde, altoos plaats in de Bank, voor den Ouderling, die zitten moet, moet worden opengelaaten. Kerk-bestier.

De Catechiſatien worden ook door eenen Ouderling bygewoond. In de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis, geſchiedt zulks door den Ouderling, die den Catechiſeerenden Predikant toegevoegd is. In de Amſtel-Kerke, waar, eens ter weeke, des Maandags, in de zes Winter-maanden, te beginnen met October, en dus maar zes en twintig reizen gecatechiſeerd wordt, zyn de drie oudſte Ouderlingen vry van het bywoonen der Catechiſatien. De Zondags-Catechiſatien, in de Zuider-, Noorder-, Ooſter- en Eilands-Kerken, en in de twee Kapellen, worden bygewoond door de Ouderlingen, die, in die Kerken, zitting hebben gehad. De Ouderlingen verbeuren ook eene boete, zo zy de Catechiſatien, op hunne beurt, niet bywoonen.

Zes maal in 't jaar, voor de gewoonlyke Avondmaalstyden, worden nieuwe Ledemaaten aangenomen, in de Oude en Nieuwe Kerken. Zulks geſchiedt, door twee Predikanten, by beurten; doch de twee oudſte Predikanten en de Hoogduitſche Predikant zyn 'er vry van. Vier Ouderlingen woonen, telkens, deeze aanneeming by, van welken dienſt, de vyf oudſte Broeders dus ook ontſlaagen zyn. De Ouderlingen, de aanneeming van nieuwe Ledemaaten hebbende bygewoond, maaken de Lyſten der zelven op; zien, of zy behoorlyk geboekt zyn, en doen van 't een en 't ander verſlag aan den Kerkenraad. Het aanneemen van

KERK-BESTIER. Ledemaaten, die, uit eene andere gezindheid, tot de Gereformeerde Kerke overgaan, wordt, wanneer het aan de huizen der Predikanten geſchiedt, daar ook dikwils zulken, die in de Gereformeerde Leere zyn opgevoed, worden aangenomen, insgelyks, door eenen Ouderling, bygewoond. De vyf oudſte Ouderlingen, die 't aanneemen der Ledemaaten niet bywoonen, zyn nogtans verpligt, na 't afgaan der Ouderlingen, die zulks laatſt gedaan hebben, het boeken der Ledemaaten, die in January en February aangenomen, en met Atteſtatien van buiten ingekomen zyn, naar te zien. Ook moet een van hun het aanneemen der Ledemaaten zelf bywoonen, in geval de Ouderling, wiens poſt het was, voor het vervullen van zynen dienſt, mogt overleeden zyn. Zo zulk een Ouderling de Catechiſatien in de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis zou hebben moeten bywoonen, moeten deeze zyne beurten, door de vier oudſten, en door dien van den Hoogduitſchen Predikant, worden waargenomen. De Atteſtatien van Ledemaaten, die van buiten inkomen, worden, alle Donderdagen, in den Kerkenraad, ontvangen, door den Predikant, die de voorgaande week voorgezeten heeft; en door zynen Ouderling, die dezelven boekt. Van de Atteſtatien van vertrekkende Ledemaaten wordt ook, door een' Ouderling, boek gehouden. De vier jongſte Ouderlingen houden de Atteſtatieboeken, in welken, zy de aan- en inkomende Ledemaaten, om de twee maanden, moeten intekenen. De twee *Cenſuurboeken* van Mannen en Vrouwen, die voor den Kerkenraad verſcheenen en beſtraft zyn, worden ook, ieder door een' Ouderling, behandeld. In den Kerkenraad, zyn zes Ouderlingen, ieder twee maanden, *Subſcribas* of tweede Schryvers. Tot deeze poſt, komen, in de eerſte plaats, zulken, die meer in dienſt; doch nimmer Subſcriba geweeſt zyn. En zo deezen het vereiſchte zestal niet konnen uitmaaken, gaat men over tot zulken, die in het tweede jaar van hunnen eerſten dienſt zyn: voorts tot zulken, die, in hunnen voorigen dienſt of dienſten, maar eenmaal Subſcriba zyn geweeſt, en, eindelyk, hoewel zulks zeldzaam voorvalt, tot zulken, die deeze poſt reeds tweemaal hebben bekleed. De oudſte in dienſt van deezen zes zit de eerſte als Subſcriba. De Subſcriba brengt in 't *Protocol* in 't net, 't gene, door den Scriba, in *Actis* gebragt is, en geeft den afweezenden Leden kennis van de Commiſſien, die hun zyn opgelegd. Voorts houdt hy een Regiſter van zulken, die onderzogt en goedgekeurd zyn, om uit Catechiſeeren te gaan. Zulke perſoonen moeten ten minſten vyf en twintig jaaren oud, en een jaar Ledemaat geweeſt zyn. Zy worden, tuſſchen de twee Avondmaalen, onderzogt, na dat zy zig, veertien dagen te vooren, hebben aangegeven, op dat 'er tyd zou zyn, om naar hun gedrag te verneemen. Tot het waarneemen der zeven Claſſicale Vergaderingen, worden veertien Ouderlingen benoemd, twee tot elke vergadering. Alle de Predikanten verſchynen in de Claſſis. Tot de Noordhollandſche Sinode, waaronder de Claſſis van Amſterdam behoort, wordt maar één Predikant en één Ouderling afgevaardigd. En als de benoemden tot deeze Commiſſie buiten ſtaat geraaken, omze waar te neemen, wordt hunne plaats, door hunne onmiddelyke opvolgers, vervuld. KERK-BESTIER.

De gewoonlyke huisbezoekingen, voor 't onderhouden van 't Avondmaal, worden door een' Predikant, met den Ouderling, die hem toegevoegd is, elk in zyne Wyk, waargenomen. Doch de twee oudſte Predikanten en de twee oudſte Ouderlingen zyn van het doen van huisbezoekingen vry. De Stad is, derhalve, naar 't getal der overige Predikantsplaatſen en der Ouderlingen, in zeven en twintig wyken verdeeld. Doch hierby komen nog vier wyken buiten de Stad, die de vier jongſte Predikanten, by ſchikkinge, onder zig verdeelen, en daar zy, met hunne toegevoegde Ouderlingen, huisbezoeking doen.

De byzondere Commiſſien van den Kerkenraad, 't zy 'er iet, by Burgemeeſteren of elders, voorgedraagen, of verzogt moet worden, worden, door eenen Predikant en eenen Ouderling, waargenomen. Tweemaal 's jaars, worden de Doopboeken in de Kerken naargezien, in Maart en in September, telkens, door vier Predikanten en vier Ouderlingen: een paar verrigt dit werk in de Oude Kerke, Oude-zyds-Kapel en Eilands-Kerke; een ander paar in de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel; een derde paar, in de Zuider-, Amſtel- en Ooſter-Kerken, en een vierde paar, in de Noorder- en Weſter-Kerken. De *Propoſitien* of Leerredenen over den Catechismus, die, 's Woensdags 's morgens, in 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, geſchieden, worden, tweemaal in 't jaar, door eenen Predikant, en eenen Ouderling, bygewoond. By het doen der groote Rekening van de Diaconie aan Burgemeeſteren, die, eens 's jaars, in January, geſchiedt, zyn ook een Predikant en een Ouderling tegenwoordig. En 't groot *Examen* of Onderzoek der Kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, welk door twee Predikanten geſchiedt, wordt door twee Ouder-

Kerk-bestier. derlingen bygewoond. Eindelyk, houdt een der oudſte Ouderlingen de Kas der Liefdegaaven, 't *Fonds Charitatis* genaamd, waarin hy, jaarlyks, op den laatſten Donderdag voor de verandering des Kerkenraads, de Bos, die, in de Kerkenraads-Kamer, op de tafel ſtaat, in 't byzyn van twee zyner oudſte Medebroederen, ledig maakt. Uit dit *Fonds*, worden, nu en dan, behoeftige Buiten-Gemeenten ondersteund.

Diakenen. De Diakenen der Nederduitſche Gereformeerde Kerke hier ter Stede, aan welken de zorg voor de behoeftige Ledemaaten toevertrouwd is, hebben, in deeze hoedanigheid, ook het opzigt over verſcheiden' Godshuizen, die onder 't bewind der Diaconie ſtaan. De grootte der Stad, en de menigte der arme Ledemaaten maakt het werk der Diakenen zeer laſtig. De laſt wordt egter, merkelyk, verligt, door de nette orde en geregelde ſchikkingen, die zy, op hunnen uitgebreiden dienſt, gemaakt hebben. 't Zal, derhalve, niet onvoeglyk zyn, hier, een kort berigt in te vlyen van de wyze, waarop de dienſt der Diakenen verrigt wordt.

Eerſte opregting der Diaconie albier. Wy hebben, elders, aangetekend, dat de Gereformeerde Gemeente hier ter Stede, zo dra zy, in 't jaar 1566, eenige vryheid van Godsdienſtoefening verkreegen hadt, Diakenen aanſtelde, die de aalmoeſſen, onder de preeke, in houten ſchotelen, vergaderden (*o*). Doch deeze vryheid duurde ſlegts tot in de Lente des volgenden jaars. De Gereformeerde Gemeente verliep toen geheellyk (*p*), en werdt niet herſteld, dan na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578; van welken tyd af, de gewoonlyke Lyſten der Diakenen eerſt aanvangen.

Schets haarer inkomſten en uitgaaven. De inkomſten der Diaconie waren, in 't eerſt, gering, en de laſten zwaar, naar gelang dier inkomſten. In 't jaar 1578, werdt 'er zeventien honderd vyf en veertig guldens, vier ſtuivers, en vier penningen uitgegeven, en maar veertien honderd negen en zeſtig guldens, veertien ſtuivers en drie penningen ontvangen; zo dat 'er twee honderd vyf en zeventig guldens, tien ſtuivers, en een penning te kort kwamen. Doch in de vyf en vyftig volgende jaaren, werdt 'er, altoos, meer ontvangen dan uitgegeven, en, ſomtyds, merkelyke ſommen overgehouden. Zo is 't, in den volgenden tyd (*q*), en tot heden toe, doorgaands gegaan; hoewel 'er, ſomtyds, jaaren tuſſchen beide gekomen zyn, gelyk, onder anderen, in den bangen oorlogstyd, die met het jaar 1672 aanving, geheurd is, waarin de uitgaaven de ontvangſt, verſcheiden' jaaren agtereen, vry wat te boven gingen. In de volgende oorlogen, heeft de Diaconie dit lot, dikwils, moeten ondergaan, en zelfs veelen van haare vaſtigheden, zo Huizen als Obligatien, moeten verkoopen, tot ondersteuninge der behoeftige Ledemaaten. 'tZelfde is, na den ſtrengen winter en duuren tyd des jaars 1740, meer dan eens, gebeurd. Doch men heeft, in 't algemeen, ondervonden, dat de Diaconie beſt heeft konnen beſtaan, in tyden van vrede. Onder haare voornaamſte inkomſten, zyn de Collecten in de Kerken en by de huizen, die haar, van Stads wege, worden toegelaaten. Voorts, bekomt zy, van tyd tot tyd, ook meer of min aanzienlyke erfeniſſen en Legaaten. Haare uitgaaven zyn, allengskens, toegenomen, met het toeneemen der Stad. In de zeſtiende eeuwe, heeft zy, ten hoogſte, niet veel boven de dertig duizend guldens, in een jaar, uitgegeven: in de zeventiende eeuwe, zyn haare uitgaaven tot ruim driemaal honderd duizend guldens opgeklommen: en in de laatſte twintig jaaren, heeft zy, doorgaands, tuſſchen de vier- en vyfmaal honderd duizend guldens, en zelfs, nu en dan, tot boven de vyfmaal honderd duizend guldens, uitgegeven.

Kerk-bestier.

Doch op dat men den ſtaat der inkomſten en uitgaaven der Diaconie, nog byzonderer, zou konnen zien, voegen wy hieronder een uittrekſel uit de groote Rekening, die, jaarlyks, aan Burgemeeſteren overgegeven, en ter Theſaurie bewaard wordt.

Jaarlykſche ſtaat der zelven, van 1578 tot 1763.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1578.	*f* 1745. 4. 4	——	*f* 275. 10. 1
1579.	- 1663. 19. 9	*f* 535. 3. 10	——
1580.	- 2527. 19. 2	- 181. 1. 5	——
1581.	- 2435. 11. 5	- 199. 9. 4	——
1582.	- 2580. 19. 5	- 155. 7. 11	——
1583.	- 2743. 13. 10	- 200. 16. 11	——
1584.	- 4442. 9. -	- 24. 17. 14	——
1585.	- 5244. 10. 15	- 993. 19. 3	——
1586.	- 6567. 6. 14	- 688. 2. 4	——
1587.	- 9939. 18. 11	- 320. 14. 1	——
1588.	- 9487. 16. 9	- 301. 8. 11	——
1589.	- 10510. 14. 8	- 258. 19. 3	——
1590.	- 10687. 6. 8	- 315. - 3	——
1591.	- 11435. 5. -	- 1316. 13. 9	——
1592.	- 12804. 7. 6	- 3050. 8. -	——
1593.	- 14820. 3. 12	- 3633. 5. 13	——
1594.	- 18197. 18. 14	- 5074. 8. 13	——
1595.	- 23176. 19. -	- 3305. 1. 11	——
1596.	- 22964. 6. 14	- 5178. 14. 15	——
1597.	- 25514. 8. 10	- 5135. 11. 14	——
1598.	- 27469. 18. 12	- 4668. - 15	——
1599.	- 32298. 8. 5	- 1935. 9. 14	——

(*o*) II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 286.
(*p*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 303 *enz.*
(*q*) Zie Commelin, *bl.* 489 *enz.*

KERK-BESTIER.	In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1600.	f 33657. 10. 14	f 4539. 17. 4	f ———	
1601.	34758. 10. 15	8925. 6. 13	———	
1602.	43786. 7. 5	16024. 2. -	———	
1603.	47554. 19. 10	19361. 18. 8	———	
1604.	38633. 3. 7	23929. 11. 7	———	
1605.	44352. - 13	25289. 14. 15	———	
1606.	49328. 13. 5	19320. 10. 6	———	
1607.	54402. 17. 11	7081. - 13	———	
1608.	66326. 1. 6	11395. 13. 14	———	
1609.	47653. 14. 15	3201. 9. 4	———	
1610.	59238. 8. 12	4498. 13. 8	———	
1611.	61261. 6. -	2048. 14. 10	———	
1612.	72507. 5. -	9291. 15. 8	———	
1613.	68964. 14. 11	8857. 12. 9	———	
1614.	61706. 10. 8	11588. 18. 2	———	
1615.	66231. 12. 6	10443. 17. 8	———	
1616.	71431. 13. 4	7679. 18. 4	———	
1617.	92757. 10. -	15907. 14. -	———	
1618.	82901. 7. 8	9307. 7. -	———	
1619.	89679. 7. 4	13844. 14. 10	———	
1620.	84667. 11. 11	10865. 7. 13	———	
1621.	99078. 6. 14	1759. 13. 4	———	
1622.	93425. 2. 12	14703. 17. 4	———	
1623.	109228. 13. 8	4549. 17. 4	———	
1624.	124742. 10. 8	12813. 2. 8	———	
1625.	137471. 14. 4	7311. 1. 4	———	
1626.	124141. 2. 8	14555. 11. -	———	
1627.	134618. - 8	12169. 6. -	———	
1628.	145873. 1. 14	6517. 9. 8	———	
1629.	147928. 11. 6	7084. 12. 8	———	
1630.	131505. 3. -	3711. 8. 8	———	
1631.	131399. 10. -	6060. 15. 10	———	
1632.	137801. 5. 12	10545. 8. -	———	
1633.	137894. 14. 2	1498. 5. 2	———	
1634.	146724. - 8	———	535. 2. 11	
1635.	152925. 12. 8	7535. 17. 12	———	
1636.	204975. 4. 9	———	203. 4. 8	
1637.	185917. 10. 5	———	2509. 19. 14	
1638.	172516. 18. 10	179. 9. -	———	
1639.	173023. 9. 10	4056. - 8	———	
1640.	183911. 7. 12	1370. 7. -	———	
1641.	204684. 11. 6	416. 3. 8	———	
1642.	184811. 2. 10	284. 13. -	———	
1643.	195355. 11. -	90. - -	———	
1644.	214233. 15. -	437. 13. -	———	
1645.	253110. 8. 12	256. 9. -	———	
1646.	215609. 14. -	78. 6. -	———	
1647.	230453. 15. -	665. 3. -	———	
1648.	235501. 17. -	546. 15. -	———	
1649.	225322. 1. -	6870. 8. -	———	
1650.	239497. 9. -	867. 8. -	———	
1651.	252821. 2. -	4516. 10. -	———	
1652.	272236. 1. -	445. 15. -	———	
1653.	252934. 4. -	1081. 15. -	———	
1654.	254637. 12. -	———	1494. 19. -	
1655.	f 274543. 17. -	f 1417. 5. 9	f ———	
1656.	322371. 11. 6	5862. 13. 6	———	
1657.	274310. 18. -	8632. 14. -	———	
1658.	264095. 3. 8	5766. 15. -	———	
1659.	253390. 4. -	———	128. 13. -	
1660.	238301. 1. -	6464. 10. -	———	
1661.	280499. 16. -	6145. 7 -	———	
1662.	291484. - 14	———	6121. 17 -	
1663.	325028. 5. -	———	8768. 11. -	
1664.	353864. 9. -	2923. 9. -	———	
1665.	315730. 6. -	3936. 19. -	———	
1666.	334017. 2. -	5079. 16. -	———	
1667.	326554. 11. -	———	10304. 1. -	
1668.	283383. 13. -	3573 2. -	———	
1669.	277207. 10. -	1259. 7 -	———	
1670.	302508. 3. -	1010, 6. -	———	
1671.	297619. 2. -	———	2011. 4. -	
1672.	312967. 6. -	———	4186. 18. -	
1673.	349193. - -	———	5084 14. -	
1674.	348089. 6 -	———	31615. 9. -	
1675.	353860. 18. -	———	14304 19. -	
1676.	358704. 3. -	———	8062. 9. -	
1677.	306046. 6. -	———	9485. 1. -	
1678.	291814. 8. -	1780. 2 -	———	
1679.	268792. 14. -	1860. 5. -	———	
1680.	272527. 11. 8	75725. 14. -	———	
1681.	322478. 17. -	37357. 6. -	———	
1682.	367659. 6. -	———	5337. 1. 8	
1683.	291676 17. -	2190. 16. 2	———	
1684.	276274. 17. -	1861. 17. 8	———	
1685.	259468. 10. -	———	5278. 4. 8	
1686.	263165. 16. -	5060 14. -	———	
1687.	277041. 6. -	1465. 5. -	———	
1688.	283631. 1. -	———	1561. 14. -	
1689.	286282. 16. -	12936. 4. -	———	
1690.	286411. - -	4803. 1. -	———	
1691.	264921. 14. -	4894. 1. -	———	
1692.	270670. 1. -	3608. - -	———	
1693.	251440. 10. -	12546. 9. -	———	
1694.	281416. 6. -	5094. 15. -	———	
1695.	282519. 15. -	2453. 11. -	———	
1696.	276494. 1. -	1709. 15. -	———	
1697.	278615. 7. -	1984. 10. -	———	
1698.	326548. 2. -	7911. 3. -	———	
1699.	296548. 14. -	———	2546. 6. -	
1700.	303659. 6. -	———	4811. 5. -	
1701.	303188. - -	———	3165 12. -	
1702.	325309. 6. -	2723. 17. -	———	
1703.	275121. 17. -	———	2121 7. -	
1704.	308235. 11. -	———	4272 12. -	
1705.	290110. 4. -	———	1480 9. -	
1706.	300142. 11. -	———	6114. - -	
1707.	278936. 17. -	1827. 10. -	———	
1708.	279314. - -	9486. 3. -	———	
1709.	319454. 16. -	2731. 14. -	———	

Kerkbestier.	In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1710	f 320519. 7. -	f 7179. 11. -	f ——	
1711.	355587. 16. -	8322. 1. -	——	
1712.	329476. 18. -	3271. 4. -	——	
1713.	320224. 15. -	2795. 17. -	——	
1714.	355971. 16. -	1468. 14. -	——	
1715.	318056. 16. -	10886. 1. -	——	
1716.	336970. 15. -	9782. 10. -	——	
1717.	282263. 19. -	17921. 14. -	——	
1718.	312476. 4. -	13934. 1. -	——	
1719	383329. 7. -	24420. - -	——	
1720.	321428. 7. -	16508. 11. -	——	
1721.	385138. 5. -	26888. 17. -	——	
1722.	379852. 4. -	30760. 16. -	——	
1723.	352161. 8. -	10444. 8. -	——	
1724.	322211. 2. -	26788. 16. -	——	
1725.	363265. 7. -	27977. 16. -	——	
1726.	367193. 13. -	930. 1. -	——	
1727.	343175. 12. -	8983 15. -	——	
1728.	355922. 18. -	3969. 2. -	——	
1729	392744. - -	4034. - -	——	
1730.	365439. 15. -	8493. 15. -	——	
1731.	401897. 19. -	12871. 15. -	——	
1732.	368116. 12. -	794. 15. -	——	
1733.	403548. - -	3248. 1 -	——	
1734.	356935. 10. -	17665. 10. -	——	
1735.	398812. 19. -	——	417. 9. -	
1736.	346732. 7. -	1290. 7. -	——	
1737.	375412. 6. -	11126. 8. -	——	
1738.	427585. 17. -	4781. 4. -	——	
1739.	399888. 5. -	1468. 16. -	——	
1740.	443183. 1. -	269. 18. -	——	
1741.	518519. 1. -	239. - -	——	
1742.	473761. 15. -	6588. 17. -	——	
1743.	417482. 9. -	335. 3. -	——	
1744.	403233. 18. -	926. 18. -	——	
1745.	420557. 6. -	14929. 2. -	——	
1746.	403387. 17. -	202. 15. -	——	
1747.	402034. 9. -	182. 1. -	——	
1748.	469061. 3. -	574. 7. -	——	
1749.	434235. 13. -	403. - -	——	
1750.	427372. 18. -	602. 16. -	——	
1751.	442404. 4. -	970 17. -	——	
1752.	488570. 6. -	891. 8. -	——	
1753.	432701. 3. -	752. 13. -	——	
1754.	426323. - -	852. 9. -	——	
1755.	451714. 8. -	1550. 7. -	——	
1756.	439446. 8. -	1273. 12. -	——	
1757.	530981. 3. -	1304 13. -	——	
1758.	488606. 17. -	846. 8. -	——	
1759.	524762. 3. -	991. 12. -	——	
1760.	440751. - -	1074. 4. -	——	
1761.	439555. 19. -	663. 4. -	——	
1762.	460242. 7. -	284. 10. -	——	
1763.	455542. 17. -	139. 10. -	——	

Kerkbestier.

In de voorgaande eeuwe en eerder (*r*), heeft de Diaconie, somtyds, eenigen onderstand genooten uit Stads Kasse, of uit de Kasse van byzondere Godshuizen, die aan de Stad verantwoord werdt. Onder anderen, vind ik, dat de Diakenen der Gereformeerde Kerke, in 't jaar 1602, ten behoeve van de armen, op last van Burgemeesteren, tot twee reizen toe, van Kerkmeesteren der Oude Kerke een honderd ponden vlaams ontvangen hebben (*s*). In 't zelfde jaar, ontvingen zy, op gelyken last, van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, tweemaal twaalf honderd guldens (*t*). Ook heeft de Stad, op den een en twintigsten Juny des jaars 1625, eene onlosbaare rente van een honderd en vyftig guldens 's jaars aan de Diaconie geschonken (*u*). De giften van den grond tot het Diaconie-Weeshuis, het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, en de Diaconie Brouwery, van Stads wege geschied (*v*), konnen ook, als een onderstand der Diaconie, worden aangemerkt. Al 't welke wy hier te liever hebben willen aantekenen, om dat sommigen zig verbeeld hebben, dat de Diaconie, nimmer, eenigen onderstand genooten hadt van de Stad. Ondertusschen, is, uit de korte schets van de zwaare inkomsten en uitgaaven der Diaconie, ligtelyk, op te maaken, hoe veel omslags 'er zy aan den dienst der Diakenen, tot welks byzondere beschryvinge wy nu overgaan.

Gewoonlyke Vergaderingen der Diakenen.

De Diakenen houden, weekelyks, des Dingsdags, ten vyf uuren nademiddag, hunne gewoonlyke Vergadering, in de Nieuwe Kerke. Des Donderdags, 's morgens, geschieden, in dezelfde Kerke, de gewoonlyke uitdeelingen: waartoe, en tot eenig ander Dienstwerk, ten dien tyde, ook eenige Broeders vergaderen. En 's nademiddags, komen, ten zelfden dage, ook twee Broeders byeen, voor welken, zulken, die onderstand begeeren, met hunne Attestatien, en verzeld van twee getuigen, Ledemaaten der Kerke, verschynen. Deeze Broeders doen onderzoek naar den staat en 't gedrag der behoeftigen, waarvan wy, hierna, uitvoeriger gewaagen zullen. Zy deelen ook, om de vier weeken, den onderstand uit, die op onvolledige Attestatien genooten wordt.

Byzondere Bedieningen onder dezelven.

Eenige dagen na dat de nieuwe Diakenen verkooren zyn, belegt de aanblyvende Weesboekhouder eene byeenkomst van de gantsche Broederschap, in welke, de byzondere

(*r*) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 410.
(*s*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 203, 204.
(*t*) *Uit* de oorspr. Resol. *van* 17 *Aug. en* 14 *Septemb.* 1602. *berustende in de Nieuwe Kerke.*
(*u*) Groot Memor. *N.* III. *f.* 22 *verso.*
(*v*) Resol. Vroedsch. *Lt A.* 26 *Jan.* 1656. *f.* 53. *Lt. M.* 14 *April* 1681. *f.* 322. *Lt. S.* 26 *Maart* 1688. *f.* 75.

KERK-BESTIER. dere Bedieningen onder de Broeders, by kiezinge, naar den tyd van hunnen dienſt, of, voor de eerſtaankomende, naar hunnen ouderdom, verdeeld worden. Een Broeder, die, te vooren, Weesboekhouder geweeſt is, heeft, nogtans, ſchoon jonger in rang, tot deeze poſt de voorkeuze. Men geeft, in deeze verdeeling, ook ſomtyds, agt op de bekwaamheid en gelegenheid der byzondere Perſoonen; wordende alles, by vriendelyke ſchikking, afgedaan. In gevolge deezer ſchikkinge, zyn 'er, in ieder jaar, negen *Preſidenten*, agt van welken elk zes weeken voorzitten; doch Praeſes negen zit maar vier weeken voor, en wordt, in 't volgende jaar, wanneer hy nog zes weeken voorzit, Praeſes een. De Praeſes doet een gebed, voor 't aanvangen, en eene dankzegging na 't eindigen van elke Vergadering. Na 't gebed, worden de Notulen der laatſte Vergaderinge, door den Scriba, gelezen. Vervolgens, geſchieden de voorſtellen of verzoeken, van welken de Praeſes niets toeſtaan mag, dan 't gene, by de meerderheid der Vergaderinge, goedgekeurd is. Hy gedoogt niet, dat eene Reſolutie der Vergaderinge, die nog geen jaar en zes weeken oud is, in omvraage gebragt worde: ook niet, dat men omvraag doe, om iet in omvraag te mogen brengen. Doch zaaken, die niet met de wetten der Diaconie ſtryden, is hy verpligt, in omvraag te brengen. Ieder heeft regt om een vierdendeel uurs te beſteeden om over eene zaak te ſpreeken, of te adviſeeren: doch meerder niet. De Praeſes ontvangt al 't geld, dat gecollecteerd of geboſſeerd wordt, of op eenige andere wyze inkomt, aan zyn huis, en doet 'er de vereiſchte uitdeelingen en betaalingen uit, zorg draagende, dat het geld tot de Donderdagſche uitdeelinge, behoorlyk verdeeld en opgepakt, aan de Kamer is, waarvan hy 't overſchot naziet met den Scriba, met wien hy ook, als hy afgaat, zyne rekening effent, de overſchietende penningen aan zynen Opvolger overhandigende, en zyne rekening van Ontvangſt en Uitgaave voorleezende in de Vergaderinge, daar zy, tegen de rekening, die de Scriba houdt, wordt naargezien. De Rekeningen of Aſſignatien, die, door den Praeſes, betaald worden, moeten door twee Broeders getekend zyn. Die 't eerſt preſideert, na 't aanſtellen van nieuwe Diakenen, is vry van 't waarneemen der Donderdagſche Kamerdagen, op welken, de dienende Praeſes, verzeld van den Groot-Boekhouder en nog een' Broeder, de uitdeelingen doet, in de groote Uitdeelkamer, terwyl zyn Opvolger, van den Seconde-Boekhouder en een' ander' Broeder verzeld, het zelfde werk, in de kleine Uitdeelkamer, verrigt. Sommige byzondere poſten, te weeten die van Groot-Boekhouder, Seconde-Boekhouder, Vryen Broeder, Scriba, Seconde-Scriba, Groot-Alphabeth-houder en Paſſant-Meester, worden, ieder door één perſoon, twee jaaren agtereen, bekleed. Doch van alle de overigen, die, door twee Broeders, worden waargenomen, gaat 'er, jaarlyks, een af, ſchoon ieder Broeder, in zyne poſt, twee jaaren agter een, blyft dienen. De *Groot-Boekhouder* brengt de Partyen, met de uitdeelingen, welken zy genieten, te boek en op 't Alphabeth in 't Groot-Boek, de rekening van overleeden Partyen opmaakende en ſluitende, en zorg draagende, dat, wanneer de Party, die op een Bedieningbriefje boven aan ſtaat, overleeden is, de langſtleevende geene Bediening geniet, dan na dat deszelfs Lidmaatſchap beweezen is. Wyders, houdt hy aantekening van de open Plaatſen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, en van onverhuurde wooningen, op het Medenblikker Hofje; en draagt zorg, dat zulken, die 't meeſt trekken, zo 't zyn kan, in 't Oude-Mannen of Vrouwenhuis geplaatſt worden. De *Seconde-Boekhouder*, die, met het vermeerderen van de uitdeelingen der Diaconie, tot verligting van den laſt des Groot-Boekhouders, aangeſteld is, houdt ook een Boek, waarin de partyen, die, in de kleine Uitdeelkamer, bedeeld worden, eene rekening hebben. Nog komt 'er jaarlyks een van de twee *Weesboekhouders* aan, die, 's Donderdags, ter Weeskamer van de Diaconie, in de Nieuwe Kerke, verſchynen moeten, en 't Renteboek, Commiſſieboek en Weesboek der Diaconie waarneemen. Hun poſt is, wyders, de erfeniſſen en boedels, die aan de Diaconie komen, te aanvaarden en te redden; de renten der Diaconie te doen ontvangen, en de Commiſſien, uit ſterfgevallen ontſtaande, uit te voeren; dezelven, binnen agt dagen, in 't Commiſſieboek aantekenende. Commiſſien by de Admiraliteit en Ooſt- en Weſt-Indiſche Compagnie zyn hiervan egter uitgezonderd, zynde daartoe afzonderlyke Commiſſariſſen uit de Broederſchap geſteld. De Weesboekhouders houden ook aantekening van alle de kinderen en bejaarden, die, door de Diaconie, beſteed worden; en van zulke Kinderen, die nog wel geenen daadelyken onderſtand genieten; maar aan welken, om dat hunne Ouders Ledemaaten geweeſt zyn, het regt der Diaconie toegeſtaan, dat is, verlof verleend is, om, t'eenigen tyde, in geval zy in ongelegenheid geraaken mogten, onderſtand te mogen vraagen. Voorts, raad-

Preſidenten.

KERK-BESTIER.

Groot-Boekhouder.

Seconde-Boekhouder.

Weesboekhouders.

plee-

Kerk-bestier. pleegen de Weesboekhouders ook met de Broeders *Commiſſariſſen van den Bouw*, over het verhuuren en verkoopen van de huizen der Diaconie. De inkomende Weesboekhouder is, wyders, verpligt, de Notulen der Vergaderinge van 't voorleeden jaar, die, door den Scriba, gehouden zyn, in 't *Groot-Notulen Boek* over te ſchryven. Den Weesboekhouderen is een *Adjunct-Boekhouder*, *Vrye Broeder* genaamd, toegevoegd, die de Hoofden der weekelykſche Commisſien overſchryft, en 's Vrydags, voor twaalf uuren, bezorgt, daar zy behooren. Wyders, ſchryft hy de Quohieren der uithangende Boſſen, en bezorgtze by de Broeders Boſſeerders, die deeze Boſſen, eens 's jaars, moeten ledig maaken. By 't overlyden van een' Praeſes, of van een' Broeder, die een *Bezoekboekje* heeft, moet hy de Kas van den eerſten, of het Boekje van den anderen overneemen, en derzelver poſten vervullen, geduurende welken tyd, hy van boſſeeren en weekelykſche Commiſſien vry is. Ook heeft hy, wanneer hy, voor de tweede reize, in den dienſt komt, de voorkeuze tot het Weesboekhouderſchap, in geval het, door geen' gewezen Weesboekhouder, gekooren wordt.

Vrye Broeder.

Scriba. De *Scriba* of *Schryver* leeſt, in elke gewoonlyke Dingsdags-Vergadering, na 't gebed, de naamen der Broederen op; houdt aantekening van de afwezenden, en in 't byzonder ook van 't voornaamſte, dat, in de Vergadering, voorvalt, en beſlooten wordt; en leeſt zyne *Notulen* van elke Vergadering, in elke volgende Vergadering, voor. Voorts, draagt hy zorg, dat alles, alomme, byzonderlyk, in de Vergadering en in de Godshuizen der Diaconie, naar de wetten en reglementen der Broederſchap, behandeld worde, de boeten invorderende, die op het laat komen, of geheel wegblyven zonder wettig belet, en op andere verzuimeniſſen, geſteld zyn. Wyders houdt hy Contra-Rekening van 't gene de Preſidenten ontvangen en uitgeeven, dezelve, onder anderen, opmaakende, uit de zogenaamde *Viden*, of Memorien van ingebragte penningen en Dubbelden van Aſſignatien, die hem moeten behandigd worden. Hy is verpligt, de Contra-rekeningen der Preſidenten, afzonderlyk, te boeken, en ter Weeskamer over te leveren. Hy houdt ook een Contra-Renteboek, 't welk hy, om de drie maanden, tegen dat der Weesboekhouderen, moet naarzien. Hem wordt een *Seconde-Scriba* of tweede Schryver toegevoegd, die, in de Dingsdags-Vergadering, de Hoofden der Commiſſien leezen; 't getal der Boſſen, waarmede geboſſeerd is, en de Collecten in de Kerken naarzien, en, zo hy eenigen misſlag ontdekt, dien de Scriba opgeeven moet, op dat deeze de boete, daarop geſteld, moge invorderen. 's Donderdags, onderzoekt hy ook, of de Hoofdenboeken en anderen in goede orde gehouden zyn. De boeten, van welken wy ſpreeken, worden bewaard in des Scriba's Boeten-bos, en, by voorkomende gelegenheden, beſteed aan Liefdegaaven, onder anderen, tot losſinge van Slaaven en onderſteuninge van Buiten-Gemeenten, waaronder ook de Lutherſche Broeders niet vergeten worden. Een der Broederen bekleedt de poſt van *Groot-Alphabethhouder*. Zyn werk is, alle behoeftige Partyen, die in de weekelykſche Commiſſie worden verantwoord, en aan 't Groot-Boek genieten, midsgaders, de veranderingen, in de groote Bezoeking voorvallende, op den naam van elke party, naar orde van 't A. B. C., te boek te brengen.

Seconde-Scriba.

Kerk-bestier.

Groot-Alphabethhouder.

De vaſte en verwiſſelende Broeders, die 't Weeshuis en 't Oude Vrouwen- en Mannen-Huis waarneemen, midsgaders, de Gecommitteerden ter beſtieringe van het Corvers-Hof worden, insgelyks, in de voorgemelde byeenkomſt, geſteld; doch wy zullen van derzelver dienſten, in 't beſchryven van deeze Godshuizen, byzonderlyk, handelen. Vervolgens, komt, jaarlyks, aan een van de twee *Gecommitteerden tot de zaaken van de Admiraliteit en van Ooſt- en Weſtindie*, voor zo ver dezelven behoeftige partyen aangaan, welken zy ieder eene Rekening, in hunne boeken, geeven moeten: een der twee *Commiſſariſſen van de Brouwery*; een der twee *Commiſſariſſen van den Bouw en Bakkery*, die opzigt hebben op de huizen, en op de Bakkery der Diaconie; de jaarlykſche koſten, tot herſtelling of verbetering der huizen gedaan, aan de Weesboekhouders opgeeven, en met dezelven, op het verkoopen en verhuuren van huizen, raadpleegen moeten. Zy mogen niet meer dan zes honderd guldens, tot herſtelling of verbetering van eenig huis, beſteeden, zonder uitdrukkelyke bewilliging der Vergaderinge. Wyders, zyn 'er twee *Inſpectores van de Apotheek* in 't Diaconie-Weeshuis, die, tot vyftig guldens toe, voor geneesmiddelen, beſteeden mogen, buiten gelyke bewilliging; twee *Examinateurs* of onderzoekers der *Atteſtatien* van zulken, die eenigen onderſtand begeeren; twee *Commiſſariſſen van de Loots*, die, te gelyk, gemagtigd zyn, tot onderzoek van het Burgerſchap der behoeftigen. De *Loots* is een vertrek aan 't Diaconie-Oude-Vrouwenhuis, daar de Inboedeltjes, die aan de Diaconie vervallen, gebragt, en, door de Suppooſtinne, ten overſtaan van een' der Broederen van de Loots, worden weggeſchikt, om, of tweemaal

Verdere byzondere Dienſten.

KERK-BESTIER. maal 's jaars, in 't openbaar, verkogt, of, ten dienſte van de Diaconie, bewaard te worden. Doch 't Lynwaat, welk in de Loots komt, wordt aan de Zuſteren-Diaconeſſen ter hand geſteld, die 't, ten nutte der Diaconie, uitgeeven. De Broeders van de Loots komen, tweemaal ter weeke, des Woensdags voor-, en des Saturdags nadenmiddag, in 't Oude-Vrouwenhuis, byeen. Voorts, zyn 'er twee *Gecommitteerden, om kinderen van Lidmaaten van buiten ter Vaart te recommandeeren;* 't welk egter niet geſchieden mag, dan met uitdrukkelyke bewilliging der groote Vergaderinge: twee *Laken- en Hoedenkoopers;* twee *Stoffenkoopers;* twee *Linnenkoopers;* twee *Leêrkoopers;* twee *Graanenkoopers;* twee *Boter- en Kaaskoopers*, en twee *Ryſt en Kruideniery-koopers.* Alle inkoopen geſchieden by Ledemaaten der Kerke, binnen der Stede Vryheid woonagtig. Men plagt vaſte Leveraars te hebben. Doch in 't jaar 1740 is beſlooten, dezelven te laaten uitſterven. Zo de inkoopen meer dan drie honderd guldens beloopen zouden, moet 'er de Vergadering eerſt in bewilligd hebben. De vaſte Broeders van 't Oude-Vrouwenhuis koopen de Graanen, ten behoeve der Diaconie-Brouwery. Men aſſigneert, voor de inkoopen, op den Praeſes, by wien men egter eerſt onderzoekt, of hy penningen in voorraad heeft, in geval de Aſſignatien meer dan zes honderd guldens beloopen zouden. Nog is 'er een *Paſſant-Meeſter*, die aan behoeftige doorreizende Ledemaaten, op 't vertoonen eener behoorlyke Atteſtatie van hun Lidmaatſchap, ten hoogſte zes guldens geeven mag, mids zy binnen 's jaars niet wederkomen. Voorts, zyn 'er agt *Gecommitteerden tot het opzigt over de agt Schoolen der Diaconie*, van welken 'er twee zyn aan de oude, en zes aan de nieuwe zyde. Ieder paar Schoolen ſtaat onder 't beſtier van twee Broeders. Zy worden ook *Scholarchen* genaamd, en bezoeken de Schoolen, gewoonlyk, tweemaal, en buitengewoonlyk nog eens, in 't vierdendeel jaars. Ook aſſigneeren zy de Schoolmeeſters, voor hun Loon en Verſchot, op den Praeſes. Eindelyk, worden benoemd de Broeders, die, alle Donderdagen, de Boeken behandelen, en de partyen helpen, die op Atteſtatien genieten. Zy verſchynen, ten getale van zeven tevens, en maaken, met elkanderen, een getal van agt en twintig uit. De beurten om in de Kerken en by de huizen te collecteeren, en om de gecollecteerde penningen te tellen, worden, insgelyks, naar behooren, verdeeld: ook de zesweekſche Commiſſie, om daadelyke of vaſte bediening toe te ſtaan, en de vyftien Bezoekboekjes, naar welken, vyftien paar Broeders, in even zo veele wyken der Stad, KERK-BESTIER. eens 's jaars, de groote bezoeking doen, in welke zy, tot aanhouding, vermeerdering, vermindering, of afwyzing van verleenden onderſtand beſluiten, en, daar 't de nood vereiſcht, iet *extra* toeſtaan. Van alle deeze ſchikkingen, wordt, jaarlyks, een Boekje gedrukt, en aan de Broederen ter hand geſteld; waarin het dienſtwerk, aan elk hunner opgelegd, onderſcheidenlyk, aangewezen wordt.

De arbeid der Diakenen zal klaarder begreepen worden, als wy wat byzonderer zullen hebben getoond, op welk eene wyze, de Diaconie haare voornaamſte inkomſten bekomt, en met welk eene voorzorg, zy dezelven, ten meeſten nutte der behoeftigen, wederom uitreikt.

Orde op het collecteeren in de Kerken.

De Diaconie bezit eenige Huizen en Obligatien, van welken zy huuren en intreſten trekt; doch onder haare voornaamſte inkomſten, zyn, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, de Collecten in de Kerken en by de huizen. 't Is te vermoeden, dat zy, na haare tweede opregting, in 't jaar 1578, tot het doen deezer Collecten, even als andere Godshuizen, verlof zal gekreegen hebben van Burgemeeſteren; hoewel my daarvan geen blyk is voorgekomen. In alle de elf Gereformeerde Kerken, wordt, door Diakenen, onder de preeke, *gecollecteerd*, in zwart lakenſche zakjes, waaraan een klein koperen ſchelletje hangt, en die, aan 't einde van een' langen ſtok, vaſtgemaakt zyn. Doch in de Oude en Nieuwe Kerken, collecteeren Diakenen niet, dan des Zondags 's avonds, en in de Gaſthuis-Kerke, alleen onder de Voormiddags-preeke. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, collecteeren zeven Diakenen, by beurten, in de eerſte twee, en in de andere, drie te gelyk. In de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel, doen zeven andere Diakenen de Collecte, insgelyks by beurten, in de laatſte twee, en in de eerſte, drie te gelyk. Doch de Broeder, die, des Zondags 's avonds, voor 't eerſte Avondmaal, uit de Nieuwe Kerke gaat, is ontſlaagen van by dat Avondmaal dienſt te doen. De Broeder, die, 's Woensdags voor 't eerſte Avondmaal, in de Nieuwe Kerke ingekomen is, moet, Saturdags 's avonds, en 's Zondags voor- en na den middag, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren, en 's Saturdags 's avonds, 't brood tot het Avondmaal ſnyden: ook by de Avondmaalhoudinge dienen; doch hy is, des Zondags 's avonds, vry. De drie Broeders, die anderszins niet collecteeren zouden, moeten, ter deezer gelegenheid, des Saturdags 's avonds, in de Nieuwe Kerke, col-

Kerk-bestier. collecteeren en broodsnyden: aldaar des Zondags by 't Avondmaal dienen, en ook des avonds collecteeren. In de Wester Kerke, collecteeren zeven andere Broeders, insgelyks, drie tevens, en by beurten. Zeven anderen collecteeren, by beurten, in de Zuider-, en in de Ooster-Kerke, twee in ieder Kerke. De Broeder, die, by het tweede Avondmaal, in de Zuider-Kerke inkomt, is ontslaagen van daar by te dienen; wordende den dienst, by het eerste Avondmaal, door den Broeder, die op hem; en den dienst by het tweede Avondmaal, door den Broeder, die op deezen volgt, waargenomen. De Broeder, die, des Zondags van het eerste Avondmaal, uit de Ooster-Kerke uitgaat, dient, in die zelfde Kerke, by het tweede Avondmaal aldaar. Drie andere Broeders neemen, twee tevens, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waar; doch deeze zelfden moeten ook, in de weekbeurten; in de tweede Voorbereiding, des Saturdags 's avonds, en by het tweede Avondmaal, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren: op welken laatstgemelden tyd, de twee Diakenen, die, anders, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zouden hebben moeten collecteeren, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waarneemen. In de Amstel-Kerke, wordt, door drie andere Broeders, by beurten, twee tevens, gecollecteerd. De laatst ingekomen Broeder neemt, nevens den laatst ingekomen Broeder uit de Wester Kerke, de Donderdags-avonds-Collecte, in de Amstel-Kerke, waar; ten ware aldaar maar één Diaken vereischt werdt: in welk geval, de Broeder uit de Wester-Kerke ontslaagen is. Eindelyk, collecteeren de agt overige Diakenen, by beurten, drie te gelyk, in de Noorder-, en twee te gelyk, in de Eilands-Kerke. Doch de Broeder, die, op het eerste Avondmaal, uit de Eilands-Kerke uitgaat, is verpligt, op het tweede Avondmaal, in dezelfde Kerke, te dienen. Men begint, gemeenlyk, een uur na 't aanvangen van den Predikdienst; doch op Avondmaalstyden, terstond na 't afleezen van den Tekst, te collecteeren. By het trouwen in de Kerken, op ongewoone tyden, wordt ook, door twee Diakenen, gecollecteerd. De gecollecteerde penningen worden, terstond na dat de Kerk uitgegaan is, door de Collectanten, gesorteerd, en in lederen zakken geslooten, die zy, door eenen Diaconie-Weesjongen, naar hunne huizen laaten draagen; doch van welken de sleutels, in de Kamer der Diakenen, blyven. 's Dingsdags na de Collecte, des nademiddags, worden de geslooten zakken, in de Telkamer, zynde de groote Uitdeelkamer, en de Bossen, in welken, de Collecte

En op het tellen der penningen, aldaar

by de huizen geschiedt, om de vier weeken, in de Vergadering der Diakenen gebragt; van waar zy, na 't leezen der Notulen, ook naar de Telkamer gebragt worden. De penningen, in de Kerken gecollecteerd, worden, door eenige Broeders, onder de negen Presidenten, geteld. Dit tellen geschiedt, door alle de Diakenen, by beurten. Onder ieder der zeven eerst dienende Presidenten, tellen vyf Broeders: en onder de twee laatsten, samen zeven. Doch de Broeders Bosseerders tellen zelven, insgelyks by beurten, 't gene zy gecollecteerd hebben. In de Telkamer, wordt, behalve de Broeders Tellers, niemant dan den Scriba en Secondе-Scriba toegelaaten. De ongangbaare specien worden, alle zes weeken, door de Broeders-Tellers, verwisseld. De getelde penningen, door eenen der Broederen geboekt zynde, worden, nevens een *Vide* of Lyst der specie, door de Tellers getekend, in Kistjes, aan 't huis van den President gebragt, en, terstond na dat hy afgegaan is, aan zynen opvolger, verantwoord. De Scriba bekomt Dubbelden van deeze *Viden*, omze te konnen boeken.

Kerk-bestier. gecollecteerd.

Orde op het bosseeren, of collecteeren met de Bosse by de huizen.

De Collecte by de huizen geschiedt, om de vier weeken, des Donderdags 's morgens. Hiertoe zyn vyf en twintig Diakenen aangesteld, die, verzeld van twee Diaconie-Weesjongens, om van hunne aankomst, vooraf, aan elke wooning, kennis te geeven, elk eene Wyk der Stad, welke, ten deezen einde, in vyf en twintig Bosseerwyken verdeeld is, rondgaan, en doorkruissen, en met de Bos collecteeren aan de huizen van Gereformeerde Ledemaaten, en van zulke anderen, die gaarne hunne Liefdegaaven aan de Diaconie willen mededeelen, ten welken einde, zy, even als de Gereformeerde *Ledemaaten*, eene L, aan ééne der posten hunner wooningen, laaten stellen door de Diaconie-Weesjongens, die, hiertoe, jaarlyks, kort na den gewoonlyken verhuistyd in May, de Stad doorgaan. 't Gebosseerde geld wordt, onder de Presidenten, 's Dingsdags daaraan, geteld: en 't beloop der gebosseerde penningen, gewoonlyk, door den Sub-Scriba, te boek gesteld.

Wyze, op welke de Diaconie zorgt voor de onderstеuning der behoeftige Ledemaaten.

Dus, kortelyk, hebbende aangeweezen, op wat wyze, de Diaconie een voornaam gedeelte haarer inkomsten, in de Kerken en by de huizen, collecteert, gaan wy nu over, om te doen zien, hoedanig de behoeften der Ledemaaten, door haar, vervuld worden.

Weekelykſche Commiſſie.

Om onderzoek te doen op de behoeften, en dezelven in orde te vervullen, heeft de Broederschap, al voor veele jaaren, *tweederlei* verdeeling gemaakt van de Stad, eene

KERK-BESTIER. in *vier* deelen, van welken een deel de gantſche Oude Zyde vervat; zynde de gantſche Nieuwe Zyde, in drie deelen, bekend by N°. 1, 2, en 3, onderſcheiden: en eene in *vyftien* deelen, naar 't getal der vyftien Bezoekboekjes, getekend van A. tot P. ingeſlooten, waarin de behoeftigen, in ieder deel of wyk woonagtig, opgeſchreeven zyn. Van de eerſte deezer twee verdeelingen wordt gebruik gemaakt, in de waarneeming der *Weekelykſche Commiſſien*, gelyk dezelven genoemd worden, in deezer voege: onder ieder der negen Preſidenten, zyn, tot deeze Commiſſien, vier paar Broeders geſteld, een paar voor de Oude Zyde, en een paar voor ieder der drie deelen van de Nieuwe Zyde. De jongſte in de Commiſſie uit ieder paar neemt dezelfde Commiſſie, nog eens zes weeken, waar, onder den onmiddelyk volgenden Praeſes: en de oudſten in de Commiſſie onder Praeſes een, dienen, op gelyke wyze, als jongſten, onder Praeſes negen; zo dat ieder paar Diakenen, in deeze Weekelykſche Commiſſie, twaalf weeken dient, de Broeders, die onder Praeſes een en Praeſes negen dienen, uitgenomen, die maar tien weeken in de Weekelykſche Commiſſie zyn. Een behoeftige, onderhoud begeerende, vervoegt zig, van twee eerlyke getuigen, Ledemaaten der Kerke, verzeld, des Donderdags, na den middag, met eene Atteſtatie of getuigſchrift wegens zyn Lidmaatſchap, die door den Kerkenraad verleend wordt, voor de Kamer der Diakenen, alwaar de twee Broeders-Examinateurs der Atteſtatien, ten twee uuren, byeenkomen, om op de partyen, die zig aangeeven; derzelver Atteſtatien en getuigen, naauwkeurig onderzoek te doen. Zo zy de aangeeving eerlyk en alles in orde bevinden, ſchryft de oudſte der twee Broederen de naamen, ouderdom en woonplaats der partyen; de naamen en ouderdom van derzelver kinderen, en de naamen der getuigen, op de Atteſtatien: al het welke de jongſte Broeder, op het Atteſtatieboek, aantekent. Men zegt, vervolgens, den partyen aan, dat zy, den volgenden Vrydag of Saturdag, 't bezoek van twee Broederen te wagten hebben. De Broeders-Examinateurs der Atteſtatien wagten, ten zelfden Donderdage, ook de gewoonlyke bezendingen uit den Kerkenraad af; welken dienen, of om iet aan Broederen-Diakenen bekend te maaken, of om de eene of de andere party, welker Atteſtatie niet volkomen is, 't zy dezelve, niet lang genoeg, Lidmaat geweeſt, of hier, niet lang genoeg, voor Lidmaat erkend zy; van wege den Kerkenraad, ter bekominge van onderſtand, gunſtiglyk, voor te draagen: welk laatſte geſchiedt, door den Predikant en Ouderling van de wyk, daar de behoeftige party woonagtig is. Van 't gene den Broederen, uit naame van den Kerkenraad, bekend gemaakt wordt, geeven zy, terſtond, met een *Vide* of briefje, kennis aan den Praeſes, die de *Vide* aan den Scriba behandigt, door wien dezelve genotuleerd, en, ten volgenden Dingsdage, in de volle Vergadering, voorgelezen wordt. In deeze zelfde Vergadering, doen de Broeders-Examinateurs der Atteſtatien, mondeling, verſlag van de verzoeken om onderſtand op onvolledige Atteſtatien, hun, 's Donderdags te vooren, van wege den Kerkenraad, gedaan. De Vergadering beſluit daarop, tot het aanneemen of afwyzen dier Atteſtatien. In 't eerſte geval, wordenze door den jongſte Atteſtatie-Broeder geboekt, en de Predikant en Ouderling, die 't verzoek gedaan hebben, verſtrekken, in dit geval, tot getuigen; waarna de Atteſtatien worden ter hand geſteld aan de Broeders, die in de weekelykſche Commiſſie zyn, elk paar in zyn Quartier: welke Broeders de party, op den gewoonlyken tyd, gaan bezoeken; de verantwoording van dit bezoek, en hunne *Concluſie* of beſluit tot onderſtand, op den rug der Atteſtatie, ſchryven, en zulks, den volgenden Dingsdag, der Vergaderinge voorleezen. De partyen, die dan worden aangenomen, genieten onderſtand om de vier weeken, tot dat hunne Atteſtatie volledig is; waarna zy, verderen onderſtand behoevende, den gewoonlyken weg moeten inſlaan. Van ouds, ſchynt de Diaconie onderſtand verleend te hebben aan alle Lidmaaten; doch in 't jaar 1625, werdt, voor 't eerſt, vaſtgeſteld, dat iemant ten minſte zes maanden Lidmaat geweeſt moeſt zyn, eer hy onderſtand trekken kon van de Diaconie. Deeze tyd werdt, om den grooten toevloed der armen, in 't jaar 1647, op een; in 't jaar 1651, op twee, en in 't jaar 1701, met kennis van Burgemeeſteren, op vier jaaren verlengd. Doch in 't jaar 1759, is, by den Kerkenraad en Diakenen, goedgevonden, te vorderen, dat behoeftigen, die buiten de Vryheid deezer Stad, doch binnen de Vereenigde Provincien en Generaliteits Landen, Lidmaat geworden waren, bewyzen moeſten, ten minſte vyf jaaren; en zo zy, buiten deeze Landen, belydenis gedaan hadden, ten minſte zes jaaren, Lidmaat geweeſt te zyn: aan welk beſluit, welk, insgelyks, door Burgemeeſteren, goedgekeurd is, men zig ſedert gehouden heeft. In 't jaar 1653, was, reeds, by Burgemeeſteren, verſtaan, dat, van twee gehuwden, de langſtleevende, geen Lidmaat zyn-

KERK-BESTIER.

Kerkbestier. zynde, midsgaders de Kinderen, welker ouders geen jaar Lidmaat geweeſt waren, door de Aalmoeſſeniers, zouden onderhouden worden. Doch wanneer man of vrouw een jaar Lidmaat geweeſt waren, zou het onderhoud van beide, en van de kinderen, indien de Lidmaat de langſtleevende geweeſt ware, komen ten laſte van de Diaconie.

Daadelyke Commiſſie op Atteſtatie. De Broeders, die in de weekelyke Commiſſie zyn, doen, ieder paar in zyne wyk, naar de vier wyken, waarin de Stad verdeeld is, onderzoek op de aangegeven' partyen, en belaſten dezelven, zo alles wel gevonden wordt, binnen zes weeken, de vereiſchte beſcheiden Burger-cedul, Trouw-cedul, Doop-cedul, Dood-cedul van overleeden man of vrouw; of zo de man vaart, de beſcheiden van de reis, Transporten en Maandcedulen, om welken, zonder koſten, te bekomen, hun Vrybriefjes gegeven worden, ter Kamer te bezorgen. Voorts, worden zy, tegen den eerſtvolgenden Donderdag, beſcheiden voor de Kamer, alwaar zy, zes weeken lang, om de veertien dagen, bedeeling genieten, in gevolge der gemelde *daadelyke Commiſſie op Atteſtatie*, gelyk zy genoemd wordt. Midlerwyl, ſchryven de Broeders, die in de Commiſſie geweeſt zyn, op de Atteſtatie, en 's Dingsdags daarna, op den rand van het Atteſtatieboek, *Eerlyk werk meriteert vaſte bediening*. De zes weeken verloopen zynde, ſchryft de oudſte Broeder, die dan uit de Commiſſie gegaan is, *Hoofden van Commiſſie tot vaſte Bediening*: waarop de partyen andermaal bezogt worden, door den Broeder, die in de Commiſſie gebleeven, en door den Broeder, die, op nieuws, in dezelve gekomen is: en 't gebeurt, nu en dan, dat men, in deezen tuſſchentyd, zo veel nadere kennis gekreegen heeft van den ſtaat en 't gedrag dier partyen, dat dezelven, geheellyk, worden afgeweezen. Schoon de Diaconie niet gewoon is, na 't eerſte onderzoek, terſtond, vaſte bediening toe te ſtaan; geſchiedt zulks egter, nu en dan, omtrent Perſoonen, die, in overvloed of aanzien geleefd hebbende, buiten hunne ſchuld, tot behoefte vervallen zyn. In zulke gelegenheden, wordt het getuigenis van een' Predikant, Ouderling, of Diaken, voor eene daadelyke Commiſſie, aangenomen, en het afgaan van een Hoofd van Commiſſie tot vaſte Bediening toegeſtaan.

Commiſſie tot Vaſte Bediening. In het doen van de Commiſſie tot vaſte bedieninge, onderzoeken de Broeders alles ten naauwkeurigſte, en tekenen zulks aan op de Hoofden der Commiſſie: waaruit zy eene volledige verantwoording opmaaken, die zy, in de daartoe geſchikte Quohieren, in 't net ſchryven, en, ten volgenden Dingsdage, in de Vergaderinge, voorleezen. De Vergadering keurt het beſluit der Broederen in de Commiſſie goed, of maakt 'er eenige verandering in: waarnaar de bedeeling geſchiedt. Wegens het onderzoek van den ſtaat en omſtandigheden der behoeftigen, zullen wy, beneden, in het beſchryven van de behandeling der Bezoekboekjes, byzonderer berigt geeven. De vaſte Bediening wordt, driezins, naar de nooden zyn, toegeſtaan, of des Winters en des Zomers evenveel; of des Winters, volgens de wetten der Diaconie, en des Zomers met vermindering; of, eindelyk, des Winters volgens de wetten, en des Zomers niets. By deeze wetten, wordt, in de veertien dagen, aan man en vrouw, met twee kinderen tot laſt; of aan partyen van vyf en twintig tot vier en dertig jaaren oud, een' gulden; van zes en dertig tot vyftig jaaren, een gulden tien ſtuivers; van een en vyftig tot zeventig jaaren, twee guldens; en van een en zeventig jaaren en daarboven, twee guldens tien ſtuivers toegelegd. Men kan egter ligtelyk bevroeden, dat men zig, in den tegenwoordigen tyd, daar aan niet ſtiptelyk houden kan. Nogtans, wordt deeze bediening niet merkelyk verhoogd, ten ware de partyen, met ongeneeslyke Lighaamskwaalen, bezogt waren, en niets winnen konden: 't welk, by de verantwoording, moet worden gemeld. Ook wordt, aan huishoudingen, met veele kinderen belaſt, vyf ſtuivers in de veertien dagen, voor ieder kind boven het bepaalde tweetal, toegeſtaan, mids rekenende de kinderen, die geld winnen, twee voor een. Getrouwde partyen, van welken de man een ambagt doet, 't zy timmeren, metſelen, turf- of koorendraagen; en Vrouwen, Weduwen of Dogters, die des Zomers uit werken, of uit naaijen gaan, genieten geen' onderſtand dan des Winters, dat is, van den eerſten November tot den eerſten May. Voor ieder volwaſſene, waaronder kinderen van twaalf jaaren en daar boven begreepen zyn, wordt een brood in de veertien dagen gegeven; aan man of vrouw, met een kind boven de agt jaaren, twee brooden; aan twee kinderen van agt tot twaalf jaaren, een brood, en aan perſoonen, die meer dan vyf en zeſtig jaaren oud zyn, in de plaats van Roggen-, Tarwenbrood. Het verkoopen en koopen, inruilen of beleenen van het brood, is, by eene Keure van den zes en twintigſten January des jaars 1695, ſtrengelyk, verbooden (*w*). De broodloodjes zyn, dikwils, in meer dan één opzigt, veranderd, om het naar-

Kerkbestier.

(*w*) Keurb. R. *f.* 43 *verſo*.

KERK-BESTIER.

naarmaaken te voorkomen. Op de tegenwoordigen, is, aan de ééne zyde, eene tafel, waarop twee brooden leggen, gemerkt met de letters D I A, het merk der Diaconie, afgebeeld. Om den rand ſtaat GEREFORMEERD DIACONIE-BROOD. De andere zyde draagt het beeld der *Behoeftigheid*. Om den rand leeſt men VERGENOEGD EN DANKBAAR. Op deeze Loodjes, konnen de behoeftigen, terſtond, het brood, in de Bakkery der Diaconie, op het Blaauw erf, agter de Nieuwe Kerke, gaan haalen. Aan burgers, op 's Vaders Burger-cedul, wordt geene bediening toegeſtaan, voor dat die Burger-cedul overgeteekend is; waartoe de Broeders in Commiſſie, en ook de Broeders der Bezoekboekjes een' noodpenning van dertig ſtuivers geeven mogen. Zo de man of vrouw geen Lidmaat is, ſchoon Gereformeerd, moet zulks, met de Doopcedule, beweezen, of reden gegeven worden, waarom men geene Doopcedule bekomen kan. Zo de vrouw Lutherſch is, geniet zy geen' onderſtand, zo zy niet, met een handſchrift van den Groot-Boekhouder der Lutherſche Diaconie, bewyze, dat zy aldaar niet onderſteund wordt. Doch de man Lutherſch zynde, wordt de huishouding niet onderſteund, al is de vrouw Gereformeerd: alles volgens eene herhaalde orde van Burgemeeſteren, en eene overeenkomſt tuſſchen de twee Diaconien van den jaare 1759. De Vergadering ſtaat ook, na voorgaand onderzoek en verantwoording, ſomtyds, met naame aan vrouwsperſoonen, agt guldens toe, voor drie maanden huur: ook wel plokjes van twintig guldens, om eenige neering te beginnen; of om zig te redden; of om daar mede de Diaconie te bedanken. Doch de behoeftigen konnen, zulk een plokje genooten hebbende, in een jaar en zes weeken, volgens de wet der Diaconie, geenerlei nieuwen onderſtand bekomen.

Tyd, plaats en wyze der gewoone weekelykſche uitdeelingen.

De gewoonlyke uitdeelingen geſchieden, des Donderdags voor den middag, in twee Vertrekken, hiertoe geſchikt, in de Nieuwe Kerke. De behoeftigen vergaderen, voor dezelven, in het gewezen Kruis-Choor, welk, door verſcheiden' gangen, met hekken van elkanderen afgezonderd, en in elkanderen loopende, zulks verdeeld is, dat de behoeftigen elkanderen niet verdringen. De partyen, die *conſent* hebben, om zig de bediening, door aangeſtelde Kamerloopſters, te laaten t'huisbrengen, worden de eerſten geholpen, in beide de Uitdeelkamers. Daarna, worden de andere partyen, na dat zy hunne Bedieningbriefjes aan eenen der Suppooſten hebben overgegeven, by vyftigen tevens, ingelaaten: de eerſte zeshonderd nommers, in de groote, en de overigen, in de kleine Uitdeelkamer. De Praeſes, in de eene en de andere Kamer, zig voorzien hebbende van een' vierkante bak, in vakken verdeeld, in welken, drieguldens, daalders, guldens, pakjes van tien en vyf ſtuivers, en de broodloodjes gelegd zyn; heeft de Bedieningbriefjes in de ééne hand; roept de partyen, by naame, op, en de *folio*, die zy in 't Groot-Boek hebben, terwyl hy, met de andere, de bediening grypt, opnoemt, en voor elke party op een houten bordje legt. Ondertuſſchen, ſtelt de Groot-Boekhouder, in de groote, en de Seconde-Boekhouder, in de kleine Uitdeelkamer, dezelve te boek. Een ander Broeder, wien 't zyn Kamerdag is, boekt de bedieningen, in de zogenaamde *klad*, onder elkanderen: waaruit daarna de nette ſom der Uitdeelinge wordt opgemaakt. Alles geſchiedt, in zulk eene orde en met zo veel vaardigheid, dat het der beſchouwinge dubbel waardig is.

KERK-BESTIER.

Extra, waarin het beſtaat.

Behalve de vaſte Bediening, wordt, nu en dan, aan de meeſt benoodigden, eenig *extra*, door de Broeders, toegeſtaan: 't welk egter niet meer dan drie guldens beloopen mag, zonder dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft. Het verzoek om een *extra*, boven de drie guldens, moet, eer het geſchiede, in de *Extraboeken*, geſchreeven, en deezen, by tyds, op des Scribas Leſſenaar, gelegd worden. Voorts, moet het ook, in de Bezoekboekjes en Commiſſieboeken, aangetekend zyn. Binnen de zes weeken, mag geen tweede *extra* toegeſtaan, of aan de groote Vergadering verzogt worden. Het *Extra* beſtaat, of in Noodpenningen, of in Wollen en Linnen-kleeding, Beddengoed, Dekens, Lakens, Kouſen, Schoenen, Muilen, Breukbanden, Bybels en Doodkiſten. Alle deeze noodwendigheden zyn, zo wel als de brooden, op een prys geſteld, volgens welken, dezelven, door den Groot-Boekhouder, op de rekening van elke party, worden geboekt: op dat men, ten allen tyde, zou konnen zien, wat elk genooten heeft: 't welk, onder anderen, van dienſt is, wanneer een behoeftige, tot beter' ſtaat gekomen, het genootene aan de Diaconie zou willen vergoeden; gelyk, nu en dan, gebeurt. De bovenkleeding voor mannen, jongens en kinderen, die de Diaconie geeft, is ros karſaai: de geſchiktſten krygen gekleurde of zwarte Sergie: de onderkleeding is blaauw karſaai. De bovenkleeding van vrouwen en meisjes is zwarte of gekleurde Weſterſche kroonras, tot Jakken; en geſtreepte Leidſche baai, tot Schorten. Doch aan de geſchiktſten worden Sergie-Jakken en Schorten gegeven. De

ge-

Kerk-bestier. gemeene onderkleederen zyn roode Duffelſche Onderrokken, en blaauwe of roode karſaaijen Borſtrokken. Het verkoopen en koopen, inruilen, of beleenen van deeze kleederen en van het Linnengoed, al het welke, met de Letters D I A, tuſſchen twee ſterren, in een' kring, is getekend, is by eene Keure van den vyf en twintigſten January des jaars 1752, ſcherpelyk, verboo-

Nood-penning-gen. den (x). De *noodpenningen*, die *extra* worden toegeſtaan, moeten altoos tien ſtuivers minder zyn, dan de gewoonlyke bediening. Zy worden, des Donderdags, door den Scriba of Subſcriba, gegeven, na dat zy, 's Dingsdags te vooren, in't *Noodpenning-boek*, ingeſchreeven zyn. De Kouſen en 't Linnengoed worden geasſigneerd op de Zuſteren Diaconeſſen, in 't Diaconie-Weeshuis. De oude Jakken en Schorten, Bedden, nieuwe en oude Dekens, Kraamkinderen-goed, als luijers, dekens en pislappen, en doodkiſten met derzelver toebehooren, worden, op de Broederen van de Loots, en halve ſcheepsuitruſtingen voor beſteedelingen, of voor kinderen van zulken, die onderſtand genieten van de Diaconie, op de Kleêrkamer in 't Diaconie-Weeshuis geasſigneerd. Oude Bedlakens worden, 's Donderdags, door den Scriba, uitgereikt, na dat zy, 's Dingsdags te vooren, in 't *Oude-Lakenboekje*, ingeſchreeven zyn. Voor ongemakken, worden één, en voor eene aanſtaande kraam, twee oude Lakens toegeſtaan. Wollen kleederen, Ryglyven, Schootsvellen en Linnen pakjes worden geasſigneerd op den Kleêrmaaker; en Schoenen en Muilen op den Schoenmaaker, in 't Diaconie-Weeshuis: Hoeden op den Binnenvader, en Breukbanden op den Chirurgyn, in 't zelfde Huis. Kuipers-, Glazenmaakers-, Metſelaars- en Huis- en Scheepstimmermans gereedſchap, wordt geasſigneerd op den Broeder-Ambagtsboekhouder, en Schoenmaakers-gereedſchap, op den Schoenmaaker in 't Diaconie-Weeshuis: doch daar wordt geenerlei gereedſchap toegeſtaan, dan na dat het eerſt aan de Dingsdagſche Vergadering is voorgeſteld. De Bybels, die extra worden toegeſtaan, zyn Huis-bybels, Zakbybels, of Quarto-Bybels, en worden, onderſcheidenlyk, des Donderdags, in de Kamer, op den Scriba geasſigneerd. Alle behoeftigen zyn verpligt, hunne bediening, in perſoon, te komen haalen. Doch om zeer gewigtige redenen, gelyk ziekte, laſt van kinderen en diergelyken, wordt, ſomtyds, *conſent* of verlof verleend, dat hun de onderſtand, door zekere bedienden der Diaconie, *Kamerloopſters* genaamd, worde t'huisgebragt. Voor 't overige, moeten de Broeders in de Commiſſie zig ſchikken naar de orde, omtrent de Bezoekboekjes beraamd, van welke wy, beneden, handelen zullen. Kerk-bestier.

De Broeders in de Commisſie beſluiten ook tot inneeming van kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, en van perſoonen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen en Mannen-huis en in 't Corvers-Hof, van al 't welke, wy, in de beſchryving dier Godshuizen, byzonderlyk, handelen zullen. Doch hier komt te pas, nog kortelyk ſtil te ſtaan, op het beſteeden van mannen, vrouwen of kinderen, waartoe, by deeze Broeders, insgelyks, beſlooten wordt, na dat zy de Atteſtatien en andere beſcheiden in orde bevonden, en van de eerlykheid der partyen het vereiſchte berigt bekomen hebben. De boedels van zulke partyen, worden, vervolgens, door de Broeders in de Commiſſie, geinventariſeerd, en 't gene niet tot derzelver lyf behoort gewaardeerd. Zo dezelven meer bedraagen dan de ſchulden, wordenze aanvaard: anders, afgeweezen. De Diaconien in 't gemeen zyn, reeds in 't jaar 1680, door 's Lands Staaten, geoctrojeerd geworden, om de boedels, aan dezelven vervallende, te mogen aanvaarden, zonder verder, dan voor 't beloop derzelven, in de voldoeninge der ſchulden, gehouden te zyn, mids zy de Boedels, ten overſtaan van Schepenen, doen inventariſeeren. Doch Burgemeeſteren hebben de Diaconie deezer Stad, daar 't Schepenen niet zou te vergen zyn, dit inventariſeeren by te woonen, bevoegd verklaard, om de inventariſatie te doen, zonder 'er Schepenen over te moeijen. Men onderzoekt, wyders, of de partyen ook erfenisſen te wagten hebben, en houdt 'er aantekening van. Vervolgens, worden de mannen, door de Broeders-Diakenen, en de vrouwen, door de Zuſters-Diaconeſſen, beſteed. Ten opzigte van de kinderen, die beſteed moeten worden, om dat de Moeder dood, en de Vader op de vaart, of afwezig is, moet de Broeder, die de beſteeding gedaan heeft, by 't Comptoir, voor welk de Vader vaart, ten behoeve der Diaconie, een' Schuldbrief van twee maanden gaadje in 't jaar tragten te verkrygen, en, in de verantwoording zyner Commiſſie, aantekenen, of dezelve verleend zy, of zal worden; te gelyk daarvan kennis geevende aan de Broeders, gecommitteerd tot de zaaken van Ooſt- en Weſtindie. Zy moeten ook verantwoorden, of deeze Kinderen een of meer Broeders, onder of boven de negentien jaaren, naar Ooſt- of Weſtindie hebben, en zulks, insgelyks, aan de gemelde Gecommitteerden opgeeven. Alle de beſteedde kinderen worden aan de Broeders van het Weesboek; Beſteedelingen.

(x) Vervolg der Handv. bl. 12.

KERK-BESTIER. boek, en die, onder dezelven, op een ambagt gaan, ook aan de Broeders van het Ambagtsboek opgegeven. Voorts, worden alle de besteedde partyen in 't generaal Quohier gebragt, en door de Broeders van de Bezoekboekjes, onder welken zy behooren, in de gemelde Boekjes, overgetekend: waarna deeze Broeders, in de groote jaarlykſche bezoeking, ook naar derzelver ſtaat en gedrag onderzoek doen: 't welk, ten opzigte van de besteedde kinderen, en van zulken, die 't regt tot de Diaconie behouden, duurt, tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben.

Orde op het ſchryven der Hoofden van Commiſſie. De Broeders, die, de laatſt voorgegaane zes weeken, in Commiſſie geweeſt, en uit dezelve uitgegaan zyn, zyn verpligt, de volgende zes weeken, de Hoofden van Commisſie voor 't zelfde Quartier der Stad, waarover hunne Commiſſie zig geſtrekt heeft, in 't Commiſſieboek te ſchryven: 't welk, des Donderdags voor twaalf uuren; doch op de Boſſeerdagen, voor een uur, geſchieden moet, zynde wel uitdrukkelyk vaſtgeſteld, dat de Subſcriba, 's Dingsdags, geene Hoofdenboeken afgeeven zal, om dien avond hoofden te ſchryven. Tot vaſte bedieninge, mogen geene hoofden geſchreeven worden, dan voor partyen, die, agt dagen te vooren, voor de derdemaal, op Atteſtatien genooten hebben. Men mag geene hoofden, 't zy om iemant in de Godshuizen te plaatſen, of te besteeden, of iemant het regt der Diaconie toe te ſtaan, of *een plokje van twintig guldens*, gelyk het genoemd wordt, om daarmede te bedanken, dan na dat de Lidmaats-Atteſtatien en andere beſcheiden in orde bevonden, en de eerſten, met een *Vide* of dubbeld van het hoofd, des Donderdags te vooren, aan den Groot-Boekhouder bezorgd zyn. Die een hoofd van Commiſſie verzoekt, midsgaders, die begeert, dat zyn getuigenis, of dat van eenen anderen Broeder, voor eene daadelyke Commisſie, by de groote Vergadering, worde aangenomen, moet het zelf ſchryven. Doch wanneer de Broeders van de Atteſtatie-Kamer een hoofd verkrygen, tot een plokje van twintig guldens, moet het, door de Broeders, die in 't Hoofden-ſchryven zyn, geſchreeven worden. Van zulke hoofden krygt de Groot-Boekhouder geen *Vide*: ook niet van de hoofden tot vaſte Bedieninge, of tot agt guldens voor drie maanden huur: wordende van deeze allen, alleenlyk, de Atteſtatien overhandigd. De hoofden tot beſteeding, of tot het regt der Diaconie, of tot verhooging van bedieninge alleen, worden in het Commiſſie-Hoofden-boek, *in blanco*, geſchreeven.

KERK-BESTIER. Behandeling der Bezoekboekjes. Wy komen nu tot de behandeling der Bezoekboekjes, die *vyftien* in getal, en van A tot P ingeſlooten gemerkt zyn. Ieder deezer Boekjes vervat eene wyk, zynde de Stad, ten deezen aanzien, in vyftien wyken verdeeld. De vier Quartieren, in welken de Stad, ten aanzien der weekelyke Commisſie, verdeeld is, zyn ook, zo na doenlyk, in de byzondere Bezoekboekjes begreepen. Het Quartier der Oude Zyde is vervat in de Boekjes A. B. en C. Doch het laatſte beheſt ook een gedeelte van 't eerſte Quartier der nieuwe zyde, welk, voorts, in de Boekjes D. E. F. en O, begreepen is. Het tweede Quartier der Nieuwe Zyde is vervat in de Boekjes G. H. I. en in een gedeelte van het Boekje K., begrypende het overige gedeelte van dit Boekje, en de Boekjes L. M. N. en P. het derde Quartier der Nieuwe Zyde. Ten dienſte der Broederen Diakenen, is een Regiſter gedrukt, vervattende de naamen van alle de Graften, Straaten en Steegen der Stad, naar orde van 't A. B. C., voor welke naamen, de Letters der Boekjes ſtaan, waarin dezelven gevonden worden.

Jaarlykſche bezoeking. Eens 's jaars, geſchiedt 'er, volgens deeze Boekjes, eene algemeene bezoeking van allen, die, door de Diaconie, ondersteund worden; waartoe dertig Broeders, twee tot ieder Boekje, aangeſteld zyn. De Boekjes zyn, van buiten, beſchreeven, met de Letter, 't jaartal, 't Quartier en de naamen en hoedanigheid der twee Broederen, die, volgens ieder Boekje, de bezoeking doen. De Letter en 't jaartal worden, gemakshalve, ook geſteld onder en boven aan ieder blad, welk ook *gefolieerd* is. Voor in 't boekje, is een Regiſter, naar orde van 't A. B. C., van alle de naamen der behoeftigen, die in het zelve gebragt zyn. Op de linker zyde van ieder blad, ſtaat de woonplaats, de naam, hoedanigheid en bediening der byzondere partyen, en deeze omſchryving wordt een *Hoofd* genaamd. Op de regter zyde, wordt eene nadere omſchryving van den ſtaat en omſtandigheden der partyen geſteld, met aanwyzing van de bewyzen, voor 't een en 't ander: 't welk *Verantwoording* genaamd wordt. In de *Hoofden*, ſtelt men de hoedanigheid der partyen, 't zy Weduwenaar, Weduwe, Jongman of bedaagde Dogter: 't welk met het Groot- of Weesboek overeenkomen moet. 't Getal van besteedde Lidmaats-kinderen, en derzelver naamen en ouderdom, volgens de Doopcedulen, worden, onder de naamen der Ouderen, die in 't hoofd ſtaan, geſteld. By alle partyen, wordt de Letter en *folium* van 't Groot-boek, en by de nieuwen, ook de Letter en *folium* van 't Boekje of Commiſſieboek,

Hoofden der Bezoekboekjes.

Kerk-bestier. boek, waaruit dezelven gekomen zyn, op den rand der Hoofden, geſteld: voorts, de bediening en 't brood, met byvoeging, of zy, voor 's Winters alleen, of met vermindering voor den Zomer, of voor 's Winters en 's Zomers evenveel, toegeſtaan zyn. De verandering der Bedieninge wordt ook, onder de voorige, met byvoeging der woorden, *nu en voortaan*, aangetekend: gelyk ook het *conſent* of verlof om de bediening te laaten haalen, en de byzondere en *extra* onderſtand, en onder anderen het toeſtaan van *Bedden* en *Bybels*, met byvoeging van 't jaar, waarin zulks geſchied is. By de Beſteedelingen, die tot het Weesboek behooren, wordt het Koſtgeld, en de tyd, wanneer 't ingaat, gemeld, te gelyk met de Letter en *folium* van 't Weesboek.

Verant-woor-dingen. De *Verantwoordingen*, die, zo wel in de weekelykſche Commiſſie, als in de Bezoekboekjes geſchieden, vervatten niet alleen de hoedanigheid van elke partye, maar ook, zo zy Weduwenaars of Weduwen zyn, waar en wanneer de overleedenen zyn geſtorven, of begraaven. Van verlaatene mannen of vrouwen, wordt verantwoord, waar en wanneer zy getrouwd; hoe lang zy verlaaten geweeſt zyn, en of zy iets van den verlaater of verlaatſter verneemen, of genieten. Van eene Weduwe en verlaaten Vrouw, wordt ook verantwoord, wat de man gedaan heeft: en van alle partyen, de geboorteplaats, ouderdom, hoe lang zy hier gewoond hebben, of zy burger zyn, en zo ja, wanneer geworden, ook voor alle dingen, hoe lang zy Lidmaat geweeſt zyn. Zo man en vrouw, van welken de een tot eene andere gezindheid behoort, behoudenis van bediening verzoeken, wordt zulks niet toegeſtaan, ten zy blyke, wat de huishouding aldaar geniet. Voorts, wordt verantwoord, waar iemant zig mede geneere; wat hy winne, en indien niets, wat hiervan de reden zy. Nog, of hy of Meeſter of Knegt zy; en zo 't laatſte, by wien hy werke; of hy tot een Gilde behoore, 't welk, ten opzigte van knegts, alleen omtrent de Scheepstimmerluiden plaats hebben kan; of hy ook iet van zyn Gilde geniete; en zo neen; waarom niet? De Broeders der Bezoekboekjes zyn verpligt, jaarlyks, in September, eene lyſt aan den Scriba over te geeven van de partyen, die onder een Gilde behooren, waarvan zy verklaaren, niet te konnen trekken: waarna, by de Overluiden der Gilden, onderzogt wordt, of zulks de waarheid zy? Men laat ook, in de weekelykſche Commiſſie inzonderheid, door eenen der Suppooſten onderzoeken, of de winſt van iemant, die voor knegt werkt, naar waarheid zy opgegeven: en zo men het tegendeel bevindt, wordt zyn naam van de Quohieren afgeſchreeven. Zo de man, of Vader op de vaart is, wordt verantwoord, waar heenen; voor welk Collegie; met wat Schip en Schipper; in welke hoedanigheid, en op hoe veel gaadje: ook, of 'er Transport gemaakt zy, en hoe groot: van gelyken, of 'er een Maandcedul gemaakt zy; zo ja, ten wiens behoeve? Zo dezelve verkogt of verzet is, voor hoe veel, en aan wien? Indien 'er geen Maand-cedul gemaakt is, draagen de Broeders zorg, dat 'er, zo dra het Transport voldaan is, een gemaakt worde, ten behoeve van de vrouwen of kinderen, zo ver dezelven der Diaconie aangaan. Voorts, wordt verantwoord, of en hoe veele kinderen tot laſt de partyen hebben; derzelver naamen, ouderdom, bedryf en winſt. Doch zo zy op de vaart zyn, behoeft 'er geen Maandcedul voor gemaakt te worden. Van kinderen onder de vyf jaaren, worden alleenlyk de naamen en ouderdom aangetekend. Van kinderen boven de vyf jaaren, moet verantwoord worden, dat zy op de School der Diaconie gaan; of reden gegeven, waarom zulks niet geſchiede. Kinderen boven de twaalf jaaren moeten blyken op een ambagt te gaan; of verantwoord worden, waarom niet. Geene kinderen tot laſt worden verantwoord, dan die minder dan negentien jaaren bereikt hebben, ten ware de ouders reden gaven, waarom zulke kinderen de koſt niet winnen konnen; die nogtans, zo dra zy vyf en twintig jaaren oud zyn, moeten afgeſchreeven worden. Zo de meisjes het Wollen- of Linnen naaijen leeren, moet blyken, waar, wanneer, door wie, voor hoe lang, en voor hoe veel, zy beſteed zyn. En zo zy voor langer dan drie jaaren beſteed zyn, wordt daartoe, door de Diaconie, geen geld gegeven. Zo zy, door de Diaconie, zyn beſteed, wordt het jaar en *folium* van 't *Naaiſtersboek* in de Verantwoording aangetekend. Omtrent de beſteedde kinderen in 't gemeen, wordt verantwoord, wie der Ouderen laatſt overleeden, en of dezelve Burger geweeſt zy: draagende de Broeders zorg, om de Burger-cedulen te laaten overtekenen, wanneer de jongens zeſtien, en de meisjes negentien jaaren oud zyn. Zo de beſteedde Kinderen, voor de Admiraliteit, of Ooſt- of Weſtindiſche Compagnien vaaren, moet zulks aan de Weesboekhouders worden opgegeven. Zo zy een Ambagt leeren, moet verantwoord worden, by wien, voor hoe lang, en wat zy winnen. De Diaconie houdt geene beſteedde kinderen, die ſimpel, blind of kreupel zyn, langer, dan tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt heb-

Kerk-bestier.

KERK-BESTIER. hebben, waarna zy te wege brengt, dat de naaſte vrienden of buuren Burgemeeſteren, by Requeſte, verzoeken, om haar van zulke kinderen te ontlaſten. Zo zy, op 't overlyden der Ouderen, reeds meer dan vyf en twintig jaaren oud zyn, wordenze geheellyk afgeweezen. De Diaconie beſteedt geene kinderen, by luiden, die onderhoud genieten, of niet Gereformeerd zyn: ook niet meer dan vier op éene plaats, en niet by hunne bloedvrienden, dan met goedkeuring der groote Vergaderinge. Zo 'er verandering in de beſteeding, het werk, of de winſt der Beſteedelingen komt, moet zulks aan de Wees- en Ambagtsboekhouders opgegeven, en op den kant der Verantwoordinge aantekend worden.

Orde, naar welke, in de groote bezoeking, De twee Broeders van ieder Bezoekboekje, elk paar in zyne wyk, eens 's jaars, de groote bezoeking doende, verleenen aan bekende partyen, op derzelver verzoek, of verhooging van Bediening, of eenig *extra*, of verlof om zig de Bediening te laaten t'huis brengen, of plaats in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- of Oude-Mannen-huis. Doch aan nieuwe partyen, die uit de Commiſſie- of andere Bezoekboekjes komen, mag geene verhooging van Bediening, noch *extra* worden toegeſtaan, dan na dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft: 't welk, by de Verantwoording, moet worden aangetekend. Somtyds, wordt de bediening in de groote Bezoeking ook verminderd, of 't *Conſent* ingetrokken: doch doorgaands blyft de bediening gelyk zy was. Zo aan eenige partyen Verhooging, *Conſent*, of *extra* toegeſtaan wordt, moet 'er de reden van gemeld worden: en indien de huishouding, uit verſcheiden' perſoonen, of gedeeltelyk uit kinderen, beſtaat, moet byzonderlyk worden gemeld, voor welke perſoonen of kinderen, het *extra* gegeven wordt. Men verhoogt geene partyen, dan in de uiterſte noodzaakelykheid, en ſtaat nooit verhooging en *extra* te gelyk toe. De verhooging in Bediening mag niet boven de tien ſtuivers, in de veertien dagen, beloopen. Het *extra*, beſtaande in kleeding, dekſel en eenige andere noodwendigheden, mag niet meer beloopen, dan, voor partyen zonder kinderen, veertien; met twee kinderen, agttien; met vier kinderen, twee en twintig; met zes kinderen, zes en twintig; met agt kinderen en daarboven, dertig guldens. Voor mannen of vrouwen, die geene Lidmaaten, of voor kinderen, die buiten de Gereformeerde Kerke gedoopt zyn, wordt geen extra, en ook geene Doctors- of Chirurgynsbriefjes toegeſtaan. Noodpenningen worden niet gegeven, dan aan zulken, die, door de Broeders, in perſoon, bezogt zyn, behalven om 't Burgerſchap te laaten overtekenen. Van de verhooging in de Bediening moet, aan den Groot-Boekhouder, terſtond na 't afloopen der groote bezoekinge, ſchriftelyk, kennis gegeven worden. De vermindering in Bediening of Huur moet, terſtond, op het Bedieningbriefje veranderd, en insgelyks aan den Groot-Boekhouder opgegeven worden: gelyk, ten opzigte der partyen, die uit andere Boekjes overgenomen zyn, ook geſchieden moet aan de Broeders, uit welker Boekjes die partyen zyn overgenomen. Zo aan de partyen in de groote bezoeking geene verhooging, noch extra, noch conſent, noch plaats in de Godshuizen is toegeſtaan; en zo derzelver Bediening of Brooden ook niet verminderd zyn, wordt, tot ſlot der verantwoordinge, blootelyk, gemeld, dat zy *continuatie verzoeken.* Zo eenige partyen overleeden, of afgeſchreeven, of in de Godshuizen geplaatſt zyn, of bedankt hebben, wordt zulks, op de Bedieningbriefjes, aangetekend, en daarvan aan den Groot-Boekhouder en aan den Groot-Alphabeth-houder kennis gegeven.

KERK-BESTIER. Vermindering, *of continuatie* van Bedieninge wordt toegeſtaan of vaſtgeſteld.

DIACONESSEN. De ZUSTERS-DIACONESSEN, die een gedeelte van het dienſtwerk der Diaconie, inzonderheid, zo ver het vrouwen, en het huishoudelyke in 't gemeen, betreft, waarneemen, zyn twaalf in getal. Men vindt, dat 'er, by de eerſte inſtelling der Diaconie, in den jaare 1566, reeds eenige oude, deugdzaame Zusters tot Diaconeſſen, hier ter Stede, verkooren zyn (*y*). De gewoonlyke Naamlyſten der Diaconeſſen beginnen, nogtans, eerſt met het jaar 1582, waaruit men ſchynt te mogen afneemen, dat, by de herſtelling der Diaconie, in den jaare 1578, niet terſtond, Diaconeſſen aangeſteld geworden zyn. Zy waren, in 't jaar 1582, maar drie in getal: doch dit getal is, met het toeneemen der Stad, allengskens, grooter geworden. Behalve den dienſt, dien zy, in 't Diaconie Oude-Vrouwen-Huis, en in 't Diaconie Weeshuis, doen, van welken wy, in de beſchryving dier Godshuizen, nader zullen handelen; doen agt haarer, twee aan twee, ook huisbezoek in de vier Quartieren, in welken de Stad, ten dienſte der Broederen Diakenen, die in de weekelykſche Commiſſie zyn, verdeeld is, en geeven van 't gene haar voorkomt, en den Diakenen aangaat, kennis aan de Broederen, in welker wyk, de partyen woonen, of beſteed zyn. Wy hebben, reeds elders (*z*), gemeld, dat het Linnengoed en de Kouſen, op Aſſignatien der Broederen Diakenen, zo die in de Commiſſie zyn, als die de Bezoekboekjes houden, door

Verhooging, *Conſent* en *extra*,

(*y*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 186.
(*z*) Zie hier voor, *bl.* 159.

Kerkbestier. door de Zusteren Diaconessen, aan de behoeftigen worden uitgedeeld.

Regtsgeleerden en anderen, die der Diaconie, zonder loon, ten dienste staan. De Diaconie, die, zo hier als in den Haage, dikwils, genoodzaakt is, Regt te zoeken, op de gewoonlyke wyze, of Requesten in te leveren aan de hooge of mindere Overheid, of in eenige andere opzigten, raad en hulp van Regtsgeleerden en anderen noodig heeft, wordt, in den Haage, van twee Advokaaten en een' Procureur, en hier ter Steden, ook van twee Advokaaten, twee Procureurs, een' Notaris, en twee Solliciteurs, zonder loon, gedient. Ook staan haar, op gelyken voet, de eerste Stads Klerken, en een der Ordinaris Klerken van Secretarye ten dienste, in 't gene zy ter Secretarye te verrigten heeft. In erkentenis deezer diensten, geeven Diakenen, jaarlyks, eene maaltyd in eene voornaame herberg; waar by, behalve de gemelde persoonen, ook eenige voornaame Beampten der Admiraliteit, en der Oost- en Westindische Maatschappyen, aan welke de Diaconie diergelyke verpligting heeft, genodigd worden.

Doctoren en Chirurgyns der Diaconie. Voorts, zyn 'er zes Doctoren van de Diaconie, een ten dienste der kranken in het Diaconie Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis; een voor het Diaconie-Weeshuis en Corvers-Hof, en vier voor de vier Quartieren, waarin de Stad, by de Diaconie, verdeeld is. Ook heeft zy vyf Chirurgyns, een' voor haare Godshuizen, en vier voor de vier gemelde Quartieren. Alle deeze Persoonen worden, door de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, op een jaarlyksch *Honorarium* of eerengeschenk, aangesteld. Van de Meesters Handwerksluiden, tot herstelling en onderhoud van de huizen der Diaconie vereischt, behoeven wy niet in 't byzonder te spreeken.

School-meesters. De Diaconie heeft, in haare agt Schoolen, alwaar de Kinderen der behoeftige Ledemaaten, in leezen, schryven, en de beginsels der Gereformeerde Leere, onderweezen worden, agt Schoolmeesters, twee aan de Oude Zyde, en twee, in ieder der drie Quartieren, aan de Nieuwe Zyde. Voorts, heeft zy thans drie Suppoosten, die de Vergaderingen der Diakenen waarneemen, en ten dienste der Broederen verrigten, 't gene, buitens huis, en in en buiten de Vergaderingen, te doen valt; eene Suppoostin, die den Broederen van de Loots, by 't inventariseeren en waardeeren der Inboedeltjes, ten dienste staat; en vyf Kamerloopsters. De laatsten, die voldoende borg moeten stellen, bezorgen den partyen, die *consent* of verlof hebben, de Bediening en 't brood, aan dezelven toegestaan; ten welken einde, haar de Consentbriefjes in handen gesteld worden. Ieder Kamerloopster bedient drie van de vyftien Bezoekboekjes. De groote Vergadering heeft, op den twaalfden November des jaars 1748, een Reglement voor deeze Kamerloopsters, onder welken groote misbruiken plagten plaats te hebben, vastgesteld, welk, naderhand, dikwils vernieuwd en vermeerderd is, en naar welk zy zig, stiptelyk, gedraagen moeten. Onder anderen, is haar verbooden, iet, boven 't gene haar toegelegd is, en 't gene, door de Diakenen, van elk bedieninge ingehouden wordt, van de behoeftigen te vorderen, op de verbeurte van vyftig guldens voor de eerste, en van haar beroep voor de tweede reize. Wanneer 'er eenig Ampt, by de Diaconie, openvalt, wordt daarvan, aan de eerste Dingsdagsche Vergadering, kennis gegeven. De ampten blyven ten minste veertien dagen onbegeven, eer 'er, door de groote Vergadering, over gestemd wordt. Zulken, die eenig ampt bekomen, moeten, eer het openviel, Ledemaaten der Kerke geweest zyn.

Kerkbestier. Overeenkomsten der Diaconie met de Diaconien van andere Gemeenten, op het onderhouden der wederzydsche armen. De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie is, reeds in 't jaar 1622, met de Walsche Gereformeerde Gemeente, overeengekomen, dat de wederzydsche armen, man en vrouw, van welken de een tot de eene, en de ander tot de andere Gemeente behoorden, zouden onderhouden worden by die Gemeente, van welke de man Lidmaat was; dat de vrouw, na zyn overlyden, zou worden onderhouden, door die Gemeente, by welke zy Lidmaat bleef, en dat de Weezen, na haar afsterven, zouden worden onderhouden, door die Gemeente, by welke de langstleevende Lidmaat geweest was. En diergelyke overeenkomsten zyn ook, met goedkeuringe van Burgemeesteren, in den jaare 1759, getroffen, eerst met de twee Doopsgezinden- of Mennoniten-Gemeenten by den Tooren en 't Lam, en in de Zon op den Singel, en daar na, met de Lutherse Gemeente.

Zy is erfgenaame van de behoeftigen, door haar ondersteund, die, zonder nakomelingen, overlyden. De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie deezer Stad is, volgens Octroi van 's Lands Staaten van den vyftienden September des jaars 1735, erfgenaame van alle persoonen, kinderen en bejaarden, die, t'eenigen tyde, in of buiten haare Godshuizen, onderhouden geweest zynde, zonder kinderen of verdere nakomelingen, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Doch onder derzelver nalaatenschap, wordt niet begreepen, 't gene hun, geduurende hun onderhoud, mogt aanbesterven of gemaakt worden: waarvan egter de Diaconie niet alleen de vrugten geniet; maar van 't beloop van welk, zy, eer zy 't uitkeere, in gevolge eener nadere Resolutie van 's Lands Staaten van den zestienden Juny des jaars 1751, ook het geheele bedraagen

KERKBESTIER. van den verleenden onderſtand mag aftrekken (*a*).

Wyze van verkiezing van Ouderlingen, Diakenen en Diaconeſſen.

Wy komen nu, tot het ontvouwen der wyze, waarop de Ouderlingen en Diakenen, midsgaders, de Zuſteren-Diaconeſſen, jaarlyks, in 't begin van February, verkooren worden. Van de Ouderlingen, Diakenen en Diaconeſſen gaan, jaarlyks, allen zulken, die twee jaaren gediend hebben, af: 't welk, gemeenlyk, op de helft, of omtrent de helft uitkomt. Zeven weeken voor dat de nieuwe Ouderlingen en Diakenen in dienſt treeden, is 'er, op Maandag voor den middag, groote Kerkenraad, om het *Alphabeth* der Ouderlingen en Diakenen vol te maaken. En dit beſtaat, in het leezen eener Naamlyſte, naar orde van 't A. B. C., voor beide deeze dienſten. Op deeze Naamlyſt, zyn, vooreerſt, alle zulke Perſoonen gebragt, die, als Ouderlingen en Diakenen, gediend hebben, en nog, naar 't gewoon gebruik, tot dezelfde dienſten, verkieslyk zyn. De Ouderlingen, die gediend hebben, moeten een; de Diakenen twee jaaren ſtil gezeten hebben, eer zy wederom verkieslyk zyn. Zy worden allen verkooren, om twee jaaren agtereen te dienen. By 't eindigen der Leezinge van elke Letter, wordt gevraagd, of de Leden ook nog iemant op die Letter hebben op te ſtellen, waartoe elk vryheid heeft. Na deeze leezing, ſcheidt de Vergadering. Vier weeken daarna, doch op Dingsdag, geſchiedt 'er eene tweede leezing. Zo iemant, te vooren, in de eene of andere hoedanigheid, gediend hebbende, gaarne verſchoond was van nieuwen dienſt, draagt hy zorg, dat 'er de Vergadering, by de tweede leezing, kennis van heeft: 't welk geſchiedt door den Predikant van zyne wyk, zo dra zyn naam gelezen wordt. Twee dagen na de tweede leezing, op Donderdag, treedt men tot de verkiezing, die met Briefjes geſchiedt, waarop ook de ſtemmen van afwezende Leden geſteld zyn. Gemeenlyk, wordt niemant tot Ouderling verkooren, dan die, driemaal twee jaaren, als Diaken, gediend heeft, ten ware hy Regent van een Godshuis ware. Eerſt, wordt de verkiezing der Ouderlingen; daarna die der Diakenen verklaard. Zy worden allen, twee Zondagen agtereen, der Gemeente, in alle de Kerken, voorgeſteld, en des Saturdags 's Avonds, zynde de Voorbereiding tot het eerſte Avondmaal, na eene derde voorſtelling, in de Oude en Nieuwe Kerke, plegtiglyk, in den dienſt beveſtigd. De Ouderlingen treeden, des Donderdags daar aan, in hunnen dienſt. Doch de Diakenen reeds des Dingsdags, en na dat zy ingezegend zyn. Eene week na de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen, geſchiedt de verkiezing van Zuſteren-Diaconeſſen, die ook twee jaaren moeten ſtil gezeten hebben, eer zy weder verkieslyk zyn, en welker Alphabeth, van gelyken, vooraf, gelezen en aangevuld wordt: waarop, terſtond, de verkiezing volgt. De verkooren Ouderlingen en Diakenen krygen, door een' Predikant en een' Ouderling, uit den Kerkenraad afgevaardigd; doch de verkooren Diaconeſſen, door een' Predikant en een' Diaken, kennis van derzelver verkiezinge. 's Dingsdags daarna, worden de Diaconeſſen; en eene week laater, de Diakenen, met eene korte Leerrede, die van een gebed voorgegaan en gevolgd wordt, door twee byzondere Predikanten, in de Vergaderkamer der Broederen Diakenen, plegtiglyk, ingezegend: waarna zy den dienſt aanvaarden. De afgaande Broederen en Zuſteren worden, by beide deeze plegtige gelegenheden, voor derzelver dienſt, bedankt. KERKBESTIER.

KRANKBEZOEKERS. Ten dienſte der kranke Leden van de Gereformeerde Kerke, hebben Burgemeeſteren, hier ter Stede, negen KRANKBEZOEKERS of ZIEKENTROOSTERS aangeſteld, die elk hunne wyk hebben, en, ten behoeve der kranken van die wyk, konnen gehaald worden. Zy zyn ook verpligt, de misdaadigen, die op den hals zitten, in de gevangenis, te bezoeken, en by de uitvoeringe van het doodvonnis te verzellen. In Peſttyden, heeft de Regeering, ſomtyds, buitengewoone Krankbezoekers aangeſteld (*b*).

XIII.

OUDE WAALEN-KERK.

Overgang tot de Beſchryving der Waalſche en Engelſche Gereformeerde Kerken. Behalve de elf Kerken der Nederduitſche Gereformeerden, zyn, hier ter Stede, ook twee Kerken van Walſche of Franſche, en eene Kerk van Engelſche Gereformeerden, midsgaders, eene Engelſche Episcopaale Kerk, tot welker Beſchryving wy nu overgaan.

BESCHRYVING DER OUDE WAALEN KERKE. De WAALEN-KERK, ſedert de opregting eener tweede, waarvan wy, terſtond, nader ſpreeken zullen, de *Oude-Waalen-Kerk* genaamd, ſtaat op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de Ooſtzyde, tuſſchen de Hoogſtraat en Spinhuis-ſteeg, daar zy haaren oudſten en voornaamſten ingang heeft, voor welken een vierkant plein legt, ter wederzyde met burgerwooningen bezet. In de Hoogſtraat, naaſt het Ooſtindiſch Huis ten wes-

(*a*) Vervolg der Handv. bl. 11.

(*b*) Keurb. M. f. 250.

C. Bronk delin.

DE OUDE WAALEN-KERK,

Van binnen, naar 't Westen, te zien.

G. Sibelius fecit.

Oude Waalen Kerk.

weſten, heeft zy nog eenen anderen ingang, langs eenen langen gang, die met eene Poort van witten gehouwen ſteen, een ſtuk werks van den beroemden bouwkonſtenaar *Hendrik de Keizer*, en met Stads wapen verſierd, van de Hoogſtraat afgeſcheiden is. De ingang der Kerke op den Agterburgwal heeft drie deuren: eene groote van vooren, en twee kleinen, ter wederzyde. Boven de groote leeſt men:

Genese XXVIII. *vers* 17.

Ce lieu ici eſt la maiſon de Dieu, et la porte des Cieux.

dat is:

„ Deeze plaats is het Huis Gods, en „ de poorte des Hemels."

Boven de zuiderdeur ſtaat:

Pseaume V. *vers* 8.

J'entrerai en ta maiſon avec reverence.

dat is:

„ Ik zal in uw huis gaan, met eerbiedig„ heid."

En boven de noorderdeure:

Matth. XXI. *vers* 13.

Ma maiſon eſt la maiſon d'Oraiſon.

dat is:

„ Myn huis is het huis des Gebeds."

Oudheid.

Oudtyds, behoorde deeze Kerk tot het Klooſter der Paulus-Broederen, en was, reeds in 't jaar 1409, geſtigt, volgens een opſchrift, boven aan een' balk, omtrent in 't midden der Kerke, luidende:

Cette Egliſe a eté fondée A°. MCCCCIX.
raccommodée A°. MDCXLVII.
aggrandie A°. MDCLXI.

dat is:

Deeze Kerk is geſtigt 1409; *herbouwd*, 1647; *vergroot*, 1661.

Het Paulus-Broeders Klooſter, in 't jaar 1457, door eenige Klooſterlingen, verlaaten (*c*), en ſedert, naar 't ſchynt, voor een groot gedeelte, ledig gebleeven zynde; werdt, in 't jaar 1541, by de Vroedſchap, geraadpleegd, om de Regulieren van Heilo en Oude Naarden derwaards over te brengen, indien 't gevoeglyk geſchieden kon (*d*). Doch dit ſchynt niet gevolgd te zyn. Immers, in 't jaar 1558, beſloot de Vroedſchap, het Paulus-Broeders-Klooſter, welk toen genoegzaam ledig ſtondt, voor de Stad, te verkrygen tot een Gaſthuis (*e*). Doch 't liep nog aan, tot na de verandering der Regeeringe des jaars 1578, eer het, gedeeltelyk, tot een' Proveniers-Huis, geſchikt werdt. Midlerwyl, hadt de Stad, reeds op verſcheiden' tyden, by aankoop, den eigendom verkreegen van een goed gedeelte van den grond van 't Klooſter (*f*), en onder anderen, in 't jaar 1555, den Klooſterboomgaard, groot vyftig en een halve roede, gelegen aan de weſtzyde van *der Stede bushuys*, en ſtrekkende, op de halve ſloot, tuſſchen het Paulus-Broeders-Klooſter en dat der elf duizend maagden, tot elf guldens de roede gekogt (*g*). Na de verandering der Regeeringe, begaf zig een goed getal van Gereformeerden uit de Walſche Nederlanden herwaards, voor welken, *Jean de la Greve*, reeds in 't jaar 1578, hier ter Stede, gepredikt heeft, zonder dat my gebleeken is, in welke Kerke. De Stad gaf hem eene wedde van honderd Daalders in 't jaar, van welke hem het eerſte half jaar, in Juny des jaars 1579, op laſt van Burgemeesteren, door Kerkmeeſteren der Oude Kerke, die ook, in 't eerſt, en zelfs tot in 't jaar 1586 toe, de Nederduitſche Predikanten betaalden, voldaan werdt (*h*). Doch in 't jaar 1586, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, den Walſchen Gereformeerden de Kapel in de Kalverſtraat, tot verrigtinge van den openbaaren Godsdienſt, toe te ſtaan (*i*): hoewel 't my niet waarſchynlyk is, dat dit beſluit ter uitvoeringe gebragt werdt. In 't zelfde jaar, werdt *Jean Hochedé*, Predikant alhier, van wege de Walſche Kerken, nevens eenen Predikant, die Delft en Rotterdam bediende, op de Nationaale Sinode in den Haage, afgevaardigd (*k*). Niet lang hierna, ſchynt den Walſchen Gereformeerden de Kerk der Paulus-Broederen ingeruimd te zyn, die, in 't jaar 1616, reeds zo veel te klein bevonden werdt, dat men beſloot, dezelve te vergrooten, door het maaken van eenen doorgang uit *de Boshuisſtraat*, nu de Hoogſtraat, naar 't gewezen Choor, en door het bouwen van eene Galery boven het zelve (*l*): 't welk, gedeeltelyk, geſchied is. Uit het opſchrift, boven aangehaald, blykt, dat

Oude Waalen Kerk.

Herbouwing en vergrooting.

(*c*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 24. II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 153.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 5 *Nov.* 1541.
(*e*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 29 *Juny* 1558.
(*f*) Schepenen-brief *van* 30 *January* 1532.
(*g*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 56.
(*h*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 193, 194, 195, 196.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 14 *April* 1586.
(*k*) *Zie* W. te Water Tweede Eeuwgetyde der Geloofsbelydeniſſe, *bl.* 85.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* II. 15 *July* 1616. *f.* 176.

OUDE WAALEN KERK.

dat de Waalen-Kerk ook, in 't jaar 1647, hertimmerd is. Eenige jaaren laater, bevondt men, dat de zuidelyke zydmuur der Kerke begon uit te ſpatten, en dreigde in te ſtorten, waarom, in 't jaar 1659, tot herſtelling derzelve aan deeze zyde, beſlooten werdt (*m*). En toen werdt de Kerk, aan den zuidkant, uitgezet over het S. Joris Hof, waar eenige kleine huisjes afgebroken werden. 't Werk was, in 't jaar 1661, voltrokken. Op het dak der Kerke, in 't midden, werdt, ten dien tyde, ook een klein Koepeltoorentje geplaatſt. Doch de Kerk is, ſedert, en nog voor weinige jaaren, van binnen, merkelyk verbeterd. Zy heeft eene Galery, aan drie zyden, en een fraai Orgel in 't ooſten. Het is, in 't jaar 1680, gemaakt, en voor omtrent dertig jaaren vernieuwd. Voorts, is de Kerk, beneden en op de Galery, voorzien met de vereiſchte Geſtoelten, voor de Magiſtraat en anderen, en met eenige afgezonderde zitplaatſen, voor mannen en vrouwen. De Waalen-Weeskinderen hebben hunne plaats, op de Galery, agter den Predikſtoel. Men heeft 'er, wyders, beneden, een afgezonderd Doophuis, agter en ter wederzyde van den Predikſtoel, die aan de noordzyde ſtaat. 't Gewelf der Kerke ruſt op veertien ronde ſteenen kolommen. In 't midden, hangen drie groote, en ter wederzyde boven de Galery zes kleine koperen Kaarskroonen. De vergaderplaats des Kerkenraads in 't weſten is, onlangs, merkelyk verbeterd. 't Vertrek is klein; doch groot genoeg tot de byeenkomſten van den gewoonen en grooten Kerkenraad.

NAAMLYST DER KERKMEESTEREN.

Zie hier de naamen der KERKMEESTEREN deezer Kerke, ſedert het jaar 1586.

1586. Jan Sybrandsz de Jonge.
1588. Jan Petay.
1590. Jacob Pietersz Coppit.
1592. Egbert Pietersz. Vinck.
1597. Wybrant Appelman.
1597. Pieter Cornelisz. Verwer.
1598. Jan Pietersz. Reaal.
1598. Pieter Rooding.
1599. Jacob Florisz. Kloeck.
1604. Claes Jacobsz. Haringcarspel.
1605. Dirck de Vlaming van Outshoorn.
1607. Albert Lucasz.
1609. Marten Adriaensz Boom.
1611. Claes Hendrik Lenartsz.
1612. Hendrik Cromhout.
1615. Wybrant Warwyk.
1616. Jasper Cornelisz. Lodder.
1619. Hendrik Barentsz. Bontemantel.
1624. Dirk Tholinex.
1624. Dirk Corver.
1626. Hendrik Lonts.
1628. Dr. Gillis Snoek.
1634. Claas Corver.
1637. Jan van de Poll.
1639. Pieter Gerritsz. Hooft.
1640. Ottho Cornelisz. van der Oever.
1643. Theunis Claesz. Bruyningh.
1646. Gerrit Hudde.
1647. Ysbrant van de Wouwer.
1648. Dirck de Lange.
1651. Jan de Raed.
1651. Anthoni Caſtelein.
1652. Adriaen Weveringh.
1652. Dirck Tulp.
1655. Johannes Reaal.
1658. Jan van Dyk.
1658. Johannes Pollio.
1660. Jacob van Neck.
1662. Samuel Sautyn.
1664. Pieter Schaep.
1665. Leonard Ranſt.
1666. M^r. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1667. Daniel Hochepied.
1672. Abraham Alewyn de Jonge.
1676. Cornelis Valckenier.
1679. Dr. Abraham van der Voort.
1679. Jan van Ooſterwyk.
1680. Jan Trip.
1681. Gysbert Vaſtrick.
1688. Nicolaas le Seuter.
1688. Adrianus Duyvensz.
1690. Hermannus Hartman.
1690. Jan Jacob de Famars.
1699. M^r. Nicolaas Sautyn.
1702. Abraham Leſtevenon.
1702. M^r. Daniel Hooft.
1705. M^r. Hendrik Hooft Gerritsz.
1711. Fredrik Alewyn.
1711. Jan van der Wiſſel.
1713. M^r. Dirk Alewyn.
1715. Nicolaas Willem Oetgens van Waveren.
1715. Jan Wolters Stevensz.
1716. Hendrik Reaal.
1719. M^r. Jan van de Poll Jansz.
1721. Bonaventura Oetgens van Waveren.
1728. M^r. Hugo de Wildt.
1729. Olivier Schaak.
1731. M^r. Nicolaas Hendrik van Hoorn.
1732. Jan Sautyn de Jonge.
1745. M^r. Pieter Hartſinck.
1747. M^r. Jacob Boendermaker.
1753. Cornelis Hartſinck.
1754. Jean Delafarelle.
1757. M^r. Cornelis van der Hoop.

OUDE WAALEN KERK.

(*m*) Reſol. Vroedſch. *I^r. B. 27 Nov. 1659. f.* 178.

XIV.

NIEUWE WAALEN-KERK.

Beschryving der Nieuwe Waalen Kerke. Gelegenheid tot stigten derzelve.

De verdrukking der Gereformeerden in Frankryk, die, in 't jaar 1680, aanving, deedt, al terstond, eenige persoonen de wyk neemen naar Holland, daar zy, met opene armen, ontvangen werden. In den nazomer des volgenden jaars, kwamen de eerste zes huisgezinnen te Amsterdam, die met het burgerregt beschonken werden, en vryheid kreegen, om, drie jaaren agtereen, allerlei handwerken te mogen doen, zonder dat zy de Gilden behoefden te winnen, of eenigen Excyns te betaalen (*n*). De Regeering ondersteunde de vlugtelingen ook met geld, in het opregten van eenige Fabriquen. Hun getal wies zo sterk aan, na 't herroepen van 't Edict van Nantes, in 't jaar 1685, dat de Kerk te klein werdt, om, nevens de Oude Walsche, ook de nieuwlings aangekomen Fransche Gereformeerden te bevatten. De Vroedschap besloot, derhalve, het Schermschool op de Prinsengraft, op den hoek van 't Molenpad, welk men rekende veertienhonderd persoonen te zullen konnen bevatten, tot eene Nieuwe Waalen- of Fransche Kerke, bekwaam te maaken (*o*). En dit besluit werdt, in 't jaar 1686, ter uitvoeringe gebragt. De nieuwe Kerk werdt bediend, door twee Predikanten uit de vlugtelingen, en bleef gescheiden van de oude Kerke, tot in 't jaar 1712; wanneer de twee Kerken werden samengevoegd, en, door dezelfde Predikanten, by beurten, bediend. Het gebouw der nieuwe Kerke is laag; doch voorzien van een hoog dak. Het heeft geen' tooren. Een der twee voornaamste ingangen is op de Prinsengraft, alwaar ook 't Kerkmeesters-Vertrek en des Kosters wooning is. In 't eerstgemelde, hangt eene Wapenkaart der Kerkmeesteren. Nog een voornaame, en een kleine ingang is 'er, op 't Molenpad. De zorg voor 't onderhoud van ieder der twee Waalen-Kerken staat aan vier Kerkmeesteren, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. De Kerkmeesteren der Oude Waalen-Kerke zyn, te gelyk, Regenten van 't S. Joris Hof. Wy hebben derzelver naamen, hier voor, opgegeven. Zie hier de de Naamlyst van die der Nieuwe Waalen Kerke:

Naamlyst der Kerkmeesteren.

1685. Isaac Brayne.
1685. M^r. Jacob Hooft.
1685. Nicolaas Calkoen.
1685. Cornelis Bors van Waveren.
1688. Pieter Pouille.
1689. Hendrik ter Smitten.
1697. M^r. Jan Baptista Hochepied.
1699. Cornelis Calkoen de Jonge.
1702. Abraham Alewyn Abrahamsz.
1704. Arent van der Waaijen.
1707. Hendrik Trip.
1708. Dirk Trip.
1713. Cornelis Trip.
1714. Jan Calkoen Nicolaasz.
1723. Jacob Boreel.
1729. Hendrik ter Smitten de Jonge.
1729. M^r. Abraham Alewyn de Jonge.
1737. M^r. Cornelis Hulft.
1738. Jan Corver Trip.
1739. Jan Leonard Deutz.
1739. Pieter Martens.
1744. Lodewyk de Bas de Jonge.
1746. Harman van de Poll.
1750. Ferdinand van Collen de Jonge.
1750. Hendrik Balthasar van Aalst.
1752. Jan Bernd Bicker.
1755. Nicolaas Doekscheer.
1757. Pieter Rentrop.
1761. Jan Carel van Notten.

Nieuwe Waalen Kerk.

Kerkbestier der Walsche Gereformeerden.

De bestiering der Walsche Gereformeerde Gemeente alhier is toevertrouwd aan drie onderscheiden' Kerkelyke Vergaderingen, de gewoonlyke Kerkenraad [*Consistoire*], bestaande uit alle de Predikanten, die tegenwoordig zes in getal zyn, en de dienende Ouderlingen, zynde zestien in getal; de dubbele Kerkenraad [*double Consistoire*], uit de gemelde Predikanten en Ouderlingen, en uit de dienende Diakenen, die zeventien in getal zyn, bestaande; en de drieledige Kerkenraad [*triple Consistoire*], die, door de Predikanten, en de afgaande, aanblyvende en aankomende Ouderlingen en Diakenen, wordt uitgemaakt. De dienende Diakenen houden, daarenboven, eene Vergadering op zig zelven [*Consistoire des Diacres*], om te voorzien in de zaaken der behoeftige Ledemaaten, zo ver dezelven hunner zorge aanbevolen zyn. De wetten, waarnaar de Gemeentelyke zaaken thans bestierd worden, zyn, laatstelyk, door den dubbelen Kerkenraad, in eene bekwaame orde gebragt, en op den zes en twintigsten January des jaars 1756, door alle de Leden van dien Kerkenraad, goedgekeurd.

Consistoire of gewoonlyken Kerkenraad.

De *gewoonlyke Kerkenraad* komt, eens ter weeke, des Dingsdags-nademiddags, ten half vier uuren, by een, in een vertrek der Oude Waalen-Kerke. De Predikant, die, 's Zondags te vooren, des Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, is President, en de Predikant, die, ten zelfden dage, des Na-

(*n*) Resol. Vroedsch. *Lr.* O. 23 *Sept.* 1681. *f.* 59.
(*o*) Resol. Vroedsch. *Lr.* R. 22 *Decemb.* 1685. *fo* 33.

WALSCHE KERKEN.

Nademiddags, in de nieuwe of kleine Kerke, heeft gepredikt, Secretaris of *Scriba* der Vergaderinge. De Predikanten, die 's Woensdags of Donderdags den dienst moeten waarneemen, zyn niet verpligt, den Kerkenraad by te woonen. En wanneer de Kerkenraad, buitengewoonlyk, des Zondags, byeenkomt, zit de Predikant voor, die, 's Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, wordende de post van Scriba dan waargenomen, door den Predikant, die, ten zelfden tyde, in de kleine Kerke, heeft gepredikt. De Scriba houdt niet alleen aantekening van de voornaamste besluiten des Kerkenraads, die, in de eerstvolgende Vergaderinge, herzien worden; maar ook van de naamen der Ledemaaten, die, met *Attestatien*, herwaards komen, of van hier vertrekken.

Double Consistoire of dubbele Kerkenraad.

De *dubbele Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, voor het eerste, en na het tweede Avondmaal, des Dingsdags, op het zelfde uur, als de gewoonlyke Kerkenraad: de eerste reize, om Ledemaaten aan te neemen; en de tweede, om de rekeningen der Diakenen te hooren. De President en Scriba zyn dezelfde Predikanten, die den gewoonlyken Kerkenraad, in deeze hoedanigheid, zouden gediend hebben. Wanneer de dubbele Kerkenraad, buitengewoonlyk, byeenkomt, worden de Leden, door den President, met briefjes, samengeroepen. Zo 'er eenige verandering gemaakt wordt, of in 't bestier der Gemeente, of in het opzigt over de behoeftigen, moet zulks, door den dubbelen Kerkenraad, geschieden, die ook de Ouderlingen en Diakenen verkiest; de vier Doctoren, de twee Chirurgyns, en de twee Apothekers der Gemeente, midsgaders de Binnen-Vader en Binnen-Moeder in 't Waalen-Weeshuis aanstelt.

Triple Consistoire of drieledige Kerkenraad.

De *drieledige Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, eens 's jaars, op Zondag, ten vier uuren na den middag, na dat de aankomende Ouderlingen en Diakenen in den dienst bevestigd zyn. De Predikant, die de bevestiging gedaan heeft, zit voor in deeze Vergadering. In dezelve, worden, eerst, de Kerkelyke Wetten voorgelezen. Vervolgens, gaat men over, tot het verkiezen van twee Regenten en eene Regentes van 't Waalen-Weeshuis. Daarna, kiezen de Ouderlingen en Diakenen hunne wyken, die veertien in getal zyn, zynde twee Ouderlingen, te weeten de Regenten van 't Waalen-Weeshuis, en drie Diakenen, naamlyk, de twee andere Regenten van 't zelfde Weeshuis, en de Diaken-Passantmeester, vry van het opzigt over eene byzondere wyk. De Doop- en Lidmaats-boeken, en de boeken der Geloofsgenooten, die gevangen, of op de galeijen zyn; die der Kerkelyke behoeften; die van de beurs der Schoolieren, en die der beurs van den Heer MOUCHE, als mede die der Waldenzen van Piemont worden onder de Ouderlingen verdeeld. Men verkiest een' Fiskaal, die de boeten, welken de Leden, by verscheiden' gelegenheden, verbeuren, invordert; een Thesaurier, die de penningen ontvangt en uitgeeft, en een' Boekhouder [*Controlleur*], die 'er rekening van houdt. Voorts, doen de Regenten van 't Weeshuis hunne jaarlykssche Rekening aan den driedubbelen Kerkenraad: waarna, de afgaande Ouderlingen en Diakenen bedankt worden. Zo alles, bekwaamlyk, in éene zitting, kan worden afgedaan, scheidt de Vergadering: anders, komen de Leden, ten volgenden dage, nog eens, byeen.

WALSCHE KERKEN.

De *Beurs van den Heer* MOUCHE, in zyn leeven Raadsheer in 't Parlement van Parys, van welke wy zo even spraken, is, al in de voorgaande eeuwe, opgeregt, en heeft zynen oorsprong gehad uit eene geringe somme, door den gemelden Heere, geschikt voor zulken, die 't Evangelie onder de inwooners van Noord-America, byzonderlyk in Nieuw-Nederland, zouden willen prediken. Doch alzo zig, hiertoe, weinige of geene bekwaame voorwerpen opdeeden, is de hoofdsom deezer Beurze sterk aangewassen, en, eindelyk, volgens eene Resolutie van haare Hoog-Mogendheden van den negenden December des jaars 1716, geschikt, tot ondersteuning van twee Studenten, die zig tot den Predikdienst willen bekwaam maaken. En de Hoofdsom deezer Beurze wordt, in gevolge van een besluit der Walsche Sinode, door de Kerk van Amsterdam, bewaard. Men heeft nog eene ouder Beurs in de Walsche Kerken deezer Landen, de *Beurs der Schoolieren* genaamd, die nu ook, tot ondersteuning van twee Studenten, dient (*p*), en, voor de kleinste helft, door de Kerk van Amsterdam, en voor de grootste helft, door de Kerk van Middelburg, bewaard wordt. Alle de Walsche Gemeenten hebben, van de oudste tyden af, tot heden toe, tot deeze Beurs gegeven. Wy spreeken niet van de Weduwen-Beurs, die door de Predikanten, Leden der Walsche Sinode, gehouden wordt, en tot ondersteuning hunner Weduwen strekt (*q*).

Consistoire des Diacres ou Vergadering des Diakenen.

De *Vergadering der Diakenen* wordt, gewoonlyk, eens ter weeke, des Dingsdags, ten drie uuren, gehouden. De oudste in dienst zit voor: doch een' Predikant, alleen, of van eenen Ouderling verzeld, iet in de Vergadering der Diakenen hebbende voor te draagen; ruimt de Diaken-Preses hem de eerste plaats in. 's Dingsdags na ieder twee-

de

(*p*) Reglem. du Synode des Eglif. Walonnes *Ch.* XIV. *p.* 39 *& fuiv.*

(*q*) Reglem. du Synode *Ch.* XXIV. *p.* 60.

Walsche Kerken.

de Avondmaal, en dus om de twee maanden, doen de Diakenen rekening aan den dubbelen Kerkenraad, of *leezen* hunne *Balance*, gelyk het genoemd wordt. En deeze Balance, door de Vergadering zynde goedgekeurd, wordt by den voorzittenden Predikant, den Scriba en de twee oudſte Ouderlingen ondertekend.

Wyze van 't verkiezen der Predikanten.

De Predikanten der Walſche Gemeente worden, byna op gelyke wyze, beroepen, als die der Nederduitſche Gereformeerde. De dubbele Kerkenraad vaardigt een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken af, om handopening te verzoeken van Burgemeeſteren. Men treedt, na dat 'er, twee of drie Zondagen agter een, openlyk, voor gebeden is, tot de verkiezing, die, door den driedubbelen Kerkenraad, geſchiedt, welke dan, uit de Predikanten, en dienende en jongſt afgegaane Ouderlingen en Diakenen, beſtaat. Men maakt, eerſt, eene Nominatie van een ruim getal, by meerderheid van ſtemmen, waaruit, daarna, de verkiezing geſchiedt, met briefjes. De Preſident, van eenen Ouderling en eenen Diaken verzeld, geeft 'er, terſtond, kennis van aan Burgemeeſteren, en doet verſlag van zyne boodſchap aan den Kerkenraad, die, midlerwyl, vergaderd blyft. De Preſident maakt den beroepen Predikant zyne verkiezing bekend, hem vraagende, of hy 't beroep aanvaarden zal, indien het door Burgemeeſteren goedgekeurd wordt? En, zo hy bewilligt, en Burgemeeſteren hunne goedkeuring verleenen, wordt hem 't beroep, andermaal, uit den naam der Vergaderinge, opgedraagen. 't Beroep wordt, vervolgens, of door de Sinode, indien dezelve kort daarna gehouden wordt, of door eene Claſſis van ten minſten vyf of zes der naaſtgelegene Gemeenten, welke, met verlof van Burgemeesteren, beſchreeven wordt, beveſtigd. Het beroep wordt, daarna, drie Zondagen agter een, in beide de Kerken, van de Predikſtoelen, afgekondigd, en de beroepen Predikant, op den derden Zondag, plegtiglyk, beveſtigd: waarna hy, des avonds, zyne intrede predikt, in de oude Kerke. Voor de plegtige beveſtiging, biedt de Predikant, die deezen dienſt verrigten moet, den nieuwen Leeraar den regeerenden Burgemeeſteren, aan derzelver huizen, aan. Doch na de beveſtiging, wordt hy den Commiſſariſſen politik, en den regeerenden Burgemeeſteren, in derzelver Kamer op 't Stadhuis, aangebooden.

Tyd en orde van predikken.

De Walſche Predikanten zyn verpligt, des Zondags 's morgens inzonderheid, niet te lang te prediken, om dat de Ouderlingen en Diakenen dan de Catechiſatien in 't Weeshuis moeten bywoonen. Gewoonlyk, wordt 'er, des Zondags, in beide de Kerken, tweemaalen, des Voor- en Namiddags, en om de veertien dagen, by beurte, ook des avonds, gepredikt. Voorts, predikt men, des Woensdags 's avonds, in de Oude Waalen-Kerke, en des Donderdags 's avonds, van den Donderdag tuſſchen de twee Avondmaalen in April, tot den Donderdag tuſſchen de twee Avondmaalen in October, in de Weſter-Kerke; en van den laatſtgemelden tot den eerſtgemelden Donderdag, in de kleine of nieuwe Waalen Kerke. De Voormiddags-Predikatien beginnen ten negen, de Namiddags-Predikatien, ten half twee, en de Avond-Predikatien, ten vyf uuren. Doch op de Avondmaalstyden, die op dezelfde dagen vallen, als in de Nederduitſche Gereformeerde Kerken, begint men de Voormiddags-Predikatien, een half uur vroeger, behalven in February, October en December, wanneer, in de Walſche Kerken, ook op de Avondmaalstyden, de Voormiddags-Predikatien, ten negen, en de Namiddags-Predikatien ten twee uuren, aanvangen. De Voorbereidings-Predikatien geſchieden, des Saturdags-namiddags, ten vier uuren, in beide de Kerken. Op de Bededagen, wordt driemaal, in de oude Kerke, 's voormiddags ten negen, 's namiddags ten half twee, en 's avonds ten half vyf uuren gepredikt, en tweemaal in de kleine Kerke, 's voor- en nademiddags, op de gemelde uuren. Op tweeden Paaſch-, tweeden Pinkſter-, tweeden Kerſt-, en Hemelvaarts-dag, predikt men tweemaal, in beide de Kerken, voormiddag ten negen, en namiddag ten half twee uuren; doch 's avonds niet. Als Kerſtdag op eenen Maandag of Donderdag valt, wordt 'er 's Woensdags; en als dezelve op een' Dingsdag of Vrydag komt, 's Donderdags, niet gepredikt. In zes weeken tyds, gaan de Predikbeurten rond, tuſſchen de zes Predikanten, en in de zevende week, is elk hunner, beurtelings, vry, behalve wanneer 't Avondmaal is. De Predikanten, van hunne Ouderlingen verzeld, doen, eens 's jaars, eene algemeene huisbezoeking, en tweemaal, op den laatſten Zondag in Juny, en op den laatſten Zondag in December, eene vermaaning van den Predikſtoel tot milddaadigheid, ter gelegenheid der twee gewoone jaarlykſche Collecten, aan de huizen der Ledemaaten.

Walsche Kerken.

Naamlyſt der Walſche Predikanten.

Wy voegen hierby de Naamlyſt der Predikanten, die, in de oude Kerke voor, en in beide de Kerken, na derzelver ſamenvoeging, tot hier toe, beroepen geweeſt zyn.

WALSCHE KERKEN.

1578. 1. Jean de la Greve, *is* 1603 *overleden.*

1585. 2. Jean Hochedé (gezegt de la Vigne), *beroepen van Antwerpen den* 16 *en beveſtigt den* 29 *September, is* 1622. *overleden.*

1590. 3. Jean Taffin, *beroepen van Haarlem, in February, bev. den* 3 *May, is* 1602. *overleden.*

1601. 4. Simon Goulart, *beroepen van Weſel, den* 16 *September, beveſtigt den* 14 *October, ſyn Demiſſie bekomen* 1615.

1613. 5. Thomas Maurois, *beroepen van Ceulen in January, beveſtigt den* 11 *Auguſtus, overleden in den jaare* 1646.

1616. 6. Fabrice de la Baſſecour, *beroepen in Aug., beveſtigt den* 9 *May* 1617. *Emeritus geworden in* 1649. *overleden den* 29 *April* 1650.

1620. 7. Jean Doucher, *beroepen van Vliſſingen den* 9 *Oct., bev. in Nov.* 1621, *overleden* 1629.

1630. 8. Lucas Trelcatius, *beroepen uit de Nederduitſche Kerk van Elburg, beveſtigt den* 5 *May, en albier in de Nederduitſche Kerk beroepen in* 1634. *overleden in* 1638.

1634. 9. Godefroy Hotton, *beroepen van Limburg den* 25 *Juny, bev. den* 26 *Nov., Emeritus geworden in* 1655. *en overl. den* 26 *Juny* 1656.

1647. 10. Henry Blancheteſte, *beroepen van Maaſtrigt den* 14 *October* 1646. *beveſtigt den* 28 *April* 1647. *overleden den* 18 *Auguſtus* 1670.

1650. 11. Nicolaas de la Baſſecour, *beroepen van Vliſſingen den* 8 *Maart, beveſtigt den* 26 *Juny, overleden den* 17 *May* 1677.

1656. 12. Nicolaas Colvius, *beroepen van Dordrecht den* 28 *May, bev. den* 20 *Aug., Emeritus geworden in April* 1711. *overl. den* 17 *Nov.* 1717.

1670. 13. Louis de Wolzogue, *beroepen van Utrecht den* 26 *October, beveſtigt den* 21 *December, overl. den* 13 *November* 1690.

1677. 14. Pierre Pierot, *beroepen van ter Goes den* 1 *Auguſtus, beveſtigt den* 7 *Nov. overl. den* 1 *July* 1688.

1688. 15. Etienne Morin, *Predikant tot Caen, beroepen den* 8 *Auguſtus, beveſtigt den* 17 *October, Emeritus geworden den* 25 *July* 1699. *overl. den* 5 *May* 1704.

16. Pierre Yſarn, *beroepen den* 8 *Auguſtus, beveſtigt den* 17 *October, Emeritus geworden den* 27 *October* 1712. *overleden den* 23 *May* 1714.

17. Abraham Boddens, *Amſtelodamenſis, Proponent zynde, hier beroepen den* 8 *Auguſtus, beveſtigt den* 24 *October, overleden den* 12 *Nov.* 1727.

1705. 18. Nicolaas Colvius, *Amſtelodamenſis, beroepen van Dordrecht den* 23 *Auguſtus, beveſtigt den* 18 *October, overleden den* 26 *November* 1730.

19. Godefroi Clermont, *beroepen van Leyden den* 23 *Auguſtus, beveſtigt den* 25 *October.*

1713. 20. Anthoine d'Arbuſſy, *van Utrecht, beroepen den* 22 *January, beveſtigt den* 19 *Maart, Emeritus geworden den* 31 *January* 1735., *overleden den* 30 *November* 1741.

1720. 21. Jean Brutel de la Riviere, *beroepen van Rotterdam den* 5 *February, beveſtigt den* 6 *April, overleden den* 14 *Auguſtus* 1742.

1724. 22. Johannes Boddens, *Amſtelodamenſis, beroepen van Rotterdam den* 24 *October, beveſtigt den* 7 *January* 1725., *overleden den* 18 *October* 1731.

23. Henry Chatelain, *beroepen van 's Gravenhage den* 9 *Dec., beveſtigt den* 22 *Febr.* 1728. *overleden den* 9 *May* 1743. WALSCHE KERKEN. 1727.

24. Theodorus François Huet, *beroepen van 's Gravenhage den* 19 *November, beveſtigt den* 11 *Maart* 1731., *overleden den* 27 *October* 1733. 1730.

25. Iſaac Samuel Chatelain, *Amſtelodamenſis, beroepen van Rotterdam den* 13 *November, beveſtigt den* 17 *February* 1732. 1731.

26. David Renaud Bouillier, *beroepen van Londen den* 12 *January, beveſtigt den* 13 *Juny wederom na Londen vertrokken in April* 1749. *overleden* 1759. 1734.

27. Daniel Olivier, *beroepen van Londen den* 8 *Maart, bev. den* 24 *July, overleden den* 18 *December* 1736. 1735.

28. Jaques Jean Desmazures, *Amſtelodamenſis, beroepen van Rotterdam den* 15 *January, bev. den* 7 *April.* 1737.

29. Pierre Jaques Courtonne, *beroepen van Goes den* 25 *Sept., bev. den* 7 *April* 1743. 1743.

30. Jaques George de Chauſepié, *beroepen van Delft den* 17 *September, bev. den* 1 *December.* 1743.

31. Jean Henri François, *gewezen Adjunct Predikant te Iperen, tot Extraordinair Predikant albier verkoren den* 29 *April* 1748. *den* 9 *Mey* 1749 *tot Ordinair Predikant, beveſtigt den* 27 *July.* 1749.

32. Eſtienne Leſpinaſſe, *Amſtelodamenſis, beroepen van Deventer den* 13 *May, en beveſtigt den* 27 *July, overleden den* 26 *April* 1761.

33. Jean Scipion Vernede, *Amſtelodamenſis, beroepen van Maaſtricht den* 19 *May, bev. den* 16 *Auguſtus.* 1761.

Wyze van 't verkiezen der Ouderlingen en Diakenen.

De verkiezing der Ouderlingen en Diakenen geſchiedt, jaarlyks, in January. Zy dienen twee jaaren. Van de Ouderlingen, die zeſtien in getal zyn, gaan 'er, jaarlyks, agt af: en van de Diakenen, die een getal van zeventien uitmaaken, het eene jaar, negen, en het andere jaar, agt. De dubbele Kerkenraad vergadert, op den eerſten Dingsdag na het tweede Avondmaal in January, om het getal der afgaande Ouderlingen en Diakenen te vervullen: ten welken einde, men twee Lyſten opſtelt, vervattende de naamen van zulken, die geoordeeld worden, in de eene of andere hoedanigheid, te konnen dienen. Des Zondags daarna, geſchiedt de verkiezing uit deeze benoeming. De Ouderlingen, die een, en de Diakenen, die twee jaaren buiten dienſt geweeſt zyn, konnen, op nieuws, verkooren worden: doch, zo de eerſten verkiezen, nog een jaar te ruſten, behoeven ze 'er, alleenlyk, by tyds, aan den Ouderling hunner Wyk kennis van te geeven. 's Maandags na de verkiezing, worden de voor 't eerſt verkooren Ouderlingen en Diakenen in den Kerkenraad ontvangen, en, vervolgens, twee Zon-

Walsche Kerken.

Zondagen agtereen, aan de Gemeente voorgesteld: waarna zy, op den derden Zondag, plegtiglyk, beveſtigd worden. Zo eenig Lid van den dubbelen Kerkenraad overlydt, wordt zynen Weduwe of erfgenaamen de rouw beklaagd, uit naam der Vergaderinge, door een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken. 't Zelfde geſchiedt, in geval eene Regentes van 't Weeshuis, of de Huisvrouw van een' Predikant, of van een' der dienende Ouderlingen of Diakenen ſterft.

Dienſt der Ouderlingen en Diakenen.

De Ouderlingen zyn, in 't algemeen, verpligt, te waaken over de zeden der Ledemaaten, en van de openbaare ergerniſſen, die dezelven geeven mogten, en die tot hunne kennis komen, aan den Kerkenraad verſlag te doen. Twee Ouderlingen en drie Diakenen, ten minſte, zyn gehouden, de Predikatien, en een Ouderling en een Diaken, by beurten, ook de Catechiſatien in 't Weeshuis by te woonen. Ook deelen de Ouderlingen en Diakenen, een van elke ſoorte in ieder wyk, om de twee maanden, de Loodjes uit, op welken, de Ledemaaten ten Avondmaal toegelaaten, en welken, door twee Ouderlingen, by de Avondmaalhouding, wederom ingetrokken worden. By 't aanvaarden deezer Loodjes, zyn de Ledemaaten gewoon, eene gift voor de armen der Gemeente te doen, die door den Diaken ontvangen wordt. Vier weeken voor de onderhouding van 't Avondmaal, doet de Predikant, die, des Zondags 's morgens, in de oude Kerke, gepredikt heeft, na 't eindigen van den dienſt, eene korte les over de kleine Catechismus, welke, door twee Ouderlingen, by beurten, moet worden bygewoond. En op de vier daaraan volgende Maandagen, 's namiddags ten drie uuren, ondervraagt een Predikant de Aankomelingen, die zig hebben aangediend, om Ledemaaten te worden, in 't openbaar, in dezelfde Kerke, waar by ook twee Ouderlingen tegenwoordig moeten zyn. Doch het ondervraagen der aankomelingen geſchiedt ook, dikwils, aan 't huis van eenen Predikant, in 't byzyn van den Ouderling der wyk, zo deeze zulks verkieſt. En hier ſtaat men den aankomelingen, ſomtyds, toe, in 't Nederduitſch, te antwoorden, in geval zy Nederduitſche Leermeeſters gehad hebben, of zig, niet bekwaamlyk, in 't Franſch, konnen uitdrukken. Wyders, wordt, in 't aanneemen, de vereiſchte toegeevendheid gebruikt, omtrent zulken, die een zwak geheugen hebben, of niet leezen konnen. Men verklaart, nogtans, aan zulken, die men vermoedt, dat eenigen onderſtand zouden konnen beoogen, dat zy dien niet, dan na verloop van vier; en zo zy uit de Generaliteits-Landen komen, na verloop van vyf, of, van afgelegener Plaatſen komende, na verloop van zes jaaren, te verwagten hebben. Zulken, die naar Frankryk vertrekken willen, konnen geene Atteſtatie bekomen, dan om byzondere redenen, waarvan de Kerkenraad moet oordeelen. Een Ouderling vermag, iemant, voor eene enkele reis, van 't Avondmaal te weeren, 't welk geſchiedt, door 't inhouden der Loodjes, zonder vertooning en overlevering van welken, niemant ten Avondmaal toegelaaten wordt. Doch zo 't, naderhand, noodig zyn mogt, geſchiedt zulks, door den Kerkenraad. Zo een Lidmaat het ongeluk gehad heeft van *banquerout* te gaan, wordt hy van 't Avondmaal geweerd, tot dat hy zig, met zyne ſchuldeiſchers, verdraagen heeft. Die alles betaald hebben, zyn zelfs verkieslyk tot Ouderlingen en Diakenen. De Walſche Gemeente heeft twee byzondere Kaſſen, eene der Predikanten en Ouderlingen en eene der Diakenen, die, elk op zig zelve, beſtierd en verantwoord worden. Het geld en de papieren deezer Kaſſen worden bewaard, in twee yzeren kiſten, elk met twee byzondere ſlooten geſlooten, waarvan ieder paar ſleutels, door twee byzondere Perſoonen, bewaard wordt. De Diakenen hebben hunne byzondere Reglementen, waarnaar zy zig, in 't bezorgen der behoeftigen, gedraagen. Zy zyn, laatſtelyk, op den dertigſten October des jaars 1744, vernieuwd. Elke Diaken houdt een boekje, waarin de naamen, ouderdom, beroep en verdere omſtandigheden der behoeftigen zyner Wyk, midsgaders, de woonplaatſen van de Krankbezoekers, Doctoren, Chirurgyns, Apothekers en Aanſpreekers aangetekend zyn: welk boekje hy, uit den dienſt treedende, aan zynen opvolger ter hand ſtelt. De Diakenen doen, tweemaal 's jaars, eene algemeene huisbezoeking onder de behoeftige Ledemaaten: waarna, tot vermeerdering, vermindering, aan- of inhouding van den verleenden onderſtand, beſlooten wordt. Niemant bekomt eenigen onderſtand van de Diaconie, dan wanneer het hoofd des huisgezins Lidmaat der Walſche Gemeente is. Voor Lidmaats-Kinderen worden alleen gehouden zulken, welker Ouders niet ſlegts Lidmaaten zyn, of geweeſt zyn, maar die ook zelven, in de Walſche Gemeente, zyn gedoopt. Een der Diakenen is, byzonderlyk, geſteld, tot het bezorgen der *Paſſanten*, of behoeftige reizigers.

Walsche Kerken.

Inkomſten der Walſche Diaconie.

De Walſche Diaconie heeft tweederlei ſoort van inkomſten. De eerſte beſtaat uit de *Collecten* of inzamelingen, die, van haare

WALSCHE KERKEN.

re eerſte opregting af, in de Oude Waalen-Kerke, en naderhand, in beide de Kerken, geſchied zyn, en die ook, tweemaal 's jaars, aan de huizen der Ledemaaten, en om de twee maanden, by zulken, die ten Avondmaal willen komen, geſchieden; als mede uit de boſſen in de Gods- en andere huizen, en uit het armengeld, welk, by de Stad en by de Ooſtindiſche Maatſchappye, ontvangen wordt: waar by, van tyd tot tyd, eenige erfeniſſen gekomen zyn. De andere komt uit den onderſtand, die haar, al voor het midden der voorgaande eeuwe, en vooral, na het overkomen der Franſche vlugtelingen, genoegzaam jaarlyks, uit Stads Kaſſe, vergund is. In 't jaar 1631, hadt zy verlof verzogt, tot het doen eener openbaare Collecte by de huizen. Doch dit verzoek vondt geen' ingang. Men verkoor, de behoeftige Gemeente, met eene ſomme gelds, te onderſteunen (*r*). Toen, in 't jaar 1680, de Franſche vlugtelingen, in deeze Stad, eene ſchuilplaats begonden te zoeken, vondt de Diaconie zig zo bezwaard, met de behoeftigen, dat zy, nog voor 't einde des jaars 1681, met twintigduizend guldens, van Stads wege, onderſteund werdt (*s*). Zelfs werdt haar, ſedert, veroorlofd, tweemaal 's jaars, eene Collecte by de huizen te doen, ten behoeve der vlugtelingen, die, tot aan 't jaar 1688, geduurd heeft (*t*). Van dien tyd af, zyn de behoeftige vlugtelingen, door de Walſche Diaconie, onderhouden, die egter, jaarlyks, door de Stad, met eene zeer aanzienlyke ſomme, onderſteund werdt, ook na dat de vervolging in de Palts, die, in 't jaar 1719, aanving, een groot getal van Franſche Gereformeerden herwaards gedreeven hadt. De vlugtelingen, die, in 't jaar 1690, onderſtand trokken, waren zeventienhonderd en agt in getal (*u*). De Stad onderſteunde de Diaconie, met veertigduizend guldens 's jaars; daar, ſomtyds, nog een buitengewoone onderſtand van dertigduizend guldens bygevoegd werdt (*v*). Om zulk een' aanzienlyken onderſtand te vinden, werdt, in 't jaar 1707, beſlooten, de belaſting op de Vleeſchbanken te verhoogen, en de nieuwlings aankomende Koffyſchenkers ieder vyfhonderd guldens te laaten betaalen (*w*). De gewoonlyke onderſtand bleef, na dien tyd, jaaren agtereen, op veertigduizend guldens jaarlyks bepaald. Doch de Diaconie kwam, desonaangezien, byna jaarlyks, te kort. Alle de agterſtallen zyn, eindelyk, in 't jaar 1743, verrekend, en het onderhoud der vlugtelingen, die nog, van tyd tot tyd, hoewel in kleinen getale, herwaards komen, benevens de onderſteuning van Stads wege, in 't volgende jaar, op eenen vaſten voet gebragt. Men bevondt toen, dat de Walſche Diaconie aan *vierderlei* perſoonen onderſtand verleende: 1. aan *Waalen*, de oude en natuurlyke Leden der Kerke. 2. aan *Franſche vlugtelingen*, die, in en kort na 't jaar 1680, in merkelyken getale, herwaards geweeken waren, en nog nu en dan overkwamen. 3. aan *arme Waldenzen*: en 4. aan zulken, die, op laſt of met kennis van Burgemeeſteren, een jaargeld trokken van de Diaconie, en hierom *gepenſioneerden* genaamd werden. Burgemeeſteren en Raaden verſtonden, dat de eerſte ſoort van behoeftigen, door de Diaconie alleen, moeſt worden onderhouden: en dat daaronder behoorden te worden begreepen allen, die, of zelven, of welker ouders, hier ter Stede, vier jaaren agtereen, gewoond hadden, zonder onderſtand genooten te hebben, en zig, in dien tyd, by de Walſche Gemeente hadden gevoegd. Doch de drie andere ſoorten van behoeftigen nam de Stad aan, door de Walſche Diaconie, te laaten voorzien van onderhoud, op den volgenden voet: de Gepenſioneerden, tot het volle jaargeld, waarop zy geſteld werden, en van de behoeftige Franſche vlugtelingen en arme Waldenzen, welke laatſten byna uitgeſtorven, of tot beteren ſtaat geraakt zyn; de kinderen onder de agttien jaaren, tegens vyftien guldens in 't jaar, en de bejaarden, tegen vyf en zeventig guldens in 't jaar. Alle deeze perſoonen worden, door de Diakenen, op eene Lyſt gebragt, die, jaarlyks, in de maand January, aan eenen der eerſte Stads Klerken ter Secretarye, moet overhandigd worden: en deeze doet 'er verſlag van aan Burgemeeſteren. De Franſche vlugtelingen, die, van tyd tot tyd, overkomen, worden ook, onderſcheidenlyk, op deeze Lyſt gebragt: en zulken, die, of ſterven, of wederom vertrekken, of in ſtaat geraaken om zig zelven te geneeren, worden van de Lyſt afgeſchreeven. Doch zo zulke afgeſchreevenen, binnen vier jaaren, wederom behoeftig worden, mogen zy, op nieuws, op de Lyſt worden geſteld. Het beloop van den jaarlykſchen onderſtand wordt, alle drie maanden, ingaande met den eerſten April, door Diakenen, ter Theſaurie Ordinaris ontvangen (*x*).

De Predikanten en Ouderlingen der Walſche Sinode-

(*r*) Reſol. Vroedſch. *N.* 16. 5 *July* 1631. *f.* 202 *verſo.*
(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* O. 6 *Decemb.* 1681. *f.* 105.
(*t*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* P. 16, 28 *Jan.* 1683. *f.* 21, 25. *Lt.* R. 9 *Nov.* 1685. *f.* 6. *Lt.* S. 26 *Maart* 1688. *f.* 76.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* T. 31 *July* 1690. *f.* 270.
(*v*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* Z. 27 *Octob.* 1699. *f.* 352. *Lt.* AA. 11 *Jan.* 1702. *f.* 243. *Lt.* BB. 9 *Jan.* 1703. *f.* 102.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* DD. 12 *Maart* 1707. *f.* 19.
(*x*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* MM. 28 *May* 1743. *p.* 216.

Walsche Kerken.

sche Kerken in deeze Stad zyn Leden van de Walsche Sinode der Vereenigde Nederlanden, die, tweemaal des jaars, in 't laatst van April, of in 't begin van May, en in 't laatst van Augustus, in de meeste Nederlandsche Steden, waar Walsche Gemeenten zyn, en om de vyftien jaaren, ook eens, in deeze Stad gehouden wordt. De Sinode vergadert dan in de groote zaal van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis. Wanneer zy buiten deeze Stad gehouden wordt, wordt een der Predikanten, by beurten, en een der Ouderlingen, ter benoeminge van den Kerkenraad, derwaards afgevaardigd. Voor hun vertrek, vervoegen zy zig by de Commissariissen politik, aan ieder van welken zy, by hunne terugkomst, ook een afschrift van 't gene op de Sinode gehandeld is ter hand stellen. In geval de Sinode, hier ter Stede, staat gehouden te worden, wordt daartoe, vooraf, verlof verzogt van Burgemeesteren, en te gelyk eene plaats, daar de Vergadering bekwaamlyk kan worden gehouden. De Afgevaardigden der Walsche Gemeente alhier moeten, vervolgens, zorg draagen, dat deeze plaats, tot het houden der Sinode, gereed gemaakt worde. De Gemeente van deeze Stad is eene van de zes Gemeenten, onder een' van welker Predikanten, de Archiven der Sinode, by beurten, bewaard worden. Zy draagt ver het meest, te weeten twintig ten honderd, in de kosten van de Sinode.

Kosters, Voorleezers en Krankbezoekers der Walsche Gemeente.

Wy hebben, hier voor (y), te kennen gegeven, dat de dubbele Kerkenraad der Walsche Gemeente, de Doctoren, Chirurgyns en Apothekers der Gemeente aanstelt. Doch Burgemeesteren stellen, daarenboven, een' Stads Doctor en Chirurgyn ten behoeve der vlugtelingen. De aanstelling van twee Kosters, twee Voorleezers, en twee Krankbezoekers geschiedt ook door Burgemeesteren. De *Kosters* moeten zig schikken naar de Instructie, voor de Kosters in 't gemeen, door Burgemeesteren vastgesteld, midsgaders, naar eene byzondere, by den Kerkenraad beraamd. De Koster der oude Waalen-Kerke geeft verklaaringen van de drie Zondagsche afkondigingen der Huwelyksgeboden, die aldaar, voor den aanvang der Voormiddags-Predikatien, door den Voorleezer, geschieden. De Huwelyken van zulken, die 't begeeren, worden, in dezelfde oude Waalen-Kerke, des Zondags na middags en des Woensdags 's avonds, en des zomers, in de Wester-Kerke, des Donderdags 's avonds, door eenen Walschen Predikant, ingezegend. En de Koster houdt 'er aantekening van, om 'er, wanneer 't vereischt wordt, verklaaring van te geeven.

(y) Bladz. 168.

Doch de eigenlyke Attestatien wegens de inzegening der Egtgenooten worden, door den Kerkenraad, uitgegeven. De *Voorleezers* en *Krankbezoekers* krygen ook eene Instructie van den Kerkenraad. Van de Krankbezoekers bezoekt een de oude, en een de nieuwe zyde der Stad.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

XV.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

Beschryving der Engelsche Presbyteriaansche Kerke.

De Engelsche Gereformeerden hebben twee Kerken hier ter Stede. De eerste is die der Presbyteriaanen, zo genaamd, om dat zy geene Bisschoppelyke Regeering erkennen; maar zig, even als de Nederduitsche en Walsche Gereformeerden, houden aan de ordening der *Presbyteri* of *Ouderlingen*, die van gelyken rang zyn, in de Kerke. De andere is die der *Episcopaalen* of Bisschoppelyken. De Engelsche Presbyteriaansche Kerk staat op het Begynhof, en is, ongetwyfeld, een van de oudste Godsdienstige Gestigten deezer Stad, alzo het Begyn-hof, waartoe zy plagt te behooren, gelyk wy, in de Beschryving van het zelve, toonen zullen, reeds voor het midden der veertiende eeuwe, in wezen geweest is. In 't begin der zeventiende eeuwe, was het getal der Engelsche Presbyteriaanen, hier ter Stede, in zo verre toegenomen, dat hun de Begynen-Kerk werdt afgestaan, alwaar *John Pagett*, in 't jaar 1607, tot eersten vasten Predikant, beroepen werdt. Hy deedt 'er de eerste Predikatie, op den vyfden February, na dat de Kerk, 's daags te vooren, in de tegenwoordigheid van den Schout, *Willem van der Does*, en van den Nederduitschen Predikant, *Petrus Plancius*, plegtiglyk, ingewyd was. De Kerk werdt, toen, na de herstelling van Koning Karel den II., op den troon van Groot-Britanje, in 't jaar 1660, veele Engelschen herwaards kwamen, in 't jaar 1665, op Stads kosten, en onder 't opzigt van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, vertimmerd, en, zo my berigt wordt, met al wat ten zuiden van de pilaaren staat, byzonderlyk met eene nieuwe Kerkenraads- en Diakens-Kamer, vergroot. De noordzyde der Kerke is, in 't jaar 1727, vernieuwd. En de Gemeente heeft, geduurende deeze vernieuwing, haare Vergaderingen gehouden, in de Gehoorplaats der Doorlugtige Schoole. Tegenwoordig, is de Kerk een klein, doch tamelyk welgeschikt gebouw, met een' tooren in 't westen, waarop een hooge spits staat. Men wil, dat de koperen Leezenaar van den Voorleezer, waarin de Letters W. M.

Oudheid.

Vergrooting.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

M. R. R., dooreen gevlogten, betekenende *Willem en Maria*, *Koning en Koningin*, en 't jaartal 1689 te zien zyn, midsgaders, de koperen armblaakers, door deeze Vorſtelyke Perſoonaadjen, aan de Kerke zyn vereerd. De zilveren Avondmaalsbekers zyn een geſchenk van *Izaak Sinkeſon*, die, in 't jaar 1717, Ouderling was. In 't jaar 1743, voerde men, in deeze Gemeente, eene nieuwe beryming van Pſalmen en Kerkgezangen in: en in 't jaar 1753, hebben de voornaamſte Leden, op hunne koſten, een nieuw Orgel, in de Kerke, geplaatſt, en de Pſalmboeken, met nieuwlings ſamengeſteld Muzyk van *J. Z. Triemer* voorzien, doen herdrukken, en ten voordeele der armen verkoopen. Het Orgel, welk vierduizend tweehonderd vyfen negentig guldens gekoſt heeft, werdt, op den agttienden December des gemelden jaars, ingewyd, door eene Predikatie over den honderd en vyftigſten Pſalm, die, door den oudſten Predikant, *David Longueville*, uitgeſproken werdt. Behalve voor en na de gewoonlyke Predikatien, wordt 'er ook, des Vrydags, des Zomers, van Maart tot November, van vier tot vyf, en des Winters, van November tot Maart, van drie tot vier uuren des avonds, op dit Orgel, geſpeeld. Verſcheiden' byzondere Leden hebben, ſedert, ook andere geſchenken gedaan tot nuttig gebruik der Kerke. Men plagt, hier ter Stede, nog eene andere Engelſche Gemeente te hebben, *Browniſten* of *Bruiniſten* genaamd, die, reeds voor 't einde der zeſtiende eeuwe, uit Engeland, waar zy zig, met de Leere en Regeering der Kerke, ten tyde van Koninginne Elizabeth, niet verdraagen konden, herwaards gekomen waren (z); doch altoos maar een klein getal hebben uitgemaakt. Zy hielden, in 't eerſt, hunne Vergaderingen op den Groenenburgwal, toen een afgelegen oord van de Stad. Naderhand, vergaderden zy in de Barndeſteeg, daar hunne Vergaderplaats, in eenen fellen brand des jaars 1662, verteerd werdt (a). Doch in 't jaar 1668, bouwden zy eene andere, in dezelfde Steeg, aan de noordzyde, daar een gang is, die nog de *Bruiniſten-gang* heet. De Gemeente nam, ſedert, zo ſterk af, dat zy, in 't jaar 1708, uit een' Ouderling, een' Diaken, en drie Broeders beſtondt, die toen tot de Presbyteriaanſche Kerk overgingen, en het Kerkhuis, in de Barndeſteeg, aan de Nederduitſche Gereformeerde Diaconie overgaven, onder beding, dat het nooit tot eenige Godsdienſtige Vergadering, buiten de Nederduitſche Gereformeerde Gemeente, zou gebruikt worden; maar dienen ten behoeve der Diaconie (b), die 't, in het jaar 1714, verkogt heeft. Kort na 't overgaan der Gemeente uit de Barndeſteeg, werdt beſlooten, eenen tweeden Predikant, in de Engelſche Presbyteriaanſche Kerke, te beroepen (c).

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

De Kerkenraad der Engelſche Presbyteriaanſche Gemeente beſtaat, thans, uit twee *Predikanten*, vier *Ouderlingen* en vier *Diakenen*. De Predikanten behooren tot de Nederduitſche Claſſis van Amſterdam. Zy, en de Ouderlingen en Diakenen worden, genoegzaam op gelyke wyze, verkooren, als die der Walſche Gereformeerden. Voorts, zyn 'er, in deeze Gemeente, ook twee Diaconeſſen. De Kerkmeeſters der nieuwe Kerke, onder welker Parochie, het Begyn-hof, van ouds, behoorde, blyven nog Kerkmeesters der Engelſche Kerke, van welke wy ſpreeken. En de Gravenmaaker der Nieuwe Kerke is ook Gravenmaaker van deeze. De Engelſche Gemeente plagt eenen *Krankbezoeker* te hebben, die door de Stad betaald, en door Burgemeeſteren aangeſteld werdt: doch het afneemen der Gemeente, in getal van Leden, is oorzaak geweeſt, dat deeze poſt, ſedert veele jaaren, onbegeven gebleeven is. Alle Zondagen wordt, in de Engelſche Kerke, tweemaal, gepredikt, voor- en nademiddag. In de weeke, is 'er, ſedert veele jaaren, geene Predikatie geweeſt, behalve zesmaal 's jaars, des Saturdags, ten vier uuren, tot voorbereiding voor 't Avondmaal, welk, op de laatſte Zondagen in February, April, Juny, Augustus, October en December, gehouden wordt. De wedde der twee Predikanten is, ſedert het jaar 1710, ongelyk. De oudſte heeft dezelfde wedde, als de Nederduitſche Predikanten. Doch de jongſte wordt, op duizend guldens, beroepen. Deeze wedde wordt, nogtans, op vyftien honderd guldens verhoogd, na dat hy twee of drie jaaren gediend heeft, en op zeventien honderd guldens, wanneer hy tweemaal zo lang heeft gediend.

KERKBEſTIER.

NAAMLYST DER PREDIKANTEN.

Zie hier de naamen der Predikanten, die, tot hiertoe, in de Engelſche Presbyteriaanſche Kerke, beroepen geweeſt zyn:

1. John Pagett, *eerſte Predikant, beveſtigt den 29 April.* 1607.
2. Thomas Pots, *beroepen van Vliſſingen den 12 Maart, overleden* 1635. 1617.
3. John Rulitius, *beroepen van Heydelberg, beves-* 1636.

(z) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 416. Praeſtant. & erudit. Viror. Epiſt. *p.* 65-85.

(a) COMMELIN, *bl.* 493.

(b) Commiſſieboek der Diaconie *Lr.* C. *f.* 21. Notulboek, *f.* 18.

(c) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 30 *July* 1709. *f.* 28.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

veſtigt den 27 January, en overgegaan in de Hoogduytſe Kerk in December 1639., overleden 1666.

1637. 4. Julius Hering, *beroepen van Shrewsbury in Engeland den 6 Dec., overleden 1645.*

1639. 5. Thomas Pagett, *beroepen van Blakeley by Manchester in Engeland, den 27 Nov., en overgegaan na Shrewsbury in Engeland den 29 Auguſtus 1646.*

1646. 6. Richard Mayden, *beroepen van Utrecht den 31 October, en beveſtigt den 17 Maart 1647. en Emeritus in Maart 1669., overleden den 4 October 1670.*

1648. 7. Willem Price, *beroepen van Londen den 9 Auguſtus, overleden in July 1666.*

1660. 8. Richard Woodward, *beroepen van Weſtmaas den 2 September, en beveſtigt den 31 Oct. overleden den 23 Auguſtus 1669.*

1669. 9. Alexander Hodge, *beroepen van Delft den 6 Feb., overleden den 2 Dec. 1689.*

1690. 10. Adrianus van Ooſtrum, *beroepen van Londen den 15 October, uyt de Nederduytſe Kerk, en beveſtigt den 25 February 1691. en 1692. alhier van de Engelſche in de Nederduytſe Kerk beroepen, overleden den 10 January 1716.*

1699. 11. Hugo Fits, *Amſtelodamenſis, beroepen van Vliſſingen den 6 Dec. en bev. de 21 Febr. 1700. Emeritus geworden den 31 October 1741., overleden den 11 February 1742.*

1710. 12. Daniel Rainey, *beroepen van Londen den 14 Dec. beveſtigt den 22 Maart 1711., en den 2 Auguſtus 1739. afſtand van zynen dienſt gedaan.*

1740. 13. David Longueville, *beroepen van Exon den 7 February, en beveſtigt den 17 July.*

1742. 14. David Thomſon, *beroepen van Ait den 4 November, en beveſtigt den 16 December. en overgegaan na Gargunnoch in Schotland den 2 April 1758.*

1758. 15. James Blinshall, *S. S. Theol. Doct. beroepen van Islingtoun by Londen den 30 May, en beveſtigt den 23 July. en A°. 1764 overgegaan na Dundee in Schotland.*

1765. 16. William Grierſon, *beroepen van Dordrecht, beveſtigt den 3 Maart.*

De Gemeente bezit, tegenwoordig, een Wees- en Armenhuis op de Looijersgraft, waarvan wy, hierna, breeder berigt geeven zullen, en twee huizen nevens het zelve. Tot in 't jaar 1763, behoorden haar ook vyf huizen op het Schaapen-plein, tusſchen de Reguliers- en Doele-bruggen, die, in of omtrent het jaar 1624, gebouwd waren, op den grond van het oude Glashuis, welk, in 't jaar 1618, verbrand was (*d*), en van de wooningen, daartoe behoorende. *Jan Juriaansz. Engelsman*, Brander hier ter Stede, en Lid der Engelſche Kerke, in welker Regiſters, hy, onder den naam van *John Jorden* of *Jourdan*, bekend is, hadt deezen grond, voor agtduizend guldens, gekogt van de Stad, en 'er deeze huizen op gezet, welken hy, by uiterſten wil, aan de armen der Engelſche Gereformeerde Kerke van Amſterdam, hadt nagelaaten; die dezelven, op den zeſtienden May des jaars 1763, in 't openbaar, verkogt heeft.

(*d*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 52.

Engelsche Episcopaale Kerk.

XVI.

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

Beſchryving der Engelsche Episcopaale Kerke.

Wanneer de Engelsche Episcopaale Gemeente begonnen hebbe, hier ter Stede, Godsdienſtige Vergaderingen te houden, is my, tot hiertoe, niet klaarlyk gebleeken. By het Verdrag met Koninginne Elizabeth van den jaare 1585, was wel beſtemd, dat de Engelſche bezetting, in de Steden van verzekerdheid, Briele en Vliſſingen, Kerken hebben zou, daar zy den Godsdienſt, op de Engelſche wyze, dat is, volgens de Episcopaale ordening, vryelyk, zou mogen oefenen (*e*). Doch 't blykt niet, dat de Engelſchen deeze vryheid, zo vroeg, ook elders, en vooral in Amſterdam, gezogt en genooten hebben. Maar te Rotterdam, daar zig, lang voor 't midden der volgende eeuwe, eene Maatſchappy van Engelſche Koopluiden, *Avanturiers* genaamd, hadt nedergezet, was hun, in den jaare 1635, eene Kerk, tot oefening van hunnen Godsdienſt, *volgens de discipline ende ordre van de Kercke van Engelandt*, afgeſtaan (*f*). Na de dood van Karel den I., en onder de regeering van Kromwel, weeken verſcheiden' voornaame Engelſchen herwaards; doch 't blykt niet, dat zy, te Amſterdam, Godsdienſtige Vergaderingen gehouden hebben. Toen Karel de II., in 't jaar 1660, op den troon van Groot-Britanje, herſteld werdt, kwamen ook verſcheiden' Engelſchen, die zig niet hadden konnen voegen tot de gemeenſchap, welke de Koning, in de Engelſche Kerke, hadt ingevoerd, in deeze Stad. Twee hunner Predikanten verzogten, in de Lente des jaars 1663, vryheid van Godsdienſtoefening aan Burgemeeſteren (*g*). Zy verklaarden, dat zy, in de Leere, niet van de Gereformeerden verſchilden; ſchoon zy, in de Kerkenordening, *niet allenthalve*, met dezelven, *eens* waren. 't Verzoek werdt in de Vroedſchap gebragt. Men vondt geraaden, de gedagten der Presbyteriaanſche Predikanten, deswege, in te neemen. En op deezer getuigenis, dat de aangekomen Engelſchen *geene aanſtotelyke Leerpunten* hadden,

(*e*) *Zie* Bor XX. *Boek*, *bl.* 68 [641]. Vaderl. Hiſt. VIII. *Deel*, *bl.* 94.

(*f*) Extract *uit het* Concordaet tuſſchen de Vroedſchap der Stad Rotterdam en de Societeit der Merchants Adventurers, *in dato 5 Febr. 1635. MS.*

(*g*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* C. 10 *Maart* 1663. *f.* 241 *verſo.*

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

den, en vroom van leeven waren, werdt hun vrye Godsdienſtoefening, in een byzonder huis, toegeſtaan (*h*). 't Zou, in den eerſten opſlag, ſchynen, dat deeze Engelſchen Episcopaalen geweeſt waren, om dat zy verklaarden, in de Kerkenordening, van de Gereformeerde Kerke te verſchillen. Doch als men in aanmerkinge neemt, dat de Presbyteriaanſche Gemeente alhier gunſtig getuigenis gaf van hunne Leere, is 'er reden om te vermoeden, dat zy eerder behoord hebben, tot de kleine Gemeente der Browniſten of Bruiniſten, die hier, op 't einde der vyftiende eeuwe, aangekomen, en ſedert merkelyk verminderd, of geheellyk verdweenen was. Immers, wy hebben, hiervoor (*i*), verhaald, dat deeze Bruiniſten, in 't jaar 1668, een huis in de Barndeſteeg gebouwd hebben, tot het houden van Godsdienſtige Vergaderingen. Omtrent het einde der Regeeringe van Karel den II., en onder de Regeeringe van Jakob den II., begaven zig wederom veele aanzienlyke Engelſchen naar Holland, en naar deeze Stad. Doch my is niet gebleeken, dat zy toen eenige andere Engelſche Godsdienſtige Vergadering hebben bygewoond, dan de Presbyteriaanſche. Ik vind niet, dat de Episcopaalen hier eene Gemeente uitgemaakt, en openbaare Vergaderingen gehouden hebben, voor den jaare 1700. Omtrent dien tyd, of weinige jaaren laater, huurden zy een boven-vertrek van een huis, op den Oudezyds-Agterburgwal, op den zuiderhoek van de Huidenvetters-ſloot, welk vertrek, te vooren, door de Auguſtynen, die naderhand in de Spinhuisſteeg vergaderden, tot eene Roomſche Kerk, gebruikt geweeſt was. Zy hebben 'er, tot in 't begin deezes jaars 1765, hunne Godsdienſtige Byeenkomſten gehouden; doch, op den agttienden January, verlof van Burgemeeſteren gekreegen, om, voor eenigen tyd, in de kleine Gehoorzaal der Doorlugtige Schoole, byeen te komen (*k*); gelyk zy, op den vierentwintigſten February, voor 't eerſt, gedaan hebben, en, nog tegenwoordig, doen, terwyl zy naar bekwaame gelegenheid, tot het aanleggen eener Vergaderplaatſe, uitzien. De Engelſche Episcopaale Gemeente is hier, altoos, klein van getal geweeſt. Zy wordt bediend door eenen Predikant, die, door de Kroon van Groot-Britanje, betaald wordt, en, even als alle de Leeraars der Engelſche Episcopaalen buiten 't Ryk, zyne zending en ordening heeft van den Biſſchop van Londen, onder wien hy, in 't Geeſtelyke, ſtaat. Hy predikt, tegenwoordig, eens ter weeke, na 't volbrengen van den gewoonlyken Engelſchen Kerkdienſt, des Zondags 's morgens, ten tien uuren. De Vergadering wordt, voor een gedeelte, door Engelſch Scheepsvolk, uitgemaakt. Men rekent, dat 'er 't Avondmaal, welk, op Paaſchen, Pinkſteren en Kerſttyd, en, nog twee- of driemaal tuſſchentyds, gehouden wordt, door tuſſchen de twintig en veertig Perſoonen tevens, wordt ontvangen. 't Vertrek, welk deeze Gemeente, nog onlangs, plagt te gebruiken, was van eene Galery, en van een Altaar, naar de Engelſche wyze, voorzien. In de plaats van het Altaarſtuk, welk 'er, toen het, tot eene Roomſche Kerk, verſtrekte, geſtaan hadt, las men *de tien Geboden* en de *Geloofsbelydenis der Apoſtelen*, in gulden letters, en in de Engelſche taale. De zorg voor de Gemeentelyke zaaken ſtaat aan den Predikant en aan de voornaamſte Leden der Gemeente, als Kerkmeeſters. Men onderregt my, dat Burgemeeſteren, op den twaalfden December des jaars 1707, aan deeze Gemeente, even als aan anderen, het voorregt verleend hebben, om Huwelyken, die behoorlyk aangetekend, en waarvan drie geboden gegaan zyn, in haare Kerke, te doen inzegenen.

(*h*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* D. 8 *Juny* 1663. *f.* 4.
(*i*) *Bladz.* 174.

(*k*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 101.

Bylaagen L. A.

BYLAAGEN

Bylaagen L. A.

op het III. Deel, II. Boek.

L. A.

Stigting der Boelinger-Kapelle *in de Nieuwe Kerke, door* Vechter Dircx, Prieſter, *in 't jaar* 1510.

Wy Jan Lambert zoen en Claes ghaeff ſcepene in aemſtelredamme oirconden en kennen dat voer ons quame Ruyſch Jans zoen Jan dircx zoen, Frans Claes zoen, Claes Bouyck, kerkmeeſters van onſe Lieve vrouwe kerke binnen deeſe ſteede, ende geliede, in dien name by conſente van den Rade deſer ſtede, alzoe heer vechter Dircx prieſter ſeekere merkelyke ſommen van penningen in aelmiſſe gegeeven heeft, der voirſ. kerken, omme dair meede, als nu gebeurt is, te timmeren en fundeeren, ter eeren Goits ende ſyn lieve moeder de glorioſer maget marien, een Cappelle aent' oifteynde van der voirſ. kerken, aldernaiſt de Drappenierders Cappelle die ſy in den name als boven van nu voirtaen tot ewigen dagen tot coſten van voirſ. kerken ſullen houden, dack dicht in rake ende dake, dat daeromme die voirſ. heere vechter, achtervolgende ſeekere overcomſte mit hem dair af van te voren gemaekt, gehouden en geacht ſal werden, als een euwig fundatoer der voirſ. cappelle, ende dat men in derſelver cappelle een altaar ſal ſtichten, als nu al gedaen is, ter eeren Goits, ende ſynder liever moeder Marien, ende niet meer, ſonder expres conſent, eñ believingen, van de voirſ. heer Vechter ende ſyn nakomelingen, daer op hy of ſyn nakomelingen een ofte meer Vicaryen ſal mogen ſtichten, ende miſſen mogen fundeeren, doende bidden voer ſyn Siele, ſynder ouderen eñ vrunden ſielen, ende voer alle die geene daer hy voer begeerende is, tot euwigen dagen, als hem en ſyne nakomelingen belieuen ſal.

Ende tot dien binnen de voirſ. cappellen hebben vier graven, over hem ende ſyn nakomelingen tot euwigen dagen, die hy in meeninge is te bedekken, met twee ſarcken, behoudelyk der kerke hoerder recht, op den voirſ. graven, eñ dat den voirſ. heer vechter, of ſyn nakomelingen niet ſal of ſullen mogen toeſchutten, maer open laten, omme een yegelyck, daer inne te ſitten en knielen, omme ſyn devotie te doen, ſoo veele als recht eñ reeden eyſchen ſal alle arch eñ liſt uytgeſondert. in oirconde deſen brief beſegelt mit onzen Zegelen, gegeven upten vierden dach van Januario, int' Jaer ons heeren duyſent vyfhondert, en thien.

L. B.

Opdragt der Kapelle van het Heilige Graf in de Nieuwe Kerke aan Gerrit Cornēliszoon *en* Maria Claas Dogter, *Egteluiden, by eenen Schepenen-brief van den zevenden October des jaars* 1538.

L. B.

Wy Lambert frederycx zoen ende Jacob Henricx zoen Schepenen in Aemſtelredamme, oirconden ende kennen dat voor ons quamen Jan Ysbrantsz. hooſdſloot, Egbert Garbrantsz. Jan Willemsz. ende Jan Ryſer Jansz. kerckmeeſters ende regenten van onſer lieuer Vrouwen parochy kercke binnen deſer Stede ende gelieden in der voorſchr. qualité by weete ende conſent van den Raide deſer Stede dat Gheryt Cornelisz ende marie Claes dochter zyn wettige huysvrouwe der voorſchr. kercke een ſeeckere ſomme van penningen omme in hoere timmeraige geemployeert te werden gegeuen ende betaelt hebben, daer voere de voersz. Regenten, by weete ende conſente als vooren den zeluen Gheryt Cornelisz. zynder huysvrouwen ende hoerer beyder erffgenamen ende nacomelingen van hoeren bloede geconſenteert ende ouergegeuen hebben, ende gheuen ouer by deſen brieue. een eeuwich recht omme te gebruycken de Capelle die men nu ter tyt noempt dat heylige graff geſtaen an de zuyt zyde van der voorſchr. Kercke in der naevolgende maniere als dat zy luiden in de voorſchr. Capelle zullen mogen doen maecken ende vermaecken 't gundt hen gelieuen zall ende d' ſelue Capelle gebruycken ſonder dat yemandt daerinne plaetze, inghanck ofte vuytganck zal mogen hebben dan by hoerluder wille, ende daerinne te moegen een altaer oft meer ſtellen, daer op miſſen funderen, dooden in der zelue Capelle begrauen zoo veele daer leggen zullen mogen ende zy luden daer plaetſe gunnen willen behouden der voorſchr. Kercke hoer recht van den grauen te weeten van een hooff doot drie wilhelmus ſchilden, van een kindt, dat men an een ſtock draecht, twee wilhelmus ſchilden, ende een jonger kindt d'welck onder den arm te kercke gebrocht wert een wilhelmus ſchildt, ende den graeffmaker zyn arbeytsloon ſoo dat behoort, ſonder eenige andere coſten van den grauen te lyden, des ſal de voorſch. Kercke den voorſchr. Capelle houden dack dicht ende t licht van den zeluer Capelle zoo wel datter nu es, als dat men namaels bequamelicken zouden mogen gecrygen tot gheen tyden mogen betimmeren ende zullen de voorn. Gheryt ende marie ende hoere nacomers den tralie off 't geſicht ter Kercken inne mitter doere

L. B.

BYLAAGEN Lᵗ. B.

van de voorsch. Capelle mogen grooten, zoo zy bequamelicxt mogen, welcke gesicht hen nyet belet noch bedeet zal mogen werden, wel verstaende dat men 't voorsch. heylige graff in der zeluer Capelle sal laeten, ende alle vrydage paesch auondt ende voorts op alle oude gewoontlicke hoochtyden de Capelle voorschr. sal open laten staen tot voordeel ende deuotie van der gemeente ende tot proufyt van voorschr. kercke die d'almoesen als dan comende genieten sal, sonder arch ende list. In oirconde desen brieff besegelt met onsen Segelen, Gegeuen op den zeuenden dach in Octobri in 't jaar ons heeren duysent vyffhondert acht ende dertich. Onder stont getekent Franc van Delff, ende was besegelt met twee uythangende segelen van groene wasse. BYLAAGEN Lᵗ. B.

Uit een afschrift, den dertienden September 1615, gecollationneerd en geauthen iseerd, door A. VAN DER LYN, *Notaris te Alkmaar*, berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.

Lᵗ. C.

Stigting van twee Kapelryen, in Willem Eggerts Kapelle, *in de nieuwe Kerke, by uitersten wille van* JAN EGGART, Heer te Purmerende, *gedagtekend den twee-en-twintigsten Augustus des jaars* 1418.

In den naeme des Vaders, des Soens ende des heyligen geests, Amen.

Lᵗ. C.

Jan Eggart, here tho Purmerende, doen cont ende te weten allen luyden, dat ick ten love ende ere Gods synre gebenedyde moeder marien; Sᵗ Jan Baptist ende Sinte Barbara ende in Saligheden mynre Sielen, myns vaders, myne ouders ende myne nacomelingen hebbe gesticht, geordonneert, ende gemaeckt een ewige Capelrie staende in de Capelle getimmert op de suyd syde aen dat nieuwe fabrycke der parochie kercke van onser vrouwe voorn. binnen der Stede Amstelredamme, ende hebbe met voorsien, wel bedagt ende beraden dese Capelle gedoteert ende doteere met derthien ende een halve oude Vrancrixe schilden jaerlixe renten ter ewelycker pachte staende op een huys ende erve gelegen in der Stede Amstelredamme in de Wyntmolenstraet geheten Copperunsen hunt, gelyck die propre brief van die rente claerlyck inhout ende begrypt. behoudelycke dat die priester up dese Capelrie jaerlix sal verdienen ende hebben van de voorschr. renten twaelf Vrancrixe schilden, ende die anderhalve Vrancrixse schilden sal men besegen tot de autaer en de Capelle voorschr. jaerlixe mede tho belichten, ende tot den Ornamenten ende anders gelyck daer tho behorende sal behoeflyck wesen ewelycken duerende. Ende des so is myn wille ende ordonnantie dat de patrone, gever ende presenterer van deser Cappelrie sal wesen de rechte leenvolger ende erfgenaem ewelycke duerende, ende die sullense elck na des anders dood begeven in der manieren en de forme gelyck hierna geschreuen staet. Dat 's te verstaen, so wanneer dat de priester die dese Capellrie besit aflyvig word, ende dood is, waer by dat die Capelrie ledig sy, so sal die gene die de patroon of gever daer af is, wel bedagt ende beraden verkiesen enen goeden eerbaeren armen priester ofte clerck die by den eersten toecomende jaer priester worden wil ende priester word, die enen goeden naeme ende geruchte heeft, dat hy priesterlycke ende deuchdelycke levet, daer die patrone by syn siele ende conscientie selve sal duncken dat se godlixte, eerlixte ende beste aen besteet sy, dien sal hy se geven of presenteren puerlyck om Gods wille, ende in deser gifte of presentatie en sal hy niet aensien beden noch voorbeden, vriend noch mage, liefde noch hate, gifte noch gunste van iemand dan alleen God ende syn eygen conscientie, nochtans moet hyse wel synen vriend ende maag gunnen ende geven voor eenige vreemde, also verre hy onbesprekelyck ende goed van leuen sy, gelyk voorschr. staet. Voorts, so wie dese capelrie hebben sal die salse selve verdienen, wanneer hy 's niet van stade is, met drie missen ter weke ende niet min daer op te doen ende te celebreren na goeder conscientien ende na syn vermogen, ende als die misse gedaen is then grave te gaen in der Capelle voorn. ende aldaer te lesen *Miserere mei Deus* ende *de profundis* met een of twee collecten voor alle gelovige sielen die in den vagevier syn ende sonderlinge voor die sielen mynre ouderen, myns vaders, myns moeders, voor my en d'myn nacomelingen ende voor die genen dair dese patroonre in die jegenwoordigen tyd wesende voir wil gebeden hebben, ende die gene die dese Capelrie sal hebben, die sal hem verbinden, al sulcke settingen ende ordonnancien als hier voir ende nae staen geschreven tho houden, ende dat die nimmermeer by hun en sullen worden verminderd, vercort, noch gebroken nae syn verstande ende vermogen. Voorts so hebbe ick up de voorschreven autaer gesticht ende gedoteert een andere Capelrie die men mede verdienen sal met drie missen ter weke upten selven autaer gelyck die propre brief van dier fundatien dat claerlycken inhout ende begrypt ende hebben noch tot beyden Cappelryen voorn. gegeven ende geven een huys ende hofstede leggende en staende in de voerstrate by de voorschr. Kercke also myn neve Symon Abbe die Coster van de voorn. Kercke dat nu ter tyd bewoond om door de priesteren die deze twe Capelrien sullen hebben te bewonen ofte verhuren ende die renten ofte nutschap daer af gelyck te hebben ewelycken durende ende waert sake, dat sy daer over twistende ofte schelende worden dat souden sy aen beide syden blyven, ende uytgaen by den patroonre voorschr. ende die soude se dan scheyden als hum redelycken duncken soude by synre conscientie. Voort so is myn uyterste wille ende meyninge dat dese priesteren ende regeerers der voorschr. twe Capelrien elx

Lᵗ. C.

mit

Bylaagen L. C.

mit anderen overdragen ende haer meeſten oot-moet te doen, alſo dat op ſes dagen in elcke weke elckes dages een miſſe word gedaen op ten voorſchr. autaer duerende tot ewege dagen, ſieckte ende andere nootſaecke uytgenomen, behoudelyck oock der moederkercken altoos haers rechts. Ende deſe voornoemde Capelrien geve ick, ende hebbe gegeven, ende daertoe gepreſenteert puerelycken om Gods wille Here Gerred Willems Schrevels ſoon prieſter den Eerw. Vader in Gode Here Vrederyck van Blanckenhem Biſſchop t'Utrecht mynen genadegen here, ende bidde hem om Gods wille dat hy mynen vyterſten wille, meyninge ende begeerte voorn. hier in wil helpen vervullen ende deſe voorn. dispoſitie ende ordonnantie met ſynen brieve hier deurſtekende wil confirmeeren ende veſtegen e- welycke te duren ende den voorn. here Gerred in de ſelve Capellryen met allen heuren rechten, en de toebehoren inſtitueren. In oirconde deſen brief beſegeld mit mynen Segele hier aen gehangen. Gegeven upten twe en twintichſten dag in Auguſto in 't jaer onſes heren duyſend vier honderd en achtien.

Bylaagen L. C.

Uit eene Verzameling van egte Stukken, genaamd Memoriael van de Cappellrje van Joan en Willem Eggert, heren tot Purmerend, *beruſtende in 't Comptoir van Kerkmeeſteren der nieuwe Kerke.*

L. D.

Vidimus *van* Schepenen van 's Graavenhaage *van eenen Brief der* Wethouderschap *van* Amsterdam, *waarby dezelve zig verbindt, om, tegen de Offerhanden in de Kapel der Heilige Stede, aan het Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, een mark zilver 's jaars te betaalen: zynde deezen brief gedagtekend* den vierden Maart des jaars 1415.

L. D.

Wy ſcepenen in den hage doen condt allen ende eenen yegelicken dient behoort Dat wy gehandelt geſien ende geleſen hebben eenen ſcepenen brieff vander ſtede van Aemſtelredamme begrypende elf geheele regelen vuythangende bezegelt met een groen waſſen zegele vander voorſz ſtede weſende noch heel gans gave ſonder eenige correctie van raſeringe daer inne gedaen zynde dat wy mercken conden luydende van woort tot woorde als hier nae volcht.

Wy Schout ſcepene ende rade der ſtede Aemſtelredamme doen cond ende te wetene allen luden want die Eerbare lude deken eñ capittel vander cappellen inden hage om goids wille ons gegonnet hebben op te bueren alſulcke offerhande ende aelmiſſen als inder heylige ſtede tot Aemſtelredamme geoffert ende gebrocht zullen worden eñ oic mede ſulke vruchten eñ renten als comen zullen vanden lande dat daer toe behoort te hulpe totter timmeringe in der heyliger ſtede voorſz. ende houdinge des heyligen weges gelycken die brieven die zy ons dair of gegeven hebben inhouden ende begripen zoe hebben wy dat aengeſien ende van rechter deuchden ende gunſten wegen ende in beteringe ende in meerniſſen van hoerre provende den heeren vanden cappittel voorñ wedergegeven ende geloeft geven ende geloven mit deſen brieve vander voorſz ſtede wegen een marck ſyns zulvers ewelic duerende welc marc zulvers of die waerde dair voir men betalen ſal alle jaire den heeren voorñ of horen vicicureit tot Aemſtelredamme binnen den kersheyligen dagen commer vry buyten hoeren coſte. Ende waert dat wy des nyet en deden zoe wes coſte of ſcade dat die heeren voorñ daer by leden dien geloven wy hem up te rechten ende te beteren by horen ſympelen woerden zonder enich wederſeggen alle dinge zonder arch eñ liſte te verſtaen. In oirconde eñ in kenniſſe der waerheden zoe hebben wy deſen brieve bezegelt mitter voorñ. Stede zegele hier aen gehangen Gegeven upten vierden dach in mairte Int jare ons heren duzent vierhondert ende vyfthien.

L. D.

In oirconde der waerheyt ſoe hebben wy ſcepenen voorñ in forme van vidimus deſen brief bezegelt met ons gemeen zegele hier onder aengehangen upten achtentwintichſten dach van Junio int Jair ons heeren duyſent vyf hondert ende vyftich.

L. E.

Brief *van 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, waarby de Overmans der S. Oloſs Kapelle te Amſterdam verlof krygen om miſſen, ſermoenen en offerhanden te laaten doen,* gedagtekend den negenden Maart des jaars 1512.

L. E.

Wy Deken eñ Capitele van onſer Liever Vrouwe Capelle Collegiate up thof inden Hage, angemerct eñ ghehoort hebbende die begheerte eñ ſupplicatie van Jacob Jansz van Colen, Criſtoffel Jansz, Gherit albertz, ende Pomapietersz, als nu Overmans ende bewaerers van Sinte Oloefs Capelle ſtaende in die prochie van Sinte Nicolas Kercke binnen der Stede van Aemſterdamme, onſen Capittelen jncorporeert, angaende Miſſen, predicatien ſermonen offerhanden ende anders haeren verſoeke; Soo iſt dat wy gheinclineert tot hare begheerte om gods dienſt te vermeeren, ende den Vreemden Coopman, end heur omgheſeten, tot gerive ghegont hebben, eñ gonnen mits deſen, dat zy Overmans ende bewaeres vander voirſz: Capelle die nu zyn ende hier naemaels ſullen weſen, ſullen moghen doen ſinghen upten Kermis dach van der verſz. Capelle een Miſſe in de ſelve Capelle, eñ des achternoens Vigilien mitsdaechs. Daer nae te doen ſinghen een Miſſe van Requiem mits ontfanck van offerande deſen vorſz: daghen, Desghelyck dat

L. E.

BYLAAGEN L^r. E.

zy Overmans ende bewaeres van verſz. Capelle oec ſullen moghen doen ſinghen een Miſſe in de ſelve Capelle mit Sermonen eñ offerande te ontfanghen up elcx deeſer nagheſchreven dagen, Te weeten up Sinte Mauricius dach, up des heylicx Cruisdach Verheffinge, up Sinte Servaesdach, up Sinte Annen dach, up S^te. Olauus dach, Te moghen ooc doen ſingen Alle dingsdaghen alſt gheen heylich dach en js, een Miſſe van Sinte Annē, Ende up des Kers avont, Kersdagh, eñ Palm avondt, daer ſullen moghen ſitten mit horen Buſſen die zy nu hebben Offerande eñ Almiſſen ontfanghen, Ende dit nae den noene, alzo jnden daghen toebehoeren allen Kerſten meynſchen te comen in haer moder der heylighen kerke ſonder enige dispenſatie ter contrarie gegheven zoude moghen werdē by den paſtoer, Maer om dat die Heren eñ broeders van Jeruſalem, die t heylighe graf ons Heeren Jeſu Chriſti gheviſiteert hebben haer ſtatie eñ feeſte houden upten palmdach, zo ſullen die voorſz Capelle bewaerers eñ hoer nacomelinghen moghen ſitten met haer voorſz. buſſen om Almiſſen eñ Offerande t ontfanghen den voorſz: gheheel palmdach ghedurende, De voorſz: Capelle bewaerers ende hoer nacomelinghen zullen ooc in de voorſz: Capelle moghen doen ſingen votive Miſſen als 't gheen Sonnedach noch heylich dach en js, als zy van den Coopluyden eñ anderen daer toe verſocht werden, ghevende van elck de voorſz: votive ſingende Miſſe den paſtoer derdalve ſtuver, ſullen mede alle Vrydaeghe alle heylich dagen avont, eñ alle heylich dagen tſavonts moghen ſinghen ende doen ſinghen een Lof, nae dattet Lof in de prochi Kerke vuyt is zullen ooc alle daghe onder die Miſſe om moghen gaen met een bort om te ontfanghen alſulcke aelmiſſe eñ offerande als men hem Luyden gont, desgelycx alle avonts mit een paesboert of dierghelycke te ſitten om offeranden eñ aelmiſſen te ontfanghen van den gheenen die comen verſoecken onſer Liever Vrauwen Beelde, oeck moghen doen predicken alle feſieael daghen jnden vaeſte alle heylich dagen buyten den vaſten, behoudelick dat het tot allen hoerluyden tyden Miſſen eñ Sermonen zullen voor acht uren ſmorghens gheeynt weſen, eñ tot dat zy gheen Singende Miſſen noch Sermonen doen ſullen alsmen doen ſal in de prochie Kercken dyergelyck tuſſchen zeven eñ acht uren voorſz:, Ende alzo dit comt eñ comen ſal tot zaecken achterdeel van Recht van der voorſz: prochi Kercke welck recht wy Deeken eñ Capittelen voorſz: ghehouden zyn by onſen Eede te onderhouden, Om nochtans te believen onſen prochianen die affectie ende iver hebben totten dienſt goeds diemen aldaer doen ſal binnen der voorſz: Capelle, ſo ſullen die voorſz: Capelle bewaerers die nu zyn eñ naemaels commen zullen voer die Conſervatie van trecht van der voorſz prochie kercke jaerlicx betalen upten belooken paesdach, Ons Deecken en Cappittel voorſz· of onſen ghewaerdighen Boode de ſomme van drie gouden Koervorſten gulden gemunt voer date des briefs of payement hore werde, Dit Tractaet ſal geduren nae date van deeſen brieve vyff ende twintich jaeren, eñ te Ende van deeſe voorſz. xxv jaeren ſalt expireert weſen, In gethuicheniſſen der Waerheyt hebben wy Deeken eñ Capitele voern. deeſen onſen brieff mit onſen groeten Zeghelen, up vuythangende. .... en bezeghelt Int jaer ons Heeren Duſent vyff hondert ende twaelf den neeghenden dach in Marcio.

BYLAAGEN L^r. E.

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

DERDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der* BYZONDERE GEZINDHEDEN, BUITEN *de* GEREFORMEERDEN.

Overgang tot de Beschryving der andere Protestantsche, en eerst der Luthersche Kerken.

Na 't beschryven van de Kerken en 't Kerkbestier der Gereformeerden, in 't voorgaande Boek, komen wy nu, tot de beschryving der overige Protestantsche en andere Kerken, in Amsterdam.

Onder de Protestantschen, geeven wy de

I.

LUTHERSCHE KERKEN,

om haare oudheid en aanzien, de eerste plaats: waarop wy de Remonstranten- en Doopsgezinden-Kerken, en Collegianten- en Quakers-Vergaderplaatsen, in orde, zullen laaten volgen.

Eerste Vergaderingen der Lutherschen hier ter Stede.

De Leer van Luther, omtrent den jaare 1520, in deeze Stad bekend geworden zynde; hebben de eerste aanhangers deezer Leere hier, ook al vroeg, heimelyke Vergaderingen gehouden in byzondere huizen, onaangezien zy, van 't jaar 1525 af, strengelyk vervolgd werden (*a*). Zy kwamen somtyds, ook buiten de Stad, in de Vryheid, byeen, en lazen daar Luthers Overzetting van 't Nieuwe Testament in 't Nederduitsch (*b*). 't Schynt dat zy, hier ter Stede, zo vroeg, en mogelyk vroeger geweest zyn dan de Gereformeerden, welker Leer, onder den naam van *Oecolampadische Kettery* en *Sacramentistery*, veroordeeld werdt (*c*). Wy hebben, te vooren, uit de Sententie van den Schout Jan Hubrechtszoon, die niet vreemd gehouden werdt van Luthers gevoelen, getoond, dat de Lutherschen hier, in 't jaar 1525, reeds heimelyke Vergaderingen hielden, waar zekere Meester *Willem*, Priester van Utrecht, leerde (*d*). Doch de Plaats, daar men toen byeen kwam, is onbekend gebleeven. Toen de Gereformeerden, in 't jaar 1566, in de Minderbroeders Kerke predikten, met bewilliging der Roomsche Regeeringe, verzogten de Lutherschen, vergeefs, om de S. Olofs-Kapel (*e*), en bleeven nog heimelyke Vergaderingen houden (*f*). Na de verandering der Regeeringe in 't jaar 1578, hoopten zy op meerder vryheid, en hielden hunne byeenkomsten, toen, of wat laater, in een Pakhuis of Schuur, *de Pot* genaamd, by de Handboogsdoele; niet zonder kennis der Gereformeerde Wethouderschap (*g*). In 't jaar 1588, verzogten zy, om eene openbaare Plaats, tot oefening van hunnen Godsdienst. Doch men verstondt toen, dat hier geen andere Godsdienst, in 't openbaar, behoorde geoefend te worden, dan de *Evangelische Gereformeerde* (*h*). En men verboodt zelfs de heimelyke Byeenkomsten der Lutherschen, die ik vind, dat, in 't jaar 1595, ten minsten onder anderen, in 't huis van zekeren *Augustyn Pyn*, gehouden zyn (*i*). In 't jaar 1604, werdt hun, voor 't laatst, zo ver my gebleeken is, aangezeid, dat zy hunne Vergaderingen zouden hebben na te laaten, of de Stad te ruimen (*k*). Doch na dien tyd, hebben zy, allengskens, meerder vryheid gekreegen. Zy kwamen, eerlang, openlyk genoeg, byeen in het Pakhuis de Pot, en bestonden zelfs, nu sterk toegenomen in getal, in 't jaar 1632, toen de Regeering hier ter Stede ten hoogste gemaatigd was in 't stuk van den Godsdienst, op de plaats van dit Pakhuis en den naasten grond, eene aanzienlyke openbaare Kerk te stigten, thans genaamd de Lu-

Lutherse Kerken.

Zy stigten de Lutherse Oude Kerk.

(*a*) Zie II. *Deel*, VI. *Boek*, bl. 233 enz.
(*b*) II. *Deel*, VI. *Boek*, bl. 250.
(*c*) II. *Deel*, VI. *Boek*, bl. 235, 250.
(*d*) II. *Deel*, VI. *Boek*, bl. 251.
(*e*) II. *Deel*, VII *Boek*, bl. 290.
(*f*) II. *Deel*, VIII *Boek*, bl. 304.
(*g*) II. *Deel*, X. *Boek*, bl. 381.
(*h*) II. *Deel*, XI. *Boek*, bl. 404.
(*i*) II. *Deel*, XI. *Boek*, bl. 408.
(*k*) II. *Deel*, XI. *Boek*, bl. 419.

LUTHERSCHE KERKEN. Beschryving der zelve.

LUTHERSCHE OUDE KERK.

Zy staat, aan de oostzyde van den Singel, op den hoek van 't Spuij, en heeft vier ingangen, een' op den Singel, twee op 't Spuij, en een' in de Handboogsstraat. De eerste steen aan dit gebouw werdt gelegd, den veertienden Augustus des jaars 1632; en 't was, voor 't einde des volgenden jaars, in zo verre voltrokken, dat de Inwydings-Predikatie, op den Kersdag des jaars 1633, door den Predikant *Casparus Pfyffer*, gedaan werdt.

De Kerk is ruim, langwerpig vierkant van gedaante, en rondsom van de vereischte lichten voorzien. De kap bestaat uit drie nevens elkanderen opgaande leijen daken. Van binnen zyn, ter wederzyde van 't gebouw, in de lengte; en in 't oosten, of van agteren, ook in de breedte, drie galeryen boven elkanderen gemaakt. De onderste rusten, binnenwaards, op agt en twintig hardsteenen Pilaaren van de Dorische orde. Doch de middelsten, en de derde in 't oosten, worden, zo wel als het middelste dak, ondersteund door houten Jonische kolommen. De hoogste galeryen ter wederzyde, die zeldzaam gebruikt worden, rusten op balken, die in den kap leggen. De Predikstoel staat, in 't westen, op eenen bekwaamen afstand van den voorgevel, binnen een vierkant, welgeschikt Doophuis, in welks midden, de Avondmaals tafel staat. Men heeft dus, genoegzaam van alle de plaatsen in de Kerke, den Predikant in 't oog. Agter den Predikstoel is, in 't jaar 1692, een deftig dubbel Orgel geplaatst, welks deuren, door den beroemden *Philip Tideman*, fraai beschilderd zyn (*l*). Het Orgel is, van boven en van onderen, met welgemaakte beelden, versierd. Ter wederzyde van het zelve, staan de tien Geboden en het Geloof, op twee groote tafereelen, geschreeven. Onder het Orgel, is een bank voor de doopelingen en derzelver getuigen. Ter regter zyde van den Predikstoel, is de bank voor de Predikanten: en langs de zuidzyde van het Doophuis, zyn 'er twee voor de dienende Ouderlingen en Diakenen. Regt tegen over deezen, staan twee diergelyken: in de agterste van welken, de uitheemsche Ministers, die der Lutherse Leere toegedaan zyn, en zig hier bevinden, plaats neemen. Ook heeft men aldaar wel Heeren van de Regeeringe geplaatst; gelyk de voorste deezer twee banken, somtyds, aan Vrouwen van zeer hoogen rang ingeruimd geweest is. Beneden, onder de galery, en tegen de wanden van 't gebouw, staan rondsom beslooten banken: ook zyn 'er eenige beslooten banken op de galeryen, waar egter de meeste plaatsen open, en voor allen gemeen zyn. De beslooten plaatsen, zo boven als beneden, worden gekogt: en men betaalt, daarenboven, nog zeker jaargeld tot derzelver onderhoud. Voor 't overige, is het ruim der Kerke bezet men negenhonderd vier en zeventig vrouwen stoelen, voor ieder van welken, ook jaarlyks iet aan de Kerke betaald wordt. In 't ruim, hangen drie groote koperen Kerkkroonen, ieder met drie ringen armblakers. Uit een opschrift van eene deezer Kroonen, blykt, dat dezelve, reeds in 't jaar 1620, gegooten, en dus, waarschynlyk, in het Kerkhuis, waar de Gemeente, voor dat de Kerk gebouwd werdt, byeen kwam, gebruikt geweest is. Voorts, hangen 'er elf kleine Kroonen, met eenen ring armblakers, onder de galeryen; en elf diergelyken, op de tweede galery, in 't noorden en in 't zuiden. De onderste galery wordt, des avonds, verlicht van armblakers, die, voor aan de pilaaren, en agter aan de balken, vastgemaakt zyn.

LUTHERSCHE KERKEN.

Aan deeze Kerk, in 't oosten, zyn nog twee ruime Vertrekken, boven elkanderen, gebouwd. De onderste dient tot eene Kamer voor de Diakenen: de bovenste is de *Consistorie* of Kerkenraads-Kamer, alwaar de Predikanten en Ouderlingen byeenkomen. Op deeze Kamer, wordt een geschilderd afbeeldsel van den vermaarden Hervormer, MARTINUS LUTHERUS, bewaard, welk men zegt, een egt stuk te zyn. Men heeft 'er nog vier kleine stukken, den zelfden Lutherus, zyne Huisvrouw, Vader en Moeder verbeeldende. Boven de Consistorie, is eene Kamer, alwaar eenige boeken geplaatst zyn, die, voormaals, ten dienste van jonge Studenten, plagten te strekken. Men bewaart hier ook een houten modél, welk, met veel reden, gehouden wordt voor eene afbeelding van 't voorige Kerkhuis, het gewezen Pakhuis de Pot, en drie daaraan paalende Huizen of Pakhuizen, op het Spuij. Volgens dit modél, schynt het Kerkhuis een' Kap of Frontespies op den gevel, en zynen ingang gehad te hebben op of omtrent de plaats, waar nu de westelyke ingang op het Spuij is. In de Kamer der Diakenen, hangen twee Wapenborden van eenen Broeder en Zuster, die beide, onlangs, aanzienlyke sommen aan de Lutherse Diaconie gemaakt hebben. De Broeder, de Heer ABRAHAM CROMHUYSEN, is, op den zesden Augustus des jaars 1751, overleeden. Onder zyn Wapenschild, leest men:

(*l*) *Zie* HOUBRAKEN Schilderboek III. *Deel*, bl. 368.

De

Luthersche Kerken.

De dankbre Godvrucht, die, in Luthers Tempelchoor,
Cromhuisens *milde gunſt haar Armoe zag belonken,*
Heeft hier zyn Wapenſchild de onſterflykheid geſchonken;
En ſtelt Hem *'t nageſlagt, verheugd, ten heilbaak voor:*
Wel zalig die, met hem, *getrouw aan's Heilands wetten,*
Hun ſchat, Gods Kerk ten dienſte, op Hemelrenten zetten.

Op het Wapenbord der Zuſter, Vrouwe Johanna Maria Cromhuysen, Weduwe van den Heer en Mr. *Melchior ten Hove*, Heer van Rhynouwe enz. die op den eenendertigſten October des jaars 1763, overleedt, ſtaat:

Godvreezende Armoê ziet zig weder mild beſchonken.
Ten Hovens *Weduw volgt haar Broeders loflyk ſpoor:*
Haar gunſt klinkt Luthers Kerk, met dankbre galmen, door.
Zy ſtrooit, door 't heilgeloof, roept elk, deez' liefdevonken.
De naneef eer', met ons, die overmilde vrouw:
Die deugd by wapens voegde, en by de Godsvrugt trouw.

By de Kerke, ſtaan drie huizen der Gemeente, die door Predikanten bewoond worden. Om meerder ruimte voor de Kerke te maaken, hebben de Ouderlingen, met bewilliging van Burgemeeſteren, in 't jaar 1754, twee huizen, die toen ſtonden op de brug van 't gewezen verlaat, *het Boerenverdriet*, weggebroken, en den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, van de Kerke af, tot aan de korte Heiſteeg, op gemeene koſten van de Kerke en van de eigenaars der huizen, op dit gedeelte van den Agterburgwal ſtaande, zeer veel doen verbreeden.

Aanleiding tot het ſtigten der Lutherſche nieuwe Kerke.

De Kerk, van welke wy ſpreeken, was nog naauwlyks vyf en twintig jaaren volbouwd geweeſt, toen zy te klein bevonden werdt voor de ſterk aanwaſſende Gemeente. Men verzogt dan verlof van de Regeeringe, tot het bouwen eener tweede Kerke. En Burgemeeſteren en Raaden verleenden dit verlof, voor het einde des jaars 1659 (*m*). Terwyl men naar bekwaame gelegenheid hiertoe uitzag, bediende men zig van een Pakhuis, *de Kroon* genaamd, aan de zuidzyde van de Brouwersgraft, tuſſchen de Keizers- en Prinſengraften, alwaar, op den eerſten Kersdag des gemelden jaars 1659, de eerſte Predikatie gedaan werdt, door den Predikant *Paulus Cordes*. Twee jaaren laater, verzogt de Kerkenraad om plaats tot eene Kerk in de Konynenſtraat, die hun vergund werdt, mids zy het Pakhuis de Kroon wederom afſtonden (*n*). Omtrent deezen tyd, werdt, in den Kerkenraad, voorgeſlaagen, of 't niet geraaden ware, in de Konynenſtraat, eene houten Loots op te ſlaan, tot het doen der Predikatien, tot dat men eene andere gelegenheid, tot het bouwen eener Kerke, bekomen zou hebben. Doch deeze voorſlag vondt geenen ingang. Men bleef dan prediken op de Brouwersgraft. Doch in 't jaar 1667, kogt de Gemeente eene veel bekwaamer plaats dan deeze, digt aan 't noordeinde van den Singel: en hier werdt haar vergund, eene Kerk te bouwen, mids zy de plaats in de Konynenſtraat, waar egter, zo ver my gebleeken is, nog niet gepredikt was, wederom verliete (*o*). In 't volgende jaar, werden de grondſlagen van 't nieuwe gebouw beheid, met drie duizend zes honderd en vyftien uitgezogte zwaare maſten: en op den vierentwintigſten October des jaars 1668, aan het zelve, de vier eerſte ſteenen gelegd, door *Nicolaas Struyck*, *Hendrik van Riet*, *Gerrit Hillebrands* en *Theodorus Dominicus*, onder het opzigt der Bouwmeeſteren *Jacob van Riet*, *Dirk Dominicus*, *Daniel van Koeſchot* en *David Hunthum* (*p*). 't Gebouw was, voor 't einde des jaars 1671, in zo verre voltrokken, dat het, op den eerſten Kersdag des gemelden jaars, door den Predikant *Volkhardus Viſſcher*, met eene plegtige Kerkrede, werdt ingewyd. Het kreeg, ſedert, den naam van

Lutherſche Nieuwe Kerk.

Zy ſtaat, even als de Lutherſche Oude Kerk, aan de ooſtzyde van den Singel; doch digt aan 't noordeinde, niet verre van de Nieuwe Haarlemmer ſluis. 't Gebouw deezer Kerke, een van de fraaiſten der Stad, is naar de ſchetſe van den Bouwkundige *Dorsman* gemaakt, en gelykt, in gedaante, naar de ronde Kerk te Rome. De muur is, van het fondament opwaards tot aan de ſtraat, veertien, en vervolgens tot aan de Lyſt, tien voeten dik. De fraaije ronde kap van 't voorgebouw der Kerke, uit welken een ſierlyke Lantaarn ſteekt, waarop eene Zwaan, het zinnebeeld van Luther, tot een windwyzer ſtaat, is van buiten bedekt

Beſchryving derzelve.

(*m*) Reſol. Vroedſch. Lr. B. 8, 17 Dec. 1659. *f.* 184, 188.
(*n*) Groot-Memor. N. V. *f.* 72 *verſo.*
(*o*) Groot-Memor. N. V. *f.* 198 *verſo.*
(*p*) *Zie* A. Paauw Europ. Lutherdom *bl.* 325.

LUTHERSCHE KERKEN.

dekt met rood koperen plaaten, die, met verlof van Koning Karel den XI., tolvry uit Zweeden herwaards gevoerd zyn; en ruſt op vier paar ronde gekoppelde, en zes half ronde ſteenen zuilen van den Doriſche orde, die op vierkante voetſtukken geveſtigd zyn. Het rond gebouw, waarvan wy ſpreeken, wordt voorts, van agteren, omvangen van een half rond gebouw, welk van binnen met het zelve vereenigd, en welks plat, van boven, ook met koperen plaaten gedekt is. Op dit plat, is een groote looden regenbak, die altoos rykelyk voorzien is van water, op dat men 'er zig, by ongeval van brand, van zou konnen bedienen. De Kerk heeft vier deftige ingangen, een' op den Singel, een' in de Jeroenenſteeg, een' nog meer ooſtwaards naar den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, en een' in de Osjes-Poorts-ſteeg. Binnen in de Kerke, en byzonderlyk in het half ronde gebouw, zyn twee zeer ruime Galeryen, boven elkanderen, naar welken men, langs eenen grooten wenteltrap zonder ſpil, die altoos voor een meeſterſtuk der Bouwkunde gehouden is, opklimt. Op de benedenſte Galery, zyn zeventien ryen zitbanken, van welken de vyf eerſten afgeſlooten zyn: de twaalf overigen, en veertien ryen op de tweede Galerye zyn allen open plaatſen. Doch op de tweede Galerye, is een afgeſchooten plaats voor de Weeskinderen. De Predikſtoel, die met konſtig ſnywerk, verbeeldende de voornaamſte Evangeliſche geſchiedeniſſen, verſierd is, ſtaat in het voorſte of ronde gebouw. De opgang naar den zelven, uit het geſtoelte van den Predikant, geſchiedt langs een' trap, die in den muur verborgen is. Boven den Predikſtoel is, in 't jaar 1719, een deftig dubbel Orgel geplaatſt. Het is, met fraai geſchilderde deuren, en wel gemaakt beeldwerk, verſierd. Boven, zit David op de harp ſpeelende, tuſſchen twee bazuinende Engelen, die elk eene Zwaan by zig hebben. Laager zitten twee wigtjes met ſpeeltuigen, ter wederzyde eener ſtaande harpe. Heel boven aan, zyn de wapens geplaatſt der vyf Kerkmeesteren, onder welker opzigt, het orgel gemaakt werdt, *Harmen Buſſenſchut*, *Simon Burg*, *Gerard de Jong*, *Jacob Oortman* en *Anthoni Gril.* Het Doophuis is ter regterzyde van den Predikſtoel, beneden tegen den muur. De voornaamſte geſtoelten zyn, in het zelve, op gelyke wyze, verdeeld, als in de Lutherſche Oude Kerke. Ook worde de beſlooten banken, beneden, en op den eerſte Galerye, even als in de gemelde Kerke, verkogt en onderhouden. Het ruim der Kerke wordt, met agthonderd een en zeventig vrouwen ſtoelen, bezet. De Kerk ontvangt het daglicht, niet alleen door twee ryen glasraamen boven elkanderen, maar ook door den Lantaarn, die in 't midden van den ronden koepel ſtaat, en onder welken, een zwaare koperen Kerkkroon hangt, met drie ringen armblakers. Rondsom deeze kroon, hangen drie kleineren, met twee ringen armblakers, en op en onder de galeryen, nog vierentwintig anderen, die maar een' ring armblakers hebben. De wanden der Kerke beneden zyn, rondsom, met fraaije houten Lambriſeeringen bekleed. Aan de zelve, is eene ruime Kerkenkamer, alwaar de Kerkmeeſters der beide Kerken byeen komen. 't Model van 't Orgel deezer Kerke wordt, in dit vertrek, zorgvuldiglyk, bewaard. 't Gantſche gebouw is, van den grond af tot in den Lantaarn, die op den koepel ſtaat, een honderd twee en zeſtig voet en agt duim hoog. Terwyl men met het bouwen der Nieuwe Kerke voortging, verzogt de Lutherſche Gemeente, in 't jaar 1669, in dezelve te mogen begraaven. Doch dit verzoek werdt toen van de hand geweezen (*q*). 't Liep aan tot in het jaar 1674, eer zy verlof kreeg, om in beide de Kerken te mogen begraaven, mids van ieder Lyk zo veel aan de Theſaurie der Stad betaald wierdt, als van andere Kerk-Lyken plagt betaald te worden, en dat de Gravenmaakers, door Burgemeeſteren, wierden aangeſteld (*r*); gelyk, ſedert, geſchied is. Veele graven, in beide de Kerken, zyn, van tyd tot tyd, door Kerkmeeſteren, verkogt. Doch een genoegzaam getal derzelven behoort nog aan de Kerken, en dient, om verhuurd te worden. In de Nieuwe Kerke, is een Grafkelder van den Ruſſiſchen Reſident CHRISTOFFEL VAN BRANTZ, en een dubbel graf van 't geſlagt van VISSCHER.

Aanmerkelyk is 't, ondertuſſchen, dat twee zulke aanzienlyke Kerken, binnen den tyd van veertig jaaren, genoegzaam eeniglyk uit vrywillige giften geſtigt geworden zyn: hebbende de Gemeente zig, ter gelegenheid van het bouwen der Nieuwe Kerke, alleenlyk belaſt met vyftig duizend guldens, die van twee honderd perſoonen, welken ieder twee honderd en vyftig guldens opbragten, by wege van Lyfrente met *Tontine*, den vyftienden Maart des jaars 1671, tegen vier ten honderd, opgenomen werden: en zynde de jaarlykſche Intreſt, onder de leevende geldſchieters, verdeeld, tot dat de laatſte, op den drie en twintigſten November des jaars 1755, overleeden, en de Gemeente, eindelyk, van deezen laſt ontheeven

(*q*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* F. 28 *Jan.* 11 *July* 1669. *f.* 137, 203.
(*r*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* K. 6 *April* 1674. *f.* 46.

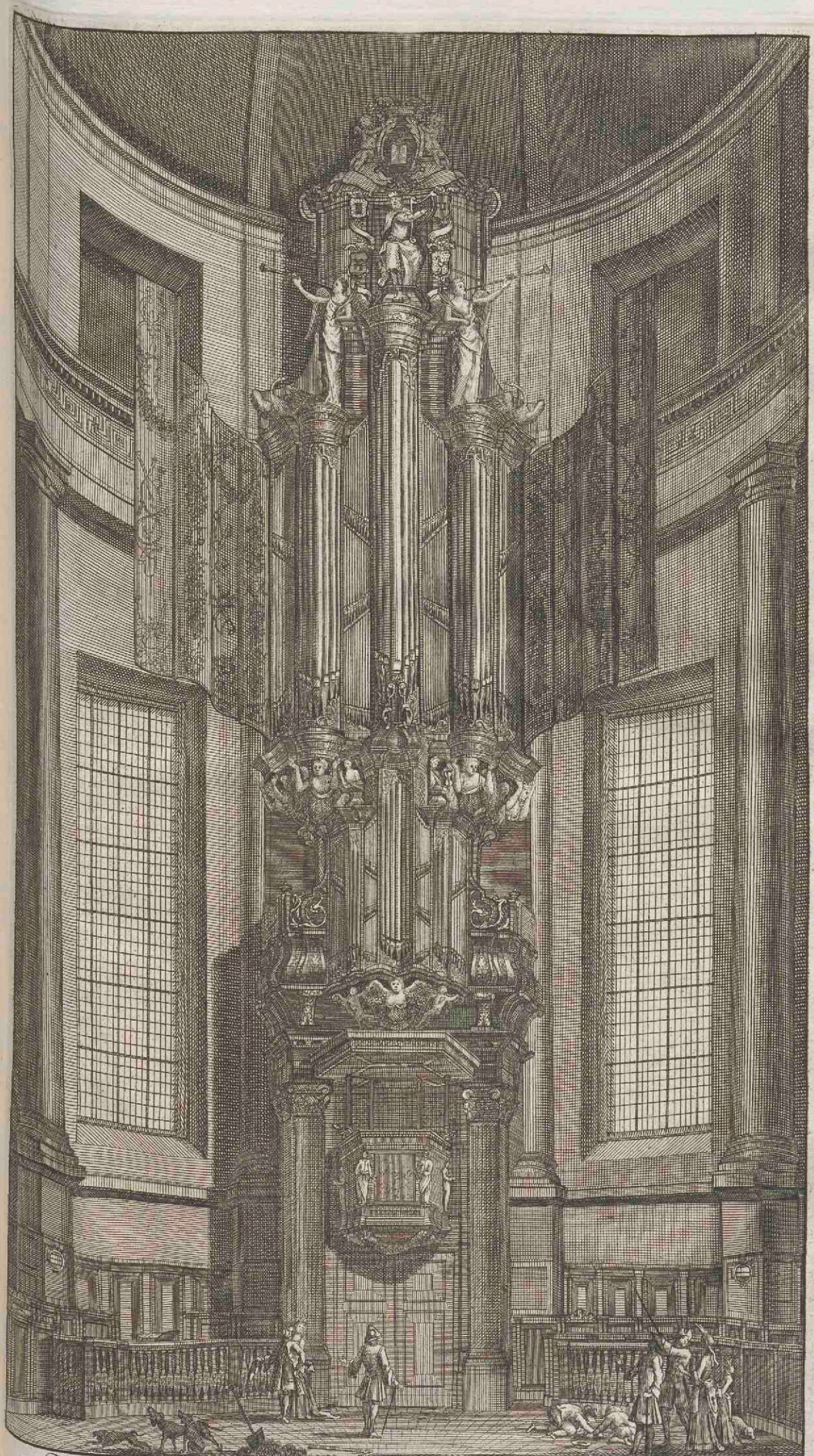

Het Orgel en de Predikstoel in de LUTHERSCHE NIEUWE KERKE. J. Goeree fculp. dir.

Lutherſche Kerken.

ven geworden is. Het Weeshuis en 't Konynen-Hofje zyn, weinige jaaren na de Nieuwe Kerke, gebouwd, insgelyks, uit vrywillige giften.

Kerkbeſtier der Lutherſchen.

De Lutherſche Gemeente, ook genaamd de Gemeente, toegedaan de onveranderde Augsburgſche *Confeſſie*, of Geloofsbelydenisſe, wordt, tegenwoordig, hier ter Stede, bediend door zes Predikanten, een van welken in 't Hoogduitſch predikt; tien Ouderlingen, en twaalf Diakenen.

Predikanten.

De *Predikanten* worden benoemd en verkooren door den grooten Kerkenraad, beſtaande uit de Predikanten en de dienende en gediend hebbende Ouderlingen en Diakenen. De Kerkenraad verzoekt geene handopening van Burgemeeſteren, tot het verkiezen van eenen Predikant; doch geeft, nogtans, van een gedaan beroep kennis aan hunne Edele Groot-Agtbaarheden. Ook vind ik, enkele reizen, aangetekend, in de *Regiſters der Stad*, dat het beroep van eenen Lutherſchen Predikant, door Burgemeeſteren, goedgekeurd is (*s*).

Ouderlingen en Diakenen.

De *Ouderlingen* en *Diakenen* dienen twee jaaren, gaande jaarlyks, op den eerſten Zondag in May, de helft van hun getal af. Ten zelfden tyde, wordt dit getal, door den grooten Kerkenraad, wederom volgemaakt, uit twee dubbele getalen, genoemd, het eene door den gewoonen Kerkenraad, of het *Conſiſtorie*, beſtaande uit de Predikanten en dienende Ouderlingen, waaruit de nieuwe Ouderlingen verkooren worden: het andere, door het *Collegie* van Diakenen, waaruit de plaatſen der afgaande Diakenen worden vervuld. De Ouderlingen, die voor 't eerſt aankomen, moeten uit Diakenen, welken twee maalen, in die hoedanigheid, gediend hebben, verkooren worden. Beide de Ouderlingen en Diakenen, den dienſt hebbende aangenomen, worden, door oplegginge der handen, in den zelven beveſtigd. Te gelyk, worden de afgaande Leden verzogt, de dienende Collegien, in alle gewigtige zaaken, waartoe eene groote Vergadering beroepen moet worden, met hunnen goeden raad, te willen byſtaan.

Groote Kerkelyke Vergadering.

De *groote Kerkenraad* of *groote Kerkelyke Vergadering* beſtaat, gemeenlyk, uit omtrent negentig Leden, en wordt, behalve tot het benoemen en verkiezen van Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, ook over andere zaaken van groot gewigt, byeen geroepen. Ook worden eenige Bedienden der Kerke, door deeze Vergadering, aangeſteld en afgeſteld.

Conſiſtorie

De *gewoonlyke Kerkenraad* of 't *Conſiſtorie*, uit de Predikanten en dienende Ouderlingen beſtaande, vergadert, op den eerſten en derden Woensdag in elke maand, des nademiddags ten drie uuren, in de Oude Kerke. By buitengewoone gelegenheden, worden de afgegaane Ouderlingen, *Oud-Oudſten* genaamd, ook tot deeze Vergadering verzogt. Men handelt, in dezelve, alleenlyk over zaaken, die de Leer en Godsdienſtoefening aangaan. En na 't eindigen deezer Byeenkomſte, blyven de Ouderlingen afzonderlyk vergaderd, om zaaken, de Kerkelyke goederen, aan hun bewind toevertrouwd, betreffende, af te doen.

Lutherſche Kerken. of gewoonlyke Kerkenraad.

Secretaris.

De groote en gewoonlyke Kerkenraad, en de afzonderlyke Byeenkomſt der Ouderlingen wordt bygewoond door eenen Secretaris, die eene vaſte wedde trekt, en een Regiſter houdt van de verrigtingen en beſluiten dier Vergaderingen.

't Collegie van Diakenen vergadert op den laatſten Saturdag van elke maand, des morgens, om uitdeelingen te doen, en 't gene verder tot deszelfs bewind behoort te regelen. Eens 's jaars, in 't begin van January, doen de Diakenen eene algemeene collecte, aan de huizen der Ledemaaten, door de gantſche Stad, die, ten dien einde, in vier wyken, verdeeld is. Ook doen zy, eens 's jaars, in den nazomer, eene algemeene huisbezoeking, by de behoeftige Ledemaaten. By eene Keure van den agtentwintigſten January des jaars 1763, is bevolen, de boedels van zulken, welker kinderen, door de Lutherſche Diaconie, worden ondersteund; terſtond, en eer dezelven verminderd worden, aan Diakenen aan te geeven (*t*).

In de Vergaderingen, van welken wy tot hier toe geſproken hebben, en in anderen, die aan dezelven ondergeſchikt zyn, worden alle zaaken behandeld naar zekere Kerkelyke Ordonnantien en byzondere Reglementen, van tyd tot tyd, desaangaande gemaakt, en door ieder Lid, by 't aanvaarden van zynen eerſten dienſt, ondertekend. Doch over zaaken van gewigt, gelyk zyn het beleggen en opneemen van penningen; het koopen of verkoopen van huizen of andere vaſtigheden; het hertimmeren van huizen of kerken, wanneer het meerder ſtaat te beloopen, dan by de Reglementen voor elk Collegie bepaald is; het aanſtellen of afdanken van Suppooſten, en al wat meer het vermogen, aan de Collegien gegeven, te boven gaat, moet ieder Collegie zyne afgegaane Leden beſchryven, en derzelver raad inneemen, om, vervolgens, met meerderheid van ſtemmen, te beſluiten.

De

(*s*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *Lt. C.* 30 *Sept.* 1702. *f.* 16 *verſo.*

(*t*) Keurb. *U. f.* 6.

LUTHERSCHE KERKEN. Ondergeschikte Collegien.

De Collegien, welken aan die der Ouderlingen of Diakenen ondergeschikt zyn, zyn die van Kerkmeesteren, Commissarissen van het Fonds, Directeurs van 't Hamburger-Choor, Regenten van Brantzen-Rus-Hofje, Commissarissen over de Gemeente in 't Land van Kadzand, en Commissarissen tot de zaaken der Gemeenten in Oostindie, Suriname en Berbice; welke Collegien aan Ouderlingen onderhoorig zyn; en die van Regenten van 't Weeshuis, Regenten van 't Konynen-Hofje, en Regenten van het Zwaardveegers-Hofje in de Tuinstraat, welken allen drie aan Diakenen ondergeschikt zyn.

De *Kerkmeesters*, die vier in getal zyn, worden, door de Ouderlingen en Oud-Oudsten, uit de hunnen, voor hun leeven, verkooren. Het onderhoud der twee Kerkgebouwen is hun aanvertrouwd. Ook wordt de prys der verkogte en verhuurde graven, en 't gene van de beslooten zitbanken in de Kerken komt aan hun verantwoord. Zy houden hunne Vergaderingen, den eersten Maandag van elke maand, in de Nieuwe Kerke, en doen jaarlyks rekening aan het Collegie van Ouderlingen.

De *Commissarissen van het Fonds*, zynde een Predikant en twee Ouderlingen, die, in eene groote *Consistoriaale* Vergadering, voor hun leeven, verkooren worden, hebben 't bewind over de middelen, geschikt tot ondersteuning van Lutherse Predikanten binnen deeze Landen, die, door hunne Gemeenten, van geene genoegzaame wedde konnen worden voorzien; en van derzelver Weduwen. Ook konnen 'er jonge Studenten uit ondersteund worden. Jaarlyks, op den vyfentwintigsten Juny, of den eersten Zondag daarna, wanneer men eenen aanvang maakt, met het prediken over de Augsburgsche Geloofsbelydenis, geschiedt 'er, in beide de Kerken, aan alle de deuren, in byzondere koperen bekkens, door de Ouderlingen en twee der drie Commissarissen, eene afzonderlyke collecte ten behoeve van dit Fonds, van welks bestiering, jaarlyks, aan het Collegie van Ouderlingen verantwoording gedaan wordt, na dat de jaarlykse uitdeeling uit het zelve, door Commissarissen, nevens den President en den volgenden President der Ouderlingen, geregeld geworden is.

Van de Regenten van 't Weeshuis, van 't Brantzen-Rus-Hofje en van de twee andere Hofjes, zullen wy, beneden, in de beschryvinge dier Gestigten, nader handelen. Van de Directeurs of Commissarissen van 't Hamburger Choor hebben wy, hier voor, in de beschryving der Gereformeerde Oude Kerke (*u*), reeds gewaagd. De Commissarissen over de zaaken der Lutherse Gemeente te Groede in 't Land van Kadzand, welke, voor 't grootste gedeelte, uit geweeken Saltzburgers, die zig, aldaar, in 't jaar 1733, hadden nedergezet, plagt te bestaan, zyn drie in getal, een Predikant en twee Ouderlingen. De Commissarissen over de zaaken der Gemeenten in Oostindie zyn, insgelyks, drie in getal, een Predikant en twee Ouderlingen. Die over de zaaken van Suriname en Berbice zyn twee in getal, een Predikant en een Ouderling.

(*u*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 95.

REMONSTRANTEN-KERK.

II.

REMONSTRANTEN-KERK.

BESCHRYVING DER REMONSTRANTEN-KERK.

DE REMONSTRANTEN hadden, voor en na dat hunne Leer, in de vermaarde Sinode van Dordrecht van de jaaren 1618 en 1619, veroordeeld geworden was, hier ter Stede, heimelyke Vergaderingen gehouden, in verscheiden' byzondere huizen; doch 't liep aan, tot in den Zomer des jaars 1630, eer zy ondernamen, een huis en eene gewezen Hoedenmaakery, aan de westzyde der Keizersgraft, bezuiden de Prinsenstraat, welken zy, eenigen tyd te vooren, op de naamen van *Anthony de Lange* en D^r. *Joan Hartogsveld*, tot het houden hunner Godsdienstige byeenkomsten, gekogt hadden, tot eene Kerk te vertimmeren; in welke, op den agtsten September des gemelden jaars, de eerste Predikatie gedaan werdt, door *Simon Episcopius* (*v*).

De Remonstranten-Kerk is een net en lugtig gebouw, met twee deftige ingangen op de Keizersgraft: behalven eenen kleinen ingang, in 't zuidwesten, die, genoegzaam eeniglyk, door de Opzienders, gebruikt wordt. De Kerk is eenigszins langwerpig vierkant. De Predikstoel, boven welken, een fraai Orgel gesteld is, staat in 't zuiden. Langs de drie andere zyden der Kerke, zyn twee galeryen, boven elkanderen getimmerd, die elk op twaalf houten kolommen rusten. In 't midden der Kerke, en onder de benedenste galery, hangen zeven koperen Kaarskroonen. Langs de wanden, staan nette gestoelten, en onder anderen, een, in 't oosten, of ter regter zyde van den Predikstoel, alwaar Magistraats- en andere aanzienlyke Persoonen plaats neemen. Beneden aan de Kerke, ten noorden, is een vertrek getimmerd, alwaar de Kweekschool der Remonstrantsche Broederschap gehouden wordt. Op de eerste galery in 't noordoosten, is de ingang naar de Kerkenkamer, een bekwaam vertrek, welk, met de geschilderde afbeeld-

(*v*) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 514.

Remonstranten-Kerk.

sels van de Professoren Jacobus Arminius, Simon Episcopius, en Philippus van Limborch; van den Predikant Johannes Uytenbogaart, en van den Ontvanger Johan Uytenbogaart versierd is. Op de tweede galerye, ontmoet men den ingang naar de *Bibliotheek* of het Boekvertrek der Kerke, die van een tamelyk getal van de nuttigste Boeken, ten gebruike der Studenten en anderen, voorzien is, en, van tyd tot tyd, toeneemt. Twee *Bibliothecarii*, die uit de Leden van den grooten Kerkenraad verkooren worden, hebben 'er het opzigt over. Langs de Keizersgraft, is de Kerk der Remonstranten bezet met deftige huizen, vyf van welken der Kerke toebehooren. Een der Professoren woont, gemeenlyk, in een deezer huizen.

Kerkbestier.

De Remonstrantsche Gemeente wordt gediend, door drie Predikanten en tien Opzienders. Doch het getal deezer laatsten is, sedert eenen geruimen tyd, zeldzaam vol geweest, en heeft, gemeenlyk, uit niet meer dan agt Persoonen, bestaan. De Predikanten en dienende Opzienders maaken den *gewoonlyken Kerkenraad* uit, die, op geenen vastgestelden tyd; doch alleenlyk, wanneer de voorvallende zaaken zulks vereischen, op aanzegging van wege den Praeses der Predikanten en den Praeses der Opzienderen, vergadert. Doch de *groote Kerkenraad*, uit de Predikanten en de dienende en gediend hebbende Opzienders bestaande, vergadert, gewoonlyk, viermaal 's jaars, vier weeken omtrent voor de onderhoudinge van 't Avondmaal: en eens tegen May, om de Rekening van den Boekhouder, die, door den grooten Kerkenraad, uit de Opzienders, gekooren wordt, op te neemen en goed te keuren: voorts, buitengewoonlyk, om Predikanten te kiezen, en by andere buitengewoone gewigtige gelegenheden: ook om de Kerkelyke bedieningen van Koster, Voorleezer, Organist enz. te begeeven. In beide deeze Kerkelyke Vergaderingen, zit een der Predikanten voor: een ander is Scriba, voornaamlyk, om brieven te stellen en te tekenen. Wyders, zyn 'er twee Scribas uit de Opzienders, een van welken de notulen stelt, die, gemeenlyk door hem zelven, of somtyds ook, door den anderen, in 't net, geboekt worden. Tot alle Commissien naar buiten, worden een of twee Predikanten, een' dienenden en een' oud Opzienders afgezonden. Doch naar de Societeits-Vergadering, wanneer zy, te Rotterdam, gehouden wordt, gaan altoos twee Predikanten, en vyf dienende en oude Opzienders.

Gewoonlyke en

Groote Kerkenraad.

Het Avondmaal wordt, doorgaands, gehouden, op de eerste Zondagen, in Maart, Juny, September en December, ten ware het invallen van den Pinksterdag in Juny gelegenheid gave dat het dan eenen Zondag verschikt werdt. Tweemaal 's jaars, voor den tyd van 't Avondmaal in Maart en in September, doen de Predikanten, elk van eenen Opzienders verzeld, huisbezoeking by de Ledemaaten der Kerke. De nieuwe Ledemaaten, door de Predikanten aangenomen zynde, worden, in de vier gewoonlyke Byeenkomsten van den grooten Kerkenraad, aan den zelven aangegeven. 's Woensdags 's avonds voor 't houden van 't Avondmaal, geschiedt 'er eene Belydenis-Predikatie, in de Kerke, in de plaats van welke, tot voor weinige jaaren, des Vrydags, eene Redevoering op de Kerkenkamer plagt gedaan te worden. Des Saturdags 's avonds daarna, geschiedt 'er eene Predikatie, tot Voorbereiding voor 't Avondmaal. 't Getal der afgaande Opzienderen wordt, jaarlyks tegen May, door den gewoonlyken Kerkenraad, vervuld.

Remonstranten-Kerk.

De Predikanten, door den grooten Kerkenraad beroepen zynde, moeten, vooraf, zo wel hier als in de andere Kerken der Remonstrantsche Societeit of Broederschap, door het *Collegie van Directie*, gelyk het genoemd wordt, worden goedgekeurd. Dit Collegie bestaat uit tien Kerken, van Amsterdam, Rotterdam, 's Graavenhaage, Utrecht, Gouda, Leiden, Hoorn, Alkmaar, Delft en Haarlem; benevens twee Directeuren, die, jaarlyks, op de Societeits-Vergadering, welke, beurtswyze, te Amsterdam, midden in de Kerke, en te Rotterdam, gehouden wordt, verkooren of *gecontinueerd* worden, en de overige Kerken *representeeren*. Doch dit Collegie komt, doorgaands, niet byeen, om een beroep goed te keuren. De Kerk, die een beroep gedaan heeft, verzoekt 'er goedkeuring op, by twee brieven, een' aan de Kerk van Amsterdam; die, van daar, aan de Kerk van Utrecht, en voorts, aan die van Hoorn, Alkmaar, Haarlem en den naastgezeten Directeur, voortgezonden wordt; en een' aan de Kerk van Rotterdam, die, van daar, aan die van 's Graavenhaage; voorts, aan die van Gouda, Leiden, Delft en den anderen naastgezeten Directeur wordt voortgeschikt. De brieven, van de gantsche Directie getekend zynde, worden gezonden aan den *Curator der vacante Plaatsen*, zynde een' der Predikanten, insgelyks, jaarlyks, op de Societeits-Vergadering, gekooren of *gecontinueerd*, dieze te rug zendt aan de Kerke, daar 't beroep geschied is. Een beroepen Predikant of Proponent moet, by twee schriftelyke Acten, betuigen, dat hy 't beroep, onder behoorlyke goedkeuring, aangenomen heeft. En een beroepen Predikant, in 't byzonder, is verpligt, by dezelfde schriftelyke Acten, te verklaaren, dat hy 't beroep,

Wyze van 't beroepen der Predikanten.

Collegie van Directie.

REMONSTRANTEN-KERK.

roep, op hem uitgebragt, aan den Kerkenraad zyner Gemeente bekend gemaakt heeft. Van welke Acten, één, in elken beroepbrief, verzonden wordt. Zo 't beroep, niet langer dan twee maanden voor 't houden der Societeits-Vergaderinge, geschied is, worden 'er geene brieven afgevaardigd, en het moet dan, ter goedkeuringe, op die Vergaderinge, gebragt worden. Indien eenig Lid van de Directie zwaarigheid maakt in de goedkeuring van een beroep, wordt daarvan aan den Curator der vacante Plaatsen, en door deezen, aan de Kerk, die 't beroep gedaan heeft, kennis gegeven. En deeze Kerk schryft, of doet eene bezending aan het Lid, welk zwaarigheid maakt, of kan ook het Collegie van Directie, op haare kosten, byeen roepen. Doch of dit laatste, in dit, of in eenig ander geval van gewigt, noodig zy, staat aan het oordeel der Kerken van Amsterdam en Rotterdam. Men mag geene Predikanten beroepen, dan die reeds in de Societeit in dienst, of, door de Curatoren van de Kweekschoole, verkiesbaar verklaard zyn.

Curator der vacante Plaatsen.

De *Curator der vacante Plaatsen* draagt ook zorg, dat eene Kerk, welker Predikant overleeden is, of door ziekte of eenig ander toeval, belet wordt, zynen dienst waar te neemen, niet onbediend blyve. Hy schikt 'er eenen Proponent naar toe, die verpligt is, zig aan zyne aanschryving te onderwerpen. Of zo 't aan Proponenten ontbreekt, verzoekt hy 'er eenen der Predikanten van de Classis toe, waar onder de Kerk, die den vereischten dienst mist, behoort, zynde de gantsche Societeit in vyf Classen verdeeld. Alle de Predikanten, zulken, die dertig jaaren in dienst geweest zyn, alleenlyk uitgezonderd, zyn verpligt, op last van den Curator, eens, in eene vacante Plaats, op de Nominatie, te prediken. En alle deeze schikkingen hebben zo wel hier ter Stede plaats, als in de overige Remonstrantsche Gemeenten.

Opzienders.

De *Opzienders* neemen, in deeze Gemeente, niet alleen het werk van Diakenen, maar ook dat van Ouderlingen en Kerkmeesteren waar. Zy zyn verpligt, agt te geeven op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. De zorg voor 't onderhoud van 't Kerkgebouw, en van de andere huizen der Gemeente is hun, insgelyks, aanbevolen; schoon zy, volgens de Reglementen, op het bestier der Kerke gemaakt, niet boven de honderd guldens aan een derzelven besteeden mogen, buiten bewilliging van den grooten Kerkenraad. Zy hebben, zonder dat 'er den Predikanten besluitende Stem in toegelaaten wordt, 't geheel bewind over de goederen der Kerke, en zorgen, als Diakenen, voor 't vervullen der nooden van behoeftige Ledemaaten. Zy houden hunne gewoonlyke Vergadering, eens om de veertien dagen, des Donderdags ten drie uuren na den middag, in de Kerkenkamer, alwaar, ten zelfden tyde, de uitdeelingen aan de behoeftigen geschieden. Doch zy worden ook, buitengewoonlyk, alleen door den Praeses, byeengeroepen. En over zaaken van geldmiddelen worden, behalve de dienende, ook de afgegaane Opzienders vergaderd. De Remonstrantsche Gemeente heeft, hier ter Stede, geen Wees-, noch Oude-Vrouwen- of Mannen-Huis. De behoeftigen Weezen en anderen worden door de Opzienders besteed. Wanneer 't getal der Opzienderen agt is, gelyk tegenwoordig, zyn de twee oudsten der aangebleevenen, ieder agt weeken, en de zes overigen, ieder zes weeken, Praeses. Voorts, hebben de dienende Opzienders een gedeelte van het werk onder zig verdeeld. Wanneer hun getal tien is, zyn twee van hun Bouwmeesters; twee anderen hebben 't bewind over de Obligatien en Rentebrieven der Kerke, nog twee doen onderzoek op de nooden der behoeftige Ledemaaten: twee anderen koopen de stoffen tot kleedinge; de eetwaaren en andere noodwendigheden, ten dienste der behoeftigen: en de overigen twee zyn Scriba's. Doch nu 'er maar agt zyn, neemen een of twee derzelven verscheiden' van de gemelde byzondere posten waar. Een der dienende of gediend hebbende Opzienders is Boekhouder. De Collecten onder de preeke, die tweemaal, des Zondags en op de Feestdagen, voor- en nadenmiddag, en in de weeke, des Woensdags, behalven omtrent de Avondmaalstyden, geschiedt, worden, door alle de Opzienders, by beurten, waargenomen. Toen 'er tien Opzienders waren, plagten de twee oudsten van collecteeren vry te zyn: 't welk nu geene plaats meer heeft. Volgens de Reglementen der Gemeente, kan niemant onderstand van dezelve genieten, dan die, hier ter Stede, twee jaaren; of, zo hy van buiten gekomen is, drie jaaren, als Lidmaat gewoond heeft. De afgegaane Opzienders zyn wederom verkieslyk, na dat zy twee jaaren buiten dienst geweest zyn.

Seminarium of Kweekschool der Remonstrantsche Broederschap alhier.

Naardien de Societeit der Remonstranten de Stad Amsterdam verkooren heeft, tot de vaste plaats van haar *Seminarium* of Kweekschool, daar de jeugd, tot de waarneeming van den Predikdienst, bekwaam gemaakt wordt, zal 't niet onnut zyn, hier, eene korte beschryving van de gesteldheid deezer Kweekschoole te laaten volgen.

Professoren.

De Remonstranten, in 't eerst, het onderwys hunner Studenten, aan deezen en genen bekwaamen Predikant onder hen, hebben-

Remonstranten-Kerk.

bende toevertrouwd; vonden, in 't jaar 1634, geraaden, hier ter Stede, een *Seminarium* of Kweekschool te stigten, alwaar *Simon Episcopius* de eerste Professor in de Godgeleerdheid geweest is. De Noordhollandsche Sinode deedt, sedert, eenige poogingen, om deeze Kweekschool te doen weeren; doch Burgemeesteren vonden niet geraaden, te onderzoeken, wat iemant, in zyn byzonder huis, deedt, en hielden zig te vrede, wanneer het onderwys, by de Remonstranten, niet openbaarlyk, gegeven werdt (*w*). Het onderwys der Philosophie, in de Remonstrantsche Kweekschoole, werdt, in 't jaar 1684, voor 't eerst, aan eenen byzonderen Professor aanbevolen, en daartoe de vermaarde *Joannes Clericus* verkooren, die, naderhand, ook de Kerkelyke Historie geleerd heeft. Tegenwoordig zyn 'er nog twee Professoren, Jakob Krighout, in de Godgeleerdheid, en Abraham Arend van der Meersch, in de Philosophie en andere nuttige Weetenschappen.

Curatoren van 't Seminarium.

Het opzigt over de Kweekschoole staat aan *agt Curatoren*, die, voor den tyd van vyf jaaren, door de Societeits-Vergadering, uit het gantsche lighaam der Predikanten, gekooren worden. Doorgaands, zyn 'er de twee oudste Predikanten der Kerken van Amsterdam en Rotterdam onder; doch de Societeit is aan deezen niet bepaald. Na dat de vyf jaaren om zyn, geschiedt 'er eene nieuwe verkiezing, die gemeenlyk op dezelfde Persoonen valt. De Kerken van Amsterdam en Rotterdam hebben regt, om elk twee, en de overige Kerken, tot het Collegie van Directie behoorende, elk eenen haarer Opzienderen tot de Vergadering der Curatoren af te vaardigen, om over het voorkomende te helpen raaden en besluiten. Alle de Predikanten der Societeit mogen zelfs in die Vergadering verschynen; doch zy hebben 'er alleenlyk raadgeevende stem. De Curatoren oordeelen, of de jonge Luiden, die zig, in de Kweekschoole, tot den dienst der Remonstrantsche Kerken, bekwaam willen maaken, genoeg geoefend zyn, in de Latynsche en Griekse taalen, om aldaar, als Studenten, te konnen worden toegelaaten. Zy geeven, wyders, agt, op het gedrag der Studenten, en neemen kennis van hunne vorderingen, in de Philosophie en in de Theologie. Zy promoveeren, vervolgens, de Studenten tot Proponenten, na dat zy, daar toe, vooraf, gemagtigd geworden zyn, door de naastvoorgaande Societeits-Vergadering: 't welk altoos geschiedt, indien de Curatoren de Studenten bekwaam verklaaren tot de Promotie. Doch die magtiging wordt vereischt, om dat de Proponenten een jaarlykseh tractement genieten van de Societeit, behalve dat hun de reiskosten, die zy, in 't bedienen der Kerken, maaken moeten, uit de Societeits-Kasse, of door de byzondere Kerken, worden goedgedaan. De Curatoren vergaderen, tweemaal 's jaars, in 't voorjaar en in 't najaar, op de beschryving van den Professor in de Godgeleerdheid. De Studenten, moeten dan, voor de Curatoren, telkens, blyken hunner vorderingen geeven, behalve dat 'er ook, op hun gedrag, onderzoek gedaan wordt, oordeelende men een herhaald onderzoek dienstiger, dan een enkel, kort voor de Promotie.

Remonstranten-Kerk.

Oefeningen der Studenten.

De Studenten oefenen zig, gemeenlyk, twee jaaren, in de Philosophie, binnen welken tyd, zy, ten minste, vier korte Latynsche Oratien moeten doen, tot oefening van 't verstand en den styl, in 't stellen van iet zaakelyks; en van 't geheugen, in 't zelve van buiten te leeren. Daar na, studeeren zy, gemeenlyk, drie jaaren, in de Theologie. Op de drie eerste Vergaderingen der Curatoren, moeten zy, telkens, eene korte Latynsche Verhandeling, door hen opgesteld, voorleezen; en in den tyd, tusschen de drie volgende Vergaderingen, twee door hen samengestelde *Propositien* of Predikatien uitspreeken: na welken, en nog eene Proefpredikatie gedaan te hebben, zy eerst Proponent konnen worden. En 't is by de Remonstranten te noodiger, dat 'er zo veel oefenings in 't opstellen en uitspreeken van Predikatien voorga, om dat hunne Proponenten, terstond, op Commissie van den Curator der vacante Plaatsen, tot den Predikdienst gebruikt worden. De Oratien en Predikatien, van welken wy spreeken, geschieden, in de Kerke, van den Predikstoel, en over dezelven wordt, terstond na dat zy gedaan zyn, in de Kamer, daar de dagelykse Lessen gegeven worden, door de Professoren, elk in zyne wetenschap, met de Studenten, die toehoorders geweest zyn, eenig gesprek gehouden. De Professoren in de Theologie en in de Philosophie zyn, in deeze hunne hoedanigheid, geene Leden van den Kerkenraad. Doch de eersten zyn 'er, doorgaands of altoos, en de anderen ook, nu en dan, toe verzogt.

III.

DOOPSGEZINDEN-KERKEN.

Opkomst der Doopsgezinden,

De Doopsgezinden, die ook, naar Menno Simonsz, *Mennoniten* genoemd zyn, hebben, al kort na hunne opkomst,

(*w*) Secr. Resol. van Burgem. van 16 Juny 1655.

DOOPSGEZINDEN KERKEN. hier ter Stede, en

komst, omtrent den jaare 1530, heimelyke Vergaderingen gehouden, in en buiten Amsterdam. Wy hebben, elders (*x*), aangetekend, dat Koman *Jan Klaaszoon*, Leerling van Menno, omtrent het jaar 1544., hier ter Stede, in zulk eene Vergadering, geleerd, en Menno's schriften ter drukperse bezorgd en verspreid hadt; en dat het een en 't ander hem den hals kostte. *Gillis van Aken* schynt ook te Amsterdam; doch eenige jaaren laater, geleerd te hebben (*y*). Doch de Doopsgezinden werden, ten deezen tyde, hier en elders, strengelyk, vervolgd. Menno Simonsz schreef, in eenen Pesttyd, en dus, waarschynlyk, in 't jaar 1557 of 1558 (*z*), twee Brieven aan zyne Geloofsgenooten, in en omtrent Amsterdam, die, in zyne *Werken* (*a*), te leezen zyn; doch alleenlyk eenige algemeene vermaaningen behelzen.

Geschillen onder dezelven.

Tot op deezen tyd toe, waren de Doopsgezinden nog in geene byzondere soorten van een gedeeld, en alleenlyk, naar de gewesten, daar zy zig onthielden, of van waar zy, door de vervolging, naar elders, verdreeven werden, onderscheiden, in Vlaamingen, Friezen, Waterlanders en Hoogduitschen. En 't is ten hoogste waarschynlyk, dat van alle deezen, ook nu en dan, geduurende de vervolging, eenige Leeraars herwaards gekomen zullen zyn, en aanhang gemaakt zullen hebben. Doch in 't jaar 1559, kwam 'er eene scheuring tusschen de Hoogduitschen en Nederlanders of Friezen. De eersten, die, in 't stuk van 't bannen uit de Gemeente, om werken des vleeschs, of 't gene men daar voor hieldt, zagter gingen, werden, door Menno, die tot de anderen behoorde, van de Kerkelyke gemeenschap uitgeslooten. Doch of deeze Ban ook invloed op de Amsterdamsche Doopsgezinden hadt, is my niet klaarlyk gebleeken. Maar de twist, die, omtrent het jaar 1566 of 1567, in Friesland, ontstondt, en met onderling bannen van Vlaamingen en Friezen eindigde (*b*), verdeelde, naar alle waarschynlykheid, ook de Vlaamsche en Friesche Doopsgezinden, die zig, te Amsterdam, onthielden; alzo men deeze twee soorten, naderhand, ontmoet, in twee byzondere Vergaderingen, hier ter Stede, zonder dat men eene andere bekwaame gelegenheid tot deeze afzonderinge weet aan te wyzen. De vervolging, die, ten tyde des Hertogs van Alva, op 't hevigst, woedde, dreef de Doopsgezinden, zo wel als andere Hervormden, uit Amsterdam. Zy hielden, sedert, de Staatsche zyde, ondersteunende zelfs, in 't jaar 1572, met eenige penningen naar hun vermogen, den Prinse van Oranje (*c*), die, by eene Acte onder zyne hand, den vyfden May des gemelden jaars, te Dillenborch, getekend, en nog in wezen, twee persoonen, tot het inzamelen deezer penningen, gemagtigd hadt, en 'er hun eene kwytschelding van gaf, welke, tot in 't begin der voorgaande eeuwe, bewaard geweest is, door *Jan Dominicus*, Bierbeschooijer te Amsterdam (*d*), en nu berust, in de Gemeente der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden, die haare Vergaderingen houdt, by 't Lam en by den Tooren. 't Is zeer waarschynlyk, dat de Vlaamingen en Waterlanders, of eene van beide deeze soorten van Doopsgezinden in Amsterdam, deeze gifte, geheel of grootendeels, gedaan zullen hebben: waarom wy een afschrift der Kwytscheldinge, hier agter, onder de *Bylaagen* (*e*), hebben geplaatst. De Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden schynen, ten deezen tyde, Kerkelyke gemeenschap gehouden te hebben. Immers, na dat, in 't jaar 1578, de Doopsgezinden, zo wel als andere Hervormden, hier ter Stede, waren wedergekeerd, en, met goede kennisse, hunne Byeenkomsten hielden, werdt 'er, in Maart des jaars 1581, eene Vergadering belegd van twaalf Gemeenten der Doopsgezinden, uit Gend, Antwerpen, Amsterdam, Rotterdam, Purmerende, Sardam, Jisp, Schermerhorn, Graft, de Ryp, Westzaanen en Wormer; en dus wel van Vlaamsche en Waterlandsche; doch niet van Friesche Plaatsen, als met welker Gemeenten, de Vlaamingen, in 't jaar 1567, gescheurd waren. In deeze Amsterdamsche Byeenkomst, van welker *Acta* ik een afschrift in handen gehad heb, en die, van den vierden tot den zevenden Maart, duurde, werdt eenige orde gesteld op het bedienen van Gemeenten, die geene Leeraars hadden; in sommigen van welken, Diakens tot Leeraars werden aangesteld: en daar men geene bekwaame Leeraars vinden kon, werdt beslooten, de H. Schriften, in de Gemeente, te laaten voorleezen. De Leeraars of *Vermaanders*, gelykze genoemd worden, moesten, toen, door de Gemeenten, gekooren, en, *met een vriendelyck omhelsen*, tot den dienst aangenomen worden. Voorts, werdt, op eene vraage van die van Rotterdam, of een Broeder *'t Officie van Vroedschap* wel zou mogen bedienen, door de Vergadering, *ja* geantwoord, mids hy zig onthielde van tot bloed-

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

(*x*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 254, 255.
(*y*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 259.
(*z*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 268.
(*a*) *Bladz.* 637, 639.
(*b*) BRANDT I. *Deel*, *bl.* 405 *enz.*

(*c*) *Zie* II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 365.
(*d*) *Uit een'* Brief *van* Pieter Williemsz. Boomgaart *aan* Burgem C. P. Hooft, *geschreeven* 7 *Aug.* 1606.
(*e*) LI. A.

Doopsgezinden Kerken.

bloedstortinge te raaden. Ten deezen tyde, schynen 'er, naar men vermoeden mag, ten minste twee, en mogelyk drie byzondere Doopsgezinden-Vergaderingen, hier ter Stede, geweest te zyn; doch waar dezelven gehouden werden, is bezwaarlyk te zeggen. Sommigen hebben aangetekend, dat de Doopsgezinden, kort na de verandering des jaars 1578, hunne meeste Vergaderingen hielden, op den Nieuwendyk, omtrent de Haarlemmer-Poort (*f*). Uit zeker vonnis van den negenden May des jaars 1581, waarin gemeld wordt, dat iemant, op den elfden Maart des gemelden jaars, aan 't huis van *Gerbrand Gerritszoon*, die Doopsgezind was, en in de Brouwery van 't Jeruzalemsche Kruis, op den Oude-zyds-Voorburgwal, over 't Prinsen-hof, woonde, gevraagd hadt, *waar, des anderendaags, de Vermaaning der Menniſten gedaan zoude worden* (*g*), zou men byna besluiten mogen, dat zy, zelfs toen, nog op geene bepaalde plaats byeen kwamen. Doch in, of kort na deezen tyd, hielden de Waterlandsche Doopsgezinden, die, mogelyk, als de naasten aan Amsterdam gewoond hebbende, voor de oudsten, hier ter Stede, moeten gehouden worden, hunne Byeenkomsten, in een Pakhuis, in de oude Nieuwstraat of Teerketels steeg, in laater' tyd, de *oude* of de *kleine Spyker* genaamd. De Vlaamingen vergaderden, vermoedelyk, insgelyks, in een Pakhuis, op den Nieuwezyds-Agterburgwal, tusschen de Lynbaans- en Spaarpots-steegen, daar de oude Vlaamingen nog byeen komen. Doch waar de Friezen, ten deezen tyde, vergaderden, is my niet klaarlyk gebleeken, ten ware zy, nu reeds, gelyk naderhand, hunne Byeenkomst gehouden hadden, in een Pakhuis, *de Arke Noë* genaamd, op de Heerengraft, tusschen de Korsjes- en Molensteegen. Veel minder nog, weet ik eenige Vergaderplaats der Hoogduitsche Doopsgezinden aan te wyzen.

Een nieuwe twist, die, in 't jaar 1586, te Franiker, ontstondt, over 't koopen van een huis, waarin, meenden sommigen, de kooper niet opregt, noch regtvaardig gehandeld hadt, zette de Vlaamsche Gemeenten alomme in roere, en liep uit op eene volslaagen scheuring, welke de Vlaamingen, overal, en ook te Amsterdam, verdeelde in twee hoopen, die elkanderen de broederschap opzeiden, en afzonderlyke Vergaderingen hielden (*h*). De eene party, die 't met den Huiskooper hieldt, werdt, sedert, *Oude Vlaamingen* en *Huiskoopers* genaamd. De andere noemde men, blootelyk, *Vlaamingen*. De laatstgemelden hielden, na de scheiding, hunne Vergaderingen, in of by eene gewezene Brouwery, *het Lam* genaamd, op den Singel, tusschen de Beuningsstraat en het Koningsplein. De eerstgemelden bleeven, naar 't schynt, in de oude Vergaderplaats op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal. Onder de Hoogduitschen, Friezen en Oude Vlaamingen, ontstonden, voor 't einde der zestiende, en in 't begin der zeventiende eeuwe, nog verscheiden' scheuringen; verdeelende elke Gemeente zig, in deelen en smaldeelen, tot zo verre, dat, gelyk de Groot sprak (*i*), naauwlyks iemant 't getal, of de naamen derzelven zou konnen zeggen, en een Doopsgezind Schryver, tot de Gemeente der Oude Vlaamingen behoorende, wiens Werkje, in 't jaar 1636, uitkwam, tot twaalf of dertien byzondere soorten optelt (*k*). Doch of alle deezen, ook in Amsterdam, gevonden werden, zou ik niet durven verzekeren. De twee soorten van Friezen hebben egter, ten deezen tyde, hier hunne Byeenkomsten gehad (*l*): de *Oude Friezen*, of *Jan Jakobsz-Volk*, in de Blomstraat, aan de zuidzyde, tusschen de eerste en tweede dwarsstraat: de anderen, die zig, alleenlyk *Friezen* noemden, en van sommigen *Lubbert Gerritsz-Volk* genaamd werden, ter voorgemelder plaatse, op de Heerengraft, in het Pakhuis de *Arke Noë*. Ook heeft eene nieuwe smaldeeling van Oude Vlaamingen, die in 't jaar 1620 ontstondt, haare byeenkomsten gehouden, in de Tuinstraat aan de noordzyde, tot dat zy, in 't jaar 1730, zig wederom by de Oude Vlaamingen gevoegd heeft. Doch de Waterlanders, die, eerlang, eene nieuwe en grooter Vergaderplaats stigtten, aan de weſtzyde van den Singel, by den Jan-Roode-Poorts-Tooren, welke, in 't jaar 1605, reeds volbouwd was (*m*), en, sedert, *de groote Spyker* genaamd werdt, scheurden, zo ver my bekend is, naauwlyks ergens, en lieten ligtelyk anderen toe tot hunne gemeenschap; waarom zy, van de hardsten onder de anderen, den schimpnaam van *Drekwagen* kreegen. Die, onder de Hoogduitschen, Frieschen en Vlaamingen, zagtst gingen, vielen hun toe: waartoe *Lubbert Gerritszoon*, Leeraar onder de zagte Friezen, die, omtrent het jaar 1580, de Waterlandsche Belydenis hielp opstellen (*n*), zeer veel gearbeid heeft. De vereeniging tusschen de zagtsten der gesche-

Doopsgezinden Kerken.

(*f*) Brandt I. *Deel*, *bl.* 610.
(*g*) Zie Commelin *bl.* 1077.
(*h*) Uit *geschreeven Verhaalen*.

(*i*) *Zie* hier voor, II. *Deel*, XII. *Boek*, *bl.* 455.
(*k*) L. Willemsz Ezels-Kinnebakken *f.* 13 *verso*.
(*l*) Maatschoen Vervolg *op* Schyn Geschied. der Mennon. III. *Deel*, *bl.* 77.
(*m*) Maatschoen Vervolg *op* Schyn Geschied. der Mennon. III. *Deel*, *bl.* 84.
(*n*) Schyn Geschied. der Mennon. I. *Deel*, *bl.* 238. II. *Deel*, *bl.* 10.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

ſcheiden' Gemeenten en de Waterlandſche was, reeds in 't jaar 1591, tot ſtand gebragt (o), op den grond eener Belydeniſſe, die men 't *Concept van Keulen* noemde. Zy duurde nog, in 't jaar 1604. Doch na dien tyd, ſcheidden eenige Hoogduitſchen en Vlaamingen zig wederom van de vereenigde Gemeenten. Lubbert Gerritszoon, die, in 't ſtuk van den Ban en mydinge, allengskens, gemaatigder geworden was, en in verſcheiden' Gemeenten, geleerd hadt, bleef toen, naar 't ſchynt, alleen by de Waterlandſche dienen, daar hy, reeds in 't jaar 1597, voor eene groote vergadering, hadt gepredikt (p). By deeze Gemeente, voegden zig, in 't begin des jaars 1615, omtrent dertig Engelſchen, voor welken, in de Engelſche taale, eenen tyd lang, gepredikt werdt, in het *Bakhuis van Jan Munter*, waarin ook eenige behoeftigen woonden. Doch in 't jaar 1613, hadden zig reeds eenige Hoogduitſche Broeders afgezonderd van de Waterlandſchen, voor welken, *Lenaert Clock* de eerſte vermaaning deedt, in een *beſonder Capelleken* (q), zonder dat my gebleeken is, waar deeze Vergaderplaats gehouden wierdt, en hoe lang, dit hoopje, op zig zelf, gebleeven zy. Men verloor, ondertuſſchen, het werk der hereeniginge niet uit het oog. De Vlaamingen te Amſterdam ſloegen 'er zelven de hand aan, in 't jaar 1627. De ſtiptheid der Oude Vlaamingen en anderen, die ligter, en in meer gevallen, banden, hadt de Gemeente der Vlaamingen reeds ſterk doen toeneemen in getal. Zy liet dan een' rondgaanden brief afgaan, die, den zesentwintigſten September des gemelden jaars, getekend was, en in welken, erkend werdt, dat men, voorheen, van wederzyde, te driftig was voortgeſlaagen in 't bannen; met ernſtige vermaaning, tot heeling der breuke, en tot vrede en eendragt. Ook ontwierpen de Vlaamingen, wat laater, eene Geloofsbelydenis, het *Olyftakje* genaamd, die ten grondſlag der vereeniginge verſtrekken zou (r). Zy zogten deeze belydenis ook aan de Waterlandſchen ſmaakelyk te maaken, in 't jaar 1630. Doch dit gelukte niet. De poogingen der Vlaamingen waren egter niet t'eenemaal vrugteloos. In 't zelfde jaar, vereenigden veele Frieſchen en Hoogduitſchen zig met hen. Ook kwamen, in 't jaar 1632, twee Leeraars en eenige Leden, uit de Gemeente der Oude Vlaamingen, tot hen over, die hun beſt deeden, om de Oude Vlaamingen te ontzetten van derzelver Vergaderplaats, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, die, voormaals, in huure, of by vergunninge, gebruikt; doch, in 't jaar 1619, gekogt was. Zy hingen 'er zelfs een ſlot aan, en ſtelden 'er wagters by. De Oude Vlaamingen hielden toen, eerſt, voor eenen korten tyd, hunne byeenkomſten, in het Pakhuis *den Toorenwagter*, aan de weſtzyde der Keizersgraft, by de Brouwersgraft, en huurden, daarna, naaſt de geſlooten Vergaderplaats, eene andere, daar nu een Wynhuis is, *de zes Kruiken* genaamd, welke zy, wel veertien jaaren, gebruikt hebben: waarna hun, in 't jaar 1646, door de vereenigde Gemeente, hunne oude Vergaderplaats, in gevolge eener uitſpraake van goede mannen, wederom werdt overgegeven, en afgeſtaan. In 't jaar 1644, hadt de vereenigde Duitſche, Frieſche en Waterlandſche Gemeente ook eenen voorſlag tot vereeniginge gedaan aan de Gemeente der Vlaamingen, die, insgelyks, met eenige Frieſchen en Hoogduitſchen vereenigd was. De voorſlag ruſtte, op de onderſtelling, dat men, in de grondwaarheden des geloofs, eens was. De Waterlandſche Gemeente boodt aan, over en weder, in elkanders Kerken, verzogt zynde, te prediken; aan de gemeene Leden vryheid te laaten, om elkanders Predikatien te hooren; onder elkanderen, te trouwen, en de egt te laaten beveſtigen, daar men goedvondt: ook onderſtand te bewyzen aan elkanders armen; terwyl, voor 't overige, de huishoudingen der twee Gemeenten onderſcheiden zouden blyven. Doch deeze voorſlagen vonden geenen ingang by de Vlaamingen, die, niet overtuigd, dat men, in de grondwaarheden, eens ware, vorderden, dat men, daaromtrent, tot nader onderzoek, komen zou, of dat hunne uitgegeven Belydeniſſen zouden worden aangenomen; waartoe de anderen niet verſtaan konden. De vereeniging bleef dan agter. En daar verliepen maar weinige jaaren, toen 'er, in de vereenigde Vlaamſche, Frieſche en Hoogduitſche Gemeente zelve, nieuwe tweeſpalt ontſtondt.

In deeze Gemeente, was, in 't jaar 1648, tot Leeraar beroepen *Galenus Abrahamsz. de Haan*, die, reeds te vooren, door de verkeering met *Adam Boreel*, zoon van *Johan Boreel*, Heere van Duinbeeke, uit een deftig geſlagt in Zeeland, geſprooten (s); *Daniel de Breen*, en anderen, gedagten hadt begonnen te vormen, over den ſtaat der zigtbaare Kerke, en over eenige Leerſtukken,

(o) *Uit een* brief *van* Hans Buſſchaart *van* 20 *Aug.* 1591.
(p) *Zie* hier voor, II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 409. en BRANDT I. *Deel*, *bl.* 815.
(q) *Uit* Aantek. *van* R. Willemsz. *beruſtende in de Vergad. by den Tooren.*
(r) MAATSCHOEN Vervolg *op* SCHYN III. *Deel*, *bl.* 169.
(s) *Zie* P. DE LA RUE Geletterd Zeeland, *bl.* 27. Staatkund. Zeel. *bl.* 3.

Doopsgezinden Kerken.

ken, die geoordeeld werden, af te wyken van de begrippen, welken, tot dien tyd toe, by zyne gezindheid, den meesten ingang gevonden hadden. Hierover was verschil ontstaan, tusschen hem en eenige andere Leeraars: welk hevigst uitborst, in den jaare 1662, ter gelegenheid, dat *Samuel Apostool*, die, in Maart des gemelden jaars, in den ouderdom van vierentwintig jaaren, tot Leeraar aangenomen was, den vyftienden October daarna, des voordemiddags, eene Predikatie gedaan hadt, welke, door Galenus, des nademiddags, vlak uit tegengesproken en wederlegd werdt. Van toen af, sloeg de vlam van den Broedertwist ten dake uit. Galenus werdt beschuldigd van wangevoelens, waarvan 't verspreiden, zelfs by 's Lands Plakaaten, verbooden was. De beschuldigingen werden voor 't Hof van Holland gebragt, daar Galenus gehoord, en vry verklaard werdt, by eene uitspraak van den veertienden September des jaars 1663 (*t*), die ik niet weet, ergens, gedrukt gezien te hebben; waarom ikze, hier agter, onder de *Bylaagen* (*u*), geplaatst heb. De twist, zo hoog gereezen, stondt geschaapen, uit te loopen op eene volslaagen' scheuring, die Burgemeesteren, welken ook met deeze onluften gemoeid werden, zogten te voorkomen; beveelende, op den tienden January des jaars 1664, alle diepzinnige geschilstukken, smaakende naar de Leere der Sociniaanen, te houden van den Predikstoel; en, by de drie Bestierders der Kerkelyke middelen, twee anderen te kiezen, in de plaatse van twee overleedenen; tot welke verkiezing, zy, den negentienden derzelfde maand, een redelyk middel aan de hand gaven (*v*). Doch over deeze verkiezing, kon men elkanderen ook niet verstaan. Eindelyk, liep de tweespalt zo hoog, dat drie Leeraars, *Tobias van den Wyngaard*, *Izaak van Vreede* en *Samuel Apostool*, en zes- of zevenhonderd Ledemaaten, zig van de overigen afzonderden, en, in een gehuurd Pakhuis, in de oude Teertuinen, byeen kwamen. Doch op den negentienden September des jaars 1664, kogten zy eene gewezen Brouwery op den Singel, tusschen de Bergstraat en Blaauwburgwal, van Vrouwe *Agatha van Oudshoorn*, Weduwe van den Heere Burgemeester *Jan Corneliszoon Geelvinck*; daar *de Zon* op het dak, en Perfer et Obdura, dat is, *Verdraag en Volhard*, boven de poort stondt; welk teken en spreuk, nog tot op deezen tyd toe, overgebleeven zyn; gelyk de wapens der Huizen van *Geelvinck* en *Oudshoorn*, ook nog, boven de poort staan. Sommigen hebben gemeend, dat de spreuk *Perfer & Obdura*, door den Stigter, ontleend was, uit eenen Legpenning der Staaten van Utrecht, die, in 't jaar 1596, geslaagen werdt (*w*). Immers, men ziet het jaartal 1597 nog aan een binnengevel: waaruit af te neemen is, dat het huis in dien tyd gebouwd werdt.

Doopsgezinden Kerken.

De gescheiden' Gemeenten, die zig beide eenen en denzelfden naam gaven van *Vereenigde Vlaamsche*, *Friesche en Hoogduitsche Doopsgezinden*, beweerden, ondertusschen, beide regt te hebben, op het Kerkgebouw by 't Lam, en op de Kerkelyke goederen. Die van de Zon meenden, dat zy een uitsluitend regt hadden op het Kerkgebouw, doordien het, in 't jaar 1631, door *Harmen Hendriksz. van Warendorp*, gemaakt was, om gebruikt te worden, tot oefening van den Godsdienst, die toen aldaar gepredikt werdt; waarby zy, huns oordeels, naauwkeuriglyk gebleeven waren, daar hunne partyen, zeidenze, van den zelven waren afgeweeken. Doch van de andere zyde, werdt beweerd, dat zy, die by 't Lam bleeven vergaderen, de anderen niet uitlooten, maar Broederlyk verdraagen wilden, en hierom niet konden ontzet worden van 't gebruik van 't Kerkgebouw. Voor 't einde des jaars 1664, kwamen partyen overeen, om de geschillen over 't Kerkgebouw en de Kerkelyke goederen te verblyven aan de uitspraak van Burgemeesteren, waarvan elke party, voor een' byzonderen Notaris en getuigen, een *Compromis* of Verbindschrift tekende (*x*). Burgemeesteren magtigden, op den zesden January des volgenden jaars, den Heer *Petrus Cloeck*, Raad deezer Stad, en de Advokaaten, *Jacob de la Mine* en *Paulus Bisschop*, om, hunnentwege, deeze uitspraak te doen (*y*). Doch, naderhand, verklaarden zy aan Galenus en Apostool, dat deeze uitspraak alleen de Kerkelyke goederen betreffen zou, en dat het Kerkgebouw zou blyven aan hun, die in vrede begeerden te leeven; alzo zy zig, in het onderzoek, wie by de Leere gebleeven ware, en wie daarvan zou mogen afgeweeken zyn, niet begeerden in te laaten (*z*). Galenus en de zynen bleeven dus in 't bezit van 't Kerkgebouw by 't Lam. De andere party hieldt haare Vergaderingen in de Zon. En in 't jaar 1672, kwamen de twee partyen overeen, wegens eene verdeeling der Kerkelyke goederen, zonder dat my gebleeken is, op welk een' voet.

Mid-

(*t*) VIII. Memoriaal *van* Adr. Pots *f.* 215.
(*u*) *Lr.* B.
(*v*) Groot-Memor. *N. V. f.* 125, 126 *verso*. *Zie* Commelin, *bl.* 499.
(*w*) *Zie* G. van Loon Nederl. Historiepenn. I. *Deel*, *bl.* 480.
(*x*) Groot-Memor. *N. V. f.* 161, 161 *verso*. *en* hier agter *in de* Bylaagen *Lr.* C. *N.* 1 *en* 2.
(*y*) Groot-Memor. *N. V. f.* 160 *verso*. *en* Bylaagen *Lr.* D.
(*z*) Compromis tusschen Dr. Galenus en T. van den Wyngaard *gedr.* 1665.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

Vereeniging der Vlaamsche, Waterlandsche en andere Doopsgezinden.

Midlerwyl, hadt de Waterlandsche Gemeente, die haare Vergaderingen hieldt in den grooten Spyker by den Jan-Roode-Poorts-Tooren, zig, op den eersten Juny des jaars 1668, vereenigd met de Gemeente, die by 't Lam vergaderde. Zy namen sedert den naam van *Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden* aan. Doch eenige weinige Leden der Waterlandsche Gemeente, geen behaagen scheppende in deeze vereeniging, voegden zig by de Gemeente in de Zon, die zig, van toen af, ook *Vereenigde Vlaamschen en Waterlandschen* noemde. Ook heeft deeze Gemeente zig, in 't jaar 1674, vereenigd met eenige Vlaamsche en Waterlandsche Gemeenten in Noordholland en elders, die thans omtrent veertig in getal zyn, en jaarlyks, in de maand May, in de Kerk van de Zon, eene Societeits-Vergadering houden. Midlerwyl, waren 'er, reeds te vooren, zo ik my niet bedriege, eenige Leden en een of twee Leeraars uit de Zon uitgegaan, die hunne Vergaderingen hielden op de Heerengraft, in het Pakhuis, *de Arke Noë*, tusschen de Korsjes- en Molensteegen, waar, eertyds, de Friesche Doopsgezinden plagten byeen te komen; doch, eerlang, een huis betrokken in de Prinsenstraat, welk toen *de kleine Zon* genaamd werdt. Maar deeze kleine Gemeente verdeelde zig, na verloop van eenigen tyd, nog wederom in twee hoopjes, een van welken, op de Prinsengraft, over de Noorderkerk, byeen kwam. De Vergaderplaats van deezen werdt *het Sterretje* genaamd. De kleine Zon, in 't jaar 1676, met die van 't Lam en den Tooren, vrugteloos, over eene vereeniging gehandeld hebbende, voegde zig, na weinige jaaren verloops, wederom by de groote, en het Sterretje vereenigde zig, in 't jaar 1692, met de Friezen, die, in 't jaar 1664, de Vergaderplaats, den *Ouden Spyker*, in de Teerketelssteeg, van de Waterlandsche Gemeente gekogt hadden; welke, sedert, *de Arke Noë* genaamd werdt. De Gemeente der Oude Friezen, die in de Blomstraat plagt byeen te komen, heeft zig, na 't overlyden van eenen haarer twee laatste Leeraaren, *Jasper Douwes* genaamd, ter gelegenheid, zo my, door sommigen verhaald is, van zeker verschil met den overgebleeven Leeraar *Pieter Wiebes Bakker*, die zyne Dogter, *Maaike*, welke buiten de Gemeente getrouwd was, niet bannen wilde, in 't jaar 1725, vereenigd met de Gemeente, die haare Vergaderingen houdt by 't Lam en by den Tooren. De Friezen, die, in de oude Nieuwstraat of Teerketelssteeg, plagten te vergaderen, en welker Vergaderplaats ook op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal uitkwam, daar *de Arke Noë* nog in den gevel staat, hadden dezelve, in 't jaar 1720, met kennis en bewilliging van Burgemeesteren (*a*), verplaatst in *de kleine Zon*, in de Prinsenstraat, en op de Prinsengraft uitkomende, waar, eertyds, de Vergadering van Doopsgezinden, die uit de Zon gescheiden waren, en naderhand eene Byeenkomst van Collegianten geweest was. Ook was 'er, in nog laater' tyd, eenige reizen, door Roomschgezinden, dienst gedaan. Deeze Vergaderplaats, die net hertimmerd werdt, kreeg, sedert, ook den naam van *de Arke Noachs*. Doch na dertig jaaren verloops, was de Friesche Gemeente, in getal van Ledemaaten, zo zeer afgenomen, en hadt zo groot een gebrek aan Leeraars, dat zy, in 't jaar 1752, besloot, zig met de Gemeente in de Zon te vereenigen, op eenige weinige Leden na, die zig by de Gemeente van 't Lam en den Tooren gevoegd hebben. Na deeze vereeniging, werdt 'er nog eenige reizen gepredikt in de Arke Noachs, die, sedert, eenen geruimen tyd, ledig gestaan heeft; doch nu, door de Gemeente in de Zon, tot een Oude Vrouwen- en Weeshuis, verbouwd is.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

I. Beschryving der Doopsgezinden-Gemeenten, haare Vergaderingen houdende, by 't de, by 't Lam en by den Tooren. KERK BY 'T LAM.

Tegenwoordig, zyn 'er, derhalve, maar *drie* Doopsgezinden Gemeenten binnen deeze Stad. Zy worden, doorgaands, onderscheiden, naar de plaatsen, daar zy hunne Vergaderingen houden. De grootste der drie Gemeenten heeft twee Kerken: de twee anderen, ieder één. De twee eerstgemelde Kerken staan beide tusschen den Singel en Heerengraft. De eerste, de KERK BY 'T LAM genaamd, gelegen tusschen de Beuningsstraat en 't Koningsplein, schynt, voor 't einde der zestiende, of in 't begin der zeventiende eeuwe, bestaan te hebben, in een ruim pakhuis, behoorende tot de Brouwerye *het Lam*. Doch dit Pakhuis werdt, in 't jaar 1639, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. Het woonhuis der Brouwerye is, in 't jaar 1661, vernieuwd (*b*), en draagt nog een *Lam*, op den top van den gevel. De Kerk heeft twee ingangen op den Singel, en een' op de de Heerengraft. De laatste is, voor weinige jaaren, deftig vernieuwd. Van binnen, heeft de Kerk twee galeryen boven elkanderen, die op zes houten kolommen rusten. In 't midden der Kerke, hangen twee tamelyk groote koperen Kaarskroonen. De Predikstoel staat in 't noorden, tusschen de middelste lichten van den zydgevel. Voorts, is de Kerk, beneden, voorzien van de vereischte gestoelten.

(*a*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 267.
(*b*) F. VON ZESEN *bl.* 352.

Doopsgezinden Kerken.

ten. In 't noordweſten der Kerke, waar ook des Koſters wooning is, ontmoet men een wel geſchikt langwerpig vierkant vertrek, daar de Leeraars en Diakenen, voor en na de preeke, byeenkomen, en daar de laatſten de gecollecteerde penningen, voor eenen tyd, bergen.

Kerk by den Tooren.

De andere Kerk, die, door deeze zelfde Gemeente, gebruikt, en de Kerk by den Tooren genaamd wordt, is kleiner en ouder, dan de gemelde, en ſtaat ten zuiden van de Bergſtraat, tegen over den Jan-Rooden-Poorts-Tooren. Zy heeft ook drie ingangen, een' op den Singel en twee op de Heerengraft. De Koſters wooning is op de Heerengraft. Van binnen, heeft het gebouw veel overeenkomſt met de Kerk by 't Lam. De twee galeryen boven elkanderen ruſten ook op zes houten kolommen. De Predikſtoel ſtaat in 't noorden. In 't midden der Kerke, hangen twee groote koperen Kaarskroonen. Men heeft, beneden, bekwaame geſtoelten. Op de bovenſte galery, in 't zuiden, zyn drie byzondere ingangen naar drie vertrekken. Het weſtelykſte en grootſte is de gewoonlyke Kerkenkamer, daar Leeraars en Diakenen, weekelyks, byeenkomen: het volgende is de Kamer der Leeraaren, die tot hunne afzonderlyke byeenkomſten geſchikt is, en alwaar eene Kweekſchool der Doopsgezinden gehouden wordt. Het derde en kleinſte vertrek is de Kamer der Diaconeſſen. Alle deeze vertrekken zyn voorzien van 't gene vereiſcht wordt, tot het einde, waartoe zy geſchikt zyn. De ouderdom en bouwvalligheid deezer Kerke heeft de Dienaars der Gemeente, die ook verſtonden, genoeg aan éene Kerk te hebben, reeds voor lang, doen bedagt zyn, op het bouwen van eene nieuwe en grootere, in de plaats van deeze. En de bouwkundige *Abraham Ebbenhorſt* heeft, al voor eenige jaaren, een houten *modèl* van eene *Coupel-Kerk*, met drie deftige ingangen, vervaardigd, welk, op de zolder, boven de Leeraars-Kamer, geplaatſt is. Doch dit ontwerp ſchynt, ſedert het verbeteren van 't gebouw, waar van wy ſpreeken, voor eerſt, niet in 't werk geſteld te zullen worden.

Kerkbeſtier deezer Gemeente.

Kerkenraad.

De Doopsgezinde Gemeente, die by 't Lam en den Tooren vergadert, wordt, tegenwoordig, gediend van vier Leeraars en twintig Diakenen, die, met elkanderen, den *Kerkenraad* uitmaaken. Zy komen, alle weeken, des Donderdags nademiddags, ten drie uuren, byeen, in 't reeds gemelde vertrek der Kerke by den Tooren. De handelingen van de Vergadering en derzelver Leden worden geſchikt naar een Reglement, welk, in 't jaar 1673, gemaakt, drie jaaren laater, een weinig veranderd, en laatſtelyk, in 't jaar 1725, in eene zeer nette orde, gebragt is. Terſtond na drie uuren, wordt het gebed gelezen, waarna men treedt tot de verhandeling der Gemeentelyke zaaken, de Kamer betreffende. De Leeraars zitten alleen voor, in de Kamer; doch by beurten, en ieder eene maand. De poſt van Scriba wordt, insgelyks, door eenen Leeraar, waargenomen, die daartoe, by de Vergaderinge, voor eenige jaaren, of voor eenen langen tyd, verkooren, en, zo lang hy Scriba is, geen Preſident wordt. De Preſident is verpligt, van alle zaaken van eenig belang, waarop, by de Kamer, ſtaat geraadpleegd te worden, met briefjes, die, door den Scriba, worden opgeſteld, vooraf, kennis te geeven aan de Leden. Ook moet hy de zaaken, zo veel mogelyk zy, by vriendelyke overreeding, en met eenpaarigheid, tot beſluit zoeken te brengen. Doch indien zulks niet gelukken wil, wordt alles, eindelyk, by meerderheid van ſtemmen, afgedaan, met voorbehoudenis van elks vryheid, om aantekening te laaten doen tegen 't genomen beſluit. De Preſident belaſt, ſomtyds, zaaken van groot gewigt, voor elk, behalve voor afwezende Mede-Leden, geheim te houden, op eene boete van driehonderd guldens, ten behoeve van de armen der Gemeente. De genomen beſluiten worden, altoos, of in dezelfde, of in eene volgende Vergadering, *gereſumeerd* of herzien: waarna zy eerſt kragt hebben, en uitgevoerd worden. De Preſident, afgaande, is verpligt, de boodſchappen, die nog, uit den naam der Vergaderinge, te doen zyn, te bezorgen: waartoe hy, in gevallen van belang, een of twee Leden, tot zyn gezelſchap en hulpe, verkiezen mag. De Scriba houdt aantekening van de beſluiten der Vergaderinge, en leeſtze, altoos, voor, eer hyze in 't net ſtelt. Voorts, beantwoordt hy de brieven, die aan de Gemeente gerigt worden, uit den naam der Vergaderinge. Zo dra de gemeene zaaken afgehandeld zyn, begeeven de Leeraars zig naar hunne Kamer, om de zaaken, die den Predikdienſt aangaan, te verhandelen. Zy mogen geenen, dan bekende, en ter goeder faame ſtaande buitenleeraars verzoeken, om voor hun te predikken. De Diakenen blyven, na dat de Leeraars vertrokken zyn, afzonderlyk vergaderd, tot bezorginge van den dienſt der armen. De behoeftigen, die iet van de Broederſchap begeeren, moeten hun verzoek, tuſſchen drie en vier uuren, inleveren by den Koſter, die 't der Vergaderinge voordraagt; waarna zy 'er, indien men 't noodig oordeelt, op gehoord worden. In de Vergadering der Diakenen, zit ook één der zel-

Doopsgezinden Kerken.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

ven, in zynen rang, eene maand voor, beginnende deezen rang, alle jaaren, op nieuws, van den oudſten. De Preſident-Diaken heeft, op elken Kamerdag, drie Medebroeders, tot zyne byzondere hulpe, by zig: een, die 't Armenboek voor zig heeft, waarin aangetekend ſtaat, wat elke behoeftige genooten heeft, en wanneer; een ander, die de Aſſignatien ſchryft van 't gene aan de behoeftigen toegeſtaan wordt, en een derde, die hiervan aantekening houdt in eene klad: waaruit het, naderhand, door den Armenboekhouder, in 't Armenboek, geboekt wordt. De Preſident-Diaken, met de maand afgaande, wordt, de volgende maand, Cashouder of Caſſier. De Vergadering der Diakenen heeft ook haaren Scriba, die aantekening houdt van de verzoeken, welken, buitengewoonlyk, gedaan worden, en van het toeſtaan of afſlaan derzelven. Hy ſtelt ook de briefjes, waarop de Diakenen, byzonderlyk, beſchreeven worden. Voorts, draagt hy, nevens den Caſſier, zorg, dat de boeken, na 't ſcheiden der Vergaderinge, gebergd worden, naar behooren.

LEERAARS.

De *Leeraars* deezer Gemeente worden verkooren, door de dienende Leeraars en Diakenen, met bewilliging der Broederſchap, aan welke de verkooren Leeraar wordt voorgeſteld, met bygevoegde vraage, of 'er iemant der Broederen ook iet tegen hebbe?' t welk, gemeenlyk, met ſtilzwygen, beantwoord wordt. In elke Kerke, wordt, des Zondags, eens gepredikt, in de eene, des voordemiddags, en in de andere, des nademiddags: ook op tweeden Paaſch-, en tweeden Kerſtdag, en op Bededag. Doch op tweeden Pinkſter- en Hemelvaarts-dag, wordt maar eens, des voordemiddags alleen, by den Tooren, gepredikt. Op Nieuwjaarsdag, al komt dezelve in de weeke, wordt ook, des avonds, by den Tooren gepredikt: op Goeden Vrydag, dat is, Vrydag voor Paaſchen, van gelyken. Voorts is 'er, in January, February, November en December, ook 's Woensdags 's avonds, Predikatie by den Tooren. Vyfmaal 's jaars wordt, by deeze Gemeente, Avondmaal gehouden, doorgaands in February, May, July, September en November, driemaal by 't Lam, alwaar, volgens eene oude gewoonte onder de Vlaamſche Doopsgezinden, het brood en de beker, door de Leeraars en Diakenen, uitgedeeld en rond gebragt wordt aan de Deelgenooten, die op hunne plaatſen blyven zitten; en tweemaal by den Tooren, daar men, volgens 't gebruik der Waterlandſchen en der meeſte Proteſtanten, aan tafel gaat: zynde my maar één voorbeeld bekend, dat men, in 't jaar 1613, in de Waterlandſche Gemeente, die toen reeds by den Tooren vergaderde, beſlooten heeft, *den ſwacken te geval*, den eerſten dag, het Avondmaal te houden aan eene tafel, en den tweeden dag, zonder tafel (*c*). Wanneer men 't Avondmaal by den Tooren houdt, wordt, des Voormiddags, ook in de Kerk by 't Lam, gepredikt. 's Vrydags voor 't Avondmaal, houdt men eene Voorbereidings-predikatie. In February en November, is de gewoonlykſte tyd van doopen, des Zondags 's avonds eene week voor 't houden van 't Avondmaal; wanneer 'er ook, 's Voordemiddags, eene Belydenis-predikatie gedaan wordt. De Voordemiddags-Predikatien beginnen ten negen uuren; doch als 't Avondmaal is, een half uur vroeger. 's Nademiddags, beginnen de Predikatien altoos ten twee, en 's Avonds ten vyf uuren.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

DIAKENEN.

De *Diakenen*, die twintig in getal zyn, dienen vyf jaaren agtereen. Jaarlyks, gaan 'er vier af, in welker plaats, door de Leeraars en Diakenen, insgelyks met bewilliging der Broederſchap, vier anderen verkooren worden. Doch indien 'er, binnens jaars, een of meer Diakenen, die nog niet in 't laatſte jaar van hunnen dienſt waren, mogten overleeden zyn, worden 'er zo veel meer nieuwen verkooren. De verkiezing geſchiedt, in 't begin van December, en in 't begin van January, treeden de nieuwlings verkooren Diakenen in dienſt, en worden de afgaanden bedankt. Doch zo een of meer nieuwlings verkooren Diakenen niet gezind zyn, den dienſt te aanvaarden, worden zo veelen van de genen, die anderszins zouden afgegaan zyn, verzogt, om nog een jaar te dienen, ten ware zy reeds zes jaaren gediend hadden. De Diakenen zyn verdeeld in vier ploegen, ieder van vyf Perſoonen, hebbende elke ploeg het opzigt op de behoeftigen der Gemeente, in eene Wyk der Stad, die, ten deezen aanzien, in vier wyken verdeeld is. In deeze wyken, wordt, van tyd tot tyd, huisbezoeking gedaan. Ook doen de vier Leeraars, elk in eene wyk, verzeld van eenen Diaken uit elke ploeg, by beurten, eens in 't jaar, de benodiging tot het Avondmaal, aan de wooningen van de Leden der Gemeente. Voorts, zyn onder de Diakenen *zeven* Boekhouders: een *Journaal- en Grootboekhouder*, die den gantſchen ſtaat der Geldmiddelen en der inkomſten en uitgaaven van de Gemeente te boek ſtelt; een *Reſolutie-boekhouder* of *Scriba*, die de beſluiten van de Vergadering der Diakenen aantekent; een *Correſpondentie-boekhouder*, die aantekening houdt van 't gene met meer of min behoeftige Buitengemeenten wordt gehandeld; een

(*c*) Aantek. van R. WILLEMSZ. *Lf.* A. *f.* 5.

Doopsgezinden Kerken.

een *Memoriaal-boekhouder*, die de uitdeelingen aan de behoeftigen, by wyze van kladde of Notitieboek, aantekent; een *Armen-boekhouder*, die, in 't net, aantekening houdt van 't gene de behoeftigen genieten; een *Familie- en Koſtwinning-boekhouder*, die den ſtaat en 't beroep der behoeftige huisgezinnen en perſoonen te boek ſtelt, en een *Turf- en Spys-boekhouder*, die van de turf, het vleeſch, de boter, de kaas, de gort en andere ſpys, die, ten dienſte der behoeftigen, ingekogt en uitgedeeld wordt, aantekening houdt. Een der Diakenen, en wel, byzonderlyk, de Caſſier, doet, alle Vrydagen, 's nademiddags ten drie uuren, in de Kerke by 't Lam, uitdeeling van Tarwen- en Roggenbrood. En in 't begin van December, geſchiedt, ter zelfder plaatſe, eene algemeene uitdeeling van Vleeſch, Boter, Kaas en anderen voorraad van ſpyze tegen den winter. Doch mannen of vrouwen, die, buiten deeze en andere Doopsgezinde Gemeenten, getrouwd zyn, genieten geen' onderſtand uit de Gemeentelyke Caſſe, ſchoon 't aan Diakenen gelaaten is, om, in hoogen nood, aan zulke perſoonen, de helft te geeven van 't gene zy, anders, zouden genooten hebben. Van de overeenkomſt van den jaare 1759, met de Nederduitſche Gereformeerde Gemeente, volgens welke, de huisgezinnen onderſteund worden, door de Gemeente, daar de man Lidmaat is; de Weduwe, door de Gemeente, daar zy Lidmaat blyft, en de Weezen, door de Gemeente, daar de langſtleevende Lidmaat geweeſt is (*d*); hebben wy, reeds by eene andere gelegenheid, gewag gemaakt (*e*). Wyders, zyn 'er nog eenige andere byzondere dienſten of Commiſſien, onder de afgegaane en dienende Diakenen, verdeeld. Vier hunner, met den oudſten, of eenen der oudſte Leeraaren aan 't hoofd, zyn, voor hun leeven, *Commiſſariſſen over de buitenlandſche Zaaken*, die, voornaamlyk, het onderſteunen van vervolgde of verarmde buitenlandſche Doopsgezinden Gemeenten betreffen, en in gemeenſchap met de Doopgezinde Gemeente, die in de Zon vergadert, worden waargenomen. Vier dienende Diakenen zyn *Bouwmeeſters*. Zy hebben 't opzigt over 't onderhoud der twee Kerken, en der verdere huizen van de Gemeente, welke laatſten zy verhuuren: ook zorg draagende, dat de verſcheenen huuren ontvangen worden. De Groot-Boekhouder en vier andere Diakenen zyn *Commiſſariſſen over de Obligatien en Papieren-Effecten* der Gemeente, agtgeevende, dat de verſcheenen Intreſten derzelven ingevorderd, en de Laſten, op dezelven en op de huizen geſteld, betaald worden. Vier Diakenen zyn *Boedelmeeſters*. Hunne poſt is de boedels der behoeftigen, die aan de Gemeente vervallen, elk in eene van de vier wyken der Stad, aan te ſlaan en te redden. Vier anderen, insgelyks, elk in eene wyk, zyn *Opzienders over* zulke *behoeftigen*, *die* beſteed worden, om *een Ambagt* te *leeren*. Twee Diakenen zyn *Commiſſariſſen tot den inkoop van Turf en Spys*, en een is geſteld tot het invorderen en verantwoorden der *boeten*, die, by verſcheiden' gelegenheden, ten behoeve van de armen der Gemeente, verbeurd worden. De Diakenen hebben ook de beurten, om, by 't uitgaan der twee Kerken, de aalmoeſſen der Gemeente te verzamelen, onder hunne vier ploegen, verdeeld. De Cas deezer *Collecte* wordt gehouden in de Kerk by den Tooren, werwaards, de penningen, in de Kerk by 't Lam gecollecteerd, eens ter maand, moeten worden overgebragt, wordende de armboſſen aan de Kerken, om de drie maanden, geledigd. Wy ſpreeken niet van de Regenten van 't Oude-Vrouwen-Huis der Gemeente, noch van die van 't Linden- en Rypen-Hofje, die ook uit de Diakenen worden geſteld, om dat wy voorhebben, in de beſchryving deezer Godshuizen, nader, van dezelven te gewaagen.

Doopsgezinden Kerken.

Ten dienſte der behoeftigen, zyn, in deeze Gemeente, ook vyf *Diaconeſſen* geſteld, die, even als de Diakenen, en op denzelfden tyd, voor den tyd van vyf jaaren, verkooren worden, en van welken, gemeenlyk, jaarlyks, eene afgaat. Zy zyn, te gelyk, Regenteſſen van 't Oude-Vrouwen-Huis. Het huishoudelyke der behoeftigen, en 't voorzien derzelven van kleedinge en andere noodwendigheden is haarer zorge aanbevolen. Zy komen, op den zelfden tyd als de Diakenen, in haar Vertrek in de Kerk by den Tooren, des Donderdags nademiddags, byeen.

Diaconeſſen.

De Gemeente heeft, tegenwoordig, twee Doctoren, twee Chirurgyns en drie Apothekers, die, door de Kerkenkamer, dat is, door de Leeraars en Diakenen, verkooren worden. De Doctoren en Chirurgyns bedienen ieder twee wyken, en van de Apothekers, bedient een twee wyken, en de anderen twee elk eene wyk.

Doctoren, Chirurgyns en Apothekers.

Wy komen nu tot de beſchryving der *Kweekſchoole*, in deeze Gemeente opgeregt, om jongelingen bekwaam te maaken tot den Predikdienſt. Men hadt, reeds in 't jaar 1680, den Leeraar *Galenus Abrahamsz* verzogt, zig byzonderlyk toe te leggen op het onderwyzen van jonge luiden, die zig tot den Predikdienſt wilden overgeeven; waartoe

Kweekſchool der Doopsgezinden, in de Gemeente by 't Lam en den Tooren.

(*d*) Groot-Memor. N. XII. *f.* 52 *verſo*.
(*e*) Zie III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 163.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

Gelegenheid tot de opregting der zelve.

toe men hen, door voordeelige voorwaarden, zogt aan te moedigen, zig, onder anderen, verbindende, om hun een eerlyk beroep te bezorgen, zo zy al niet mogten slaagen, in 't bekomen eener Leeraarsplaatse. En 't werk hadt zo veel opgang, dat, in 't jaar 1692, aan Doctor Galenus, als *Onderwyzer* of *Professor*, gelyk hy ook, somtyds, genoemd werdt, eene jaarwedde en vrye wooning werdt toegelegd. Agt *Gecommitteerden* der Kerkenkamer, van welken Galenus een was, hadden het opzigt over de Kweekschool, en oordeelden over de vordering en bekwaamheid der Studenten. Doch in 't jaar 1699, nog by 't leeven van Doctor Galenus, die eerst in 't jaar 1706 overleeden is, werdt beslooten, *Pieter Noordyk*, Leeraar te Utrecht, tot Prediker en Professor alhier, te beroepen, op eene wedde van agttienhonderd of tweeduizend guldens in 't jaar. Noordyk bedankte egter voor 't beroep als Professor; doch werdt, in 't jaar 1703, Leeraar, terwyl Galenus voortvoer met het onderwyzen der jeugd tot zynen dood toe. Noordyk werdt, in 't jaar 1708, nog eens verzogt om het Professorschap te willen aanneemen; doch hy bleef het, bestendiglyk, afslaan(*f*). Men liet dan de Doopsgezinde jeugd studeeren, ten deele op 's Lands hooge Schoolen, of op de doorlugtige Schoole deezer Stad, en ten deele, by de Remonstranten. 't Ontwerp om de Kweekschool te herstellen werdt egter niet uit het oog verlooren. In de jaaren 1709 en 1713, deedt de Doopsgezinde Gemeente van Rotterdam voorslagen aan deeze, om eene Societeits-Kweekschool op te regten; 't bewind over welke staan zou aan zekere Societeit der rekkelykste Gemeenten, opgeregt om de behoeftige Gemeenten van Leeraars te voorzien, die toen nog nu en dan byeen kwam; doch nu, sedert veele jaaren, niet meer. Doch men kon elkanderen niet verstaan, naar behooren. In de Gemeente hier ter Stede, bleef de zaak nogtans leevendig. De Kerkenraad handelde 'er over, in de jaaren 1715 en 1716, en men nam, in 't jaar 1726, een uitdrukkelyk besluit, om eenen Professor aan te stellen. Nogtans, verliepen 'er eenige jaaren, eer men een bekwaam voorwerp aantrof, om deeze post te bekleeden. Eindelyk, wierp de Kerkenraad, in 't jaar 1733, het oog op *Tjerk Nieuwenhuis*, die zig, op de Hooge Schoole van Franeker, geoefend hadt, en tot Doctor in de Philosophie bevorderd was, en die nu, in de Theologie, studeerde onder de Remonstranten, daar men hem zelfs, na 't overlyden van den Professor Clericus, het onderwyzen der Logica aan zyne Medestudenten hadt aanvertrouwd. Men verkoor hem dan tot Professor in de Theologie en Philosophie. Doch zyne verkiezing bleef geheim. Hy werdt, in 't volgende jaar, eerst tot Proponent bevorderd, en deedt toen, tot voortzetting zyner studien, eene reis naar Engeland. Midlerwyl, vondt de Kerkenraad geraaden, te beproeven, of men de voorgenomen Kweekschool, op redelyke voorwaarden, ook tot eene Societeits-Kweekschool zou konnen maaken: waarover, in 't jaar 1735, aan twee en veertig der rekkelyste Buiten-Gemeenten geschreeven, en met de Gemeenten in de Zon en in de Arke Noachs gesproken werdt. Aan de meeste Buiten-Gemeenten werdt, op haar verzoek, het beraamde Ontwerp op de Kweekschoole toegezonden. Men beschreefze zelfs hier ter Stede. Doch maar zes Gemeenten zonden hier afgevaardigden. Daar werdt, derhalve, niets geslooten, en de Gemeente alhier bleef belast met het bewind en met de kosten der opgeregte Kweekschoole. Nieuwenhuis, zyne intrede, met eene Latynsche Redevoering, gedaan hebbende, ving de openbaare Lessen aan, in 't vertrek der Leeraaren in de Kerk, by den Tooren, op den eersten December des jaars 1735. Zyn opvolger, HEERE OOSTERBAAN, is, in 't jaar 1761, beroepen. Hy is verpligt, de Philosophie en Theologie te onderwyzen. Doch de Kerkenraad heeft den oudsten Leeraar, KLAAS DE VRIES, die zig, veele jaaren, in de Wis- en Natuurkunde, naar de nieuwe Engelsche wyze, geoefend hadt, verzogt, aan de studeerende jeugd, in de voornaamste deelen der Philosophie, Lessen te willen geeven; waartoe hy een gedeelte van den tyd, die hem van zynen gewoonlyken Predikdienst overschiet, heeft afgezonderd. De werktuigen, die, in zyn Collegie, tot het doen van Natuurkundige en andere proeven, gebruikt worden, zyn, door eenige vermogende Leden der Gemeente, bekostigd.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

De Kweekschool strekt, volgens het Reglement op dezelve, den zevenden November des jaars 1737, by den Kerkenraad, vastgesteld, niet alleen om jonge Luiden bekwaam te maaken tot den Predikdienst, in deeze Gemeente, alhier, en in andere Doopsgezinde Gemeenten, alomme; maar ook om te bezorgen, dat eenige min vermogende Buiten-Gemeenten, die zig, aan het opzigt van deeze, byzonderlyk, hebben aanbevolen, van Leeraars, en van middel omze te onderhouden, voorzien worden. Zulke Gemeenten zyn, nogtans, ver-

Oogmerk en bestiering.

(*f*) Resolutieboek der Kamer *Lr. D. bl.* 81, 166, 167, 168, 209.

Doopsgezinden Kerken.

verpligt, jaarlyks, aanhouding van den verleenden onderſtand te verzoeken, en geene Leeraars te verkiezen, dan die, in de Kweekſchoole, van welke wy ſpreeken, tot Proponenten, bevorderd zyn. Zy moeten, aan dezelven, met den onderſtand, dien zy van deeze Gemeente trekken, en die twee honderd en vyftig, of uiterlyk drie honderd guldens beloopt, ten minſte vyf honderd guldens in 't jaar, konnen toeleggen. Doch zo zy hiertoe buiten ſtaat zyn, worden zy geweezen tot andere Doopsgezinden Gemeenten, of aan de Beſtierders van zekere maaking, ten deezen einde, door den Diaken *Jan Honoré*, aan deeze Gemeente, gedaan. Men is niet gewoon, den onderſtand te verminderen, wanneer eene min vermogende Gemeente de wedde van haaren Predikant tot zes honderd guldens mogt konnen brengen: doch wel, wanneer zy in ſtaat geraaken mogt, omze verder te konnen verhoogen. De Gemeente onderhoudt eenige Kweekelingen, doch niet meer dan zes of agt, en draagt de koſten hunner ſtudien, zonder zig egter, tegenwoordig, verder, byzonderlyk, aan hun te verbinden, in geval, zy niet tot den Predikdienſt mogten konnen bevorderd worden. De Kweekelingen, 't zy zy, uit deeze Stad, of door eenige Buiten-Gemeenten, worden voorgedraagen, worden niet aangenomen, dan na dat zy getoond hebben, genoegzaam bedreeven te zyn in de Griekſche en Latynſche taalen: 't welk ook, omtrent de Studenten in 't gemeen, plaats heeft. Het onderhoud der Kweekelingen is op twee honderd en vyftig guldens bepaald, en zy verbinden zig, om geen beroep, buiten bewilliging van den Kerkenraad, te aanvaarden, zonder de koſten te vergoeden, die, ten hunnen behoeve, gedaan zyn. De Proponenten genieten drie honderd guldens 's jaars, tot dat zy een vaſt beroep hebben, en zyn, midlerwyl, verpligt, de predikbeurten, die hun, door den Kerkenraad, opgedraagen worden, waar te neemen: ook zulke Buiten-Gemeenten, die geenen Leeraar hebben, op laſt van den Kerkenraad, voor eenigen tyd, te dienen. Het opzigt over de Kweekſchoole ſtaat aan tien *Gecommitteerden tot de aankweeking der Leeraaren*, zynde den Profeſſor, de vier Leeraars, twee altoos aanblyvende Leden uit de Diakenen, en drie anderen, die, uit de dienende Diakenen, gekooren worden.

Oefening en bevordering der Studenten.

De Profeſſor, die zyn eigen Samenſtelſel volgt, plagt vyf Leſſen in de Theologie, en drie in de Philoſophie ter weeke te geeven, buiten de Vacantien, die, door den Kerkenraad, geregeld zyn. Doch tegenwoordig, en in gevolge der ſchikkinge, van welke wy, hier voor (*g*), geſproken hebben, geeft hy maar éene Les in de Philoſophie. De Leſſen, die, altoos, in de Latynſche taale, gegeven worden, mogen door elk, zonder onderſcheid van gezindheid, worden bygewoond. De gewoonlyke tyd van ſtudeeren is vyf jaaren, twee in de Philoſophie, en drie in de Theologie. Doch die toonen, dat zy zig, op de openbaare Hooge Schoolen, genoegzaam, in de Philoſophie, geoefend hebben, zyn alleen verpligt, drie jaaren in de Theologie te ſtudeeren. De Studenten zyn gehouden, Latynſche Oratien en Diſſertatien, en Predikatien, in de Nederduitſche taale, te doen, terwyl zy, in de Philoſophie en Theologie, ſtudeeren, op gelyken voet omtrent, als onder de Remonſtranten (*h*). Het onderzoek der Studenten geſchiedt tweemaal 's jaars, in de Lente en in den Herfſt: waartoe de Gecommitteerden tot de aankweeking der Leeraaren, byzonderlyk, beſchreeven worden, ſchoon alle de Leden van den Kerkenraad daar by ook konnen tegenwoordig zyn. Zy, die tot Proponenten ſtaan te worden bevorderd, worden over de Leere ondervraagd, en van 't gantſche onderzoek wordt, op den eerſtvolgenden Kamerdag, aan den Kerkenraad verſlag gedaan: waarna de bevordering tot Proponenten geſchiedt, in welke de Broederſchap ook ſtilzwygende bewilligt. De Profeſſor is geen Lid van den Kerkenraad, ten zy hy 'er, byzonderlyk, toe verzogt worde.

Doopsgezinden Kerken.

II. Beſchryving der Doopsgezinde Gemeente, haare Vergadering houdende in de Zon.

De *tweede* Doopsgezinde Gemeente hier ter Stede houdt haare Vergadering nog, in de Zon, op den Singel. 't Gebouw, welk twee ingangen heeft, op den Singel en op de Heerengraft, werdt, in 't jaar 1683, van binnen en van agteren, t'eenemaal, vernieuwd. Ook is de ingang op den Singel, voor weinige jaaren, verbouwd, en boven de poort een bekwaam vertrek gemaakt, daar de Diaconeſſen byeen komen. In het zelve, zyn eenige kaſſen, waarin de kleeding voor de behoeftigen bewaard wordt. De Kerkenkamer, een ruim vertrek in 't weſten, tegen den agtergevel der Kerke, is toen ook vernieuwd, en ſchept haar licht, van boven, door een' grooten Koepel. De Kerk zelve is van eene ruime galery voorzien, ruſtende op zes houten kolommen. De Predikſtoel ſtaat tegen den agtergevel van 't gebouw, in 't weſten. In 't ruim der Kerke, hangen drie; onder de galery, tegen over den Predikſtoel, twee, en aan elke zyde, nog twee koperen Kaarskroonen. Voorts, is de Kerk

(*g*) *Bladz.* 201.
(*h*) *Zie* hier voor, *bl.* 191.

DOOPSGEZINDEN KERKEN.

Kerk van bekwaame geſtoelten voorzien.

Kerkbeſtier deezer Gemeente.

De Gemeente der Doopsgezinden, die in de Zon vergadert, wordt doorgaands gediend van drie Leeraars en tien Diakenen, die den gewoonlyken *Kerkenraad* uitmaaken. Doch toen de Frieſche Gemeente, in 't jaar 1752, met deeze, vereenigde, kwamen, met dezelve, drie Leeraars over, van welken nog twee in 't leeven zyn. De Kerkenraad vergadert, alle Woensdagen, des Zomers, ten drie, en des Winters ten half drie uuren na den middag. Doch tot het verkiezen van Leeraaren, en eenige andere zeer gewigtige zaaken, wordt de groote Kerkenraad beſchreeven, die uit de Leeraars en uit de dienende en afgegaane Diakenen beſtaat.

Kerkenraad.

Leeraars.

De verkiezing der *Leeraaren* geſchiedt, by eenpaarigheid of by meerderheid van de ſtemmen des grooten Kerkenraads, die vooraf eene Nominatie maakt; doch de verkiezing moet, door de Broederſchap, worden goedgekeurd, die, ten dien einde, des Zondags, na dat de verkiezing gedaan is, verzogt wordt, na 't eindigen van den Voormiddags-dienſt, een weinig te vertoeven. De Predikatien geſchieden, hier, op de zelfde tyden, als by de Gemeente, die by 't Lam en den Tooren vergadert, met dit onderſcheid alleenlyk, dat, in de Zon, op Goeden Vrydag niet, en op tweeden Paaſchdag, alleenlyk des Voordemiddags, gepredikt wordt. Ook wordt 'er 't Avondmaal maar driemaal 's jaars gehouden, op den eerſten Zondag, in Maart, in July, en in November. De Leeraars, elk van eenen Diaken verzeld, doen, eens 's jaars, in den Herfſt, in hunne byzondere wyken, huisbezoeking by de Leden der Gemeente. Men heeft, in deeze Gemeente, onlangs, eene nieuwe en zeer fraaije beryming der Pſalmen ingevoerd, die, zo my berigt wordt, door een Genootſchap van kenners en oefenaars der Poëzye, gedigt, en uitgegeven is, onder de Spreuk *Laus Deo, Salus Populo.*

Diakenen.

De *Diakenen* dienen vyf jaaren, en zyn, eerſt na dat zy vyf jaaren buiten dienſt geweeſt zyn, op nieuws, verkieslyk. Een der oudſten is *Scriba*, en houdt aantekening van voorkomende zaaken en genomen beſluiten: een ander is *Groot-Boekhouder*, en levert, jaarlyks, een' netten ſtaat of Balance aan den Kerkenraad. De Scriba behoudt zyne poſt, zo lang hy in dienſt is; doch de overigen negen zyn, maand om maand, eerſt Caſſier en daar na Preſident. Elk hunner heeft, daarenboven, eene byzondere poſt waar te neemen. Twee zyn *Bouwmeeſters*, en hebben 't opzigt over de vaſte goederen der Gemeente. Een houdt het boek der behoeftige Ledemaaten: een ander dat der Ledematen in 't gemeen, en der gebooren Kinderen: een derde bezorgt den vrydom van Lands- en Stads Laſten: nog twee hebben opzigt over de Weeskinderen, die op een ambagt beſteed worden. Eindelyk, houdt een der Diakenen het Copyboek der Brieven, die, door den Kerkenraad, worden afgevaardigd. Op het waarneemen deezer byzondere poſten, en den dienſt der Diakenen in 't gemeen, is, reeds in 't jaar 1664, een uitvoerig Reglement gemaakt, welk, in 't jaar 1684, vernieuwd, en in de jaaren 1697, 1727 en 1753, in verſcheiden' opzigten, eenigszins, veranderd is. By het zelve, zyn eenige boeten op verzuimeniſſen en misſlagen in het waarneemen der byzondere poſten geſteld, die, door den Preſident, ingevorderd, en, by gelegenheid, beſteed worden, tot vervulling van voorkomende nooden, welken niet bekwaamlyk ten laſte der Gemeente konnen worden gebragt. De behoeftige Ledemaaten, onderſtand begeerende, konnen zig, alle Woensdagen, vervoegen aan de Kerkenkamer, daar weekelykſche uitdeelingen van kleeding en noodpenningen geſchieden: doch op het Hofje der Gemeente in de Tuinſtraat, wordt brood en turf uitgedeeld. De behoeftigen, die op dit Hofje woonen, worden, alle maanden, en de behoeftigen buiten het zelve, alle drie maanden, door de Diakenen, bezogt. Elke behoeftige ontvangt zyne bediening alle vier weeken. Doch in November, geſchiedt 'er groote uitdeeling van Vleeſch, Spek, Boter, Kaas, Gort en andere ſpyze, in de Kerke. De verkiezing van Diakenen, in de plaats van de afgaanden, geſchiedt, jaarlyks, op den eerſten Woensdag-avond in December, na 't eindigen van den gewoonlyken Kerkdienſt. Vooraf, wordt der Broederſchap afgevraagd, of zy daarby tegenwoordig wil zyn, dan of zy, in de verkiezing des Kerkenraads, beruſt? En zy verklaart zig, genoegzaam altoos, ſtilzwygende, voor het laatſte: waarna haar de gedaane verkiezing, terſtond, bekend gemaakt wordt. De verkooren Diakenen worden, op den eerſten Zondag in 't nieuwe jaar, na 't eindigen van den Voormiddags-dienſt, door eenen der Leeraaren, plegtiglyk, beveſtigd en ingezegend.

Diaconeſſen.

Wyders, zyn, in deeze Gemeente, vier *Diaconeſſen*, die, gemeenlyk, voor haar leeven, in dienſt blyven, en door den dienenden Kerkenraad verkooren worden. Zy komen, om de veertien dagen, des Woensdags, op het zelfde uur als de Kerkenraad, byeen.

Kweekſchool.

Voormaals, plagten de Jongelingen, die zig

Doopsgezinden Kerken.

zig tot den Predikdienſt ſchikten, in de Gemeente, van welke wy ſpreeken, door eenen der Leeraaren, onderweezen en geoefend te worden. Doch in 't jaar 1753, kort na dat de Gemeente van de Arke Noachs zig met deeze vereenigd hadt, werdt men te raade, eenen der Leeraaren, D°. Petrus Smidt, het Profeſſorſchap in de Godgeleerdheid enz. op te draagen, en, onder 't opzigt der Leeraaren en dienende Diakenen in 't gemeen, als *Curatoren*, eene *Kweekſchool* op te regten voor zulken, die genoegzaame ervaarenis in de Latynſche Taale, en andere bekwaamheden hadden, om, in de gemelde taale, tot den Predikdienſt, te worden opgeleid. Men gaf van deeze opregting kennis aan de Gemeenten, die, met deeze, behoorden tot eene Societeits-Vergaderinge, welke, jaarlyks, byeenkomt; dezelven noodigende, om haare jongelingen te zenden op de nieuwe Kweekſchoole, die reeds verſcheiden' Leeraars aan Doopsgezinde Gemeenten heeft uitgeleverd. De Reglementen, op deeze Kweekſchoole gemaakt, komen, in de meeſte opzigten, overeen met de Reglementen, voor de Kweekſchoole der Gemeente, die by 't Lam en den Tooren vergadert. Doch de Gemeente in de Zon laat maar drie *Alumni* of Kweekelingen toe, om op haare koſten te ſtudeeren. De Profeſſor geeft zyne Leſſen in de Kerkenkamer.

III. Beſchryving der Doopsgezinde Gemeente, haare Vergaderinghoudende by de zes Kruiken.

De *derde* Gemeente der Doopsgezinden alhier houdt haare Vergaderingen, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de weſtzyde, tuſſchen de Lynbaans- en Spaarpotsſteegen, naaſt de herberg *de zes Kruiken*. Zy heeft, al in de zeſtiende eeuwe, den naam gedraagen van *Oude Vlaamingen*. Ook heeft men haar, ſomtyds, *Dantzigers* genoemd, om dat zy met éene der twee Doopsgezinden Gemeenten te Dantzig, aldaar, oudtyds, *Klerken* genaamd, zo 't ſchynt, naar eenen Oudſte of Leeraar, die *Klerk* of *de Klerk* heette, altoos, Broederlyke gemeenſchap onderhouden heeft, en door dezelve, ſomtyds, van Leeraars voorzien is. De Vergaderplaats der Gemeente is een langwerpig vierkant beneden-vertrek, tegens welks weſtelyken wand, de Predikſtoel geſteld is, in 't midden eener afgeſlooten bank voor de Dienaaren en Diakenen. Regt tegen over den Predikſtoel in 't ooſten, is eene kleine galery, en even binnen den ingang van 't eenvoudig gebouw, eene Kerkenkamer.

Derzelver beſtiering.

De Gemeente, van welke wy ſpreeken, wordt, tegenwoordig, bediend van vyf Leeraars of *Dienaars des Woords*, die nog, gelyk van ouds, zonder wedde, dienen; en van twee *Diakenen*, die in geduurigen dienſt blyven, en niet, gelyk in andere Gemeenten, na verloop van eenige jaaren, afgaan. Een der Dienaaren des Woords is *Oudſte*, en, in deeze hoedanigheid, alleen bevoegd, om Doop en Avondmaal te bedienen; waartoe hy, door een', twee, of drie der naaſtgezetene Oudſten, plegtiglyk, en met oplegginge der handen, wordt ingewyd. Hy, en de andere Dienaars en Diakenen worden, uit en door de gantſche Broederſchap, daar toe, byzonderlyk, ſamengeroepen, by eenpaarigheid of meerderheid van ſtemmen, verkooren. Men ziet, in deeze verkiezinge, op de meeſtgeoefenden, en die, te gelyk, van eenen ſtigtelyken wandel zyn. Doch aan een' verkooren Leeraar wordt, op zyn verzoek, altoos, eenige tyd gelaaten, om zig, tot het aanvaarden van den Predikdienſt, te bereiden. Des Zondags, en op de Feeſt- en Bededagen, wordt 'er, in de Kerke deezer Doopsgezinden, maar ééne Predikatie gedaan, des Voordemiddags. In de weeke, wordt 'er niet gepredikt, behalve des Saturdags, tot Voorbereiding voor 't Avondmaal, welk 'er, gewoonlyk, tweemaal 's jaars, gehouden wordt, op Paaſchen, en tegen den winter. De gewoonlyke Vergaderingen der Gemeente, en de byzondere Byeenkomſten der Broederſchap worden aangevangen en beſlooten, met een ſtil Gebed of Dankzegging, waarvan de Leeraar, vooraf, den inhoud opgeeft. De Dienaars en de meeſte mansperſoonen doen dit gebed, knielende. In de Vergaderinge, bedient men zig nog van eene oude Overzettinge des Bybels, genaamd die van *Nicolaas Bieſtkens*, welke, by de Doopsgezinden, van ouds, gebruikt werdt; doch, ſedert, by de meeſten, voor de nieuwe Overzettinge, op laſt der Staaten deezer Landen gemaakt, en in 't jaar 1637 in 't licht gegeven, verwiſſeld is. Wyders, is, by deeze en diergelyke Gemeenten, de plegtigheid der Voetwaſſchinge nog in gebruik; doch niet, gelyk onder zulke oude Vlaamingen, die, met den naam van *Groningers*, onderſcheiden worden, by de onderhoudinge van 't Avondmaal, en in de Kerke; maar alleen, omtrent Oudſten of Dienaars, die van eenige Buitengemeenten herwaards gezonden zyn; en ter plaatſe, daar zy hunnen intrek genomen hebben. De Kerkenkamer, van welke de Dienaars des Woords en de Dienaars der armen Leden zyn, wordt op geenen vaſten tyd gehouden, doch vergadert, doorgaands, eens of tweemaal ter weeke, naar dat zulks de gelegenheid vordert. De Diakenen raadpleegen, in de voornaamſte zaaken, de zorg voor de armen betreffende, altoos, met de Dienaars des Woords.

Doopsgezinden Kerken.

Alle

COLLEGIANTEN VERGADERPLAATS.

Alle de Doopsgezinden Gemeenten zyn, op den zesentwintigſten January des jaars 1714, door Burgemeeſteren deezer Stad, vermaand, tot het houden van aantekening der geboorenen onder haar (*i*), om, indien 't vereiſcht wordt, gelyk dikwils gebeurt, getuigenis te konnen geeven van den dag van iemants geboorte. Wyders, hebben Burgemeeſteren en Secretariſſen deezer Stede, by meer dan eene gelegenheid, bevestigd, dat, op de verklaaring der Mennoniten, of der zulken, die, wegens hun begrip uit het Evangelie, zwaarigheid maaken in het doen van eenen eed; en dus deeze verklaaringen doen, met waare woorden, in plaatſe van eede; hier, volgens een aloud gebruik, altoos regt gedaan wordt (*k*). By de Vlaamſche, Waterlandſche en oude Frieſche Doopsgezinden Gemeenten, was, oudtyds, het trouwen voor den Leeraar, in de Kerke, in gebruik. Doch op den twaalfden Auguſtus des jaars 1621, kreegen allen, die op deeze wyze getrouwd waren, bevel van de Wethouderſchap, om, binnen drie maanden, voor Schepenen te verſchynen, en hun huwelyk nader te doen bevestigen (*l*).

IV.

VERGADERPLAATS *der* COLLEGIANTEN.

Oorſprong der Collegien, onder de byzondere Gezindheden der Hervormden.

Eer men, in 't begin der Reformatie, hier te Lande, Hooge Schoolen hadt opgeregt, alwaar jonge Luiden in de Hervormde Leere onderweezen, en tot waarneeminge van 't Predikampt bekwaam gemaakt werden; hadt men, by alle de gezindheden, die van 't Pausdom waren afgeweeken, eene ſoort van oefeningen ingevoerd, die men hieldt gegrond te zyn op eene plaats van Paulus-Brieven (*m*). Men liet, naamlyk, zelfs gemeenen broederen gelegenheid, om, in de Kerke, na de Predikatie, of op andere bekwaame tyden, een gedeelte der H. Schriften, beurtswyze, te verhandelen, tot ſtigtinge der Gemeente, met redelyke vryheid, om iet, welk anderen nuttig oordeelden, te voegen by 't verhandelde. Onder de Gereformeerden, noemde men deeze wyze van oefenen *proponeeren*, en *propheteeren*, om dat menze hieldt te gelyken naar het gene de Apoſtel, in de aangehaalde plaatſe, *propheteeren* noemt. De Byeenkomſten, tot deeze oefeningen geſchikt, werden *Collegien der Propheeten* genaamd, en in de oudſte Synoden van de jaaren 1568, 1571 en 1574, ſterk aangeprezen (*n*). Men beoogde, onder anderen, op deeze wyze, geoefende Luiden op te leiden tot den Predikdienſt (*o*). Doch de Collegien, van welken wy ſpreeken, hielden, na 't opregten van Hooge Schoolen, niet lang ſtand by de Gereformeerden en Lutherſchen. Zelfs raakten zy, by de Doopsgezinden, daar zy de voornaamſte Kweekſchoolen der Predikanten plagten te zyn, meer en meer, buiten gebruik, tot dat het afzetten en bannen van veele Remonſtrantſche Predikanten, omtrent het jaar 1619, gelegenheid gaf, dat zulke Leden van byzondere Gemeenten, die zig van hunne Leeraars ontzet zagen, en zig niet genoegen konden met het gene hun, in de openbaare Kerke, geleerd werdt, de oude oefeningen, welken ſommigen zelfs boven de Predikatien ſtelden, wederom begonden in te voeren, en eerſt te Warmond, daarna te Rynsburg, en vervolgens ook in andere Steden en Dorpen deezer Provincien, Collegien op te regten, daar vryheid van leeren gegeven werdt aan elk verſtandig en beſcheiden Chriſten. Doch 't liep, tot in of omtrent het jaar 1646, aan, eer, te Amſterdam, om het opregten van zulk een Collegie gedagt werdt.

COLLEGIANTEN VERGADERPLAATS.

Opregting van 't Collegie te Amſterdam.

Omtrent dien tyd, of wat eerder, was met der woon herwaards gekomen *Adam Boreel*, van wien wy boven (*p*) reeds gewaagd hebben; die, nevens *Galenus Abrahamsz. de Haan*, wien, naderhand, het Leeraarampt onder de Vlaamſche Doopsgezinden opgedraagen werdt; *Michiel Komans*, die of tot de Remonſtrantſche, of tot de Doopsgezinde Gemeente behoorde, en *Daniel de Breen*, die, te Leiden, onder den Remonſtrantſchen Profeſſor Episcopius, geſtudeerd, en, na 't veroordeelen der Remonſtrantſche Leere in de Synode van Dordrecht, de Hooge Schoole verlaaten hadt; hier het eerſte Collegie opregtte, op het Rokin over het Rotterdammer Veer, op den zuiderhoek van de Kalfsvelsſteeg, in een huis, dat van 't S. Marias Klooſter hertimmerd was, en nog in wezen is. Hier vergaderde, door den tyd, een goed getal van luiden van allerlei gezindheid, gelyk ook de eerſte opregters niet eenerlei belydenis aankleefden. Boreel was van Gereformeerde herkomſt; Galenus Doopsgezind: Komans, veelligt, Remonſtrantſch, en de Breen plagt ook tot de Remonſtranten te behooren. De yver van Ga-

(*i*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 179. Handv. *bl.* 464.
(*k*) Handv. *bl.* 465. *Zie ook* hier voor, II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 409.
(*l*) Keurb. I. *f.* 267. Handv. *bl.* 464.
(*m*) 1 *Kor.* XIV. 26—40.
(*n*) *Zie* Kerk. Handboekje *bl.* 3, 17, 18, 19, 22, 87, 95.
(*o*) Kerk. Handb. *bl.* 3.
(*p*) *Bladz.* 194.

le-

Collegianten Vergaderplaats.

lenus bragt egter te wege, dat veele Doopsgezinden het Collegie bywoonden, waarom het, by veelen, en zelfs by de Regeering deezer Stad, voor eene *Vergadering van Mennoniſten*, werdt aangezien (*q*). Doch, niet lang na de opregting van het Collegie, vielen de Gereformeerde Predikanten deezer Stad, of eenigen der zelven der Regeeringe klagtig, dat 'er Sociniaanſche dwaalingen verſpreid werden op 't Collegie. De Sociniaanen waren, ſedert het jaar 1638, in Poolen vervolgd (*r*): en eenigen der zelven hadden de wyk genomen naar Holland en naar deeze Stad. Een hunner Schriften was hier zelfs, by den beroemden Drukker *Joan Blaauw*, die naderhand Schepen werdt, in 't jaar 1642, van de pers gekomen; doch, by Schepenen-Vonniſſe, in de Stads tuin, verbrand (*s*). 't Zou dan zeer wel zyn konnen, dat iemant, die hunner Leere toegedaan was, zig op 't Collegie vervoegd, en zyn gevoelen aldaar voorgeſteld hadt. Doch Burgemeeſteren, onderzoek doende, op de natuur van 't Collegie, kreegen geen ander berigt, dan dat het eene *Vergadering van Mennoniſten* was. Nogtans, vonden zy geraaden, het Collegie op het Rokin te doen ſluiten. De Predikanten lieten zig hiermede genoegen. Doch de Collegianten vergaderden, na verloop van eenigen tyd, wederom op eene andere plaats, en onder anderen in 't huis van zekeren Koopman, zo ik meen, *Anthony Rooleeuw*, op de Keizersgraft, by de Groenlandſche Pakhuizen. In den Zomer des jaars 1648, ſtelden de Kerkelyke Afgevaardigden van Breda, op de Zuidhollandſche Synode, die te Delft gehouden werdt, voor „ dat, te Amſterdam, eene „ Sociniaanſche Kweekſchool opgeregt was; „ en dat de Sociniaanen, die dezelve hadden opgeregt, van de Wethouderſchap „ verzogt hadden, in de Stad te mogen blyven woonen." Men vraagde den Amſterdamſchen Predikant *Rudolphus Petri*, die de Synode bywoonde, wat hy 'er van wiſt? Hy verklaarde „ niet te weeten, dat 'er, in „ Amſterdam, eenig Collegie van Sociniaanen ware; maar wel, dat de Kerkenraad „ aan de Wethouderſchap hadt vertoond, „ dat, te Rynsburg, eene vergadering van „ verſcheiden' gezindheden begon in zwang „ te gaan." Den Raadsheer *Johan van Foreeſt*, die de Synode, als Commiſſaris politicq, hadt bygewoond, verſlag van 't gebeurde doende ter Vergaderinge van Holland; werden de Afgevaardigden der Stad Amſterdam verzogt, te willen verklaaren, wat hun van 't verhaalde in de Synode bekend mogt zyn. En deezen betuigden „ geene kennis altoos te hebben, „ dat 'er, in hunne Stad, eene Kweekſchool „ van Sociniaanen zyn zou. Doch twee jaaren geleeden was hun, zeidenze, voorgekomen, dat zig aldaar zekere Vergaderingen van Mennoniſten openbaarde; „ waaromtrent Burgemeeſteren zulke orde „ hadden geſteld, dat de Predikanten daarin genoegen genomen hadden." De Leden van Holland verſtonden dan, dat men de zaak niet verder roeren zou (*t*). 't Collegie, eenigen tyd, op meer dan éene plaats, gehouden zynde, werdt, zo 't ſchynt, eerlang, wederom overgebragt in het Huis op het Rokin. Galenus Abrahamsz. bleef het bywoonen; doch deedt, na eenige jaaren verloops, zyn beſt, om het in de Doopsgezinden-Kerk by 't Lam over te brengen, of ten minſten, om in die Kerk ook een Collegie op te regten. Tot het laatſte, werdt, byzonderlyk in de jaaren 1655 en 1660, gearbeid (*u*). Doch 't gelukte niet, dan na dat de Gemeente, die ſedert in de Zon byeenkwam, zig van de Gemeente, die by 't Lam vergaderde, geſcheiden hadt; en na dat de laatſtgemelde Gemeente zig met de Waterlandſche hadt vereenigd. De Collegianten bleeven egter op het Rokin vergaderen, tot dat zy, in of kort voor het jaar 1675, een huis huurden, op de Keizersgraft, aan de ooſtzyde, tegen over den Schouwburg, daar de *Oranjen-appel* in den gevel ſtondt. Hier hielden zy, in 't gemelde jaar, hunne gewoonlyke Byeenkomſten. Hoe zy dit Huis, ten zelfden tyde, tot een Weeshuis aangelegd, en ſedert gekogt hebben, zullen wy, wat laager, te boek ſtellen. Een hevige twiſt, die, naderhand, onder de Collegianten, ontſtondt, gaf gelegenheid, dat de Regenten van 't Weeshuis, in 't jaar 1685, het Collegie, voor beide de twiſtende partyen, toeſlooten. Zy vergaderden toen, ieder afzonderlyk: de eene party in de Prinſenſtraat, in een huis, welk ook een' uitgang op de Prinſengraft hadt, en in laater' tyd, tot eene Kerk der Frieſche Doopsgezinden vertimmerd is; en de andere party wederom op het Rokin, en naderhand, in eene gewezen' Glasblazery op de Keizersgraft, tuſſchen de Ree- en Beerenſtraaten. Doch in 't jaar 1690, werdt het Collegie in den Oranjen-Appel wederom, voor beide de partyen, geopend, mids zy, op afzonderlyke tyden, byeen kwamen, en elkanders oefeningen niet ſtoorden. Maar aan deeze en andere voor-

Collegianten Vergaderplaats.

waar-

(*q*) Reſol. Holl. 30 *Sept.* 1648. *bl.* 330.
(*r*) Onpartyd. Chron. *bl.* 71.
(*s*) Brandt Dagw. *bl.* 32.
(*t*) Reſol. Holl. 21, 30 *Sept.* 1648. *bl.* 315, 330. en hier agter *in de* Bylaagen *Lit.* E. *N.* 1 *en* 2.
(*u*) Lammeren Kryg, *bl.* 14.

COLLEGIANTEN VERGADERPLAATS.

waarden werdt, naar 't oordeel der Regenten van 't Weeshuis, niet voldaan naar behooren: waarom het Collegie aldaar, in 't jaar 1694, andermaal geslooten werdt. Beide de partyen hielden toen, beurtswyze, zo ik meen, byeenkomsten in het gemelde Huis in de Prinsenstraat, de *kleine Zon* genaamd, om dat 'er eenige Doopsgezinden, die uit de Zon waren uitgegaan, Vergaderingen gehouden hadden; tot dat zy, in 't jaar 1700, vereenigden, en wederom in het Weeshuis den Oranjen-Appel byeen kwamen.

Beschryving van het Collegie in den Oranjen-Appel.

Zy vergaderen, nog tegenwoordig, in een bovenvertrek van het zelfde Weeshuis, welk in een Jongmans- en Dogters-Huis onderscheiden is. Het eerste heeft zynen ingang, die ook de toegang naar 't Collegie is, op de Keizersgraft, over den Schouwburg. In 't vertrek, tot het Collegie geschikt, zyn alle de Plaatsen voor elk gemeen. De Gemeente, die hier gewoonlyk byeenkomt, houdt, tegenwoordig, maar eens ter weeke, des Zondags, na den middag, midsgaders, op Bede- en Hemelvaartsdag, openbaar Collegie. Daarenboven, is 'er nog eene byzondere oefening, die voor Jongelingen geschikt is.

Zy, die, in 't openbaare Collegie, gewoonlyk, het woord voeren, worden daartoe, doorgaands, vooraf verzogt door de bekwaamste Leden der Gemeente; schoon men aan elk bescheiden en verstandig Christen vryheid laat, om aan de Gemeente voor te draagen, 't gene hy oordeelt tot stigtinge te konnen dienen. Gemeenlyk, wordt 'er, na 't zingen van een' Psalm of geestelyk Lied, en na 't doen van een gebed, een gedeelte der H. Schriftuure verklaard; en, na dat 'er gelegenheid gelaaten is, om eenige aanmerkingen te maaken over 't gene men gehoord heeft, wordt de verklaarde Tekst, doorgaands door een' ander', toegepast; waarna de gantsche oefening, met een gebed en dankzegging, welk, veeltyds, van een gezang wordt voorgegaan, beslooten wordt. Eens 's jaars, gemeenlyk in February, wordt 'er 't Avondmaal gehouden. Aan den op- en ingang naar de Collegieplaats, zyn eenige Armbossen gesteld: een ten behoeve van armen van allerlei gezindheid: de overigen ten behoeve der Weezen, die in dit Weeshuis worden opgevoed.

De behoeftige Collegianten worden ondersteund uit eene Armenkas, tot welke, jaarlyks, wordt ingetekend. Zy staat onder 't opzigt van drie Bestierders, welken drie Gecommitteerden toegevoegd zyn, met welken zy, in zekere gevallen, moeten raadpleegen. Zy dienen drie jaaren. Doch jaarlyks gaat 'er een Bestierder en een Gecommitteerde af, welker plaatsen, in 't begin van December, uit en door de intekenaars tot de Kas, by meerderheid van stemmen, worden vervuld. 't Bestier deezer Kasse is, in 't jaar 1734, op eenen geregelder voet gebragt, en toen is vastgesteld, dat de middelen derzelve zouden dienen. 1. tot onderhoud van behoeftige Collegianten. 2. tot betaaling van eenige Gemeentelyke onkosten. 3. tot vervulling van eenige dringende nooden buiten de Collegianten. en 4. om aan iemant onder de Collegianten eenige penningen op Intrest te schieten, tot voortzetting van een eerlyk beroep. Wyders, zyn de Bestierders deezer Kasse ook Regenten van zeker Hofje, het *Roozen-Hofje* genaamd: waarvan wy, ter zyner plaatse, nader gewaagen zullen.

QUAKERS VERGADERPLAATS.

V.

QUAKERS-VERGADERPLAATS.

Oorsprong der Quakers.

De Protestantsche gezindheid, welke, al vroeg, spotswyze, QUAKERS genoemd is, heeft haar begin genomen ter gelegenheid der predikinge van eenen Engelschman, *George Fox* genaamd, die, omtrent het jaar 1647, opstondt. Zy heeft zig, hier ter Stede, in of kort voor het jaar 1656, nedergezet. De eersten, die hier leerden, en eenigen aanhang maakten, waren *Willem Ames*, *Jan Stubs* en *Willem Katon*. Ames kwam, in 't jaar 1657, ten tweede maale, in Amsterdam; doch kreeg toen bevel van Burgemeesteren, om de Stad te ruimen. Hy maakte zwarigheid, om dit bevel te gehoorzaamen, en werdt, daarop, nevens zekeren *Humble Thatcher*, ter Reguliers-poorte uitgeleid. Maar Ames was, den volgenden dag, al wederom in de Stad, daar hy zig nog eene geruime wyle ophieldt, en onder de Doopsgezinden en Collegianten vry wat ingang vondt. Katon kwam, na hem, in Amsterdam. Doch zy keerden beide, eerlang, naar Engeland. Ames kwam, nog in 't jaar 1662, hier ter Stede weder, daar hy, in 't zelfde jaar, overleeden is (v). De Quakers hielden hunne eerste Vergaderingen, in byzondere huizen hier ter Stede, zeer in 't heimelyk, en somtyds tot diep in den nagt. Doorgaands, kwamen zy byeen, in een' gang aan de schans, by de Reguliers-poort, de *Engelsche gang* genaamd, en nog, in den zuidoostelyken hoek der Botermarkt, te vinden: somtyds, ook buiten de Stad, aan den Amstel, op het Kuipers-, en naderhand op het Verwers-Pad, in eene Looijerye. Doch na 't jaar 1663 (w), werdt, meen ik,

Hunne eerste Vergaderingen, hier ter Stede.

(v) W. SEWEL Hist. der Quakers, bl. 171, 205, 439.
(w) W. SEWEL Hist. der Quakers, bl. 246, 247.

Quakers Vergaderplaats. Hunne tegenwoordige Vergaderplaats.

ik, de Vergadering wederom binnen de Stad verlegd: en, zo my berigt wordt, gehouden in een huis in de Driehoekſtraat, aan de zuidzyde der Brouwersgraft; tot dat de Gemeente, in 't jaar 1675, een huis kogt op de Keizersgraft, tuſſchen de Leliegraft en Prinſenſtraat, alwaar zy, in 't volgende jaar, voor 't eerſt vergaderde, en, nog tegenwoordig, byeenkomt. Het huis is kenlyk aan een' geſchilderden *Driehoek*, die boven de deur ſtaat. De Vergadering komt byeen in een ruim binnenvertrek, welk, dikwils, van nieuwsgierigen vervuld is. De gewoonlyke Vergadering deezer Gezindheid is des Zondags, of, gelyk zy liever ſpreeken, op den eerſten dag der weeke, 's voordemiddags ten half tien, en 's nademiddags ten twee uuren.

Beſtier der Gemeente.

Het beſtier der Gemeente ſtaat aan eenige Oudſten of Opzienders; hier ter Stede, doorgaands, vier of vyf in getal. Onder dezelven, zyn 'er twee, aan welken het onderhoud van 't huis, daar de Gemeente vergadert, byzonderlyk toevertrouwd is. Voorts, maaken zy hun werk van het bezoeken der Leden van de Gemeente, die zy, in hunne behoefte, uit eene gemeene Kas, ondersteunen. Een der Opzienderen is Kashouder: een ander Boekhouder. Eenige bedaagde vrouwen hebben, byzonderlyk, het opzigt over de Zuſters, en zyn, even als de Diaconeſſen in andere Gemeenten, aan te merken, ſchoon zy deezen naam niet draagen.

De Quakers in 't gemeen houden maandelykſche, driemaandelykſche en jaarlykſche Byeenkomſten, beide van mannen en vrouwen, doch ieder afzonderlyk; in welke Byeenkomſten, zaaken verhandeld worden, die 't beſtier der Gemeente en de Kerkelyke tugt betreffen. En deeze Byeenkomſten worden ook hier gehouden; ſchoon het klein getal van Quakers in deeze Stad niet gedoogt, dat men zig ſtiptelyk binde aan de orde op deeze Byeenkomſten, allereerſt, door George Fox, in den jaare 1668, aan de vrienden in Holland aangepreezen (*x*). In deeze Byeenkomſten, zit niemant voor; doch na dat de Vergadering, eenigen tyd, in ſtilte, op de Hemelſche verlichtinge gewagt heeft, of na dat 'er een overluid gebed gedaan is, ſtelt de een of de ander, die zig daar toe opgewekt, of in ſtaat vindt, iet voor, welk het oogmerk der Vergaderinge betreft. Men verzoekt hier ſommigen tot Opzienders en Opzienderesſen. En zulke mannen of vrouwen, in welken, men de gaave om te leeren of te prediken beſpeurt, worden hier vermaand, om die gaave op te wekken, en zig in ſtaat te ſtellen, om dezelve mede te deelen, in de Godsdienſtige Vergaderingen. Men vermaant of beſtraft 'er, wyders, de ongeregelden, die, zo zy zig, na herhaalde vermaaningen, niet beteren, van de Gemeente uitgeſlooten, of, gelyk de vrienden zig uitdrukken, *ontkend* worden, tot de Broederſchap te behooren. Ondertuſſchen, kan zulk een uitgeſlooten Lid zig van de verklaaring, in eene maandelykſche Byeenkomſt gedaan, op eene driemaandelykſche, en van daar, op eene jaarlykſche Byeenkomſt beroepen. Van 't gene, in deeze Byeenkomſten, voorvalt, wordt, door een' der Vrienden, aantekening gehouden. In dezelven, wordt ook op de Leer, Leerwyze, en inzonderheid op het gedrag der gewoonlyke Leeraaren en Leeraareſſen der Gemeente agt gegeven.

Quakers Vergaderplaats.

Voor veertig of vyftig jaaren, was, hier ter Stede, ook een gezelſchap van *Beevers*, gelykze genoemd werden, die op den Overtoomſchen weg byeenkwamen. Doch het heeft niet lang ſtand gehouden. Men onderregt my, dat deeze Beevers egter nooit tot de Gemeente der Quakers hier ter Stede behoord hadden, gelyk men, ligtelyk, uit de overeenkomſt in den naam (1), vermoeden zou.

Behalve de beſchreeven Proteſtantſche Kerken en Godsdienſtige Vergaderingen, zyn 'er nog verſcheiden' Godsdienſtige Oefeningen, in byzondere huizen, zo onder de Gereformeerden, als van eenige andere Gezindheden, tot welken ook de zogenaamde *Hernhutſche Broeders* behooren; in welker beſchryvinge wy ons niet inlaaten.

VI.

KERKEN *der* ROOMSCHGEZINDEN.

Overgang tot de beſchryving der Roomschgezinden Kerken.

Wy komen nu tot de beſchryving der Roomschgezinden Kerken hier ter Stede: waarby wy voegen zullen een kort berigt van twee andere Chriſtelyke Kerken, eene *Armeniſche* en eene *Griekſche*, die, tegenwoordig, in Amſterdam, gevonden worden.

Aanleiding tot de vryheid der Roomschgezinden, hier ter oog-

De Roomſchgezinden, die, hier, voor de verandering der Regeeringe des jaars 1578, alle de openbaare Kerken gebruikten, moesten zig, terſtond na die verandering, behelpen in byzondere huizen, daar de Wethouderſchap hunne heimelyke Byeenkomſten,

(*x*) J. Rutty Diſcipl. of the Quakers *printed* 1752, *p.* 11.

(1) *to Quake*, in 't Engelſch, betekent *beeven*.

Stede, na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578.

oogluikende, toeliet (*y*). Doch, na dat de afval des Graaven van Rennenberg, in den jaare 1580, den Staaten van Holland aanleiding gegeven hadt, tot het verbieden der Roomſche Religie, in hunne Provincie, werdt, ook hier ter Stede, en in de Ambagtsheerlykheden der Stad, het prediken, trouwen, doopen en andere oefeningen, naar de Roomſche wyze, by eene byzondere Keure, verbooden (*z*). In 't jaar 1589, kwam 'er wederom een Plakaat der Staaten van Holland uit, tegen de Vergaderingen der Roomſchgezinden; doch 't werdt, hier ter Stede, niet afgekondigd, dan onder uitdrukkelyk beding „ dat Schepenen de ſtraffen, „ by het zelve gedreigd, naar billykheid, „ en naar de gelegenheid der zaaken, zou„ den mogen maatigen (*a*)." Verſcheiden' Leden der Regeeringe verſtonden, dat men de Roomſchgezinden zagtelyk handelen moeſt. Onder anderen, was van dit gevoelen *Reinier Kant*, die, in 't jaar 1580, Burgemeeſter geworden was, en wiens Weduwe, naderhand, aan den Raadsheer *Johan van Heemskerk*, uit wiens aantekeningen, ik dit ſchryve, verhaald hadt „ hoe hy, als eeni„ gen ſpraken van de voornaamſte Room„ ſchen ter Stad uit te jaagen, wel hadt dur„ ven beweeren, dat men Luiden, die ſchot „ en lot betaalden, zo niet behoorde te han„ delen; en te minder, daar men zelf zo „ niet hadt willen gehandeld zyn," daarby voegende „ dat de Roomſchen, te zeer ge„ drukt wordende, zig mogelyk wederom „ in 't bewind zouden zoeken te dringen; „ wanneer de laatſte plaag erger zyn zou, „ dan de eerſte geweeſt was (*b*)." Doch in 't jaar 1591, bevondt men, dat eenige oproerige en den vyand toegedaane luiden, onder dekſel van Roomſche Vergaderingen te houden, heimelyk, byeen kwamen; waartegen, by eene ſcherpe Keure, voorzien werdt (*c*). Naar maate, nogtans, dat men meer overtuigd werdt, dat de Roomſchgezinden niets oproerigs in den zin hadden, werden hunne heimelyke Byeenkomſten te Amſterdam zeldzaamer geſtoord.

Staat der Roomſche Kerke, hier te Lande.

Na 't overlyden van *Fredrik Schenk van Tautenburg*, Aartsbiſſchop van Utrecht, in den jaare 1580, gedroegen ſommige Geeſtelyken zig, als Vicariſſen van den opengevallen zetel, tot dat één der zelven, *Sasbold Vosmeer*, in 't jaar 1589, door, of van wege Paus *Gregorius den XIII.*, tot algemeenen Vicaris der Vereenigde Nederlanden, werdt aangeſteld; die, terſtond daarna, zyn werk maakte, om de Roomſchgezinden Gemeenten, hier te Lande, welker Prieſters, voor een groot gedeelte, gevlugt of verjaagd waren, wederom van zielzorgers te voorzien. Te Amſterdam, waren van de Klooſter-Prieſters niet meer dan twee Minderbroeders overgebleeven, die, hier en daar, in 't heimelyk, dienſt deeden. Sasbold ſchikte, terſtond, meer Prieſters herwaards. Doch zyn bedryf werdt, toen nog, zo euvel genomen by de hooge Overheid, dat hy, in 't jaar 1602, met verbeurdverklaaringe zyner goederen, ten Lande uit gebannen werdt. Na zynen dood, in 't jaar 1614, droeg Paus *Paulus de V.* het Vicariſſchap over de Vereenigde Nederlanden op aan *Philippus Rovenius*, Aartsbiſſchop van Philippis, die, ſedert, op den voorſlag van de Aartshertogen Albertus en Izabella, kort voor 't uitgaan van 't Beſtand, tot Aartsbiſſchop van Utrecht, voorſchikt werdt. In eenen brief der Vergaderinge van Kardinaalen tot voortplantinge des Geloofs, van den eerſten May des jaars 1628, leeſt men, dat, toen, te Amſterdam, onder anderen, twee Franciskaanen of Minderbroeders, een Dominikaan, en een Jezuit dienſt deeden. Rovenius, die zeer, met de geordenden, welken zig, van tyd tot tyd, drongen in de Statien hier te Lande, overhoop gelegen hadt, kwam, in 't jaar 1626, met hen overeen, dat zy, in de Statien te Amſterdam, daar zy toen waren, blyven zouden. 't Verdrag werdt, door *Urbaan den VIII.* beveſtigd, en *Alexanderde VII.* hing 'er, in 't jaar 1656, zyn zegel aan. Maar Rovenius, die zig Aartsbiſſchop van Utrecht tekende, hadt, midlerwyl, in 't jaar 1631, de Stad Amſterdam, zo ver dezelve, buiten den Singel en Kloveniers-burgwal, uitgelegd was, verdeeld in drie Statien, aan ieder' Paſtoor in dezelven, die egter, onder de Paſtoors der oude en nieuwe Kerken, ſtaan zouden, zyne Parochie of Kerſpel toewyzende (*d*). De Paſtoor der Oude Kerke ſtondt toen op 't Begynhof, ſchoon aan de nieuwe zyde gelegen: die der Nieuwe Kerke, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, by 't Spuy. De Parochien, die, van nieuws, werden opgeregt, waren die van de Noorder- en Wester-Kerken aan de nieuwe zyde, welken zig, van de hoogte van den Jan-Rooden-Poortstooren, ſtrekten, noordwaards en zuidwaards, zo ver als de Stad toen bebouwd was; en die van de Zuider- of S. Jans Kerke, aan de oude zyde, begrypende het ooſtelyk gedeelte der Stad, over den Kloveniers-burgwal. Doch deeze verdeeling heeft geenen ſtand konnen houden (*e*). En Rovenius werdt, in

(*y*) *Zie* BRANDT I. *Deel*, *bl.* 601.
(*z*) *Zie* II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 386.
(*a*) II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 404.
(*b*) Geſtreken. *van de* HEEMSKERKEN *f.* 79. *MS.*
(*c*) II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 405.

(*d*) Batavia Sacra *P.* II. *p.* 405.
(*e*) VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerk. Oudh. I. *Deel*, *bl.* 393, 398, 414, 417, 425. IV. *Deel*, *bl.* 191, 202.

Roomsch-gezinden Kerken.

in 't jaar 1640, door 't Geregt van Utrecht, gebannen. Te Amsterdam, genooten de Roomschgezinden, ondertusschen, ten deezen tyde, reeds eene ongestoorde vryheid. De Vroedschap stemde zelfs het vernieuwen der Plakaaten tegen hunne Byeenkomsten af, toen 't, in 't jaar 1636, een' tyd, dat de Staat met Frankryk verbonden, en met Spanje in onderhandeling was, ter Vergaderinge van Holland, werdt voorgeslaagen (*f*). En zy verklaarde, by dit besluit te volharden, toen twee Predikanten, in 't jaar 1644, ter gemelder Vergaderinge, over het toeneemen der Papisten, geklaagd hadden. Men verstondt egter, dat de heerschappy van uitheemsche Kerkelyken over ingezetenen van den Staat behoorde geweerd te worden (*g*). De vryheid der Roomschgezinden, hier ter Stede, nam toe, op het sluiten der Vrede, met Spanje, in den jaare 1648. Na de dood van Rovenius, werden *Jacobus de la Torre*, *Zacharias de Mez*, *Joannes van Neerkassel*, *Petrus Codde* en *Gerard Potkamp*, tot Pausselyke Vicarissen, aangesteld. Codde, geweigerd hebbende, het Formulier der vyf punten, die, door *Innocent den X.* en *Alexander den VII.*, als bevattende de Leer van *Cornelius Jansenius*, Bisschop van Ypere, en, als uit zyne Werken getrokken, veroordeeld waren, eenvoudiglyk, te ondertekenen, werdt, eerlang, naar Rome ontbooden; van waar hy, in 't jaar 1703, te rug keerde, zonder zig te hebben konnen verdedigen, tot genoegen van't Roomsche Hof, welk hem schorste in zynen dienst. *Theodorus de Kok*, *Adam Damen*, en *Joannes van Byleveld*, sedert zynde aangesteld, om 't Vicarisschap waar te neemen, kreegen uitdrukkelyk verbod van 's Lands Staaten, om zig diergelyke waardigheid aan te maatigen, en om zig, hier te Lande, te onthouden (*h*). En sedert heeft de hooge Overheid, hier, geenen Pausselyken Vicaris willen gedoogen (*i*).

Twist onder de Roomschgezinden deezer Landen, over 't gene, te Rome, als de Leer van Jansenius, verordeeld was.

De twist over de wyze van veroordeelen der voorgemelde vyf punten, die sommigen voor de Leere van Jansenius hielden, middelerwyl, zynde doorgedrongen in deeze Landen, nam sterk toe, na dat zekere honderd en een stellingen, getrokken uit een Fransch Werk van *Passchier Quesnel*, door Paus *Clemens den XI.*, in 't jaar 1713, by de vermaarde Bulle *Unigenitus*, veroordeeld waren. Veele Priesters hier te Lande, die Petrus Codde, ook na zyne schorsing, hadden blyven erkennen, en zig, daar door, de ongenade van 's Pausen Nuncius te Keulen, wien, reeds in 't jaar 1706, de zorg voor de Roomsche Kerken deezer Landen, door Paus Clemens, opgedraagen geweest was, op den hals gehaald hadden; maakten ook zwaarigheid, in het aanneemen der Bulle *Unigenitus*, 't welk gelegenheid gaf, tot groote verdeeldheid. 's Pausen Nuncien te Keulen en te Brussel arbeidden, om 't zeerst, om de Roomschgezinden deezer Landen te beweegen, tot eene volstrekte onderwerping aan de Pausselyke uitspraak: 't welk hen, by veelen, gelukte. Verscheiden' Priesters vielen hun, insgelyks, toe. En zy verzuimden niet, zorg te draagen, dat de openvallende Statien, zo veel doenlyk ware, voorzien werden van Priesters, die de Bulle hadden aangenomen. Doch zulken, die hierin zwaarigheid maakten, deeden, van hunne zyde, hun best, om de Gemeenten, die hun waren toegedaan, niet ontbloot te laaten van Priesters van hun gevoelen. En zie hier, op welk eene wyze, men dit oogmerk bereikte.

Roomsch-gezinden Kerken.

Zy, die de Constitutie *Unigenitus* niet hadden aangenomen, verkiezen eenen Aartsbisschop van Utrecht.

De Priesters, die de Pausselyke Constitutie hadden aangenomen, de Roomsche Kerk deezer Landen aanmerkende, als ontbloot van haare aloude Bisschoppelyke Regeeringe, en als alleenlyk konnende bestierd worden door zendelingen, die hun geestelyk gezag, van buitens Lands, ontvingen, werden gezonden van de Nuncien te Keulen of te Brussel, als hiertoe, door den Paus, gemagtigd. Doch hunne partyen, zig houdende voor de regte oude *Clereſie* of Geestelykheid, beweerden, dat het Utrechtsche Kapittel, schoon van zynen voorigen luister en tydelyke inkomsten versteken, nog in wezen was, en, gelyk voormaals, regt hadt, om eenen Aartsbisschop van Utrecht te kiezen. De Kapittelen van Haarlem en andere Steden, waar, in de zestiende eeuwe, Bisschoppelyke zetels waren gesteld, waren, huns oordeels, ook nog niet verdweenen. Men verkoor dan, in 't jaar 1723, *Cornelius Steenoven*, Priester te Leiden, tot Aartsbisschop van Utrecht, die, door *Dominicus Maria Varlet*, Bisschop van Babylonie, die zig, eenigen tyd, te Amsterdam, onthouden heeft (*k*), ingewyd werdt, en, zo wel als zyne opvolgers, en de Bisschoppen van Haarlem, welken, sedert, verkooren werden, verscheiden' Priesters gewyd, en in byzondere Statien, zo hier ter Stede als elders, gesteld heeft. Steenoven is, in 't jaar 1725, door *Cornelius Joannes Barchman Wuytiers*; in 't jaar 1734, door *Theodorus van der Kroon*; en in 't jaar 1739, door *Petrus Joannes Mein-*

(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 17. 28 *Jan.* 1636. *f.* 114. 17 *verso*, 25 *verso*.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. 19. 8 *April*, 18 *Juny* 1644. *f.*
(*h*) Groot-Plakaatb. V. *Deel*, *bl.* 558, 559, 560, 567, 570.
(*i*) Zie Vaderl. Hist. XIX. *Deel*, *bl.* 34 *vlg.*

(*k*) C. P. Hoynck van Papendrecht Hist. der Utrechtsche Kerke, *bl.* 92.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

Meindaarts, opgevolgd. Doch het Roomsche Hof heeft geen' van deeze Biſſchoppen willen erkennen. Verſcheiden Geestelyken, die, ter oorzaake van de geſchillen over het Formulier der vyf punten, en over de Conſtitutie Unigenitus, uit Frankryk en Brabant, verdreeven werden, kwamen, midlerwyl, herwaards, en onder anderen, de vermaarde Quesnel zelf, die, te Amſterdam, veele jaaren, ten huize van den Koopman *Arnoud Joſeph de Brigode du Bois*, gewoond heeft, en, in 't jaar 1719, overleeden is (*l*). De geleerde *Zeger Bernard van Espen*, Profeſſor in beide de Regten te Leuven, begaf zig, in 't jaar 1727, naar Amersfoort (*m*), in de Kweekſchoole, die door de Geeſtelykheid van Utrecht opgeregt was, en die nog in ſtand is. Eenige andere Leden der Leuvenſche Hooge Schoole, en onder anderen, de vermaarde *Philippus Laurentius Verhulſt*, die, onder den naam van *L. Zeelander*, tot verdediging der Transſubſtantiatie, en onder dien van *Ph. Vlaming*, tegen de aanneemers der Bulle, geſchreeven heeft; volgden hem, eerlang, derwaards. De jongelingen, die zig tot den Geeſtelyken ſtaat, onder deeze partye, ſchikken, oefenen zig, in deeze Kweekſchoole, in de Godgeleerdheid, en in andere weetenſchappen.

De aanneemers der Conſtitutie en hunne partyen worden, beide, hier ter Stede, toegelaaten.

De hooge Overheid deezer Landen en de Wethouderſchap der byzondere Steden gedoogen, niet alleen, deeze tweederlei ſoorten van Roomſchgezinden; maar laaten zelfs, op veele Plaatſen, onder de aanneemers der Conſtitutie, die hunne zending van buitens Lands bekomen, geordende Prieſters toe, onaangezien 's Lands Staaten, dikwils, geoordeeld hebben, dat men dezelven, en in 't byzonder de Jezuiten, behoorde te weeren (*n*). In deeze Stad, zyn zelfs, nog tegenwoordig, eenige Roomſche Kerken, die, door geordende Prieſters, bediend worden. Voormaals, zyn, hier ter Stede, ook Jezuiten toegelaaten geweeſt, welker twee Kerken, in 't jaar 1730, geſlooten zyn, ſchoon men verzekert, dat zy, zeer in ſtilte, nog op twee plaatſen, in deeze Stad, dienſt doen. Doch geen Prieſter wordt, ergens in Holland, noch byzonderlyk in deeze Stad, toegelaaten, voor dat hy zig aan Burgemeeſteren vertoond, en, op zyn Prieſterlyk woord, verklaard, en door zyne handtekening beveſtigd heeft „ dat hy een' afkeer heeft van „ de ſtelling, dat de Paus, of eenige an„ dere Geeſtelyke magt de onderdaanen van „ de gehoorzaamheid aan de Overheid ont„ ſlaan kan." Voorts, moet hy belooven, „ dat hy zig niet zal laaten gebruiken, om „ geld of gelds waarde, aan buitenlandſche „ Kloosters, Kweekſchoolen, of Kerken, „ over te maaken." Na welke verklaaring, Burgemeeſteren hem eene Acte verleenen, waarby hem wordt toegelaaten, de Prieſterlyke dienſten, hier ter Stede, by *proviſie* en tot wederzeggens toe, waar te neemen. Al het welke, hier, en alomme in Holland, gevorderd wordt, in gevolge van een Plakaat van 's Lands Staaten van den een en twintigſten September des jaars 1730 (*o*).

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

Getal der Roomſchgezinden-Kerken.

Tegenwoordig, zyn 'er *twee en twintig* Kerken of *Statien* der Roomſchgezinden in deeze Stad, en derzelver Vryheid, onder welken 'er *zeven* zyn, welken bediend worden, door Prieſters, die de *Bulle Unigenitus* niet hebben aangenomen, en, in 't gemeen, *Janſeniſten* genaamd worden; ſchoon zy de vyf punten, die, als ſtellingen van Janſenius, veroordeeld zyn, uitdrukkelyk verwerpen; alleenlyk verklaarende, dat hun niet blykt, dat dezelven, in de werken van Janſenius, gevonden worden. De overige *vyftien* Statien worden bediend, door Prieſters, die allen deeze Bulle aangenomen hebben. En onder dezelven zyn *twee* Statien, waarin *Franciskaanen*, of *Minderbroeders*; *twee* anderen, waarin *Dominikaanen* of *Predikheeren*; *een*, waarin *ongeſchoeide Karmeliten*, en *een*, waarin *Auguſtynen* dienſt doen. De overigen *negen* worden bediend, door Prieſters, die in geene Moniken-orden zyn, en in 't gemeen *Weereldlyke Prieſters* of *Weereldsheeren* genaamd worden.

Twee Kerken van Franciskaanen of Minderbroeders.

De *twee* Kerken, die, door *Franciskaanen* of *Minderbroeders*, bediend worden, zyn verre de grootſten, in getal van Ledemaaten. Eene derzelven, de talrykſte van de twee, ſtaat op de S. Antonis- of Jooden-Breeſtraat, aan de zuidzyde, daar *Mozes en Aäron* in den gevel ſtaan, welk teken, aldaar, door den ſtigter van 't huis, die een Jood was, geſteld geweeſt is. 't Gebouw is, voor eenige jaaren, van binnen, geheellyk, vernieuwd, en in 't jaar 1759, is 'er ook een nieuwe gevel voor gezet. De Kerk zelve, die midden in 't gebouw ſtaat, is fraai opgetimmerd, en van drie galeryen voorzien. In dezelve, zyn verſcheiden' Altaarſtukken van den vermaarden de Wit. In 't voorhuis van de wooning der Paters, hangen eenige konſtige Schilderyen, onder welken uitmunt een Italiaanſch ſtuk, verbeeldende S. Franciscus in verrukking, verzeld van twee Engelen. Op eene ruime binnenplaats, ter zyde van de Kerke, ſtaat

Mozes en Aäron.

(*l*) C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT Hiſt. der Utrechtſche Kerke, *bl.* 88.

(*m*) Lettre d'un Pretre François *impr.* 1754. *p.* LIV. & *dans les* Piec. autent. *p.* 129.

(*n*) Groot-Plakaatb. V. *Deel*, *bl.* 561, 563, 564, 565, 577, 578. VI. *Deel*, *bl.* 367.

(*o*) *Zie* Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 367.

Roomsch-gezinden Kerken.

staat een fierlyke fontein en pomp. De Kerk, van welke wy spreeken, wordt tegenwoordig van vyf Paters bediend. Het gebouw staat, in de Registers der Verpondingen, op den naam van den oudsten.

2. 't Boompje.

De andere Kerk der Franciskaanen of Minderbroederen staat aan de oostzyde der Kalverstraat, digt aan 't zuideinde; en komt, van agteren, uit op 't Rokin, daar't *Boompje* in den gevel staat, welk ook in de Kalverstraat uithangt. 't Gebouw is, voor eenige jaaren, van binnen, fraai vertimmerd, en, op 't Rokin, voorzien van eenen breeden agtergevel. De Kerk heeft twee groote galeryen boven elkanderen, die drie zyden van 't gebouw beslaan, en op zes nette houten kolommen rusten. Het Choor, daar 't Orgel staat, en de zangers geplaatst zyn, is op de eerste galery. Men heeft, in deeze Kerke, eenige fraaije schilderstukken van *Graat*, *van Cuychem* en andere meesters. Zy wordt ook van vyf Paters bediend. Men meent, dat de Minderbroeders, die, hier, van ouds, een aanzienlyk Klooster hadden, en in't jaar 1578, nevens de Roomsche Regeering, ter Stad uit geleid werden, zig, sedert, altoos, heimelyk, in dezelve onthouden, en, hier en daar, in stilte, dienst gedaan hebben; tot dat zy, tusschen de jaaren 1620 en 1630, vryheid kreegen, om Kerken te stigten, en, eenigszins openlyker, dienst te doen.

Twee Kerken der Dominikaanen of Predikheeren.

De *Dominikaanen* of *Predikheeren*, die zig, kort na de verandering, immers omtrent den jaare 1620, in deeze Stad bevonden, en één Statie bediend hadden, hebben, tegenwoordig, twee Kerken, die elk door twee Paters worden gediend: waaruit alleen genoeg af te neemen is, behalve dat het my ook, van elders, is gebleeken, dat zy, in talrykheid van Leden, niet haalen konnen by de Kerken der Franciskaanen. Beide de Kerken staan in het oudste gedeelte der Stad.

1. 't Stadhuis van Hoorn.

De oudste van de twee, genaamd het *Stadhuis van Hoorn*, welk, in den voorgevel, uitgehouwen is, staat aan de westzyde van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, benoorden de Korsjesteeg. 't Gebouw is, in of omtrent het jaar 1737, met verlof van Burgemeesteren, die egter bepaalden, dat de ingang maar zeven voet hoog, drie voet vier duim wyd, en met eene effen deur gesloten moest zyn (*p*), van binnen, merkelyk verbeterd; en de voorgevel, in 't jaar 1763, geheellyk vernieuwd. De Kerk zelve heeft twee galeryen. Het Choor is op de tweede. Boven, in 't midden der Kerke, staat een ruime en lugtige Koepel, tegen welke, eene bespotting van Christus geschilderd is. 't Altaar deezer Kerke is sierlyk gebouwd, en heeft, ter wederzyde, nette, geslingerde, houten kolommen. In de wooning der Paters, zyn eenige konstig geschilderde afbeeldsels van voornaame mannen uit de Orde der Dominikaanen, en onder anderen een van Paus Benedictus den XIII. De Kerk, van welke wy spreeken, plagt door Weereldsheeren bediend te worden (*q*), en schynt, eerst omtrent het midden der voorgaande eeuwe, door Dominikaanen, in bezit genomen te zyn.

Roomsch-gezinden Kerken.

De andere Kerk, die, door Paters van deeze Orde, bediend wordt, staat aan de westzyde van den Singel, bezuiden de Bergstraat, over den Jan-Rooden-Poorts-Tooren. Zy is, hier ter plaatse, in 't jaar 1644, gestigt. De Gemeente, die hier, gewoonlyk, vergadert, is, sedert omtrent veertig jaaren, sterk toegenomen in getal. De Kerk is een net en lugtig gebouw; doch niet groot, naar gelang van de grootte der Gemeente: waarom dezelve, gedeeltelyk, geplaatst wordt, in twee vertrekken onder de eigenlyke Kerke, alwaar de predikatien, door eene opening in de zolder, bekwaamlyk, gehoord konnen worden. Ik weet niet, dat hier eenige uitmuntende Altaarstukken worden gevonden.

2. De Kerk by den Jan-Rooden-Poorts-Tooren.

Kerk der ongeschoeide Karmeliten, of *Fransche Kerk.*

De Kerk, daar, in de Fransche taale, gepredikt wordt, waarom zy, veeltyds, de *Fransche Kerk* wordt genaamd, wordt bediend van twee Paters van de Orde der *ongeschoeide Karmeliten*, die, uit het Klooster van deeze Orde te Parys, herwaards gezonden worden. Zy staat op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal of Boommarkt, even bezuiden de Roosmarynsteeg, en heeft ook eenen uitgang, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal. Zy is, naar my berigt wordt, onder den naam van *La Chapelle de France* of *Fransche Kapel*, gestigt, in 't jaar 1662; doch in 't jaar 1733, met verlof van Burgemeesteren (*r*), van vooren, op de Boommarkt, en van binnen, fraai vertimmerd. De eigenlyke Kerk is een hoog en sierlyk gebouw. Zy heeft twee galeryen, die op vier fraaije houten kolommen rusten. Het Choor is geplaatst op de hoogste galery. Boven het zelve, is een klein galerytje voor den Orgeltreeder. Rondsom de Kerke, zyn tien fraaije Basrelieven, in rosagtig graauw, of Lindenhoutskleur, van den beroemden de Wit geschilderd (*s*), verbeeldende de Evangelisten en de voornaamste Kerkvaders. In de zaal van de wooning der Paters wordt een fraai Schilderstuk van *Rubbens* bewaard, de afneeming des Heilands van

(*p*) Groot-Memor. *N. X. f.* 156 *verso.*

(*q*) van Heussen en van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 192.

(*r*) Groot-Memor. *N. X. f.* 99.

(*s*) van Gool Nieuwe Schouwburg II. *Deel*, *bl.* 230.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

van 't Kruis verbeeldende. Ook is 'er, in de Kerke, een marmeren konſtſtuk van den Beeldhouwer *François Abſiel*; zynde eene ſtaande Maria, met het kind Jezus op den arm.

Kerk der Auguſtynen, genaamd *de Ster.*

In de Spinhuis-ſteeg, daar *de Ster* op de deur ſtaat, is eene Kerk, die thans, door drie Paters van de Orde der *Auguſtynen*, bediend wordt. 't Gebouw plagt, in de voorgaande eeuwe, gebruikt te worden tot een Pakhuis, waar de goederen, die, door de Commiſen der Admiraliteit, werden aangehaald, gebergd werden. De Auguſtynen, die, op meer dan ééne plaats, hier ter Stede, plagten dienſt te doen, hielden toen Godsdienſtige Vergaderingen, in een bovenvertrek van een huis op den zuiderhoek van de Huidenvettersſloot, waar, naderhand, de Engelſche Episcopaale Kerk gehouden is. Doch in 't jaar 1699, betrokken de Auguſtynen het gebouw in de Spinhuis-ſteeg, welk, van binnen, tot eene hooge en deftige Kerk vertimmerd werdt. Zy heeft twee galeryen, die op vier ronde kolommen rusten. Regt tegen over 't Altaar, welk zinlyk gebouwd is, heeft men eene afgeſchooten zitplaats voor de voornaamſten uit de Gemeente. De Predikſtoel munt uit in fraaiheid. Ook zyn 'er verſcheiden' konſtige Schilderyen, in deeze Kerke.

Negen Kerken, die bediend worden, door weereldlyke Prieſters, aanneemers der Bulle *Unigenitus.*

Van de *negen* Statien, welken, door weereldlyke of ongeordende Prieſters, die de Bulle *Unigenitus* hebben aangenomen, bediend worden, zyn 'er agt in de Stad, en eene buiten de Stad, in de Vryheid

1. *Op 't Begynhof.*

Onder de agt Statien in de Stad, is, gewiſſelyk, die van *'t Begynhof* eene der oudſten, zo niet de oudſte van allen. 't Begynhof zelf, ſtaande tuſſchen de Kalverſtraat en Nieuwezyds-Voorburgwal, is een der oudſte geſtigten van Amſterdam, gelyk wy, hierna, in de beſchryving van het zelve, toonen zullen. De Begynen-Kapel werdt, na de verandering der Regeeringe, tot eene Engelſche Presbyteriaanſche Kerke, geſchikt. De Paſtoor, die, in dezelve, dienſt plagt te doen, werdt, in 't jaar 1580, ter Stad uit, naar den Haage gevoerd. Doch omtrent den jaare 1620, begon men wederom dienſt te doen op 't Begynhof, in eene byzondere wooning aldaar. De vermaarde *Leonard Marius* werdt, in 't jaar 1631, Paſtoor op 't Begynhof, en Overſte der Begynen (*t*). Men ſtigtte 'er, in 't jaar 1672, de tegenwoordige Roomſche Kerk, in 't weſten van 't Hof, waarby eene bekwaame wooning gevoegd werdt voor den Paſtoor. In 't jaar 1725, is het gewelf der Kerke, ſierlyk, bepleiſterd, gelyk, in het zelve, boven 't Zangers-Choor, waar ook de tyd der ſtigtinge aangetekend ſtaat, te leezen is. De tyd der verſieringe van 't gewelf wordt ook, boven 't Altaar, en boven de woorden DEO. OPT. MAX. dat is, *aan den beſten en grootſten God*, door dit Tydſchrift, aangeweezen:

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

AGNVS QVI OCCISVS EST AB ORIGINE MVNDI.

dat is:

Het Lam dat geſlagt is van de grondlegginge der weereld.

De Kerk heeft maar ééne galery, die op vier houten kolommen ruſt. Boven dezelve, is het Choor. Beneden, in de Kerke, tegen den wand, is het Mirakel der Heilige Stede, in twee Schilderyen, verbeeld. Jaarlyks, op, en agt dagen na den dertienden Maart, wordt de gedagtenis van dit Mirakel, in deeze Kerke, met byzondere plegtigheden, gevierd. Verſcheiden' Prieſters, van binnen en van buiten de Stad, dienen by dit Feeſt. Het Sacrament wordt dan, van binnen, de Kerk omgedraagen. Aan de twee kolommen naaſt aan den ingang der Kerke, hangen, op dien tyd, twee Vaanen, konſtiglyk beſchilderd, die, van ouds, by de plegtige ommegangen door de Stad, plagten gebruikt te worden, en met het jaartal 1555 getekend zyn. Ook bewaart men hier nog vier oude kuſſens, die, met de geſchiedenis van het wonderwerk, zyn beſtikt; en een konſtiglyk geborduurde kaſuifel, welke, eertyds, door Keizer Maximiliaan, aan de Kapel der Heilige Stede, zou zyn vereerd geweeſt. De Kerk munt niet uit, in konſtige ſchilderyen: doch men heeft 'er eenige Altaarſtukken van *Johan Ween x*, en daar onder eene geboorte des Heilands en eene Hemelvaart der H. Maagd, die uitvoerig en kragtig geſchilderd zyn: ook eene Opſtanding des Heeren van *J. Voorhout*, en een ſtuk, in 't graauw, welk, door de Wit, geſchilderd is, en het Geloof verbeeldt. Van ouds, plagt, in de Kapel van 't Begynhof, een gedeelte van het waare kruis, zo men geloofde, bewaard te worden; gelyk my, uit eenen Aflaatbrief van den jaare 1426, dien ik, op dat men ook een voorbeeld van deeze ſoort van brieven hebben zou, hier agter (*u*) geplaatſt heb, gebleeken is. Doch dit overblyfſel ſchynt niet meer voorhanden te zyn. Een ander, in laater' tyd herwaards gezonden, wordt nog, driemaal 's jaars aan de eerbiedenis der Gemeente voorgeſteld. In deeze

(*t*) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 202.

(*u*) Bylagen, *Lt.* F.

Roomsch-gezinden Kerken.

ze Kerke, dienen twee Prieſters, hebbende den Paſtoor, die nog, even als voormaals, te gelyk, Overſte of Vader der Begynen is, eenen Kapellaan by zig.

2. Op den Nieuwen-zyds-Voorburgwal by 't Spuij.

De Kerk, die naaſt, in oudheid, komt, aan de Kerk op 't Begynhof, ſtaat op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de weſtzyde, tuſſchen 't Spuij en de Roskamsſteeg. Men vermoedt, niet zonder grond, dat zy, reeds voor 't jaar 1623, in wezen geweeſt is. Zy wordt ook bediend door twee Prieſters, den Paſtoor en een Kapellaan. Somtyds zyn 'er twee Kapellaanen geweeſt. De Gemeente is hier vry talryk. Doch de Kerk is niet groot, ſchoon net gebouwd. Zy is, in 't jaar 1736, met verlof van Burgemeesteren, en overeenkomſtig met eene ſchetſe, die aan hun vertoond was (*v*), merkelyk verbeterd. De milddaadigheid van het aanzienlyk Roomſchgezind geſlagt van *Cromhout* heeft veel toegebragt, om deeze Kerk in ſtand te houden. Men heeft 'er een Altaarſtuk van *C. van Savoy*, in 't jaar 1656, en twee anderen van *Roozendaal*, in 't jaar 1674, geſchilderd. Ook wordt 'er een Lieve-Vrouwenbeeld met het kind Jezus bewaard, welk zeer fraai van hout geſneeden is. Ten tyde van den Apoſtoliſchen Vicaris Philippus Rovenius, droeg de Paſtoor, die hier ſtondt, zynde de vermaarde *Steven Kragt*, den naam van Paſtoor der nieuwe zyde. Marius, die toen op 't Begynhof ſtondt, werdt Paſtoor der oude zyde genaamd.

3. De Poſthoorn.

De Kerk, genaamd de *Poſthoorn*, aan de ooſtzyde van de Prinſengraft, even bezuiden de Brouwersgraft, op welke, zy ook eenen ingang heeft, is, vermoedelyk, niet veel jonger dan de laatſtgemelde, of, veelligt, met dezelve, van gelyken ouderdom. Doch de Statie is herwaards verplaatſt van den Haarlemmerdyk, tuſſchen de Brouwersſtraat en Eenhoornsſluis, daar zy 't *Frieſche Wapen* heette. In dezelve, is, omtrent den jaare 1620, door Auguſtynen, dienſt gedaan. Doch de oudſte Regiſters der gedoopten en getrouwden, welken, in deeze Statie, voorhanden zyn, beginnen eerſt, met de jaaren 1640 en 1641. Het tegenwoordig gebouw is, in 't jaar 1687, gekogt; doch na dien tyd, en nog voor weinige jaaren, merkelyk vertimmerd. De Kerk is ruim. Zy heeft twee galeryen, boven elkanderen. Het Choor is op eene derde kleine galery geplaatſt. Het Altaar is, met eene byzondere vergunning van Aflaat, voor zulken, die aldaar den Godsdienſt komen oefenen, bevoorregt, 't welk, door de woorden Altare privilegiatum, die boven het zelve geſchreeven ſtaan, te kennen gegeven wordt. De Gemeente, die hier gewoonlyk vergadert, is zeer talryk, en overtreft, in dit opzigt, alle de overige Gemeenten, die, door weereldlyke Prieſters, gediend worden. Ook wordt hier, tegenwoordig, de dienſt door drie Prieſters waargenomen, hebbende den Paſtoor twee Kapellaanen by zig. Roomsch-gezinden Kerken.

4. In de Heintje-Hoeks-ſteeg.

In de Heintje-hoeks-ſteeg, op den zuiderhoek van den Oude-zyds-Voorburgwal, ſtaat ook een Huis, welk, in 't jaar 1663, tot eene Roomſche Kerk, vertimmerd werdt. De Gemeente, ſchoon de Paſtoor, ſedert eenigen tyd, eenen Kapellaan by zig heeft, is hier niet talryk. Ook is de Kerk zelve, die op de derde verdieping van 't Huis geplaatſt, en van éene galery voorzien is, niet groot. Men heeft hier een fraai Altaarſtuk, de kruisſiging verbeeldende. In de Kerkglazen, plagten de twaalf Apoſtelen geſchilderd te zyn: doch de beeldteniſſen zyn, grootendeels, verdweenen.

5. De Papegaai.

De Kerk, genaamd *de Papegaai*, in de Kalverſtraat, tuſſchen de jonge Roelen- en S. Lucien-ſteegen, ſchynt, omtrent den jaare 1672, geſtigt te zyn: immers, het oudſte voorhanden zynde Doopboek begint met het gemelde jaar. Doch voor dien tyd, is, volgens ſommigen, deeze zelfde Statie, door eenen Jezuit, bediend geweeſt (*w*). De Kerk is, voor omtrent veertig jaaren, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. De wooning des Paſtoors is, nog onlangs, merkelyk, verbeterd. Hy betaalt 'er huur van aan 't oude Katholyke Armen-Comptoir, aan welk het gebouw, in eigendom, toebehoort. In de Kerke, een fraai, hoog gebouw, zyn twee galeryen: de onderſte ruſt op vier ronde kolommen. 't Altaar is zeer wel geſchikt. Op het zelve, ſtaat een zwaar vergulde, en konſtig gedreeven Tabernakel. Men heeft, in deeze Kerke, verſcheiden' fraaije ſchilderyen: ook eenigen van de Wit, en daar onder eene, de krooning der Lieve Vrouwe verbeeldende.

6. De Pool.

Eene der aanzienlykſte Roomſche Kerken is *de Pool*, op de Y-graft, naaſt het nieuwe Werkhuis. Zy heeft deezen naam behouden van een Pakhuis, in welks plaats, zy, in 't jaar 1720, door den vermaarden Gerardus van Wykersloot, Paſtoor in deeze Statie, met verlof van Burgemeesteren, geſtigt werdt. De Statie zelve is, nogtans, veel ouder. Voor de verandering des jaars 1578, en nog lang daarna, ſtondt, in de buurte Outewaal, buiten de S. Antonis-poort, eene Kapel, die aan S. Anna toe-

(*v*) Groot-Memor. *N. X. f.* 118 *verſo.*

(*w*) van Heussen en van Ryn, Kerk. Oudh. IV. *Deel, bl.* 192.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

toegewyd was, en in welke, nog tot over 't midden der voorgaande eeuwe, dienst gedaan werdt. Doch, met de jongste uitlegging der Stad, is deeze Kapel verdweenen, en de Statie, in 't jaar 1663, verplaatst aan Funen, daar nu de Rookery der Oostindische Compagnie is. Eenige jaaren laater, is zy, op 't Kattenburger-Plein, verplaatst, en eindelyk, in de Pool overgebragt, alwaar nog een S. Anna's beeld te zien is, welk, voormaals, in de Outewaaler-Kapelle, plagt bewaard te worden. De Kerk, van welke wy spreeken, is een ruim, hoog en lugtig gebouw, voorzien van twee galeryen, die op vier houten kolommen rusten. Ter wederzyde van het welgebouwd Altaar, staan twee konstige beelden van de Apostelen Petrus en Paulus. Onder de Altaarstukken, munt uit een gekruiste Christus, met de Moeder des Heeren, den Apostel Joannes en Maria Magdalena, door de Wit geschilderd. Voorts, is 'er eene afneeming van 't kruis, naar Rubbens, welk aan den Keurvorst van Keulen, *Clemens Augustus*, plagt toe te behooren. De Gemeente, die gewoonlyk in de Pool vergadert, is vry groot, en wordt, tegenwoordig, van drie Priesters gediend.

7. *'t Vrede-Duifje.*

In de Kerkstraat, aan de noordzyde, even beoosten de Spiegelstraat, staat eene Roomsche Kerk, die, zo my berigt wordt, in, of omtrent het jaar 1682, gestigt, en, ter gedagteniste der Nieuwmeegsche Vrede het *Vrede-Duifje* genaamd werdt. *Philippus Mensink* was Pastoor (*x*), en, naar 't schynt, ook eigenaar deezer Kerke. Immers ik vind, dat Juffrouw *Maria Geertruid Mensink*, die, op den elfden September des jaars 1727, overleeden is, by haaren uitersten wil van den negen en twintigsten April des jaars 1724, het gestigt gemaakt heeft aan Vrouwe *Geertruid Cornelia Schouten*, Weduwe *Matthias van Bree*, met verzoek, dat zy geliefde te bezorgen, dat het, met al wat 'er toe behoorde, altoos, tot eene Roomsche Kerke, gebruikt zou worden; en dat niemant, dan een opregt Roomsch Priester, die, in Geestelyke zaaken, volkomenlyk gehoorzaam was aan den stoel van Rome, in deeze Statie, zou worden aangesteld. Sedert, is 't gebouw verhuurd aan de Pastoors, die 't gene 'er, na aftrek van 't onderhoud en de lasten, overschiet, aan de armen mogen uitdeelen. De Kerk, van welke wy spreeken, is klein. Onder de Altaarstukken, is eene Opstanding des Heeren, door de Wit geschilderd. Ook heeft men 'er eenen gekruisten Christus, van den ouden *Voorhout*. De Gemeente, die hier gewoonlyk vergadert, wordt thans door twee Priesters bediend.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

8. De *Kerk in 't Maagdenhuis.*

In het Roomsche Meisjes-Weeshuis, aan de zuidzyde van 't Spuij, op den hoek van de Voetboogsstraat, in 't gemeen het *Maagdenhuis* genaamd, is ook, reeds voor 't midden der voorgaande eeuwe, eene Kerk gestigt, zonder dat de nette tyd dier Stigtinge, ergens, aangetekend is. Alleenlyk is hier, op den dertigsten October des jaars 1652, een Priester, *Walterus Fontein* genaamd, overleeden, die, vermoedelyk, de eerste in deeze Statie zal geweest zyn. In de Kerke, die, gelyk een groot gedeelte van 't gebouw, oud is, heeft men eene afgezonderde plaats geschikt voor de Weezen, die in 't Maagdenhuis worden opgevoed. Een Altaarstuk, door de Wit geschilderd, verbeeldt de boodschap des Engels aan Maria. Voorts heeft de Kerk niets merkwaardigs, dan dat 'er, tegenwoordig, een klein stukje houts bewaard wordt, welk men gelooft een gedeelte te zyn van het kruis des Heeren. Het is, volgens zeker getuigschrift, door *Euzebius Franzosini*, Apostolischen Vicaris te Smirna, in 't jaar 1761, vereerd aan den Kapucyn *Dominicus Parisini*, van wien de tegenwoordige Pastoor in 't Maagdenhuis het heeft weeten te bekomen. De Nuncius te Brussel, *Ghilini*, heeft, in 't jaar 1764, aflaat beloofd aan alle Christenen, die dit overblyfsel, plegtiglyk, zouden komen bezoeken, en zeker kort gebed aan den Heiland opzenden, of ten minste het *Onze Vader* en het *Weest gegroet*, met het gewoonlyk oogmerk der Kerke, uitspreeken. De Kerk in 't Maagdenhuis wordt, door éénen Pastoor, bediend. Zyne wooning heeft haaren ingang in de Voetboogsstraat.

9. *Op het Kuipers-Pad.*

Buiten de Utrechtsche Poort, op het Kuipers-Pad, binnen de Vryheid, staat eene Roomsche Kerk, die, thans, door twee Priesters, bediend wordt. Zy hebben eene bekwaame wooning op het Rustenburger-Pad, van waar men, over eene sloot, toegang heeft naar de Kerke op het Kuipers-Pad. Het oudste Doopboek, welk hier bewaard wordt, begint in het jaar 1661, en de Statie is, vermoedelyk, niet veel ouder. Doch de Kerk plagt, op den noorderhoek van 't Kuipers-Pad, aan den Amstel, te staan, en is, eerst in deeze eeuwe, aan 't einde van 't gemelde Pad, naar de Wetering toe, in een gewezen Turfschuur, verplaatst (*y*). Zy is, van binnen, redelyk wel geschikt, en heeft eene galery in de breedte, tegen over 't Altaar. Het Choor is, in 't midden dee-

(*x*) VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 193.

(*y*) *Vergelyk* VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 193.

Roomsch-gezinden Kerken.

deezer galerye, gesteld. Men bewaart, in deeze Kerke, twee Schilderstukken van de Wit, een geschenk van den huize van Moens.

Zeven Kerken, die bediend worden door weereldlyke Priesters, die de Bulle *Unigenitus* niet aangenomen hebben, in 't gemeen, *Jansenisten* genaamd.

De *zeven* Statien, welken bediend worden, door weereldlyke Priesters, die de Bulle *Unigenitus* niet aangenomen hebben, en, in 't gemeen, *Jansenisten* genaamd worden, zyn de volgenden:

1. Aan de Noordzyde der Brouwersgraft.

De grootste, of ten minsten eene der grootsten is op de Brouwersgraft, aan de Noordzyde, tusschen de Brouwersstraat en korte Prinsengraft. Voor den Stigter derzelve wordt gehouden de Priester *Justus Moedersohn*, die, reeds in 't jaar 1664, Pastoor deezer Kerke was. 't Gebouw is ruim, en wel geschikt. Men heeft 'er maar ééne galery, en eenige konstige Schilderstukken. De Gemeente plagt talryk te zyn; doch is, eenigszins, afgenomen, vooral, na dat, in 't jaar 1757, de Pastoor *Joachim Bervelingh*, die hier stondt, afstand van zynen dienst gedaan hadt. Zy wordt thans, door éénen Priester, bediend.

2. De drie Bontekraaijen.

In de Oude Teertuinen, even benoorden den Zeedyk, is eene andere Kerk, alwaar, voor 't huis, op welks boven-vertrek, zy, reeds voor 't midden der voorvoorgaande eeuwe, gestigt is (*z*), *de drie Bontekraaijen* uithangen. De Kerk is net betimmerd, en van eene ruime galery voorzien; doch de Gemeente is zeer klein. Zy wordt, door éénen Priester, bediend.

3. In de Vinkenstraat.

Eene andere Kerk staat, aan de noordzyde van de Vinkenstraat, op den oosterhoek van de Baanbrugsteeg. 't Gebouw plagt, voormaals, gehuurd te worden van een Doopsgezind geslagt, van welk het, naderhand, door eenen der Pastooren, gekogt is. Het schynt, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, tot eene Kerk, geschikt te zyn: waartoe een vierkant bovenvertrek bekwaam gemaakt is. Ter wederzyde van 't Altaar, staan de beelden van de H. Maagd en van S. Jozef, op voetstukken. Tegen 't gewelf, is 's Heilands Hemelvaart, konstiglyk, geschilderd. Men heeft 'er geene galery. De Gemeente wordt hier van twee Priesters bediend, hebbende den Pastoor, gemeenlyk, eenen Kapellaan by zig.

4. De Paauw.

Eene andere Kerk is 'er, in de Keizersstraat, aan de noordzyde, daar *de Paauw* boven de deur staat. De tegenwoordige Bisschop van Haarlem is thans Pastoor deezer Kerke; doch heeft eenen Kapellaan onder zig. In de voorgaande eeuwe, plagt 'er eene Statie op de S. Antonis Breëstraat te zyn (*a*): die, sedert, in deeze overgebragt is. De Kerk is, aan twee zyden, voorzien van eene galery, boven welke het Choor is. Men heeft hier een' zeer fraaijen Predikstoel, op welken, de borststukken der Apostelen Petrus en Paulus uitgehouwen zyn. Voor den opgang, staat een beeld van Mozes, met de tafelen der wet, leevensgrootte.

(*z*) Zie Van Heussen en van Ryn Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 192.

Roomsch-gezinde Kerken.

5. De Oyevaar.

In de Barndesteeg, aan de zuidzyde, by den Oude-zyds-Agterburgwal, is ook eene Kerk, daar de *Oyevaar* boven de deur staat, zynde, hier ter plaatse, voormaals, eene herberg geweest, die den zelfden naam voerde. De Pastoor, die hier den dienst waarneemt, heeft thans eenen Kapellaan by zig. De Kerk is een lugtig, wel geschikt gebouw, welk zyn licht schept door kerkglazen, die in 't zuiden geplaatst zyn. De Predikstoel, die te Mechelen gemaakt is, en de gedaante van een' kelk heeft, wordt voor een konstig werkstuk gehouden. Ook is hier een fraai altaarstuk van *Coets*, verbeeldende Simeon, met het kind Jezus, in den Tempel.

6. In 't Jongens-Weeshuis.

In 't Jongens-Weeshuis der Roomschgezinden, aan de zuidzyde der Lauriergraft, tusschen de twee laatste bruggen, is ook eene Kerk, die, even als de Kerk in 't Maagdenhuis, voornaamlyk voor de Weezen, gestigt was; doch in welke, zy, sedert de verdeeldheid over de Bulle *Unigenitus*, niet komen mogen, alzo de Regenten van het Weeshuis allen deeze Bulle toegedaan zyn. De Kerk is van eene redelyke ruimte; doch heeft geene andere galery, dan die, waarop het Choor, regt tegen over 't Altaar, geplaatst is. Zy wordt, door éénen Priester, bediend.

7. Op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, benoorden de Lynbaanssteeg.

Eene der jongste Kerken staat op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de oostzyde, tusschen de Lynbaans- en Pottebakkers-steegen, en is, eerst in 't jaar 1695, gestigt, door de Moeder van *Jacob 't Zul* en *Pieter 't Zul*, den eersten Pastoor hier ter Stede, op den zelfden Agterburgwal, by de Brouwery de Hooiberg, en den anderen Pastoor der Egmonden. De Statie van den eerstgemelden, die toen in 't nieuw gebouw werdt overgebragt, was, in vroeger' tyd, geweest op den Oude-zyds-Voorburgwal, in een huis, daar *de Helm* uithing; van waar den Pastoor de titel van Pastoor van S. Nicolaas aan de oude zyde bygebleeven is (*b*). Hy huurt de Kerk en 't Kerkhuis, voor eenen by uitersten wille bepaalden

(*a*) Van Heussen en van Ryn Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 192.
(*b*) Kerkel. Oudh. IV. Deel, bl. 191.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

den prys, van de erfgenaamen der Stigteresse. De Kerk is geplaatst op een bovenvertrek van 't gebouw. Zy heeft eene galery, die op zes kolommen rust. Boven de galery, is een ruim Zangers-Choor, en op het zelve, een Orgel, welk geoordeeld wordt, in keurlykheid van toon, alle de Orgels in de Roomsche Kerken deezer Stad te overtreffen. Ook heeft men 'er drie konstige Altaarstukken, eene geesseling des Heilands, in 't jaar 1665, door *F. Roozendaal*, geschilderd, eene afneeming van 't Kruis, in 't jaar 1659, door *C. van Savoy* gedaan, en eene Geboorte des Heeren. Boven verscheiden deuren in deeze Kerke staan uitgelezen spreuken der H. Schrift, in de Nederduitsche taale. De Gemeente, die hier vergadert, plagt, voormaals, door twee Priesters, bediend te worden; doch sedert eenigen tyd, wordt de dienst aldaar, door niet meer dan éénen Priester, verrigt.

Wyze van aanstelling der Roomsche Priesteren hier ter Stede; zo die de Bulle *Unigenitus* aangenomen,

Wy komen nu tot de wyze, waarop de Roomsche Priesters, hier te Lande, en byzonderlyk in deeze Stad, worden aangesteld. En deeze wyze is onderscheiden, omtrent zulken, die de Bulle *Unigenitus* aangenomen, en zulken, die dezelve niet aangenomen hebben. De eersten, immers de Weereldsheeren onder dezelven, worden, door den Aartspriester over Holland, Zeeland en Westfriesland, die thans is *Emericus van Kapelle*, Pastoor in Vogelenzang en Hillegom; of door den byzonderen Aartspriester over Amstelland, zynde, tegenwoordig, *Joannes Simon Hermanus Oem*, Pastoor in de Statie op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, by het Spuij, hier ter Stede; aan 's Pausen Nuncius te Brussel voorgedraagen, en door den zelven, herwaards gezonden. Somtyds, geschiedt deeze zending ook wel, zonder dat 'er eenige voorstelling, door de Aartspriesters, voorafgegaan is; doch de gezonden Priesters worden, altoos, door de Aartspriesters over Holland en Amstelland, by schriftelyke Acte, erkend, en tot de byzondere Statien geschikt. De geordende worden, gemeenlyk, op aanschryvens van de Priesters der zelfde Orde, wanneer 'er eene Plaats vervuld moet worden, door den Provinciaal der Orde, in Brabant of in Frankryk, aan den Nuncius voorgesteld en aangepreezen; door deezen gezonden, en by de Aartspriesters erkend. Zy verklaaren, voor dat zy herwaards komen, by plegtigen eede, aan den Nuncius, dat zy alle de Pauselyke Bullen, byzonderlyk die, waarby de vyf stellingen, welken men Jansenius toeschryft, en de stellingen van Quesnel veroordeeld zyn, aanneemen. Zy belooven, zulken, die iet tegen deeze Bullen ondernemen, te zullen aanbrengen. Ook verbinden zy zig tot gehoorzaamheid aan den stoel van Rome, en om geene gemeenschap te houden met de ongehoorzaamen, waardoor, in 't byzonder, de zogenaamde Janseniisten verstaan worden. Eindelyk, verklaaren zy, eenen afkeer te hebben van, eenigerwyze, toevlugt te neemen tot de weereldlyke Overheid, in geestelyke zaaken. ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

als die dezelve niet aangenomen hebben.

Doch de Priesters, die de Bulle *Unigenitus* niet hebben aangenomen, worden thans, hier ter Stede, aangesteld, door den Bisschop van Haarlem, die tegenwoordig is *Joannes van Stiphout*, Pastoor in de Paauw, in de Keizersstraat. Het Bisdom van Haarlem was, in 't jaar 1560, opgeregt, en Amsterdam behoorde 'er toe, gelyk wy, ter zyner plaatse (*c*), gemeld hebben. Doch na de verandering der Regeeringe, en de dood van den tweeden Bisschop, *Godefridus van Mierlo*, in den jaare 1587, heeft het Kapittel verzuimd, of vergeefs gepoogd, eenen nieuwen Bisschop te kiezen, tot dat, in 't jaar 1742, na dat de Kanoniken, de een na den anderen, de Bulle *Unigenitus* aangenomen hebbende, zwaarigheid hadden gemaakt, om zig langer den naam van het Haarlemsch Kapittel toe te passen; *Hieronimus de Bock*, Pastoor in de Vinkenstraat, hier ter Stede, door den verkooren Aartsbisschop van Utrecht, die oordeelde, volgens * 't regt van overgang, hiertoe gewettigd te zyn, tot Bisschop van Haarlem, werdt ingewyd. Zyn opvolger, de gemelde van Stiphout, heeft, niet alleen, op den veertienden July des jaars 1745, van Burgemeesteren deezer Stad (*d*); maar ook, sedert, van Gecommitteerde Raaden van 't Noorder-Kwartier, en van Burgemeesteren der Stad Enkhuizen, uitdrukkelyk, verlof gekreegen, om de Bisschoppelyke diensten, by provisie en tot wederzeggens toe, waar te neemen. En in gevolge van dit verlof, en van de oogluikende toelaating der Heeren Gecommitteerde Raaden in den Haage, ontvangen de Priesters van zyne partye, hier ter Stede, en alomme in 't Bisdom van Haarlem, van hem hunne zending. Ondertusschen, mogen de Priesters van de eene en de andere partye, op de gemelde wyze, Kerkelyk zynde aangesteld, in Holland, en byzonderlyk hier ter Stede, geene Priesterlyke diensten doen, dan na dat zy, aan Burgemeesteren, en vervolgens aan den Hoofd-Officier, van hunne aanstelling blyk getoond, en de verklaaring en belofte, van welken wy,

* Zie deeze zaak nader.

(*c*) II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 270.
(*d*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 9.

Roomsch-gezinden Kerken.

wy, hiervoor (*e*), gewaagden, voor Burgemeesteren, gedaan hebben. Burgemeesteren behouden nogtans, gelyk van zelf spreekt, het regt aan zig, om zulken, op welker persoon of gedrag, iet van belang te zeggen is, of die de hoedanigheden niet hebben, welken, by 's Lands Plakaaten, gevorderd worden, voor eenen tyd of voor altoos, af te wyzen. Schoon men ook, hier ter Stede, de zendingen van 's Pausen Nuncius gedoogt, staat de Regeering hem egter geene Jurisdictie toe, over erkende ingezetenen van Amsterdam, zelfs niet over Priesters, die, uit zynen naam, herwaards gezonden zyn: en in 't jaar 1708, hebben Burgemeesteren eenen Roomschen Priester, die voor den Nuncius te Keulen gedagvaard was, verbooden, aldaar te verschynen (*f*).

Bedienden der Roomsche Kerken.

In elke Roomsche Kerke hier ter Stede, zyn een Organist en eenige Choorzangers of Choorzangsters: ook doorgaands een of meer Oppassers of Plaatsbewaarders: en in de meesten, eene Kosterin. Doch alle deeze diensten worden, op verzoek der Pastooren of oudste Paters van ieder Kerke, doorgaands, zonder dat 'er eenig loon voor gegeven wordt, waargenomen. De Plaatsbewaarders zyn, gemeenlyk, ook bedienaars der begraafenissen, hier ter Stede *Aanspreekers* genaamd; en worden, in deeze hoedanigheid, beloond, door zulke Leden der Gemeente, die hen te werk stellen. Voorts, zyn 'er eenige luiden, gemeenlyk twee in elke Kerke, gesteld, om de Liefdegaaven der Gemeente, by 't scheiden der Vergaderinge, in houten laaden, te ontvangen. Tot het zelfde einde, zyn 'er ook Bossen geplaatst, aan de ingangen.

Onderhoud der Priesteren.

De Priesters trekken hun onderhoud uit deeze Liefdegaaven, en uit anderen, die, by byzondere gelegenheden, met naame, by 't doen der gewoonlyke Biegte, op Paasschen, en op andere tyden, gedaan worden. En daar de Gemeente groot is, en de inkomsten rykelyk zyn, wordt 'er ook een gedeelte van besteed, tot onderstand der armen.

Uitdeelingen aan de armen onder derzelver opzigt.

Doch de zorg voor de arme Leden der Roomsche Kerke hier ter Stede staat, byzonderlyk, aan het *Oude-Katholyken-Armen-Comptoir*, waarvan wy, in de beschryving der Godshuizen, nader handelen zullen. Hier tekenen wy alleenlyk aan, dat, volgens zekere vastgestelde schikking, aan ieder Kerke van de eene en de andere partye, naar gelang van de grootheid der Gemeenten en 't getal der armen, door de Regenten van 't Armen-Comptoir, om de drie maanden, zekere somme gelds toegelegd wordt, die, door den Pastoor, volgens zeker bepaald getal van briefjes, inhoudende de naamen der armen, en de begrooting der gifte, voor ieder derzelven geschikt, en vier, vyf, of zes guldens in 't vierdendeel jaars beloopende, wordt uitgedeeld. Doch, behalve deeze vaste briefjes, staan de Regenten aan de Pastoors, die, veeltyds, met meer armen belast zyn, dan zy, daaruit, ondersteunen konnen naar behooren; eenige andere briefjes toe, getekend met het byvoegsel, *Per nos Confratres*, dat is, *Door ons Medebroeders*. Zulk soort van briefjes zyn ook in de handen van byzondere armen. Doch zy moeten, by 't overlyden der armen, op welker naam zy staan, aan de Regenten te rug gegeven worden; die egter zeldzaam weigeren, zulke briefjes, op eenen anderen naam, over te tekenen, mids het hun, door de Pastoors, verzogt worde. In buitengewoone gevallen, worden ook, op verzoek der Pastooren, voor eene enkele reis, noodpenningen uitgedeeld. Doch behalve deeze uitdeelingen in geld, geschieden 'er ook, jaarlyks, door handen van de Pastoors, uitdeelingen van Kaas en Gort. Het Comptoir zendt, in 't begin van December, zeker getal van Noordhollandsche Kaazen en zakken Gort, aan ieder Kerke; die, in portien van eene Kaas en drie vierde vat Gort voor elken armen, door de Pastoors, worden uitgedeeld. De Pastoors zyn gehouden, jaarlyks, na Paasschen, schriftelyk, getuigenis te zenden aan 't Comptoir, dat de armen, voor welken zy aanhouding van onderstand verzoeken, aan de Christelyke pligten voldaan hebben, dat is, te Biegt en ten Avondmaal geweest zyn.

Roomsch-gezinden Kerken.

Kloppen.

Onder de Roomschgezinden, zyn, ook in deeze Stad, eene soort van geestelyke Dogters, die, hier en elders, *Klopzusters* en *Kloppen* of *Klopjes*, en in Brabant, *Quezels* genaamd worden. Zy woonen egter niet byeen; maar, hier en daar, door de Stad verspreid. Zy doen, wanneer zy zig in deezen staat begeeven, geloften van onthouding aan den Pastoor van hunne Kerke. Sommigen dienen, in de Kerken, als Kosterinnen: anderen doen de eene of de andere neering: eenigen houden Schoolen voor jonge kinderen, van welke Schoolen een aanmerkelyk getal hier ter Stede gevonden wordt. Zy worden, niet alleen door Kloppen, maar ook, door andere Roomschgezinde Vrouwspersoonen, gehouden, en staan onder geen byzonder opzigt. De Kloppen draagen alleenlyk een zedig zwart gewaad, en een byzonder hoofdhulsel. Men meent, dat zy

(*e*) Bladz. 210.
(*f*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 85.

ARMENISCHE KERK.

haaren naam gekreegen hebben, in tyden van onveiligheid voor de Roomschgezinden deezer Landen; toen men zig van haar bediende, om den luiden aan te kondigen, waar en wanneer, de heimelyke Vergaderingen ſtonden gehouden te worden; ten welken einde, zy, alomme, daar Roomſchgezinden woonden, aan de deuren gingen *kloppen*. Men vindt, ook in deeze Stad, zo wel als elders hier te Lande, manspersoonen, die gelyke gelofte doen als de Klopjes, en *Klopbroeders* genaamd worden. Doch hun getal is zeer klein.

VII.

ARMENISCHE KERK.

Beſchryving der ARMENISCHE KERKE.

De Koophandel op Smirna en de Levant heeft, al in de voorgaande eeuwe, gelegenheid gegeven, dat zig eenige Armeniſche Chriſtenen, hier ter Stede, met der woon hebben neder gezet. Zy hielden hunne eerſte Godsdienſtige Byeenkomſten, in een huis, in de Dyksſtraat. Doch in't jaar 1714, verwierven twee hunner Kerkmeesteren, *Babaſan di Sultan* en *Nicolaas Theodor*, verlof van Burgemeeſteren, om eene nieuwe en openbaare Kerk te ſtigten (*g*), alwaar zy, nog tegenwoordig, dagelyks, tweemaal, en, des Zondags, en in de groote vasten, driemaal 's daags, byeen komen. De Kerk, een net gebouw, met twee ryen glasraamen, ieder van zes lichten, boven elkanderen in 't ooſten, ſtaat, tuſſchen de Keizers- en Koningsſtraaten, op Dwars-Boomſloot. Men heeft 'er eenige Altaarſtukken; doch geen' Predikſtoel. Zy wordt door eenen Prieſter bediend, die, op verzoek der Gemeente, door den Patriarch van Groot-Armenie, herwaards gezonden wordt. De tegenwoordige Prieſter, *Joannes de Minas*, heeft de Armeniſche Gemeente alhier, reeds dertig jaaren, gediend. Hy heeft de Kerk, in 't jaar 1749, op zyne koſten, met eenen deftigen op- en ingang, verſierd, en, boven de poort, een leggend Lam of *Agnus Dei*, in marmer, doen uithouwen. Ten zelfden tyde, is de binnenſte ingang der Kerke, insgelyks, vernieuwd, op koſten van den tegenwoordigen Kerkmeeſter, *Arachiel di Paulo*. Het een en 't ander wordt, in twee Opſchriften, in de Armeniſche taale, boven de twee ingangen geſteld, te kennen gegeven. Het eerſte, welk boven de Voorpoorte ſtaat, is van deezen inhoud:

Ik JOANNES, *Prieſter, Zoon van Minas, inboorling van de Stad Amaſia, vyftien jaaren, deeze Kerk, genaamd* DEN HEILIGEN GEEST, *bediend hebbende, heb, op myne eigene koſten, deeze Voorpoort herbouwd; een marmeren Lam boven dezelve geſteld; den ſteenen opgang, en drie onderen drie bovenlichten doen maaken, ter gedagteniſſe van myzelven en van myne overleedene Vader en Moeder, in 't Armeniſch jaar* 1198, *dat is, in 't jaar* 1749.

ARMENISCHE KERK.

Het opſchrift, boven de binnendeur, komt uit op deezen zin:

Ik ARACHIEL, *Zoon van Paulo don Arachelentz, inboorling van Ispahan Gulpha, heb, op myne koſten, deeze binnendeur laaten herbouwen; het voorhuis eenigszins verhoogd en verbreed; den wand en vloer, met marmeren plaaten, belegd, en 't gewelf met bloemwerk bepleiſterd, ter gedagteniſſe van mynen overleeden Vader Paulo en van myne nog leevende Moeder, in 't jaar des Heeren* 1749.

De Kerkmeeſters, die een of twee in getal zyn, hebben opzigt over 't gebouw, en over de weinige armen der Gemeente.

VIII.

GRIEKSCHE *of* RUSSISCHE KERK.

Beſchryving der GRIEKSCHE of RUSSISCHE KERKE.

Eindelyk, heeft men ook, hier ter Stede, eene kleine Gemeente van GRIEKSCHE of RUSSISCHE CHRISTENEN, die, hier en daar, in 't huis van een Lid der zelve, plagt te vergaderen; doch, ſedert eenigen tyd, op een boven-vertrek van een huis, op den Oude-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de Minderbroeders- en Kreupelſteeg, daar de *drie Valken* in den gevel ſtaan, byeenkomt. 't Altaar is van 't overige gedeelte der plaatſe afgeſcheiden, door een houten beſchot, waarin eene deur is, met eene opening van boven, in welke, een verguld houten kruis ſtaat. Ter wederzyde der deure, hangen twee kleine ſchilderytjes. De Gemeente, in welke, tegenwoordig, maar drie of vier manspersoonen zyn, behalve den Prieſter, heeft altoos beſtaan uit een zeer klein getal van Leden. De weinige Ruſſiſche Koopluiden en Bootsgezellen, die, van tyd tot tyd, in deeze Stad komen, gaan hier egter ter Kerke. De dienſt wordt 'er waargenomen, door eenen Prieſter, die uit Rusland herwaards gezonden wordt; doch, ſomtyds, bezwaarlyk, te bekomen is.

(*g*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 30 *January* 1714. *f.* 351.

Joodsche Synagogen.

IX.

SYNAGOGEN *der* JOODEN.

Aankomst der Portugeesche Jooden, hier ter Stede.

Men heeft verscheiden' Joodsche Synagogen, hier ter Stede, tot welker beschryvinge, wy nu overgaan.

Omtrent welken tyd, de eerste Jooden zig, te Amsterdam, hebben nedergezet, is my nergens klaarlyk gebleeken. Men weet alleenlyk, dat, *Jan den III.*, Koning van Portugal, in 't jaar 1549, door zyn gantsche Ryk, scherp onderzoek hebbende laaten doen naar bedekte Jooden, die, in schyn, den Christelyken Godsdienst hadden aangenomen; veelen derzelven zig naar Holland begaven, daar hun, door 't Hof, by herhaalde Plakaaten, het Land verbooden werdt (*b*). 't Blykt niet, dat zy zig, sedert, in merkelyken getale, of openlyk, hier te Lande, of in deeze Stad, onthouden hebben, dan na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578. Pontanus, wiens *Beschryving van Amsterdam*, in 't jaar 1611, uitkwam, tekent aan (*i*), dat de Portugeesche Jooden zig, *weinige jaaren geleeden*, aan de oude zyde, hadden begonnen neder te zetten. In zeker Joodsch Werk, genaamd *Boom des Leevens*, wordt verhaald „ dat de eerste „ Jooden, in 't jaar 5350, naar der Jooden „ Tydrekening," 't welk, met het jaar 1589 of 1590, naar de tydrekening der Christenen, overeenkomt, „ uit Portugal, te schepe, herwaards vertrokken waren, ten getale van drie Persoonen, *Manuel Lopes Homem* en *Maria Nunes*, twee ondertrouwden, benevens *Miguel Lopes*, Oom van Manuel; dat *Mayor Rodrigues*, Moeder van Manuel Lopes, verzeld van *Antonio Lopes Pereyra*, *Justa Pereyra*, en eenige anderen, in 't jaar 1598, te Amsterdam, aankwam, en dat 'er toen verscheiden' huwelyken, onder deeze aangekomen Jooden, geslooten werden, zynde, onder anderen, Manuel Lopes Homem getrouwd met Maria Nunes; en *Francisco Nunes Pereyra*, met zyne Nigte Justa, die, naderhand, den naam van *Abigail* aannam. Dat Justa haaren man reeds twee kinderen ten minste gebaard hadt, toen hy, door den vermaarden Rabbi *Uri Levi*," een' Hoogduitschen Jood, die te Embden woonde, en nu en dan in Amsterdam kwam, besneeden werdt. Dat de Jooden, te Amsterdam, op den Grooten Verzoendag des jaars 1595, eene heimelyke Vergadering gehouden hebbende, door den Onderschout en eenige Geregtsdienaars, uitgegaan om Roomschgezinden-Vergaderingen te stooren, overvallen waren geweest; doch dat men, bespeurende dat zy Jooden waren, hen, vooreerst, niet verder gemoeid hadt."

Joodsche Synagogen.

In een ander Joodsch Geschrift, *Gedagtenis voor de toekomende eeuwen* geheeten, wordt gemeld „ dat tien Jooden, die vier jongens by zig hadden, in 't jaar 5364, naar der Jooden tydrekening, 't welk, met het jaar 1603, overeenkomt, met twee schepen, rykelyk belaaden, uit Spanje, te Embden aangekomen zynde, door den reeds gemelden Rabbi Uri Levi, dien zy aldaar aantroffen, naar Amsterdam geweezen werden; dat zy, hier gekomen, een huis huurden, in de Jonkerstraat, tegen over den Montelbaanstooren; alwaar Uri Levi hen, na verloop van eenige weeken, kwam besnyden. Dat het Geregt, kennis gekreegen hebbende van de byeenkomst, die de Jooden, in de Jonkerstraat, hielden, Rabbi Uri en zynen Zoon *Aäron Uri Levi* deedt in hegtenis neemen; doch, eerlang, wederom op vrye voeten stellen." 't Geschrift, waarin deeze byzonderheden gevonden worden, is, door den Kleinzoon van Rabbi Uri, genaamd *Uri de Aäron Levi*, opgesteld. Doch zo men 't verhaal, welk daarin voorkomt, aanmerkt als het zelfde, dat, in den *Boom des Leevens*, gevonden wordt, ziet men ligtelyk, dat het, en in den tyd, en in verscheiden' andere omstandigheden, met het zelve, verschilt. Maar misschien spreekt de *Boom des Leevens*, van de eerste aankomst der Portugeesche, en de *Gedagtenis voor de toekomende eeuwen*, van de eerste aankomst der Spaansche Jooden, te Amsterdam. Zy zegt, ten minste, dat de twee schepen, die de tien Jooden overvoerden, uit Spanje kwamen. Vast gaat het, ondertusschen, dat de Portugeesche Jooden zig, op het einde der zestiende, of omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, hier ter Stede, hebben nedergezet. De gemeene Joodsche Almanachen plaatsen hunne aankomst alhier, in 't jaar 1595.

Zy verkooren eenen oord van de Stad, die maar even bebouwd, en nog niet digt bewoond was, op en omtrent den S. Antonis dyk of Breêstraat. Ook hebben zy zig, sedert, aldaar, meest byeen gehouden, alzo de gelegenheid hunner Synagogen en Vleeschhallen, en verscheiden' hunner plegtigheden, met naame die van baaden en begraaven, niet gedoogen, dat zy ver vaneen verspreid woonen.

Wei-

(*b*) Zie Vaderl. Hist. V. *Deel*, *bl.* 345.
(*i*) *Libr.* II. *Cap.* VIII. *p.* 95.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

Zy neemen sterk toe, in getal.

Weinige jaaren na hunne aankomst, waren hun, by de Wethouderschap deezer Stad, reeds twee beëedigde Makelaars van hunne Natie toegestaan, welk getal, in't jaar 1612, met nog agt anderen, vermeerderd werdt (*k*). Hieruit is klaarlyk af te neemen, dat zy, van tyd tot tyd, toegenomen waren in menigte, en dat hun genoegzaame vryheid gelaaten werdt, om hunnen Godsdienst, in stilte, in byzondere huizen, te oefenen. Doch in 't zelfde jaar 1612, bestonden zy, zonder daartoe verlof verzogt te hebben van Burgemeesteren, eene openbaare Synagoge te stigten op Uilenburg, tegen over den Montelbaans-Tooren, die't *Huis van Jakob* genaamd werdt. Men nam hun dit zo kwalyk, dat hun de oefening van hunnen Godsdienst verbooden werdt (*l*). 't Leedt, nogtans, niet langer dan tot in 't jaar 1619, wanneer 's Lands Staaten hun vrye Godsdienstoefening toelieten. Zy bouwden toen eene Synagoge op de Houtgraft, die uit twee samengevoegde woningen bestondt. Hun getal, midlerwyl, sterk zynde aangegroeid, ook in Leden van vermogen, inzonderheid door de aankomst van veele Spaansche en Italiaansche Jooden, werden 'er nog twee Synagogen opgeregt. De drie byzondere Natien kwamen egter, in 't jaar 1638 en 1639, overeen, om voortaan maar éene Synagoge te houden, en niet te gedoogen, dat 'er, in vervolg van tyd, door tien of meer Jooden, eene nieuwe Synagoge zou worden opgeregt: ook niet, dat byzondere persoonen, tot deeze Synagoge behoorende, in eenige andere van Hoogduitsche, Poolsche of andere Jooden, zouden gaan bidden. En deeze overeenkomst, midsgaders, het verdrag van vereeniging, tusschen de Portugeesche en Spaansche Jooden, werdt, op verzoek der Jooden zelven, den zeventienden November des jaars 1670, en den elfden May des jaars 1675, door myne Heeren van den Geregte, bekragtigd (*m*). Ondertusschen, kwamen de drie Natien, in de Synagoge op de Houtgraft, byeen, tot dat men, in 't gemelde jaar 1670, de tegenwoordige Synagoge bouwde, op het plein, tegen over het Leproozenhuis, tusschen de Muiderstraat en Muidergraft; na't voltooijen van welke, de voorige Synagoge, tot Burgerwooningen, verkogt werdt.

DE HOOGDUITSCHE EN POOLSCHE JOODEN ZET-

De Hoogduitsche Jooden, die toen al eene Synagoge hier ter Stede hadden, schynen, niet lang na de Portugeeschen, herwaards gekomen te zyn (*n*). Zy hielden, eenen geruimen tyd, heimelyke vergaderingen: doch ondernamen, in 't jaar 1648, eene openbaare Synagoge en Vleeschhal te bouwen, 't welk hun, in gevolge van een besluit der Vroedschap, verbooden werdt (*o*). Doch 't leedt maar weinige jaaren, toen hun, zo wel als den Portugeeschen Jooden, het bouwen eener Synagoge werdt toegelaaten: waartoe zy, in 't jaar 1658, met kennisse der Wethouderschap, eenige penningen opnamen (*p*). In 't jaar 1685, verwierven zy ook verlof, om eene Vleeschhal op te regten. De Synagoge was gebouwd, op den hoek van de Amstelstraat, tegen over 't Oude-zyds-Huiszitten-huis, in 't gezigt van de Synagoge der Portugeesche Jooden: en de Vleeschhal werdt, nevens de Synagoge gesteld. Midlerwyl, waren'er, met den Poolschen oorlog, die in 't jaar 1654 aangevangen was, een groot getal van Poolsche Jooden herwaards gekomen (*q*), die eene afzonderlyke Synagoge, op Vlooijenburg, in de Houtstraat, hadden opgeregt, welke, eenige jaaren, stand hieldt. Doch in 't jaar 1673, werdt hun, door de Wethouderschap der Stad, het houden van afzonderlyke Vergaderingen verbooden (*r*): waarna zy zig, met de Hoogduitsche Jooden, vereenigd hebben.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

ten zig, hier, ingelyks, neder.

BESCHRYVING VAN DE SYNAGOGE DER PORTUGEESCHE JOODEN.

De SYNAGOGE *der* PORTUGEESCHE JOODEN is een deftig en aanzienlyk gebouw. Men treedt, door eene ruime poort, in eenen Voorhof, die, aan drie zyden, bezet is met wooningen, waarin Schoolen gehouden worden, in welken, de jeugd, in de Hebreeuwsche taale, en in de Wet, onderweezen wordt. Ook is hier een vertrek, alwaar de Opper-Rabbi en de Onder-Rabbynen zig, dagelyks, oefenen in de Wet en in de Talmud: en een ander, daar de Parnassim, weekelyks, vergaderen. In den Voorhof, is eene galery, die op twaalf pilaaren rust, en waaronder een groote waterbak, met verscheiden' koperen kraanen, staat. De Jooden wasschen hier de handen, eer zy 't gebouw der Synagoge zelf intreeden. Dit gebouw is vierkant en hoog, en heeft een plat dak, omringd van eene fraaije Balustrade. De voorgevel heeft veertien, de agtergevel twaalf groote lichten, behalven een rond licht in ieder, in 't midden der Balustrade. De ingang naar 't gebouw, in 't westen, is eene hooge, aanzienlyke poort, die op gemetselde kolommen rust. Behalve deezen, zyn 'er nog twee ingangen, die, door de vrouwen, gebruikt

(*k*) Handv. *bl.* 1063.
(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* 11. 8 *May* 1612. *f.* 62.
(*m*) Handv. *bl.* 478. Keurb. P. *f.* 125 *verso.*
(*n*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 26 *Aug.* 1633. *f.* 99.
(*o*) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 11 *June* 1648. *f.* 88.
(*p*) Handv. *bl.* 475.
(*q*) Chron. van Medenbl. *bl.* 223.
(*r*) Keurb. P. *f.* 72 *verso.*

Joodsche Synagogen.

bruikt worden. 't Gewelf van 't gebouw ruſt op vier hooge en zwaare hardſteenen kolommen. Even binnen den grooten ingang, ſtaat een verheven Voorleezers-geſtoelte, op welks vier hoeken, vier zwaare koperen Kandelaars geplaatſt zyn. Voor dit geſtoelte, beneden, is de ſtoel van den *Chacham* of Opper-Rabbi, en ter wederzyde, zyn de zitplaatſen der Godgeleerden. De dienende *Parnaſſim* of Ouderlingen zitten, wat verder af, noordwaards, of ter linkerzyde, in een afgezonderd geſtoelte. Voorts, zyn, door de gantſche Kerke, verſcheiden' ryen van zitbanken voor de mansperſoonen; beneden, voorzien met geſlooten kasjes, waarin de Kerkboeken en Bidkleeden bewaard worden. Ter wederzyde, boven deeze zitplaatſen, zyn twee galeryen voor de vrouwen. Zy ruſten, ieder, op zes hardſteenen Pilaaren, en zyn, van vooren, met digt traliewerk, afgeſchut; zo dat men, van beneden, bezwaarlyk, op de galeryen zien kan. In 't midden der Kerke, hangen vier groote koperen kroonen, waarop, by avond, kaarſen ontſteken worden. Doch, aan eene der kroonen, hangt eene glazen Lamp, die altoos brandende gehouden, en daarom *eeuwigduurend licht* genaamd wordt. Tuſſchen de groote pilaaren, hangen nog vier kroonen, die zo groot niet zyn als de gemelden, en onder ieder galery, zeven kleine kroontjes. Het ooſtelyk gedeelte der Synagoge is afgeſchooten met een hek van glad Sakkerdaanen hout, binnen welk hek, eene verheeven plaats is, waarin de Prieſters op den Sabbath en op de andere Feeſtdagen, na dat zy, vooraf, door de Leviten, gewaſſchen zyn, den dienſt, ontſchoeid, verrigten. Op het hek ſtaan agttien zwaare koperen Kandelaars. Een Sakkerdaanen-houten kas, die fraai gemaakt, en in vyf kaſſen verdeeld is, waarin de Boeken van Mozes, net beſchreeven, en in rollen opgerold, benevens andere Kerkſieraaden, bewaard worden, ſtaat tegen den agtergevel van 't gebouw, en wordt niet dan op den Sabbath; op de Feeſtdagen; des Maandags en des Donderdags, en, by andere plegtige gelegenheden, geopend.

Beſchryving van de Synagogen der Hoogduitsche Jooden.

De grootſte en oudſte der tegenwoordige Synagogen *van de* Hoogduitsche Jooden is kleiner, en op verre na zo aanzienlyk niet, als die der Portugeeſchen. Zy heeft, nogtans, byna dezelfde gedaante, van buiten en van binnen. 't Gewelf ruſt ook op vier hardſteenen kolommen. Omtrent in 't midden, ſtaat eene vierkante Leesplaats, en, in 't ooſten, eene ſierlyke kas, daar de Boeken van Mozes en andere Kerkſieraaden bewaard worden. Voorts, is 'er, ter wederzyde, eene galery voor de vrouwen. Doch alzo deeze Synagoge haaſt te klein viel, hebben de Hoogduitſche Jooden, in 't jaar 1686, nog eene andere gebouwd, boven de Vleeſchhal, die nevens de groote Synagoge ſtaat; en in 't jaar 1730, eene derde, agter de groote Synagoge. En deeze laatſte is, in 't jaar 1750, merkelyk vergroot, en, geheel van den grond af, opgetimmerd, zo dat zy, tegenwoordig, de eerſtgemelde oudſte, met welke zy, in gedaante en grootte, vry na overeenkomt, in fraaiheid overtreft. Zy heeft eenen deftigen opgang, en midden op het dak, ſtaat een ſierlyke koepel. De galery voor de vrouwen, die verpligt zyn, op haare plaatſen te blyven, zonder dezelven, ter gelegenheid van eenige plegtigheid, te mogen verlaaten (*s*), beſlaat drie zyden van 't gebouw. Boven den ingang in 't weſten, ſtaat een tafereel, waarop een algemeen Gebed aan Gode, ook voor de Overheid, met gulden letters, in de Nederduitſche taale, geſchreeven is. Behalve deeze drie Synagogen, hebben de Hoogduitſche Jooden nog drie of vier kleine of By-Synagogen, zo in de Amſtelſtraat, als op Vlooijenburg, en op Uilenburg, op verſcheiden' tyden, gebouwd; van welken wy niets byzonders weeten te melden.

Joodsche Synagogen.

Kerkbeſtier der Jooden, en bezorging der armen onder dezelven.

Het Kerkbeſtier der Jooden hier ter Stede, en het onderhouden der openbaare Synagogen van beide de Natien en der armen onder dezelven ſtaat, by elke Natie, aan een Collegie van zes *Parnaſſim* of *Ouderlingen*, en eenen *Penningmeeſter*, die verpligt zyn, by gewigtige gelegenheden, den raad der afgegaane Parnaſſim en Penningmeeſteren in te neemen. De wyze, op welke, de Parnaſſim, by beide de Natien, de Kerkelyke zaaken beſtieren, heeft niet zo veel overeenkomſt met elkanderen, of zy verdient eenigszins onderſcheidenlyk beſchreeven te worden. De Portugeeſche Jooden hebben de Reglementen op hun Kerkbeſtier nimmer gemeen gemaakt. Wy konnen het, derhalve, alleenlyk beſchryven naar de berigten, die ons desaangaande zyn medegedeeld, en die wy reden hebben om te vertrouwen, dat, ten minſte, in de voornaamſte opzigten, naauwkeurig en naar waarheid zullen zyn. Doch, wat de Hoogduitſche Jooden betreft, derzelver Kerkelyke Reglementen zyn, op hun verzoek, door Burgemeeſteren, goedgekeurd en bekragtigd, en ver-

(*s*) *Zie 't* Reglem. *van* 1737. *in de* Handv. *bl.* 492.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

vervolgens, in de *Stads Regiſters*, geboekt: 't welk ons in ſtaat geſteld heeft, om daarvan uitvoeriger berigt te geeven.

Collegien van Parnaſſim en Penningmeeſteren.

De Parnaſſim en Penningmeeſters der Portugeeſche Jooden vergaderen doorgaands des Zondags 's ogtends; doch die der Hoogduitſchen hebben geenen vaſten tyd van byeenkomen; maar vergaderen nogtans, veeltyds, des Zondags na den middag, en voorts, op laſt van den Parnas-Preſident, en aanzegging van den Koſter. Zy verbeuren zekere boete, ten behoeve van de Armen, zo zy, op den beraamden tyd, buiten wettige verhindering, niet in de Collegie-kamer verſchynen. By afwezendheid van één of meer Leden, worden, by de Hoogduitſchen, eerſt de Penningmeeſter of Aalmoeſſenier der Kranken, en vervolgens, van de drie laatſt afgegaane Parnaſſim, by lootinge, één of meer tot de Byeenkomſt, geroepen; of zo deezen daartoe, om wettige redenen, niet bevoegd waren, zulken, die, voor hen, Parnaſſim of Penningmeeſters geweeſt zyn, insgelyks, op zekere boete, indien zy, buiten gewigtig belet, agterblyven. By de Portugeeſchen, wordt de Vergadering van Parnaſſim en Penningmeeſteren geagt ſterk genoeg te wezen, wanneer 'er vyf Leden tegenwoordig zyn. Zo 'er minder verſchynen, roept men een of meer uit de ouden; doch niet by lootinge. De Parnas-Preſident doet, by beide de Natien, alleen de voorſtellen, in deeze Byeenkomſten, en beſluit met de meerderheid. Op zynen laſt, worden ook eenige afkondigingen van klein belang, gelyk, wanneer 'er iet verlooren is, in de Synagogen der Hoogduitſchen, gedaan. Doch zulke afkondigingen vallen, zelden of nooit, voor, by de Portugeeſchen: en afkondigingen van gewigt geſchieden, by beide de Natien, niet, dan na dat daartoe, by meerderheid van ſtemmen van Parnaſſim en Penningmeeſteren, beſlooten is. Parnaſſim mogen alle Lidmaaten en *Congreganten*, zynde zulke Jooden, die in de Synagogen gewoon zyn te komen, doch geene Lidmaaten zyn, voor hun Collegie, doen dagvaarden. En die, na de derde dagvaarding, niet verſchynen, verbeuren, by de Hoogduitſchen tien, en by de Portugeeſchen twaalf guldens, voor de Armen. De Parnaſſim der Hoogduitſchen moeten, behalve de groote, ook de By-Synagogen, weekelyks, bywoonen, om op het naarkomen der Kerkgewoonten en Reglementen agt te geeven. Doch de Preſident-Parnas, en zulke Parnaſſim, die zeventig jaaren bereikt hebben, zyn hiervan ontſlaagen. Zulke anderen, die 't bywoonen der Synagogen, op zulke dagen als de Boeken van Mozes gelezen worden, verzuimen, verbeuren vyf guldens aan de armen. By de Portugeeſchen, die maar ééne openbaare Synagoge hebben, woonen Parnaſſim en Penningmeeſter dezelve, doorgaands, by. Doch, op het verzuimen hiervan, is geene boete geſteld. Parnaſſim en Penningmeeſteren der Hoogduitſchen onderzoeken tweemaal 's jaars, in de maand *Tar*, die omtrent met May, en in de maand *Hesvan*, die met November, overeenkomt, den Aalmoes-cedul der Gemeente, en regelen der verhooging, vermindering, aan- of ophouding van den verleenden onderſtand aan de behoeftigen. De Turf-cedul, volgens welken, de uitdeeling van Turf aan de behoeftigen geſchiedt, wordt, eens 's jaars, in de maand *Hesvan*, geregeld. Doch by de Portugeeſchen geſchiedt het regelen van den Aalmoes-cedul maar eens in 't jaar, omtrent Paaſchen, voor dat de Penningmeeſter afgaat. In de Vergadering van Parnaſſim van beide de Natien, en nergens anders, mag beſlooten worden, tot het doen van eenige Gemeentelyke koſten en uitdeelingen; en zulks, by meerderheid van ſtemmen. Doch de Penningmeeſter by de Hoogduitſchen mag, des noods, tot twee guldens tien ſtuivers toe, aan iemant geeven, zonder Parnaſſim te kennen; en tot zes guldens toe, alleen met kennis van den Parnas-Preſident. By de Portugeeſchen, is zulks zo naauw niet bepaald.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

Pligt der Penningmeeſteren in 't byzonder.

De *Penningmeeſter*, of *Opper-Penningmeeſter*, zo als hem de Hoogduitſchen noemen, aan wien 't bewind over de Armenpenningen is toevertrouwd, is byzonderlyk verpligt, de Armengelden in te vorderen, en te boek te brengen, en van dezelven de vereiſchte uitdeelingen te doen. By de Portugeeſchen, doet hy, eens 's jaars, omtrent Paaſchen, rekening aan Parnaſſim; doch by de Hoogduitſchen, moet hy ten minſten eens ter maand, zyn boek in het Collegie van Parnaſſim laaten onderzoeken, en daarenboven, eens 's jaars, op den derden avond van het Loofhutten-Feeſt, aan het zelfde Collegie, eene algemeene rekening doen, die, door Parnaſſim goedgekeurd en getekend zynde, ten volgenden dage, door den Koſter der groote Synagoge, openlyk, afgelezen wordt. Maar by de Portugeeſchen, leeſt de Penningmeeſter zelf zyne rekening in de Synagoge. De Penningmeeſter der Hoogduitſchen, een jaar gediend hebbende, wordt, het volgende jaar, *Penningmeester* of *Aalmoeſſenier der Kranken*, en *aſſigneert*, ten behoeve der Kranken in 't byzon-

J. de Beyer delin. ad vivum.

DE TWEE GROOTE SYNAGOGEN DER HOOGDUITSCHE JOODEN,
en het
OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS,
van agteren, in 't verschiet.

Joodsche Synagogen.

zonder, geld, vleesch of hoenders op den Penningmeester. Ook woont hy, na de gewoonlyke aanzegging, de Vergadering van Parnassim en Penningmeester, by, in welke, hy egter geene stem heeft, dan in geval één der Leden afwezig zyn mogt. Doch de Portugeesschen hebben geenen Penningmeester der Kranken. De zorg voor dezelven staat aan een byzonder Collegie, waarvan wy, wat laager, gewaagen zullen.

Wyze van Verkiezing van Parnassim en Penningmeesteren, onder de Portugeesche Jooden.

Parnassim en Penningmeester der Portugeesche Jooden dienen maar één jaar. Doch om 't half jaar, voor 't Paaschfeest, welk in Maart of April valt, en met Nieuwjaar, welk in September komt, gaan 'er drie Parnassim af, in welker plaatsen, drie anderen verkooren worden. De plaats van den Penningmeester, die op Paaschen afgaat, wordt dan, insgelyks, vervuld. En zie hier, op welk eene wyze, zulks toegaat: 't Collegie, eenige dagen voor de afkondiging van nieuwe Parnassim, vergaderd zynde, doet men een rood, en zes groene balletjes in eene bos. Die 't roode balletje trekt, noemt iemant tot Parnas. Waarna men overweegt, of hy verkiesbaar zy of niet: waaromtrent, byzonderlyk, in aanmerking komt, of hy van de aanzienlykſten der Natie zy, en of hy iemant uit het dienende Collegie ook te na in den bloede besta. Zo hy niet verkiesbaar geoordeeld wordt, loot men op nieuws, en benoemt een' ander'. Doch indien men hem verkiesbaar verklaart, wordt 'er *geballoteerd*, of hy daadelyk verkooren zal zyn, waartoe hy, ten minste, vyf stemmen hebben moet. Zo hy 'er maar vier heeft, wordt 'er, op nieuws, *geballoteerd*, om te beproeven, of een der Leden ook van gedagten mogt veranderen, en hy daardoor, of met vyf stemmen verkooren, of met drie stemmen, verworpen mogt worden. En zo men over de verkiezing niet eens kan worden, na dat de *balloteering*, verscheiden' maalen, herhaald is, wordt dezelve opgehouden. Doch zo dezelve voltrokken wordt, gaat men, op gelyke wyze, over tot de verkiezing van de twee andere Parnassim en van den Penningmeester. De verkoorenen worden, by afkondiging, door den Penningmeester, of, in zyn afzyn, door den Parnas-President, na 't eindigen van 't eerste gedeelte van den Voormiddags dienst, aan de Gemeente bekend gemaakt: waarna de afgaanden, door den Voorzanger, met een zegenwensch begroet, en de aankomenden, op gelyke wyze, ingezegend worden. De aankomenden, in de Synagoge zynde, worden, door de afgaanden, opgehaald, en naar hunne plaats geleid. Eenige dagen laater, leggen zy, in de Synagoge, den vereischten eed af, in 't byzyn van den Opper-Rabbi, en van de afgegaane en aangebleeven Parnassim. Zo men 't niet eens heeft konnen worden over de verkiezinge, of zo een of meer verkoorenen den dienst weigeren te aanvaarden, worden de oude Parnassim en Penningmeester, zynde alle zulken, die ooit tot Parnassim of Penningmeesters verkooren geweest zyn, 't zyze den dienst aanvaard hebben of niet, byeen vergaderd, en uit dezelven, by schikking, te beginnen van den oudsten, de open plaatsen vervuld. De afkondiging hunner verkiezinge geschiedt, op gelyke wyze; doch zy worden, door den President-Parnas, opgehaald. De Parnassim zitten, elk twee maanden, voor, in hun Collegie: en onder de aankomenden altoos eerst, de gene die eerst getrouwd, of, voormaals, de oudste in dienst geweest is.

Joodsche Synagogen.

Wyze van Verkiezing van Parnassim en Penningmeester, onder de Hoogduitsche Jooden.

De wyze, op welke Parnassim en Penningmeester, onder de Hoogduitsche Natie hier ter Stede, verkooren worden, en de vereischten in zulken, die verkieslyk worden geoordeeld, zyn, eerst in 't jaar 1737, en sedert, op eenen vasten voet gebragt. Twee of drie jaaren voor den gemelden tyd, was 'er merkelyk misnoegen gereezen, tusschen de dienende Parnassim en eenige Ledemaaten, die derzelver trouw verdagt hielden. De Parnassim bragten de zaak voor Burgemeesteren, waar dezelve onderzogt, en zy voor vroomen en onbesproken Luiden erkend werden, by eene Publicatie van den negenden Juny des jaars 1735, die, den volgenden dag, door een' Stads Bode, in de Synagoge voorgelezen werdt (*t*). Ten zelfden tyde, bevalen Burgemeesteren, dat de Kerkelyke Reglementen, door de oude en dienende Parnassim en Penningmeesters, van nieuws, herzien en verbeterd zouden worden, gelyk, sedert, geschiedde, wordende het verbeterd Reglement, uit *honderd en twee* Articulen bestaande, aan Burgemeesteren vertoond, en, op den twaalfden April des jaars 1737, door hen, goedgekeurd en bekragtigd (*u*). Het is, in de jaaren 1747, 1751 en 1752, insgelyks, met goedkeuring van Burgemeesteren, in eenige opzigten, veranderd en vermeerderd (*v*), in gevolge van het laatste Lid van het zelve, waarby het veranderen of vermeerderen daarvan, aan de meeste stemmen der oude en dienende Parnassim en Penningmeesteren, gelaaten is (*w*).

De

(*t*) Handv. *bl.* 478.
(*u*) *Zie* Handv. *bl.* 479 *enz.*
(*v*) Vervolg der Handv. *bl.* 19, 20, 21.
(*w*) Handv. *bl.* 494.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

De zes Parnaſſim en de Penningmeeſter der Hoogduitſche Jooden dienen twee jaaren, en, jaarlyks, op den derden avond van het Loofhutten Feeſt, welk ook in de maand September komt, gaan de drie oudſte in dienſt zynde Parnaſſim af: en de Penningmeeſter wordt, voor nog een jaar, Penningmeeſter of Aalmoeſſenier der Kranken. In de plaats der afgaanden, worden, vooraf, op dien zelfden avond, drie Parnaſſim en een Penningmeeſter verkooren: 't welk, in deezer voege, toegaat.

De dienende Parnaſſim en Penningmeester, ten overſtaan van alle de oude Parnaſſim en Penningmeeſters, en van den *Chacham* of Opper-Rabbi, in hun Collegie, vergaderd zynde, maaken, by meerderheid van ſtemmen, eene Nominatie van nieuwe Parnaſſim en Penningmeeſter. Vervolgens, neemen zy, uit het Regiſter der Ledemaaten, op alle waardige Perſoonen, die ten minſten op twintig Briefjes tot onderſtand der Armen moeten geſteld zyn. Derzelver naamen worden in eene beſlooten Boſſe gedaan, uit welke de Parnas-Preſident vyf en twintig perſoonen trekt, die elkanderen niet te na in den bloede beſtaan: en uit deezen vyf en twintig, trekt de Opper-Rabbi zeven, die terſtond, door de Koſters, worden gehaald, en naar de Collegie-kamer geleid, alwaar deeze zeven Perſoonen, uit de eerſtgemelde Nominatie, ieder drie bevoegde Perſoonen, om als Parnaſſim, en een, om als Penningmeeſter te dienen, verkiezen. Doch die zig zelven verkieſt verbeurt vyf en zeventig guldens, en wordt niet verkooren geagt, al hadt hy ſchoon de meeſte ſtemmen. Elk hunner geeft de naamen zyner verkoorenen, op een briefje geſchreeven, in het Collegie der Parnaſſim, aan den Chacham, die dezelven in eene beſlooten boſſe werpt en daar wederom uittrekt; waarna zy, die, by dezelven, blyken, de meeſte ſtemmen te hebben, geagt worden tot nieuwe Parnaſſim en Penningmeeſter verkooren te zyn. Zo twee verkoorenen even veel ſtemmen hebben, wordt, tuſſchen dezelven, door den Chacham geloot. De Preſident bewaart de ſtemmen, tot dat de verkoorenen, die, terſtond, door de Koſters, kennis van hunne verkiezing krygen, de bediening aanvaard hebben: en zo dra zulks geſchied is, en de verkoorenen in 't Collegie geleid zyn, wordt 'er, tuſſchen de zes dan dienende Parnaſſim, geloot om de beurten van het Preſidentſchap, zynde hy, wiens naam het eerſt uit de boſſe komt, de eerſte twee maanden, Preſident, en de anderen, vervolgens. Doch zo één of meer verkoorenen den dienſt weigeren te aanvaarden, en 'er, op de Nominatie der zeven Kiezeren, geen meer bekwaame Perſoonen gevonden worden; doen zy eene nieuwe keuze uit de eerſtgemelde Nominatie van Parnaſſim en Penningmeeſter. De aankomende Parnaſſim en Penningmeeſter belooven, by eede, aan handen van den Chacham, dat zy den dienſt getrouwelyk zullen waarneemen. De afgaande Parnaſſim en Penningmeeſter moeten, by beide de Natien, twee jaaren ſtil gezeten hebben, eer zy wederom verkieslyk zyn. Doch by de Portugeeſchen wordt zulks, niet zo ſtiptelyk, agtervolgd. Niemant wordt, by de Hoogduitſchen, tot Parnas verkooren, dan die eerſt, twee jaaren, Opper-Penningmeeſter geweeſt is; oude Parnaſſim uitgezonderd. En niemant is verkieslyk tot Opper-Penningmeeſter, dan die twee en dertig jaaren bereikt heeft. Doch op het een en het ander wordt, by de Portugeeſchen, zo naauw niet gezien. Parnaſſim en Penningmeeſter der Hoogduitſchen moeten ten minſte ſtaan op vyftig briefjes, tot onderſtand der armen. Doch de Portugeeſchen hebben zulke briefjes niet. Men verkieſt, onder dezelven, egter altoos van de vermogendſten der Gemeente tot deeze dienſten, en onder beide de Natien, geene Perſoonen, die geduuriglyk buiten 's Lands zyn; noch zulken, die boedelafſtand gedaan hebben, of met hunne Schuldeiſchers, voor minder dan 't beloop der ſchuld, verdraagen zyn: ook zulken niet, die hun armengeld niet ten volle betaald hebben: en eindelyk, ook geene twee volle Neeven, veel min nadere bloedverwanten, zelfs niet, wanneer des eenen Huisvrouw volle Nigt van den anderen is; doch wanneer de Huisvrouwen van twee verkoorenen alleenlyk volle Nigten zyn, mogen de mannen wel te gelyk dienen. Men plagt ook, om tot Parnas of Penningmeeſter onder de Hoogduitſchen te konnen verkooren worden, noodzaakelyk, eene zitplaats in de groote Synagoge, op zynen naam en *folium*, te moeten hebben. Doch men bevondt, dat ſommigen, geen behaagen hebbende in het waarneemen deezer dienſten, nalieten, eene plaats op hunnen naam te doen ſtellen; waarom dit vereiſchte, in 't jaar 1751, met opzigt op het Penningmeeſterſchap, te niet gedaan is (*x*). Een verkooren Parnas of Penningmeeſter onder de Hoogduitſchen, weigerende den dienſt te aanvaarden, of dien, binnens tyds, verlaatende, verbeuren, de eerſte drie honderd, en de tweede vier honderd guldens, ten behoeve der armen:

(*x*) Vervolg der Handv. bl. 20.

Joodsche Synagogen.

men: en zyn de laatſten niet verkieslyk tot Parnas, dan zes jaaren na dat zy deeze boete betaald hebben. By de Portugeeſchen, verbeuren beide de Parnaſſim en Penningmeesters vier honderd guldens, zo zy weigeren den dienſt te aanvaarden, en zwaarder boete, zo zy dien, binnens tyds, verlaaten. De verkoorenen tot Penningmeeſters der By-Synagogen onder de Hoogduitſchen betaalen, in geval van weigering of verlaating van den dienſt, eene boete van honderd guldens.

Andere Kerkelyke Ampten en Dienſten.

Vier dagen na 't verkiezen van nieuwe Parnaſſim en Penningmeeſter, by de Hoogduitſchen, dat is, op den zevenden avond van 't Loofhutten-Feeſt, ſtellen de dienende Parnaſſim en Penningmeeſters twee waardige Perſoonen aan, tot de opdragt der zitplaatſen in de groote Synagoge, beide voor mannen en vrouwen. Zy mogen nogtans geene Plaatſen overdraagen, dan met kennis en ſchriftelyken laſt van den Parnas-Preſident. Ten zelfden tyde, worden ook, uit de afgegaane Parnaſſim en Penningmeeſter, twee Ontvangers der reſtanten van 't verſchuldigde Armengeld aangeſteld; zonder 't voldoen van welken, niemant een Beſnydenis- of Trouwfeeſt plegtiglyk vieren, of voor de Boeken van Mozes verſchynen mag. Deeze twee Ontvangers dienen ook als *Kerkmeeſters*, en draagen zorg voor het onderhoud der Synagogen, en der gebouwen, daartoe behoorende, mogende niemant, buiten hun opzigt, iet het allerminſte aan de Gemeentelyke gebouwen veranderen, op de verbeurte van tien Ryksdaalders voor de Armen. Voorts, worden, op den zelfden zevenden avond van het Loofhutten-Feeſt, twee *Bruidegoms der Wet* gekooren: de oudſte van welken het laatſte gedeelte der Wet leeſt, waarmede de jaarlykſche Leezingen beſlooten worden: waarna de andere, de volgende reize, wederom, met het eerſte gedeelte, aanvangt. Nog ſtelt men twee Geleerden, tot het opzigt over de Schoolen der arme Leerlingen: twee anderen, tot den Ontvangſt van de giften voor de arme kranken; tot opbouw en herſtelling van Synagogen en Kerkhoven, en tot het verhuuren der zitplaatſen in de groote Synagoge, die de armen toebehooren: en nog twee, tot Ontvangſt der giften, ten behoeve der armen van Jeruzalem, die in de groote Synagoge geſchieden; en van den zogenaamden *Sikkel*, die, voormaals, tot onderhoud des Tempels, werdt opgebragt; doch nu, eens 's jaars, voor 't ingaan van den Vaſtenavond, in de Vergaderkamer der Parnaſſim, ten dienſte der Synagogen, geofferd wordt. In ieder der twee andere Synagogen, worden ook twee Perſoonen geſteld, tot den Ontvangſt der giften, die aldaar geſchieden; doch tot den Ontvangſt der giften ten behoeve der armen van Jeruzalem wordt aldaar een byzonder Perſoon geſteld. Die een deezer mindere dienſten weigert te aanvaarden, of na de aanvaarding verlaat, verbeurt vyf en twintig guldens. Alle de Onder-Penningmeeſters moeten boek houden van 't gene zy ontvangen: en van alles, eens 's jaars, uiterlyk in de maand December, aan Parnaſſim en Penningmeester rekening doen. By de Portugeeſchen, waar het armengeld gereeder opgebragt, of niet zo ſcherp ingevorderd wordt, komen verſcheiden' van deeze dienſten niet te paſſe. Ook hebben zy geene byzondere Kerkmeeſters, ſtaande het onderhoud der Synagoge, onmiddelyk, aan Parnaſſim en Penningmeeſter. Nogtans, verkieſt dit Collegie, op Nieuwjaarsdag, zynde den eerſten der maand *Tisri*, die in September komt, ook twee Bruidegoms der Wet, en op Paaſchen, een' Parnas van 't Heilige Land; een' ten behoeve der Joodſche ſlaaven, onder de Mooren en Turken; een', die opzigt heeft op het Kerkhof te Ouderkerk, en een', die zorg draagt voor de kleeding der behoeftige Studenten van de Natie. De Sikkel wordt aan de Synagoge betaald.

Joodsche Synagogen.

Chacham of Opper-Rabbi.

De *Chacham* of *Opper-Rabbi*, van wien wy, reeds in 't voorbygaan, gewaagd hebben, wordt, by de Portugeeſchen, door Parnaſſim en Penningmeeſter, aangeſteld; doch by de Hoogduitſchen, binnen zes maanden na dat de Plaats opengevallen is, uit eene Nominatie van ten minſte drie, en ten hoogſte vyf openbaare hooggeleerde Perſoonen, gemaakt by de dienende en afgegaane Parnaſſim en Penningmeeſter, gekooren, door alle hooggeleerde Ledemaaten; en alle andere Ledemaaten, die veertig of meer Briefjes, ten behoeve der armen, opbrengen, wordende zyne wedde, door de dienende en afgegaane Parnaſſim en Penningmeeſteren, geregeld. Hy heeft, onder de Hoogduitſchen, byzonderlyk het opzigt over Godsdienſtige zaaken: hy zit voor in 't Collegie der Godgeleerden: hy houdt het oog op de Leermeeſters en Leerlingen der Gemeente, en onderzoekt de eerſten, 't zy Ledemaaten of vreemden, eer hun het onderwys der Jeugd wordt aanvertrouwd. Vreemde Leermeeſters mogen zig, niet langer dan drie jaaren, van hunne afwezende Huisvrouwen onthouden. Doch by de Portugeeſchen, daar de Parnaſſim meer gezags over den Opper-Rabbi aan zig gehouden hebben, dan by de

JOODSCHE SYNAGOGEN.

Hoogduitſchen, heeft hy bepaaldelyk over Kerkelyke of Godsdienſtige zaaken opzigt, en zit ook voor in 't Collegie der Godgeleerden, die door de Parnaſſim geſteld worden. Alle burgerlyk bewind, welk den Jooden toegelaaten is te oefenen, ſtaat hier aan Parnaſſim. De Opper-Rabbi draagt, by de Hoogduitſchen, met bewilliging van Parnaſſim en Penningmeeſteren, aan geoefende Perſoonen, den titel op van *Geleerd* en *Hoog-geleerd:* welke titels by hunne naamen gevoegd worden, wanneer zy worden opgeroepen om voor de Boeken van Mozes te verſchynen, en by andere gelegenheden. Wyders, geeft hy ook, by de Hoogduitſchen, na gedaan onderzoek, en met bewilliging van Parnaſſim en Penningmeeſteren, verlof tot het drukken van Gebedeboeken en anderen, waarby eenige nieuwe uitlegging gevoegd is. Doch by de Portugeeſchen, wordt het verlof tot het drukken van allerlei Boeken, zonder onderſcheid, alleen door het Collegie van Parnaſſim gegeven, ſchoon zy, vooraf, door den Chacham, moeten worden goedgekeurd. Hy doet ook openbaare Leerredenen: 't welk aan geene vreemden, dan die ook Opperſte Rabbynen zyn, toegelaaten wordt; en zelfs aan deezen niet, op Sabbath 's morgens. By de Portugeeſchen wordt 'er egter, door Parnaſſim, dikwils, verlof toe gegeven. Hy geeft, wyders, by de Hoogduitſchen, met kennis van den Parnas-Preſident, verlof tot trouwen; neemt, nevens zyne twee *Aſſeſſoren* of Onder-Rabbynen, getuigeniſſen af in Kerkelyke zaaken, en ſtaat ook, met gelyke kennis, over 't verleenen van Scheidbrieven. Alle andere Kerkelyke geſchillen worden zelfs, voor den Chacham en zyne Aſſeſſoren, afgedaan, welker Vergadering, hierom, het *Huis des Geregts* genaamd wordt. Hy veroorloft het verkoopen van ingebragten Jooden-Wyn en Kaas, en geniet, voor 't verleenen van elken Verlof-cedul, zo veel, als hem, door Parnaſſim en Penningmeeſteren, toegelegd is. Hy draagt zorg, dat niemant *Thephilin* of Gebedriemen, noch *Meſuſoth* of Gedenkceduls koope, verkoope of gebruike, dan die door bekwaame Schryvers, Ledemaaten der Gemeente, bereid en geſchreeven zyn. Hy mag niemant voor zig dagvaarden, noch onder eenig verband leggen, dan met kennis en bewilliging van Parnaſſim en Penningmeeſter, die verpligt zyn, hem, met naame by de Hoogduitſchen, in zyn wettig aanzien, te handhaaven.

ASSESSOREN VAN DEN CHACHAM,

De *Onder-Rabbynen* of *Aſſeſſoren* van den *Chacham*, de Koſters, Schryvers, Boekhouders, Doctoren, Apothekers en andere Bedienden der Gemeente worden, door Parnaſſim en Penningmeeſteren, aangenomen; alleenlyk ſtemmen Penningmeeſteren van de Hal, onder de Hoogduitſchen, nevens hen, tot aanneeminge der Bedienden van de Hal, als Beeſtenſnyders, Beenhouwers, en anderen. Doch niemant wordt, by de Hoogduitſchen, tot eenige Kerkelyke bedieninge of tot bedieninge der Halle toegelaaten, dan die zes jaaren Ledemaat geweeſt is, behalve dat, tot Opper-Rabbi en Opper-Voorzanger, alle bekwaame Perſoonen verkooren konnen worden, al zynze zelfs geene Ledemaaten. En by de Portugeeſchen, wordt het Lidmaatſchap, ook tot de andere Gemeentelyke dienſten, niet zo byzonderlyk vereiſcht. Die eenige aalmoes, 't zy by ziekte, of tot Paaſchbrood, of in eenige andere gelegenheid, van de Kerk genooten heeft, wordt tot geenerlei Kerkelyk beſtier toegelaaten, dan na dat hy 't genootene aan de Kerk te rug gegeven heeft.

JOODSCHE SYNAGOGEN. KOSTERS, SCHRYVERS, BOEKHOUDERS ENZ.

VOORZANGERS.

De *Voorzangers*, gelykze genoemd worden, of liever *Voorleezers* en *Voorbidders*, droegen, van ouds, en nog tegenwoordig, den naam van *Afgezanten der Gemeente*, om dat zy, uit den naam der Gemeente, tot God ſpreeken. Zy worden, hierom, ook door de Gemeente verkooren. By de Portugeeſchen, daar 'er twee zyn, geſchiedt zulks, in deezer voege. Elk, die naar een opengevallen Voorzangers-plaats ſtaat, vervoegt zig, na dat, daartoe, eene afkondiging geſchied is, aan 't Collegie van Parnaſſim met een verzoekſchrift. Men onderzoekt vervolgens naar hun gedrag: en na dat het zelve onberispelyk gevonden is, wordt hun elk eene week geſteld, om in de Synagoge de Wet te leezen en 't gebed te doen. Vervolgens beroept men de Ledemaaten in de Vergaderkamer der Parnaſſim, alwaar elk van hun eene Lyſt van de naamen der zulken, die naar de Voorzangers-plaats ſtaan, en hunne gaaven hebben laaten hooren, ter hand geſteld wordt. Elk begeeft zig met zyne Lyſt naar een' hoek van 't vertrek, en ſcheurt 'er den naam uit van hem dien hy verkieſt, het overig gedeelte der Lyſte verſcheurende en wegwerpende. De naamen der verkoorenen worden toegerold in eene bos gedaan, die des nademiddags in 't byzyn van den Opper-Rabbi en Parnaſſim geopend wordt. Die de meeſte ſtemmen heeft wordt voor verkooren geagt. De Koſter maakt hem zyne verkiezing bekend, en brengt hem voor Parnaſſim, die hem terſtond in de Synagoge en naar 't Voorleezers geſtoelte geleiden.

De Voorzangers onder de Hoogduitſchen zyn verpligt, beurtelings, op den Sabbath en op

Joodsche Synagogen.

op de andere Heilige dagen, in alle de openbaare Synagogen, te leezen. Doch op de drie laatſten der zes Verzoendagen, voor en na Nieuwjaar, leezen, volgens een oud gebruik, eenige Ledemaaten, ſchoon niet dan met bewilliging van den Parnas-Preſident. Ook laaten de Parnaſſim het Namiddags-gebed, 's daags voor 't opkomen der nieuwe Maane, door iemant anders, leezen. Doch, by de Portugeeſchen, heeft, hieromtrent, eene andere gewoonte plaats. De Voorzangers by de Hoogduitſchen, hunne beurt verzuimende, verbeuren merkelyke boeten, ten behoeve van de armen. Zy mogen niet dan op laſt van de tegenwoordig zynde Parnaſſim, 't zy van den Parnas-Preſident, in de groote Synagoge, of, in zyne afwezendheid, van eenen der anderen, of van de Penningmeeſteren, beginnen te leezen. De Voorzangers moeten, 's daags voor den Sabbath of Feeſtdag, op welken zy leezen moeten, nevens den Schryver der Gemeente, de Boeken van Mozes, in welken, zy zullen leezen, onderzoeken, en des noods verbeteren: en zy verbeuren drie guldens, zo dikwils als 'er, naderhand, eene ſchryffeil in gevonden wordt. Niemant mag, by de Hoogduitſchen, in de Synagogen, overluid beginnen te bidden, dan na dat de Voorzanger aangeheeven heeft: en die eenige ſtoornis of opſchudding onder 't Gebed veroorzaaken, verbeuren telkens zes Ryksdaalders. By de Portugeeſchen, heeft elk vryheid om, voor dat het Gemeentelyk gebed gedaan wordt, een' Pſalm of Loſzang overluid op te zeggen; doch men moet ophouden, zo dra de Voorleezer eenen aanvang gemaakt heeft. De Verdragen en Overeenkomſten, Huwelykſche of Kerkelyke zaaken betreffende, moeten, by de Hoogduitſchen, allen, door twee Gecommitteerden der Kerke, bekragtigd worden: waartoe de Opper-Voorzangers en Opper-Koſters, byzonderlyk, bevoegd verklaard zyn. By de Portugeeſchen, geſchiedt zulks door den Chacham of zyne Aſſiſtoren.

Orde op het Trouwen, Beſnyden en Begraaven.

Men plagt, hier, zo wel als elders, niet alleen onder de Portugeeſche; maar ook onder de Hoogduitſche Jooden, by verſcheiden' gelegenheden van Vreugdefeeſten, Trouwen, Beſnyden enz. geweldige koſten te doen, die, onder de Hoogduitſchen, reeds in 't jaar 1737, merkelyk, en in 't jaar 1747, nog meer beſnoeid zyn (y). De Huwelyken worden, in ééne der Synagogen, plegtiglyk, ingezegend; doch zulken alleen, die, volgens de Politike Ordonnantie, ten ware men van dezelve by 's Lands Staaten ontſlag bekomen hadt, geſlooten (z), en op 't Stadhuis beveſtigd zyn. Voor het ſchryven der Trouwbeloften en Huwelyks-Voorwaarden, 't welk, door den Schryver der Gemeente, geſchiedt, wordt zeker Loon gegeven, 't welk by de Portugeeſchen onbepaald gelaaten; doch by de Hoogduitſchen bepaald is. De ondertrouwden betaalen, onder de Hoogduitſchen, ook drie ten honderd van het aan te brengen Huwelyksgoed, ten behoeve van de armen, indien zy geene Ledemaaten of kinderen van Ledemaaten zyn. De Chacham geniet, voor 't inzegenen van 't Huwelyk, een ten honderd van 't Huwelyksgoed, indien het duizend guldens of minder beloopt; doch zo 't meer dan duizend guldens bedraage, van de eerſte duizend guldens één, en van de overige een vierde ten honderd. Maar van zulken, die vyfhonderd guldens of minder gegoed zyn, is hem een halve Ryksdaalder toegelegd. Doch by de Portugeeſchen is dit alles niet zo naauw bepaald, en de gift voor de armen, aan de byzondere ſchikkingen van 't Collegie van Parnaſſim, overgelaaten. Aan den Chacham, wordt een vrywillig geſchenk gedaan. Voorts, loopen 'er nog eenige andere koſten op het trouwen, byzonderlyk voor den Bruidegom, die, voor de Hoogduitſchen, in het Reglement van den jaare 1737, worden opgegeven. Aan een behoeftig Lidmaat, wordt, by zyn trouwen, door Parnaſſim en Penningmeeſteren der Hoogduitſchen, drie Ryksdaalders geſchonken, of meer, zo hy een geleerd perſoon is; doch niets, indien hy een onwaardig Huwelyk aangaat. Zulken, die gehouden worden, uit Aärons ſtam afkomſtig te zyn, en daarom als Prieſters worden aangemerkt, mogen geene voor hun ongeoorlofde huwelyken aangaan; of, zo zy het doen, worden zy, noch hunne kinderen, nimmer, voor Ledemaaten of Prieſters erkend. Huwelyken, met beſlaapen Dogters aangegaan, worden niet openbaarlyk in de Synagoge, noch met het verſchynen voor de Boeken van Mozes en andere plegtigheden; maar alleenlyk in ſtilte, door iemant, dien de Opper-Rabbi daartoe benoemd heeft, ingezegend. Zulke getrouwden, noch het kind of de kinderen, voor het Huwelyk, in onegt geteeld, konnen nooit Lidmaat worden, ten ware Parnaſſim zulks, om goede redenen, raadzaam oordeelden; doch in zulk een geval, niet dan onder beding, dat zy vyfhonderd guldens, of zo veel meer, als de Parnaſſim redelyk oor-

Joodsche Synagogen.

(y) Handv. bl. 485, 492. Vervolg bl. 19, 20.

(z) Vervolg der Handv. bl. 19.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

oordeelen, ten behoeve der armen, opbrengen: wanneer, niet alleen zy, maar ook hun eigen onegt kind of kinderen, in tyd en wyle, Lidmaat konnen worden. De getrouwden, van welken wy ſpreeken, konnen egter nimmer Parnaſſim of Penningmeester worden. Ook mogen zy, noch de onegte kinderen, nimmer, op Nieuwjaar en grooten Verzoendag, voor de Boeken van Mozes, geroepen worden; noch anderen, zonder onderſcheid van dag of dagen, voor dezelven, doen roepen. Wy behoeven niet te zeggen, dat zulke getrouwden, zo zy, voor hun Huwelyk, Lidmaat geweeſt zyn, hun Lidmaatſchap, terſtond, verliezen. Egte Kinderen worden, by de Hoogduitſchen, beſneeden, in de Synagoge, daar de Vader, de Peeter, of de Beſnyder eene vaſte Plaats heeft. En zo zy 'er geen van allen eene hebben, in de groote Synagoge. Doch onegte kinderen mogen, in geene Synagoge, beſneeden worden, op de verbeurte van tien Rykſdaalders. Onder de Portugeeſchen, geſchieden nimmer beſnydeniſſen in de Synagoge; maar altoos in byzondere huizen. Het uitſpreeken van den Kerkelyken zegen, ter gelegenheid van iemants ziekte, en de inleiding van eenen rouwdraagende geſchiedt, by de Hoogduitſchen, in de Synagoge, daar hy, die den zegen verzoekt, en de rouwdraagende vaſte Plaatſen hebben, of anders, in eene der By-Synagogen. Een Lidmaat, Bywooner, of vreemdeling onder de Hoogduitſchen overlydende, moeten zyne erfgenaamen, of zo hy zyne huisvrouw of kind verlieſt, moet hy zelf aan de Kerk voldoen, 't gene hy nog aan dezelve ſchuldig is, of het Lyk wordt, zonder eenige plegtigheid, of eerbewys, ter aarde beſteld. Nogtans wordt, om dit te voorkomen, door Parnaſſim, toegelaaten, af kooping van armenſchuld te doen. Doch by de Portugeeſchen, daar 't armengeld zo ſcherp niet ingevorderd wordt, kan men, noch by 't begraaven, noch by andere gelegenheden, niet of bezwaarlyk merken, dat iemant armengeld ſchuldig gebleeven is.

Voornaamſte inkomſten, ten behoeve der Armen.

De Armen der Joodſche Natie hier ter Stede worden onderhouden, ten deele uit de inkomſten van eenige goederen, die, van tyd tot tyd, aan dezelven gemaakt, of door Parnaſſim en Penningmeeſteren gekogt of verkreegen zyn; ten deele en voornaamlyk, uit het armengeld, welk allen, die eenig vermogen hebben, verpligt zyn, op te brengen; voorts, uit de zitplaatſen in de Synagogen, en inzonderheid uit de inkomſten der Hallen; waarby nog komen de giften en boeten, die, by verſcheiden' gelegenheden, gedaan en opgelegd worden. Het armengeld, welk, inzonderheid by de Hoogduitſchen, jaarlyks, voor het ingaan van het Paaſchfeeſt, en by de Portugeeſchen, voor den grooten Verzoendag, moet betaald worden, wordt, in deezer voege, geregeld. Parnaſſim en Penningmeeſter der Portugeeſchen ſtellen alle Ledemaaten en Congregranten op een jaarlykſch armengeld, welk, naar tyds gelegenheid, verhoogd of verlaagd wordt; doch niet minder dan twee, en niet meerder dan tweehonderd guldens beloopt. Doch Parnaſſim en Penningmeeſteren der Hoogduitſchen maaken, alle vier jaaren, eerſt eene begrooting der ſomme van elk Armenbriefje, waarna zy, de Penningmeeſter of Aalmoeſſenier der Kranken, en nog zeven waardige Perſoonen, die elkanderen niet te na in den bloede moeten beſtaan, elk, die tot de Gemeente behoort, by meerderheid van ſtemmen, ſtellen op een zeker getal van Briefjes. Twee van de gemelde zeven Perſoonen moeten zelven ieder op honderd; twee anderen, ten minſten op zeſtig, doch onder de honderd; en de drie overigen, ten minſten op dertig, doch onder de zeſtig Briefjes geſteld zyn. 't Staat aan Parnaſſim en Penningmeeſteren, naar gelegenheid van zaaken, het Armengeld tweemaal in 't jaar te doen betaalen. Voorts, ſtellen zy de Ledemaaten en Bywooners ook op een jaargeld, tot voldoening der groote Waſchkaarſen, die op den grooten Verzoendag, en der Ceder-Appelen, die op het Loofhutten-Feeſt, in de Synagogen, gebruikt worden. Doch by de Portugeeſchen, wordt, hiertoe, jaarlyks tien dagen, van Nieuwjaar tot den grooten Verzoendag, eene Kiſt geſteld in de Synagoge, waarin elk zo veel werpt, als hy geraaden vindt. Die, onder de Hoogduitſchen, het Armengeld en de verdere laſten, op welken zy geſteld zyn, niet voldoen, mogen niet alleen, volgens meer dan eene uitdrukkelyke vergunning van Burgemeeſteren (*a*), uit de Synagogen geweerd worden; maar de opgelegde laſten mogen, volgens herhaald verlof van Schepenen, ook by *parate Executie*, worden ingevorderd (*b*).

Zitplaatſen in de Synagogen.

De zitplaatſen in de Synagogen worden, by de Portugeeſchen, door het Collegie van Parnaſſim, gegeven aan wie zy willen, die 'er egter, zo zy 't goedvinden, en 'er vermogen toe hebben, een geſchenk voor doen aan de armen. Doch by de Hoogduitſchen, worden zy, of door Parnaſſim en Penningmeeſteren, ten behoeve der armen, of, door de

(*a*) Handv. *bl.* 476, 478.
(*b*) Handv. *bl.* 476, 477.

Joodsche Synagogen.

de bezitters, openlyk in de Synagogen, of onder de hand, aan anderen, verkogt, en vervolgens overgedraagen. Doch in 't laatste geval, mag zulks, immers in de groote Synagoge der Hoogduitsche Jooden, niet geschieden, dan na dat het, vooraf, driemaal, op twee agtereenvolgende Maandagen, en op den tusschen beide komenden Donderdag, door den Koster, uitgeroepen is. De overdragt moet, binnen zes maanden na de derde uitroeping, geschieden, of men is verpligt, op nieuws, drie uitroepingen te laaten doen. De onkosten, op het uitroepen, overtekenen en opdraagen der Zitplaatsen loopende, worden, in de meeste gevallen, door kooper en verkooper, elk voor de helft, betaald. Doch zo de koop, om zekere redenen, door den Opper-Rabbi en zyne Assessoren, moet worden bevestigd, draagt de verkooper de kosten, hierop loopende, alleen. Voorts, mogen geene Zitplaatsen verkogt, verruild of verpand worden, dan aan Leden der Gemeente, in gevolge eener uitdrukkelyke vergunninge van myne Heeren van den Geregte van den negen en twintigsten November des jaars 1703 (*c*).

Vleeschhallen.

De inkomsten der Vleeschhallen van elke Natie, buiten welken, niemant, die tot ieder der twee Natien behoort, eenigerlei Vleesch, uitgezonderd tongen, koopen mag (*d*), leveren een voornaam gedeelte uit van 't gene tot onderhoud der armen geschikt is. De Halle der Portugeesschen staat onder de bestiering der Parnassim, gelyk wy reeds, in 't voorbygaan, hebben aangemerkt. De Halle der Hoogduitschen staat onder 't bewind van vier *Penningmeesters*, die ten minste zes en dertig jaaren oud moeten zyn, en twee van welken jaarlyks afgaan, in welker plaats, op den zevenden avond van het Loofhutten-Feest, twee anderen, door Parnassim en Penningmeesteren, gesteld worden. Zy moeten, aan deezen, weekelyks, den staat van de inkomsten der Halle opgeeven, en jaarlyks, voor 't Paaschfeest, hunne groote rekening doen. Volgens eene schikking van Burgemeesteren van den twaalfden April des jaars 1737, zyn de Penningmeesters van de Halle der Hoogduitsche Joodsche Natie verpligt, het geld der Halle in diervoege te bewaaren, dat de een, zonder de anderen, daartoe, geen' vryen toegang heeft (*e*). De Beestensnyders, Beenhouwers en andere Bedienden der Halle staan onder hun onmiddelyk opzigt. De Beenhouwers mogen niemant eenig Vleesch borgen, dan die eene

Penningmeesters der Halle.

(*c*) Handv. *bl.* 475.
(*d*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 40.
(*e*) Handv. *bl.* 479.

eigen zitplaats, op zyn *Folium*, in de groote Synagoge, heeft. En zo zulk een in gebreke blyft, om deeze of eenige andere armenschuld te voldoen, is zyne zitplaats daarvoor, by *praeferentie* voor alle andere schulden, aanspraakelyk. Doch in de Portugeesche Halle, wordt in 't geheel niet geborgd, of, zo 't geschiedt, loopen 'er de Bedienden alleen 't gevaar van.

Joodsche Synagogen.

Uit het invoeren van Boeken van Mozes; het leezen in, en verschynen voor dezelven, in de Synagogen, 't welk alles voor eene zonderlinge eer gehouden wordt, trekken de Joodsche armen ook eenig voordeel. Elke Synagoge heeft eenige affschriften der Boeken van Mozes in eigendom. Doch 't staat elk Lid der Gemeente vry, daar by een affschrift te voegen, behoorlyk versierd, en, by de Hoogduitschen, van een gordyn, welk voor de kas, waarin men de Boeken van Mozes bewaard, gehangen wordt, voorzien; wordende hem dan toegelaaten, eenige Persoonen, op byzondere dagen, voor de Boeken van Mozes te roepen. Doch die nog armen-geld schuldig zyn, mogen aldaar niet voor de Boeken van Mozes verschynen: ook zulken niet, die Boedel-afstand gedaan, of zig, met hunne Schuldeischers, voor minder dan 't beloop der schuld, verdraagen hebben, dan na dat zy, ten behoeve der armen, hebben opgebragt, 't gene Parnassim en Penningmeesteren redelyk hebben geoordeeld. Men brengt de Boeken van Mozes, die iemant aan de Synagoge vereerd heeft, te voorschyn, en leest 'er in, ter gelegenheid, dat hy, wegens een Bruiloft of Besnydenis van hem of zyne kinderen, voor die Boeken verschynen moet. De plegtige dienst, om anderen voór de Boeken van Mozes te doen komen, *Segan* genaamd, kan, by de Hoogduitschen, ook gekogt worden; doch niet dan door getrouwde Ledemaaten, behalven in de By-Synagogen, daar deeze dienst, door Jongelingen, gekogt kan worden, mids zy dien, door gehuwde Ledemaaten, doen waarneemen. Allen, die hier voor de Boeken van Mozes verschynen, doen zekere gifte aan de Armen. Zy hebben regt om, voor drie persoonen, met naame, te laaten bidden, daar zy den Opper-Rabbi en den Parnas-Presidént mogen doen byvoegen: ook hunne Huisvrouwen, wanneer zy, na 't kraambedde, voor 't eerst, in de Synagoge komen, nevens het jonggebooren kind: en op de Feestdagen, zo veele kranken, kraamvrouwen, reizigers, en kinderen die voor 't eerst in de Synagoge komen, als Parnassim en Penningmeesteren, naar tyds gelegenheid,

Voordeelen der armen uit verscheiden' Kerkelyke diensten, byzonderlyk uit de plegtigheden, omtrent de Boeken van Mozes.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

heid, goedvinden. Doch, onder de Portugeeſchen, hebben, omtrent dit alles, eenige byzondere gewoonten plaats. De dienſt, *Segan* genaamd, wordt aldaar niet verkogt; maar, door den Preſident-Parnas, begeven: en elk, die voor de Boeken van Mozes verſchynt, doet eene gift aan de Armen, naar zyn welgevallen. Men bidt 'er voor byzondere perſoonen, met naame, en ook voor overleedenen. Ook heeft men 'er de gewoonte, om openlyk zekere ſomme aan de Armen te belooven, op de gezondheid van zyne Huisvrouw, zyne Ouders, zyne Kinderen, of zyne Broeders of Zuſters, of goede vrienden, zonder den Chacham en Parnaſſim te vergeeten, die dan, met naame, of met uitdrukking hunner hoedanigheid, genoemd worden. Wanneer iemants Zoontje, voor 't eerſt, in de Synagoge komt, en by 't uithaalen of oprollen der Boeken van Mozes dient, betaalt de Vader ook iets voor de armen. By 't overlyden van iemant, betaalt men, by de Hoogduitſchen, om hem in 't Gedenkboek der overleedenen te doen optekenen, insgelyks, iet aan de armen, aan den Schryver en aan den Koſter. Doch 't zelfde geſchiedt, ook by andere gelegenheden, te menigvuldig om allen te worden opgenoemd. De meeſte Kerkelyke dienſten, de behandeling der Boeken van Mozes, het aanſteeken der Lichten, het aanreiken van den Wyn op den Sabbath en op de Feeſtdagen, en anderen meer, worden, op den laatſten dag van het Loofhutten-Feeſt, onder de Hoogduitſchen, in 't openbaar, in de Synagoge, opgeveild, en verkogt: doch onder de Portugeeſchen, by gelegenheid, begeven.

Ledemaaten, en derzelver Voorregten, boven Bywooners en Vreemdelingen.

In de Joodſche Gemeenten, worden driederlei Perſoonen onderſcheiden, Ledemaaten, *Congreganten* of Bywooners, en Vreemdelingen. Een Ledemaats Zoon, trouwende, wordt ook Ledemaat, midsgaders, een Vreemdeling, die met een Ledemaats Dogter trouwt. Zy zyn beide, immers, onder de Hoogduitſchen, verpligt, zig, binnen vier maanden na hun Huwelyk, by Parnaſſim en Penningmeeſter, in 't Regiſter der Ledemaaten, te laaten optekenen: waarvoor de eerſte, aldaar, drie, en de tweede, zes Ryksdaalders betaalt. Zo zy langer dan vier maanden wagten, verbeuren zy tien Ryksdaalders: en zo zy de intekening een jaar verſchuiven, zyn zy van hun Lidmaatſchap verſteken, en 't koſt hun honderd Ryksdaalders, zo zy 't op nieuws bekomen willen. Doch indien iemant hunner, kort na zyn huwelyk, buiten 's Lands reizen moet, wordt hem nog zes maanden langer tyd vergund. Wanneer Weduwenaars en Weduwen, vreemdelingen zynde, met Ledemaats Zoonen en Dogters, hertrouwen, worden zy wel Ledemaaten, maar hunne Voorkinderen niet, ten ware zy, voor ieder derzelven, zo veel betaalden, als Parnaſſim en Penningmeeſteren redelyk oordeelen. Een vreemdeling kan zig ook, zonder dat hy trouwt, tot Lidmaat laaten aanneemen, mids betaalende, onder de Hoogduitſchen, honderd Ryksdaalders, of zo veel meer, als Parnaſſim en Penningmeeſteren vinden te behooren. Zo dra iemant Lidmaat wordt, ſtellen Parnaſſim en Penningmeeſters, onder de Hoogduitſchen, hem op zeker getal van Briefjes, tot onderſteuning der Armen. By de Portugeeſchen, wordt hy ook op een jaarlykſch armengeld geſteld. Een Lidmaat by de Hoogduitſchen, die buiten 's Lands reizen, en midlerwyl zyn Lidmaatſchap behouden wil, moet zig, by Parnaſſim en Penningmeeſteren, in 't *Regiſter der buitenwoonende Ledemaaten*, laaten aantekenen, en jaarlyks twee Ryksdaalders, ten behoeve van de Armen, doen betaalen; zynde hy van zyn Lidmaatſchap verſteken, zo hy dit vyf jaaren agtereen verzuime. De Opper-Rabbi en de Voorzangers der groote Synagoge van de Hoogduitſchen, geene Ledemaaten zynde, worden het, zo dra zy hunnen dienſt aanvaarden: en 't Lidmaatſchap gaat over op de kinderen, die zy, geduurende hunnen dienſt, voortbrengen. Ledemaaten alleen zyn onder de Hoogduitſchen bevoegd tot het koopen van plegtige dienſten, in de groote Synagoge, en om voor de Boeken van Mozes te verſchynen. 't Laatſte wordt, nogtans, by hen, ook aan Vreemdelingen, die zig, voor eenen korten tyd, hier ter Stede, ophouden, onder zekere bepaalingen, toegelaaten. Ledemaaten hebben, in 't waarneemen der plegtige dienſten, en in 't verſchynen voor de Boeken van Mozes, altoos rang voor bloote Bywooners, en voor Vreemdelingen. De Ledemaaten en *Congreganten*, of Bywooners, de Wet, in alle haare deelen, plegtigheden en omſtandigheden, zo als zy thans kan onderhouden worden, niet onderhoudende, worden, deswege, by de Portugeeſchen, door het Collegie van Parnaſſim; en by de Hoogduitſchen, door den Opper-Rabbi, gebreukt, en tot geenerlei Kerkelyke dienſten toegelaaten, dan na dat zy de opgelegde boeten betaald of voldaan hebben. Indien zy zwaarlyk overtreeden, worden zy, by de eene en de andere Natie, zelfs uit de Synagoge gebannen. Zo een Lidmaat onder de Hoogduitſchen Speelhuizen of Danskamers houdt, of in dezelven, als Speelman of Danſer, verkeert, verlieſt hy zyn Lidmaatſchap;

JOODSCHE SYNAGOGEN.

Joodsche Synagogen.

schap; wordt nooit tot het waarneemen van eenigen Kerkelyken dienst toegelaaten, en kan geenen Gemeentelyken onderstand bekomen, indien hy, t'eenigen tyde, tot behoefte vervallen mogt.

Byzondere Collegien.

Tot voorkoming van benadeelinge der armen, is het opregten van byzondere Synagogen, Baden of Hallen verbooden; onder de Hoogduitsche Jooden, op eene boete van duizend guldens. Zelfs mag niemant, uitgenomen den Opper-Rabbi, by de Hoogduitschen, eenige afzonderlyke Godsdienstige Vergaderingen aanleggen, vooral niet om, in dezelven, uit de Boeken van Mozes te leezen. 't Staat nogtans vry, met bewilliging van Parnassim en Penningmeesteren, zekere Collegien op te regten, mids in dezelven niemant tot Rabbi of Koster, veel min tot Penningmeester verkooren worde, dan die een Lidmaat der Gemeente is; ten ware de meeste Leden van zulk een Collegie Vreemdelingen waren, in welk geval, de Penningmeester ook een Vreemdeling zyn mag. Zulke geoorlofde Collegien zyn 'er, tegenwoordig, veelen, beide onder de Portugeesche en Hoogduitsche Jooden, hier ter Stede.

Onder de Portugeesche Jooden.

Men kan deeze Collegien, in *driederlei* soorten, onderscheiden. I. Sommigen zyn enkelyk aangelegd tot onderwyzing en oefening in de Hebreeuwsche taale en in de Wet. II. Anderen, tot diergelyke oefeningen, en te gelyk, tot het oefenen van byzondere werken van barmhertigheid. III. En wederom anderen, tot het oefenen van werken van barmhertigheid alleen.

Het voornaamste der Collegien van de *eerste* soort, onder de Portugeesche Jooden, is genaamd *Heshaim* of *Boom des Leevens*, en reeds in 't jaar 1639 opgeregt. Het wordt, sedert veele jaaren, gehouden op de Binnenplaats der Synagoge. En in het zelve, worden zulken, die zig, eerst, in zes ondergeschikte Schoolen, of in de voornaamsten derzelven, door aangestelde Leermeesters, in de Hebreeuwsche taale en Godgeleerdheid, hebben laaten onderwyzen, en die bekwaam geoordeeld zyn, om tot het Collegie *Heshaim* over te gaan, onder 't opzigt van den *Chacham*, verder in de Wet geoefend. De Leden van dit Collegie, die, als Onder-Rabbynen, of als Proponenten, konnen worden aangemerkt, genieten eene maandelykſche wedde, uit eene kasse, hiertoe byzonderlyk geschikt. Zy hebben eene beurs of bos opgeregt, *Geneezing der medgezellen* genaamd, in welke, elk Lid, maandelyks, iet legt, en waaruit, in geval van ziekte, een weekgeld aan de kranke Leden uitgekeerd wordt. Het Collegie *Heshaim* staat onder 't opzigt van vier Parnassim en eenen Penningmeester, die jaarlyks allen afgaan. Vooraf, maaken zy, en de Parnassim en Penningmeester der Natie, elk eerst eene afzonderlyke Nominatie van nieuwen, waaruit, by onderlinge schikking, de plaatsen der afgaanden vervuld worden. De Penningmeester van *Heshaim* is, altyd, een oud Parnas der Natie. De afkondiging van de aanstelling deezer Regenten geschiedt, op Pinksterdag. Zy woonen 't onderzoek der Leden van 't Collegie by, van welken, altoos, drie tevens onderzogt worden: een uit welk getal zy verkiezen, om de plaats van een loontrekkend Lid te vervullen. Men heeft nog elf of twaalf diergelyke Collegien onder de Portugeeschen, als, 't *Sieraad der Jongelingen* en het *Huis van Jozef*, beide, in 't jaar 1669, opgeregt; de *wooning der Geregtigheid*, *Leas Tent*, de *Kroon der oude Mannen*, de *Stem van Jakob* enz. die, hier en daar, in byzondere huizen, gehouden worden. Ook zyn 'er, voormaals, eenige anderen geweest, die, door den tyd, te niet geraakt zyn.

De Collegien van de *tweede* soort, onder de Portugeesche Jooden, zyn de volgenden: een, genaamd *Loon der weldaadigheid*, welk, reeds in 't jaar 1639, opgeregt, en geschikt is, om te leezen, en om de Lyken ter aarde te bestellen; een, *Vader der Weezen* geheeten, waartoe, in 't jaar 1761, een huis gekogt is, staande op de S. Antonis-Breestraat, aan de noordzyde, tusschen 't Muider-plein en de Markensteeg, alwaar behoeftige Weesjongens onderweezen en opgevoed worden: een ander, *Onderhoud der Dogteren* genaamd, staande in de Zwaanenburgsstraat, aan de westzyde, en in 't jaar 1734 opgeregt, om arme Weesmeisjes te onderwyzen en op te voeden: een, genaamd de *Wagters op den morgen*, waar men niet alleen leest, maar ook eenigen onderstand bewyst aan zyne Leden: nog een, *het dubbeld van de Wet* geheeten, daar men leest, en brood uitdeelt, en nog een, *Verlustiging des Sabbaths* genaamd, welk niet alleen leest, maar ook, weekelyks, brood, en olie tot de Sabbaths-Lampen uitdeelt. Men plagt, onder de Portugeesche Jooden, nog verscheiden' diergelyke Collegien te hebben. Doch eenigen derzelven zyn te niet geraakt, en anderen, met andere Collegien, vereenigd.

Tot de *derde* soort van Collegien, onder de Portugeesche Jooden, behooren 'er vyf, die byzondere soorten van gewaad uitdeelen: als, het Collegie, eertyds de *Helm des Heils*, en nu, de *Sierlyke Kroon* genaamd, welk hoeden en paruiken uitdeelt; de *Mantel der Geregtigheid*, daar men behoeftigen voorziet van overrokken, *Jassen* genaamd;

JOODSCHE SYNAGOGEN.

de *Heilige Linnen rok*, daar men hemden geeft; de *Kroon der Jongelingen*, daar men kouſſen; en *Uwe gangen zyn in de Schoenen*, daar men ſchoenen uitdeelt. Doch behalve deezen vyf, is 'er nog een, *Hulp der Vrouwluiden* genaamd, welk kouſſen en ſchoenen aan behoeftige vrouwluiden bezorgt. Wyders, is 'er een Collegie, de *Bruidſchat* genaamd, en aangelegd om behoeftige dogters uit te huwelyken: en twee anderen, 't *Verbond des Vredes*, om arme Kraamvrouwen, die van Zoonen, en 't *Regt der Dogteren*, om zulken, die van Dogters bevallen zyn, eenigen onderſtand te bezorgen, en, in 't eerſte geval, van Peters en Meters, die 't kind, by de Beſnydenis, houden, te voorzien. 't Collegie, *Hoop der Verloſſinge*, deelt vleeſch uit, voor 't Paaſch-, en vleeſch en brood, voor 't Loofhutten-Feeſt. 't Collegie, *Schikking van 't hout*, bezorgt brandhout aan behoeftigen; en 't Collegie, *Toerigting der Lampen*, olie voor de Machabeërs-Lampen. Het Collegie, *Chebra*, of de *Broederſchap*, by uitſteekendheid, genaamd, voorziet de arme kranken van Genees- en Heelmeeſters, Artſenyen, en andere noodwendigheden. De afkondiging van de verkiezing der Parnaſſim van dit Collegie, die, op gelyke wyze als die van *Heshaim*, verkooren worden, geſchiedt, op den Sabbath, die komt midden in de agt dagen van het Feeſt der zogenaamde Machabeërs-Lampen, 't welk, doorgaands, in December valt. De Collegien, *Werken van Godsvrugt* en *Regtvaardigheid der Vrouwen*, die, in 't jaar 1707, en in 't jaar 1734, opgeregt waren; doch, in 't jaar 1758, met elkanderen, vereenigd zyn, bezorgen kranke mannen en vrouwen van waakers of waakſters, beddelakens, hemden enz. Vyf byzondere Collegien zyn 'er, tot verrigting van 't gene, omtrent alle Lyken van de Natie, zonder onderſcheid, te doen valt: de *Wagt van 't Huis*, uit jonge ſterke mans beſtaande, die de Lyken uit het ſterfhuis haalen, en op de baar brengen: de *Dienſt der Heilige dingen*, beſtaande uit honderd en twintig perſoonen, onder welken, veelen van de aanzienlykſten der Natie zyn, die uit het Collegie, *Loon der Weldaadigheid*, hier voor (*f*), vermeld, by lootinge, moeten getrokken worden, en de Lyken van 't ſterfhuis naar de ſchuit draagen: het Collegie, *Weldaadigheid en trouw*, ingeſteld, om de Lyken der mannen te waſſchen, en de graven voor mannen en vrouwen te delven: 't Collegie, *Edel geſteente*, welk zerken verſchaft op de graven van behoeftige overleedenen: en 't Collegie, *'t Is beter te gaan in 't Klaaghuis*, welk de behoeftige naaſtbeſtaanden van een' overleeden', geduurende de zeven treurdagen, waarin zy noch uitgaan, noch werken mogen, van onderſtand bezorgt, en eenige Leden benoemt, om, geduurende dien tyd, het getal der tien mansperſoonen, boven de dertien jaaren, te helpen uitmaaken, welk vereiſcht wordt, tot het doen van Gemeentelyke gebeden in 't ſterfhuis, die dan, door de naaſtbeſtaanden, niet in de Synagoge gedaan konnen worden. Alle deeze dienſten omtrent de Lyken worden verrigt, zonder dat 'er eenig loon voor begeerd, of genooten wordt. Het draagen van de Lyken uit het ſterfhuis naar de ſchuit in 't byzonder wordt voor zulk een Godvrugtig werk, en voor zulk eene groote eer, gehouden, dat de voornaamſte Jooden zelven zig veel moeite geeven, om in het Collegie, de *Dienſt der Heilige dingen* genaamd, te worden aangenomen. Alleenlyk, hebben de Parnaſſim eenige arme vrouwsperſoonen aangeſteld, om de doodkleeden voor alle Lyken te maaken, en de Lyken van vrouwen en kleine kinderen te waſſchen: aan deezen wordt, door de vrienden der overleedenen, zo zy eenig vermogen hebben, doorgaands, een vrywillig geſchenk gedaan; doch zy moeten zig te vrede houden, al wordt haar, gelyk by de armen gebeurt, niets altoos gegeven.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

De Portugeeſche Jooden hebben ook een *Oude-Mannen-Huis* en een *Oude-Vrouwen-Huis*, die hier byzonderlyk verdienen gemeld te worden. Het eerſte, *Steunſel* of *Staf der oude Mannen* geheeten, ſtaat op de eerſte Weesper-ſtraat aan de ooſtzyde, en is, in 't jaar 1751, geſtigt. De naam van 't Godshuis ſtaat, in 't Hebreeuwſch, in den gevel: in welken men, wat laager, leeſt:

Des Hemels gunſt beſtraalt, en zegent en behoedt,
Die d'oud bejaarde Liên ſtaag onderſteunt en voedt.

In dit Huis, worden, tegenwoordig [in May 1765.], elf oude mannen, onder 't onmiddelyk opzigt van een' Binnenvader en Binnenmoeder, onderhouden. Vier Collegien, als, de *Opregten van wandel*, in 't jaar 1665 opgeregt, tot onderſteuninge van behoeftige kranken; twee anderen, met het zelfde oogmerk, in de jaaren 1673 en 1682, ingeſteld; en nog een, *ſterke Tooren en bezoek der kranken* geheeten, welk bedden plagt uit te deelen, zyn allen, onlangs, met het Oude-Mannen-Huis, vereenigd. Het *Oude-Vrouwen-Huis*, geſtigt door den Heer *Mo-*

(*f*) Bladz. 131.

zes

Joodsche Synagogen.

zes *Abrahanel*, wiens Zoon 'er nog de beſtiering over heeft, ſtaat, op de Keizersgraft, aan de zuidzyde, op den hoek van den Binnen-Amſtel, en draagt den naam van *Rechobot* of *ruimte*. Ook leeſt men de ſpreuk der Schrift (1), *Nu heeft ons de Heere ruimte gemaakt*, in den gevel. In dit Huis, welk in twaalf wooningen verdeeld is, genieten Weduwen en Dogters, doorgaands bedaagden, vrye wooning. Toen de Hoogduitſche Jooden hier eerſt in de Stad kwamen, regtten de Portugeeſchen eene Broederſchap op, genaamd de *Poorten der Geregtigheid*, en dienende, om de behoeftigen onder hen, eenige dagen, te voorzien van huisveſting en onderhoud. Doch deeze Broederſchap is te niet geraakt, zo dra de Hoogduitſchen hier eene afzonderlyke Gemeente hadden opgeregt.

Onder de Hoogduitſche Jooden.

De Hoogduitſche Jooden hebben dezelfde driederlei ſoorten van Collegien, als de Portugeeſchen. Het voornaamſte is dat der God- of Wetgeleerden, ook *Heshaim*, of *Boom des Leevens* genaamd. De Chacham of Opper-Rabbi deezer Natie is 'er het hoofd van, zo verre de dagelykſche Leezingen en het Onderwys in de Wet aangaat. De Leden vergaderen in een vertrek naaſt de groote Synagoge. De Godgeleerden, die in dit Collegie worden toegelaaten, trekken van vier tot agt guldens ter weeke. Tot het bewind over de goederen van het zelve, zyn byzondere Regenten aangeſteld. Nog zyn 'er twee Collegien, een, door byzondere Perſoonen, opgeregt, om arme kinderen te onderwyzen in het leezen en verſtaan van de geſchreeven Wet; en een, ingeſteld door de Gemeente, tot het zelfde einde, en daarenboven, tot het onderwys in de *Miſchna* of mondelinge Wet en derzelver uitleggingen. Een ander Collegie is 'er, waarin, dagelyks, eene afdeeling uit den *Talmud* gelezen wordt: en twee, die, 's Woensdags 's nagts, van tien tot twaalf uuren, leezen; en van twaalf tot een uur, treuren, over de verwoeſting van Jeruzalem. Voorts, is 'er een Collegie ingeſteld, om, alle twee jaaren, eene ouderlooze Dogter uit te huwelyken, en eene tweede, by lootinge, welker Vader een Lid van 't Collegie geweeſt is. In dit Collegie, wordt, alle avonden, in de H. Schriften, gelezen, waartoe, in 't jaar 1724, eene Leesplaats, op Uilenburg, op Koks Hofje, gebouwd is. Een ander diergelyk Collegie huwt ook, om de twee jaaren, eene arme Dogter uit: ook van zulke Vaders, die geene Ledemaaten der Kerke geweeſt zyn. Voorts, is 'er eene Broederſchap, ingeſteld tot het opvoeden van Weesjongens, welker Vaders Ledemaaten zyn geweeſt. Zy heeft hiertoe, voor eenige jaaren, aangekogt een Hofje, in de Raapenburgerſtraat, voormaals, *Buſſenſchutshofje* genaamd, en uit verſcheiden' wooningen beſtaande. Nog zyn 'er twee Collegien van Beſnyders, een, welk alleen Zoonen van Ledemaaten, en een, welk ook Zoonen van Vreemdelingen beſnydt. Men heeft, by de Hoogduitſchen, ook een Collegie, welk voor het bezoeken van, en waaken by gevaarlyke kranken, midsgaders, voor het waſſchen, kiſten, draagen en begraaven der overleedenen, zorgt. In 't jaar 1726, heeft dit Collegie eene Leesplaats gebouwd, op Vlooijenburg. Onder de Vrouwen, is ook een Collegie, ingeſteld om aan behoeftigen linnen tot doodkleeden te bezorgen. De doodkleeden worden hier, ook door een byzonder Collegie van de aanzienlykſte Vrouwen der Natie, opgemaakt. Twee Collegien draagen, even als onder de Portugeeſchen, zorg, voor de naaſtbeſtaanden van overleedenen, geduurende de zeven treurdagen: het eene, in ſterfhuizen van Ledemaaten der Kerke; het andere, in ſterfhuizen van Congreganten en Vreemdelingen, zonder onderſcheid. Men heeft nog eenige weinige andere Collegien onder de Hoogduitſche Jooden, die weinig aanmerking verdienen, of van welken my niets byzonders voorgekomen is. Alle deeze Collegien worden onderhouden, uit vrywillige Giften van de Leden en anderen, en uit maakingen, die 'er, van tyd tot tyd, aan geſchieden.

Joodsche Synagogen.

Vryheid der Jooden hier ter Stede, en bepaalingen derzelve.

De Jooden in 't gemeen zyn, ſedert het jaar 1630, verpligt, zig, hier te Lande, in 't ſtuk van het trouwen, te voegen naar de Politike Ordonnantie van den jaare 1580 (g); en dus, ſommige Huwelyken, die de Mozaiſche Wet veroorloft, na te laaten. Doch ſedert eenige jaaren, wordt hun, op hun verzoek, nu en dan, door 's Lands Staaten, by byzonder Octroi, ontſlag van deeze Ordonnantie toegeſtaan. Hier ter Stede, is hun, byzonderlyk, belaſt, hunne geboden, voor Commiſſariſſen van Huwelykſche zaaken, te laaten aantekenen, en hunne Trouw te beveſtigen voor Schepenen. Doch zy zyn ontſlaagen van de verpligting, om op den Sabbath voor 't Geregt te verſchynen. Voor hun is een byzonder Formulier van eenen eed vaſtgeſteld, waarby zy zig onderwerpen

„ aan alle de tydelyke en eeuwige ſtraffen,
„ die de God Izraels, over die van Sodoma
„ en Gomorra, ook over Korah, Dathan en
„ Abiram, gezonden heeft; en aan zulken
„ ge-

(1) Gen. XXVI. 22.

(g) Handv. bl. 471.

JOODSCHE SYNAGOGEN.

„ gedreigd, die zynen naam, valſchelyk, „ aanroepen en gebruiken." 't Schryven en ſpreeken tegen den Chriſtelyken Godsdienſt; het aanwenden van poogingen, om Chriſtenen tot hunne Leer over te haalen, en het hebben van vleeſchelyke gemeenſchap met Chriſten-vrouwsperſoonen, al zynze zelfs van een eerloos leeven, is hun, hier, reeds in't jaar 1616, verbooden geweeſt (*h*). Het oefenen van den Kerkelyken ban omtrent Leden hunner Gemeente, is hun, daarentegen, by Burgemeeſteren en Schepenen, veroorlofd, mids zy daarin geene ongewoone ſtrengheid gebruiken (*i*). By eene Keure van den agtentwintigſten January des jaars 1760, is belaſt, dat zulke Portugeeſche Jooden, die zig by de Parnaſſim aangeeven, om buiten 's Lands te verreizen, en ten dien einde geld uit de Armen-kas ontvangen, terſtond vertrekken moeten; onder bedreiging van anderszins geligt, en, in de Gyzelkamer, ter beſcheidenheid van Schepenen, bewaard te worden (*k*). De Hoogduitſche Joodſche Natie alhier is, op den eenentwintigſten November des jaars 1698, by 's Lands Staaten, ontheeven van den Impoſt op de Turf, die zy aan hunne armen uitdeelen (*l*). En in 't volgende jaar, is haar, ten zelfden einde, ook vrydom van Stads Excyns, voor agtduizend ton Turf, toegeſtaan (*m*): welke vrydom van 's Lands Impoſt, in 't jaar 1748 (*n*), en van Stads Excyns, in 't jaar 1751, tot op twaalf duizend ton Turf en vierhonderd zakken Tarwenmeel, om op Paaſchen te gebruiken, vermeerderd is (*o*). De Portugeeſche Joodſche Natie hadt, al in het jaar 1681, vrydom van Stads Excyns gehad, voor al de Turf, die zy aan de armen uitdeelt (*p*). Men heeft den Jooden, hier ter Stede, ſomtyds, ook andere gunſten beweezen. In 't jaar 1672, werden zy verſchoond van den arbeid aan de Veſtingwerken der Stad, waartoe veelen der andere ingezetenen verpligt werden, mids alleenlyk twaalfhonderd en zestig guldens, voor de gantſche Natie, in de Stads Caſſe brengende (*q*). Burgemeeſteren hebben zelfs, ſomtyds, op hun verzoek, bewilligd, dat een der Penſionariſſen deezer Stad geſtaan heeft over een Verdrag, welk, door de Parnaſſim, met eenen Rabbi, gemaakt werdt (*r*). Toen hun, in 't jaar 1663, ten onregte, naargegeven werdt, dat zy, hier, eenige kinderen geſtolen hadden, werden zy, deswege, by eene Bekendmaaking van 't Geregt, verdedigd (*s*). In 't jaar 1743, is den Hoogduitſchen Jooden, by 't Geregt, toegeſtaan, dat geene Leden van hunne Natie eenig ander Bad gebruiken zouden mogen, dan het Bad, welk, door de Parnaſſim derzelve, was aangelegd, of in 't vervolg mogt aangelegd worden (*t*). Zy mogen, nogtans, hier ter Stede, in geene Gilden zyn; en, ſchoon zy tot Burgers worden aangenomen, volgens eene Keure van den jaare 1632, geene Poorters-Neering doen (*u*). Doch Joodſche Doctoren in de Medicynen, Apothekers en Chirurgyns worden hier toegelaaten. Ook zyn 'er, tegenwoordig, drie beëedigde Joodſche *Translateurs*, en omtrent vyftig Joodſche Makelaars. Zy mogen allen, vryelyk, met de Chriſtenen handelen. Doch de Apothekers mogen, volgens eene Keure van den jaare 1667, geene geneesmiddelen verkoopen aan Chriſtenen (*v*). In 't jaar 1656, kreeg een Portugeeſche Jood ook verlof, tot het opregten eener Suikerrafineerderye, die, meen ik, nog in wezen is, mids hy niet minder dan honderd ponden Suiker en een vat Siroop tevens verkogt (*w*). Ook is hun, dikwils, vergund, vette en Kruideniers-waaren te mogen verkoopen. Onder de Hoogduitſche Jooden, geneeren veelen zig, met het koopen en verkoopen van huisraad, gemaakt zilverwerk, en oude en nieuwe kleederen. Veelen zyn handelaars in wiſſel en geldſpecien, en doen ook grooten handel op Duitſchland en andere Landen. De voornaamſte Portugeeſche Jooden dryven allerlei zwaaren Koophandel op Spanje, Portugal en andere Geweſten. Ook handelen veelen in allerlei Actien.

(*h*) Handv. *bl.* 472.
(*i*) Handv. *bl.* 474.
(*k*) Keurb. T. *f.* 250 *verſo.*
(*l*) Handv. *bl.* 475.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* Z. 27 *Febr.* 1699. *f.* 233.
(*n*) Reſol. Holl. 17 *Febr.* 1748. *bl.* 186.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* QQ. 4 *May* 1751. *f.* 104.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 4 *Sept.* 1681. *f.* 48.
(*q*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 87.
(*r*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 163 *verſo.*
(*s*) Keurb. O. *f.* 38 *verſo.*
(*t*) Handv. *bl.* 494.
(*u*) Handv. *bl.* 138. [169.]
(*v*) Handv. *bl.* 952. [982.]
(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 30 *Dec.* 1655. 7 *Jan.* 1656. *f.* 52.

X.

KERKHOVEN.

KERKHOVEN.

De Nederduitſche Gereformeerde Kerken dienen allen, uitgenomen de Gaſthuis- en Amſtel-Kerken, tot begraafplaatſen. Ook wordt 'er, in beide de Walſche Kerken, in de Engelſche Presbyteriaanſche Kerke, en in beide de Lutherſche Kerken, begraaven. Doch 't begraaven in deeze Kerken valt, meer of min, koſtbaar. 't Begraaven op de Kerkhoven, die, oudtyds, de Kerken plagten te omringen, is, der-

Oude Kerkhoven, in en buiten de Stad.

HET KLEINE KARTHUIZERS-HOF,
omtrent den jaare 1630.

HET GROOTE KARTHUIZERS-HOF,
omtrent den jaare 1630.

Kerkhoven.

derhalve, in deeze Stad, van haaren eerſten oorſprong af, in gebruik geweeſt. Zelfs werden deeze Kerkhoven, van ouds, gehouden voor vryplaatſen, werwaards de misdaadigen plagten te vlieden, om voor de handen van 't Geregt veilig te zyn; hoewel men hier, al vroeg, verſtondt, dat het vlugten op Kerkhoven geene misdaadigen bevrydde, en vooral geene moordenaars (*x*): 't welk zo ver ging, dat de Raad, in 't jaar 1526, beſloot, het Regt zynen gang te laaten gaan, tegen eenen moordenaar, die op S. Nikolaas-Kerkhof gevlugt, en van daar geligt was, ondanks het bevel van den verkooren Biſſchop van Utrecht, ten tegendeele gegeven (*y*). Voorts, was, van ouds, verbooden, vee op de Kerkhoven te weiden, of met kraamen op dezelven voor te ſtaan (*z*). Men hadt zulke Kerkhoven, niet ſlegts in den Roomſchen tyd, om de oude en nieuwe Kerken; maar deezen bleeven 'er nog, lang na de verandering der Regeeringe: en om de Zuider-, Weſter-, en Noorder-Kerken, die, in de voorgaande eeuwe, geſtigt werden, werden ook nog diergelyke Kerkhoven aangelegd. Om de nieuwe Kerke, waren twee Kerkhoven, die eerſt, ter gelegenheid van het ſtigten van het nieuwe Stadhuis, verdweenen zyn. Het *elendige Kerkhof*, 't geringſte van de twee, langs de ooſtzyde der Kerke gelegen, vind ik nog genoemd, in den jaare 1642 (*a*): en het andere, het *Nieuwe-zyds-Kerkhof* genaamd, nog in 't jaar 1647 (*b*). Het Zuider Kerkhof, by deszelfs eerſte aanlegging, *S. Jans Kerkhof* genaamd (*c*), is nog, gedeeltelyk, in weezen; gelyk wy, in de Beſchryving der Zuider-Kerke (*d*), reeds hebben aangetekend. De Weſter- en Noorder-Kerkhoven zyn, in 't jaar 1655, verplaatſt (*e*). Ten dien tyde, waren 'er nog twee Kerkhoven buiten de Stad, een buiten de Heilige-wegs-Poort, nu het Leidſche Kerkhof, en een buiten de S. Antonis-Poort (*f*), welk nu het S. [illegible]is Kerkhof is. 't Laatſte is, in het jaar 1639, aangelegd (*g*). 't Eerſte was 'er al eerder. De Peſttyd des jaars 1602 gaf gelegenheid tot het aanleggen van eenige Kerkhoven, binnen en buiten de Stad: en toen werdt, onder anderen, het Plein van 't Karthuizers-Klooſter tot een Kerkhof geſchikt (*h*).

Kerkhoven.

Tegenwoordig, zyn alle de Kerkhoven, ten dienſte der Chriſten-Ingezetenen aangelegd, binnen de muuren der Stad, en *zes* in getal, het Karthuizers-, het S. Antonis-, het Leidſche, het Weſter-, het Noorder- en het Zuider-Kerkhof. Doch op het laatſte wordt zeldzaam, en maar uit een enkel geſlagt, begraaven.

De gelegenheid der tegenwoordige Kerkhoven beſchreeven.

Volgens eene Keure van den eenendertigſten July des jaars 1681, moeten, op 't *Karthuizers-Kerkhof*, gelegen tegen over de Lindenſtraat, ten weſten, begraaven worden de Lyken, vallende van de nieuwe Lieſtraat, langs de weſtzyde van de Prinſengraft, tot aan 't blaauwe Hoofd; en voorts, langs de veſten, tot wederom aan de Lieſtraat, met al wat hier binnen legt. Op het *S. Antonis-Kerkhof*, leggende aan de Heerengraft, tuſſchen de Weesperſtraat en Muidergraft; van 't Kamperhoofd, langs de ooſtzyde der Gelderſche Kaai, tot aan de Halvemaans-brug, en voorts, opwaards, langs den Binnen-Amſtel, tot aan den wal; midsgaders, 't gene voor deezen tot het Zuider Kerkhof plagt te behooren, te weeten, van de Kloveniers-Doele, alles wat beooſten 't Rokin legt, regt doorgaande tot aan de nieuwe Brugge. Op het *Leidſche*, eertyds het Heilige-wegs-*Kerkhof*, welk zynen ingang in de Raamſtraat heeft; van de geweezen *Picqueur-Schuur*, ten einde der Amſtelſtraat, langs den Binnen-Amſtel, tot aan de Takſteeg; van daar, regt door, tot aan de Looijersgraft, en al wat ten zuiden hier van legt. Op het *Weſter Kerkhof*, leggende ten einde van de Blomgraft, in het Bolwerk *Rykeroord;* van de Takſteeg, 't Rokin langs, tot aan de Zoutſteeg: door dezelve, regt uit, de Leliegraft langs, tot op de Lynbaans-graft. En op het *Noorder Kerkhof*, gelegen even benoorden de Zaagmolens-Poort, in het Bolwerk *Karthuizers;* van de Zoutſteeg, langs 't Water, den Y-kant om, tot aan de Eenhoornsſluis; voorts, de ooſtzyde van de Prinſengraft, tot aan de Leliegraft. Doch zo men twaalf guldens, ten behoeve van 't Aalmoeſſeniers-huis, verbeuren wil, ſtaat het vry, een Lyk buiten de Wyk, waar het geſtorven is, te laaten begraaven (*i*). Van Lyken, die in de Kerken begraaven worden, wordt, nogtans, deeze boete niet gevorderd. 't Loon voor de Gravenmaakers op de Kerkhoven is, by eene Keure van den zesden November des jaars 1670, geregeld (*k*).

Be-

(*x*) Keurb. A. *f.* 101 *verſo*.
(*y*) Groot-Memor. N. 1. *f.* 285 *verſo*.
(*z*) Keurb. A. *f.* 19.
(*a*) Reſol. Vroedſch. N. 18. 5 *Maart* 1642. *f.* 112 *verſo*.
(*b*) Keurb. M. *f.* 3.
(*c*) Reſol. Vroedſch. N. 9. 26 *May*, 14 *Juny* 1603. *f.* 426 *verſo*, 428.
(*d*) Hier voor, III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 132.
(*e*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 133 en 135.
(*f*) Keurb. L. *f.* 91.
(*g*) Reſol. Vroedſch. N. 17. 19 *Febr.* 1639. *f.* 232 *verſo*.
(*h*) Reſol. Vroedſch. N. 9. 15 *May* 1602. *f.* 398.
(*i*) Handv. *bl.* 973.
(*k*) Handv. *bl.* 974.

KERKHOVEN.

Kerkhoven der Jooden.

Behalve deeze Kerkhoven binnen de Stad, zyn 'er nog drie buiten dezelve, ten behoeve der Joodſche Natien alhier. Het aanzienlykſte deezer drie Kerkhoven is, met verlof van 's Lands Staaten, op den twaalfden May des jaars 1618 verleend (*l*), te Ouderkerk aangelegd, door en ten behoeve van de Portugeeſche Jooden, die 'er den naam van *Bethaim*, dat is, *Huis der Leevenden*, aan geeven. Het pronkt, met verſcheiden' ſierlyke Graftekens en nette Hebreeuwſche Opſchriften. De anderen twee zyn aangelegd, door de Hoogduitſche Joodſche Natie, een te Muiderberg, daar alle Ledemaaten, die niet behoeftig zyn, begraaven worden, en het andere, welk genoegzaam alleen voor de geringſte luiden, en voor perſoonen onder de dertien jaaren, geſchikt is, by Zeeburg tegen den Diemerdyk, binnenwaards. Vreemdelingen, welker vrienden of erfgenaamen geene honderd Ryksdaalders, ten behoeve der armen, voldoen willen, worden ook, by Zeeburg, ter aarde beſteld. Ook zulken, die zo kort voor den Sabbath of Feeſtdag overlyden, dat het Lyk, voor 't ingaan van 't Feeſt of van den Sabbath, niet naar Muiderberg kan worden gebragt. De doodgraavers mogen geen Lyk begraaven, dan met verlof van den Preſident der Parnaſſim (*m*).

KERKHOVEN.

(*l*) Reſol. Holl. 12 *May* 1618. *bl.* 108.

(*m*) Handv. *bl.* 486, 492.

Bylaagen Lr. A.

BYLAAGEN

Bylaagen Lr. A.

op het III. Deel, III. Boek.

Lr. A.

Quitantie, waarby, Willem de I., Prins van Oranje, *erkent, een duizend en zeftig guldens, ten dienfte der gemeene zaake, van eenige Doopsgezinden ontvangen te hebben.* Gedagtekend den 29 July 1572.

Wy Wilhelm, by der gratien Godts, Prince van Oraengien, Graue van Naſſau etc. bekennen midts deſen ontfangen te hebben deur handen van Dierick Jansz. Cortenboſch ende Peeter Willemsz. Bogaert die ſomme van een duyſent tzeſtich Carolus guldens tot twintich ſtuuers vlaams den gulden gerekent, ende dat van wegen etlycke goede bekende perzoonen, die de zelue penningen tot vorderinghe van de gemeyne zake zyn contribuerende, waer van wy de zelue bedancken ende belouen den voorſz. Dierick Jansz. ende Peeter Willemsz. van de voirſchreeven 1060 gulden, munte als boven, te quicteren tegens de voirſchreeven ende eenen Iegelycken dient zoude mogen aenghaen.

Dees t oirconden hebben wy deſe met onſen name ondergeſchreuen ende ons ſecreet Cachet daer beneffens doen drucken. In onſen Veltleger tot Hellenrade by Remunde [*Roermonde*] opten negen ende twintighſten dach July vyfftienhondert Jaer ende tzeventigh twee. (Was getekend)

Guille' de Nassau.

Ter zyde, ſtondt gedrukt een Zegel in rooden waſche.

Lr. B.

Lr. B. *Uitſpraak van 't Hof van Holland van den veertienden September des jaars* 1663, *waarby* Galenus Abrahamsz, *Mennoniſt Leeraar te Amſterdam, vry verklaard wordt van de beſchuldiging van Sociniaanery.* Lr. B.

Geſien ende geexamineerd by den Hove van Holland de verklaaringe ende verdere beſcheiden, denſelven Hove overgediend, ſtrekkende tot beſwaarniſſe van Galenus Abrahamsz menoniſte Leeraar tot amſterdam aangaande desſelfs Leere in ſaaken van het Chriſten geloove even of de geſeyde Galenus Abrahamsz ſoude tragten voor te ſtellen ende inne te planten de Leere Socini, voor ſo verre deſelve ſtrydig is met het gemeen gevoelen van het Chriſtendom ende de openbaare betuigingen van Gods heilig woord, ende hier te Lande door Placcaaten van de hooge Overigheid expreſſelyken verbooden: en na voorgaande gegeven Communicatie van den inhoud der voorſeyde verclaaringe en beſcheyden mondelinge in veele verſcheide ende lange conferentien gehoort den voorn. Galenus Abrahamsz dewelke ook hadden gepreſenteert van ſyne Leeringe omtrent de voorz. pointen van de Religie ſchriftelyk berigtinge te doen, 't welk om redenen by den Hove was ondienſtig bevonden, heeft het voorsz. Hof met volle en ſatisfactoire kenniſſe goedgevonden den voorzeiden Galenus Abrahamsz te dimitteeren ende hem voor bevryd te houden van alle cauſatien ende beſchuldigingen, maar denſelven te blyven aanſien in ſodanigen ſtaat ende conditie als andere mennoniſte Leeraaren hier te Lande werden aangeſien. Gedaan in den Raade den 14 September 1663.

Getrokken uit het VIII Memoriaal *van den Griffier* Adriaan Pots. f. 215.

Lr. C.

Lr. C. *Twee* Compromiſſen *of Verbindſchriften, waarby de verſchillende partyen der vereenigde Vlaamſche, Frieſche en Hoogduitſche Doopsgezinden te Amſterdam den twiſt over 't Kerkgebouw en de Kerkelyke goederen verblyven aan Burgemeeſteren.* Getekend den 28, 29 en 31 December 1664. Lr. C.

N. 1.

Op huyden den 28 en 29 December A°. 1664, Compareerden voor my Jeuriaen de Vos, openbaer Notaris, by den Hove van Hollant geadmitteert t'Amſterdam reſiderende, ende den getuygen naergenoemt d'eerſame Jeye Jeyesz, Govert van den Wyngaert, Dr. Galenus Abrahamsz, David Spruyt, Gerrit Koeck, David Rutgerts, Frans Beuns, Willem Spruyt, Jan Arentsz, Lenaart van Beeck, Gaeltje Grates, Abraham van Limburgh, Dirck van der Cogen, Hendrick van Hoogvelt Dircksz., Jan Setten, Jacob van Eegen, Abraham Warnaersz., Samuel ter Hiel, Hans Coerten, Pieter Nieſen, Sander van Coppenael d'Oude, Sacharias Roſyn, Jooſt de Volder, Jacob Hamer, Take Cornelisz., Silveſter van Beeckhoven, Ferdinandus van Bonevael, Jarigh Jellisz., Jacob Otto van Halmael, Jan Beuningh, David de Neufville, Jacob Fredrixen Anſchot, Michiel Comans, Rutgert Aertsz., Willem Jansz. van Coppenol, Harman Gerritsz. blaupot, Jacob Jacobsz Burier, Hendrick van Hoogvelt Abrahamsz., Jan Otto van Halmael ende Jan Pellewyck: alle zynde reſpective dienaren en broederen der vereenigde Vlaemſche, Vrieſche en Hoogduytſche Doopsgeſinde Gemeente hier ter Stede, haer vergaderinge, als van outs, tegenwoordig oock nu nogh houdende op de Cingel by de geweſene Brouwery van het Lam; de welcke in den name en van wegen deſelve Gemeente (als daertoe by

BYLAAGEN Lt. C.

expres besluyt hunner broederen in 't gemeen, op den 21sten deser lopende maent, geauthoriseert en gelast synde) verklaerden geresolveert te syn, omme te submitteren en over te geven, gelyck sy geheel, alingh en al submitteren ende overgeven by desen, ter arbitrage en uytsprake van hare Ed. Groot achtbare de Heeren Burgermeesteren en Regeerders deser Stadt Amsterdam, alle soodanige questien en pretensien, als een gedeelte van hare dienaren en broéderen (die, de ordinaris Vergaderplaats verlaten hebbende, sig onlangs van hen Comparanten en het gros der Gemeente hebben afgescheyden) over ende op de middelen ofte goederen derselver Gemeente hebben gelieven te moveren: ten eynde hare hoog gemelte Ed. Groot-achtb. selfs ofte derselver Gecommitteerden uyt hunnen naem in en over de voornoemde questien en pretensien soodanig gelieven te handelen, arbitreren, decideren enz. als hare Ed. Groot-achtb. ofte derselver Gecommitteerden, naer recht, reden en billickheyt, sullen verstaen te behoren. Belovende sy Comparanten in qualité voornoemt, voor hun en hunne Committenten, onwederroepelyk, voor aengenaem, goet, vast en van waerde te sullen houden alle het geen uyt crachte deser gedaen en verricht sal worden; sonder daertegens immermeer te doen, of te gedogen dat gedaen werde, op geenigerhande manieren, directelyck of indirectelyck, in rechten ofte daer buyten; renuncierende ten dien eynde wel expresselick alle beneficien, privilegien, relivementen, appellen. en alle andere behulpmiddelen, die hen Comparanten eenigsins ter contrarie desen souden konnen dienen en revocabel maken; onder verbant van alle der voorsz hunne gemeentens middelen, hebbende ofte te verkrygen, deselve submitterende ten bedwangh van alle rechten en rechteren, en specialick den Ed. Hove van Hollant. Aldus gedaen sonder argh ofte list, binnen deser voorsz. Stad Amsterdam, ter presentie van Gillis Joosten en Willem Arisz. als geloofwaerdige getuygen nevens my Notaris hierover gestaen, ten dage als boven. Onderstont quod attestor rogatus: getekend J. DE VOS Not. publ.

N. 2.

Op huyden den laesten Decembris 1664, Compareerde voor my Nicolaes Listingh, openbaer Notaris tot Amsterdam by den Ed. Hove van Hollant geadmitteert, en de getuygen naergenoemt, Tobias van den Wyngaert, voor hem en uyttenname van Thieleman Tielen van Sittart, Isaac van Vreede, Samuel Apostol, Jan van Dyck, Mr. Pieter Eysen, Gysbert van Singel, Laurens Hendricksz., Isaac van Limburgh, Sander Gerritsz. Vryhof, Gerrit Kuycken, Gerrit van Gelyn, Jan Soutman, Hans Vlaming, Pieter van Singel, Pieter ter Himpel ende Adriaan Corver, dienaren; mitsgaders Abraham van Lou, Andries Apostool, Salomon van Aldewerelt, Dirck Willinck, Hendrick Lambertyn, Jan Coerten, Pieter van Gelyn, Jan Claesz van Knodsenburg, Cornelis Corver, Egbert Jansz. blockfiel, Isaac Isaacksz. van Limborgh, Pieter Jansz Eylof, Jan Willemsz van Auveldinck, Jan Willemsz. Hell, Jan Kuycken, Lambertus Bidloo, Arent Vorsterman, Floris Claesz. Bergervis, Abraham Stockman, Egbert Jaspersz. Jacob Theulingh en Jacob Dircksz. voor haer selven, en de rato caverende voor Cornelis Bor, jegenwoordig nae Utrecht vertrocken, alle samen broederen van de vereenigde Vlaemsse, Vriesse en Hoogduytse Doopsgesinde Gemeente hier ter stede, die by de gesamentlycke gemeenten van de selve doopsgesinden, in alle de Steden van Hollant, Utrecht en elders, voor de rechte Gemeente met hen overeenkomende is erkent, en oversulcx het recht hebbende en behoudende, gelyck hun altyt gecompeteert heeft, ende noch is competerende tot de Vergaderplaets en aencleven van dien by de gewesen brouwerye van het Lam op de Singel, volgens de beschreyden van de oprechtinge en anders daer af synde, welcke Comparanten, in den naeme ende van wegen deselve Gemeente (als hiertoe, by expres besluyt hunner broederen in 't gemeen, op den 28 deser loopende maent, geauthoriseert ende gelast wesende) verclaerden, geresolveert te syn, om te submitteren ende over te geven, gelyck sy, geheel, alingh ende al, submitteeren en overgeven by desen, ter arbitrage en uytspraken van haer Ed. Groot-achtb. d' Heeren Burgermeesteren en Regeerders deser Stad Amsterdam alle soodanige questien en verschillen, als openstaende syn tusschen henlieden Comparanten, in qualité als boven ter eenre, en Jaye Jayesz Coopman, Govert van den Wyngaert, Dr. Galenus Abrahamsz, David Spruyt, en de verdere met hun van de algemeene belydenisse der vereenigde Vlaemsche, Vriesse en Hoogduytse Doopsgesinde Gemeente afgeweken broederen ter andere syde, wegens de middelen, roerende en onroerende goederen, actien, crediten en gerechtigheden, die de voorsz. Gemeente eygendommelyk is hebbende, ende hen van deselve persoonen onthouden werden; ten eynde hare hooggemelte Ed. Groot-achtb. selfs, ofte hare Gecommitteerden uyt hunnen name, in en over de gemelte questien en pretensien, metten gevolge en aencleve van dien, soodanig gelieven te handelen, arbitreren, decideren enz. als haer Ed. Groot-achtb. ofte derselver Gecommitteerden, nae recht, reden en billickheyt, sullen verstaen te behooren, belovende sy Comparanten, in voorsz. qualité, voor hun en deselve hare Gemeente, onwederroepelyk voor aengenaem en van waerde te sullen houden, alle 't gene uyt crachte deser gedaen en verricht sal werden, sonder daertegen immermeer te doen, of gedogen gedaen te werden, direct off indirect, in rechte noch daer buyten, op eenigerhande maniere, renuncierende ten dien eynde wel expresselick alle benefitien en privilegien als van relief, reductie, appél en alle andere behulpmiddelen, die hen Comparanten eenighsints in Contraventie deses te bate soude mogen comen, of revocabel maken, onder verbant van alle de middelen der voorsz. hare Gemeente, hebbende ofte gekrygende, die submitterende ten bedwang van alle rechten en rechteren, en specialyck den Ed. Hove van Hollant: authoriserende de Comparanten uyt hun tot et verder vervolgen deses, en alles wyders te verrichten wat eenighsints vereyscht sal syn, namelyck uyt de dienaren, Laurens Hendriksz. Isaac van Limburg, Gerrit Kuycken, Gerrit van Gelyn met Hans Vlaming, en uyt de Ledematen, Salomon van Aldewerelt, Pieter van Gelyn, Abraham Stockman, Andries Apostol en Hendrick Lambertyn, te saemen, en het meerder getal van hen voor 't geheel. Wel-

BYLAAGEN Lt. C.

ver-

Bylaagen Lr. C.

verſtaende, dat Laurens Hendricksz en Gerrit Kuycken deſe acte niet en ſal prejudicieren in hare qualiteyt als geſurrogeerde executeurs van den Teſtamente en voogden over d'onmondige erfgenaemen van Herman Hendrixsz. Warendorp en Chriſtina Raſſelaers. Aldus gedaen binnen deſer voorſz. Stadt Amſterdam, ter preſentie van David van der Meer en Nicolaes Brouwer, als getuygen, en hebben de Comparanten de minute ondertekent. Onder ſtont, quod atteſtor rogatus: getekend N. Listingh, Nots. publ. Bylaagen Lr. C.

Lr. D.

Lr. D. Authoriſatie *of Magtiging van Mr.* Petrus Cloeck, *Raad*, en Mrs. Jacob de la Mine *en* Paulus Bisschop, *Advokaaten, om de verſchillen onder de Vereenigde, Vlaamſche, Frieſche en Hoogduitſche Doopsgezinden by te leggen, of af te doen.* Gedagtekend den zesden January 1665. Lr. D.

Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amstelredamme, geſien ende geleſen hebbende zekere twee acten d'eene van de reſpective dienaren en Broeders der Vereenigde Vlaemſe, Vrieſe ende Hoogduytſe Doopsgeſinde Gemeente hier ter Stede, haer Vergaderinge houdende op de Cingel by de geweſene brouwery van 't Lam, gepaſſeert voor den Notaris Jeuriaen de Vos alhier, op den 28 en 29 December leſtleden, d'andere van de reſpective dienaren en Broeders van de Vereenigde Vlaemſe Vrieſe en Hoogduytſe Doopsgeſinde Gemeente insgelyx hier ter Stede, houdende hare Vergaderinghe op de Cingel, in 't huys toebehoort hebbende de Weduwe van den Heere Burgermeeſter Geelvinck, gepaſſeert voor den Notaris Mr. Nicolaes Liſtinck alhier, op den leſten December voorſz. beyde deſelve acten (die alhier in t 5e Groot Memoriaell fo. 161. vervolgens zyn geregiſtreert) reciproquelyk medebrengende volcomene ſubmiſſie ende overgevinge t'onſer arbitrage en uytſprake off van onſe Gecommitteerdens van alle zoodanige queſtien en verſchillen, als openſtaende zyn tuſſchen partyen voornoemt, breder in deſelve Actens vermeldt; Zoo is t, dat wy goedgevonden hebben te ſubſtitueren en committeren, gelyck wy ſubſtitueren en committeren by deſen de hr. Mr. Petrus Cloeck, Raad deſer Stadt, midsgaders d'E. Mr. Jacob de la Mine en Paulus Biſſchop, Advocaten; omme in onſen name de voorſz. parthyen, naar inhoudt van de gemelte twee Actens, te horen, en in gevolge over hare queſtien, verſchillen en pretenſien zoodanige uytſpraeck en deciſie te doen, als zy Gecommitteerdens na recht, reden en billickheyt zullen verſtaen te behoren. Actum in Amſtelredamme, den 6 January Ao. 1665.

Lr. E.

Lr. E. *Twee Reſolutien der Heeren Staaten van Holland en Weſtfriesland van den* 21 *en* 30 *September des jaars* 1648, *betreffende de* Vergadering *der* Collegianten, *te Amſterdam.* Lr. E.

No. 1.

Is in de Vergaderinghe verſcheenen de Heer Raedsheer Foreeſt, en heeft rapport gedaen van de notabelſte ſaecken in de Sinode van Zuyd-Hollandt, laetſt tot Delff gehouden, gepaſſeert, refererende onder anderen, dat in de voorſchreeve Sinode notificatie was ghedaen, dat binnen ſeeckere Stadt van Hollandt een Collegie van Socinianen was aengeſteldt. Waer op zynde gedelibereert, is goedt gevonden, dat de Heer Foreeſt van wegen haer Edele Groot Mog. ſal werden verſocht explicité te willen verklaren, wat van het voorſchreve Collegie der Socinianen, in ſeeckerheydt kan werden opghenomen, ende in wat Stadt het ſelve is opgerecht, omme de voorſchreve nader openinghe verſtaen zynde, vorder te mogen werden gedelibereert, wat dienthalven ten meeſten dienſte van den Lande ſal dienen te werden ghedaen.

Is wyders het voorſz. rapport aengenomen voor notificatie, en na welgemelte Heer hadt over gheleydt de Acte Sinodale, is bedanckt en gedimitteert.

No. 2.

Is in de Vergaderinghe (des verſocht zynde) gekomen de Raedsheer Foreeſt, ende van wegen deſelve verſocht zynde, nader te verklaren wat hem kennelick is van het Seminarium, ofte Collegie der Socinianen, daer van by hem in ſyn rapport over de Sinode van Zuydt-Hollandt, in het generael mentie was maeckende, ende gereſolveert, dat in het voorſchreve Sinode was verhaeldt, het voorſchreve Seminarium in eenige Stadt van Hollandt te reſideren, heeft verhael ghedaen, als dat de Gecommitteerden van wegen de Stad Breda, in de opghemelte Synode van het voorſchreve Sociniaens Seminarium mentie hadde gemaeckt, ſeggende het ſelve in de Stadt Amſterdam te reſideren; ende dat de voorſchreve Socinianen, van de Heeren Magiſtraten derſelve Stad hadden verſocht, aldaer haer domicilie te mogen continueren; Dat Dominus Rudolphus Petri, in de voorſz. Synode preſent zynde, daer op was verſocht de Vergaderinge te berichten: dat deſelve daerop hadde verklaerdt geen kenniſſe te hebben, binnen de Stadt van Amſterdam eenigh Collegie van Socinianen te weſen, maer wel dat den Kercken-Raedt aldaer, aen de Magiſtraet hadden vertoont, dat binnen Reynsburgh een Vergaderinghe van verſcheyde Secten begon in ſwangh te gaen: doch vorder niet te weten wat in 't voorſz. werck was gedaen, refererende hem vorder tot de Acta Synodalia, en is daermede meer-gemelte Raeds-Heer Foreeſt bedanckt en gedimitteert.

De Heeren van Amſterdam hier op verſocht zynde, ſigh te verklaren wat van de voorſchreve gelegentheydt mochte weſen, hebben gheſeydt geen kenniſſe te hebben, dat in hare Stad een Seminarium der Socinianen ſoude weſen, maer wel, den tydt van twee jaeren geleden, haerluyden voor te zyn gekomen, dat aldaer doen ſekere Vergadering van Mennoniſten ſigh openbaerde, ende dat de Heeren van Amſterdam daer over ſoodanighe ordre hadden geſteldt, dat de Predicanten van hare Stadt diesaengaende contentement hadden genomen: ende hebben de Leden daerop verſtaen, dat de voorſz. ſake daer by ſal werden gelaten.

L^r. F.

BYLAAGEN L^r. F.

Aflaatsbrief van den algemeenen Stedehouder des Bisschops van Utrecht, ten behoeve van zulken, die de Kapel van 't Begynhof, te Amsterdam, op zekere Feestdagen, Godsdienstiglyk, zouden komen bezoeken. Gedagtekend den vyfden July des jaars 1426.

Universis sancte matris ecclesie filiis ad quos presentes litere pervenerint Fr. Henricus Dei et Apostolice sedis gratia Episcopus rosensis Reverendi in Christo patris ac domini domini Swederi eadem gratia Episcopi Trajectensis in pontificalibus Vicarius generalis salutem in domino sempiternam Splendor paterne glorie qui sua mundum illuminat ineffabili claritate pia vota fidelium de clementissima eius maiestate sperancium tunc etiam precipue benigno favore prosequimur cum deuota ipsorum humilitas sanctorum meritis et precibus adiuvatur. Cupientes igitur domino populum reddere acceptabilem et bonorum operum sectatorem fideles ipsos ad complacendum sibi quasi quibusdam allectiuis muneribus Indulgentiis et remissionibus invitamus ut exinde diuine gratie reddantur aptiores. Et ut Capella Begynarum sita in parochia noue ecclesie oppidi de Amstelredamme Traiectensis dyoceseos a Christi fidelibus fundata nec non vna monstrancia deaurata in qua vt a fide dignis percepimus de ligno domini nostri jhesu christi cum reliquiis sanctorum sit incluſum per nos cum sollempnitate sit consecrata, congruis frequentetur honoribus, et Christi fideles eo liberius causa devocionis ad ipsam Capellam et ad venerabilem crucem domini venerandam confluant et pro edificatione Capelle predicte manus porrexerint adiutrices quo maioris dono gratie se conspexerint esse refectos de omnipotentis dei misericordia et beatorum petri et pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omn bus vere penitentibus et confessis, qui in natiuitatis, Circumcisionis, Epyphanie, Parascheues, Resurrectionis, Ascensionis, Penthecostes, Trinitatis, et Corporis domini nostri jhesu christi, nec non natiuitatis, assumptionis, annunciationis, concepcionis, purificationis et visitacionis beate marie virginis natiuitatis beate johannis baptiste beatorum petri et pauli atque andree johannis ewangeliste atque omnium aliorum apostolorum et ewangelistarum, Invencionis et Exaltacionis sancte crucis, sancti michaelis archangeli In festo omnium sanctorum, et commemoratione animarum sanctorum innocentum Sanctorumque Stephani, laurencii et innocencii martyrum, Sanctorum nycolai, martini, willebrordi Confessorum. Sancte marie magdalene, sancte anne, Sanctarum Katharine, barbare, agnetis, dorothee, margarete virginum festiuitatibus Et per octauas predictarum festivitatum octavas habencium singulisque diebus dominicis dictam Capellam deuote visitaverint et ante crucem predictam flexis genibus ter pater noster *et* aue marie *deuote dixerint totiens quotiens hoc fecerint quadraginta dies de iniunctis eis penitenciis misericorditer in domino relaxamus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum pontificale presentibus est appensum. Datum Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto mensis Julii die quinta.*

dat is:

„ Aan alle kinderen van de Heilige Moeder de
„ Kerke, welken deeze brief ter hand komen
„ zal, wenscht Fr. Henrik, by der genade Gods
„ en des Apostolischen Stoels, Bisschop van Ro-
„ sa, en in Bisschoppelyke zaaken algemeene
„ Stedehouder van den eerwaardigen Vader in
„ Christus, den Heere Zweder, by der zelfde
„ genade, Bisschop van Utrecht, altoosduurend
„ heil in den Heere. De godvrugtige geloften
„ der geloovigen, die op Gods goedertieren ma-
„ jesteit vertrouwen, strekken tot luister zyner
„ Vaderlyke heerlykheid, die de wereld met
„ eenen onuitspreekbaaren glans, verlicht. Ook
„ bewyzen wy hun gaarne onze gunst, inzon-
„ derheid dan, wanneer hunne Godsdienstige
„ ootmoedigheid, door de verdiensten der hei-
„ ligen en door gebeden, ondersteund wordt.
„ Waarom wy dan ook, het volk Gode aenge-
„ naam en tot betragters van goede werken wil-
„ lende maaken, de geloovigen zelven, door
„ Aflaaten en beloften van vergiffenis, als door
„ zekere inneemende geschenken, nodigen, om
„ ten dien einde mede te werken, op dat zy zel-
„ ven ook daardoor des te bekwaamer mogen
„ worden, tot het ontvangen der Goddelyke ge-
„ nade. En op dat de Kapel der Begynen, gele-
„ gen in het Kerspel van de nieuwe Kerke der Stad
„ Amstelredamme, in het Bisdom van Utrecht,
„ door Christgeloovigen gestigt, en begiftigd met
„ eene vergulde Remonstrantie, waarin, gelyk
„ wy van geloofwaardige luiden verstaan hebben,
„ iet van 't kruis onzes heeren Jezus Christus, en
„ eenige overblyffelen der heiligen beslooten
„ zyn, en die door ons pleg iglyk gewyd is, met
„ betaamelyke eere bezogt worde; en op dat de
„ Christgeloovigen, ter oefeninge van den Gods-
„ dienst, te gereeder tot de Kapelle zelve, en
„ om aldaar het eerwaardige kruis des Heeren te
„ eeren, samenvloeijen; en op dat zy, tot op-
„ bouwinge der gemelde Kapelle, de behulpzaa-
„ me hand zouden bieden, naar gelang dat zy be-
„ vinden zouden, van grooter genade-gaaven deel-
„ genooten geworden te zyn; zo hebben wy,
„ vertrouwende op de barmhertigheid van den
„ almagtigen God, en op het gezag zyner Apos-
„ telen de gelukzalige Petrus en Paulus, allen, die,
„ waarlyk boetvaardig zynde, en gebiegt hebben-
„ de, op Kersttyd, op den Feestdag der Besny-
„ nisse, of Drie Koningen, op goeden Vrydag, op
„ Paaschdag, op Hemelvaartsdag, op Pinksteren,
„ op H. Drievuldigheidsdag, op H. Sacraments-
„ dag, op de Feestdagen van de geboorte, hemel-
„ vaart, boodschap, ontvangenis, reiniging en be-
„ zoeking der gelukzalige maagd Maria, op den
„ dag der geboorte van den gelukzaligen Joannes
„ den Dooper, van de gelukzalige Petrus en Pau-
„ lus, van Andreas, van Joannes den Evangelist,
„ en van alle andere Apostelen en Evangelisten,
„ op de dagen der Vindinge en Verheffinge van het
„ H. kruis, op den dag van S. Michiel, den Opper-
„ engel, op Allerheiligendag, op Allerzielendag,
„ op de Feestdagen der H. Martelaaren Steven,
„ Laurens en Innocent, der Heilige Belyderen,
„ Nicolaas, Maarten en Willebrord; der Heilige
„ Maria Magdalena, der Heilige Anna, der Hei-
„ lige Maagden Katharina, Barbara, Agniet, Do-
„ rothea, en Margareet; op de Octaven van zul-
„ ken onder de opgetelde Feestdagen, die octa-
„ ven hebben, en op alle Zondagen, de gemelde
„ Kapel Godsdienstiglyk bezoeken, en voor het
„ gedagte kruis, met geboogen knieën, drie *Pater
„ nosters* en eene *Ave Maria*, eerbiediglyk, op-
„ zeggen zullen, zo dikwils zy dit zullen doen,
„ barmhertiglyk in den Heere, veertig dagen
„ aflaat van de hun opgelegde boete toegestaan. In
„ oirkonde waarvan, ons Bisschoppelyk Zegel aan
„ deezen gehegt is. Gegeven in 't jaar des Heeren
„ eenduizend vierhonderd zes en twintig, op den
„ vyfden July.

DER-

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

VIERDE BOEK.

GODSHUIZEN EN GODSDIENSTIGE GESTIGTEN.

I.

GASTHUIS *en* PESTHUIS.

Overgang tot de beschryving der Godshuizen eerstelyk van het Gasthuis en Pesthuis.

Na 't beschryven der Kerken en der Kerkbestieringe, gaan wy nu over tot het beschryven van de overige openbaare GODSHUIZEN, meest naar den rang, welken zy, sedert veele jaaren, in de jaarlykſche *Naamwyzers der Regeeringe*, gehad hebben, eenen aanvang maakende met het GASTHUIS, een van de oudste gestigten der Stad.

Oudste Gasthuizen hier ter Stede.

Voor de tyden der Hervorminge, waren 'er drie Gasthuizen te Amsterdam, het *Oude, Heiligen-Geests-* of *S. Elizabets-Gasthuis*, aan *de Plaats* of Dam, naast het oude Stadhuis; het *S. Pieters-Gasthuis*, in de Nes, en het *Lieve-Vrouwen-Gasthuis*, op den Nieuwen Dyk, aan de westzyde. Een vierde, *der Heyliger Stede Gasthuis* genaamd (*a*), is, eigenlyk, een *Oude-mannen-* of *Vrouwen-huis*, en geen *Ziekenhuis* geweest: in welken laatsten zin, wy hier het woord *Gasthuis*, bepaaldelyk, neemen. Wy hebben, reeds by eene andere gelegenheid, van deeze drie Gasthuizen eenig berigt gegeven (*b*). Doch 't zal niet ondienstig zyn, dat wy 'er, hier, nog eenige byzonderheden byvoegen.

Oude, H. Geests-, of S. Elizabets-Gasthuis.

Het *oude Gasthuis* is, omtrent het midden der veertiende eeuwe, reeds in wezen geweest, alzo men blyk heeft, dat Paus *Innocentius de VI.*, op den zeven en twintigsten October van het negende jaar zyner Regeeringe, welk op het jaar 1361 valt, aflaat verleend heeft aan allen, die het zelve, op zekere Heilige dagen, zouden komen bezoeken; welke aflaat, nevens veele anderen, in 't jaar 1488, overgebragt is in het S. Pieters Gasthuis (*c*); veelligt, om dat het oude Gasthuis, toen reeds, grootendeels ten minste, aan het Stadhuis getrokken was, en dus, niet zo bekwaamlyk, Godsdienstiglyk, bezogt kon worden. Het oude Gasthuis was, gelyk, van ouds, doorgaands, plagt te geschieden, opgeregt, door een Gilde van milddaadige luiden, aan eenigen van welken, het bestier en de zorg voor het onderhoud van 't Gestigt toevertrouwd werdt. Men noemde dit Gilde het *Gasthuis-Gilde*, en het hieldt eene jaarlykſche maaltyd, tot welke, ieder Gildebroeder drie groot omleide, behalven een groot *te Jairsanc* (*d*). Het Gasthuis, waar van wy spreeken, was, in 't jaar 1371, nog het eenigste hier ter Stede: 't welk daaruit genoegzaam af te neemen is, dat het, blootelyk, *het Gasthuis*, zonder eenige onderscheiding, genoemd wordt, in de Overeenkomst van dat jaar, met de *Bewaarers van de Heilige Stede* (*e*). 't Is zeker genoeg, dat dit Gasthuis, welks Gasthuismeesters ik, in 't jaar 1484, nog afzonderlyk genoemd vinde, voor het einde der vyftiende eeuwe, vereenigd werdt met het S. Pieters-Gasthuis (*f*); schoon het gebouw, welk aan het Stadhuis getrokken werdt, nog veele jaaren, in stand bleef. Veelligt, hadt men 't, al voor de vereeniging, gedeeltelyk, tot weereldlyk gebruik doen dienen, en, vermoedelyk, onder anderen, om misdaadigen, voor eenigen tyd, op te sluiten, gelyk daartoe de Gasthuizen, in sommige Steden van Holland, nog tegenwoordig, gebruikt worden: en zal men daarin dan de reden moeten zoeken van de benaaming van *Gasthuus-boeven*, die, in de oude Keuren, meermaalen, voorkomt, in dezelfde betekenis, als men

GASTHUIS *en* PESTHUIS.

(*a*) Renteboekjes van 't oude Gasthuis van 1457 en 1459.
(*b*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 19, 26, 27, 28.
(*c*) *Uit een* Afschrift *of* Uittrekſel eener Bulle van Innocentius den VIII. *met een* onderschrift, *getrokken uit de* Bullen van Innocentius den VI. enz. *gemaakt door* IMANUS RUTGHERI TROYAES, pr. *MS.*
(*d*) Renteboekje, *getek.* B. *berustende in het Gasthuis.*
(*e*) Handv. *bl.* 421. en *hier voor* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 126.
(*f*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI *p.* 5.

GASTHUIS en PESTHUIS.

men nu die van *Rasphuisboeven* gebruikt (*g*). Wat hier van zy; ik vind, in zeker *Renteboek van 't Vrouwen-Gasthuis*, welk nog in 't Gasthuis voorhanden is, omtrent het jaar 1505, gewaagd van eene maaking aan *de twee gasthuysen*, ten duidelyken bewyze, dat het oude Gasthuis toen niet meer op zig zelf beſtondt.

S. Pieters-Gasthuis.

Het *S. Pieters-Gasthuis* is, vermoedelyk, niet veele jaaren jonger geweeſt, dan het oude, of S. Elizabets-, of Heilige-Geests-Gasthuis. Uit eenen Brief van den Proviſeur en Deken van Amſtelland van den jaare 1382, blykt, dat toen reeds in ſtand was een *Gilde* of *Broederſchap van S. Pieter*, waarvan *Proviſeurs* of Overmans waren *Frank Dirksz.*, *Claas Pyl*, *Claas Woutersz.* en *Wermbold Jacobsz.* Ook vind ik, in twee Schepenenbrieven van de jaaren 1384 en 1395, die in 't Leproozenhuis beruſten, van *Oudermans* of *Ouermans van Sinte Pieters ghilde* gewaagd. Ik ſtel vaſt, dat dit een Viſſchers-Gilde geweeſt is, alzo dezelfde naam, nog tegenwoordig, aan het Viſſchers-, Viſchverkoopers- en Viſchverkoopſters-Gilde is bygebleeven. Ook is 'er, in het tegenwoordige Gasthuis, nog een Latynſche brief van den twaalfden July des jaars 1393 voorhanden, waarin de bovengemelde *Wermbold Jacobsz.* genoemd wordt *een Zoon van Jacob den Viſſcher* [*Wermboldus filius Jacobi Piſcatoris.*] Dit Gilde hadt eene Kapel geſtigt, die, in eenen Schepenen-Brief van den jaare 1385, insgelyks nog, in het tegenwoordige Gasthuis, beruſtende, *Sinte Pieters Kerk* genoemd wordt. Wy hebben, reeds te vooren (*h*), aangetekend, dat deeze Kerk, tegenwoordig, de groote Vleeſchhal is. Tegen over de S. Pieters Kapelle of Kerk, werdt, door de zelfde Broederſchap, een Gasthuis opgeregt, welk ik allereerſt genoemd vind, in eenen Schepenen-Brief van den dertienden Auguſtus des jaars 1401; doch 't gene, vermoedelyk, toen al eenige jaaren geſtaan hadt. Immers *die gasthuysen-meeſters, alze van den heylighen gheeſte ende van Sinte Peter*, worden genoemd, in eene Keur, die geboekt ſtaat, voor eene Keur van den jaare 1399 (*i*). 't S. Pieters-Gasthuis beweerde, omtrent den jaare 1469, en ſedert, een oud regt gehad te hebben op de Dams-ſluis, die, in 't jaar 1370, aan den Prieſter, *Reinier Simonszoon*, geſchonken was (*k*), en die de Stad, ſedert, naar zig genomen hadt, tegen betaaling van eenen halven nobel 's jaars aan 't Gasthuis (*l*). De Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe Kerke op 't Hof in den Haage gaven, in 't jaar 1492, aan 't S. Pieters-Gasthuis verlof, om de Kranken, die aldaar ſtierven, te mogen begraaven. 't Blykt, wyders, uit oude aantekeningen in het tegenwoordige Gasthuis, dat het S. Pieters-Gasthuis in de Nes in een Mannen- en Vrouwen-Gasthuis onderſcheiden was, en dat 'er, in beide, ook Proveniers ontvangen werden. Voorts, was 'er, tuſſchen 't Gasthuis en 't Cellebroeders-Klooſter, ook een *Peſtilentiehuys* gebouwd, agter welk Huis, in 't jaar 1563, eene plaats tot een Kerkhof werdt geſchikt, welk, op den zeven en twintigſten May des gemelden jaars, door *Nicolaus a nova terra* of *van Nieuw-Land*, eerſten Biſſchop van Haarlem, gewyd werdt. De doodkiſten, die, hier, omtrent het jaar 1721, gevonden werden (*m*), zyn, vermoedelyk, op dit Kerkhof, geplaatſt geweeſt. De Vroedſchap hadt, in 't jaar 1558, zynde eenen zwaaren Peſt-tyd, reeds beſlooten, het S. Pieters-Gasthuis geheel tot een Peſthuis te gebruiken (*n*). Doch dit beſluit is, vermoedelyk, niet uitgevoerd. De vereeniging van het oude of S. Elizabets- en het S. Pieters-Gasthuis ſchynt, in 't jaar 1493, reeds geſchied te zyn, alzo, by eenen Schepenen-Brief van den zevenden December des gemelden jaars, eenige goederen opgedraagen worden aan de Huiszittenmeeſteren aan de nieuwe zyde, mids zy daaruit eene jaarlykſche uitkeering aan de armen deeden; doch, zo zy hierin nalaatig bleeven, verbeurden zy, *tot een eeuwige peene, de ſomme van vyftich gouden koeruorſten rynsguldens, daer of hebben ſal die van Sinte peters en ſinte Elyſabeths gaſthuys ſes ende twyntich gouden gulden, onſe Lieuen Vrouwen Gaſthuys veertien gouden gulden en de Memorie-meeſters van ons Vrouwe parochie, allen binnen deſer Stede, totten ghemenen prieſteren behouff, tien gouden gulden* (*o*). De twee Gasthuizen bleeven vereenigd; doch de naam van *S. Pieters-Gasthuis* is, ſedert, genoegzaam alleen, in gebruik gebleeven.

GASTHUIS en PESTHUIS.

Lieve-Vrouwen-Gasthuis.

Het *Lieve Vrouwen-Gasthuis*, op den Nieuwendyk, wordt, zo ver my gebleeken is, niet vroeger gemeld, dan in eene Keure, die, vermoedelyk, tot het begin van de vyftiende eeuwe, gebragt moet worden, en aldus luidt: *Item ſoo wes huyſinghe ende erve die Canoniſſen, die Bagynen, die heylighe Stede, die Gaſthuyſen, als van den heyligen Geeſt ende van Sinte Peter, off onſer Vrouwen Capelle, hebben willen, dat ſullen zy hebben tot des gerechts ſegghen, indien dat dat gherechte dunct,*

(*g*) Keurb. A. *f.* 113 *verſo*, 128.
(*h*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 39.
(*i*) Keurb. A. *f.* 7.
(*k*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 56.
(*l*) Renteb. *getek.* A. *en* Renteb. *genaamd* dat grote Regyſter, *beruſtende in 't Gaſthuis.*
(*m*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 20.
(*n*) Reſol. Vroedſch. N. 1. 29 *Juny* 1558.
(*o*) *Uit het* Gasthuis, *Laade* LXXII.

Gasthuis en Pesthuis.

dunct, dat zy dien behoeven ende nootdruftich zyn (*p*). In een oud Renteboekje, berustende in het Leproozenhuis, wordt het *Vrouwen-Gasthuis*, op het jaar 1421, uitdrukkelyk genoemd. Ook vind ik het vermeld, in Schepenen-Brieven van de jaaren 1432 en 1450. Wy gedraagen ons, wyders, aan 't gene wy, in het *eerste Deel* (*q*), wegens het Vrouwen-Gasthuis, hebben aangetekend.

De vereenigde oude S. Pieters- en Lieve Vrouwen-Gasthuizen worden in de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen overgebragt.

De verandering der Regeeringe des jaars 1578, gaf gelegenheid, tot het samenvoegen en verplaatsen der twee gemelde Gasthuizen, het S. Pieters-Gasthuis, welk, te vooren al, met het oude Gasthuis, vereenigd was, en het Lieve-Vrouwen-Gasthuis. De Gasthuismeesters van de twee Gasthuizen slooten toen een verdrag met de oude en nieuwe Nonnen, die, in alles, omtrent vyftig sterk waren, en haare Kloosters en derzelver inkomsten, aan de Gasthuismeesters afstonden, mids genietende den Huisraad, Huisvestinge en jaarlyksch onderhoud. 't Verdrag werdt, den elfden en dertienden October des gemelden jaars, door de Nonnen, getekend. De kwytschelding geschiedde voor Schepenen, op den vyf en twintigsten der zelfde maand, en Willem, Prins van Oranje, Stadhouder van Holland, gaf, op den negen en twintigsten en dertigsten December des zelfden jaars, aan de gantsche handeling, zyne toestemming (*r*). De beide Kloosters hadden, omtrent twee maanden te vooren, de staaten hunner inkomsten en lasten aan Burgemeesteren overgeleverd; doch hielden 'er dubbelden van, die nog, in 't Gasthuis, voorhanden zyn. Onder dat der oude Nonnen, staat deeze merkwaardige aantekening: *Deeze inventarius der goederen met die namen der susteren hebben wy op 't Stadhuys gebrocht an die borghermeesters, daer toe gedwongen wesende, den 4 Augusto* 1578. Ondertusschen, is my, uit het oorsprongkelyk *Ontfanck- ende betalingboek* der *Gasthuysvaderen*, van 't jaar 1579 tot het jaar 1582, gebleeken, dat, aan de Nonnen, volgens de overeenkomst, van twee en veertig tot honderd en twintig guldens jaarlyks, tot onderhoud, is toegedeeld.

Oude gelegenheid der zerkloosteren.

Wy hebben van de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen, reeds by eene andere gelegenheid (*s*), kortelyk, gewaagd. Hier voegenwe 'er alleenlyk by, dat het Klooster der oude Nonnen, welk, eerst in 't jaar 1389, door *Ziborch Dyrc Coeps dochter*, *Wilborch Meynaert Cupers dochter*, *Lobbe Grobben* en *Gheertruut Splinters dochter* (*t*), even buiten de Stad, gestigt was, en daarom, in eenen Brief van den negentienden September des jaars 1399, beschreeven wordt, als gelegen *binnen der vrihede van Amstelredamme*, ten tyde der overdragt, stondt, tusschen de Stads graft, nu den Kloveniers-Burgwal, ten oosten, en den Oude-zyds-Agterburgwal, en de sloot nevens het tegenwoordig Oude-zyds-Heeren-Logement, ten westen. De Kerk van dit Klooster stondt, daar nu de gang van 't Gasthuis is, en, zuidwaards van de Kerke, lag de Boomgaard der oude Nonnen, die, in brieven van den jaare 1395, *der Zusteren houe* genoemd wordt. De sloot, van welke wy spreeken, scheidde het Klooster der oude Nonnen van het Klooster der nieuwe Nonnen, welk, westwaards, door den Amstel, nu hier de *Oude Turfmarkt* geheeten, bepaald was, en noordwaards, door de plaats, daar de Stads Timmertuin plagt te zyn, en voorts, door den Grimburgwal, beslooten werdt. Zuidwaards, werdt het, door het gestigt, welk men nu het *Gasthuis-hof* noemt, en welk toen een voornaam gedeelte van het Klooster uitmaakte, gescheiden van eenige Burgerwooningen, die hier gebouwd waren. Vermoedelyk, is de Kerk of Kapel van dit Klooster, aan welke, reeds in 't jaar 1421, aflaat verleend was (*u*), in den grooten brand des jaars 1452, vernield geworden. Immers, men heeft nog eenen Latynschen Brief van den twintigsten Maart des jaars 1455, waarin Rudolf van Diephout, Bisschop van Utrecht, den Nonnen van het Klooster *die Lely* verlof geeft, om, in de plaats van haare *verbrande Kerk*, eene andere te stigten (*v*).

Gasthuis en Pesthuis.

Zy worden, tot een Mannen- en Vrouwen-Gasthuis, bekwaam gemaakt.

Terstond na dat de overeenkomst, tusschen de Gasthuismeesteren der twee Gasthuizen, en de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen getroffen was, werden de zieke mannen, uit het S. Pieters-Gasthuis, overgebragt in het Klooster der nieuwe Nonnen, welker Kerk tot een Zieken-vertrek geschikt, en met bedsteden en andere noodwendigheden voorzien werdt. 't Liep aan, tot in 't jaar 1582, eer de kranke vrouwen, uit het Lieve-Vrouwen-Gasthuis, op den Nieuwendyk, geplaatst werden, in het Klooster der oude Nonnen, wordende de Kerk van het zelve ook tot een Zieken-vertrek bekwaam gemaakt. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1586, een Gasthuis voor kranke Soldaaten te stigten, ten

Aanleg van een Soldaaten-Gasthuis.

(*p*) Keurb. A. *f.* 9.
(*q*) I. *Boek*, *bl.* 26.
(*r*) *Uit de* oorsprongkelyke Beschciden, *berustende in 't Gasthuis.* Zie ook Domselaer, IV. *Boek*, *bl.* 112. Commelin, *bl.* 545.
(*s*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 21, 22.
(*t*) Schepenen-Brief *van* 1 *April* 1389. *in 't Gasthuis.*
(*u*) *Uit den* Oorsprongkelyken Aflaatsbrief, *berustende in 't Gasthuis.*
(*v*) Uit den Oorsprongkel. Brief *in 't Gasthuis*, en *uit* een boek aldaar, *genaamd* Dubbelde der Brieven van de nieuwe Nonnen *of* St. Dionysius Convent *p.* 4.

GASTHUIS en PESTHUIS.

ten weſten van de Kerke der oude Nonnen (*w*): en dit werk werdt, in 't volgende jaar, voltrokken: 't welk wy hier te liever melden, om dat ſommigen (*x*) het ſtigten van dit Soldaaten-huis, ten onregte, aan den Graave van Leiceſter toegeſchreeven hebben. Het werdt, nogtans, het *Engelſche Huis* genaamd (*y*), waarſchynlyk, om dat 'er, in 't eerſt, veele Engelſche ſoldaaten, die toen in 's Lands dienſt waren, in geplaatſt werden.

Huizen van 't Gaſthuis op den Kloveniersburgwal en oude Turfmarkt.

De Gaſthuismeeſters van het Lieve-Vrouwen-Gaſthuis, ten dien tyde, beſlooten hebbende, de Lieve-Vrouwen Kapel, die tegen over het Gaſthuis ſtondt, tot Burgerwooningen te vertimmeren; werdt, by de Vroedſchap, vaſtgeſteld, de Vrouwenſteeg, die zeer eng was, en op welks hoek, de gemelde Kapel ſtondt, te doen verwyden (*z*); gelyk, ſedert, geſchiedde. In 't jaar 1645, werdt, ter gelegenheid van den brand der Nieuwe Kerke, het Mannen-Gaſthuis, tot eene Kerk, bekwaam gemaakt, en het Soldaaten-huis, tot een Mannen-Gaſthuis, geſchikt. In 't Vrouwen-Gaſthuis, plagt, des Zondags nademiddags, ook gepredikt te worden; doch zulks is, in 't jaar 1655, afgeſchaft. In de jaaren 1603 en 1611, deeden de Regenten van 't Gaſthuis, op den grond van 't Godshuis, langs de oude veſt, nu den Kloveniers-burgwal, elf deftige huizen zetten, die zig, van den ingang naar 't Oude-Mannen- en Vrouwen-huis, ſtrekken, tot aan de nieuwe Doelenſtraat. Zy worden, in 't gemeen, *de Nommerhuizen* genaamd, om dat zy, boven de deuren, van *nommer* 1. tot 11. getekend waren. Doch twee deezer huizen N°. 1. en 2. zyn, reeds voor eenige jaaren, verkogt. Elf diergelyke huizen werden, in 't jaar 1642, ook langs de oude Turfmarkt, door de Regenten van 't Gaſthuis, van nieuws, opgetimmerd. Het *Gaſthuis-hof* werdt, ten zelfden tyde, herbouwd, met zes en twintig wooningen, rondsom eene langwerpige plaats, die, in 't midden, doorſneeden wordt van een' toegang naar de Gaſthuis-Kerke. Ter wederzyde van deezen toegang, legt een Bleekveld. De huuren van alle deeze wooningen maaken een aanmerkelyk gedeelte der inkomſten van het Gaſthuis uit. Burgemeeſteren en Raaden der Stad hebben, aan de Regenten van het Gaſthuis, op derzelver verzoek, meermaalen, verlof verleend, om eenigen hunner huizen en landeryen, zo tot afloſſinge van gemaakte ſchulden, als tot andere nuttige einden, te gelde te maaken (*a*). In 't jaar 1754, zyn ook, omtrent den ingang van 't Gaſthuis, verſcheiden' veranderingen gemaakt. Eenige huizen, ter zyde tegen den ingang naar den Baijerd en het Soldaaten-huis ſtaande, zyn, toen en ſedert, afgebroken, en met de plaats het Plein, *blyde hoek* genaamd, vergroot; waar nu de de ingang van de *Stads Apotheek* is, die toen, van agter de Stads Paardenſtal, derwaards werdt overgebragt. De gemeene muur, tuſſchen het Gaſthuis en Oude-Mannen-Huis, ter gelegenheid der herbouwinge van het laatſtgemelde, te zwak bevonden wordende, werdt, met bewilliging van Burgemeeſteren, den agt en twintigſten May des jaars 1755 gedagtekend, geheel aan de Regenten van het Gaſthuis overgelaaten, mids die van het Oude-Mannen-Huis de venſtergaten in dien muur, ten hunnen koſte, deeden digt metſelen (*b*).

GASTHUIS en PESTHUIS.

Wy komen nu tot eene byzondere beſchryving van het tegenwoordige GASTHUIS, welk nog, veeltyds, *S. Pieters-Gaſthuis* (1) genaamd wordt. Het heeft zynen ingang op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de ooſtzyde, digt naar 't zuidereinde, door eene aanzienlyke Poort, die, in 't jaar 1736, vernieuwd, en, van boven, met twee groote beelden, een' kranken man en vrouw vertoonende, en, door *Jan van Logteren*, uitgehouwen, verſierd is. Men komt, door deeze poort, in eenen langen, breeden, open gang: in welken, ter linkerzyde, de Burgerwooningen, die, zuidwaards, in de Poort van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-huis, welk naaſt het Gaſthuis ſtaat, door de Regenten van 't Gaſthuis, gebouwd zyn, licht ſchep-pen. Ter regterzyde, ziet men, meer binnenwaards dan voor de vertimmering des jaars 1754, den ingang van den *Baijerd*, zo ge-

Ingang van het Gaſthuis.

Baijerd.

Gaſthuis-Hof.

(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 25 *Octob.* 8 *Nov.* 1586.
(*x*) F. VON ZESEN *bl.* 326.
(*y*) *Zie* de Kaart van BALTH. FLORISZOON.
(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 20 *Maart* 1587.

(*a*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* S. 6 *Jan.* 1688. *f.* 4. *Lr.* AA. 13 *Dec.* 1700. *f.* 89.
(*b*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 205.

(1) Sommigen hebben aangetekend, dat het beeld, welk men, nu nog, op een der Stads pakhuizen, langs den Grimburgwal, weſtwaards van het Oude-zyds-Heeren-Logement, geplaatſt ziet, een S. Pieters beeld plagt te zyn; doch dat men, om eenigen te gemoet te komen, die zig ſtieten aan den eerbied, dien de Turfſchippers, in het doorvaaren der Grimneſſeſluis, naar of van de oude Turfmarkt, aan den Heilig beweezen, het beeld zyne ſleutels afgenomen, en eene Lauwerkrans opgezet heeft; in welken ſtaat, het, nog tegenwoordig, gezien wordt. Zie *Aantek. op* VONDELS *Hekeldigten* bl. 56. in *Octavo*. Doch als men aanmerkt, dat het S. Pieters Gaſthuis, eerſt na de verandering des jaars 1578, herwaards overgebragt is, zal 't, veelligt, niet zeer waarſchynlyk voorkomen, dat men, toen of laater, zou goedgevonden hebben, hier, een S. Pieters beeld te plaatſen; ſchoon, op het zegel van het Gaſthuis, welk, nog tegenwoordig, in gebruik is, een S. Pieter met de ſleutels is afgebeeld.

Gast-huis en Pest-huis.

genaamd, naar 't ſchynt, om dat 'er allerlei behoeftigen, zonder onderſcheid, in ontvangen, en drie nagten geherbergd worden. Men hadt zulk een Baijerd reeds in 't Lieve-Vrouwen-Gaſthuis gehad, gelyk my, uit zekere Quitantie der Regenten van het zelve van den een en twintigſten October des jaars 1573, en zelfs uit de oude *Rentebоeken*, gebleeken is. Pontanus (*c*) getuigt ook, dat aan 't S. Pieters-Gaſthuis in de Nes, in 't jaar 1504, een Baijerd, geſtigt is: 't welk ſommigen (*d*), ten onregte, van den Baijerd in het tegenwoordige Gaſthuis verſtaan hebben. In zeker oud *Rentebоekje van Sinte Pieters Capelle ende gaſthuſe*, nog tegenwoordig, in 't Gaſthuis, voorhanden, vind ik deeze woorden: *Item wy hebben ontfangen van meeſter pieter franſen een bedde in die beyert, den armen op te herbergen:* en in een ander, wordt geſproken van een huis *in gansoort*, nu de Nes, *naeſt onſe beyert*. Waaruit klaarlyk blykt, dat, ook in 't S. Pieters-Gaſthuis in de Nes, een Baijerd plagt te zyn. Boven den tegenwoordigen ingang van den Baijerd, leeſt men, 't gene, voormaals, voor den ouden ingang, plagt te ſtaan:

Drie nachten langer niet herberg ik die 't behoeft,
En houd de vierde uyt de ſcoiſters en 't geboeft.

Voorts, komt men, langs eene kleine open plaats, in een vierkant vertrek, met eene haardſtede of ſtookplaats in 't midden, die, rondsom, met banken omzet is. Mans- en Vrouwsperſoonen, voor af, tegen den avond, by den Vader van den Baijerd, onderzogt, en aangenomen zynde, worden, op deeze banken, geplaatſt; en getoefd, met de ſpyze, die de zieken hebben overgelaaten, en daarna, boven dit vertrek, te bedde gebragt, in krebben, geplaatſt in vier byzondere ſlaapvertrekken, twee voor mans-, en twee voor vrouwsperſoonen. Des morgens, worden zy, wederom uitgelaaten; doch zonder ontbyt, 't welk al, ſedert veele jaaren, agtergebleeven is. En op deeze wyze, drie nagten agtereen, geherbergd geweeſt zynde, worden zy, volgens de orde van 't huis, in zes weeken tyds, niet wederom in den Baijerd ingenomen: hoewel hierin, ſomtyds, om redenen, eenige oogluiking gebruikt wordt. Die in den Baijerd vernagten willen, moeten zig, des zomers, voor zes uuren, en des winters, voor zonnen-ondergang, voor de deur van den zelven, vervoegen. Die eenige beſmettelyke kwaal hebben, worden niet in den Baijerd ontvangen. Als de gaſten te bedde waren, plagten hunne kleederen, door de bedienden van den Baijerd, in manden vergaderd; voor de deuren der geſlooten ſlaapkamers geplaatſt, en des morgens wederom uitgeleverd te worden. Doch dit is nu buiten gebruik. De gaſten worden niet uitgelaaten, voor dat men, in de ſlaapvertrekken, onderzoek gedaan heeft, of 'er ook iet uit den Baijerd gemiſt wordt (*e*). By hun vertrek, krygen zy, veeltyds, eene vermaaning, om zig van Bedelaarye te onthouden. By den Baijerd, ſtaat een waſchhuis, een vatenhok en een rookhok.

Gast-huis en Pest-huis.

Even voorby den ouden ingang van den Baijerd; doch eer men aan den tegenwoordigen ingang komt, ſtaat het *Soldaaten-* nu het *Mannen-Gaſthuis*, welk, by de vertimmering van den jaare 1754, zeer veel verbeterd is. Het is een lang vertrek, ter wederzyde bezet met negen en veertig Bedſteden, twee van welken geſchikt zyn voor zuiken, die raazende koortſen hebben, of niet wel by 't hoofd bewaard zyn. 't Vertrek komt uit in eene lange gaandery, alwaar de Binnenvader en Binnenmoeder van 't Mannen-Gaſthuis hunne wooning hebben. Ook zyn hier een waſchhuis, en andere gemakken. Ten einde van den gang, in welken de ingang naar den Baijerd en't Mannen-Gaſthuis is, komt men, door een groote deur, die nogtans maar zeldzaam geopend wordt, en door eene poort aan de zuidzyde, boven welke, de ſleutel, het teken van S. Pieter, ſtaat, langs eene open plaats, daar de Poortier zyne wooning heeft, in 't *Vrouwen-Gaſthuis*, welk, in een midden-gebouw, zig ſtrekkende noord- en zuidwaards, en twee vleugels, die ooſtwaards loopen, verdeeld is. In een der vleugels, worden zulke vrouwsperſoonen gelegd, die hier in 't kraambedde gevallen zyn, of, buitens huis, verloſt zynde, herwaards gebragt worden. Ten einde van deezen vleugel, in 't ooſten, is een vertrek, daar de vrouwsperſoonen verloſt worden. Wyders, zyn 'er, aan 't Vrouwen-Gaſthuis, twee vertrekken gevoegd, waar de lyders van den ſteen geſneeden, en geplaatſt worden. Nog heeft men hier een waſchhuis, een turfhok, en andere vertrekken, tot nuttig gebruik. Langs de wanden van 't Mannen- en Vrouwen-Gaſthuis, voor de lichten boven de Bedſteden, loopen breede gaanderyen, die tot verſcheidenerlei gebruik dienen, en waarop, des noods, ook krebben zouden konnen geſteld worden. Het Vrouwen-Gaſthuis heeft in 't geheel zeven en tagtig Bedſteden, die rein

Mannen-Gaſthuis of Soldaaten-huis.

Vrouwen-Gaſthuis.

(*c*) *Libr.* II. *Cap.* V. *p.* 81.
(*d*) F. von Zesen, *bl.* 325.
(*e*) Handv. *bl.* 272.

GASTHUIS en PESTHUIS.

rein en net onderhouden worden, en nog eene Bedſtede, voor zulken, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn. Eene Binnenmoeder is 'er over 't Vrouwenhuis, die verſcheiden' dienſtmaagden heeft. Zy heeft eene afgezonderde verblyfplaats, ten einde van een der vleugels van 't gebouw. Uit het zelve, komt men, in de reeds gemelde lange, overdekte gaandery, ruſtende op ronde ſteenen pilaaren, en loopende langs de ſloot, die, eertyds, de twee Nonnen-Klooſters plagt te ſcheiden. In deeze gaandery, worden de lyders, die uitwendige ongemakken hebben, of gekwetſt zyn, onderzogt. Langs eene brug, die over de ſloot legt, treedt men in 't *Verbandhuis*, 't welk, eertyds, tot een Peſthuis diende, en waar nu allerlei uitwendige ongemakken, die voorwerpen der Heelkonſt zyn, beſmettelyken uitgenomen, genezen worden. Het is in een beneden- en bovenvertrek onderſcheiden. Het eerſte, voor mannen geſchikt, heeft negen en twintig Bedſteden: het tweede dient voor vrouwen. In het zelve, ſtaan, doorgaands, omtrent twintig open krebben. Agter 't Mannenvertrek, is een kleiner, daar zulken, die zwaare ongemakken hebben, gelegd worden. Men heeft ook, by 't Verbandhuis, een waſchhuis en bleekveld. Ook is, van buiten, tegen het zelve, een ſtookhuis voor den Apotheker getimmerd. Hieromtrent is ook een vertrek, daar ſomtyds Ontledingen geſchieden. Het opzigt over 't Verbandhuis is aan een' Binnenvader en Binnenmoeder toevertrouwd, die eenige bedienden onder zig hebben. De knegts van 't Verbandhuis haalen de onbekende drenkelingen en behoeftige dooden, met de Gaſthuiswagen, naar 't Verbandhuis; waar menze, eenigen tyd, in een vertrek, het *Doodenhuis* genaamd, nederlegt; waarna zy gekiſt, en, met de ſchuit, naar 't Kerkhof van 't Peſthuis, gebragt en begraaven worden. Weſtwaards van 't Verbandhuis, ontmoet men eene Timmerloots, en ooſtwaards, de Bakkery en de Brouwery. In 't Gaſthuis, wordt tweederlei brood gebakken, tarwenbrood, en brood, voor een derde, uit rogge, en voor twee derde, uit tarwe beſtaande. Doch men brouwt 'er driederlei bier, zwaar, middelbaar en dun. Het laatſte wordt veel, ten dienſte van zieke ingezetenen, die 't willen laaten haalen, uitgedeeld. Men betaalt 'er of niets voor, of eene gift, naar zyn welgevallen, in de Boſſen van 't Gaſthuis.

Verbandhuis.

Regenten-Kamer.

Aan de zuidzyde van het open plein, naaſt de groote Poort, zyn vier deuren of poorten. De weſtelykſte is, langs eene gaandery en open' plaats, de naaſte toegang naar de *Kamer der Regenten*, die niet groot is. Men ziet 'er nog een oud Altaarſtuk, welk, in eene der Nonnen-Kapellen, ſchynt gebruikt geweeſt te zyn, benevens een oud Regenten-gezelſchap. Agter deeze Kamer, is een wel geſchikt Spreekvertrek, alwaar ook de oude brieven en Papieren van 't Gaſthuis, in kaſſen, bewaard worden. De Wapenborden der Regenten hangen in een ſteenen Zomerhuis, welk uitziet, op een' grooten boomgaard, die eenen uitgang heeft op 't Gaſthuishof. In den noordweſtelyken hoek van deezen boomgaard, is de *Kamer der Regenteſſen*, een weinig uitwaards, getimmerd. Wyders, is hier omtrent een Spreekvertrek en groote kooken. Wy ſpreeken niet van de kelders en andere gemakken, die het Gaſthuis zo bekwaam maaken, tot het einde, waartoe het geſtigt is, als eenig diergelyk hier te Lande.

GASTHUIS. HUIS en PEST-

Regenteſſen-Kamer.

De ooſtelykſte poort of deur, op 't voorplein van 't gebouw, is de toegang naar de *Stads Apotheek*, die, in 't jaar 1754, van nieuws getimmerd is, en uit welke het Gaſthuis, welk, voormaals, zyne byzondere Apotheek plagt te hebben, nu ook van geneesmiddelen voorzien wordt. By dezelve, is ook een ſtookvertrek gevoegd. Wyders, zyn, by de Apotheek, twee ruime vertrekken, een, ten dienſte der Stads Doctoren, die aldaar de behoeftige kranken onderzoeken, en een, ten dienſte der Stads Chirurgyns. By deeze vertrekken, is eene overdekte gaandery, daar de lyders, die, van Stads wege geholpen worden, vertoeven. Van de Stads Apotheek zullen wy, hier na, nog eenigszins byzonderer, handelen.

Onder de beſtiering der Regenten van het Gaſthuis, ſtaat ook het

Beſchryving van het Peſthuis.

PESTHUIS,

welk wy nu, kortelyk, beſchryven moeten. De menigvuldige en aanhoudende Peſtziekten hier ter Stede, byzonderlyk in de vyftiende eeuwe, heeft het opregten van Peſthuizen, al vroeg, noodzaakelyk gemaakt. Ook hebben wy reeds gemeld, dat het S. Pieters Gaſthuis, in de Nes, en het Lieve-Vrouwen-Gaſthuis, op den Nieuwendyk, beide van *Peſtilentie-huyſen* voorzien waren (*f*). 't Was dan niet vreemd, dat men, by deeze Gaſthuizen, na dat dezelven, in de Klooſters der oude en nieuwe Nonnen, waren overgebragt, ook een Peſthuis voegde. Wy hebben reeds aangemerkt (*g*), dat het tegenwoordig Verbandhuis, eertyds, een Peſthuis geweeſt is. Het was, door de meergemelde ſloot, van de andere Gaſthuizen af-

ge-

(*f*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 26. en hier voor, *bl.* 142.
(*g*) Hier voor, *bl.* 246.

Gasthuis en Pesthuis.

geſcheiden. Doch men bevondt, door den tyd, dat de beſmetting, desonaangezien, tot de naaſte wooningen, voortſloeg: waarom, omtrent het jaar 1616, raadzaam geoordeeld werdt, een nieuw Peſthuis te ſtigten buiten de Heilige-wegs-Poort, ten zuiden van den Heiligen Weg, in 't open veld. Dit Huis was, omtrent den jaare 1660, byzonderlyk kenbaar, om dat 'er een os boven de poort afgebeeld was (*b*). Doch 't was, reeds lang te vooren, te klein bevonden. Ook lag het te digt aan den weg: waarom het verlaaten, verkogt, en met verſcheiden' wooningen, betimmerd werdt. 't Gebouw heet egter nog het *Oude Peſthuis*, en beſtaat uit tien wooningen, vier aan den Heiligen- of Overtoomſchen-weg, twee aan elke zyde van eene Poort, en zes in de Poort. Zo dra men beſlooten hadt, het oude Peſthuis te verlaaten, was men bedagt, op het ſtigten van een ander. Het Gaſthuis bezat een ſtuk Lands, omtrent half weg den Overtoom, *de Blaauwe Zok* genaamd, en vyf of zes kampen benoorden den Heiligen weg, in de Stads Polder, gelegen. Hier vondt men geraaden, een nieuw Peſthuis aan te leggen. De Stad verſtrekte 'er vier en twintig duizend guldens toe (*i*). Op den twintigſten July des jaars 1630, werdt de eerſte ſteen aan 't gebouw gelegd, door den Heer *Cornelis Haſſelaer*. In vyf jaaren tyds, werdt het voltooid. Het koſtte, behalve den grond, eenhonderd zeven en veertig duizend negen guldens en vyftien ſtuivers. Doch 's nagts na den veertienden April des jaars 1732 (2), is het gantſche gebouw, by ongeluk, van binnen, genoegzaam geheel, afgebrand: maar kort daarna, wederom, byna in dezelfde gedaante, herbouwd.

Men heeft, van den Heiligen- of Overtoomſchen weg, over eene houten brug, toegang naar het Peſthuis, door eene lange laan, ter wederzyde met boomen bezet. Digt aan 't einde deezer laan, treedt men, over twee ſteenen bruggen, van welken de tweede, met een groot yzeren hek, van de laan afgeſlooten is, en over eene houten brug, in 't gebouw, welk rondsom in 't water legt, genoegzaam vierkant, en van gebakken ſteen gebouwd is. De vier gevels van 't gebouw ſtaan langs eene ruime, vierkante Binnenplaats, met boomen bezet, midden door welke, eene vaart loopt, die met de graft om het huis gemeenſchap heeft, en over welke, eene houten en twee ſteenen bruggen leggen. Van deeze Plaats, heeft men, door vier groote Poorten, toegang naar de vier vleugels van 't gebouw, welker muuren wel drie en een halve voet dik zyn. De voorgevel is, in 't midden, met een uitſtek of paviljoen, gebouwd: waarin, ter regterzyde of ooſtwaards, de Regenten-Kamer, en ter linkerzyde of weſtwaards, de wooning van den Binnenvader van 't Huis geplaatſt zyn. Voor den ſchoorſteenmantel der Regentenkamer, ziet men de wapens der dienende Regenten, ten tyde der jongſte herbouwinge, M^r. *Gerard Aarnout Haſſelaer*, *Bartholomeus van den Santheuvel*, *Samuel Elias Coymans*, *Rombout Lepeltak*, *Andries Munter* en *Bartholomeus Muylman*. Voortgaande, treedt men, door eene binnen-poort, in een vertrek, welk den gantſchen voorgevel van 't gebouw beſlaat. Het is in tweeën verdeeld, door twee houten beſchotten, en heeft eenen ruimen doorgang naar de Binnenplaats, in 't midden. Ook heeft het gemeenſchap, met een diergelyk vertrek, langs den weſtelyken zydgevel. Beide deeze vertrekken zyn geſchikt voor kranke, onnozele en ongeregelde vrouwsperſoonen. Het tweede is gemeenlyk vol, en vond ik 'er, op het einde van May des jaars 1765, omtrent tagtig krebben bezet. In het eerſte, zyn eenige bedſteden, waarin zulken, die moedwillig zyn, of beginnen te raazen, voor eenen tyd, opgeſlooten worden. By dit vertrek, zyn, ten wedereinde, eene bergplaats voor Kookengereedſchap, Bottelery, Schafhuis, Kooken en andere gemakken geplaatſt. Ook een bekwaam vertrek voor de Kookenmoeder. Langs den agtergevel van 't gebouw, is een vertrek, voor diergelyke mannen geſchikt, als in de twee voorgemelden, vrouwen geplaatſt zyn. Ik vond 'er, ten voorgemelden tyde, drie en zeſtig open krebben, die, grootendeels, bezet waren. Ook zyn 'er twee bedſteden, ter opſluitinge van kwaadwilligen of raazenden. De Ziekenvader der mannen heeft eene Kamer by dit vertrek. In 't Poortaal voor het zelve, is de ingang naar de Apotheek, daar egter thans weinig voorraad van geneesmiddelen bewaard wordt, alzo dezelven, van tyd tot tyd, zo wel als het Bier en het Brood, uit het Gaſthuis, herwaards gebragt worden. Agter of nevens de Apotheek, is een waſchhuis. In den vierden of ooſtelyken vleugel van 't gebouw, plagten, voormaals, net opgemaakte bedden te leggen, die zeldzaam gebruikt werden; waarom dit vertrek het *Pronkhuis* genaamd werdt. Doch men heeft 'er, na de jongſte herbouwing van 't Huis, der-

Gasthuis en Pesthuis.

(*b*) Dapper *bl.* 411.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 16. 20 *Juny* 1630. *f.* 152.

(2) Wy hebben, in de *Hiſtorie der Stad* (II. Deel, XXIII. Boek, bl. 739), het verbranden van het Peſthuis, ten onregte, op den veertienden April des jaars 1731, geſteld: welken misſlag de Leezer, daar, gelieve te verbeteren.

GASTHUIS *en* PESTHUIS.

dertig hokken voor dolle menſchen getimmerd, die, veeltyds, van zulke elendigen vol zyn. In ieder derzelven, is eene kreb en een heimelyk gemak. Men heeft 'er, behalve deeze hokken, nog twee bedſteden, waarin men de lyders opſluit. Van binnen, langs de wanden der vertrekken, van welken wy geſproken hebben, loopen, even als in 't Gaſthuis, gaanderyen boven de krebben en hokken, voor de lichten van elk vertrek, alwaar de gewaſſchen kleederen en 't lynwaat gedroogd, en alwaar ook, des noods, krebben zouden konnen geſteld worden. Op eenigen afſtand van 't gebouw ten weſten, ſtaan twee ſteenen huisjes, het eene wat grooter dan het andere, en beide voorzien van een kagchel en van krebben. In deeze huisjes, worden zulke mans en vrouwen geplaatſt, die beſmettelyke kwaalen hebben. Nog verder af, zyn twee begraafplaatſen of Kerkhoven, alwaar de lyken van zulken, die, hier of in 't Gaſthuis, ſterven, of daar, of hier dood gebragt zyn, begraaven worden. Op het eene, worden de kisten vyf, en op het andere, zeven hoog boven elkanderen geplaatſt. Als het eene vol is, begraaft men op het andere. Het eerſte kan, in gewoone ſterftyden, ruim twaalf, het andere vyf en twintig jaaren gebruikt worden, eer het behoeft te worden ledig gemaakt. Het Peſthuis en het naaſte omgelegen land zyn nog binnen de Vryheid der Stad; doch de twee Kerkhoven, de twee gemelde huisjes, en zelfs het buitenſte pad langs de ſloot ten weſten, leggen onder 't gebied van Nieuwer-Amſtel.

REGENTEN en REGENTESSEN van het Gaſthuis en Peſthuis.

De beſtiering van het Gaſthuis en het Peſthuis ſtaat thans aan zes REGENTEN en zes REGENTESSEN of BUITENMOEDERS, die, voor hun leeven, of, ten opzigte der eerſten, ook tot hooger bevorderinge toe, door Burgemeeſteren, gekooren worden, uit de deftigſte ingezetenen. Onder de Regenten, is, eertyds, en nu wederom, ſedert het jaar 1743 (*t*), een geweeſt van den Roomſch-Katholyken Godsdienſt. Doordien het S. Pieters Gaſthuis, van ouds, een van de vyf grootſte ingelanden was in Nieuwer-Amſtel of Amſterveen (*u*), zo is een der tegenwoordige Regenten altoos Heemraad, en op zyne beurt ook Dykgraaf van dit Heemraadſchap. Burgemeeſteren van Amſterdam, als Ambagtsheeren van Nieuwer-Amſtel, verkiezen een' der Regenten tot deeze waardigheden. 't Gaſthuis is ook Hoofd-Ingelande van Weesperkarſpel, en gevolgelyk, een der Regenten kiesbaar tot Schepen. En, ſedert het jaar 1717, bezit het Gaſthuis de Ambagtsheerlykheid van *Kortehoef*, en twee ſtukken Lands, in 't Stigt van Utrecht, die, aan de Regenten, in October des gemelden jaars, verkogt en opgedraagen zyn, door Jongkvrouwe CATHARINA HEERMAN *van* ZUIDWYK, die den koopprys aan het Gaſthuis geſchonken heeft. De Regenten hebben, ſedert den agt en twintigſten January des jaars 1656, het voorregt gehad, om, in alle openbaare Kerken deezer Stad, plaats te mogen neemen in het Kerkmeeſters-geſtoelte (*v*), welke plaats hun ook, als Kerkmeeſters der Gaſthuis-Kerke, toekwam. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Woendags na den middag. De Regenteſſen komen, gewoonlyk, des Vrydags, byeen. De Regenten van het Gaſthuis, en van alle de andere Stads Gods- en Werkhuizen zyn, tegenwoordig, in gevolge van een beſluit der regeerende en Oud-Burgemeeſteren van den jaare 1764, verpligt, by hunne aanſtellinge, met eede, te belooven, dat zy zig, in de beſtieringe der byzondere Geſtigten, eerlyk en getrouwelyk, kwyten zullen (*w*).

GASTHUIS *en* PESTHUIS.

Boekhouder. Doctoren. Chirurgyns.

De Regenten van het Gaſthuis hebben eenen *Boekhouder* in hunnen dienſt, die van de inkomſten en uitgaaven van het Huis aantekening houdt, en de rekening, welke, jaarlyks, aan Burgemeeſteren gedaan wordt, opmaakt. Voorts, zyn 'er twee Doctoren en twee Chirurgyns van het Gaſthuis, en een Doctor en een Chirurgyn van het Peſthuis, die allen, door de Regenten, geſteld worden. Van de Binnen-vaders en Binnen-moeders en andere Bedienden, in beide de Huizen, hebben wy reeds melding gemaakt.

Bezittingen en Voorregten van het Gaſthuis.

Het Gaſthuis bezat, van ouds, veele landeryen buiten, en ook een goed getal van huizen in de Stad: onder de laatſten, van welken wy 'er reeds eenigen hebben opgenoemd, waren 'er ook een aanmerkelyk getal over de Prinſengraft, in de nieuwe uitlegging, en byzonderlyk, in de eerſte Weteringsdwarsſtraat, die de Regenten, in 't jaar 1670, hadden laaten bouwen, tot voortzetting der Weeverye, Wolkammerye en 't gene daartoe behoort, welke handwerken men, ten dien tyde, ſterk aanmoedigde (*x*). De huuren deezer huizen en landeryen, zo verre het Gaſthuis dezelven nog bezit, maaken een groot gedeelte van deszelfs inkomſten uit. Doch de laatſtgemelde huizen in de nieuwe uitlegging zyn, ſedert eenige jaaren,

(*t*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burg. 31 *Jan.* 1743. *f.* 113.
(*u*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 219.
(*v*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 88 *verſo*.
(*w*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgemeeſt. *van* 27 *January* 1764. *bl.* 237.
(*x*) *Zie* Reſol. Vroedſch. *Le.* G. 14 *April* 1670, 20 *Febr.* 1671. *f.* 41 *verſo*, 99 *verſo*.

Gast-huis en Pest-huis.

ren, allen verkogt. Het Gasthuis bezit ook, nevens het Oude-zyds-Huiszittenhuis, de groote en de kleine Kraan (*y*), die, laatstelyk, in 't begin deezes jaars 1765, voor drie duizend guldens in 't jaar, verhuurd zyn. Voorts, geniet het Gasthuis de aalmoessen, die, in de Vroeg-Predikatie, en in de Namiddags-Predikatie, in de Gasthuis-Kerke, door den Poortier, en door een' der twee Binnenvaderen, welken, om de maand, beurt houden, verzameld worden. 't Gene, in de Voormiddags-Predikatie, ontvangen wordt, is voor de Diaconie. De Turf, die, tegen 's Lands Plakaaten, in de Buitenvelder- en Middelpolder, gebaggerd, en uit dien hoofde, verbeurd verklaard wordt, komt ook ten voordeele van het Gasthuis. Het geniet een en een halve groot in de twaalf, op ieder pond vlaams rantsoen van de veroverde en verbeurdverklaarde goederen door de Admiraliteit hier ter Stede; die ook haare zieke en gekwetste Bootsgezellen en Soldaaten, tegen redelyke voldoeninge, in het Gasthuis, zendt. Voor de kranke of gewonde Soldaaten, die te Lande gediend hebben, en in 't Gasthuis gebragt worden, is aan het zelve, van wege 't gemeene Land, zes stuivers 's daags voor ieder toegezeid. Doch onaangezien deeze inkomsten, zyn de lasten van het Gasthuis zo zwaar, dat het, van tyd tot tyd, uit Stads kasse, ondersteund moet worden. De meeste andere Godshuizen en Kerken genieten, boven hunne gewoonlyke inkomsten, die op verre na niet konnen toereiken, ook onderstand uit Stads kasse: en beloopt de onderstand aan allen, tegenwoordig, door een, meer dan eenhonderd en vyftigduizend guldens in 't jaar. Wyders, heeft het Gasthuis, in 't jaar 1626, het voorregt verkreegen, om zyne schuldenaars, ter eerster aanleg, voor 't Hof van Holland, te mogen dagvaarden. Wy spreeken niet van de vryheid van Verpondingen, en van 's Lands- en Stads-Impoften en Excynzen, die het Gasthuis, met verre de meeste Godshuizen, hier ter Stede, gemeen heeft. Men mag 't ook, onder de voorregten van het Gasthuis, rekenen, dat Burgemeesteren, reeds op den negen en twintigsten Juny des jaars 1668, verklaard hebben, dat men niemant weigeren zou, in het zelve te ontvangen, uit hoofde van eenige verschillende Godsdienstige belydenis (*z*). Ook heeft men eene diergelyke verklaaring van den vyf en twintigsten January des jaars 1686, dat het Gasthuis geen Proveniers-huis is, maar een enkel Gasthuis, waar armen en lydenden, om niet, hulp en onderhoud vinden konnen (*a*). Men heeft, hierom, ook opgemerkt, dat 'er zeer veel meer vreemdelingen dan ingezetenen in ontvangen worden. Immers, in 't jaar 1623, vondt men, onder de zevenhonderd zieken in 't Gasthuis, maar éénen Poorter (*b*). Het mag, derhalve, met regt, den naam van *Gast-* of *Vreemdelings-huis* (3) draagen. Men rekent, dat 'er, van de tweeduizend zieken, die, by gewoone tyden, in 't Gasthuis komen, omtrent vier honderd sterven, en zestien honderd genezen worden.

Gast-huis en Pest-huis.

Op den eersten Juny deezes jaars 1765, vond ik, in 't Vrouwen-Gasthuis, honderd vier en dertig: in 't Mannen Gasthuis of Soldaatenhuis, zes en veertig zieken: in 't Verbandhuis, twee en veertig mannen, en een en vyftig vrouwen: en in 't Pesthuis, vier en zeventig mannen, en honderd vyf en twintig vrouwen. In de week te vooren, waren 'er, in beide de Huizen, ingekomen drie en dertig, uitgegaan vier en veertig, en gestorven veertien persoonen.

Wy hebben, in de Beschryvinge der Gasthuis-Kerke (*c*), de naamen der Regenten van 't Gasthuis, die te gelyk Kerkmeesteren dier Kerke zyn, geplaatst, van 't jaar 1578 af, tot op 't jaar 1761: waarby wy hier alleenlyk voegen *Jean Philip Gilles*, die, in 't jaar 1764, Regent geworden is. Zie hier nu de naamen der Regenten van het S. Pieters-Gasthuis alleen, die, van 't jaar 1511, tot het jaar 1577 ingeslooten, gediend hebben:

Naamen der oudste Regenten.

1511. Jan Claasz. van Hoppe.
1511. Jan Claasz. Sillemoer.
1511. Sybrant Buyk.
1511. Jacob Pieter Gaven.
1512. Jonge Dirck Klaasoen.
1512. Willem Splinter.
1513. Pieter Thomasz.
1513. Hob Jacobsz.
1514. Pieter Symonsz.
1515. Koert Jorisz.
1520. Frans Claasz. Heinen.
1522. Claas in de Kat.
1523. Volkert Jansz. Snyder.
1525. Jan Dircksz. Syl.
1525. Cornelis Brunt.
1525. Claas Claasz. Kloeck.
1526. Cornelis Sybrantsz. Buyk.
1529. Pieter Jansz. Ackerman.

1529.

(*y*) Zie III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 67.
(*z*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 219 *verso.*

(*a*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 138. Handv. *bl.* 272.
(*b*) Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 117. Commelin *bl.* 548.
(*c*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 129.

(3) In onze oudste Keuren, komt het woord *gast* meermaalen voor, in de betekenis van *Vreemdeling*. *Item*, leest men daar, *enen zeeuaerdigen man, is by poirter ofte* Gaste. *Keurb.* A. f. 2. Zie ook f. 123 verso. *Handv.* bl. 706.

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS.

1529. Claas Vermoy.
1531. Jan Pietersz. Schaap.
1536. Gerrit Hulft.
1537. Ysbrant Pieter Copszoen.
1540. Cornelis Gerbrandsz.
1543. Vechter Claasz.
1545. Gerrit Wilkensz.
1546. Jan Oom Jansz.
1547. Cornelisz Anthonisz. *Schilder.*
1547. Jan van Hoppen.
1548. Jooſt Sybrandſe Buyk.
1548. Pieter Foppenſe.
1548. Simon Kops Claasſoen.
1549. Gerrit Claasz. Thenes.
1549. Claas Claasz. Stapper.
1551. Laurens Symensz.
1553. Elbert Marcus.
1553. Claas Jacobsz. van Leyden.
1556. Jan Claasz. Kat.
1558. Jan Janſen.
1561. Pieter Pietersz. Occo.
1563. Claas Hoyert Claasz.
1563. Bouwe Jacobsz.
1564. Jan Vechterſe.
1564. Marten Jacobsz. *op't Rockin.*
1564. Cornelis Willemsz. van Rieck.
1565. Cornelis Jansz. *in't Roode Kruys.*
1566. Jan Vechters.
1567. Dirck Meynertſe Pater.
1567. Cornelis Gysbertsz.
1568. Hendrik Cornelisz.
1569. Cornelis Jacobsz. Brouwer.
1569. Dirck Jansz. Deyman.
1570. Gerbrant Claasz. Benning.
1571. Thomas Symonsz.
1572. Jacob Cornelisz. Brouwerszoen.
1574. Frans Dircksz. Otter.
1575. Cornelis Franszoon.
1575. M^r. Albert Pietersz. Canter.
1576. Sybrant Jooſten Buyk.
1577. Jacob Meinertsz. Brouwer.

II.

MANNEN-TUGTHUIS, *of* RASPHUIS.

Getal der Tugthuizen in Amſterdam.

De TUGTHUIZEN deezer Stad zyn drie in getal, het *Mannen-Tugthuis* of *Rasphuis*, het *Vrouwen-Tugthuis* of *Spinhuis*, en het *nieuwe Werkhuis*; en de Regenten der zelven hebben rang na die van het Gaſthuis. Het *Verbeterhuis*, ſchoon onder een ander en minder beſtier geſteld, is ook eene ſoort van een Tugthuis, en kan, derhalve, nergens bekwaamlyker, dan agter de drie gemelde Geſtigten, geplaatſt worden. Wy laaten, hierom, de beſchryving van alle deeze Tugthuizen, op die van het Gaſthuis, volgen.

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS. Beſchryving van het MANNEN-TUGTHUIS of RASPHUIS.

Het MANNEN-TUGTHUIS, veeltyds, blootelyk, het TUGTHUIS, en, in 't gemeen, het RASPHUIS genaamd, ſtaat op den Heiligen-weg, aan de zuidzyde, tegen over de Voetboogsſtraat, ter plaatſe, daar, weleer, het Clariſſen-Klooſter plagt te zyn, van welks Stigtinge in den aanvang der zestiende eeuwe, wy, reeds by eene andere gelegenheid (*d*), geſproken hebben. Dit Klooſter was, nog geene tagtig jaaren, volbouwd geweeſt, toen de Vroedſchap deezer Stad beſloot, een gedeelte van het zelve te ſchikken tot een Tugthuis voor mansperſoonen. Gelegenheid hiertoe gaf niet, gelyk ſommigen (*e*) gemeend hebben, het Plakaat der Staaten van Holland van den zeſtienden December des jaars 1595, tegen dievery ten platten lande en in de Steden, die, ten dien tyde, meer dan voorheen, door landloopers en bedelaars, gepleegd werdt (*f*): het beſluit der Vroedſchap, tot de opregtinge van een Tugthuis, was genomen, meer dan zes jaaren voor dat dit Plakaat in de weereld kwam (*g*). De Oud-Burgemeeſter CORNELIS PIETERSZOON HOOFT heeft 'er, niet lang na de opregting van het zelve, eene andere reden van gegeven, te weeten, de zwaarigheid, die 't Geregt, al terſtond na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, maakte, om dieven ter dood te verwyzen (*h*). En dit komt genoegzaam overeen, met de aangehaalde *Reſolutie der Vroedſchap*, waarin, uitdrukkelyk, gelezen wordt „dat Schepenen zwaarigheid maakten, om ſommige „ kwaaddoenders, overmids hunne jongkheid, *Capitaal* te ſtraffen; en dat zulks „ gelegenheid gaf, tot het beſluit, om een „ huis, *tot caſtyement* van dezelven, te ſtigten, en daartoe te neemen het Clariſſen-„ Klooſter." Ook leedt het niet lang, of men vondt geraaden, de Clariſſen, die, tegen de Keure, aan haar Klooſter getimmerd, en *de Pauſelyke Religie*, in het zelve, geoefend hadden, daar uit te zetten, mids haar verzorgende van onderhoud (*i*). 't Liep egter nog eenigen tyd aan, eer het Tugthuis tot ſtand gebragt was. In April des jaars 1595, was het volbouwd (*k*). En op den derden February des volgenden jaars, kwamen de eerſte twaalf gevangenen in het Tugthuis (*l*). In 't zelfde jaar 1596, zorgde men reeds, om het Huis, met nieuwe inkomſten, te voorzien, aan het zelve, voor twee of drie jaaren, by *proviſie*, toeſtaande de

(*d*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 30.
(*e*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* IX. *p.* 98.
(*f*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 481.
(*g*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 19 *July* 1589. *f.* 113 *verſo.*
(*h*) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 414.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 26 *Octob.* 1589.
(*k*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* IX. *p.* 98.
(*l*) Regiſt. der inkom. Tugtelingen *N.* 1. *f.* 2 *enz.*

Mannen Tugthuis of Rasphuis.

de heffing van het *Exuegeld*, en de boeten, die de zes en dertig Raaden, voor het laat komen in, en het wegblyven uit den Raad, plagten te verbeuren (*m*). Doch het Huis heeft deeze inkomſten, naar 't ſchynt, niet lang genooten. De toevloed van kleine jongens niet ſlegts, maar ook van ſterke mansperſoonen, by welken, ſomtyds, meſſen en ander geweer gevonden waren, gaf gelegenheid, dat Burgemeeſteren van 's Lands Staaten Octroi verzogten, waarby de Regenten en andere Opzieners van het Tugthuis vrygeſproken mogten worden van alle naarmaaning, zo zy, by ongeluk, eenigen Tugteling, in 't verweeren van hun lyf, derwyze, kwetſen mogten, dat 'er de dood op volgde: welk Octroi hun, op den veertienden Maart des jaars 1597, verleend werdt (*n*).

Octrojen aan het zelve verleend.

Op den zeven en twintigſten Maart des volgenden jaars, werden de Regenten, door Schout, Burgemeeſteren en Schepenen, bevoegd verklaard, om de Tugtelingen te ſluiten en te ontſluiten; derzelver arbeid te verzwaaren, of te verlichten; hen te ſtraffen, met den kerker, met onthoudinge van ſpyze en drank, met ſtokſlagen, en zelfs met roeden-, reepen-, of touw-ſlagen: waartoe zy, des noods, ook twee dienaars van den Schout zouden mogen gebruiken, zig egter, in zaaken, die geeſſeling of zwaarder ſtraf zouden mogen ſchynen te vorderen, vervoegende aan myne Heeren van den Geregte (*o*). De arbeid, die toen, in het Tugthuis, gedaan werdt, was het trypwerken; waartoe, by Burgemeeſteren, tot Meeſter aangenomen was zekere *Jan Parent*, op den zeven en twintigſten January des zelfden jaars 1598 (*p*). By het trypwerken, werdt, eerlang, gevoegd het weeven van Wollen- en Satynen bombazynen. En de weevery in het Tugthuis ſchynt, tot omtrent het jaar 1670, geduurd te hebben, waarna dezelve te niet geloopen is. Immers, ik heb, in de *Regiſters van het Tugthuis*, niet konnen vinden, dat men, na 't jaar 1667, eenen Meeſter-weever heeft aangeſteld. Doch niet lang na 't aanneemen van den eerſten Meeſter-weever, ondernam men, te gelyk, een veel zwaarder werk, te weeten, het raspen van rood Brazilien- en ander hard hout, waarvan het raſpſel tot verwe gebruikt wordt. Men kwam, in 't begin des jaars 1599, overeen, met zulken, die deezen arbeid, in de Stad en derzelver Vryheid, plagten te doen, om dien, voortaan, alleen over te laaten voor het Tugthuis, welk, op den zeven en twintigſten January des gemeldden jaars, tot het raspen van Verwhout, binnen de Stad en derzelver Vryheid, alleen bevoegd verklaard werdt (*q*). Het opregten van eenen Raspmolen op den Zaandyk, tegen over 't Kalf, gaf, ſedert, aanleiding, dat Burgemeeſteren Octroi verzogten van 's Lands Staaten, om, in hun Tugthuis, met uitſluiting van alle anderen in Holland en Weſtfriesland, Verwhout te mogen raspen. En zy verwierven 't, op den elfden May des jaars 1602, met deeze uitzondering alleenlyk, dat, zo eenige andere Stad in Holland goedvinden mogt, een Tugthuis op te regten; daar, indien men 't geraaden vondt, zo veel Verwhout zou mogen geraspt worden, als binnen die Stad verhandeld werdt (*r*). In laater' tyd, is aan de ingezetenen van Amſterdam verbooden, eenig Verwhout, elders dan in het Tugthuis, te laaten raspen, of breeken. Ook mag het Verwhout, welk elders geraspt is, hier ter Stede, niet verkogt worden (*s*). De Regenten, ſedert het jaar 1613, of eerder, gekapte ſpaanders, buiten 't Huis, hebbende laaten maalen (*t*), hebben, eindelyk, volgens een beſluit van Burgemeeſteren en Raaden van den jaare 1656 (*v*), zelven eenen Molen opgeregt, aan de Koſtverlooren Vaart of nieuwe Wetering, niet verre van den Overtoom, alwaar het Verwhout, welk niet bekwaamlyk geraspt kan worden, of welk men verkieſt te breeken en te maalen, tegenwoordig, met twee paar ſteenen, in de plaats van een paar, gebroken en gemaalen wordt. Meer dan ééne overeenkomſt is 'er, tuſſchen de Regenten en de Verwkoopers, met toeſtemminge van Burgemeeſteren, gemaakt, op het maalen en raspen van het Verwhout; op het loon daartoe geſteld, en op de afrekening met de Boekhouders van het Tugthuis. De laatſte is van den vierden July des jaars 1763 (*x*). De Verwkoopers moeten, volgens deeze overeenkomſt, jaarlyks, ten minſte, de helft van de heele houten, die zy inzenden, aan gebroken hout, te rug trekken, zo zy niet van de vryheid, om zo veel heel hout in te zenden, als zy goedvinden, verſteken willen zyn. Doch zy mogen niet meer dan de helft aan geraspt hout trekken, zonder verlof der Regenten. 't Gemaalen hout wordt, ter begeerte van den Verwkooper, met aluin of kalkwater, gekleurd; doch zo zy 'er eenige andere kleur aan willen gegeven hebben, moetenze 'er zelven de ſtoffen toe bezorgen. Een Verwkooper mag, jaarlyks, op

Mannen Tugthuis of Raspthuis.

Overeenkomſten, deswege gemaakt.

Het is alleen bevoegd tot het raspen van Verwhout.

(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9 1 *Nov.* 1596. *f.* 155.
(*n*) Handv. *bl.* 293.
(*o*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 185. Handv. *bl.* 293.
(*p*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 182.
(*q*) Keurb. H. *f.* 146.
(*r*) Handv. *bl.* 294.
(*s*) Handv. *bl.* 295.
(*t*) Kladboek van 't Zaagſel, *N.* 2. *aan 't einde.*
(*v*) Reſol. Vroedſch. *Lt* A. 25 *Nov.* 1656. *f.* 161 *verſo.*
(*x*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 87 *verſo.*

MANNEN TUGT-HUIS of RASP-HUIS.

op den eerſten May, niet meer dan twintig duizend pond, geſchild of ongeſchild Campechie-hout, Sapan-hout, S. Maartens- of Stokviſch-hout, Fernambuk-hout en geel hout, vier duizend pond van elke ſoorte; en maar drie duizend pond Viſet-hout, of wat meerder of minder van elke ſoorte, doch, in alles, niet boven de drie en twintig duizend pond, en daaronder niet meer dan drie duizend pond Viſet-hout, in het Tugthuis hebben. Van alle hout, zonder onderſcheid, wordt dertig ſtuivers, voor rasploon; en van het Viſet-hout, vier en twintig, en van alle ander hout, twintig ſtuivers, voor maalloon, van de honderd pond betaald. De baalen, waarin, 't gebroken, gemaalen en geraspt hout gedaan wordt, zyn ook op een' prys geſteld, en die gebroken gaaf hout inhouden, met Stads wapen; die hout met de baſt inhouden, met Stads wapen en de letters TH., en die rothout inhouden, met de letters THR., zonder Stads wapen, gemerkt. De Bedienden van het Tugthuis mogen, op geenerlei wyze, hout in het zelve zenden; veel min, als makelaar, ſtaan over inkoop of verkoop van Verwhout. Wy behoeven niet aan te merken, dat de naam van *Rasphuis* het Tugthuis van 't *raspen* van 't Verwhout bygebleeven is.

Poorten of ingangen van het Mannen-Tugthuis.

Men komt, in het zelve, door twee groote en aanzienlyke Poorten. Boven de eerſte, die aan den Heiligen-weg ſtaat, en toegang verleent tot eene ruime Voorplaats, is, onder de lyſt der Fronteſpies, de Tugtmeester, zittende op eenen wagen, met Verwhout belaaden, en getrokken van Leeuwen, Tygers en andere wilde dieren, die hy met een' geeſſel voortzweept, konſtiglyk, in hardſteen, uitgehouwen. Hierboven leeſt men:

VIRTUTIS EST DOMARE QUAE CUNCTI PAVENT.

dat is:

't Is der dapperheid eigen, te temmen, 't gene elk vreeſt.

De Fronteſpies is verſierd met het beeld der *Tugtiging*, in de gedaante eener Vrouwe, hebbende een geboeid mannen-beeld, aan elke zyde. Onder deeze afbeelding, ſtaat CASTIGATIO, dat is, *Tugtiging*. De tweede Poort is, van boven, gedekt met de meer dan leevensgrootte beelden van twee half naakte tugtelingen, bezig met het raspen van Verwhout, den dagelykſchen arbeid in dit Huis. Onder de lyſt ſtaat een Weefgetouw, ter gedagteniſſe der Weeverye, die hier, in vroeger' tyd, geoefend werdt.

Door deeze Poort, treedt men in een Poortaal, alwaar de ingangen zyn naar de Kamer der Regenten; naar de wooning van den Binnenvader en naar eene kleine benedenzaal, alwaar twee ſchilderſtukken hangen, twee Collegien van oude Regenten verbeeldende. Ook ziet men hier twee kleine fruitſtukjes, door *Ernſt Steuven* of *Stuven*, terwyl hy, op 't einde der voorgaande, of in 't begin van deeze eeuwe, in 't Tugthuis zat, geſchilderd. Wy hebben, elders (*y*), van deezen Schilder, en van de gelegenheid, by welke, hy in het Tugthuis raakte, iet, uit anderen, aangetekend. Doch, ſedert, hebben wy, in de *Regiſters der inkomende Tugtelingen*, die, door de Regenten in der tyd, gehouden zyn, gelezen, dat Steuven, voor zes jaaren in het Tugthuis gezet zynde, op den tienden July des jaars 1698, ingekomen, en, afflag gekreegen hebbende, op den dertigſten April des jaars 1701, wederom ontſlaagen was: en dat hy, twaalf dagen daarna, voor de tweede reize, in het zelfde Tugthuis gezet, en, op den derden February des jaars 1702, andermaal, op vrye voeten geſteld is: 't welk wy hier wel hebben willen melden, op dat men, daaruit, ons voorig verhaal nader zou konnen opheldéren. De *Regenten-Kamer*, die op de Voorplaats uitziet, is niet groot. Men ziet 'er eene Wapenkaart van eenige Regenten, en van de drie laatſte Regenteſſen. Ook hangt 'er een groot, fraai Regenten-ſtuk, door *Jan Maurits Quinkhard* geſchilderd (*z*), en een klein *gecrayonneerd*, waarin ook vier Regenten zyn afgebeeld. Naaſt dit vertrek, is de gewezen Kamer der Regenteſſen, die nu, door de Regenten, tot een Spreekvertrek, gebruikt wordt.

MANNEN TUGT-HUIS of RASP-HUIS. Vertrekken.

Regenten-Kamer.

Voorts, komt men, beneden, door twee zwaare deuren, tuſſchen welken, een houten hek ſtaat, op de *Plaats van het openbaar Tugthuis*, ten ooſten; en ten zuiden, door twee andere deuren, op de Plaats van het geheime Tugthuis, in 't gemeen, de *Secreete Plaats* genaamd. De eerſtgemelde is rondsom betimmerd, ten deele, met kap- en rasphokken voor de Tugtelingen, ten deele, met vertrekken en kelders, tot verſcheidenerlei gebruik. De hokken, die agt in getal zyn, onder welken een dubbel hok is, aan de weſtzyde, zyn, van vooren, met dubbele deuren en zwaare yzeren tralien, geſlooten. In de binnendeur van ieder hok, is eene opening, met een klap voor dezelve, waardoor den Tugtelingen de ſpyze en drank toegereikt wordt. In deeze hokken, wordt het Verw- in de zelven.

Plaats van 't openbaar Tugthuis.

Hokken der Tugtelingen.

Arbeid

(*y*) II. *Deel*, XXII. *Boek*, *bl.* 718.
(*z*) VAN GOOL Schouwb. II. *Deel*, *bl.* 132.

Mannen Tugthuis of Rasphuis.

Verwhout aan kleine ſpaanders gekapt, of, met eene zwaare zaag, beſtaande uit zes of agt, in zulker voege, nevens elkanderen, geplaatſte bladen, dat de tanden van een volgend blad, komen voor de hoeken, die twee tanden van een voorgaande blad maaken, fyn geraspt wordt. De Tugtmeeſter geeft, op weekelykſchen laſt der Regenten, aan ieder paar Tugtelingen zyn werk. Volgens het Reglement, door Regenten, op den arbeid gemaakt, moet een paar van de ſterkſte karels, weekelyks, tot drie honderd pond geraspt hout leveren. Gekapt hout levert elke Tugteling twee honderd, en zelfs drie honderd pond 's daags. Van de zwakken, wordt minder gevorderd. Doch alzo men bevondt, dat de Tugtelingen de ſpaanders en het zaagſel, met water, zand of vuilnis, mengden, om zo veel te ſpoediger hun gewigt te konnen inbrengen; hebben de Regenten den Tugtmeeſter, ſedert meer dan twintig jaaren, toegelaaten, meer werks te vorderen. Maar als de Tugtelingen al te ſlegt werk leveren, wordt het wel eens verbeurd verklaard, of niet gerekend, terwyl zy, evenwel, gehouden blyven, het gevorderde gewigt, met het einde der weeke, op te brengen. Zo zy niet werken willen, of zig aan eenig ander misdryf ſchuldig maaken, worden zy, in de gevangenkelder, daar zy, op ſteenen ſlaapſteden, zonder ſtroo of dekſel, leggen moeten, te water en te brood gezet; of hun wordt een zwaare yzeren ketting om 't eene been geklonken, die zy, nagt en dag, aanhebben, en daar zy zelfs, doorgaands, vier of zes weeken lang, mede arbeiden moeten; of, zy worden, met een bullepees, of met een dik touw, aan een ſtok vaſt gemaakt, afgeklopt; of men doet hun de dubbelde kraag aan, zynde twee houten werktuigen, die, met het breedſte einde op elkanderen gelegd, omtrent de gedaante van een juk hebben. Zy hebben elk een groot, en een kleiner gat; zyn, in de lengte, doorgeſneeden, en worden den Tugteling, in zulker voege, aangedaan, dat de boogen der twee groote gaten om zynen hals ſluiten, en zyne armen, door de twee kleine gaten, tot boven zyn hoofd, om hoog ſteeken. En deeze geſtalte valt hem zo pynelyk, dat hy 'er zeldzaam een etmaal in blyven kan, zonder beterſchap te belooven. Men vertelt den luiden ook, dat de Tugtelingen in eene waterkelder gezet worden, daar zy, nagt en dag, pompen moeten, zo zy niet verdrinken willen (*a*). Doch zulk eene waterkelder is 'er niet, en is 'er, naar alle waarſchynlykheid, nimmer geweeſt. Zo dra de Tugtelingen, des avonds, hun werk afhebben, worden de zaagen en 't ander gereedſchap uit de hokken gehaald, op dat zy 'er, 's nagts, geen misbruik van maaken zouden. Men doet hun, doorgaands, om de veertien dagen, wiſſelen van hok, om, zo veel mogelyk zy, alle gevaarlyke onderneemingen te voorkomen, en inzonderheid, om het uitbreeken te beletten. In geval, eenigen tragten uit te breeken, geeven de Regenten 'er kennis van aan 't Geregt; wanneer zy, of, met vermeerdering van den tyd hunner opſluitinge, of met geeſſeling, of zelfs zwaarder, geſtraft worden. Zulken, die zig wel kwyten, krygen, daarentegen, op voorſpraak der Regenten, afſlag van den tyd hunner gevangeniſſe. De geſchiktſten, mids geene Jooden zynde, worden, by dage, uit de hokken gelaaten, en bekomen, op en omtrent de Plaats, een ligter dienſtwerk, welk hun, door de Regenten, wordt opgelegd. Dus zyn 'er twee of drie *Waagknegts*, een of twee *Spaanderzoekers*, die 't gezond en rot hout van een ſcheiden: twee *Onderbaazen der Kaphokken*, twee *Schaffers*, die den gevangenen de ſpys aanbrengen, op de binnenpoort paſſen, en ook, by beurte, de nagtwagt houden. De Waagknegts en Schaffers moeten ook den Tugtmeeſter, alle avonden, de hokken helpen bezoeken, en de zaagen en andere gevaarlyke gereedſchappen brengen naar de Waage, daar zy, des nagts, opgeſlooten worden. Wyders, zyn 'er, onder de Plaatsloopers, ook een *Ketelſchuurder*, een *Schoenlapper*, twee *Plaatsveegers*, en mogelyk nog anderen, naar dat de dienſt van 't Huis vordert, en de bekwaamheid der Tugtelingen reikt. De Tugtelingen krygen gewoonlyke ſcheepskoſt tot ſpyze; eens ter weeke, gezouten of gerookt vleeſch of ſpek; eens ſtokviſch: en voorts, erweten, paardenboonen en gort, des middags: en eens, 's avonds, karnemelk, met gort van haver en garſt. Hun gewoonlyke drank is bier van een gulden de ton, waar van elk hunner, alle dagen, ruim twee mingelen toegedeeld wordt. Doch op Kermis, krygen zy zwaar bier. De kleeding, die hun, door de Regenten, wordt gegeven, beſtaat uit eenen graauwen, groven rok en broek, yslandſche kouſſen, ſchoenen, en een hemd van half gebleekt vlaamſch Linnen. Doch zulken, die, van wege 't Geregt, in 't geheime Tugthuis, gezet zyn, krygen, behalve de gemelde kleeding, indien zy dezelve begeeren, ook een borſtrok.

In ieder hok van het openbaare Tugthuis, zitten ten minſten vier, en ſomtyds wel agt of tien Tugtelingen. De Plaats is, op eenen bekwaamen afſtand van de hokken, omzet met een hoog houten ſtaketſel; en op dezelve, leggen, gemeenlyk, verſcheiden' par-

Straf der onwilligen.

Mannen Tugthuis of Rasphuis.

Plaatsloopers.

Spys en drank der Tugtelingen.

Kleeding.

Andere Vertrekken, om de Plaats.

(*a*) Zie Wegwyzer door Amſterdam, bl. 265.

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS.

Waage.

partyen Verwhout, gereed om ter Waage gewoogen, en onder de Tugtelingen verdeeld te worden. De *Waage* is, in 't zuidelyk gedeelte van 't gebouw, beneden. En boven dezelve, zyn de zolders, daar 't geraspt en gebroken hout gebergd wordt. Voor de Waage, op de Plaats, ſtaat een geeſſelpaal, voerende het beeld der *Tugtiging* op den top. Aan den voet van 't beeld, ſtaat het woord CASTIGATIO.

Kerk.

Aan de ooſtzyde, ontmoet men een vertrek, naar welk men, langs eenige trappen, opgaat. Men noemt het *de Kerk*, om dat 'er, des Zondags voor den middag, door eenen Krankbezoeker, gepredikt wordt, voor de Tugtelingen. Ook worden 'er, ten zelfden tyde, gecatechiſeerd zulken, die zig daartoe hebben aangegeven. De dagelykſche gebeden, die, ten dienſte van het Huis, gedrukt zyn, worden, door eenen der geſchikſte Tugtelingen, gelezen.

Gevangenkelder enz.

Onder de Kerk, is eene kelder, waar de Onderbaazen der Kaphokken eeten; en eene kelder, die, onder anderen, tot eene gevangenis dient, en waarin vier hokken zyn, elk voorzien van eene ſteenen legerſtede, doch geen heimelyk gemak. Naaſt den opgang naar de Kerk, is een rasphok. In 't noorden, daar, beneden, hokken zyn, heeft men, boven, de vertrekken voor eenige Bedienden van het Huis. Voorts zyn 'er, beneden, rondsom de Plaats, behalven een groot kaphok in 't weſten, verſcheiden vertrekken, tot byzonder gebruik geſchikt: als een, daar krankzinnigen, voor een' korten tyd, geplaatſt worden; een, daar men zulken, die beſmettelyke kwaalen hebben, geneeſt; een, boven 't rasphok in 't ooſten, voor de *Schaapen*, gelyk menze noemt, dat zyn zulken, die, om 't plokgeld te trekken, op openbaare verkoopingen van vaſte goederen, gebooden hebben, zonder, wanneerze aan 't geveilde blyven hangen, borg voor de betaaling te konnen ſtellen. Voorts, is 'er een Nagtwaakers-, een Schaffers-, en een Schoenlappers-vertrekje. En boven de wooning van den Binnenvader, heeft men zes hokken voor vrouwluiden, die, voormaals, by de herbouwinge van 't Spinhuis, gediend hebben, tot plaatſinge der Tugtelingen, welken van daar hier werden overgebragt. Voorby deeze hokken, komt men aan de gewezen Weefzolder, waar nu, binnen een geſlooten hek, de uitgediende boeken en papieren van het Huis bewaard worden.

Geheim Tugthuis, de *Secreete Plaats* genaamd.

Tot hiertoe, ſpraken wy alleenlyk van het groote of openbaare Tugthuis. Wy komen nu tot het geheime Tugthuis, of de *Secreete Plaats*, die, eenige jaaren na het groote Tugthuis, betimmerd werdt. Burgemeeſteren en Raaden hadden, reeds in 't jaar 1600, beſlooten, een ander gedeelte van 't Clariſſen-Klooſter, tot een geheim Tugthuis, te verbouwen, alwaar kinderen van eerlyke en gegoedde ingezetenen, die tot een ongeregeld gedrag vervallen waren, met kennis van 't Geregt, en na dat men, alvoorens, over hun onderhoud, met de Regenten, zou overeengekomen zyn, zouden konnen geplaatſt worden (*b*). En dit beſluit werdt, in 't jaar 1603, voltrokken. Men plaatſte, ſedert, van tyd tot tyd, eenigen der voorgemelde jonge luiden, in 't gemeen hier *Wittebroodskinderen* genaamd, in het geheime Tugthuis (*c*). Naderhand, zyn 'er ook, dikwils, Perſoonen gezet, die zig aan oproerigheid; aan kwaadſpreeken van de Overheid; aan 't ſchryven of ſtrooijen van verbooden Geſchriften, en aan andere misdaaden hadden ſchuldig gemaakt, welken men niet geraaden vondt, openlyk, aan den lyve, te ſtraffen. Tot deeze laatſten, heeft niemant toegang. De eerſtgemelden eeten en verkeeren met elkanderen, en hebben, gemeenlyk, ook verlof, om op de geheime Plaats te mogen wandelen. Deeze Plaats is maar aan twee zyden betimmerd. De twee andere zyden zyn een muur van 't groote Tugthuis, en een muur van de Latynſche Schoole en van de wooning van den Rector. Langs éene der betimmerde zyden, zyn vyf hokken of vertrekken beneden, en vyf anderen, daar regt boven. In deeze tien vertrekken, worden de meeſt ſchuldigen, elk afzonderlyk, geplaatſt. Aan de overzyde, treedt men, langs eenige trappen, opwaards, naar een ruim vierkant vertrek, met eene haardſtede, daar luiden van eenig aanzien, of jongelingen van een ongeregeld gedrag geplaatſt worden. Doch boven dit vertrek zyn nog twee anderen, die, van ouds, voor deeze laatſten, of, voor de zogenaamde *Wittebroodskinderen*, geſchikt geweeſt zyn. Maar ſedert de opregting van 't Verbeterhuis, worden zy zeer zeldzaam hier gezet. Onder 't vierkant vertrek, waarvan wy ſpreeken, zyn drie gevangen-hokken, daar zulken, die van de geheime Plaats tragten uit te breeken, of zig aan eenig ander wanbedryf ſchuldig maaken, voor eenen tyd, te water en te brood, gezet worden. De Tugtelingen, die in 't geheime Tugthuis geplaatſt worden, worden, gemeenlyk, niet verpligt, eenigen arbeid te doen. In 't groote beide en in 't geheime Tugthuis, zitten, gelyk men ligtelyk denken kan, den eenen tyd, meer Tugtelingen, dan den anderen; 't welk verandering maakt, in de verdeeling van 't werk, en van de byzondere dienſten. In 't laatſt van May des jaars 1765, waren 'er niet meer dan vyftig in alles, van wel-

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS.

(*b*) Reſol. Vroedſch. N. $\frac{8}{9}$ 27 *Novemb.* 1600. *f.* 323.

(*c*) *Uit* Aantekeningen *in 't* Mannen-Tugthuis.

Mannen Tugt-huis of Rasp-huis. Beftier van 't Huis. Regenten.

welken 'er zeven in 't geheime Tugthuis zaten, en twee, in de Stads boeijen, waakten.

Het bewind over het Tugthuis ſtaat aan vier Regenten, die, door Burgemeeſteren, voor hun leeven, of tot hooger bevorderinge, gekooren worden, en 's Woensdags, na den middag, hunne gewoonlyke Vergadering houden. Voorheen, plagten 'er ook twee of drie Regenteſſen te zyn, die, in 't jaar 1607, voor 't eerſt, werden aangeſteld. Doch toen, in 't jaar 1747, de bezorging der ſpyze aan den Binnen-vader aanvertrouwd werdt, hebben de drie laatſten haaren dienſt nedergelegd. En tot hiertoe, heeft men noodeloos geoordeeld, van nieuws, Regenteſſen aan te ſtellen. Wyders, is 'er een *Binnenvader* of *Cipier*, die, doorgaands, getrouwd, en, volgens zyne Inſtructie, welke, nog onlangs (4), is vernieuwd, gehouden is „ den Schout, Burgemeeſteren „ en Schepenen, midsgaders, den Regen- „ ten van het Huis, te gehoorzaamen; zig, „ omtrent de ſchaffing, te ſchikken, naar „ het Reglement, desaangaande, door de „ Heeren Theſaurieren, den vyfentwintig- „ ſten April des jaars 1747, gemaakt, en „ niet, dan des noods, en met kenniſſe der „ Regenten, buiten het Tugthuis, te ver- „ nagten. Voorts, mag hy van de Tug- „ telingen geene giften ontvangen, zelfs „ niet, na dat zy ontſlaagen zyn. Omtrent „ de ſluiting, moet hy zig gedraagen, naar „ de byzondere Inſtructie der Regenten. En „ zo een Tugteling, door zyne onagtzaam- „ heid of grooter ſchuld, ontvlugt, wordt „ hy, met afzetting van zyne bediening, of „ met zwaarder ſtraffe, geſtraft (*d*)." De Binnenvader heeft eenen *Tugtmeeſter* nevens zig, die zorg draagt, dat de Tugtelingen den vereiſchten arbeid verrigten, en geſtraft worden, zo zy, hierin, nalaatig zyn. Ook onderwyſt hy de geſchiktſten, ſomtyds, in leezen en ſchryven. Beide deeze Bedienden worden, door Burgemeeſteren, aangeſteld. De Regenten ſtellen, wyders, eenen *Knegt* aan, ten hunnen dienſte, die ook het timmeren verſtaan moet, 't welk, nu en dan, door Tugtelingen, die 't geleerd hebben, ten dienſte van 't Huis, en onder zyn toezigt, gedaan wordt.

Binnenvader.

Tugtmeeſter.

Knegt.

Doch, behalve deeze Bedienden van het Huis, hebben Burgemeeſteren een' *Boekhouder van den Molen* aangeſteld, die aantekening houdt van al 't Verwhout, welk, gekapt of gebroken, aan den Molen komt, en van daar, of aan de Kooplluiden afgeleverd, of naar het Tugthuis te rug gebragt wordt: en die vrye wooning heeft, in een Huis, in 't zogenaamde Kloofter, agter het Tugthuis. De Tugtmeeſter, van ouds, ook *Guardiaan der Tugtelingen* genaamd, moet, daarenboven, aantekening houden van het hout, welk inkomt; naar den Molen gaat, van daar te rug komt, en, 't zy geraſpt of gemaalen, uit het Huis, afgeleverd wordt. Hier van, en van den arbeid der Tugtelingen levert hy, weekelyks, een Lyſt aan de Regenten. Ook haalt hy en de Boekhouder van den Molen, alle zes maanden, op Aſſignatien der Regenten, het Raſp- en Maalloon op, by de Verwkoopers. De Regenten hebben zelven, daarbenevens, nog eenen *Boekhouder* aangeſteld, die *Contraboek* houdt van 't gene de twee anderen te verantwoorden hebben, en de rekening, die, jaarlyks, aan Burgemeeſteren overgeleverd wordt, in 't net ſtelt. De Molenaar aan den Raſpmolen heeft drie knegts en een' ſchuitknegt in zynen dienſt. Zy worden allen vyf aangeſteld, door de Regenten, die alle de Suppooſten van Inſtructien voorzien en betaalen. De Binnenvader alleen ontvangt zyne wedde van de Stad.

Boekhouders.

Mannen Tugthuis of Raſphuis.

De Regenten mogen niemant, die tot het Tugthuis veroordeeld is, inneemen, dan met voorkennis en op bevel van 't Geregt. Ook mogen zy zulke Tugtelingen niet ontſlaan, dan op gelyk bevel, waarvan, by ſchriftelyke Acte, blyken moet. De anderen, die, zonder door de Regters daartoe veroordeeld te zyn, in het Tugthuis, beſteed worden, mogen niet worden ingenomen, dan by raade en met bewilliging van Burgemeeſteren (*e*). De eerſte ſoort van Tugtelingen zit 'er, gemeenlyk, een zeker getal van jaaren. In 't laatſt van January, tegen den tyd van de gewoonlyke verandering der Regeeringe, verſchynen Schout en Schepenen, van eenen Secretaris verzeld, in het Tugthuis; doen de Tugtelingen, in de zogenaamde Kerke, voor zig komen, en verleenen hun, gemeenlyk ook op voorſpraak der Regenten, afſlag van de jaaren, die zy nog zouden hebben moeten zitten, indien zy zig wel gedraagen hebben; met naame, in het ontdekken der misdaaden van andere gevangenen, en in het bewaaken van zulken, die op den hals zitten. Doch, ſomtyds, worden zy, voor-al, wanneer de Regenten over hen klaagen, met opſlag van de jaaren hunner tugtiginge, geſtraft, inzonderheid, wanneer zy getragt hebben uit te breeken, waarvoor veel zorg gedraagen wordt; hoewel het eenigen, nu en dan, gelukt is. De twee andere Tugthui-

Orde op het inneemen en uitlaaten der Tugtelingen.

(*d*) Groot-Memor. N. XII. *f.* 78 *verſo.*

(4) Den elfden May 1762.

(*e*) Handv. *bl.* 294.

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS.

huizen en het Verbeterhuis worden, op gelyken tyd en wyze, door Schout en Schepenen, bezogt.

In het zelve, worden ook, op verzoek van andere Geregten, Tugtelingen geplaatst.

Al van de eerste opregtinge van het Tugthuis af (*f*), en sedert, is het dikwils, gebeurd, dat 'er Persoonen, op het verzoek van andere Geregten, in het zelve, geplaatst zyn. Doch men heeft zulke persoonen niet willen inneemen, dan onder beding, dat dezelven den kost zouden moeten winnen, en, wanneer zy dit niet meer doen konden, onderhouden worden, door de Geregten, op welker verzoek, zy waren ingenomen (*g*). Thans komen de Geregten van andere Plaatsen, gemeenlyk, met de Regenten overeen, wegens het onderhoud van zulke Tugtelingen, die, desonaangezien, verpligt worden, te arbeiden. In 't jaar 1655, hebben Burgemeesteren zelfs toegestaan, dat een jongman, *Richard* genaamd, op verzoek van den Spaanschen Ambassadeur Gamarra, in het Tugthuis geplaatst werdt (*h*).

Naamlyst der Regenten.

Zie hier de naamen der REGENTEN van het Mannen-Tugthuis, van deszelfs opregtinge af, tot heden toe:

1595. Ysbrand Ben.
1595. Ysbrand Hermanse.
1595. Hendrik Buyck.
1596. Symon de Ryck.
1596. Hendrik Hendrik.
1599. Coenraet Matthysz.
1599. Jan Jacobsz.
1599. Pieter de Vlamingh.
1601. Jacob Adriaense.
1601. Pieter Willemse Vrindt.
1602. Jan van Byler.
1602. Hendrik Frenkink.
1602. Dirk Vlack.
1605. Cornelis Akkersloot.
1606. Jan van den Eynde.
1606. Gerrit de Beer.
1607. Gerrit Schellinger.
1609. Rem Egbertse Bisschop.
1609. Jan Pieter Aertsz.
1611. Jan Brouwer.
1613. Fredrik Jansz.
1615. Cornelis Pieterse Tolk.
1617. Cornelis Schellinger.
1617. Jan van Hoorn de Jonge.
1618. Hendrik Boelisz.
1619. Pieter Dirksz. Emaus.
1619. Matthys Jansz. Egberts.
1620. Jacob Jacobsz. Seeuw.
1626. Dirk Hendriksz. Deuwaeg.
1629. Hendrik Dirkse Spiegel.
1631. D^r. Franck van der Meer.
1633. Nicolaas van Loon.
1639. Jacques Leones.
1639. Cornelis Dirkse Abba.
1645. Jan Lons.
1646. Jan Willemse van Haarlem.
1647. Willem Schryver.
1653. Izaak Heirmans.
1654. Gysbert Adriaanse Vries.
1655. Jacob Hinlopen Thimonsz.
1655. Gerrit Papenbroek.
1657. Jeronimus Rans.
1660. Rombout Hudde.
1661. Hendrik Scholten.
1667. Pieter Muylman.
1668. Jan de Waert.
1669. Pieter van Ryn.
1670. Harmen Voordy.
1676. Frans Six.
1677. M^r. Joan Elisson.
1678. Jan Jacot.
1679. Jacques Ryswyck.
1696. Elias van Valencyn.
1698. M^r. Hermanus Amia.
1699. Albertus Homoet.
1700. Jacob Le Seutre.
1700. Daniel Planck.
1707. Jan Daams.
1710. Gerrit Kuyt.
1712. Cornelis Panser.
1717. Hermanus Broyel.
1722. Abraham Ter Borg.
1728. Izaak Hogenberg.
1731. Willem van Collen.
1734. Rudolph van Norden.
1740. Jacob Gerrit Karsseboom.
1741. Pieter van der Nolk.
1742. Arent Willem van Kerchem.
1743. Jacob Graver.
1748. M^r. Jan Bosch Junior.
1748. Pieter van den Broek.
1749. Johannes Lodewyk Strandwyk.
1754. Aarnoud Noël.
1757. Zacharias Zylmans.
1764. Joan Pieter Tronchin.

(*f*) *Zie* Handv. *bl.* 294.
(*g*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 312. *N.* IV. *f.* 80 *verso*. *N.* IX. *f.* 105 *verso*.
(*h*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 64.

MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS.

III.

SPINHUIS,

en

NIEUWE WERKHUIS.

Beschryving van het Vrouwen Tugthuis of Spinhuis.

Het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis staan, tegenwoordig, onder 't opzigt van dezelfde Regenten en Regentessen, waarom wy van beide deeze Huizen, in één hoofddeel, handelen zullen.

Het SPINHUIS of *Vrouwen-Tugthuis* staat, aan de oostzyde van den Oude-zyds-Ag-

Spinhuis en Nieuwe Werkhuis.

Agterburgwal, tuſſchen het Waalen-Kerks-Plein en het Rusland, en heeft zynen ingang in eene ſteeg, die de *Spinhuis-ſteeg* genaamd wordt. Het was, oudtyds, het Klooster van S. Urſula, van welks gelegenheid wy, elders, geſproken hebben (*i*). Voor dat het tot een Spinhuis vertimmerd werdt, was, hier ter Stede, in gebruik, de ledigloopende jonge meisjes te doen komen, in de Kapellen van 't S. Joris-Hof en van 't S. Pieters-Gasthuis, daar zig eenige vrouwen, met wielen, haspels, kaarden en andere werktuigen, onthielden, om haar een bekwaam handwerk te leeren (*k*). Doch, in 't jaar 1596, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, in de S. Joris-Kerke, nu het Kiſtenmaakers-Pand; in de Kerke op 't ronde Begynhof, of op eene andere bekwaame plaats, tot het zelfde einde, een *Spinhuis* op te regten (*l*). In 't volgende jaar, was het, reeds voltrokken, ter plaatſe, daar het, nog tegenwoordig, ſtaat, en ik vind, dat men toen, uit het zelve, ook handreiking aan arme Kraam- en andere vrouwen gedaan heeft. Ook werden toen Vrouwsperſoonen, in 't Spinhuis, aan werk geholpen, die, buiten het zelve, gehuisveſt werden (*m*); en des Zondags aldaar vergaderden, om gezamenlyk naar de Kerk te gaan. Het Spinhuis mogt, van ouds, met zulken, die op overſpel bevonden werden, heimelyk, verdraagen: een derde van de boete, die niet minder dan honderd guldens zyn mogt, uitkeerende aan den Schout, wien men den overſpeeler niet behoefde bekend te maaken (*n*). De Regenten van 't Spinhuis plagten, eertyds, ook verlof te geeven, om, voor eenige dagen of maanden, aalmoeſſen op te haalen, door de Stad. Doch dit 's, al lang, in ongebruik geweeſt. Terſtond na de opregting, werdt het getal der Regenten, van twee tot vyf, en wel haaſt, tot zes vermeerderd. Ook verwierf het Spinhuis, al vroeg, zeker regt ten laſte van allen, die, binnen de Stad of derzelver Vryheid, de tapneering zouden oefenen: en, eerlang, den derden of vierden penning van alle vertooningen en vreemdigheden, die men, in de Stad, om geld, zou willen laaten zien: doch van dit laatſte inkomen, moeſt, na 't jaar 1682, de helft aan 't Leproozenhuis worden uitgekeerd. Beiderlei inkomen wordt, nog tegenwoordig, door 't Spinhuis, genooten (*o*), en is, al voor lang, met andere inkomſten, vermeerderd geworden. Op den agtſten September des jaars 1598, werdt het Spinhuis, *als andere Godshuizen*, van 's Lands Impoſten vry verklaard (*p*). Boven de deur van het zelve, waren, by de eerſte opregting, deeze versjes geſteld:

Spinhuis en Nieuwe Werkhuis.

Opregting.

Om ſchamele Meyskens, Maegden en Vrouwen,
't Bedelen, leech-gaen en dool-wech te ſchouwen,
Is dit Spin-huis gheſticht, ſoo men hier ſien mach;
Elck laet ſich niet verveelen noch rouwen,
Uyt Charitaet, hier aen de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zyne noch geſchien mach (*q*).

Doch 't leedt niet lang, of men plaatſte ook vrouwsperſoonen van een ontugtig leeven, die, uit openbaare Bordeelen, geligt waren, in het Spinhuis: zelfs, door den tyd, zulken, die, om dievery of ander misdryf, eene openbaare ſchandſtraf geleeden hadden. En dit ſchynt de reden geweeſt te zyn, dat de Beeldhouwer, *Hendrik de Keizer*, in 't jaar 1607, bezig, om eenige beeldtenis boven de deur te vervaardigen, den Droſſaard Pieter Corneliszoon Hooft verzogt, om iet op te ſtellen, welk beter op het tegenwoordig gebruik van 't Huis paſſen mogt, dan de aangehaalde rymen. De Digter maakte toen de twee regels (*r*), die 'er tegenwoordig ſtaan; doch 'er, op dien tyd, niet terſtond, ſchynen geplaatſt geweeſt te zyn. Op den agttienden February des jaars 1643, brandde het Spinhuis, by ongeluk, of door onvoorzigtigheid der Tugtelingen, ten gronde toe, af. Doch 't werdt, in 't jaar 1645, welk jaartal tegen den zuidelyken binnengevel ſtaat, veel ſchooner en grooter, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. Terwyl het herbouwd werdt, werden de Tugtelingen, ten getale van vier en dertig, in het Mannen-Tugthuis, bewaard, en aan werk geholpen (*s*).

Oudſte inkomſten.

Sieraaden van den ingang en zydgevel.

Men treedt, in 't Spinhuis, door eene ſierlyke poort van gehouwen ſteen, die, ter wederzyde, bezet is, met kolommen van de Romeinſche orde. Boven den ingang, ziet men de *Tugtiging*, in de gedaante eener vrouwe, met twee tugtelingen by zig, eene van welken zy met den geeſſel dreigt, konſtiglyk, in marmer, uitgehouwen. Onder dit zinnebeeld, leeſt men de bovengemelde regels van Hooft, in gouden letters:

Schrik niet. Ik wreek geen quaet: maer dwing tot goet.
Straf is myn hant: maer lieflyk myn gemoet.

In

(*i*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 25.
(*k*) Keurb. D. *f.* 147.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8/9 13 *Nov.* 1596. *f.* 157.
(*m*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 189 *verſo*, 190 *verſo*. Keurb. H. *f.* 99 *verſo*.
(*n*) Acken van Burgem. *van* 19 *Sept.* 1597. *en* 16 *Maart* 1598.
(*o*) Keurb. H. *f.* 99 *verſo*. K. *f.* 124. Reſol. van Burgem. 18 *Maart* 1682. Handv. *bl.* 297.
(*p*) Handv. *bl.* 297.
(*q*) Pontanus *Libr.* II. *Cap.* IX. *p.* 103.
(*r*) Hooft's Brieven N. I. *bl.* 1.
(*s*) *Uit* Aantekeningen *in het* Mannen-Tugthuis.

SPINHUIS en NIEUWE WERKHUIS.

In de Fronteſpies van den zydgevel, aan den Agterburgwal, zyn ook drie vrouwenbeelden, die ſpinnen, naaijen en breijen, in hardſteen, uitgehouwen. En in de Spinhuis-dwarsſteeg, is, in't jaar 1754, ook eene deur gemaakt, om, by nood van brand, of in andere ongelegenheid, gebruikt te worden; boven welke, een Spinnewiel uitgehouwen is.

Gelegenheid en Vertrekken van 't gebouw.

Naar binnen getreden, komt men, voorby een Comptoir voor de Poortierſche, in een Poortaal, daar de ingang naar de wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder, en naar de Kooken en Kelder, en de opgang naar de Kamer der Regenten en Regenteſſen is, midsgaders, de opgang naar het groote Werkvertrek der Tugtelingen. In dit Poortaal, hangt een konſtig geſchilderd afbeeldſel van vier oude Regenten. Uit het zelve, treedt men, ooſtwaards, op eene langwerpige Binnenplaats, rondsom deftig betimmerd. Aan de noordzyde, beneden, zyn drie overwelfde vertrekken of boogen, waar de Tugtelingen te ſlaapen gelegd worden, en een vierde, waar zy, aan twee tafels, eeten. In elke ſlaapboog, ſtaan tien open krebben, agt, die ieder voor drie tugtelingen geſchikt zyn, en twee, in ieder van welken, maar ééne oude of zwakke tugteling gelegd wordt. De boogen, van welken wy ſpreeken, zyn, van vooren, met een hoog yzeren hek, van de Plaats afgeſlooten. Regt boven deeze boogen, is de werkplaats der Tugtelingen, die met houten hekken omzet, en in tweeën verdeeld is. In de eene verdeeling, waar de Boven-Binnenmoeder ook eene onderſcheiden zitplaats heeft, zitten de linnen-naaiſters, en in de andere, de ſpinſters. Ten zuiden van de Binnenplaats, is eene gaandery, op agt kolommen ruſtende; en boven deeze gaandery, tegen over de werkplaats aan de Noordzyde, zyn drie geheime vertrekken, voor zulke vrouwsperſoonen, die hier, om haar ongebonden gedrag, door ouders of vrienden, met kennis van 't Geregt, geplaatſt worden. Nevens dezelven, is de wooning van de Boven-Binnen-Vader en Moeder, die opzigt hebben over 't werken der gewoonlyke Tugtelingen. De Regenten-Kamer of Comptoir is een net geſchikt vertrek, verſierd, langs den ſchoorſteenmantel, met de geſneeden wapens van veele Regenten. In 't ſchoorſteenſtuk, is de Tugtiging, een' breidel aan eene Tugteling toereikende, konſtiglyk, geſchilderd. Ook hangen 'er vyf ſchilderſtukken van *Boonen*, *Quinkhard* (*t*) en anderen, zo veele gezelſchappen van Regenten verbeeldende. De Kamer der Regenteſſen is nevens die der Regenten ten noorden, en pronkt ook met de geſneeden wapens van eenige Regenteſſen aan den ſchoorſteenmantel, en met twee groote ſchilderſtukken, waar onder 'er een van *Boonen* is (*u*). Ook zyn hier, in drie kleine fraaije ſtukjes, een oud man, eene koppelaarſter, en eene ſchreijende ligtekooi afgebeeld.

SPINHUIS en NIEUWE WERKHUIS.

Werk der Tugtelingen.

Voormaals, ſchynt het werk der Tugtelingen, genoegzaam eeniglyk, ſpinnen geweeſt te zyn. Doch het afneemen der Linnenweeveryen heeft te wege gebragt, dat het, en in dit Tugthuis, en door de gantſche Stad, veel minder gedaan wordt, dan het plagt. Voor deezen, geſchiedde het zo rykelyk, dat men, nog op 't einde der voorgaande eeuwe, op de Keizersgraft, tuſſchen de Weſtermarkt en Leliegraft, eene *Spinnewielen-markt* hadt (*v*), die nu, al lang, verdweenen is. 't Voornaamſte werk, in 't Spinhuis, is, derhalve, tegenwoordig, Linnen-naaijen; hoewel 'er ook nog, door een gedeelte der Tugtelingen, die onbekwaam zyn tot Linnen-naaijen, geſponnen wordt. Eenigen der Tugtelingen worden ook, tot het huiswerk, gebruikt. Tweemaal ter weeke, komt 'er een Krankbezoeker in het Tugthuis, des Zondags, ten negen uuren, om eene Leerrede te doen, en des Woensdags, ten twaalf uuren, om de Tugtelingen te *catechiſeeren*. Tegenwoordig, [in May 1765], zyn 'er omtrent zeſtig Tugtelingen in 't Spinhuis.

Vermeerdering der inkomſten van het Spinhuis en nieuwe Werkhuis.

Na dat het Spinhuis, in 't jaar 1654, met het Nieuwe Werkhuis, vereenigd geworden was (*w*), werdt, tot vermeerdering der inkomſten van de beide huizen, op den negenentwintigſten January des jaars 1655, bevolen, dat niemant bier ter ſleete zou mogen tappen, noch gelagen zetten van wyn, bier, brandewyn of tabak, ook geene drooggaſtery houden, dan na, daartoe, een Biljet van 't Vrouwen-Tugthuis verkreegen, en 't regt, daarop ſtaande, betaald te hebben. Alle deeze luiden moeten, daarenboven, alle vierdendeel jaars, aan 't zelfde Tugthuis, verlof verzoeken om de neering te mogen aanhouden, en dan betaalen, voor het tappen van wyn en bier, en 't verkoopen van tabak, welk, veeltyds, gepaard gaat, vyf en twintig ſtuivers; voor het houden van drooggaſtery, en den wyn- en biertap daarbenevens, vyftien ſtuivers; en zonder den wyntap, tien ſtuivers: en voor 't verkoopen van tabak, van brandewyn en van zwaar bier in 't klein, van elks, tien ſtuivers. De tappers, die klein bier ſlyten, zyn, in 't jaar 1675, ook op tien ſtuivers in 't vierdendeel jaars, ten behoeve van 't

(*t*) VAN GOOL Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 299, 301. II. *Deel*, *bl.* 132.

(*u*) VAN GOOL I. *Deel*, *bl.* 303.
(*v*) Keurb. Q. *f.* 168 *verſo*.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 16 *Jan.* 1654. *f.* 140.

Spinhuis en Nieuwe Werkhuis.

't Vrouwen-Tugthuis, gefteld. De Binnenvader of Provooft van 't zelfde Tugthuis is bevoegd verklaard, om, in alle huizen, daar men wyn, bier, brandewyn of tabak in 't klein verkoopt, of drooggaftery houdt, onderzoek en bekeuring te doen. De Regenten verleenen ook eene Acte, aan zulken, die bevoegd zyn om vifch te draagen, daarby voegende een koperen vifchje, welk de vifchdraagers, ten teken hunner aanftellinge, op de borft hangen moeten (*x*).

NIEUWE WERKHUIS.

Befchryving van het Nieuwe Werkhuis.

't Verval der Weftindifche Maatfchappye, door het verlies van Brazil, in de voorgaande eeuwe, gaf gelegenheid, dat verfcheiden' van haare pakhuizen, langs den Y-kant, ledig ftonden. De Vroedfchap befloot, derhalve, nog voor 't einde van 't jaar 1650, een of meer van deeze pakhuizen te huuren, tot een *Armen-kinderen-Werkhuis* (*y*). Het werdt, eerlang, niet flegts tot dit gebruik gefchikt; maar diende ook, om 'er bedelaars en lediggangers in te plaatfen, en tot werken te noodzaaken. Het ftondt, eenigen tyd, onder het opzigt van byzondere Regenten en Regenteffen: doch werdt, in 't jaar 1654, gebragt onder 't bewind der Regenten en Regenteffen van het Spinhuis (*z*). Tot in 't jaar 1736, heeft de Stad het Huis in huure gehad van de Weftindifche Maatfchappye. Doch toen is beflooten, het Weftindifch Huis op den Singel, welk der Stad toekwam, tegen het nieuwe Werkhuis, te verruilen (*a*).

Gelegenheid van, en Arbeid in het zelve.

Het ftaat op de Y-graft, aan 't einde, fchuin tegen over 's Lands Zeemagazyn. 't Gebouw heeft geene uitwendige fieraaden. Men komt, door eene kleine deur, voorby een Spreekvertrek der Regenten, eenige trappen nederwaards, in een ruim Pakhuis, welk tot veelerlei gebruik, en ook tot een flagthuis dient. Weftwaards van dit Pakhuis, is eene open Plaats, daar oud touw, om te braauwen, gepluisd en gekookt, en andere arbeid verrigt wordt. Ook is 'er een Tugthok, daar de moedwilligen, voor eenen tyd, worden opgeflooten. De Beneden-Vader en Moeder hebben hier ook hunne wooning. Voorts, is 'er een Koorenzolder ten ooften, midsgaders, eene Bakkery en Kooken. Aan dezelfde zyde, komt men, eenige treden opwaards, op de Regenten-Kamer, een vierkant vertrek, welk over de Y-graft uitzigt heeft. De nette fchoorfteenmantel is verfierd met de wapens der Regenten *Floris Elias*, *Jacob Willink* *Meures*, *Bartholomé Muilman*, *François Anthony Lyfius*, *François Gallas* en *Jan Ifaac Fremeaux*. Ook hangt 'er een fraai zinnebeeldig Schilderftuk van den beroemden *Laireffe*, de *Tugtiging* vertoonende, die een wanhavenig, half naakt mansperfoon ten Tugthuize inleidt. Voorts, beftaat het Werkhuis, uit drie Verdiepingen of Zolders, boven elkanderen. De eerfte is de Vrouwen-Werkzolder, daar touw gepluisd, hennip gekaart, gefponnen, geweeven, genaaid, en ander vrouwelyk werk verrigt wordt. De Boven-Vader en de Boven-Moeder, welke laatfte op 't vrouwelyk werk agt geeft, hebben hier hunne wooning. Ook is 'er een vertrekje voor den Tugtmeefter van 't manvolk, of tweeden Boven-Vader. In een klein Comptoirtje van de Boven-Moeder, wordt, des Zondags voor den middag, door een' der Vaders, by beurten, eene Predikatie voor de Tugtelingen gelezen. Op de tweede Verdieping, zyn de flaapzolders voor mannen en vrouwen, die, door een houten befchot, van elkanderen afgefcheiden zyn. Ook is hier een Mannen- en een Vrouwen-Ziekenvertrek. De derde Verdieping is de Werkzolder der mannen, daar fylen, peperen verwhout-baalen, hairen-vloerkleeden enz. geweeven worden. De Tugtelingen, die in dit Huis worden geplaatft, zyn tweederlei. Eenigen, of de meeften zyn Bedelaars: anderen zyn zulken, die, om eenig ligt misdryf, hier, door 't Geregt gezet; of zulken, die 'er, om dronkenfchap, of eenige andere ongeregeldheid, of door de Diaconien, of door hunne vrienden, met kenniffe van 't Geregt, befteed worden. In May des jaars 1765, waren 'er honderd en veertien Tugtelingen in het Werkhuis, dertien mans-, en negen en twintig vrouwsperfoonen, die 'er, door of met kennis van het Geregt: en veertien mans-, en agt en vyftig vrouwsperfoonen, die 'er, om bedelaarye, gezet waren.

Spinhuis en Nieuwe Werkhuis.

De Tugtelingen in beide de huizen eeten, eens ter weeke, vleefch of fpek. Voorts, erweten, boonen, gort, melk, en wat de tyd verder geeft. Het Werkhuis heeft, tot hiertoe, uit den arbeid der Tugtelingen, niet konnen onderhouden worden, en heeft, van tyd tot tyd, merkelyken onderftand genooten van de Stad. Zelfs heeft het, van zyne opregtinge af, aan het Spinhuis zeven of agt duizend guldens 'sjaars gekoft. Doch de Regenten hebben, tegenwoordig, zulke veranderingen in den arbeid gemaakt, waartoe zy, reeds by eene Refolutie van Burgemeefteren van den twaalfden Maart des jaars 1654, vryheid gekreegen hadden, dat men gegronde hoop heeft, dat deeze laft, allengskens, verminderen zal.

By

(*x*) Handv. bl. 297, 298, 814.
(*y*) Refol. Vroedfch. N. 20. 16 Dec. 1650. f. 131 verfo.
(*z*) Refol. Vroedfch. N. 21. 16 Jan. 1654. f. 140.
(*a*) Refol. Vroedfch. Lt. LL. 12 Sept. 1736. f. 84.

SPINHUIS en NIEUWE WERKHUIS.

By eene Keure van den dertienden Augustus des zelfden jaars, is vaſtgeſteld, dat zulken, die op bedelaarye betrapt werden, voor de eerſte reize, zes weeken, en voor de tweede reize, drie maanden, in 't Werkhuis zouden gezet, en voor de derde reize, gegeeſſeld en gebannen worden (*b*). De Hoogduitſche Jooden verzogten, in 't jaar 1695, dat hunne bedelaars, die in 't Werkhuis zaten, op den Sabbath, niet mogten werken, noch verpligt worden, om blootshoofds en met gevouwen handen te bidden. Doch Burgemeeſteren lieten dit verzoek onbeantwoord (*c*). En men laat hun thans toe, op den Sabbath, te ruſten, mids zy, in de vyf andere dagen, zo veel over arbeiden, dat zy, weekelykſch, 't vereiſchte werk leveren konnen.

REGENTEN en REGENTESSEN.

Tegenwoordig, ſtaan het Spinhuis of Vrouwen-Tugthuis en het Nieuwe Werkhuis onder het opzigt van *zes* REGENTEN en *vier* REGENTESSEN of *Buitenmoeders*, die, by haare eerſte aanſtelling, in 't jaar 1596, maar twee in getal waren. De Regenten en Regenteſſen worden, op gelyke wyze als de Regenten en Regenteſſen der andere Godshuizen, aangeſteld. De Regenten vergaderen, gemeenlyk, alle weeken, des Donderdags na den middag. De Regenteſſen komen, ten zelfden dage, byeen: doch om de drie of vier weeken. Van de meeſte byzondere Bedienden deezer twee Huizen, hebben wy reeds melding gemaakt. De oudſte, en, zo ik my niet bedriege, de eenigſte Inſtructie voor de Regenten van 't Spinhuis is, den derden Maart des jaars 1599, gedagtekend. In dezelve, draagen zy den naam ook van *Opzienders der Armen*, en worden bevoegd verklaard, tot weering der Bedelaarye. Voorts, mogten zy geene ſchaamele vrouwen, van buiten komende, inneemen, dan op behoorlyk blyk van de Wethouderſchap der Plaatſe, daar zy van daan kwamen (*d*). De Inſtructie behelſt nog eenige andere byzonderheden, die, naderhand, afgeſchaft, of in ongebruik geraakt zyn.

Naamlyſt der REGENTEN van het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis.

Zie hier de naamen der REGENTEN van het Spinhuis, en van het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis beide:

REGENTEN *van het* SPINHUIS.

1596. Egbert Pietersz. Vink, *Oud-Schepen.*
1596. Jan Claasz. Kloek.
1596. Jan Veen.
1596. Huych Corneliſſe Jager.
1596. Symon Symonsz. Goudſmit.
1597. Martyn Chatelyn.
1598. Barent Gerritsz. Moutmaker.
1599. Arent Petersz. Raap.
1599. Claas Burchmans.
1600. Jan Carſtensz. Vries.
1600. Cornelis Lucasz.
1601. Pieter Claasz. Cop.
1602. Marten Adriaansz. Boom.
1602. Anthony Gailjaart.
1605. Gerrit van Veelen.
1606. Tobias Woutersz.
1606. Gillis Jansz. Bedt.
1607. Pieter Pieterſen Karſſeboom.
1608. Arent Philipsz. Biſſchop.
1609. Egbert Sturck.
1613. Aert Lambertsz. Cock.
1617. Jacob Jansz. Hart.
1621. Harman Gerritſe.
1621. Hendrik Jansz. Bremer.
1623. Jacob Hendrikſe Kloek.
1623. Jan Jansz. Dorhout.
1625. Gerbrant Brouwer.
1626. Abraham de Clerck.
1626. Hendrik Boelisz.
1628. Hendrik Dirksz. Molenaar.
1633. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
1634. Albert Pater.
1638. Gillis Maas.
1639. Jacob Jansz. Lansman.
1639. Barent Staats.
1640. Elbert Dell,
1641. Paulus Jansz. Kley.
1642. Jan Maas.
1646. Nicolaas Rochusz. van de Capelle.
1650. Jacob van Ryn.

REGENTEN *van het* SPINHUIS *en* NIEUWE WERKHUIS.

1654. Klaas Jansz. Klopper.
1654. Govert Rovers.
1654. Joannes Pollio.
1656. Barent Pietersz. Elias.
1657. Michiel Tielens.
1662. Joris Croock.
1662. Hendrik Bekker.
1666. Joannes Commelyn.
1667. Willem Muylman de Jonge.
1673. Jan Baptiſta Liefrinck.
1673. Henrik van Gent.
1673. Thomas van Hoflandt.
1674. Cornelis Cock Dirksz.
1675. Abraham le Seutre.
1679. Jacob Schardinel.
1680. Willem Kerkrinck.
1681. Tobias van de Velde.
1684. Joan Borghorſt.
1685. Sebaſtiaan Bekker.
1686. M^r. Fredrik Sluysken.
1688. Paulus Verbeeck.

1691.

(*b*) Handv. *bl.* 458.
(*c*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 212. Handv. *bl.* 475.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 189 *verſo.*

Verbeterhuis.

1691. Jacob Quina.
1693. Dirk Colonius.
1694. Mr. Willem van Harn.
1696. Gerbrand Elias.
1698. Daniel Verhoutter.
1699. Mr. Andries Hees.
1700. Tobias Looten.
1706. Andries Carel Jong.
1710. Jacob Fredrik du Fay.
1715. Daniel Nys.
1716. Mr. Abraham Boddens Eduardsz.
1716. Floris Elias.
1719. Eduard Boddens.
1721. Goddert Cappel.
1728. Mr. Arnoldus Commelin.
1730. Mr. Hendrik van den Bosch.
1734. Mr. Salomon Dedel.
1736. Egbert van Buuren.
1737. Willem Cornelis Backer.
1738. Carel Johannes Boelens.
1739. Gerard Kuysten van Hoesen.
1744. Gidion Victor.
1746. Jacob Willink Meures.
1746. Bartholomé Muilman Junior.
1748. Mr. François Anthony Lysius.
1749. François Gallas.
1751. Jan Isaak Fremeaux.
1755. Willem van Hoesen.
1759. Nicolaas Konauw.
1760. Mr. Guillelmus Titsingh.
1763. Jan Simons.

IV.

VERBETERHUIS.

Beschrijving van het Verbeterhuis.

Het Verbeterhuis of *Beterhuis*, ook eene soort van een Tugthuis, is, nogtans, van eene andere natuur dan de Tugthuizen, van welken wy, te vooren, gesproken hebben, en staat niet onder 't opzigt van Regenten en Regentessen. Ook worden 'er geene Persoonen in geplaatst, dan zulken, over welker onderhoud en huisvesting, men zig verdraagen heeft met den *Betermeester* of *Kastelein*, die, door Burgemeesteren, wordt aangesteld, en, sedert veele jaaren, huur van 't Huis betaalt aan de Stad. Wyders, draagt hy de lasten der Huishoudinge, en geniet, daartegen, de voordeelen van het Huis, zonder dat hy van zyne inkomsten en uitgaaven rekening doet aan de Stad. Doch hy moet gedoogen, dat de Persoonen, die onder zyne bewaaring gesteld zyn, jaarlyks, tegen den tyd van de verandering der Regeeringe, voor Schout en Schepenen, gebragt en onderzogt werden. Niemant mag ook, buiten bewilliging van 't Geregt, in 't Verbeterhuis worden gezet. En in deeze opzigten, gelykt dit Huis, eenigszins, naar de beschreeven Tugthuizen. Al in 't jaar 1496, werdt iemant, door 't Geregt, verweezen in eene boete van derdehalf pond vlaams, om daarmede te beginnen *een gayoel off vangenisse an 't Sinte Anthonys poirte, daer men voirt meer inleggen ende bewaeren* zou *de kinderen off gezellen deser Stede van quaden regimente* (*e*). Deeze gevangenis zou eene soort van Verbeterhuis geweest zyn. Doch ik weet niet, of men dezelve volbouwd hebbe. De verandering in den dienst der Mannen- en Vrouwen-Tugthuizen, die, door den tyd, en met het toeneemen der Stad, voornaamlyk, gebruikt werden, om luiden van slegte afkomst, en nog slegter gedrag, te ontvangen, gaf, eindelyk, in 't jaar 1694, gelegenheid tot het opregten van het tegenwoordig Verbeterhuis (*f*), in een gebouw, welk, eertyds, gebruikt was, om, in het zelve, schurft, zeere hoofden en diergelyke onreine ongemakken te geneezen. Doch na verloop van weinige jaaren, schynt het Verbeterhuis in verval geraakt, en tot eene Lakenbereidery en Verwery verkogt te zyn. 't Liep aan, tot in 't jaar 1718, eer, by den Oud-Raad van Burgemeesteren, beslooten werdt, het Verbeterhuis wederom in te koopen, of ten minste te huuren; waartoe de regeerende Burgemeesteren gemagtigd werden (*g*). 't Eerste is, sedert, geschied. Het Huis is, van tyd tot tyd, vertimmerd, om het bekwaam te maaken, tot het einde, waartoe het geschikt was; doch het blyft, desonaangezien, een oud en onregelmaatig gebouw van binnen.

Verbeterhuis.

Gelegenheid en Bestiering.

Het staat aan den Stads wal of schans, een weinig beoosten de Weteringspoort. Men komt, door de buitendeur, in een' open gang, en uit den zelven, door een' tweede deur, aan 't Huis, voor welk, oostwaards, een bevallige, groote, vierkante Tuin legt, met een fraai speelhuis aan de Lynbaansgraft. De wooning van den Kastelein, beneden, bestaat uit verscheiden' Vertrekken. Onder anderen, is 'er eene Kamer, daar 't Geregt, eens 's jaars, vergadert, om de opgeslootenen te zien. De vertrekken, geschikt voor Mans- en Vrouwspersoonen van een ongebonden en ontugtig gedrag, en voor zulken, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn, onder welke laatsten, somtyds, drie of vier in één vertrek geplaatst worden, zyn, in alles, twintig in 't getal, zo wel beneden als boven, op de eerste en tweede Verdieping; en meer of min gemakkelyk en vermaakelyk,

(*e*) Regist. der Correct. *agter 't* Keurb. B. *f.* 17 *verso.*
(*f*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 86 *verso.* Keurb. R. *f.* 40 *verso.*
(*g*) Resol. van regeer. en Oud Burgem. Lr. C. 26 *January* 1718. *f.* 44.

Huiszitten-Aalmoessenierss: Huizen en Weduwen-Hof.

lyk, naar de Perſoonen zyn, die hier gezet worden. Op de eerſte Verdieping, is een gemeene haard, waar ook twee bedſteden zyn. De opgeſlootenen in dit Huis eeten niet meer aan eene gemeene tafel, gelyk eenigen, voormaals, plagten; maar de ſpys en drank wordt elk hunner afzonderlyk, in de byzondere vertrekken, daar zy geplaatſt zyn, gebragt. De Kaſtelein geeft de geſchiktſten, gemeenlyk, vryheid, om 's morgens een uur of twee te wandelen in den Tuin. Hy mag zig, even als de Regenten en Bedienden der Tugthuizen, met geweld, verzetten tegen de perſoonen, die onder zyne bewaaring geſteld zyn, enze, des noods, opſluiten (*b*). Tegenwoordig [in Juny 1765] zyn 'er, in alles, nog geene twintig opgeſlootenen in 't Verbeterhuis.

V.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN

en

WEDUWEN-HOF.

Zorg voor behoeftige ingezetenen, in de oudſte tyden.

Van de eerſte opkomſt der Stad af, heeft men, aldaar, zorg gedraagen, voor het onderhoud der behoeftige ingezetenen, in de oudſte Keuren, die, tegenwoordig, voorhanden, en, omtrent den aanvang der vyftiende eeuwe, gemaakt zyn, *arme huysſittenen* en *arme huysſittende luden* genaamd (*i*). De Perſoonen, die zorg droegen voor deeze arme ingezetenen, werden, in de oudſte tyden, *bewairres* en *beraders der armen huysſittenen* (*k*), en, naderhand, *Huiszittenmeesters* geheeten (*l*). Zy waren, eerſt, vier in getal, en werden, jaarlyks, *van 's Geregts wege*, gekooren (*m*). Doch omtrent het midden der vyftiende eeuwe, waren zy reeds onderſcheiden, in *Huiszitten-meeſters van S. Nicolaas-Parochie* of *aan de oude zyde*, en *Huiszittenmeeſters van onze Lieve Vrouwen Parochie*, of *aan de nieuwe zyde*. Zy bezaten verſcheiden' huisjes, en *Kamers*, of wooningen van één vertrek diep, hier en daar, in de Stad, waarin zy behoeftige luiden, om niet, lieten woonen. Ook deeden zy, in de Kerken van hunne Parochie, van tyd tot tyd, uitdeelingen aan de armen. De Huiszitten aan de oude zyde hadden, onder anderen, in de zeſtiende eeuwe, een huis aan 't Kerkhof om de oude Kerke, waarin zes arme vrouwen woonden, die zy, alle weeken, een ſtuiver, en 's winters, een mand turf en een brood moeſten uitdeelen: nog twee Kamers in *Jan Barthouts ſteeg*, in ieder van welken, twee arme vrouwen woonden. Aan ieder Kamer, werden vyftig ſtuivers 's jaars, tot ſpek en vleeſch, uitgedeeld. Voorts, hadden zy twee Kamers in S. Jans-ſtraat, in ieder van welken, drie arme vrouwen woonden. Ook bezaten zy een Turfhuis op den zuiderhoek van de Stoofſteeg, op den Oudezyds-Agterburgwal, waarin eene vrouw woonde; met een huisje daar nevens, bewoond door drie arme vrouwen, die ieder een ſtuiver 's weeks, en 's winters *die portie* genooten. Doch dit Turfhuis werdt, op den vyf en twintigſten February des jaars 1552, voor zeſtien honderd en zes guldens, verkogt aan *Gerrit Heyn Wouwe*, Apotheker; waarna de arme vrouwen werden overgebragt in 't nieuwe Huis, over 't Cellebroeders-Klooſter in de Nes (*n*), welk, naderhand, tot eene Bank van Leeninge geſchikt werdt. Wy houden voor zeker, dat de grond van dit Huis, voorheen, tot het S. Maria Magdalenen Klooſter behoord hadt, wat 'er ook anderen (*o*) van mogen gedagt hebben; alzo wy, reeds te vooren (*p*), hebben doen zien, dat dit Klooſter, langs het Spuij, nu de Lomberdsſteeg, ſtondt; en daarenboven blykt (*q*), dat het, na het ſtigten van het Huiszitten-Huis, nog aan de zuidzyde van dit Huis, ſtaan bleef. Uit de *Aantekeningen van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZOON, zie ik, dat, boven de deuren van twee gewelfde Kelders van 't Huiszitten Pakhuis en Comptoir, ſedert de Bank van Leeninge, gelezen werdt:

Turfhuis op den hoek van de Stoofſteeg.

Huiszittenhuis in de Nes.

In 't jaer ons Heeren

1550.

Den 27 Auguſti is 't gefondeert.

't welk niet dan op de ſtigting van 't Huiszitten-Huis zien kan. Een gedeelte van dit opſchrift ſchynt nog overgebleeven. Immers, men leeſt nog, in eenen ſteen boven den ingang van den eerſten kelder onder de Lomberd, op den Fluweelen burgwal:

In 't jaer ō heren

1550.

By de ontruiming van dit gebouw, tot het genoemde einde, werdt, van Stads wege, aan de Huiszittenmeeſters eene *recognitie* of erkentenis van twee duizend guldens 's jaars toegeſtaan; gelyk my, uit de oorſprongkely-

(*b*) Handv. *bl.* 1051.
(*i*) Keurb. A. *f.* 7, 17 *verſo.*
(*k*) Keurb. A. *f.* 7.
(*l*) Keurb. C. *f.* 4 *verſo.*
(*m*) Keurb. A. *f.* 17 *verſo.* C. *f.* 4 *verſo.*

(*n*) Extract *uit een* Boek *in* 't O. Z. Huiszitten-Huis *van* Ao. 1545 *tot* 1572.
(*o*) COMMELIN *bl.* 535.
(*p*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 19.
(*q*) *Uit een* Contract *van den jaare* 1550. *by* COMMELIN *bl.* 535.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

lyke Acte onder Stads zegel ten Zaaken, van den negentienden January des jaars 1615, gebleeken is. Zy is ook, in de *Stads Regiſters* (*r*), te boek geſteld. En wy hebben, elders (*s*), gemeld, dat de beloofde tweeduizend guldens 's jaars, nog tegenwoordig, uit de inkomſten der Bank van Leeninge, betaald worden. De Huiszitten aan de nieuwe zyde bezaten, onder anderen, by Gifte van *Geryt Gerbrand Paeuwenſoen*, in den jaare 1477 gedaan, *een ſmeerhuis en dwershuis daer aen*, den Peereboom *geheeten*, *en gelegen in de Gaſthuisſtege*, *by der brug*, *aen der Stede middelſte grachte*: welke huizinge, door tien maagden of weduwen, de naaſten in den bloede van den ſchenker, bewoond moeſt worden. Wy hebben elders (*t*) gegiſt, dat deeze twee gebouwen geſtaan hebben, op den hoek van de Huiszitten ſteeg en Nieuwe-zyds-Agterburgwal, agter 't Stadhuis, alwaar de Regenten van 't Nieuwezyds-Huiszitten-huis, in 't jaar 1710, met verlof van Burgemeeſteren (*u*), een huis en pakhuis herbouwd hebben. De zelfde Huiszittenmeeſters verkreegen, in 't jaar 1501, van *Lysbeth Claes Stoeters Weduw* en *Claes Moeiert* eene gifte van honderd en tagtig Rynsguldens, waarvoor zy *een ſate Lands* te Duivendrecht aankogten, om uit de vrugten, jaarlyks, aan drie honderd arme menſchen, ieder een wit tarwenbrood uit te deelen (*v*). Door zulke giften, en veele diergelyken, gedeeltelyk, by anderen aangetekend (*w*), werden de Huiszitten-meeſters, die ook, al van ouds, by de Huizen, met de ſchaale, omgingen, in ſtaat geſteld, om de behoefte der arme ingezetenen te vervullen.

Huiszittenhuis op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal.

Beſluiten om de twee Huiszitten te vereenigen.

De Vroedſchap beſloot, op den dertienden December des jaars 1505, de Huiszitten van beide de Parochien, die, ſedert veele jaaren, afzonderlyk bezorgd geweeſt waren, met elkanderen, te vereenigen (*x*). Doch dit beſluit ſchynt niet uitgevoerd te zyn. In laater' tyd, heeft men, meer dan eens, diergelyk een beſluit genomen (*y*). Doch de uitvoering is, tot hiertoe, agter gebleeven. De Huiszitten-meeſters aan beide de zyden zyn, volgens eene Reſolutie van den Oud-Raad van Burgemeeſteren van den drie en twintigſten July des jaars 1750, verpligt, om de drie maanden, byeen te komen, en gezamenlyk te overleggen, wat dienſtigſt zy, om de beſtiering en afgiften der twee Huizen te brengen op eenen eenpaarigen voet: van 't gene, waarover zy zouden mogen verſchillen, kennis geevende aan de Heeren Theſaurieren. Die van de oude zyde verkreegen, in de jaaren 1609 en 1610, een groot erf van de Stad, agter het Leproozen-Huis, om 'er een Turfhuis op te zetten (*z*). En op dit erf hebben zy, ſedert, het tegenwoordig Oude-zyds-Huiszitten-huis geſtigt. De Huiszitten meeſters aan de nieuwe zyde hadden, in 't begin der zeventiende eeuwe, een Huis aan de ooſtzyde van den Singel, benoorden den Jan-Rooden-Poorts-Tooren (*a*), op den hoek van eene ſteeg, die, tegenwoordig, de *Spaarpots-ſteeg*, en in de Kaart van Balthazar Floriszoon, nog de *oude Huiszitten ſteeg* genaamd wordt. Doch in 't jaar 1614, werdt hun een erf van zeſtig voeten breed, op de Prinſengraft, benoorden de Leliegraft, tot een *Proviſie-* of Voorraadhuis, toegeſtaan (*b*). En op dit erf, hebben zy, ſedert, het tegenwoordig Nieuwezyds-Huiszittenhuis gebouwd. Wy gaan nu over tot eene byzondere Beſchryving van beide de Huizen, en beginnen, met het

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

Huiszittenhuis op den Singel.

Oude-zyds-Huiszitten-Aalmoesseniers-Huis.

Beſchryving van het Oude-zyds-Huiszitten-Aalmoesseniers-Huis.

De Regenten van dit Huis hadden, in 't jaar 1610, op het erf agter 't Leproozen-Huis, tegen den Stads wal, een groot Proviſie-huis geſtigt, uit vier pakhuizen beſtaande; doch in 't jaar 1654, bouwden zy, op den grond van den Tuin der Leproozen, door een gedeelte van welken, ook eene graft gegraaven was, een ruim en deftig huis, welk Stads wapen, in den voor-, en het koggeſchip uit Stads zegel in den agtergevel, voert, op den Leproozen-Burgwal, ook den Huiszitten-Burgwal en Turfgraft genaamd, waar aan, op den vyfden October des gemelden jaars, door Harmen van de Poll, Zoon van den Burgemeeſter Jan van de Poll, de eerſte ſteen gelegd werdt, gelyk, uit een opſchrift in het Voorhuis, blykt. Ter wederzyde van het Voorhuis, ſtaan twee Spreuken der H. Schrift: Psalm 41 *vers* 2. *Salich is hy die ſich verſtandich draegt tegen de Armen. De Heere ſal hem bevryden ten dage des quaets.* en Proverbia 19 *vers* 17. *Die ſich des Armen ontfermt leent den Heere: ende hy ſal hem ſyne weldaet vergelden.* Men komt, in dit Voorhuis, langs eene ſtoep, die,

(*r*) Groot-Memor. N. II. *f.* 250 *verſo.*
(*s*) III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 36.
(*t*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 31.
(*u*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 95.
(*w*) Uit Aantek. *in 't* N. Z. Huisz. Huis.
(*w*) *Zie* Commelin *bl.* 529.
(*x*) Groot-Memor. N. I. *f.* 253 *verſo.*
(*y*) Reſol. Vroedſch. N. 14. 23 *April* 1624. *f.* 170. Lr. M. 4 *Nov.* 1678. *f.* 150.
(*z*) Reſol. Vroedſch. N. 10. 10 *July* 1609. 6 *Febr.* 1610. *f.* 206 *verſo*, 225 *verſo.*
(*a*) Groot-Memor. N. II. *f.* 204.
(*b*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 12 *April* 1614. *f.* 113.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

die, ter wederzyde, opgaat, en onlangs, zo wel als de voorgevel, merkelyk verbeterd is. Ter wederzyde van den opgang, ſtaat een fraai yzeren hek. Uit het voorhuis, treedt men, ter regterhand, in een aanzienlyk vertrek, onder welks hoogen ſchoorſteenmantel, voor weinige jaaren, een marmeren Engelſche ſchoorſteen gezet is. De mantel is, van vooren, door *Bartholomeus van der Helſt*, beſchilderd, met de afbeelding der zes Regenten, die de Oude-zyds-Huiszitten-armen bezorgden, toen het Huis gebouwd werdt, te weeten, *Jan Selyns*, *Marten Cantert*, *Cornelis Hoppeſack*, *Mr. Pieter Ernſt van Baſſen*, *Jan Lansman*, en *Mr. Willem van der Does*. Tegen den wand van 't vertrek over de lichten, plagt het uitdeelen van brood, boter, kaas en turf, in drie fraaije ſchilderſtukken van *Bronkhorſt*, *van Loon* en *Holſtein*, afgebeeld te zyn. Doch een deezer ſtukken, het uitdeelen van Turf verbeeldende, is nu verplaatſt in de Uitdeelkamer, en, in deszelfs ſtede, een groot Regentenſtuk, in 't jaar 1675, door *Pieter van Anrade*, geſchilderd, uit een ander vertrek, overgebragt. Boven den ingang, binnen in de Kamer, ſtaat een welgemaakt beeld der Liefde, en aan de twee binnen-poſten, hangen de Wapens der zes genoemde Regenten, konſtiglyk, in hout uitgebeeld. Voorts, leeſt men, aan den wand, twee Spreuken der Heilige Schrift: DEUTER. 15 *vers* 11. *Gy zult uwe hand mildelyck opdoen aen uwen Broeder, aen uwen Bedruckten, ende aen uwe Armen in uwen Land.* en, PROV. 14 *vers* 13. *Want die den armen verdruckt ſmadet des ſelven maker; maer die ſich des nootdruftigen ontfermt, die eert hem.* De zolder van 't vertrek, en vier niſſen in 't graauw, in de vier hoeken, zyn fraai, door Holſtein, beſchilderd. Tegen over dit Vertrek, is de gewoonlyke Regenten-Kamer of 't Comptoir, in welke, vier ſchilderſtukken hangen, vier gezelſchappen van Regenten verbeeldende, twee, in de jaaren 1706 en 1720, door *Arnoldus Boonen* (c), en een, in den jaare 1740, door *Cornelis Trooſt*, gedaan. Het vierde is, in 't jaar 1759, door *Jan Maurits Quinkhard*, geſchilderd, en vertoont de Regenten *Jan Willink Meures*, M^r. *Jan Jacob van Beaumont*, *Jacob Guillot*, *Gysbert van der Goot*, *Willem van der Meulen* en *Abraham Grommée*. Het Voorhuis naar agteren afgetreden zynde, komt men in een Poortaal, en van daar in twee vertrekken: een, daar de behoeftigen worden ingeſchreeven, waar, voor den ſchoorſteen, een fraai ſchilderſtuk, drie ſchepen, in de barning tegen de rotſen, vertoonende, geplaatſt is; en een ander, daar de uitdeeling geſchiedt.

(c) VAN GOOL Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 303, 304.

Ook is hier, meer naar vooren, de wooning van den Binnenvader. Tuſſchen de vertrekken, daar de inſchryving en de uitdeeling geſchiedt, komt men, door het gemelde Poortaal, in een' ſchoonen tuin, rondsom welken, eene gaandery loopt, voorzien met zes en dertig glasraamen, in welken de wapens der zes en dertig Raaden van den jaare 1655 plagten geſchilderd te zyn. Doch met het vernieuwen der raamen, zyn deeze wapens weggeraakt. Men bewaart 'er egter de afbeeldingen van op pergament, omze, in tyd en wyle, wederom op 't glas te konnen doen ſchilderen. De gaandery, die, omtrent den jaare 1666, van vooren, met de wapens der dienende Regenten, *Marten Cantert*, *Coenraad Klenck*, *Pieter van Croonenburgh*, *Arnout Schuyt*, *Casparus Commelin* en *Pieter Daay*, verſierd, en, in de jaaren 1754 en 1757, vernieuwd werdt, heeft eenen uitgang in de Amſtelſtraat, door welken, de behoeftigen inkomen, om ingeſchreeven, of bedeeld te worden. In deeze gaanderye, worden, des winters, ook hekken geplaatſt, op dat de armen elkanderen niet verdringen zouden. Aan 't einde van den tuin, ſtaat een zeskantig ſteenen Tuinhuis, welk, in of omtrent het jaar 1710, gebouwd, en, boven, verſierd is met de wapens van de zes toen dienende Regenten, te weeten, *Joannes Commelin*, *Pieter Mierink*, *Mattheus Gansneb* genaamd *Tengnagel*, *Arnoldus Dix*, *Reinier Dibbets* en *Nicolaas de Swaan*. De vier pakhuizen van het Huiszitten-huis, van welken, de twee middelſten, onder eenen gevel, gebouwd zyn, dienen tot berging van turf, kooren, boter en doodkiſten, en komen, van agteren, aan de Amſtelſtraat: aan de overzyde van welke, een ruim gebouw, tot welk men, door eene groote houten poort, over eene Plaast, toegang heeft, geſchikt is, ten deele tot eene Bakkery, en de wooningen van den Bakker en Timmermans-Knegt, en ten deele tot een magazyn, alwaar het hout, de bouwſtoffen en andere noodwendigheden, tot het beſtellen van den turf vereiſcht, gebergd worden. Onder de Plaats, leggen vier en twintig Traanbakken, die nu tot Regenbakken dienen, en waaruit het water, ten voordeele van het Huis, verkogt wordt. Na 't volbouwen van dit Huiszitten-huis, werdt de uitdeeling, die, in de Oude Kerke, plagt gedaan te worden, derwaards overgebragt. En geſchiedde de eerſte uitdeeling hier, volgens een opſchrift, in het eerſtgemelde groote vertrek, nevens den ſchoorſteen, op den twintigſten December des jaars 1655. 't Verdient, veelligt, te worden aangemerkt, dat eenige balken en andere bouwſtoffen, gekomen van de Blokhuizen, die op den Amſtel ge-

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

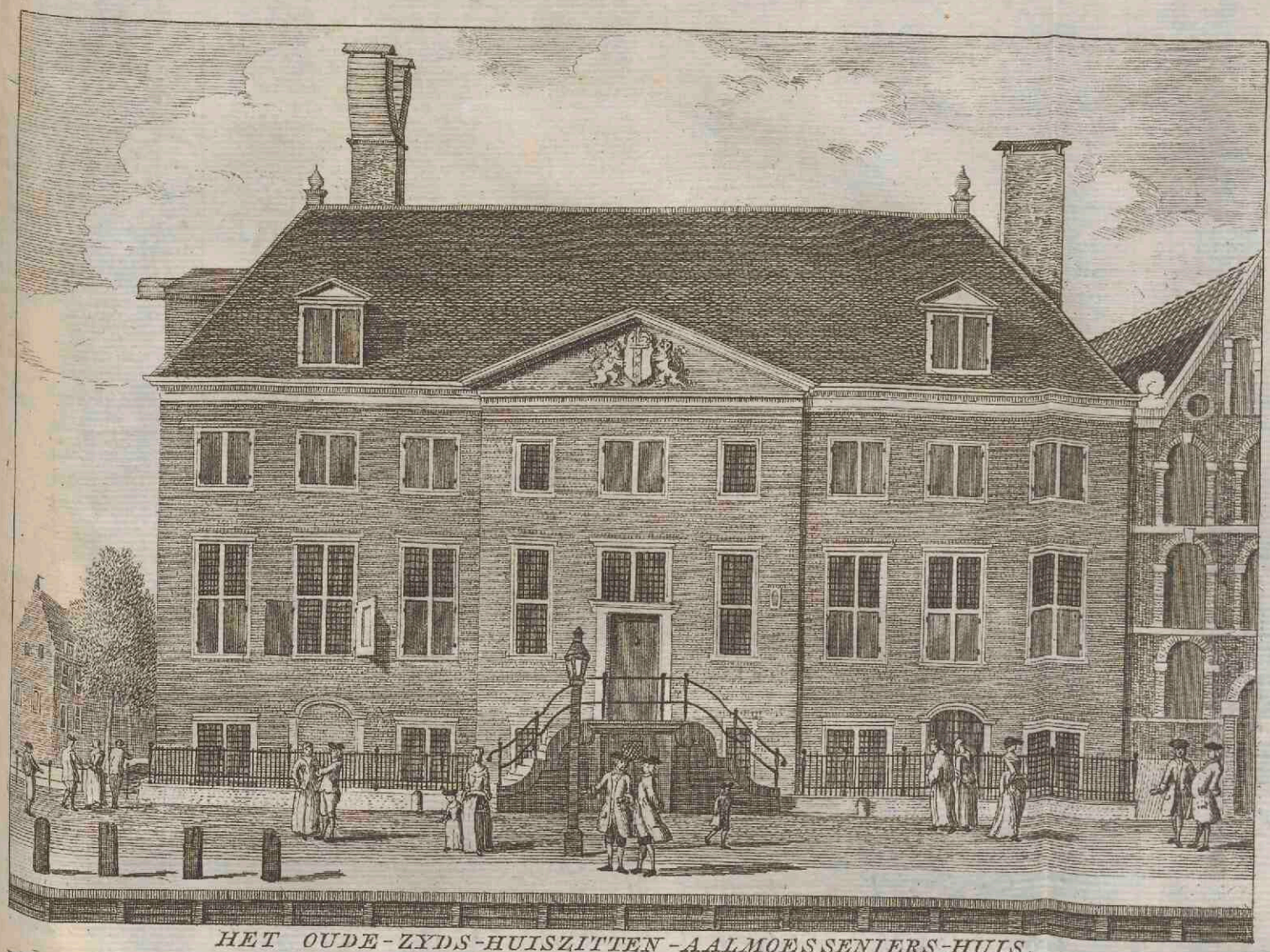

HET OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS,
van Vooren.

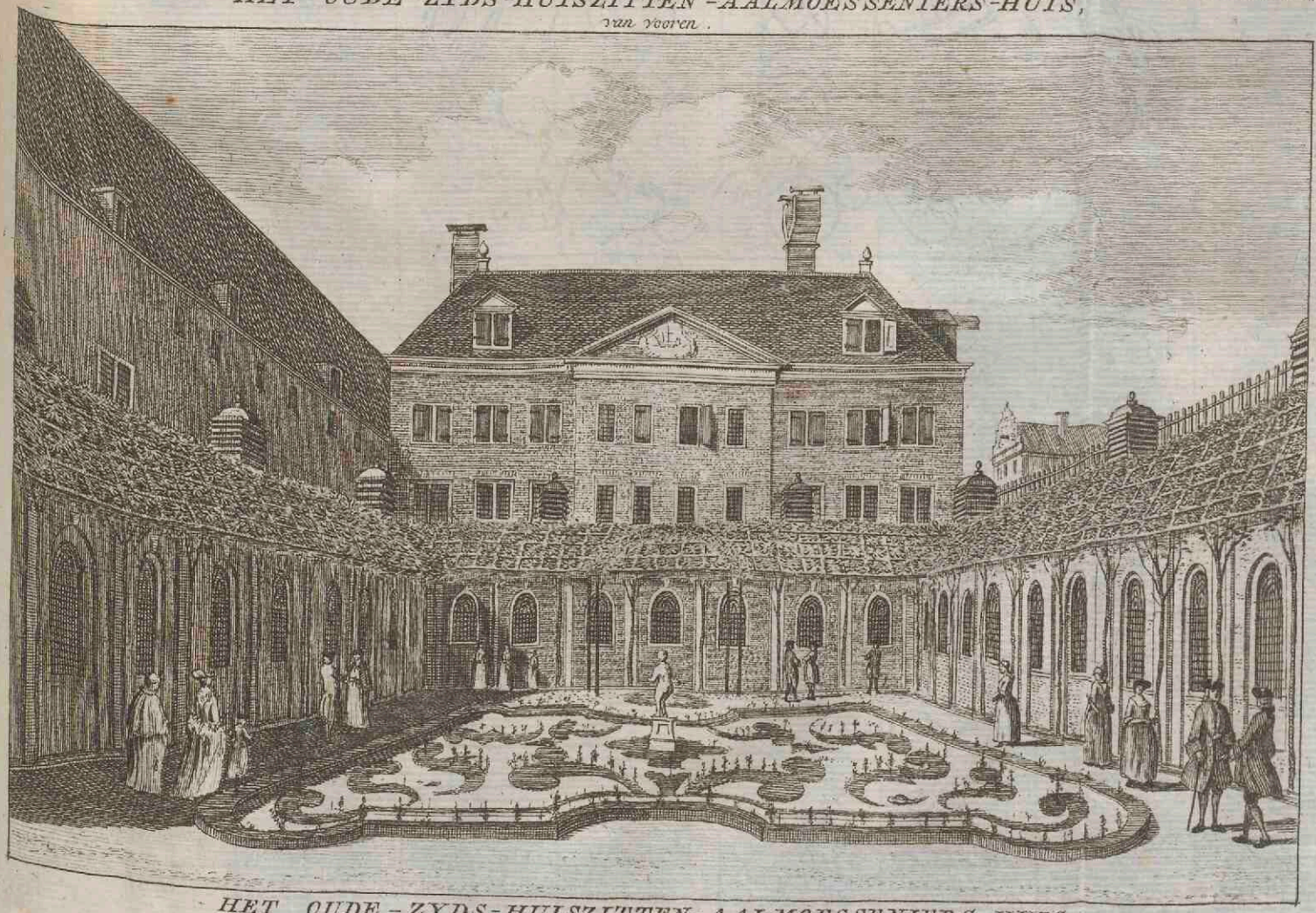

HET OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS,
van agteren.

Huiszitten-Aalmoessniers-Huizen en Weduwen-Hof.

geſtaan hadden, en in 't jaar 1654 geſlegt waren, aan 't Oude-zyds-Huiszitten-huis, verbruikt zyn.

Voorregt van het op- en afſcheepen der Beeſten.

De Huiszitten-meeſters aan de Oude zyde hebben, al van ouds, het voorregt gehad, om het op- en afſcheepen der Beeſten te mogen verhuuren of verpagten: in welk voorregt, zy, laatſtelyk, by eene Ordonnantie van 't Geregt van den drie en twintigſten January des jaars 1680, beveſtigd geworden zyn (*d*). De Herberg *Zeeburg* aan den Diemer- of Muiderdyk, digt by welke, de meeſte beeſten worden opgeſcheept, en eenige ſchuuren, binnensdyks, hieromtrent, komen het Oude-zyds-Huiszitten-huis in eigendom toe. De Puin, die aan Zeeburg gebruikt wordt, levert de Stad aan 't Godshuis, om niet.

Naamlyſt der Regenten.

Wy voegen hierby de naamen der Regenten van het Oude-zyds-Huiszitten-huis, zo ver dezelven hebben konnen gevonden worden:

1440. Claas Gherſte.
1440. Jan Pape.
1440. Jan Gherſte.
1440. Pieter Ryke.
1445. Jan Eggert Pieterszoen.
1445. Fredrik Iſebrantzoen.
1445. Albert Gerytzoen.
1448. Claas Jacobsz.
1448. Lambert Claaszoen.
1497. Jan Clement.
1497. Doen Jacobsz.
1497. Jan Gysbertſe.
1497. Jacob Garſt.
1500. Jacob Roelofsſoen.
1500. Jacob Claasz. Watergang.
1500. Jan Claasſoen.
1500. Heymen Jacobsz.
1504. Jan van Perſyn.
1504. Marten Dirksz.
1509. Jacob in de Pellegrim.
1511. Claas in de Gulde Hand.
1511. Allert Andrieſe Boelens.
1512. Jan Claasz.
1512. Meeus Pieterſe Doos.
1512. Claas Gaaf.
1512. Hobbe Arck.
1512. Reyer Dirckſe Bardeſe.
1514. Arent Boelisz.
1515. Luyt Jacobsz.
1515. Jan Bet Harmanſe.
1515. Hendrik Pietersz. Haring.
1516. Sem Jacobsz.
1517. Mr. Cornelis Campen.
1518. Jacob van Ceulen.
1518. Dirk Boelisz.
1519. Jan Lambertſe.
1519. Frans Hendriksz. *in de Wildeman.*
1520. Allert Bodertsz.
1520. Ziewert Claasz.
1521. Dirk Corſe.
1522. Claas Jacobsz. Paradys.
1524. Claas Meeuws.
1524. Jan Bet.
1524. Pieter Smit.
1526. Jacob Huyg Haring.
1527. Albert Corsz.
1530. Albert Hees.
1530. Claas Harck.
1538. Hendrik Jansz. Kraak.
1538. Mr. Reyer Lambertſe van der Horſt.
1538. Cornelis Jacobsz. Hollefloot.
1539. Cornelis Jacobsz. Buyk.
1540. Allert Dirksz.
1540. Mr. Pieter Bicker Willemsz.
1541. Hendrik Franſe.
1544. Cornelis Jacobsz. Brouwer.
1547. Gerrit Claasz.
1547. Jan Harmansz.
1547. Hendrik Boogaart.
1549. Jan Oom Jansz.
1549. Gerrit Tes.
1549. Wybrant Fredriksz.
1550. Pieter Brugman.
1550. Wouter Dobbesz.
1550. Anthony Verhoef.
1552. Lucas Meynertzoon.
1552. Jan Klaasz. Koop.
1552. Arent Hudde.
1553. Claas Jacobsz. van Swieten.
1555. Claas Gerritſe.
1556. Amy van der Hoef.
1556. Dirk Schaep.
1557. Hendrik van der Does.
1558. Andries Jansz. Boelisz.
1558. Gerrit Jansz. Coesvelt.
1558. Govert Jansz.
1560. Jan Poppen.
1560. Tymen Myndertſe.
1563. Jacob Benningh.
1565. Gerrit Arentſe.
1565. Arent Ernſt van Baſſen.
1566. Reynier Hendriksz. Rooclaas.
1567. Andries Boelisz.
1568. Jacob Pieterſe Cantert.
1568. Adriaan Franſe.
1569. Mr. Elbert Cantert.
1571. Jan Michielſe Loef Brouwer.
1571. Cornelis Franſe.
1571. Cornelis Gerritſe.
1573. Geert Symenzoon.
1573. Jan Ryſer Janszoon.
1574. Evert Corſe.
1574. Claas Heyn Cornelisſoen.
1577. Arent Sadelyn.
1577. Pieter Oly.
1578. Egbert Roeloffe.

(*d*) Handv. bl. 175.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

1578. Marten ten Berg.
1578. Pieter Goverts.
1578. Frans Hendrikſe Ruys.
1578. Job Cornelisz.
1579. Hendrik Boelisz.
1581. Reynſt Pieterſe.
1581. Hillebrant Brouwer.
1582. Pieter Paauw.
1582. Jan Poppes.
1585. Jacob Bicker.
1586. Arent van de Velde.
1586. Hendrik Hudde.
1587. Roelof Egbertſe.
1587. Jacob Willemſe Warmont.
1588. Jacob Wilkes.
1590. Siewert Meyndertſe.
1594. Arent van Arp.
1595. Arent ten Grootenhuis.
1595. Pieter Gerritſe Kruydenier Ruytenburg.
1597. Cornelis Jansz. Valckenier.
1600. Dirk Hem.
1602. Jan van Hoorn.
1613. Hillebrant Schellinger.
1614. Jan Hellinghs.
1616. Jacob Pieterſe Hoogkamer.
1616. Jan Reynier Claasz.
1619. Hendrik van de Sande.
1619. Govert Boelisz.
1620. Jasper Segers.
1621. Outgert Pieterſe Spiegel.
1621. Pieter Jacobsz. van Ryn.
1624. Rochus Pieters van de Capelle.
1625. Jan Selyns.
1636. Pieter Vlack.
1639. Balthaſar Jacot.
1639. Mr. Wilhelmus Elbingh.
1640. Andries van Zaanen.
1641. Bernard Schellinger.
1642. Jooſt Jansz. Kruysvelt.
1646. Marten Canter.
1648. Cornelis Hoppeſack.
1650. Balthaſar Helt.
1652. Jan ten Grootenhuis.
1653. Pieter Ernſt van Baſſen.
1653. Frans Bruyningh.
1654. Jan Lantsman.
1654. Mr. Willem van der Does.
1660. Coenraat van Klenck.
1663. Pieter van Kroonenburgh.
1666. Arnout Schuyt.
1666. Casparus Commelin.
1666. Pieter Daay.
1671. Albertus Reynſt.
1672. Jan Klaasz. van Beuningen.
1672. Bonaventuur van Dortmont.
1673. Anthony Hoevenaar.
1673. Arnout van de Cruys.
1673. Ferdinandus Bol.
1681. Jacob Quina.
1681. Pieter Coeſart de Jonge.
1682. Arent van der Waaijen.
1685. Myndert Roſt.
1687. Eduard Becker.
1691. Johannes van Drogenhorſt.
1692. Willem van der Does.
1693. Joannes Commelin.
1704. Pieter Mierink.
1704. Mattheus Gansneb, *genaamd* Tengnagel.
1705. Arnoldus Dicx.
1707. Reinier Dibbets.
1710. Nicolaas de Swaan Junior.
1717. Gerrit van Ooſten.
1717. Mr. Jacob Heshuyſen.
1719. Nicolaas Teengſt.
1721. Mr. Daniel van der Lip.
1723. Chriſtiaan van Cuyck.
1726. Jacob Elias Michielsz.
1728. Mr. Egidius Willem Tolling.
1738. Jan van Marſelis.
1739. Wynand Wiltens.
1742. Jan Willink Meures.
1744. Mr. George de Waart.
1746. Mr. Jan Jacob van Beaumont.
1747. Jacob Guillot Junior.
1747. Gysbert van der Goot.
1758. Willem van der Meulen.
1759. Abraham Grommée.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

Wy komen nu tot de Beſchryving van het

NIEUWE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS.

BESCHRYVING VAN HET NIEUWE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS.

De Huiszitten-meeſters aan de Nieuwe zyde, op het erf, op de Prinſengraft, by de Leliegraft, eene Bakkery en Turfhuis hebbende opgeregt, bleeven voortgaan met het doen der gewoonlyke uitdeelingen, in de Nieuwe Kerke, tot dat het verbranden deezer Kerke, op den elfden January des jaars 1645, aanleiding gaf, tot het ſtigten van het tegenwoordige Nieuwe-zyds Huiszitten-huis, naaſt de Bakkery en het Turfhuis, boven gemeld; waartoe nog twee pakhuizen werden aangekogt. Het Huis werdt, in 't jaar 1649, volbouwd. De Bakkery is, in 't jaar 1690, geheellyk, vernieuwd: doch het Turfhuis verplaatſt, in drie byzondere Stads gebouwen, ſtaande digt aan de wallen: een by de Zaagmolens-Poort; een over de Paſſeerderſtraat, en een ten einde van de Reguliersgraft. Het Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis is, nog voor weinige jaaren, van binnen, zeer veel verbeterd, en, in en na 't jaar 1762, is de groote Uitdeelplaats, die begon te zakken, van nieuws, geheid, en volkomenlyk herſteld. De groote Boterkelder is, ten zelfden tyde, dieper gemaakt, en in

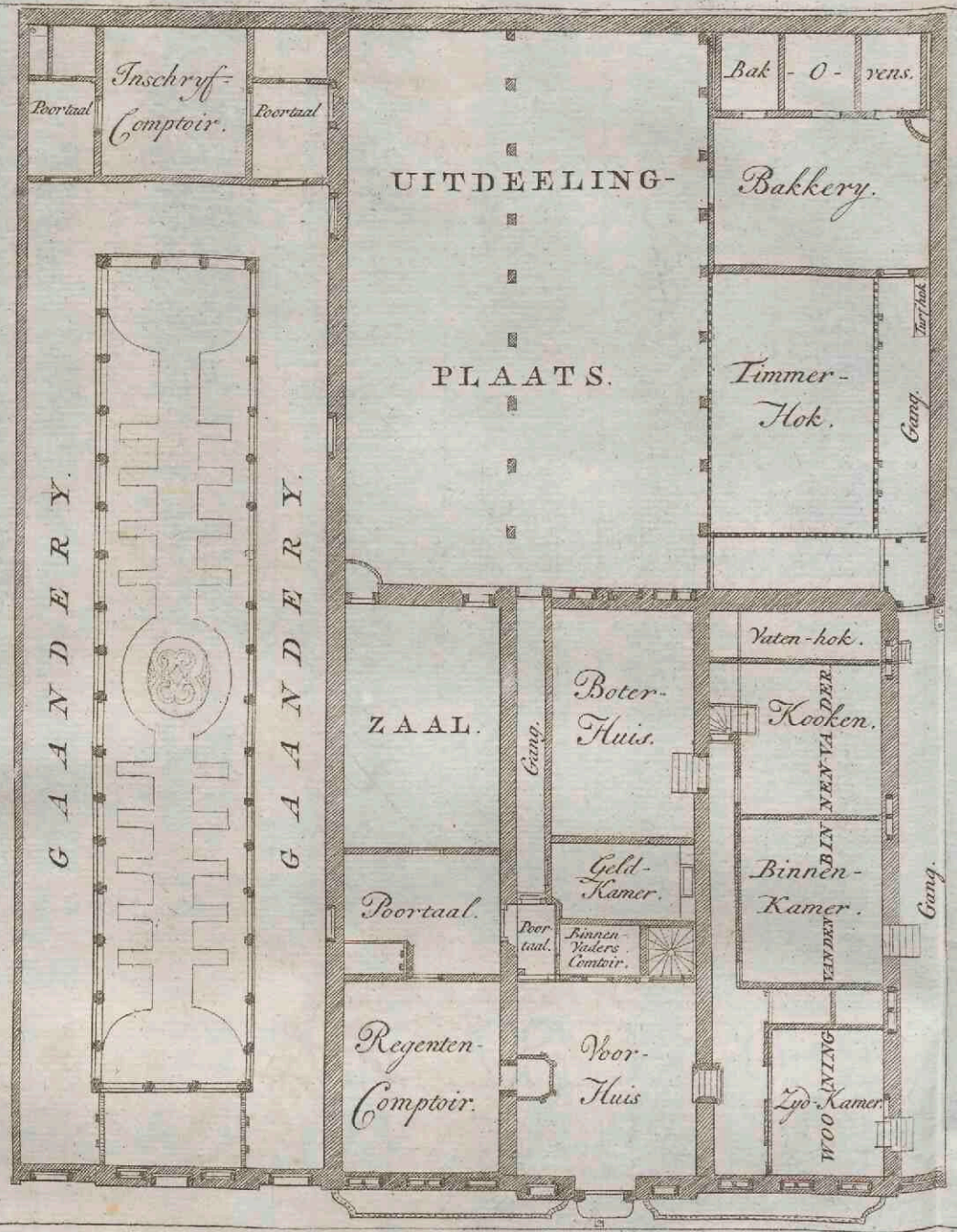

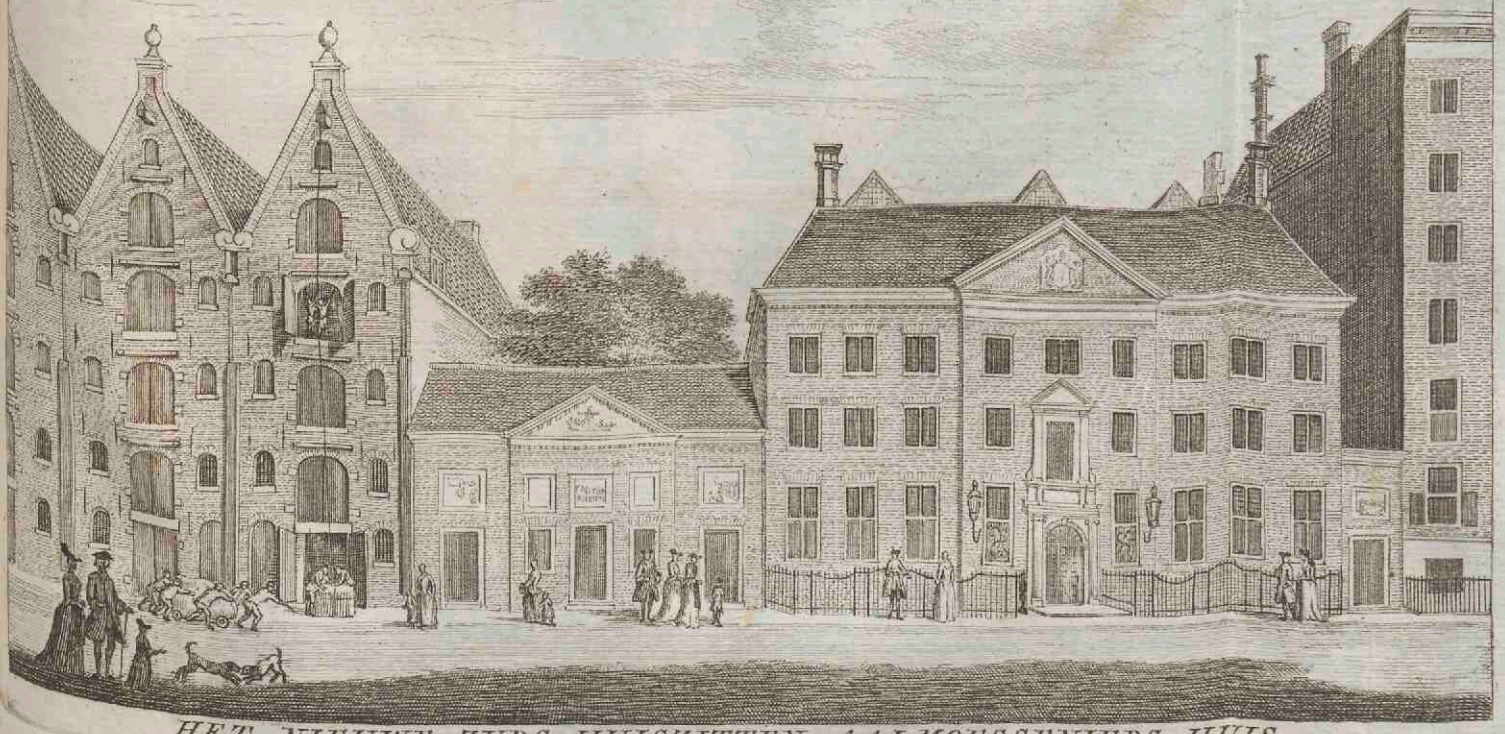

HET NIEUWE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

in tras of ſement gelegd. Het Godshuis, waarvan wy ſpreeken, beſtaat uit twee byzondere gebouwen. Het eerſte en aanzienlykſte, welk drie Verdiepingen heeft, voert Stads wapen in de Fronteſpies, en heeft een' ruimen ingang, voor welken, een koperen armbos geplaatſt is. Voorts, ſtaat 'er, ter wederzyde van den ingang, een zwaar yzeren hek. Naar binnen getreden, komt men in een ruim Voorhuis, waar, zuidwaards, de toegang is naar de wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder, uit twee Kamers en een kooken beſtaande. Noordwaards, treedt men, in 't Comptoir der Regenten, een net vierkant Vertrek, met een fraaijen bepleiſterden en overgeverwden koepel, van boven. Aan den ſchoorſteenmantel, ziet men de wapens van eenige Regenten, ter wederzyde van een' ſpiegel en ſchilderſtuk, in 't graauw. Voorts, komt men, door een Poortaal, in eene ruime zaal, welker zolder, met eenige zinnebeelden, ſlaande op de zorg voor de behoeftigen, beſchilderd is. Ook ſtaan 'er drie diergelyke zinnebeelden in 't graauw, in 't weſten, boven; en in de vier hoeken der zaale, agt deugden, insgelyks in 't graauw, op deuren geſchilderd. In de vier lichten van 't vertrek, plagten vier Burgemeeſterlyke wapens te ſtaan, die, met het vernieuwen der glasraamen, weggenomen zyn; doch, nevens het wapen en oud zegel der Stad, in gereedheid zyn gebragt, om 'er wederom geplaatſt te konnen worden. 't Schoorſteenſtuk vertoont een gezelſchap van Regenten, en tegen den ooſtelyken wand, is een groot Regentenſtuk geplaatſt, welk, in 't jaar 1651, door *Jacob Bakker*, geſchilderd is. Boven den ingang naar 't vertrek van binnen, zyn de wapens van zes Regenten, konſtiglyk, uitgebeeld. Ook hangen 'er de wapen- en naamborden der Regenten aan den wand: en in twee vakken in 't ooſten, leeſt men: *Ter gedachteniſſe van de herſtellinge deſes Godtshuys uyt de nieuwe Kerck de eerſte uytdelinge albier aen den armen gedaen op den 20 December des jaers 1649: doen Huysſitten-meeſters ſynde Lucas Pietersz Conyn, Johan Steur, Rombout Kemp, Claes van Lith, Cornelis Metſue en Iſaac Commelyn.* Ter zyde der zaale, in een' engen gang, is de deur van een overwelfd vertrek agter 't Voorhuis, alwaar het geld en de papieren-effecten van 't Huis bewaard worden. Uit de zaal, komt men, in een zeer groot en hoog vertrek, welk op zwaare houten ſtylen ruſt, en alwaar de weekelykſche uitdeelingen geſchieden. Het is, door houten hekken, in verſcheiden' naauwe gangen, verdeeld: en in het zelve, zyn drie plaatſen afgezonderd, alwaar, des zomers, twee, en, des winters, drie Regenten de uitdeelingen doen van brood, boter en kaas, die den behoeftigen, door de Bedienden van 't Huis, worden aangereikt; en ook van eenig geld, welk, aan ſommigen, door de Regenten zelven, gegeven wordt. In dit vertrek, welk men *de Kerk* noemt, om dat het byna de gedaante van eene Kerk heeft, zyn verſcheiden kaſſen, waar de brooden, de boter en de kaas, in een vertrek, het *Boterhuis* genaamd, hiertoe byzonderlyk geſchikt, behoorlyk afgewoogen en verdeeld, vooraf, geplaatſt worden. Ten zuiden van de zogenaamde Kerk, heeft men de Bakkery, waar, met drie ovens, gebakken wordt, en naar welke, men ook, door eenen open gang, die voor aan de Prinſengraft uitkomt, toegang heeft. Voor de Bakkery, is eene ruime Timmer- en Berg-Loots: en daarby een Turfhok, waarin een ſteenen Turfkoker gemetſeld is. Voorts, heeft men, boven, zeer ruime Kooren- en Kaaszolders, en, onder den zuidelyken vleugel van 't gebouw, eene groote, koele Boterkelder, die, 's winters, met planken belegd wordt. Noordwaards, nevens het Huis, welk wy, tot hiertoe, beſchreeven hebben, ſtaat een laag gebouw van eene verdieping, het *Tuinhuis* genaamd. Het voert het Koggeſchip uit Stads zegel in de Fronteſpies, en heeft drie deuren, boven twee van welken, midsgaders, boven de deur van den gang, die, zuidwaards, langs het groote gebouw loopt, de uitdeelingen aan de behoeftigen, welken hier geſchieden, met toepaſſelyke plaatſen der Schriftuure, door den beroemden *Henrik de Keizer*, konſtiglyk, in hardſteen, uitgehouwen zyn. In 't midden, leeſt men: *Saligh ſyn de barmhertige, want haer ſal barmhertigheydt geſchieden.* Matth. V. vers 7. En ter wederzyde: *Doet wel aen den Armen. U Loon is in den Hemel.* Agter de middelſte deur, die niet geopend wordt, is een vertrek, welk op een' fraaijen, langen bloemtuin uitziet. Langs deezen tuin, loopt, aan elke zyde, eene gaandery, die, door middel van drie hekken, in vier lange gangen verdeeld is. De twee zyd-deuren verleenen toegang naar deeze beide zyden der gaanderye. Door de eene deur, worden de behoeftigen ingelaaten, die verzoeken ingeſchreeven te worden, waartoe een der Regenten, met den Binnenvader by zig, zit, in een vertrek met twee deuren, ten einde van den gemelden tuin, alwaar, voor eenen Engelſchen ſchoorſteen, een zinnebeeldig ſchilderſtuk ſtaat: en door de andere deur, laat men hen wederom uit.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

De Huiszitten-meeſters aan de Nieuwe zyde hebben, nevens het Gaſthuis, al vroeg, het voorregt gehad, om de groote en kleine Kraan, Kraanen.

Het bezit de helft van 't regt der

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

Kraan, hier ter Stede, te verhuuren, en 't voordeel, welk 'er van komt, voor de helft, te genieten; gelyk wy, reeds elders (*e*), hebben aangetekend. Zy plagten ook eenige Landeryen in Nieuwer-Amstel te bezitten; doch dezelven zyn, al voor veele jaaren, allen verkogt geweest (*f*).

Naamlyst der REGENTEN.

Zie hier de naamen der REGENTEN van het Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, zo verre hebben konnen gevonden worden:

1449. Meindert Janszoen.
1449. Jacob Reynertszoen.
1449. Jan Heinszoen die Wantsnyder.
1449. Pieter Coman.
1459. Floryn Jacobszoen.
1459. Symon Claeszoen.
1459. Jacob Pille.
1459. Gerrit Paauw.
1511. Willem Duyn.
1511. Gerrit Volkersen.
1511. Barent Barentse.
1511. Reyer Peterse.
1512. Claas Gerritse Mattheussen.
1512. Jan Lambertse.
1514. Jacob Huygh.
1515. Pieter Opmeer.
1515. Jan Meeusen.
1518. Jonge Claas Hein.
1519. Simon Claaszoen.
1519. Jan Duvesz. de Oude.
1522. Claas Kloeck.
1523. Jan Gavenszoen.
1523. M^r. Hendrik Dirk Janneszoen.
1523. M^r. Windrik Hendriksen.
1524. Claas Jan Cobbenszoen.
1524. Albrecht Braaseman.
1525. Albert Louw.
1526. Claas Hein.
1528. Claas de Jonge.
1528. Dirk Hillebrantszoen Otter.
1528. Willem Dirksz.
1536. Jan Duvesz. de Jonge, *Houtkooper.*
1537. Jacob Dobbese.
1537. Claas Doedese.
1538. Simon Tamensen.
1538. Simon Claas Copsz.
1540. Floris Martsz.
1541. Willem Jansz. Brouwer.
1542. Jan Duvesz., *Lakenkooper.*
1543. Ysbrant Jansz. Beer.
1546. Harmen Ottensz.
1546. Dirk Jan Hendrikse.
1547. Pieter Jacobsz. Schaap.
1548. Pieter Pietersz. Codde de Jonge.
1550. Harmen Roodenburg.
1551. Hendrik Cornelissen.
1551. M^r. Willem Jacobsz. Walichsz.
1553. Pieter Hendrikse Opmeer.
1554. Claas Cornelissen.
1554. Gerrit Reynst.
1555. Jacob Hendriksen.
1555. Harmen Ellersz.
1556. Jonge Jan Duvessen.
1556. Albert Dirk Marcusz.
1557. Florus Roeters.
1559. Jan Vechtersz. Semelkoper.
1562. Andries Hollesloot.
1562. Dirk Jan Deymans.
1566. Coen Pietersen.
1566. Floris Dirksen Otter.
1568. Gerbrandt Eggense.
1568. Thomas Symonsen.
1569. Jan van Santen.
1569. Dirk Jan Evertse.
1571. Lucas van Teylingen.
1572. Hendrik Egbertse Houtkooper.
1573. Claas van Santen.
1574. Evert Jacobsen.
1574. Gerrit Jansen Deyman.
1576. M^r. Jan Tymansz.
1577. Jan van Marken.
1577. M^r. Jan Duvesen.
1578. Simon Dirksen.
1578. Bartholt Dirksen.
1578. Jan Smit.
1578. Jan Verburg.
1578. Jan Pieterse Reaal.
1579. Willem Pausz.
1580. Anthony Jansz. Schellingwouw.
1580. Jan Jansen Carel.
1581. Tymen Meindertsen.
1582. Claas Egbertse Gooijer.
1583. Jan Claasz. Reymertse.
1585. Cornelis Jacob Witze.
1585. Goossen Jacobsen Hooft.
1585. Jan Pieterse de Wit.
1586. Wybrant Appelman.
1586. Henderik Pieterse Schryver.
1588. Jan van Heusden.
1589. Claas Lambertse.
1589. Hendrik Pieterse.
1592. Jacob Egbertse.
1598. Jan Witzen.
1603. Albert Symensen Jonkhein.
1603. Dirk Claas Reyniers.
1609. Jan Cornelisz. Geelvinck.
1609. Willem Hooft Jansz.
1609. Hendrik Lens.
1611. Jacob Dirksen de Lange.
1612. Pieter van Montfoort.
1614. Dirk Hasselaer.
1617. Abraham Gilion.
1618. Philip Theysen.
1620. Pieter Jacobsz. Elias.
1620. Jan Pieterse Brugman.
1620. Franck van der Does.
1620. Hendrik Laurensz. 1620.

(*e*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 67. IV. *Boek*, *bl.* 249.
(*f*) Stads Missiven N. XXIX. *f.* 91 *verso.*

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

1620. Jan Gerritſe Coppit.
1622. Willem Adriaanſe Raap.
1624. Cornelis Schellinger.
1624. Jan Gerritſen Verlooren Arbeid.
1625. Willem Ysbrantſe Kieft.
1625. Dirk Haring.
1626. Jan Lambertſe.
1630. Lucas Pietersz Conyn.
1630. Johan Steur.
1631. Jacob Cornelisz. Hooft.
1632. Jan Benningh Koekebakker.
1635. Rombout Kemp.
1640. Claas van Lith.
1644. Cornelis Metſue.
1645. Pieter Gerritſe Haſſelaer.
1646. Gerrit Haſſelaer Claasz.
1647. Iſaac Commelyn.
1651. Jan Appelman.
1651. Jacobus Reynſt.
1652. Hendrik Roeters.
1652. Abraham Ernſt van Baſſen.
1653. Joachim Jansz. Scheepmaker.
1655. Jan van Halewyn.
1655. Tymon Veeneman.
1657. Hendrik van Cleef.
1662. Elias Nuyts.
1666. Pieter Bernouille.
1673. Matthias Amia.
1673. Gerrit Schaap.
1673. Adriaan Temminck, Engelbertsz.
1676. Marten van Loon Pieterszoon.
1677. Anthony Reepmaker.
1679. Baſtiaan Beerewouts.
1681. Nicolaas van der Hagen.
1683. Izaak Soreau.
1683. Nicolaas le Seutre.
1684. Ernſt van Croonenburg.
1688. Daniel Kick.
1688. Sieuwert Witzen.
1688. Jan van der Graaf.
1690. Joſeph van de Putte.
1692. Reinier La Clé.
1694. Hendrik Miering.
1695. Egidius van den Bempden.
1695. Hendrik Stok.
1699. Aarnoud Schuyt.
1701. Dirk Cok Cornelisz.
1701. Balthazar Sweers.
1708. Barend Haan.
1708. Jacobus Uylenberg Janszoon.
1708. Johannes van Cuyk.
1720. Bartholomeus van den Santheuvel.
1722. Coenraad van Son.
1723. Mr. Richard Karſſeboom.
1725. Matthys Slicher.
1729. Cornelis Jacob Hagelis.
1730. Jan Jacob Vermeeren.
1733. Diderik Grommée.
1733. Mr. Joan Hubert van Meel.
1735. Louis Aſſenbergh.
1739. Jan Teſtas.
1739. Theodore Balguerie.
1740. Guilielmo Hartſinck.
1741. David Giffenig.
1745. Nicolaas Wiltens.
1749. Philip Zaal Jooſtzoon.
1749. Willem van Lingen.
1751. Martinus de Wilde.
1756. Jacob Luden.
1757. Ambroſius Pool.
1761. Gerard de Putter.
1761. Andries Benezet.

Huiszitten Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

Gelegenheid tot de opregting van een Weduwen-Hof.

De Huiszitten-meeſters aan beide de zyden waren, al van ouds, bezitters geweeſt van verſcheiden' wooningen, voor bedaagde Weduwen en Maagden geſchikt, welke wooningen, hier en daar, door de Stad, verſpreid, en aan hun gemaakt, of opgedraagen waren. Wy hebben 'er, hier voor (*g*), reeds eenigen aangeweezen. Men kan 'er de *Opmeers-huisjes*, de *Jan-Fye-Vliegens-huisjes*, het *Keizerryk*, en *Vegters-boomgaard* byvoegen. Doch de voornaamſten waren de *Volders-huizen*, gelegen aan de noordzyde van den Heiligen-weg, tegen over 't Clariſſen-Klooſter, eerſt door de Stad gebouwd, ten dienſte der Lakenneeringe; doch, in 't jaar 1584, verkogt aan *Ytgen Willem Schepels dogter*, Weduwe van Hees Willemszoon, tot wooningen voor arme vrouwen, voor eene ſomme van vyf duizend vyf honderd guldens; mids dat Burgemeeſteren de keur aan zig behielden, om de twee wooningen, die digtſt aan de veſt ſtonden, ten gebruike der Lakenbereideren, volgens ſchattinge van goede mannen, aan zig te behouden (*h*); 't welk zy, nogtans, niet ſchynen gedaan te hebben. De Stigteres ſtelde, op den tweeden October des gemelden jaars, zes van deeze wooningen, die agttien in getal waren, onder opzigt der Huiszitten-meeſteren aan de Oude zyde; zes anderen onder opzigt der Huiszitten-meeſteren aan de Nieuwe zyde; vier onder opzigt van de Regenten der Gaſthuizen, en de twee overigen onder opzigt van de Regenten van 't Weeshuis, en ſchikte een inkomen van eenhonderd guldens 's jaars, tot onderhoud deezer wooningen; te gelyk, bedingende, dat haare vrienden en de vrienden van haaren man, Hees Willemszoon, voor anderen, in dezelven, zouden geplaatſt worden (*i*). Doch toen men, in 't jaar 1649, beſloot, het grootſte gedeelte van den grond der Hand- en Voetboogs-Doelen, agter de Volders-huizen

(*g*) *Bladz.* 262 *enz.*
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 29 *Sept.* 1584.
(*i*) *Uit de* Oorſprongkelyke Akte. *Zie ook* Commelin, *bl.* 581.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN *en* WEDUWEN-HOF.

zen gelegen, aan erven uit te geeven, werdt geraaden gevonden, ook deeze armen-woningen te verkoopen, en 't gene 'er van komen zou, zo ver het ſtrekken kon, aan te leggen tot ſtigtinge van een nieuw Weduwen-Hof, op een gedeelte van den grond van 't Karthuizers-Klooſter (*k*), welk de Stad van 't Burger-Weeshuis, waaraan dit Klooſter afgeſtaan was, voor vyf duizend agt honderd zeven guldens en elf ſtuivers, gekogt hadt. Te gelyk, beſloot men, eenige andere armen-wooningen, zo aan de Oude als Nieuwe zyde, te gelde te maaken, en de penningen te beſteeden tot opbouw van het nieuwe

HUISZITTEN-WEDUWEN-HOF.

BeſchryvingvanhetHUISZITTEN-WEDUWEN-HOF.

Het ſtaat agter de Karthuizers, en is, in 't jaar 1650, onder 't opzigt van den Stads Bouwmeeſter, *Daniel Stalpart*, volbouwd. In den Voorgevel, ſtaat een *Schepel*, ter gedagteniſſe der Volders huizen, die, door *Ytgen*, Dogter van *Willem Schepel*, geſtigt waren. En rondsom leeſt men, op vyf wapenſchilden, de naamen der Geſtigten, welker koopprys, onder anderen, tot het bouwen van het Weduwen-Hof, is aangelegd: *Keizerryk*, *Opmeer*, *Vechters-Boogaert*, *Peereboom*, en *Jan-Wif-Vliegen*. Het Huis heeft, wyders, in 't midden, voor aan de ſtraat, een' deftigen ingang, die toegang verleent naar eene ruime Plaats, rondsom bebouwd met de wooningen voor behoeftige Weduwen en bedaagde Maagden. Agt van deeze wooningen, vier boven- en vier beneden-vertrekken, zyn 'er, aan elke zyde van den ingang, zo wel voor aan de ſtraat, als van binnen aan de Plaats, die, aan de drie overige zyden, met twee en twintig beneden-, en even zo veel boven-wooningen bezet is: zo dat 'er, in alles, vier en vyftig beneden-, en even zo veel boven-wooningen zyn, van welken vier beneden- en drie boven-wooningen, door de twee Binnenvaders, gebruikt worden. De overigen honderd en een worden, door behoeftigen, bewoond. De Stad, het grootſte gedeelte der koſten van 't bouwen gedraagen hebbende, liet het onderhoud en bewind van 't Geſtigt aan de twee Huiszittenhuizen alleen, zonder dat 'er 't Gaſthuis en 't Burger-Weeshuis, voortaan, eenige bezorging over hebben zouden. Men kwam overeen, dat de Regenten van 't Oude-zyds-Huiszitten-huis, die in 't eerſt zeſtien drie en vyftigſte deelen in 't onderhoud en de laſten droegen; doch, naderhand, ſomtyds minder, ſomtyds meerder, gedraagen hebben, ook twaalf wooningen, onder en boven, te beginnen van den Stads wal af, en nog twee anderen begeven; en dat de twee wooningen voor den Binnenvader en Binnenmoeder, tuſſchen de twee Huiszitten-huizen, gemeen blyven zouden (*l*). Doch in 't jaar 1669, beſloot men, van elke zyde, eenen Binnenvader te ſtellen: en toen werden deeze twee wooningen, by onderlinge overeenkomſt tuſſchen de beiderzydſche Regenten, aan die van de Oude zyde overgegeven (*m*), die 'er, ſedert, hunnen Binnenvader hebben laaten woonen, aan welken men ook het gebruik van een boven-vertrek, welk gemeen gebleeven was, vergund heeft. Van wege de Oude zyde, worden dus, nog tegenwoordig, veertien beneden- en veertien boven-wooningen aan behoeftigen begeven. De Regenten van de Nieuwe zyde begeeven agt en dertig beneden-, en even zo veele boven-wooningen aan behoeftigen. De wooningen der Oude zyde zyn met A. B. C enz. die der Nieuwe zyde met 1. 2. 3 enz. getekend. Doch tot de Nieuwe zyde, behooren ook nog twee beneden-wooningen; boven eene van welken, twee boven-wooningen, boven elkanderen, zyn, in de Tichelſtraat, naaſt het Weduwen-Hof. De beiderlei Regenten ſtellen, wegens ieder zyde, eenen Binnenvader op 't Weduwen-Hof, die elk opzigt hebben, op de wooningen en bewoonſters, tot zyne zyde behoorende. De Binnenvader wegens de Oude zyde bewoont twee beneden-wooningen, en eene boven-wooning ter regter-, of aan de weſtzyde van den ingang. De Binnenvader wegens de Nieuwe zyde bewoont de twee uiterſte wooningen van 't Geſtigt in 't ooſten, aan de Karthuizers-ſtraat, boven en beneden. Het Weduwen-Hof heeft ook een' uitgang op de Anjeliers-graft, langs welken, eene Timmerloots, eene bergplaats voor de Boedeltjes der behoeftigen, en voor de Turfſleeden, ten dienſte der Nieuwe zyde alleen, getimmerd zyn. Op de Plaats van het zelve, die twee Bleekvelden heeft, leggen eene diepgeboorde Put, en een Regenwaters-Pomp, uit welke laatſte, aan elke bewoonſter, gemeenlyk, vier emmeren waters ter weeke gegeven worden.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

Volgens een Reglement op de beſtiering van het Weduwen-Hof, in den jaare 1650, door de Regenten van beide de zyden, by voorraad, vaſtgeſteld, worden, voor anderen, in dit Godshuis, aangenomen Weduwen, of ongehuwde Vrouwsperſoonen, die aan de Stigters of begiftigers in den bloede be-

Reglement voor de bewoonſters.

(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 20. 16 *Decemb.* 1649. *f.* 51.

(*l*) Extract *uit de* Notulen *in 't* O. Z. Huiszitten Huis *van* 25 *Octob.* 1650.

(*m*) Conventie van 14 *May* 1669. *in 't* O. Z. Huiszittenh.

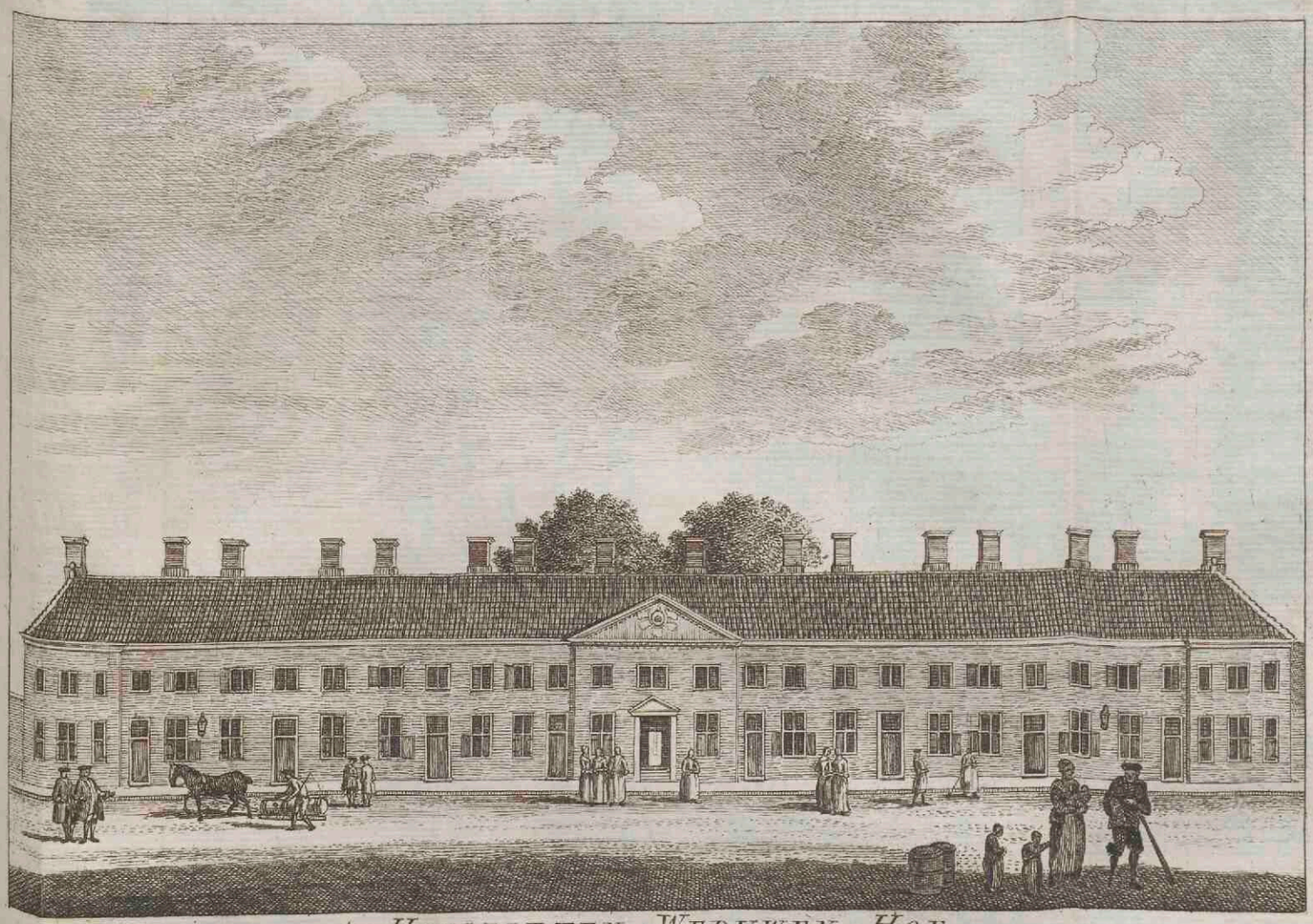

't HUISZITTEN - WEDUWEN - HOF,
van vooren.

't HUISZITTEN - WEDUWEN - HOF,
van binnen, naar agteren te zien.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

beſtaan: voorts, ingebooren poorterſchen en daarna, ook andere huiszittende perſoonen, zulken zelfs, die wettige kind of kinderen hebben, mids zy, vooraf, borg ſtellen, dat dezelven, na haar overlyden, niet ten laſte der Regenten komen zullen; en dat de Zoonen niet langer dan tot dat zy negentien, en de Dogters niet langer dan tot dat zy agttien jaaren bereikt hebben, in het Godshuis, zullen mogen verblyven. De bewoonſters moeten, voor dat zy op 't Hof komen woonen, een' netten ſtaat van 't gene zy bezitten aan de Regenten overgeeven. Zy mogen zig niet geneeren met het bakken van boekweiten- of oliekoeken, noch eenige andere neering doen, waartoe vuur vereiſcht wordt: ook geene doove koolen bewaaren, dan onder den ſchoorſteen, en in doofpotten. Voorts, moeten zy te vrede zyn met de wooning, die haar aangeweezen is; allen twiſt en gekyf myden, en den Regenten en Binnenvaderen gehoorzaam zyn. De Binnenvaders zyn verpligt, het Hof ten negen uuren te ſluiten. Na tien uuren, mogen zy niemant inlaaten. Ook moeten zy, voor en op dat uur, tweemaal, de ronde doen, om te zien, of elk zyn licht wel uitgedaan heeft. Voorts, moeten de Binnenvaders van 't overlyden der Bewoonſteren, terſtond, aan de Regenten, die 't aangaat, kennis geeven (*n*). De bewoonſters van 't Weduwen-Hof genieten, boven vrye wooning, van wege de Nieuwe zyde, ieder een tarwenbrood, eenige kaas en zes ſtuivers aan geld ter weeke, en dertig ton turf, in 't jaar. Doch die van de Oude zyde krygen, behalve 't brood en een pond boter ter weeke, en vyf en twintig ton turf in 't jaar, uit zekere oude Legaaten, daarenboven, weekelyks, eenig geld, te weeten, in den zomer, twaalf ſtuivers, en in den winter, vier en twintig ſtuivers.

Regenten.

De Huiszitten-huizen aan de Oude en Nieuwe zyde ſtaan ieder onder 't opzigt van *zes* Huiszittenmeesters of Regenten, die ook het Weduwen-Hof beſtieren, en, even als de Regenten der andere Godshuizen, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld. In de oudſte tyden, werden zy, jaarlyks, door 't Geregt, gekooren (*o*). In de zeſtiende eeuwe, werden reeds, door de Huiszitten-meeſters, ook in den zomer, uitdeelingen gedaan, en wel aan luiden, die drie jaaren Poorter geweeſt waren, of hier, vier of vyf jaaren agtereen, geſtadelyk, gewoond hadden, en, uit dien hoofde, *huiszittenden* genoemd mogten worden. Doch in 't jaar 1650, is, by Burgemeeſteren en Raaden, beſlooten, niemant, door

Orde op de bedeelinge der behoeftigen.

de Huiszitten-meeſters, te laaten bedeelen, dan die, hier, zes jaaren agtereen, gewoond hadden (*p*). En deeze tyd is, naderhand, op zeven jaaren geſteld. De toevloed der armen, en van zulken in 't byzonder, die zig, met valſche Getuigſchriften van de plaats en tyd hunner inwooninge, aan de Huiszittenhuizen, vervoegden; en, na dat zy, 's winters, hier, de uitdeelingen genooten hadden, zig, des zomers, ten platten Lande, onthielden, en van den bedelzak leefden, hebben, het invoeren van ſcherper toezigt, dan voormaals gebruikt was, noodzaakelyk gemaakt. Men heeft, op den tienden January des jaars 1682, vaſtgeſteld „ dat 'er, voortaan, geeneene zomergiften gegeven zouden worden, „ dan aan oude, kreupele en elendige menſchen. Dat de Huiszitten, aan niemant, „ die van eenig Godshuis, evenveel van „ welke gezindheid, onderhoud trok, meer „ zouden mogen geeven, dan een of twee „ manden turf ter weeke naar de grootte „ der huisgezinnen. En dat de Oude en „ Nieuwe zyde verdeeld zouden worden in „ kleine wyken, over ieder van welken, een „ Wykmeeſter zou worden geſteld; die onderzoek zouden moeten doen, of de armen, „ welken, door de Huiszitten, bedeeld werden, de gaaven ook onwaardig waren, „ waarvan zy den Regenten zouden moeten kennis geeven: en te gelyk, of ook, „ onder de bedeelde huisgezinnen, kinderen waren, bekwaam om eenig handwerk „ te doen, of te leeren (*q*)." Ten zelfden tyde, werdt 'er zekere ſchikking gemaakt, tuſſchen de Huiszitten-huizen en het Aalmoeſſeniers-huis, van welke wy, in de Beſchryving van het laatſtgemelde, ſpreeken zullen.

De beſtiering van beide de Huiszittenhuizen komt, in de voornaamſte opzigten, overeen; doch verſchilt egter, in eenige byzonderheden, in 't vervolg, daar 't pas geeft, te melden. Tweemaal 's jaars, geſchiedt 'er eene algemeene inſchryving van behoeftige Huiszitten, aan beide de zyden. De winterinſchryving aan de Oude zyde begint doorgaands in October of November, en duurt zes weeken, drie dagen in ieder weeke, van twee tot vyf uuren na den middag, waarna de wintergiften, met den Vrydag voor Kerſttyd, aanvangen, die, tot Vrydags voor Palmzondag ingeſlooten, duuren. Aan de Nieuwe zyde, begint zy, in 't laatſt van October, of in 't begin van November, en duurt zeven weeken agtereen, alle nademiddagen, behalve 's Vrydags, van twee tot vyf uuren. De zomer-inſchryving, die van veel minder uitgeſtrektheid is, begint, aan de Oude zyde, veer-

(*n*) *Vid.* het Reglement zelf. *Zie ook* Commelin, *bl.* 583.
(*o*) Keurb. A. *f.* 17 *verſo.* C. *f.* 4 *verſo.*
(*p*) Reſol. Vroedſch. N. 20. 28 *Oct.* 1650. *f.* 121.
(*q*) Handv. *bl.* 271.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

veertien dagen voor Paaſchen; en aan de Nieuwe zyde, in Maart, en duurt maar zes dagen. Aan de Nieuwe zyde, duurt de winter-bedeeling, dertien, en de zomer-bedeeling negen en dertig weeken. Doch aan de Oude zyde, duurt de winter-bedeeling langer of korter, naar dat Paaſchen laat of vroeg komt: waarnaar zig ook de zomer-bedeeling regelt, die, altoos, 's Vrydags voor Paaſchen, aanvangt. By de bedeeling, zyn een of meer Dienaars van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis tegenwoordig, om 't gemeen in orde te houden. De zevenjaarige inwooning der behoeftigen, die, een voor een, voor de Regenten, in de Inſchryf-Comptoiren, moeten komen, moet, door twee eerlyke Gereformeerde of Lutherſche Ledemaaten, getuigd worden. Ook moeten deezen de wezenlykheid der behoefte van elke partye verklaaren. Vrouwen, welker mans op de vaart zyn, moeten zulks, met eene Atteſtatie of met getuigen, bewyzen. Man en Vrouw met één kind worden niet, immers niet ligt, bedeeld: ook geene bedroogen dogters, al hadden zy ſchoon, voorheen, onderſtand genooten. De Weduwenaars of Weduwen, die een of meer kinderen onder de veertien jaaren, en de gehuwden, die, met twee of meer kinderen van die jaaren, belaſt zyn, moeten, met hunne kinderen, aan 't Comptoir komen. Zulken, die kinderen leenen, verliezen hunne gifte. Sterken, en die geenen laſt van kinderen hebben, worden niet bedeeld: ook geenen, die minder dan veertig jaaren oud zyn, ten ware zy gebrekkelyk van lighaam waren. Zelfs wordt, aan geene anderen, die jonger zyn, enkelyk turf gegeven. De briefjes van zulken, die, door Regenten, worden afgeweezen, worden ingetrokken en bewaard, op dat menze zou konnen naarzien, indien eenige afgeweezen party, naderhand, voorwenden mogt, haar briefje, by de voorgaande gifte, verlooren te hebben. Men geeft geen *conſent*, of verlof om de bediening, elders, dan aan de Huiszittenhuizen, of, door een' ander', te laaten haalen, ten ware de behoeftige party niet gaan kon: of zo zulks al, om eenige andere goede reden, geſchiedt, moet dezelve, door het oudſte kind, of door een goeden bekenden, wiens naam op het briefje geſteld wordt, worden gehaald. Die zig willen laaten inſchryven, moeten, vooral, de vereiſchte Trouw- en Doopceduls medebrengen. Op de Doopceduls der Roomſchgezinden, waarin veel bedrog plagt te geſchieden, wordt, byzonderlyk, agt gegeven, en onder anderen gelet, dat daar by de Statie of Kerk, waar de Prieſter, die den doop bediend heeft, woont, gemeld worde. De Regenten aan beide de zyden draagen zorg, dat de dogtertjes van behoeftigen, van zeven tot veertien jaaren oud, op het Stads Zyde-Windhuis, beſteed worden, ten ware zy reeds een handwerk oefenden, of de ouders noodzaakelyk dienen moeſten; waarvan behoorlyk blyk moet gegeven worden. En hiervan geſchiedt aantekening op de briefjes, tot naarrigt der Regenten, die, de volgende dagen, op de inſchryving, zitten. Als de Regenten eenigen twyfel hebben, omtrent de partyen, die onderſtand begeeren, wordt de inſchryving uitgeſteld, tot dat, door een' der Suppooſten, nader onderzoek op dezelven gedaan is. De inſchryving gedaan zynde, volgt, kort daar op, de bedeeling, die, eens ter weeke, des Vrydags, na den middag geſchiedt. Aan beide de zyden, wordt, het gantſche jaar door, brood uitgedeeld. Doch aan de Oude zyde, deelt men, zomer en winter, ook boter uit: waartegen, aan de Nieuwe zyde, des zomers, alleen brood, en aan ſommigen, des zomers en des winters, ook eenig geld, te weeten, twee, vier, zes, agt, tien of twaalf ſtuivers ter weeke, en des winters, aan allen, die geene Ledemaaten van eenige Gemeenten zyn, ook boter, en aan veelen, daarenboven, kaas uitgedeeld wordt. Beide de Huizen deelen, des winters, aan alle Huisgezinnen en huishoudende perſoonen turf uit. Zulken, die vier of meer kinderen onder de veertien jaaren hebben, krygen twee zakken turf, ter weeke: alle de overigen niet meer dan één zak. Van deeze zakken, maaken de drie omtrent twee ton turf uit. Zo drie of meer behoeftige partyen, by elkanderen, woonen, of in één ſlaapſtede t'huis leggen, krygen zy, ſamen, maar één zak turf, en men geeft hun geene briefjes, ten zyze allen, gelykelyk, aan 't Comptoir komen. Aan zulken, die, by de Gereformeerden, Lutherſchen, Roomſchen, of eenige andere gezindheid, Lidmaaten zyn, wordt alleen turf gegeven, met dit onderſcheid nogtans, dat, aan Gereformeerde Ledemaaten, de gewoonlyke onderſtand verleend wordt, tot dat zy van de Diaconie trekken konnen: 't welk, tegenwoordig, gemeenlyk, niet eerder zyn kan, dan na dat zy vyf, of zes jaaren Lidmaat geweeſt zyn (*r*). Behoeftige Kraamvrouwen krygen, aan de Oude zyde, vier weeken agtereen, 's winters, eenen zak turf meerder, dan zy gewoonlyk genieten, en, zomer en winter, een gulden aan geld ter weeke, ſchoon hier, anderszins, geen geld gegeven wordt. Aan de Nieuwe zyde, krygen zy geen meerder turf; maar zes en twintig ſtuivers, *of*, zo zy twee-

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

(*r*) *Zie* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 156.

Huiszitten Aalmoessniers-Huizen en Weduwen-Hof.

tweelingen voortgebragt hebben, twee en dertig ſtuivers, ter weeke. 't Getal der brooden, die, des zomers, aan de Oude zyde, gegeven worden, loopt van een tot vier, en des winters, van een tot zes of meer, naar de grootte der huisgezinnen; rekenende men, gemeenlyk, voor ieder kind, een brood meer. Doch aan de Nieuwe zyde, geeft men, zomer en winter, van één tot zes of meer brooden, naar 't getal der kinderen. Het brood wordt, genoegzaam altoos, van enkele Pruiſſiſche Rogge gebakken. Ieder brood weegt vyf pond. De boter plagt, voormaals, Frieſche te zyn. Doch ſedert eenige jaaren, gebruikt men, doorgaands, Ierſche, en liefſt Waterfordſche, die beter koop, en ruim zo ſtrekzaam; doch niet zo zuiver is. Aan de Oude zyde, is egter, onlangs, wederom, Frieſche en Groninger boter gekogt. Elke behoeftige party krygt, des zomers, aan de Oude zyde alleen, van een half tot anderhalf, en des winters, van een half tot derdehalf pond ter weeke. Doch aan de Nieuwe zyde, geeft men, 's winters alleen, van een half pond tot een pond Boter. Van de Noordhollandſche kaas, die alleenlyk aan de Nieuwe zyde en des winters gegeven wordt, krygen partyen, die met vyf kinderen belaſt zyn, een vierde gedeelte van een twaalf-ponds kaas; en partyen, die zes kinderen hebben, een halve agt-ponds kaas, ter weeke. Aan beide de zyden, worden ook doodkiſten uitgedeeld, voor behoeftigen van allerleije gezindheid. De meeſte en voornaamſte ſchikkingen op de inſchryving en uitdeeling, van welken wy gewaagd hebben, zyn vervat, in een Reglement, door de Regenten van 't Huiszitten-Huis aan de Nieuwe zyde, op den twee en twintigſten October des jaars 1734, vaſtgeſteld. Aan de Oude zyde, alwaar op de inſchryving inzonderheid, tot nog toe, geen omſtandig Reglement vaſtgeſteld is, volgt men egter, omtrent het een en het ander, genoegzaam den zelfden voet. 't Verſchil, in eenige weinige opzigten, hebben wy niet verzuimd, aan te tekenen.

't Getal der behoeftigen, die, aan beide de zyden, bedeeld worden, is, gelyk men ligtelyk denken kan, niet altoos even groot, en des zomers verre het kleinſte. Aan de Oude zyde, zyn, voor den winter van 't jaar 1764 en 1765, ruim agttien honderd, en voor den zomer van 't jaar 1765, omtrent zevenhonderd partyen ingeſchreeven. Doch aan de Nieuwe zyde, die veel uitgeſtrekter is, en waar veel meer behoeftigen woonen, beliep het getal der ingeſchreeven partyen, in den zelfden winter, meer dan vyfduizend driehonderd, en in den zelfden zomer, ruim negenhonderd. Aan de Roomſchgezinden, en aan de Gereformeerde en Lutherſche Lidmaaten, wordt, des winters, alleen turf gegeven; doch zulke Proteſtanten, die tot geene Gemeente behooren, krygen de volle bedeeling.

Huiszitten-Aalmoessniers-Huizen en Weduwen-Hof.

De inkomſten van beide de Huizen beſtaan uit de vrugten van eenige Huizen, Landeryen, Rentebrieven en Obligatien, welken zy bezitten. Ook hebben wy, hier voor, reeds gemeld, dat het Oude-zyds-Huiszittenhuis het regt van de opſcheepinge der Beesten, en het Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis de helft van het inkomen der Kraanen bezit. Daarenboven, verzamelt het Oude-zyds-Huiszitten-huis ook aalmoeſſen, des Zondags, in de Vroeg-, Voormiddags- en Nademiddags-Predikatien, en des Donderdags, in de Vroegpredikatie, in de Oude Kerke; en het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis, des Zondags, op gelyke tyden, en des Dingsdags, in de Vroegpredikatie, in de Nieuwe Kerke. Ten hunnen behoeve, geſchieden ook tweederlei ommegangen met de ſchaale by de huizen, een door de Wykmeeſters, en een door de inzamelaars der Aalmoeſſeniers, van welken wy, wat laager, breeder berigt geeven zullen. De aalmoeſſen, die, in de Boſſen, op openbaare Plaatſen en in herbergen, plagten verzameld te worden, werden ook, voor deezen, door de Huiszitten-huizen, genooten; doch zy zyn, by de ſchikking des jaars 1682, aan 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis afgeſtaan. Ondertuſſchen, hebben, ſedert deeze ſchikking, verſcheiden' byzondere perſoonen, herbergiers, winkeliers en anderen, op de Regenten, uit eigen beweeging, verzogt, dat 'er, in hunne huizen, boſſen, ten behoeve der Huiszitten-huizen, mogten gehangen worden; gelyk, hier en daar, geſchied is. Het Huiszitten-Huis aan de Oude zyde heeft veel verlooren aan eene Bos, die, voor 't affchaffen der Pagten en Admodiatien, in 't jaar 1748, in 't Vleeſchhouwers Gildehuis, plagt te hangen, en, jaarlyks, rykelyk voorzien was. De Huiszitten-huizen zyn, wyders, volgens eene Keure van den vierden January des jaars 1530, erfgenaamen van zulken, die door hen onderhouden zyn, en geene nakomelingen agterlaaten (*s*). Zy hebben ook, reeds op den twintigſten September des jaars 1533, regt verkreegen, om hunne ſchuldenaars, wegens Kuſtinge of Huishuur, om de veertien dagen, te mogen loos- en eigenpanden (*t*). De Legaaten, door zulken, die, in dienſt der Ooſt- of Weſtindiſche Compagnien, alhier uitgevaaren zyn, aan

Huiszitten-Aalmoessniers-Huizen en Weduwen-Hof. Inkomſten der Huiszitten-Huizen. Collecten in de Oude en Nieuwe Kerken, en by de huizen.

(*s*) Keurb. D. *f.* 149. Handv. *bl.* 270.
(*t*) Keurb. D. *f.* 191. Handv. *bl.* 270.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF.

aan de Armen gemaakt, zyn, door Burgemeesteren, verklaard, toe te komen, voor de helft, aan de Gereformeerde Diaconie, en voor de wederhelft, aan de Huiszitten. Doch zulke Legaaten, gemaakt zynde *aan de Armen van of tot Amsterdam*, zyn verklaard, te behooren aan *de arme Weezen*, dat is, aan het Burger-Weeshuis deezer Stad (*u*).

Wyk- of Buurtmeesters.

De *Wyk-* of *Buurtmeesters*, van welken wy, reeds in 't voorbygaan, gewaagd hebben, zyn van ouder inſtellinge, dan men, in 't gemeen, geoordeeld heeft. Immers, ik vind, op het jaar 1545, al gewaagd van *Quartier-* of *Wykmeesters*, die, uit de Regeeringe en deftigſte Burgers, gekooren werden, en, by welken, in dien zorgelyken tyd, alle vreemdelingen, zo dra zy in de Stad kwamen, zig moeſten aangeeven. De Stad was toen in zeven wyken verdeeld, drie aan de Oude, en vier aan de Nieuwe zyde: en in ieder Wyk, waren twee Wykmeesters (*v*). Doch 't ſchynt, dat deeze Wykmeesters niet lang gediend hebben. Ook kwam hun dienſt, veelligt, niet volkomenlyk, met dien der tegenwoordige Wykmeesteren, overeen. Immers, in 't jaar 1652, beſloot het Geregt, by raade der zes en dertig Raaden, tot weeringe der onbehoorlyke Bedelaarye, *Buurtmeesters* aan te ſtellen, om agt te geeven op de luiden, die, in elke Wyk of Buurt, kwamen woonen, en om aan de behoeftigen getuigſchriften te geeven, waarop zy onderhoud, by de Huiszitten, zouden konnen genieten (*w*). En deezen ſchynen, ſedert, den naam van *Wykmeesters* gekreegen te hebben. Zy zyn verpligt, zulken, die de buurt ontruſten, te vermaanen, om daarvan af te laaten, en 'er, anderszins, den Geregte kennis van te geeven. Zulken, die hunne kinderen ledig laaten loopen, moeten zy daarvan afhouden; en zo men hun geen gehoor geeft, zulks den Regenten van 't Werkhuis, of den Gildeknegts der byzondere Gilden aandienen. Behoeftige kinderen, die beide de ouders verlooren hebben, moeten zy, door de naaſte vrienden, zoeken te doen aanneemen. Doch zo deezen zulks weigeren, zyn zy verpligt, den inboedel der ouderen op te tekenen, en de lyſt daarvan te overhandigen aan de Armenbezorgers, van welken de overleedenen onderhouden geweeſt zyn. En 't zelfde moet geſchieden, wanneer iemant overlydt, die van aalmoeſſen geleefd heeft. De Wykmeesters moeten een Regiſter houden van alle de armen in hunne wyk, die onderhoud genieten. Voorts, doen zy, in hunne byzondere wyken, by beurten, zevenmaal in 't jaar, eenen ommegang, met eene zilveren ſchaale, ten behoeve der beide Huiszitten-huizen. Zy verzoeken eene vrywillige gifte, *voor de Huis-armen*. Doch behalve deezen, geſchiedt 'er, alle vier weeken, en dus dertienmaal in 't jaar, een diergelyke ommegang met de ſchaale, door eerlyke Burgerluiden, insgelyks, ten behoeve der Huiszitten-huizen, onder den naam van *Aalmoeſſeniers-armen*. Voormaals, plagt deeze ſchaal aan 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis toe te komen; doch zy is, in 't jaar 1682, afgeſtaan aan de Huiszitten-Huizen, die, daartegen, het onderhoud der bejaarde arme huiszittende luiden op zig genomen hebben, welk, te vooren, ook ten laſte van het Aalmoeſſeniers-Weeshuis plagt te komen (*x*). De Wykmeesters dienen, zonder bepaaling van tyd; doch zy, die met de ſchaale omgaan, konnen, na verloop van drie jaaren, ontſlag verzoeken; wanneer zy, gemeenlyk, een drietal opgeeven, waaruit de Regenten de open plaats vervullen. Zy worden egter, veeltyds, verzogt, te willen aanblyven, en dienen, zo wel als de Wykmeesters, veele jaaren agtereen. Die in de Wyken buiten de Stad met de ſchaale omgaan, zyn vry van het Poortgeld (*y*). De Regenten van beide de Huiszitten-Huizen ſtellen twee Lyſten op, voor zeker getal van jaaren, van alle de Zondagen, op welken, in de Kerken aan beide de zyden, wordt afgekondigd, dat men, de volgende weeke, voor de Huis-armen, of voor de Aalmoeſſeniers-armen, met de ſchaale, zal omgaan. En deeze lyſten zyn gedrukt onder de Commiſſie, die aan de Wykmeesters en aan de Aalmoeſſeniers, ten deezen einde, door de Regenten, uit laſt van Burgemeesteren, ter hand geſteld wordt. Aan de Oude zyde, wordt de dag der Collecte, eenigszins, gelaaten aan de keuze der Collectanten, mids de verzamelde penningen, door eenen Bediende, in dezelfde weeke, van hun afgehaald, en 's Vrydags, aan 't Comptoir gebragt worden. Doch aan de Nieuwe zyde, verzoekt men de Aalmoeſſeniers, 's Woensdags, en de Wykmeesters, 's Vrydags daaraan, te willen omgaan, en de penningen, op Woensdag verzameld, den volgenden Vrydag, en de Collecte van Vrydag, op den zelfden dag, in de volgende weeke, aan 't Comptoir te willen brengen. Die tot Wykmeester verkooren wordt, mag zig daarvan niet ontſlaan. En deeze verpligting ſchynt ook op de Aalmoeſſeniers te leggen. Elk kan, tegenwoordig, tot Wykmeester verkooren wor-

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIZEN en WEDUWEN-HOF. *Collectanten met de ſchaale, of Aalmoeſſeniers.*

(*u*) Groot-Memor. N. III. *f.* 154, 241. Handv. *bl.* 276.
(*v*) Keurb. E. *f.* 114. *Zie ook* hier voor, II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 255.
(*w*) Handv. *bl.* 458.
(*x*) *Zie* hier na, §. VII. *in de* Beſchryv. van 't AALMOESSENIERS-WEESHUIS.
(*y*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 174 *verſo*.

Huiszitten-Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof.

worden, uitgenomen de Burgemeesteren, Schepenen, Oud-Schepenen, Raaden en Kapiteinen der Burger-Compagnien (z). De Oude zyde is, al sedert veele jaaren, verdeeld geweest in vier en dertig; de Nieuwe zyde, in drie en negentig wyken; sommigen van welken nog in tweeën verdeeld zyn. In de meesten deezer wyken en halve wyken, zyn twee Wykmeesters, in ieder; in enkelen, drie Wykmeesters aangesteld. Behalve deeze wyken in de Stad, zyn 'er nog vier buiten de Poorten, in ieder van welken, twee, drie, of vier Wykmeesters aangesteld zyn. De aanstelling der Wykmeesteren geschiedt, door de Regenten der Huiszitten-Huizen aan beide de zyden, veeltyds, en, aan de Oude zyde, altoos, uit zulken, die met de Aalmoesseniers-schaale hebben omgegaan, en ook, door de Regenten, gesteld worden.

De Regenten houden, 's Vrydags na den middag, hunnen gewoonlyken Comptoir-dag, op welken tyd, ook de uitdeelingen van brood, boter en kaas geschieden. De turf wordt den behoeftigen, op Maandag, Dingsdag en Woensdag, t'huis gebragt. De vaste Bedienden der Huiszitten-Huizen zyn, aan elke zyde, een Boekhouder, en een Binnen-vader en Binnenmoeder; aan de Oude zyde, zes, en aan de Nieuwe zyde, ook zes Suppoosten, die den Regenten, inzonderheid by de inschryving en uitdeeling, ten dienste staan, en eene Boterweegster aan de Oude, en zes aan de Nieuwe zyde, daar zy egter alleen 's winters dienen. Voorts heeft men, in daghuur, en des winters alleen, aan de Nieuwe zyde, een Opziender over ieder der drie Turfschuuren, twaalf Turfsleepers, twaalf Bestelders, vier en twintig Turfraapers en agt Turfdraagers. Aan de Oude zyde, daar de Suppoosten ook bestelders der turf zyn, en daarenboven, na gedaan onderzoek, maandelyks, verslag doen van 't overlyden der bedeelden, heeft men maar zes Turfsleepers, twintig Schuurwerkers en zes Turfstorters.

De Huiszitten-Huizen zyn, somtyds, uit Stads Kasse, ondersteund.

De behoefte der Huiszitten-huizen, byzonderlyk van dat aan de Nieuwe zyde, heeft Burgemeesteren, dikwils, aanleiding gegeven, om zorg te draagen, dat deeze huizen, uit Stads Kasse, ondersteund werden. Zo is het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis, daar de Huisgezinnen, die onderhoud trokken, van het jaar 1655 tot het jaar 1673, van 2795 tot 5860, waren aangegroeid, in 't jaar 1674, met twaalfduizend guldens en eenhonderd en dertig Lasten Rogge, ondersteund (a). Op bevel van 't Geregt, hebben de Huiszitten-Huizen, in strenge winters, somtyds, gelyk in de jaaren 1670 en 1672, aan huisgezinnen, die 't verzogten, drie manden turf ter weeke, tegen vyf en zes stuivers de mand, uitgedeeld (b). By de eerste overkomst der Fransche Vlugtelingen, zyn de behoeftigen onder dezelven, eenige jaaren agtereen, door de Huiszitten-Huizen, ondersteund (c). En nog in 't jaar 1736, heeft het Oude-zyds-Huiszittenhuis twee duizend, en het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis vier duizend zakken turf, op last van Burgemeesteren, aan de Walsche Diaconie, ten behoeve der Fransche Vlugtelingen, uitgeleverd (d). Doch het getal dier Vlugtelingen, sedert, een vierde verminderd zynde; hebben Burgemeesteren, op den twintigsten April des jaars 1753, belast, ook een vierde minder turf, aan de Walsche Diaconie, uit te deelen. De noodige vertimmering van beide de Huiszitten-Huizen en de duurte der graanen, boter en turf, sedert eenige jaaren, heeft ook te wege gebragt, dat zy, en 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis in 't byzonder, onlangs, met aanzienlyke sommen uit Stads Kasse, hebben moeten ondersteund worden. Wyders, vind ik, dat Burgemeesteren, op den een en twintigsten July des jaars 1702, den Regenten van 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis gelast hebben, aan twee oude burgers, man en vrouw, die Gereformeerd, doch geene Ledemaaten waren, jaarlyks, uit te keeren, een honderd guldens. Doch zulke voorbeelden zyn zeldzaam. Ondertusschen, ziet men, uit dit alles, hoe zwaare lasten deeze Huizen te draagen hebben, en te gelyk, van hoe groote nuttigheid zy zyn, tot ondersteuninge der behoeftigen, die, nogtans, meest vreemden, en aan de Oude zyde, voor een groot gedeelte, behoeftige zeeluiden zyn.

Huiszitten Aalmoesseniers-Huizen en Weduwen-Hof. buitengewoonen bystand.

Van de Schoolen, die, sedert eenige jaaren, gedeeltelyk, onder 't opzigt der Regenten van beide de Huiszitten-Huizen, opgeregt zyn, zullen wy, hierna, by bekwaamer gelegenheid, handelen.

VI.

BURGER-WEESHUIS.

Aanleiding tot het stigten van een Burger-Weeshuis.

Eene ryke Amsterdamsche Vrouw, *Haasje Claes dogter*, in 't *Paradys*, genaamd, bezittende eenige huisjes in de Kalverstraat, omtrent de Kapelle der Heilige Stede, by of op de plaatse, waar, in 't begin der zeventiende eeuwe, het Huis *de Goude* stondt (e), welk,

Zy verleenen, dikwils,

(z) Handv. *bl.* 462, 463, 699.
(a) Resol. Vroedsch. *Lt.* K. 9 *Octob.* 1674. *f.* 121.
(b) Keurb. O. *f.* 230 *verso.*
(c) Resol. Vroedsch. *Lt.* R. 9 *Nov.* 1685. *f.* 6.
(d) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 117 *verso.*
(e) Accoort *van* 1 *Maart* 1607, raakende het Huis de Goude, *berustende in 't Weeshuis.* Ladae VIII.

BURGER-WEES-HUIS.

welk, ſedert, de Herberg *de Keizers Kroon* geworden is, beſloot, omtrent den jaare 1520, dezelven te doen dienen, tot huisveſtinge en opvoedinge van zeven of agt arme Weeskinderen, over welken, zy het opzigt gaf aan *Teeuwes Sweerszoon*. Doch 't leedt niet langer, dan tot in 't jaar 1523, toen 't Geregt een Reglement voor dit Weeshuis maakte, welk, den een en dertigſten Maart des gemelden jaars, gedagtekend was (*f*). Van dien tyd af, werden de Regenten, door Burgemeeſteren, aangeſteld. 't Weeshuis, waaraan, in de Lente des jaars 1524, nog getimmerd werdt (*g*), ſedert, toeneemende in getal van kinderen; werdt, niet alleen by byzondere Perſoonen, maar ook by Burgemeeſteren en Raaden, zorg gedraagen, om de inkomſten van het zelve te vermeerderen: en vind ik, dat, al in 't jaar 1556, aan het zelve, vergund is, plaats aan de veſte, tot lyndraaijen, te mogen verhuuren (*h*): 't welk het begin ſchynt gegeven te hebben, aan de Lynbaanen langs den Singel, waarvan de *Lynbaansſteegen* nog den naam draagen. Ook heeft het Weeshuis, van dien tyd af, Stads vuilnisvaten verhuurd (*i*), die, naderhand, wederom, aan de Stad, en, eindelyk, aan 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis, gekomen zyn. In 't jaar 1559, werdt beſlooten, langs de weſtzyde van 't Rokin, van omtrent de plaats, daar, ſedert, de Beurs geſtigt is, tot aan de Kapel der Heilige Stede toe, daar de huizen tot aan 't water ſtonden, een' Burgwal te leggen (*k*). Dit geſchiedde, ſedert. Doch hierdoor werden eenige Verkenskotten, en het heimelyk gemak van 't Weeshuis, aan 't water ſtaande, weggeruimd. Men beſloot dan, op 't einde des jaars 1561, een erfje van de Heilige Stede te koopen, en daarop een ander heimelyk gemak te timmeren (*l*). Doch de Regenten, in 't jaar 1562, weigerende, een uitſtek van een' oven, waardoor de nieuwe burgwal belemmerd werdt, weg te breeken, beſlooten, om hiertoe niet genoodzaakt te worden, hunnen dienſt neder te leggen; en bragten, op den agt en twintigſten Auguſtus, hunne ſleutels aan Burgemeeſters-Kamer. Burgemeeſteren verkooren, terſtond, andere Regenten, en men vondt geraaden, de boete, op het weigeren van Stads dienſten geſteld, te verdubbelen (*m*). Midlerwyl, was het Weeshuis, in 't jaar 1561, uit de inkomſten eener Loterye, waartoe, op den naam van Koning Filips den II., den negen en twintigſten Maart des jaars 1559 [1560], Octroi verleend was (*n*), herbouwd. Doch in 't jaar 1574, werdt, tot onderſteuninge van het Huis, belaſt, dat elk, die Burger werdt, drie guldens, ten behoeve van het zelve, betaalen zou; welke ſomme, naderhand, verhoogd is. Na de verandering der Regeeringe, op den tienden Maart des jaars 1579, ſtonden Burgemeeſteren en Raaden de goederen van de Kapelle in de Kalverſtraat aan het Weeshuis af, alzo deszelfs uitgaaven zo zeer vermeerderd waren, dat men, in lang, geene kinderen, in het zelve, hadt konnen inneemen. In October des jaars 1578, hadt men reeds twee duizend guldens, uit het zilverwerk der Nieuwe Kerke, aan het zelve geſchonken. En op den vier en twintigſten en vyf en twintigſten Maart des jaars 1579, kwamen de Regenten, met de Mater en Nonnen van S. Lucien-Klooſter, tegen over het Weeshuis, en met de Karthuizers, die hun Klooſter toen buiten de Stad hadden, overeen, dat alle de goederen deezer Klooſteren, aan het Weeshuis, zouden worden afgeſtaan; waartegen de Regenten zig verbonden, om de Moniken en Nonnen, hun leeven lang, te voorzien van huisveſting en onderhoud; gelyk ik ook bevind, dat zy, aan de Karthuizer-Moniken, tot in 't jaar 1614 toe, wanneer de laatſte overleedt, drie en dertig duizend vier en negentig guldens; en aan de Nonnen, tot in 't jaar 1633 toe, toen de laatſte ſtierf, vier en twintig duizend een honderd veertien guldens en vyftien ſtuivers, in alles, betaald hebben (*o*). In 't jaar 1580, werden de weezen overgebragt in 't S. Lucien-Klooſter, welk eenen uitgang hadt in de Kalverſtraat, voor welken, in 't volgende jaar, eene fraaije hardſteenen Poort, met twee huizen ter wederzyde, geſtigt werden. Het gewezen Weeshuis werdt, ſedert, verhuurd. In deezen ſtaat, bleef het nieuwe Weeshuis, tot in 't jaar 1632, wanneer beſlooten werdt, het Oude-Mannen- en Vrouwen-huis, welk nevens den ingang van het Weeshuis, ten zuiden, ſtondt, en waaruit de oude luiden, al in 't jaar 1601, verplaatſt waren, te vereenigen met het Weeshuis, welk, hier voor, aan 't Oude-Mannen en Vrouwen Gaſthuis, eene rente van dertien honderd gulgens 's jaars beloofde, die, in 't jaar 1662, werdt afgeloſt. Het S. Lucien-Klooſter, met het Prieſters-Huis, en nog twee huurhuizen, in 't jaar 1634, zynde afgebroken, werdt, in de plaats derzelven, een nieuw Meisjes-Weeshuis getimmerd, tot vergrootinge waar-

BURGER-WEES-HUIS.

Het wordt, in de tegenwoordige plaats, overgebragt.

En in een Jongens- en Meisjes-Huis onderſcheiden.

(*f*) Handv. *bl.* 275.
(*g*) *Uit* een Requeſt der Regenten *van* 1584, *geboekt in een* Recueil der Documenten van het Weeshuis.
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 2 *Juny* 1556.
(*i*) *Uit* Aantek. *van* Schepen G. SCHAEP PIETERSZOON, *op 't jaar* 1631.
(*k*) Reſol. Vroedſch. N. 1. 7 *Decemb.* 1559.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 10 *Decemb.* 1561.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 30 *Aug.* 1562.
(*n*) *In 't* Weeshuis. *Laade* X.
(*o*) *Uit* Aantekeningen *in 't* Weeshuis.

Burger-Weeshuis.

waarvan, in 't volgende jaar, een hoekje gronds van agt honderd voet in 't vierkant, van 't Begynhof gekogt werdt. *Gerrit Hasselaer*, Zoon van den Majoor *Nicolaas Hasselaer*, leide den eerſten ſteen aan dit gebouw, welk eenen deftigen ingang kreeg, in de *S. Lucien-*, voormaals, de *Heertgenssteeg*. Het gewezen Oude-Mannen-Huis diende toen alleen tot een Jongens-Huis, en behieldt zynen ingang, in de Kalverſtraat. Men kogt, in 't jaar 1645, een huis en pakhuis hierby, en vertimmerdeze, tot een Jongens-Ziekenhuis. Een gedeelte van 't Meisjes-Huis, langs den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, bouwvallig geworden zynde, is, van 't Begynhof af, tot aan de ſteenen brug, die naar de Deventer Houtmarkt, nu de Blommarkt, leidt, in 't jaar 1680, deftig herbouwd. De eerſte ſteen aan dit werk werdt, op den negen en twintigſten Auguſtus des gemelden jaars, gelegd, door *Willem Six den jongen*. Het Jongens-Huis is, voor eenige jaaren, ook fraai vernieuwd. En aan beide de huizen zyn, van tyd tot tyd, merkelyke verbeteringen gemaakt, waarmede men, nog tegenwoordig, [in 1765], bezig is.

Beſchryving van het Jongens-Huis.

Voor de Poort van 't Jongens-Huis, in de Kalverſtraat, is een klein vierkant Plein, waarop, voor aan, in 't midden, een koperen gegooten Armbos geſteld is. De twee burgerwooningen, ter wederzyde, op de hoeken van dit Plein gebouwd, komen, onder anderen, het Weeshuis toe. En in de voorgevels van dezelven, zyn twee Weeskinderen uitgehouwen: een Meisje in den eenen, en een Jongen, in den anderen. Beide houdenze een tafereel voor zig, waarop deeze verzen van den Digter Joost van Vondel gelezen worden:

Op het eerſte:

Hier treurt het Weeskint met gedult,
Dat arm is zonder zyne ſchult,
En in zyn armoê moet vergaen,
Indien gy 't weigert by te ſtaen.
Zoo gy gezegent zyt van Godt,
Vertroost ons uit uw overſchot.

Op het andere:

Geen armer Wees op aerde zwerft,
Dan die der Weezen Vader derft.
Der Weezen Vader derft hy niet,
Die Weezen trooſt in haer verdriet.
Dies ſla uw oogen op ons neêr,
Ons aller Vader trooſt u weêr.

De Poort zelve is, van boven, verſierd met eenige Weeskinderen, ſtaroogende op eene duif, het zinnebeeld van den Heiligen Geeſt, naar welken, de Wees- en Gaſthuizen, en dit Weeshuis in 't byzonder, van ouds, plagten genoemd te worden (*p*). Ook ſtaat dit zelfde zinnebeeld, nog tegenwoordig, aan een huis in de Kalverſtraat, op den hoek van eene ſteeg, die, om dezelfde reden, de *Duifjes ſteeg* genaamd wordt. En men ziet het boven verſcheiden' ingangen in 't Huis, en zelfs, op het gewoone zegel der Regenten. Onder de afbeeldſels der Weeskinderen, boven de Voorpoorte van 't Jongens-Huis, leeſt men deeze regels van den genoemden Digter: Burger-Weeshuis.

Wy groeijen vaſt, in tal en laſt,
Ons tweede Vaders klaagen.
Ay, ga niet voort, door deeze Poort,
Of help een luttel draagen.

De Poort doorgegaan zynde, komt men in eene gaandery, die op hardſteenen zuilen ruſt. Ter regter zyde, in de gaandery, is de wooning van eenen der Suppooſten, die de verdiende loonen der Werkjongens ophaalt; aan welke, ook een uitgang buiten de Voorpoorte is. De wooning beſtaat, uit verſcheiden' beneden- en boven-vertrekken. Meer weſtwaards, komt men aan de wooning van den Poortier, uit eene ſlaapkamer en kooken beſtaande. En nog verder, aan eene Timmerloots, voormaals, een Koehuis, waar, in 't begin der voorgaande eeuwe, des winters, nog wel twintig koeijen plagten geſtald, en boter en kaas gemaakt te worden, ten dienſte van het Huis (*q*). Doch deeze omſlag is, al voor meer dan honderd jaaren, afgeſchaft geweeſt. En de Loots wordt nu gebruikt om 'er al het houtwerk, zo voor het Weeshuis, als voor de huizen, aan het zelve behoorende, gereed te maaken. Aan 't einde der gaanderye, is eene poort, door welke, men toegang heeft naar het Meisjes-Huis; doch die, gemeenlyk, geſlooten gehouden wordt. Ter linkerzyde der gaanderye, heeft men eene ruime vierkante Plaats, langs twee zyden van welke, het Jongens-Huis, voor eenige jaaren, van nieuws, gebouwd is. 't Gebouw langs de twee andere zyden is ook merkelyk verbeterd. Ten weſten deezer Plaatſe, is de opgang naar de Jongens-Eetzaal, een ruim en hoog vertrek. Onder deeze Eetzaal en de naaſte vertrekken, zyn drie ruime kelders, het Jongens-waſchhuis, de Metſel-kelder en de Kuipers-kelder. Zuidwaards van de Eetzaal,

(*p*) *Zie* Ampzing Haarlem, *bl.* 395. Pars Katwykſche Oudheden, *bl.* 180 *enz.*
(*q*) Pontanus *Libr.* II. *Cap.* II. *p.* 70.

BURGER-WEES-HUIS.

zaal, komt men aan de Kooken van 't Jongens-Ziekenhuis, en aan dit Ziekenhuis zelf, waarby een Doodenhok is, alwaar de Lyken, voor eenen tyd, geplaatst worden. Noord-oostwaards van de gemelde Kooken, heeft de Ziekenmoeder eene Kamer, en langs de oostzyde van de Plaats, is de wooning van den Schoolmeester der Jongens. Zy bestaat, uit verscheiden' vertrekken. Naast dezelve, ten noorden, zyn de Glazenmaakers- en Schilders-winkels. En daar naast, op de Plaats, zyn een honderd en twintig kasjes gemaakt, tot berging voor de Jongens, die elk een' sleutel van hun kasje hebben. Boven de Jongens-Eetzaal, zyn twee Slaapvertrekken, boven elkanderen. Op het onderste, staan altoos zes en negentig krebben, ieder voor drie jongens geschikt: op het bovenste, zo veel, als men 'er meer noodig heeft. De Jongens-School is boven de gaandery, aan de noordzyde der Binnenplaats.

Beschryving van het MEISJES-HUIS.

In het MEISJES-HUIS, komt men, uit de S. Lucien steeg, over een ruim Voorplein, door eene fraaije, groote hardsteenen Poort. Hier ontmoet men, eerst, ten oosten, de wooning van den Boekhouder van 't Weeshuis, waartoe de Regenten, gemeenlyk, eenen Notaris verkiezen. Zy bestaat, uit verscheiden' goede vertrekken, tegen over welken, aan de zuidzyde van den gang, die naar 't Jongens-Weeshuis leidt, hy een Comptoir heeft. Naast het zelve, is het gewezen Regenten-Comptoir, een ruim vertrek, welk op de Plaats van 't Jongens-Huis uitziet. Het wordt nu gebruikt, om de inboedels, die de kinderen inbrengen, of die 't Weeshuis erft, in orde en te koop te leggen. Ook wordt 'er 't geld der kinderloonen en collecten geteld en ontvangen. Oostwaards van het eerstgemelde Comptoir, heeft de Schoenmaaker van het Weeshuis zyne wooning. Op de wooning van den Boekhouder, volgt, even binnen den ingang, aan dezelfde oostzyde, de wooning van den Poortier. Westwaards, treedt men, door een ruim Voorvertrek, in het tegenwoordige *Regenten-Comptoir*, eene groote en fraaije Kamer, welke op de groote Binnenplaats van 't Meisjes-Huis uitziet. De schoorsteen en wanden zyn, onder anderen, versierd met drie Regenten- en twee Regentessen-stukken, van *Juriaan Ovens*, *Arnold Boonen* (r) en andere meesters, geschilderd. In een der Regentessen-stukken, door *Jacob Backer* gedaan, munten de natuurlykheid en konst, byzonderlyk, uit. In een der Regenten-stukken, ziet men den Majoor *Nicolaas Hasselaer*, die Regent van 't Godshuis geweest is, in zyn krygsmansgewaad. Voorts, hangen hier twee naauwkeurige tekeningen, eene van den platten grond, en eene van de voornaamste gevels van 't gebouw, beide, in 't jaar 1759, door den Landmeeter *Willem Jacob Vonk*, gedaan. Wy spreeken niet van de wapens en naamborden der Regenten, die, in dit vertrek, gevonden worden. Agter het zelve, is nog een klein vertrek, het *Cas-Comptoir* genaamd, alwaar het geld van 't Godshuis bewaard wordt. In dit vertrek, hangen twee Schilderstukjes, een, door *Juriaan Pool* geschilderd, en aan het Weeshuis vereerd; waarin, hy zig zelven, in Weezenkleedinge, heeft afgebeeld, ter gedagteniſſe zyner opvoedinge in dit Godshuis. Op de *Linnen-Kamer*, boven, daar 't ongemaakt Linnen bewaard wordt, hangt nog een stuk van Pool, waar hy, in een nagtrok, geschilderd is. Het ander stukje, welk in 't Cas Comptoir hangt, verbeeldt een' ouden Wees, zo my berigt wordt, *Barend Jansz. Bode*, en in 't gemeen, *Baandje* genaamd, die niet wel by 't hoofd bewaard, en, door de gantsche Stad, bekend was, om dat hy, altoos, de sleeden van zulken, die naar en van het trouwen reeden, agter aan liep. Hy is ook, in een grooter stukje, in 't vertrek voor de Regenten-kamer, afgebeeld. Langs deeze twee vertrekken, naar de zyde van de S. Lucien steeg, zyn de Broodbakkery, die één' oven heeft, en waarby een ruim en hoog Rookhuis staat; een kleine kooken, die alleenlyk, by byzondere gelegenheden, gebruikt wordt; eene slaapkamer voor een' ongehuwden Kookenvader; eene Eetkamer voor de Suppoosten van 't Huis, en daarby de groote Kooken voor de Jongens en Meisjes, alwaar, voor drie plaaten nevens elkanderen, en op twee fornuizen, gekookt wordt. Hier by is een vertrek, daar 't brood wordt gesneeden, en eene wooning voor een getrouwde Kookenvader en Kookenmoeder, zig strekkende langs den Voorburgwal; midsgaders, een waschhuis, welk, onder door de helling van de steenen brug, tot aan 't water, loopt. Doch de waschhuizen in 't Weeshuis dienen niet meer tot het voorig gebruik, sedert dat men raadzaamer geoordeeld heeft, het gemaakte Linnen, op 's Graavenland, te laaten waschen, en de Meisjes aan ander werk te houden. Boven de wooning van de Kookenvader en Moeder, is de *Regentessen-Kamer*, een net ingestoken vertrek, uitziende op de steenen brug, die naar de Blommarkt leidt. Hier hangt een geschilderd afbeeldsel van 't wapen van 't Godshuis, zynde eene bestraalde duif, het zinnebeeld van den H. Geest. Het wordt, door een Weesmeisje en een' Weesjongen, vastgehouden, en is omringd

BURGER-WEES-HUIS.

(r) *Zie* VAN GOOL Nieuwe Schouwburg, I. *Deel*, *bl.* 301.

Burger-Weeshuis.

ringd van de Vrouwelyke wapens van vier Regenteſſen, die in 't jaar 1680 dienden, *Debora Blaauw*, Huisvrouw van Johannes Hudde, *Catharina van Heiningen*, Huisvrouw van Cornelis Valckenier, *Maria Munter*, Huisvrouw van Iſaac Jan Nys, en *Maria van der Merct*, Huisvrouw van Hendrik van Gent. Weſtwaards van de groote Binnenplaats; in 't midden van 't gebouw, is de opgang naar de groote Meisjes Eetzaal, een ruim en hoog Vertrek, voor welk, een groot Poortaal legt, het *Middelhuis* genaamd. Langs deeze zaal, ten weſten, zyn de Linnen-naaiwinkel, de Breijwinkel, en de Slaapkamers voor de Linnen-naaimoeder en Breijmoeder. Meer zuidwaards, heeft men 't Meisjes-Ziekenhuis, met een kooken en waſchhuis, voor het zelve; eene Slaapkamer voor de Ziekenmoeder, en een Doodenhok. Doch de kooken van dit Ziekenhuis, de ſlaapkamer der Ziekenmoeder, het Doodenhok, en eene Kamkamer daar boven, worden, tegenwoordig, [in 1765], geheellyk, herbouwd. Nog meer zuidwaards, heeft men 't Meisjes-waſchhuis, en naar 't ooſten, een' Bier-kelder en een' Boter-kelder. Boven deeze kelders is de wooning van den Kleêrmaaker en Wollen-naaimeeſteres; en daar naaſt de Wollen-naaiwinkel, alwaar alle de Wollen-kleederen voor 't Huis gemaakt worden. Zy wordt thans ook herbouwd, en daarboven eene plaats geſchikt, tot berging van boeken en papieren van het Weeshuis. Voor dezelve, legt de ſpeelplaats der kleine kinderen, op welke, de ingang is naar derzelver Eetzaal, die ook tot eene Catechiſeerplaats voor de Meisjes dient, en waarby een kooken en waſchhuis geplaatſt is. Aan de ooſtzyde van de groote Meisjes-Plaats, is de Kinderen-School, alwaar, des Zondags, voor de Jongens, gecatechiſeerd wordt, en waar agter eene Speelſchool voor de kleinen is. Noordwaards van deeze twee vertrekken is het Pand; en agter, of ten ooſten van het zelve, de Loots, die beide tot berging dienen. Boven, op de tweede Verdieping van 't gebouw, zyn de Slaapkamers voor de groote Meisjes, langs de noord- en weſtzyde; en voor de kleine kinderen, by welken, ook de Moeder over dezelven haare wooning heeft, langs de zuid- en een gedeelte van de ooſtzyde. De kleine jongens en de kleine meisjes leggen afzonderlyk; doch allen, grooten en kleinen, drie in eene krebbe.

Beſtiering. Regenten. Regentessen.

De beſtiering van het Burger-Weeshuis wordt, door Burgemeeſteren, aanvertrouwd aan *zes* Regenten en vier Regentessen of *Buitenmoeders*. De Regenten vergaderen, gewoonlyk, eens ter weeke, des Woensdags, na den middag. De Regenteſſen komen, ook, eens ter weeke, gewoonlyk, des Maandags na den middag, byeen. Wy hebben, reeds in 't voorbygaan, aangemerkt, dat de Regenten eenen *Boekhouder* hebben aangeſteld, die in 't Huis woont, en gemeenlyk een Notaris is, alzo hem de redding en vereffening der boedels en goederen, die de Weeskinderen medebrengen of erven, onder 't bewind der Regenten, aanbevolen is. Daarenboven, maakt hy, uit het boek der inkomſten en uitgaaven van het Huis, welk, door de Regenten zelven, gehouden wordt, de jaarlykſche rekening op, die aan Burgemeeſteren gedaan wordt. Ook neemt hy, in afwezendheid der Regenten, van alle voorvallende zaaken kennis daar van verſlag doende aan de Regenten, welker gewoonlyke Vergaderingen hy ook, als Secretaris, bywoont.

Burger-Weeshuis. Boekhouder.

De gewoonlyke *Suppooſten* of Bedienden van het Burger-Weeshuis zyn de volgenden: een Schoolmeeſter van de groote Jongens, die een Ondermeeſter onder zig heeft; een Schoolmeeſter over de groote Meisjes; en eene Moeder, een Schoolmeeſter en Schoolmeeſteres, over de kleine kinderen. Over de groote Jongens en groote Meisjes, zyn ook twee Moeders: de eerſte heeft vyf, de andere drie dienſtmeiden ten haaren bevele. Zy draagen zorg voor het behoorlyk opdiſchen der ſpyze; het ſchoonhouden der vertrekken; het waſſchen en opdoen van 't Linnen; het verſchoonen en reinigen der bedden en tafels; het bezorgen van behoorlyke verſchooning aan de kinderen enz. De bedden worden, om de veertien dagen, verſchoond, en tweemaal ter weeke, worden 'er ſchoone tafelkleeden gelegd. Voorts, zyn 'er twee Suppooſten, die 't geld, welk de werkjongens verdienen, weekelyks, of ten langſte om de veertien dagen, by derzelver Meeſters, ophaalen; aan de Regenten verantwoorden, en tevens verſlag doen van 't gedrag der Jongens, en of 'er eenigen hun werk verzuimd hebben. Een Kookenvader en Kookenmoeder draagen zorg, voor 't bewaaren en bereiden der ſpyze, waartoe zy een' knegt en zes meiden ten hunnen dienſte hebben. De Kookenvader houdt boek van den voorraad van ſpyze, en draagt zorg, dat zy, naar behooren, geleverd worde. Driemaal in de weeke, komt 'er een Bakker in 't Huis, om zo veel roggen- en tarwenbrood te bakken, als hem, door den Kookenvader, aangezeid wordt. Aan elke Poort van 't Weeshuis, is een Poortier. De Jongens-Poort wordt, met het luiden der Stads Poortklok, geopend en geſlooten. Zo de werkjongens, na agt uuren 's avonds, t'huis komen, moet de Poortier daarvan aan de Regenten kennis geeven. De Poortiers mogen geene kinderen laaten uitgaan, dan die toonen, verlof te hebben. Die aan de Meis-

Suppoosten.

BURGER-WEES-HUIS.

jes-Poort moet, byzonderlyk, agt geeven, dat de Jongens niet met de Meisjes verkeeren. De Schoenmaaker van 't Huis, die eenige knegts onder zig heeft, doch geene Weeskinderen, buiten kennis der Regenten, in zynen byzonderen dienſt, gebruiken mag, verzorgt de kinderen van ſchoenen en muilen, en houdt 'er behoorlyk boek van. Hy mag geen Leêr koopen, voor zig zelven. Een Kleêrenmaaker en Wollennaaivrouw onderwyzen de Meisjes in 't Wollennaaijen, op de winkel, daartoe geſchikt. De Kleêrenmaaker moet ook, voor 't bereiden en verwenden der lakenen, karſaaijen, baaijen en andere ſtoffen tot kleedinge, en, voor het maaken en verſtellen van de wollenkleederen der kinderen, zorg draagen. De Linnennaaimeeſteres, die eene Onder-meeſteres by zig heeft, oefent de Meisjes in 't Linnennaaijen, en draagt zorg, dat de winkel, door drie Meisjes, ſchoon gemaakt, en 's winters van vuur, op den haard en in de ſtooven, voorzien worde. De Breijmeeſteres houdt diergelyke orde op de Breijwinkel. Over ieder der twee Ziekenhuizen, is eene Ziekenmoeder. De Jongens-Ziekenmoeder heeft eene: de Meisjes-Ziekenmoeder, die voor beide de Ziekenhuizen kooken moet, ook eene dienſtmeid tot haare hulpe. Drie Weesmeisjes, zo van de Wollen- als van de Linnenwinkel, helpen, daarenboven, het huis- en kookenwerk waarneemen, in het Meisjes-Ziekenhuis. 'sNagts, komen twee Weesmeisjes, by de zieke meisjes, en twee Weesjongens, by de zieke jongens, waaken. Om het vuile Linnen aan de Moeder over de groote Meisjes toe te tellen; het ſchoone wederom te ontvangen, te ſtryken, en uit te deelen, is eene Styfſter aangeſteld, die, als 't vereiſcht wordt, van twee Weesmeisjes van elke winkel wordt geholpen. Eene Kamſter heeft ook, dagelyks, werk aan 't kammen en reinigen der Jongens en Meisjes van het Kinderenhuis, en der Meisjes van de breij- en naaiwinkels; vier van welken haar, 's Saturdags, de Kamkamer helpen ſchoonmaaken.

HOEDANIGHEDEN, VEREISCHT OM IN 'T BURGER-WEESHUIS TE KONNEN KOMEN.

Omtrent de hoedanigheden en jaaren, vereiſcht, om in het Burger-Weeshuis te worden aangenomen, is, meermaalen, verandering voorgevallen. Volgens het oudſte Reglement van den jaare 1523, mogten alleen wettige Poorters-Kinderen, beneden de tien jaaren oud, in 't Weeshuis ontvangen worden, zonder dat bepaald werdt, hoe lang de ouders Poorters geweeſt moeſten zyn. Doch in 't jaar 1554, werdt verklaard, dat de langſtleevende der ouderen zeven; in 't jaar 1564, dat dezelve twaalf (*s*), en in 't jaar 1634, dat beide de ouders zeven jaaren Poorter geweeſt moeſten zyn: waartegen, in 't jaar 1564, gevorderd was, dat de kinderen onder de negen jaaren oud zyn moesten; doch in 't jaar 1584, wederom toegegeven, dat kinderen van twaalf jaaren oud en daaronder zouden worden ingenomen (*t*). Op deezen voet, is de bepaaling der hoedanigheden van de kinderen, die in 't Burger-Weeshuis konden komen, gebleeven, tot in 't jaar 1737. De Diaconie, toen bevindende, dat haar Weeshuis, met veele kinderen, belaſt werdt, die, by 't Burger-Weeshuis, in gevolge der gemaakte ſchikkinge, waren afgeweezen, verzogt aan Burgemeesteren, dat hierin, tot haare ontlaſtinge, eenige verandering gemaakt mogt worden. En op den agttienden April des gemelden jaars, werdt, by Burgemeeſteren en Raaden, beraamd, dat, by voorraad, voor den tyd van zes jaaren, in 't Burger-Weeshuis zouden worden ingenomen jongens, tot veertien, en meisjes, tot twaalf jaaren, welker ouders, of de langſtleevenden van beide, ten minſte vier jaaren, Poorter geweeſt waren (*u*). In 't jaar 1743, en in 't jaar 1749, werdt deeze ſchikking, t'elken reize, voor nog zes jaaren, verlengd; doch in 't laatſte geval, verklaard, dat de Ouders beide vier jaaren Poorter geweeſt moeſten zyn (*v*). In 't jaar 1756, en in 't jaar 1761, is de laatſtgemaakte ſchikking, telkens wederom voor zes jaaren, verlengd; doch, tot voorkoming van misverſtand, verklaard, dat de kinderen gebooren moeſten zyn, na dat de ouders Poorter geworden waren (*w*), overeenkomſtig met de Reſolutie der Vroedſchap van den vyfden September des jaars 1631 (*x*). By eene Keure van den zevenden April des jaars 1634, is ook reeds vaſtgeſteld, dat kinderen van zulken, die, aan Poortereſſen of Poorters dogters getrouwd zynde, verzuimd hadden, den gewoonlyken Poorter-eed te doen, niet in 't Weeshuis zouden aangenomen worden (*y*). Onegte Lidmaatskinderen, beneden de vyftien jaaren, komen in 't Diaconie-Weeshuis. En zo zy ouder, of zo hunne ouders geene Lidmaaten geweeſt zyn, komen zy in 't Aalmoeſſeniers-Huis. Volgens het oudſte Reglement op het Weeshuis, blyven de Weezen in 't Huis, zo lang als het de Regenten goedvinden (*z*). Doch de Vroedſchap heeft, in 't jaar 1631, verſtaan, dat de Regenten kinderen van agttien jaaren uit het Huis mogten doen gaan (*a*).

De

(*s*) Keurb. F. *f.* 149.

(*t*) Handv. *bl.* 275.

(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* LL. 18 *April* 1737. *f.* 160. *Lt.* PP. 10 *Juny* 1749. *f.* 116.

(*v*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* TT. 4 *Maart* 1765. *f.* 23. *Lt.* UU. 28 *April* 1761. *f.* 333.

(*w*) Reſol. Vroedſch. N. 16. 5 *Sept.* 1631. *f.* 215 *verſo.*

(*x*) Reſol. Vroedſch. N. 16. 5 *Sept.* 1631. *f.* 215 *verſo.*

(*y*) Handv. *bl.* 124.

(*z*) Handv. *bl.* 275.

(*a*) Reſol. Vroedſch. N. 16. 5 *Sept.* 1631. *f.* 215 *verſo.*

Burger-Weeshuis. Opvoeding der Weeskinderen.

De kleine kinderen en zuigelingen, in 't Weeshuis komende, worden, door de Regenteſſen, buiten 't Huis beſteed, tot dat zy vier of vyf jaaren bereikt hebben; wanneer zy, op het Kinderhuis, geplaatſt worden. Hier wordenze, door de Moeder van dit Huis, bezorgd. Zy gaan, dagelyks, tweemaal ter Schoole, om ſpellen, leezen, ſchryven, den Catechismus, eenige Schriftuurplaatſen en de gewoonlyke gebeden te leeren. Eens 's jaars, neemen de Regenteſſen kennis van de vorderingen der kleine kinderen, die dan ook een vereeringkje krygen. 's Zondags Namiddags, mogen zy uitgaan, mids, by tyds, wederom t' huis zynde. In Auguſtus, gaan zy, midsgaders de Breijmeisjes en Schooljongens, elke ſoort op een' byzonderen namiddag, eens, in het Doolhof, en worden, ten zelfden tyde, op water- en melk, peeren, koek enz. onthaald. Als de jongens elf of twaalf, en de meisjes tien of elf jaaren bereikt hebben, gaan de eerſten, in 't groote-Jongens-, en de anderen, in 't groote-Meisjes-Huis, over. Hier wordt, voor de Jongens, van den eerſten Maart tot den laatſten October, tweemaal, en van den eerſten November tot den laatſten February, driemaal 's daags, lees-, ſchryf- en rekenſchool gehouden, uitgenomen des Saturdags, na den middag. Het Avondſchool in den winter is alleen geſchikt voor de Jongens, die op een ambagt gaan. De Meeſters moeten, by 't opſtaan en te bedde gaan der Jongens, tegenwoordig zyn: ook by 't doen van het gebed, en by het uitdeelen der boterhammen. Een hunner leeſt 's avonds de naamen der Jongens op, en moet van zulken, die afwezig gebleeven, of te laat, of onbekwaam t'huis gekomen zyn, aan de Regenten kennis geeven. 't Zelfde opleezen der naamen geſchiedt ook by de Meisjes; doch van derzelver agterblyven wordt aan de Regenteſſen kennis gegeven. De Werkjongens moeten, als zy geen werk hebben, ook het Dagſchool bywoonen. Jaarlyks, worden de vorderingen der Schooljongens door de Regenten onderzogt, die hun ook eenige prysjes, beſtaande in een Bybel, Nieuw Teſtament of Pſalmboek, en een klein vereeringkje in geld uitdeelen.

Schoolen.

Ambagten.

De Jongens, in leezen, ſchryven en rekenen, behoorlyk onderweezen zynde, worden, zo veel gevoeglyk zy, naar hunne eigene keuze, op een handwerk beſteed, voor den tyd van zes of zeven jaaren. Men bedingt, gemeenlyk, in ieder jaar, zes ſtuivers ter weeke, verhooging van hun loon, welk ten voordeele van het Huis komt. Doch by eene Keure van den negenentwintigſten Auguſtus des jaars 1634, is aan elk uitdrukkelyk verbooden, eenigen Weesjongen in zynen dienſt te neemen, dan met kennis en toeſtemming der Regenten (*b*). Het Huis verſchaft, aan de Jongens, 't gene zy, tot het oefenen van hun handwerk, behoeven. Die 't Huistimmeren leeren worden, door den Meeſter Timmerman van 't Weeshuis, in de maanden November, December, January en February, twee avonden ter weeke, in de Teken-, Meet- en Bouwkunde, onderweezen. De Weesjongens, die op een ambagt beſteed worden, zyn, zo lang zy in 't Weeshuis zyn, vry van de onkoſten der Gilden. De Meisjes, in 't Groote-Meisjes-Huis zynde overgegaan, worden, tot dat zy veertien jaaren bereikt hebben, geplaatſt op de Breijwinkel, daar zy 't breijen leeren, en, ondertuſſchen, by beurten, tweemaal 's daags, by den Schoolmeeſter der groote Meisjes, ſchoolhouden. Vervolgens, gaan zy over, of op de Linnen-, of op de Wollen-naaiwinkel, naar dat haare bekwaamheid ſtrekt. Op deeze winkels, blyven zy zes jaaren, terwyl zy, eens 's daags, ſchool gaan. Ook moeten zy, met haar zeſtiende jaar, twee jaaren agter een, het huiswerk helpen doen, en met haar agttiende jaar, wederom op de winkels zyn.

Burger-Weeshuis.

Onder 't eeten, wordt, in beide de Eetzaalen, by de Jongens, door een' der bekwaamſte Jongens, en by de Meisjes, door een der bekwaamſte Meisjes, een gedeelte der H. Schrift voorgelezen. 't Zelfde geſchiedt ook, dagelyks, op de Breij- en Naaiwinkels, en zelfs des Zondags, voor den middag, by de kleine kinderen. Een Krankbezoeker, daartoe by de Regenten aangeſteld, catechiſeert de Schooljongens, eens, en de Werkjongens driemaal ter weeke. De Meisjes worden ook gecatechiſeerd, door den zelfden Krankbezoeker, die 's Woensdags, na den middag, op de Wollenwinkel, en 's Vrydags, voor den middag, op de Linnenwinkel komt. 's Dingsdags en 's Donderdags, catechiſeert hy zulken, die, in de Zondags-Catechiſatie, moeten antwoorden, of zig bekwaam maaken, tot het doen haarer belydenis, eer zy uit het Huis gaan. De Zondags-Catechiſatie geſchiedt, na dat de Voormiddags-dienſt in de Kerke geëindigd is, door twee Predikanten, een by de Jongens, en een by de Meisjes. In de Zondags-Catechiſatie by de Jongens, is altoos een der Regenten tegenwoordig. De Schooljongens moeten, in dezelve, by beurten, de Vraagen van den Catechismus opzeggen. In de Zondags-Catechiſatien, worden de naamen der Jongens en Meisjes opgelezen, op dat men weeten mogt, of 'er ook eenigen agtergebleeven zyn. De Jongens gaan, 's Zondags voormiddags alleen, ter Kerke, in de

Oefening in Schriftuurlyke kennis.

(*b*) Handv. *bl.* 275.

BURGER-WEES-HUIS.

de Nieuwe-zyds-Kapel, alwaar ook de Breijmeisjes, ten zelfden tyde, ter Kerke gaan, zynde voor dezelven afgezonderde banken gefteld, onder de galery, daar de Aalmoeſſeniers-Kinderen zitten. De groote Meisjes gaan, ook alleen 's Voordemiddags, in de Nieuwe Kerke. Doch op eerſten Paaſch-, Pinkſter- en Kerſtdag, gaan beide Jongens en Meisjes tweemaal ter Kerke. De kinderen worden naar de Kerke geleid, door de Schoolmeesters, en een of twee andere Suppooſten.

Spys.

De gewoonlyke ſpys der Kinderen is, des *Zondags*, 's middags, witteboonen met boter en azyn: en agtmaal geſprengd, en zesmaal gerookt vleeſch toe in den zomer: voorts, zesmaal gebraaden oſſenvleeſch, met graauwe erweten, vyfmaal, kalfs- en ſchaapen-vleeſchnat, met groente en ryſt, en drie en twintigmaal gekookt oſſenvleeſch: en 's avonds, 't geheele jaar door, ryſtenbry. *'s Maandags*, 's middags, graauwe erweten met geſneeden oſſenvleeſch, *haché* genaamd, en karnemelk met ſiroop en brood toe: 's avonds, karnemelk, met gort en ſiroop, en een ſtuk met kaas toe: *'s Dingsdags*, 's middags, in den winter, week om week, agtmaal, geſprengd vleeſch met kool, aardappelen of wortelen, en voorts, verſch vleeſch: en in den zomer, tweemaal kruisbeſſen met verſch vleeſch; twee- of driemaal peulen, en drie- of viermaal tuinboonen met ham of gerookt ſpek; twee- of driemaal ſnyboonen met haring; drie- of viermaal, gerookt ſpek met zoete appelen: en appelen met tarwenbrood, en boter daar over. 's Avonds, wordt 'er, 't geheele jaar door, karnemelk met ſiroop en brood, en een boterham toe, geſchaft. *'s Woensdags*, 's middags, ſchaft men groene erweten met lang nat, en zouteviſch met boter toe; doch in den zomer, twee- of driemaalen, zouteviſch met wortelen: 's avonds, ryſtenbry, en een ſtuk met kaas toe; doch in den zomer, twee- of driemaal koude zoete melk met tarwenbrood. *'s Donderdags*, 's middags, graauwe erweten met ſaus, en karnemelk met brood en ſiroop toe: in den zomer, drie- of viermaal, een boterham met aalbeſſen: 's avonds, karnemelk met meel en ſiroop toe. *'s Vrydags*, 's middags, gort met vet of ſaus, en karnemelk met ſiroop en brood: 's avonds, karnemelk met gort en ſiroop, en een ſtuk met kaas toe. *'s Saturdags*, 's middags, witte erweten met ſaus, en ſtokviſch met boter: 's avonds, karnemelk met brood en ſiroop, en een boterham toe. Op Kermis- en hoogtyden, worden de kinderen, meer dan gewoonlyk, onthaald. Op Kermis, wordt eens oſſenvleeſch met pruimen en rozynen; en een tarwenbroods boterham toe geſchaft: op eerſten Kerſtdag, wortelen met vleeſch, en een diergelyke boterham, en op tweeden Kerſtdag, wittebroods ſap, en 's avonds, een dubbele boterham en agt guldens bier toe: op eerſten Paaſchdag, 's middags, kalfs- en lamsvleeſch, met pruimen en rozynen, en 's avonds, drie eijeren, met een' dubbelen boterham: op tweeden Paaſchdag, witteboonen, en twee eijeren met een boterham toe. In den ſlagttyd, wordt oſſenvleeſch-nat met groente geſchaft: en eens in 't jaar, ſchelviſch en verſche zalm. De uitgaande Jongens en Meisjes worden onthaald op twee gebraaden kalfsribben, twee gebraaden oſſenribben, twee ſtukken gerookt vleeſch, een ham, vier ſchotels kropſalade, tarwenbrood, boter en kaas, en, voor twee kinderen, een pints fles witten wyn. BURGER-WEES-HUIS.

Tyd van opſtaan en te bedde gaan.

De kleine kinderen worden, zo lang zy in 't Kinderen-Huis zyn, ten zeven uuren 's morgens, gewekt, en ten zes uuren 's avonds, wederom te bedde geleid. De Schooljongens moeten, des zomers, ten zes, en des winters, ten zeven uuren opſtaan, en 's avonds ten zes uuren naar hun ſlaapvertrek gaan. De Werkjongens worden, des zomers, met het luiden der Stads Poortklok, en des winters, ten zes uuren, gewekt, en gaan 's avonds, ten negen uuren, naar de ſlaapvertrekken. De Breijmeisjes ſtaan, des zomers, ten half zes, en des winters, ten half zeven; en die van de Wollen- en Linnenwinkel, des zomers, ten vyf, en des winters ten half zeven uuren op. De Breijmeisjes moeten, terſtond na de avondmaaltyd, en die van de Linnen- en Wollen-winkels, ten half negen uuren, naar haare ſlaapvertrekken gaan, alwaar, ten half tien uuren, de lantaarns uitgedaan en de lampen weggenomen worden.

Doctor, Chirurgyn en Apotheker.

Ten dienſte der zieke Weeskinderen en Bedienden van het Huis, hebben de Regenten eenen Doctor, Chirurgyn en Apotheker aangeſteld. De twee eerſten komen, dagelyks, in het Huis, om de zieken en bezeerden te bezoeken, en te verbinden. De Chirurgyn moet de Suppooſten en groote Weesjongens doen ſcheeren, en de Jongens in 't gemeen, om de twee maanden, het hair ſnyden.

Kleeding der Weezen.

De kleeding der Jongens heeft veel overeenkomſt met de Livery, die de oude Poorters deezer Stad plagten te draagen, wanneer zy te velde trokken. In deeze Livery, vondt men twee kleuren uit het wapen der Stad, rood boven, en wit onder (*c*). Doch in de wambuizen of rokjes der Weesjongens, en in de tabberden der Meisjes, heeft men, al vroeg, eene der andere kleuren uit het wapen verkooren, te weeten de zwarte, in de plaats

(*c*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 158.

Burger-Weeshuis.

plaats van witte, die veel te ligt bemeuzelen zou. Ook heeft men de kleuren anders geschakeerd, en de rokjes en tabberden, van boven tot onderen, verdeeld, ter linkerzyde in rood, en ter regterzyde in zwart. Doch beide de mouwen zyn zwart. De broeken der Jongens zyn geheel blaauw. De stof is, voor de Werkjongens en Linnen- en Wollen-naaimeisjes, Laken, en voor de schooljongens, breijsters en kinderen van het Kinderenhuis, Karsaai. Men heeft, ongetwyfeld, met zulk eene boven-kleeding, willen te kennen geeven, dat deeze Weezen Poorters-kinderen waren. De Bediende van 't Weeshuis, die, weekelyks, aalmoessen voor 't Huis, met de schelle, verzamelt, draagt een' mantel van rood en zwart Laken, op gelyke wyze, geschakeerd. Het Huis geeft alleenlyk Engelsche mutsen aan de Jongens, die zy drie jaaren draagen moeten. De hoeden, die de meesten draagen, moeten zy zig zelven verzorgen.

Uitzet der Weezen.

De Jongens en Meisjes, hun ambagt verstaande, en in staat zynde, om den kost te winnen, gaan, jaarlyks, op den eersten Zondag in de maand May, uit het Huis. 's Middags na het eindigen der Catechisatien, in welken, door een' uitgaanden Jongen, en een uitgaand Meisje, eene aanspraak tot dankzegging gedaan wordt, worden de uitgaande kinderen, eerst, op eene middagmaaltyd onthaald, waarna zy, in 't Regenten-Comptoir, voor de Regenten en Regentessen, verschynen, by welke gelegenheid, door een' der Regenten, eene aanspraak en vermaaning aan hun gedaan wordt. Aan ieder der Jongens wordt dan, tot een afscheidpenning, vier Ducatons, en aan ieder der Meisjes twee Drieguldens, door de Regenten, vereerd. 's Daags te vooren, krygen zy hun uitzet van de Regentessen, die dan, aan ieder Jongen, een Daalder, en aan ieder Meisje, een Ryksdaalder vereeren. Het uitzet der Jongens bestaat in een Zwart-Lakensche rok, kamisool en broek, indien zy, vooraf, hunne belydenis, by de Gereformeerde Gemeente, gedaan hebben: voorts, in een bruine Lakensche rok en broek, twee kalaminken borstrokken, een bruine karsaaijen lap, een hoed, twee paar kousen, drie paar schoenen, zes hemden, vier neteldoeksche dassen, een Bybel, twee leêren schootsvellen, voor zes guldens aan gereedschap, en hout tot eene kist, om 't goed in te bergen. Het uitzet der Meisjes bestaat in eene zwarte, rasde-marocque-Japon, eene zwarte zyden kaper, en een zwart saaijen regenkleed, mids zy vooraf haare belydenis gedaan hebben: voorts, in een Wolle-damasten rok, een spiegel-damasten-rok, een gekleurde sergien rok, een roode duffelsche rok, een Engelsch Chits jakje, een kalaminken keurslyf, een kalaminken borstrok, twee paar kousen, een paar schoenen, drie paar muilen, zes hemden, twee blaauwe en twee witte linnen voorschooten, vier neteldoeksche neusdoeken, twee en een half ellen fyn linnen, tot klein goed, en een sluitmand met een slot, tot berging. Burger-Weeshuis.

Uitrusting van Jongens, die naar Oostindie vaaren.

De Jongens, die, met bewilliging der Regenten, naar Oostindie gaan, bekomen de volgende uitrusting van het Huis: een Flessenkelder met vyftien flessen brandewyn, twaalf pond tabak, twee gros pypen, een waakrok, een wollen pak, een onderpak, drie pak linnen kleederen, drie paar kousen, drie paar schoenen, een matras, een hangmat, een deken, twee kussens, twee bonte sloopen, twee Engelsche mutsen, twee paar wanten, twee sjerpen, twee slaapmutsen, twee blaauwe en twee witte hemden, zes bonte en twee witte dassen, zes bonte neusdoeken, een Bybel, een *Christelyke Zeevaart*, zes messen, agt kammen, een schaar, twee tonderdoozen, twee vuurslagen, zes vuursteenen, twee pond Spaansche zeep, eenig Schoenmaakers gereedschap, een half pond waschlicht, een en een half gros veters, eenig garen, vier lepels, twee tabaksdoozen, twee tregters, twee waterkannen, een fles met geest van lepelbladen, vier schellingskoeken, en wat anysdrop, knoplook en mierikswortel. Die voor Zeilenmaakers, Timmerluiden, Kuipers enz. naar Oostindie vaaren, maaken een Transport, welk, door het Weeshuis, van hun overgenomen wordt. Doch door de Hooploopers of Jongens wordt geen Transport gemaakt. In 't jaar 1703, schonk Burgemeester *Johan Hudde* eenige kleine ampten van Waagdraager, Turfdraager, Turfhever, Koorenzetter enz. aan de Regenten, ten behoeve van de geschiktsten onder de Weesjongens.

Aan de Weezen wordt van 't gene hun, terwyl zy in het Huis geweest zyn, aanbestorven is, Intrest, tegen twee en een half ten honderd in 't jaar, goedgedaan, zo dra zy uit het Huis gegaan zyn: en wanneer zy meerderjaarig worden, of trouwen, wordt hun de hoofdsom, met de verloopen Intrest, uitgekeerd. Het Weeshuis is, van zyne eerste opregting af, by vergunning van de Wethouderschap deezer Stede, welke, nog laatstelyk, in 't jaar 1736, by Octroi van 's Lands Staaten, bevestigd geworden is, erfgenaam van Weezen, die zonder nakomelingschap overlyden, en geenen uitkoop gedaan hebben. By het inneemen van Weezen, heeft het Weeshuis ook regt op al wat de Ouders derzelven hebben nagelaaten (*d*).

En

(*d*) Handv. *bl.* 275, 276.

BURGER-WEES-HUIS.

En zyn allen, die eenig beſtier hebben, in de boedels van Ouders, welker kinderen in het Weeshuis zullen moeten worden opgevoed, en in alle boedels, waaruit aan zulke kinderen eenig voordeel beſproken is, of toekomt, volgens eene Keure van den agtentwintigſten January des jaars 1764, verpligt, dezelven, ten ſpoedigſten, aan de Regenten aan te geeven (*e*).

Aanwas en afneeming van 't getal der Weezen in 't Weeshuis.

Wy hebben boven (*f*) aangetekend, dat het getal der Weezen, by de opregtinge van het Weeshuis, maar zeven of agt beliep. Doch in den tyd van tagtig of negentig jaaren, was het al tot vyf honderd aangegroeid (*g*). In 't jaar 1629, telde men zeven honderd kinderen in 't Weeshuis. Omtrent dertig jaaren laater, was het getal, zo eenigen melden (*h*), agt honderd en dertig; doch volgens anderer aantekening (*i*), niet minder dan duizend. Doch, ſedert, is dit getal, allengskens, afgenomen; waartoe de opregting van verſcheiden' andere Weeshuizen hier ter Stede wel 't meeſt heeft toegebragt. In 't jaar 1692, werden 'er vyf honderd zes en zeventig, en in 't jaar 1740, maar vier honderd zes en dertig in geteld, van welken nog eenigen buitens huis beſteed werden. Terwyl ik dit ſchryve, in May des jaars 1765, worden 'er honderd een en veertig groote Jongens, en honderd vyf en dertig groote Meisjes, in 't groote Huis, en honderd zeſtien kinderen in 't Kinderenhuis opgevoed: en daarenboven nog dertien, buitens Huis, beſteed.

Inkomſten van het Weeshuis.

De inkomſten van 't Weeshuis waren, in 't eerſt, zeer gering. Doch in 't jaar 1553, werdt aan het zelve toegeſtaan, in de Nieuwe Kerke, onder de Sermoenen en andere dienſten, met het *derde bord*, te mogen omgaan, in de plaats van de Leproozen, en in de Heilige Stede, agter de Kerkmeeſters dier Kapelle. Ook verwierf het, toen reeds, de weekelykſche bede by de huizen *met de ſchelle* (*k*), die nog ſtand houdt. In 't jaar 1564, kwam hier by eene jaarlykſche bede *met de ſchotel* of ſchaale, by de huizen (*l*). Ter gelegenheid van *'t groite ende miſerable inconvenient, den Weeskinderkens*, in't jaar 1566, overgekomen, en van ons, elders (*m*), omſtandiglyk, beſchreeven, werdt het Huis, uit Stads Kaſſe, met honderd ponden vlaams, ondersteund (*n*). In't jaar 1575, verwierf het, voor eens, en zonder dat het in gevolg zou mogen getrokken worden, eene buitengewoone bede van de Gemeente (*o*). Doch na de verandering der Regeeringe, werden verſcheiden geeſtelyke goederen aan het Weeshuis opgedraagen: eerſt, gelyk wy reeds gemeld hebben, in't jaar 1579, de inkomſten van de Kapelle in de Kalverſtraat, en 't gebouw der Kapelle zelve (*p*): en kort daarna, de goederen van de S. Lucien- en Karthuizers-Kloosteren (*q*). Onder de goederen der Karthuizeren, waren het groote en kleine Karthuizers-Hof begreepen (*r*). In de beden, ten behoeve van het Weeshuis, is eenige verandering gekomen. Men doetze nu, by de huizen, vyfmaal 's jaars met de ſchaale, en, weekelyks, met de bos en ſchelle, gelyk van ouds. En in de Nieuwe Kerke, nevens de Huiszitten aan de Nieuwe zyde, des Zondags, in de Voordemiddags- en Nademiddags-Predikatien. De twee derde deelen van de voordeelen des Schouwburgs zyn hier, in de voorgaande eeuwe, bygekomen. Uit het Poortergeld, geniet het Weeshuis, ſedert den agt en twintigſten January des jaars 1662, dertien guldens. Het Weeshuis bezit, daarenboven, eenige Landeryen en Huizen: en onder de laatſten, de Herberg de *Keizers Kroon*, die, in 't jaar 1725, herbouwd is, en vyftien huizen in de Kalverſtraat, ter wederzyde van den ingang van 't Jongens-Huis; dertien huizen in de S. Luciensteeg, en een zesde van omtrent vier honderd, te weeten drie en zeventig huizen, in de nieuwe Uitlegging over de Prinſengraft, en byzonderlyk, in de Weterings-dwarsſtraaten; in de Nieuwe Looijersſtraat, en op de Vyzelgraft; waartoe de Stad, in't jaar 1670, den grond geſchonken hadt (*s*).

BURGER-WEES-HUIS.

Landeryen van het Weeshuis, in en aan het Y.

De Landeryen, welken het Weeshuis bezit, hebben, voor 't grootſte gedeelte, voormaals, behoord, onder de goederen van de Karthuizers- en S. Lucien-Kloosters. Tot de Landeryen der Karthuizeren, behoorden, onder anderen, de *hooge Kooijen* en de *lange Noorder-Kooijen*, gelegen in de Bogt, in de Banne van Weſtzaanen; de *Horn* of *Hoorn*, ten zuiden van de Hollefloot, oudtyds de *Hoorn-* of *Hornſloot* genaamd, in 't Y, en de *Weerd* of *Jan Verbellen-Eiland*, een weinig noordooſtwaards van den Horn gelegen. De Kooijen en de Weerd waren, in 't jaar 1429, door Jan, Baſtaard van Blois, Ridder en Heer van Treslong, aan 't Karthuizers-Klooſter verkogt. Het Weeshuis heeft de Weerd of Jan Verbellen-Eiland, in 't jaar 1593, opgedraagen aan 't hooge Heemraadſchap van Rynland, het rietland op het zelve, alleenlyk, aan zig behouden-

(*e*) Keurb. U. *f.* 36.
(*f*) *Bladz.* 276.
(*g*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* II. *p.* 70.
(*h*) Semaine burlesque d'Amſterdam *p.* 216.
(*i*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 133. COMMELIN, *bl.* 564.
(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 28 *Sept.* 1553.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 28 *Maart* 1564.
(*m*) II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 274.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 2. 25 *May* 1566.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 28 *Jan.* 1575.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 10 *Maart* 1579.
(*q*) *Vide &* PONTAN. *Libr.* II. *Cap.* II. *p.* 70.
(*r*) Aant. *van* Schepen G. SCHAEP PIETERSZ. *op t jaar* 1631.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* G. 14 *April* 1670. 20 *Febr.* 1671. *f.* 41 *verſo*, 99 *verſo*.

Burger-Weeshuis. Gelegenheid van het Eilandje den Horn.

dende. Hertog Albrecht van Beijeren, in 't jaar 1392, het Karthuizers-Klooſter willende ſtigten, gaf daartoe drie honderd Dordrechtſche ſchilden 's jaars uit de inkomſten van *een ſtucke Lants, dat geheten is die Hoern, gelegen op die Zuytſide van den Hoiren ſloot* (*t*). Hertog Willem verkogt, in 't jaar 1399, het Eiland zelf, welk hy *Saner Horn* noemt, ongetwyfeld, om dat het, aan een *horn* of hoek der Zaane legt, aan 't Karthuizers-Klooſter, voor twaalf honderd vyf en zeventig Gendſche nobelen, en verklaarde het, in 't jaar 1412, voor altoos, vry van alle gemeene Lands Laſten, in welken vrydom, het, by Sententie van den Hove van Holland van den veertienden Auguſtus des jaars 1501, beveſtigd werdt. Op het Eilandje den Horn, welk ook *S. Antonis-Eiland* genaamd werdt, plagt, nog in de zestiende eeuwe, eene Kapel te ſtaan, gelyk my, uit de Stigting van eenen dienſt op een altaar in dezelve, gedaan door *Catryn Claes dogter, Pieter Thaems Weduwe*, op den eerſten December des jaars 1512, gebleeken is. Op den Horn, ſtonden, eertyds, vyf Boerenwooningen (*u*), die, met de Landeryen, nog in de voorgaande eeuwe, twee duizend zes honderd drie en twintig guldens 's jaars aan huure opbragten (*v*). En ſchynt het Weeshuis, toen, of al eerder, de gewoone en buitengewoone Verpondingen van deeze wooningen en Landeryen te hebben moeten opbrengen. Doch de Boerenwooningen op den Horn, welk Eilandje, thans, omtrent tagtig morgen Lands, groot is, zyn, al ſedert eenige jaaren, tot op drie, en nu tot op twee verminderd. En het onderhouden en beſchoeijen van het zelve valt het Weeshuis zo koſtbaar, dat het, in 't jaar 1751, voor den tyd van vyftien jaaren, vrydom van Verpondingen, voor den Horn, van 's Lands Staaten, verzogt en verkreegen heeft. Van den jaare 1752, tot den jaare 1763, ingeſlooten, heeft men, tot onderhoud van het zelve, boven alle inkomſten, eene ſomme van zeven en twintigduizend zeven honderd negen en zeventig guldens en zes ſtuivers te koſte gelegd (*w*). De Boeren van den Horn leveren hunne Karnemelk aan 't Weeshuis.

Wy hebben, hier voor (*x*), reeds aangetekend, dat de Legaaten, die, ten behoeve der *Armen van* of *tot Amſterdam*, gemaakt zyn, door zulken, die in dienſt der Ooſt-of Weſtindiſche Compagnie van hier zyn uitgevaaren, aan het Weeshuis zyn toegeweezen.

(*t*) *De* Giftbrief *is* in 't Weeshuis. *Laade* X.
(*u*) Recueil *der* Documenten van het Weeshuis II. *Boek*, *f.* 27, 29, 30, 31, 32, 34, 38, 39.
(*v*) Aantek. *van* Schepen Gerrit Schaep Pietersz. *op 's jaar* 1631.
(*w*) *Uit het* Requeſt der Regenten om verlenging van 't Octroi tot Vrydom van Verpondingen.
(*x*) *Bladz.* 273.

Wy voegen hier onder eene Naamlyſt der Regenten van het Burger-Weeshuis:

Burger-Weeshuis. Naamlyſt der Regenten.

1529. Claas Jacobsz. Paradys.
1529. Arent Boelezoen.
1530. Cornelis Frederikſe Backer.
1534. Gerrit Jan Lambertzoen.
1537. Symon Lourenſe Stoter.
1538. Gysbert Jansz. van Haarlem.
1541. Frans Adriaanſe Thoon.
1543. Claas Vechtersz.
1545. Willem Cornelisz. Stickel.
1549. Floris Roeters.
1550. Claas Jacobsz. Stoeldraaijer.
1553. Pieter Jacobsz. Schaep.
1553. Jacob Pietersz. Colyn.
1555. Claas Dirksz, *in de drie Koningen.*
1556. Ernſt Roeters.
1557. Jan van Ouwewater.
1557. Willem Jacob Walichs.
1558. Willem Paulusz.
1562. Jan Claasz. Pyl.
1562. Jan Vechter.
1562. Dirk Claasz. Neys.
1562. Jan Beth Jacobsz.
1562. Ernſt Roeters.
1563. Willem Paulusz.
1563. Cornelis Gysbertsz.
1564. Jacob Gerrit Teeuwesz.
1565. Jonge Jan Duyvesz.
1567. Gerrit Schaep.
1567. Jacob Cornelisz. *in S. Andries.*
1567. Jacob Roeloffe.
1567. Jacob Jansz. Ouwewater.
1567. Gerrit Jansz. Preekſtoel.
1568. Jan Dirk Marcuſſen.
1569. Arent Hendrikſe Suyvelkooper.
1569. Jan Philipſe Suyvelkooper.
1575. Roel Jooſten.
1577. Gerrit Corver.
1578. Huybert Symonsz. Appelman.
1578. Cornelis Elbertſe.
1578. Barent Claaſſen, *in de drie Engelen.*
1579. Dirk Jansz. Graaf.
1579. Jacob Claasz. Bas.
1579. Jan Thomasz. van Alkmaar.
1579. Jacob Jansz. Vinck.
1580. Claas Franſſen.
1583. Laurens Jacobsz. Reaal.
1585. Barent Janſen Steenhuis.
1585. Cornelis Cornelisz. in de Haak.
1586. Evert Claasz. Hulft.
1588. Frans Hendriksz Oetgens.
1588. Jan Jansz. Garſt.
1590. Cornelis Cornelisz. de Lange.
1590. Jacob Janſen Benning, *in 't Vliegende Varken.*
1590. Hendrik Hendriksz Houthaak.
1592. Paulus van Heemskerk.
1593. Jacob Willekens.

BURGER-WEES-HUIS.

1594. Cornelis Benning.
1595. Joris Joriſſen.
1596. Pieter Pieterſe van Neck.
1597. Jan Jacobsz. Huydecoper.
1597. Cornelis Joriſſen.
1599. Albert Corneliſſen.
1599. Symon Gerritsz Schaep.
1599. Jan Claaſen Vlooswyk.
1601. Cornelis Jacobsz. Bas.
1601. Dirk Hendriksz. Queekel.
1604. Jacob Egbertſe, *in S. Nicolaas.*
1604. Hendrik Servaas.
1605. Pieter Claasz Overlander.
1610. Jan Gysbertsz.
1611. Jan Willemsz Boogaart.
1612. Pieter Pietersz Haſſelaer.
1612. Ryckert Gerritsz Kieft.
1615. Tymen Jacobsz. Hinloopen.
1615. Jacob Jacobsz. Vinck.
1620. Dirk Heingh.
1620. Jan Reyniersz.
1620. Roelof Woutersz.
1622. Jan van Heusden.
1622. Claas Haſſelaer.
1624. Frans de Neve.
1629. Gerbrand Claasz. Pancras.
1631. Claas van Campen.
1631. M^r. Gerrit Schaep Pietersz.
1631. Cornelis Jacobsz. Waaijer.
1636. Cornelis Jan Witſen.
1636. Willem van Loon.
1636. Abraham Alewyn.
1639. Guiliaume Lindemone.
1640. Jacob Jansz. Lansman.
1640. Jacob Theunisz. van Straalen.
1640. Willem Ysbrantsz Kieft.
1642. Bernard Schellinger.
1644. Willem van Erpecom.
1644. Hendrik Vaſtrik.
1645. M^r. Jan van Hellemond.
1651. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1654. Floris Roeters.
1656. Jacobus Trip.
1658. Jan Lens.
1662. Daniel l'Eſtevenon.
1667. Joannes Wybrants.
1667. Jacob de Graaf.
1668. Cornelis Wilmerdonck.
1672. Michiel Hinloopen.
1672. Wigbold Muylman.
1673. Anthony van Hengſt.
1674. Jacob Trip Hendriksz.
1675. Hans Boor.
1675. Michiel Wiltſchut.
1676. Willem Six Willemsz.
1682. Jan Graafland.
1686. Abraham Backer.
1686. Cornelis Verpoorten.
1689. Gerbrand Pancras Michielsz.
1691. Jacob Elias de Jonge.
1696. M^r. Nicolaas de Vicq.
1696. M^r. Pieter Nuyts.
1697. Michiel Elias.
1698. Abraham Engelgraaf.
1703. Hendrik Hop.
1704. Jacob van der Waaijen.
1708. Gerard Rogge de Jonge.
1708. Hero Mooy.
1713. Leonard van Hoeſen.
1715. M^r. Joan van Heuvel.
1715. Pieter Roos.
1717. Philips van der Ghieſen.
1720. Albert van der Merct.
1720. M^r. Wigbolt Slicher Elbertsz.
1723. Balthaſar Huydecoper.
1725. Jan Lucas Bouwens.
1731. Jean de Wolf.
1732. Joan Hendrik Kerckrink.
1732. Abraham Pyll.
1736. M^r. Gerrit Hooft Danielsz.
1736. François de Witt.
1738. Willem Meulenaar.
1738. Jan Hooft.
1740. M^r. Pieter Cornelis Haſſelaer.
1741. Jan Backer de Jonge.
1743. Daniel Hooft Danielsz.
1745. Jan Fredrik Berewout.
1746. Carel Johannes Boelensz.
1748. Jean Deutz van Aſſendelft.
1749. Jacob Roman.
1749. Joan Baptiſta van Renſſelaer.
1757. Jacob Guillot.
1757. Cornelis van Royen.
1759. Cornelis Jacob van der Lyn.
1760. Joan Servaas Lynſlager.

AAL-MOESSE-NIERS-WEES-HUIS.

VII.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Burgemeeſteren en Raaden, bevindende, Eerſte dat de Huiszitten-huizen, het Gaſt-huis, het Oude-Mannen-huis, en 't Burger-Weeshuis, in den aanvang der voorgaande eeuwe, nog niet voldeeden, om de behoeften van oude en gebrekkelyke menſchen, en van ouderlooze of verlaaten kinderen te vervullen, beſlooten, op den negen en twintigſten January des jaars 1613, nog een Godshuis op te regten, onder den naam van AALMOESSENIERS-HUIS, welk, op den Singel, tuſſchen den Heiligen weg en Reguliers-Tooren, op een gedeelte van den grond van 't Clariſſen-Klooſter, geſtigt werdt, en waarin, naderhand, de Latynſche School overgebragt is. In 't jaar 1624, werdt een gedeelte van het Mannen-Tugthuis, tot vergrootinge van dit Aalmoeſſeniers-Huis, vertimmerd (y). In het zelve, werden behoef-

Aalmoeſſeniers-Huis, hier te Stede.

(y) Reſol. Vroedſch. N. 14. 16 *July* 1624. f. 208 *verſo.*

Aalmoesseniers-Weeshuis.

hoeftigen, die in deeze Stad gebooren waren, of, ten minſte vier jaaren agtereen, gewoond hadden, even als in de Huiszittenhuizen, bedeeld; met naame des zomers, wanneer de Huiszittenhuizen, in dien tyd, geene uitdeelingen deeden. Zulken, die kwaadaartige ziekten hadden, werden ook, op koſten van het Aalmoeſſeniers-Huis, genezen. En aan de veſte of ſchans, by de Heilige-wegs-Poort, ſtondt, reeds in de zeſtiende eeuwe, eene zogenaamde *Lazarette*, of *Lazarushuyskeu* (*z*), waarin zeere en ſchurfde hoofden, onder 't opzigt eener Heelmeeſtereſſe, die, naderhand, door de Regenten van 't Aalmoeſſeniers-Huis, werdt aangeſteld, genezen werden. Het tegenwoordig Verbeterhuis, by de Weteringspoort, plagt ook, tot dit gebruik, te dienen (*a*). Nog werden, in het Aalmoeſſeniers-Huis, ſterke bedelaars en andere lediggangers, na dat zy, door den Hoofd-Provooſt van 't Huis, waren opgevangen, aan 't hennipkloppen en anderen arbeid gezet; waartoe, naderhand, het Werkhuis opgeregt is. Voorts, werden de Regenten van dit Godshuis ook belaſt, met de opvoeding van Weeskinderen, die, in 't Burger-Weeshuis, niet konden worden ingenomen: ook van vondelingen, die, te vooren, door Burgemeeſteren, in de byzondere Godshuizen, beſteed (*b*); en nu, zo wel als de gemelde weezen, door de Regenten van 't Aalmoeſſeniers-Huis, by gemeene burgers, van koſt en huisveſtinge, bezorgd werden. Wyders, gaven de Regenten, aan vreemdelingen, voor eenen tyd, den koſt, en reisgeld, als zy vertrokken. Eindelyk, droegen zy zorg, voor de begraaving van lyken van behoeftigen, en leverden 'er doodkiſten toe. Zy waren zes in getal, en dienden drie jaaren, gaande de twee oudſten in dienſt, jaarlyks, af. En, na dat zy deeze drie jaaren uitgediend hadden, waren zy, naderhand, niet meer verkieslyk.

Opregting van een nieuw Aalmoeſſeniers-Weeshuis.

Doch de Aalmoeſſeniers werden, door den tyd, zo zeer belaſt met de opvoeding van ouderlooze en verlaaten' kinderen, dat zy geene kans zagen, om dezelven allen in den koſt te beſteeden, by zulke luiden, daar zy, bekwaamlyk, konden worden opgevoed. Zy verzogten, derhalve, op 't einde des jaars 1662, aan Burgemeeſteren en Raaden, dat 'er een nieuw en grooter Aalmoeſſeniers-Huis, tot opvoedinge deezer kinderen, mogt worden opgeregt. Men bewilligde, in 't begin des volgenden jaars, in dit verzoek (*c*), en ſchonk 'er een groot erf toe, in de nieuwe uitlegging, aan de zuidweſtzyde der Prinſengraft, tuſſchen de Leidſche graft en Leidſche ſtraat. De Regenten kreegen verlof, om de noodige penningen, tot het ſtigten van 't nieuwe gebouw, op te neemen (*d*). Op den twaalfden December des jaars 1663, maakte men eenen aanvang met heijen, en op den zeventienden Maart des volgenden jaars, werdt de eerſte ſteen aan 't gebouw gelegd, door den Hoofdprovooſt *Jan Vos*, uit den naam van alle de Regenten. Het Huis was, in 't jaar 1665, voltrokken: en, op den eerſten January des volgenden jaars, werden de kinderen, die, door de Regenten, alomme in de Stad, beſteed waren, in het zelve overgebragt. In 't jaar 1680, kreegen de Regenten verlof, om een nieuw Ziekenhuis te bouwen aan het Aalmoeſſeniers-Weeshuis, mids daartoe maar weinig meer dan negen duizend guldens beſteedende (*e*). Het Huis was voor niet meer dan agt honderd kinderen geſchikt, en in 't jaar 1683, bevondt men, dat 'er reeds dertienhonderd in ontvangen waren, waarom, op verzoek der Regenten, orde geſteld werdt, om een nieuw Huis te voegen by het voorgaande (*f*), gelyk, ſedert, geſchied is.

Aalmoeſſeniers-Weeshuis.

Het wordt vergroot.

't Getal en de dienſt der Regenten en Regentesſen wordt, op nieuws, geregeld.

Midlerwyl, was 'er, in 't jaar 1682, merkelyke verandering gevallen, in het getal en werk der Regenten. 't Getal der zelven was, tot hiertoe, niet meer dan zes geweeſt, en in 't jaar 1663, waren hierby vier Regenteſſen of Buitenmoeders gevoegd. Doch nu vonden Burgemeeſteren geraaden, 't getal der Regenten tot agt, en, in 't jaar 1685, dat der Regenteſſen tot zes te vermeerderen. Ook werdt, in 't jaar 1682, verklaard, dat de Regenten, voortaan, niet anders zouden te bezorgen hebben, dan hun Weeshuis en de kinderen, waaronder begreepen zouden zyn de Vondelingen; zulken, welker ouders in 't Gaſthuis ziek lagen, en alle andere kinderen, zonder onderſcheid: en dat zy al 't gene, verders, voorheen, ter hunner bezorginge, geſtaan hadt, overlaaten zouden aan de Huiszitten, zo van de Oude als van de Nieuwe zyde, aan welken, elk aan zyne zyde, daarbenevens, zou worden afgeſtaan de maandelykſche of vierweekſche Collecte met de ſchaale, die de Aalmoeſſeniers plagten te hebben, en die, voortaan, door en ten behoeve der Huiszitten; doch nog op den naam der Aalmoeſſeniers, geſchieden zou. Doch de boſſen, die in Her-

(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 28 *April* 1586.
(*a*) Zie hier voor, *bl.* 261.
(*b*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 19 *Jan.* 1596. *f.* 107 *verſo.*
(*c*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* C. 17 *Nov.* 1662. 28 *Jan.* 1663. *f.* 216 *verſo*, 225.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* D. 20 *Nov.* 1663. *f.* 71. Groot-Memor. *N.* V. *f.* 123.
(*e*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* N. 5 *Dec.* 1680. *f.* 261.
(*f*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* P. 25 *Juny* 1683. *f.* 84.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Herbergen en elders hingen of ſtonden, zouden, ten behoeve der Aalmoeſſeniers, blyven (*g*). En in 't jaar 1685, werdt beraamd, dat, wanneer het Aalmoeſſeniershuis kinderen innam, welker ouders, door de Huiszitten, onderhouden waren geweeſt, de Regenten der Huiszitten-Huizen den boedel zouden moeten redden, en 't gene 'er van kwame aan het Aalmoeſſeniers-Huis uitkeeren (*h*). Ook hebben Burgemeeſteren, nog, in 't jaar 1691, goedgevonden, dat, voortaan, gelyk van ouds, het beſteeden der kinderen van zulken, welker ouders in het Gaſthuis ziek lagen, zou moeten geſchieden door de Regenten van het Aalmoeſſeniers-Weeshuis (*i*). En op deeze wyze, is het Aalmoeſſeniers-Huis onderſcheiden geworden van de Huiszitten- en andere Godshuizen, en een enkel Wees- of Kinderen-Huis gebleeven.

Beſchryving van 't gebouw van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis.

Het is een deftig gebouw, met twee uitſpringende voorgevels, in ieder van welken, eene ruime poort is, en nog twee diergelyken tuſſchen beide. Doch de twee middelſten worden, doorgaands, geſlooten gehouden. Het gantſche erf is drie honderd twee en tagtig en een halve voet breed. En het weſtelyke gedeelte van 't gebouw is voor Meisjes; het ooſtelyke gedeelte voor Jongens geſchikt. De Verdiepingen van 't Huis, die, boven den grond, vier in getal zyn, ſcheppen, van vooren, licht van de ſtraat; van binnen, van twee vierkante binnenplaatſen, de eene voor de Jongens-, en de andere voor de Meisjes-vertrekken geſchikt; en van agteren en van wederzyde, van ſmalle open Plaatſen.

Vertrekken der eerſte,

De Poort aan de Jongens-zyde zynde ingetreden, ontmoet men, ter linkerhand, de *wooning van den Secretaris der Regenten*, die uit verſcheiden' bekwaame vertrekken beſtaat, welken, van de Prinſengraft en van de Plaats, licht ſcheppen. Ter regter zyde, is de *verblyfplaats der Comptoir-Moeder*, uit twee vertrekken beſtaande, die op de Prinſengraft uitzien. Voorts, zyn, langs de Jongens-Plaats, aan alle zyden, verſcheiden' vertrekken, tot huiſſelyk gebruik, en tot wooningen voor eenige Suppooſten dienende. Ook zyn hier, voor weinige jaaren, eenige vertrekken geſchikt tot eene *Apotheek* ten dienſte van het Huis, en tot een ſtookhuis en wooning voor den Apotheker, die, door Burgemeeſteren, aangeſteld wordt, en, boven vrye wooning, koſt enz., eene jaarlykſche wedde van vier honderd guldens geniet (*k*). Agter in 't Huis, is de groote *Kooken*, en daarby de *wooning van den Kooken-Vader en Kooken-Moeder*: nevens dezelve, ter linkerzyde, is de wooning van den *Jongens Schoolmeeſter* en *Huismoeder*: en naar de Meisjes-Plaats toe, heeft men de *Kinderenhuis-Eetzaal* en *School*, daar Jongens en Meisjes, te jong om in het groote huis geplaatſt te worden, eeten, in ſpellen en leezen onderweezen worden, en hun gewoon verblyf hebben. Ter wederzyde van de Poort, aan de Meisjes-zyde, zyn de *wooning van den Kleêrenmaaker*, en de *winkel* en *wooning van den Schoenmaaker* van 't Huis. Langs de Binnenplaats, van agteren, zyn ook eenige vertrekken, tot huiſſelyk gebruik. Voorts, is, weſtwaards van de Meisjes zyde, over eene lange ſmalle Plaats, een *Waſchhuis* en *Bakkery* getimmerd. In de laatſte, wordt, met drie ovens, gebakken. De Bakker heeft zyne wooning hier by. Ooſtwaards van de Jongens zyde, over eene diergelyke lange, ſmalle Plaats, is het *Ziekenhuis*, welk, door een' kooken in 't midden, in twee deelen onderſcheiden is; waar zieke Jongens en Meisjes worden geplaatſt. Ten einde van de Plaats, is een waſchhuis, en daarby een vertrek, waar de lyken, voor een' tyd, gezet worden.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Uit het Poortaal binnen de Poort, aan de tweede Jongens zyde, is, ter regterhand, de opgang naar de vertrekken der tweede Verdiepinge. Men ontmoet hier eerſt een ruim Voorvertrek voor de Regenten-Kamer, alwaar nog een bord hangt, welk, reeds in 't oude Aalmoeſſeniers-Huis, geplaatſt geweeſt is, en waarop, met gulden letters, geſchreeven ſtaat:

De Hemel draegt geen zy, maer luiſtert naer elks kermen.
Zoo ziet d'Aelmoeſſenier, op 't nypen van den noot,
En reickt elk nooddruft toe, uit 's burgers milden ſchoot.
Hy ſtut, door 't heele jaer, het leven van den armen.

Uit dit Vertrek, komt men in de *Regenten-Kamer* of *Comptoir*, die langwerpig vierkant, hoog en ruim is, en, door vier groote lichten, over de Prinſengraft, uitziet. De ſchoorſteenmantel is, van boven, verſierd met de wapens der Regenten, die, ten tyde der ſtigtinge van het Huis, in dienſt waren; en met eenige andere Regenten-wapens, van vooren. Beneden, boven den ſpiegel, ſtaan deeze regels, die aan VONDEL worden toegeſchreeven:

Dees Godshuis-bouwers, die getrouw nooddruftige armen,

Al

(*g*) Handv. *bl.* 271.
(*h*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 127.
(*i*) Handv. *bl.* 279.
(*k*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 20 *May* 1761. *bl.* 205.

HET AALMOESSENIERS - WEESHUIS,
van Vooren.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Al 't jaer bedienende, handhaven en beſchermen,
Staen in de wapens van hun ſtammen hier ten toon.
Wie armen handhaeft, wint de hoogſte wapenkroon.

Langs de wanden van 't vertrek, zyn zeven oude Schilderſtukken geplaatſt, twee van welken ieder twee oude Regentenkoppen vertoonen: in de vyf anderen, ziet men 't werk der Aalmoeſſenieren en der behoeftigen, zo als het, van ouds, beſtondt, konſtiglyk, afgebeeld. Een vertoont de inſchryving der armen: een ander de huisbezoeking, die, door een' der Regenten, verzeld van den Hoofdprovooſt, geſchiedt: in twee anderen, die, in 't jaar 1627, geſchilderd zyn, ziet men de uitdeeling van brood, geld en ſtof tot kleeding, die, voormaals, door de Aalmoeſſeniers, plagt te geſchieden: en in het vyfde, wordt het hennip-kloppen en andere arbeid vertoond, die, in het oude Aalmoeſſeniers-Huis, plaats hadt. Wyders, hangen 'er twee nieuwe zeer groote Regenten-Stukken, ieder agt Regenten en de Hoofd-Provooſten, Secretaris en Boekhouder in der tyd vertoonende: het eene is, door *Cornelis Trooſt*: het andere, door *Tibout Regters*, geſchilderd. Agter 't Regenten-Comptoir, is een kleiner vertrek, de *Geldkamer* genaamd, waar boeken, papieren en geld bewaard worden: en nog een vertrekje, ook, onder anderen, tot bewaaring van ſchryfboeken, geſchikt. Wyders, heeft men, langs den voorgevel, ter wederzyde der gemelde vertrekken, eene *Lakenkamer*, daar de voorraad van lakens, karſaaijen en baaijen tot kleeding voor de kinderen bewaard wordt, en een *Wollenwinkel*, daar de wollen-kleederen worden gemaakt. In 't middelſte gedeelte van 't gebouw, naar den agtergevel toe, ontmoet men, ter eener zyde, eene ruime *Slaapplaats voor de kleine Meisjes* uit het Kinderen-Huis, en ter anderer zyde, eene *Proviſie-Kamer*, daar de voorraad van erweten, boonen, gort en meel bewaard wordt. Langs den agtergevel, is de *Regenteſſen-Kamer*, een fraai Vertrek, welk, in 't jaar 1761, merkelyk verbeterd, en met een geſchilderd behangſel, naar de hedendaagſche wyze, verſierd is. Ook zyn de wapens der Regenteſſen voor den Schoorſteenmantel geſteld. De kamer ſchept licht van de agterplaats, die, met een' hoogen muur, van de Leidſche dwarsſtraat afgeſcheiden is. Ter eener zyde van de Regenteſſen-Kamer, is de *Linnen-naaiwinkel*, daar ook 't linnen voor 't Huis bewaard wordt, en ter anderer zyde, een ruim vertrek, daar de Jongens en Meisjes, die, op Maytyd, uit het Huis gaan, voor het laatſt, onthaald worden. Voorts, zyn hier omtrent ook eenige andere vertrekjes, tot huiſſelyk gebruik dienende. Langs de zydgevels van 't gebouw, over de twee Binnenplaatſen, loopt ter eener zyde, de *Eetzaal voor de Meisjes*, en ter anderer zyde, de *Eetzaal voor de Jongens*, twee hooge kamers, die de gantſche diepte van 't Huis, in de lengte, beſlaan. Ook heeft men, aan de Meisjes zyde, boven de Bakkery, eene groote *Slaapkamer*.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Op de derde Verdieping van 't Huis, zyn de *Schoolen* voor Jongens en Meisjes: ook de *kleine Naai-* of *Lapwinkel*, de *Breij-ſchool* en de *Kamkamer*: en, langs den agtergevel, twee vertrekken, geſchikt, het eene tot een *Kinderen-Huis voor Jongens*, en het andere tot een *Kinderen-Huis voor Meisjes*. De kamers voor de twee Kinderen-Moeders, en voor de Naai- en Breij-meeſteressen zyn, op deeze Verdieping, naar behooren, geſchikt. Ook is hier eene groote *Slaapkamer* voor de Meisjes, en twee kleinen voor de Jongens.

derde, en

De overige *Slaapvertrekken* voor Jongens en Meisjes, die met dubbele deuren van elkanderen zyn afgeſlooten, zyn, op de vierde Verdieping, langs den Voor-, en de twee zydgevels van 't Huis. Ook heeft men hier, langs den agtergevel, eene ruime *Droogzolder*, daar de kleederen, die hier, even als in 't Burger-Weeshuis, ſedert eenige jaaren, ook op 's Graavenland worden gewaſſchen; des zomers, op de gewoonlyke wyze, en des winters, door middel van kagchels, gedroogd worden. Hierby zyn de *Kamers voor de Waſchmoeder* en de *Kammoeder*: en, voor in 't Huis, aan de Jongens zyde, de *Oppaſſers- en Ondermeeſters-Vertrekjes*: en aan de Meisjes zyde, twee vertrekken voor den Schoolmeeſter der Meisjes. Wy ſpreeken niet van de *Bier-*, *Proviſie-* en andere *kelders*, die, onder de benedenſte Verdieping, zo ten dienſte van 't Huis in 't gemeen, als van de voornaamſte Suppooſten, in grooten getale, gevonden worden.

vierde Verdieping.

De Regenten van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis plagten, eertyds, geene kinderen in te neemen, die twaalf jaaren en daar boven oud waren. Doch al ſedert veele jaaren, zyn zy verpligt, kinderen te ontvangen, tot den ouderdom van vyftien jaaren toe, en wel, volgens een beſluit der Vroedſchap, kinderen van allerlei ſoorte, hoe gebrekkelyk dezelven ook zyn mogen (*l*). Doch Burgers-kinderen moeten boven de twaalf jaaren

Jaaren en verdere vereiſchten, in de Aalmoeſſeniers-Weeskinderen.

(*l*) Reſol. Vroedſch. L^o. O. 26 *Sept.* 1682. *bl.* 320.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

ren oud zyn: anders, komen zy in 't Burger-Weeshuis: en kinderen, welker ouders, of de langſtleevende van beide, een jaar lang, Ledemaat der Gereformeerde Kerke geweeſt zyn, worden in het Diaconie-Weeshuis ingenomen. De Regenten van 't Aalmoesſeniers-Weeshuis neemen, gevolgelyk, ook kinderen in, welker ouders, door 't Geregt, ter dood gebragt zyn, of in hegtenis gehouden worden. Wy hebben reeds aangemerkt, dat het Huis ook voor Vondelingen geſtigt is: hoewel deezen, en ook kinderen boven de vyftien jaaren, niet dan op byzonderen laſt van Burgemeeſteren, worden ingenomen. 't Leggen van kinderen te vondeling is, nogtans, by herhaalde Keuren, verbooden. Volgens de oudſte, die my bekend is, van den vyftienden December des jaars 1491, werdt het, met de Kaak en ballingſchap voor den tyd van een jaar, geſtraft. Volgens laatere Keuren, werdt het, met verlies van 't regter oor, geboet, en by nog laateren, is 'er geeſſeling op gedreigd. Ook is, by meer dan eene Keure, verklaard, dat ouders, die hunne kinderen verlaaten, nimmer van dezelven zouden mogen erven (*m*). Doch onaangezien deeze Keuren, levert deeze groote Stad, van tyd tot tyd, veele vondelingen en verlaaten kinderen uit, die, met tamelyke gereedheid, in het Aalmoeſſeniers-Huis, ontvangen worden. Van deeze gereedheid, is egter, ook dikwils, misbruik gemaakt. Veelen, die aangenomen hadden, de kinderen hunner vrienden of bekenden, met naame die van zeevaarenden, welken, daarvoor, hunne Maand-cedulen verpand hadden, op te voeden, bragten dezelven, naderhand, aan 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis, voorgeevende, dat zy van de ouders verlaaten waren. Doch hiertegen is ook, by verſcheiden' Keuren, voorzien. Zelfs hebben Burgemeeſteren, meer dan eens, en laatſtelyk, in 't jaar 1755, de Ingezetenen gewaarſchuwd „ dat elk, die een verlaaten kind of „ kinderen in zyn huis of bewaaring nam, ge„ houden zou zyn, zulk een kind of kinderen, „ op zyne eigene koſten, te onderhouden, „ zonder daarvan, door eenig Godshuis hier „ ter Stede, immermeer, te worden ont„ laſt (*n*). 's Lands Staaten hadden reeds, op den agtſten Auguſtus des jaars 1682, vaſtgeſteld, dat luiden, die van de eene naar de andere Plaats vertrokken waren, en binnens 's jaars krank werden, of, overlydende, kinderen nalieten, zo wel als de kinderen, zouden geagt worden te blyven, ten laſte der Plaatſen, van waar zy gekomen waren (*o*). Op den derden January des jaars 1759, hebben Burgemeeſteren, wyders, eene overeenkomſt bekragtigd, die, tuſſchen de Regenten van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis en de Diakenen der Lutherſche Gemeente, geſlooten was. Zy behelſt „ dat de Kinde„ ren, welker ouders de een Gereformeerd „ en de andere Lutherſch Ledemaat geweeſt „ waren, zouden worden opgevoed, of, in het „ Aalmoeſſeniers-Huis, zo zy, in de Gere„ formeerde Kerke; of in het Lutherſche „ Weeshuis, zo zy, in de Lutherſche Ker„ ke, gedoopt waren. Dat kinderen, wel„ ker ouders beide, of de langſtleevende „ van beide, twee jaaren, by de Lutherſche „ Gemeente, Ledemaaten waren geweeſt, „ of van welken, zo zy beide der Luther„ ſche Leere waren toegedaan, maar een „ twee jaaren Ledemaat geweeſt was, in „ 't Lutherſche Weeshuis, zouden worden „ ingenomen, mids zy beide, een jaar en „ zes weeken, binnen deeze Stad of der„ zelver Vryheid, gewoond hadden. Doch „ dat kinderen, van welker ouders de langſt„ leevende wel Lutherſch; doch geen Le„ demaat geweeſt was, in 't Aalmoeſſeniers„ Huis zouden worden ontvangen, even„ veel, of de ouders Poorters geweeſt wa„ ren, of niet. Dat, eindelyk, ook kinde„ ren, welker ouders, ſchoon tot de Luther„ ſchen behoord hebbende, openlyk ge„ ſtraft, of gevangen gezet waren, in 't „ Aalmoeſſeniers-Huis, zouden worden in„ genomen (*q*)." De zuigelingen, die, in dit Godshuis, worden ontvangen, worden, door de Regenteſſen, buiten 't Huis, ter minne beſteed: hebbende zy, hiertoe, doorgaands, een groot getal, en ſomtyds wel dertig of veertig minnen in dienſt. Daarna, komen de kinderen, omtrent vier jaaren oud zynde, in 't Huis; en worden, in 't kleine Kinderen-Huis opgevoed, tot dat zy oud en ſterk genoeg zyn, om onder de groote Meisjes of Jongens te konnen geplaatſt worden, waar zy blyven, tot dat zy, een bekwaam handwerk geleerd hebbende, in ſtaat zyn, om hun eigen brood te winnen; wanneer zy uit het Huis gelaaten, en van onder het opzigt der Regenten en Regenteſſen ontſlaagen worden. Doch kinderen, welker ouders, of een van beide, vaſtgezet, of uitlandig geweeſt, of vermiſt zyn, worden, aan dezelven, te rug gegeven, wanneerze wederom op vrye voeten geſteld worden, of opkomen. In zulk een geval, moeten de ouders, zo 't hun vermogen toelaat, aan 't Huis voldoen, 't gene de opvoeding der kinderen gekoſt heeft; 't welk,

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

(*m*) Handv. *bl.* 578, 451, 454.
(*n*) Handv. *bl.* 548, 1664, 578. Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 203.
(*o*) Groot Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 1420.
(*p*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 49 *verſo.*

Aalmoesseniers-Weeshuis.

welk, voor kinderen van zes tot negen jaaren, op agt en veertig; van negen tot twaalf jaaren, op vier en vyftig; van twaalf tot vyftien jaaren, op zeſtig; en boven de vyftien jaaren, op zes en zeſtig guldens in 't jaar geſteld wordt: behalve de kleeding, die op zeſtien guldens 's jaars wordt gerekend.

De beſcheiden, die, by 't inneemen van kinderen, gevorderd, en gemeenlyk bekomen worden, zyn de Trouw-cedul der ouderen, de Doop-cedul der kinderen, en blyk van de Geloofsgezindheid, woonplaats, dood, begraafenis en nalaatenſchap, zo 'er eenige is, der ouderen: alle welke beſcheiden, by elkanderen, in eene doos, weggelegd worden. Voorts, worden de kinderen, door den Secretaris, in 't *ingenomen-Kinderen-boek*, onder elkanderen, ingeſchreeven, met meldinge van den naam, ouderdom en de andere aangehaalde omſtandigheden. Of zo de Vader op de vaart is, of gevangen zit, wordt zulks ook byzonderlyk gemeld. Van onegte kinderen, die, veeltyds, uit het Gaſthuis komen, wordt de naam, met byvoeging van het woord *onegt*; en de naam der Moeder, en of dezelve overleeden of weggeloopen is, te boek geſteld. Van de Vondelingen wordt aangetekend, wanneer en waar zy gevonden zyn; met aanhegting van het ſchriftelyk berigt, zo 'er eenig berigt by geweeſt is, en melding van den naam, die aan dezelven, door den voorzittenden Regent, by den Doop, die, eens om de maand, geſchiedt, gegeven is. De Vondelingen worden dan, met een ſchriftelyk verzoek der Regenten, door den Meester en Moeders der Kinderhuizen, naar éene der Gereformeerde Kerken, ten Doop gebragt. De ingenomen kinderen worden, terſtond, met naam, *nommer* enz. overgebragt op één der drie Boeken, waartoe zy behooren: die nog geene vier jaaren zyn, op het *uitbeſteedde-Kinderen-Boek*; die tuſſchen de vier en tien jaaren oud zyn, op het *Kinderenhuis-kinderen-boek*: en die boven de tien jaaren zyn, op het *Groot-Huis-kinderenboek*. Die in 't eerſte Boek ſtaan, worden, zo dra zy den vereiſchten ouderdom bereiken, in het tweede, en die in het tweede ſtaan, ten zynen tyde, in het derde Boek overgebragt; en als zy overlyden, of uit het Huis gaan, op gelyke wyze, afgeſchreeven.

Onderwys der Kinderen.

De kinderen onder de vier jaaren worden, gelyk wy reeds gemeld hebben, buitens huis beſteed, en door Minnen opgekweekt. In 't Kinderenhuis, worden zy verder opgevoed door twee Kinderhuismoeders, eene over de Jongetjes, en eene over de Meisjes: en, door een' Kinderhuismeeſter, onderweezen in 't ſpellen, leezen, de gemeene gebeden en den Catechismus, tot dat zy omtrent tien jaaren oud zyn, en zig zelven kleeden konnen; wanneer zy in 't Groot-Huis overgebragt, en de Jongens by de Jongens, en de Meisjes by de Meisjes geplaatſt worden. Hier worden de Jongens, tot dat zy vyftien jaaren bereikt hebben, in 't leezen, ſchryven en rekenen, en in de gronden van den Godsdienſt onderweezen, en daarna op een Ambagt beſteld. De Regenten ſchikken zig, hierin, gemeenlyk, naar hunne keuze, en geeven hun verlof, om een' Meeſter te zoeken, by wien zy een week of twee op de proef arbeiden, waarna de Regenten een verdrag met hem aangaan. De ambagten, die zy in 't gemeen verkiezen, zyn Huistimmeren, Scheepstimmeren, Witwerken, Kiſtenmaaken, Spaanſche-Stoelenmaaken, Beeldhouwen, Zeilenmaaken, Mastenmaaken, Lyſtenmaaken, Kuipen, Schoenmaaken en eenige anderen. Hun arbeidsloon wordt opgehaald door een' Bediende van 't Huis, die ook onderzoek doet op hun gedrag; zyn ontvangſt, om de veertien dagen, aan de Regenten verantwoord, en van 't gene hy verder vernomen heeft, verſlag doet. De Meisjes, insgelyks, tot eenen bekwaamen ouderdom, op de Schoole zynde onderweezen, gaan over op de Breij-, Linnen-, of Wollen-winkel, ter keuze der Regenteſſen; daar zy, door byzondere Meeſtereſſen of Moeders, en op de Wollen-winkel, ook door een' Meeſter Kleêrenmaaker, in 't Breijen, Linnen- en Wollen-naaijen, onderweezen worden. Het Breijen en Linnennaaijen leeren zy egter volkomenſt, om dat dit ook, om loon, ten behoeve van 't Huis, voor deftige ingezetenen, gedaan wordt.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Catechiſatien.

De Groot-Huis-kinderen, Jongens en Meisjes, worden, wyders, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Donderdags, door twee byzondere Leermeeſters, in den Chriſtelyken Hervormden Godsdienſt onderweezen. Ook worden zy, alle Dingsdagen, door twee Predikanten, by beurten, ruim een uur agtereen, gecatechiſeerd. Aan de beſte Catechiſanten wordt een godgeleerd boek, tot een prys, vereerd, uit een Legaat, ten deezen einde, door *Jacobus Theens*, gemaakt. Wyders, worden de groote Jongens en Meisjes, afzonderlyk, door de Meeſters en andere Bedienden, geleid, den eenen Zondag, voor- en nademiddag, naar de Weſter-Kerke, en den anderen Zondag, 's voordemiddags alleen, naar de Nieuwe-zyds-Kapel. De Schoolkinderen, Jongens en Meisjes tevens, worden, alle Zondagen, 's nademiddags alleen, geleid naar de Nieuwe Kerke. In deeze drie Kerken, zyn galeryen, waarop zy geplaatſt worden. Op Zondag nademiddag, den zeven en twintigſten Juny des jaars 1704, terwyl

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

wyl de Jongens in de Weſter-Kerke waren, en de Predikant, *Jacobus Streſo*, het voorgebed, ter naauwer nood, beſlooten hadt, ſtortte een gedeelte van de noordelykſte boog van 't gewelf, met een geweldig gekraak, naar beneden en op de kinderen, zes van welken verpletterd, en vier en veertig, meer of min zwaar, gekwetſt werden. Twee der Regenten, die in de Kerke waren, ſtelden, terſtond, orde om de ongelukkigen te redden. Men bragtze, met ſleeden, met de ſchuit, met bakermatten, naar 't Huis te rug, daar de gekwetſten, ook op uitdrukkelyken laſt van Burgemeeſteren, door de bekwaamſte Chirurgyns, verbonden, en op allerlei wyze, ook met Franſchen en Rynſchen wyn, verkwikt werden. De geſneuvelden werden, 's Dingsdags, op zes lykbaaren, gevolgd van twee Regenten, alle de Suppooſten, en een goed getal van jongens uit het Huis, op het Leidſche Kerkhof, ter aarde gebragt (*q*).

Kleeding.

De kleeding der kinderen is zwart tot bovenkleeding, en blaauw tot onderkleeding, karſaai, voor de jongen, die nog niet werken, en laken, voor de ouderen. Boven aan de linkermouw van de rokjes der Jongens en van de tabberden der Meisjes, is een zoom of boordſel, welk men een *bragoentje* noemt, gehegt van wit, rood en zwart, zynde de kleuren uit het wapen der Stad: door welk kenteken, de kinderen, die in 't Aalmoeſſeniers-Huis zyn, van de kinderen, die in andere Godshuizen worden opgevoed, onderſcheiden worden.

Spys.

De gewoonlyke ſpys der kinderen in 't Aalmoeſſeniers-Huis is, DES ZOMERS, *'s Zondags*, 's middags, graauwe erweten met vet, en kaas en brood toe, en 's avonds zoetemelk met ryſt: *'s Maandags*, 's middags, gort met karnemelk, en kaas en brood: 's avonds, karnemelk met gepelde garſt, en boter en brood toe: *'s Dingsdags* en *Vrydags*, 's middags, groene erweten met nat, en kaas en brood: 's avonds, karnemelk met grutten meel, en boter en brood toe: *'s Woensdags*, 's middags, witte boonen met boter en azyn, en kaas en brood toe: en 's avonds, zoetemelk met gort, en boter en brood toe: *'s Donderdags*, wordt, 's middags, even als 's Zondags 's middags, geſchaft, en 's avonds, karnemelk met gepelde garſt, en boter en brood toe: *'s Saturdags*, ſchaft men, 's middags, gort met karnemelk en ſiroop, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met brood en ſiroop, en boter en brood toe. DES WINTERS, wordt 'er eenige verandering in de gewoonlyke ſpyze gemaakt. *'s Zondags*, 's middags, ſchaft men graauwe erweten met vet, en vleeſch en brood toe, en 's avonds zoetemelk met ryſt: 's *Maandags*, 's middags, gort met vet en ſiroop, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met gepelde garſt, en boter en brood: *'s Dingsdags*, 's middags, groene erweten met nat, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met grutten meel, en boter en brood: *'s Woensdags* en *'s Vrydags*, wordt 'er, middag en avond, even als des Zomers, geſchaft: *'s Donderdags*, ſchaft men, 's middags, ryſtnat, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met gepelde garſt, en boter en brood toe: en *'s Saturdags*, 's middags, gort met vet en ſiroop, en kaas en brood toe: en 's avonds, even als in den Zomer.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Doch ſomtyds, wordt van deezen gewoonlyken ſchafregel afgegaan, en de kinderen, op eene ongewoone wyze, onthaald. In Maart en December, eeten de Kinderhuiskinderen, gemeenlyk, eens pannekoeken, van een vierde tarwen-, en drie vierde grutten meel, in boter gebakken. Op eerſten Paaſchdag, eeten alle de kinderen eijeren, die in manden gekookt worden, tot dat de dooijer begint te ſtollen. Men geeft 'er hun wittebroods bollen met boter by; de grooten krygen zes; de Schoolkinderen vyf; de grootſte Kinderhuis-kinderen vier, en de kleinſten drie eijeren ieder. Op Pinkſteren, ſchaft men Kalfsvleeſch in groen Warmoes gekookt, waartoe agt kalveren geſlagt worden. In May, krygen de kinderen, doorgaands, driemaalen radys, en als 't warm weder wordt, koude ſchaal, of bier met brood, ongekookt. In Juny, eeten zy, twee- of driemaalen, kruisbeſſen: ook twee- of driemaalen, kropſalade, met olie en azyn, en als 't zeer heet is, koude, in de plaats van gekookte, karnemelk, met tarwen- en roggenbrood. Ook wordt 'er, in den zomer, twee- of driemaalen, gerookt ſpek gegeten. In July, ſchaft men twee- of driemaalen peulen, en twee- of driemaalen tuinboonen. In 't midden van July, Auguſtus, September en October, wordt 'er, 's Zondags 's middags, hutspot met wortelen geſchaft, waartoe telkens twee vette koeijen geſlagt worden. In Auguſtus, krygen de kinderen aalbeſſen, als zy niet meer dan vyf en veertig of vyftig ſtuivers de honderd pond koſten: ook wel boerenkool, en Hoornſche of Leidſche wortelen. Na den twintigſten deezer maand, op een' Donderdag, eeten de Kinderhuis-kinderen oſſenharſt en wittebroods ſap: en drinken vyf guldens zoet bier toe: waarna, onder hen en de Schoolkinderen, twee ton appelen of witte pruimen worden uitgedeeld. Na den middag, vermaaken zy zig, in het Doolhof. In

Sep-

(*q*) *Uit de* Notulen *der* Regenten.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

September, ſchaft men, twee- of driemaalen, kool, en op Kermiszondag, oſſen-hutspot, met pruimen en rozynen. In October, ook kool, en oſſen-hutspot met wortelen. In November, ſlagt men, in 't gemeen, zes en dertig oſſen, waarvan de ſchonken, met wortelen, aan de kinderen geſchaft worden. Op den eerſten Kerſtdag, eeten de kinderen wittebrood, in zoetemelk geweekt.

Onthaal der uitgaande kinderen.

Op den eerſten Zondag in May, worden de kinderen, die uit het Huis gaan, in een afzonderlyk vertrek, in 't byzyn der Regenten en Regenteſſen, deftig onthaald. Men ſchaft hun dan groen warmoes, met kalfsvleeſch gekookt, gebraaden kalfs- en ſchaapenvleeſch, fricadellen, ham en gerookt vleeſch, ryſtenbrij met ſuiker en kaneel; radys, en amandelen en rozynen, tot nageregt. Ook krygen zy een fles wyn, met hun vieren. Voor de maaltyd, worden 'er pſalmen gezongen: en 't gebed en de dankzegging, door een' der uitgaande Jongens, gedaan. Ten vier uuren, na de maaltyd, vervoegen de Regenten zig in de Regenteſſen-kamer. De uitgaande kinderen komen 'er, vervolgens, waarna een der Regenten eene aanſpraak aan de Jongens, en eene der Regenteſſen eene aanſpraak aan de Meisjes doet, hun voorhoudende, hoe veele weldaaden zy in het Huis genooten hebben, te gelyk, met hunne verpligting tot dankbaarheid aan Gode, aan de Burgemeeſteren deezer Stad, en aan de Regenten en Regenteſſen, met bygevoegde vermaaningen tot eenen eerlyken en Godsdienſtigen wandel. Voor hun vertrek, bekomen zy hun uitzet, beſtaande dat der Jongens in een gekleurd Lakens bovenkleed, een Sergie-onderkleed, een hoed, twee paar ſchoenen, twee paar kouſſen, vier hemden, vier neusdoeken, vier linnen daſſen, een Nieuw-Teſtament en Pſalmboek, of, zo zy Ledemaaten zyn, een Bybel, benevens het gereedſchap, dat zy, tot hun handwerk, noodig hebben. De Regenten voegen hier by een' heelen, en de Regenteſſen een' halven zilveren Ducaton. Die, met bewilliging der Regenten, naar Ooſtindie, of naar elders op de vaart gaan, worden uitgeruſt met een ſcheepskiſt, en daarin, vier witte, en twee bonte hemden, twee bonte ſloopen, zes neusdoeken, twee linnen-pakjes of wambuizen, meſſen, kammen, naalden, garen, Spaanſche zeep, drie paar kouſſen, drie paar ſchoenen, een lakenſche waakrok, vier pond tabak, pypen, twintig mingelen brandewyn, een matras, kuſſen, hangmat, kombaars, Engelſche muts enz. De Meisjes, die, zo zy niet met naaijen den koſt willen zoeken te winnen, zig, gemeenlyk, reeds, twee of drie maanden te vooren, verhuurd hebben, om te dienen, worden voorzien van een gekleurd Stoffen- of Sergie-jak, met ſaai of andere ſtof gevoerd; een geſtreepte Luikſch-ſaaijen ſchort, een Lakenſche onderrok, een bratten voorſchoot, Sergie-borſtrok en ryglyf, of vyf en twintig guldens in de plaats: voorts, vier hemden, drie blaauwe voorſchooten, drie ellen linnen, een paar ſchoenen, een paar muilen, twee paar kouſſen, twee boezelaars, een Teſtament of Bybel en Pſalmboek, gespen, zyde, garen, lint enz. en een mand met een ſlot, om alles in te bergen. In geld, krygen zy van de Regenten een' halven, en van de Regenteſſen een' heelen zilveren Ducaton. Wanneer de kinderen twee jaaren uit het Huis geweeſt zyn, en men goed getuigenis hoort van hun gedrag, krygen de Jongmans van de Regenten een zwarte Lakenſche rok en broek, of agttien guldens agttien ſtuivers in geld; en de Dogters, dertien en een half el ras de marokko tot een jak, zes en een half el Luikſch ſaai tot voering, vier en een half el kroonſaai tot een ſchort, drie el laken tot een rok, een en drie vierde el vlaams linnen, garen, lint, zyde, haaken en oogen enz. of vyf en twintig guldens in geld, 't welk haar, door de Regenteſſen, gegeven wordt. 't Gene de kinderen erven, terwyl zy in 't Huis zyn, wordt, door de Regenten, bewaard, en hun, doch zonder Intereſt, uitgekeerd, wanneer zy mondig geworden, of tot eenigen goedgekeurden ſtaat gekomen zyn.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Hun uitzet.

't Getal der kinderen in het Aalmoeſſeniers-Weeshuis is ongelyk. Somtyds is het, tot zeſtien honderd, geklommen. Op 't einde der voorgaande eeuwe, beliep het, tusſchen de dertien honderd en veertien honderd (r). En terwyl wy dit ſchryven, op den dertigſten Juny des jaars 1765, zyn 'er vier honderd een en dertig Jongens en zes honderd en negen Meisjes in 't Huis. Ter begeerte der Regenten, voegen wy hierin eene lyſt van de Kinderen, die, op den laatſten December van ieder der volgende jaaren, in 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis, werden opgevoed:

Getal.

In	Kinderen.	In	Kinderen.
1700 - -	1362.	1708 - -	1399.
1701 - -	1425.	1709 - -	1423.
1702 - -	1361.	1710 - -	1469.
1703 - -	1375.	1711 - -	1483.
1704 - -	1373.	1712 - -	1481.
1705 - -	1314.	1713 - -	1477.
1706 - -	1349.	1714 - -	1495.
1707 - -	1369.	1715 - -	1464.

In

(r) Commelin bl. 591.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

In	Kinderen.	In	Kinderen.
1716	1423.	1741	1334.
1717	1475.	1742	1350.
1718	1365.	1743	1321.
1719	1289.	1744	1294.
1720	1307.	1745	1281.
1721	1341.	1746	1273.
1722	1292.	1747	1252.
1723	1240.	1748	1233.
1724	1235.	1749	1220.
1725	1211.	1750	1185.
1726	1168.	1751	1172.
1727	1136.	1752	1147.
1728	1229.	1753	1116.
1729	1201.	1754	1087.
1730	1183.	1755	1074.
1731	1159.	1756	1092.
1732	1154.	1757	1059.
1733	1172.	1758	1061.
1734	1159.	1759	1098.
1735	1104.	1760	1069.
1736	1077.	1761	1014.
1737	1130.	1762	1006.
1738	1156.	1763	1043.
1739	1120.	1764	1041.
1740	1203.		

Beſtiering. REGENTEN.

De REGENTEN van 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis, die nog agt in getal zyn, vergaderen, gemeenlyk, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, wanneer zy zitten, om kinderen in te neemen; inkomſten te ontvangen, ſchulden te betaalen, en voorts alles, wat de beſtiering van 't Huis aangaat, te bezorgen. Zy hebben een gedeelte van 't werk onder zig verdeeld. Twee hunner hebben 't opzigt over de bouwing; twee anderen doen den inkoop der Lakenen en andere ſtoffen tot kleeding: nog twee koopen de Graanen, en hebben het opzigt over de bakkery, en de twee overigen doen den inkoop der verdere eetwaaren. De REGENTESSEN, die zes in getal zyn, komen, gemeenlyk, des Donderdags byeen, wanneer zy de minnen der kinderen, die buiten 't Huis beſteed zyn, betaalen; de ſchaffing regelen; de behandeling der Naaij- en Breijwinkels onderzoeken; de kinderen van kleeding voorzien, en de kleine Proviſie en fyne Linnens, ten dienſte van het Huis, verzorgen.

REGENTESSEN.

Suppoosten,

De Suppooſten en Bedienden van het Huis zyn veelen in getal. Ten dienſte van 't Comptoir der Regenten in 't byzonder, zyn de Hoofd-Provooſt der Aalmoeſſeniers, een Secretaris en Opperboekhouder, een Onderboekhouder, een Ophaaler der boeten op het begraaven, en van het Precario, en een Ophaaler van de loonen der Jongens. Ten dienſte van het Huis in 't gemeen, zyn aangeſteld eene Comptoirmoeder, een Kookenvader en Kookenmoeder, zynde Man en Vrouw, een Bakker, een Schoenmaker en zyne vrouw, een Kleêrenmaaker en zyne vrouw, een Schoolmeeſter over de Jongens en zyne vrouw, een Schoolmeeſter over de Meisjes en zyne vrouw, een Ondermeeſter by de Jongens, een Poortier aan de Jongens zyde, twee Huisknegts, een Ziekenvader, twee Ziekenmoeders, een Linnenmeeſteres, eene Onder-Linnenmeeſteres, eene Breijmeeſteres, eene Waſchmoeder, eene Kammoeder, twee Kinderhuis-moeders, en een Schoolmeeſter van't Kinderhuis: waarby, onlangs, ook een Apotheeker van 't Huis gekomen is. De Hoofd-Provooſt en de Apotheker zyn de eenigſte Suppooſten, die, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld. De Regenten en Regenteſſen ſtellen alle de overigen, elk zulken, die onder derzelver byzonder opzigt ſtaan.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

De *Hoofd-Provooſt*, die, ſedert veele jaaren, als een der Subſtituit-Schouten, wordt aangemerkt, en tien Dienaars, voormaals, *Provooſten* genaamd, onder zig heeft, welken, door Burgemeeſteren, op voorſlag der Regenten, worden aangeſteld (*s*); heeft opzigt over de boedels, die aan 't Godshuis vervallen, en inzonderheid over die van ouders, welker kinderen in het zelve worden ingenomen; en woont de verkooping derzelven by. Hy draagt zorg voor de kinderen, die te vondeling gelegd worden, en doetze, met kennis en verlof van Burgemeeſteren, in 't Godshuis brengen. Hy geeft agt, dat de Keuren, ten behoeve van het Huis gemaakt, naargekomen, en de boeten, aan het zelve, beſproken, met naame die op het te trouwen ryden en op het begraaven, worden ingevorderd, waarop hy, door zyne Dienaars, aan 't Stadhuis en aan de Kerken, laat paſſen. Hy verzoekt ook, by elke uitruſting der Ooſtindiſche Compagnie, dat eenige Aalmoeſſeniers-Jongens naar Ooſtindie mogen worden aangenomen, en houdt 'er een net Regiſter van. Ik vind, dat, reeds in 't jaar 1613, een Hoofd-Provooſt der Aalmoeſſeniers is aangeſteld (*t*). Hem is, byzonderlyk, gelaſt, de bedelaars te doen opvangen, en in 't Werkhuis brengen: en men mag hem, op zwaare ſtraffe, in 't uitvoeren van zynen pligt, geenen tegenſtand bieden (*u*). De Hoofd-Provooſt is, ſomtyds, ook *Secretaris* der Regenten geweeſt, en ris. deeze houdt de Regiſters der ingenomen kinderen, en de drie Boeken van zulken, die of uitbeſteed, of in 't Kinderen-Huis, of

aan 't Comptoir der Regenten.

Hoofd-Provooſt.

Secreta-

(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lit.* N. 14 *April* 1681. *f.* 328.
(*t*) Groot-Memor. N. II. *f.* 244 *verſo.*
(*u*) Handv. *bl.* 456, 457, 459.

Aal-moesseniers-Weeshuis.

of in 't Groot-Huis gebragt zyn: ook het Alphabeth, tot deeze Boeken behoorende. Voorts, houdt hy aantekening van de beſluiten der Regenten, en van 't gene gewigtigs aan 't Comptoir voorvalt. Hy ſtelt de Acten en brieven der Regenten, en tekentze, *ter Ordonnantie van dezelven.* Ook ontwerpt hy de berigten op de Requeſten, die, door Burgemeeſteren, ten dien einde, aan de Regenten ter hand geſteld zyn. Doch meermaalen zyn de ampten van Hoofd-Provooſt en Secreteris, door twee byzondere Perſoonen, bekleed geweeſt. De *Opperboekhouder*, die, dikwils, dezelfde Perſoon is, als de Secretaris, houdt een Journaal en Groot-boek van alle de inkomſten en uitgaaven van het Huis; maakt de Balance op, en ſtelt de rekening, die, jaarlyks, aan Burgemeeſteren gedaan wordt. De *Onderboekhouder* houdt boek van het gene het Godshuis, wegens het regt van *Praecario* en het regt op het begraaven, te vorderen heeft, om welke regten op te haalen, een byzondere ſuppooſt is aangeſteld. De Ophaaler van de Ambagtsloonen der Jongens moet dezelven, om de veertien dagen, vorderen en verantwoorden: en om de drie maanden, een Reſtant-Cedul overleggen, inhoudende eene nette aanwyzing der agterſtallige arbeidsloonen. By 't invorderen der loonen, bedient hy zig van het *Verzuimboek*, welk, door de Jongens-Schoolmeeſter, gehouden wordt, en waarin aangetekend ſtaat, welke en hoe veele dagen, de Jongens, met zyne kennis, verzuimd hebben. Zyn pligt is ook onderzoek te doen naar de Meeſters, by welken de Jongens verkiezen te werken; en op het gedrag der Jongens, na dat zy, door de Regenten, ergens beſteed zyn. Hy mag geene verandering maaken in de overeenkomſt, die met de Meeſters getroffen is, geſchiedende zulks, alleenlyk, op zyn voordraagen, door de Regenten zelven, voor welken de Meeſters ontbooden worden.

Opperboekhouder.

Onderboekhouder.

Ophaalers van 't Praecario enz. en van de Ambagtsloonen der Jongens.

Onder de Suppooſten ten dienſte van 't Huis in 't gemeen, is de *Comptoir-Moeder* de eerſte. Zy doet, nevens den Hoofd-Provooſt, onderzoek naar de boedels, die aan 't Huis komen; helpt den Secretaris dezelven *inventariſeren*, en woont de verkooping derzelven by. Zy draagt zorg, dat de inkomende kinderen, door den Secretaris, worden ingeſchreeven, en brengtze daarna, ter plaatſe daar zy behooren. Zy moet onderzoek doen naar 't gedrag en de omſtandigheden van zulke Meisjes, die, uit het Huis gegaan zynde, komen, om haare tweede uitzetting, of om uitkoop te doen. Zy draagt zorg, dat het Comptoir der Regenten ſchoon en in orde zy, en heeft verder het algemeen opzigt op het Huis en op de mindere Suppooſten van het zelve. De *Kookenvader* en *Kookenmoeder*, zynde man en vrouw, doch zonder kinderen, draagen zorg voor de eetwaaren en kookenbehoeften van het Huis, en houden aantekening van 't gene ontvangen en gebruikt wordt. Voorts, doen zy de ſpyze, op haaren tyd, bereiden en opdiſſchen; de Kookens, Proviſie-kamers en Proviſie-kelders, en 't koper en tin, tot Kookengebruik dienende, ſchoon houden. Zy hebben twee Huisknegts en vyf dienſtmeiden in hunnen dienſt, welke laatſten, door de Regenteſſen, gehuurd worden, en behalven huisveſting, ſpyze en drank, een redelyk loon, in 't jaar, genieten. De Kookenvader in 't byzonder houdt aantekening van de loonen der Timmerluiden, Metſelaars, Loodgieters en anderen, die aan 't Huis arbeiden. Hy moet de gangdeuren, door welken de ſpys gedraagen wordt, zelf openen en ſluiten, en zulken uit de kooken houden, die 'er niets te verrigten hebben. Hy geeft ook agt op 't gebouw, en dient de Regenten, die over den Bouw geſteld zyn, byzonderlyk, aan, wat daar aan behoort hermaakt te worden. Hy bezorgt de Lantaarens voor de Avondbegraafeniſſen. 't Gene in de Bakkery van verkogte doove koolen wordt ontvangen, wordt aan hem ter hand geſteld, en door hem verantwoord. Hy betaalt en verrekent daartegen het arbeidsloon der Turfdraageren en andere kleinigheden. Hy mag egter geen Kookengereedſchap koopen, of inruilen, dan op ſchriftelyken laſt der Regenten of Regenteſſen. Ook mag hy geene Leverantſiers aanpryzen, veel min, eenige geſchenken van dezelven ontvangen. Hy moet, by ziekte van de Schoolmeeſters, met de Kinderen, ter Kerke gaan; dagelyks, voor half tien uuren 's avonds, t'huis zyn, en na tien uuren eene algemeene huisbezoeking doen. Hy bewaart alle de ſleutels van 't Huis; doch mag geene ſloten, noch ſleutels laaten maaken of hermaaken, dan op ſchriftelyken laſt der Regenten, en by den gewoonlyken Smid van 't Huis. De Kookenmoeder is verpligt, zig dagelyks in de kooken te laaten vinden, om op het bereiden der ſpyze agt te geeven. Zy moet het oog hebben op het gene, door de Meisjes, uit de ſpyskamers of kelders, gehaald wordt, en, in 't ſtuk der ſchaffinge, zig voegen naar het gene haar, door de Regenteſſen, bevolen wordt. Zy en haar man eeten met de meeſte andere Suppooſten, aan eene gemeene tafel, zynde tot deeze maaltyd een uur geſteld. De Kookenbedienden eeten afzonderlyk, en een half uur na de Suppooſten. De Kookenmoe-

Suppooſten ten dienſte van 't Huis in 't gemeen. Comptoirmoeder.

Aal-moesseniers-Weeshuis. Kookenvader en Kookenmoeder.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

der moet de Zaalen der Regenteſſen doen ſchoonhouden. Zo de Kookenvader voor zyne vrouw overlydt, is zy terſtond vervallen van haare bedieninge; en zo zy voor hem ſterft, moet hy, binnen 't jaar, met genoegen der Regenten, hertrouwen, of het Huis ruimen, ten ware men geraaden vonde, hem eene bekwaame Kookenmoeder toe te voegen. 't Zelfde heeft plaats omtrent de Schoolmeeſters en Huismoeders over de Jongens en Meisjes, die ook getrouwde luiden zyn.

Bakker.

De *Bakker* heeft het opzigt over de Bakkerye, en draagt zorg, dat het brood, naar behooren, en op zynen tyd, gebakken worde. Zyne vrouw moet de Bakkery doen ſchoonhouden.

Schoenmaaker.

De *Schoenmaaker* koopt, op laſt van de Regenten, het leêr, daar hy 't beſt bekomen kan; bewaart en ſnydt het zelf, en geeft geene ſchoenen uit, dan genommerd; en aan geene uitbeſteedde kinderen, dan op een briefje van de Regenteſſen. 't Gereedſchap moet hy doen haalen by de Leverantſiers, door de Regenten geſteld. 't Getal zyner knegts is grooter of kleiner, naar dat 'er meerder of minder kinderen in 't Huis zyn; doch hy magze niet aanſtellen, noch afdanken, dan met kennis der Regenten. Wyders, is hem ook aanbevolen, het ontvangen van het Sleedegeld van zulken, die met eene, twee of drie ſleeden te trouwen ryden. Zyne vrouw is *Poortierſche* aan de Meisjes zyde. Zy mag geene Aalmoeſſeniers-Meisjes uitlaaten, dan die, door 't overleveren van een' penning, toonen, verlof te hebben. Voorts, is zy verpligt, de Schoenmaakers winkel en wooning ſchoon te houden.

Kleêrenmaaker.

De *Kleêrenmaaker* en zyne vrouw, die 't opzigt over de Wollen-winkel hebben, onderwyzen de Meisjes, welken, door de Regenteſſen, aldaar beſcheiden zyn, in 't wollenaaijen. Voor den arbeid, wordt 'er, 's morgens, en 's nademiddags, een kapittel uit den Bybel gelezen, en, na 't uitſcheiden, telkens, een Pſalm gezongen. De vrouw of Wollenaaimeeſteres moet de meisjes, aan welken zy eenige onreinheid beſpeurt, van tyd tot tyd, op de Kamkamer doen kammen en reinigen, en de zieken naar 't Ziekenhuis brengen. De Kleêrenmaaker ontvangt, des Saturdags, de dagelykſche kleederen, en des Zondags, de beſten, op het Kleêrhuis. De Regenteſſen bezorgen de Wollen-winkel van al 't noodige, op verzoek van den Kleêrenmaaker. 's Dingsdags, om de veertien dagen, komen de Jongens *in den ſtok*, zo als men 't noemt, dat is, by den Kleêrenmaaker, om hunne kleêren te laaten bezien, en 't gene daaraan gebreekt te doen herſtellen. De kleêren van de Jongens worden, daarenboven, tweemaal 's jaars vertoond, en zulken, die nieuwe kleêren behoeven, bekomen dezelven, op Paaſchen en op Kermis. De Meisjes krygen, eens 's jaars, omtrent May, gemeenlyk, nieuwe tabberden. In Auguſtus, krygen de kinderen van het Kinderen-huis nieuwe kleêren. In September, worden alle de kinderen, die dezelven behoeven, van nieuwe Onderkleederen, en in October, van nieuwe gebreidde kouſſen voorzien; doch aan zulken, die eenig gebrek aan de voeten hebben, worden witte gebreidde kouſſen gegeven.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Schoolmeester en Huismoeder over de Jongens.

De *Schoolmeester over de Jongens* boven de tien jaaren, moet de Werk- en Schooljongens, ten bekwaamen tyde, doen wekken: de eerſten, des zomers, dat is, van Maart tot Amſterdamſche Kermis, ten half vier uuren; en des winters, of in den overigen tyd van 't jaar, ten half zes uuren: en de Schooljongens, des zomers, ten half zeven uuren, en des winters, tuſſchen zeven en half agt uuren. Hy doet de Jongens, 's avonds en 's morgens, bidden; en leeſt, 's avonds, in de ſlaapvertrekken, hunne naamen op, naauw toeziende, of 'er ook iemant afwezig zy. Hy moet, 's morgens, insgelyks, toezien, of ook een der Jongens, om bevryd te zyn van naar werk, of naar ſchool te gaan, zig, hier of daar, onder de krebben, verſteken hebbe. Zo hy zieken aantreft, zendt hyze, met een briefje van zyne hand, naar 't Ziekenhuis, waar hy, dagelyks, onderzoek doet, of 'er ook eenigen zo ver herſteld zyn, dat zy hun werk konnen doen, of te ſchool komen. Hy begint zyne School 's morgens ten agt of half negen, en 's nademiddags ten half twee uuren: en eindigt het, ten half twaalf, en ten vier uuren, doende, by 't aanvangen een gebed, en by 't eindigen, eene dankzegging uitſpreeken. Hy draagt zorg, dat de Jongens te gelyk de Catechiſatien, des Maandags, des Woensdags en des Donderdags 's avonds, bywoonen, en dat alle de Jongens in de Catechiſatie verſchynen, die 's Dingsdags, door eenen der Predikanten, gehouden wordt. Hy geleidt de Jongens, des Zondags, aan paaren, naar de Kerk, zorgdraagende, dat niemant agterblyve, en dat zy zig, zo onder weg, als op hunne Plaatſen, ſtil en zedigly gedraagen. Hy geeft agt, dat geen jongen, zonder verlof, uit de Stad ga, of buiten 't Huis vernagte. Hy bezorgt de uitruſting van zulken, die, met bewilliging der Regenten, naar Ooſtindie vaaren; en geeft, aan de Regenten en Regenteſſen, by tyds, eene lyſt over van zulke jongens, die in ſtaat zyn, om den koſt te winnen, en met May uit het Huis te konnen gaan. In 't laatſt van Maart, laat hy de jongens, die omtrent vyftien jaaren oud zyn, uitgaan, om een' Meeſter te zoeken,

Aalmoesseniers-Weeshuis. Ondermeester.

ken, daar zy een handwerk konnen leeren, en doet zulken, die geen werk hebben, dagelyks, school gaan. Hy houdt aantekening van de dagen, die de Werkjongens verzuimen. De Schoolmeester aan de Jongens zyde, heeft eenen *Ondermeester* onder zig, die ongetrouwd moet zyn, en hem, in 't noderwyzen van, en agt geeven op de jongens, de behulpzaame hand bieden moet. De vrouw van den Schoolmeester, of *Huismoeder aan de Jongens zyde*, geeft agt op de bedden, op het schoonhouden van't houtwerk en tin, en op het bezorgen der overgeschooten spyze, in de kooken. Alle Vrydagen, vordert zy schoon linnen tot de bedden, en verschooning voor de jongens van de Waschmoeder, die zy 't vuile in de plaats ter hand stelt.

Schoolmeester en Huismoeder over de Meisjes.

De post van den *Schoolmeester* en *Huismoeder aan de Meisjes zyde*, zynde ook man en vrouw, komt, in 't voornaamste, met die van Schoolmeester en Huismoeder aan de Jongens zyde over een. Alleenlyk, worden de Meisjes, door de Huismoeder, gewekt, en te bedde geleid. De Schoolmeester onderwyst de Meisjes, byzonderlyk des Woensdags en des Saturdags, in de gronden van den Godsdienst, en geleidtze, des Zondags, naar de Kerk. Hy draagt ook zorg, dat de Naai- en Breijmeisjes, op haar' tyd, gaan naar de winkels, daar zy bescheiden zyn. Beide de Schoolmeesters moeten zorg draagen, dat alle gemeenzaamheid tusschen de Jongens en Meisjes afgesneeden en vermyd worde.

Poortier.

De *Poortier* aan de Jongens zyde, die ongehuwd is, laat geen jongen uitgaan dan die verlof van den Meester heeft, en ten blyke daarvan eenen penning toont, die hem, door den Meester, ter hand gesteld is. Hy opent de poort, voor 't ophouden van het luiden der Stads Poortklok, en sluitze, 's zomers, ten half tien, en 's winters, ten negen uuren. Zo hy, na tien uuren, iemant der Suppoosten inlaat, moet hy 'er aan de Regenten kennis van geeven. Hy past, wyders, op het luiden der Huisklok,

Huisknegts.

en draagt zorg, dat niemant het Huis iet ontdraage. De *Huisknegts* snyden 't brood en de kaas, voor de Jongens en de Meisjes; brengen en haalen de Provisie naar en van de Provisiekamers, en doen het verder huiswerk, welk hun, door den Kookenvader en Kookenmoeder, wordt opgelegd. Ook helpen zy de Lantaarnen, die 't Huis by de Avondlyken verhuurt, wegbrengen en wederom haalen. Het smeeren der boterhammen, waartoe, dagelyks, een vierdendeel boters gebruikt wordt, geschiedt door twee meiden. De *Ziekenvader*, en de twee *Ziekenmoeders* draagen, aan beide de zyden, zorg voor de zieke kinderen; doen de voorschriften des Doctors aan den Apotheker behandigen, en zien toe, dat het Ziekenhuis behoorlyk gelugt, of, door het branden van Geneverbessen, gezuiverd worde. Zy doen ook, op een briefje der Regentessen, versch vleesch voor 't Ziekenhuis haalen by den Vleeschhouwer. Twee Doctoren en twee Chirurgyns zyn, ten dienste der zieken, door de Regenten, aangesteld. De *Linnenmeesteres*, die ongehuwd moet zyn, onderwyst de Meisjes in 't Linnen-naaijen, en heeft eene Ondermeesteres onder zig. De *Breijmeesteres* moet ook ongehuwd zyn. De *Waschmoeder* zendt het lynwaat naar de bleek op 's Graavenland; ontvangt het wederom, en doet het op; met hulp van zo veele Meisjes, als de Regentessen geraaden vinden. Voorts, geeft zy het uit, daar 't behoort, en ontvangt het vuile in de plaats. De *Kammoeder* kamt en havent de meisjes. De twee *Kinderhuismoeders* hebben opzigt op de kinderen onder de tien jaaren, welken, door een' Meester, die buiten 't Huis woont, dagelyks, in 't spellen en leezen onderweezen worden. De meeste Suppoosten eeten aan eene gemeene tafel, onder opzigt van den Kookenvader. Doch de Comptoirmoeder, de Kleérenmaaker, de Schoenmaaker, de Bakker, en de Schoolmeester over de Jongens houden hunne tafel afzonderlyk. De Ziekenmoeders eeten in het Ziekenhuis.

Aalmoesseniers-Weeshuis. Linnenmeesteres. Breijmeesteres. Waschmoeder. Kammoeder. Kinderhuismoeders.

Het Aalmoesseniers-Weeshuis, een nieuw gestigt zynde, heeft andere soort van inkomsten dan eenige oude Godshuizen, die landeryen en huizen bezitten. Al van't jaar 1613 af, hebben de Aalmoessenieres, door vergunninge der Wethouderschap, een inkomen gehad uit de boete, welke betaald moest worden van alle Lyken, die, na twee uuren, zo wel op de Kerkhoven als in de Kerken, begraaven werden. In deeze boete, is, meer dan eens, verandering gemaakt; doch, eindelyk, in 't jaar 1682, vastgesteld, dat alleen van Lyken, die in de Kerk werden gebragt, na dat de klok twee uuren geslaagen zou hebben, vyf en twintig guldens; na half drie uuren, vyftig guldens; na drie uuren, honderd guldens, en na half vier uuren, twee honderd guldens, aan boete betaald zouden moeten worden. Doch van Lyken, die in de Ooster- en Eilands-Kerken begraaven werden, zou de eerste deezer boeten niet worden gevorderd. En Avondlyken zouden, voor half tien uuren, in de Kerke moeten zyn, op de boete van vyftig guldens: alles ten behoeve van 't Aalmoesseniers-Huis (*v*): wordende, wyders, van avondlyken boven de vyf en twintig jaaren, een honderd vyf en vyftig; van tien tot vyf en twintig

Inkomsten van het Aalmoesseniers-Weeshuis.

Uit de boeten der Kerklyken.

(*v*) Handv. *bl.* 971, 972, 974.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

tig jaaren, een honderd en vyf; van onder de tien jaaren, vyf en vyftig, en van avondlyken, die onder den arm gedraagen worden, dertig guldens betaald. Ook was, in 't jaar 1679, reeds belaft, dat van lyken, die, by dage, met ftatie, uit de Stad werden gevoerd, twintig, en by avond, honderd en vyftig guldens, aan 't Aalmoeffeniers-Huis, zouden worden betaald. Doch by dage of by avond, in ftilte, vervoerd wordende, zou 'er niet meer dan tien guldens van betaald worden. Volgens eene Keure van den vyfden April des jaars 1765, moet, wegens het begraaven met koetfen by dage, vyf en zeventig guldens van ieder Lyk, aan het Aalmoeffeniers-Huis worden betaald: en vyf en twintig guldens van ieder kinderlyk, welk, by dage, begraaven wordt, met eene fleede, die van eene of meer koetfen wordt gevolgd (*w*). Volgens eene fchikking van het jaar 1667, genoot het Aalmoeffeniers-Huis ook, van ieder honderd Begraafenisbriefjes, mids men 'er meer niet dan drie honderd liete drukken, een gulden. Doch van de Kerkhoflyken betaalde men niets: van de Kerklyken by dage, ten minfte tegen drie honderd briefjes, en van de Kerklyken by avond, en van lyken, die vervoerd werden, ten minfte tegen vier honderd briefjes, tot vyf en twintig ftuivers het honderd (*x*). Doch in laater' tyd is vaftgeftelt, dat, tot drie honderd briefjes toe, drie guldens, van vier honderd briefjes, vyf guldens, en vervolgens tot duizend briefjes toe, van ieder honderd twee guldens betaald zouden worden. By de avondlyken, worden, hier ter Stede, veertien, zeftien, of twintig Lantaarnen gebruikt, die, door het Aalmoeffeniers-Huis, verhuurd worden, betaalende men, voor ieder Lantaaren, met brengen en wederom haalen, twintig ftuivers ten behoeve van het Huis. Zo meer dan twaalf paaren een Avondlyk in ftaatfie volgen, moet, van ieder overpaar, vyf en twintig guldens, ten behoeve van het Aalmoeffeniers-Huis, betaald worden, ten ware geene verdere bloedvrienden dan volle neeven het lyk verzelden. Zulken, die buiten de Stad naar of van het trouwen ryden, betaalen, volgens eene Keure van 't jaar 1702, van ieder rytuig, vyf en twintig guldens. Doch zo de rytuigen, voor en agter, hangen, moet 'er, van het eerfte, honderd, en van het tweede en derde, ieder vyftig guldens betaald worden. Die te voet, of met de gewoone fchuit, buiten de Stad gaat trouwen, betaalt zes guldens. Die, in de Stad, met fleeden, te trouwen rydt, betaalt van eene fleede, twee guldens tien ftuivers, van twee fleeden, zes guldens zes ftuivers, en van drie fleeden, twaalf guldens twaalf ftuivers. Doch die koetfen gebruikt, betaalt honderd guldens (*y*). In de jaaren 1624 en 1642, is ook bevolen, dat de rantfoenen der Huizen en Erven, Schepen en Scheepsparten, die, openlyk, aan de meeftbiedende verkogt worden, met een vierde gedeelte, ten behoeve van de Aalmoeffeniers-Armen, zouden moeten worden verhoogd (*z*). Van zeer veele Ampten, die, door 't Burgemeeften, begeven worden, wordt ook, volgens de Ordonnantien van den veertienden April des jaars 1682 en van den een en dertigften January des jaars 1737, zeker regt aan 't Aalmoeffeniers-Huis betaalt. Ieder, die Bierbefchooijer wordt, betaalt, volgens eene orde van den vyf en twintigften July des jaars 1654, dertig guldens aan dit Huis. In 't jaar 1691, is ook, ten behoeve van het zelve, eene belafting gelegd, op alle wynen, die, hier ter Stede, verwerkt worden, te weeten, een ftuiver van ieder oxhoofd, en van minder vaatwerk, naar evenredigheid. Ook trekken de Aalmoeffeniers een armengeld van alle de inkomende graanen; van de Tarwe, twee blanken; van de Rogge, een ftuiver; van de Mout, een blank, en van den Haver, een halve ftuiver van 't laft; welk, door de Excynsmeefters, ontvangen, en aan 't Huis uitgekeerd wordt. Ook keert de Thefaurie twee en twintig guldens uit het Poortergeld, van allen, die hun Burgerfchap koopen, aan 't Aalmoeffeniers-Huis uit. De Aalmoeffen, die, in de Boffen, aan 't Aalmoeffeniers-Huis, aan de groote Beurs, aan de Koorenbeurs, en op de nieuwe Brug, gegeven worden, zyn, ten behoeve van 't Aalmoeffeniers-Huis, gefchikt (*a*). 't Regt, welk der Stad, voor 't gebruik van kleine gedeelten van Stads grond, tot plaatfinge van regenbakken, pothuizen enz. toekwam, hier, in 't gemeen, het Regt van *Praecario* genaamd, is, al voor lang, aan 't Aalmoesfeniers-Huis afgeftaan; en, nog laatftelyk, by twee Keuren van den agt en twintigften January des jaars 1736, en van den agt en twintigften January des jaars 1755, belaft, hoe het, door Rooimeefteren, begroot, en vervolgens betaald moet worden (*b*). Nog is, op den negentienden Juny des jaars 1714, door de regeerende en Oud-Burgemeefteren, verftaan, dat van openbaare verkooping, waartoe, by Requefte, aan Burgemeefteren verlof verzogt moet worden, voortaan, ten behoeve van het Aalmoeffeniers-

Van de Begraafenisbriefjes.

Uit het ryden om te trouwen.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Het vierde der rantfoenen.

Ampt-geld.

Zeker regt van de Bierbefchooijers.

Van de verwerkte Wynen.

Van de inkomende Graanen.

Van de gekogte Poorters.

Van de Boffen.

't Regt van *Precario*.

Van openbaare Verkoopingen.

(*w*) Keurb. U. *f. 55 verfo.*
(*x*) Handv. *bl.* 972.
(*y*) Handv. *bl.* 548, 549.
(*z*) Handv. *bl.* 510.
(*a*) Handv. *bl.* 271.
(*b*) Handv. *bl.* 564. Keurb. T. *f.* 203.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

niers-Weeshuis, tien guldens zouden moeten worden betaald. Sedert, is men overeengekomen, dat van alle Houtverkoopingen aan de meestbiedenden, die, somtyds, zeer groot zyn, vyftien guldens betaald zouden worden. De eerste Stads Klerken ter Secretarye ontvangen dit regt; verantwoorden 't aan de Regenten, en genieten twee ten honderd voor hunne moeite (*c*). Van de Koopmanschappen, die in 't openbaar worden verkogt, geniet het Godshuis een half ten honderd, welk, aan het zelve, door de Afslaagers, wordt goedgedaan. De Stads Boden vorderen ook van elke Dagvaarding, die zy doen, een stuiver voor 't Aalmoesseniers-Huis. Eindelyk, heeft het Aalmoesseniers-Huis ook het voordeel van de Mest, Assche en Vuilnis, die, met karren, handwagens en schuiten, in de Stad, vergaderd; aan de vesten, op hoopen, gestort, en vervolgens afgeleverd, of ook wel, door de gebruikers, uit de stallen van Vleeschhouwers, Sleepers en anderen, op een Biljet van den algemeenen Opziender van Stads vuilnis, waarby de stallen, byzonderlyk, worden aangeweezen (*d*), afgehaald worden. In de veertiende eeuwe, toen de Stad nog, binnen de Voor- of Agterburgwallen, beslooten was, werdt wel verbooden, het *veghelquaet*, of de *aangeveegde* vuilnis en *assche*, *in 't Ye* of *die Amstel*, te werpen; maar men liet toe, dezelven in de graften te draagen (*e*). Naderhand, werden 'er Vuilnisvaten gemaakt, door de Stad; waar elk verpligt was, zyne vuilnis te laaten brengen. Zulk een vuilnisvat, was 'er, onder anderen, in 't begin der zestiende eeuwe, *by de Lyesdells brugge* (*f*). Uit deeze vuilnisvaten, en van elders, daar de vuilnis, tegen de Keuren, werdt geworpen, werdt dezelve, in dien tyd, weg gehaald, door S. Pieters Gildeschuit; waar voor de inwooners eenig regt aan 't S. Pieters Gasthuis schynen betaald te hebben (*g*). Ik vind ook, dat het Burger-Weeshuis, in en na 't jaar 1556, de Stads vuilnisvaten verhuurd heeft (*h*). Doch in laater' tyd heeft de Stad de vuilnisvaten wederom aan zig gehouden. De aanwas derzelve, in 't begin der zeventiende eeuwe, gaf gelegenheid, om te denken op het bewaaren en verkoopen van de Stads vuilnis, ten haaren behoeve: en in 't jaar 1626, werden Burgemeesteren, door de Vroedschap, gemagtigd, om naar eene bekwaame plaats, tot berging van de Stads asch en vuilnis, uit te zien (*i*).

Van de Dagvaardingen.

Van de Stads Assche en Vuilnis.

Oudste Keuren omtrent de Vuilnis.

Sedert dien tyd, werdt dezelve, voor rekening der Stad, opgehaald, en te gelde gemaakt, of verpagt, welk laatste, nog in 't jaar 1666, geschied is (*k*). Doch in 't jaar 1673, werdt het vuilnis der Stad geheellyk aan de Regenten van het Aalmoesseniers-Huis, ten behoeve van het zelve, afgestaan (*l*). Burgemeesteren vonden, in 't jaar 1698, geraaden, 't bewind van 't vuilnis, waartoe ook het begeeven der Vuilnis-schuiten en Vuilnis-karren behoort, te stellen aan drie der dienende Regenten, met naame. Doch hierin kwam, in 't jaar 1712, verandering, wordende toen, by Burgemeesteren, vastgesteld, dat de drie oudste Regenten in rang, voortaan, 't bewind van 't vuilnis hebben zouden (*m*). Doch de algemeene *Opzigter over de Vuilnis-karren en schuiten* bekomt zyne aanstelling van Burgemeesteren. Niemant mag eenige vuilnis, op de straaten of in de graften der Stad, storten of werpen, op de verbeurte van zes guldens, ten behoeve van hem, die de bekeuring doet: staande daarover het oordeel aan de Regenten (*n*). De vuilnis en asch wordt veel afgescheept naar Brabant en Vlaanderen, daar zy, tot bemesting der Landeryen, gebruikt wordt.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

Met deeze inkomsten, en eenige Legaaten, die 'er, nu en dan, bygekomen zyn, waaromtrent aan te merken is, dat zeker Legaat, aan de *Aalmoesseniers-Armen* gemaakt, in den jaare 1716, verstaan is, aan het Aalmoesseniers-Weeshuis te behooren (*o*), is dit Huis, sedert eenige jaaren, in staat, om zyne zwaare kosten goed te maaken, zonder buitengewoone groote ondersteuning uit de Stads Kasse te behoeven, die het, nog in de voorgaande eeuwe, van jaar tot jaar, plagt te genieten. Onder anderen, werdt, na het afschaffen van de Maaltyden der Regeeringe, in den jaare 1672, beslooten, jaarlyks, vier duizend guldens, onder den naam van Maaltyden-geld, aan het Aalmoesseniers-Huis uit te keeren (*p*), 't welk egter, sedert lang, is opgehouden. Doch de Stad doet, jaarlyks, zes duizend zeven honderd guldens aan het Aalmoesseniers-Huis goed, waar uit de wedden van den Hoofd-Provoost en van de tien Onder-Provoosten of Dienaars betaald, en zestig onmondigen onderhouden worden. Het Aalmoesseniers-Huis heeft, by Octroi van den zesden Juny des jaars 1736, regt verkreegen op de nalaatenschap van allen, die, door het Huis, onderhouden

(*c*) Handv. *bl.* 280.
(*d*) Keurb. T. *f.* 235.
(*e*) Keurb. A. *f.* 14.
(*f*) Keurb. B. *f.* 146 *verso.*
(*g*) Keurb. B. *f.* 125.
(*h*) Aant. *van* Schepen G. Schaep Pietersz. *op t jaar* 1631.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 15. 14 *Sept.* 1626. *f.* 176 *verso.*
(*k*) Handv. *bl.* 735.
(*l*) Handv. *bl.* 735.
(*m*) Dagel. Notulen *van* Burgemeesteren *van* 25 *Jan.* 1698. *en* 9 *April* 1712.
(*n*) Handv. *bl.* 735.
(*o*) Handv. *bl.* 280.
(*p*) Resol. Vroedsch. *Lit.* H. 11 *Nov.* 1672. *f.* 43.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

den zynde, zonder kinderen overlyden. Ten zelfden tyde, werdt, by 's Lands Staaten, beſlooten, diergelyke Octrojen aan alle Proteſtantſche Godshuizen, op derzelver verzoek, te verleenen (q). Ondertuſſchen, wordt aan zulken, die in 't Aalmoeſſeniers-Weeshuis opgevoed zyn, door de Regenten, toegelaaten, uitkoop te doen; op zyn minſt, tegen vyftig guldens eens; waarna zy, vryelyk, over hunne goederen, beſchikken mogen.

NAAMLYST DER REGENTEN.

Wy voegen hierby de naamen der Regenten van dit Godshuis:

1613. Symon Symonsz.
1613. Dirk Klaaſſen Kan.
1613. Jacob Dirksz. de Langen.
1613. Wybrant Warwyck.
1613. Huych Jans van Craaijeſtein.
1613. Jan Adriaans Roeters, alias Clau.
1613. Hendrik Hooft Willems.
1614. Aernout de Vale.
1615. Pieter Jan Mieuſſen.
1615. Frans Jacobs Hinloopen.
1616. Jan Pieters du Bien.
1616. Abel Matthysz. Burch.
1617. Gysbert Jacobs de Gooijer.
1618. Klaas Barents Verwer.
1618. Ysbrant Cornelis Helm.
1619. Jacob Hooft Willems.
1619. Gerrit de Beer de Jonge.
1620. Volckert Nannings van Aitha.
1620. Cornelis Michiels Blaauw.
1621. Frans Volckerts Croock.
1621. Claas Andrieſſe.
1622. Willem Matthys Raaphorſt.
1622. Cornelis Canter.
1622. Jan Salyns de Jonge.
1623. Reyer Claas Dral.
1623. Jacob Jacobs Rombout.
1623. Dirk Hem.
1624. Anthoni van Davelaar.
1624. Tating Jans Kat.
1625. Eduart Emtinck.
1625. Cornelis Stalpaart.
1625. Pieter Jans Swelingh.
1626. Hans Willems Elbinck.
1626. Ysbrant Hein.
1627. Pieter Rans.
1627. Mr. Jooſt Boelens.
1628. Charles de Latfeur.
1628. Hans Schepel.
1629. Pieter Schaap.
1629. Hillebrant Bentes.
1630. Aris Hendrik Halewat.
1630. Hendrik Jans de Jonge.
1631. Anthoni van Beaumont.
1631. Pieter Pels.
1632. Roelof Codde.
1632. Pieter Gerrits Hooft.
1632. Adriaan Veen.
1632. Albert Kuyper.
1632. Pieter Cleutryn.
1633. Guillaume Lindeman.
1633. Dr. Jan van Hartogvelt.
1634. Pieter Willems Hooft.
1634. Gerbrand Dobbes.
1635. Jan Leſchevin.
1635. Cornelis Rutgerts.
1635. Adriaan Jacobs van Noort.
1636. Jooſt de Baats.
1636. Jacob van der Marckt.
1637. Ottho Cornelis van den Oever.
1637. Theunis Claas Bruyningh.
1638. Mr. Jacob Bas Cornelisz.
1638. Floris Ysbrants Kieft.
1639. Daniel Bernards.
1639. Cornelis Rus.
1640. Jacob Francken.
1640. Abraham Francx.
1641. Jan de Baats.
1641. Nicolaas Rochus van Capelle.
1642. Pieter Vinck.
1642. Jacob Vlack.
1643. Dr. Johan van Halewyn.
1643. Jacobus Ryckaarts.
1644. Raymont de Smeth.
1644. Dirk Boelenſen.
1645. Pieter Syen.
1645. Gullliam Momma.
1646. Fredrik H. Bontemantel.
1646. Jacob van Ryn.
1647. Cornelis van Werckhoven.
1647. Jacobus Reynſt.
1648. Jacobus de la Salle.
1648. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1649. Floris Soop.
1649. Hendrik Roeters.
1650. Simon Felt.
1650. Jacob de Wale.
1651. Claas van Lith.
1651. Simon Goulart.
1652. Jacob Thymons Hinloopen.
1652. Jeronimus de Haſe de Jonge.
1653. Jan Tayſpil.
1653. Floris Roeters.
1654. Robert de Vicq.
1654. Jan Vlasblom.
1654. Jan van Egeren.
1654. Nicolaas van Ryn.
1655. Daniel van Gheel.
1655. Mr. Rombout Hudde.
1656. Aarnold ten Grotenhuis.
1656. Mr. Floris Elias.
1657. Hendrik Becker.
1657. Joannes van de Putt.
1658. Carel van Erpecum.
1658. Paulus van Liebergen.
1660. Michiel Tymons Hinloopen.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

(q) Handv. bl. 279.

1660.

Aalmoesseniers-Weeshuis.

1660. Joan Anslo.
1661. Gysbert Schouten.
1661. Daniel Auxbrebis.
1661. Mr. Jacob Coetenburgh.
1661. Daniel de la Biſtrate.
1662. Jan Slicher.
1662. Jacobus de Marez.
1663. Mr. Joan de Wale.
1663. Johannes Bailli.
1666. Mr. Tymon Hinlopen.
1670. Daniel Rochoff.
1673. Dirk Bas Jacobsz.
1673. Mr. Rombout Jacob Jacobsz.
1673. Jan van Lier.
1674. Mr. Adriaan Roeſt.
1677. Floris Raap.
1678. Gysbrecht de David Strantwyck.
1682. Mr. Dirk Hillensbergen.
1682. Mr. Willem van der Waaijen.
1682. Jacob van Gheſel.
1682. Dr. Huybertus Krieck.
1682. Aernout Abels.
1684. Lodewyk Mierinck.
1684. Dirk Schaap.
1689. Cornelis Darval.
1692. Conſtantyn de Reneaulme.
1695. Jan Eyghels.
1695. Mr. Johannes van Hoorn.
1697. Rudolph Vogelſangh.
1697. Mr. Wigbolt Slicher de Jonge.
1705. Willem van der Does.
1708. Chriſtiaan Weſterhof.
1708. Jean Lepeltak.
1712. Jacob Boulé.
1712. Jan de Veer.
1717. Theodoor Rogge.
1719. Lodewyk de Bas.
1719. Mr. Nicolaas Philips de Famars.
1720. Mr. Petrus Lepper.
1724. Jan van Vliet.
1724. Dr. Casparus Commelin, Junior.
1725. Willem Swart.
1729. Philip Schryver.
1731. Abraham Vermeeren.
1734. Pieter van Loon.
1734. Pieter Schrik.
1736. Pieter van der Meulen.
1737. Mr. Guillelmo Pels.
1737. Mr. Pieter Schaak.
1742. Pieter Hendrik de Bas.
1743. Dirk Alewyn.
1745. Guilielmo Hartſinck.
1747. Gillis van der Voort.
1749. Anthoni Des bordes.
1749. Mr. Jan Fredrik Bachman.
1751. Dr. Johan van Alphen.
1757. Mr. Cornelis Backer Cornelisz.
1763. Lodewyk de Bas.
1763. Mr. Jan Jooſt Marcus.
1764. Mr. Johan Cornelis Radermacher.

VIII.

OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GASTHUIS.

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

Oudſte Gaſthuis voor oude Luiden, hier ter Stede.

Hertog Jan van Beijeren gaf, op den dertienden November des jaars 1422, aan *Dirk Holland*, Burgemeeſter der Stad Amſterdam, verlof tot het ſtigten van een Gaſthuis uit zyn eigen goed, tegen over *des heilichs Sacramentshuys, dat men hiet ter Heiliger Stede.* De vier mannen, die 't heilig Sacraments huis, in der tyd, zouden regeeren, zouden ook het bewind over dit Gaſthuis hebben (*r*). En 't ſchynt, niet lang hierna, voltrokken te zyn. Immers ik vind, in twee byzondere *Renteboekjes* van 't oude Gaſthuis, van de jaaren 1457 en 1459, die, in het tegenwoordige Gaſthuis, beruſten, gewaagd van *der heyliger Stede Gaſthuys:* 't welk op het Gaſthuis van Dirk Holland ſchynt te moeten zien. Holland hadt, ook aan andere Godshuizen, zyne milddaadigheid getoond. In een *Renteboekje* van 't S. Pieters Gaſthuis, genaamd *dat grote Regyſter*, lees ik: *Item op Sinte Cecilien Cloeſter enen halven ouden vrancrixen ſcilt ende een vyftendeel van enen helen vrancrixe ſcilt tſiaers, te betalen op ſinte pieters dach in Cathedra. En dit heeft gegeuen die oude dirk hollant, om alle nacht een lampe te hernen in dat grote ſiechuus, ende dit en moetmen niet vercopen.* In 't jaar 1548, op den eerſten Auguſtus, kogt Meeſter *Jan Beerenzoen*, Prieſter, eene rente op de Stad, van agt en zeventig gouden Carolus guldens, tot veertig grooten vlaams ieder, ten behoeve van het Oude-Mannen-Gaſthuis; dat is, van het Gaſthuis van Dirk Holland, alzo de kwytſchelding geſchreeven werdt, uit naame van den *ghaſthuyſe van den heylligbe Sacramente ter heylligher ſteede* (*s*). 't Blykt ook, dat dit Gaſthuis eene Poort hadt, *de Oude-Mannen-Poort* genaamd. Het werdt, kort na 't jaar 1550, door aankoop van nieuwe huizen in de Kalverſtraat, allengskens, vergroot. En tot deezen aankoop, werden de Gaſthuismeeſters, naar 't ſchynt, in ſtaat geſteld, door eene maaking van *Haasje Claas Dogter*, in 't *Paradys*, die, in haar leeven, ook de eerſte aanlegſter van het Burger-Weeshuis geweeſt was, en nu zekere ſomme, tot een Gaſthuis voor elf oude Vrouwen, geſchikt hadt. De Prieſter Jan Beerenzoen gaf, volgens ſommiger aantekening, in 't jaar 1550, nog eene rente van dertien ponden groo-

(*r*) Mieris Chatterb. IV. *Deel*, *bl.* 662.

(*s*) Regiſter, *beruſtende in 't* Oude Mannen en Vrouwen Gaſthuis, *genaamd* Incomende Renten, Giften ende Teſtamenten. 1582. *f.* 6.

OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GAST-HUIS.

grooten 's jaars, tot onderhoud van twaalf oude Mannen, in het Oude-Mannen-Gasthuis. Te gelyk, stelde hy eene Ordonnantie voor het Godshuis, die, door het Geregt, werdt goedgekeurd, en, volgens welke, onder anderen „ niemant in het zelve zou mo„ gen ontvangen worden, dan die meer dan „ vyftig jaaren oud, en deezer Stede Poor„ ter of Poorterſche was. De Prieſter al„ leen, die, boven de twaalf oude Mannen, „ in 't Gaſthuis, zou worden onderhouden, „ zou geen Poorter behoeven te zyn. Ook „ zou men niet meer Perſoonen in 't Gaſt„ huis inneemen, voor dat de gemelde vier „ en twintig tamelyk van nooddruft voor„ zien zyn zouden. De twaalf oude mannen „ moeſten, jaarlyks, op den Palmdag, den „ ommegang agter het beeld op den Ezel „ (*t*) verzellen, en de twaalf Apoſtelen „ vertoonen." By deeze punten, waren nog eenige anderen gevoegd, die, elders, omſtandiger, te vinden zyn (*u*). In 't jaar 1554, kogten de Regenten, *van der heylligher Steede meeſtren*, een huis en erve *over die heylligher Steede*, belend met *het Oude mannen poortgen offte Inganck*, aan de zuidzyde, *ende die behuyſinghe van der heylliger Steede*, aan de noordzyde (*v*). Hier by, verkreeg men, in 't jaar 1572, nog een Huis, genaamd *de Builkiſt*, belend het Oude-Mannen-Gasthuis, aan de noord-, en *Pieter Jacob Haefgens*, aan de zuidzyde; ſtrekkende, voor van de Kalverſtraat, tot agter aan de Begynen-ſloot; met eenige wooningen daar agter, die, ten deele, verhuurd, ten deele, door het Godshuis, tot een Bakhuis, tot een zomerkooken, en tot een Peſthuis gebruikt werden (*w*). De volgende aantekening, te vinden in het *Regiſter*, waaruit wy deeze byzonderheden ontleenen, kan de gelegenheid van dit oudſte Oude-Mannen-Huis, nog nader, ophelderen. Dus luidtze: *Het oude mannen gaſthuys heeft 3 wooninghen onder een dack, gaende benoorden die oude mannen poort, ſtrekkende van den achtergeuel van 't oude mannen huys, ſtaende benoorden d oude mannen poort, tot achter ant blyckvelt van het oude mannen huys. Ende deeſe timmeragye es eertyds geweeſt het eerſte oude mannen gaſthuys, als eensdeels die quytſcheldinge van 't huys, ſtaende benoorden die poort, meede brengt* (*x*). Het Godshuis, waarvan wy ſpreeken, droeg, ſedert, beſtendiglyk, den naam van 't *Heilige Sacraments-* of *Oude Mannen-Gaſthuis*. De Regenten verzogten, in 't jaar 1577, eene buitengewoone bede te mogen doen. Doch dit verzoek werdt, by de Vroedſchap, van de hand geweezen (*y*). Na de verandering der Regeeringe, in 't volgende jaar, werdt 'er egter, voor eens, in bewilligd (*z*). En in 't jaar 1597, werdt het getal van vier en twintig oude luiden, die, tot hiertoe, in 't Gaſthuis geplaatſt waren, tot op vyf en veertig vermeerderd. De Regenten verwierven, in 't jaar 1600, verlof van de Wethouderſchap, tot het opregten eener Loterye (*a*), waartoe 's Lands Staaten, reeds in 't jaar 1596, Octroi verleend hadden (*b*), en uit de winſt van welke, in 't jaar 1601, een nieuw *Oude-Mannen- en Vrouwen-Gaſthuis* geſtigt werdt, in den tuin van het Oude-Nonnen-Kloofter. De Lotery was getrokken, op de Nieuwe-zyds-Kolk, alwaar, tegen het Koorenmeeters huisje, een hoog tooneel was opgeregt. Op den negenden Auguſtus des gemelden jaars, werden de oude luiden, ten getale van honderd, ten deele, uit het Oude-Mannen- en Vrouwenhuis in de Kalverſtraat, welk, eerlang, aan het Weeshuis getrokken werdt, in het nieuwe gebouw geplaatſt, en, ſedert, met nog dertig, vermeerderd. Het trekken der Loterye werdt afgebeeld, in eene ſchilderye, die, in de Eetzaal der Vrouwen, plagt te hangen; doch nu niet meer voor handen is, en onder welke, deeze regels gelezen werden:

STIGTING VAN HET TEGENWOORDIGE OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GAST-HUIS.

Deez onze Lotery,
Met hulp der Burgery,
Voedt honderd dertig gryzen,
In dit huis nieuw gebouwd,
Daar 't ander twintig oud
En vier maar plagt te ſpyzen.

In 't jaar 1604, kwamen 'er nog twintig meer in 't Godshuis (*c*). In 't jaar 1616, werdt 'er wederom eene Lotery, ten behoeve van dit Huis, getrokken (*d*): waarin, reeds in 't jaar 1614, bewilligd was (*e*). 't Geſchiedde, op de S. Antonis- of nieuwe Markt, werwaards de Wethouderſchap zig begaf, en de pryzen, ten aanſchouwen van elk, by de nieten, in eene bos deedt, dezelve, en de bos, daar de Loten in waren, met Stads wapen, verzegelende. Het trekken der Loterye ging, vervolgens, nagt en dag, voort, en duurde wel zes weeken. Men vondt zig in ſtaat, om, naderhand, het getal der oude lui-

(*t*) *Zie* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 126.
(*u*) *Zie* COMMELIN, *bl.* 571.
(*v*) Regiſter *genaamd* Verhueringe van 't Lant ende die huiſen enz. 1582. *f.* 10 *verſo*. *beruſtende als boven.*
(*w*) Regiſter *als boven f.* 22 *verſo*, 26, 27, 32.
(*x*) Regiſter *als boven f.* 12 *verſo.*

(*y*) Reſol. Vroedſch. *N.* 3. 27 *July* 1577.
(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 22 *Aug.* 1578.
(*a*) Keurb. H. *f.* 21.
(*b*) Reſol. Holl. 23 *July* 1596. *bl.* 298.
(*c*) *Zie* Handv. *gedrukt* 1613. *bl.* 75, 76.
(*d*) Keurb. H. *f.* 21.
(*e*) Reſol. Vroedſch. *N.* II. 27 *Oct.* 1614. *f.* 136 *verſo.*

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

luiden te brengen tot op twee honderd. De Regenten hadden, op den vyftienden January des jaars 1604, nog een ſtuk gronds gekogt van 't Gaſthuis, welk, ten noorden van het Oude-Mannen-Huis, aan de oude veſt, nu den Kloveniers burgwal, lag, waarop, ſedert, drie groote huizen, behalve nog drie kleinen, in den ingang van 't Oude-Mannen-Huis, gebouwd werden. Het geſtigt zelf beſtondt, voor eerſt, uit drie lange overdekte gaanderyen, loopende langs de drie zyden van eene groote vierkante plaats, waarop een bloemtuin en bleekveld lagen. Agter deeze Plaats, werdt, door *Pieter Pietersz. Ente*, in 't jaar 1605, eene put geboord, ter diepte van twee honderd twee en dertig voeten. Men beſteedde, tot dit booren, een en twintig dagen, en hieldt, dagelyks, aantekening van den onderſcheiden grond, dien men aantrof: uit welke aantekening, tot hier toe, aangaande de verſchillende geſteldheid van den Amſterdamſchen grond, het meeſte licht te trekken is. Op den eerſten dag, boorde men, door een en vyftig voeten aangehoogde aarde, darri en veen, weeke klei, zand, en wat harder klei; op den tweeden, door twee en twintig voeten zand, waarop, hier, de meeſte huizen gezet worden; blaauwe klei, wit zand, zavel-aarde en mollem: op den derden, door veertien voeten louter zand: op de drie volgende dagen, door vyf en vyftig voeten, eerſt zand met klei, en daarna met ſchelpen en hoorentjes, en vervolgens, harde klei, doorgaands, met hair en ſchelpen, vermengd, en ſomtyds, onvermengd: op de zeven volgende dagen, door twee en zeſtig voeten meeſt harde klei, en, op 't laatſt, door dertien voeten zand, meeſt met ſteentjes gemengd: en op de agt laatſte dagen, door agt en twintig voeten louter zand (*f*). Doch deeze Put ſchynt niet, of niet lang, aan de verwagting beantwoord te hebben. Immers, zy levert, tegenwoordig, gelyk de meeſte putten hier ter Stede, onzuiver water uit. Ook is zy thans, door toezakking van den grond, op verre na, zo diep niet als zy plagt. In de gaanderyen om de Plaats, van welke wy ſpreeken, waren de wooningen voor de oude luiden getimmerd. Langs de vierde zyde van de Plaats, in 't noorden, ſtondt een deftiger gebouw, met een' ſierlyken gevel en uurwerk. In het zelve, hadt men, ter wederzyde van den ingang, de eetzaalen voor de mannen en de vrouwen, voorts de kamers der Regenten en Regenteſſen. En in deezen ſtaat omtrent, is het Godshuis gebleeven, tot dat men, in 't jaar 1754, met bewilliging van Burgemeeſteren (*g*), beſloot, het zelve te herbouwen: 't welk, eerlang, na dat 'er, door den oudſten Zoon van den Regent M^r. *Jan Jacob Hartſinck*, *Jan Pieter Hartſinck* genaamd, op den zeven en twintigſten May, de eerſte ſteen aan gelegd was, eeniglyk uit de middelen van het Huis, om ſommigen van welken te gelde te maaken, Burgemeeſteren verlof verleend hebben (*h*), naar het ontwerp van wylen den Heere M^r. Pieter Rendorp, Burgemeeſter deezer Stad, in den jaare 1757, voltrokken werdt, en wel verdient, eenigszins uitvoeriglyk, beſchreeven te worden.

Het zelve te herbouwen.

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

Het Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis dan, in 't gemeen, het *Oude-Mannen-Huis* genaamd, ſtaat, op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de ooſtzyde, digt aan het zuideinde, naaſt en benoorden het Zieken-Gaſthuis. Het heeft twee ingangen, een' op den gemelden Agterburgwal, en een' regt agter deezen, op den Kloveniers-burgwal. De eerſte is eene deftige hardſteenen Poort, waarin, van boven, zo wel binnen- als buitenwaards, het merk van 't Godshuis, zynde eene bril, uitgehouwen is. Binnen deeze Poort, heeft men een' breeden gang of voorplaats, ter wederzyde met burgerwooningen bezet. De andere Poort is nog van 't oude gebouw overgebleeven, en binnen dezelve, ſtaan, in een' korter gang, ook drie wooningen, die 't Godshuis toebehooren. Voorts, treedt men, van wederzyde, door twee aanzienlyke Poorten, in 't eigenlyk gebouw, welk, even als het oude, langs de vier zyden van eene groote vierkante open Plaats, op welke vier ſierlyke Bleekvelden leggen, getimmerd is. Onder de Plaats, zyn, by de jongſte herbouwing, nog twee Regenbakken gelegd, die ieder duizend ton waters houden. De twee Poorten, van welken wy ſpreeken, verleenen toegang naar eene breede hooge gaandery, langs welke, aan de zuidzyde, agttien ruime, overwelfde boogen gebouwd zyn, die, ten behoeve van het Godshuis, tot winkels, verhuurd worden, en alwaar, dagelyks, en byzonderlyk, op de Jaarmarkten, groote toevloed van koopers is. Ten wedereinde deezer gaanderye, komt men, door eene deur, binnen in 't Huis. Daarenboven, is, in 't midden van ieder der vier binnengevels van 't gebouw, welks hoeken van hardſteen, en welks wanden van zwaaren gebakken ſteen opgehaald zyn, eene hooge, deftige, hardſteenen Poort; twee van welke Poorten, in 't ooſten en in 't weſten, eveneens, gebouwd zyn. Doch de zuidelyke

Beſchryving van het zelve.

Ingangen.

Het wordt herbouwd.

(*f*) Zie Commelin *bl.* 1, 3.

(*g*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 205.
(*h*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 218 *verſo*, 225. *N.* XII. *f.* 42.

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis. Vertrekken.

ke is, binnenwaards, naar de Plaats toe, uitgetimmerd, en, van boven, verſierd met een' grooten uurwyzer. De noordelyke Binnenpoort voert Stads wapen en 't jaartal MDCCLIIII. in den top, boven een deftig *Balcon*. Door deeze Poort, komt men, in een ruim Voorpoortaal, waarvan de wanden, ter wederzyde, met de wapens der Regenten en Regenteſſen, die, in 't jaar 1754, dienden, en 't gewelf, met zinnebeeldig loofwerk, ſierlyk, bepleiſterd zyn. Uit dit Poortaal, treedt men, regt uit, naar de Kooken, naar de Bakkery, en naar de wooningen van den Binnenvader en Kookenmoeder, die uit verſcheiden' goede vertrekken beſtaan: en, ter wederzyde, in eene gaandery, alwaar men eerſt, ooſtwaards, de *Regenten-Kamer* ontmoet, die, met twee Wapenborden, een Naambord, en vyf Regentenſtukken verſierd is. Het oudſte, welk voor den ſchoorſteen ſtaat, is zeer fraai, in 't jaar 1618, geſchilderd: het nieuwſte, in 't jaar 1750, door *Jan Maurits Quinkhard*, gedaan (*i*), vertoont de Regenten *Pieter Karſſeboom*, M^r. *Jan Jacob Hartſinck*, *Jacob de Leeuw* en *Pelgrom ten Grotenhuys Boendermaker*. Onder de drie anderen, is 'er een van *Barend Graat* (*k*), een van *Bakker*, en nog een van *Quinkhard*, in 't jaar 1732, geſchilderd. Verder ooſtwaards, is hier de *Mannen-Eetzaal*, die twee haardſteeden heeft, en, door vier groote lichten, op de Binnenplaats, uitziet. Aan de andere zyde, ten weſten, is de *Kamer der Regenteſſen*, waar twee Wapenborden hangen, en een zinnebeeldig ſchildery, de zorg voor de ouden vertoonende. Verder weſtwaards, is de *Eetzaal voor de Vrouwen*, die dezelfde gedaante heeft, als de Mannen-Eetzaal, en uit welke, men, eenige treden opwaards, komt in twee *Zwakken-Kamers*, eene voor Mannen, en eene voor Vrouwen. In elke kamer, is een haard, en in de eerſte, zyn zeven, in de tweede, negen bedſteden. Tuſſchen deeze twee vertrekken, is 'er een, welk tot eene wooning voor de Zwakken-Moeder geſchikt is. De wooningen voor de Oude Mannen zyn in 't ooſtelyk gedeelte van 't gebouw, beneden en boven. Beneden, zyn agt vertrekken, elk voor twee perſoonen, en boven, een groot vertrek voor vyf, en negen, elk voor twee perſoonen. In 't zuidooſten, boven de gaandery, daar de winkels zyn, heeft men nog twee vertrekken, ieder voor twee oude Mannen. Voorts, zyn, in 't ooſten en in 't noorden, de meeſte vertrekken en kelders, tot huiſſelyk gebruik, beneden. Ook heeft men hier, in 't noorden, agter 't nieuwe gebouw, nog eenige wooningen voor Vrouwen, die van 't oude overgebleeven, en al vroeger hertimmerd zyn, te weeten, twee vertrekjes, ieder voor twee perſoonen, beneden; twee diergelyken, en een vertrekje voor een, in een gang daar boven, en, nog hooger, twee vertrekjes voor een, twee, ieder voor twee, en een voor drie perſoonen. Ook is hierby een vertrek met vyf bedſteden, voor zulken, die beſmettelyke kwaalen hebben. De drie overige zyden van 't nieuwe gebouw zyn alle voor Vrouwen geſchikt; welken, voor 't grootſte gedeelte, boven woonen, zynde, alleenlyk, in den weſtergang, zeven wooningen beneden, elk voor twee; en daarboven, een vertrek voor een, en agt elk voor twee Vrouwen geſchikt. In 't zuiden, boven de gaandery, daar de winkels zyn, heeft men twee vertrekken, ieder voor vier, twee vertrekken, ieder voor drie, en vyf vertrekken, ieder voor twee Vrouwen. En in 't noorden, daar, beneden, de Eetzaalen, Regenten- en Regenteſſen-Kamers, en andere vertrekken, ten gemeenen gebruike, zyn geplaatſt, heeft men, boven, ter wederzyde van een ruim vertrek, alwaar de kleederen der overleedene oude luiden, onder 't opzigt der Regenteſſen, bewaard worden, veertien vertrekjes, ieder voor eene; negen, ieder voor twee, en een voor drie oude Vrouwen geſchikt, die, ten deele van de Plaats, ten deele, aan de ſloot of ſmalle graft, die, ten noorden, langs het huis loopt, licht ſcheppen. In elk vertrek, zyn zo veele bedſteden, als 'er perſoonen geplaatſt zyn. Twee ruime, gemakkelyke trappen, in 't noordooſten en in 't noordweſten, verleenen toegang van de eerſte naar de tweede verdieping van 't gebouw, boven welke laatſte, de Turf-, Kleêren-, Kooren-, en bergzolders zyn.

Regenten-Kamer. Regenteſſen-Kamer. Eetzaalen. Zwakken-Kamers. Wooningen voor de oude Mannen. Wooningen voor

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis. de oude Vrouwen.

De oude Mannen en Vrouwen, die, in dit treffelyk gebouw, gehuisveſt, en van ſpyze en drank verzorgd worden, zyn, terwyl wy dit ſchryven, [in Auguſtus 1765], een honderd zes en zeſtig in getal, te weeten, een en vyftig Mannen en een honderd en vyftien Vrouwen; en meer konnen 'er, tegenwoordig, niet in 't Huis geplaatſt worden. De orde op de ſchaffing is, nu en dan, veranderd: en men heeft zig, in dit Godshuis, byzonderlyk toegelegd, om de oude luiden wel te onthaalen. Het dagelyks ontbyt van mannen en vrouwen, welk de vrouwen, te gelyk met het vuur in de ſtooven, uit de kooken komen haalen, is, den eenen dag, brood met boter, en den anderen, brood met kaas. Doch 's Zondags, wordt niet ontbeeten. 's *Zondags*, 's middags, ſchaft men

Getal der oude Mannen en Vrouwen. Schaffing.

(*i*) VAN GOOL Schoub. II. *Deel*, *bl.* 132.
(*k*) HOUBRAKEN Schoub. II. *Deel*, *bl.* 203.

HET OUDE-MANNEN-EN VROUWEN-GASTHUIS,
naar de Zuidzyde te zien.

HET OUDE-MANNEN-EN-VROUWEN-GASTHUIS,
naar de Noordzyde te zien.

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

men Kalfs- en Lamsvleesch-nat, met groente of ryst: 's avonds, bierenbrood, waartoe bier van zes guldens de ton gebruikt wordt. Als 't heet is, schaft men koude schaal, in de plaats. *'s Maandags*, wordt, 's middags, graauwe erweten, of kool, of wortelen, met versch, of enkele reizen ook ossenvleesch, welk een weinig gezouten is, geschaft. Ieder Commensaal krygt ook een half pint wyns toe. *'s Dingsdags*, 's middags, schaft men witteboonen met ossen-vleesch-nat, of met zuure saus, en in den Zomer, ook snyboonen of peulen: 's avonds, wordt 'er rystenbry opgedischt. *'s Woensdags*, 's middags, schaft men spek-kluifjes, met raapen: of groene erweten, met varkens-worst; of appelen, met gerookt spek, en, tweemaal 's jaars, gerookte Paterstukken, met appelen of peeren: ook, als het in den tyd is, blomkool, spenagie, of andere groente, en kinnebakshammen: nu en dan, konynen, of endvogels, met appelen, en enkele reizen, Schelvisch, Both, Schol, Zalm of Paling. 's Avonds, wordt 'er rystenbry gegeten. *'s Donderdags*, 's middags, eet men gort, met rozynen, en een saus van boter en melk; en 's avonds, bierenbrood. *'s Vrydags*, schaft men, 's middags, karnemelks-brij, en zoutevisch met wortelen toe, en 's avonds, ook karnemelk met gort. *'s Saturdags*, wordt 'er, 's middags, groene erweten, met lang nat, voor, en stokvisch na gegeten: 's avonds, schaft men wederom rystenbry. In den Zomer, wordt 'er, zevenmaal, tuinboonen met haring, op Vrydag middag, opgedischt, en dan schaft men, 's Saturdags, in de plaats van stokvisch, Labberdaan. Op Dingsdag- en Donderdag-middag, wanneer 'er geen vleesch geschaft wordt, en alle avonden, zonder onderscheid, krygen de Commensaalen juist zulk een stuk toe, als zy, 's morgens, tot hun ontbyt gehad hebben. Voorts, worden de oude luiden, op Hoogtyden en Feestdagen, by uitstekendheid, onthaald. Op Vastenavond, schaft men, 's middags, dikke rystenbry met suiker en kaneel, en gebraaden Lamsbouten. Ook krygt ieder Commensaal dan een rond wittebrood, een twee stuivers koek, een pint wyn, en een pint Rotterdammer bier, welk, te Alkmaar, gebrouwen wordt. 's Avonds, wordt 'er naar gewoonte geschaft. Op eersten Paaschdag, schaft men rystenbry met suiker en kaneel, zes eijeren en een pint Rotterdammer bier voor ieder; en op tweeden Paaschdag, graauwe erweten met braadvet, en vier eijeren voor ieder. Op elken dag, krygt elk een rond wittebrood. Op Hemelvaartsdag, wordt 'er Kalfs- en Lamsvleesch-nat, met groente of ryst, gegeten. Op eersten Pinksterdag, schaft men rystenbry, met suiker en kaneel vooraf, en gebraaden Kalfsvleesch toe; en elk krygt een rond wittebrood, een pint wyn en een pint Rotterdammer bier. En op tweeden Pinksterdag, wordt 'er graauwe erweten, en Kalfs-karrewey, met korenten en rozynen, gegeten. Op Kermis-Zondag, schaft men rystenbry, met suiker en kaneel, en gebraaden Lamsbouten: en elk krygt dan ook een rond wittebrood, een pint wyn, en een pint Rotterdammer bier. In November, houdt men een Slagttydsmaal, en dan wordt 'er, even als op Kermis; doch in de plaats van Lamsbouten, gebraaden dunne ossen-lenden geschaft. Op beide de Kerstdagen, schaft men zogenaamde Deuvekaters, met een saus van boter en melk: en op den eersten dag, krygt elk, daarenboven, een rond wittebrood en een pint Rotterdammer bier; doch geen wyn. Op alle deeze buitengewoone dagen, wordt 'er, 's avonds, op de gewoonlyke wyze, geschaft. Tot versnapering, worden de oude luiden, in den zomer, tweemaal, op kerssen, en tweemaal, op aalbessen onthaald. Op Bededag, wordt maar eens 's daags, 's avonds ten vyf uuren, en even als op Zondag, geschaft. Doch wy moeten, omtrent de schafforde in 't algemeen, aanmerken, dat, gelyk 'er, voormaals, verandering in gemaakt is, in dezelve, in vervolg van tyd, ook ligtelyk, meer veranderingen en verbeteringen zouden konnen gemaakt worden. Somtyds is, aan de oude luiden, wel eens eene buitengewoone maaltyd vereerd, of besproken, en Fredrik Henrik, Prins van Oranje, op den twee en twintigsten May des jaars 1642, het Huis bezigtigende, schonk ieder der oude luiden een driegulden (*l*).

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

Vereischten in de Oude Mannen- en Vrouwen, die in dit Godshuis worden ingenomen.

Zulken, die in dit Godshuis begeeren ingenomen te worden, moeten, volgens de oude, doch eenigszins veranderde Ordonnantie, ongehuwd, boven de vyftig jaaren oud, en Poorter of Poorterssche deezer Stede zyn. Burgemeesteren hebben, voor eenige jaaren, verstaan, dat menze inneemen mag, als zy, zeven jaaren, Poorter of Poorterssche geweest zyn, en zo lang, agtereen, hier ter Stede, gewoond hebben (*m*). En de Regenten zyn, reeds, in 't jaar 1635, met de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie, overeengekomen, dat partyen, door Diakenen voorgedraagen, voor partyen, die, door byzondere personen, werden aangepreezen, in 't Oude-Mannen en Vrouwen-Huis, zouden worden ingenomen (*n*): hoewel dee-

(*l*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 542.
(*m*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 24 *Jan.* 1754. *f.* 208.
(*n*) Notulen der Diaconie *van* 1632-1658. *f.* 16.

OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GASTHUIS.

deeze overeenkomst geagt wordt vervallen te zyn, na dat de Diaconie zelve een Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis heeft opgeregt. Zy moeten, wyders, een bed, drie dekens, twee hoofdkussens, zes slaaplakens, zes sloopen, zes hemden, een best en een dagelyks kleed, de mans een mantel, voorts, een eeken kas, twee stoelen met twee stoelkussens, een mingelens kan, een pints kan, een tinnen waterpot, een tinnen kop, en tien guldens zestien stuivers aan geld medebrengen. Dit geld dient tot de begraafenis der Commensaalen, en wordt verdubbeld, in geval zy begeeren, op eene ongewoone wyze, begraaven te worden. Het Huis erft alle de goederen, die zy, stervende, nalaaten, en zy moeten, by hun inkomen in 't Huis, al wat zy bezitten aan de Regenten overgeeven en opdraagen; die 'er hun vier ten honderd in 't jaar van uitkeeren. De winst, die zy, op eene eerlyke wyze, in 't Huis doen, is voor hun. Voorts, moeten zy zig te vrede houden, met de wooning, die hun aangeweezen wordt, en 's winters, dat is, van den eersten November tot den laatsten April, voor zeven, en 's zomers, dat is, van den eersten May tot den laatsten October, voor agt uuren 's avonds t'huis zyn; ten ware zy langer verlof hebben van den Binnenvader: wordende de poorten, een uur laater, geslooten; na welken tyd, zy geen vuur, licht noch doove koolen, in hunne wooningen, hebben mogen (*o*). Die, zonder verlof, de maaltyd verzuimt, plagt, zes weeken, van de Tafel gebannen, en die dronken t'huis kwam, zes weeken uit het Huis gezet te worden. Doch dit is, thans, genoegzaam, buiten gebruik. Het Tabak rooken was, eertyds, ook verbooden: doch wordt nu gedoogd. In andere opzigten, is, nogtans, byzondere zorg gedraagen, tegen ongeval van brand.

Bestier van het zelve.

't Bewind over dit Godshuis plagt, van ouds, te staan aan twee REGENTEN; doch derzelver getal is, in 't jaar 1572, tot drie, en in de voorgaande eeuwe, tot vier vermeerderd, waarop het, tot nu toe, gebleeven is. Zy worden, door Burgemeesteren, gekooren, en hebben eenen Boekhouder in hunnen dienst. In 't jaar 1695, hebben zy verlof gekreegen, om, in de Gasthuis-Kerke, in het gestoelte van de Regenten van 't Gasthuis, plaats te mogen neemen (*p*). Ook zyn 'er, in de Oude Kerke, drie banken tot hun gebruik, en dat der Regenten van het Oude-zyds-Huiszitten-Huis, afgezonderd: in een van welken, de Suppoosten, die, hier, de Collecte, ten behoeve van het Godshuis, doen, plaats neemen. De REGENTESSEN of BUITENMOEDERS zyn lang maar twee in getal geweest; doch, eindelyk, op drie gebragt. De Regenten vergaderen, doorgaands, Donderdags, 's morgens ten tien uuren. De Regentessen houden geenen vasten vergadertyd, maar komen, gemeenlyk, 's Saturdags, byeen. Binnens huis, zyn een Binnenvader, eene Kookenmoeder, eene Ziekenmoeder, een Poortier en twee Boodschaploopers, die, uit de oude mannen, genomen worden; een knegt en zeven dienstmeiden. Alle Donderdagen, 's morgens ten half negen uuren, wordt 'er, voor de oude luiden, eene Leerrede en Catechisatie gedaan, door eenen Krankbezoeker, die ook, tweemaal ter weeke, eens de Vrouwen-, en eens de Mannen-Zwakkenkamer bezoeken moet. Het Godshuis heeft ook eenen vasten Doctor en Chirurgyn.

OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GASTHUIS.

Inkomsten.

De inkomsten van het Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis bestaan uit de huuren van eenige huizen, de Intresten van eenige Obligatien en een derde deel van de zuivere winst, die de Schouwburg geeft; voorts, uit de gemelde verzameling van aalmoesen in de Oude Kerke, na de Huiszitten aan de Oude zyde, onder de Vroeg-, Voormiddags- en Namiddags-Predikatien, op de Zon en Feestdagen alleen; en uit de Aalmoesen, die, hier en daar, in eenige bossen, vergaderd worden; waarby, voormaals, plagten te komen de giften van stokvisch, brandhout, haring, bier en gort, die, van wege dit Huis, by de Bergervaarders, Noordsvaarders, Haringkoopers, Bierbeschooijers, en Grutters, werden opgehaald: 't welk, sedert veele jaaren, in ongebruik geraakt is. Wyders is, aan dit Huis, al in 't jaar 1601, toegestaan het Wanschepel van alle partyen Graanen, die, van oosten of westen gekomen, hier, voor 't eerst, uit het water, verkogt en gemeeten worden (*q*). De Koorenmeeters en Koorenzetters waren, voormaals, verpligt, te zorgen, dat dit wanschepel, alle Saturdagen, aan 't Comptoir der Regenten, gebragt werdt. Doch thans doen zy 't in byzondere kisten, ten deezen einde, op 't Koorenmeeters-Huis, op de Kolk, geplaatst. In 't eerst, werdt het zelve maar genooten van partyen boven de zes lasten: doch sedert het jaar 1712, ook van partyen van zes lasten en daar onder (*r*). In 't leveren van dit Wanschepel, zyn egter, sedert lang, zo groote misbruiken ingesloopen, dat 'er het Godshuis weinig van geniet. Van ieder Wynkooper, die in 't Gilde komt, geniet het Oude-Mannen-Huis, sedert het jaar 1606, een' halven aam Franschen, of ook, enkele reizen, Rynschen wyn; en van ieder Bakker, die zyne proef doet,

(*o*) Handv. *bl.* 276.
(*p*) Handv. *bl.* 278.
(*q*) Resol. Vroedsch. N. 8. 9 *Aug.* 1601. *bl.* 355.
(*r*) Handv. *bl.* 277, 278.

Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis.

doet, omtrent tien guldens aan brood, volgens eene Keure van den tweeden September des jaars 1652, waarby belast is, dat zulk eene proef, in dit Huis, geschieden moet. Eindelyk, worden de Legaaten, die aan 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis gemaakt zyn, verstaan, tot dit Huis, niet tot het Zieken-Gasthuis, te behooren.

Naamlyst der Regenten.

Zie hier de naamen der Regenten van het Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis:

1550. Jacob Hendriksz.
1550. Claas Gaaf Claasz.
1553. Claas Dirkse Koning.
1556. Frans Andriese.
1561. Jan Michielse.
1561. Hendrik Somer.
1562. Cornelis Willemsz.
1566. Willem Paulussen.
1567. Jan Gerrit Jan Lambertse.
1572. Albert Dirk Marcus.
1572. Symon Dirksz.
1573. Wessel Jacobsz.
1574. Symon Jansz. Houtkoper.
1575. Beyer Gerritsz.
1578. Geurt Dirksz.
1578. Evert Claasz. Hulst.
1579. Otto Vogel.
1585. Cornelis Helmes.
1586. Pelgrom van Dronkelaer.
1588. Willem Meynaarts.
1589. Dirk Thymans.
1592. Wybrant Adriaansz.
1596. Hendrik Hendriksz.
1613. Paulus Claasz.
1617. Hendrik Tholings.
1618. Willem Hendriksz.
1621. Roelof de Vry.
1625. Willem Wyntjes.
1627. Tymen Jacobsz. Hinloopen.
1628. Jan van Baasdorp.
1632. Philip Laurens.
1634. Gysbert Michielsz. Hoppesack.
1638. Dirk Aertse Kock.
1639. Jan Michielsz. Blaauw.
1640. Jan Jansz. Koekebakker.
1644. Floris Ysbrantsz. Kieft.
1653. Jacob Vlack.
1655. Willem Pauw.
1655. Anthony Gommers.
1658. Adriaan Boelens.
1662. Arnoud de Raad.
1671. Isaak Jan Nys.
1674. Jeremias van der Meer.
1681. Pieter van Wickevoort.
1682. Jaques Thierry.
1683. Anthony Reepmaker.
1690. Jan Everwyn Glimmer.
1692. Jesse van Bunschooten.
1712. Jan van Kerchem.
1713. Joannes Baalde.
1719. George Bruyn.
1720. Mr. Jan Casper Hartsinck.
1722. Jacob Voordaagh.
1726. Jacob Oortman.
1731. Mr. Jeremias van der Meer.
1739. Pieter Karsseboom.
1739. Mr. Jan Jacob Hartsinck.
1743. Mr. Jacob de Leeuw.
1745. Mr. Pelgrom ten Grotenhuys Boendermaker.
1758. Mr. Henrik Backer.

Krankzinnigen-Huis.

IX.

KRANKZINNIGEN-HUIS.

Opregting van het Krankzinnigen-Huis.

Eer nog het tegenwoordig Krankzinnigen-Huis opgeregt ware, werden, vermoed ik, de Krankzinnigen geplaatst, in de Gast- of Pesthuizen, alwaar afzonderlyke *Dolhuisjes* schynen gemaakt geweest te zyn. En zulk een Dolhuisje zal 't zyn geweest, alwaar, gelyk wy reeds op eene andere plaats gemeld hebben (*s*), in 't jaar 1549, zekere krankzinnige Vrouw uit de Doopsgezinden opgeslooten werdt. Doch in 't begin des jaars 1561, boodt *Henrik Pauluszoon Boelens*, een aanzienlyk burger, en, gelyk ik hem, in zekere aantekening, genoemd vinde, *Heer van der Does*, den Raade drie duizend guldens aan, mids daarvoor een *Dulhuys* wierdt opgeregt (*t*). Volgens eene oude overlevering, in 't nageslagt van den Stigter, zou zyne zwangere Huisvrouw, *Styne* of *Christina Boelens*, door eene krankzinnige vrouw, die, woedende, de trappen af kwam, aangevallen en by de keel gegreepen wordende, vol schriks, eene gelofte gedaan hebben, dat zy, of haar man, indien zy eene gezonde vrugt ter weereld bragt, den Raad om een plek gronds verzoeken, en daarop een Krankzinnigen-Huis stigten zou: zy zou vervolgens, inderdaad, van een welgeschaapen kind bevallen zyn, en haare gelofte volbragt hebben. Doch wat hier van zy; 't is zeker, dat men, in 't volgende jaar, met het stigten van een Krankzinnigen-Huis, begonnen is, en dat Henrik Pauluszoon, of liever zyne Huisvrouw, alzo hy, in July des jaars 1562, reeds overleeden was (*u*), daarover 't voornaamste bewind gehad heeft. Immers, ik heb, ten huize van *Henrik Wynkoop*, Koopman hier ter Stede, die uit eene Vrouwe van het geslagt der Boelens gesprooten is, eene eigenhandige rekening der Stig-

te-

(*s*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 258.
(*t*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 9 *Jan.* 1561.
(*u*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 15 *July* 1562. Commelin, *bl.* 578.

KRANKZINNIGEN-HUIS.

tereſſe gezien, waarin zy, dagelyks, hadt aangetekend, wat zy, aan bouwſtoffen en arbeidsloonen, uitgegeven hadt; 't welk, met elkanderen, over de vyfduizend guldens beliep: doch zy rekende, dat het gene 'er, boven de uitgeloofde drie duizend guldens, verſchooten was, door de Stad, behoorde vergoed te worden; gelyk, naar alle waarſchynlykheid, ook zal geſchied zyn. Uit de zelfde rekening, blykt ook, dat het, tot in 't jaar 1568 en 1569, aangeloopen heeft, eer't Huis, van binnen, geheellyk, voltimmerd was. Doch in 't jaar 1562, was reeds, by de Vroedſchap, beſlooten, in dit Huis, in te neemen, *voor eerſt*, Poorters; *ten anderen*, inwooners, die geene Poorters waren, en *eindelyk*, ook vreemdelingen, die, hier ter Stede arbeidende, met krankzinnigheid, bezogt werden: mids aan de eerſten den voorrang geevende voor de tweeden, en aan de tweeden voor de derden (*v*). Ook zyn 'er, ſomtyds, perſoonen ingenomen, op uitdrukkelyken laſt van Burgemeeſteren (*w*). Een der eerſten, die hier geplaatſt werden, was Meeſter *Elbert Huik*, Prieſter en inboorling van Amſterdam, van wien verhaald wordt, dat hy; ten tyde der Hervorminge, vinnig gewoed hebbende tegen de Lutherſchen en andere zogenaamde ketters; veelen van welken, en daar onder ook *Jan Arendszoon*, die, naderhand, hier ter Stede, leerde, hy, uit Alkmaar en uit Leiden, de wyk hadt doen neemen; naderhand, met krankzinnigheid bezogt, en in 't nieuwe Dolhuis gezet werdt (*x*). Hy kwam 'er in, op den twintigſten October des jaars 1567, en overleedt 'er, op den derden May des jaars 1597; waarna hy, in de Oude Kerke, begraaven werdt (*y*). In 't jaar 1565, werden den Regenten van het Dolhuis twee beden 's jaars by de huizen toegeſtaan (*z*). En uit deeze beden, die nog plaats hebben, wordt het Huis gedeeltelyk onderhouden. Van de dagen, op welken zy ſtaan te geſchieden, wordt, des Zondags te vooren, in alle Kerken, kennis gegeven. De vaſte inkomſten van het Godshuis beliepen, in 't jaar 1570, niet meer dan vyftien guldens drie ſtuivers en vyf penningen, waar te gen wel zes honderd en vyftig guldens in 't jaar, alleen aan eetbaare waaren, werden uitgegeven, behalve dat aan 't Huis ook veel te herſtellen viel van 't gene de Lyders vernielden. De Raad vondt, derhalve, op verzoek der Regenten, geraaden, toe te ſtaan, dat het Huis, van de lyders of derzelver vrienden, zou mogen genieten, 't gene de Gaſthuizen van de zieken en ſtervende genooten (*a*). In 't Verzoekſchrift, ten deezen einde ingeleverd, noemen de Regenten zig *Regenten van het Gaſthuys der Krankſinnige menſchen binnen dezer Stede.* In 't jaar 1591, ſtondt de Vroedſchap het trekken eener Loterye toe, ten behoeve van het Krankzinnigen-Huis, 't welk, in het volgende jaar, volbragt werdt (*b*). Het trekken deezer Loterye geſchiedde, op het Rusland, op een opgeregt tooneel, ten overſtaan van eenigen uit den Raade; en duurde, nagt en dag, zonder ophouden, tot dat de Lotery uitgetrokken was. De inleg was zes ſtuivers, en de hoogſte prys een zilveren kop van zeſtig lood, en vyf honderd guldens daarboven in geld (*c*). De winſt, die van de Loterye kwam, werdt aangelegd tot verbeteringe van het gebouw, waaraan, in 't jaar 1615, het zuidelyk gedeelte, ſedert het *nieuwe Dolhuis* genaamd, getimmerd werdt. In 't jaar 1637, zyn aan het Huis, van agteren, nog dertien Huisjes geſtigt, om eene vierkante plaats, die eenen uitgang heeft in eene ſteeg, welke in de Spinhuis-dwarsſteeg uitkomt. Voorts, zyn verſcheiden' vertrekken van het Huis, in deeze eeuwe, van tyd tot tyd, merkelyk verbeterd. In 't jaar 1703, zyn, onder anderen, zes vertrekken voor Krankzinnigen getimmerd, boven de kleine galery, om de laatſtgemelde agterplaats; waarby, in laater tyd, nog twee vertrekken gevoegd zyn. Ook is de galery voor de wooning der Bedienden, in 't jaar 1764, geheel vernieuwd.

KRANKZINNIGEN-HUIS.

Het KRANKZINNIGEN-HUIS, tot welks byzondere beſchryving wy nu overgaan, ſtaat, aan de weſtzyde van den Kloveniers-burgwal, tuſſchen het Slagthuis der Ooſtindiſche Compagnie en de Spinhuisſteeg, op een gedeelte van den grond van het S. Urſulen-Klooſter, op welks overige gedeelte, het Spinhuis geſtigt is. De ingang van vooren is eene ſierlyke ſteenen Poort, boven welke, het Stads wapen, en onder het zelve, de wapens van den Stigter, *Henrik Pauluszoon Boelens*, en deszelfs Huisvrouwe, *Chriſtina Boelens*, uitgehouwen zyn. Laager leeſt men:

Beſchryving van het zelve.

Dit Godtshuys is geſticht, uyt liefde milt van aert,
En toomt de Dolheyd, die zich zelfs noch niemant ſpaert.
1562.

Het zuidelykſte gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1615, getimmerd werdt, plagt ook

(*v*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 15 *July* 1562. Handv. *bl.* 274.
(*w*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 95.
(*x*) Memor. van L. J. REAAL *by* BRANDT, I. *Deel*, *bl.* 316.
(*y*) *Uit* Aantek. *in* 't Krankzinnigen-Huis.
(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 2. 9 *Nov.* 1565. *f.* 5 *verſo.*

(*a*) Handv. *bl.* 274.
(*b*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 9 *April* 1591. *N.* 7. 13 *Aug.* 1592. Keurb. H. *f.* 21.
(*c*) *Uit de* Kaarte der Loterye, *gedrukt* 1591.

Krankzinnigen-Huis.

ook eene Poort te hebben, die, ſedert, toegemetſeld is. Boven dezelve, is het voeden der krankzinnigen, in eenige Dolhuisjes met tralien, in een ſteen, uitgehouwen: waaronder men deeze regels leeſt, welken, in 't gemeen, aan Vondel toegeſchreeven worden:

Die met krankzinnigheydt zyn begaeft
Die worden hier geſpyſt en gelaeft.

Kamers der Regenten en Regentesſen.

In 't Poortaal, binnen de Poort, is, zuidwaards, de opgang naar de Regenten-Kamer, en noordwaards, de ingang naar de Kamer der Regenteſſen, die beide, op den Kloveniers-burgwal, uitzien. In de eerſte, een net, vierkant vertrek, met een fraaijen ſchoorſteenmantel, hangt een ſierlyk Wapenbord van de Regenten. Boven den ingang der tweede, ſtaan de Wapens der tegenwoordige Regenteſſen, Anna Jacoba van Hemert, Weduwe van Mr. Gerard Kuyſten van Hoeſen, Schepen en Raad deezer Stad, Maria de Flines, Weduwe van Jan de Clercq, en Sara Amsincq, Huisvrouw van David Jacob van Eys. De ſchoorſteenmantel in 't vertrek is, met de geſneeden wapens eeniger voorgaande Regentesſen, verſierd. Ook hangt hier een Wapenbord der Regenteſſen; een geſchilderd afbeeldſel van den Stigter, Henrik Pauluszoon Boelens, en een groot ſtuk, het trekken der Loterye van 't jaar 1592, op een hoog tooneel, by avond en toortslicht, verbeeldende. Uit het Poortaal, komt men, in de groote galery, die rondsom eene langwerpig vierkante open Plaats loopt, welke, door een zomerhuis, dat de geheele breedte beſlaat, in een' Bloemtuin en een Bleekveld verdeeld is. In 't midden van den Bloemtuin, ſtaat het beeld der *Razernye*, met de handen in 't hair, op een vierkant voetſtuk, voor welks vier zyden, vier manskoppen ſtaan, uit welker gelaat, ook verſchillende ſoorten van Krankzinnigheid te leezen zyn. Langs de noord- en een klein gedeelte van de weſtzyde der galerye, ſtaan de wooningen van den Binnenvader en Binnenmoeder, de kooken, een waſchhuis, en een vertrek, daar 't brood voor 't huis gekneed en bereid wordt, waarna men 't, buiten 't Huis, laat bakken. Langs de weſt-, zuid- en ooſtzyde der galerye, zyn zeven en twintig Dolhuisjes gemetſeld, die elk met eene krebbe en heimelyk gemak voorzien zyn. Zy ſcheppen licht en lugt door een rond gat boven den ingang, en door een tweede, in het ſchuin dak der galerye. Elk huisje is, met twee zwaare deuren, geſlooten, en in de binnenſte, is eene opening, waardoor den lyderen de ſpyze en drank wordt aangereikt. De buitenſte wordt by nagt geſlooten; en ook by dage, wanneer de lyders te veel gewelds maaken. In zeer koud weder, legt men, tuſſchen deeze twee deuren, heet gemaakte ſteenen, waarvan de lyders nog eenige warmte hebben. Het Huis geeft hun, zo hunne vrienden hun niet van kleeding voorzien, een rooden duffelſen *hansop*, gelyk men 't noemt, zynde een kleed, waarvan het wambuis, de broek en de kouſſen aan elkanderen vaſt zyn. Boven de ooſtzyde der groote galerye, zyn, van ouds, drie vertrekken geweeſt, in welker plaats, voor omtrent twintig jaaren, vier anderen getimmerd zyn: waarby, onlangs, een vyfde gevoegd is. In deeze vertrekken, worden lyders geplaatſt, die, in 't Huis beſteed zynde, niet, dan met byzonder verlof der Regenten, mogen gezien worden. Boven de kleine galery, uit dertien Huisjes beſtaande, zyn nog agt vertrekken; doch hier worden, zo wel boven als beneden, de zwaarſte lyders gezet. Dus zyn 'er in alles thans drie en vyftig huisjes en bovenvertrekken voor krankzinnigen: eenigen van welken egter, nu en dan, tot ander gebruik dienen.

Krankzinnigen-Huis.

Ten einde van de noordzyde der groote galerye, ſtaan de ſtigting en vergrootingen van 't gebouw, met gulden letters, in zwarten toetsſteen, in deezer voege, aangetekend:

Godt ſy Lof prys ende eer!

Anno 1562. *Is deſe plaets, tot behoef van de kranckſinnighen, Godt ende den armen toeghe-eygent van de Ed. Henrick Pauwelſ. Boelenſen, die welcke eerſte Fondatuer was van deſen Huyſe ende de Stichter van* XI. *Dolhuyskens.*

Anno 1591. *Is tot handhavinghe van ſoo Godtsvruchtighe ende pryſelicke inſtellinghe, een publycke Loterye opgheregt, waer door 't ſelfde grootelicks verryckt is, ende toeghenomen heeft.*

Onder Regenten

Hendrik Verwer.
Claas Jacobz.
en
Hendrik Buyck.

Anno 1615. *Is 't getal van de Dolhuyskens tot* XXXI. *toe vermeerdert, de wooninghen met de Galderyen herbout, ende met blauwe ſteen verheerlykt, ende alles ten aanſien van fraeyheyt ende timmeragie merckelicken verbetert, als Regenten van deſen huyſe waeren:*

Krankzinnigen-Huis.

JAN HENDRICKZ SOOP.
PIETER SYMONSZ VAN DER SCHELLINGEN.
ende
SYMON JANSZ FORTUYN.
Danckt ende denckt.

Zuidwaards van dit opſchrift, boven den ingang naar de weſtzyde der groote galerye, ſtaan de wapens der tegenwoordige Regenten, JACOB WILLEM DE FAMARS, ABRAHAM HARTMAN, JAN VAN ME'KEREN en JAN WYBRANT FLEON, onder welker opzigt, deeze galery geheellyk vernieuwd is. En boven den ingang naar de ooſtzyde dier galerye, leeſt men deeze regels van VONDEL (*d*):

Tree zagt, en wandelt onbeſchroomt,
Hier wordt de Razerny getoomt.

In 't begin van Juny des jaars 1765, waren 'er, in alles, een en dertig krankzinnigen in dit Godshuis.

Beſtiering. De beſtiering van het Krankzinnigen-Huis ſtaat, tegenwoordig, aan vier REGENTEN en drie REGENTESSEN of BUITENMOEDERS. De Regenten hebben eenen *Boekhouder* ten hunnen dienſte. De Bedienden van 't Huis zyn een *Binnenvader* en *Binnenmoeder*, een' *Naaiſter*, twee knegts en twee dienſtmaagden. De Regenten vergaderen, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, ten vyf uuren. De Regenteſſen komen, gewoonlyk, des Donderdags, na den middag, byeen; doch niet ſtiptelyk alle weeken.

Inkomſten. De inkomſten van het Krankzinnigen-Huis zyn, ſedert de eerſte opregting, merkelyk toegenomen, en beſtaan thans, voornaamlyk, in de huuren van eenige Huizen, en in de Renten van eenige Lands-Obligatien. Ook behoudt het Huis nog, ſedert het jaar 1565, de twee jaarlykſche Beden, die, in de eerſte week na S. Jan in den zomer, en in de eerſte week na nieuw Jaar, des Dingsdags, aan de oude, en des Woendags, aan de nieuwe zyde, met de ſchaal, worden opgehaald. De luiden, die dit Liefdewerk verrigten, worden door de Regenten verkooren.

Buitengewoone maaltyden. In 't jaar 1582, heeft *Magteld Schaap* eene rente van zeven guldens tien ſtuivers 's jaars aan het Dolhuis gemaakt, tot drie jaarlykſche maaltyden, voor de Krankzinnigen (*e*). Doch tegenwoordig worden 'er, jaarlyks, vyf buitengewoone maaltyden aan de lyders gegeven, beſtaande uit ſchaapenbouten, met een ſtuivers broodje voor elk, en beſt bier toe, behalve nog eene maaltyd van wafelen en oliekoeken, in 't midden der vasten. Ook krygen de lyders, om de drie maanden, elk een driegroots zoete koek. De gewoonlyke ſchaforde is, *'s Zondags* 's middags, gort, en 's Zomers, gerookt, en 's Winters, geſprengd vleeſch toe. 's Avonds, ſchaft men bierenbrood. *'s Maandags*, wordt 'er, 's middags, groene erweten met lang nat, en vleeſch toe, en 's avonds, karnemelk met gepelde garſt opgediſcht. *'s Dingsdags* en *'s Woensdags*, wordt 'er, 's middags, groente, fruit, en 't gene de tyd verders geeft, en worſt of ſpek toe geſchaft: byzonderlyk, ook viſch, pannekoeken, en, in den ſlagttyd, twee maalen, gort- en bloedbeulingen. 's Dingsdags 's avonds ſchaft men zoetemelk met gort, en 's Woensdags 's avonds, bierenbrood. *'s Donderdags*, 's middags, wordt 'er graauwe erweten, en vleeſch toe, en 's avonds zoetemelk met gort opgediſcht. *'s Vrydags* 's middags, ſchaft men, 's Zomers, vleeſchnat van kalfs- en lamsvleeſch, en 's Winters, geſprengd vleeſch met appelen. 's Avonds, wordt 'er karnemelk met gort gegeten. *'s Saturdags*, wordt 'er, 's middags, beurtelings, witteboonen, en een boterham toe, of ſtokviſch, en 's avonds ryſtenbry geſchaft. By de Avondmaaltyden, worden twee ſneeden brood, een met boter, en een met kaas voor elk gegeven. De lyders ontbyten niet: doch de middagmaaltyd wordt, ten tien uuren 's morgens, gehouden. De vertrekken of huisjes der lyderen worden, ſtiptelyk, alle weeken, ſchoon gemaakt. De mans worden, om 't vierdendeel jaars, geſchooren, wanneer hun en den vrouwen ook de nagels aan handen en voeten gekort worden.

Gewoonlyke ſchaforde.

Op den vierden Maart des jaars 1734, heeft het Krankzinnigen-Huis ook Octroi van 's Lands Staaten verworven, om alleen erfgenaam te zyn van zulken, die, in het zelve, onderhouden, en, zonder kinderen, of verdere afkomelingen na te laaten, overleeden waren, mids zulks bepaald bleeve tot zulken, die, op koſten van het Huis, onderhouden waren geweeſt (*f*). Men ontvangt, in het Krankzinnigen-Huis, ook zulken, die, door andere Godshuizen, onderhouden geweeſt zyn; doch zulks geſchiedt niet, dan na dat men, wegens het onderhoud derzelven, met de Regenten, overeengekomen is (*g*). De Nederduitſche Gereformeerde Diaconie betaalt, tot onderhoud der lyderen, die zy, in 't Krankzinnigen-Huis en in 't Peſthuis, beſteedt, volgens eene overeenkomſt van den jaare 1748, zo veel als dezelven, jaarlyks, van haar plag-

ten

(*d*) Poëzy II. *Deel*, *bl.* 308.
(*e*) DAPPER *bl.* 437.
(*f*) Handv. *bl.* 274.
(*g*) Reſol. van Regeer. en Oud-Burgem. *Ir.* C. 30 *July* 1745. *f.* 122 *verſo*.

Krankzinnigen-Huis. Naamlyst der Regenten.

ten te trekken; 't welk, wat laater, op den vaſten prys van een gulden tien ſtuivers in de veertien dagen, geſteld is (*h*).

Zie hier eene Naamlyſt der Regenten van dit Godshuis.

1574. Gerrit Jansz. Delft.
1574. Harmen Hendriksz.
1578. Jan Hendriksz. Stock.
1578. Claas Jacobsz.
1578. Arent Brouwer.
1578. Cornelis Jansz. Kies.
1578. Hendrik Buyk.
1578. Reinier van Heemskerk.
1578. Gerrit Wolfertsz.
1611. Symon Jansz. Fortuyn.
1611. Jan Hendriksz. Soop.
1611. Pieter van der Schelling.
1617. Pieter Elias.
1619. Rombout Jacobsz.
1625. Pieter Jansz. Blauwehaan.
1638. Reyer Pietersz. Elias.
1640. Seger Uytenbogaart.
1653. Hendrik Reaal Reiniersz.
1654. Jacob Rotgans.
1663. Pieter Cloeck.
1664. Pieter van der Graft.
1664. Salomon Sweers.
1670. Nanning Cloeck.
1672. Iſaak van Buuren.
1672. Volkquin Monma.
1674. Willem van Erpecum.
1679. Jan Everwyn Glimmer.
1680. Mr. Jan Colyn Thovion.
1681. Jan van Duinen.
1686. Joris de Waart.
1689. Lucas Trip.
1690. Abraham de Riemer.
1694. Mr. Jacobus Trip.
1698. Gabriel Eyghels.
1700. Samuel Weymer.
1706. Dirk van der Meer.
1707. Mr. Jan Ryſer.
1712. Leonard van Hoeſen.
1713. Jacob Kick.
1715. Gerrit van Ruſter.
1719. Mr. Hendrik Amelis de Dieu.
1719. Mr. Dirk van de Perre.
1724. Jooſt Weſterveen.
1728. Pieter van Spykershof.
1736. Hendrik Reinier Brouerius van Nidek.
1742. Jacob Willem de Famars.
1743. Nicolaas Wiltens.
1745. Abraham Hartman.
1748. Jan Middelman.
1748. Balthaſar Nolthenius.
1756. Jan van Mékeren.
1756. Jan Wybrant Fleon.

(*h*) Reſol. *als vooren 29 January, 31 July 1748. f.* 138 *verſo*, 140 *verſo.*

X.

LEPROOZEN-HUIS.

Beſchryving van het Leproozen-Huis.

Het Leproozen-Huis, een van de oudſte Geſtigten der Stad, ſtaat tuſſchen de S. Antonis-Breêſtraat en Houtgraft, aan een Plein, tegen over de Synagoge der Portugeeſche Jooden.

Oudheid.

By zyne eerſte opregting, in of omtrent den jaare 1402; welke tyd ons gebleeken is, uit eenen Schepenen-brief van den vyftienden Maart des gemelden jaars, waarin, men leeſt, dat het, toen, *geordineert ende ghemaect* was, droeg het den naam van *S. Nicolaas-* en *S. Antonis-Gaſthuis*. In eenen Giftbrief van Hertoge Willem van Beijeren van den jaare 1415, waar van, terſtond, nader, heet het het *Hospitaal van onſe Vrouwe en Synte Nycolaas*. Het ſtondt, ten dien tyde, gelyk wy, elders (*i*), reeds hebben aangemerkt, en nog lang daarna, buiten de Stad, aan den binnenkant van den Zeedyk, naar den Amſtel toe. Het hadt ook eene Kapel, van welke, in Schepenen-Brieven van de jaaren 1417, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428 en anderen, uitdrukkelyk, gewaagd wordt. En 't was deeze Kapel, die, op den zes en twintigſten Auguſtus des jaars 1566, aan de Gereformeerden, onder den naam van *der zieken Kerk*, by ſlegt weder, werdt afgeſtaan (*k*). Het Huis ſchynt eerſt, omtrent eene eeuw lang, geſchikt geweeſt te zyn, tot een Gaſt- en Proveniers-huis. Doch voor den jaare 1500, werden de Leproozen, uit het S. Joris- of S. Juriaans-Gaſthuis, in het zelve, overgebragt (*l*). Op 't S. Joris-Hof, beruſt een Teſtament van *Katharyn Foppens Dogter* van den zesden May des jaars 1491, waarin zes Ryns guldens eens, aan het Leproozen-Huis, buiten de S. Antonis-Poort by Amſterdam [*Domui Leproſorum extra portam Sancti Anthonii, prope Amſterdamum*] gemaakt worden. Gevolgelyk, moeten de Leproozen toen reeds in het zelve geplaatſt geweeſt zyn. Van toen af, kreeg het den naam van *Leproozen-huis*, dien ik ook vermeld vind, in eenen Schepenen-Brief van den jaare 1504; waar by een ſtuk Lands opgedraagen wordt aan *de arme miſerabele Leproſen, tot Sinte Anthony.*

Ouder Leproozen-Huis alhier.

De *Leproſye*, of *Lazarye*, gelyk deeze kwaal ook genoemd werdt, naar *Lazarus*, die, in de gelykenis van den ryken man, voorkomt, als vol zweeren, en dien men, in laater' tyd, met *Lazarus*, den Broeder van Maria en Martha, verward, en tot een' Heilig gemaakt heeft, wordt, van ſommigen, niet

(*i*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 29.
(*k*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 204.
(*l*) Anonym. *ac calc.* FONTANI *p.* 5.

LEPROOZEN-HUIS.

niet zonder grond, aangemerkt, als eene vrugt der Kruisvaarten naar het Heilige Land (*m*). Immers, zy is, na den ongelukkigen uitflag deezer bygeloovige togten, in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuwe, hier te Lande, eerft gemeen geworden. De kwaal, die nu, miffchien, in deeze geweften, in 't geheel niet, of weinig meer gevonden wordt, was zo befmettelyk en afchuwelyk, dat de Huizen, in welken de lyders geplaatft en genezen werden, byna overal, buiten de Steden, werden opgeregt. Het eerfte Leproozen-huis, welk hier, nog voor het einde der veertiende eeuwe, geftigt werdt, ftondt *buiten der Poorten van Amftelredamme*, ter plaatfe, daar nu het Kiftenmaakers-Pand is (*n*). En toen, omtrent eene eeuw laater, de zieken, van daar, in het tegenwoordige Leproozen-huis, werden overgebragt; ftondt het zelve nog veel verder buiten de Stad, fchoon de ziekte, toen reeds, veel zeldzaamer geworden was, en veel van haare natuur en befmettelykheid verlooren hadt. Men was 'er egter, in 't jaar 1532, nog zo afkeerig van, dat, by eene Keure van den vyf en twintigften July des gemelden jaars, bevolen werdt, dat geene Leproozen in de Stad zouden hebben te vernagten, of met de klep te gaan bidden; maar zig, buiten dezelve, *ten huyfe van de Leproofen*, onthouden (*o*). Doch toen, na 't jaar 1593, de Stad zo verre werdt uitgelegd, dat het Leproozen-huis binnen de wallen getrokken werdt, en de *Leproosvaders* verklaarden, geen vermogen te hebben, om het Leproozen-huis te verplaatfen, gelyk hun, van Stads wege, gevergd was, maakte men geene zwaarigheid, om het te laaten ftaan, daar het ftondt (*p*), en daar het, tot heden toe, gebleeven is. Het Huis dient, tegenwoordig, zeldzaam, tot het einde, waartoe het, na dat de Leproozen, uit het S. Joris-Gafthuis, in het zelve waren overgebragt, gefchikt werdt. Het ftrekt nu, behalve tot een Proveniers-Huis, ook tot een Gafthuis voor fimpelen of onnozelen, en is, na zyne eerfte opregting, dikwils, vertimmerd. In 't jaar 1609, werdt 'er een geheel nieuw gebouw aangevoegd. In 't jaar 1640, zyn 'er verfcheiden' vertrekken by gebouwd, en, nog in deeze eeuwe, en onlangs, is het Huis, in verfcheiden' opzigten, zeer veel verbeterd.

Befchryving van 't tegenwoordige LEPROOZEN-HUIS.

Het Leproozen-Huis ftondt, voor deezen, tuffchen de Stad en de buurt Oetenwaal, binnenwaards tegen den S. Antonis- of Zeedyk, en was, met eenen hoogen muur en graft, die met den Amftel gemeen lag, omvangen. De Kapel ftondt, gelyk uit de Kaart van CORNELIS ANTONISZOONTE zien is, digt tegen den dyk; doch werdt, in 't jaar 1609, nevens den ringmuur, afgebroken, en de plaats bezet met agt burgerwooningen onder vier Vlaamfche gevels, die nog in wezen; doch, in 't jaar 1755, herbouwd zyn. De tuin van 't Huis, naar den Amftel, werdt, vervolgens, ook tot ander gebruik gefchikt. De tegenwoordige Voorpoort fchynt ook, in 't jaar 1609, gemaakt te zyn. Boven dezelve, ziet men twee Leproozen, een' man en eene vrouw, konftiglyk, in fteen uitgehouwen. Pas binnen den ingang, ten noorden, heeft de Poortier zyne wooning. Voorts, komt men, op eene ruime Binnenplaats, met boomen bezet. De meefte wooningen der Provenieren hebben haare ingangen, langs deeze Binnenplaats. De zuidelyke vleugel van 't gebouw rondsom deeze Plaats is, in 't jaar 1735, van nieuws, opgehaald: waaraan, volgens twee opfchriften in den zelven, *Arnoud Noël* en *Pieter Arnold Bert*, Neeven van twee dienende Regenten, de eerfte fteenen gelegd hebben. De weftelyke vleugel is, in 't jaar 1764, en de ooftelyke, in 't jaar 1765, veel verbeterd. In 't zuidweften, is de opgang naar de *Kamer der Regenten*, een fraai en ruim vierkant vertrek, verfierd met zeven Schilderftukken, waarin eenige oude en laatere Regenten, naar 't leeven, zyn afgebeeld. Onder dezelven, munt uit een ftuk van *Ferdinand Bol*. Wyders, zyn 'er twee ftukken van *Arnoldus Boonen*, in de jaaren 1714 en 1729 gedaan (*q*), en twee van *Quinkhard* en *van der Myn*. Het nieuwfte, welk voor den fchoorfteenmantel ftaat, is, door *Tibout Regters*, in 't jaar 1761, gefchilderd, en vertoont de Regenten *Frans van Kerchem*, *Matthys Ooffer*, *Willem Hendrik Nolthenius* en *Johannes Luycx*. Het zolderftuk van dit vertrek is, konftiglyk, door den vermaarden *Gerard de Laireffe*, befchilderd, met de zorg voor de Leproozen en Onnozelen. Men ziet 'er ook een' S. Antoni, die, op meer plaatfen, in 't huis afgebeeld is. In een Poortaal voor de Regenten-Kamer, hangen ook twee oude afbeeldfels van Regenten. In een Spreekvertrek by dezelve, nog een. Ook hangt, in 't Poortaal, de gefchiedenis van Naäman den Syrier, konftiglyk, door *Ferdinand Bol*, gefchilderd. En in 't Spreekvertrek, eene fraaije fchildery, in 't jaar 1633 gedaan, verbeeldende het optrekken der Gilden en der Leproozen, op Koppermaandag en

LEPROOZEN-HUIS.

BINNENPLAATS.

REGENTEN-KAMER.

(*m*) Eſprit des Loix *Tom.* II. *p.* 16. VELLY Hiſt. de France *Tom.* IV. *p.* 61, 62.
(*n*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 29.
(*o*) Keurb. D. *f.* 132 *verſo*.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$. 22 *April* 1596, *f.* 126 *verſo*.
(*q*) VAN GOOL Nieuwe Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 301, 303. II. *Deel*, *bl.* 132.

H. de Beyer ad viv. del. 1765.

S. Fokke fecit.

HET LEPROOZEN-HUIS,

Van de Binnenplaats te zien.

Leproozen-Huis.

en Dingsdag, voor het oude Stadhuis, met ſleeden, trommen, pypen, kranſen en andere ſieraaden. De Leproozen plagten, op die dagen, aalmoeſſen op te haalen door de Stad, en werden, den eerſten dag, in 't Gaſthuis, en den tweeden, in 't Burger-Weeshuis, op het middagmaal, onthaald. Doch dit omgaan is, met het jaar 1604, opgehouden. Ook is *Adriaan van Nieuwland*, wiens naam op het ſtuk, waarvan wy ſpreeken, geſteld is, volgens Houbraken (*r*), reeds in 't jaar 1601, overleeden: waaruit volgen zou, dat hy 't niet; immers niet in 't jaar 1633, geſchilderd heeft. Weſtwaards, tegen 't gebouw, waarvan wy ſpreeken, legt een nette tuin, langs welken de Eetzaal voor de Proveniers, de wooning voor den Binnenvader en Binnenmoeder der zelven, de Bakkery en de Kookens gebouwd zyn. In 't noordweſten, is de Kamer der Regenteſſen. Zy heeft een aangenaam uitzigt over den tuin. In dezelve, hangen twee ſtukken, waar in eenige oude Regenteſſen verbeeld zyn. De tuin heeft eenen kleinen uitgang, in de Lazarus-ſteeg. In 't zuidelyke gedeelte van 't gebouw, heeft men twee groote vertrekken, alwaar de ſimpele mans- en vrouwsperſoonen, elke kunne afzonderlyk, hun gewoonlyk verblyf hebben. Boven deeze vertrekken, zyn Proveniers-Kamers, en hooger Koorenzolders. Agter de gemelde vertrekken, is eene Plaats, aan welke, het Verbandhuis uitkomt, waar, ſomtyds, nog Leproozen genezen worden. Ook zyn hier nog eenige vertrekken voor onnozelen. *De Laireſſe* heeft eenige fraaije tekeningen gemaakt van het Leproozen-Huis en het gene 'er in verrigt wordt; welken gevoegd zyn, in een keurlyk Wapenboek der Regenten, dat, in de Regenten-Kamer, bewaard wordt. Uit het Leproozen-huis, is, op den agtſten January des jaars 1698, begraaven een ſimpel vrouwsperſoon, *Annetje Viſſer*, en, om dat zy een zeer klein hoofd hadt, in 't gemeen, *Annetje met het kleine hoofdje* genaamd. Zy is agt en negentig jaaren oud geworden, en hadt altoos in den mond de woorden, *God zayt, moet niet ſteelen.*

Regenteſſen-Kamer.

Vertrekken voor de onnozelen.

Getal der zelven en der Proveniers.

Tegenwoordig, [op den eerſten Juny des jaars 1765], zyn 'er een en twintig onnozelen, in 't Leproozen-huis, zes mans- en vyftien vrouwsperſoonen. 't Getal der Provenieren beloopt veertig, tien mans-, en dertig vrouwsperſoonen, en juiſt zo veele wooningen zyn 'er maar voor Proveniers geſchikt, te weeten, twaalf huizen, van welken 'er negen op de Plaats, en drie op het Plein uitzien, en agt en twintig kamers, van welken 'er tien haar uitzigt hebben op de ſtraat. Aan eenige Proveniers, die, tegenwoordig, zes in getal zyn, is toegeſtaan, elk eene Dienſtmaagd te mogen houden; mids zy, daar voor, afzonderlyk, betaalen.

Leproozen-Huis.

De maaltyd der Provenieren begint, 's middags, ten half twaalf, en 's avonds, ten half agt uuren; tegen welken tyd, elk zig, op 't luiden van 't ſchaf klokje, in de eetzaal, vervoegen moet. De maaltyd duurt telkens een uur. Ten tien uuren, des avonds, wordt de Poort geſlooten. En na dien tyd wordt 'er geen Provenier binnen gelaaten. Niemant mag eenige ſpys of drank met zig naar zyne wooning neemen, veel min buitens huis brengen, of doen brengen, op verbeurte van de tafel voor zes weeken; en van vier Ducatons, daar en boven, of zwaarder of ligter ſtraffe, naar het goedvinden der Regenten. Dronkenſchap, vloeken, ſchelden en diergelyk misdryf wordt ook, met korter of langer van de tafel te blyven, en met een, twee of drie Ducatons, zo iemant 'er eens, twee- of driemaalen toe vervalt, geboet. Geen Provenier mag iemant in zyne wooning laaten vernagten, zonder uitdrukkelyk verlof der Regenten (*s*).

Orde voor de Proveniers.

Het bewind van 't Leproozen-huis ſtaat aan *vier* Regenten en *drie* Regenteſſen, die, even als die van andere Godshuizen, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld. De Regenten vergaderen, gewoonlyk, alle weeken, des Woensdags na den middag. De Regenteſſen komen ook, doorgaands, weekelyks, op Woensdag na den middag, byeen; wanneer ook, ten half vier uuren, door eenen Krankbezoeker, voor de Gereformeerde Proveniers, en voor zulke onnozelen, die, daartoe, eenigszins in ſtaat zyn, een rede over den Catechismus gedaan wordt: by welk onderwys, ook aanhoorders van buiten 's huis worden toegelaaten. Men is, met deeze onderwyzingen, begonnen, op den zes en twintigſten Juny des jaars 1754, hebbende Vrouwe Petronella Calkoen, Weduwe van den Heere Jean de la Fontaine, en Regenteſſe van dit Godshuis, volgens haaren uiterſten wil, vier duizend guldens aan de Regenteſſen doen ter hand ſtellen, om, uit de inkomſten van dezelven, zeventig of tagtig guldens 's jaars, aan eenen Krankbezoeker, die deeze onderwyzingen doen, en de zieken in 't huis, geduuriglyk, bezoeken en aanſpreeken moet, toe te leggen; en het overige te beſteeden, aan eene of twee jaarlykſche maaltyden van warme gebraaden bouten

Beſtieering.

(*r*) I. *Deel, bl.* 43.

(*s*) *Vit de* Ordonnantie voor de Proveniers, *in 't* Leproozen-Huis.

LEPROOZEN-HUIS. Bedienden.

ten en Rotterdammer bier, voor de onnozelen.

De Regenten ſtellen eenen *Boekhouder* aan, die de inkomſten en uitgaaven van 't Huis in 't Grootboek overbrengt. Voorts, zyn 'er een Binnenvader, eene Binnenmoeder over de Proveniers, eene Binnenmoeder over de onnozelen, een Poortier en agt dienſtmaagden. De Regenten hebben ook, op een jaarlykſch *Honorarium*, een' Doctor en een' Chirurgyn van 't Huis aangeſteld.

Keuren, omtrent de Leproozen.

De Leproozen, die, oudtyds, in het Huis, werden ingenomen, moeſten, ten minſte drie jaaren, binnen de vryheid van Amſterdam, gewoond hebben, eer zy van Lazarye overvallen waren. Voorts, werden 'er, voormaals, ook vreemde Leproozen geherbergd; doch niet langer, dan een' of twee nagten. De Leproozen, die zig, binnens huis, in de egt begaven, werden ter deure uit gezet. In 't Huis, plagten ook zulken, die voorgaven, met Lazarye beſmet te zyn, geſchouwd te worden, waarvoor zy een vierde van een' Engelſchen nobel betaalden, de helft, ten behoeve van het Huis, en de wederhelft, ten behoeve van den ſchouwer (*t*). Doch ſedert het verminderen of verdwynen deezer ziekte, in den aanvang der voorgaande eeuwe, geſchiedt de ſchouw op dezelve, in Holland, genoegzaam eeniglyk, in gevolge van een Graaflyk Privilegie, in of voor het jaar 1413 gegeven (*u*), in het Leproozen-Huis buiten Haarlem; waar egter, volgens eene Ordonnantie van Stadhouder en Raaden over Holland, Zeeland en Friesland van den dertienden October des jaars 1586 (*v*), niemant geſchouwd mag worden, dan die, in Holland, Zeeland, of Weſtfriesland, woonagtig is: waarvan zy bewys toonen moeten van de Steden of Plaatſen, daar zy woonen. Burgemeeſteren van Amſterdam verleenen, nog tegenwoordig, van tyd tot tyd, brieven van voorſchryving aan 't Leproozen-Huis by Haarlem, voor zulken hunner ingezetenen, die voorgeeven, met Leprozye beſmet te zyn; met verzoek, dat dezelven, op die kwaale, geſchouwd, en met bewys van de bevindtenis voorzien mogen worden (*w*): waar na zy, vuil geſchouwd zynde, gemeenlyk, hier en elders, met eene klep, waarop het wapen van Haarlem gebrand is, loopen bedelen. Sedert veele jaaren worden zulken, die geagt worden met Lazarye beſmet te zyn, niet meer in 't Leproozen-Huis gehuisveſt; ſchoon zy 'er nog wel genezen worden.

Schouw der Leproozen te Haarlem.

Doch in 't jaar 1706, zyn Regenten nog gelaſt, een kind, welk men oordeelde deeze kwaale te hebben, in te neemen, en te geneezen (*x*). En Burgemeeſteren hebben, laatſtelyk, op den tweeden May des jaars 1764, toegeſtaan „ dat „ kinderen, die op de Stads Schoolen gingen, „ en bevonden werden, met Leproſye," zo als men het thans noemt „ beſmet te zyn, in „ het Leproozen-Huis, zouden genezen wor„ den." Ondertuſſchen, oordeelen de Regenten, uit de beſcheiden, met welken, zulke kinderen aan 't Leproozen-huis gebragt worden, of zy tot het zelve behooren. Wyders, heeft men 'er, doorgaands, onnozelen in geplaatſt. Eindelyk, dient het Huis tot een Proveniershuis, gelyk het, reeds in de vyftiende eeuwe, geweeſt is (*y*); en waartoe het ook, op den een en twintigſten January des jaars 1697, door Burgemeeſteren en Oud-Burgemeeſteren, bevoegd is verklaard (*z*), zynde den Prys, tot welken, het Leproozenhuis Proveniers mag inneemen, ten zelfden tyde, door haare Edele Groot-Agtbaarheden, geregeld naar den ouderdom der Provenieren. Volgens deeze ſchikking, betaalt iemant van

LEPROOZEN-HUIS.

45	jaaren	3859 guldens.
46	- - -	3776 - - -
47	- - -	3694 - - -
48	- - -	3611 - - -
49	- - -	3525 - - -
50	- - -	3446 - - -
51	- - -	3364 - - -
52	- - -	3274 - - -
53	- - -	3184 - - -
54	- - -	3094 - - -
55	- - -	3004 - - -
56	- - -	2914 - - -
57	- - -	2824 - - -
58	- - -	2734 - - -
59	- - -	2644 - - -
60	- - -	2554 - - -
61	- - -	2464 - - -
62	- - -	2374 - - -
63	- - -	2284 - - -
64	- - -	2194 - - -
65	- - -	2104 - - -
66	- - -	2014 - - -
67	- - -	1924 - - -
68	- - -	1834 - - -
69	- - -	1744 - - -
70 en daar boven		1654 - - -

De Proveniers genieten, hier voor, boven de inwooning, goede ſpys en drank, vuur en licht. Ook worden zy bewaſſchen, en, door den

(*t*) Handv. *bl.* 270.
(*u*) *Zie* Privil. van Haarl. *bl.* 69.
(*v*) *Zie* Privil. van Haarl. *bl.* 350.
(*w*) Compoſtboek *f.* 1. Stads Miſſiven-Boeken N. XXIX. *f.* 76 & *paſſim.*
(*x*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 59.
(*y*) *Zie een* oud Renteboekje, *beruſtende in 't Leproozen-Huis* en I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 103.
(*z*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 21 *Jan.* 1697.

Leproozen-Huis.

den Doctor, Chirurgyn en Apotheker van 't Huis, bediend.

In 't jaar 1751, werdt wel, ten behoeve van het S. Joris-Hof, by Thesaurieren, goedgevonden, dat het Leproozen-Huis geene Proveniers meer zou inneemen. Doch de onderstand, dien het Huis toen van de Stad noodig hadt, wies zo zeer aan, dat men het, sedert, wederom heeft toegelaaten. De Regenten brengen de kostpenningen, of 't gene zy beleggen konnen, ter Thesaurie, die 'er hun den gewoonlyken Intrest van betaalt.

Inkomsten van het Huis.

De inkomsten van 't Leproozen-Huis bestaan, voornaamlyk, uit de voordeelen, die de Proveniers aanbrengen, en daarenboven, uit de intresten van eenige Lands Obligatien, en uit de huuren van eenige huizen en Landeryen. Onder anderen, bezit het Huis eenige Landeryen in de Outewaaler-Polder buiten de Muider-Poort, uit hoofde van welken, de oudste Regent van 't Huis, zynde thans Matthys Oosterr, door Burgemeesteren, tot Heemraad van deeze Polder wordt verkooren (*a*). Het Leproozen-Huis heeft ook een gedeelte gebouwd van de huizen, die, omtrent het jaar 1672, in de nieuwe uitlegging der Stad, in de tweede en derde Weteringsdwarsstraat, en in de Noorderstraat, getimmerd werden; waartoe het eene aanzienlyke somme, tot vier ten honderd, hadt moeten opneemen. Doch deeze Intrest werdt, al in 't jaar 1681, op drie en een half ten honderd verminderd (*b*), en de hoofdsom is, sedert, afgeloft. De huizen, die weinig voordeel gaven, zyn, ten getale van zeventig en éene Loots, sedert het jaar 1754, allen verkogt. In 't jaar 1579, nam het Leproozen-Huis het Klooster van S. Maria-Magdalena in Grimnesse, met alle deszelfs goederen, naar zig, beloovende, daartegen, agthonderd en vyftig guldens, jaarlyks, tot onderhoud van den Pater en de Nonnen, te zullen uitkeeren (*c*). Uit hoofde der Overeenkomste, deswege gemaakt, bezit het Leproozen-Huis, nog tegenwoordig, eenige huizen in de Nes, en onder anderen, het bekende Logement, *de Stad Lions*. Het Leproozen-Huis plagt ook in eigendom te bezitten de Oude Stads Herberg aan den Y-kant, die de Stad, in 't jaar 1666, aan het Huis hadt overgegeven, tegen eenige huizen en Landeryen in Outewaal, welken, met de jongste Vergrooting, binnen de wallen getrokken waren. Doch alzo de herberg, zeer bouwvallig geworden zynde, ten minste zestien duizend guldens van hertimmeren zou hebben moeten kosten, besloot men, in 't jaar 1755, den opstal, tot eene afbreuk, te verkoopen, voor twee duizend zes honderd agt en twintig guldens, en het erf aan de Stad te laaten. De oudste bekende bezitting van het Leproozen-Huis is de visschery in de Waalen, tusschen de Stad en Ypesloot, die, door Hertoge Willem van Beijeren, op den zeven en twintigsten September des jaars 1415, aan het zelve, voor vyf ponden 's jaars, in eeuwige erfpagt, geschonken was (*d*). Het regt tot deeze Visschery, welke zig, in 't Y, van den Montelbaans-burgwal, of eigenlyk van de S. Antonissluis tot aan de sluis by Jaap-Hannes, en daar, tot op zeventig roeden van de laatstgemelde sluis, Y-waards (*e*), of van de S. Antonis-sluis, tot halfwege het Y, uitstrekt, wordt nog, van tyd tot tyd, door het Leproozen-Huis, verhuurd, doorgaands, van dertig tot vyftig guldens en een zoode visch 's jaars, mids de Regenten vryheid houden, om zelven, in dit water, te visschen. Een gedeelte van het water, tot deeze Visschery behoorende, en zig van Oostenburg tot aan den Paardenhoek uitstrekkende, draagt, als het Leproozen-Huis toekomende, sedert lang, en nog tegenwoordig, den naam van het *Zieken-water*: welke naam ook wel aan de gantsche visschery gegeven wordt. Op den agttienden Maart des jaars 1682, is ook aan het Leproozen-Huis geschonken de helft van het voordeel, welk het Vrouwen-Tugthuis of Spinhuis alleen plagt te trekken, van de geoorlofde spelen, en vreemdigheden, die, binnen de Stad of derzelver Vryheid, vertoond worden (*f*). Doch de collecte, die het Huis, na het Oude-zyds-Huiszitten-Huis, onder de Predikatie in de Oude-Kerke, plagt te hebben, is, sedert het jaar 1604, opgehouden.

Leproozen-Huis.

Wy voegen, ten besluite, hier by de naamen der Regenten van het Leproozen-Huis, zo ver dezelven nog voor handen zyn:

Naamlyst der Regenten.

1511. Jan Lambertsz. Vyg.
1511. Claas Hillebrantsz.
1511. Claas Bicker.
1511. Frans Hendriksz. Ruys, *in de Wildeman.*
1512. Pieter Bouwes.
1513. Michiel Jansz. *in de Sterre.*
1513. Claas Garst.
1514. Jan Lambertsz. Goetdern.
1514. Claas Jacobsz. Paradys.
1515. Jacob van Colen.
1517. Gys Taamsz.
1519. Harmen Matthysz.

1519.

(*a*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 267.
(*b*) Resol. Vroedsch. *Lr.* O. 4 *Sept.* 1681. *f.* 49.
(*c*) Accoord *en* Afstand *van den* 14 *July* 1579. *in de* Bylaagen, *Lr.* A. *N.* 1. *en* 2.
(*d*) Handv. *bl.* 273.
(*e*) Resol. der Gecomm. van Hoofd-Ingelanden ter Nieuwer Amstel *van* 23 *May* 1671.
(*f*) Handv. *bl.* 274.

LEPROOZEN-HUIS.

1519. Egbert Gerbrandsz.
1519. Volkert de Snyder.
1519. Arent Jan Berensz.
1519. Gysbert Fredriksz.
1519. Symon Gouffart.
1519. Pieter van Neck.
1520. Jacob Lambertſe.
1521. Pieter Fredriksz.
1521. Jonge Claas Koek.
1522. Gerrit Pancras.
1522. Cornelis Brunt.
1522. Claas Meeuws.
1523. Robert Harmansz.
1524. Jacob Huyg.
1525. Weſſel Lantſinck Brouwer.
1525. Symon of Heyman Janſz. Harius.
1526. Claas Claasz. Wynkoop.
1567. Claas Pietersz.
1567. Cornelis Willemsz.
1567. Jacob Fransz. Zaal.
1567. Reyer Gerritsz.
1568. Jan Jacobsz. Viſſcher.
1568. Marten Symonsz. Schuytjen.
1572. Otto Symonsz.
1575. Claas Florisz. van Alkemade.
1578. Jacob Hendriksz. Bas.
1578. Pieter Cornelisz. Boom.
1578. Jan Cornelisz. Verhel.
1579. Hendrik Haalken.
1581. Pieter Bicker Brouwer.
1581. Cornelis de Vlaming.
1583. Jan Ysbrantsz. Blauwehulk.
1583. Gillis Jansz. Valckenier.
1586. Siewerd Sem.
1592. Adriaan du Gardyn.
1595. Hendrik van Bronkhorſt.
1597. Roeter Ernſt.
1607. Ernſt Roeters.
1614. Dirk Vlack.
1625. Jacob Willemsz. Hooft.
1625. Mr. Hendrik Koppit.
1627. Auguſtyn Uyttenbogaard.
1633. Frans van Limburg.
1635. Philip Thyſen Schryver.
1638. Dr. Jan van Hartogveld.
1639. Pieter Cleutryn.
1652. Mr. Frans van Limburg.
1655. Claas Baltensz. van de Wiele.
1655. Mr. Jacob de Vogelaar.
1655. Reinier de Block.
1656. Hans Auxbrebis.
1660. Gysbert van Wieringen.
1665. Pieter Adriaansz. van Leeuwaarde.
1667. Gillis Hens.
1667. Gerrit van Ruytenburg.
1667. Anthony de Haas.
1668. Dirk van Outshoorn.
1673. Dr. Bonaventura van Dortmont.
1673. Iſaak Hudde.
1675. Jan Hermans.
1676. Jacob Fredrik du Fay.
1686. Jacob van der Merct.
1686. Hendrik Hunthum.
1695. Mr. Pieter Nuyts.
1696. Philip van der Ghieſen.
1700. Carel Boelens.
1704. Dr. Chriſtoffel Valentyn.
1709. Hendrik Viſſer.
1711. Willem Pyl.
1712. Michiel du Fay.
1713. Hendrick de Wacker.
1713. Wolphert Hendrik Drinkveld.
1716. François Meerhout.
1721. Mr. Johannes Schulting.
1726. Mr. Willem Jan van Midlum.
1735. Jan Frans de Famars.
1740. Aäron Noël.
1743. Frans van Kerchem.
1746. Matthys Ooſter.
1748. Arnold van Aalſt.
1748. Willem Hendrik Nolthenius.
1752. Johannes Luycx.
1761. Lodewyk Hovy de Jonge.
1762. Gualterus Petrus Craeyvanger.

S. JORIS-HOF.

XI.

S. JORIS-HOF.

Oudſte S. Joris-Hof, hier ter Stede.

Het geſtigt, welk, in de veertiende, vyftiende en zeſtiende eeuwe, den naam droeg van *S. Joris-Hof*, ſtondt, naar de tegenwoordige gelegenheid der Stad, in de Kalverſtraat, tegen over den Heiligen weg: en de Kapel van het zelve dient, thans, tot een Kiſtenmaakers-Pand (*g*). Het was, van ouds, een *Leproozen-* en *Proveniers-huis*. En 't blykt, uit eene Acte van den zeſtienden November des jaars 1496, dat 'er ook *Simpelen*, in den koſt, beſteed werden (*h*). Men bewaart, in het tegenwoordig S. Joris-Hof, nog eene Ordonnantie van Burgemeeſteren en Raad, voor *der zyeken ende huys t ſinte Joryaens*, die, den vierden Auguſtus des jaars 1446, gedagtekend is (*i*). Ook blykt, uit eene Acte van't Geregt van den tienden Auguſtus des jaars 1485 (*), dat dit Huis, op de vier hoogtyden, aalmoeſſen plagt op te haalen, door gantſch Waterland en Amſtelland. Doch wy hebben, hier voor (*k*), aangemerkt, dat de Leproozen, voor den jaare 1500, uit dit Huis, werden overgebragt, in het S. Antonis-Gaſthuis, welk, ſedert, den naam van *Leproozen-huis* aangenomen heeft, dien het nog tegenwoordig draagt. Het S. Joris-Hof bleef egter, nog lang, een Proveniers-huis.

De

(*g*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 29.
(*h*) GrootMemor. N. I. *f.* 213 *verſo*.
(*i*) *Zie* Bylaagen *Lt.* B.
(*) *Zie* Bylaagen *Lt.* C.
(*k*) *Bladz.* 311.

SINT-JORIAANS- OF S. JORIS-HOF,

Oudtyds een Leproozen- en Proveniers-Huis, buiten de Bindwyker- of Binnenwyker-Poort:
waar van de Kapel tegenwoordig is het

KISTENMAAKERS-PAND,

in de Kalverstraat.

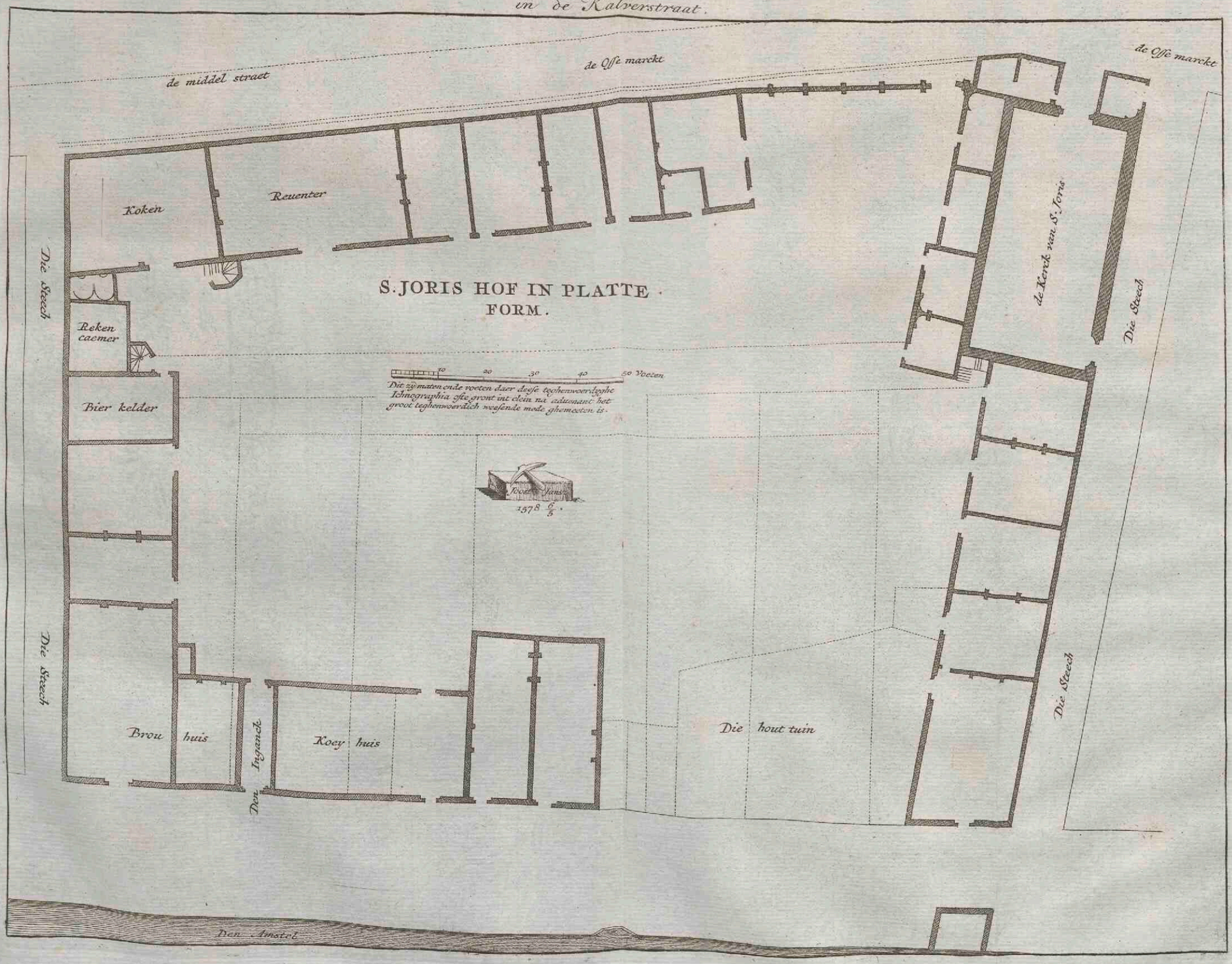

S. Joris-Hof.

De Kapel, over welke twee Kapelmeesters 't bewind hadden, werdt ook onderhouden (*l*). En vind ik, dat, uit dezelve, zo wel als uit andere Kerken en Kapellen hier ter Stede, op den vyf en twintigsten Augustus des jaars 1566, de beelden geligt zyn. Ruim drie jaaren te vooren, was, by de Vroedschap, nog eene Ordonnantie gemaakt, op het onderhoud van het S. Joris-Hof (*m*). Doch na de verandering der Regeeringe, besloot men, de Kapel, tot ander gebruik, te schikken, en de huizing, die 'er aan behoorde, te verkoopen. Men maakte, met dit laatste, eenen aanvang, in 't begin des jaars 1579, en in Augustus deszelfden jaars, werden de Proveniers, en al de huisraad van het S. Joris-Hof, overgebragt in het Kloosster der Paulus-Broederen, welk, sedert, den naam van *S. Joris-Hof* aangenomen heeft.

Het wordt in het Kloosster der Paulus-Broederen overgebragt.

Wy hebben de oude gelegenheid van dit Kloosster, reeds elders (*n*), beschreeven. Hier voegenwe 'er nog by, dat het, met eene sloot, die, zo ik meene (1), in den jaare 1580, overwelfd werdt, gescheiden was van het Kloosster van S. Ursula of der elfduizend Maagden (*o*), nu het Spinhuis. Het was, reeds in 't jaar 1541, in zo verre verlaaten, of uitgestorven, dat, by de Vroedschap, in beraad gelegd werdt, om de Regulieren van Heilo en Oude Naarden, indien 't gevoeglyk geschieden kon, derwaards over te brengen (*p*). Doch dit schynt niet gelukt te zyn. In 't jaar 1558, stondt het genoegzaam ledig, en werdt toen reeds beslooten, het zelve, voor de Stad, te verkrygen tot een Gasthuis (*q*). 't Was dan geen wonder, dat de Proveniers uit het S. Joris-Hof in het zelve werden overgebragt. Het is, sedert, van binnen en van buiten, meermaalen vertimmerd, en ook, door het vergrooten der Waalen-Kerke, vry wat ingetrokken en verkleind. De zuidzyde van 't gebouw, die de oudste, en, zo men, uit een jaartal aan 't zuidoosster-hoekhuis, afneemen mag, in 't jaar 1596, getimmerd was, is, in 't jaar 1678, geheel vernieuwd, hebbende *Abraham Alewyn den jongsten*, Zoon van eenen der Regenten, *Abraham Alewyn den jongen*, daar aan, op den agtsten April des gemelden jaars, den eersten steen gelegd.

Gelegenheid van dit Kloosster.

(*l*) Groot-Memor. N. I. *f.* 295 *verso.*
(*m*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 15 *Maart* 1563.
(*n*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 24.
(*o*) Groot-Memor. N. II. *f.* 55.
(*p*) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 *Nov.* 1541.
(*q*) Resol. Vroedsch. *N* 1. 29 *Juny.* 1558.

(1) Myne meening rust op deeze woorden in eene oude Rekening van het tegenwoordige S. Joris-Hof:

1580 6 April, *betaelt voor plancken en balcken, om die sloet daer mede te besorgen* . . *f* 18 : 5 : 2

De oostzyde is, in 't jaar 1695, herbouwd. De westzyde is, eindelyk, ook, met bewilliging van Burgemeesteren (*r*), geheel vernieuwd in 't jaar 1747, wanneer het gebouw eenen deftigen ingang gekreegen heeft, in de Spinhuis steeg.

S. Joris-Hof.

Het S. Joris-Hof staat, tusschen de Oude Waalen-Kerk en Spinhuis-steeg, en plagt, voor deezen, alleenlyk, eenen geringen krom omloopenden ingang te hebben, op het Waalen-Kerks Plein, die nu, gemeenlyk, geslooten gehouden wordt. De eigenlyke ingang is in de noordelyke of korte Spinhuis-steeg, door eene aanzienlyke Poort, boven welke, de naam van *S. Joris Hof*, met gulden letteren, in steen, uitgehouwen is. Men treedt, door deeze Poort, in een Poortaal, alwaar, ter regter zyde, de ingang is naar de *Kamer der Regenten*, die, van de Plaats, en uit de Spinhuis-steeg licht schept, en net beschooten is. Ter linkerzyde, is de *Kamer der Regentessen*, een behangen vertrek, uitziende, over de Plaats. De schoorsteenmantel is versierd met de wapens der tegenwoordige Vrouwen Regentessen, Catharina Susanna van den Bempden, Huisvrouw van den Heere en Mr. *Pieter van de Poll*, Sophia Huydecoper, Weduwe van den Heere *Mattheus Buys*, en Elizabet Clignet, Huisvrouw van den Heere Mr. *Gerard Aarnout Hasselaer*. In dit vertrek, is ook een toegang naar den ruimen Kooken, op welken, de Eetzaal volgt, alwaar twee groote Haardsteden zyn, en, dagelyks, vyf ronde tafels, ieder voor tien Proveniers geschikt, gedekt worden. Ten noorden van de Eetzaal, zyn twee beneden-wooningen voor Proveniers, tusschen welken, een trap is, die toegang naar vier kamers verleent. Voorts, gaat men, uit het Voorpoortaal, langs een' breeden trap, naar de Bovenwooningen van het nieuwe gebouw: en hier ontmoet men, eerst, een ingestoken vertrek, welk boven de Poort uitziet: wyders, op de tweede Verdieping, langs een' ruimen gang, nog zestien kamers van ongelyke grootte, die, ten deele van de Plaats, ten deele, uit een' open gang, die, beneden, langs den Kooken en Eetzaal loopt, en, uit de Spinhuis-steeg, licht scheppen. Nog hooger, zyn nog twee kamers; eene gemeene Kleêrzolder, en eenige kleine Turfzoldertjes, voor de Proveniers. De Binnen-Vader en zyne Vrouw hebben, behalven een vertrek beneden, ook eene kamer, op de tweede Verdieping, boven de Regenten-Kamer, tot hunne wooning. Alle deeze ver-

Beschryving van het tegenwoordige S. Joris-Hof.

(*r*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 21 *verso.*

S. JORIS-HOF.

vertrekken zyn, in 't nieuwſte gebouw. In 't oude, zyn vyftien beneden-wooningen, ten deele, uit twee, ten deele, uit drie vertrekken beſtaande, en zeſtien kamers, naar welken, men, langs een' trap in 't zuidoosten, toegang heeft; zo dat 'er, in alles, zes en vyftig wooningen zyn. In den gevel van de middelſte wooning in 't zuiden, ſtaat een S. Joris, den draak doorſteekende, in ſteen uitgehouwen, welk afbeeldſel nog, op meer plaatſen in 't Hof, gezien wordt. 't Gebouw is, boven en beneden, van Regenwaterspompen en andere gemakken voorzien. Langs de Plaats, die met twaalf boomen bezet is, en, in 't byzonder, langs de Waalen-Kerk in 't noorden, zyn eenige houten berghokjes getimmerd, die, door de Proveniers, gebruikt, en afgeſlooten kunnen worden.

BESTIERING.

De Kerkmeeſters der oude Waalen-Kerke, die *vier* in getal zyn, zyn te gelyk REGENTEN van het S. Joris-Hof. Behalve deezen, zyn 'er nog drie REGENTESSEN. De Regenten vergaderen, gemeenlyk, alle Donderdagen, na den middag: de Regenteſſen, alle Vrydagen. Wy hebben de naamen der Regenten, hier voor (*s*), aangetekend, van 't jaar 1586 tot den tegenwoordigen tyd: waar by wy, alleenlyk, voegen moeten dien van *Pieter Martensz Junior*, die, in 't jaar 1764, Kerkmeeſter en Regent geworden is. Zie hier de naamen der ouder Regenten van S. Joris-Hof, zo ver menze heeft konnen opſpooren:

1509. Albert van Diemen.
1509. Claas Heyn.
1509. Dirk Janszoen.
1509. Comen Jansz.
1511. Jan Ysbrantsz. Backer.
1511. Claas Gerritsz. Olyſlager.
1511. Pieter Thomaſſen.
1511. Pieter Symonſen.
1511. Jacob van Emen.
1512. Dirk Jansz. van Slooterdyk.
1513. Claas Heyn.
1514. Pieter Ysbrantsz. Lynſlager.
1515. Willem Monick.
1517. Jan Martensz.
1517. Willem Cornelisz.
1517. Dirk Janſen, *by de Heilige Stede.*
1518. Pieter Gyſen.
1518. Gerrit Jacobsz.
1521. Willem Topper.
1521. M^r. Gerrit Outgertsz.
1522. Cornelis Buick.
1523. Cornelis Kiſtemaaker.
1524. Roel Jansz.
1525. Gysbert Pietersz.
1527. Ysbrant Jansz. Backer.
1528. Jacob Wouter Dobbensz.
1554. Jooſt Willemsz.
1554. Claas Boelisz.
1554. Frans Adriaansz.
1554. Jan Claasz. Pyl.
1556. Jan Jacobsz. Onderwater.
1556. Tymen Pieterſſe Goyer.
1558. Jan Jansz. Smit.
1559. Gerrit van Doesburg.
1559. Symon Gerritsz.
1561. Lucas Pietersz.
1561. Balthaſar Symonsz.
1581. Jan Betſen Roodenburg.
1581. Claas Symonsz. Heemskerk.
1581. Reynier Claasz.
1581. Yef Gerritsz.
1583. Jacob Fransz.

S. JORIS-HOF.

Het Huis is, tegenwoordig, alleen geſchikt voor luiden, die 'er hunnen koſt koopen. Burgemeeſteren hadden, in January des jaars 1697, eene Ordonnantie beraamd (*t*), waarnaar de Regenten zig, in het aanneemen van Proveniers, ſchikken moeſten. Doch, in 't jaar 1734, is hierin, by den Oud-Raad van Burgemeeſteren, verandering gemaakt (*u*), volgens welke, de Proveniers, ſedert, aangenomen zyn. Alleenlyk, heeft de toeneemende duurte der leevensmiddelen te wege gebragt, dat men den prys, by dezelve geſteld, eenigszins, heeft moeten verhoogen. Het Koſtgeld, voor ieder Provenier, wordt, op een honderd en tagtig guldens 's jaars, gerekend, ten ware hy, niet aan de gemeene tafel, maar in zyne eigene wooning, begeerde te eeten; in welk geval, zyn koſtgeld ten minſte zeſtig guldens hooger geſteld wordt: of, zo twee Proveniers byeen woonen, ten minſte vyftig guldens voor ieder. 't Koſtgeld van een' dienſtbode wordt op honderd guldens 's jaars geſteld; en, zo twee Proveniers ſamen één' dienſtbode houden, berekend, naar de jaaren van den jongſten. De huur wordt hooger of laager geſteld, naar dat de wooningen zyn, en loopt, van dertig, tot een honderd en zeventig guldens, in 't jaar. Alle de *Beneficien* of proven worden tot eene hoofdſomme gebragt, welke, voor twee Proveniers die byeen woonen, naar de jaaren van den jongſten, berekend wordt; en die de Proveniers, in eens, moeten opbrengen: of zo hun zulks, niet terſtond, gelegen komt, betaalen zy, maandelyks, intereſt van 't gene daaraan ontbreekt, die niet minder geſteld moet worden, dan de rente, die het Huis, anderszins, van de Theſaurie ontvangen zou heb-

(*s*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 166.

(*t*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 124 *verſo.*

(*u*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. 30 *Jan.* 1734. *Lt.* C, *f.* 79 *verſo.*

S. Joris-Hof.

hebben. Men neemt geene Proveniers in, dan die vyftig jaaren bereikt hebben, ten ware, man en vrouw den koft willende koopen, een van beide over de vyf en veertig, en de andere over de vyftig jaaren oud was, in welk geval, de proven berekend worden, naar de jaaren van den jongften, ten minfte tegen agt ten honderd. De Proveniers moeten hunnen ouderdom, met Doopcedulen of andere befcheiden, ten genoegen der Regenten, bewyzen. De penningen, die de Proveniers inbrengen, worden, tegenwoordig, met byvoeging van den naam en ouderdom van ieder' Provenier, ter Thefaurie overgebragt, alwaar van dezelven lyfrente gegeven wordt, op perfoonen

van	45	tot	50	jaaren	8	ten	honderd.		
- -	50	-	55	- - -	9	-	-	-	-
- -	55	-	60	- - -	10	-	-	-	-
- -	60	-	65	- - -	10½	-	-	-	-
- -	65	-	70	- - -	11	-	-	-	-
- -	70	-	75	- - -	11½	-	-		-
- -	75	-	80	- - -	12	-	-	-	-

De rente der hoofdfomme, opgebragt door twee Proveniers, die byeen woonen, wordt wel gerekend naar de jaaren van den jongften; doch blyft egter vaft op den langftleevenden. De uitkeering wordt begreepen te loopen, van den dag, dat de hoofdfom ingebragt is, tot op den fterfdag van den Provenier toe. By 't fluiten van 't Verdrag met de Regenten, betaalt de Provenier zekere fomme op hand, die, zo hy mogt komen te overlyden, of van gedagten te veranderen, eer hy de aangeweezen wooning betrokken heeft, aan het Proveniers-Huis vervalt. De Proveniers mogen geene fpyze, noch drank van't S. Joris-Hof vervoeren, noch iemant in hunne wooning laaten vernagten, zonder uitdrukkelyk verlof der Regenten. Zy moeten zig van alle buitenfpoorigheden wagten, en, zo zy met eene Proveniersche trouwen, moet een van beide zyne wooning, ten behoeve van het Hof, ruimen, en zig, deswege, nader verdraagen met de Regenten. In 't algemeen, zyn zy verpligt, zig te fchikken naar de Ordonnantien van 't Hof, bereids gemaakt, en nog te maaken.

Het S. Joris-Hof heeft, gelyk de andere Godshuizen hier ter Stede, vryheid van Lands- en Stads Impoften en Excynzen. Het geniet, behalve de voordeelen, die de Proveniers aanbrengen, ook eenige inkomften van de huizen en Obligatien, die dit Godshuis, zo wel als de oude Waalen Kerk, bezit. Doch van de inkomften en uitgaaven van het S. Joris-Hof wordt, jaarlyks, afzonderlyke rekening gedaan aan Burgemeefteren, op welke, ook melding gemaakt wordt van de penningen, die de Regenten ter Thefaurie hebben gebragt, en van de uitkeeringen, die hun, aldaar, van Stads wege, gedaan zyn.

Zyde-Windhuis.

XII.

ZYDE-WINDHUIS.

Befchryving van het Zyde-Windhuis.

De vervolging in Frankryk, omtrent den jaare 1680, die veele vlugtelingen herwaards de wyk deedt neemen, hadt, onder anderen, de weevery van Zyden ftoffen hier zo fterk doen aanwaffen, dat men, wel haaft, gebrek begon te krygen aan werkvolk, tot het voortzetten dier Weeverye vereifcht. 't Haperde, onder anderen, aan zydewindfters: en naardien de Stad, rykelyk, voorzien was van fchamele meisjes, die ledig langs ftraat liepen, werdt de Vroedfchap, op het einde des jaars 1682, te raade, de zolders boven 't Stads Wapenhuis op den Singel, tuffchen de Hand- en Voetboogsdoelen, te fchikken tot een Zyde-Windhuis (*v*): waartoe, vooreerft, twee duizend drie honderd vyf en twintig guldens, uit Stads kaffe, gegeven werden (*w*). De gewoonlyke opgang naar dit Huis is, in de Poort van 't Weftindifch-Huis, eertyds, de Voetboogs-doele. Doch het geftigt heeft nog eenen op- en afgang, die met eene deur in de Handboogsftraat uitkomt, boven welke, de naam van *Zyde-Wind-Huis* te leezen ftaat, en die, door de zydewindfters, gebruikt wordt. Voormaals, plagt men, hier, drie zolders, of werkplaatfen, te hebben. Doch, federt eenige jaaren, zyn 'er, doorgaands, maar éene, en zeldzaam twee toe gebruikt. De Werkzolders zyn, door afgefchooten hekken, in winkels verdeeld; in ieder van welken, zeftien of zeventien meisjes geplaatft worden. Elke winkel ftaat onder 't opzigt van eene bedaagder vrouwsperfoon, die veertig of vyftig ftuivers ter weeke winnen, en zorg draagen, dat de Zyde, welke zy van den Meefterknegt ontvangen, naar behooren, en zonder veel fchade, gewonden wordt. De Regenten-Kamer, die op den Singel uitziet, is een ruim vertrek, op de hoogte der eerfte werkzolder. De breede fchoorfteenmantel is, met Stads wapen, en eenig beeldwerk, op de Zyde-neering flaande, verfierd. Agter deeze kamer, is een vertrek, daar de Zyde, by 't ontvangen en wederom afleveren, gewoogen; en nog een, daar elke party, midlerwyl, in byzondere bakken, geborgen en bewaard wordt. De wooning van den Meefter-knegt, uit twee

(*v*) Refol. Vroedfch. Lr. P. 23 *Dec.* 1682. *f.* 1.
(*w*) Refol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. 30 *Dec.* 1682.

ZYDE-WIND-HUIS.

twee vertrekken beſtaande, is op de hoogte van de tweede werkzolder, die, nu, genoegzaam alleen, gebruikt wordt, en in zes winkels verdeeld is. In drie of vier derzelven, wordt, nog tegenwoordig, gewerkt. Meisjes van agt tot zeſtien jaaren oud, welker ouders onderhoud genieten van de Huiszittenhuizen, de Diaconie of andere Godshuizen, worden hier, in de eerſte plaats, en voorts, ook andere Dogters van ingezetenen, met het winden van Zyde, om redelyk loon, welk, jaarlyks, met twee ſtuivers ter weeke, en van zeven tot dertig ſtuivers, opklimt, aan werk geholpen; en plagten, daarenboven, door een' aangeſtelden Schoolmeester, in 't leezen en ſchryven, en in de gronden van den Godsdienſt, onderweezen te worden; 't welk, na de opregting der Stads Schoolen, in 't jaar 1752, buiten gebruik geraakt is. Niemant mag de meisjes, in 't Zyde-Windhuis beſteld, uit het zelve, haalen, of doen haalen, om dezelven tot ander werk te gebruiken, voor dat zy, den beſtemden tyd, hebben uitgediend; en zo iemant, by deeze of eenige andere gelegenheid, de Regenten, of derzelver Meester-knegt, onbehoorlyk bejegent, wordt dezelve in 't nieuwe Werkhuis gezet, of anderszins, naar 't goedvinden van myne Heeren van den Geregte, geſtraft. De Regenten zyn gemagtigd, om zig te vervoegen aan den Heere Hoofd-Officier, die verpligt is, de boeten, door zulken, die de meisjes uit het huis troonen, verbeurd, op de Schouts-rolle in te vorderen. Tot onderhoud van 't Zyde-Windhuis, moet van ieder baal Zyde en Floret, honderd pond of meer weegende (*x*), die ter Waage gewoogen wordt, ten minſte tien ſtuivers, door den Kooper, en ook zo veel door den Makelaar, die den koop geſlooten heeft, tot eenen Godspenning, betaald worden: tot den ontvangſt van welke Godspenningen, geſlooten boſſen, in de Stads Waagen, hangen (*y*). Doch van de Zyde, die by de Ooſtindiſche Compagnie gekogt en gewoogen wordt, ontvangt de weeger de Godspenningen, en ſteltze den Regenten ter hand. En mag geene verkogte Zyde geleverd worden, voor dat dit regt aan 't Zyde-Windhuis voldaan is (*z*). Het verminderen van den aanvoer van Zyde en Floretten-garen, ſedert eenige jaaren, heeft veroorzaakt, dat dit inkomen thans geen vyfde gedeelte beloopt van 't gene het, voormaals, plagt te bedraagen.

BESTIERING.

Het opzigt over het Zyde-Windhuis ſtaat aan zes REGENTEN, die, voor hun leeven, of tot dat zy hooger waardigheid bekomen, door Burgemeeſteren, uit een dubbel getal, by de dienende benoemd, gekooren worden. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, ten vier uuren, wanneer zy kinderen, voor eenige jaaren, inſchryven. Het loon van 't Zyde-winden wordt, door hen, geregeld, naar 't gene 'er 't Huis voor betaalt. Burgemeeſteren hebben hen, op hun verzoek, in 't jaar 1693, even als de Regenten der andere Godshuizen, togt- en wagtvry verklaard (*a*). Ten hunnen dienſte, en tot het onmiddelyk opzigt over 't Huis en den arbeid in het zelve, ſtellen Burgemeeſteren, op hun voordraagen, een' Meeſter-knegt en zyne vrouwe aan, op eene behoorlyke wedde, en vrye wooning, vuur en licht. Zy moeten beide het Zyde-winden verſtaan. De Oppaſſters en Windſters moeten, des Zomers, ten zes, en des Winters, ten agt uuren des morgens, op 't Huis zyn. Ten twaalf uuren, gaan zy af om te eeten, en werken, na den middag, wederom, van één tot agt uuren. De Meeſter-knegt leeſt een gebed, als zy komen en vertrekken. Doch windſters, welker ouders onderhoud trekken van de Huiszitten-huizen, gaan, 's winters, 's avonds ten zes uuren, naar de Stads ſchoolen. 's Winters, worden 'er kagchels, op de werkplaats, geſtookt, en vuur in de ſtooven van de Oppaſſters en kinderen gegeven: waartoe de twee Huiszittenhuizen, by beurten, duizend manden Turf, in 't jaar, aan 't Huis zenden. De Windſters en Oppaſſters krygen ook, winter en zomer, behoorlyk bier van 't Huis.

ZYDE-WIND-HUIS.

GETAL DER MEISJES IN HET ZYDE-WIND-HUIS.

In de voorgaande, en in 't begin deezer eeuwe, plagt het getal der Meisjes in 't Zyde-Windhuis veel grooter te zyn, dan het tegenwoordig is: 't welk aan de groote vermindering der Weeverye van Zyden ſtoffen, hier ter Stede, moet worden toegeſchreeven. Men heeft, ſomtyds, tot over de vyf honderd Meisjes, in 't Huis geteld. Doch tegenwoordig, [in Juny 1765.], zyn 'er, met de Oppaſſters, maar omtrent zeſtig.

NAAMLYST DER REGENTEN.

Zie hier de naamen der Regenten, die 't Zyde-Wind-huis, van zyne opregting af, tot nu toe, beſtierd hebben:

1682. Aarnout van der Cruys.
1682. Steven van Schooneveldt.
1682. Gysbert van der Smitze.
1682. Marten Zorgh.
1682. Willem de Roy.
1682. Ysbrand van Boorn.
1684. Carel Quina. 1685.

(*x*) *Uit de* Apoſtille *op het* Requeſt der Regenten, *gedagt.* 23 *Octob.* 1688.
(*y*) Handv. *bl.* 1167, 1169.
(*z*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 192 *verſo.*

(*a*) Handv. *bl.* 165.

Diaconie. Weeshuis.

1685. Abraham Boel.
1686. Tobias Boel.
1689. Willem van Breen.
1691. Joannes Ruymveldt.
1692. Jean de la Haye.
1697. Noë Marisfal.
1706. Jooft Provooft.
1710. Jacobus Kops.
1716. Adrianus Montanus.
1716. Joſua Eysſen.
1722. Jacobus Bosman.
1727. Dirk de Ram.
1730. Jacobus Marisfal.
1730. Jacobus de la Haye.
1744. Gerrit Eysſen.
1745. Daniel du Rieu.
1746. Izaac Balk.
1750. Hendrik Treurniet.
1755. Jan de Bree.
1761. Feſtus Gesner.
1762. Willem van Onna.
1762. Hendrik Clockener.
1763. Antoni Ruyghrock.

XIII.

DIACONIE-WEESHUIS.

Aanleiding tot de opregtinge van een Diaconie-Weeshuis.

De Nederduitſche Gereformeerde Diaconie, zig, ſedert haare opregting, belaſt vindende met de zorge voor de opvoeding van behoeftige Weezen, welker ouders wel Ledemaaten der Kerke, doch geene Poorters geweeſt waren; waarom, of om dat de kinderen meer dan de bepaalde jaaren hadden, zy niet in 't Burger-Weeshuis konden worden aangenomen; zag zig genoodzaakt, dezelven, alomme, door de Stad, by gemeene luiden, in den koſt te beſteeden. Doch 't getal deezer kinderen wies, door den tyd, zo zeer aan; de koſten liepen zo hoog, en de opvoeding van veelen was zo gebrekkelyk, dat de Broederſchap, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, de gedagten, ernſtelyk, gaan liet, op de opregting van een Weeshuis. Men verwierf 'er, eerlang, de toeſtemming van Burgemeeſteren toe, en, op derzelver voorſlag, vereerde de Raad, in 't begin des jaars 1656, een erf, by den Zwaanenburgwal, aan de Diaconie, tot opregting van een Kinderhuis (*b*): waartoe de Stad nog zevenduizend guldens ſchonk (*c*). De Diaconie kogt 'er, ſedert, nog een erf by, en, op den twintigſten April des gemelden jaars, werdt de eerſte ſteen aan 't gebouw gelegd, door *Jan van Vlooswyk*, Zoon van den regeerenden Burgemeeſter, *Cornelis van Vlooswyk*, Heer van Vlooswyk, Diemerbroek en Papenkoop. Voor 't einde des jaars 1657, was het Huis, in zo verre, voltrokken, dat 'er honderd en vyftig kinderen van Gereformeerde Ledemaaten in geplaatſt werden: waarna het, door den Predikant *Petrus Wittewrongel*, in 't byzyn van eenen Burgemeeſter en van eenige andere Leden der Regeeringe, plegtiglyk, werdt ingewyd. Diaconie-Weeshuis.

(*b*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* A. 6, 26 *Jan.* 1656. *f.* 53.
(*c*) Notulen der Diaconie *van* 1632-1658. *f.* 99, 103.

Het Diaconie-Weeshuis, een deftig, vierkant gebouw, honderd zes en dertig voet breed, honderd zes en zeſtig voet diep, en drie verdiepingen hoog, onder de zolder en vliering, ſtaat, op den hoek van de Zwaanenburgſtraat, en ſtrekt zig, van agteren, tot in den Binnen-Amſtel. Het heeft twee op- en ingangen, een' naar het Jongens-, en een' naar het Meisjes-Huis, waarin het gebouw verdeeld is, hebbende ieder zyde eene ruime vierkante Binnenplaats, die rondsom betimmerd is. Door den eerſten of weſtelyken opgang, naar binnen getreden zynde, ontmoet men, eerſt, ter regterzyde, de *Kamer der Diakenen*, een ruim vertrek, welk, in de Zwaanenburgſtraat, en over den Zwaanenburgwal, uitziet. In de Lyſt van den ſchoorſteenmantel, ziet men de wapens van vier Broederen Diakenen, die 't opzigt over 't bouwen van 't Huis hebben gehad, *Johannes Teerink*, *Hendrik Scholte*, *Izaak de la Vigne* en *Abraham van Friesſem*, ſierlyk, uitgehouwen. Voor den ſchoorſteen, leeſt men deeze regels van den Diaken Daniel Willink: Beſchryving van het zelve. Jongens-Huis. Kamer der Diakenen.

Heeft Hellemans *zyn goed der Brood'ren zorg bevoolen,*
Toen hy zyn oogen ſloot, van Aken *volgt dit ſpoor,*
Van Liefdewerk, en houdt geen grooter ſchat verhoolen,
Maar leent de Elendigen een mededoogend oor.
Wie ooit de Liefde zal een eedle hoofddeugd noemen,
Zal Jan van Aken, *om zyn Liefdensweldaad, roemen.*

Wyders, hangen 'er eenige Naamborden der Broederen-Diakenen, die zitting in 't Huis hebben gehad, en eenige afbeeldingen van 't gebouw. By deeze Kamer, is, langs den Zwaanenburgwal, een vertrek of Poortaal, alwaar, 's Woensdags 's morgens, de buitengewoone uitdeelingen van Wollen-kleederen, hoeden, ſchoenen, muilen enz. aan de behoeftige Ledemaaten buitens huis, geſchieden. Ook worden hier de ongemaakte Lynwaaten en andere voorraad, in kaſſen, bewaard. Uit dit Poortaal, hebben de Diakenen een' toegang naar de *Eetzaal der Jongens*, die haaren gemeenen ingang aan 't ander ein- Eetzaal.

Diaconie-Wees-Huis. de heeft. De Jongens worden hier ook, 's Maandags 's avonds, door eenen der Predikanten, in de gronden van den Godsdienst, onderweezen, of *gecatechiseerd*. De Meisjes worden, ten zelfden tyde, door eenen anderen Predikant, in haare Eetzaal, *gecatechiseerd*. De Catechisatie wordt, aan elke zyde, door een' Ouderling, en, daarenboven, aan de Jongens zyde, door een' Diaken, en aan de Meisjes zyde, door eene Diacones, bygewoond. Zy begint, des Zomers, ten zes, en des Winters, ten vyf uuren.

Weevers-winkel. Voorts, is, agter de Jongens-Eetzaal, een *Weevers-winkel*, alwaar grof Linnen geweeven wordt, om eenige Weezen, die tot anderen arbeid onbekwaam zyn, bezig te houden. Oostwaards van den ingang aan de Jongens zyde, ontmoet men de *Apotheek*, tegen over welke, een Distilleer- of stookvertrek is. De Apotheker heeft ook een aartig kruidentuintje, langs den zuidwesterhoek van 't Huis, aan den Amstel; en op de tweede Verdieping, een vertrek, daar hy zyne drooge geneesmiddelen bergt. Over de Apotheek, zyn twee Broeders-Diakenen *Inspectores*, die, op den eersten Maandag in elke maand, 's namiddags, ten twee uuren, op de Vergaderkamer in de Nieuwe Kerke, byeen komen, om de Doctoren en Chirurgyns der Diaconie te hooren, en andere zaaken af te doen, de kranke en behoeftige Ledemaaten, en de Apotheek der Diaconie betreffende. Op de tweede Verdieping van 't gebouw, aan de Jongens zyde, boven de Eetzaal, is de *School* der Jongens, alwaar de jongsten leezen, schryven en rekenen leeren, en alwaar ook, des Donderdags, *gecatechiseerd* wordt. Ten einde van de Schoole, is een klein vierkant vertrek, het *Zwaanenhok* genaamd, vermoedelyk, om dat het omtrent boven de plaats is, alwaar, eertyds, de Stads Zwaanen plagten bewaard te worden (*d*). Het dient om de baldaadige jeugd, eenige dagen, op te sluiten. Voorts, heeft men, op deeze Verdieping, eene Beddenkamer, waarop eene vuurhaard is voor de kleine Jongens; een slaapvertrek voor den Poortier, Weever en Onderweever, een Jongens-Kleêrkamer, en nog een vertrek of twee tot berging. Op de derde Verdieping, zyn, rondsom, de *Slaapkamers* der Jongens, die, doorgaands, met hun drieën, in ééne krebbe, slaapen. De Leezers, en de Jongens, die 't geld der Collecten draagen, hebben elke soort een byzonder slaapvertrek. Op het laatste, worden ook de *Ryloopers*, zynde zulke Jongens, die de kinderen naar de Kerk geleiden, en de *ryen* derzelven in orde helpen houden, geplaatst. Voorts is, op deeze Verdieping, aan de zuidzyde, een slaapvertrek voor den Broodsnyder, en een groot vertrek, daar de bedden gereinigd en versteld worden. Boven de derde Verdieping aan de Jongenszyde, zyn ruime Turf- en Kooren zolders.

Apotheek. School. Slaapkamers enz.

Het Meisjes-Huis, welk, door twee deuren in de gaanderye, van het Jongens-Huis is afgeslooten, is, genoegzaam op dezelfde wyze, verdeeld, als het Jongens-Huis: alleenlyk, zyn eenige beneden- en bovenvertrekken van het zelve, van de Jongens zyde, afgenomen. In de Poort of ingang, heeft men, ter linkerzyde, de Kleêrmaakers-wooning en Wollenwinkel, en ter regterzyde, de Schoenmaakers-winkel en wooning. In 't zuidoosten van 't gebouw, aan den Amstel, heeft men hier de *Kamer* of 't *Comptoir der Zusteren-Diaconessen*, een net Vertrek, alwaar twee fraaije Schilderstukken hangen, het eene de maaltyd, en het andere het kleeden, verschoonen en havenen der Weesmeisjes verbeeldende. Voor den schoorsteenmantel staat dit Vers van den Diaken WILLINK:

Meisjes-Huis. Kleêrmaakers en Schoenmaakers-winkel en wooning. Kamer der Diaconessen.

Ter gedagteniſſe
Van den Liefdaadigen
JAN VAN AKEN,
Overleden den 29 van Hooimaand,
en
begraven den 3 van Oogstmaand,
A. 1718.
in Amsteldam.

Een vast geloove dat door reine Liefde werkt,
En 't buigzaam Christen hert in zeekre hoop versterkt,
Wordt kenbaar als het bloeit in Christlyk mededoogen,
Omtrent Nooddruftigen door Broederpligt bewoogen.
VAN AKEN hadt een schat door naarstigheit vergaart,
En voor zich zelven niet, maar de armen, trouw bewaart,
Dien hy uit Liefde, toen hy wisselde zyn leven
En stondt naar hooger goed den Broedren heeft gegeeven,
Ten noodig onderhoud van 's Heilands arme leên:
Dus blyft VAN AKENS naam in zegen hier beneên.

De uitdeelingen der Linnen-kleedinge geschieden, in dit vertrek, door de Diaconessen. De *Eetzaal* der Meisjes is, langs de Oostzyde van 't Huis, en schept haar licht van de Plaats tusschen 't Huis en 't Slagthuis, waarvan

Eetzaal. Linnennaaiwinkels.

(*d*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 52.

Diaconie-Weeshuis.

van wy, terſtond, ſpreeken zullen. Voorts, volgen, aan de zuidzyde, langs den Amſtel, de *groote* en *kleine Linnen-naai-winkel*, waarby de Linnen-naai-meeſteres een vertrek heeft. Daarna, komt men aan de *wooning van den Binnenvader* en *Binnenmoeder*, die paviljoenswyze uitgetimmerd is, en een ruim uitzigt heeft over den Binnen-Amſtel. Op de tweede Verdieping, is, boven de Eetzaal, de *Meisjes-School* geplaatſt, en boven de Diaconeſſen kamer, de *Breijwinkel*: voorts, de *Kamkamer*, twee ſlaapvertrekken voor de Meisjes, voorzien met krebben, voor drie geſchikt, en nog een vertrek voor eene Onder-Linnen-meeſteres. Op de derde Verdieping, zyn nog drie ſlaapvertrekken voor de Meisjes, en, onder anderen, een, daar dertien bedſteden ſtaan, die ieder voor twee meisjes geſchikt zyn. Hier by is ook een zogenaamd Zwaanenhok. Voorts, heeft men, op deeze hoogte, een vertrek voor de *Styffter* en de twee *Huiswerkſters*; een vertrek voor de *Kamſter*, en een ander, voor eene Onder-Linnen-naaimeeſteres, en eene ſlaapkamer voor de tien dienſtmeiden van het Huis. Eindelyk, is hier, in 't noorden, de *Styfkamer*, daar 't gewaſſchen Lynwaat geſteeven, gevouwen en geſtreeken wordt. Onder de eerſte Verdieping van 't gantſche gebouw, heeft men groote overwelfde kelders; vier van welken, tot berging van wynen en andere koopmanſchappen, verhuurd worden. De anderen worden, ten dienſte van het Huis, gebruikt. Onder de wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder, is de kooken, voor welken, aan den Binnen-Amſtel, midden in een bloem- en kruidentuin, een net en ruim ſpeelhuis getimmerd is, ten gebruike der zitting hebbende Broederen. Omtrent den kooken, heeft men ook het *Broodhuis*, daar de boterhammen, door den broodknegt, wien eene vrouwsperſoon tot zyne hulp is toegevoegd, geſneeden en geſmeerd worden. Ook zyn hier de Bier- en Proviſie-kelders, de hokken tot berging van kookengereedſchap, en het Eetvertrek voor de Suppooſten, welk op den tuin uitziet.

Wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder.

School.

Breijwinkel.

Kamkamer.

Slaapvertrekken enz.

Styfkamer.

Vertrekken onder de eerſte Verdieping.

Slagthuis.

Ten ooſten van 't gebouw, welk wy, tot hiertoe, beſchreeven hebben, heeft men, in laater tyd, een groot *Slagthuis* getimmerd, welk eene verdieping hooger is dan het oude gebouw, en, toen het Lynwaat nog binnens huis gewaſſchen werdt, ook tot een Waſchhuis diende; waarom 'er een groot fornuis en waterketel in gemetſeld is. Het is, door eene ruime Plaats, geſcheiden van het oude gebouw, uit welk men, van boven, langs twee overdekte gaanderytjes, naar 't Slagthuis, toegang heeft. Het beſtaat, beneden, uit het Slagtvertrek, een Schilders werkplaats en eene Timmerloots. De twee- Diaconie-Weeshuis.
de Verdieping is, in een vertrek voor bejaarde weezen, en in een ander, daar de ſtoffen tot kleedinge bewaard worden, verdeeld. Op de derde Verdieping, zyn de Meisjes- en Jongens-Ziekenkamers, voorzien, de eerſte van zes, de andere van zeven bedſteden. De twee Ziekenmoeders hebben hier by ieder ook een vertrek. De vierde Verdieping is verdeeld in een ſlaapvertrek voor de kleine Jongens, en een ſlaapvertrek voor de kleine Meisjes, die allen, in open krebben, leggen. Hooger heeft men nog een Turf-zolder en Vliering.

Het beſtier over het Diaconie-Weeshuis wordt, door de Broederſchap, toevertrouwd aan zes Diakenen. Twee van deezen, welken men *vaſte Broeders* noemt, neemen deezen dienſt, twee jaaren na elkanderen, waar. Doch, jaarlyks, gaat 'er één af. Van de anderen vier, worden 'er twee, na verloop van zeven weeken, door twee anderen, verwiſſeld; doch dienen, op 't laatſt van 't eerſte jaar van hunnen dienſt, in de Diaconie, nog wederom zes weeken, in 't Weeshuis. De twee anderen van de vier gemelden dienen dertien weeken agtereen, eer zy, door twee Broeders, worden afgeloſt. Alle de verderen dienen dertien weeken agtereen; zo dat het Weeshuis, in een jaar, behalve door de vaſte Broeders, door zeſtien andere Diakenen bediend wordt. Van de Diaconeſſen, die twaalf in getal zyn, neemen 'er tien den dienſt in 't Diaconie-Weeshuis waar, twee als *vaſte Moeders*, van welken 'er ook, jaarlyks, ééne afgaat, en de overigen agt, ieder paar, dertien weeken in 't jaar. De zes Broeders, die te gelyk in 't Weeshuis dienen, vergaderen aldaar, tweemaal ter weeke, des Woensdags, ten tien uuren voor-, en des Saturdags, ten vyf uuren na den middag. Doch wanneer 't, des Saturdags, Voorbereiding tot 's Heeren Avondmaal is, komen zy ook, 's morgens ten tien uuren, byeen. Op den dag van elke eerſte Voorbereiding, verſchynen de zitting hebbende Zuſters ook in 't Broeders-Comptoir, wanneer alle de Suppooſten verſlag moeten doen van 't gene, onder elks bewind, in 't Huis voorgevallen is: waarna de Zuſters wederom naar haar Vertrek keeren. Volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1760, moet van alle ſterfgevallen, waar kinderen nablyven, die, door de Diaconie, moeten onderhouden worden, terſtond, aan dezelve kennis worden gegeven, zonder dat de boedel, vooraf, geroerd, veel min iet uit den zelven vervreemd mag worden (*e*). Diakenen aanvaarden deeze boedels,

Diaconie-Weeshuis.

Beſtiering.

zo

(*e*) Keurb. T. *f.* 252.

DIACONIE-WEES-HUIS.

zo zy bevinden, dat 'er meer goederen dan ſchulden zyn; verdraagen zig, ten beſte, met de ſchuldeiſchers, en plaatſen de kinderen, die nog geen vyftien jaaren bereikt hebben (*f*), in 't Weeshuis, indien dezelven nog geene Lidmaaten zyn, en de langſtleevende der Ouderen, een jaar lang, Lidmaat geweeſt is. Kinderen, welker ouders, of de langſtleevende derzelven, nog geen jaar Lidmaat zyn geweeſt, komen in 't Burger-Weeshuis, of zo zy daartoe te oud, of geene wettige Burgers kinderen zyn, in't Aalmoeſſeniers-Huis. Wanneer, 's Dingsdags, op de gewoonlyke Vergadering der Broederen Diakenen in de nieuwe Kerke, verantwoording gedaan is van kinderen, tot het Diaconie-Weeshuis behoorende, moeten dezelven, den volgenden dag, met alle de beſcheiden, hen betreffende, derwaards, worden overgebragt. De Diaconie is, wyders, reeds in 't jaar 1622, met de Walſche Gereformeerde; op den negenden April des jaars 1759, met de twee grootſte Doopsgezinden Gemeenten, vergaderende by 't Lam en den Tooren, en in de Zon, en daarna ook met de Lutherſche Gemeente, overeengekomen „ dat de wederzydſche arme huis-„ gezinnen ondersteund zouden worden, „ door de Gemeente, daar de man Lidmaat „ van was, en na zyn afſterven, door de Ge-„ meente, daar de vrouw Lidmaat van bleef. „ Doch dat, na haar overlyden, de weezen „ komen zouden tot laſte van die Gemeen-„ te, daar de langſtleevende Lidmaat ge-„ weeſt was." En deeze overeenkomſten zyn, door Burgemeeſteren, of ſtilzwygende of uitdrukkelyk, goedgekeurd (*g*).

Spyze en Kleeding.

De gewoonlyke ſchaforde voor de Diaconie-Weeskinderen is, 's Zondags 's Middags, witte boonen, en 's Avonds karnemelk met gepelde garſt: 's Maandags, graauwe erweten met vet, en 's Avonds, voor de Jongens, ryſtenbry, en voor de Meisjes, karnemelk: 's Dingsdags, 's Middags, gort, met zoetemelk, en 's Avonds, voor de Jongens, karnemelk, en voor de Meisjes, ryſtenbry: 's Woensdags, 's Middags, vleeſch, ſpek, of gezouten- of ſtokviſch, met wortelen, kool of raapen, en 's Avonds, karnemelk met brood: 's Donderdags, 's Middags, groene erweten met lang nat, en 's Avonds, even als 's Maandags: 's Vrydags, 's Middags, broodſap van karnemelk, 's Winters warm, en 's Zomers koud: 's Avonds, even als 's Dingsdags: 's Saturdags, 's Middags, als 's Dingsdags, en 's Avonds, als 's Woensdags. De Werkjongens en Naaimeisjes krygen, Zondag, Dingsdag, Donderdag en Saturdag, 's Middags, een boterham; 's Maandags, een ſtuk kaas en brood; en Dingsdag en Saturdag, 's Avonds, wederom een boterham. 's Woendags 's avonds, wordt, aan alle de kinderen, een boterham van tarwenbrood gegeven. De Diaconie-Weeskinderen draagen zwarte Lakenſche boven-kleederen; hebbende men, al voor veele jaaren, het Engelſche paklaken beter bevonden dan het Tilburgſche (*h*). De Broeders, die 't beſtier over 't Weeshuis hebben, ſtellen alleenlyk eenige mindere Bedienden in het zelve aan. De voornaamſte Suppooſten worden aangeſteld door de groote Vergadering der Diakenen, die ook alleen oordeelt, welke Kinderen men behoore in te neemen. De Moeders-Diaconeſſen kiezen Naai- en Breijvrouwen, en eenige andere vrouwelyke bedienden. Zy zorgen, wyders, voor de huishouding en kleedinge binnens huis, en vergaderen ook, tweemaal ter weeke, op den zelfden tyd, als de zes Broeders. Het Reglement, waarnaar het Diaconie-Weeshuis beſtierd wordt, is, door den Kerkenraad en Diaconie, in 't jaar 1658, ontworpen; in 't jaar 1668, vermeerderd, en, door myne Heeren van den Geregte, goedgekeurd en bekragtigd (*i*).

DIACONIE-WEES-HUIS.

Inhoud van 't Reglement op de beſtiering.

Volgens dit Reglement, moeten de kinderen, die nog te jong zyn, om een handwerk te leeren, tweemaal 's daags, 's morgens en 's nademiddags, ſchool gaan. Voor de werkjongens, wordt, 's avonds, en voor de naai- en breijmeisjes, 's morgens vroeg, ook ſchool gehouden. De ſchool wordt, 's morgens, met een gebed, aangevangen, en 's avonds ook met een gebed beſlooten. De namiddags-ſchoole wordt, met het leezen van een Hoofdſtuk der H. Schrift, begonnen; en, voor 't uitgaan van elke ſchoole, wordt 'er een Pſalm gezongen. De kinderen worden, behalven in leezen en ſchryven, in de gemeene gebeden, en in de gronden van de Gereformeerde Leere onderweezen, en, tot een zedig, geſchikt en beleefd gedrag, vermaand en opgeleid. Eens 's jaars, in Juny, geſchiedt het *groot Examen*: wanneer Jongens en Meisjes, elke ſoort afzonderlyk, door een' Predikant, in 't byzyn van een' Ouderling, omtrent hunne vordering, onderzogt worden. Ook worden dan pryzen aan de naarſtigen uitgedeeld. De kinderen moeten, hoofd voor hoofd, als zy opſtaan, en voor dat zy te bedde gaan, God, op de knieën, bidden en danken. Daarenboven, geſchieden 'er gemeentelyke gebeden en dankzeggingen, 's morgens en 's avonds, en voor en na de maaltyd, door één der bekwaamſten. Voor de dankzegging na de

(*f*) Notulb. der Diaconie *van* 1650-1680. *f.* 59.
(*g*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 52 *verſo.*
(*h*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1721-1738. *f.* 272.
(*i*) Handv. *bl.* 282.

Diaconie. Weeshuis.

de maaltyd, leeſt ook een der kinderen een Hoofdſtuk der H. Schrift. De Schoolmeesters en Binnenvader doen ook een ogtend- en avondgebed voor alle de Suppooſten van het Huis, die, ten dien einde, byeen geroepen worden. Des Zondags, worden de kinderen, des voor- en nademiddags, Jongens en Meisjes, by beurtverwiſſeling, naar de Zuider-Kerke geleid, de Jongens, door den Schoolmeeſter, en de Meisjes, door den Binnenvader. In 't eerſt, werdt, by Burgemeeſteren, in overleg genomen, om de Diaconie-Weeskinderen, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, te plaatſen: doch, naderhand, werdt de Zuider-Kerk daartoe geſchikt, alwaar eene galery gemaakt werdt (*k*). Twee nademiddagen in de weeke, des Woensdags en des Saturdags, gaan de ſchoolkinderen, een uur vroeger dan naar gewoonte, uit de ſchoole, om op de Binnenplaatſen te ſpeelen. De handwerken voor de Jongens, die meeſt in aanmerking komen, en op welken zy, gemeenlyk, met hunne veertien jaaren, beſteed worden (*l*), zyn huis- en ſcheepstimmeren, metſelen, ſchoenmaaken, zeilenmaaken, kuipen, boekbinden, glazenmaaken, witwerken, blikſlaan en mandenmaaken. Doch 't *ſmids-ambagt* wordt vermyd, *op dat*, zegt het Reglement, de jongens *elkanderen het opſluiten van Sloten niet leeren, tot dieverye.* Schoon de Diaconie, al vroeg, beſlooten heeft, geene Weeskinderen Latyn te laaten leeren (*m*); ontbreekt het egter niet aan voorbeelden van bekwaame jongelingen, die, door de Diaconie, tot de ſtudie geſchikt zyn (*n*). Ook houdt men, tegenwoordig, eene Teekenſchool, in 't Huis, ten nutte van zulken, die timmeren of metſelen leeren. De Meisjes leeren, in 't Huis, breijen, wollen- en linnen-naaijen, en allerlei vrouwelyk huiswerk. De kinderen worden, in geval van ziekte, op de Ziekenkamers, door den Doctor, Chirurgyn en Apotheker van 't Weeshuis, bezogt en bygeſtaan: doch zo zy eenige beſmettelyke kwaalen hebben, naar de openbaare Ziekenhuizen gebragt. De Broeders Diakenen, die 't Weeshuis waarneemen, houden, onder anderen, een Weeskinderen-boek, waarin de koſten van het onderhoud der kinderen, jaarlyks, aangetekend worden, rekenende men het koſtgeld van kinderen van zes tot negen jaaren, op agt en veertig; van negen tot twaalf jaaren, op vier en vyftig; van twaalf tot vyftien jaaren, op zeſtig; en van vyftien jaaren en daarboven, op zes en zeſtig guldens, in 't jaar. Hierby wordt het beloop der kleedinge gevoegd, en, uit het een en 't ander, opgemaakt, wat elk kind aan de Diaconie zou moeten vergoeden, indien het, daartoe, t'eenigen tyde, in ſtaat en genegen zyn mogt. Men houdt ook een Ambagtsboek, waarin aangetekend wordt, wat de kinderen verdienen; 't welk, vervolgens, op hunne rekening, wordt afgeſchreeven. De minſte prys, voor welken, de Diaconie aan Weeskinderen toelaat, af koop te doen van het regt, welk zy op derzelver nalaatenſchap heeft, is zeſtig guldens eens (*o*). By 't uitgaan, krygen de kinderen een eerlyk uitzet. En, in 't jaar 1727, heeft de Broederſchap geraaden gevonden, *ſtaminen-*, in plaats van *ſergien-jakken*, aan de uitgaande Meisjes, te geeven (*p*). De erfeniſſen, aan Weeskinderen, geduurende hun verblyf in 't Weeshuis, opgekomen, worden hun, wanneer zy mondig geworden zyn, uitgekeerd (*q*). 't Is nu en dan gebeurd, dat men kinderen, die, eenen geruimen tyd, en zelfs tot verre over 't jaar, geleeden, uit het Weeshuis weggeloopen waren, om goede redenen, wederom, in het zelve, ingenomen heeft (*r*). Doch volgens de wet der Diaconie, die, laatſtelyk, in eene groote vergadering van den een en dertigſten July des jaars 1752, bekragtigd is, verbeuren zulken, die, zonder verlof, ſlegts éénen nagt, buiten 't Huis verblyven, hun tweede uitzet.

Diaconie-Weeshuis.

De voornaamſte Suppooſten van het Diaconie-Weeshuis zyn de Binnenvader en Binnenmoeder, de twee Schoolmeeſters, de Schoenmaaker en Kleêrenmaaker: en deezen worden door de groote Vergadering der Broederen Diakenen aangeſteld. Ook ſtelt deeze den Apotheker en Catechiſeermeeſter. De Poortier en Broodſnyder; de Weever, de Geldophaalder, die de Ambagtsloonen der Jongens invordert, en veelligt, nog eenigen worden aangeſteld door de Broeders, die in 't Huis zitting hebben. En deezen ſtellen ook Leverantiers aan van waaren, ten behoeve van het Weeshuis, tot welker inkoop, geene byzondere Commiſſien van Diakenen geſteld zyn (*s*). Wyders, begeeven zy eenige dienſten, en byzonderlyk die van Huiswerkſters, welken 't Huis moeten ſchoonhouden, met overleg der Zuſteren-Diaconeſſen: aan welke laatſten, alleen ſtaat het begeeven van Styfſters-, Naaiſters-, Breijſters-, en Kamſters-Plaatſen, midsgaders, het huuren der dienſtmeiden van het Huis.

Suppoosten.

Het

(*k*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1632-1659. *f.* 108, 113, 114.
(*l*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 332.
(*m*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1658-1680. *f.* 55.
(*n*) Notulb. *van* 1734 *enz. f.* 310.
(*o*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 359.
(*p*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1721-1738. *f.* 498.
(*q*) Notulb. *van* 1658-1680. *f.* 130, 131. *van* 1680-1704. *f.* 357.
(*r*) Notulb. *van* 1704-1715. *f.* 833.
(*s*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 154.

DIACONIE-WEESHUIS. Getal der Kinderen.

Het getal der kinderen in het Diaconie-Weeshuis beliep, op den eerſten Auguſtus deezes jaars 1765, vier honderd en tagtig, te weeten, twee honderd en vier Jongens, en twee honderd zes en zeventig Meisjes. Ik vind ergens aangetekend, dat 'er, in 't jaar 1701, twee honderd vier en veertig Jongens en twee honderd vier en tagtig Meisjes; en in December des jaars 1740, in 't geheel, vyf honderd agt en twintig kinderen, in 't Diaconie-Weeshuis, waren.

XIV.

DIACONIE-OUDE-VROUWEN- EN MANNEN-HUIS.

Aanleiding tot het ſtigten van het DIACONIE-OUDE-VROUWEN- EN MANNEN-HUIS.

Weinige jaaren na dat het Diaconie-Weeshuis geſtigt was, bevondt men, dat de oude Vrouwen, die, door de Diaconie, beſteed werden, ieder omtrent honderd guldens 's jaars koſtten, en zig nog, in kelders en andere ongemakkelyke wooningen, behelpen moeſten. Men raadpleegde, derhalve, ernſtelyk, op de opregting van een Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, waar men elke oude vrouw, voor omtrent zeventig guldens, rekende, te zullen konnen onderhouden. Inzonderheid, werdt hier op gedagt, na het overlyden van den Heere *Barent Helleman*, op den agttienden October des jaars 1680, van wiens aanzienlyke nalaatenſchap de Diaconie erfgenaame geworden was. Men verwierf 'er de goedkeuring der Heeren Burgemeeſteren toe: de Vroedſchap ſchonk der Diaconie een erf op den Binnen-Amſtel, tuſſchen de Heeren- en Keizersgraften (*t*): en op den agttienden October des jaars 1681, werdt de eerſte ſteen aan 't gebouw gelegd door een' Zoon van den Diaken *Jacob van Gheſel*, genaamd JAN VAN GHESEL (*u*), die, naderhand, in 't jaar 1719, Schepen deezer Stad geworden, en, den twintigſten October des jaars 1726, overleeden is. Men begrootte de koſten van 't gebouw op omtrent honderd duizend guldens (*v*), en men ſpoedde zig zo zeer met den arbeid, dat het Huis, op den zeventienden November des jaars 1683, plegtiglyk, ingewyd werdt. Het was aangelegd, om vier honderd oude Vrouwen te huisveſten, en den twee en twintigſten February des jaars 1684, werden 'er de eerſten honderd in geplaatſt. Op den voorſlag van den Heere *Jan Six*, Schepen deezer Stad, werdt, by de Diaconie, geraaden gevonden, een Toorentje op 't gebouw te zetten, mids de buuren de koſten droegen, die op vyftien honderd guldens begroot werden. Doch 't bleef agter, om dat men niet meer dan drie honderd negentien guldens en zes ſtuivers vinden kon (*w*). Eene nieuwe erfenis van *Jan van Aken*, die, op den negen en twintigſten July des jaars 1718, overleedt, ſtelde de Diaconie in ſtaat, om het Oude-Vrouwen-Huis te vergrooten, en 'er eene wooning voor oude Mannen by te voegen. De Ziekenkamer werdt, naar den tuin toe, merkelyk, uitgezet, en onder dezelve, eenige verblyfplaatſen getimmerd, en allengskens vermeerderd, zo datze, al ſedert veele jaaren, gediend hebben tot huisveſting voor ruim honderd oude Mannen, waardoor het Huis een DIACONIE-OUDE-VROUWEN- EN MANNEN-HUIS geworden is. DIACONIE-OUDE-VROUWEN-EN MANNEN-HUIS.

Beſchryving van het zelve.

Het gebouw beſtaat, uit eenen voor- en agtergevel, ter breedte van drie honderd en zeſtig voeten: en twee zydvleugels, langs de Heeren- en Keizersgraften. Regt in 't midden van 't gebouw, leggen twee groote vierkante bleekvelden, tuſſchen welken, men, langs een breed beſtraat Pad, toegang heeft naar het agterſte gedeelte van 't gebouw. De twee zydvleugels zyn ook getimmerd, rondsom twee langwerpig vierkante bloemtuinen, en agter 't gantſche gebouw, welk twee honderd en dertig voeten diep is, legt een groote, net geregelde Boomgaard, in een gedeelte van welken, naderhand, Corvers Hof gebouwd is. Het Huis heeft, langs den Binnen-Amſtel, drie deftige ingangen. De middelſte, die op de Vrouwen-eetzaal leidt, wordt zeldzaam gebruikt. De noordelyke, die naaſt aan de Heeren-graft is, is de gewoonlyke ingang. Door den zelven, komt men in een ruim Poortaal, en voorts, noordwaards, in de *Kamer der Broederen-Diakenen*, een ruim, vierkant vertrek, uitziende over den Binnen-Amſtel en Heerengraft. De ſchoorſteenmantel is, ingevolge van een beſluit der groote Vergaderinge van Diakenen, met het wapen van HELLEMANS (*x*), en met de wapens der zeven Broederen-Diakenen, die, ten tyde der ſtigtinge, 't bewind over 't gebouw hadden, verſierd. Voor den zelven, leeſt men deeze regels van DIRK SCHELTE: Kamer der Diakenen.

Heb dank, Godvruchtigen, door wien dit Huis
hier ſtaat,
Voor 't ruim geſchonken erv', d'Hoogachtbre
Magiſtraat,
Voor't geld, veel geveren, en HELLMAN,
die door 't ſterven, De

(*t*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* N. 14 *April* 1681. *f.* 332.
(*u*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 94.
(*v*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 31, 32, 33.
(*w*) Notulb. *als boven f.* 95, 115, 127, 128.
(*x*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 170, 176.

Diaconie. Oude Vrouwen- en Mannen-Huis.

De kas geen kleine ſlut ter rechter tyt deed erven:
De Broed'ren voor hunn' zorg, voor Tydverzuim, en vlyt,
Elk wacht van zyn Talent de Renten't zyner tyt.

Voorts, hangen 'er een fraai Naambord der vaſte Broederen, wien 't bewind over 't Geſtigt, van tyd tot tyd, is aanvertrouwd geweeſt, en vier anderen van alle de Diakenen. Ook wordt 'er een Predikſtoel en Orgel, door een' ouden inwooner van 't Huis, aartiglyk, in 't klein, van hout geſneeden, ter zyner gedagteniſſe, bewaard. Langs den voorgevel van 't gebouw, beneden en boven; rondsom de zydvleugels, insgelyks, beneden en boven, en langs den agtergevel, boven alleen, loopen breede gaanderyen, in welken, de ingangen zyn van de vertrekken der oude Vrouwen en der Suppooſten van het Huis. De wooningen der oude Vrouwen zyn, doorgaands, twintig voet breed, en twaalf voet diep. Langs den agtergevel, is de Ziekenkamer voor de Vrouwen, op de eerſte Verdieping, en daar onder de wooning der oude Mannen. Ten zuiden van den gewoonlyken ingang, aan den Binnen-Amſtel, heeft men eerſt een *Comptoir voor den Binnenvader*, voorts, een vertrek, daar de lyken geplaatſt worden: daarna, eene *Vuurhaard* of *Stookplaats*, vervolgens, de *Eetzaal der Vrouwen*, die honderd drie en twintig voet lang en dertig voet breed is; de gaandery, in 't midden, affnydt, en in welke, aan negentien tafels, zeventien, voor twintig, en twee, voor twaalf vrouwen ieder, geſchikt, dagelyks, geſpyſd wordt. Langs de tafels, ſtaan, ter wederzyde, lange banken, op welken, de plaatſen, voor elke vrouwe, met klampjes, afgedeeld zyn. In het midden der zaale, leeſt men, op een tafereel, dit vers van Laurens Bake, Heer van Wulverhorſt:

Eetzaal der Vrouwen.

Dat Amſtels Weeshuis kweek met zorg de teere jeugd.
Hier ſticht mildadigheid, die Chriſtelyke deugd,
Met geld van Helleman *en anderen, bewoogen*
Tot d'oude en arme vrouw, uit liefde en mededoogen,
Dees ruime woonplaats, door Diakens vlyt en trouw.
De Burgervader ſchonk den grond tot dit gebouw.
Wie dus, in Amſterdam, bouwt Zions kerk en muuren,
Diens naam zal hout en ſteen, zyn lof de tyd verduuren.

L. Bake Wulverhorst. 1687.

Op de Eetzaal, volgt wederom een *Vuurhaard* of *Stookplaats*. In deeze Stookplaatſen, komen de oude vrouwen, by koud weder, haare ſtooven vullen. Na de tweede Stookplaats, volgt de *Kamer van den Binnenvader en Binnenmoeder*, een ruim vertrek, en eindelyk, het *Comptoir* of de *Kamer der Zuſteren-Diaconeſſen*, aan den hoek der Keizersgraft. Voor den ſchoorſteen is, in een fraai ſchilderſtuk, de uitdeeling van kleeding, die, vyfmaalen in 't jaar, door de Zuſteren geſchiedt, en de verdere bezorging der oude luiden in dit geſtigt, konſtiglyk, afgebeeld. Ook hangen hier een Naambord der vaſte Zusteren van dit Huis, en drie Naamborden van alle de Diaconeſſen. Onder de tweede Vuurhaard, is de groote Kooken, de Proviſiekelder, en eenige andere vertrekken. Ook is hieromtrent, aan den zuidelyken bloemtuin, beneden, het *Broodhuis*, daar 't brood geſneeden en geſmeerd wordt: en de zogenaamde *Loots* der Broederen-Diakenen, zynde eene ruime kelder, aan de zuidzyde van den gemelden tuin, van welker gebruik wy, elders (*y*), gehandeld hebben. Boven 't Comptoir der Diaconeſſen, is het ſlaapvertrek der dienſtmeiden, alwaar agt meiden van den Binnenvader en Binnenmoeder, en vyf van de Waſchmoeder haar verblyf hebben. De Waſchmoeder heeft hier by ook een vertrek tot haar verblyf, naaſt welk, de *Styfkamer* is, alwaar het Lynwaat voor de oude Vrouwen, welk, in een groot waſchhuis, beneden, wordt gewaſſchen; geſteeven, geſtreeken, en voorts, op tafels, in verdeelde vakken, van 1 tot 430 getekend, in orde gelegd, en, door elke vrouw, op een eveneens genommerd waſchbriefje, waarin de ſoort van Lynwaat, kortelyk, uitgedrukt is, en van welk de Waſchmoeder een dubbeld houdt, afgehaald wordt. Boven 't Comptoir der Diakenen en daaromtrent, is eene Proviſiekamer, eene Kamer, daar de ſtof tot kleeding voor de behoeftigen in kaſſen bewaard wordt, en eene Kamer, daar de uitgediende Boeken der Diaconie worden geborgen. Hooger, onder 't dak, zyn ruime Turfzolders, Koorenzolders, Kleêrenzolders, en een zolder, de *Veerenzolder* genaamd, daar nieuwe bedden gemaakt, en ouden verſteld worden. In 't agterſte gedeelte van 't gebouw, heeft men, een weinig beneden den grond, de *wooning voor de oude Mannen*, voormaals, de *Mannen-Kelder* genaamd. Zy beſtaat uit een Eetvertrek ten noorden, en een vertrek, waar, ter wederzyde, bedſteden geplaatſt zyn, ten zuiden. Men heeft het getal deezer bedſteden, in 't jaar 1765, nog met vyf nieu-

Diaconie. Oude Vrouwen en Mannen Huis. Vuurhaarden. Kamer van den Binnenvader en Binnenmoeder. Kamer der Diaconeſſen. Broodhuis. Loots. Waſchvertrekken. Proviſiekamer, enz. Wooning der oude Mannen.

(*y*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 153.

DIACONIE-OUDE-VROUWEN-EN MANNEN-HUIS.

nieuwen vermeerderd. Het beloopt thans een honderd en veertien, en zo veele mannen konnen 'er, tegenwoordig, in de wooning der oude Mannen, geplaatst worden. Boven dezelve, is de *Ziekenkamer der Vrouwen*, die, eenige voeten naar buiten uit, getimmerd, en in tweeën verdeeld is. Aan elke zyde, zyn twee haardsteden. Boven twee derzelven, leest men twee versjes van den gewezen Diaken DANIEL WILLINK. In de Zieken-Kamer, zyn drie en negentig bedsteden, en nog vier, voor de dienstmeiden, die de zieken oppassen. De Ziekenmoeder heeft een vertrek by de Ziekenkamer. Uit dezelve, komt men, benedenwaards, in de *Zwakkenkelder*, die ook in tweeën verdeeld, en van zeven en veertig bedsteden en krebben voorzien is. In dezelve, worden vrouwen geplaatst, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn, onder 't opzigt van eene *Zwakkenmoeder*, die hierby ook een vertrek, tot haar verblyf, heeft. In 't eerst, was de Zwakkenkelder slegts voor dertig persoonen geschikt; doch men heeftze, door den tyd, merkelyk vergroot (z). In 't onderste gedeelte van 't gebouw, zyn, aan drie zyden, eenige ruime kelders, die, ten voordeele der Diaconie, tot Wynkelders en ander gebruik, verhuurd worden. Van de Hooischepen, die hier aankomen, en, veeltyds, aan den wal, voor 't Godshuis, komen leggen, geniet de Diaconie ook, in gevolge eener Ordonnantie van Burgemeesteren, twaalf of zes stuivers, naar dat de schepen groot zyn, van ieder schip, 't zy dezelven voor 't Huis komen leggen, of niet. De brand, die, op den tweeden February des jaars 1726, in 't Oude-Vrouwen-Huis, ontstondt, verteerde den Kooken van binnen, en bragt ook eenig nadeel toe aan het dak (a). Doch de schade werdt, spoediglyk, gebeterd. Tot voorkominge van diergelyk ongeluk, is 'er een brandspuit in 't Huis, waaraan, in geval van nood, de sterkste oude mannen moeten arbeiden. De Brandspuit is ook tot dienst van 't Diaconie-Weeshuis: en de oude Mannen en eenige Weesjongens worden, tweemaal's jaars, door den Stads Brandmeester, ten overstaan der Broederen, in 't gebruik derzelve, geoefend.

ZIEKEN-KAMER EN ZWAK-KENKELDER DER VROUWEN.

BESTIERING.

De bestiering van het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis staat, even als die van het Diaconie-Weeshuis, aan zes Diakenen, en vier Diaconessen, te gelyk. Onder de eersten, zyn ook twee vaste Broeders: onder de laatsten, twee vaste Moeders. De overigen worden, op gelyke wyze, verwisseld, als wy, hier voor (b), ten opzigte van de bedieninge in het Diaconie-Weeshuis, hebben aangetekend. Het Reglement, waarnaar het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, met eenige kleine veranderingen, nog tegenwoordig, bestierd wordt, was, reeds op den veertienden February des jaars 1681, door Gecommitteerden uit den Kerkenraad en uit de Diaconie, ontworpen, en door Burgemeesteren goedgekeurd (c); doch is, in 't jaar 1719, vermeerderd met eenige punten, die de oude mannen betreffen. De vrouwen, die in 't Huis worden ingenomen, moeten zyn weduwen, die geene kinderen tot last, of onder de vyf en twintig jaaren, hebben, of bejaarde Dogters, die vyftig jaaren oud zyn; vyftien jaaren te vooren, geduriglyk, binnen de Stad gewoond hebben; aldaar tien jaar Lidmaat der Kerke geweest zyn, en twee jaaren van de Diaconie genooten hebben. Doch van dit laatste vereischte, is men, somtyds, om goede redenen, afgeweeken (d). De mannen, die men in 't Diaconie-Oude-Mannen-Huis plaatst, moeten zyn, of weduwenaars, zonder kinderen tot last, of bejaarde Persoonen, meer dan zestig jaaren oud; of, zo zy blind, lam, kreupel, of beroerd zyn, of eenige andere ongeneeslyke kwaal hebben, ten minste vyftig jaaren. Zy moeten twintig jaaren in de Stad gewoond hebben; vyftien jaaren Lidmaat geweest zyn, en, in beiderlei geval, een jaar onderstand hebben genooten (e). Beide mannen en vrouwen moeten, met eene gewoonlyke bediening der Diaconie, niet bestaan konnen. Die 't meest trekken worden 't eerst in 't Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis geplaatst; zo zy anders de overige vereischte hoedanigheden hebben. De onderstand van zulken, die onwillig zyn, om in 't Huis te gaan, wordt gesteld, op twee guldens in de veertien dagen, of, op vyftig guldens 's jaars. Wyders, hebben Burgemeesteren, op den tweeden Augustus des jaars 1720, verklaard, dat vrouwen, welker mannen vyf en twintig jaaren waren vermist, zonder dat men 'er iets van vernomen hadt, en die ten minste zestig jaaren oud waren, als weduwen zouden worden aangemerkt. De Vrouwen en Mannen, in dit Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, draagen, elke soort, eenerlei kleeding. Zy doen 'er een maatig handwerk, naar hunne bekwaamheid en kragten geschikt; en behouden 't voordeel, welk 'er van komt.

Zy

(z) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 338, 340, 353, 376.
(a) Notulb. *der* Diaconie *van* 1721-1738. *f.* 363.
(b) *Bladz.* 323.
(c) Handv. *bl.* 291.
(d) Notulb. *der* Diaconie *van* 1680-1704. *f.* 394, 525 541. *van* 1704-1715. *f.* 125. *van* 1721-1734. *f.* 383.
(e) Notulb. *der* Diaconie *van* 1721-1734. *f.* 432.

Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.

Zy moeten elk hun eigen bed maaken, en mogen geenen ſterken drank, noch doove koolen in hunne vertrekjes hebben: ook na negen uuren, geen vuur, noch licht. De Poort wordt, 's winters, ten agt, en 's zomers, ten negen uuren, 's avonds, geſlooten. De goederen, die de ingenomen Perſoonen bezitten, of die hun, naderhand, uit eenigen hoofde, opkomen, vervallen, terſtond, aan de Diaconie, ten ware zy het Huis verlaaten, en alles, wat zy van de Diaconie genooten hadden, vergoeden wilden. Die 't Reglement overtreeden, worden, door Diakenen of Diaconeſſen, beſtraft; of, zo woorden niet baaten, aan eene afgezonderde tafel, de *ſchandtafel* genaamd, met geringer ſpyze getoefd (*f*), of, voor zes, twaalf, of meer weeken, in het huis gebannen; of, voor eenigen tyd, of zelfs, voor altoos, ten huize uit gezet.

Schaffing.

De ſpys, die, in dit Godshuis, voor mannen en vrouwen, geſchaft wordt, beſtaat, alle ogtenden, in een dubbele boterham. 's Maandags, wordt 'er, 's middags, gebroken gort met zoetemelk, en een boterham, en 's avonds karnemelk met gepelde garſt en ſiroop geſchaft. 's Dingsdags, 's middags, graauwe erweten met vet en een boterham, en 's avonds, ryſtenbry. 's Woensdags, 's middags, wordt 'er, naar believen der dienende Diakenen en Diaconeſſen, en naar 't gene de tyd geeft, opgediſcht: als, 's Zomers, warmoes, of nat met groente en kalfsvleeſch; beſſen met gerookt vleeſch; raapen, met verſch, of peulen en tuinboonen, met gerookt ſpek; ſnyboonen met haring, of zoute viſch met wortelen: en 's Winters, nat met ryſt en geſprengd vleeſch, zo lang het niet te zout is; voorts, ook aardappelen en raapen, of witte of ſavooikool by 't geſprengd vleeſch; of ſtokviſch met aardappelen. 's Woensdags, 's avonds, eet men bierenbrood met ſiroop. 's Donderdags, wordt 'er, 's middags, groene erweten met lang nat en vet, en een boterham toe, en 's avonds, zoetemelk, beurtelings, of met tarwenmeel, of met gepelde garſt, opgediſcht. 's Vrydags, eet men, 's middags, witteboonen, met een ſaus van boter en azyn, en een boterham toe. Ook wordt dan, aan de oude luiden, zout voor de geheele week, uitgedeeld. 's Avonds, wordt 'er karnemelk, by verwiſſeling, of met grutten meel, of met haveren gort, geſchaft. 's Saturdags, wordt 'er, 's middags, gebroken gort met zoetemelk, en een boterham toe, en 's avonds, *Poespas*, of karnemelk en bier, met brood, annyszaad en ſiroop, gegeten. 's Zondags, wordt 'er, 's middags wittebroodsſap geſchaft; de eene week met zoetemelk en boter, en de andere week, met zoetemelk alleen, en een boterham toe: 's avonds, eet men bierenbrood met ſiroop, en een ſneede broods met ſtolkſche kaas toe: by welke gelegenheid, doorgaands, omtrent honderd ponden kaas verſneeden wordt. Men ſlagt, alle drie maanden, zes verkens, die, met de ſpoeling uit den kooken, en de overgeſchooten ſpyze der oude luiden, worden vet gemeſt. De ſpys wordt, in de wooning der mannen, en in de Ziekenkamer en Zwakkenkelder der Vrouwen, gebragt door de meiden van den kooken. Bier krygen de oude luiden zo veel als zy begeeren. Koffy en thee, die de oude vrouwen inzonderheid, dagelyks, gebruiken, moeten zy zig zelven bezorgen. Eens 's jaars, worden zy voorzien van linnen- en wollen-kleeding, kouſſen, ſchoenen en muilen: en alle Saturdagen, deelen de Diaconeſſen, lappen, garen en ſajet uit, om de kleederen te verſtellen. De Doctor komt, eens ter weeke, naar de zieken en zwakken zien, en de geneesmiddelen, die hy voorſchryft, worden, in de Apotheek in 't Diaconie-Weeshuis, toebereid.

Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.

Godsdienſtige oefeningen.

In 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, worden, alle dagen, Godsdienſtige oefeningen gehouden. 's Maandags, is 'er *Catechiſatie* op de Vrouwen-Eetzaal. Ook komt 'er dan een Krankbezoeker by de zieken en zwakken. 's Dingsdags en Donderdags, worden de oude mannen, voor den middag, getatechiſeerd: en na den middag, leeſt een hunner eene Predikatie uit van der Hagen *over den Catechismus*, het eenige Predikatien-boek, welk hier gebruikt wordt. 's Woensdags, voor den middag, doet de Krankbezoeker eene *Propoſitie* of Leerrede over den Catechismus, en na den middag, wordt, in de Zwakkenkamer, gecatechiſeerd. 's Vrydags en 's Saturdags, wordt 'er, door den Catechiſeermeeſter, in de Vrouwen-Eetzaal, den geheelen dag, gecatechiſeerd. 's Vrydags na den middag, leeſt een oud man eene Predikatie in de Zwakkenkamer, en de zieken en zwakken worden, door den Krankbezoeker, bezogt. Voor zulken, die niet ter Kerke gaan, wordt, 's Zondags 's morgens, ook eene Predikatie op de Vrouwen-Eetzaal gelezen. Voorts, wordt 'er, dagelyks, voor en na de maaltyd, gezongen en gebeden, en onder 't eeten, een Hoofdſtuk uit den Bybel gelezen.

Alle de oude mannen en vrouwen hebben, 's Zondags, vryheid om uit te mogen gaan. Doch in de week, gaan de mannen Maandag, Woensdag en Vrydag na den middag uit, en de vrouwen Dingsdag en Donderdag. 's Saturdags na den middag, heeft niemant ver-

(*f*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1630-1704. *f.* 232.

DIACONIE-OUDE-VROUWEN- EN MANNEN-HUIS. Getal der oude Vrouwen en Mannen.

verlof om uit te gaan, behalve wanneer het Voorbereiding ten Avondmaal is, en dan alleenlyk na den middag.

Op den eerſten Auguſtus des jaars 1765, waren 'er vyf honderd zeven en vyftig oude vrouwen in dit Godshuis, te weeten, vier honderd en twintig in de vertrekken, alwaar 'er, gemeenlyk, vier, en in enkelen, ook drie en twee by elkanderen gehuisveſt zyn, ſchoon zy elk eene byzondere Bedſtede hebben: voorts, een en negentig in de Ziekenkamer, en zes en veertig in de Zwakkenkelder. 't Getal der mannen beliep toen honderd en veertien, zynde alle de ſlaapplaatſen bezet.

XV.

CORVERS-HOF.

Stigting van CORVERS-HOF.

De Diaconie hadt nu een Weeshuis en een Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis. Doch alzo, in dit laatſte, alleenlyk, ongehuwden van de eene en de andere kunne, afzonderlyk van elkanderen, konden gehuisveſt worden, werdt de Godsvrugt en Liefdaadigheid van een treffelyk Paar gehuwden hier ter Stede bewoogen, om eene aanzienlyke ſomme te ſchikken, tot het ſtigten van een Godshuis, waarin ook oude en behoeftige Egtgenooten zouden konnen geplaatſt worden. De Heer Mr. JAN CORVER, Schepen, Raad, en Kolonel over een Regement ſchutteren hier ter Stede, de Diaconie tot zyne erfgenaame geſteld; en zyne Huisvrouw, Vrouwe SARA MARIA TRIP, aan dezelve, een Legaat van dertig duizend guldens, tot zulk een einde, gemaakt hebbende; werdt een gedeelte van het erf, welk, door de Stad, tot het Oude-Vrouwen-Huis, geſchonken was, en nog onbetimmerd lag, tot eene plaats voor het nieuwe Godshuis, afgezonderd. Men ving, in 't jaar 1721, aan met graaven. De Preſident der Diakenen in der tyd, *Iſaak Warnſink*, leide den eerſten ſteen aan 't gebouw: 't welk, door den Heere Burgemeeſter JAN TRIP, geweigerd was (*g*). In 't volgende jaar, werdt de timmering van het zelve ſterk voortgezet: in 't jaar 1723, werdt het Huis tot ſtand gebragt, en, naar eenen der Stigteren, *Corvers-Hof* genaamd. De koſten van het bouwen hebben ruim vier en zeſtig duizend vier honderd guldens beloopen. En de erfenis van den Heere Corver, na aftrek der Legaaten, en der koſten eener deftige Grafſtede, in de Kerke van de Beverwyk, meer dan een honderd en zeſtig duizend guldens.

(*g*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1721-1738. *f.* 84, 85.

CORVERS-HOF. Beſchryving van het zelve.

Het CORVERS-HOF ſtaat op de Heeren-graft, aan de zuidzyde, agter het Oude-Vrouwen-Huis, daar het eenen deftigen op- en ingang heeft, in 't midden van den voorgevel, die, daarenboven, verſierd is, met de wapens der Stigteren, CORVER en TRIP, onder welken, deeze regels van MATTHEUS BROUERIUS VAN NIDEK gelezen worden:

Zo weldoen dank verdiend en armen zorg belooning,
Druipt CORVERS *naam en* TRIPS *op yeders tong als honing.*
Door wiens geſchenk, en wil, dit Godshuis is gebouwt,
Dat met haar Wapens pronkt, hun Naam onſterflyk houd.

In de Fronteſpies van 'den Voorgevel, ſtaat de Zorg voor behoeftige ouden, in hardſteen, uitgehouwen. In 't voorhuis van 't gebouw, welk, in alles, honderd voet breed, en vyf en tagtig voet diep is, ontmoet men, aan de ooſtzyde, de wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder, en voorts, ter wederzyde, twee beneden-wooningen der behoeftigen, en een trap naar de bovenwooningen. De eerſten zyn, zo in't Voorhuis, als rondsom de Binnenplaats, in alles, agttien, de tweeden zeſtien in getal, waaronder egter ook de wooning voor den Binnenvader en Binnenmoeder begreepen is. Drie der Bovenwooningen aan de weſtzyde van 't gebouw zyn, in 't jaar 1757, geſtigt, uit eene gifte van Vrouwe ANNA ELIZABETH GEELVINCK, Weduwe van den Heere JAN LUCAS PELS en Vrouwe van Hoogelande, in de plaats van een' Koorenzolder, gelyk, in den weſtelyken binnengevel, door deeze regels, te kennen gegeven wordt:

Had Corvers ryke ſorge en Trips dit Huys geſtigt,
Vrouw HOOGELANDE's *Gift*
Heeft, in dit armen-ſtift,
Tot een gedagtenis, drie Hutten opgerigt.

Over eene nette vierkante Binnenplaats, op welke twee fraaije lantaarens, op arduinſteenen zuilen, geſteld zyn, treedt men, opwaards, naar de twee vertrekken der Broederen Diakenen, die 't opzigt over dit Huis hebben. Zy zien uit op den grooten Boomgaard agter 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis. De ſchoorſteenmantel van het eene is verſierd met de wapens der Stigteren, CORVER en TRIP. Ook bewaart men, in het andere, derzelver geſchilderde afbeeldſels, nevens dat van

Corvers-Hof. van den Heere Gerrit Corver, Heere van Velsen, en Burgemeester deezer Stad, van wien de Diaconie zeer groote weldaaden genooten heeft: welker gedagtenis, onder anderen, ook vernieuwd wordt, in een aartig zinnebeeldig Schilderstukje van *Louis Fabricius du Bourg*.

Bestiering. De bestiering van Corvers-Hof staat aan zes Gecommitteerden uit de Broederen Diakenen, zynde, gemeenlyk, den Scriba, den Grootboekhouder, twee Presidenten der weekelykssche Commissien, Praeses een en negen, en de vaste Broeders uit het Weeshuis en Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, die in het tweede jaar van hunnen dienst zyn. Zy vergaderen, eens om de veertien dagen, en blyven een jaar in deeze Commissie. Zy houden afzonderlyke rekening van de inkomsten en uitgaven van het Godshuis. De eersten bestaan, voornaamlyk, uit de intrest van de hoofdsomme, die, na 't volbouwen van het Huis, van de erfenisse overgeschooten is, en uit de huuren van verscheiden' kelders en zolders van 't gebouw, die, tot berging van Koopmanschappen, verhuurd worden. Wyders, doen zy van hunne bestiering rekening aan de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, zo wel als de Broeders, die, tot de bediening in het Weeshuis en in het Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, gemagtigd zyn. In Corvers-Hof, worden, door de Broederen Diakenen, geene andere Persoonen ingenomen, dan Mannen en Vrouwen, aan elkanderen gehuwd, de eersten ten minste zestig, de anderen vyf en vystig jaaren oud. Zy moeten een van beide twintig, en de andere vystien jaaren, hier ter Stede, gewoond hebben: ook moet een van beide vystien, en de andere tien jaaren, Lidmaat geweest zyn, en in alles, ten minste twee jaaren, door de Diaconie, ondersteund zyn geweest. Voorts, moeten zy geene kinderen tot last hebben. Ieder Persoon geniet, jaarlyks, twee en vyftig guldens: de helft in geld, en de wederhelft, in de volgende waaren:

Een half vierdendeel Boter, tot Ieder veertien dagen, een brood van 5 stuivers, is - - - - -	*f* 7: - :-
Twintig manden turf - - - -	6:10:-
Aan kleeding - - - - -	4:10:-
	8: - :-
	f 26: - :-

Doch de kleeding wordt, om de twee jaaren, afgedaan, en beloopt dan zestien guldens. Wyders, worden 'er, naar 't goedvinden der Broederen-Diakenen, doorgaands, des zomers tweemaal kalfsvleesch, en des winters, kaarsen, kaas, grutters- en kruideniers-waaren, en rundvleesch om in te zouten, aan de bewooners van Corvers-Hof uitgedeeld. En deeze buitengewoone uitdeeling is, somtyds meerder, en somtyds minder, naar tyds gelegenheid. De bewooners van Corvers-Hof hebben vry gebruik van Doctor, Chirurgyn, Apotheker en geneesmiddelen der Diaconie. Die met de bovengemelde bedeeling niet bestaan kan, wordt, uit de gemeene Kas der Diaconie, verder ondersteund; mids zulks, vooraf, door de Broeders, die de bestiering van 't Godshuis hebben, aan de groote Vergadering der Diakenen, verzogt worde. Wanneer een der twee Egtgenooten overlydt, wordt de nablyvende, terstond, of in 't Oude-Vrouwen-, of in 't Oude-Mannen-Huis der Diaconie overgebragt. Het inbrengen van Partyen in 't Corvers-Hof geschiedt door de Broeders-Diakenen, volgens zekere beraamde beurtorde, beginnende met den Groot-Boekhouder en Scriba, die samen eene party inbrengen: voorts, de twee Presidenten-*honorair* of Praeses een en Praeses negen, insgelyks, samen eene party, daarna, de twee Broeders van de Weeskamer, samen eene party, wyders, de twee vaste Broeders van het Weeshuis, van gelyken, eene party; zo ook de twee vaste Broeders van het Oude-Vrouwen-Huis: daarna de dertig Broeders van de vystien Bezoekboekjes, loopende van L'. A tot L'. P., ieder paar Broeders eene party: en eindelyk, de Seconde-Boekhouder en de Adjunct van de Weeskamer, samen eene party. De partyen worden eerst aan de groote Vergadering voorgesteld, die de Gecommitteerden tot de bestiering van Corvers-Hof magtigt, om 'er onderzoek op te doen, waarna zy, de vereischte hoedanigheden hebbende, worden aangenomen. Doch zes wooningen worden, door de bloedverwanten van de Stigters, vervuld, die 'er thans, gemeenlyk, vrouwen plaatsen. Binnens huis, staat het opzigt over 't Hof, aan een' Binnenvader en Binnenmoeder, Man en Vrouw, zonder kinderen tot last, of waarschynlykheid, omze te krygen. De Poort van Corvers-Hof, wordt 's winters ten negen, en 's zomers ten tien uuren gesloten. En na tien uuren, mag niemant vuur, op den haard noch in stooven, noch licht aan hebben. Het Reglement, waarnaar het Huis bestierd wordt, is, den twintigsten July des jaars 1723, by de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, vastgesteld, en komt, in 't voornaamste, overeen, met het Reglement voor het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.

Diaconie-Bakkery en Brouwery. De Diaconie heeft eene Bakkery en eene Brouwery. Uit de eerste, worden de behoeftige Ledemaaten van brood, en uit beide, het Weeshuis, het Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis en Corvers-Hof, van brood en

WAALEN-WEES en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS.

en bier, voorzien. De Bakkery, in welke, met zes ovens gebakken wordt, ſtaat agter de Nieuwe-Kerke, op het zogenaamde *Blaauwenerf*. Zy is, met verlof van Burgemeeſteren, in 't jaar 1674, opgeregt (*h*). De Bakker doet, ſedert het jaar 1741, eed aan Burgemeeſteren (*i*). De Brouwery, tot welke, de Stad den grond geſchonken heeft (*k*), ſtaat op de Prinſengraft, aan de zuidzyde, op den hoek van den Binnen-Amſtel. Zy is, in 't jaar 1688, opgeregt. Men brouwt hier bier van garſt, boekweit en hoppe, omtrent zes en dertig reizen in 't jaar, en telkens vyftig ton. Ik vind ergens aangetekend, dat de Diaconie, in 't jaar 1731, een honderd zes en zeſtig duizend zes honderd brooden, aan behoeftige Ledemaaten buiten de Godshuizen, heeft uitgedeeld; en dat 'er, in 't Weeshuis, drie en veertig duizend zes honderd twaalf; in 't Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, drie en vyftig duizend vier honderd agt en twintig, en in 't Corvers-Hof, zeven honderd vier en veertig brooden gebruikt zyn. Uit de Brouwerye, zyn, in 't jaar 1733, negen honderd zes en dertig en een halve ton bier, in 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis; agt honderd vyf en tagtig ton, in 't Weeshuis; zeven en vyftig ton, in de Bakkery, en zes en twintig ton, in de Brouwery, gebruikt.

XVI.

WAALEN-WEES- EN OUDE-VROUWEN- EN MANNEN-HUIS.

Oudſte Waalen-Weeshuis, hier ter Stede.

De Walſche Gemeente was, hier, al veele jaaren, in ſtand en bloei geweeſt, toen haare Kerkenraad; beſpeurende, dat veele arme Ledemaaten kinderen nalieten, die, om dat de ouders geene burgers geweeſt waren, niet in het Burger-Weeshuis konden worden geplaatſt, en, als van Ledemaaten geſprooten, niet gevoeglyk, aan de Aalmoeſſeniers konden worden overgegeven; in 't jaar 1631, te raade werdt, met bewilliging van Burgemeeſteren, een Weeshuis op te regten, onder 't opzigt van vier Gecommitteerden, twee Ouderlingen en twee Diakenen. Men verkoos, hiertoe, een erf in de Laurierſtraat, aan de zuidzyde, omtrent in 't midden, tuſſchen de eerſte en tweede dwarsſtraat, alwaar, uit vrywillige giften en Legaaten van eenige oude Leden der Gemeente, een gebouw, met drie voorgevels, geſtigt werdt, welk zynen ingang hadt, door eene Poort, die nog in wezen is, en de *Waalen-Weespoort* genaamd wordt. Van agteren, hadt het huis zynen uitgang op de Lauriergraft, aan de noordzyde, door eene hardſteenen-Poort, boven welken, eene duif en eenige weeskinderen waren afgebeeld. De eerſte Regenten, *Jean Hochepied* en *Abel de Horipon*, Ouderlingen, en *Jan Bagelaar* en *Eſaias Caſtelein*, Diakenen, hielden hunne eerſte byeenkomſt in dit Huis, op den negen en twintigſten May des gemelden jaars, en ſtelden, ten zelfden tyde, een Reglement voor het zelve op, welk nog, in de voornaamſte opzigten, onderhouden wordt. Op den eerſten July daaraan, kwamen de Weezen in 't Huis. De inkomſten van het zelve kwamen toen, alleen, uit de winſten der kinderen, en uit de Collecten in de Kerke. In 't jaar 1635, werdt alles, wat, in de week van 't eerſte Avondmaal, gecollecteerd werdt, tot onderhoud van 't Weeshuis geſchikt. Doch in 't jaar 1640, vonden Diakenen geraaden, 't geld van deeze Collecte te brengen in de gemeene kas der Diaconie, en zig te belaſten, met de onderſteuning van het Weeshuis, wanneer het te kort komen mogt. In 't jaar 1669, heeft het Weeshuis den laatſten onderſtand uit de kas der Diaconie ontvangen.

Het wordt verlaaten.

Doch 't leedt nog geene veertig jaaren na de opregting, of dit Huis werdt veel te klein bevonden. De dubbele Kerkenraad, uit de Predikanten en dienende Ouderlingen en Diakenen beſtaande, beſloot dan, het Huis, tot burgerwooningen, te verkoopen, en, met bewilliging van Burgemeeſteren en Raaden, die 'er den grond toe vereerden (*l*), een nieuw Weeshuis op te regten op de Vyzelgraft, tuſſchen de Prinſengraft en eerſte Weteringsdwarsſtraat. Op den negen en twintigſten October des jaars 1669, werden de twee eerſte ſteenen aan 't nieuw gebouw gelegd, door *Paul Goudin den Zoon* en *Sara van Raey*, Zoon en Dogter van twee Regenten, gelyk, uit een opſchrift, voor den ſchoorſteen in de Regenten-Kamer, blykt. In de Lente des jaars 1671, was het gebouw voltooid, en op den twee en twintigſten April, werden de kinderen, uit het oude Huis in de Laurierſtraat, overgebragt in het nieuwe, welk, dien zelfden dag, met eene plegtige redevoering van den Predikant *Louis Wolzogen*, die in de Waalen-Kerke geſchiedde, Gode was toegewyd. De dienende Regenten waren toen *Antoni Warin* en *Paul Goudin*, Ouderlingen, en *Jean du Roi* en *Jeremias van Raey*, Diakenen. Van het oude Weeshuis, welk in 't begin des gemelden jaars 1671 verkogt was, is alleenlyk de ge-

Oprigting van een nieuw WAALEN-WEES- en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS.

(*h*) Notulb. *der* Diaconie *van* 1658-1680. *f.* 258, 266.
(*i*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 273.
(*k*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* S. 26 *Maart* 1688. *f.* 75.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* F. 15 *January* 1669. *f.* 185 *verſo.*

Waalen-Wees- en Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.

gedagtenis overgebleeven, in den voorgemelden naam van *Waalen-Wees-Poort*, en in dien der twee *Weespaden*, in de tweede dwarsstraat, tusschen de Laurier- en Roozenstraaten. In 't zelfde jaar 1671, begon men, in 't nieuwe Weeshuis, Wollen- en Linnen-kleedinge; in 't jaar 1674, brood, en in 't jaar 1688, ook turf uit te deelen aan de behoeftige Leden der Walsche Gemeente. 't Gebouw was, in 't jaar 1683, vergroot, met een' geheelen vleugel langs de eerste Weteringsdwarsstraat, die tot een *Oude-Vrouwen-Huis* geschikt werdt. Het gantsche gebouw werdt, in 't jaar 1720, met een' yzeren leening omringd. En in 't jaar 1726, werdt een op zig zelv' staande vleugel van 't Huis langs de Prinsengraft, met het lighaam van 't gebouw, vereenigd, en, nevens de zolder boven de Bakkery, met toestemming van Burgemeesteren, bekwaam gemaakt, tot een *Oude-Mannen-Huis*, alwaar zes en twintig, en, des noods, twee en dertig oude mannen konnen geplaatst worden. De eersten kwamen 'er in, op den eersten November des gemelden jaars, en 't gestigt werdt, op den twintigsten, met eene Leerrede over 2 *Kor.* IX. 14., die, in de groote Waalen-Kerke; en met gebeden en vermaaningen, die, in 't Huis, door den Predikant *Joannes Boddens*, uitgesproken werden, plegtiglyk, ingewyd. In November des jaars 1733, zyn ook eenige Waldenzen in 't Huis ontvangen. Wy komen nu tot eene byzondere beschryving van 't gebouw.

Beschryving van het zelve.

Het Waalen-Wees- *en* Oude-Vrouwen- *en* Mannen-Huis is een deftig, vierkant gebouw, met twee ingangen op de Vyzelgraft. Door den eersten, treedt men in 't Jongens-Wees- en Oude-Mannen-; door den tweeden, in 't Meisjes-Wees- en Oude-Vrouwen-Huis. In 't eerste, ontmoet men, in een' ruimen gang, ter linkerzyde of zuidwaards, de Regenten-Kamer, in welke agt Regentenstukken geplaatst, en onder anderen, de Regenten, die, in 't jaar 1709, dienden, konstiglyk, door *Arnold Boonen*, uitgeschilderd zyn (*m*). Ook hangt hier, op een tafereel, het volgende vers van Vondel, fraai, door *Nachtegaal*, met het penseel, geschreeven.

Bede voor het
WAALEN-WEESHUIS.
t'Amsterdam.

Aan alle Christenen.

Och laet uw mededogen stralen
Op dees van elk vergete schaer,
Op 't arme weesbuis van de Walen,
Wiens last nog aengroeit jaer op jaer,
Wanneer 't ontfangt met open armen
Die arm zyn zonder hunne schult,
De Weeskens, die om nooddruft kermen;
En voedt hen op met groot gedult
In tucht en eerelyke zeden.
Wie zietze zonder schreien aen?
Heeft Kristus arm voor ons geleden,
Wie kan voorby dees kribben gaen
En stallen, zonder met de Wyzen
Te offeren een luttel gout,
Om't naekt en hongrigh kint te spyzen,
Dat in dit Betlehem verkout?
Ay zorght niet, dat de schatten minderen,
Die gy aen Godt op woeker geeft,
Door vreemde en ouderlooze kinderen.
Gedenkt dat Godt hun Vader leeft,
Die in uw weldaet wort geprezen,
En 't goet dat nimmer zal vergaen.
De zuivre Godsdienst is den Weezen
In hun ellende by te staen (*n*).

Hierna volgt de Kamer van den Binnenvader en Binnenmoeder; dan de Linnen-naaiwinkel, en vervolgens de Kamer der Regentessen, in welke, voor den schoorsteen, drie der eerste Regentessen zyn uitgeschilderd. Aan de zuidzyde van't gebouw, langs de Weteringsdwarsstraat, is de Eetzaal [*Refectoir*] der Meisjes, waarop die der oude Vrouwen volgt. Voor deezen, zyn zeven beneden- en agt boven-vertrekken geschikt; de meesten voorzien van twee bedsteden, en uitziende op de Weteringsdwarsstraat. In 't westen is, beneden, de Ziekenkamer der oude Vrouwen, waarin eene haard en vier Ledekanten zyn. De Jongens-Eetzaal is, aan de noordzyde van 't oude gebouw, langs de Prinsengraft, naar welke, die der oude Mannen volgt. In een klein marmeren tafereel, voor den schoorsteen der zelve, staat dit opschrift, in vier regels:

P: Couturier: G: Mottet: J: Bargignac & W. Clermont, Joh^s. soon, Regens de cette maison; ont projetté et achevé, par la benediction du Seigneur, dans VI. *mois, cette edifice de Charité, consacré à l'usage des pauvres Vieillards. Il a eté dedié Le XX Novembre* 1726.

dat is:

„ Filips Couturier, Willem Mottet, Jan
„ Bargignac en Willem Clermont Joannes-
„ Zoon, Regenten van dit Huis, hebben,
„ door 's Heeren zegen, dit Liefde-gestigt,
„ welk,

(*m*) Van Gool. Schoub. I. *Deel*, *bl.* 361.

(*n*) Vondels Poëzy I. *Deel*, *bl.* 472.

WAALEN-WEES en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS.

„ welk, ten nutte van behoeftige oude mannen, geheiligd is, ontworpen en volbouwd, „ in den tyd van zes maanden. Het is, den „ twintigſten November des jaars 1726, „ ingezegend."

De wooningen of vertrekken voor de oude Mannen zyn veertien in getal, zes beneden, en agt boven. Ook heeft de Bewaarder der oude Mannen, hierby, een vertrek; gelyk de Bewaarſter der oude Vrouwen ook eene kamer, by de Ziekenkamer derzelven, tot haar gebruik heeft. De Ziekenkamer der oude Mannen in 't weſten is van eene haardſtede, en vier bedſteden voorzien. De gangen, in welken de wooningen der Oude-Mannen en Vrouwen uitkomen, hebben hun uitzigt op eenen aangenaamen tuin en boomgaard, die tuſſchen de twee weſtelyke vleugels in legt. De Jongens en Meisjes hebben ieder haare Binnenplaats, die, door eenen open gang, ter wederzyde met eene deur geſlooten, van elkanderen, afgeſcheiden zyn. Aan elke zyde, is, tuſſchen de eerſte en tweede Verdieping, eene kamer, daar de beſte kleederen der kinderen, afzonderlyk, bewaard worden. En op de tweede Verdieping, zyn de Slaapkamers [*Dortoirs*] en Ziekenkamers der Jongens en der Meisjes. In de Jongens-Slaapkamer, zyn vyftien, en in de Meisjes-Slaapkamer, veertien bedſteden. Naaſt de Meisjes-Ziekenkamer, is een vertrek der Regenteſſen, verſierd met twee of drie ſchilderſtukken; alwaar uitdeeling van kleeding aan de behoeftigen geſchiedt: en tegen over dezelve, is de Wollen-naaiwinkel. Twee of drie vertrekken, beneden en boven, dienen tot bewaaringe der ſtoffen tot kleeding. Ook heeft de Moeder of Bewaarſter der kleine kinderen, op deeze hoogte der tweede Verdiepinge, eene kamer. Onder 't Eetvertrek der oude Mannen, is eene ſchoone Bakkery, alwaar, in twee ovens, driederlei brood gebakken wordt. By dezelve, is eene Builery, en een vertrek, alwaar de Diakenen, weekelyks, uitdeeling van brood aan de behoeftige Ledemaaten der Gemeente doen. Het Huis is, wyders, voorzien van eenen ruimen Kooken, Proviſiekelder, Turf- en Koorenzolder en andere vertrekken, tot nuttig gebruik. In 't jaar 1757, zyn, op koſten van de Turfdraagers, twee windwyzers geſteld op 't Huis, welks noordelyke zydgevel tegen over de Turfmarkt ſtaat. Ook is deeze zelfde vleugel, in 't jaar 1761, merkelyk verbeterd.

Beſtiering. REGENTEN en REGENTESSEN.

De beſtiering van het Huis ſtaat nog aan *vier* REGENTEN en *drie* REGENTESSEN; die, uit naam van den dubbelen Kerkenraad, dienen. De Regenten; beſtaande uit twee Ouderlingen en twee Diakenen, dienen twee jaaren: doch, jaarlyks, gaat 'er een Ouderling en een Diaken af. De Regenteſſen, van welken 'er, jaarlyks, maar éene afgaat, blyven drie jaaren in dienſt. De groote of driedelige Kerkenraad der Walſche Gemeente, uit de Predikanten, en dienende en afgaande Ouderlingen en Diakenen beſtaande, verkieſt, in January, terſtond na de plegtige beveſtiging der nieuwe Ouderlingen en Diakenen, twee Regenten en eene Regenteſſe, in de plaats der afgaanden. Van de Regenten wordt 'er een, uit de aankomende Ouderlingen, en een uit de aankomende Diakenen, verkooren. Doch niemant wordt Regent, wiens huisvrouw in daadelyken dienſt is, als Regentes. Ook wordt de huisvrouw van eenen dienenden Regent, nimmer, tot Regentes verkooren: beide, in gevolge van een beſluit des Kerkenraads van den dertienden January des jaars 1709. De nieuwverkooren Regenten en Regentes worden, door eenen der Predikanten, by beurte, op den eerſtvolgenden Vrydag, in 't Weeshuis, plegtiglyk, in dienſt geſteld. Zo een der Regenten binnen 's jaars overlydt, kieſt de dubbele Kerkenraad eenen anderen in zyne plaats. De Regenten vergaderen, gemeenlyk, eens ter weeke, des Vrydags na den middag, in het Huis, om zorg te draagen voor 't gene deszelfs beſtiering betreft. Zy koopen ook het graan tot de bakkery, de turf en de ſtoffen tot kleeding voor de behoeftigen. Zy mogen geene Weeskinderen in 't Huis ontvangen, dan die, wettiglyk, gebooren zyn van eenen Vader en Moeder, beide Ledemaaten der Walſche Gemeente, en hun, door de Broederen-Diakenen, worden aangebooden. Zy beſteeden de Weesjongens op een bekwaam ambagt, zig daarin, zo veel betaamlyk zy, ſchikkende naar derzelver verkiezinge. Zonder bewilliging van den dubbelen Kerkenraad, mogen zy geene merkelyke verandering maaken, aan 't gebouw. Ook moeten zy, jaarlyks, rekening van hunne beſtiering doen, aan den drieledigen Kerkenraad. De Regenteſſen draagen zorg voor de huishoudinge, en zien de huiſſelyke rekeningen naar.

WAALEN-WEES- en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS.

De voornaamſte Bedienden van het Huis zyn een *Binnenvader* en *Binnenmoeder*, man en vrouw, een *Bewaarder* [*Gardien*] *der oude Mannen*; eene *Bewaarſter* [*Gardienne*] *der oude Vrouwen*, en eene *Bewaarſter der kleine Kinderen*. De Binnenvader moet de Regenten, en de Binnenmoeder de Regenteſſen, alle Vrydagen, berigten, wat 'er gewigtigs in 't Huis voorgevallen is. Zy mogen nooit, beide te gelyk, uitgaan, behalven op de Zon-

Binnenvader. Binnenmoeder. Bewaarder der oude Mannen. Bewaarſter der oude Vrouwen.

Waalen-Wees- en Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis. Bewaarster der kleine Kinderen.

Zon- en Feestdagen. De Binnenvader moet de kinderen den Catechismus leeren, enze naar de Kerk geleiden. Ook houdt hy, dagelyks, school voor de kleinen. Hy levert het graan tot de Bakkerye aan den Molen, houdt 'er aantekening van, en ook van 't brood, welk 'er van gebakken wordt; hy helpt den Diaken in 't uitdeelen van 't brood, en deelt ook de turf uit, op een briefje der Diakenen. Hy en de Bewaarder der oude Mannen moeten, eens ter maand, de kasjes der oude Mannen en Weesjongens naarzien. Gelyk onderzoek geschiedt ook, omtrent de kasjes der oude Vrouwen en Weesmeisjes, door de Binnenmoeder, en door de Bewaarster der oude Vrouwen. Wanneer de Binnenvader sterft, is zyne vrouw vervallen van haare bediening in 't Huis.

Orde, omtrent de oude Mannen en Vrouwen.

De oude Mannen, die in 't Huis ontvangen worden, moeten ten minste vyftig jaaren oud, ongehuwd, erkende Leden der Walsche Gemeente zyn, en van de Diaconie genooten hebben. 't Staat hun vry, tusschen de maaltyden, tabak te rooken; doch nergens, dan op de Plaats, of onder de Eetkamer. 's Winters, wordt 'er vuur voor hun aangelegd, in de Eetkamer; doch de Bewaarder alleen heeft regt over de tang. 't Gene zy bezitten, wanneer zy in 't Huis komen, en 't gene zy, met eenig handwerk, winnen, terwyl zy 'er zyn, komt ten voordeele van het Huis. De oude Vrouwen worden, volgens de Reglementen der Diakenen, door dezelven, met toestemming der Regenten, in het Oude-Vrouwen-Huis geplaatst. De Bewaarder der oude Mannen wordt, door de Regenten, verkooren. Hy is, te gelyk, Poortier. Ook leest hy de Schriftuur en de gebeden voor de oude Mannen, en maakt zyn werk van het onderhouden der vrede en goede orde onder dezelven.

En omtrent de Weeskinderen.

De Jongens en Meisjes mogen niet in elkanders vertrekken komen, noch eenige gemeenzaamheid samen hebben. Ook mogen zy, zo langze in het Huis zyn, zig, door geene trouwbeloften, aan elkanderen verbinden. De bovenkleeding der Jongens en Meisjes is rosverwig Laken. Alle de Bewooners en Bewoonsters hebben, sedert het jaar 1747, eene ongewoone rykelyke maaltyd, uit hoofde eener maakinge van Agneta de Lebeecq, Huisvrouw van Melchior de Ruyscher, die zes maalen Regentes geweest is. Zy wordt, altoos, op den Verjaardag haarer begraafenisse, zynde den zes en twintigsten April, gehouden. Het eerste Reglement, waar naar het Huis, toen 't alleenlyk een Weeshuis was, bestierd werdt, was, op den negentienden Maart des jaars 1679, herzien, en goedgekeurd, door den drieledigen Kerkenraad. De opregting van 't Oude-Vrouwen-Huis heeft 'er, naderhand, eenige verandering in gemaakt; en toen het Oude-Mannen-Huis opgeregt was, werdt de Predikant, *Jean Brutel de la Riviere*, door den dubbelen Kerkenraad, gelast, om eenige nieuwe gebeden voor het Huis op te stellen, en den verouderden styl van het Reglement te beschaaven. 't Een en 't ander is, door hem, geschied, en, by den dubbelen Kerkenraad, op den zestienden September des jaars 1727, goedgekeurd (*o*). Het jongste Reglement heeft veel overeenkomst met de Reglementen voor de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie-Wees- en Oude-Vrouwen- en Mannen-Huizen. Engelsche Wees en Oude-Vrouwen-Huis.

Getal der Weezen en oude Vrouwen en Mannen.

't Getal der Weeskinderen in 't Waalen-Weeshuis was, in 't jaar 1690, vier en tagtig, twee en veertig Jongens, en twee en veertig Meisjes: in December des jaars 1740, telde men 'er drie en zestig in alles, en in July des jaars 1765, waren 'er negen en twintig Jongens en agttien Meisjes, en twee en twintig oude Mannen, en twee en dertig oude Vrouwen. Burgemeesteren hebben, op den agttienden December des jaars 1704, toegestaan, dat men de Weezen der Fransche Vlugtelingen, in het Waalen-Weeshuis, plaatsen mogt. Zy worden, uit den onderstand der Stad, ten behoeve dier Vlugtelingen, onderhouden.

XVII.

ENGELSCHE WEES- *en* OUDE-VROUWEN-HUIS.

Opregting en Beschryving van het Engelsche Wees- en Oude-Vrouwen-Huis.

De Engelsche Presbyteriaansche Gemeente deezer Stad, die talryker plagt te zyn, dan zy tegenwoordig is, heeft ook, in 't jaar 1651, geraaden gevonden, hier ter Stede, een Wees- *en* Oude-Vrouwen-Huis op te regten, waartoe zy, op den zevenden January des gemelden jaars, vier huizen, in 's Heeren Executie, gekogt heeft: twee van welken zy, sedert, tot een Godshuis, bekwaam heeft gemaakt. In het zelve, worden kinderen haarer Ledemaaten en oude behoeftige Vrouwen, die, insgelyks, Ledemaaten zyn, geplaatst, en van onderhoud verzorgd. Het staat op de Looijersgraft, aan de zuidzyde, en is, in 't jaar 1753, merkelyk vertimmerd. Boven den ingang, die, eenigszins, beneden den grond is, staan twee Weeskinderen, een Jongen en een Meis-

(*o*) *Voyez* Ordres & Reglem. de la Maison des Orphelins &c. *Edit. de* 1760.

LUTHERSCHE WEESHUIS.

Meisje, afgebeeld. Uit het Voorhuis, waar, voormaals, twee bedsteden plagten te staan, komt men, ter linkerzyde, of oostwaards, in de Eetkamer, waarnevens de Slaapkamer der oude Vrouwen is, in welke, vier bedsteden zyn. Het Slaapvertrek der Kinderen is op de zolder. Boven de gemelde beneden-vertrekken, is de Regenten-Kamer, een welgeschikt vertrek, en de wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder. Het Huis wordt bestierd, door de vier Diakenen en de twee Diaconessen der Engelsche Gemeente, en heeft eenen Binnenvader en Binnenmoeder. De twee Predikanten deezer Gemeente komen, in dit Huis, *catechiseeren*, op den laatsten Woensdag van elke maand, waarin zy geen Avondmaal houden, en op den eersten Woensdag, voor de onderhoudinge des Avondmaals. In Maart des jaars 1741, waren in 't geheel geene kinderen in dit Huis: en thans, in July des jaars 1765, zyn 'er een Weesjongen, en vier oude Vrouwen. De Weesjongens draagen een rok van bruin Laken, met opslagen, en een blaauw bragoentje op de schouder. De Weesmeisjes zyn met aartige korte jakjes van dezelfde stoffe gekleed. De oude Vrouwen hebben bruine greinen Japonnen aan, over blaauwe kalaminken rokken.

XVIII.

LUTHERSCHE WEESHUIS.

Beschryving van het LUTHERSCHE WEESHUIS.

De Lutherse Gemeente, zo voor haare Kerken als armen, in den jaare 1678 en sedert, vryheid verkreegen hebbende van 's Lands en deezer Stede belastingen op de middelen van *Consumptie*, en van de gewoone en buitengewoone Verpondingen op de huizen (*p*); werdt, ten behoeve van derzelver Weezen, in 't gemelde jaar, door haare Diaconie, een DIACONIE-WEESHUIS gestigt, welk nog in stand, en in 't jaar 1757, van vooren, deftig vertimmerd is. De grond van 't gestigt, voormaals een tuin, die tot eene Goudledermaakery was aangelegd, was, door den eigenaar, JAN GEERKENS, tot het gemelde einde, aan de Gemeente vereerd. 't Gebouw is, sedert, uit aanzienlyke maakingen, verbeterd en vergroot. Het heeft zynen ingang, aan de noordzyde van de Lauriergraft, tusschen de tweede dwarsstraat en Baangraft, door eene ruime Poort, yzeren hek en gang, die, onder een gedeelte van't nieuwe gebouw, doorloopt, tot op eene zeer groote vierkante Plaats, rondsom welke, het Weeshuis gebouwd is. In 't midden van deeze Plaats, die met boomen bezet is, en, 's avonds, door tien lantaarens, verlicht wordt, legt een bleekveld, omringd van een agtkantig houten hek. Voor den noordelyken gevel van 't gebouw, die, van een uurwyzer en slagklok voorzien is, is, in de Plaats, een groot steenen compas gemetseld.

LUTHERSCHE WEESHUIS.

Langs den oostelyken vleugel van 't gebouw, ontmoet men, eerst, de *wooning van den Binnenvader*: voorts, een Poortaal, welk, voor een Spreek- en Betaalvertrek der Regenten, dient; en daarna, de *Regenten-Kamer*, een fraai, lugtig, behangen vertrek, met een' Engelschen schoorsteen, versierd met de wapens van eenige Regenten. 't Schoorsteenstuk, het Loon der Weldaadigheid vertoonende, is door *Quinkhard* geschilderd. 't Zolderstuk en een groot Regentenstuk is gedaan, door een' Jongeling, die in het Weeshuis opgevoed is. Voorts, is hier, onlangs, het Stamwapen van Vrouwe JOHANNA MARIA CROMHUYSEN, en van haaren Egtgenoot, den Heere Mr. *Melchior ten Hove*, ter gedagteniſſe haarer uitsteekende milddaadigheid aan de Lutherſche Wees-armen, in eene fraaije vergulde lyst, opgehangen. Onder de vertrekken, van welken wy gesproken hebben, zyn eene School voor de kleine kinderen, een Schoenmaakers-winkel, en de Provisie- en Bierkelder. Uit de Regenten-Kamer, treedt men, onmiddelyk, in de groote *Eetzaal*, alwaar ook de kinderen, alle Maandagen, door eenen Leermeester, en, op den eersten Maandag in elke maand, door een' Predikant, *gecatechiseerd* worden. Boven den ingang der Eetzaale, van binnen, leest men:

De WEEZEN spreeken:

O aangenaam verblyf, wie zou u niet waardeeren?
Hier laat liefdaadigheid ons nimmer iets ontbeeren
Van't geen tot onderhoud van't ligbaam noodig is.
Hier wordenwe opgeleid, tot eedle deugdbetrachting,
Hier sterkt men ons geloof, en onze heilverwachting:
Zou hier de troon niet zyn der waare erkentenis?

Onder de Eetzaal, heeft men, onder anderen, het *Broodhuis*, alwaar het brood gebragt, en tot boterhammen gemaakt wordt. En boven de Eetzaal en Regenten-Kamer, zyn de Wasch- en Droogzolders, daar de gewasschen kleederen opgedaan, en gedroogd worden. In 't oosten, zyn ook, doch laager, de Schoolmeesters kamer en de Apothekers kamer,

(*p*) Resol. Holl. 12 *Maart* 1678. 27 *Maart* 1679. 17 *Dec.* 1682. *bl.* 710. 24 *Decemb.* 1706. *bl.* 774. 15 *January* 1737. *bl.* 28. Resol. Vroedsch. *Lr. M.* 27 *April* 1678. *bl.* 40. *Zie ook* Handv. *bl.* 463.

HET LUTHERSCHE WEESHUIS,
te zien van de Binnenplaats.

J. Goeree sculp. dir.

Luthersche Weeshuis.

mer, en hooger de Styfsters-kamer, en een of twee andere vertrekken. Aan de noordzyde, ontmoet men, eerst, eene nette *Apotheek*, ten dienste van het Huis, en van de behoeftige Ledemaaten der Gemeente: voorts, de *Regentessen-Kamer*, een fraai, behangen vertrek, met een' Engelschen schoorsteen; en daarna het Eetvertrek der Suppoosten en den kooken. Boven deeze vertrekken, is een Slaapvertrek voor de Jongens, welk, met een houten beschot, afgeschooten is van een vertrek, daar de Meisjes haar linnen naaijen, en het, elk in een afzonderlyk kasje, opsluiten. In den westelyken vleugel van 't gebouw, is de Bakkery, waar, met twee ovens, gebakken wordt: voorts, de Breijwinkel en een vertrekje voor de Breijmeesteres; de Linnen-naaiwinkel, midsgaders, eene Ziekenkamer voor de Jongens, alwaar ook de Ziekenvader zyn verblyf heeft. Agter dezelve, is een vertrek, alwaar, weekelyks, door een' der Diakenen, brood uitgedeeld wordt aan de behoeftige Ledemaaten, die, op eene kleine vierkante Plaats, met eene gaandery ter wederzyde, in den zuidwestelyken hoek van't gebouw, byeenkomen. Boven deeze vertrekken, is de Kleêrmakers-winkel en wooning; een vertrek, daar de bedden en inboedels geborgen worden; hooger, de Ondermeesters wooning en eene slaapkamer voor de Jongens. In den zuidelyken vleugel van 't oude gebouw, heeft men, beneden, de School, daar de Jongens en Meisjes, beurtelings, in leezen, schryven en rekenen, onderweezen worden; hooger, de wollennaaiwinkel en kleine Meisjes-slaapkamer, en nog hooger, een vertrek voor de Schoolmeesteres der kleine kinderen, en een Kleêren-kamer voor de Meisjes. In 't nieuwe gebouw, welk, in 't jaar 1757, voor deezen vleugel, aan eene kleine Binnenplaats, gezet is, en aan de Lauriergraft uitkomt, heeft men, beneden, eene Ziekenkamer voor de groote en kleine Meisjes, boven een gedeelte van welke, de Ziekenmoeder eene ingestoken Kamer heeft. Boven de Ziekenkamer, zyn twee Slaapkamers voor de Meisjes, boven elkanderen. Alle de slaapplaatsen zyn open krebben, in ieder van welken, twee of drie kinderen leggen.

Getal der kinderen.

Omtrent den jaare 1690, waren 'er ruim tagtig kinderen in dit Huis (*q*); doch op den eersten May des jaars 1760, zyn 'er twee honderd en tagtig geteld, te weeten, honderd vier en dertig jongens, en honderd zes en veertig meisjes, en in 't begin van April des jaars 1765, waren 'er een honderd drie en twintig jongens, en een honderd en vyftig meisjes, zo wel Diaconie-, als Weeskinderen.

(*q*) Commelin *bl.* 615.

Het bewind over dit Weeshuis staat aan *zes* Regenten en *drie* Regentessen. Van de zes Regenten worden 'er drie verkooren, uit de dienende Diakenen; twee van welken twee jaaren dienen. De derde dient maar één jaar. De drie andere Regenten, ook *Assessoren* genaamd, worden gekooren uit de afgegaane Diakenen, of ook wel uit de afgegaane Ouderlingen. Zy dienen drie jaaren; doch, jaarlyks, gaat 'er één van hun af. Zulks heeft ook plaats, omtrent de drie Regentessen. De Regenten en Regentessen leveren, jaarlyks, eene benoeming van een dubbel getal over aan eene groote Diaconie-Weeshuis-Vergadering van dienende en Oud-Diakenen, en oude Regenten van 't Weeshuis, die de opengevallen plaatsen, uit het zelve, vervult. De Regenten komen, gewoonlyk, op den eersten en derden Woensdag van elke maand, des voormiddags, in het Weeshuis, byeen, om op het gene de bestiering van het Huis betreft te raadpleegen. Tot buitengewoone gevallen, het huishelyk bestier betreffende, byzonderlyk, tot het aanstellen en ontslaan van Bedienden, wordt eene groote Weeshuis-Vergadering, in 't Weeshuis, beroepen, die uit dienende en gediend hebbende Regenten bestaat. Eens ter maand, doet een Suppoost van 't Weeshuis, van een' Weesjongen verzeld, eene Collecte, ten behoeve van het zelve, aan de huizen der Ledemaaten.

Luthersche Weeshuis.

Bestiering van het Huis.

De Reglementen voor het Weeshuis zyn gemaakt, door de groote Weeshuis-Vergadering; doch de Regenten moeten, jaarlyks, aan de groote Diaconie Weeshuis-Vergadering, rekening doen. Volgens de gemelde Reglementen, mogen geene andere kinderen in 't Weeshuis worden ontvangen, dan zulken, welker ouders, of de langstleevende van beide, in de Lutherse Gemeente deezer Stad, tien jaaren Ledemaat geweest zyn, en hier ter Stede gewoond hebben. Doch, indien de ouders zo jong gestorven zyn, dat zy, niet gevoeglyk, tien jaaren Ledemaat zouden hebben konnen wezen, worden hunne kinderen egter, als Diaconie-kinderen, niet als Weeskinderen, ingenomen. De kinderen, die in 't Weeshuis ontvangen worden, moeten, wyders, in de Lutherse Gemeente deezer Stad, gedoopt, en niet boven de veertien jaaren oud zyn. Zo zy meer dan veertien, doch geene zestien jaaren oud zyn, komen zy wel in 't Weeshuis; doch worden, aldaar, als Diaconie-Weeskinderen, aangemerkt en gehandeld: en boven de zestien jaaren zynde, buiten 't Huis besteed. Zo een der ouderen Gereformeerd geweest is, worden de kinderen, die in de Lutherse Gemeente gedoopt zyn, in 't Weeshuis

LUTHERSCHE WEESHUIS.

ontvangen, zonder onderscheid, of de langstleevende der ouderen Lutherſch geweest zy, of Gereformeerd. De kinderen, welker ouders, door de Diaconie, onderhouden geweest zyn, mogen niet in 't Weeshuis worden ingenomen, op den gewoonlyken voet. Zy worden 'er egter wel, door de Diaconie, besteed; doch trekken, wanneer zy uit het Huis gaan, niets van de voordeelen, die de andere kinderen, zig wel gedraagen hebbende, van het Weeshuis te wagten hebben: doordien de Legaaten, uit welken, deeze voordeelen komen, niet aan Diaconie-kinderen; maar aan Weeskinderen, gemaakt zyn. Ondertusschen, worden buitengewoone giften en noodpenningen aan de ouders, in alles niet boven de dertig guldens beloopende, niet gerekend voor onderhoud, welk de kinderen uitsluit van het voorregt, om, op den gewoonlyken voet, in het Weeshuis te worden ingenomen. By eene Keure van den agt en twintigsten January des jaars 1761, is belast, dat, van alle sterfgevallen van ouderen, welker kinderen, door de Lutherſche Diaconie, of in 't Lutherſche Weeshuis, zullen moeten worden opgevoed, aan de Diaconie, of aan de Regenten, kennis moet worden gegeven; of dat, anderszins, de kinderen ten laste der naaste vrienden blyven zullen. Van de erfenissen, zulken kinderen ten deel vallende, moet ook, terstond, aan de Diaconie, of aan de Regenten, kennis gegeven worden (*r*). De Boedels, die aan 't Weeshuis, of aan de Diaconie der Lutherſchen vervallen, mogen aanvaard worden, zonder dat men Beneficie van Inventaris behoeft te verzoeken, terwyl men egter, niet verder dan voor 't beloop der zelven, tot het voldoen der schulden, gehouden is, mids men van dezelven staat en Inventaris doe maaken, ten overstaan van een' Notaris en getuigen (*s*).

Bedienden.

De voornaamste bedienden van het Weeshuis zyn een Binnenvader, een Apotheker, en een Schoolmeester, die een' Ondermeester onder zig heeft. Doch van deeze en van de Vrouwelyke bedienden, die, door de Regentessen, gesteld worden, hebben wy reeds, in 't voorbygaan, gewaagd.

XIX.

WEESHUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

Opregting van een WEESHUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

De Gemeente der Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden, haare Vergadering houdende by 't Lam en den Tooren, zig ook belast vindende met de besteedinge van eenige weezen, besloot, op den vyf en twintigsten January des jaars 1676, een Weeshuis op te regten, waartoe zy, eerlang, een huis en eenige agterhuizen kogt, by de Brouwery van den Arend, op de Prinsengraft, aan de noordzyde, tusschen de Vyzelstraat en de Reguliersgraft, voor omtrent vyf en twintig duizend guldens, uit den boedel van *Isaac Foucquier*. 't Groote gebouw, en de tuin agter het zelve was, zo my berigt is, voor dat de Stad hier uitgelegd werdt, eene Lustplaats en Oranjehuis geweest van 't Burgemeesterlyk geslagt van *Valckenier*; doch ik twyfel, of hier voor meer grondszy, dan een wapen met drie Valken, in den voorgevel, 't welk nogtans, nimmer, het wapen van 't gemelde geslagt geweest is. Veeleer, vermoed ik, dat de voorige eigenaar, *Foucquier*, wiens naam van *Faucon* [Valk] kan afgeleid zyn, zulk een wapen gevoerd heeft. De penningen, tot den koop en vertimmering van 't gebouw vereischt, werden gevonden, by intekening onder de Leden der Gemeente, en by gifte, in eene beslooten kist, die, in de Kerkenkamer, geplaatst werdt. Eenige jaaren laater, is 'er nog eene Collecte gedaan, tot onderhoud van 't Godshuis. Midlerwyl, was 'er, op den drie en twintigsten January des jaars 1677, de eerste byeenkomst van Weesvaders of Regenten gehouden. De Gemeente hadt, reeds op den zeventienden December des jaars 1676, vryheid van Verpondingen, voor het nieuwe Godshuis, verworven: op den zeventienden Maart des jaars 1677, verwierf zy ook vryheid van alle 's Lands Impoſten (*t*), en wat laater, van deezer Stede Excynzen. Ondertusschen, was men, met bouwen van het Huis, zo vlytiglyk, voortgevaaren, dat de verspreidde kinderen, nog in het zelfde jaar 1677, derwaards werden overgebragt. In 't eerst, werden, nu en dan, ook Weezen van Doopsgezinden ouders, van buiten de Stad, ingenomen: doch zulks geschiedt, sedert veele jaaren, niet meer. Ook is de weevery, veele jaaren, in 't Huis geoefend, zo sterk, dat de meeste, zo niet alle de jongens, tot Weevers, werden opgeleid: 't welk ook, al sedert lang, t'eenemaal afgeschaft is. Op het einde der voorgaande eeuwe, werden veertig Jongens en twee en veertig Meisjes, in dit Weeshuis, onderhouden (*u*). Doch het getal derzelven is, sedert, allengskens, afgenomen. In February des jaars 1741, waren 'er niet meer dan dertig kinderen, en tegenwoordig, [in Augustus 1765], telt men 'er dertien Jongens, en drie en twintig Meisjes.

WEESHUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

Het

(*r*) Keurb. U. *f.* 6.
(*s*) Resol. Holl. 29 *April* 1752. *bl.* 716.

(*t*) Handv. *bl.* 465, 466.
(*u*) COMMELIN *bl.* 616.

Weeshuis der Doopsgezinden. Beschryving van het zelve.

Het Weeshuis *der* Doopsgezinden is een net vierkant gebouw van drie verdiepingen, behalve de zolder en vliering. Boven den ingang, leest men:

Die verdraagt en zwygt,
Overwint en verkrygt.

De voorgevel van 't Huis is nog, in deezen jaare 1765, vry wat verbeterd. In 't Voorhuis, alwaar de winkel van den Schoenmaaker van 't Huis, die te gelyk Poortier is, geplaatst is, leest men, boven eene armbos, deeze regels van den Digter Antonides:

Deelt mild een aalmoes uit, die hier komt ingetreden;
Gy kunt nooit uw geschenk, met beter vrucht, besteeden:
Want hoe wordt d'armoe ooit onnozeler geleen,
Als ouderloos te zyn, en weereloos met een.

Voorts, is 't gebouw in tweeën verdeeld, wordende de Jongens, aan de oostzyde, en de Meisjes, aan de westzyde, geplaatst. Ter wederzyde, is, voor elke soorte, eene Eetzaal, dienende die der Jongens ook tot eene School. Agter deeze, is de *Regenten-Kamer*, een net behangen Vertrek, welk op den tuin uitziet. Wyders, komt men, oostwaards, eenige weinige treden afgaande, in den kooken, waarby een afgezonderd vertrek, en eene kelder is. Hier boven, hebben de Binnenvader en Binnenmoeder hunne wooning, in twee vertrekken bestaande. Nog hooger, zyn, beide westwaards en oostwaards, twee slaapvertrekken, een voor de Jongens, en een voor de Meisjes, die, door eene Kleedkamer voor de Meisjes, en, door twee deuren, van elkanderen afgescheiden zyn. De kinderen slaapen, twee aan twee, in open krebben. De vertrekken hebben uitzigt over de Prinsengraft. Agter de Meisjes slaapkamer, is de *Kamer der Regentessen*, insgelyks, een behangen vertrek, met een' Engelschen schoorsteen; daar nevens, eene kamer voor de Linnen-naaivrouw, en verder oostwaards, de Wollen- en Linnen-naaiwinkel, welke drie vertrekken over den tuin uitzien. Hooger zyn, langs den voorgevel, nog een slaapvertrek voor de Meisjes, eene Ziekenkamer, een vertrek voor de Ziekenmoeder, en eene Tarwzolder: en langs den agtergevel, eene Kamer voor de Wollen-naaivrouw, en een vertrek voor de twee dienstmeiden van 't Huis. Nog hooger, zyn de Strykkamer, de Droogzolders en de Roggezolder. De Bakkery, ten behoeve van het Weeshuis, en nog eene Provisie-kelder zyn, onder den oostelyken vleugel van het Oude-Vrouwen-Huis, waar van wy, terstond, zullen handelen. Zy staan onder 't opzigt der Regenten van het Weeshuis. Wyders, zyn 'er, agter 't Weeshuis, twee lugtige vierkante speelplaatsen, een voor de Jongens, en een voor de Meisjes. Nevens het Weeshuis, staan vyf, en agter het zelve, in de Kerkstraat, zes woonhuizen, die, ten behoeve van het zelve, verhuurd worden. Weeshuis der Doopsgezinden.

Het Weeshuis staat, onder de bestiering van *vyf* Regenten en *vier* Regentessen, die, voor vyf jaaren, verkooren worden, en voormaals, jaarlyks, by beurte van één tevens, plagten af te gaan; wanneer zy, een jaar stil gezeten hebbende, wederom verkieslyk waren: doch nu worden zy, dikwils, verzogt, zes jaaren, of langer, aan te blyven. De Regenten worden, uit de dienende Diakenen deezer Gemeente, op den voorslag der dienende Regenten, verkooren: en de Regentessen, uit de voornaamste Weduwen der Gemeente. De verkiezing geschiedt, in January, door de dienende Kerkenraad en Regenten. De Regenten vergaderen, alle Woensdagen, 's nademiddags, ten drie uuren, in het Weeshuis. De Regentessen komen, ten zelfden tyde, byeen. De Binnenvader en Binnenmoeder worden, door den Kerkenraad, aangenomen en afgesteld. Doch de overige Suppoosten, door de Regenten. Het Reglement, waarnaar het Weeshuis bestierd wordt, is, op den zeventienden November des jaars 1681, by den Kerkenraad, vastgesteld, hebbende deezen zig het regt voorbehouden, om daarin de noodige veranderingen te maaken. Bestiering.

De Weesjongens worden, des Zomers, ten vier, en des Winters, ten half zeven uuren, de Meisjes, des Zomers, een half uur laater, en des Winters, op het zelfde uur, gewekt. De Jongens, die een Ambagt leeren, moeten, 's Zomers, ten half agt, en 's Winters, wanneer zy avondschool houden, ten vyf uuren, t'huis zyn. Alle ogtenden, wordt 'er een gebed, in de Eetzaalen, gelezen. Des Zondags voor den middag, gaan de kinderen ter Kerke, by 't Lam of by den Tooren: en 's Woensdags na den middag, worden zy, de eene week, door eenen der Predikanten, in tegenwoordigheid van een' Regent, in den Godsdienst onderweezen of *gecatechiseerd*, en de andere week, zeggen zy, voor den Predikant, zekere Schriftuurlyke vraagen op. Zulken, die zig hierin wel kwyten, krygen, jaarlyks, een nuttig boek, tot een prys. Onder de maaltyden, wordt ook uit de H. Schrift gelezen. Kaart- en Dobbelspel is aan Jongens en Meisjes, en tabakrooken, byzonderlyk aan de Jongens, verbooden. De kinderen

mo-

WERS-HUIS *der* DOOPS-GEZIN-DEN.

mogen, niet dan met byzonder verlof, in den kooken komen. Doch de Meisjes mogen, aldaar, na den middag, ten half twee uuren, vuur in de ſtooven, en ten half vyf uuren, gekookt water tot thee komen haalen, na dat, op 't een en 't ander uur, vooraf, de klok getrokken is.

Volgens de gewoone ſchaforde, in welke egter, naar tyds gelegenheid, en op goedvinden der Regenteſſen, dikwils, verandering voorvalt, wordt 'er, *'s Zondags*, 's middags, vleeſchnat, kool, raapen, wortelen, boerenboonen, of peulen, en vleeſch toe geſchaft. 's Avonds, eet men ryſtenbry. *'s Maandags* 's middags, ſchaft men 't gene van 's Zondags overgeſchooten is. *'s Dingsdags* 's middags, wordt 'er graauwe erweten en een ſtuk toe; *'s Woensdags* 's middags, gort en vleeſch toe; *'s Donderdags* 's middags, witteboonen en een ſtuk toe, en *'s Vrydags* 's middags, zoutenviſch, ſtokviſch, of ſoupe op de ketel geſchaft. 's Maandags, 's Dingsdags, 's Donderdags en 's Vrydags 's avonds, ſchaft men karnemelk, met gort of meel, en een ſtuk toe: en 's Woensdags 's avonds, zoetemelk met meel, en een ſtuk toe. *'s Saturdags* 's middags, wordt 'er gort, of groene erweten, en een ſtuk toe, en 's avonds, om de veertien dagen, bollen, en anders, bierenbrood en een ſtuk toe, opgediſcht. Den eerſten Dingsdag in elke maand, worden 'er, 's middags, boekweiten koeken, en den eerſten Woensdag in elke maand, 's avonds, waterenbry en een ſtuk toe geſchaft. De ſtukken zyn, zo 's morgens, als na de maaltyden, den eenen dag, brood met zoetemelkskaas, en den anderen dag brood met boter.

De handwerken, op welken de Jongens beſteed worden, worden, gemeenlyk, aan hunne keuze geſteld. De Meisjes leeren, in 't Huis, voornaamlyk, Wollen- en Linnennaaijen. Het Weeshuis, waarvan wy ſpreeken, heeft, in 't jaar 1737, van 's Lands Staaten Octroi verkreegen, om te mogen erven van zulke Weeskinderen, die, in het Huis opgevoed zynde, zonder nazaaten overlyden, en geen uitkoop gedaan hebben(*v*).

De Doopsgezinden Gemeente, die in de Zon vergadert, plagt haare Weeskinderen, die weinig in getal waren, te plaatſen, op haar Hofje in de Tuinſtraat; doch, ſedert het bouwen van een ander, in ſtede van dit, ter plaatſe, waar, voormaals, de Kerk der Frieſche Doopsgezinden plagt te ſtaan, heeft men beſlooten, een huis, welk ter zyde van deeze Kerk ſtondt, te herbouwen tot een Weeshuis.

(*v*) Reſol. Holl. 19 *Febr.* 1737. *bl.* 87.

XX.

OUDE-VROUWEN-HUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

Beſchryving van het OUDE-VROUWEN. HUIS *der* DOOPSGEZINDEN en van deszelfs beſtiering.

De grootſte Doopsgezinden Gemeente hier ter Stede, die by 't Lam en den Tooren vergadert, heeft ook een OUDE-VROUWEN-HUIS. Het plagt te ſtaan, in de Elandsſtraat, aan de noordzyde, by de Prinſengraft, en in het zelve, werden, voor 't einde der voorgaande eeuwe, reeds twintig, oude en behoeftige Vrouwsperſoonen onderhouden. Doch dit Huis, te klein en te bouwvallig geworden zynde, is, voor weinige jaaren, verkogt, en, in 't jaar 1759, een ander Oude-Vrouwen-Huis geſtigt, regt agter, en in een gedeelte van den Tuin van het Weeshuis der zelfde Gemeente, die, tot deeze Stigting, byzonderlyk, in ſtaat geſteld was, door twee maakingen tot zulk een einde, eene van IZAAK ACKERSLOOT, en zyne Huisvrouw, MARGARETA VAN DER KINDERT, ter ſomme van twintigduizend; en eene van MARIA VERDUYN, *Weduwe van* GOMMARIS VAN BORTEL, ter ſomme van zesduizend guldens. Het Oude-Vrouwen-Huis, waarvan wy ſpreeken, is een deftig gebouw, inzonderheid, van den agtergevel aan te zien, naar welks ruimen ingang, men, ter wederzyde, langs een' ſtoep van zeven treden, opgaat, en in welks frontеſpies, een uurwyzer en ſlagklok geplaatſt is. Aan de ooſtzyde van deeze ſtoep, beneden, zyn de ingangen naar de Bakkery en Proviſie-kelder, van welken wy, hier voor (*w*), in de Beſchryving van het Doopsgezinden Weeshuis, gewaagd hebben. In de Bakkerye, wordt, met ééne oven, niet alleen, ten behoeve van het Weeshuis en Oude-Vrouwen-Huis; maar ook, ten behoeve der Diaconie deezer Gemeente, Roggen- en Tarwenbrood gebakken. Aan de weſtzyde der ſtoep, zyn de ingangen naar den kooken, en naar eene Proviſie-kelder, ten behoeve van het Oude-Vrouwen-Huis. Onder de ſtoep, is eene werkplaats voor de dienſtboden. Doch de eigenlyke en gewoonlyke ingang van 't Huis is in de Kerkſtraat. Hier treedt men, langs vyf treden, opwaards, door eene net gebouwde Poort, boven welke, een klein vertrekje is, in een Voorhuis, waar, ter regterzyde, de afgang is naar de kooken en kelder, en ter linkerzyde, een vertrekje, waar de Lyken, voor een' tyd, geplaatſt worden. Uit het Voorhuis, komt men in 't eigenlyk gebouw, waar, in 't midden, een ſierlyke en gemakkelyke wenteltrap ſtaat, die overal licht ſchept, door een' fraaijen,

(*w*) *Bladz.* 399.

Oude-Vrouwen-Huis der Doopsgezinden.

jen, hoogen, vierkanten, glazen koepel, en toegang verleent naar de tweede en derde Verdieping. Beneden, heeft men, ooſtwaards twee, en weſtwaards drie vertrekken voor oude Vrouwen, behalve de wooning voor de Binnenmoeder. Ook is hier, ten ooſten, de Eetzaal, alwaar, voor den ſchoorſteen, deeze regels van den Diaken Antoni Hartsen gelezen worden:

Hy, die den nood der armen poogt te weeren,
En 't zwakſte deel van 't menſchelyk geſlacht,
In ouderdom, geen byſtand laat ontbeeren,
Volbrengt een pligt, alom te ſchaars betragt.
Men vind'er toch, die zich daar aan verbinden:
Getuigen zy dit Oude-Vrouwen-Huis,
Waar uwe hulp, vereende Doopsgezinden!
Der gryzen hals ontlaſt van 't zwaarſte kruis.
Dies voegen haar, van armoê hier ontheven,
Ontzag voor hen, wier zorg hier kleed en voed,
Gehoorzaamheid, aan 't voorſchrift haar gegeeven,
En tot elkaar een liefderyk gemoed.
Zo vloeye ſteeds, in reine pligtbetooning,
Dit bly gejuich haar dankbre lippen af:
Hoe zoet is hier der zuſtren ſamenwooning!
Lof, lof zy GOD', *die deze ruſt ons gaf.*

Op de tweede Verdieping, heeft men de Regenten-Kamer, een net behangen vertrek met een' Engelſchen ſchoorſteen; eene Ziekenkamer, en vyf vertrekken voor oude Vrouwen: op de derde Verdieping, zyn 'er zeven en eene Strykkamer. Alle de vertrekken zien uit op den tuin agter 't Weeshuis. De vertrekken, voor behoeftige oude luiden geſchikt, zyn lugtig en hoog van verdieping. In 't geheel, zyn 'er zeventien. Ieder vertrek heeft twee bedſteden en twee kaſſen, en tegenwoordig, [in Auguſtus 1765], zyn 'er drie en dertig oude en bedaagde Vrouwsperſoonen in geplaatſt. Boven de derde Verdieping, is eene ſchoone Kleêrzolder en rookhok.

Het bewind over dit Oude-Vrouwen-Huis ſtaat aan vyf dienende Diakenen uit de gemelde Doopsgezinden-Gemeente, als Regenten. De Diaconeſſen zyn Regenteſſen van het zelve. In 't voorige Oude-Vrouwen-Huis, plagt alleenlyk eene Binnenmoeder te zyn. Doch in 't jaar 1733, beſloot men een' Binnenvader en Binnenmoeder over het zelve aan te ſtellen. Tegenwoordig, is 'er egter wederom alleenlyk eene Binnenmoeder, die eene of twee dienſtmeiden onder zig heeft.

Het Reglement, waarnaar de oude Vrouwen zig te gedraagen hebben, is, op den dertienden December des jaars 1761, vaſtgeſteld, en beſtaat uit elf artikelen. Zy mogen, niet zonder verlof van den Binnenvader of Binnenmoeder, uitgaan, dan des Dingsdags, den geheelen dag, en des Vrydags, na den middag. Doch zy moeten, des zomers, voor zeven uuren, en des winters, voor donker, wederom t'huis zyn. Ook ſtaat haar niet vry, zonder gelyk verlof, eenig bezoek te ontvangen, dan des Donderdags na den middag, van twee tot zes uuren. 't Onmaatig gebruik van ſterken drank is haar, ſtrengelyk, verbooden, en de ſtraf, op de overtreeding van het Reglement, ſtaat aan de Regenten, of ook wel, in ſommige gevallen, aan de Regenteſſen. Voor 't overige, komt het zelve overeen, met andere Reglementen, voor diergelyke Godshuizen. Weeshuis der Collegianten.

Het Weeshuis en Oude-Vrouwen-Huis der Doopsgezinden, die by 't Lam en den Tooren vergaderen, zyn, ſedert het jaar 1677, vry van 's Lands Impoſten (*x*) en Stads Excynzen.

XXI.

WEESHUIS *der* COLLEGIANTEN.

Wy hebben, hier voor (*y*), aangetekend, dat de Collegianten, die hunne Vergaderingen, ſedert omtrent dertig jaaren, op verſcheiden' Plaatſen, hier ter Stede, gehouden hadden, eindelyk, daartoe, in of kort voor't jaar 1675, een huis huurden, op de Keizersgraft over den Schouwburg, welk, van ouds, *de Oranje-Appel* genaamd was. Eigenaar van dit Huis was de Heer *Nicolaas Opmeer*, toen Oud-Schepen, en naderhand, meermaalen, Burgemeeſter der Stad. Men hadt, in het zelve, nog niet lang Collegie gehouden, toen eenige Collegianten, die, ongetwyfeld, immers voor 't meerder gedeelte, ook tot de Doopsgezinden behoorden, met naame, *Gerrit Jacobsz. Dermout*, *Abraham Fries*, *Wynand Blaauwpot*, *Levinus Vincent*, *Willem Sieuwertsz*, *Pieter Reindertsz*, *Jan Huygen Hendriksz*, *Jacob Heeremans*, *Anthony Rooleeuw* en *Willem Bruin*, bevroedende, dat de Doopsgezinden hier ter Stede nog geen Weeshuis hadden, op den elfden July des gemelden jaars 1675, beſlooten, eenige Weeskens, welker *ouders beide, of een van beide de weerloosheid hadden verſtaan*, op te voeden; in leezen, ſchryven, een bekwaam handwerk, en den Chriſtelyken Godsdienſt te onderwyzen; en daartoe, een voornaam Aanleiding tot de opregting van een Weeshuis der Collegianten.

(*x*) Handv. *bl.* 466.
(*y*) III. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 205.

WEESHUIS *der* COLLEGIANTEN.

naam gedeelte van het gehuurde huis te ſchikken. De penningen, hiertoe vereiſcht, werden, vrywilliglyk, gegeven. Doch men bevondt, al terſtond, dat verſcheiden' luiden genegen genoeg waren, om milde giften te doen, tot opvoedinge van Weezen, mids menze niet bepaalde, tot zulken alleen, welken van Ouders, die de weerloosheid beleeden hadden, waren nagelaaten. Men beſloot dan, reeds op den agtſten April des jaars 1678, ook Weezen, welker Ouders tot andere gezindheden behoord hadden, en die, niet bekwaamlyk, in andere Weeshuizen, konden worden ingenomen, in het Weeshuis der Collegianten, op te voeden: en, ſedert, zyn 'er, van tyd tot tyd, kinderen van de verſcheiden' gezindheden der Proteſtanten, byzonderlyk, van allerlei ſoort van Doopsgezinden, in geplaatſt. Ook is dit Weeshuis geſtigt, uit giften van verſcheiden' gezindheden; en onder anderen, uit een geſchenk van tienduizend guldens van Vrouwe CATHARINA HARTOGVELD, Weduwe van den Heere WILLEM VAN DER AA, Raad in de Vroedſchap en eerſten Secretaris der Stad Rotterdam. Midlerwyl, hadt men, in den voorzomer des jaars 1677, gelegenheid gevonden, om het Huis den Oranjen-Appel te koopen. En zo dra dit geſchied ware, verzogt en verkreeg men, op den zeſtienden September des gemelden jaars, vryheid van 's Lands Staaten van alle de middelen van *Conſumptie*, die, tot opvoeding en onderhouding der Weezen, in 't voornoemde Weeshuis, zouden worden gebruikt. Ook werdt het Weeshuis, door de Vroedſchap der Stad, op den zeven en twintigſten November daarna, ontheeven van de betaalinge van deezer Stede Excynzen (z). 't Getal der Weezen, van tyd tot tyd, toeneemende, beſloot men, in 't jaar 1680, tot het aankoopen van een huis, welk, regt agter het voorgaande, op de Heerengraft, ſtondt, en een' breeden vierkanten tuin hadt, in welken, een ruim gebouw, van den grond af, werdt opgetimmerd, welk, met een' beſlooten bloemtuin en twee bleekvelden, van het huis op de Keizersgraft afgeſcheiden, en tot een Dogters-Weeshuis geſchikt werdt. Men plaatſte eenen ſteen in den voorgevel van het nieuwe gebouw, waarin de naam van WEESHUIS DER COLLEGIANTEN werdt uitgehouwen, en het Dogters-Huis kreeg zynen uitgang, langs een' gang, in de Huidenſtraat. Het Huis op de Keizersgraft werdt, ſedert, alleen tot een Jongmans-Huis gebruikt.

(z) Handv. *bl.* 470.

WEESHUIS *der* COLLEGIANTEN. Beſchryving van het zelve.

Men komt, in 't laatſtgemelde, door een betimmerden gang, boven welken, twee vertrekjes agter, en hooger, twee Graanzolders voor tarwe en rogge, boven elkanderen zyn. Ten einde van den gang, ontmoet men de trap naar de Collegieplaats, en verder naar boven, langs en aan welke, eenige armboſſen geſteld zyn, nevens deeze regels van *Cornelis van Eeke*, voormaals Regent van dit Huis:

Geef van uw haaf
Een milde gaaf
Ons arme WEESEN.
By ons uw gelt,
Op winſt geſtelt,
Is buiten Vreſe:
God geeft het weer
En nog veel meer
Hier, en na deſen.

Ten einde van den gang, treedt men in een ruim vertrek, welk, onder anderen, tot een Slagthuis gebruikt wordt, en de gewoonlyke doorgang is naar de Plaats en Tuin. Zuidwaards van dit vertrek is de Kamer voor den Binnenvader en Binnenmoeder, en daarna de kooken, die ook het Eetvertrek der Jongens is, en uit welken men, door een Waſchhuis, toegang heeft naar de Bakkery, alwaar 't roggen- en tarwenbrood, voor beide de huizen, nu, door een' Bakker van buitens huis, gebakken wordt, 't welk, voormaals, door den Binnenvader, plagt te geſchieden. Boven de bakkery is eene builzolder. Wyders is, in den kooken, de ingang naar de Proviſiekelder, en, voor de Kamer van den Binnenvader en Binnenmoeder, nog een opgang naar boven. Op de tweede Verdieping, heeft men, nevens de Collegieplaats, de Jongens School, boven welke, eene ingeſtoken kamer is, alwaar de Beſtierders van de Armen-kas der Collegianten, tegenwoordig, eens ter maand, byeenkomen. Voor deeze Kamer, is een klein vertrekje, waarvan deeze Beſtierders tot een Spreekvertrek gebruik maaken. De derde Verdieping beſtaat uit vier vertrekken, een, welk tot berging van huisraad dient; eene Kleêrkamer voor de kinderen; een vertrek, tot boekoefening voor de bekwaamſten geſchikt, en eene ſlaapkamer van agt bedſteden, met ſaaijen behangſels voorzien. In het Meisjes-Huis, naar welk men, door een' open gang in de Huidenſtraat, toegang heeft, ontmoet men eerſt, in 't Voorhuis, de Kamer van de Binnenmoeder: voorts, eene ruime vierkante Eetzaal, en daarna, den kooken. Onder deeze vertrekken, zyn, eene kelder, die tot eene School gebruikt wordt, eene Timmerloots en eene ruime Proviſiekelder, die, door hou-

Wees-huis der Colle-gianten.

houten hekjes, bekwaamlyk, verdeeld is. Naaſt de Kamer der Binnenmoeder, is de opgang naar boven, ontmoetende men, op de tweede Verdieping, de Kamer der Regenten, een ruim vertrek; waarnevens een kleiner vertrek is: voorts de Wolle-naaikamer, en de Kamer der Regenteſſen, in welke, een afgeſchooten vertrekje is, welk, tegenwoordig, door eene Ziekenmoeder, gebruikt wordt. Op de derde Verdieping, is de Slaapkamer, voorzien van negen bedſteden en nette kasjes tot berging; de Linnen-naaikamer, en eene Kleêrkamer, die ook tot eene Ziekenkamer gebruikt wordt, en op welke eene bedſtede is. De vierde Verdieping beſtaat uit eene ruime bergzolder, over 't geheele huis: en de vyfde, uit twee Kleêrzolders nevens elkanderen, op eene van welken, een looden regenbak geplaatſt is. In beide de Huizen zyn, wyders, verſcheiden' andere vertrekken en gemakken: doch het Dogters-Huis is veel ruimer en beter betimmerd, dan het Jongmans-Huis.

Getal der Kinderen.

't Getal der Kinderen in beide de Huizen is ſomtyds meerder, ſomtyds minder geweeſt. In February des jaars 1741, waren 'er zes en dertig in alles. En tegenwoordig, [in October 1765], zyn 'er agt Jongmans en zeſtien Dogters.

Beſtiering.

Het Weeshuis der Collegianten ſtaat, tegenwoordig, onder 't opzigt van *vyf* Regenten en *drie* Regentessen. De Regenten plagten, in 't eerſt, of voor hun leeven, of tot dat zy goedvonden, hunnen dienſt neder te leggen, 't bewind te behouden. Naderhand, is hierin verandering gekomen, en het jaarlyks afgaan van een' Regent ingevoerd. Doch na 't jaar 1716, zyn zy wederom, voor hun leeven, aangebleeven. In 't begin van het jaar 1744, is 'er op nieuws, eenige verandering gemaakt, kiezende men, ſedert, de Regenten voor vyf jaaren; hoewel zy, dikwils, verzogt worden, langer te willen aanblyven. De Regenteſſen dienen voor haar leeven, of, tot zy geraaden vinden, haaren dienſt af te ſtaan. Beide de Regenten en Regenteſſen worden, door de dienende Regenten, verkooren. Zy vergaderen, gewoonlyk, des Donderdags, na den middag; de Regenten alle weeken, en de Regenteſſen, om de veertien dagen.

Reglementen voor beide de huizen.

Het Jongmans-Huis ſtaat onder 't onmiddelyk beſtier van een' Binnenvader en Binnenmoeder, die twee dienſtmeiden onder zig hebben. In het Dogters-Huis, zyn eene Binnenmoeder, en twee Naaivrouwen, die 't Wollen- en Linnennaaijen onderwyzen en oefenen. Ook heeft men hier, tegenwoordig, eene Ziekenmoeder, die ook voor de kleine kinderen zorgt, enze, vervolgens, leezen en breijen leert. Ook kemt en havent zy de Meisjes. En in 't afzyn der Binnenmoeder, is haar de zorg voor het Dogters-Huis aanbevolen. De Binnenvader wekt de Werk- en Schooljongens: de Binnenmoeder van het Dogters-Huis de Meisjes. De Jongens gaan, na 't ogtend-gebed, by tyds, naar hun werk, of naar 't ſchool, buitens huis: de Meisjes, die, des avonds, binnens huis, door een' aangeſtelden Schryfmeeſter, in 't ſchryven, onderweezen worden, naar de Naai- of Breijkamers, alwaar zy onder 't beſtier der Naaivrouwen en Ziekenmoeder zyn. De Binnenmoeders in beide de Huizen hebben 't opzigt over 't bereiden der ſpyze, en bewaaren de kleederen der kinderen. Op de ſpyze is eene orde beraamd, waarin egter, met kennis der Regenteſſen, naar tyds gelegenheid, dikwils, verandering gemaakt wordt, ſchaffende men van de gezondſte ſoort van ſpyze, en veeltyds groente en verſch vleeſch. De bovenkleeding der Jongmans is zwart karſaai: die der Dogters *Serge des Dames*. Na de middagmaaltyd, hebben de kinderen, een half uur of een uur, verlof, om op de Plaats of elders in Huis te ſpeelen, of zig, op eene andere geoorlofde wyze, bezig te houden. De Jongmans moeten, van den dertienden May tot den eerſten Auguſtus, en als 't lichte maan is, zonder licht, naar bed gaan, anders met een' lantaarn, die, ten tien of half elf uuren, door den Binnenvader, afgehaald wordt. De lantaarn, met welken de Meisjes naar bed gaan, wordt, ten tien uuren, door de Binnenmoeder, afgehaald. De Jongmans en de Dogters worden, eens om de veertien dagen, tegenwoordig, door twee der Regenten, in de beginſels van den Chriſtelyken Godsdienſt, of in Schriftuurlyke kennis, geoefend. Ook plagt 'er, des zomers, door de Meisjes, en 't geheele jaar, door de ſchooljongens, by beurten, drie of vier avonden in de weeke, iet nuttelyks gelezen te worden: 't welk egter nu buiten gebruik is. De kinderen woonen, des Zondags na den middag, de gewoonlyke Vergadering der Collegianten, doorgaands, by. Voor den middag, gaan de Jongmans, met den Binnenvader, en de Dogters, met de Binnenmoeder, of eene der Naaivrouwen, of de Ziekenmoeder, by beurten, gemeenlyk, by de Doopsgezinden, die hunne Vergadering by 't Lam en den Tooren houden, ter Kerke; hoewel aan zulken, die vyftien jaaren bereikt hebben, op hun verzoek; en aan zulken, die, onder bekwaam opzigt, uit en t'huis geleid worden, ook meermaalen vryheid gegeven is, om elders, met naame by de Remonſtranten, ter Kerke te gaan; waaraan, onder anderen, toe te ſchryven

Wees-huis der Colle-gianten.

ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR.

is, dat zy, uit het Huis gaande, zig niet by eene en dezelfde Gemeente voegen. De Jongmans, die genegen zyn, om het byzonder Jongelingen-Collegie, welk, veele jaaren, des Zondags voor den middag, in de gewoone Collegianten-Vergaderplaats, gehouden is, by te woonen, of te helpen waarneemen, hebben ook daartoe vryheid. Wy hebben de meesten deezer byzonderheden, de bestiering van het Weeshuis der Collegianten betreffende, ontleend, uit twee Reglementen, voor omtrent dertig jaaren, door de Regenten, opgesteld. Voor 't overige, komt de bestiering van dit Godshuis, met die van andere diergelyke Godshuizen, na genoeg overeen. De Regenten hebben, even als die van andere Protestantsche Godshuizen, by Octroi van 's Lands Staaten van den agttienden February des jaars 1750, regt verkreegen, op de nalaatenschap van zulken, die, in dit Weeshuis opgevoed zynde, zonder nakomelingschap, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Ook mogen zy het gene de Weezen, by hunne inneeming in 't Huis, bezitten, midsgaders de vrugten van 't gene hun, terwyl zy in't Huis zyn, geschonken of gemaakt wordt, en hun, als zy uit het Huis gaan, wederom wordt uitgekeerd, ten behoeve van het Huis, behouden (*a*).

XXII.

ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR.

Beschryving van het ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR.

Onder de Roomschgezinden deezer Stad, is, ook al voor lang, byzondere zorg gedraagen, voor de arme Leden hunner Gemeenten, ouden en jongen. Men heeft, reeds in de voorgaande eeuwe, drie Armen-Comptoiren onder hen gehad, die, nog tegenwoordig, in wezen zyn, het ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR, voormaals de *Beurs der Katholyke armen* genaamd, waaruit alleen bejaarden ondersteund worden, en twee Weeshuizen, het Maagden-Huis en het Jongens-Huis. Het Ouden-Armen-Comptoir stondt, omtrent den jaare 1630, onder 't bewind van twee Regenten, *Gerrit Vermeulen* en *Jakob Dirksz. de Roy*, die, in 't jaar 1632, *Claas Schepel* en *Tsbrand Hem*, tot hunne mede-helpers, verkooren. Men vindt geene aantekeningen van vroeger Regenten. Zy kwamen, ten dien tyde, en nog lang daarna, byeen, in eene gehuurde kamer; doch hebben, eindelyk, een huis verkreegen, aan de oostzyde van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, digt by 't Spuij, welk, egter, grootendeels, verhuurd wordt: houdende de Regenten, alleenlyk, eene Voor-kamer van het zelve, tot hun Comptoir, in gebruik. In deeze Kamer, hangt een getekend Wapenbord der Bezorgeren of Regenten. Voor den schoorsteen, staat een fraai Schilderstuk van den beroemden DE WIT, in 't jaar 1754, en dus kort voor zynen dood, gedaan. Het verbeeldt, in een rond steenen tafereel, in 't graauw, de Evangelische geschiedenis der ryken, en der arme Weduwe, hunne gaaven, in 't byzyn van den Heere Christus en zyne Apostelen, in de Offerkist brengende. Het tafereel, voor welk een gordyn opgeschooven is, wordt, door een' schoonen Jongeling, die de oogen aandagtiglyk om hoog slaat, met de eene hand vast gehouden, terwyl hy, met de andere, een stuk gelds in eene armbos steekt. Aan de andere zyde, ziet men nog eene hand van agter 't gordyn, insgelyks, eene gift, in eene andere armbos, steekende. Voorts, leggen, op den voorgrond, eene derde armbos, een zak gelds, en eenige briefjes. Men houdt dit stuk voor een van de schoonsten, die van de Wit voorhanden zyn. De Regenten, veeltyds, *Armenbezorgers* genaamd, zyn, sedert meer dan eene eeuw, vier in getal, en dienen, doorgaands, voor hun leeven: wordende, by 't overlyden van een' derzelven, door de drie overigen, een' ander', in deszelfs plaatse, gekooren, uit de aanzienlykste onder de Roomsch-Katholyken deezer Stad. Zy vergaderen, alle veertien dagen, des Woensdags, wanneer zy uitdeelingen, in geld, doen, aan de behoeftigen. In December, deelen zy ook kaas en gort uit. Van de uitdeelingen, die zy, in geld, en in kaas en gort, laaten doen, door de Pastoors der byzondere Kerken, hier ter Stede, hebben wy, reeds op eene andere plaats (*b*), eenig berigt gegeven. 't Getal der behoeftigen, die van kaas en gort bedeeld worden, beloopt twee en twintig honderd of vier en twintig honderd: en elke *portie* bestaat uit éene kaas en drie vierdevat gort.

De inkomsten van dit Comptoir komen, uit de vrugten van eenige giften en Legaaten, die, van tyd tot tyd, aan het zelve, gemaakt zyn; hebbende Burgemeesteren deezer Stad, reeds op den zesden December des jaars 1661, toegestaan, dat zeker Legaat van twee duizend guldens, gemaakt *ten behoeve der armen van de Roomsch-Katholyke Religie*, door derzelver Armenbezorgers, mogt ontvangen worden (*c*). En op den zestienden Maart des jaars 1715, hebben de Regenten, zelfs van 's Lands Staaten, Octroi bekomen, om,

(*a*) Resol. Holl. 18 *Febr.* 1750. *bl.* 165.

(*b*) III. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 217.

(*c*) Groot-Memor. *N. V. f.* 58 *verso.*

ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR.

Wees-huizen der Roomsch-gezinden.

om, met kennis van Burgemeesteren, te mogen beuren alle erfenissen, ten behoeve hunner armen en weezen, gemaakt (*d*). Sedert, hebben de Regenten of Bezorgers van dit Comptoir en van beide de Roomschgezinden-Weeshuizen, van Burgemeesteren, verzogt, dat zy bevoegd verklaard mogten worden, om zekere huizen, staande op verscheiden' byzondere naamen; doch enkelyk geschikt, tot onderhoud hunner oude en jonge behoeftigen, wanneer zy het dienstig oordeelden, te mogen verkoopen: 't welk hun, op den een en dertigsten January des jaars 1727, is toegestaan, mids zy de penningen, daarvan komende, beleiden aan kustingen op de verkogte Perceelen; aan 's Lands Obligatien, of aan Obligatien op de Thesaurie deezer Stad, en dezelven allen, ter Secretarye, deeden brandmerken: gelyk, sedert, geschied is. In 't jaar 1719, zyn zy reeds van Stads Excynzen ontheeven geweest (*e*). Voor 't overige, geschiedt 'er, vier maalen in 't jaar, ten behoeve van dit Comptoir, eene verzameling van aalmoessen, aan de huizen der Roomschgezinden, door eerlyke burgers van den Roomsch-Katholyken Godsdienst, die, hiertoe, door de Regenten, verzogt worden, en de verzamelde penningen aan 't Comptoir brengen.

XXIII.

WEESHUIZEN *der* ROOMSCH-GEZINDEN.

Beschryving van het Maagdenhuis der Roomsch-gezinden.

Van de beide Weeshuizen der Roomschgezinden, het Maagdenhuis en het Jongenshuis, is het

Maagdenhuis

het oudste. Men heeft reden om te gelooven, dat het, reeds omtrent den jaare 1570, gestigt is. Immers, by zekere oude aantekeningen, staan *Aaltje Pieters Foppens* en *Marytje Laurens Spiegel*, als stigtereſſen, en *Jan Michielszoon Loefs*, Brouwer, die, in 't jaar 1567, Schepen en Raad werdt, als eerste Regent van het Maagdenhuis bekend, zonder dat my, klaarlyk, gebleeken is, waar de jonge dogters toen gehuisvest werden. Doch met de verandering der Regeeringe, is 'er ook merkelyke verandering gekomen in de bestiering van het gestigt. De Nonnen van S. Margareeten-Klooster in de Nes, welks Kapel nu de kleine Vleeschhal is, na de verandering, de Stad, voor een groot gedeelte, ruimende, lieten haar Klooster betrekken, door de Weesmeisjes, die 'er bleeven, tot in 't jaar 1585, wanneer de Stad de Kloosters en Geestelyke gestigten, welken haar waren afgestaan, begon te schikken tot weereldlyk en ander gebruik. De Meisjes werden toen, uit dit Klooster, overgebragt in een huis van *Jan Deyman*, aan de westzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, het vyfde benoorden de Lynbaansteeg, daar *de vergulde rondas* uithing. Hier zyn zy gebleeven, tot in 't jaar 1629, wanneer zy verplaatst werden, in het tegenwoordige Maagdenhuis, welk, volgens aanwyzing in den voorgevel, in 't jaar 1628, gestigt was. De milddaadigheid van twee Regenten, *Pieter Pietersz Can* en *Gerard Kuyſten*, heeft hiertoe zeer veel geholpen. Het toeneemen van het getal der Weezen bragt, sedert, de Regenten in de noodzaakelykheid, om het gebouw, van tyd tot tyd, te vergrooten, waartoe men eenigen der naast gelegen burgerwooningen aangekogt, en aan het oude gestigt getrokken, of geheellyk hertimmerd heeft: 't welk, noodwendig, aan het geheele gebouw, eene ongeregelde gedaante heeft moeten geeven, die men, nogtans, by de jongste vertimmering, zo veel doenlyk ware, verholpen heeft. De eerste vergrooting is, in 't jaar 1684; de tweede, in 't jaar 1736, en de laatste, in 't jaar 1752, geschied (*f*).

Stigting en hertimmering.

Wees-huizen der Roomsch-gezinden.

Het Maagdenhuis staat op 't Spuij, op den westelyken hoek van de Voetboogsstraat. Ter wederzyde van de deur, staat een yzeren hek. In den gang, binnen de deur, en in sommige vertrekken, hangen eenige oude Schilderstukken, die, voormaals, in Kloosters- of andere Kerken hier ter Stede, schynen geplaatst geweest, en, naderhand, herwaards overgebragt te zyn. In den gang, hangt een oud altaarstuk, waarop 't jaartal 1530 staat. In de Linnen-naaiwinkel, het eerste vertrek ter linkerzyde, of ten oosten, hangt, onder anderen, een stuk, waarin het Sacrament des Altaars, met het byschrift, Ecce panem Angelorum, dat is, *Zie hier het brood der Engelen*; een Priester, en nog dertien knielende Persoonaadjen geschilderd zyn, welken men meent, de vier Burgemeesteren, en de negen Schepenen der Stad te verbeelden. In éene der Ziekenkameren, ziet men een stuk, ter gedagteniſſe van drie afgestorvene *Paters*, *Jacob Meliszoon*, Meester *Egbert*, en een derde Meester, wiens naam niet meer leesbaar is; en twee overleedene *Maters*, *Mary Ghysberts dochter* en *Mach-*

Tegenwoordige gedaante.

(*d*) Van Heussen *en* van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 215. *Zie ook* Privil. van Haarl. *bl.* 609.
(*e*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 26 *Jan.* 1719. *f.* 44.
(*f*) *Uit* medegedeelde Aantekeningen der Regenten.

WEESHUIZEN *der* ROOMSCHGEZINDEN.

Machtelt Jacobs dochter, geſchilderd. Doch het *Convent* of Kloofter, waartoe deeze Paters en Maters behoorden, wordt niet genoemd. In de opſchriften leeſt men, alleenlyk, Pater of Mater *van dit Convent*. Waarſchynlyk, wordt 'er S. Margareeten-Kloofter, waar de Weezen, oudtyds, geplaatſt waren, mede gemeend. In de Kerk van 't Huis, welke wy, hiervoor (*g*), beſchreeven hebben, hangt ook eene ſchildery, op welke, in afgezonderde vakjes, het vermeend wonderwerk der Heilige Stede, omtrent zo als in MARIUS *Amſtelredams eer ende opcomen*, verbeeld wordt. Agter de Linnen-naaiwinkel, eene groote kamer, is eene kleine Binnenplaats, en verder, een vertrek, welk, voormaals, de kooken van 't Huis plagt te zyn; doch waar nu ongemaakt Lynwaat geborgen wordt. Ten westen van den gang, komt men, eenige treden opwaards, in een Poortaal; en, van daar, in de Kamers der Regenten en der Regenteſſen, twee bekwaame vertrekken, die beide op het Spuij uitzien. Voor de Engelſche ſchoorſteenen deezer Vertrekken, zyn twee fraaije Schilderſtukken, in 't graauw, van den beroemden DE WIT geplaatſt. Voor den ſchoorſteen van de Regenten-Kamer, is de geſchiedenis van Ruth en Boaz; en voor dien der Regenteſſen, de zorg voor de Weesmeisjes, op eene zinnebeeldige wyze, afgebeeld. Het eerſte ſtukje is, in 't jaar 1745, geſchilderd. Agter de Regenteſſen-Kamer, is een vertrek voor de Moeder over de kleine Kinderen, die, beneden, van 't Spuij af, tot aan de groote Plaats toe, twee ſlaapvertrekken hebben. Ten zuiden van 't Poortaal voor de Regenten-Kamer, is de Wollennaaiwinkel, en daarby een vertrek voor de Keldervrouw, die, beneden, aan de Plaats, nog een vertrek heeft. De Plaats, die ten einde van den gang legt, en winkelhaakswyze loopt, is, aan alle zyden, betimmerd; meeſt met kleine vertrekken, tot Ziekenkamers, wooningen voor de Binnenvrouwen en ander gebruik geſchikt. Doch het nieuwe gebouw ſtaat in 't weſten. Voor en onder het zelve, is eene hooge gaandery, rustende op drie heele en twee halve kolommen van blaauwen arduinſteen. Onder de gaandery, zyn de ingangen van den kooken, een vatenhok en een turfhok beneden, midsgaders, een gang naar 't Spuij. Hooger, is eene groote Eetzaal: daar boven, twee ſlaapvertrekken nevens elkanderen, en nog hooger, twee diergelyken. De ſlaapvertrekken zyn van een groot getal van kasjes, tot berging voor de Meisjes, voorzien. Wyders, heeft het Huis verſcheiden' Ziekenkamers, Turf- en Graanzolders, en Bier- en Proviſiekelders aan de Plaats. Ook is hier eene Bakkery, waar, alleen voor 't Huis, met éene oven, gebakken wordt.

WEESHUIZEN *der* ROOMSCHGEZINDEN. Beſtiering.

Het Maagdenhuis wordt beſtierd, door *vier* REGENTEN en *twee* REGENTESSEN, die gemeenlyk voor hun leeven dienen. By 't afſterven van een' der Regenten, kiezen de drie overigen eenen anderen. En by 't overlyden eener Regenteſſe, wordt derzelver plaats, door de overgebleevene, met kennis en toeſtemming der Regenten, vervuld. De Regenten en Regenteſſen vergaderen, om de veertien dagen, des Woensdags na den middag. De Prieſter, die, in de Kerk in 't Maagdenhuis, dienſt doet, heeft ook, in 't geeſtelyke, het opzigt over de Weeskinderen, en onderwyſtze in den Godsdienſt. Voorts, zyn 'er een goed getal van Binnenvrouwen, zo om de Meisjes, in 't breijen, en wollen- en linnen-naaijen, te onderwyzen, als om zorg te draagen voor den kooken, de kelders, en 't gene verder tot de huishoudinge behoort. De beſtiering der Kinderen in dit Huis wordt, zo veel de gelegenheid van 't Geſtigt gedoogt, geſchikt naar 't gene, in andere Weeshuizen, plaats heeft. De ſchaforde komt, na genoeg, overeen, met die van het Jongens-Huis, waarvan terſtond nader.

Getal der Kinderen.

't Getal der Kinderen beliep, in February des jaars 1741, twee honderd en vyftig, en tegenwoordig, [in September des jaars 1765], worden 'er twee honderd twee en veertig, in 't Huis, opgevoed, en een, buiten 't Huis, beſteed.

De inkomſten van 't Maagdenhuis beſtaan, gedeeltelyk, uit de winſten der kinderen, die eene tamelyke ſomme, met Linnennaaijen, verdienen; uit de huuren van eenige huizen; en uit de intreſten van eenige Obligatien. Ook geſchiedt 'er, tweemaal 's jaars, eene Collecte aan de huizen der Roomſchgezinden, ten behoeve van dit Godshuis.

Beſchryving van het JONGENS-HUIS *der* ROOMSCHGEZINDEN.

Het ander Weeshuis der Roomſchgezinden, het

JONGENS-HUIS

genaamd, ſtaat op de Lauriergraft, aan de zuidzyde, tuſſchen de twee laatſte bruggen. De Weesjongens werden, tot in 't begin deezer eeuwe, in byzondere huizen, beſteed. De twee eerſte Regenten over dezelven, zo ver menze aangetekend vindt, waren *Cornelis Noorman* en *Pieter van Schorel*, en dienden, in 't jaar 1664. Doch het tegenwoordige Weeshuis werdt, eerſt omtrent den jaare 1700, geſtigt. Boven den ingang van 't Regenten

(*g*) III. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 111.

Wees-huizen der Roomsch-gezin-den.

ten-Comptoir, van binnen, leeft men, dat aldaar, op den zeven en twintigſten October des jaars 1701, de eerſte zitting der Regenten gehouden is. Het Huis is, ſedert, merkelyk, vergroot en verbeterd. De zuidelyke vleugel, daar de Eetzaal is, is, in 't jaar 1706, getimmerd. Agter den zelven, heeft men, in 't jaar 1747, eene nieuwe Bakkery en uitgang in de Elandsſtraat gebouwd, over eene open plaats, van welke het Huis, aan deeze zyde, licht en lugt ſchept. Men treedt, van de Lauriergraft, door eene groote Poort, in een' gang, met eene gaandery, op drie hooge houten pilaaren ruſtende, ten ooſten, en de deur der Kerke, welke wy, hiervoor (*g*), beſchreeven hebben, ten weſten. Voorts, komt men op eene groote, vierkante, beſtraatte Plaats, met zeven boomen bezet, en een ſierlyke regen- en putwaters-Pomp, in 't midden. 't Gebouw van 't Weeshuis is, langs drie zyden van deeze Plaats, getimmerd. Langs de vierde, of noordzyde, ſtaat de Kerk, en een pakhuis en woonhuis, die door 't Huis verhuurd worden, en op de Lauriergraft ingaan. In den ooſtelyken vleugel van 't gebouw, ontmoet men, eerſt, de *School*, voorzien van een kagchel en plaats voor den Meeſter en Ondermeeſter: voorts, het *Regenteſſen-Comptoir*, waarin, zo wel als in een klein vertrekje, naaſt het zelve, beſlooten kaſſen zyn, tot berging van kleederen en ſtoffen tot kleedinge. Hierop volgt het *Comptoir der Regenten.* In ieder deezer Comptoiren, die niet groot; doch net behangen zyn, heeft men een' Engelſchen ſchoorſteen en ſchoorſteenſtuk, geſchilderd door een' gewezen Binnenvader van 't Huis, *Brouwer* genaamd. Onder 't ſtuk in 't Regenten-Comptoir, zynde eene zinnebeeldige vertooning van de zorg voor de Weezen, leeft men:

Uit Liefde tot de Wees ſproot dit Roomshuisbeſtier.
Barmhartigheid en ſtraf is by de Vaders hier.

En onder 't ſtuk, in 't Comptoir der Regenteſſen, verbeeldende twee deftige vrouwen, bezig met bezorgen van behoeftige Weeskinderen:

Door Moeders vlyt en dienſt, kleedt, ſpyſt men d'ouderloos.
Goed is 't die dankbaar is, en deugd ombelſt altoos.

Boven deeze vertrekken, en de gaandery in den gang, is een groot ſlaapvertrek, waarop twee Kamers, voor de twee Schoolmeesters, afgeſchooten zyn. Verder zuidwaards, heeft men twee Ziekenkamers boven elkanderen, ieder van zes krebben voorzien. In den zuidelyken vleugel van 't gebouw, is de *Eetzaal*, naar welke men, langs tien hardſteenen trappen, optreedt. Boven deeze zaal, is een ſlaapvertrek voor de Schoolkinderen: en agter deezen vleugel, over eene agterplaats, is de Bakkery, daar, met één' oven, alleen voor 't Huis, gebakken wordt. Boven dezelve, is eene builzolder, en hieromtrent, beneden, is de Kleêrenmaakerswinkel van 't Huis. In den weſtelyken vleugel van 't gebouw, heeft men nog eene gaandery, die op zes houten pilaaren ruſt. Hierop volgt een vertrek voor den Binnenvader en Binnenmoeder, en een groote kooken. Hooger is de ſlaapkamer voor deeze twee Suppooſten, en een vertrek voor de Linnennaaiſter van 't Huis. Ook zyn hier de graanen proviſie-zolders, een rookhok enz. Beneden, in 't zuiden, heeft men, koele Bier- en Boterkelders, vatenhuis enz. Boven de deuren der meeſte vertrekken, ſtaan Spreuken der Schriftuure, in 't Latyn en in 't Nederduitſch, vermaaningen tot zorg voor de Weezen behelzende.

Wees-huizen der Roomsch-gezin-den.

Beſtiering.

De beſtiering van dit Weeshuis ſtondt, weleer, aan twee; doch ſtaat nu aan *vier* Regenten, en *twee* Regentessen. Zy dienen, gemeenlyk, voor hun leeven. By't openvallen eener Regentsplaatſe, verkiezen de overige Regenten eenen anderen. De plaats eener Regenteſſe wordt, door de overgebleevene, vervuld. De Regenten vergaderen, om de veertien dagen, des Woensdags na den middag. Doch de Regenteſſen hebben geenen bepaalden tyd van byeenkomen. De inkomſten van dit Weeshuis zyn, gedeeltelyk, van dezelfde natuur, als die van het Maagdenhuis. Ook geſchiedt 'er, tweemaal 's jaars, eene Collecte, ten behoeve van het zelve, aan de huizen der Roomſch-Katholyken.

Suppooſten.

De *Suppooſten* of Bedienden van het Huis zyn een Binnenvader en Binnenmoeder, die vyf dienſtmeiden ten hunnen bevele hebben, eene kinderenmeid, eene kookenmeid en drie werkmeiden. Voorts, zyn 'er twee Schoolmeeſters, een Broodſnyder en eene Linnen-naaiſter. Alle deeze Bedienden woonen in 't Huis. Doch de Bakker, twee Kleêrenmaakers, en een Schoenlapper, ten dienſte van het Huis, hebben hunne wooning buiten het zelve.

Onderwys der Kinderen.

De kinderen worden, in leezen, ſchryven, rekenen, en in de vreeze Gods, onderweezen. Zy moeten, 's morgens en 's avonds, hunne gebeden leezen, onder anderen, biddende, voor de Regenten en Weldoe-

(*g*) III. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 215.

WEESHUIZEN der ROOMSCHGEZINDEN.

doeners van 't Huis, zo wel die overleeden zyn, als die nog leeven. Zy zyn gehouden, naarſtiglyk, ter Kerke te gaan; doch ten hoogſte, met hun zeſſen by elkanderen, zonder zig ergens, buiten 't Huis, in grooter getal, byeen te voegen. De Jongens, die, door de Regenten, op een ambagt beſteed worden, hebben vryheid, om het, vier, vyf, of zes weeken, te beproeven, eer zy zig, by de Regenten, behoeven te laaten aantekenen. Men bedingt, by de beſteeding, dat de Meeſters hen, van den eerſten April tot den eerſten October, ten agt; en van den eerſten October tot den eerſten April, ten zeven uuren, naar huis moeten laaten gaan, ten ware zy noodig werk voor hun hadden: in welk geval, zy gehouden zyn, hun 's avonds den koſt, en 's nagts huisveſting te geeven. De Poort van 't Huis wordt, 's winters na negen, en 's zomers na tien uuren, niet geopend. Het overtreeden der Reglementen van het Huis, met naame, 't verzuimen van 't werk, het uitblyven by nagt, het vloeken, dobbelen, zwemmen zonder verlof, en andere ongeregeldheden, worden, naar haaren aart, met meer of minder ſtrengheid, en ſommigen, voor de derdemaal begaan zynde, met uitzettinge uit het Huis, geſtraft.

Spys en Kleeding.

De ſpys, die in dit Weeshuis geſchaft wordt, is, *'s Zondags* en *'s Woensdags*, 's middags, graauwe erweten, of groente, naar den tyd van 't jaar, en een ſtuk vleeſch en brood toe, en 's avonds, karnemelk met meel, en een boterham toe. Doch ſedert vier jaaren, wordt 'er, op elken eerſten Zondag in de maand, 's middags, verſch vleeſch met *ſoupe* opgediſcht: waarin, nog onlangs, deeze verandering gekomen is, dat 'er, thans, alle Zondagen, verſch vleeſch geſchaft wordt. *'s Maandags*, ſchaft men, 's middags, groene erweten met langnat, en kaas en brood toe, en 's avonds zoetemelk met gort, en een boterham toe. *'s Dingsdags*, eet men, 's middags, dikke gort, in den Zomer, met karnemelk, en in den Winter, met vet, en 's avonds, karnemelk met gort, en een boterham toe. *'s Donderdags*, wordt 'er, 's middags, witte boonen met zuuren doop en kaas en brood toe, en 's avonds, karnemelk met gort en een boterham toe, opgediſcht. *'s Vrydags*, ſchaft men, 's middags, dikke gort met zoetemelk, en kaas en brood toe, en 's avonds, karnemelk met meel en een boterham toe. *'s Saturdags*, wordt 'er, 's middags, karnemelk met gort gekookt, en kaas en brood toe, en 's avonds alleenlyk een dubbele boterham gegeten. De bovenkleeding der Jongens in dit Huis is rosverwig Laken of karſaai.

Men berigt my, dat het getal der kinderen in dit Huis, in 't jaar 1741, twee honderd en twintig beliep. Tegenwoordig, [in September 1765], worden 'er honderd een en tagtig geteld.

BEGYN-HOF. Getal.

XXIV.

BEGYN-HOF.

Beſchryving van het BEGYN-HOF.

Wy voegen, by de beſchryving der Roomſch-Katholyke-Armen-Geſtigten, de beſchryving van het Begyn-Hof, ſchoon in zynen oorſprong niet voor behoeftigen aangelegd; om dat wyze, nergens, bekwaamlyker weeten te plaatſen.

Oudheid.

Het BEGYN-HOF is een van de oudſte Geeſtelyke geſtigten, hier ter Stede. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*h*), aangetekend, dat het, in 't jaar 1389, reeds in ſtand was; doch, ſedert, is ons, uit verſcheiden' egte ſtukken, die nog, onder de Meeſtereſſen of Moeders der Begynen, berusten, en ons, door den Paſtoor van 't Hof, ter hand geſteld zyn, klaarlyk, gebleeken, dat het ten minſte vyf en veertig of vyftig jaaren ouder is. Wy zullen de voornaamſten deezer ſtukken, van de meeſten van welken nog genoegzaam geen gebruik gemaakt is, aan 't einde van dit Boek, onder de *Bylaagen*, plaatſen, en de Hiſtorie van 't Begyn-Hof, uit dezelven, hier, zo veel ons doenlyk zy, tragten op te helderen.

Hiſtorie.

Voor 't jaar 1346, ſchynt het Begyn-Hof, of *beghynhuys*, gelyk het toen genoemd werdt, door eenige Begynen, die, in dien tyd, en nog dikwils naderhand, *ioncfrouwen* genaamd werden, in huure of ter leen, gebruikt te zyn. Doch op den een en dertigſten July des gemelden jaars, droeg *Coppe van der Lane*, wien 't gebouw toebehoorde, het *den ioncfrouwen den beghinen tot enen vrien eyghen* op. Van den Schepenen-brief, waarby deeze opdragt geſchiedde, is nog een oud affchrift, op 't Begyn-Hof, voorhanden, welk wy, hier agter, in de *Bylaagen* (*i*), hebben doen nadrukken. 't Geſtigt lag, in dien tyd, aan de Stads oudſte graft, ten weſten, en was, ooſtwaards, door eene andere graft, die met de Stads graft gemeenſchap hadt, en ſedert de *Begynengraft* genaamd is, geſcheiden van de *Bindwyk* of Binnenwyk, nu de Kalverſtraat. Doch of het Begynhuis geſtaan hebbe in *Ysbrandts Landt*, welk, in de Handveſt van den jaare 1342, vermeld wordt, en, gelyk wy, elders (*k*), getoond hebben, hier omtrent gezogt moet worden, zou

(*h*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 29.
(*i*) *Lr.* D. N. 1.
(*k*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 9, 10.

Begyn-Hof.

zou ik niet durven verzekeren. Maar, door dit Land, liep eene *Laan*, naar welke, *Coppe van der Lane*, de oude eigenaar van 't Begynhuis, schynt genoemd geweest te zyn. Die Laan heeft, naar men vermoeden mag, tot het Begyn-Hof behoord, en zig, langs de Begynen-graft of Begynen sloot, uitgestrekt. Immers, ik vind, dat Burgemeesteren, in 't jaar 1545, orde stellende op het diepen der gemelde sloote, 't welk, door de buuren, geschieden moest, bevalen, dat men niet slegts de paalen; maar ook de *wortels der boomen* uit dezelve uithaalen zou (*l*). En hieruit volgt klaarlyk, dat 'er, van ouds, boomen gestaanhebben, langs of op de plaats der Begynen-grafte, welke boomen schynen te hebben behoord tot de Laan, van welke, in de Handvest van den jaare 1342, gewaagd wordt. De Begynen, die, sedert, het Hof bewoonden, betimmerden het, van tyd tot tyd, en, naar gelang dat haar getal aangroeide, met nieuwe huizen; en de Regeering beval, op den vyf en twintigsten April des jaars 1389, dat de gebouwde of aangekogte huizen, door de bezitsters of derzelver erfgenaamen, aan niemant, noch op, noch buiten den Hove, zouden mogen verkogt worden, dan met gemeene bewilliging van alle de Begynen. Wy plaatsen den brief, die dit bevel behelst, hier agter, onder de *Bylaagen* (*m*). 't Is aanmerkelyk, dat de Begynen, in den zelven, *arme baghinen* genoemd worden. Men gaf haar egter, naderhand, wederom den naam van *ioncvrouwen*. Hertog Albrecht van Beijeren, de Begynen te Amsterdam, in 't jaar 1393, in zyne byzondere bescherminge neemende, gaf haar, ten zelfden tyde, eenen Regel, waarnaar zy zig, voortaan, voegen moesten, en die nog, in de meeste en voornaamste opzigten, gevolgd wordt. Wy hebben 's Hertogs Handvest hier agter (*n*) geplaatst, naar een oud affschrift, op pergament geschreeven, 't welk men, met de uitgaave van anderen (*o*), vergelyken kan. De Begynen, sedert toeneemende in vermogen, begonden, ten zuiden van haaren Hof, daar 't water, van ouds, veel breeder was dan in laater' tyd, land te winnen, en aan te hoogen. En in 't jaar 1417, werdt haar dit land, by de Wethouderschap, afgestaan, mids zy van het zelve eene *straete*, ter breedte van veertien voet, en zig strekkende, nevens eene straat van gelyke breedte, die 'er toen reeds lag, van *der nyen brugge*, die gelegd was *vuer der baghinen grafte*, daar zy nog legt, *westwairt tot ander stede grafte*, leggen lieten. De Stad leide, ten zelfden tyde, eene straat van zestien voeten breed, tusschen 't Begyn-Hof en der Stede graft, ten westen, met belofte van, op dit erf, nimmer eenige huizingen te zullen stellen, uitgenomen muuren of toorens, tot bevestiging der Stede (*p*). Doch in 't jaar 1511, werdt dit erf geschonken aan 't Begyn-Hof, door welk, het, sedert, betimmerd is (*q*). Midlerwyl, hadt het Kapittel der Lieve-Vrouwe-Kerke in den Haage, met toestemminge des Bisschops van Utrecht, reeds in 't jaar 1419, belast, dat het Begyn-Hof niet verder bewoond zou worden, dan tusschen *der Stede veste, die toen was*, en de Begynengraft. De Begynen-Kapel was toen reeds in wezen, en is, misschien, niet lang voor dien tyd, gestigt geweest, om dat, toen eerst, aan Maagden en Weduwen, *wonende opten beghynhoue*, veroorlofd werdt, eenen weereldlyken Priester te kiezen, tot haaren Kapellaan (*r*). Doch de Kapel en 't Begyn-Hof verbrandden, ongelukkiglyk, in den grooten brand van den drie en twintigsten April des jaars 1421, die een derde gedeelte der Stad verteerde (*s*). Beide het Hof en de Kapel werden egter, sedert, wederom opgebouwd. En vindt men, dat Meester *Baernt Dircx soen*, in, of omtrent het jaar 1475, zekere jaarlykssche somme gemaakt heeft, tot voldoeninge der huishuure van drie arme Begynen, die men, ten allen tyde, op 't Begyn-Hof, moest laaten woonen (*t*). Het Begyn-Hof heeft, na zyne herbouwing, den naam van *het ronde Hof* of *ronde Begynhof* gekreegen. De Poort voor het zelve, die nog in wezen is, schynt, in 't jaar 1574, vernieuwd te zyn, gelyk, uit dit jaartal, welk boven dezelve staat, is af te neemen. Vier jaaren laater, werdt de Regeering hier ter Stede veranderd. De Kapel op 't Begyn-Hof werdt toen, gelyk andere Geestelyke gebouwen, eenen tyd lang, tot weereldlyk gebruik geschikt, en, eindelyk, aan de Engelsche Presbyteriaanen ingeruimd, gelyk wy, ter zyner plaatse (*u*), hebben aangetekend. Het Begyn-Hof zelf, bestaande uit eenige byeengevoegde wooningen, aan byzondere persoonen toebehoorende, werdt niet aangemerkt als de Nonnenkloosters hier ter Stede, die ontruimd, en tot ander gebruik geschikt werden. Men liet de Begynen in haare

(*l*) Groot-Memor. N. II. *f.* 35 *verso*.
(*m*) *Lr.* D. *N.* 2.
(*n*) *Lr.* D. *N.* 3.
(*o*) VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 200.
(*p*) *Zie* Bylaagen *Lr.* D. *N.* 4.
(*q*) Groot-Memor. N. I. *f.* 261, *en* Bylaagen *Lr.* D. N. 7.
(*r*) *Zie* Bylaagen *Lr.* D. *N* 5.
(*s*) Vermeerderde BEKA *in* MATTHÆI Anal. *Tom.* III. *p.* 398.
(*t*) *Zie* Bylaagen *Lr.* D. *N.* 6.
(*u*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 173.

BEGYN-HOF.

re eigene of gehuurde wooningen blyven; en zy zyn 'er gebleeven, tot op deezen tyd toe. Zelfs heeft men den bewoonſteren van 't Begyn-Hof in 't gemeen de kelder onder de Sacriſtie der Begynen-Kapelle, tot een waſchhuis, laaten gebruiken. 't Vertrek boven deeze kelder was, na de verandering der Regeeringe, de Gilde-Kamer van 't S. Jozefs- of Timmermans-Gilde geweeſt. In 't jaar 1665, werdt het aan de Ykers der maaten ingeruimd. Drie jaaren laater, werdt het ook ten dienſte van de Overluiden der Zydereederen geſchikt. En deeze laatſten zogten, in 't jaar 1674, de bewoonſters van 't Begyn-Hof van 't gebruik der gemelde kelder te ontzetten. Doch Burgemeeſteren hebben 't haar, op den negentienden Maart des gemelden jaars, uitdrukkelyk, toegeweezen (*v*).

Gelegenheid en gedaante.

Het Begyn-Hof is rondsom bezet met meer of min net gebouwde wooningen, die, of door Begynen, of door Weduwen en bedaagde Dogters van den Roomſchen Godsdienſt, bewoond worden. Sommigen woonen, in haare eigene, anderen, in gehuurde wooningen. In 't midden van den Hof, leggen twee Bleekvelden, een groot en een kleiner, en beide, met laage muuren, waar op houten hekken ſtaan, van den weg, rondsom, en dwars over den Hof, afgeſlooten. Wyders, is de Hof, in 't ronde, met hooge, geſchooren, meeſt wilde Kaſtanjen- en Lindenboomen bezet. Voor de meeſte wooningen, ſtaan, ter wederzyde, en naar vooren, houten hekjes, die dezelven van de Plaats affluiten. De voornaamſte toegang naar 't Begyn-Hof is, uit de Begynenſteeg, in de Kalverſtraat, langs eene houten brug, die over de Begynen-ſloot legt, door de reeds gemelde oude Poort, boven welke, men een afbeeldſel ziet van S. Urſula, eenigen der maagden van haar gezelſchap, onder haaren wyden mantel, bedekkende en beſchermende. Doch, voor omtrent veertig jaaren, heeft men, op aanzegging van Burgemeesteren, om meer plaats te hebben voor de rytuigen, die, ſomtyds, de Kalverſtraat te zeer belemmerden, nog eenen ingang naar den Hof gemaakt, agter de Begynen, aan 't Spuij, die egter alleen geopend wordt, wanneer de Roomſche Kerk aan- en uitgaat.

Oorſprong van de orde der Begynen.

De orde der Begynen is van Nederlandſchen oorſprong. Sommigen meenen, dat zy, door de H. *Begga*, Dogter van Pepyn van Landen, Hertog van Brabant, in de zevende eeuwe, ingeſteld, en naar dezelve genoemd is (*w*). Doch anderen beweeren, en onzes oordeels met meer waarſchynlykheid, dat de orde der Begynen, omtrent den jaare 1170, is ingeſteld, door eenen Prieſter van Luik, *Lambert Begghe* of *Le Begue*, dat is, de Stamelaar, genaamd, die eenige Weduwen en Dogters bewoog, om ongehuwd, en in gemeenſchap te leeven (*x*), en zig, met haar handwerk, en met Godsdienſtige oefeningen, bezig te houden, zonder zig, daartoe, nogtans, door onverbreekbaare geloften, te verbinden. Zy namen, in 't kort, ſterk toe, in de Nederlanden, alwaar alomme Begynhoven werden opgeregt. Doch in den aanvang der veertiende eeuwe, hingen eenige Begynen de doolingen aan van eenen Minderbroeder, *Pieter Jan d'Oliva* genaamd, die, in de Kerkvergadering van Vienne, in 't jaar 1312, veroordeeld werden. De orde der Begynen werdt, in dezelfde Kerkvergadering, te niet gedaan. Doch ſommigen meenen, niet zonder grond, dat de Kerkvergadering niet beoogd hebbe, de Nederlandſche Begynen, die regtzinnig gebleeven waren, en zig binnen de paalen haarer eerſte eenvoudige inſtellinge gehouden hadden, te veroordeelen (*y*). Immers, men vindt, dat de Biſſchop van Kameryk de Begynen van Antwerpen, in 't jaar 1323, van de gemeene doolingen der Begarden en Begynen vry verklaard heeft (*z*). Ook hebben de Pauſen de voorregten van ſommige Begynhoven, in laater' tyd, meermaalen beveſtigd (*a*). De blaam van onregtzinnigheid, die op eenige Begynen gelegd was, ſchynt nogtans anderen, naderhand, bewoogen te hebben, om zig, liever *Urſulinen* dan *Begynen*, te laaten noemen. De Amſterdamſche Begynen, die altoos *Begynen* genoemd zyn, hebben ook, zonder zig egter aan S. Urſulas regel te binden, S. Urſula, zo wel als S. Jan, tot haare Patroone verkooren: 't welk dan ook de reden is, waarom zy S. Urſula, met eenigen haarer Maagden, boven de poort van 't Begynhof, en elders op den Hof, hebben uitgebeeld.

BEGYN-HOF.

De Begynen, die hier, ſedert eenige jaaren, wederom zyn toegenomen in getal, en thans ruim dertig haalen konnen, ſtaan onder de beſtiering van vier *Meeſtereſſen*, die, van ouds, en nog tegenwoordig, *Moërs* of *Moeders* genoemd werden, en deeze waardigheid, voor haar leeven, bekleeden, wordende, by 't afſterven van eene derzelven, door de overigen, eene andere gekooren, in derzelver plaatſe. De Meeſtereſſen, van wel-

Beſtiering en Regel der Begynen, hier te Steden.

(*v*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 152.
(*w*) *Vide* MIRÆI Opera Diplom. *Tom.* I. *p.* 215, 216, 429. *Tom.* II. *p.* 948, 998.
(*x*) Magnum Chron. Belg. *ad annum* 1168. *p.* 210. *ad ann.* 1207. *p.* 232. *Edit. Piſtorii.*
(*y*) *Voyez* FLEURY Hiſt. Eccl. *Tom.* XV. *p.* 350. *Tom.* XIX. *p.* 206.
(*z*) *Vide* MIRÆI Opera Dipl. *Tom.* I. *p.* 215.
(*a*) J. F. FOPPENS Nova Dipl. coll. *p.* 205, 207.

Begyn-Hof.

welken wy ſpreeken, droegen, in 't begin der vyftiende eeuwe, den naam van *Bewaerſteren des Begynhofs*, en waren toen maar twee in getal. Zy hadden regt, om, nevens zeven van de oudſte Begynen, eenen weereldlyken Prieſter te kiezen tot eenen Kapellaan, die ook den naam van *Pater*, *Vader* of *Overſte* der Begynen droeg, welken hy nog heden voert. Hy, of zyn gemagtigde waren alleen bevoegd verklaard om der Begynen biegt te hooren; dezelven vry te ſpreeken, boete op te leggen, en met de Sacramenten, byzonderlyk, met het laatſte Olieſel, te bedienen (*b*): in welk regt, de Paſtoor van 't Begynhof, als Overſte der Begynen, zig, nog tegenwoordig, handhaaft. Ondertuſſchen, hebben Burgemeesteren, van ouds, ook de hand gehad in het beroepen van eenen Pater of Overſte der Begynen. Immers, ik vind, dat zy, op den negen en twintigſten May des jaars 1477, Meeſter *Herwych Gysbertszoon*, Amſterdammer, die, te Heidelberg, een kerkelyk *Beneficie* hadt, by eenen Brief, die, in de *Stads Regiſters* (*c*), geboekt ſtaat, genodigd hebben, om het *regiment van de begynen, die hoer pater onlanx geſturven* was, *an te nemen*, onder belofte van hem zekere jaarlykſche ſomme, tot zyn onderhoud, te zullen toeleggen.

Oudtyds, en volgens de Handveſt van Hertoge Albrecht van den jaare 1393, mogten de Begynen geenerlei bewind van weereldlyke dingen hebben: 't welk egter zo niet ſchynt verſtaan te zyn, dat men haar niet, ſedert, altoos, zo ver my bekend is, het beſtier haarer eigene tydelyke zaaken toegelaaten heeft: 't welk zy ook nog tegenwoordig hebben. Sommigen oefenen 't een of 't ander vrouwelyk handwerk: anderen leeven van haare eigene inkomſten. Voor 't overige, leezen zy haare Gebeden en Getyden, in 't Nederduitſch, zo wel in haare wooningen, als, dagelyks, in de Kerke. Zy neemen de laſten van den Hof, als het Poortierſchap, het Koſterſchap enz. by beurten waar. Ook draagen zy zorg voor 't ſchoonhouden der Kerke, en 't verſieren van den Altaar: alle welke dienſten haar, door de Meeſtereſſen, worden opgelegd. Zy worden, na dat zy, eenen geruimen tyd, beproefd zyn, door den Overſte en de Meeſtereſſen, plegtiglyk *ontvangen*, of *gekroond*, gelyk men 't noemt; waarna zy de Meeſteresſen, in gewigtige gelegenheden, tot raad dienen, en de gemeene laſten van den Hof helpen draagen. Als een Begyntje eerſt aangenomen is, 't welk ook, plegtiglyk, door den Overſte, geſchiedt, moet zy, zes weeken lang, binnen den Hof blyven, en in 't eerſte jaar, niet uit de Stad gaan. Zelfs mogen de Begynen in 't geheel niet uitgaan om boodſchappen te doen, zonder daartoe, maandelyks, verlof te vraagen van de Meeſtereſſen. Van den Advent tot aan Kerſttyd, en van Vaſtenavond tot aan Paaſchen, mogen zy niet buiten den Hof ter maaltyd gaan. Op Kermisdag, en 's Maandags en 's Dingsdags daarna, noch op eerſten Paaſch-, Pinkſter- en Kerſtdag, mogen zy niet alleen niet ter maaltyd gaan, maar ook niet aan ſtraat gaan kyken. Op de Zon- en Feeſtdagen, mogen zy niet uitgaan, zonder merkelyke oorzaak, zelfs niet, na dat de Vesper of Avonddienſt geëindigd is. Uit de Stad gaande, mogen zy niet verder reizen, noch langer uitblyven, dan zy verlof hebben. Zy mogen op geene Bruiloften, noch groote Gaſtmaalen gaan, daar veele weereldlyke Perſoonen zyn: ook niet naar Kermiſſen of Jaarmarkten trekken: en zelfs niet, zonder verlof, buiten den Hof gaan eeten, veel min vernagten. Zonder verlof van den Overſte en Meeſtereſſen, mogen zy niet van de eene wooning in de andere verhuizen. De Meeſtereſſen mogen, by raade van de Oudſten, eene Begyn, die zig ongeregeld gedraagt, uit den Hof zetten, en onderhoud weigeren. Doch 't is niet zonder voorbeeld, dat Burgemeeſteren aan de Meeſtereſſen belaſt hebben, zekere Begynen, die in derzelver ongunſt vervallen waren, vrye wooning en onderhoud toe te leggen (*d*). Na negen uuren, moet elk in haare wooning wezen, en na tien uuren, moet het licht worden uitgedaan, behalve daar zieken zyn. De Begynen moeten, vlytiglyk, ter Kerke komen, en op het leezen haarer Leſſen of Getyden agt geeven. Haar gewaad en huisraad moet zedig zyn. Zy mogen niet dan gekleed voor den dag komen, en niet dan met eene kaper over den Hof of uitgaan. Tot voorkominge van gedruiſch op den Hof, mogen 'er geene haanen noch honden gehouden worden. Ook mogen 'er geene Vriendinnen der Begynen of anderen vernagten, zonder verlof van de Meeſtereſſen: en knegtjes, die boven de drie jaaren oud zyn, in 't geheel niet. Hertog Albrecht hadt reeds belaſt, dat geene vreemde mansperſoonen op den Hof mogten eeten, behalve de arbeiders, die aldaar werken moeſten (*e*). En ſedert is 't eene beſtendige gewoonte geweeſt, dat men, overeenkomſtig met de inſtellingen van andere Begynhoven (*f*), geene mansperſoonen

Begyn-Hof.

(*b*) *Zie* Bylaagen *Lt.* D. *N.* 5.
(*c*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 90.
(*d*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 185, 202.
(*e*) *Zie* Bylaagen *Lt.* D. *N.* 3.
(*f*) *Vide* Matthæi Fundat. & Fata Eccleſ. *Libr.* I. *p.* 321.

HOFJES. nen op het Begyn-Hof heeft laaten vernagten, dan den Paſtoor en zynen Kapellaan. De meeſten der gemelde byzonderheden zyn vervat in den *Regel der Begynen*, uit agttien Leden beſtaande. Hy werdt, in 't jaar 1731, door den Paſtoor op 't Begyn-Hof, *Franciscus Cornelius Dierout*, aan Burgemeeſteren overhandigd, ter gelegenheid, dat ſommigen beweerden, dat het Begyn-Hof begreepen was, onder de Roomſch-Geeſtelyke Geſtigten, aan welken, volgens het Plakaat van den vierden May des jaars 1655 (*g*), niets, by uiterſten wil, mogt gemaakt worden. Doch de Paſtoor wees hiertegen aan, dat het Begyn-Hof geen Klooſter was; dat de Begynen vryheid hadden, om den Hof, ten allen tyde, wederom te verlaaten; dat elk haarer de vrye beſchikking over haare goederen behieldt, en dat de Regel, waarnaar zy zig, op 't Begyn-Hof, gedroegen, enkelyk ſtrekte, om de ruſt, geſchiktheid en goede orde onder de bewoonſters te bewaaren (*h*): welke redenen zo veel ingang vonden (*i*), dat de Begynen, ſedert, altoos, gelyk te vooren, vryelyk, by uiterſten wil, over haare goederen hebben mogen beſchikken, ook ten behoeve van Bewoonſters van den Hof. Men laat haar ook nog toe, het Begyn-Hof, 's avonds, te ſluiten, en de Poort, door eene Poortierſche, altoos eene der Begynen, te laaten bewaaren. En gelyk haar, reeds in 't jaar 1419, eene vrye begraafplaats, binnen den Hove, ten behoeve van den Kapellaan of Paſtoor, den Koſter en alle de Begynen, toegeſtaan is (*k*); zo worden, nog tegenwoordig, de Begynen, in de oude Begynen-Kapelle, nu de Engelſche Presbyteriaanſche Kerk, begraaven. De Lykbaar wordt, in zulk eene gelegenheid, door twaalf Begynen, aan de hand, rondsom den Hof, gedraagen, en 't Lyk, vervolgens, ter aarde beſteld.

XXV.

HOFJES.

Beſchryving van de Hofjes, geſtigt door of voor byzondere Gezindheden: als voor

Behalve de Godsdienſtige Geſtigten, van welken wy, hier voor, gehandeld hebben, zyn 'er, in Amſterdam, van ouds, byzonderlyk in de voorgaande eeuwe, en ook in deeze, een groot getal van HOFJES aangelegd, door byzondere Perſoonen van verſcheidenerlei gezindheid, meeſt allen, tot vrye wooning voor bedaagde en oude Vrouwsperſoonen. Sommigen van deeze Hofjes zyn wederom te niet gegaan, of tot ander gebruik geſchikt. Doch, tegenwoordig, zyn 'er nog *agt en twintig* in wezen, welken wy, hier, kortelyk, beſchryven zullen. HOFJES.

Wy beginnen met zulken, die, door, of ten behoeve van GEREFORMEERDEN, geſtigt of geſchikt zyn. Deezen zyn *zes* in getal; *Deutzen-Hofje*, *Raapen-Hofje*, *Roeters-Hofje*, *Ockers-Hofje*, *Medenblikker-Hofje* en *Fontaine-Hofje*. GEREFORMEERDEN.

I.

DEUTZEN-HOFJE,

het grootſte, en verre het aanzienlykſte van alle de Hofjes, die hier ter Stede geſtigt zyn, ſtaat op de Prinſengraft, tuſſchen de Spiegel- en Vyzelſtraaten, en is geſtigt, in 't jaar 1695, voor behoeftige Vrouwsperſoonen, belydenis doende van den Gereformeerden Godsdienſt, uit de nalaatenſchap van Vrouwe AGNETA DEUTZ, laatſt Weduwe van den Heer *Zacharias Bereſteyn van Hofdyk*, Heer in Middelharnis, Burgemeeſter en Raad der Stad Delft; en voormaals gehuwd geweeſt, met den Heere *Gerard Meerman*, Raad in de Vroedſchap der gemelde Stad. De Stigteres hadt 'er zelve, voor haaren dood, die, op den dertienden February des jaars 1692, voorviel, de vereiſchte erven toe gekogt, en tot Regenten benoemd eerſt de Executeurs van haar Teſtament, en, na derzelver overlyden, drie van de naaſten van haaren bloede. Men treedt, in dit geſtigt, door eene groote Poort, in welker lyſt, deeze regels, in marmer, uitgehouwen zyn: I. *Deutzen-Hofje.*

Agneta Deutz laat hier haar Liefde en Godsdienſt blyken,
Den Armen tot een trooſt, tot voorbeeld aan den Ryken.

Op de lyſt, ſtaan, wyders, twee marmeren kindertjes; de wapens der Stigtereſſe en haarer mannen, en andere ſieraaden. Door de Poort, komt men in een ruim Poortaal, hebbende, ter regterzyde, of ooſtwaards, de wooning van den Binnenvader, en, ter linkerzyde, of weſtwaards, eene wooning, die verhuurd wordt. Ten einde van 't Poortaal, treedt men, langs drie trappen, af, op eene groote, vierkante Binnenplaats, die, in vier perken, twee bleekvelden voor, en twee bloemtuinen agter, verdeeld is, en, rondsom welke, twintig vrye wooningen, voor twintig bejaarde Vrouwsperſoonen, gebouwd zyn. In 't midden van de Plaats, ſtaat eene arduinſteenen regen- en putwaters-pomp, en op dezelve, een ſierlyke lantaarn, die de gantſche Plaats verlicht. Ten einde van de Plaats, is wederom een open Poortaal, rustende op twee kolommen en twee Pilaſters: boven het zelve is een uurwyzer en ſlagklok,

(*g*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 1592.
(*h*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 61.
(*i*) Reſol. Holl. 1 *Aug.* 1731. *bl.* 678.
(*k*) Bylaagen *Lt. D. N.* 5.

Hofjes. klok. De bewoonſters mogen, vryelyk, over haare goederen beſchikken, zonder dat zy 'er iet van aan het Hofje behoeven te laaten. Zy genieten, boven vrye wooning, ieder zeſtig guldens aan geld, veertig manden turf, twintig ponden ryſt, twintig ponden boter, twee kaazen en twintig ponden kaarſen, in 't jaar. De beſtiering van Deutzen-Hofje ſtaat thans aan drie Heeren uit het geſlagt der Stigtereſſe, Mr. *Cornelis Deutz van Aſſendelft*, Raad, *Jean Deutz Andriesz.* en Mr. *Jean Deutz.*

2.

Raapen-Hofje. Raapen-Hofje ſtaat, aan de noordzyde van de Palmgraft of nieuwe Braak, en is geſtigt, door den Heere Pieter Adriaanszoon Raap, die, vier en twintig jaaren agtereen, op de Theſaurie Extraordinaris alhier, gezeten heeft: waarom Vondel (*l*) hem, met regt, by uitſteekendheid, den *Trezorier* noemen mogt, in het volgende vers:

Op het

WEDUWEN- en WEEZENHOF

van

PETER RAEP.

Peter Raep, *de Trezorier*,
Boude uit mededogen hier
't Weduwen- en Weezenhof;
Men gebruik het tot Godts lof.

Het beſtaat uit twaalf wooningen, zes huisjes en zes kamers, die, eertyds, ook voor weezen, geſchikt ſchynen geweeſt te zyn; doch nu alleen, door Vrouwsperſoonen, bewoond worden, welken ieder, boven vrye wooning, vyf en twintig manden turf, in 't jaar, genieten. Boven de Poort van 't Hofje, ſtaat een groote Raap, onder de letters P. A. dat is, *Pieter Adriaansz.*, benevens het jaartal 1648, waarſchynlyk, den tyd der ſtigtinge. In den gevel, is het wapen van den ſtigter uitgehouwen. De beſtiering van 't Hofje ſtaat aan een' of twee Regenten uit het geſlagt van den Stigter, en thans aan den Heere Michiel Bruyningh, Raad in de Vroedſchap deezer Stad.

3.

Roeters-Hofje. Roeters-Hofje, geſtigt door Hendrik Roeters, die, in 't jaar 1673, tot Schout deezer Stad, verkooren werdt, ſtaat, op de Lindengraft, aan de zuidzyde. Men komt 'er op, door eenen laagen gang. Het Hofje beſtaat, uit twaalf wooningen, zes huisjes en zes kamers. Het is aangelegd tot eene vrye wooning voor bedaagde Gereformeerde Vrouwsperſoonen. Doch, ſedert eenige jaaren, koopen de bewoonſters de plaatſen voor haar leeven, en verbinden zig, daarenboven, om het Hofje te onderhouden. Het ſtaat nog, onder 't bewind van de erven des Stigters, die, zo my berigt wordt, te Utrecht, woonagtig zyn.

Hofjes.

4.

Ockers-Hofje. Ockers-Hofje, geſtigt by 't oud Amſterdamſch geſlagt der Ockers, ſtondt, weleer, op den Heiligen Weg, in een ſlopje, aan de zuidzyde, over de Volders huizen; doch werdt, omtrent den jaare 1650, van daar, verplaatſt in de kromme Palmſtraat. Boven de Poort, ſtaat A. O. 't welk den naam van den Stigter aanduidt, en daaronder het woord Hof. Het is, voor ruim veertig jaaren, verkogt, en toen, van nieuws, eenigszins, herbouwd: waarna de huisjes, die zes in getal zyn, twee voor, en vier agter, en voor welken, twee bleekveldjes leggen, door den eigenaar, tot een' geringen prys van omtrent twintig guldens in 't jaar, zyn verhuurd geworden.

5.

Medenblikker-Hofje. Medenblikker-Hofje plagt het *Vier-Evangeliſten-Hofje* genaamd te worden, om dat de *Vier Evangeliſten* in den gevel ſtonden. Doch by 't herbouwen van dit Hofje, voor weinige jaaren, door de Nederduitſche Gereformeerde Diaconie, zyn deeze beeldteniſſen weggenomen, en in de plaats geſteld *Fredrik de III., Koning van Pruiſſen*, wyzende naar den Hemel, met dit onderſchrift, Hy is myn Borcht. Het Hofje is geſtigt, door Claas van Medenblik, Meeſter Metſelaar, wiens erfgenaamen het, in den jaare 1691, aan de gemelde Diaconie, by verdrag, hebben overgegeven. Het ſtaat in de Vinkenſtraat, aan de zuidzyde, tuſſchen de Dommerſtraat en Baanbrugsſteeg, en beſtaat uit vier huisjes aan de ſtraat, en vier huisjes en vier kamers, aan de Plaats, op welke, twee Bleekveldjes leggen. De wooningen aan de ſtraat plagten verhuurd; de anderen, om niet, bewoond te worden. Doch de Diaconie heeft dit Hofje, onlangs, verkogt, en, tegenwoordig, worden alle de wooningen verhuurd.

6.

Fontaine-Hofje. Fontaine-Hofje ſtaat, aan de ooſtzyde der Keizersgraft, tuſſchen de Heerenſtraat en Brouwersgraft, in

(*l*) Poëzy II. *Deel*, *bl.* 308.

HOFJES. in eene aanzienlyke buurt, en is, in 't jaar 1754, geſtigt, uit de nalaatenſchap van Vrouwe PETRONELLA CALKOEN, Weduwe van den Heer en Mr. JOAN FONTAINE, Schepen en Raad deezer Stad, gelyk, in een opſchrift, in den voorgevel, nevens de wapens van FONTAINE en CALKOEN, uitgehouwen, te kennen gegeven wordt. Het Hofje beſtaat uit veertien wooningen, zes huisjes en zes kamers, die langs eene beſtraatte plaats getimmerd zyn, en nog twee wooningen, ten einde van een' Bloemtuin, agter de Plaats, nevens elkanderen, aangelegd. Voor aan de ſtraat, heeft het geſtigt een' deftigen opgang naar het Regenten-vertrek, en naar de wooning van den Opzigter of Opzigtſter over het zelve. De gewoonlyke in- en uitgang is onder. De bewoonſters genieten eenigen onderſtand in geld, en vyftien ton turf in 't jaar, boven de vrye wooning. Ook worden zy, eens ter weeke, door eenen Krankbezoeker, bezogt en onderweezen. De beſtiering van 't Hofje ſtaat aan twee Regenten uit het geſlagt der Stigtereſſe, en thans aan de Heeren JAN CALKOEN, Burgemeeſter, en Mr. ABRAHAM CALKOEN, Secretaris deezer Stad.

De *Spiegels-huisjes* of Spiegels-gang aan de Botermarkt, in de Paardenſtraat, in 't jaar 1602, geſtigt, door de erfgenaamen van LAURENS JANSZOON SPIEGEL, zyn, waarſchynlyk, het oudſte Gereformeerde Hofje, hier ter Stede, geweeſt. De wooningen zyn lang begeven geworden, door eenige aanzienlyke geſlagten, uit dat van *Spiegel* afkomſtig. Doch alzo de huisjes, door den tyd, zeer vervallen waren, zyn zy, in September des jaars 1729, afgebroken, en de grond, tot burgerwooningen, verkogt.

LUTHERSCHEN, DOOPSGEZINDEN en andere Gezindheden. De andere Proteſtantſche Gezindheden, of byzondere Leden derzelven, hebben ook eenige Hofjes geſtigt, gelyk zyn 't *Lutherſche-Diaconie-* of *Konynen-Hofje*, *van Brantzen-Rus-Hofje*, 't *Zwaardveegers-Hofje* en *Grills-Hofje*, door, en meeſt voor Lutherſchen; 't *Hofje de Zon en Arke Noach*, 't *Linden-Hofje*, en *Rypen-Hofje*, voor Doopsgezinden; en 't *Hofje Venetia* of *Maarloops-Hofje*, 't *Suiker-Hofje*, *Anſloos-Hofje*, de *Huisjes van Boſch*, 't *Hofje* in de *Schuijermaakers-gang*, en 't *Roozen-Hofje*, voor allerlei Proteſtantſche Gezindheden.

7.

LUTHERSCHE DIACONIE-HOFJE.

7. *Lutherſche Diaconie- of Konynen-Hofje.* De Lutherſchen, omtrent den jaare 1660, eenige erven, in de Elands- en Konynenſtraaten, gekogt hebbende, met oogmerk, om aldaar eene Kerk te ſtigten; welk oogmerk, nogtans, niet ter uitvoeringe gebragt werdt; heeft de Vergadering van Ouderlingen en Oud-Oudſten, in 't jaar 1668, geraaden gevonden, een deezer erven, ter breedte van negentien, en ter diepte van honderd agt en twintig voeten, aan de Diaconie af te ſtaan, om aldaar een LUTHERSCH-DIACONIE-HOFJE te bouwen, welk zynen ingang, boven welken, een *Pellikaan* geſchilderd is, heeft, in de Konynen-ſtraat, aan de weſtzyde; waarom het ook den naam van 't KONYNEN-HOFJE draagt. In 't jaar 1718, beſloot men, nog een erf, waarop, tot dien tyd toe, eene Loots geſtaan hadt, te ſchikken tot vergrootinge van het Hofje, die, eerlang, voltrokken werdt. Het Hofje beſtaat dus, uit zeſtien huisjes, agt van welken, aan de noordzyde, in 't jaar 1670, volbouwd zyn. De agt anderen, aan de zuidzyde, zyn, in 't jaar 1720, volbouwd. Doch voor elke twee huisjes, is maar éénen ingang of deur, geſchikt. Boven die der oudſten, ſtaat *Vrede*, *Liefde*, *Geloof* en *Hoop*: en boven die der jongſten, *Opregtigheid*, *Waarheid*, *Standvaſtigheid* en *Overwinning*. In de oudſten, zyn agt beneden-wooningen; en boven elke, twee kamers boven elkanderen. Doch in de nieuwſten, zyn maar zeven beneden-wooningen, alzo het ooſtelykſte huisje maar eene enkele wooning is; waartegen, elke beneden-wooning nog een onderhuisje heeft; het weſtelykſte van welken niet bewoond is, maar tot berging dient. Voorts, heeft elke beneden-wooning ook twee kamers, boven elkanderen; zo dat 'er, in alles, een en vyftig wooningen zyn, die ieder twee bedſteden hebben, en voor twee Vrouwsperſoonen zyn geſchikt. Tuſſchen de twee ryen huisjes, loopt eene beſtraatte, langwerpig vierkante Plaats, voor aan de ſtraat, betimmerd, ten zuiden, met eene wooning voor den Binnenvader, waarby ook eene Regentenkamer is, die over de Plaats licht ſchept; ten noorden, met een huisje, waar de Diaconie de inboedeltjes der behoeftigen bergt; en agter, ten einde van 't Geſtigt, met drie kleine vertrekken boven elkanderen; boven den ingang van welken, men leeſt:

Geloof *en* Hoop *doen hier haar milde gaaven blyken.*
De Liefde *voedt de* Vrede, *en koeſtert aremoe:*
Opregtigheid *blinkt uit*, *de* Waarheid *juicht ons toe:*
Zo kan Standvaſtigheid *met de* Overwinning *pryken.*

De Plaats wordt, wyders, by donker weder, van vier lantaarens verlicht. De bewoonſters van 't Hofje plagten allen, door de Lu-

Hofjes. Lutherſche Diaconie, onderhouden te worden. Doch ſedert het jaar 1760, plaatſt men 'er, zo veel mogelyk zy, ook zulken, die, behalve vrye wooning, geenen onderſtand behoeven. Vier Regenten hebben 't bewind over het Hofje. Zy worden, jaarlyks, uit en door de dienende Diakenen, verkooren. Ieder der Regenten zit drie maanden voor, en begeeft de plaatſen op 't Hofje, die, in zyn vierdendeel jaars, openvallen.

8.

Van Brantzen-Rus-Hofje.

3. Van Brantzen-Rus-Hofje. Uit een gedeelte der nalaatenſchap van den Heere Christoffel vanBrantz, Raad en Reſident alhier van het Ruſſiſche Hof, werdt, in 't jaar 1733, op de nieuwe Keizersgraft, aan de zuidzyde, tuſſchen den Binnen-Amſtel en Weesperſtraat, een aanzienlyk Hofje volbouwd, welk hy, reeds by zyn leeven, hadt begonnen te ſtigten, voor bejaarde Lutherſche Vrouwsperſoonen. Het draagt den naam van Van Brantzen-Rus-Hofje. 't Gebouw heeft een' fraaijen voorgevel. In de Fronteſpies van den zelven, is de Barmhertigheid, de hand reikende aan behoeftige oude vrouwen, uitgehouwen. Even boven den ingang, leeſt men:

Brantz, *door de Koopmanſchap tot rykdom en tot eer*
Geklommen, heeft my, in den naarnacht van zyn leeven,
Den ouden tot hun trooſt, ter wooninge gegeven.
Aanſchouwer, is uw doen gezegend van den Heer,
Volg Brantz *in deugden, en zyn liefde tot den armen.*
God *gaf hem, dat hy mild zig hunner kon erbarmen.*

Men treedt, langs eene ſtoep, die ter wederzyde opgaat, door eene groote deur, in een ruim Poortaal. Ter linkerzyde, ontmoet men 't vertrek van den Binnenvader en zyne vrouw, en daar tegen over, een' trap, langs welken, men naar de boven-vertrekken gaat. Vervolgens, komt men, op eene nette, langwerpig vierkante Plaats, tegen de wederzydſche wanden, bezet, met een regenwaters-pomp en een putwaters-pomp, boven ieder van welken, een lantaaren ſtaat; en, beneden en boven, rondsom, betimmerd met welgeſchikte wooningen, voor agt en veertig Vrouwsperſoonen. De wooningen zyn zeven en twintig in getal: een en twintig van dezelven zyn geſchikt voor twee bewoonſters ieder, en de overigen zes voor eene. In de eerſten, zyn twee bedſteden en twee glazen-kasjes, in de anderen, maar Hofjes. ééne van elke ſoorte. De vertrekken zyn van ongelyke grootte, en ook, van binnen, niet eveneens geſchikt. Tegen den agtergevel, is, op eene bekwaame hoogte, een uurwerk en ſlagklok geſteld. Ten einde van de Plaats ſtaan, boven, in den zuidelyken gevel, de wapens der drie Executeuren van het Teſtament des Stigters, den Predikant *Everhard Meyer*, en *Hendrik* en *Willem Blankenhagen*. Voorts, komt men hier in een ander Poortaal, waar twee Kamers, ten dienſte der Regenten geſchikt, haaren ingang hebben. De eigenlyke Regenten-kamer ten weſten is verſierd, met de geſchilderde afbeeldſels van den Stigter; van zyne Ouders; van zyne twee Zuſters, en van twee Dogters van de oudſte. Ook hangt 'er een naambord der Regenten. De andere kamer ten ooſten dient tot een Spreekvertrek. Uit het Poortaal tuſſchen deeze twee vertrekken, treedt men, langs tien breede, ſteenen trappen, in eenen fraaijen Bloemtuin, met een aartig marmeren groepje in 't midden: ten einde van welken, een deftig ſteenen zomerhuis ſtaat, welk, met het wapen van den Stigter en ander beeldwerk, verſierd is. In dit zomerhuis, is, aan de eene zyde, een Spreekvertrek, en aan de andere, een kooken. Op de derde Verdieping van 't voorgebouw, zyn twee vertrekken voor den Binnenvader en Binnenmoeder afgeſchooten. Voorts, heeft men, hier en hooger, afgeſchooten Turfzoldertjes en andere gemakjes, voor de bewoonſters. 't Gebouw ruſt, wyders, van vooren, op een gemetſeld verwelfſel, waaronder drie groote kelders zyn, die onder en ter wederzyde van de ſtoep ingaan.

De Stigter heeft, by uiterſten wil, het Hofje gemaakt aan de Ouderlingen der Lutherſche Gemeente, om het, naar zyn Reglement, te beſtieren. Vyf Regenten hebben 'er 't bewind over, van welken, de oudſte Predikant in der tyd één is. De vier anderen worden, voor hun leeven, uit de dienende of afgegaane Ouderlingen, gekooren. De Regenten zyn verpligt, op bepaalde tyden, rekening te doen aan het Collegie van Ouderlingen.

Op het Hofje, worden geene andere luiden geplaatſt, dan bejaarde Dogters of Weduwen, die geene kinderen ten haaren laſte hebben, en die boven de vyftig jaaren oud, en zes jaaren Leden der Lutherſche Gemeente geweeſt zyn. Zy genieten, behalve vrye wooning, veertig manden turf voor een' perſoon, of vyftig manden voor twee by elkanderen woonende perſoonen, benevens een' bekwaamen voorraad van boter, kaas, kaarſen, en grutters- en kruideniers-waaren.

Ook

HOFJES. Ook worden, op twee verſcheiden' tyden des jaars, in May en in November, nog veertig guldens aan geld, tot onderhouding van kleederen, en vervulling van andere behoeften, aan ieder bewoonſter uitgedeeld. Volgens de inſtelling des Stigters, geeven de Regenten, jaarlyks, op zynen geboortedag, die op den eerſten Auguſtus valt, eene deftige maaltyd aan de bewoonſters.

9.

ZWAARDVEEGERS-HOFJE,

9. *Zwaardveegers-Hofje.* in de Tuinſtraat aan de zuidzyde, tuſſchen de Prinſengraft en eerſte dwarsſtraat, in een gang, voormaals, de *Zwaardveegers-gang* genaamd, beſtaat in zes wooningen, te weeten, vier huisjes, en twee kamers, boven de zuidelykſten en oudſten. Zy zyn, door *Gerrit van Loenen* en *Annetje Abrahams*, by uiterſten wille van den vyfden Auguſtus des jaars 1738, gemaakt aan de Lutherſche Diaconie, onder 't bewind van de Diakenen, om, door bedaagde, behoeftige Weduwen of Dogters, die geen' onderſtand van elders genieten, om niet, bewoond te worden, zonder ooit te mogen worden verhuurd, ofverkogt.

10.

GRILLS-HOFJE,

10. *Grills-Hofje.* ſtaande, in de eerſte Weteringsdwarsſtraat, aan de noordzyde, by de Spiegelgraft, is geſtigt door ANTHONY GRILL en ELIZABETH GRILL, Egteluiden, die, in of omtrent het jaar 1724, eenen aanvang maakten met bouwen, 't welk twee of drie jaaren geduurd heeft. 't Geſtigt beſtaat uit agt beneden- en agt bovenwooningen, die langs eene beſtraatte Binnenplaats gebouwd zyn, en elk, door twee bedaagde of oude Vrouwsperſoonen, Ledemaaten der Gereformeerde of Lutherſche Gemeenten, en dus, door twee en dertig in 't geheel, bewoond worden. Voor het Hofje aan de ſtraat, ſtaan zes huizen, vyf van welken, ten behoeve van het geſtigt, verhuurd worden. Het zesde, zynde het tweede van den kant der Spiegelgraft af, verſtrekt tot een' ingang, boven welken, de Regenten-Kamer is. Voor den ſchoorſteen derzelve, ſtaan de trouw- en ſterfdagen der Stigteren, boven derzelver wapens, aangetekend: zynde dit milddaadig paar, op den twintigſten October des jaars 1693, in de Egt verbonden, en de man, op den vyfden November des jaars 1727, en de vrouw, op den zevenden Juny des jaars 1725, overleeden. Onder aan leeſt men deeze regels van FRANS RYK:

ANTHONY GRILL, *die met zyne echtgenoot*
My heeft geſtigt, leert ons nog na hun dood,
Hoe ieder lid der Chriſtelyke Kerke
Dient zyn geloof te toonen door zyn werke.

HOFJES.

De bewoonſters genieten, boven vrye wooning, vyf en twintig manden turf, in 't jaar. Ook wordt 'er, drie of vier reizen in 't jaar, eenige voorraad van eetwaaren aan haar uitgedeeld. De beſtiering van het Hofje ſtaat aan drie Regenten en drie Regenteſſen, bloedverwanten of maagen der Stigteren, zynde thans Regenten *Anthony Grill*, *Pieter Cocq* en M^r. *Volkert Melchior van Goens*. De bewoonſters, die niets van eenige Gemeente, als eene aalmoes, genieten mogen, en de vrye beſchikking over haare goederen behouden, krygen elk eene gedrukte Ordonnantie, waarnaar zy zig gedraagen moeten. Zy komt, na genoeg, overeen met de Reglementen voor diergelyke geſtigten. Het Hofje wordt, 's avonds, ten tien uuren, geſlooten. De Regenten ſtellen eene der Bewoonſteren aan, om den ſleutel te bewaaren.

11.

HOFJE DE ZON *en* ARKE NOACH.

11. *Hofje de Zon en Arke Noach.* De Doopsgezinde Gemeente, die haare Vergadering houdt in de Zon op den Singel, plagt, reeds in de voorgaande eeuwe, een Hofje te bezitten, in de Tuinſtraat, tegen over den Stads Timmertuin, welk haar, na de ſcheiding van de Gemeente, die by 't Lam bleef vergaderen, in den jaare 1672, werdt aanbedeeld. Het was niet alleen geſchikt tot eene woonplaats voor oude vrouwen en mannen; maar, in het zelve, werden ook Weeskinderen geplaatſt. Het verkreeg, in 't jaar 1677, vryheid van 's Lands Impoſten, en van Stads Excynzen (*m*). Doch, eenige jaaren na dat de Frieſche Gemeente, die, in de Arke Noachs, op de Prinſengraft by de Prinſenſtraat, plagt te vergaderen, met de Gemeente in de Zon vereenigd was, beſloot men het Hofje in de Tuinſtraat te verkoopen, en een ander te ſtigten, in de plaats van de Kerk de Arke Noachs, die, voormaals, door de Gemeente van de Zon, bezeten; doch, in 't jaar 1720, aan de Frieſche Gemeente, verkogt was. 't Een en 't ander is, in deezen jaare 1765, voltrokken. De oude luiden zyn reeds in 't nieuwe geſtigt overgebragt. Ook is men voorneemens, een huis, welk, eertyds, aan de gemelde Kerk behoorde, en tegen over 't Hofje ſtaat, te hertimmeren, tot een Weeshuis. Het Hofje is een net gebouw, uit zes huisjes, en tweemaal zes kamers, boven elkanderen, beſtaande. In 't midden van den voorgevel, die, naar

(*m*) Handv. *bl.* 468, 469.

Hofjes. naar 't zuiden, of naar de Prinsenstraat, gekeerd staat, is een trap, die naar de kamers leidt. Boven de trapdeur, is een lantaarn geplaatst, en nog hooger, de Arke Noachs, die van de Zon bescheenen wordt, in steen gehouwen. Boven dezelve, is een marmeren uurwyzer en een slagklok gesteld, en daaronder deeze regels van den zoetvloeijenden Zededigter Bernardus de Bosch:

't Geloof heeft hier Gods woord ontvouwd;
De Liefde ons dit verblyf gebouwd:
De Hoop blyve ons geduurig noopen,
Om op der zielen Zon te zien,
Den tyd zorgvuldig uit te koopen,
En dus tot de Ark des heils te vlien!

De wooningen zyn licht, en wel betimmerd. Ieder huisje heeft eene bedstede, Utrechtschen schoorsteen en kelder. De kamers hebben Engelsche schoorsteenen. Voorts, heeft het Hofje, beneden en boven, de vereischte gemakken, en overvloed van regen- en pompwater. De zolder en vliering zyn in tweeën verdeeld, geschikt, aan de ééne zyde, om kleederen te droogen, en aan de andere, tot berging van turf: waartoe agttien Turfzoldertjes, een voor elke wooning, afgeschooten zyn. Het Hofje staat onder de bestiering van alle de dienende Diakenen, die 'er, by beurten, het opzigt over hebben. Het Reglement voor de bewooners en bewoonsters komt, in de voornaamste opzigten, met de Reglementen voor andere diergelyke Gestigten, overeen.

12.

Linden-Hofje. Linden-Hofje

staat op de Lindengraft, aan de noordzyde, tusschen de Brouwersgraft en eerste dwarsstraat. Men komt, op het zelve, door eene nette houten Poort. De huisjes, die tien in getal zyn, en tien kamers hebben, staan rondsom een zindelyk bleekveld. De bewoonsters der eersten hebben ieder een keldertje, en die der laatsten ieder een gedeelte van de zolder tot haar gebruik. De twintig wooningen staan ter begeevinge der Diakenen van de Gemeente der Doopsgezinden, haare Vergadering houdende by 't Lam en den Tooren, vyf van welken 't bewind over 't Hofje hebben.

13.

Rypen-Hofje. Rypen-Hofje

is, in 't jaar 1737, gestigt, uit een gedeelte der nalaatenschap van Gerard van de Ryp, en staat, op de Roozengraft, aan de noordzyde, tusschen de tweede en derde dwarsstraat. Het bestaat uit vyf huisjes, die, langs drie zyden van een bleekveld, getimmerd zyn; en even zo veele kamers, boven dezelven. De erfgenaamen van den Stigter plagten de bestiering over het zelve te hebben. Doch zy hebben dezelve, voor weinige jaaren, opgedraagen aan de gemelde Doopsgezinde Gemeente, die by 't Lam en den Tooren vergadert. Het staat thans onder 't bewind van vier uit de dienende Diakenen. Het Hofje was geschikt, om door arme Doopsgezinden of andere Protestantsche Persoonen, om niet, bewoond te worden, en heeft, op dien voet, den een en twintigsten October des jaars 1738. vryheid van Verpondingen verkreegen (*n*). De Doopsgezinden Gemeente, van welke wy spreeken, plagt nog een Hofje te hebben in de Looijersstraat, aan de zuidzyde, *den Hoeksteen* genaamd, op welk zy behoeftige Leden, om niet, liet woonen, en van onderhoud verzorgde. Doch dit Hofje, zeer bouwvallig geworden zynde, is, den veertienden October des jaars 1760, openlyk, tot een gemeen gebruik, verkogt. Hofjes.

14.

't Hofje Venetia, of Maarloops-Hofje

staat in de Elandsstraat, aan de noordzyde, tusschen de laatste dwarsstraat en Baangraft. Het is, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, aangelegd; schoon het toen, uit niet meer dan dertien wooningen, bestondt. Stichter van deeze wooningen was Jacob Stoffels, een voornaam Koopman op Venetie, waarom hy zyn Hofje ook *Venetia* schynt genoemd te hebben. In 't jaar 1671, verkoor hy Gerrit van Maarloop, die Remonstrantsch was, en nog twee anderen, om, nevens zyne Zuster en eenige erfgenaame, *Anna Stoffels*, die verkooren hadt, zelve op het Hofje te woonen, de bestiering over het zelve, na zynen dood, op zig te neemen. De twee Regenten, die, nevens Maarloop, 't bewind over 't Hofje hadden, overleeden of buiten staat geraakt zynde, hieldt Maarloop, na 't afsterven van Anna Stoffels, die hem tot haaren erfgenaam gesteld hadt, 't bestier alleen in handen. Hy vergrootte het Hofje, welk toen den naam van *Maarloops-Hofje* aannam, van tyd tot tyd, uit zyne eigene middelen: en vind ik, dat 's Lands Staaten, reeds op den tweeden Maart des jaars 1685, aan 't Hofje Venetia, waarvan Maarloop toen Opziender was, vryheid van Impost verleend hebben, mids, en zo lang daarin Gereformeerde Fransche vlugtelingen ontvangen werden, en vrydom van Stads Excynzen werdt genooten (*o*). Doch de eerste deezer voorwaarden heeft, met de verande- 14. 't Hofje Venetia of Maarloops-Hofje.

ring

(*n*) Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 1135.
(*o*) Resol. Holl. 2 *Maart* 1685. *bl.* 77.

Hofjes. ring der tyden, en het ſterk afneemen van 't getal der vlugtelingen, niet behoeven naargekomen te worden. Maarloop hadt, in 't jaar 1709, toen hy een' Remonſtrantſchen en een' Doopsgezinden Regent, nevens zig, verkoor, het Hofje, reeds met zeventien wooningen, en een' uitgang op de Laurier-graft, door de Hoedenmaakers-gang, vermeerderd. Ook zyn de inkomſten van het zelve, door de maakingen van verſcheiden' gegoedde Remonſtranten, zeer veel toegenomen. Het geſtigt beſtaat, tegenwoordig, uit een en dertig wooningen, eene van welken, door de Regenten, tot hun Comptoir, gebruikt wordt. Zy zyn gebouwd rondsom eene nette en lugtige vierkante Plaats, die met boomen bezet, en van twee bleekvelden voorzien is. Boven de voorſte Poort, ſtaat de naam VENETIA. En boven den ingang naar de Plaats, leeſt men: VREDE ZY DEEZEN HUIZE. Aan de Plaats, boven den uitgang, ſtaat BEDENKT UWEN UITGANG. Het Hofje is geſchikt voor behoeftige Vrouwsperſoonen van allerlei gezindheid, onder de Proteſtanten. De bewoonſters genieten vyf en twintig ton turf, en driemaal eenig geld in 't jaar: 't welk, tegenwoordig, wel tagtig guldens in alles voor ieder bedraagt; doch, by onverhoopte vermindering der inkomſten, verminderen zou. De beſtiering van 't Hofje ſtaat aan drie Regenten, twee uit de Remonſtranten en een' uit de Doopsgezinden. De begeeving van de zeventien wooningen aan de nieuwe zyde van 't gebouw geſchiedt, by beurten, door de Regenten, en door de bloedvrienden van den Stigter Maarloop.

15.

'T SUIKER-HOFJE

15. 'T Suiker-Hofje. is, omtrent het jaar 1670, geſtigt, uit de nalaatenſchap van PIETER JANSZ. SUIKERHOF, Koopman binnen deeze Stad, die, by uiterſten wil van den vierden January des jaars 1667, de Executeurs van den zelven, de Heeren Mr. *Pieter de Groot*, toen Penſionaris deezer Stad, *Theodoor Kerckrinck* en *Volkert van de Velde*, belaſt hadt, het zuiver overſchot zyner goederen te beſteeden, tot het bouwen en onderhouden van een *Armenhof*, hier, te Haarlem, of in den Haage, zullende zy ook magt hebben, om de wooningen op 't gemelde Hof te begeeven, en om, by overlyden van een' der Executeuren, een' ander' te kiezen in deszelfs plaatſe. De Executeurs hebben 't, ſedert, hier ter Stede, opgeregt, op de Lindengraft, aan de zuidzyde, tuſſchen de twee middelſte bruggen, even beooſten het Roeters-Hofje. Het beſtaat uit negentien wooningen, die, winkelhaakswyze, langs een bleekveld gebouwd zyn. De twintigſte is een Regenten-vertrek. Boven de poort of ingang, leeſt men: Hofjes.

LIBERALITATIS SUÆ MONUMENTUM HÎC PONI CURAVIT PETRUS JOANNES SUYKERHOF.

dat is:

Pieter Jansz. Suykerhof heeft hier dit gedenkteken zyner milddaadigheid doen opregten.

Het geſtigt is, in laater' tyd, door verſcheiden' Remonſtranten, en, voor eenige jaaren, door wylen *Johannes Ooſterling*, merkelyk, bevoordeeld. Ook worden 'er allerlei Proteſtantſche gezindheden op geplaatſt. De bewoonſters, zynde bedaagde Dogters of Weduwen, genieten, behalve vrye wooning, twintig tonnen turf, tien ponden ryſt, een vaatje boter, en eenig geld, in 't jaar. Zy moeten, jaarlyks, op Kerſttyd, verzoeken, om nog een jaar te mogen blyven; en de Regenten behouden de magt aan zig, om in dit verzoek te bewilligen, of niet. Zo zy trouwen, zyn zy vervallen van de inwooning op het Hofje, alwaar geene Mansperſoonen mogen woonen, of vernagten. Het Hofje mag nooit geheel ledig gelaaten, en moet altoos, zelfs op de Zon- en Feeſtdagen, ten minſte door twee bewoonſters, bewaard worden. Het bewind over het Hofje ſtaat, thans, aan twee Remonſtrantſche Regenten. Burgemeeſteren hebben, by zekere gelegenheid, op verzoek der Regenten, verklaard, dat de twee laatſtgemelde Hofjes als Proteſtantſche Godshuizen aangemerkt worden, en vry zyn van 't betaalen der gemeene Lands middelen (*p*). Ook zyn zy, door de Vroedſchap, laatſtelyk, in 't jaar 1752, van deezer Stede Excyns op de Turf ontheeven (*q*).

16.

ANSLO'S-HOFJE,

16. Anslo's Hofje. in de Egelantiersſtraat, aan de noordzyde, tuſſchen de Prinſengraft en eerſte dwarsſtraat, is, naar alle waarſchynlykheid, voor 't einde der zeſtiende, of in den aanvang der zeventiende eeuwe, geſtigt, door CLAAS CLAASZOON ANSLO, die, in 't jaar 1555, te Anslo, nu Chriſtiania, in Noorwegen, gebooren was, en zig, omtrent den jaare 1580, hier ter Stede, nedergezet hadt, daar hy, in 't jaar 1582, in de egt getreden was met *Geert Jans*, by welke, hy verſcheiden' kinderen, en onder anderen, *Cornelis Claaszoon Anslo*, Leeraar onder de Waterlandſche Doopsgezinden alhier, verwekt heeft. Hy geneerde zig met den Lakenhandel, en woonde, aan de weſtzyde van den Nieuwendyk, het zevende huis benoorden

(*p*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 187 *verſo.*
(*q*) Reſol. Vroedſch. Lr. RR. 14 *July* 1752. *f.* 53.

Hofjes. den de S. Jacobsſtraat, toen *het Vergulde Schild* genaamd. Nu hangt 'er, ſedert veele jaaren, *Nieuw Delft* uit. Anslo is, in 't jaar 1632, en zyne Huisvrouw, eenige jaaren laater, overleeden. De egtgenooten, die der Doopsgezinden belydeniſſe waren toegedaan, hadden, onder anderen, een' Tuin in de Egelantiersſtraat, aan welks einde, eenige huisjes gebouwd waren, in welken zy, reeds by hun leeven, behoeftige luiden, om niet, lieten woonen. By uiterſten wil van den vierden Auguſtus des jaars 1626, hadden zy drie agterhuisjes aldaar geſchikt, om altoos, door arme luiden, bewoond te worden, en twee anderen, voor aan de ſtraat, om, uit de huur der zelven, de armen-huisjes te onderhouden. Zy bepaalden hunne ſtigting niet aan eenige byzondere gezindheid; en alzo zy, behalven aan de Doopsgezinden Gemeente, ook eenige penningen aan 't Burger-Weeshuis, aan 't Aalmoeſſeniers-Huis, aan 't Oude-Mannen-Huis, en aan de Huiszitten gemaakt hadden, is het te vermoeden, dat zy geene gezindheden van hunne weldaadigheid hebben willen uitſluiten. 't Geſtigt kreeg, eerſt na 't overlyden der Stigteren, den naam van *Anslo's-Hofje*. De beſtiering, omtrent welke, zy geene ſchikking gemaakt hadden, ſchynt, doorgaands of altoos, geſtaan te hebben, aan een' hunner nakomelingen, mannen of vrouwen, tot dat *Cornelis van der Vliet*, Koopman hier ter Stede, in den jaare 1758, zyne Moeder *Cornelia van Laer*, Weduwe van *Jan van der Vliet*, zynde opgevolgd, een' Mede-Regent, en, na deszelfs overlyden, onlangs, wederom twee anderen, uit de nakomelingen der Stigteren, tot zig verkooren, en zig veel moeite gegeven heeft, om het geſtigt, welk merkelyk vervallen was, in beteren ſtaat te herſtellen: verwervende, onder anderen, in 't jaar 1762, op gunſtige voorſchryving van Burgemeeſteren deezer Stad (*r*), vrydom van Impoſt op twintig ton turf en een ton bier voor elke wooning, en op een Haagſche zak tarw, of een en een vierde zak rogge, voor elke bewoonſter. Voorts, hebben hy en zyne twee Mede-Regenten, M^r. *Adriaan Fortgens* en *Antoni Hartſen*, een Contract van overleeving bewerkt, ten behoeve van het Hofje, waaraan, na het overlyden van de intekenaars tot honderd portien, zo nakomelingen van den Stigter, als anderen, eene ſomme van dertig duizend guldens beſterven zal. En men is, nog tegenwoordig, bezig, om eenige graven in de Nieuwe Kerke, die, onder de talryke nakomelingſchap van Anslo, gemeen gebleeven zyn, ten nutte van het Hofje, te doen afſtaan.

(*r*) Miſſiven ter Dagvaart 8 *January* 1762.

Het Hofje beſtaat, uit drie Huisjes en drie kamers, en dus uit zes wooningen, die, gemeenlyk, ieder door eene bedaagde Vrouwsperſoon, bewoond worden, hoewel 'er ook, ſomtyds, twee Zuſters, of eene Moeder en eene Dogter, by elkanderen, worden geplaatſt. Voor de huisjes, legt een bleekveld. Men heeft toegang naar het Hofje door een' gang, op welks ooſtelyken hoek, de twee huizen ſtaan, welker huur, tot onderhoud van 't Hofje, geſchikt is. Het heeft, even als de andere Proteſtantſche Geſtigten, ſedert het jaar 1737, vrydom van gewoone en buitengewoone Verpondingen. Uit hoofde der Stigtinge, hebben de bewoonſters, tot hiertoe, weinig meer dan vrye wooning konnen genieten: doch de milddaadigheid van Regenten, Regenteſſen en anderen heeft haar, doorgaands, van turf en anderen voorraad voorzien. Het Reglement, welk elke bewoonſter, by haare inkomſt op het Hofje, ondertekenen moet, komt, ten voornaamſten deele, overeen met de Reglementen voor andere diergelyke Geſtigten. Hofjes.

17.

Huisjes *van* Bosch.

17. *Huisjes van Bosch.*

Deezen ſtaan, naaſt en beooſten het Raapenhofje, op de Braak, en zyn, door Arend Dirkszoon Bosch, vermoedelyk omtrent den zelfden tyd als Raapenhofje, dat is, omtrent den jaare 1648, geſtigt. 't Blykt, ten minſte, dat het erf, te gelyk met het erf, waarop Raapenhofje ſtaat, aangekogt is. De Huisjes van Boſch zyn vier in getal. Een ſtaat op den hoek van, en de drie anderen in een' engen gang. Elk huisje heeft eene bovenkamer, zo dat 'er, in 't geheel, agt wooningen zyn. De oude behoeftige bewoonſters genieten niets dan vrye wooning. De benoeming tot deeze wooningen ſtaat aan de nakomelingen van den Stigter, uit welken, thans, *Arend Boſch*, Koopman, en Lid der Doopsgezinden Gemeente, die by den Tooren en 't Lam vergadert, bewind over 't geſtigt heeft. De bewoonſters zyn van onderſcheiden' Proteſtantſche gezindheid.

18.

Hofje *in de* Schuijermaakers-gang.

18. *Hofje in de Schuijermaakers-gang.*

in de Anjeliersſtraat, aan de noordzyde, tuſſchen de tweede en derde dwarsſtraat, beſtaat uit tien wooningen, ter wederzyde eener ſmalle open Plaats, drie huisjes, met drie kelders daar onder, aan de noordzyde, en twee huisjes, met twee kamers daar boven, aan de zuidzyde. Het is geſtigt, door Pieter Pietersz. van Beek, omtrent den jaare 1724. Immers, in dat jaar, zyn 'er twee huisjes aan getimmerd. De bewoonſters genieten, behalve vrye wooning,

HOFJES. ieder een en dertig manden turf, in 't jaar, en vyf guldens, om vleesch te koopen. Sedert eenige jaaren, wordt haar, door de liefddaadigheid eener bedaagde Weduwe, ook elk, jaarlyks, een vaatje boter toegeschikt; schoon zy, op dit geschenk, geenen vasten staat konnen maaken. De bestiering van 't Hofje staat aan twee Regenten uit de maagschap van den Stigter: zynde thans *Pieter van Heyningen* en *Gerrit Bosch*, die zig, in 't begeeven der Plaatsen, aan geene byzondere gezindheid bepaalen.

19.

't ROOZEN-HOFJE

19. *'t Roozen-Hofje.* staat op de Roozengraft, aan de zuidzyde, tusschen de twee laatste bruggen. Een gedeelte van de plaats, waarop het gestigt is, plagt, voor deezen, te behooren tot een Doolhof, by anderen (*s*), uitvoeriglyk, beschreeven; doch is, naderhand, tot verscheidenerlei gebruik, verhuurd, tot dat het erf, op het einde des jaars 1741, gekogt werdt, door de Bestierders van de Kas der Collegianten, uit een gedeelte der nalaatenschap van JAN DE JAGER, Houtkooper hier ter Stede, die den dertigsten Augustus des jaars 1740 overleeden was, en hen tot erfgenaamen gesteld hadt, om 't gene 'er, na 't uitkeeren van eenige Legaaten, van zyne nalaatenschap overschoot, te besteeden tot het aankoopen of bouwen van byeengevoegde wooningen, voor behoeftige, eerlyke en inzonderheid bedaagde en oude luiden, die men daarin, om niet, moest laaten woonen, den voorrang onder dezelven geevende, (1.) aan zulken, die de Testateur mogt benoemd hebben: (2.) aan zulken, die, van zyne maagschap zynde, behoeftig worden mogten; en (3.) aan Collegianten, die tot de Vergadering in den Oranje-Appel over den Schouwburg behoorden. Het Roozen-Hofje is, vervolgens, in 't jaar 1743, volbouwd, en bestaat uit vyf huisjes, ieder van welken eene bovenkamer heeft, zo dat 'er, in 't geheel, tien wooningen zyn, wel betimmerd, en met de vereischte gemakken voorzien. Zy staan langs de twee zyden van eene open plaats; waarop een bleekveld gelegd is. In sommige wooningen, worden, somtyds, twee Zusters of goede vriendinnen geplaatst. Anders, wordt ieder wooning, door één' persoon, bewoond. Gelyk de Stigter van dit Hofje den Collegianten alleenlyk den voorrang op het zelve heeft willen gegeven hebben, zonder de bewooning van het zelve aan Collegianten te bepaalen; zo zyn 'er ook, dikwils, Persoonen van andere gezindheid op geplaatst geworden. Onder de eerste bewoonsters, waren wel agt Gereformeerden. Naderhand, zyn 'er ook Remonstrantschen en Doopsgezinden geplaatst. De Persoonen, die dit Hofje bewoonen, zyn aan zekere Reglementen verbonden, en moeten, onder anderen, jaarlyks, op Kersttyd, aan de Regenten verzoeken, of zy mogen blyven woonen. Zy genieten thans, boven vrye wooning, uit nadere maakingen en verzamelingen ten haaren behoeve, eenigen voorraad van turf: ook, somtyds, eenig geld. Het Roozen-Hofje heeft, op den negen en twintigsten November des jaars 1756, vryheid bekomen, niet slegts van Verpondingen, maar ook van 's Lands Impost van dertig ton turf en een ton bier, voor ieder wooning, en van een zak tarwe, of een en een vierde zak rogge, voor ieder persoon, in 't jaar (*t*). HOFJES.

ROOMSCHGEZINDEN. De Roomschgezinden hebben nog wel negen Hofjes hier ter Stede, die allen, door byzondere Persoonen, gestigt zyn: te weeten, *S. Andries-Hofje*, *Claas Reiniersz. Hofje*, *Hamers-Hofje*, *Bouwers-Huisjes*, *Otters-*, nu *Moens-Hofje*, *'t Hofje de zeven Keurvorsten*, *Paarslakens-Huisjes*, *Nieuw Suiker-Hofje* en *Swigters-Hofje*. Zy zyn allen, na de verandering der Regeeringe, gebouwd.

20.

S. ANDRIES-HOFJE

20. *S. Andries-Hofje.* is, in 't jaar 1617, gestigt, door Meester JACOB OLY, Priester, die, hier ter Stede, den agtsten October des jaars 1593, gebooren, en, den vyftienden January des jaars 1647, overleeden is. Het staat op de Egelantiersgraft, aan de zuidzyde, een weinig bewesten de laatste dwarsstraat. Boven den ingang, leest men VREDE ZY MET U. Het Hofje bestaat uit agttien huisjes en agttien kamers, waar onder zes huisjes en zes kamers zyn, aan de straat. De overigen staan rondsom eene open plaats en Bleekveld. De meesten worden ieder door twee, en allen door zes en zestig behoeftige Roomschgezinden Vrouwspersoonen, bewoond, die ieder, boven vrye wooning, nog vyf tonnen turf, in 't jaar, genieten. Twee der Moeders of Meestereessen van 't Begynhof hebben 't opzigt over de bewoonsters. Op het Hofje, is eene kleine Kapel, alwaar, door den Kapellaan van 't Begynhof, doorgaands, alle Vrydagen, voor de bewoonsters, dienst gedaan wordt.

21.

CLAAS REINIERSZ. HOFJE

21. *Claas Reiniersz. Hofje.* staat aan de westzyde van de Keizersgraft, tusschen de Beeren- en Runstraaten. Boven den ingang, staan, tusschen de Spreuk LIEFDE IS 'T FONDAMENT, de eerste letters van den voor- en toenaam des Stigters C. R. benevens het jaartal 1618, waaruit men schynt te

(*s*) M. FOKKENS *bl.* 302.

(*t*) Resol. Holl. 29 *Novemb.* 1756. *bl.* 1162.

Hofjes. te mogen afneemen, dat het Hofje, in dien tyd, gebouwd is. Het beſtaat uit agttien wooningen, die rondsom een lugtig bleekveld gebouwd zyn. De bewoonſters genieten niets dan vrye wooning, voor welke zy, nogtans, by haare opkomſt, twee- of driehonderd guldens eens betaalen moeten, waarvoor de wooningen onderhouden worden. Twee Regenten hebben 't bewind over het Hofje.

22.

22. Hamers-Hofje. Hamers-Hofje,

ſtaande op de Heerengragt, tuſſchen de Hei- en Dubbelde-worſt-ſteegen, is, vroeg in de voorgaande eeuwe, geſtigt, door zekeren Zeepzieder, Bynsdorp genaamd, naar wiens Zeepziedery, *de Hamer*, op het Water, het Hofje zynen naam heeft. Toen het gebouwd werdt, lag hier de Stads wal. Doch ſedert is de grond, voor het Hofje, zo zeer aangehoogd, dat de huisjes van het zelve byna kelders gelyken. Zy zyn agt in getal, vier aan de ſtraat, en vier op de Plaats. Elk huisje heeft eene kamer, zo dat 'er, in alles, zeſtien wooningen zyn, geſchikt voor behoeftige oude Vrouwsperſoonen. Een Regent heeft 'er 't bewind over.

23.

23. Bouwers-Huisjes. Bouwers-Huisjes.

Deezen zyn vyf in getal, en zeven kamers boven dezelven. Zy ſtaan, in de Wyde ſteeg, op de Deventer-hout-, of Bloemmarkt, aan de zuidzyde, vier voor aan de ſtraat, en een in een ſlopje daar nevens, en zyn, in 't jaar 1635, door Sieuwert Pietersz. Sem, Bewindhebber der Ooſtindiſche Maatſchappye, en Marretje Arend Bouwers Dogter, Egteluiden, geſtigt. De wapens van beide ſtaan midden in den voorgevel, met de eerſte letters van de naamen der Stigteren, S. S. boven, en M. A. B. onder dezelven. De huisjes hebben hunnen naam, naar de Vrouwe, gekreegen. Zy worden, door ongehuwde Vrouwsperſoonen, twee aan twee, in ieder beneden- en bovenvertrek, bewoond, en ſtaan onder 't opzigt der Armenbezorgeren van 't Roomſch-Katholyke-Ouden-Armen-Comptoir. Sem hadt, reeds in 't jaar 1619, verlof verzogt, om zekere Godshuisjes te mogen zetten, op een ledig erf, op Raapenburg. Doch dit verzoek was, om dat het erf tot eene Scheepstimmerwerf verkogt was geweeſt, en om de gevolgen, afgeſlaagen (*u*).

24.

24. Moens-Hofje. Moens-Hofje,

in de Vinkenſtraat, aan de zuidzyde, tuſſchen de Mouthaansſteeg en Dommersſtraat, plagt, voor deezen, Otters-Hofje te heeten, en was, door eenen uit het oud Burgemeeſterlyk geſlagt van *Otter*, geſtigt. Naderhand, is het in bezit geraakt van Henrik, *Graave van* Moens, en, voor weinige jaaren, van vooren, van nieuws, opgetimmerd. Het heeft, ſedert, den naam van *Moens-Hofje* aangenomen, die, boven den ingang, onder het wapen van den herſtigter, zynde een ſtaand zwaard boven een naaikuſſen, uitgehouwen is. Het Hofje beſtaat uit vier nieuwe huisjes aan de ſtraat, en vyf oude aan de plaats, en wordt bewoond door behoeftige vrouwen of huisgezinnen, onder welken, tegenwoordig, ook Gereformeerden zyn. Hofjes.

25.

25. 't Hofje de zeven Keurvorſten. 25. 't *Hofje de zeven Keurvorſten.*

is, voor veele jaaren, gekogt en aangelegd door Jan Pronk, voor behoeftige vrouwen en kinderen, die, voormaals, vrye wooning plagten te genieten; doch, tegenwoordig, iets ter weeke moeten opbrengen. Het Hofje ſtaat in de Tuinſtraat, aan de zuidzyde, tuſſchen de laatſte dwarsſtraat en Baangraft, en heeft thans zes huisjes en zes kamers. Een Regent heeft 'er 't bewind over.

26.

26. Paarslakens-Huisjes. Paarslakens-Huisjes,

in de Kerkſtraat, aan de noordzyde, digt by den Binnen-Amſtel, zyn zes in getal; doch in meer dan zes wooningen verdeeld. De naam van *Paarslakens-huisjes* is egter byna verdweenen, en ook, niet altoos, door dit Geſtigt, gevoerd. Vroeg in de zeſtiende eeuwe, of eerder, ſtonden, aan de ooſtzyde van den Singel, op de plaats der Lutherſche nieuwe Kerke, tien ſteenen kamers, of huisjes van een vertrek diep, toebehoorende aan *Jan Deemen*, wiens nakomelingen zig *Diemen*, *van Diemen*, of ook *Deyman* geſchreeven hebben. *Aagt Jans*, Dogter van Jan Deemen, en Huisvrouw van *Pieter Opmeer*, geene kinderen hebbende, maakte, by haaren uiterſten wil van den zes en twintigſten Juny des jaars 1518, de helft, dat is, vyf van deeze huisjes, die haar, naar 't ſchynt, van haaren Vader, waren aanbeſtorven, en die zy beſchryft, als, gelegen *aen die Haerlemmer Poort*, en, voormaals, *die oude Lynbaen* genaamd geweeſt te zyn, om, in dezelven, altoos, *arme menſchen, om Gods wille*, te laaten woonen. Zy ſtelde, wyders, haare Zuſter, *Margreet Jans*, tot haare erfgenaame. En de nakomelingen van deeze, *Sara van Diemen*, Weduwe van den Majoor Nicolaas Haſſelaer, *Coenraad Burg*, *Cornelis Backer*, als in huwelyk hebbende *Chriſtina Le Gillon*, *Jan Jansz. Paarslaken* en *Barthold van Steenhuizen*, verwierven, op den zes en twintigſten Maart des jaars 1667, verlof van 't Hof van Holland, om

(*u*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. *25 Jan.* 1619. *f.* 72.

HOFJES. de vyf huisjes op den Singel, aan de Luthersche Gemeente, te verkoopen, mids, elders, vyf of zes anderen bouwende (*v*); gelyk, sedert, geschied is, ter plaatse, daar de zogenaamde *Paarslakens huisjes*, nog tegenwoordig, staan. Zy worden thans, of bewoond, of begeven, door byzondere takken van den Stam der Stigteresse.

27.

NIEUW SUIKER-HOFJE,

27. *Nieuw Suiker-Hofje.* staande op de Prinsengraft, even bezuiden de Reestraat, in eene gemeene Poort, voormaals, de *Parssers-Poort* genaamd, is, in 't jaar 1755, aangelegd, door GERRIT TEN SANDEN, Suikerrafineerder hier ter Stede, en MARIA DE GROOT, egteluiden, en bestaat uit zes huisjes, drie van welken, elk in eene beneden- voor- en agter-wooning verdeeld zyn. Boven ieder deezer drie huisjes, zyn twee voor-, en twee agterkamers, en boven de anderen drie, twee kamers, boven elkanderen, zo dat 'er, in 't geheel, zeven en twintig wooningen zyn, die elk, door twee behoeftige Vrouwspersoonen, bewoond worden. De drie grootste huisjes komen van agteren uit aan eene open Plaats, op welke twee bleekvelden leggen. Het Hofje wordt thans bestierd, door den Stigter, die, by uitersten wil, den twintigsten May des jaars 1755, voor den Notaris Jan Ardinois, gemaakt, het bewind over 't Hofje, na zyns en zyner Huisvrouwe overlyden, gesteld heeft aan hunne kinderen, met magt, om anderen tot zig te neemen, den voorrang geevende aan bloed- en aangehuwde vrienden. De maagen van de Stigters, t'eenigen tyde, plaats op het Hofje begeerende, moeten, voor anderen, worden ingenomen. By 't verkrygen eener wooninge, worden zestien guldens betaald, voor welken, de bewoonster, overlydende, begraaven wordt. Doch zo haare vrienden verkiezen, het Lyk t'huis te haalen, worden de zestien guldens, voor de helft, aan de gewoonlyke Aanspreekers en Draagers, en voor de wederhelft, aan de Bewoonsters van het Hofje uitgedeeld. Ieder Bewoonster krygt, omtrent Nieuwjaar, een nieuw hemd; omtrent de Vasten, agt pond meel, een vierdevat gort, en een vierdevat erweten; en in den Slagttyd, tien pond ossen-vleesch en tien pond vet. 't Gene zy nalaaten, blyft ten behoeve haarer Erfgenaamen.

28.

SWIGTERS-HOFJE

28. *Swigters-Hofje.* staat, op den Binnen-Amstel, beoosten de Halve-maans-steeg, in een steegje, van ouds de Speelmans-steeg genaamd; doch nu, grootendeels, tot dit Hofje vertimmerd. IZAAK SWIGTERS, Boek- en Kaartverkooper in de Nieuwebrug-steeg, bezat zes huisjes in de Speelmans-steeg in eigendom; en belastte, by zynen uitersten wil, gemaakt den derden Augustus des jaars 1744, dat de zes huisjes, ieder met twee kamers, en dus, samen, tot agttien wooningen, van den grond af, zouden vertimmerd worden, waartoe vier en dertig duizend guldens zouden mogen worden besteed; en dat, in ieder derzelven, zouden worden geplaatst twee oude, behoeftige Roomsch-Katholyke Amsterdamsche Burgervrouwspersoonen van onbesproken leeven. Hy stelde Executeurs van deezen zynen uitersten wil, en de Bezorgers van het Roomsch-Katholyken-Ouden-Armen-Comptoir, ten gemelden einde, tot zyne erfgenaamen. Hy verkreeg, nog by zyn leeven, verlof van Burgemeesteren, tot het stigten van dit Hofje (*w*). Na zyn overlyden, werdt het, naar zyn voorschrift, in 't jaar 1746, volbouwd. Boven den ingang aan de straat, leest men, by eene hand uit de wolken, die aan eene andere hand een stuk gelds toereikt:

BEATUS QUI INTELLIGIT SUPER EGENUM & PAUPEREM: IN DIE MALA LIBERABIT EUM DOMINUS. PSALM XL. V. 1.

dat is:

Welgelukzalig is by, die zig verstandiglyk draagt tegen eenen elendigen: de Heere zal hem bevryden, ten dage des kwaads.

Boven den binnensten of tweeden ingang, staat de naam, dien de Stigter, by zynen uitersten wil, aan 't Hofje gegeven hadt, te weeten S. J. [dat is: S. JANS] OUDE-VROUWEN-SWIGTERS-FAMILIEN-HOFJE. En aan de binnenzyde leest men:

Siet wat ik, na myn staat, voor dese oude Vrouwen,
So willig heb gebout, selfs met een groot betrouwen.
Gesegende van God, den Armen komt te baadt,
Familien sal sien dit Hofje dat hier staadt.

De Stigter van dit Hofje was ook eigenaar van een Huisje in het Balk in 't Oog-steegje, welk, van agteren, aan 't steegje, waarin 't Hofje staat, uitkwam. Dit Huisje is, ook met verlof van Burgemeesteren (*x*), tot een Bidhuisje of Kapelletje gemaakt, waarin, eens ter weeke, door eenen Priester van de Orde der Augustynen, uit de Star in de Spinhuissteeg, ten behoeve der Bewoonsteren, dienst gedaan wordt. De bewoonsters van dit Hofje genieten ieder zeven en twintig guldens aan geld, en tien ton turf in 't jaar, en drie stuivers broodjes, alle weeken. Aan de vier Bezorgers van 't Katholyke-Ouden-Armen-Comptoir, en de twee Executeurs met elkanderen, is, voor hunne moeite, een honderd vyf en twintig guldens 's jaars, en twintig guldens, om, by het doen der rekening, een glas wyns te konnen drinken, toegelegd.

(*v*) *Uit* Beschreiden, *berustende onder de nakomelingen van* Margareet Jans Deemen.

(*w*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 226.
(*x*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 149.

BY-

Bylaagen. L^r. A.

BYLAAGEN

Bylaagen. L^r. A.

op het IV. Deel, IV. Boek.

L^r. A.

N. 1.

Accoord tusschen de Conventualen van het Maria-Magdalena-Convent, en de Leproosmeesteren der Stad Amsterdam, van den veertienden July des jaars 1579.

Op huyden syn de Vaders ofte Regenten van den Armen Leprosen buyten deeser Stede met Jacob Banninck, ende Hendrik Olferts beyde Raeden, by weten, consente, ende belieuen vanden Burgermeesteren, ende volgende de Resolutie van den 36 Raeden genomen den vierden deeser maent, ter eenre, en de Pater mette gemeene conventualen van den Convente van Maria Magdalena op t'Spuytgen binnen deser stede, met D^r. Claes Janse Cat, ende Anthonis Willems Bontekoe haere voochden, ende interceſſeurs ter andere zyden, veraccordeert ende overeengecomen, beroerende de ontruyminge, ende verlatinge vanden voorſ: conventen ende alle des voorſ: convents goederen tot behoef van den voorſ: Leprosen, ende dat in maniere ende op de conditien en voorwaerden, hier inne verclaert.

Eerſt dat de voorſ: Pater en Conventualen gehouden ſullen syn eerſtdaechs t'voorſ: convent te ontruymen, ende van ſtonden aen afſtant te doen van alle de goederen en incoomen vande voorſ: convente, oeck die voer date van deſen verſchenen ende vervallen syn waer de goederen en incoomen syn gelegen, ende daermeede den Regenten van den Leprosen tot behouff der ſelver Leprosen te laten bewarden, als haer vry eygen, uytgeſeyt van den Meubelen als huysraet en diergelyken niet naegelvaſt ſynde, die de voorſ: Conventualen naer hen ſullen mogen nemen, omme haeren vryen wille mede te doen, uytgeſeyt alle houtwerk, als Keuyen, Bedſteden, Treſoren, Cantoren ende diergelyken.

Waer jegens de voorſ: Leproosmrs: gehouden ſullen syn Jaerlicks uyttekeeren tot Lyfpenſie van den voorſ: Pater ende Conventualen de ſomme van Achthonderd vyf en vyftig caroli guldens, ingaende den eerſten Auguſty eerſtcomende, die den zelfden Pater en Conventualen byden vierendeel jaers betaelt ſullen worden, vry ſonder enich afbreck elk volgende de Ordonnantie die by myn heeren den Burgermeeſteren daer op gemaekt ſal worden, welcke Jaerlixe Penſien by t' overlyden van den voorſz: Pater en Conventualen elcxs naer advenant afſterven ſal ende ſullen de voorſ: Leproesmrs. tot haren laſten neemen als sy neemen by deeſen alle den ſchulden van den voorſ: convente, ſullen daerenbouen de voorſ: conventualen, tegenwoordich in den voorſ: convente synde, ende anders gheenen tot haeren verdoene hebben omme inne te woonen het ſieckhuys metten Reuenter, de Koeken met de poert tot een vryen uytganck, mitsgaders de kamerkens, ſtreckende van den Poerte zuytwaerts tot ant paters huys om deſelve voorſ: plaetſen ende huyſingen te maken ende onderhouden tot coſte van den voorſ: Leproosmrs: tot vyf ofte meer bequame Woningen die den conventualen twee ende twee t'ſamen ſullen gehouden syn te bewoonen, ende sy luyden oflyvich wordende dat die weder aenden Leproſen ſullen komen, ſonder dat zy eenige woningen zullen mogen verhuyren, alle dinck ſonder arch ende liſt t'oirconde hier van gemaect drye cedullen alleens luydende, ende by den voorſ: Burgermeeſteren, Leproosmeeſters, Conventualen ende heurluyder voochden ondergeteeckent op den 14^en in Julio Anno 15^c negen ende tſeuentich.

(getekend)

Jan Claes z^n kat, Egbert Roelofs, Cornelis van Teylingen, Hendrik Olferts Fuyck, Jacob Banninck, Claes Janſe kat, Anthonys Willems z^n Bontekoe, Jan Visker, Jan Verhee, Hynryck Halcken, Willem Peterſs Pater als voer, aef Jans, Anna Claes, gert Heyms, Diewer Pieters, Ael Gerrits, Wienen boelen, Styn Jans, Griet Jans, Hillegont Bernts, Katryn Roelants.

N. 2.

Affstand of overdragt van de Conventualen voornoemd aan het Leproſenbuys, gedagtekend den zeſtienden July des jaars 1579.

Wy Jan Janszoon Smith ende Wouter Verhee, Schepenen in Aemſtelredamme oirconden ende kennen dat voor ons quamen heer Willem Pieterszoon Pater, Dyeuwer Pieters Dochter, Aef Jans dochter, Anna Claes dochter, Dieuwer Gerrits dochter, Geertruyt Mathys D^r., Griet Jans dochter, Katharina Roelants d^r., Ael Gerrits dochter, Styn Jans dochter, Hillegont Barents dochter, alle conventualen tegenwoordich in den convente van Maria Magdalena op t' Spuye binnen deeſer ſteede voor henſelven ende uyter namen van Harmein Pieters dochter, Imme Jans dochter, ende Volckgen Cornelis dochter, meede geproffesſide conventualen, in den ſelven convente, abſent ſynde, metten Eerſamen Heyndrick Olferts zoon Raedt deſer Stede, haerluyder voocht in deſen gecooren, Anthonis Willems zoon Bontekoe mede Raedt, Doctor Claes Jans z^n Cat, ende den voorſchreuen Heyndrick Olpherts zoon, haeren vyerendeelen, ſoemen die naeſt conde gecrygen, ende gelyede met haere voochts hant by weete conſente ende believen van Burgermeeſteren deeſer Steede, ende goetduncken van haer vierendeelen voernt: vercoft, ende tot eenen vryen eygendomme getransporteert te hebben den Leproosmeeſters van

BYLAAGEN. L^r. B.

van den Armen Leprooſenhuyſe buyten deſer Steede tot behouff van den zelfden Leprooſen, t'voorſchreuen convent, met alle des voorſchreuen convents goederen, als landen, huyſen, erfven ende onroerende goederen, mitsgaders alle den incomende Renthen gheenen uytgeſonderd hoe die mogen weeſen, ende gelyeden daer off all voldaen ende wel betaeld te weeſen den leſten Penninck met den eerſten, ſoe dat zy daer omme beloofden nu noch tot eeuwigen daghen geen Recht, Actie, ofte toeſeggen op des voorſcreuen convents goederen ende incoomen meer te pretendeeren ſonder aerch ende liſt. in Oirconde deeſen brieffue beſeegelt mit onſen Zegelen, gegeeven den ſestienden July int Jaer ons heeren Duyſent vyff hondert negen ende t'ſeventich. BYLAAGEN. L^r. B.

(was getekend)

M^r. CORNELIS.

Verder voorzien, met twee Zegels in groen waſch, aan twee uithangende ſtaarten.

L^r. B.

L^r. B. Vidimus *van eene Ordonnantie van Burgemeeſteren der Stad Amſterdam voor de Zieken en't* HUIS *van* S. JORIS, gedagtekend den vierden Auguſtus des jaars 1446. L^r. B.

Wy ſchout borgermeeſtren ſcepenen ende rade der ſtede van aemſtelredamme doen te weten ende certifieren een ygelyck wient behoort mit kenniſſe dat wy opten dach van huiden datum van deſen brieue geſien geleſen ende geviſiteert hebben enen beſegelden brieff in parkemeynt geſcreuen gans gaue ende geheel in geſcrifte ſegel ende waſſe zonder eenige raſure daer off dinhouden hier na volght van woerde tot woerde Wy borgermeeſters ende rade der ſtede van aemſtelredamme doen cond allen lude want wy ouerſte rectors ende vooghden zyn van der ziecken ende huys tſinte Joriaens binnen onſer ſtede vryhede gelegen zoe hebben wy vuyt verſoecke ende begeeren vander vier ouermans des zelues huyſes om nutſcip profyt ende orboir des huyſes voirſcreuen ende voor allen geſonden luyden gewillekoert ouerdragen ende geboden willekoren ouerdragen ende gebieden mit deſen onzen brieue enen ygelycken ziecken menſche in den ſeluen huyſe deſe nabeſcreuen ſtatuten ende ordonnantien op die verbueriſſe van horen prouen eenen zekeren tyt ende voert totter ouermannen correxie die volkomelycken te houden gelyck dat ymmer behoort. In den eerſten dat daer geen van den ziecken die voor een ſiek menſche angenomen is in der ſtede commen ſall tot geenen tyden ten zy by Conſente ende oirloff der ouermans Ende voort en zullen zy in geenen huyſen gaen ten waert ſake dat zy angeroepen worden van den huysheere ofte huysvrouwe des huyſes ende als zy orloff hebben in die ſtede te commen van den ouermans voorſ. zoe ſullen zy aendoen een vlieger daermenſe by kennen mach dattet een Lazarus menſche es. Item zoe zullen zy commen ter maeltyt als die clock thien geſlagen heeft alſt geen vaſteldach en is mer in den vaſten oft alſt botvaſt is zoe zullen zy commen te elfter huere. Ende waert ſaecke dat daer eenich waer die dat niet en dede die ſoude geen na eten hebben. Item voort dat zy des zomers thuys commen zullen in hore ſelues woeninghe voor negen dhaluen ende des winters tot viuen vptie zelue corexie gelyck haer gewoenten ende rechten vuytwyſen. Ende waert ſake dat daer yemant ware die hier inne ouerhorich worde ende woude deſe ordonnancien ſtatuten ende gewoenten niet houden zoe zullen die ouermans van den huyſe vorſ. die mogen corregieren ende vuten huyſe ſetten zonder wederſeggen van yemant In kenniſſe der waerheit hebben wy der vorn. Stede ſegele then ſaecke hier beneden an gehangen Gegeuen vpten vierden dach in Auguſto In t jaer ons heeren duyſent vier hondert ſeſſe ende veertich Ende want wy dit jegenwoordege Vidimus jegen den principalen originalen brieff beuonden hebben alleens ludende van woerde tot woerde Zoe hebben wy in Oirconde der waerheit der Stede Segel ten ſaken hier an doen hangen op ten XXIX^en dach in novembry in 't Jaer ons heeren duyſent ende vyff hondert.

L^r. C.

L^r. C. *Open brief van Burgemeeſteren, Schepenen en Raad der Stad Amſterdam, aan de Geeſtelyke en Weereldlyke Regeering van Waterland en Amſtelland, ten behoeve der Ziekenmeeſteren van 't* LEPROOZEN-HUIS *van* S. JORIS, gedagtekend den tienden Auguſtus des jaars 1485. L^r. C.

Allen den ghenen die deſen brief zullen ſien of horen leſen Saluyt ende onſe minnelicke groet doen den Schout Burgermeeſteren Scepenen ende Raide der Stede van Aemſtelredamme te weten ende ſonderling den eerſamen paſtoren Schouten ende Burgermeeſteren van den Steden van monickedam ende van Edam ende voirt den paſtoren Schouten ende Scepenen van den dorpen vanRarop vanZuyderwoude ende van broyck van purmer ende purmerlant van lansmaer van zunderdorp van ſcellincwoude van ulpendam van aemſterueen van diemen ende van ouderkerck onſen goeden vrunden alze dat vpten dach van huyden voir ons in perſone gecomen zyn die ouermans ende Sieckenmeeſters van den Siecken Lazaryen huyſe van Sint Joris ſtaende binnen deſer Stede ons te kennen gevende hoe dat zy vanoudts geplegen zyn te hebben tot allen vier hoechtyden van Jare een bede ouer al in den kercken aldair tot hulpe ende onderhoudeniſſe van den voirs ſiecken laſaryen huyſe dair of ende van welcker bede zy een deel jaren geleden geen ontfanck gehad en hebben mar hebben dat laten beruſten tot deſen dage toe ouermits dat zy niet zeer mit ſiecken in den voirſ. huyſe beſwaert noch belaſt en hebben geweeſt ende hebben alſo den

Bylaagen. Lr. C.

den ingeſetenen van der Steden ende dorpen voirſ. van der voirſ. bede ende recht ongemoyt gelaten mar om ouermits dat zy als nv grotelycken bevinden t voirſ. huys mit ſiecken belaſt ende beſwaert te weſen meer dan zy re te voren geweeſt hebben zo is hun van noden om de onderhoudeniſſe van dien de voirſ. bede de vier hoechtyden van den Jare gedurende wederom te hebben ende an te nemen Begherende dairom an ons dat wy hoir laſt ende aermoede by onſen brieuen den ſteden ende Dorpen voirſ. beteckenen wouden. Ende om ouermits dat ons t zelue begeren redelicken dunct weſen ende dat wi oick kennen dat zy zwaerlyken mit ſiecken ende anders belaſt zyn ende dat het hun niet mogelicken en is 't voirſ. ſiechuys te onderhouden zonder te hebben de hulpelicke handt der aelmoeſſen van allen goeden menſchen ende ſonderlinge van den ghenen die dair in gehouden zyn ſo ſcriuen wy ende verſoycken mit Vruntliker bede an den eerſamen paſtoren ſchouten burgermeeſteren ende ſcepenen van den Steden ende dorpen bouen genomt ende an eenen ygelicken biſonder dat zy elcx inden huren ordineren willen twee goede mannen die de vier hoichtyden van den jare voirſ. in den kercken voir den ſieckenhuyſe voirſ. ommegaen ſullen ende dat zy hunluyden voirt gonnen ende gelaten mar om ouermits dat zy als nv grotelycken bevinden t voirſ. huys mit ſiecken belaſt ende beſwaert te weſen meer dan zy re te voren geweeſt hebben zo is hun van noden om de onderhoudeniſſe van dien de voirſ. bede de vier hoechtyden van den Jare gedurende wederom te hebben ende an te nemen Begherende dairom an ons dat wy hoir laſt ende aermoede by onſen brieuen den ſteden ende Dorpen voirſ. beteckenen wouden. Ende om ouermits dat ons t zelue begeren redelicken dunct weſen ende dat wi oick kennen dat zy zwaerlyken mit ſiecken ende anders belaſt zyn ende dat het hun niet mogelicken en is 't voirſ. ſiechuys te onderhouden zonder te hebben de hulpelicke handt der aelmoeſſen van allen goeden menſchen ende ſonderlinge van den ghenen die dair in gehouden zyn ſo ſcriuen wy ende verſoycken mit Vruntliker bede an den eerſamen paſtoren ſchouten burgermeeſteren ende ſcepenen van den Steden ende dorpen bouen genomt ende an eenen ygelicken biſonder dat zy elcx inden huren ordineren willen twee goede mannen die de vier hoichtyden van den jare voirſ. in den kercken voir den ſieckenhuyſe voirſ. ommegaen ſullen ende dat zy hunluyden voirt gonnen ende gelaten willen hoir behulpelicke handt horer aelmoeſſen vp dat t voirſ. huys ende die ſiecken dair by onderhouden ende gelaeft mogen worden ende dat zy ende een ygelic van hun dair by goids loon hebben ende alſo verdienen mogen want in der waerheit kennen dat vp deſe tyt van groten node is de behulpelicke handt der aelmoeſſen van eenen ygelicken te hebben ende ſonderlinge van den genen die dair in gehouden zyn als ghy zyt gemerct dat de ouermans ende ſieckemeeſters van den Siecken Laſaryenhuyſe voirſ. ſeggen gehouden te weſen waert dat yemant van den ingeſetenen of inwonende van den Steden en de dorpen voirſ. mitter ſiecte van der laſarye belaſt of beſmet worde hy ware arm of ryck dat ſy die ſculdich zyn in den voirſ. ſiechuyſe te nemen te houden ende hoir gemack te doene na gewoente des ſieckenhuis voirſ. gelyc als of hy poorter ende inwoner deſer Stede wair ende dat ſy dat voirt noch alſo doen ende onderhouden willen gelyc dat behoirt ende ſculdich ſyn van doen In kenniſſe der waerheit ſoe hebben wy der voirn. Stede zegel ten Zaicken hier beneden an doen hangen In 't jair ons heren duyſent vier hondert vyff ende tachtich vpten thienden dach van auguſto.

Bylaagen. Lr. C.

Lr. D.

STUKKEN,

beruſtende op 't Begynhof, *hier ter Stede.*

N. 1.

Lr. D.

Oudſte bekende opdragtbrief van 't Begynhof te Amſterdam, gedagtekend den een en dertigſten July des jaars 1346. Lr. D.

Wy henric coppen ſoen ſcoute, heyne niclaerts ſoen, heyne van Zuden ende diric Ghereyts ſoen, Scepene in Aemſtelredamme, orconden ende kennen dat Coppe van der Lane quam voor ons ende ſcout quyt tot enen vrien eyghen dat beghynhuys den ioncfrouwen den beghinen die daer nu in ſyn, iof hyr namaels in comen zellen Goede in te dienen ende heeft hem daer of opghedraghen enen vrien eyghendom. In orconde deſen brieue beſeghelt mit onſen Zeghelen. Ghegheuen in den jare ons hren MCCC zes ende viertich op Sinte Peters auont ingaende oeſte.

N. 2.

Orde van de Regeering der Stad om geene huizen op het Begynhof te vervreemden of te verkoopen, dan met bewilliging van alle de Begynen: gedagtekend den vyf en twintigſten April des jaars 1389.

Wy ſcout ſchepenen ende rade der Stede van Aemſterdam maken kenlic allen lieden die deſe lettere ſullen ſien dat wi om orbaer profyt ende nutſcap der armer beghinen in Amſterdam ende oec om alrehande ſcade laſt ende hinder te voerhoede die namaels gheſcien mochten binnen horen houe ende tymmeringhe conſenteert geſterck ende gheordineert hebben al dusdanighen gheſet als hierna gheſcreuen ſtaet: Dat is waer dat enighe beghine die nv ſi of hier namaels opten beghynhoue woende huſinghe coſte of tymmerde die en ſoude die huſinghe in haren leuen noch hoer erfname na hoerre doet vercoepen noch vervreemden yenighe menſche buten den houe noch binnen ten ware bi oerloue ende conſent der ghemeenre beghinen binnen den houe voerſcr. Ende om dat wi willen dat dit ſtade ende vaſt ghehouden warde ſoe hebben wi deſen brief biſeghelt mitter ſtede ſeghel voerſcr. ghegheuen op ſinte marcus dach ewangeliſte In 't jaer ons hren m. ccc. neghen ende tachtich.

Onder aan hing het oudſte Stads Zegel, zynde het Koggeſchip, met het wapen van Holland tegen de maſt, in groen waſch gedrukt.

N. 3.

Brief van Hertog Albrecht *van* Beijeren *van* den zeventienden Auguſtus des jaars 1393, *waarby by de Begynen te Amſterdam in zyne beſcherming neemt, en haar eenen Regel geeft.*

Albrecht by goeds genaden Palensgraue op ten ryn, hertoghe in beyeren graue van he-

BYLAAGEN. L^r. D.

heneghouwen, van hollant, van zeelant ende heere van Vreeſſelant, want wi willen ende menen ende begheren dat goeds dienſt ende ſyn eere in allen onſen Landen ende machten ghebreet ende ghemeerret ende geſterct worde Soe doen wi cont en te weten allen luden dat wi ghenomen hebben ende nemen in onſe beſcermeniſſe voer ons ende voer alle onſe nacomelingen dat beghinehof bynnen onſer ſtede van Aemſtelredamme mit alle de ionckvrouwen die daer nu ter tyt in woenen ende ontfanghen ſyn ofte hier namaels in woenen of ontfangen ſullen werden mit allen hoeren gueden ende toebehoeren dat ſi nu ter tyt hebben ende namaels vercrighen of hebben ſullen. Ende wi willen ende ghebieden hem naerſtelike dat ſi godlic eerlic zeedelic vreedſamich ende gheeſtelic leuen leyden ende gode vlitelic dienen in ghehoerſamicheit der heiligher kerken ſonder enich bewint van wereltliken ſaken ende waert ſake dat enich van den voerſ. joncfrouwen die nu ter tyt in den voerſ. beghinenhof woenen of namaels in woenen ſullen twiſt of onruſt onderlinge hadden welken twiſt of onruſt ſi niet laten en wouden bi der meeſteriſſen ende bi beſceide redeliken luden diere die meeſteriſſen bi hebben wouden die ſullen die meeſtriſſen mitten ouden ende vroetſten joncfrouwen van den houe voerſ. van onſen weghen van den ſeluen houe doen ſonder yemants wederſegghen. voert ſo en ſel gheen joncfrouw van den houe voerſ. van huus varen ſonder Conſent ende goetduncken der meeſtriſſen noch langher van huus bliuen dan na goet duncken der meeſtriſſen voerſ. noch gheen joncfrou des hoefs en ſel van den houe gaen eten noch in gheenre manieren van den houe vernachten ſonder conſent ende goetduncken der meeſtriſſen voerſ. voert ſo en ſel gheen joncfrou yemant mit haer inhalen woenen ſonder conſent ende goetduncken der meeſtriſſen voerſ. Ende gheen ioncfrouwen en ſullen op ten hof te ſamen in enen huus woenen ſonder conſent der meeſtriſſen voert gheen ionckfrouw voerſ. en ſal kynder moeten houden of leren ten ſi by conſent ende goetduncken der meeſtriſſen voerſ. ende ioncfrouwen voerſ. voert ſo en ſullen gheen ioncfrou ontfanghen ſi en hebben een iaer of anderhalf op ten voerſ. hof ghewoent. Voert ſo wie van den ioncfrouwen voerſ. tot enighen dienſten ghecoren worden te doen die ſel den dienſt goedertierlic an nemen of den hof voerſ. rumen. voert ſoe en ſullen gheen mannen gheeſtelic ofte waerlic te ghenen tyt opten hof eten wtgheſeit arbeitsluden als ſi opten voerſ. hof arbeiden. Voert ſo wat joncfrou op ten hof voers eyghen huus of tilbaer goet heeft of camer dat ſi gheeft of beſprect den hof of den ioncfrouwen des hoeues dat willen wi dat voert gha ſonder yemants wederſegghen. Voert ſo ghebieden wi ende verbieden den Joncfrouwen des hoefs voerſ. tot ewighen daghen nymmermeer die hofſtede des hoefs in gheenre wys te vermynren. Voert waer dat ſake dat enighe van den Joncfrouwen voerſ. tot enighen tiden yeghens deſe voerſ. punten ſetten ende keren woude dat god verhoeden moet alſo dat ſi enigerhande ſake hantieren ende doen wouden die niet godlic eerlic noch gheeſtelic en ware ende hem daer of niet beteren en wouden na dattet hem gheſeit waer van den meeſtriſſen ſo ſullen die meeſtriſſen voerſ. van den houe moghen doen biden outſten ende vroetſten ioncfrouwen van den houe als voorſ. is. Ende alle die gheen die om deſe voerſ. ghebreken van den houe gedaen worden of ſelue van den houe ghaen woenen ſonder conſent ende goetduucken der meeſtriſſen voerſ. die en ſullen tot ghenen tiden weder opten voerſ. houe woenen. Ende want wi dit voerſ. beghinenhof ende ioncfrouwen die daer nu ter tyt in ſyn of hier namaels in ſullen weſen lyf ende goet in onſer hoede en beſcermeniſſe ghenomen hebben ende nemen in allen manieren als voerſ. es ſo beuelen ende ghebieden in al onſen landen allen onſen rechteren ſonderlinge onſe gherechte van Amſterdam die nu ter tyt ſyn ende in toecomende tiden weſen ſullen dat ſi den voerſ. hof ende ioncfrouwen die daer nu in woenen of namaels in woenen ſullen in beſcermeniſſe ende hoede hebben ſullen. Ende in allen deſen punten voerſ. mitten ioncfrouwen die ſi tot hem nemen hulpen ende ſtarcken tot allen tiden als ſys van hem vermaent ende verſocht worden. Ende waer dat ſake dat yemant waer die hem tot enighen tiden misdede mit woerden of mit werken ſo ghebyeden wi onſen gherechte van onſer ſtede van Amſterdam dat ſi dat ſo ſcarpelic berechten ende corrigeren dat s hem een ander hoede te misdoen den ghenen die wi in onſer hoede ende beſcermeniſſe ghenomen hebben. Ende alle deſe voerſ. ſake ſullen weſen behoudende de ioncfrouwen voerſ. al hoers rechts ende brieue die ſi hebben van onſen rechte van onſer ſtede van amſterdam. Ende want wi willen dat deſe voerſ. punten ſtade ende vaſt bliuen tot ewighen daghen ſo hebben wi deſen brief bezeghelt mit onſen zeghele. Ghegheuen in den haghe op ten ſeuenden dach in Auguſto in 't jaer ons heren duſent drie hondert ende drie ende tnegentich.

BYLAAGEN. L^r. D.

N. 4.

Brief van de Wetbouderſchap der Stad Amſterdam, van den vyftienden April des jaars 1417, *waarby, aan de Begynen aldaar, een ſtuk Lands, onder zekere voorwaarden, afgeſtaan wordt.*

Wy Schout, Schepenen ende Rade der Stede van Aemſtelredamme doen cond ende te wetene allen luden dat wy bi rade conſente ende guetduncken der wyshede Vroetſcippe ende rychede der voirn. Stede van der zelueſtede wegen ghegeuen hebben ende gheuen mit deſen brieue den ghemenen Joncfrouwen vpten baghynhoue binnen der Stede voirſ. enen vryen eyghendoem van den erue ghelegen an den zeluen baghynhove alzo als zy dat wt den watere op gheweruet hebben zuytwairt tot an der nyerbrugge die nu ſteket ouer der baghinen grafte ende van dane voirt weſtwairt tot an der Stede grafte, behoudelicken dat neffens der voirſ. brugge zal bliuen leggende een ſtraete raeyrecht vut weſtwairt tot ander Stede grafte ſtreckende welke ſtrate die baghinen zullen op maken ende ſtraten viertien voete breet geliken der Strate die nu leyt an die zuytzide van den baghynhoue. Ende dan zo zullen die buyren in der bindwyc deſe Strate voirt an houden ende maken tot ewighen daghen gelyc zy die voirſ. Strate an die zuytzide van den baghynhoue tot hair toe gehouden ende gemaect hebben. Voirt zo zullen wy van der voirn.

Bylaagen. L. D.

voirn. ſtede weghen doen maken vpt weſteynde van deſen erue bi der ſtede grafte een ſtrate zestien voet breet ſtreckende van den baghynhoue tot ander voirſ. bueren Strate ende dan zo zullen die baghinen deſe Strate alſo voirt ane houden ende maken tot eewigen dage. Ende wy gelien van der voirn. ſtede wegen hier af vol ende al betaelt den leſten pennync mitten eerſten. Voirt zo gelouen wy van der zeluer ſtede wegen deſen baghinen tſelue erue in alre manieren als voirſ. ſtaet vrye te waeren jaer ende dach als men erue ende eyghen is ſcoudich te waren ende alle oude brieuen af te nemen. Ende noch zo hebben wy geloeft ende gelouen van der voirn. ſtede wegen den voirſ: baghinen dat men dat erue leggende tuſſchen der bueren ſtrate voirſ ende der Stede Sciltraminge tot ghienen dagen en zal betimmeren mit eenigen huſingen vtgenomen mueren of toernen dair men die ſtede voirſ. mede beveſtiget. Alle dingen zonder arch ende liſte. In oirconde ende in kenniſſe der waerhede ſo hebben wi ſcout ſcepene ende Rade voirs deſen brieue bezeghelt mitten voirn. Stede zeghele hier aen gehangen. Gegeuen vpten vyfrienden dach in aprille in t iare ons heren duſent vierhondert ende zeuenthien.

N. 3.

Brief van 't Kapittel der Lieve Vrouwe Kerke in den Haage van den agttienden Auguſtus des jaars 1419, *waarby aan de Begynen te Amſterdam veroorlofd wordt, eenen weereldlyken Prieſter te kiezen tot haaren Kapellaan.*

Wy Deken ende gemeene Capittel der kerken van onſe Vrouwen in den Hage des ſtichts van Utrecht doen cond allen luden dat wy om loue ende cere ende dienſte Gods te vermeren ende om bede ende begeerte der Stede van aemſtelredam ende oic om oitmoedich verſoec der deuoter mageden ende weedwien wonende opten beghynhoue der prochien van aemſtelredam an die zwtweſt ſide van der ſtede gegeuen hebben ende gheuen mit goeder voirſienigheit mit ripen rade den maechden ende weedwyen die nv ter tyt op ten voirſ. beghynhoue wonen of namaels wonen ſullen alſo veel alſt in ons is ende die eerwaerdigen Vader in Gode die Biſſcop van Utrecht Conſenteren ende Confirmeren wil ſulke punten van gracien als hierna geſchreuen ſtaen. In den eerſten dat die twee bewaerſteren des hoefs voirſ. mit ſeuen van den oudſten beghinen die in des voirſ. hoefs dienſt gheweeſt hebben nv ende tot alre tyt ſullen mogen kieſen eenen eerbaren wairliken preeſter tot eenre zeker tyt dat is te verſtaen alſo langhe alſt hem genuecht die hem miſſe ende ander gotlike dienſten in hair Capelle vrilic ſal moghen doen leſen of ſinghen des ſellen die ſangmiſſen op die drie principael hoechtiden als paesken pinxter ende kersdach gedaen weſen voir dat die clocke negen ſlaet. Ende wouden ſy dan dair meer lezende miſſen hebben dat ſoude weſen mit beſlotenre poirten hoers hofs mit hoers ſelfs volc ende anders nyemant. Voirt ſo ſullen ſy tot allen miſſen ende gotlike dienſten voirſ. mit haren clocken mogen luden ende tyken doen wtgheſeit ten ſermoen welke ſermoen ſe ſellen mogen doen doen mit belokende doeren der poerten des hoefs voirſ. tot alre tyt alſt hem genuecht wtgeſeyt vierwarf tsjaers ſo ſellen ſi prediken moghen mit opene doeren als op ſinte Jans ewangeliſten dach ende hoer kermis dach ſente maria magdalenen dach ende ſente Urſulen dach ende dat niet te doen eer die vesper ende compleet in die prochikere wtgeſongen ſyn. Item ſo ſel hoir Capellaen of die ghene die hys machtiget hoir alre biecht horen abſolueren ende penitencie ſetten ende hem miniſtreren die heylige Sacramenten euchariſtie ende heyliger Olyen tot alre tyt als ſyt begheren wilke heylige Sacramenten ſy eerbaerlic als dat betaemt in hair Capelle ſullen moghen houden. Item ſo ſullen ſy hebben een vrye ſepultuer binnen den houe voirſ. dat ſi begrauen mogen hoir Capellanen Coſter ende alle die beghinen die binnen horen houe ſteruen ende ander maechden ende weduwen wonende binnen den houe voirſ. ende niemant anders. Ende wairt zake dat yemant anders dair begrauen woude weſen des ſullen die beghinen voirſ. ons of onſe Capellanen binnen dertich daghe te rekenen dat die menſch daer begrauen wairt wtreyken voir elken dode drie gouden vrancrycſche Cronen. Item des ſullen die beghinen voirs ons of onſen Capellanen om onderdanicheyt der heyliger kerken te bewiſen wtreyken ende betalen voir ſulke offerhande als ſy ſculdich ſyn ende voir alle offer dat van hair beghinen ende hairs ſelfs doden in hair Capelle geoffert wert Jairlics ons of onſen Capellanen ſes gouden Vrancricſche cronen te betalen binnen der octaue van paesken. Ende wairt zake datter eenigerhande ander offerhande quamen an goude an ſulver of enigerhande ander cleynode het wair in bloke of opren outair bouen twee nobel ſlaers dat ſellen wy of onſe Capellanen die ene helft hebben ende die beghinen voirſ. ter tymmeringhe hore kerke die ander helft. Item ſo en ſellen die beghinen mit voirwairden haren hof niet mere maken noch bewonen dan twisken der ſtede veſten die nv is ende die graft die nv ter tyt onder dat beghynhof gaet aen die Oeſtzide. Item wie dit beghynhof ſullen regieren die ſullent ſoe regieren dat die prochikerk dair niet by veraftert en ſy behoudelic die punten voirſ. In kenniſſe der wairheyt ſo hebben wy Deken ende gemeen Capittel voirſ. onſes gemeens Capittels zeghel an deſen brief gehangen. Gegeuen in 't jair ons heren duſent vierhondert ende negentien vpten achtſten dach in Auguſto.

[Door deezen brief, was de volgende beveſtiging geſteken:]

Fredericus dei gratia Episcopus Trajectenſis. Ad univerſorum noticiam cupimus pervenire quod narrata in literis quibus hæc noſtra preſens cedula confirmacionis eſt transfixa ex certa ſcientia ratificamus approbamus rata et firma habemus. Et deinceps in perpetuum inuiolabiliter volumus in quantum in nobis eſt obſeruare ac eadem auctoritate noſtra ordinaria corfirmamus noſtrarum teſtimonio literarum. Datum anno domini milleſimo quadringenteſimo decimo nono menſis auguſti die decima octaua.

[getekend]
Jo. HONDERTMERCK.

dat is:

„ Fredrik door Gods genade Biſſchop van U-

„ trecht.

BYLAAGEN. Lr. D.

„ trecht. Wy begeeren dat tot kenniſſe van al-
„ len kome, dat wy het verhaalde, in den brief,
„ door welken deeze onze beveſtigings-cedul
„ geſteken is, uit onze zekere weetenſchap, be-
„ kragtigen, goedkeuren en voor vaſt en be-
„ ſtendig houden. Ook willen wy het zelve,
„ voor altoos, en zo veel in ons is, ongeſchonden
„ naarkomen, gelyk wy het, uit onze magt, en
„ door 't getuigenis van deezen onzen brief, be-
„ veſtigen. Gegeven in 't jaar des Heeren een
„ duizend vier honderd en negentien, den agt-
„ tienden Auguſtus."

N. 6.

Quytſchelding van vyftien pont groot vlaams, door Meeſter Baernt dircxſoen gemaakt, tot voldoening der buisbuure van drie arme Begynen, op het Begynhof, gedagtekend den zes en twintigſten January des jaars 1475.

Wy Jan talinc ende Albert Otten zoen ſcepene in Amſtelredamme oirconden ende kennen dat voir ons quamen die matriſſen van dat beghynhof binnen der voirn. ſtede alſe dieduwe Jacobs dochter ende merretgyn Willems dochter mit outger outgersſoen hoeren gecoren Voecht Ende gelieden bi conſent der rade van der ſtede ende 't gemeen baghynshofs wegen dat ſy ontfangen hebben van kathryn dircx dochter vyftien pont groet vlaems gelt welke voirſ. gelden meeſter baernt dircx ſoen ſaliger gedachten gegeuen ende beſproken heeft dat voirſ. baghynhof in deſer manieren dat die matriſſen voirn. die nv ſyn of namaels weſen ſullen hier voir jairlixe geuen ende wtreiken ſullen ſes guede goudene Johannes beyerſſe guldene tot drie arme baghynen behoef vpter ſeluen haghynhof omme hair huyshure dair jairlixe mede betalen ende tot welker tyt een van de baghynen of lyuich geworden ſal weſen ſo ſullen die matriſſen mittie oudſte magheden van den ſeluen baghynhof dair altyt een arme baghyn weder in ſetten by den meeſten ſtemmen behoudelic dat meeſter baernts magen of die van ſinen blode gecomen ſyn ende arme baghynen ſyn die ſullen deſe ſteden hebben voir een ander. In oirconde deſen brieue beſegelt mit onſen ſegelen. Gegeuen vpten ſeſs ende twyntichſten dach in Januario in t Jaer ons heren duſent vier hondert vyf ende tſeuentich.

BYLAAGEN. Lr. D.

N. 7.

Brief van de Wetbouderſchap der Stad Amſterdam, van den negen en twintigſten January des jaars 1511, *waar by zeker erf, aan de Begynen aldaar, wordt afgeſtaan.*

Allen den gheenen die deſe onſe letteren zullen ſien of horen leſen ſaluyt. Doen wy Schout, Burgermeeſteren, ſcepenen ende rade der Stede van Aemſtelredamme te weten certificeren mit kenniſſe der waerheyt dat wy by rade ende conſente van den ſeſſendertich raden deſer Stede omme ſekere merckelyke deuchdelycke reden den zeluen raden ende ons daer toe porrende den baghynen van den ronden hoff binnen deſer ſtede tot behouff van den gemeenen hoff voer heur ende heuren nacomelingen gegunt ende tot eenen vryen eygendome quytgeſchouden hebben terffue leggende weſtwart van den zeluen hoff tuſſchen den grafte ende den hoff alzoe lange alz t zelue hoff is omme t ſelue erffue te mogen betimmeren ende ewelycke ende erffelycke beſitten ende gebruycken als heur vrye eygen goedt ſonder dat wy oft onſe nacomelingen tot enigen tyde heur ter ſake van dien yet ſullen eyſſen oft gedoogen geeyſcht te werdde in eeniger manyeren alle arch ende liſt vuytgeſondert. In kenniſſe der waerheyt hebben wy Schout Burgermeeſteren, Schepenen ende rade voirñ. der voirſ. ſtede van Aemſtelredamme Zegel ten Zake hier beneden an doen hangen. Gegeven op den negen ende twyntichſten dach van Januario Int jaer ons heren duyſent vyffhondert ende elff.

DER-

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

VYFDE BOEK.

GEBOUWEN, TOT BEVORDERING VAN WEETENSCHAPPEN EN NUTTIGE OEFENINGEN, AANGELEGD.

I.

DOORLUGTIGE SCHOOL.

Overgang tot de Beschryving der Gebouwen, tot nuttige en aangenaame oefeningen aangelegd: en eerst der Doorlugtige Schoole.

Behalve de *weereldlyke* en *geestelyke* gebouwen, in de *vier* voorgaande *Boeken* van dit *Deel* beschreeven, is de Stad nog voorzien van eenige *Gebouwen*, Oefen- en Werkplaatsen, *tot aankweeking van geleerde Weetenschappen en Taalen, en tot andere nuttige en aangenaame bezigheden* aangelegd; die, ten deele tot de eerstgemelde, ten deele ook tot de tweede soort van Gestigten, konnen geagt worden te behooren. Wy hebben, hierom, tot derzelver beschryving, het tegenwoordige *vyfde* Boek geschikt. Wy beginnen, met de DOORLUGTIGE SCHOOLE.

De Eggerts regten een Collegie, hier ter Stede, op, waarin over Theologie en Philosophie, wordt gelezen.

De Stad Amsterdam haare opkomst voornaamlyk verschuldigd zynde, aan de uitbreiding haarer Scheepvaart en Koophandel, heeft men zig, aldaar, niet vroeg noch sterk, toegelegd op het aankweeken der Geleerdheid. *Willem* en *Jan Eggert*, Heeren van Purmerende, hadden, in 't begin der vyftiende eeuwe, een Collegie gestigt, in de oude of nieuwe Kerke, bestaande uit eenen *Rector* of Overpriester, vier of meer Priesters, en eenige Klerken; welk Collegie zy schikten, om, gelyk de Kanonniken plagten, de getyden te zingen. *Jan Eggert Hartgertszoon* en *Wendelmoet*, zyn wyf, bevestigden en vermeerderden deeze stigting, op den veertienden February des jaars 1450, belastende, in 't byzonder, dat de Rector *Baccalaureus* in de Theologie zyn moest, en dat de waardigheid van Rector, altoos, door den oudsten Priester van 't Collegie, bekleed moest worden; even als zulks, in de Collegien van S. Benedictus te Parys, en van S. Donaas te Brugge, gebruikelyk was, mids hy de vier boeken *van den Hoogen Zin* (1), voor 't Collegie, gelezen hadt. Voorts, moest de Rector, dagelyks, een gedeelte van 't Evangelie leezen, of doen leezen, en 'er, des Zondags, de gewoonlyke *glose*, of uitlegging, byvoegen. Daarop, moest hy overgaan tot het leezen van Philosophische Lessen, waarna dan volgde het leezen der vier boeken van den Hoogen Zin. 't Schynt, dat de stigters beoogden, dat dit Collegie, ook door Studenten, zou worden bygewoond, om dat zy willen, dat de Priesters behouden zouden, 't gene zy, met schryven, of met onderwyzen in de vrye konsten, verdienen mogten. Ook lieten zy 't aan hunne vryheid, of zy eenige Orde wilden omhelzen, gelyk de Kanonniken plagten. Doch zo zy 't deeden, moesten zy geene andere Orde aanneemen, dan die van S. Augustyn (*a*). En dit is 't oudste blyk, my voorgekomen, dat men, hier ter Stede, voor het aankweeken der geleerdheid, naar den smaak dier eeuwe, gezorgd heeft. Eggerts Collegie schynt ook, allengskens (*b*), tot stand gekomen, en in de oude Kerke geplaatst geweest te zyn (*c*). Doch het is, na verloop van eenige jaaren, wederom te niet gegaan: gissende sommigen, dat de boeken, die tot het zelve behoord hebben, naderhand, in de Stads Boekerye, in de Nieuwe Kerke, zyn over-

Doorlugtige School.

Oudste Stads Boekery.

(1) Deeze Boeken *van den Hoogen Zin* waren de vier Boeken der *Sententien* of *Spreuken* van PETRUS LOMBARDUS, waarin de gantsche Godgeleerdheid, in Plaatsen uit de Kerkvaders, verhandeld werdt. 't Werk is, omtrent het midden der twaalfde eeuwe, opgesteld, en, eeuwen agtereen, de Tekst geweest, waarover, in de Theologische Schoolen, gelezen werdt. Ook telt men tot twee honderd vier en veertig Schryvers, die uitleggingen over 't werk van LOMBARDUS geschreeven hebben. Voiez FLEURY *Hist. Ecclesiast.* Tom. XV. p. 59.

(*a*) *Zie den* Stigtingbrief, *by* COMMELIN *bl.* 427.
(*b*) *Zie een* Brief van 28 *May* 1478 *by* COMMELIN *bl.* 428.
(*c*) *Zie* hier voor, III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 96.

DOORLUGTIGE SCHOOL.

overgebragt (*d*). Zeker is 't, ten minſte, dat de Stads Boekery, lang voor de opregting der Doorlugtige Schoole, in de Nieuwe Kerke, geplaatſt geweeſt is (*e*). Na het te niet loopen van Eggerts Collegie, werdt, hier ter Stede, niet gedagt, om het opregten van diergelyke Collegien. Men oefende zig, in de geleerdheid, op de Hooge Schoole te Leuven; en vermogende luiden maakten jaarlykſche ſommen, tot onderhoud van ſchamele Studenten, poorters deezer Stad, of ten minſten inboorlingen van Holland, die, te Leuven, *in Artibus* of *in der Theologien*, gingen ſtudeeren; gelyk my, onder anderen, uit een' Rentebrief van twee en zeventig Karels guldens (*f*), door Meeſter *Henrik Paulusz.*, Proviſeur der Stad, ten behoeve eener arme Studenten-beurze te Leuven gegeven, en uit het Teſtament van *Katryn Wouter Dobbeszoons Dogter* van den zesden Maart des jaars 1555, gebleeken is (2). Doch, omtrent dien tyd of eerder, ſchynen 'er, met kenniſſe der Regeeringe, ook leſſen, in eenige deelen der geleerdheid, boven de oude Waage, gegeven te zyn. Immers, PONTANUS heeft aangetekend, dat *Joannes Sartorius*, Amſterdammer, en Leermeeſter in de Latynſche Schoole, die in dien tyd bloeide, aldaar, de Hebreeuwſche taal, in 't openbaar, onderweezen heeft (*g*). In 't jaar 1574, werdt de Hooge School, te Leiden, opgeregt, En daarna ook andere Hooge Schoolen, in de andere Vereenigde Provincien, ſommigen van welken, na dat de Stad de Staatſche zyde gekooren hadt, door de Amſterdamſche Jeugd, rykelyk, bezogt werden, tot dat men, in 't jaar 1629, te raade werdt, eenen Profeſſor in de Philoſophie en in de Hiſtorien herwaards te beroepen, en een jaar laater, tot het beroepen van twee Profeſſoren, beſloot. Hoe hieruit de opregting der Doorlugtige Schoole volgde, en hoe dezelve, op den agtſten January des jaars 1632, plegtiglyk, werdt ingewyd, hebben wy, reeds elders (*h*), omſtandiglyk, aangetekend. Zy is, tot nog toe, in ſtand gebleeven, en de geleerdheid is 'er, dikwils, door beroemde mannen, in verſcheidene weetenſchappen, gehandhaafd en bevorderd, onder welken, VOSSIUS, BARLAEUS, SENGUERDIUS, BLONDEL, WOLZOGEN, FRANCIUS, MORINUS, D'ORVILLE en anderen hebben uitgemunt.

OPREGTING DER DOORLUGTIGE SCHOOLE.

(*d*) COMMELIN *bl.* 648. *not.* (*a*).
(*e*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 230.
(*f*) *In 't* Vertrek der Theſaurie. *Oude Laade* H. *Lt.* Z.
(*g*) Amſt. *Libr.* II. *Cap.* XXVIII. *p.* 237.
(*h*) II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 522 *enz.* *Adde* G. J. VOSSII Epiſt. CXXXV. CXXXVI. CXL. CXLI. CXLII. CXLVIII. & CLXII.

(2) Wy hebben dit Teſtament, welk, ook in andere opzigten, aanmerkelyk is, aan 't einde van dit Boek, in eene *Bylaage*, onder *Lt.* A. geplaatſt.

De DOORLUGTIGE SCHOOL, of *Athenaeum illuſtre*, gelyk zy, tot onderſcheidinge van de Hooge Schoolen of *Academien*, genoemd wordt, ſtaat op den Oude-zyds-Voorburgwal, ook den Fluweelen-burgwal geſaamd, aan de ooſtzyde, tuſſchen de Agnietenſtraat en 't Oude-zyds-Heeren-Logement. Het gebouw, welk, hiertoe, eigenlyk, geſchikt is, was weleer de Kerk van 't S. Agnieten-Klooſter (*i*), en heeft nog veel van zyne oude gedaante behouden, onder anderen, een ſpits Toorentje, welk midden uit het dak ſteekt. Men treedt 'er in, door eene fraaije hardſteenen Poort, die voor den Stads timmertuin, in de nieuwe Doeleſtraat, plagt te ſtaan: doch herwaards verplaatſt is. In de frontеſpies deezer poorte, ſtaat Stads wapen, boven het jaartal 1631, en op de twee deuren, de naam van 't geſtigt, ATHENAEUM ILLUSTRE. De ingang plagt, voorheen, met kleine huizen, bezet te zyn, die, eerlang, werden afgebroken. Men komt, door de Poort, op eene ruime Plaats, en voorts, in de gewezen Kerk van 't S. Agnieten-Klooſter, die, in drie deelen, onderſcheiden is. Het onderſte, welk zynen ingang op den Oude-zyds-Agterburgwal heeft, is een Admiraliteits Pakhuis: het middelſte is het groote en het kleine *Auditorium*, of Gehoorzaal der Doorlugtige Schoole, en het bovenſte de Stads *Bibliotheek* of Boekery. De groote Gehoorzaal is een ligt, langwerpig vierkant vertrek. De Profeſſoraale ſtoel ſtaat in 't weſten. Rondsom, ſtaan nette geſtoelten, voor de Wethouderſchap der Stad, voor de Curatoren, Profeſſoren, Doctoren, Predikanten en anderen, en, in 't ruim, zeven zitbanken. Langs de wanden van 't vertrek, hangen de egte geſchilderde afbeeldſels van omtrent vyftig beroemde en geleerde mannen van allerlei ſtaat en gezindheid, welken, in 't jaar 1743, door den Oud-Preſident Schepen, GERARD VAN PAPENBROECK, aan de Doorlugtige Schoole vereerd zyn. Men ziet hier, in 't weſten, boven den Leeszetel, de beeldtenis van den vermaarden en geleerden LAURENS DE MEDICIS. In 't zuiden, of ter regterzyde van den zetel, zyn *Copernicus*, *Grotius* en de Staatsmannen *Oldenbarneveld*, *Hogerbeets* en *Johan de Witt* geplaatſt: in 't oosten, *Hooft*, *Daniel Heinſius*, *Caſaubonus*, *Marnix*, Heer van *S. Aldegonde*, de twee *Scaligers*, *Salmaſius* en *Jooſt van Vondel*: en in 't noorden, *Erasmus*, *Frobenius*, *Luther*, *Melanchton*, *Beza*, *Calvinus*, *Morus*, *Gualterus*, *Buchananus*, *Thuanus*, *Junius*, *Janus Douſa*, *Lipſius*, *Baudius*, *Voſſius*, *Barlaeus*, *Cujacius*, *Barclajus*, *Carteſius*, *Lubienietski*, *Graevius*,

DOORLUGTIGE SCHOOL. Beſchryving derzelve.

(*i*) Zie I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 22.

Door-lugtige School.

vius, *Janus Secundus*, *Hoogſtraten*, *Antonides*, de Pauſen *Urbaan de* VIII. en *Alexander de* VII. *Machiavel*, *Torquato Taſſo*, *Uitenbogaart*, *Episcopius*, *Brandt*, *Dirk Volkertz. Coornhert* en de Doopsgezinden Leeraar *Lubbert Gerritsz.* Voorts, hangt, regt over den Profeſſoraalen ſtoel, eene afbeelding op eene groote koperen plaat van de overblyffels van 't aloude Palmyre, insgelyks, een geſchenk van den Heere van Papenbroeck, die ook twee oude borſtbeelden van *Julius Cézar* en *Cicero* aan de Doorlugtige Schoole vereerd heeft, welke, op 't Poortaal, van binnen, geplaatſt zyn. De Hoogleeraar Pieter Burman heeft de gedagtenis van 't geſchenk des Heeren van Papenbroeck bewaard, in een ſchoon Latynſch vers, welk, op een tafereel, in de groote Gehoorzaal, te leezen is, en dus luidt:

In Pinacothecam

Virorum eruditione et meritis in Patriam inlustrium

A Viro amplissimo

GERARDO van PAPENBROECK,

Judicum quondam Praeside &c. &c.

ATHENAEO AMSTELODAMENSI

Donatam.

Quisquis ad Amſtelii penetralia docta Lycei
Confluis, & ſacra ſiſtis in aede gradum,
Et venerabundus tot ſecli exempla prioris
Cernis, & aeterno nomina ſcripta peplo;
Dic bene Muſarum Cuſtodibus, inclyta quorum
Barbariem patria pellit ab urbe manus.
Et refer: Ingenuae decora haec imitanda juventae,
Larga Papenbroeck *dextra videre dedit.*
Degeneres doleat ne nobilis Ya nepotes,
At ſoboles magnos poſtuma vincat avos.

Petrus Burmannus

Junior.

waarvan de zin is „ dat allen, die deeze zaal „ intreeden, reden hebben, om de voor„ ſtanders der Geleerdheid, en Papen„ broeck, die hun zo veele treffelyke „ voorbeelden ter navolginge voorgeſteld „ heeft, in 't byzonder, dank te zeggen; „ op dat de Stad niet klaage, dat de naneeven van hunnen Stam ontaarden, maar op „ dat het krooſt zyne voorouders zelfs nog „ overtreffen moge."

Op een ander tafereel, ziet men een ouder gedigt van den geleerden Salmasius, welk, nooit voorheen, bekend of uitgegeven, hier, voor eenige jaaren, uit de Boekery van den reeds gemelden Profeſſor Burman, geplaatſt, en van deezen inhoud is: Door-lugtige School.

De

Urbe Amstelodamensi

et ejus

Athenaeo illustri.

Priſca locum dare ſueta novis. Stat nomine magno
Leida vetus: creſcunt, quas ſua fama manet.
Una ſed ante alias urbes hac laude ſuperbit,
Amſtela quam junctis Taque lambit aquis.
Divitias gemini quae poſſidet aurea mundi:
Cui dat Eous opes Hesperiusque ſuas.
Nobilis emporio rerum quas continet orbis,
Orbis et imperio tradere digna caput.
Urbs populis anguſta ſuis, licet aedibus altis
Lucida contemto ſurgat ad aſtra ſolo.
Et tantum tamen ima petit, quantum exit in auras:
Urbs Veneti cedas ambitioſa maris.
Merx una huic deerat, qua jam bene dives abundat,
Doctrinae incedit nunc quoque celſa bonis,
Mercurio ſtaret ſolo quum praeſide quondam,
Praeſidium Pallas junxit amica ſuum.
Mercurii famulos numero conprendere non eſt:
Tres ſibi ſacravit dia Minerva viros.
Poſtmodo major erit numerus, tempusque futurum eſt,
Quo petat hinc cultum doctia juventa ſuum.
Auguror, an Batavas premet olim major Athenas,
Dote alia ut nullam novit habere parem.

Claudius Salmasius.

Aº. CIↃIↃXXXII.

De zin deezer regelen komt, kortelyk, hierop uit: „ dat, in het groote en magtige „ Amſterdam, welk, uit ooſten en weſten, „ van menigte van koopwaaren voorzien „ werdt, maar eene waar ontbrak, de ge„ leerdheid, naamlyk, die nu, door 't be„ roepen van drie beroemde mannen, ook „ rykelyk was aangebragt: waaruit te wag„ ten ſtondt, dat de Amſterdamſche Jeugd „ zig, in vervolg van tyd, in zo groot een „ getal, op de ſtudien, als, voormaals, op „ den Koophandel, toeleggen zou." Eindelyk, hangt hier ook eene Grondtekening van de groote Gehoorzaal, die, ter gelegenheid van 't geſchenk des Heeren van Papenbroeck, gemaakt is. Agter de groote, volgt de kleine Gehoorzaal, waar de Curatoren en Profeſſoren byeenkomen, eer zy in de groote Gehoorzaal verſchynen. Ook zyn 'er, dikwils, leſſen gegeven. De Profeſſors ſtoel

ſtaat

DOORLUGTIGE SCHOOL.

staat in't ooſten. Rondsom 't vertrek, zyn nette geſtoelten, en drie kaſſen, en, in 't ruim, zes beſlooten banken. Wy hebben, reeds elders (*k*), aangemerkt, dat dit vertrek, tegenwoordig, ook door de Engelſche Episcopaale Gemeente, tot haare Godsdienſtige Vergaderingen, gebruikt wordt.

TEGENWOORDIGE STADS BIBLIOTHEEK.

De STADS BIBLIOTHEEK of BOEKERY, regt boven de twee Gehoorzaalen, is van veelerlei boeken voorzien; doch niet zo groot, als men zou mogen verwagten. De *Catalogus* of Lyſtder zelven is, laatſtelyk, in 't jaar 1711, gedrukt. Men vindt 'er, een klein getal van zeer goede afſchriften van Griekſche en Latynſche Schryveren onder. De Boekery ſtaat, buiten de Vacantien, eens ter weeke, open, des Saturdags na den middag, van twee tot vier uuren. Voor den ingang, hangt een Latynſch vers van CORNELIS PLEMP, tot afmaaning van ongeregeldheid; 't welk ook, aan 't einde van den Catalogus, gedrukt is. De meeſte boeken en uitgaaven zyn, in de voorgaande eeuwe, in agtinge geweeſt. Eenigen zyn, in deeze eeuwe, en nog voor omtrent twintig jaaren aangekogt. Ook zyn 'er eenigen, in de zestiende, zeventiende en agttiende eeuwe, aan de Boekerye, vereerd. Men vindt hier geſchenken van *Jan Benning*, Raad in den Hove van Holland; van *Jan Thomaszoon*, Raad in de Vroedſchap deezer Stad en Scholarch; van den geleerden Schepen *Jan Verhee*, dien HOOFT (*l*) een *perſoon van bekoorlyk vernuft* noemt; van de Burgemeeſters *Joannes Hudde* en *Diederik Bas*; van den meergemelden Schepen Papenbroeck, die, onder anderen, alle de oorſprongkelyke Handſchriften der *Werken* van den Ridder HOOFT aan de Boekerye vereerd heeft, en van anderen.

BIBLIOTHECARIUS.

Het opzigt over de Boekery is, door de Curatoren, toevertrouwd, ſomtyds, aan byzondere Heeren uit de Regeeringe, ſomtyds, aan eenen der Profeſſoren, en ſomtyds, aan eenen Predikant. Doch, tegenwoordig, en ſedert het jaar 1752, wordt de poſt van Bibliothecarius, door den Profeſſor BURMAN, bekleed. De *Bibliothecarius* heeft, nu en dan, verlof gehad, om, geduurende eenige weinige jaaren, jaarlyks, voor honderd Ducatons, aan boeken, ten behoeve der Bibliotheek, aan te koopen. Hy mag geene boeken, noch den ſleutel der Bibliotheek uitleenen, dan op ſchriftelyke orde van Burgemeeſteren. Tot het toezien op de Bibliotheek, wanneer dezelve openſtaat, bedient hy zig van den *Bedel* der Doorlugtige Schoole (*m*).

(*k*) III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 176.
(*l*) Hiſt. XXVI. *Boek*, *bl.* 1159.
(*m*) Handv. *bl.* 946.

DOORLUGTIGE SCHOOL. PROFESSOREN.

't Getal der PROFESSOREN, welk op de Doorlugtige Schoole Leſſen geeft, is, ſomtyds, grooter, ſomtyds kleiner geweeſt. Men heeft 'er, nu eens, twee, dan wederom, zeven te gelyk gehad. In 't jaar 1679, toen 'er zes waren, werdt beſlooten, dezelven tot op drie te laaten uitſterven (*n*). En tegenwoordig, in October des jaars 1765, zyn 'er zes, te weeten:

1728. JOANNES BURMANNUS, in de *Kruidkunde*.
1742. PETRUS BURMANNUS, in de *Hiſtorien*, *Welſpreekendheid*, *Griekſche Taale* en *Digtkunde*.
1753. WILHELMUS KOOLHAAS, in de *Ooſterſche Taalen* en *Oudheden*.
1754. BARTHOLOMEUS SIEBEN, in *beide de Regten*.
1754. PETRUS CURTENIUS, in de *Godgeleerdheid*.
1762. FOLKERT SNIP, in de *Ontleed-* en *Heelkunde*.

De Vroedſchap heeft, in 't jaar 1757, beſlooten, de Profeſſoren, die toen, in de Doorlugtige Schoole, leſſen gaven, en, in vervolg van tyd, aldaar zouden beroepen worden, te beſchenken met het burgerregt deezer Stad (*o*). Ook zyn zy, en de Studenten, al in 't jaar 1668, op den vyfden Juny, vry verklaard van waaken en optrekken (*p*). De rang onder dezelven is, reeds op den zeven- en negen en twintigſten December des zelfden jaars, in deezer voege, door Burgemeeſteren, geregeld, dat, toen, de voorrang gegeven werdt aan den Profeſſor in de Regten; waarna twee Profeſſoren in de Philoſophie, een in de Medicynen, en een in de Welſpreekendheid en Griekſche taale volgden (*q*). De Profeſſoren mogen, volgens eene orde van Burgemeeſteren van den dertienden October des jaars 1700, geene openbaare *Oratien* of Redevoeringen doen, dan na dat zy 'er, vooraf, een afſchrift van hebben ter hand geſteld aan den eerſten der Curatoren (*r*). Burgemeeſteren, aan welken, by de opregting der Doorlugtige Schoole, 't zy alleen, of nevens de Curatoren, de verkiezing der Profeſſoren, door de Vroedſchap, overgelaaten is (*s*), hebben, onaangezien de Doorlugtige School, tot het geeven van openbaare Leſſen door de Profeſſoren, byzonderlyk, geſchikt is, dikwils, aan geoefende lui-

(*n*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* N. 19 *Octob.* 1679. *f.* 8.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *Lr* TT. 27 *Sept.* 1757. *f.* 23.
(*p*) Handv. *bl.* 945.
(*q*) Groot-Memor. N. V. *f.* 241 *verſo.*
(*r*) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 201.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 16. 31 *Dec.* 1629. 11 *Decemb.* 1630. *f.* 135 *verſo*, 174 *verſo.*

Latynsche School.

luiden, verlof gegund, om leſſen te geeven, in en buiten de gemelde Schoole, in de Regten, in de Geneeskonſt, in de Ooſterſche taalen, in de Wiskonſt enz. (*t*). Ook heeft men, ſedert het jaar 1709, een' *Lector* of Leeraar in de Wis-, Zeevaart- en Sterrekunde gehad, die, in 't Nederduitſch, in de Doorlugtige Schoole, leſſen geeft. En deeze poſt wordt thans, na *Mattheus Soeten* en *Martinus Martens*, door Pybo Steenstra, bekleed.

II.

LATYNSCHE SCHOOL.

Oudſte Schoolen, hier ter Stede.

Schoon men zig, hier ter Stede, gelyk wy, hier voor (*u*), hebben aangemerkt, niet zeer vroeg en ſterk, heeft toegelegd, op het gene men gewoon is Geleerdheid te noemen; is 'er egter, al van de eerſte opkomſt der Stad af, eene School geweeſt, waar de Jeugd, in leezen en ſchryven, en in de taalen, onderweezen werdt. In het oudſte uitvoerige Privilegie, welk tegenwoordig voorhanden, en in 't jaar 1342 gegeven is, leeſt men, dat die van Amſterdam *behouden* zouden *die Schole* (*v*), ten blyke, dat 'er toen, reeds eenigen tyd, eene School in de Stad geweeſt was. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*w*), gegiſt, dat deeze School, in of aan de Oude Kerke, geplaatſt was. Doch na 't ſtigten der nieuwe Kerke, in 't begin der vyftiende eeuwe, werdt ook, by dezelve, eene School opgeregt, en, in eene Keure van den jaare 1461, verbooden, eenige kinderen, van de eene naar de andere zyde der Stad, dat is, van de oude, naar de nieuwe, of van de nieuwe, naar de oude zyde, ter Schoole te zenden (*x*). Ook werdt, op den derden July des jaars 1500, gekeurd, dat niemant Schoolkinderen zou hebben te kaſtyden, dan de Schoolmeeſters *van beyde de Prochye kercken* (*y*). In deeze Schoolen, werdt niet alleen de Latynſche taal onderweezen, naar eene Ordonnantie voor de *Rectoren* en Meesters, door 't Geregt, gemaakt (*z*); maar men hadt 'er ook, in de zeſtiende eeuwe, een' Walſchen Meeſter, *Philips van der Steene* genaamd, wien, op den een en twintigſten October des jaars 1536, gelaſt werdt, geene Jongens onder de twaalf jaaren ter ſchoole te ontvangen (*a*). 't Geregt en de zes en dertigen hadden, reeds op den een en dertigſten January des jaars 1495, gekeurd, dat 'er, in de plaats van twee, voortaan, maar *een generael ſchole* zyn zou, welk men oordeelde, te moeten opregten, in de Halſteeg, waar toen byna niemant dan *openbaere gemeen vrouwen* woonden, *daer men*, zo luidt de Keur, *der Stede buten ſtandts meer confuſie off ſpreect dan eer, ende oick cleen behagen is voir God almachtich* (*b*). Doch dit beſluit werdt niet uitgevoerd, voor 't jaar 1556. De *Hooftſchoole*, die toen werdt opgeregt, werdt geplaatſt aan de nieuwe zyde, en daarin, een nieuwe *Rector* en *Onderrector* aangeſteld. De ſchoolieren, die, tot dien tyd toe, de *votyffmiſſen*, in de Kerſpelkerken, gezongen hadden, werden daarvan ontſlaagen, en, in derzelver ſtede, getydezangers, op Stads koſten, aangeſteld (*c*). Doch 't leedt naauwlyks zes jaaren, of de vereenigde School werdt wederom in tweeën geſcheiden, gelyk te vooren (*d*). Uit een afſchrift eener lyſte van wedden der Amptenaaren hier ter Stede, in den jaare 1570, is my gebleeken, dat, in de Oude-zyds-Schoole, een Rector en vier Meeſters, en in de Nieuwe-zyds-Schoole, een Rector en vyf Meeſters onderweezen. Beide de Schoolen voerden toen den naam van *Hoofdſchoolen*, en 't blykt, uit eene Keure van den negenden September des jaars 1595, dat, in dezelven, toen, Latyn, Griekſch, Franſch en Duitſch geleerd werdt (*e*). Voorts, was uitdrukkelyk verbooden, eenige Latynſche of andere Byſchoolen te houden, dan met byzonder verlof van Burgemeeſteren (*f*), die 't, ſomtyds, ook aan vreemdelingen, plagten toe te ſtaan (*g*). En dit verbod is, naderhand (*h*), en nog onlangs, by eene Keure van den dertigſten January des jaars 1765, ten opzigte der Weetenſchappen en Taalen, die, in de Doorlugtige en Latynſche Schoolen, onderweezen worden, vernieuwd (*i*). Men hieldt twee Latynſche Schoolen, ook na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578. Doch toen werden nieuwe Rectoren aangeſteld (*k*). Ook voer men, ten minſten aan de oude zyde, voort, met Franſch en Nederduitſch, in de Latynſche Schoole, te onderwyzen. In 't jaar 1594, werdt, by de Vroedſchap, overwoogen, of ook geraaden zou zyn, nog eene Latynſche School te voegen by de twee, die 'er reeds waren (*l*). En is toen, naar ſommiger aantekening (*m*), de

Latynsche School.

(*t*) Reſol. Vroedſch. *N.* 17. 9 *Maart* 1634. *f.* 42. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 249 *verſo.* *N.* VI. *f.* 121. *N.* VII. *f.* 98. *N.* VIII. *f.* 182. *N.* IX. *f.* 98 *verſo.*
(*u*) *Bladz.* 369.
(*v*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 100.
(*w*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 12.
(*x*) Keurb. A. *f.* 39.
(*y*) Keurb. B. *f.* 46 *verſo.*
(*z*) Keurb. D. *f.* 70.
(*a*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 309 *verſo.*
(*b*) Keurb. B. *f.* 11.
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* I. 31 *Dec.* 1555. 30 *Jan.* 31 *Octob.* 1556.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* I. 10 *Dec.* 1561.
(*e*) Keurb. H. *f.* 49 *verſo.*
(*f*) Keurb. H. *f.* 194 *verſo.*
(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 246 *verſo*, 257.
(*h*) Keurb. H. *f.* 194 *verſo.*
(*i*) Keurb. U. *f.* 53.
(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 4. 13 *Juny* 1578.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{5}$ 7 *Juny* 1594. *f.* 5 *verſo.*
(*m*) J. Laurentius Amſterd. Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 193.

LATYNSCHE SCHOOL.

de School in de Koestraat gestigt, in de plaats, van 't Bethanien-Klooster; werwaards, zo men meent, eerlang, de School aan de oude zyde, die toen stondt, aan de westzyde van den Oude-zyds-Agterburgwal, tegen over de Bloedstraat, alwaar een huis plagt te staan, welk het wapen der Stad en het jaartal 1568 in den gevel voerde, en welk men agt, het huis van den Rector geweest te zyn, werdt overgebragt. De School in de Koestraat werdt, in 't jaar 1625, versierd met eene fraaije hardsteenen poort, die nog in wezen is, en voor welke men leest:

ERUDITAE PIETATI S. MDCXXV.

dat is:

Aan de geleerde Godvrugtigheid toegewyd.
1625.

't Huis van den Rector stondt ten oosten van de Schoole. De andere School, aan de nieuwe zyde, die, in 't jaar 1597, herbouwd, en met twee schoone huizen, voor den *Rector* en *Conrector*, vermeerderd werdt (*n*), stondt ten noorden van de nieuwe Kerke, ter plaatse, daar nu de Bakkery der Diaconie, en de naaste huizen staan. De Poort der Schoole stondt voor de straat, nu *Blaauwen straatje* genaamd, en, voor deezen, een gang, die naar de schoole leidde. Naast het westelyk hoekhuis van die gang, bezyden de Poort, stondt het Huis van den Rector, welk nog in wezen is, en een plak en roede in den gevel voert. Het Zwartehand-steegje, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de oostzyde, ook een toegang naar de school, droeg toen den naam van *Schoolsteegje*. 't Een en 't ander is beschеidelyk te zien, in de groote Kaart van BALTHAZAR FLORISZOON. Doch na dat, in 't jaar 1666, het nieuwe Aalmoesseniers-Huis, op de Prinsengraft, gestigt was, werdt de Latynsche School der nieuwe zyde verplaatst in 't oude Aalmoesseniers-Huis, op den Singel, en 't gebouw agter de nieuwe Kerke verhuurd aan den beroemden Drukker, *Joan Blaauw*, Schepen en Raad der Stad, die 'er zyne Boekdrukkery, van de Blomgraft, by de derde dwarsstraat (*o*), in overbragt. De wooning van den Rector werdt, in 't jaar 1667, tot een Witwerkers Pand, bekwaam gemaakt. Doch deeze Drukkery was, maar weinige jaaren, in stand geweest, toen zy, ongelukkiglyk, verbrandde, op den twee en twintigsten February des jaars 1672: in welken brand, de letters en plaaten van den vermaarden *Atlas* en *Stedeboeken* vernield, en, naar men rekende, wel drie honderd twee en tagtig duizend guldens verlooren werden (*p*). Midlerwyl, hadt de Stad, in October des jaars 1670, vier wooningen in een' gang, by schatting van 't Geregt, overgenomen, tot vergrooting der nieuwe Latynsche Schoole, op den Singel (*q*). En in 't jaar 1678, werdt de School aan de oude zyde, in de Koestraat, met deeze vereenigd. De Meesters aan de oude zyde, onder welken, twee Fransche en twee Duitsche Meesters waren, werden ontslaagen; doch met een jaargeld begunstigd (*r*). De school in de Koestraat werdt, tot burgerwooningen, verkogt (*s*). Eene derzelven is lang eene herberg geweest, die den naam van 't *Groot School* droeg. Van 't jaar 1678 af, is 'er dus maar eene Latynsche School hier ter Stede geweest, waar nu alleen Latyn en Griekse onderweezen werdt. In 't jaar 1685, was dezelve zeer in verval geraakt, door de onbekwaamheid van den Rector en van eenige Præceptoren. De Vroedschap besloot, derhalve, dit verval te herstellen (*t*). De Rector werdt bewoogen, om van zyn ampt af te staan. Eenige Præceptoren werden ontslaagen, en daardoor de School in beteren staat gebragt.

Opregting der tegenwoordige LATYNSCHE SCHOOLE.

LATYNSCHE SCHOOL.

De LATYNSCHE SCHOOL staat dan, aan de oostzyde van den Singel, tusschen den Heiligen-Weg en Regulierstooren, en was, tot in 't jaar 1666, een Aalmoesseniers-Huis, welk, op een gedeelte van den grond van het oude Clarissen-Klooster, gestigt was, waar naar de straat, op welks hoek de School staat, en twee anderen, wat meer zuidwaards loopende, nog den naam van het *Klooster* draagen. Men treedt in 't gebouw, door eene fraaije hardsteenen-Poort, die, eertyds, voor den ingang der Schoole agter de nieuwe Kerk, plagt te staan, en van daar herwaards verplaatst is. In't Frontespies der Poorte, leest men, onder 't wapen der Stad:

Beschryving der zelve.

DISCIPLINA VITÆ SCIPIO.

dat is:

Tugt is 's leevens steunsel.

en daaronder, in zwarten toetssteen:

Arte probus, probitate pius, pietate beatus
Ut verè sias, haec schola culta dabit.

dat is:

Deeze School, bygewoond zynde, zal u onderwyzen, hoe gy, inderdaad, door konst, vroom; door vroombeid, Godvrugtig, en door Godvrugtigheid, gelukzalig zult konnen worden.

Onder deeze twee regels, plagt het jaartal MVCXXIIII., of 1524, te staan, welk den

(*n*) J. LAURENTIUS Amsterdam.
(*o*) F. VON ZESEN *bl.* 215.

(*p*) *Zie* VAN DER HEYDEN Beschryv. der Slang-Brandspuiten, *bl.* 15.
(*q*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 20.
(*r*) Resol. Vroedsch. *Lt.* M. 4 *Nov.* 1678. *f.* 151.
(*s*) Resol. Vroedsch. *Lt.* M. 29 *Maart* 1679. *f.* 343.
(*t*) Resol. Vroedsch. *Lt.* Q. 28 *May* 1685. *f.* 299.

Latynsche School.

den tyd aanwees van het ſtigten of herbouwen der Schoole agter de nieuwe Kerke, of ten minſten dien van het bouwen deezer Poorte. Doch dit jaartal is nu niet meer in wezen. In de Poort is, ter regter zyde, een vertrekje voor den *Claviger* of Poortier, waarin eenige kasjes zyn, tot berging voor de ſchoolieren: en ter linker zyde, de ingang naar de tweede *Claſſe* of School. De gantſche Latynſche School is, naamlyk, in zes byzondere *Claſſen* of Schoolen verdeeld, voor welken, eertyds, agt vertrekken geſchikt waren; doch nu niet meer dan zes vertrekken gebruikt worden. De Poort doorgegaan zynde, komt men op eene lugtige binnenplaats, met boomen bezet; op welke, de in- en opgangen zyn naar de overige Schoolen. Regts af, is de ingang naar de *eerſte* School, de grootſte van de zes. Tegen over de Poort, treedt men in de *vierde*, waarby de opgang is naar de *vyfde* en *derde* School, die, voor elkanderen, langs den zuidelyken gevel van 't gebouw, in, en op den hoek van 't Kloſter geplaatſt zyn. De *derde* School komt regt boven de eerſte, en de *zesde*, die, aan de noordzyde van 't gebouw en den kant van des Rectors wooning, geplaatſt is, regt boven de tweede. De wooning van den Rector ſtaat nevens de School ten noorden, en heeft verſcheiden' goede beneden- en bovenvertrekken, en onder deezen eene bekwaame Eetzaal, en een ander vertrek, daar geſtookt wordt, ten dienſte der Schoolieren, die by den Rector inwoonen, en voor ieder van welken, boven, een afgezonderd vertrek geſchikt is: voorts, een' ruimen kooken, twee kelders en andere gemakken. In eene der twee zydkamers, die net behangen is, ziet men, voor een' Engelſchen ſchoorſteen, een fraai ſchilderſtuk, verbeeldende Venus, met de drie bevalligheden by zig, en met den jongen Achilles in haar' ſchoot, voor wien, wapens, in de ſmidſe van Vulkaan, geſmeed worden. Boven de Eetzaal en de naaſte vertrekken, is een groote zaal, die ten wedereinde een' Engelſchen ſchoorſteen heeft, en van eene zydplaats, in 't noorden, licht ſchept. De ſchoolieren worden hier, tweemaal 's jaars, beproefd, in 't byzyn van de Scholarchen en den Viſitator, die, in 't ooſteinde van 't vertrek, op groote armſtoelen, aan eene langwerpig vierkante tafel, plaats neemen. De Rector zit benevens hen: en de ſchoolieren zyn, tegen over hen, op ſchuin agter elkanderen oploopende banken, gezeten.

Onderwys, in de zes byzondere

Het onderwys en de beſtiering der Leerlingen is, tegenwoordig, toevertrouwd aan een' *Rector*, een' *Conrector* en vier *Præceptoren*, of Leermeeſters. In de eerſte Schoole of Claſſe (3), onderwyſt de Præceptor alleenlyk de eerſte beginſels der Latynſche Taale: in alle de overigen, wordt die Taal, in meerder volkomenheid, en ook de gronden der Griekſche Taale, door de drie andere Præceptoren, en voor al, door den Conrector, op de vyfde, en door den Rector, op de zesde Schoole, onderweezen. De Schoolen beginnen, des zomers, dat is, van Paaſchen tot Kermis, des morgens, ten agt, en des winters, of van Kermis tot Paaſchen, ten half negen, doch van den eerſten December tot den laatſten January, ten negen; en des nademiddags, altoos, ten twee uuren. Des zomers, eindigt de ſchool, 's morgens, een quartier voor elf, 's winters, ten elf; doch in December en January, een quartier na elf uuren. 's Nademiddags, gaat de ſchool, winter en zomer, ten half vyf; doch van half November tot half February, ten vier uuren uit. Maar de ſchool van den Rector of zesde School begint, altoos, behalven in December en January, een half uur laater, en eindigt, 's nademiddags, een half uur eerder, dan de andere Schoolen: en 's morgens, altoos, ten half elf. Wyders, geeft elke Præceptor, in zyne Schoole, alle dagen, behalve 's Woensdags en 's Saturdags, 's morgens na ſchooltyd, drie vierdendeel uur lang, *privaate* of byzondere leſſen. De Schoolieren hebben vyf gewoonlyke Vacantien, in 't jaar, de Paaſch-, Pinkſter-, Groote, Kermis- en Kerſttyds-Vacantie. De groote Vacantie duurt ruim drie, en voor de School van den Rector, ruim vier: de vier overigen ruim twee weeken. 's Woensdags en 's Saturdags, wordt 'er, 's nademiddags, geene ſchool gehouden. Ook krygen de ſchoolieren, 's middags voor den bededag; op de zes dagen in 't jaar, als de Proefvoorſchriften [*Themata examinalia*], 's morgens, geſteld zyn, en als 'er een Præceptor tot hooger Claſſis bevorderd is, een' halven; en alle drie maanden, na dat het *Minerval* of Schoolgeld ontvangen is; ook, by de jaarlykſche verandering der Regeeringe; by het invoeren van eenen nieuwen Profeſſor en by het doen eener buitengewoone Redevoeringe, in de Doorlugtige Schoole; by het aankomen van eenen nieuwen Rector, Conrector of Præceptor; op verhuisdagen, en op dagen, als 'er openbaare lyfſtraf geſchiedt, doorgaands, een gehee-

Latynsche School. Classen der Latynsche Schoole. Schooltyd. Vacantien.

(3) Men verſtaat, in 't Nederduitſch, door de eerſte, de laagſte, en door de zesde, de hoogſte School: doch als men den rang der Schoolen, in 't Latyn, onderſcheidt, is men gewoon, door *prima Claſſis* of de eerſte School, de hoogſte, en door *Claſſis ſexta*, of de zesde School, de laagſte School te betekenen.

LATYNSCHE SCHOOL.

heelen dag Vacantie. 't Staat, daarenboven, aan den Rector, nu en dan, een' enkelen halven dag Vacantie te geeven.

Schoolboeken.

De boeken, die, tot het leeren en oefenen der Latynſche en Griekſche taalen, en der beginſelen van de Redeneer- en Digtkunde, in de Schoolen, gebruikt worden, moeten, vooraf, door de Scholarchen, goedgekeurd, en door den Rector getekend zyn (*u*). Het dagelykſch onderwys, in de byzondere Schoolen, geſchiedt, naar zekere orde, daarop, door Burgemeeſteren, op 't voordraagen der Scholarchen, beraamd; in welke, nogtans, nu en dan, wel eenige kleine verandering gemaakt wordt. De Leerlingen der *eerſte* Schoole zyn in vier rangen [*Ordines*] onderſcheiden. De oefeningen der twee eerſte rangen zyn genoegzaam dezelfden, met dit onderſcheid nogtans, dat de leſſen van den eerſten rang ligter en korter zyn, dan die van den tweeden. En terwyl de Leerlingen van den eerſten rang hunne leſſen opzeggen; oefenen die der drie andere rangen zig, om korte Nederduitſche Voorſchriften [*Themata*] te ſtellen in 't Latyn, of Woordvergelykingen [*Comparationes*] en buigingen der naam- en werkwoorden [*Declinationes & Conjugationes*] in 't net te ſchryven. In den derden en vierden rang, worden de Leerlingen, in de eerſte beginſels der Latynſche taale, en in het buigen der naamen werkwoorden onderweezen. Ook leeren zy eenige naam- en werkwoorden van buiten, en oefenen zig in 't vertaalen der *Samenſpraaken van* CORDERIUS. In de *tweede* Schoole, wordt de afleiding en ſchikking der woorden [*Etymologia & Syntaxis*] van VOSSIUS onderweezen, en de Jeugd geoefend, in 't ſchryven van Griekſche letters, en in 't leezen van Griekſche woorden. De Nieuwelingen [*Novitii*], of zulken, die nog geen half jaar, op eene en dezelfde Schoole, geweeſt zyn, krygen, in de tweede Schoole, gemakkelyker leſſen, dan zulken, die 'er meer dan een half jaar gegaan hebben, en daarom Ouden [*Veterani*] genaamd worden. Zy oefenen zig beide, in de *Samenſpraaken van* CORDERIUS; de *uitgelezen Brieven van* CICERO en de *Koppeldigten van* CATO. In de *derde* ſchoole, worden de Klaagdigten [*Triſtia*] van OVIDIUS verklaard; PHAEDRUS en NEPOS vertaald; de uitgelezen Brieven van CICERO in eene natuurlyke orde gezet, en een begin gemaakt van het buigen der Griekſche naam- en werkwoorden. Ook worden hier de regels op de maat der woorden [*Proſodia*] van buiten geleerd, en de gronden der Latynſche en Griekſche taalen, in meerder volkomenheid, onderweezen. In de *vierde* Schoole, worden de Leerlingen, verder, in 't Griekſch, zo wel als in 't Latyn, geoefend. De Herſcheppingen [*Metomorphoſes*] van OVIDIUS, CICEROS gemeenzaame Brieven, JUSTINUS, de Blyſpelen van TERENTIUS en de Fabelen van EZOPUS worden beoefend en overgezet. Ook begint men hier het onderwys in de Redeneerkunde [*Rhetorica*] en Digtkunde: en men doet 'er 't NIEUWE TESTAMENT in 't *Griekſch* verklaaren. In de *vyfde* of Conrectors Schoole, wordt de Jeugd verder in 't Griekſch geoefend. Het NIEUWE TESTAMENT en een gedeelte van LUCIANUS worden verklaard en overgezet. Voorts, wordt de Redeneerkunde onderweezen: en de Leerlingen oefenen zig in eenige *uitgelezen Redevoeringen* en in de *Verhandeling over de Vriendſchap* van CICERO; in de *Blyſpelen van* TERENTIUS en in de *Herderszangen van* VIRGILIUS. In de *zesde* of Rectors Schoole, wordt het Griekſch en de Redeneeerkunde verder beoefend. Ook worden hier de Leerlingen onderweezen in het doen van openbaare Redevoeringen, en geoefend in 't opſtellen van Brieven, en van korte Aanſpraaken, *Chreiae* genaamd. De *Lierdigten van* HORATIUS, of eenige *Fabelen van* PHAEDRUS, of iet anders, welk de Rector opgeeft, worden, in de maat van Treurdigten [*Elegiae*], overgebragt. Ook worden 'er de *Tydrekening* en *Aardryksbeſchryving* der Ouden onderweezen. Wyders, verklaart men 'er de *Eneis* van VIRGILIUS, de *Lierdigten van* HORATIUS, de *uitgelezen Redevoeringen van* CICERO, FLORUS, het NIEUWE TESTAMENT *in 't Griekſch*, en den Griekſchen Schryver, ANTONINUS LIBERALIS; geevende den Rector, over deeze Schryvers, Hiſtoriſche en taalkundige aanmerkingen op, *Dictata* genaamd. In alle de ſchoolen, wordt, des Saturdags, de Heidelbergſche Catechismus opgezeid: en zy worden, dagelyks, met een gebed, aangevangen en geeindigd. De Leerlingen moeten, niet ſlegts, op de ſchoolen, maar ook aan hunne huizen, aan de opgegeven Leſſen werken, zo in 't ſamenſtellen en overzetten, als in 't van buiten leeren.

LATYNSCHE SCHOOL.

Examina en Promotie der Leerlingen.

De naarſtigſte Leerlingen gaan, met het half jaar, over naar eene hooger Schoole. De anderen, met het jaar, of langer tyd. Allen worden zy, tweemaal 's jaars, op Maandag en Dingsdag voor Paaſchen, en op Maandag en Dingsdag voor Amſterdamſche Kermis, ten overſtaan van de Scholarchen en den Viſitator, door de Præceptoren, onderzogt. In de laatſte vier weeken van ieder half jaar, geeft de Rector, in elke Claſſe of Schoole, een,

(*u*) Handv. *bl.* 947.

Latynsche Schoole.

een, en, eenigen tyd te vooren, de Præceptor twee Proefontwerpen [*Themata examinalia*] ter vertaalinge op. De Præceptoren maaken eene lyst van de naamen, geboorteplaats en ouderdom der Leerlingen, en van de fauten, die elk, geduurende een half jaar, in zyne *Themata*, begaan heeft: op welke lyst, ook gebragt worden de fauten in de *Themata examinalia* der Præceptoren: maakende de fauten in die van den Rector eene beslissing, over den rang van twee Leerlingen, die evenveel fauten gemaakt hebben in de *Themata* der Præceptoren. De lyst, van welke wy spreeken, houdt ook in, hoe veele reizen ieder Leerling afwezig is geweest. Voorts, vervat zy de *Pensa Lectionum*, zynde eene aanwyzing van 't gene, in 't verloopen half jaar, uit de Schryvers, verhandeld is. Eindelyk, houdt zy, by onderscheiding, de naamen in van drie of vier der zedigste, naarstigste en in 't Griekseh meest gevorderde Leerlingen. Zulke lysten worden, aan de Scholarchen, den Visitator en den Rector, ter hand gesteld. De Scholarchen kiezen een stuk uit de *Pensa Lectionum*, waarover de Leerlingen, door hunne Præceptoren, die voor eene Lessenaar, ter regter zyde der Scholarchen, staan, ondervraagd worden. 's Vrydags na de ondervraaging, 's morgens ten negen uuren, geschiedt de *Promotie* of bevordering der Leerlingen, in 't Choor der nieuwe Kerke, 't zy tot hooger Classe, of naar de Doorlugtige of Hooge Schoole. Ten zelfden tyde, worden ook, aan de bekwaamsten, pryzen uitgedeeld. Aan de beste schryvers plagten zilveren schryfpennen, en aan de bekwaamste Leerlingen, boeken van meerder of minder waarde, vereerd te worden: doch tegenwoordig krygenze allen alleenlyk boeken tot pryzen. De Scholarchen, de Visitator en Rector woonen deeze plegtigheid ook by. De Conrector en Præceptoren, insgelyks. De Rector opent, veeltyds, de Vergadering met eene Redevoering, hoewel hy hiertoe niet gehouden is. Twee of drie, en enkele reizen ook vier van de bekwaamste schoolieren, die ten minsten een jaar op des Rectors Schoole geweest zyn, en de minste fauten begaan hebben, doen dan ook Redevoeringen, die, door den Rector, zyn opgesteld, en, gedrukt, in 't Choor, aan de Scholarchen, de Regenten, de Professoren, den Visitator, den Rector, den Conrector, en de verdere Præceptoren, plagten uitgedeeld te worden: doch deeze gewoonte is, onlangs afgeschaft. De Redevoeringen worden thans niet meer gedrukt.

Rector.

De Rector, die, zo wel als de Conrector en de andere Præceptoren, op het voordraagen der Scholarchen, door Burgemeesteren, wordt aangesteld, neemt nieuwe schoolieren aan, en tekent derzelver naamen op, in een *Album* of Register; zorgdraagende, dat zulken, die reeds elders in de Latynsche taale onderweezen zyn, in een hooger of laager Classe, naar hunne bekwaamheid, geplaatst worden. Hy is verpligt, om de twee of drie weeken, de andere schoolen te bezoeken, en kennis te neemen van het gedrag en de vorderingen der Leerlingen, te gelyk toeziende, dat de Præceptoren hunnen pligt waarneemen naar behooren; en de geschillen, die onder dezelven ontstaan mogten, ten beste mogelyk, tragtende by te leggen. 's Woensdags en 's Saturdags, doet hy een boek, door alle de Classen, brengen, waarin de Præceptoren de naamen der afwezende Leerlingen optekenen. Ook geeft hy agt op het behoorlyk sluiten der Schoolpoorte door den *Claviger* of Poortier, door wien, hy ook de liedzangers, fruitverkoopers en diergelyken van voor de Schoole weert. Latynsche Schoole.

De *Conrector* en de andere *Præceptoren*, die aan den Rector ondergeschikt zyn, mogen geen byzonder onderwys aan hunne huizen geeven, dan aan Leerlingen van hunne Schoole. Zy moeten opregte aantekening houden van de fauten, in de schoolsche Ontwerpen [*Themata Scholastica*] begaan: en die voorschriften bewaaren, omze, des noods, te konnen te berde brengen. Zo een Præceptor, door ziekte of gewigtig belet, verhinderd wordt, zyne post waar te neemen, moet hy daarvan kennis geeven aan den Rector, die dezelve, door de andere Præceptoren, laat vervullen. Indien de Rector zelf, meer dan drie dagen, belet is, worden deszelfs Leerlingen onderweezen, door den Conrector, die zyne eigene nieuwelingen [*Novitii*] aan den Præceptor der vierde Schoole overdoet. By afwezendheid van den Conrector, wordt deszelfs School waargenomen, door den Præceptor der vierde Schoole, die zyne nieuwelingen aan dien der derde Schoole overdoet. Zo de Præceptor der vierde Schoole afwezig is, worden zyne oude schoolieren [*Veterani*], door den Conrector, en zyne nieuwelingen, door den Præceptor der derde Schoole, onderweezen. By afwezendheid van deezen, worden zyne oude schoolieren aan den Præceptor der vierde, en zyne nieuwelingen aan dien der tweede Schoole overgedaan. En zo deeze laatste afwezig is, onderwyst de Præceptor der derde Schoole zyne oude schoolieren, en die der eerste Schoole zyne nieuwelingen. Den Præceptor der eerste Schoole afwezig zynde, wordt deszelfs School, door den Præceptor der tweede Schoole, waargenomen, die zyne eigene oude schoolieren aan den Præceptor der der- Conrector en verdere Præceptoren.

LATYNSCHE SCHOOL.

de Schoole overdoet. De Præceptoren mogen geene verandering maaken in de Schryvers, die, in elke Schoole, gebruikt worden, dan met goedvinden van den Viſitator en den Rector. Zy mogen ook niet, na den beſtemden tyd, in hunne Schoolen komen, noch, voor 't einde van den ſchooltyd, uit dezelven vertrekken, dan des noods, en met kenniſſe van den Rector.

Claviger of Poortier.

De *Claviger* of Poortier haalt de ſleutels der ſchoolpoorte van 't huis des Rectors; opent de venſters der ſchoolen en de ſchoolpoort; luidt de ſchoolklok, en ſluit de Poort, zo dra des Rectors Leerlingen op de Schoole zyn. Voorts, moet hy op de Poort blyven paſſen, zo lang de Præceptoren op de Schoolen zyn: en na dat de laatſte ſchoolieren zyn uitgegaan, alles wederom ſluiten, en de ſleutels by den Rector brengen. Hy is verpligt, de Schoolen, de Schoolplaats, en de ſtraat voor de Schoole te veegen; 's winters, de kagchels te ſtooken, en de ſtooven van den Rector, Conrector en andere Præceptoren van vuur te voorzien. Wyders, moet hy de Scholarchen, in derzelver gewoone en buitengewoone Vergaderingen, opwagten; de nodigingen tot de Promotie [*Programmata*] aan de huizen der Burgemeeſteren, Schepenen en Raaden en derzelver Secretariſſen; aan de Profeſſoren; aan de Nederduitſche, Walſche en Engelſche Gereformeerde Predikanten, en aan zulken, die hem verder worden opgegeven, rondbrengen; en de Pryzen, in 't Choor der nieuwe Kerke, en op de tafel der Heeren Scholarchen bezorgen. Eindelyk, is hy verpligt, in alle Schoolzaaken, den Rector, Conrector en anderen Præceptoren ten dienſte te ſtaan.

CURATOREN en SCHOLARCHEN.

De Doorlugtige en Latynſche Schoolen deezer Stad ſtaan onder 't hooge opzigt van drie Leden der Regeeringe, gemeenlyk Burgemeeſteren, die, met betrekking tot de Doorlugtige Schoole, den titel van CURATOREN; en, met betrekking tot de Latynſche Schoole, den titel van SCHOLARCHEN voeren. De drie eerſte Scholarchen, zynde een Burgemeeſter en twee Raaden, zyn, zo ik my niet bedriege, in 't jaar 1594, aangeſteld (*v*). Zy droegen toen den naam van *Opzienders*, die egter, wel haaſt, in dien van *Scholarchen*, veranderd werdt (*w*). De Curatoren en Scholarchen ſlaan, gemeenlyk, bekwaame Perſoonen, tot Profeſſoren, Rectoren en Præceptoren, voor aan Burgemeesteren, door welken, dezelven worden aangeſteld. Ook neemen Burgemeeſteren, gemeenlyk, hunnen raad in, op alle zaaken, de Doorlugtige en Latynſche Schoolen betreffende. Wyders, is 'er ook een VISITATOR of Bezoeker der Latynſche Schoole aangeſteld, die, eens of tweemaal des jaars, op den toeſtand der Schoole, en de vordering der Leerlingen, onderzoek doet. En deeze poſt wordt, of door eenen Profeſſor der Doorlugtige Schoole, gelyk tegenwoordig, door den Profeſſor PIETER BURMAN, of door eenen Predikant der Gereformeerde Kerke, bekleed. Voormaals, plagten 'er twee Viſitatoren te gelyk te zyn. Doch, ſedert veele jaaren, is 'er niet meer dan een.

STADS SCHOOLEN. VISITATOR.

(*v*) Reſol. Vroedſch. N. $\frac{8}{5}$ 22 *Juny* 1594. *f.* 8 *verſo*.
(*w*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 14 *Dec.* 1611. *f.* 42.

III.

STADS-SCHOOLEN.

Gelegenheid tot de opregting van eenige Stads Schoolen.

Toen, in de Schoolen der twee Kerſpelkerken, van ouds, ook leezen, ſchryven en rekenen onderweezen werdt, 't welk, langſt, aan de oude zyde, ſchynt ſtand gehouden te hebben, plagten de kinderen van behoeftige ingezetenen, ook aldaar, ter Schoole beſteed te worden; 't zy dat dit geſchiedde, door de Huiszittenmeeſteren, of door milddaadige burgers, die 't onderwys der behoeftige Jeugd bekoſtigden. Op het laatſte, heeft BREDERODE het oog, in den *Spaanſchen Brabander*, als hy (*Act.* III.) een armelyk Amſterdamſch wyf van eene haarer barmhertige gebuuren doet zeggen:

—— —— ſe het myn kyeren gnapjes ekliedt en eriet,
En ſy ſtuurtſe int groot ſchool, 't is van ſen leven niet eſchiet.

Doch na dat de Hoofd- of groote School, alleenlyk, tot het onderwyzen der Latynſche en Griekſche taalen, geſchikt werdt, was 'er weinige gelegenheid, voor behoeftige kinderen, welker ouders nog leefden, om, in de noodige weetenſchappen van het burgerlyk leeven, leezen en ſchryven, koſteloos, onderweezen te worden. Men ondervondt hiervan, door den tyd, zo veel nadeels, in deeze volkryke Stad, dat men, eindelyk, op 't voorbeeld van andere Steden van Holland, in 't jaar 1741, ernſtelyk, begon te raadpleegen op de opregting van eenige Stads Schoolen (*x*). 't Leedt eenige jaaren, eer het ontwerp, op dit gewigtig ſtuk gemaakt, onderzogt en beſchaafd was, naar behooren. Eindelyk, werdt het, in Juny des jaars 1745, by de Vroedſchap, goedgekeurd (*y*). Men begon, met de opregting van drie Schoolen, die, onder beſtier van Gemagtigden uit den Kerkenraad en van Regenten der twee Huiszitten-Huizen,

Derzelver getal.

(*x*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* MM. 28 *April* 1741. *bl.* 215.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* NN. 10 *Juny* 1745. *bl.* 162.

Stads Schoolen.

zen, ſtaan zouden. Doch, in deeze ſamengevoegde beſtiering, ontdekten zig, al ras, eenige zwaarigheden (z): 't welk gelegenheid gaf, dat Burgemeeſteren de beſtiering der drie opgeregte Schoolen lieten alleen aan de Gemagtigden uit den Kerkenraad, zynde een Predikant, een Ouderling en een Diaken over ieder Schoole, van welken, de Ouderlingen en Diakenen, al zynze ſchoon buiten dienſt, gemeenlyk, in dit bewind blyven. Doch van de vyf andere Schoolen, die, ſedert, van tyd tot tyd, opgeregt zyn, ſtaan 'er twee onder de beſtiering der Regenten van het Oude-zyds-Huiszittenhuis, en drie onder die der Regenten van het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. De Regenten van de twee Godshuizen en de Gemagtigden uit den Kerkenraad zyn egter verpligt, verſlag van den toeſtand der Schoolen te doen aan, en, op de verbetering derzelven, te raadpleegen met vier Commissarissen *over de* Schoolen uit de Vroedſchap, die, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld, en, gemeenlyk, voor hun leeven, dienen.

Gelegenheid.

De drie Schoolen, die, onder 't opzigt van Gemagtigden uit den Kerkenraad, gelaaten zyn, en waarin, inzonderheid, geplaatſt worden kinderen van geringe, of meer of min behoeftige ouders, die egter geen' onderſtand genieten, ſtaan, op de Roozengraft, aan de noordzyde, tuſſchen de eerſte en tweede dwarsſtraat; in de Barndeſteeg, aan de noordzyde, en op Raapenburg, by de Peperſtraat. De twee Schoolen, die, door de Regenten van het Huiszittenhuis aan de oude zyde, beſtierd, en in welken ook enkele Joodſche kinderen toegelaaten worden, ſtaan op den Zwaanenburgwal, aan de weſtzyde, en op Wittenburg; en de drie Schoolen, die, onder 't beſtier der Regenten van het Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis, geſteld zyn, ſtaan op de Lynbaansgraft, benoorden de Karthuizersſtraat; op de Prinſengraft, by de Laurier-graft, en op de Lynbaansgraft, beooſten het Leidſche Plein. In de vyf laatſtgemelde Schoolen, worden genoegzaam alleen kinderen ontvangen, welker ouders onderſtand genieten van de Huiszitten-huizen; hoewel 't ook niet ontbreekt aan luiden, die, ſchoon geen' onderſtand van de Huiszitten genietende, verzoeken, dat hunne kinderen, op de Stads Schoolen, buiten hunne koſten, mogen onderweezen worden: aan welke verzoeken, zo op de Huiszitten-, als op de Kerkelyke Schoolen, gemeenlyk, voldaan wordt. Doch niemant wordt op de Schoolen ontvangen, dan op ſchriftelyken laſt der Regenten en Beſtierders.

(z) Reſol. Vroedſch. *Lt.* PP. 8 *January* 1751, *bl.* 322.

Op ieder Schoole, is een *Schoolmeeſter* en *Schoolmeeſteres*, zynde egteluiden, die, boven vrye-wooning, vuur en licht, eene bekwaame jaarlykſche wedde genieten. Op ſommige Schoolen, is ook een Ondermeeſter. Zy moeten allen Ledemaaten der Gereformeerde Kerke zyn, en worden, door de Regenten en Beſtierders, onder goedkeuring der Heeren Commiſſariſſen, aangeſteld. Zy onderwyzen de kinderen, in 't ſpellen en leezen. De Meeſter en Ondermeeſter in 't byzonder leeren hen, daarenboven, ſchryven en rekenen, en de Meeſteres onderwyſt de Meisjes, in't breijen, of eenig ander nuttig handwerk. Voorts, worden de kinderen, van tyd tot tyd, door hen, vermaand, tot een zedig, geſchikt en beleefd gedrag, en onderweezen, in de beginſels van den Chriſtelyken Godsdienſt: waartoe de Woensdag namiddag, en de Saturdag voormiddag geſchikt is. Men leert hen, in 't byzonder, 't Gebed des Heeren, de twaalf Artikelen des Geloofs, de tien Geboden, de Morgen- en Avond-Gebeden en de gebeden voor en na de maaltyd; het kort begrip van den Chriſtelyken Godsdienſt, welk agter de Nederduitſche Gereformeerde Pſalmboeken gedrukt is; eenige voornaame Schriftuurplaatſen, en eindelyk den Heidelbergſchen Catechismus, over welken, zy ook, door den Meeſter, *gecatechiſeerd* of ondervraagd worden, die hen, daarenboven, ook in 't zingen der Pſalmen onderwyſt en voorgaat.

Stads Schoolen. Onderwys, op dezelve.

De Schooltyd, die, voormiddag, 's zomers van agt tot half twaalf, en 's winters, van negen tot twaalf; namiddag, 's zomers, van twee tot vyf, en 's winters, van twee tot half vyf, en van den eerſten October tot den een en dertigſten Maart, 's avonds, van zes tot agt uuren, duurt; wordt, met een Pſalm en met een Gebed, welk, door eenen der bekwaamſte Leerlingen, geſchiedt, aangevangen en beſlooten: wordende, na ieder voorgebed, een gedeelte der H. Schrift, 's voormiddags, uit de Hiſtorieſche boeken des Ouden Teſtaments, en, 's namiddags, uit de Evangelien en Handelingen in het Nieuwe Teſtament, voorgelezen. Doch de Avondſchool wordt, alleenlyk met het Gebed des Heeren, aangevangen, en met het gewoone Avondgebed beſlooten. In dezelve, worden Jongens en Meisjes van twaalf tot zestien of agttien jaaren toegelaaten, en aan ſommige Jongens, die daartoe byzondere bekwaamheid en geneigdheid toonen, ook onderwys gegeven in de beginſels der Wis- en Zeevaartkunde. Op de Stads Schoolen, mogen geene andere boeken gebruikt worden, dan die, door de Regenten en Beſtierders, zyn goedgekeurd. De ſchoolieren krygen geene Vacantien, dan op Nieuwjaarsdag,

Schooltyd en Vacantien.

STADS SCHOOLEN.

dag, Hemelvaartsdag, Bededag en Zondag. Op Kerfttyd, Paafchen, Pinkfteren en Kermis, moeten de Meefters vooraf aan de Beftierders vraagen, hoe lang de Vacantie duuren mag, die, gewoonlyk, op eene geheele week, gefteld wordt.

Pryzen.

Tweemaal 's jaars, in Juny en in December, worden, door de Regenten en Beftierders, aan de bekwaamfte Leerlingen, zes Prysjes uitgedeeld, drie aan de Jongens, en drie aan de Meisjes; elk drietal beftaande, in een Bybel, een Nieuw-Teftament en een Pfalmboek. Aan kinderen van Lutherfche ouders, wordt een Bybel, of Nieuw-Teftament van de Lutherfche Overzetting, of een Lutherfch gezangboek gegeven. Somtyds, heeft men ook wel een klein Hiftoriefch Werkje, tot een prysje, uitgedeeld: immers, ik weet, dat myn kort begrip der *Vaderlandfche Hiftorie*, in de Oude-zyds-Huiszitten-Schoolen, tot een vierde prysje gegeven wordt. Aan de Nieuwe zyde, wordt het zelfde Werkje, ook aan Jongens, die ter Zee vaaren, gegeven. Ook geeft men, in de Huiszitten-Schoolen, tot belooning van de naarftigheid der Leerlingen en tot onderfteuning der behoeftigften, een nieuw hemd, een paar kouffen, die, in de Schoolen, gebreid zyn, of een paar fchoenen. De Schoolmeefters houden nette aantekening van de vordering en 't agterblyven der Leerlingen, en doen 'er verflag van, zo wel opde weekelykfche Comptoirdagen, in de Huiszittenhuizen, als wanneer de Regenten de Schoolen komen bezoeken: 't welk ten minften eens om de drie maanden gefchiedt. By zulk eene gelegenheid, worden niet alleen de traage en agterblyvende Leerlingen, ernftelyk, beftraft; maar de bediening van zulke Ouders, die van de Huiszitten genieten, wordt ingehouden, zo zy hunne kinderen, die op geen handwerk of op 't Zydewindhuis gaan, niet ter Schoole zenden, of zo zy, na herhaalde vermaaningen, geene zorg draagen, dat dezelven daar, fchikkelyk, en zuiver van ongedierte verfchynen. Zo de Leerlingen, naar 't oordeel der Regenten en Beftierders, ver genoeg gevorderd zyn, wordt hun, op verzoek hunner ouderen, of van zulken, die 't opzigt over hen hebben, een fchriftelyk affcheid gegeven: 't welk hun, nevens eene ernftige vermaaning tot een' eerlyken en Godsdienftigen wandel, terhandgefteld wordt.

Jaarlykfche Collecte ten behoeve der Schoolen.

De agt Stads Schoolen worden onderhouden, uit eene Collecte by de huizen; die, eens 'sjaars, in de byzondere wyken, gedaan wordt; na dat de tyd, daartoe gefteld, vooraf, in alle de Kerken, en zelfs, op verzoek der Parnaffim, in de Synagogen der Jooden, is afgekondigd. De Collecte gefchiedt, in elke wyk, door een' Wykmeefter en een Collectant met de fchaale, die 't ontvangen geld op de Thefaurie brengen (*a*). De Regenten der Huiszittenhuizen en de Beftierders der drie Kerkenraadsfchoolen doen, van hunne uitgaave, tot onderhoud der Schoolen, jaarlyks, verantwoording aan de Heeren Commiffariffen uit de Vroedfchap. De Thefaurie betaalt de huuren der Huizen, in welken, de Schoolen gehouden worden, benevens de wedden der Schoolmeefteren, en doet het verfchot, welk, daarenboven, gedaan wordt, goed aan de Regenten der Huiszitten-Huizen, en aan de Beftierders, van wege den Kerkenraad. Voor elke Schoole, ftaat eene armbos, die, om de drie maanden, geopend wordt, wordende 't gene 'er in vergaderd is befteed aan de kleine gefchenken, tot aanmoediging der naarftige Leerlingen. Men trekt, in deeze Stad, federt eenige jaaren, zo veele nuttigheid van de Schoolen, die, eigenaartiglyk, ftrekken, om eene gefchiktheid en kundigheid te wege te brengen onder de fchamele ingezetenen, waarvan zy, voorheen, byna geheellyk, verfteken waren, dat het niet onwaarfchynlyk is, dat derzelver getal eer toeneemen, dan verminderen zal. Immers, de School op Wittenburg is reeds zo vol, dat men, niet dan bezwaarlyk, aan' ieder Leerling, genoegzaam onderwys geeven kan.

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

IV.

COLLEGIUM MEDICUM, *of* GENOOTSCHAP *der* GENEESMEESTEREN.

Gelegenheid tot de oprigting van het *Collegium Medicum*, of Genootschap der Geneesmeesteren.

Van ouds, plagten, hier ter Stede, allen, die de Geneeskonft oefenden, en hielpen oefenen, en die men, in twee foorten, *Doctoren in de Medicynen* of Geneesmeefters, en *Apothekers* of Kruidmengers, gewoon is te onderfcheiden, te behooren tot het Kraamers-Gilde. De *Chirurgyns* of Heelmeefters behoorden, tot in het midden der zeftiende eeuwe, onder het Gilde der Trip- of Klompenmaakers, waarvan zy, in of omtrent het jaar 1552, gefcheiden werden, om een Gilde op zig zelven uit te maaken (*b*). Doch de Doctoren en Apothekers bleeven, tot in de volgende eeuwe, nog met het Kraamers-Gilde vereenigd, zonder aan eenige Stedelyke Wetten of Reglementen verbonden te zyn, behalven aan eenige weinige Keuren (*c*), die, in de zeftiende eeuwe, gemaakt waren; en waarby de oefening der Geneeskonft verbooden werdt, aan alle zulken, die niet, op eenige vermaarde Hooge Schoole, be-

(*a*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 172 *verſo.*
(*b*) Handv. *bl.* 956. [775.]
(*c*) Keurb. D. *f.* 51. E. *f.* 157.

Colle-gium Me-dicum of Genoot-schap der Genees-meeste-ren.

bevorderd waren. Ook moeſten deezen, voor-af, van hunne bevordering blyk geeven aan eenige Doctoren, hier ter Stede woonagtig, en daartoe, by 't Geregt, genoemd. Aan de Apothekers was, onder anderen, gelaſt, zig, in het ſtoffeeren hunner Winkelen, en in het bereiden der Geneesmiddelen, te ſchikken naar het *Dispenſatorium* of Winkelboek van den Prooſt *Nicolaas*. Doch 't verzuim hiervan gaf gelegenheid tot veele misbruiken, om welken te weeren, eerlang, het Genootſchap der Geneesmeeſteren werdt opgeregt. Doctor *Nicolaas Tulp*, die, naderhand, meermaalen, de Burgemeeſterlyke waardigheid deezer Stede bekleed heeft, op den agttienden April des jaars 1635, veele voornaame Doctoren in de Medicynen, ten zynen huize, vergaſtende, ſloeg hun voor, of 't niet geraaden zou zyn, een nieuw Winkelboek op te ſtellen, waarnaar, alle de Apothekers zig zouden hebben te gedraagen. Zyn voorſlag vondt ingang. Men benoemde zeven Doctoren, aan 't hoofd van welken, Doctor Tulp was, om een Winkelboek te ontwerpen. 't Geſchiedde. 't Ontwerp werdt aan drie Apothekers getoond, en, door dezelven, en, eindelyk, door alle de Doctoren, goedgekeurd; waarna het, door 't Geregt, by raade der Vroedſchap, in de Lente des jaars 1636, hier ter Stede, werdt ingevoerd (*d*). Op den zeſtienden January des volgenden jaars, ſtelde het Geregt twee Doctoren en twee Apothekers aan, om toe te zien, dat het nieuwe *Dispenſatorium*, of Winkelboek, ſtipt gevolgd werdt. Zy kreegen den naam van *Inſpectores* of Toezienders, en hielden, van toen af, hunne Vergaderplaats, in de Nes, boven de kleine Vleeſchhal, eertyds de Kerk van 't S. Margareeten-Klooſter. Het getal der Inſpectores werdt, in 't jaar 1638, met een', en, in laater' tyd, met nog een' Doctor, vermeerderd. Op den vyftienden January des jaars 1638, werden de Apothekers van het Kraamers-Gilde geſcheiden, en tot een byzonder Gilde verklaard (*e*), waarover de *Inſpectores* toezigt hebben, en tot welk, de Doctoren in de Medicynen ook, voortaan, behooren zouden. De Inſpectores werden, op den agttienden September des zelfden jaars, gemagtigd, om het voornoemde *Dispenſatorium*, of Winkelboek der Apothekeren te verbeteren; doch met zo kleine verandering als mogelyk ware, mids zulks niemant verbinden zou, dan na dat de gemaakte veranderingen, door Burgemeeſteren, waren goedgekeurd (*f*). Ik weet niet, of die verbetering toen voortgang hadt; maar het gantſche *Dispenſatorium* is, in 't jaar 1726, op laſt van 't Geregt, vernieuwd; met eenige Scheikunſtige en andere byvoegſels, vermeerderd, en onder den naam van *Pharmacopaea Amſtelodamenſis renovata*, of *Vernieuwde Amſterdamſche Apotheek*, in 't Latyn en in 't Nederduitſch, herdrukt.

(*d*) Handv. *bl.* 950.
(*e*) Handv. *bl.* 951.
(*f*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 194.

Colle-gium Me-dicum of Genoot-schap der Genees-meeste-ren.

De Vergaderplaats der *Inſpectores* of Toezienders van het Genootſchap der Geneesmeeſteren is nog boven de kleine Vleeſchhal. Voor den opgang derwaards, ſtaat een fraaije hardſteenen poort, die, van boven, verſierd is met de borſtbeelden van Esculapius en Hippocrates. Tuſſchen beide, is het wapen der Stad uitgehouwen, en daar onder dat van 't Genootſchap, zynde een Slang, die om eenig geneezend kruid geſlingerd is. 't Schild wordt van eene hand vaſtgehouden. 't Vertrek, daar de Inſpectores vergaderen, pronkt, tegenwoordig, met twee groote ſchilderſtukken, twee volle Collegien van Inſpectores verbeeldende. In het eene, welk, door *Cornelis Trooſt*, in 't jaar 1724, voltrokken is, ziet men de afbeeldſels der Doctoren Hendrik van Bronkhorst, Casparus Commelin en Daniel van Buuren, en die der Apothekeren Jeronimo de Bosch en Martinus Haasbaart. De Gildeknegt, *Jooſt ter Pelkwyk*, is hier by afgebeeld. In het andere ſtuk, welk, in 't jaar 1756, door *Tibout Regters*, geſchilderd is, zyn de Doctoren Joannes Hanedoes, Cornelis Joannes de Famars, Petrus van Leendt en Abraham van Hagen, en de Apothekers Jeronimo de Bosch, dezelfde, die ook, in 't voorgemelde ſtuk, geſchilderd is, en Petrus Thierens afgebeeld. Ter zyde af, is de kleinzoon van den Apotheker de Boſch, en aan de linkerhand, de Dienaar van 't Genootſchap, *Joannes Lafrens*, geſchilderd. Voor den ſchoorſteen, die, met de uitgehouwen wapens van alle de Inſpectores, verſierd is, ziet men 't geſchilderd afbeeldſel van *Hippocrates*, of eenig' ander' aloud' Geneesheer. Onder dit beeld, leeſt men de volgende vier regels van Lambertus Bidloo, die ook Inſpector van 't Geneesmeesters-Genootſchap geweeſt is:

Beſchryving van deszelfs Vergaderplaats.

Ne probitatis honos indignos ornet Agyrtas
Artis Apollineae lauro, palmaeque laborum,
Pharmaca condendi, tutò queis credat Hygeia,
Vindicat Amstelidum *ſua jura decusque* Senatus.

't welk, in zin, hierop uitkomt:

„ Op dat de lof, door eerlyke oefeningen
„ verdiend, niet aan onwaardige landloopers
„ gegeven worde; en op dat men zyne ge-

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

„ zondheid aan bekwaame kruidmengers zou
„ mogen vertrouwen, heeft Amſtels Raad,
„ hier, het regt en den luiſter der Konſt
„ weeten te handhaaven."

Voorts, hangen, in dit vertrek, twee getekende wapenborden der Inſpectores. Naaſt het zelve, is een vertrek, daar, eens ter maand, leſſen in de Vroedkunde gegeven, en nu en dan ook vrouwen-lyken ontleed worden. Voor de plaats, daar de Profeſſor ſtaat, zyn zes halfronde agter elkanderen oploopende ryen ſtaanplaatſen, waar omtrent honderd vrouwen de leſſen konnen aanhooren, en de ontledingen zien. In 't midden van de kamer, hangt eene koperen kaarskroon, die, door de Stad, aan 't Collegie vereerd is. De wand is, wyders, verſierd, met eenige geſchilderde afbeeldſels van ontleedkundigen der voorgaande eeuwe; tegen over welken, men een Collegie van Inſpectores ziet, welk, voormaals, in derzelver Vergaderkamer, plagt te hangen, en, in 't jaar 1683, door *Adriaan Bakker*, geſchilderd is. Het vertoont de Doctoren EGBERTUS VEEN, BONAVENTURA VAN DORTMONT en JOAN VERWOUT, en de Apothekers JOANNES DE VRIEST, en JAKOBUS DANKERTSZ. DE RY. Terregter zyde, in dit ſtuk, ſtaat de zoon van den Apotheker de Vrieſt, en ter linker zyde, de Gildeknegt, *Sieuwert van Duinen*, verbeeld. Nog hangen hier de naamborden der Inſpectores. Beide deeze vertrekken ſcheppen licht van de Boeren-Viſchmarkt. Agter het tweede, volgt de wooning van den Dienaar van 't Collegie, die hier, uit twee goede vertrekken en een kooken, beſtaat, en waartoe, boven, nog eenige vertrekjes behooren. De hoogſte verdieping van 't gebouw, waar 't dak, doorgaands, beſchooten is, plagt, voormaals, door de Rederykers, tot het vertoonen van Tooneelſpelen, gebruikt te worden; doch is nu, door middel van houten beſchotten, in verſcheiden' vertrekjes, verdeeld. In het ooſtelykſte, doen de Apothekers hunne proef. Voormaals, plagt hier ook de Klein-Kraamers Gildekamer te zyn.

Getal, verkiezing en voorregten der INSPECTORES.

DE INSPECTORES van 't COLLEGIUM MEDICUM of Genootſchap der Geneesmeesteren zyn, tegenwoordig, zes in getal, vier Doctoren en twee Apothekers. Zy hadden zig, in den zwaaren peſttyd des jaars 1655, zo loffelyk gekweeten, dat zy, niet ſlegts, uit naame der Wethouderſchap, bedankt, maar ook, met eene plaats in de Kerken, in 't geſtoelte van Commiſſariſſen, vereerd werden. Ook worden zy, van dien tyd af, te gelyk met de Commiſſariſſen, die, door 't Geregt, worden aangeſteld, jaarlyks, op of omtrent den vierden February, gekooren, of in hunnen dienſt beveſtigd. Voorts, zyn zy, van 't jaar 1657 af, jaarlyks, op de maaltyden der Regeeringe, genodigd; tot dat die maaltyden, in 't jaar 1672, werden afgeſchaft. Naderhand, zyn zy, jaarlyks, door Commiſſariſſen van den *Hortus Medicus* of Artſeny-Tuin, ter maaltyd onthaald: 't welk egter ook, door den tyd, in ongebruik geraakt is. In 't jaar 1714, zyn hun, van Stads wege, honderd en vyftig guldens 's jaars, tot eene vriendelyke maaltyd, toegelegd (*g*), welke ſomme, voor 't jaar 1737, toen zy 't eeuwgetyde der opregtinge van hun Genootſchap vierden, verdubbeld werdt.

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

Hun opzigt op Doctoren, Apothekers, Apothekers-Knegts en Vroedvrouwen.

Doctoren in de Medicynen, hier ter Stede de Geneeskonſt willende oefenen, moeten, vooraf, hunnen Promotie-brief en Burger-cedul aan 't Genootſchap, welk, gewoonlyk, buiten de Vacantien, zynde dezelfde als die voor 't Geregt deezer Stad, alle Dingsdagen, van half twaalf tot twee uuren, byeenkomt, vertoonen, om by het zelve erkend, en aangetekend te worden. Zy betaalen agttien guldens, by hunne intekening, en vyf guldens 's jaars, tot onderhoud van den Artſeny-Tuin. De Apothekers mogen ook geen' winkel opzetten, voor dat zy, by 't Genootſchap, onderzogt en goedgekeurd zyn. Dit onderzoek geſchiedt, van half April tot het laatſt van November. Ieder Apotheker betaalt honderd en vyftig guldens by zyne intrede in 't Gilde, en daarenboven honderd guldens, tot onderhoud van den Artſeny-Tuin: voorts, zes guldens 's jaars, vier guldens en tien ſtuivers tot den Artſeny-Tuin, en een gulden tien ſtuivers voor Jaarzangen, aan 't Genootſchap. De Apothekers worden niet tot het doen van de Proef toegelaaten, dan na dat zy, drie jaaren, hier ter Stede, by een erkend Apotheker, gediend, of zes jaaren, buiten de Stad, winkel gedaan hebben. De Apothekers-knegts moeten zig ook by 't Collegie laaten onderzoeken en inſchryven, waarvoor zy dertig ſtuivers betaalen: voorts, moeten zy vier guldens 's jaars opbrengen, tot onderhoud van den Artſeny-Tuin, en, by het doen hunner Knegts proeve, drie guldens aan 't Genootſchap. De Apothekers moeten, ten allen tyde, toelaaten, dat hunne winkels, door de Inſpectores, onderzogt worden. De Joodſche Apothekers zyn aan dezelfde regels gebonden, als de Chriſtenſchen. Doch zy mogen geene geneesmiddelen aan Chriſtenen verkoopen. De Apothekers moeten de Ordonnantien der Doctoren, ten minſte zes jaaren lang, bewaaren. Zy mogen aan niemant *Arſenicum* of Rottekruid verkoopen, op eene boete van tien guldens, in ge-

(*g*) Groot-Memor. N. IX *f.* 158 *verſo.*

Collegium Medicum of Genootschap der Geneesmeesteren.

gevolge de Keure van den een en dertigsten January des jaars 1726. De *Gildeknegt*, of, zo als hy thans genoemd wordt, de *Dienaar van 't Collegium Medicum*, die, door Burgemeesteren, aangesteld wordt, is bevoegd verklaard, tot het bestellen van Apothekersknegts, waarvoor de Meester vier guldens van elken knegt betaalt; doch maar twee guldens, zo hy een knegt aanneemt, die hem niet door den Gildeknegt gebragt is. De Apothekers mogen geene geneesmiddelen laaten t'huis brengen, dan die, met den naam van den lyder, of van den bewooner van 't huis, daar dezelven gebragt worden, getekend zyn (*h*). De Inspectores werden, in 't jaar 1728, gemagtigd, om, met kennis der Overluiden van het Chirurgyns-Gilde, eenige jongelingen naar Parys te zenden, die zig, aldaar, in de Chirurgie, zouden oefenen: en om de onkosten, hiertoe vereischt, te vinden, zouden hun, jaarlyks, duizend guldens, uit de kasse van 't Chirurgyns-Gilde, worden ter hand gesteld, waarvan zy, ter Thesaurie Ordinaris, rekening moesten doen (*i*). Doch het slegt gedrag der meeste jongelingen was oorzaak, dat dit ontwerp, in 't jaar 1730, wederom te niet liep.

De Inspectores zyn, nevens den *Prælector der Chirurgie*, in wiens plaats, nu de *Professor in de Anatomie* of Ontleedkunde gekomen is, sedert het jaar 1668, ook gemagtigd, tot het onderzoek der Vroedvrouwen. Niemant wordt als Vroedvrouw toegelaaten, dan die zig, zes jaaren, onder eene erkende Vroedvrouw, als Leerlinge, geoefend heeft, en by 't Collegie ondervraagd en aangenomen is (*k*). Het Collegie vergadert, op den derden Donderdag in elke maand, veertien dagen na dat de Professor in de Ontleedkunde, voor de Vroedvrouwen, gelezen heeft; niet alleen, om zulken te ondervraagen, die zig, als Vroedvrouwen, aangeeven; maar ook, om alle zaaken en geschillen, de Verloskunde betreffende, die voor het zelve gebragt, of aan het zelve verbleeven zyn, te hooren, en af te doen. Het Collegie is, by verscheiden' Keuren, gemagtigd, om alle boeten zonder onderscheid, by *parate Executie*, in te vorderen. Wat den Professor in de Ontleedkunde, ten opzigte der Vroedvrouwen, te doen staat, zullen wy, wat laager, aantekenen.

Naamlyst der Inspectores.

Wy voegen hierby eene Naamlyst van alle de Inspectores van 't Geneesmeesters-Genootschap:

1637. D^r. Egbertus Bodæus.
1637. D^r. Ægidius Snoek.
1637. D^r. Joannes Antonides van der Linden.
1637. M^r. Rembertus Fontanus.
1637. M^r. Joannes Commersteyn.
1638. D^r. Joannes Hartogveld.
1642. D^r. Arnoldus Tholinx.
1643. D^r. Franciscus de Vicq.
1643. M^r. Nicolaus Fontanus.
1649. D^r. Daniel Arminius.
1651. D^r. Franciscus Sylvius.
1653. D^r. Joannes Deyman.
1655. D^r. Guilhelmus Piso.
1655. M^r. Jan Teunisz Pool.
1656. M^r. Charles de Sivry.
1657. D^r. Joannes Commersteyn.
1659. D^r. Henricus Lons.
1660. M^r. Francois de Penyn.
1665. M^r. Henricus Heemskerk.
1670. D^r. Abrahamus van Voort.
1671. D^r. Egbertus Veen.
1674. M^r. Rudolphus de Lange.
1677. M^r. Joannes de Vriest.
1678. D^r. Bonaventura van Dortmont.
1680. M^r. Petrus Melcherse Veris.
1682. D^r. Joan Verwout.
1682. M^r. Jacobus Dankertsz. de Ry.
1687. M^r. Christoffel Valentyn.
1688. M^r. Lambertus Bidloo.
1702. D^r. Hendrik van Bronkhorst.
1704. D^r. Christoffel Valentyn.
1704. M^r. Jacobus van den Burg.
1711. D^r. Casparus Commelin.
1712. D^r. Gerardus Sermes.
1712. D^r. Joan de Stoppelaar.
1714. M^r. Jeronimo de Bosch.
1721. D^r. Daniël van Buuren.
1722. M^r. Martinus Haasbaart.
1727. M^r. Joannes van de Poll.
1730. D^r. Marcus Anthonius Boyer.
1730. D^r. Guillelmus Röell.
1732. D^r. Samuel Seullyn.
1732. D^r. Jan Hanedoes.
1741. D^r. Theodorus Tronchin.
1748. D^r. Cornelis Joannes de Famars.
1751. M^r. Petrus Thierens.
1753. D^r. Petrus van Leendt.
1754. D^r. Abraham van Hagen.
1764. M^r. Johannes Nicolaas Sievers.
1766. M^r. Dirk Timmer.

(*h*) Handv. *bl.* 950-953. Keurb. T. *f.* 229.
(*i*) Handv. *bl.* 964.
(*k*) Handv. *bl.* 967. Keurb. T. *f.* 190 *verso.*

V.

ANATOMIE, *of* ONTLEED-PLAATS.

Anatomie of Ontleedplaats.

In 't jaar 1550, werdt de *Anatomie* of Ontleding van 't Menschelyk Lighaam, hier ter Stede, reeds openlyk, geoefend, ten dienste der Chirurgyns, die egter toen nog geen afzonderlyk Gilde uitmaakten. Men bediende zig, daartoe, zo sommigen aantekenen

Oudste Ontleedplaatsen, hier ter Stede.

ANATOMIE of ONTLEEDPLAATS.

nen (*l*), van een vertrek in 't S. Urſulen-Kloofter, nu het Spinhuis. Doch na 't gemelde jaar, werdt een boven-vertrek van 't S. Margareeten-Kerkje, nu de kleine Vleeſchhal, geſchikt tot eene Leesplaats over de Chirurgie, en tot eene Ontleedplaats, ten dienſte der Chirurgyns. De Ontledingen geſchiedden, hier, gemeenlyk, door ervaaren Doctoren, met kenniſſe en bewilliging der Wethouderſchap (*m*). En wil men, dat de eerſte, die, hier ter Stede, in 't jaar 1550, ontleed werdt, een bekende dief, *Zuſter Luit* genaamd, geweeſt is, wiens huid, toen bereid zynde, nog, op de Chirurgyns-Gilde-Kamer, boven de S. Antonis-Waag, bewaard wordt. De Ontleedkunde is, ſedert, in deeze Plaats, geoefend, door *Maarten Jansz. Coſter*, *Sebaſtiaan Egbertszoon* en *Nicolaas Tulp*, die allen drie de Burgemeeſterlyke waardigheid, in deeze Stad, bekleed hebben. Midlerwyl, hadt het Chirurgyns-Gilde deezer Stede, op den dertienden Maart des jaars 1555, van Koning Filips Octroi bekomen, om, eens 's jaars, het Lyk van iemant, die, door 't Geregt, ter dood gebragt was, te mogen ontleeden, zonder dat zulks, door den Schout, mogt belet worden; gelyk, voormaals, wel geſchied was (*n*). De konſt werdt, van tyd tot tyd, tot meerder volmaaktheid gebragt. De Ontleedplaats, in 't jaar 1619, boven de S. Antonis- of nieuwe Waag, op de Chirurgyns-Gildekamer, verplaatſt zynde, werdt, na dat de Rederykers, van boven de kleine Vleeſchhal, vertrokken waren, in 't jaar 1639, ten tweede maale derwaards overgebragt, en t'eenemaal vernieuwd. Doch omtrent eene halve eeuwe laater, werdt het vertrek, na de jongſte vergrooting der Stad, zo veel te klein bevonden, dat de oude en dienende Overluiden van 't Chirurgyns-Gilde, in 't begin des jaars 1690, aan Burgemeeſteren, verlof verzogten, om een nieuw *Theatrum Anatomicum* of *Schouwplaats der Ontleedkunde*, by of boven hunne Gildekamer, op de S. Antonis-Waage, te mogen opregten. Men bewilligde in dit verzoek. Boven de Burger-wagtplaats, in 't midden van de Waage, werdt een agtkante koepeltooren gezet, op welken, een vlag tot een windwyzer geplaatſt werdt, waarop het woord ANATOMIA ſtaat.

Gelegenheid tot de opregting der tegenwoordige ANATOMIE of ONTLEEDPLAATS.

Beſchryving derzelve.

De Schouwplaats der Ontleedkunde is, onder deezen tooren, gebouwd, en heeft dezelfde agtkante gedaante. De beweegbaare Ontleedtafel ſtaat, in 't midden van 't vertrek, welk licht ſchept, door verſcheiden' glasraamen, die in het Lyen-dak geplaatſt zyn. Rondsom 't vertrek, zyn agt ſchuin boven elkanderen oploopende ringen van zitbanken en ſtaanplaatſen gemaakt; van welken de eerſte of benedenſte geſchikt is voor de Leden der Regeeringe, de Inſpectores van 't Genootſchap der Geneesmeeſteren, en de Doctoren, die boven de vyftig jaaren oud zyn: de tweede en derde, voor de overige Doctoren, de oude en dienende Overluiden van 't Chirurgyns-Gilde, en de Meeſters Chirurgyns, boven de vyftig jaaren; de vierde, vyfde en zesde, voor de overige Meeſters-Chirurgyns; en de zevende en agtſte, voor de Chirurgyns-knegts en verdere aanſchouwers; alles, volgens de ſchikking, op den agt en twintigſten January des jaars 1752, by 't Geregt, goedgekeurd en bekragtigd (*o*). De *Cathedra* of Leesſtoel van den Profeſſor der Ontleedkunde ſtaat tegen deeze ringen. Om het lyſtwerk van 't vertrek, leeſt men deeze verzen van den beroemden Digter CASPAR BARLAEUS:

Qui vivi nocuere mali, poſt funera proſunt,
Et petit ex ipſa commoda morte ſalus.
Exuviae ſine voce docent, et mortua quamvis
Fruſta, vetant iſta nos ratione mori.
Frons, digitus, ren, lingua, caput, cor, pulmo, cerebrum,
Oſſa, manus vivo dant documenta tibi.
Auditor, te diſce et dum per ſingula vadis,
Crede vel in minima parte latere Deum.

waarvan de zin is: „ dat kwaaddoenders, „ hier, na hunnen dood, nog nuttig zyn, „ en dat alle de byzondere leden en deelen „ des menſchelyken lighaams, tot de minſten „ toe, bewyzen, dat zy van Gods hand zyn „ gewrogt."

In deeze Schouwplaats, is de Ontleedkunde, door verſcheiden' beroemde mannen, geoefend; en onder anderen, door den vermaarden FREDRIK RUYSCH, van wien nog eenige zeldzaamheden der Ontleedkunde voorhanden zyn, die, op de Chirurgyns-Gildekamer, bewaard worden. Men ziet zyn wapen, in 't midden van 't gewelf der Schouwplaatſe, welk, wyders, met de wapens der Overluiden van 't Chirurgyns-Gilde, ſedert het jaar 1692, en met die der andere Profeſſoren in de Ontleedkunde, beſchilderd is.

Kamer van 't Chirurgyns-Gilde.

De KAMER *van 't* CHIRURGYNS-GILDE, die laager dan de Schouwplaats is, en, door verſcheiden' lichten, over de Nieuwe Markt uitziet, is rykelyk voorzien van zeldzaamheden der Ontleedkunde en anderen: ook ſtaat, in een Poortaal voor dezelve, eene gla-

(*l*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 199. COMMELIN *bl.* 652.
(*m*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* XVI. *p.* 118.
(*n*) *Zie* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 199. COMMELIN *bl.* 653.

(*o*) Keurb. T. *f.* 135 *verſo.*

Anatomie of Ontleedplaats.

glazen-kas met werktuigen der Ontleed- en Heelkonſt. De ſchoorſteen is, met de uitgehouwen wapens van eenige Overluiden, verſierd, en de wanden, rondsom, behangen met oude en nieuwe ſchilderſtukken, tot twaalf of meer in getal, doorgaands, gezelſchappen van Overluiden of Chirurgyns, en Voorleezers of Profeſſoren in de Ontleedkunde verbeeldende. Het nieuwſte, welk, in 't jaar 1761, door *Tibout Regters*, geſchilderd is, vertoont den Profeſſor *Petrus Camper*, in een gezelſchap van Overluiden, bezig met een hoofd te ontleeden. In eenige andere ſtukken, ziet men de afbeeldſels der Doctoren *Maarten Jansz. Koſter*, *Sebaſtiaan Egbertsz.* en *Nicolaas Tulp*. Doch de twee oudſten en fraaiſten zyn beide van *Rembrand*: het ſchoonſte van de twee is, in 't jaar 1632, geſchilderd, en vertoont Doctor Tulp en de Chirurgyns *Jacob Blok*, *Hartman Harmansz. Adriaan Slabbraan*, *Jacob de Witt*, *Matthys Kalkoen*, *Jacob Koolveld* en *Frans van Loenen*, die allen, behalve den laatſten, ook Overluiden geweeſt zyn. In 't andere, welk, by ongeluk van brand, die, op den agtſten November des jaars 1723, in 't Poortaal, toen ſlegts met een houten beſchot van de Kamer geſcheiden, ontſtondt; grootendeels, beſchadigd werdt, ziet men Doctor *Joan Deyman*, met een ontleed lighaam voor zig.

Boven den opgang naar de Schouwplaats en Gildekamer, aan de zuidzyde der Waage, ſtaat het hoofd van Hippocrates, konſtiglyk, uitgehouwen. Op de trapdeur, is een geraamte geſchilderd onder de woorden Huc tendimus omnes, dat is, *Hierin eindigen alle onze poogingen.* Boven de deur, leeſt men Theatrum Anatomicum & Collegium Chirurgicum, dat is, *Schouwplaats der Ontleedkunde en Vergaderplaats van 't Heelmeeſters-Gilde.* Beide deeze vertrekken zyn, den meeſten tyd van 't jaar, voor een' iegelyk, te zien. Men betaalt ſlegts twee ſtuivers voor den opgang.

Pligt van den Profeſſor in de Anatomie, byzonderlyk, omtrent de Vroedvrouwen.

De Professor *in de* Anatomie plagt, buiten de Vacantien, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, in de Ontleedplaats, leſſen te geven over zyne Konſt, voor de Chirurgyns en Chirurgyns knegts. Doch thans bepaalt hy zig, niet zo ſtipt, aan deezen tyd. De Leſſen worden, doorgaands, ook door eenige Doctoren, en andere voornaame luiden bygewoond. De knegts moeten, volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1720, de leſſen komen hooren, en betaalen daarvoor twee guldens tien ſtuivers eens (*p*). Volgens eene Keure van den vyf en twintigſten November des jaars 1676, moet de Profeſſor ook ſtaan over het doen der proeve van zulken, die tot Chirurgyns begeeren aangenomen te worden (*q*). Voorts, doet hy, op den eerſten Donderdag in elke maand, boven de kleine Vleeſchhal, leſſen over de Vroedkunde, welken alle de Vroedvrouwen, die haar werk nog geene tien jaaren geoefend hebben, op zekere boete, moeten komen bywoonen. Byzonderlyk, is hy verpligt, de Vroedvrouwen te onderregten, in welke gevallen, zy de hulp van eenen Vroedmeeſter verzoeken moeten. Voor de Vroedvrouwen zelven, zyn verſcheiden' Keuren gemaakt. Zy moeten ten minſte zes en dertig jaaren oud, en Burgereſſen deezer Stad zyn, en, zes jaaren, onder eene andere Vroedvrouw, geleerd; met dezelve, ten minſte drie jaaren, by baarende vrouwen gegaan, en zeſtien kinderen gehaald hebben, eer zy, als Vroedvrouw, mogen worden toegelaaten. Niemant haarer mag zwangere vrouwen verloſſen, dan die, by 't Genootſchap der Geneesmeeſteren en den Profeſſor in de Anatomie, goedgekeurd en aangenomen is. Zo zy eene ongehuwde vrouw verloſſen, moeten zy, vooraf, vraagen, wie de vader van 't kind zy, om zulks, des noods, te konnen aanbrengen, daar 't behoort. Zy mogen niet meer dan éene Leerlinge te gelyk hebben, behalve haare eigene dogters; en geene Leerlingen, die minder dan twee jaaren by haar geleerd hebben, uitzenden, om verloſſingen te doen. De Vroedvrouwen en derzelver Leerlingen moeten, eens 's jaars, op de gewoonlyke zitdagen in May en Juny, haare naamen en woonplaatſen aan 't *Collegium Medicum* komen opgeeven. De *Stads-Vroedvrouwen*, die by behoeftigen gehaald worden, zyn aan dezelfde wetten onderworpen. Zy moeten, daarenboven, ieder in haare byzondere wyken, woonen, en, alle drie maanden, aan 't Genootſchap aanbrengen, hoe veele kinderen zy, van Stads wege, ontvangen hebben. De Vroedvrouwen zyn nog tot andere byzonderheden verpligt, die, in de Keuren, haar betreffende, konnen worden nagezien (*r*). De Stads Vroedvrouwen in 't byzonder zyn gehouden, haare toevlugt, in gewigtige gevallen, te neemen tot de twee *Stads Vroedmeeſters*, die haar de noodige hulp moeten toebrengen, en, om de drie maanden, de verloſſingen, die zy hebben bygewoond, opgeeven aan den Profeſſor in de Anatomie, die, deswege, berigt doen moet aan het *Collegium Medicum & Obſtetricium* of Genootſchap der Genees- en Vroedkunde. Voorts, moe-

(*p*) Handv. *bl.* 964.

(*q*) Handv. *bl.* 962.

(*r*) Handv. *bl.* 967-970. Keurb. T. *f.* 190 *verſo*, 242 *verſo*.

HORTUS MEDICUS *of* STADS-ARTSENY-TUIN *en* PLANTAADJE.

moeten zy ook, in gewigtige Vrouwelyke ongemakken, de behoeftige lydereſſen voorzien van hulpmiddelen: alles volgens eene Inſtructie, door Burgemeeſteren, op den zeſtienden Auguſtus des jaars 1752, voor hun, vaſtgeſteld (*s*).

VI.

HORTUS MEDICUS,

of

STADS-ARTSENY-TUIN;

en

PLANTAADJE.

Oudſte Stads-Artſeny-Tuin.

Gelyk men, hier ter Stede, al vroeg, voor de behoorlyke oefening der Genees- en Heelkonſt, zorg gedraagen heeft; zo is 'er ook, reeds in 't begin der voorgaande eeuwe, of eerder, gezorgd, voor het aanleggen van eenen bekwaamen Artſeny-Tuin, en voor de opregtinge van eene Stads Apotheek.

De oudſte Stads-Artſeny-Tuin, van welken my eenige melding, in de Stads Regiſters, voorgekomen is, was aangelegd, op het nieuwe Land, welk, omtrent den Zwaanenburgwal, uit den Amſtel, aangewonnen was. Doch op het einde des jaars 1630, werdt beſlooten, dit Land te verkoopen, en den Stads Kruidtuin te verplaatſen (*t*). Dit geſchiedde, vervolgens. De Artſeny-Tuin werdt overgebragt, in den gewezen Reguliers-Hof, die, naar de tegenwoordige gedaante der Stad, op de Keizersgraft, omtrent de Utrechtſche ſtraat, gelegen was. De naaſte toegang derwaards was, door de Reguliers-Poort, die toen ſtondt, daar nu de Waag op de Botermarkt is, buiten welke, men, langs een kort pad, kwam op een dwarspad, het *Reguliers-Pad* genaamd, waarop de Artſeny-Tuin lag (*u*). Doctor *Joannes Snippendaal*, van wiens kundigheid in de kragten der kruiden, loffelyk, gewaagd wordt, in de *Poëzye* van SIX VAN CHANDELIER (*v*), plagt, in deezen Artſeny-Tuin, leſſen over de Kruidkunde te geeven. Doch toen, ter gelegenheid van de jongſte uitlegginge der Stad, deeze Tuin vergraaven moeſt worden, werden de kruiden en gewaſſen, uit denzelven, overgebragt, in den Tuin van 't Gaſthuis; en daar verliepen eenige jaaren, eer men, tot het aanleggen van eenen nieuwen Artſeny-Tuin, beſloot: 't welk, eindelyk, in 't jaar 1682, geſchiedde (*w*).

Tuſſchen de Heeren-, Muider-, Baan- en Raapenburger-Graften, was van de nieuwe vergrooting der Stad een groot, langwerpig ſtuk Lands ledig blyven leggen. Men vondt geraaden, dit Land te ſchikken tot eene PLANTAADJE. Dwars door het zelve, omtrent op de helft, liep de Prinſengraft. De beide blokken, ter wederzyde deezer Grafte, werden, in de lengte, beplant met twee breede Laanen Ypen- en Lindenboomen. De weſtelykſte deezer Laanen, welker boomen, ſedert, netjes geſchooren werden, loopt regt op de Muider-Poort aan. Door ieder blok, loopen twee kruislaanen. Het noordelykſte der twee blokken is in zes, en het zuidelykſte in negen perken verdeeld. Ieder perk heeft zyne grooter of kleiner verdeelingen, die allen, voor 't eerſt, met den eerſten February des jaars 1683, en naderhand nog verſcheiden maalen, tot tuinen verhuurd zyn geworden, voor den tyd van twintig jaaren, mids dat de erven niet zouden mogen worden geſmaldeeld, noch met huizen betimmerd, behalve met kleine wooningen voor eenen Tuinman, en zulks nog niet, dan met kennis van de Heeren Theſaurieren. Ook moeſten de erven, die, door de Stad, op drie voet boven de Stads hoogſte peil, zouden worden gehouden, met ſchuttingen, ten minſte van agt en ten hoogſte van tien voet, worden omzet (*x*): en deeze voorwaarden werden, eerlang, door eene Keure, geſterkt (*y*) Ondertuſſchen, hebben de huurders deeze voorwaarden zeer kwalyk gehouden. De verhuurde erven zyn niet alleen geſmaldeeld; maar ook, met allerlei wooningen, bier-, wyn- en theekroegen bezet; waardoor, eerlang, zo groot een verloop gekomen is in de Plantaadje, dat Burgemeeſteren en Theſaurieren, om dit verloop, zo veel mogelyk ware, te herſtellen, geraaden gevonden hebben, by 't uitgaan der jongſte huure, in 't jaar 1764, de erven, in de Plantaadje, niet te verhuuren dan tot tuinen, tegen twaalf ſtuivers de vierkante roede, en op de volgende voorwaarden: „ 1. Dat de erven niet „ verder mogen geſmaldeeld worden, dan „ zy reeds zyn. 2. Dat de huurders geene „ Platten, Toorentjes, noch uitkyken, op „ hunne gebouwen, zullen mogen maaken; „ noch die gebouwen hooger optrekken, „ dan agt of tien voet, behalve langs de „ Laanen en Paden, en niet dieper, dan der„ tig voet, in de groote, en twee en twin„ tig, in de kleine tuinen: alles, met kennis „ der Heeren Theſaurieren. 3. Dat nie„ mant, op deeze erven, eenig handwerk „ of

HORTUS MEDICUS *of* STADS-ARTSENY-TUIN *en* PLANTAADJE.

Gelegenheid van den tegenwoordigen, en van de Plantaadje.

(*s*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 174.
(*t*) Reſol. Vroedſch. N. 16. 24 *Dec.* 1630. *f.* 175 *verſo.*
(*u*) F. VON ZESEN, *bl.* 202.
(*v*) *Bladz.* 180.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* O. 12 *Nov.* 1682. *f.* 328.
(*x*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* O. 16 *Jan.* 1682. *f.* 111.
(*y*) Keurb. Q. *f.* 248.

Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

„ of neering zal mogen doen; of koeijen of
„ andere beesten, behalve zyne eigen paar-
„ den, zal mogen houden, en vooral geene
„ kroegen of herbergen, een of meer Hui-
„ zen uitgenomen, die aldaar, van Stads
„ wege, mogen worden gezet, of gedoogd,
„ met verlof, om in dezelven te mogen tap-
„ pen. Ook zullen 'er eenige weinige Bak-
„ kers en Vettewaariers worden toegelaa-
„ ten, mids zy daartoe verlof verzoeken van
„ Burgemeesteren. 4. Dat de binnenschut-
„ tingen niet laager dan agt, en niet hoo-
„ ger dan tien, en de buiten-schuttingen,
„ noch hooger, noch laager, dan tien voet
„ zullen mogen zyn, en dat niemant eenige
„ haagen of andere hoog opgaande boomen
„ digter dan agt voet aan zyne binnen-
„ schutting zal mogen planten. 5. Dat elk
„ zyne mest en vuilnis, aan den naastgelegen
„ waterkant, zal moeten doen voeren, zon-
„ der 'er de Laanen, agterwegen of water-
„ loozingen mede te belemmeren. 6. Dat
„ de huurders vryheid hebben zullen, om
„ hunne gehuurde erven, met verlof van
„ Burgemeesteren en Thesaurieren, aan an-
„ deren over te doen; doch dat zy, met het
„ eindigen der tegenwoordige huurjaaren,
„ dat is, met den een en dertigsten Janua-
„ ry des jaars 1784, hunne opstallen zullen
„ moeten wegneemen, of aan de Stad laa-
„ ten, ten ware Burgemeesteren en The-
„ saurieren in der tyd geraaden vonden, op
„ nieuws, huur te maaken (z)." De Plantaadje is, sedert deeze nieuwe schikking, geheel veranderd van gedaante. Het groot getal van theetuinen en tapperyen, onder welken, sommigen, op eenen zomerschen dag, aan duizend of vyftien honderd menschen, bier en anderen drank verkogten, is geheellyk verdweenen, en veele erven worden, wederom, in Lusthoven en Plaisiertuinen, veranderd. De Lindeboomen, die, by den eersten aanleg, in de Laanen geplant werden, zyn egter, al lang, verdweenen. Op de hoeken der voornaamsten, staan wilde Kastanjen-: en voorts, alomme, Ypenboomen.

Doch na 't rooijen en verdeelen der Plantaadje, in den jaare 1682, waren, voor de noordelykste kruislaan, langs de Heerengraft, behalve de zes perken, die in dit blok lagen, nog drie perken van ongelyke grootte onverhuurd gebleeven, die tot bosch waren geschikt. Ook werden de twee oostelyksten, eerlang, met digt geboomte, beplant, welk, voor weinige jaaren, in eene zeer geregelde orde, verplant is. Doch het westelykste, omtrent een morgen groot, werdt tot een' Artseny-Tuin aangelegd. De grond, die moerasig was, werdt behoorlyk aangehoogd, en, reeds in 't jaar 1683, beplant. Naderhand, en vooral, sedert omtrent vyftien jaaren, zyn 'er merkelyke veranderingen gemaakt aan den Artseny-Tuin, die nog, in zeer goeden staat, onderhouden wordt.

Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

Men komt 'er in, door eene fraaije Poort, ter wederzyde van welke, twee vierkante zuilen van gebakken steen staan, aan welken, het wapen en zegel der Stede hangen, en op welken, twee steenen vaazen geplaatst zyn, in ieder van welken, des zomers, eene groote Aloëplant staat te groeijen. Op de deuren der Poorte, plagten twee kopstukken van *Theophrastus* en *Dioscorides*, en een van *Hygeia*, de Godinne der gezondheid, afgebeeld te zyn, die, met het vernieuwen der deuren, zyn weggeraakt. Boven de Poorte, staat de naam

Beschryving van den Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin.

HORTUS MEDICUS,

dat is, *Artseny-Tuin*. Even binnen dezelve, ontmoet men, lings af, de wooning van den *Hortulanus* of Hovenier, die, voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd en vergroot is, en uit verscheiden' vertrekken bestaat. Op dezelve, volgt een lang steenen gebouw, in vier vertrekken verdeeld. In het eerste en langste, de *Gaandery* genaamd, worden de vreemde planten, des winters, bewaard. In het tweede, welk de *warme Kamer* heet, wordt, in kagchels, gestookt, om planten, die buitengewoone hitte vorderen, te doen voortkomen, konnende, uit dit vertrek, de vereischte warmte, ook in de twee naaste vertrekken, gebragt worden. Het derde vertrek is het *Oranjehuis*, waarin, des winters, de Oranjeboomen geplaatst worden. Op het Oranjehuis, volgt de *Kamer van Commissarissen van den Hortus Medicus*, een net behangen vertrek. In het zelve, staan drie geslooten Boekenkassen, voorzien van de beste kruidkundige Boeken, en een Kabinet met vreemde gedierten in flessen, en met keurlyke metaal- en mineraal-ertsen, welke laatsten, voor 't grootste gedeelte, door den Heere WILLEM VAN DER MEULEN, Kapitein eener Burger-Compagnie hier ter Stede, aan den *Hortus* vereerd zyn. Voorts, staat hier een Kabinet met opgezette Vogels en fraaije in- en uitlandsche Kapellen en andere gekorven diertjes, behoorende aan den tegenwoordigen *Hortulanus* of Hovenier, *Joannes Storm*, en zyne Huisvrouw, die nog een ander Kabinet met Vogels, in een Tuinhuis aan de Muidergraft, geplaatst hebben. Voorby het steenen gebouw, waarvan wy spreeken, op den hoek van den Tuin aan de Plantaadje, staat een nette koepel, van binnen, met groen loof en gebloemte, beschilderd. Voor

't

(z) *Uit de* Condities van Verhuuringe.

Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

't ſteenen gebouw naar binnen, legt een Bloemtuin van eene driehoekige gedaante, die, met een' muur, van den grooten Tuin afgeſcheiden, en des zomers, met uitlandſche, meeſt Kaapſche en andere Afrikaanſche gewaſſen, bezet is. De groote Tuin is in drie perken verdeeld, die, door bekwaame wandelpaden, omringd worden. De grond is 'er bezet met veelerlei in- en uitheemſche gewaſſen. Langs een der paden, ſtaan bakken met water, waarin veelerlei gewaſſen, die in 't water groeijen, worden aangekweekt. De Ooſt- en Weſtindiſche gewaſſen, onder welken 'er veelen zyn, die, zeldzaam of nooit, hier te Lande, gezien worden, ſtaan in hooge Broeikaſſen, met ovens van onderen, geplaatſt tegen de muuren, die, langs twee zyden van den Tuin, zyn opgehaald, zynde de twee andere zyden, langs de Heeren- en Muidergraften, met haagen en hoog geboomte, bezet. In een der kaſſen, ſtaat thans een *Draakenbloeds-boom*, die, wegens zyne hoogte, merkwaardig is; ver boven 't dak uitſteekt, en om welks kruin, een nette glazen koepel gezet is. Voorts, leggen, hier en daar, ook veele broeibakken, op de bekwaamſte plaatſen, in welken, de Ooſt- en Weſtindiſche gewaſſen, door de warmte der zonne alleen, tot rypheid worden gebragt. Men plagt, in de voorgaande eeuwe, looden waterbakken, in den Tuin, te hebben, waarin het water uit de regenbakken gepompt werdt; waarna het, door de Zon verwarmd zynde, werdt gebruikt, om den hof te begieten. Doch deeze waterbakken zyn, al voor veele jaaren, weggenomen, en men gebruikt nu, tot het begieten van den hof, 't welk, by de minſte droogte, noodzaakelyk is, zeer veel Vegtwater, welk, door de Waterſchuit van den *Hortus*, van boven Weesp, gehaald wordt. De regenbakken leveren veel te weinig waters uit, om den hof te voorzien. De groote Kruidkenner Johannes Commelin, Raad deezer Stede, en een der twee eerſte Commiſſariſſen over den *Hortus Medicus*, heeft de voornaamſte zorg gehad van het aanleggen, ſchikken en voorzien van den Artſeny-Tuin, en eene uitvoerige beſchryving van de zeldzaamſte Gewaſſen, welken 'er, in zynen tyd, aangekweekt werden, ſamengeſteld, die, door zynen Neef, *Caspar Commelin*, vervolgd, en, in twee deelen in *folio*, in 't licht gegeven is. Doch de geſlagten en ſoorten der bekende gewaſſen zyn, ſedert, zo zeer toegenomen, dat de tegenwoordige Hovenier eenigen der dwarspaden in den grooten Tuin heeft moeten bezetten, en andere ſchikkingen maaken, om plaats voor dezelven te vinden.

Commissarissen van den Hortus Medicus.

De *Hortus Medicus* of Artſeny-Tuin heeft, ſomtyds, geſtaan onder 't opzigt van twee, ſomtyds, onder 't opzigt van drie Commiſſariſſen uit de Vroedſchap, die, door Burgemeeſteren, verkooren worden. Tegenwoordig, zyn twee Burgemeeſteren Commissarissen *van den* Hortus Medicus. Zy ſtellen den *Hortulanus* of Hovenier aan, die tien, of twaalf knegts onder zig heeft. Ik vind, dat het ampt van *Hortulanus*, onder den naam van *Stads Gardenier*, al in 't jaar 1627, in wezen geweeſt is (*a*). Doch de *Inſtructie*, waarnaar hy dienen moet, is, nu en dan, veranderd. De laatſte is van den zesden January des jaars 1751 (*b*). Volgens dezelve, moet hy in den Hof woonen, en zorg draagen, dat de inlandſche zo wel als de uitheemſche Gewaſſen, in denzelven, naar behooren, opgepaſt, aangekweekt en in ſtand gehouden worden.

Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

Commissarissen van den Hortus Medicus.

Wyze, waarop, de Hortus Medicus, onderhouden wordt.

Om de koſten te vinden, tot het opregten en onderhouden van den Artſeny-Tuin vereiſcht, hebben Burgemeeſteren, reeds op den agttienden December des jaars 1683, vaſtgeſteld, dat niemant toegang tot den zelven hebben zou, zonder daarvoor vier ſtuivers te betaalen, behalve de Heeren Hoofd-Officier, Burgemeeſteren, Schepenen, Raaden, Commiſſariſſen, Penſionariſſen en Secretariſſen. De Inſpectores van 't *Collegium-Medicum* hebben ook vryen toegang tot den Artſeny-Tuin. De Doctoren betaalen vyf, en de Apothekers vier guldens en tien ſtuivers 's jaars, voor den vryen ingang. De Apothekersknegts moeten vier guldens 's jaars betaalen, waarvoor zy toegang hebben tot de leſſen over de Kruidkunde, die, door den Profeſſor in deeze weetenſchap, geduurende de maanden Juny, July en Auguſtus, vier maal ter weeke, in den Artſeny-Tuin, gegeven worden. En dit Tuingeld moeten de meesters van de knegts invorderen (*c*). De Chirurgyns en Chirurgyns-knegts hebben ook toegang tot de Leſſen over de Kruidkunde, in den Hortus, waarvoor het Gilde, jaarlyks, twee honderd en vyftig guldens betaalt. Voor den Profeſſor in de Kruidkunde is, ook op den zesden January des jaars 1751, door Burgemeeſteren, eene Inſtructie geſteld (*d*). De Doctoren, Apothekers en Apothekers-knegts, midsgaders de Chirurgyns, de Chirurgynsknegts, en de Studenten onder de andere Profeſſoren der Doorlugtige Schoole, krygen eenen koperen penning; op het vertoonen van welken, zy in den Hortus worden toegelaaten. De Chirurgyns-knegts betaalen, by hunne intekening, aan 't Chirurgyns-Gil-

(*a*) Groot-Memor. N. III. *f.* 49 *verſo*.
(*b*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 142.
(*c*) Handv. *bl.* 953.
(*d*) Groot-Memor. N. XI. *f.* 142.

Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

Gilde, vier guldens voor zulk een' penning. Doch zo zy dit verzuimen, moetenze 'er, meester wordende, twaalf guldens voor betaalen. De ingang in den Hortus staat ook, dagelyks, uitgenomen des Zondags, aan een iegelyk vry; mids daar voor vier stuivers betaalende: doch na zes uuren, wordt niemant ingelaaten, en elk is verpligt, ten zeven uuren, te vertrekken. By den ingang van den Hortus, van binnen, hangt een Tafereel, waarop eenige andere *Hofwetten* geschreeven staan. Volgens dezelven, worden zulken, die eenige planten steelen; eenige takken, vrugten of zaaden afbreeken; over de bedden springen; den Hovenier kwalyk bejegenen, of eenige andere onbehoorlykheid pleegen, terstond, uit den Hof geleid; van welken hun 't gebruik, voor het toekomende, ontzeid wordt. Voorts, betaalt ieder Apotheker, by het doen van zyne proef, honderd guldens, tot het onderhoud van den Tuin. Voormaals, plagten alle Apothekers, uit denzelven, met kruiden en wortelen, vereischt tot het maaken van eene siroop, zalf enz., voor twaalf stuivers, en tot het maaken van een *Apozema* of Afkookſel, voor drie stuivers, geryfd te konnen worden. Doch, sedert lang, voorzien zy zig elders, en haalen, uit den Hortus, naauwlyks iet, dan 't gene elders bezwaarlyk te bekomen is. De jaarlykſche penningen, die, door de Doctoren, Apothekers en Apothekersknegts, voor den ingang van den Artseny-Tuin, worden betaald, en 't gene de Apothekers, by het doen hunner proeve, moeten betaalen, worden, door de Inspectores van 't Genootschap der Geneesmeesteren, ontvangen, en aan Commissarissen van den Hortus Medicus verantwoord. De Inspectores moeten ook, met kennisse dier Commissarissen, zorg draagen, dat de gemelde schikkingen, die, den dertienden November des jaars 1705, in eene Keure van 't Geregt, veranderd zyn, naar behooren, worden agtervolgd (*e*). Die in gebreke blyven, het jaarlykſch Tuingeld te voldoen, worden in eene boete van den vierdubbelen beloop van het zelve beslaagen; en dat, 't zyze van den Tuin gebruik maaken of niet; gelyk het een en 't ander, by Keuren van den vyf en twintigsten January des jaars 1752 en van den dertigsten January des jaars 1753, vastgesteld is (*f*). De mest, die, uit de schepen, met ossen van buiten 's Lands komende, in het District van de Plantaadje, aan den wal gebragt, en ten voordeele der Aalmoesseniers-Armen bekeerd plagt te worden, is, volgens bevel van Burgemeesteren van den drie en twintigsten April des jaars 1687, gelaaten aan de beschikking der Commissarissen van den Hortus Medicus, om daarvan zulk een gebruik te maaken, als zy zullen geraaden vinden (*g*). Hortus Medicus of Stads-Artseny-Tuin en Plantaadje.

De Plantaadje, van welke de *Hortus Medicus* een gedeelte, en die, door den Amsterdamschen Digter, Daniel Willink, onder den naam van *Amsterdamsche Tempe*, in Digtmaat beschreeven is, staat, nevens al het geboomte, welk langs de meeste en voornaamste burgwallen der Stad geplant is, onder het opzigt van twee Houtvesters, die ook, door Burgemeesteren, gemeenlyk uit aanzienlyke Leden der Regeeringe, worden aangesteld. Zy hebben eenen *Stads Boomplanter* onder zig, die eenige arbeiders in zynen dienst heeft, en zorg draagt, dat het geboomte, alomme, naar behooren, in stand gehouden, en verbeterd wordt. Tegen het beschadigen en uitrooijen van Stads geboomte en plantsoen, zo in de Plantaadje als elders, zyn, van tyd tot tyd, menigvuldige Keuren gemaakt. Ook mag, volgens de Keuren, niemant, in de Paden der Plantaadje, eenige vuilnishoopen maaken; noch zelfs voor zynen tuin, om die daar, langer dan agt dagen, te laaten leggen (*h*). Houtvesters over 't geboomte der Stad, in de Plantaadje en elders.

VII.

STADS APOTHEEK.

Gelyk de Artseny-Tuin aangelegd is, voornaamlyk tot aankweeking van geneezende kruiden en wortels, ten dienste der Apotheeken hier ter Stede, zo heeft men ook, reeds in de voorgaande eeuwe, eene Stads Apotheek, in deeze Stad, opgeregt, ten dienste der behoeftige ingezetenen, alwaar de geneesmiddelen, door eenen Stads Apotheker, toebereid, en aan de behoeftigen, op de Ordonnantie der Stads Doctoren, die zes in getal zyn, uitgeleverd worden (*i*). Wy hebben reeds elders (*k*) gemeld, dat de Stads Apotheek plagt geplaatst te zyn op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, agter de Stads Paardenstal, van waar dezelve, ter gelegenheid dat die Stal tot een Generaal Post-Comptoir vertimmerd werdt, in 't jaar 1754, aan 't Gasthuis werdt overgebragt. Hier is eene wooning voor den Stads Apotheker, en daaraan een ruim vertrek voor de Apothekers-winkel getimmerd. Van twee andere vertrekken voor de Stads Doctoren en Stads Chirurgyns, hebben wy, in de beschryving van 't Gasthuis, melding gemaakt. Oprechting en verplaatsing der Stads Apotheek.

De Stads Apotheker, die, door Burgemeesteren, aangesteld wordt, is verpligt, zig te gedraagen naar een Reglement, den vier- Stads Apotheker.

(*e*) Handv. *bl.* 954, 955.
(*f*) Keurb. T. *f.* 154, 169. Vervolg *der* Handv. *bl.* 49.
(*g*) Handv. *bl.* 955.
(*h*) Handv. *bl.* 743, 744, 748, 748, 1047. Keurb. T. *f.* 243 *verso*.
(*i*) Handv. *bl.* 954.
(*k*) III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 47.

STADS REGEN-BAKKEN.

vierentwintigſten April des jaars 1755, by Burgemeeſteren en Oud-Burgemeeſteren, beraamd (*l*). De Stads Doctoren plagten, eertyds, toezigt te hebben op de Stads Apotheek (*m*). Doch in't jaar 1741, is zulks, door den Oud-Raad van Burgemeeſteren, opgedraagen, aan de Inſpectores van't Genootſchap der Geneesmeeſteren, die ook de rekening van den Stads Apotheker naarzien, en zorg draagen moeten, dat zyne winkel wel geſtoffeerd blyve. Het Reglement, daarop toen gemaakt, is, in't jaar 1754, nader beveſtigd. De Stads Apotheker, die nu ook het Gaſthuis van geneesmiddelen voorziet, heeft, gemeenlyk, vyf knegts in zynen dienſt.

VIII.

STADS REGENBAKKEN.

Gelegenheid tot het maaken van groote REGENBAKKEN aan Stads gebouwen.

Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*n*), aangemerkt, dat de grafften, die deeze Stad, van ouds, plagten te omringen, zo wel als de Amſtel, die dezelve doorſnydt, zoet, of byna zoet water uitleverden, welk van de ingezetenen gebruikt werdt, om ſpyze in te kooken, en bier uit te brouwen. Wy hebben ook doen zien, by welke gelegenheid, 't Stads water zo brak en bedorven werdt, dat het, in de zeſtiende eeuwe, als ſchadelyk voor de gezondheid, werdt aangemerkt (*o*). Van toen af, werden de Regenbakken gemeener dan zy plagten, tot zo verre, dat, in elk huis, ten minſten één Regenbak gemaakt werdt. Doch veele pakhuizen en veele openbaare gebouwen hadden, of geene, of veel te kleine Regenbakken, zo dat 'er veel regenwaters verlooren ging. Hieruit ontſtondt, by lange droogte of vorſt, dikwils, groot gebrek aan zoet water in de Stad: 't welk men, op verſcheiden' wyzen, heeft getragt te voorkomen. Somtyds, heeft men gezogt, te wege te brengen, dat de brouwers, die 't water, in de zeſtiende eeuwe, reeds van buiten haalen moeſten, zulks digt by de Stad, uit de Haarlemmer-Meer, mogten konnen bekomen, wanneer het, aan den Overtoom, in hunne ſchuiten, zou konnen worden overgeſtort (*p*). Doch 't water der Meer werdt ook, doorgaands, te brak bevonden. Op andere tyden, is in beraad gelegd, om 't Vegtwater te leiden tot in de Stad (*q*), of, door eene gegraaven vaart, van klein Muiden af, in 't Gein, daar men 't nader by de Stad hebben zou (*r*). Ook heeft men, in de jaaren 1692 en 1740, ondernomen, groote en diepe putten te graaven, met verlof van de Regeeringe, op plaatſen, daar men dagt, zuiver water te zullen konnen vinden, en behouden (*s*). Doch deeze onderneemingen zyn kwalyk uitgevallen. De Oud-Raad van Burgemeeſteren heeft, eindelyk, in 't jaar 1761, beſlooten, jaarlyks, voor Stads rekening, twee groote REGENBAKKEN te doen maaken, aan de Kerken, Godshuizen en andere Stads gebouwen, en uit dezelven, de kleine gemeente, en ook anderen, in tyden van ſchaarsheid, tot eenen laagen prys, van regenwater te voorzien (*t*). Men heeft dit beſluit, terſtond, begonnen in 't werk te ſtellen: en in 't jaar 1763, waren 'er reeds twee Regenbakken gemaakt, een aan de Noorder-Kerke, die omtrent veertien honderd, en een aan de Stads Pakhuizen op de Brouwersgraft, die omtrent dertien honderd ton waters inhoudt. Sommigen hebben egter misbruik gemaakt van deeze voorzorg der Regeeringe, meer waters, dan zy voor hun huisgezin behoefden, opkoopende uit de Stads bakken, en het, tot veel hooger prys, uitventende, aan hunne mede-ingezetenen: 't welk, veelligt, de reden is, waarom dit anderszins heilzaam werk, tot hiertoe, niet verder is voortgezet.

IX.

STADS-COURANTEN-DRUKKERY.

STADS COURANTEN-DRUKKERY.

Het aanſtellen van Koopmans-boden, die Oorſprong van het uitgeeven van Couranten, en in deeze Stad, hier ter Stede.

brieven van de eene naar de andere plaats bragten; 't welk, hier te Lande, niet voor de zeſtiende eeuwe, en, zo ver my gebleeken is, eerſt omtrent het midden dier eeuwe, ſchynt begonnen te zyn; heeft, toen het, omtrent den aanvang der volgende eeuwe, zeer in gebruik was geraakt, naar 't ſchynt, de eerſte aanleiding gegeven, tot het opſtellen, drukken en uitgeeven van nieuwstydingen uit verſcheiden' Geweſten, die, hier, met een onduitſch woord, *Couranten*, of *Loopmaaren*, gelyk de Ridder HOOFT dit woord vertaalt, genoemd werden. Men begon hiermede, al vroeg in de zeventiende eeuwe, te Haarlem en te Amſterdam, zonder dat ik heb konnen ontdekken, in welke deezer twee Steden, de eerſte Couranten uitgegeven zyn. Ik heb Amſterdamſche Couranten van de jaaren 1628 en 1632 in handen gehad, de oudſte van welken gedrukt was, by *Broer Jansz*, die zig noemt *Out Courantier in 't Leger van zyn Prince-*

(*l*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 24 *April* 1755. *f.* 45.
(*m*) Handv. *bl.* 954.
(*n*) II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 222.
(*o*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 252.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 24 *Jan.* 1561. Groot-Memor. *N.* II. *f.* 81 *verſo*.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *N.* 14. 29 *April*, 13 *May* 1624. *f.* 170, 173.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 596.
(*s*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 23. *N.* X. *f.* 180.
(*t*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. 23 *Jan.* 1763. *f.* 197.

Stads-Courant-ten-Drukkery.

celycke Excellentie. De Couranten vonden, al terſtond, en inzonderheid, na dat, met het uitgaan van het twaalfjaarig Beſtand, de oorlog wederom begonnen was, zeer veele Leezers. In Amſterdam, kwamen, weekelyks, verſcheiden' Couranten uit, by onderſcheiden' Drukkers, die dit werk, in 't eerſt, op eigen gezag, ondernomen hadden. Doch, naderhand, verzogten en verkreegen zy daartoe verlof van Burgemeeſteren; gelyk zo de Boekdrukker *Otto Barents Smient*, in 't jaar 1655, vryheid kreeg, om de *Saturdagſe Courante*, om de veertien dagen, en de *Franſche Courante*, weekelyks, des Maandags, te mogen drukken, in de plaatſe van *Jan van Hilten* en zyne erfgenaamen (*u*). Men gaf aan deeze Drukkers den naam van *Courantiers*. En vind ik, dat *Joannes van Raveſteyn*, in 't jaar 1661, in de plaats van *de Weduwe Pieter Broersz*, tot *Courantier* aangenomen is (*v*). Behalve de Nederduitſche en Franſche Couranten, bekwam *Cornelis Jacobsz. Zwol*, in 't jaar 1668, ook verlof om eene *Italiaanſche Courant* uit te geeven (*w*): 't welk, nogtans, niet lang geduurd heeft. De Franſche Courant werdt, in 't jaar 1683, verbooden (*x*). Doch 't leedt niet lang, of het uitgeeven derzelve werdt wederom toegelaaten. De Boekverkooper *Caspar Commelin*, dezelfde, meen ik, van wien, in 't jaar 1694, de bekende *Beſchryving van Amſterdam* uitgegeven werdt, was *geprivilegeerd*, tot het uitgeeven der Amſterdamſche Duitſche en Franſche Courant, en hadt zig, eenige jaaren te vooren, in maatſchappy begeven met *Jean Tronchin du Brueil*, die, in 't jaar 1690, verlof kreeg tot het uitgeeven der Franſche Courant (*y*): 't welk nog, door zyne nakomelingen, geſchiedt. Commelin gaf de Nederduitſche Amſterdamſche Courant, eenige jaaren te vooren, uit, op zynen naam alleen. Doch zy werdt, meen ik, naderhand, uitgegeven, door *Aart Dirksz. Ooſſaan* of deszelfs Weduwe, welker nakomelingen de voordeelen, die 'er van kwamen, in laater' tyd, gedeeld hebben, met den Advokaat *Willem Arnold*, die de Courant ſchreef, of deedt ſchryven. Na nog eenige veranderingen, in 't bewind over dezelve, werden Burgemeeſteren, in 't jaar 1734, te raade, den eigendom der Courant, by verdrag met de bezitters, te verkrygen voor rekening van de Stad, en het Courantierſchap, onder den titel van *Commiſſariſchap der Binnen- en Buitenlandſche Nouvelles* of *Tydingen*, te begeeven als een Ampt (*z*), waarvan de Stad, nogtans, nu, de helft der inkomſten geniet; en na het afſterven van den tegenwoordigen Heere Commiſſaris, de geheele inkomſten genieten zal, zullende het Commiſſariſchap, als dan, of vernietigd, of voor rekening der Stad, waargenomen worden.

Stads-Courant-ten-Drukkery.

En deeze nieuwe ſchikking, op het uitgeeven der Nederduitſche Amſterdamſche Courant, heeft gelegenheid gegeven, tot het opregten der Stads-Courant-en-Drukkerye, waartoe een huis aan de ooſtzyde van de Beurs gebouwd is, in welk, de Uitgeever der Courant vrye wooning heeft. Tot het ſamenſtellen der Courant, zyn twee Perſoonen aangeſteld. Op de Drukkerye, daar twee perſen gaan, arbeiden zeven zetters en drukkers, behalve den meesterknegt. De Courant wordt, driemaal ter weeke, uitgegeven, des Dingsdags, des Donderdags en des Saturdags: 's daags en 's nagts te vooren, wordt zy afgeſchreeven en gedrukt.

Opregting eener Stads-Courant-ten-Drukkery.

De Stads Courantier is, volgens eene Inſtructie van den negen en twintigſten May des jaars 1693, verpligt „ zorg te draagen, „ dat hy geene verdigte tydingen verſpreide, „ en altoos opregte berigten bekome. Hy „ mag, wegens de Koopvaardyſchepen, die „ hier in laading leggen, en derzelver ver„ trek niets melden, waarmede de vyand „ zyn voordeel zou konnen doen: ook gee„ ne aanſtootelyke uitdrukkingen, betref„ fende den Paus, de Kardinaalen, de Gees„ telykheid, of eenige gekroonde Hoofden, „ Prinſen of Mogendheden, vooral, zo zy „ vrienden of bondgenooten van den Staat „ zyn, in de Courant invoegen. De huis„ ſelyke zaaken en Reſolutien van den Staat, „ al zynze binnenslands niet t'eenemaal ge„ heim, mogen ook, in de Courant, niet „ weereldkundig gemaakt worden (*a*)." Burgemeeſteren hebben, in 't jaar 1734, de Courantiers ook verbooden, briefwiſſeling te houden met Miniſters van den Staat of derzelver bedienden, en den inhoud van derzelver brieven in de Courant te plaatſen (*b*).

Pligt der Courantiers.

X.

SCHOUWBURG.

De Tooneeloefening, by de oude Grieken en Romeinen, zeer in gebruik, doch, in de middeleeuwe, t'eenemaal in verval geraakt, is, in Frankryk, niet voor de veertiende, en in de Nederlanden, niet voor de vyftiende eeuwe, wederom ingevoerd.

Oorſprong der Tooneeloefening, hier ter Stede.

Ten

(*u*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 84.
(*v*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 46 *verſo.*
(*w*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 204 *verſo.*
(*x*) Keurb. Q. *f.* 47.
(*y*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 223 *verſo.*

(*z*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. van 27 *April* 1723. 29 *January* 1729. 29 *January* 1734. *f.* 50. 67 *verſo*, 83.
(*a*) Handv. *bl.* 948.
(*b*) Handv. *bl.* 948.

SCHOUWBURG. Ten tyde van Koning *Karel den* V., vondt men eene ſoort van Tooneelſpeelers in Frankryk, *Jongleurs* genaamd, die Tooneelen opſloegen, op de Markten, en ſpelen en klugten vertoonden; onder welken, ook zulken waren, waartegen de Regeering goedvondt, door eene ernſtige Ordonnantie, te voorzien. Ook raakten toen de Kamerſpelen, op de Maaltyden der Grooten, in gebruik (*c*). Vroeg in de veertiende eeuwe, hadden de Pelgrims, die, uit het Heilige Land, in Frankryk, te rug kwamen, de geſchiedenis van 's Heilands lyden en andere gewyde geſchiedeniſſen, onder den naam van *Myſteres* of *Verborgenheden*, reeds ten tooneele gevoerd. De naam van *Verborgenheid* werdt, ſedert, ook overgebragt op ongewyde en verdigte geſchiedeniſſen. Men ſpeelde de *Verborgenheid van Herkules* en diergelyken. Wat laater, voerde men zedelyke ſpelen in; in Frankryk, *Moralités*, en, hier te Lande, naderhand, *Spelen van Zinnen* genaamd; tuſſchen of agter welken, klugten gevoegd werden. Somtyds, werden deeze ſpelen vertoond op wagens, met welken, de Digters en Speelers door 't Land reeden. Doch, eerlang, werden 'er byzondere Huizen, en zelfs Gaſthuizen en Kerken, toe geſchikt (*d*). 't Leedt niet veele jaaren, of de Tooneeloefening werdt ook in de Nederlanden overgebragt. Het oudſte voorbeeld, welk 'er my, hier te Lande, van voorgekomen is, vindt men vermeld, in de *Utrechtſche Jaarboeken* van den Heere KASPAR BURMAN (*e*), alwaar verhaald wordt, dat, in 't begin des jaars 1418, op Driekoningen-dag, een Tooneelſpel, *Koning Herodes en zyne daaden* genaamd, te Utrecht, in de Domkerke, vertoond werdt. Ook plagt men, aldaar, in andere Kerken, en op andere dagen, Tooneelſpelen te vertoonen: en was men gewoon, den volke hiervan, vooraf, kennis te geeven, en elk te vermaanen, zig te wagten van alle onzedigheid in de Kerken, op dat de Tooneelſpeelers niet gehinderd, noch de aandagt geſtoord mogt worden. En Vondel heeft, in zyne vroege jeugd, aldaar, voor 't Stadhuis, de geſchiedenis van David en Goliath zien ſpeelen (*f*). Een ander voorbeeld van de Nederlandſche wyze van tooneelſpeelen vindt men, in de *Memoires* van OLIVIER DE LA MARCHE, die verhaalt, dat Hertog *Filips van Bourgondie*, den zeventienden February des jaars 1453, te Ryſſel, een Kamerſpel deedt vertoonen, waarin eene vrouw, de Kerk verbeeldende, en verſcheiden' andere zinnebeeldige Perſoonaadjen, ſpreekende in verzen, werden ingevoerd (*g*). Doch daar verliep een geruime tyd, eer deeze oefening, in Holland, doordrong. Te Amſterdam, ſchynt zy, niet lang voor 't jaar 1518, bekend geworden te zyn, alzo Burgemeesteren, begeerende dat de *Rethoryken* voortgang hadden, op den vier en twintigſten October van 't gemelde jaar, beſlooten, hun negen en twintig guldens en vier ſtuivers, die zy, tot opregting van hunne Kamer, beſteed hadden, te vergoeden, en de jaarlykſche Kamerhuur, of ten minſten een gedeelte der zelve, uit Stads Kaſſe, te doen betaalen (*h*). De *Rethoryken*, *Rethorykers* of *Rederykers* waren Liefhebbers der Taal- en Digtkunſt, die, in de Steden en ten platten Lande, kamers opregteden, in welken, zy niet alleen zig zelven in deeze weetenſchappen oefenden; maar ook Spelen, door hen zelven of anderen opgeſteld, en in 't eerſt ook, doorgaands, Schriftuurlyke of zedelyke ſtoffen behelzende, openlyk, voor den volke vertoonden. Zulk eene Kamer, was ook de Amſterdamſche, van welke wy ſpreeken, die ik meen, dat boven de Waage, tegen over 't Stadhuis, in of aan de Waagſteeg ſtaande, gehouden werdt. Immers, wy hebben, reeds elders (*i*), aangemerkt, dat aldaar, in 't jaar 1535, eene Rederykers Kamer was opgeregt. En anderen hebben getoond, dat de Amſterdamſche Kamer, al eenige jaaren te vooren, met die van den Haage, Leiden, Gouda en Alkmaar, gemeenſchap hieldt (*k*). Ter laatſtgemelder Stede, ſpeelden de Geeſtelyken, voor 't einde der vyftiende eeuwe, eene ſoort van Tooneelſpelen (4). De Regeering van Amſterdam begunſtigde, in 't eerſt, deeze oefening: 't welk aanleiding gaf, dat men, behalve de gemelde, nog eene of meer Kamers opregtede in deeze Stad, alwaar, van tyd tot tyd, *Bat-*

SCHOUWBURG.

Rederykers Kamers.

(*c*) VELLY & VILLARET Hiſtoire de France, *Tom.* XI. *p.* 197, 229.
(*d*) VELLY & VILLARET *Tom.* XII. *p.* 374 *& ſuiv. Tom.* XIV. *p.* 105, 148, 299.
(*e*) I. *Deel*, *bl.* 221.
(*f*) *Zie 's* Berecht *voor* SALMONEUS.

(*g*) Memoir. d' OLIVIER DE LA MARCHE *Livr.* I. *Ch.* XXIX. *p.* 424 *& ſuiv.*
(*h*) Groot-Memor. N. I. *f.* 276.
(*i*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 242.
(*k*) BOOMKAMP Alkmaar, *bl.* 70.

(4) My is, onder eenige ſtukken, Alkmaar betreffende, ter hand gekomen eene Schilders-rekening van den jaare 1495, die aldus luidde:

In den eerſten gbemaeckt voor de Clercken een bel noch gemaeckt de ſatans Pauwelion noch gemaeckt twee paer duyuels Cleeren noch gemaeckt een ſchilt voor de chriſtelyke ridder noch beb ick telcken dat ſy ſpeelde de duyuels geſchildert, en noch ſommige pylen en ander ſnuyſtery.

Somma verdient met een en met aer XII guldens

JAQUES MOL.

betaelt den VIIIſen octobris 95. [dat is 1495.]

Sa: XII gl.

Schouwburg. *Batementen*, gelykze genoemd werden, dat is, *Bly-* of *Klugtſpelen* vertoond werden. Doch het verſpreiden der Hervormde Leere, tot welke veele Rederykers, hier ter Stede, niet ongenegen waren, en welke zy, niet zelden, bevorderden met hun ſpeelen, deedt de voorige gunſt der Regeeringe in ongunſt verkeeren. *Bouwe Claas Mollenzoon*, *Willem Gommertszoon*, *Willem Henrikszoon*, *Jan Wouterszoon*, *Claas Janszoon*, Glazenmaker, *Henrik Henrikszoon*, Snyder, *Ysbrand Cornelisszoon*, Wolleklopper, *Dirk Remmertszoon* en *Pieter Henrikszoon*, allen *retoriſynen* of Rederykers, hadden, in 't jaar 1533, eene Kamer of Vergadering hier ter Stede opgeregt buiten kennis van 't Geregt, en aldaar, op eenen Zondag, in 't laatſt van December des gemelden jaars, een *Batement* of Blyſpel geſpeeld, waarin zeer op de Geeſtelykheid geſchimpt was. 't Geregt kreeg 'er kennis van, en veroordeelde de negen gemelde Perſoonen, tot eene Bedevaart naar Rome (*l*). Ten zelfden tyde, werdt gekeurd, *dat gheene Camers van de retoriſynen voort an* zig zouden *onderwinden*, *eenige openbaere batementen te ſpelen*, *voor ende aleer die by den gerechte geviſiteert ende toegelaten* zouden *weſen omme geſpeelt te worden*, *op de correctie van der Stede* (*m*). Van dien tyd, ſchynen de Rederykers-Kamers verdweenen te zyn uit de Stad, behalve de eerſte en oudſte, die, zo ik my niet bedriege, van haare opregtinge af, tot na de verandering der Regeeringe, in wezen gebleeven, en daarom, ſedert, de *Oude Kamer* genaamd is. Van deeze Kamer, agt ik, dat *Egbert Meinerdszoon*, Vader van Burgemeester *Sebaſtiaan Egbertszoon*, voor 't jaar 1568, Lid en Factoor geweeſt is (*n*). Zy hadt, gelyk de gewoonte was, haar *blazoen* of zinnebeeldig wapen, zynde een Kruisbeeld, met den Egelantier onder de doornen en deeze ſpreuk, In Liefde bloeijende, gelyk men 't, onder anderen, agter de *Tweeſpraack van de Nederduitſche Letterkunſt*, door deeze Kamer uitgegeven, afgebeeld ziet. En Keizer Karel de V. hadt haar, zo ſommigen aantekenen (*o*), in 't regt om dit blazoen te mogen voeren, beveſtigd. Na 't overgaan van Antwerpen, in 't jaar 1585, kwamen 'er twee Brabantſche Kamers te Amſterdam. De eene, *de witte Lavender* genaamd, voerde ten zinſpreuk *Uit levender jonſt*. Van deeze Kamer is, onder anderen, een Zinneſpel voorhanden, in het *Konſttoonend Juweel van Haarlem*. Ook heeft zy, in 't jaar 1613, eene vraag uitgegeven, om, door de andere Rederykers-Kamers, beantwoord te worden: welke vraag, met de antwoorden, in 't zelfde jaar, gedrukt, en by de Liefhebbers bekend is. De tweede Brabantſche Kamer, die, nogtans, niet lang ſtand hieldt, hadt het *Vygeboomken*, met de byſpreuk *Het zoet vergaaren*, tot een blazoen. De oude Kamer, en, veelligt, ook eene der twee anderen (*p*), hieldt toen haare byeenkomſten in de Nes, boven de kleine Vleeſchhal: en Bredero heeft 'er het oog op, als hy, in zyn *Moortje*, (III. Bedr. IV. Uitk.) een' jongeling doet zeggen:

Schouwburg.

Kom gaan wy op de Hal, en zien de geeſten ſpeelen.

Doch men ſchynt ook eene Rederykers-Kamer, op het Rokin, op éene der zolders van de Marien-Kerke, ſtaande op den zuiderhoek van 't Kalfsvels- of Pens-ſteegje, gehouden te hebben. Immers, my is, uit zekere aantekening, gebleeken, dat een gezelſchap van Rederykers; in 't begin des jaars 1610, aan Burgemeeſteren, om eene der zolders van de Stads Ammunitiehuizen verzogt hebbende; eene zolder boven de Marien-Kerke verkreeg. De oude Kamer bleef, nogtans, de vermaardſte van de drie. De aanzienlykſte luiden der Stad, zelfs Leden der Regeeringe, hielden 'er de hand aan. In de opdragt van de *Tweeſpraack*, boven gemeld, aan Burgemeeſteren en Raad, zeggen de *Kayzer*, *Factoor*, *Prins ende Kameriſten in Liefd-bloeijende*, die dezelve, *den eerſten des Hoymaands 't jaar* 1584, getekend hebben, dat hunner *zom zelf belieft heeft*, *Leden des Kamers te worden*. En eenigen verhaalen, dat 'er, in 't jaar 1581 en ſedert, vyf Burgemeeſters en verſcheiden' Schepens en Raaden Leden der Oude Kamer waren (*q*). Zie hier derzelver naamen, zo alsze, in een oud Rekenboek der Kamer, aangetekend ſtaan: *Willem Bardeſius*, Burgemeeſter en Raad, *Cornelis Pieterszoon Hooft*, Burgemeeſter en Raad, *Egbert Roelofszoon*, Burgemeeſter en Raad, *Jacob Boelenszoon*, Burgemeeſter, *Jacob van Nek*, Burgemeeſter en Raad, *Jan Coenraad Zevenſtar*, Schout, *Jan Jacobszoon Huydecoper*, Schepen en Raad, *Jan Corneliszoon Hooft*, Schepen, *Jan Verbee*, Schepen en Raad, *Frans Benning*, Schepen, *Pieter Willemszoon Vriend*, Schepen, *Rynſt Pieterszoon*, Schepen (*r*), *Laurens Jacobszoon Reaal*, Schepen, *Adriaan Pauw*, Schepen en Raad, *Henrik van Marken*, Raad, en *Herman Roodenburg*, Raad. Hierby kwamen verſcheiden treffelyke burgers, als *Pieter*

Oude Kamer in Liefde bloeijende.

Twee Brabantſche Kamers.

(*l*) Keurb. C. *f.* 228.
(*m*) Keurb. C. *f.* 194.
(*n*) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 311.
(*o*) Brandt Vondels Leven, *bl.* 13.
(*p*) *Zie* Brandt ibid. *en* Pontanus *Libr.* II. *Cap.* XVI. *p.* 117.
(*q*) Hoofts Leven, *bl.* 5.
(*r*) A. Pars Katwykſe Oudheden, *bl.* 234.

SCHOUWBURG.

ter Corver, *Reinier Heemskerk*, *Herman Rendorp*, *Herman Reinst* en anderen. Ook waren 'er, onder de Kameristen, luiden van beproefde geleerdheid, die HOOFT en VONDEL den eersten lust tot regtschaapen kennis der Nederduitsche Taal- en Digtkunde hebben ingestort. Hooft gewaagt 'er van, in een gedigt, aan de Kamer *in Liefde bloeijende*, herwaards gezonden uit Florense, in den jaare 1600 (5), toen hy nog maar negentien, en Vondel naauwlyks dertien jaaren oud was, met deeze woorden:

Men vindt tot Amsterdam, die met zyn hoogh gedicht
De duistre wegh tot lof en waere deught verlicht (6):
En KAMPEN, *die met kunst 't gemeen beloop der dingen*
Het nut der deugt en 't quaet der ondeught weet te zingen,
En KOSTER, VONDELEN, BREÊROÔ *en* VICTORYN (7),
Die nu al toonen wat z' hier namaels zullen zyn.

Op deeze Kamer, werden, vermoedelyk, kort voor en na den jaare 1600, de Treurspelen *Achilles en Polyxena* en *Theseus en Ariadne* van den sedert zo vermaarden HOOFT vertoond. 't Blykt ook, uit eenen zyner *Brieven*, in 't jaar 1611, aan Dr. *Johan ten Grootenhuis*, Oud-Schepen en Raad deezer Stad, geschreeven, dat hy zyn best wel doen wilde, om de Oude Kamer te doen bloeijen (s). De Brabantsche Kamer *Uit levender jonst* voerde, in 't jaar 1612, VONDELS *Pascha* ten Tooneele. Men speelde, op de eene en de andere Kamer, ook de Spelen van den geestigen BREDERO. In 't gemelde jaar 1612, des Zondags voor Kermis, werdt zyne *Griane* ten Tooneele gevoerd, zo ik meene, op dezelfde Brabantsche Kamer. Op de Oude Kamer, werdt, in 't zelfde jaar, COSTERS Klugt van *Teeuwis den Boer* gespeeld, die, naderhand, ook op de Brabantsche Kamer, vertoond werdt (t). Bredero's *Moortje* werdt, in 't jaar 1615, op de Oude Kamer vertoond. Doch in dien tyd, was 'er reeds merkelyke twist ontstaan, tusschen de twee Kamers *in Liefde bloeijende* en *Uit levender jonst*, want de Kamer, *Het zoet vergaaren*, schynt, ten dien tyde, al wederom verdweenen geweest te zyn. Immers, ik vind 'er, nergens, eenig verder gewag van gemaakt. De Leden der Oude Kamer lagen ook, onderling, overhoop, en verliepen, de een na den ander. BREDERO die zig, eerst in 't jaar 1615, by de Oude Kamer, gevoegd hadt, klaagt 'er, bitterlyk, over, in zeker Gedigt, daar hy *Rethorica* spreekende invoert; te kennen geevende „ dat men, eer-
„ tyds, of geleerde, of aanzienlyke mannen,
„ tot hoofden der Kamer, plagt te verkie-
„ zen; doch dat men nu, [in 't jaar 1615,]
„ geringe en onkundige luiden benoemde,
„ die der Schouwplaatse schande aandee-
„ den, en zig, door vleijers, beweegen lie-
„ ten, om de rollen uit te deelen aan on-
„ bekwaamen." Dus laat zig, onder anderen, zyne *Rethorica* hooren:

SCHOUWBURG.

Voormaals naer out ghebruyck coosmen tot d'hoochste staat
Een gheleert treff lyck Man, of eener uyt den Raat,
Die door ghewoonte en kunst, ghehouden wert Raadt-saalich,
En heerschten wysselyck, ontschlyck en lieftaalich.
Doen vantmer Geesten veel, Schryfryck en wel bespraackt
In 't vytbeelden geswind, aartich en ongemaackt.

Besiet de Caarten self, en overleest de naamen
Van over twintich Jaar, ghy sult schrickend' u schaamen,
Dat ghy nu met dit schuym, sout comen hier ten pronck
Of in de Schouplaats daar eerst niet dan gout en blonck.
Wanneer men nu verkiest, siet men te samen rotten
Het stoffe van de Maats, een deel neuswyse sotten,
Ja wiens gemeyne roep dan maacken eenen man
Die na haer sinlyckheyt de rollen gheven can.

Hy maeckt Coning of Prins die Boer te zyn behoorden.
Die best de stomme speelt, geeft hy een sack vol woorden.

Dies zyn labbige tong (ha (8) CAMPEN!*)*
heeft gheseyt,

Dus

Twist tusschen de Kamers.

(s) HOOFTS Brieven *N. 6. bl. 9.*
(t) Voorber. *voor* TEEUWIS DEN BOER.

(5) Ik volg BRANDT, in HOOFTS *Leeven*, bl. 6. ten opzigte van den tyd, waarin deeze brief geschreeven werdt. In de Uitgaave van den zelven, door JACOB VAN DER BURGH, bl. 425. wordt, ten onregte, gesteld, dat hy, in 't jaar 1607, of 1608, geschreeven is.

(6) HENDRIK LAURENSZOON SPIEGHEL.

(7) JOAN VECHTERS *of* VICTORYN, Regtsgeleerde.

(8) CAMPEN, ook boven (bl. 729) genoemd, is, ongetwyfeld, CORNELIS VAN CAMPEN, by HOOFT, in eenen Brief van den twintigsten May des jaars 1635, als een oud man, vermeld. *Brieven* N. 451. bl. 346. Hy zal ons, wat laager, nog eens voorkomen. Ik twyfel, of hy dezelfde KORNELIS VAN KAMPEN zy, van wien, als de Psalmen in Digtmaat hebbende overgebragt, VONDEL (*Poëzy* I. Deel, bl. 445.) gewag maakt.

Schouwburg.

Dus lang heeft op u duym den werrevel gedreyt.
Nu komt het na ons wenſch, en na al ons beghеeren,
Wy ſullen nu een reys een ander Lietgen leeren:
Welcks ſtyf en dwaes opſet Terſites heeft geſtarckt:
Vraagt ghy wien? de Dragers Heerſchap van den Coornmarckt.
Syn grove botte tongh en hout niet op van ſchelden
Van zyn voornaemſte Knechts of alderbraefſte Helden.
Hy met al zyn aenhang ſullen door trotſche ſpyt,
De Camer eer yet lang, ſo ghyer niet voorſyt,
Heel helpen in 't verderf, of in eeuwighe ſchanden.

Daarna, geraaden hebbende, *de willighe Ballingen*, dat zyn zulken, die de Kamer verlaaten hadden, te rug te roepen, beſluit zy, in deezer voege:

Dan Campen, Lambert (9), Hooft *en* Samuel (1) *ſal 't geſchil*
Wel ſlechten met voorſicht, ſo ick dat hebben wil.
Vaart wel myn oude Maats, die nog in Liefden bloeijen;
Ick haat u haateren, die in't krackeelen groeijen.

De zelfde Bredero gewaagt ook, in een Lied aan *Jan Jacobsz Viſſcher*, Schilder en Glasſchryver, omtrent den zelfden tyd gemaakt, van het verval der Kamer *in Liefde bloeijende*, met deeze woorden:

Waerom het Eglentiertjen, *ach!*
Niet bloeyt gelyck het voormaels plach
Is Vrundt u vriendelycke Vrage:
De meeſte mangel die ick weet,
Dat is: dat elck zyn plicht vergeet,
Want niemant wil den ander dragen.

Dies d'Eendracht vlucht nu voor de twiſt,
De Eenvoud voor de ſchalcke liſt,
De oude trouw is gantſch gebroken,
De Liefde van de kunſt is ſieck,
Of yverloos, door ſpyt of pieck
En wert gedicht noch rym geſproken.

Dies wert men wetteloos en ſlof,
De goede zeden raecken of,
En die't hem ſchoon te recht wil moeijen,
Die wert beguygelt en belacht,
Gelaſtert en ſmaedlyck veracht
Hoe ſou den Eglentier *dan bloeijen?*

(9) Door Lambert, wordt, waarſchynlyk, Lambert Lambertszoon verſtaan, van wien *Samuel Coster*, naderhand, 't gebouw, waarin hy zyne *nieuwe Akademie* ſtigtte, ſchynt gekogt te hebben. Immers, wy zullen, wat laager, zien, dat Lambert Lambertszoon eene kuſting op dit gebouw, ten laſte van Coſter, bezeten heeft.

(1) Samuel is Samuel Coster.

Schouwburg.

Heeft yemant nu een ſpel gemaeckt,
Daermen (doch lachend' niet) aenraeckt,
Met moeyten en met tydt verlieſen,
Als men de rollen dan uytdeelt,
Den een die wrockt, d'ander krackeelt,
Elck ſouſe ſelfs wel willen kieſen.

And're brengen haer rollen weer,
And're willen niet ſpelen meer,
't Valt ſwaer veel hoofden te beſturen.
And're willen en kunnen niet.
Zo hier geen beterſchap geſchiet,
Zo mach ons Ryck niet langer duren (u).

Wy hebben deeze Plaatſen uit Bredero's Gedigten, die thans niet veel gelezen worden, hier, wel zo uitvoerig, willen inlaſſen, om dat men 'er uit afneemen kan, hoe 't, in zynen tyd, met het Amſterdamſch Tooneel, geſchaapen ware. Men ziet 'er, onder anderen, uit, dat de hoofden, de Keizer, Factoor en Prins der Kamer, en veelligt de eerſte alleen, of voornaamlyk, de rollen uitdeelden, die, door de Kameriſten zelven, uit liefde tot de Kunſt, geſpeeld werden. 't Schynt, dat de koſten, die hier op liepen, of door de Kameriſten zelven, of door de Stad, plagten gedraagen te worden: welk laatſte ten minſte omtrent de Oude Kamer plaats hadt; waarop Samuel Coster ſchynt te zien, als hy, in de Opdragt der *Spelen van* Bredero aan Burgemeeſteren en Raaden, zegt, *dat de Poëten voortyts tot laſt waren.* Doch, ſedert eenige jaaren, was men begonnen, op de Oude Kamer, de toekykers iet te laaten betaalen, en 't voordeel, dat 'er van kwam, af te ſtaan aan het Oude-Mannen-Huis, welks Regenten toen ook de koſten droegen, die op 't ſpeelen liepen. Ik vind, dat men, in Frankryk, ook, al vroeg, de gewoonte hadt, om den armen eenig deel te geeven aan 't gene, door de aanſchouwers der Tooneelſpelen, betaald werdt (v). Coster heeft aangetekend, dat, na dat Brederode en hy de hand, ernſtelyk, aan de Kamer gehouden hadden, het Oude-Mannen-Huis, in minder dan tien maanden, te weeten van den tweeden July 1615 tot in April 1616, over de tweeduizend guldens, zuiver voordeel, boven de uitgeſchooten onkoſten, genooten hadt; behalve, dat nog de Kamer, in kleederen en andere behoeften, in dien tuſſchentyd, grootelyks, verrykt geworden was. Hy voegt 'er by, dat, in de drie jaaren, die Brederode by de Kamer geweeſt was, het Godshuis *meer inkomſt gehad* hadt, dan *in alle de voorgaende jaren, dat, voor 't ſelve, by de Camer, geſpeelt*

Op de oude Kamer, wordt, ten voordeele van 't Oude-Mannen-Huis geſpeeld.

(u) G. A. Brederoos Boertigh Liedb. *bl.* 108.
(v) Velly & Villaret Hiſtoire de France, *Tom.* XII. *p.* 395.

SCHOUWBURG. Opregting der *Academie*, naderhand, *Schouwburg* genaamd.

ſpeelt was *gheweeſt*. Doch in dien tyd, was hy bezig, met een ontwerp van de opregtinge eener nieuwe Kamer, die hy de *Academie* noemde, en van welke hy zulk eene goede verwagting hadt, dat zy, dagt hy, magtig zou zyn, om, met hulp der oude Kamer, een geheel Godshuis te voeden. En ſchoon dit ontwerp veel tegenkanting ontmoette, inzonderheid, van *een hoope Molicken*, gelyk hyze betitelt, *die haer t'onrecht Rederyckers* noemden (*w*); raakte het egter, eerlang, in ſtand. Verſcheiden' geleerde en aanzienlyke luiden begunſtigden de onderneeming. De Regeering ſchonk 'er een erf toe, op de Keizersgraft, tuſſchen de Beeren- en Runſtraaten, daar *Coſters Academie*, ook de *Duitſche* en *Nederduitſche Academie* genaamd, eerlang, op koſten van Coſter zelven, geſtigt, en, in 't jaar 1617, door een Voorſpel van SUFFRIDUS SIXTINUS, *Apollo* genaamd, gevolgd van een Treurſpel, genaamd *de Moord beghaan aan Willem, Prinſe van Oranje*, gedigt door *G. van Hoghendorp*, en, in dit zelfde jaar, gedrukt, ingewyd werdt. Hierop volgde, des anderendaags, de overaartige *Warenar* van den Droſſaard HOOFT, waaraan, gelyk hy ſchryft (*x*), *bynae neegen daagen geſpilt* waren, *op hoope dat het Spel noch eens mocht dienen, om eenige armen t'Amſterdam, oft* te Muiden, *wat voordeels te doen, en te vervallen een deel van de koſten noodig om den Baeto*, een zyner Treurſpelen, *uit te voeren*. Wy hebben deeze woorden hier te liever willen aanhaalen, om dat 'er uit blykt, dat de *Warenar*, ten voordeele der armen, geſpeeld werdt. SIXTINUS ook, in zynen *Apollo*, de nuttigheden van het Tooneelſpel optellende, zegt, onder anderen:

En't beſt, den Armen zal het weſen voorderlyck.

Ondertuſſchen, leeſt men, in VONDELS *Leven* (*y*), dat de koſten der Academie, in 't eerſt, door eenige Lief hebbers der Poëzye en vooral door Samuel Coſter zelven, gedraagen werden: 't welk niet waarſchynlyk voorkomt, zo men 't voordeel aan de armen heeft afgeſtaan.

Het Burger-Weeshuis geniet het voordeel van 't ſpeelen

Ook hebben ſommigen aangetekend, dat het Burger-Weeshuis, al terſtond, het voordeel van 't ſpeelen op de nieuwe Academie getrokken, en de koſten, daartoe vereiſcht, gedraagen heeft, even als het ſpeelen op de Oude Kamer, voor rekening van 't Oude-Mannen-huis, geſchiedde (*z*). Doch de *Regiſters* en *egte Stukken*, die nog, in 't Burger-Weeshuis, voorhanden zyn, hebben my geleerd, wat, eigenlyk, van de zaake geweeſt zy. De Regenten van dit Godshuis, beſpeurende, hoe veel voordeels het Oude-Mannen-Huis trok van het ſpeelen op de Oude Kamer, ſlooten, op den drie en twintigſten September des jaars 1617, een verdrag met Samuel Coſter, over 't ſpeelen, op zyne Academie, of *Nederlands Oefenſchool, tot ſtigtinge en vermaakelykheid van een iegelyk*. Volgens dit verdrag, zou het Weeshuis al de koſten draagen, en, in de eerſte zes jaaren, een derde van 't voordeel genieten. De overigen twee derde zouden voor Coſter zyn. Doch na verloop der eerſte zes jaaren, zou het voordeel, tuſſchen 't Weeshuis en Coſter, gelykelyk, gedeeld worden (*a*). Op deeze wyze, geraakte de Nederduitſche Academie in ſtand, die, van haare opregtinge af, een Byenkorf, met het woord YVER, tot haar blazoen voerde. Doch 't leedt maar tot in 't jaar 1622, toen het Weeshuis de Academie, met al den toeſtel, tot het ſpeelen behoorende, van Dr. Coſter overnam. Om 't verdrag, welk, deswege, op den negenden Auguſtus des gemelden jaars, getroffen werdt, te ſluiten, hadden, op laſt van Burgemeeſteren, gehandeld *Cornelis van Campen, Henrik Jacobsz.* en *Cornelis Dankertsz.* Voor 't erf, den opſtal en toeſtel tot het ſpeelen werden, aan Coſter, zes duizend agt honderd en vyftig guldens goedgedaan: behalve, dat het Weeshuis eene kuſting van drie duizend twee honderd guldens, ten behoeve van *Lambert Lambertsz.*, ten zynen laſte nam. De toeſtel, die onder den koop begreepen was, wordt, in 't oorſpronglyk Koop-Contract, in deezer voege, beſchreeven: *alle de geſchilderde omdraeyende doecken op het toneel ſynde. 22 waepenen van de voornaemſte Princen op ovaelen geſchildert. 9 viercante waepenen van de Vnye en ſes princen waepenen op doeck. 2 groote ſchilden, daer de lampen aen hangen, aen d'ander ſyde geſchildert, met haer blocx ende coorden. het daelende hemelwerck met ſyn kaapſtangen, koorden ende blocks. 3 taeffels die het plein omreycken met haer ſchragen ende bancken. noch een minder taeffel met 2 ſchragen 3 ſtucken daer het toneel mede vergroot wert. een gevangen deur tralys gewys gemaect. 2 groote houten tralien in 't ſpel van* herzilia *gemaeckt. de blaffetuiren gemaeckt tot hemelwerck 2 groote ſwarte linnen gordynen daer t toneel mede wert geſlooten. Alle de loſſe deelen op de hoochſte ſolderinge. 't Graff van Achelnts* [Achilles].

SCHOUWBURG. op de nieuwe Academie.

(*w*) S. COSTERS Opdragt van G. A. BREDERODES Spelen.
(*x*) HOOFTS Brieven N. 54. *bl.* 46.
(*y*) *Bladz.* 14.
(*z*) *Uit* Aantek. van Schepen G. SCHAEP PIETERSZ.

(*a*) *Uit* het Accoord met Samuel Coſter, *beruſtende in 's Weeshuis.* Laade XIV.

Schouwburg.

les]. *De triumphwagen. 't Viercante outaertgen. Vormen van tienewerck, op ten ſolder leggende* (*b*). Op de Academie, in deezer voege toegeruſt, werden, midlerwyl, verſcheiden' Spelen van Bredero geſpeeld, en onder deezen, zyn *Stomme Ridder*, en zyn *Spaanſche Brabander*, in welk laatſte, de oude platte zeden der Amſterdammeren, op eene geeſtige wyze, worden afgeſchilderd. Ondertuſſchen, duurde de tweedragt tuſſchen de Kamers, en vermeerderde zelfs, hand overhand. Men zag 'er, in 't jaar 1618, ter gelegenheid der inhaalinge van Prinſe Maurits, een blyk van. De Kamers plagten, naamlyk, van ouds, by 't inhaalen van doorlugtige Perſonaadjen, en by andere plegtige gelegenheden, om ſtryd, uit te munten, in het maaken van zinnebeeldige Vertooningen. Men hadt zulk eene vertooning gehad, by 't inhaalen van den Graave van Leiceſter, in 't jaar 1587, waarby een burger, *Zwynskop* genaamd, zig voor Neptunus liet gebruiken; en, ſchoon 't winter was, half naakt, op een houten Walviſch, door 't water reedt, om den Graaf te begroeten. In 't jaar 1594, was Prins Maurits, na 't veroveren van Groningen, herwaards gekomen, op een Tooneel, aan de Paardenſtal op den Dam, ter plaatſe der Beurſteeg, gebouwd, vereerd met eene vertooning van 't verſlaan van Goliath, waarby *Frans Volkertszoon Koornhert*, Schepen der Stad, den perſoon van Saul, en *Jacob de Gein* dien van David verbeeldde. Het Beſtand van den jaare 1609 hadt aan de Oude Kamer gelegenheid gegeven, om negen vertooningen toe te ſtellen op den Dam, de dwingelandy van Tarquyn, en Brutus yver voor de Vryheid verbeeldende: over welke vertooningen, Hooft uitleggingen geſchreeven hadt (*c*). Het Huwelyk van den Paltsgraave Fredrik met de Dogter van Jakob den I., Koning van Groot-Britanje, gaf, ter gelegenheid, dat het Paar, in het jaar 1613, door Prinſe Maurits, herwaards geleid werdt, ook aanleiding tot het ſtellen van eenige vertooningen. 't Was dan niet vreemd, dat de Kamers, in 't jaar 1618, den Prins-Stadhouder, op gelyke wyze, vereerden. Maar de Oude Kamer, die, meende men, by tyds, door Burgemeeſteren, van 's Prinſen aanſtaande komſte verwittigd was geweeſt, en zelfs de Brabantſche Kamer was eerſt gereed. De Leden der Academie, dit niet konnende verduwen, ſtelden, in alleryl, negen vertooningen toe, op zo veele ſteigerſchuiten, zeven van welken de zeven Provincien verbeeldden: op den agtſten, ſtondt een krygsheld, die, met een' dubbelen Oranjen-ſluijer, de Provincien vereenigd hieldt: de negende was met zangers en ſpeelluiden gevuld. Met al deezen toeſtel, voer men, van voor de Academie, naar 't Prinſenhof, en behaagde 'er zyne Doorlugtigheid zo zeer mede, dat hy, den volgenden dag, in de Academie verſcheen, daar Hooft's *Geeraard van Velzen* geſpeeld, en de Vertooningen nog eens herhaald werden (*d*).

Vertooningen, by 't inhaalen van doorlugtige Perſonaadjen.

Schouwburg.

De afgunſt en tweedragt der Kameren bleef duuren. En de twee Godshuizen, het Wees- en Oude-Mannen-Huis, namen 'er meer deels in, na dat het eerſte, gelyk wy boven aantekenden, in 't jaar 1622, het erf en gebouw der Academie, met al den toeſtel, tot het ſpeelen behoorende, van Samuel Coſter gekogt hadt (*e*). Men onttrok elkanderen de beſte Tooneelſpeelers: 't welk niet nalaaten kon, ten nadeele der Godshuizen te ſtrekken, tot dat, de Brabantſche Kamer, *uit levender jonſt*, eindelyk, te niet gegaan zynde, de Oude Kamer, door bemiddeling van Burgemeeſteren, met de Academie vereenigd werdt. Dit gebeurde, in 't jaar 1632 (*f*), en in 't jaar 1635, vind ik, dat het Weeshuis een derde in het erf en getimmerte, genaamd *de Nederduytſe Academie ofte Amſterdamſe Kamer, met d'kledingen ende ander tuych tot de Speelplaats behoorende*, aan het Oude-Mannen-Huis verkogt heeft (*g*). De Academie, die ſlegts van hout opgeſlaagen was, en voor welke, eene Loots ſtondt, die, in 't jaar 1631, aan een' Steenkooper verhuurd was (*h*), moeſt toen hertimmerd worden. De twee Godshuizen moeſten hiervan de koſten draagen, 't welk, overeenkomſtig met de uitſpraak van Burgemeeſteren van den jaare 1632, geſchiedde, voor twee derde, door het Weeshuis, en voor een derde, door het Oude-Mannen-Huis, welke Godshuizen ook diergelyk aandeel hadden, in de voordeelen van 't ſpeelen. De blazoenen der Kamer *in Liefde bloeijende* en der Nederduitſche Academie waren, ſedert de vereeniging, ook ſamengevoegd. Men hadt den Egelantier der Oude Kamer gevlogten om den Byenkorf der Academie, en van de twee Zinſpreuken deeze eene, Door Yver, of Yver,

Vereeniging der Oude Kamer met de Academie.

IN

(*b*) *Uit eene* Notarieele Copie van het Koop-Contract, *in 't Weeshuis berustende.*

(*c*) *Zie* Hoofts Gedichten *in de* Uitgaave van van der Burgh *bl.* 436.

(*d*) Blyde inkomſt van haare Majeſteit van Groot-Britannien, *bl.* 5, 7, 8, 9 *enz.*

(*e*) Recueil der Documenten van het Weeshuis *f.* 146.

(*f*) Acte van Burgemeeſteren *van* 7 *July* 1632. *berustende in 't Weeshuis.*

(*g*) *Uit de* Oorſprongk. Quitantie *van* 22 *May* 1635. *berustende in 't Oude-Mannen-Huis.*

(*h*) *Uit eene* Rekening van 't Weeshuis, *in de* Aantek. *van* Schepen Schaep.

Schouwburg. IN LIEFDE BLOEIJENDE, gemaakt. Van dit Blazoen, en van het Blazoen der Kamer *Uit levender jonst* zyn nog geſchilderde afbeeldingen in wezen.

De Academie wordt, tot een Schouwburg, herbouwd.

De Raad, *Claas* of *Nicolaas van Kampen*, die ook Regent van 't Weeshuis, en niet onbedreeven in de Bouwkunde was, hadt het opzigt over het bouwen. Het Tooneel, welk onbeweeglyk, en met fraai beeldwerk, en, onder anderen, met een gelauwerd beeld van Prinſe Fredrik Henrik (*i*), verſierd was, ſtondt toen in 't zuiden van 't gebouw, waar nu de veertien ſtuivers plaats is. De koſten der herbouwinge beliepen, in alles, negen en twintig duizend een honderd drie guldens en eenige ſtuivers (*k*). De Godshuizen hadden, te vooren, eenigen der naaſte huizen en erven, by 't voorig erf, aangekogt, gelyk, ook in laater' tyd, geſchied is. Immers zy bezitten nog, in gemeenſchap, een huis op de Prinſengraft, agter den Schouwburg. Terwyl de Academie herbouwd werdt, ſpeelde men op de Schermſchool, welke toen ook boven de kleine Vleeſchhal gehouden werdt, en vind ik, dat aldaar, op den zeventienden September des jaars 1637, BREDERODES *Moortje* vertoond is.

Inwyding.

De Academie, die nu den naam van *Schouwburg* kreeg, werdt, op den derden January des jaars 1638 (*l*), ingewyd, met een nieuw Treurſpel van den Digter JOOST VAN VONDEL, *Gysbrecht van Aemſtel* genaamd (*m*). Schout, Burgemeeſteren, Schepenen en Raaden vereerden 't Schouwſpel met hunne tegenwoordigheid. Maar in 't jaar 1664, werdt het gantſche gebouw wederom geſloopt, en aan den nieuwen Schouwburg, die nog ſtaat, op den vier en twintigſten Maart des gemelden jaars, de eerſte ſteen gelegd, door de Digteres *Maria Vos*, Dogter van den bekenden Digter *Jan Vos* (*n*). Het Tooneel werdt, ſedert, beweeglyk gemaakt, naar de Italiaanſche wyze, zynde, zo men meent, van het oud Tooneel, alleenlyk de beelden van Melpomene en Thalie, die den voorgrond, ter wederzyde, verſieren, nog overgebleeven. Doch deeze verandering, die zes en dertig duizend, zes honderd drie en zeſtig guldens agttien ſtuivers en agt penningen gekoſt hadt (*o*), werdt, by ſommigen, voor eene verſlimmering van 't gebouw aangezien (*p*). In laater' tyd, en zelfs voor weinige jaaren, zyn 'er ook nog verſcheiden' veranderingen en verbeteringen gemaakt aan de Schouwplaats. En terwyl wy dit ſchryven, in den Zomer en Herfſt des jaars 1765, worden 'er merkelyke veranderingen gemaakt in 't voorgebouw, welk, naar de Voorplaats toe, uitgetimmerd wordt. Ook wordt 'er, boven het Tooneel, vry wat aan 't gebouw verbeterd. 't Voornaamſte gedeelte behoudt egter nog dezelfde gedaante, die het, in en kort na 't jaar 1664, verkreegen heeft.

Herbouwing.

Schouwburg.

Doch in 't beſtier van den Schouwburg, is, dikwils, verandering gekomen. Burgemeeſteren hadden, na 't herbouwen van den Schouwburg, in 't jaar 1637, tot beſtiering van den zelven, zes *Regenten* of *Hoofden* aangeſteld (*q*), die Speelers aannamen en afdankten. De eerſten waren *Willem Dirksz. Hooft*, *David Sens*, M^r. *Steven Vennekool*, M^r. *Jacob Block*, *Heereman Dirksz Coorenkind* en *Simon Engelbrecht*. Zy werden, jaarlyks, op den voorſlag van Regenten, door Burgemeeſteren, veranderd. En in 't jaar 1638, waren Hoofden des Schouwburgs *David Sens*, *Jacob Bas Cornelisz.*, *Floris Soop*, *Willem van Campen*, *Willem Dirksz. Hooft* en *Tobias van Domſelaer* (*r*): waaronder 'er twee waren, die, ook in 't voorgaande jaar, als Hoofden gediend hadden. De Vader van den Hiſtorieſchryver *Geeraardt Brandt*, die zig *Gerrit Brandt* ſchreef, is, in 't jaar 1642, en ſedert, en de Digter *Jan Vos*, naderhand, ook Hoofd des Schouwburgs geweeſt. Doch deeze Hoofden gaven den regten Lief hebberen weinig genoegen met hunne beſtiering. Doorgaands, lieten zy, uit eene verkeerde ſpaarzaamheid, ſlegte luiden, om niet, voor ſtom ſpeelen, geevende hun verlof, om aan twee of drie, huns gelyken, vryen toegang te verleenen tot de zydgalery (*s*). Doch 't gene verder ging; zy voerden, ſomtyds, Spelen ten Tooneele, waarin, Kerk en Staat en nabuurige Mogendheden beledigd en gehoond, en de goede zeden geſchonden werden: 't welk, benevens den hevigen oorlog des jaars 1672, gelegenheid gaf, dat de Schouwburg, op laſt van Burgemeeſteren, geſlooten werdt (*t*), en niet geopend, voor 't jaar 1678; wanneer Burgemeeſteren zes nieuwe Regenten aanſtelden, die alleen van hun zouden afhangen, en van welken, jaarlyks, twee zouden afgaan, met magt aan de overigen om, telkens, een dubbel getal over te leveren

Veranderingen in 't beſtier des Schouwburgs.

(*i*) *Zie* VONDELS Poëzye, I. *Deel*, *bl.* 330.
(*k*) Recueil *der* Documenten van het Weeshuis. *f.* 146.
(*l*) Recueil *der* Documenten van het Weeshuis. *f.* 167.
(*m*) VONDELS Leeven, *bl.* 40.
(*n*) *Zie* JAN VOS Gedichten II. *Deel*, *bl.* 526. en C. BEUDEKER Aant. *op* C. BRUINS Zoelen, *bl.* 133.
(*o*) Recueil *der* Documenten van het Weeshuis. *f.* 148.
(*p*) A. PELS Gebr. en misbr. des Tooneels, *bl.* 15.
(*q*) Groot-Memor. N. V. *f.* 83.
(*r*) Recueil *der* Docum. van het Weeshuis. *f.* 167, 168.
(*s*) A. PELS Horatius Dichtkunſt, *bl.* 21.
(*t*) A. PELS Gebr. en misbr. des Tooneels, *bl.* 30.

Schouwburg. ren aan Burgemeesteren, om uit dezelven twee nieuwen te verkiezen. 't Voordeel, welk de Schouwburg gaf, zou egter, gelyk van ouds, voor twee derde, door het Weeshuis, en voor een derde, door het Oude-Mannen-Huis, genooten worden. De zes Regenten, die, voor 't eerst, op deeze wyze, werden aangesteld, waren *Petrus Francius*, Professor in de Welspreekendheid, D^r. *Lodewyk Meyer*, M^r. *Andries Pels*, Advokaat, *Jacob Matham*, D^r. *Jan Bouwmeester* en *Tobias van Domselaer* (*u*). Doch deeze schikking duurde niet lang. De Regenten der Godshuizen waren te onvrede over de Regenten van den Schouwburg, die zig, huns oordeels, te veel gezags aanmaatigden. In 't begin des jaars 1679, werdt 'er egter, met goedkeuring van Burgemeesteren, eene overeenkomst getroffen tusschen beide, waarby, onder anderen, bepaald werdt, dat de Ontvangers der penningen, door de Regenten van den Schouwburg, en de Ontvangers der Loodjes, op welken men, op de byzondere plaatsen, toegelaaten werdt, door de Regenten der Godshuizen, zouden worden aangesteld; en dat de Regenten der Godshuizen zo dikwils in den Schouwburg zouden mogen komen, als zy goedvonden (*v*). Ondertusschen, werdt, ook onder 't gemeen, geklaagd over de Regenten van den Schouwburg. Vooral, werdt aangemerkt, dat zy, te zeer gesteld op het invoeren van spelen, waarin, de regels der Tooneelpoëzye, naar behooren, waren waargenomen, en op de taal- en digtkunst en goede zeden gelet was, het volk, niet gevat op zulke kieschheden, uit den Schouwburg hielden, en de Godshuizen benadeelden. Doch Pels, een dier Regenten, beweert (*w*), dat 'er, sedert dat de Schouwburg, laatstelyk, ontslooten was, jaarlyks, vierduizend guldens meer waren overgewonnen, dan voor het sluiten, onder het bestier der voorige Hoofden: 't welk, na genoeg, overeenkomt, met eene *Memorie* van dien tyd, die ik gezien heb, en die, in 't Oude-Mannen-Huis, bewaard wordt. Voorts, wyst hy aan, dat fraaije stukken zo veel en meer toeloops hadden, dan vodden (*x*). Nogtans, hieldt deeze Regeering niet lang stand. De Regenten der Godshuizen klaagden, in 't jaar 1680, over 't nadeel, welk de armen leeden, by de tegenwoordige bestieringe: waarop Burgemeesteren hun het bewind over de ontvangst en uitgaaven van den Schouwburg wederom opdroegen, te gelyk belastende, dat drie Regenten van ieder Godshuis, nevens de zes Regenten van den Schouwburg, jaarlyks, het dubbel getal zouden benoemen, waaruit Burgemeesteren de plaatsen der afgaande Regenten van den Schouwburg vervullen zouden (*y*). Doch 't verveelde deezen haast, dat zy meer af hingen van de Regenten der Godshuizen, dan voorheen. Zy stonden dan af van hunnen dienst. Die der Godshuizen namen 't bestier wederom op zig, en verhuurden den Schouwburg, in 't jaar 1681, aan D^r. *Lodewyk Meyer*, *Joan Pluymer* en *Pieter de la Croix*, voor den tyd van drie jaaren, die, naderhand, nog met drie jaaren vermeerderd werden, tegen twintig duizend guldens, in 't jaar. Doch de huurders schynen luttel voordeels gehad te hebben van hunne onderneeming. Immers, in 't jaar 1687, werdt de Schouwburg, voor nog drie jaaren, tegen zeventien duizend guldens 's jaars, verhuurd aan *Jan Koenerdingh* en *David Lingelbagh*, die hunne rekening zo kwalyk gemaakt hadden, dat zy, reeds in 't jaar 1688, verzogten, van de huur ontslaagen te worden, en negen honderd guldens, tot schade-betering, verwierven (*z*). Ook hadden deeze huurders even weinig, of nog minder genoegen gegeven aan 't gemeen, dan de voorige Regenten (*a*). De Regenten der Godshuizen hielden, eindelyk, 't bewind, geheellyk, aan zig. Zy werden 'er, in 't jaar 1699, in bevestigd, by den Oud-Raad van Burgemeesteren, die verstondt, dat zy, voortaan, gelyk zy reeds gedaan hadden, altoos, twee *Adsistenten* of *Directeurs* tot zig neemen moesten, om hun, in 't oordeelen over de spelen, en in 't bestier van 't gantsche werk, behulpzaam te zyn (*b*): na welken tyd, de Schouwburg, tot heden toe, onder 't bewind der Regenten van de Godshuizen, gestaan heeft, en, op eenen genoegzaam eenpaarigen voet, bestierd geworden is. Schouwburg.

Burgemeesteren en 't Geregt hebben, van tyd tot tyd, verscheiden' Reglementen en Keuren gemaakt, den Schouwburg betreffende. In den zelven, mag geenerlei balddaadigheid gepleegd worden. De Hoofdofficier is gemagtigd, om twee van zyne dienaars, op de speeldagen, te houden in den Schouwburg, om, op de klagte der Regenten, de balddaadigen daaruit te leiden, of zelfs Keuren omtrent den Schouwburg.

(*u*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 200.
(*v*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 221 *verso*.
(*w*) Gebruik en misbruik des Tooneels, *bl.* 29.
(*x*) Id. *bl.* 31.

(*y*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. *van* 21 *Aug.* 1680. *f.* 213 *verso*
(*z*) Recueil *der* Documenten van het Weeshuis. *f.* 177, 179, 180, 184-186.
(*a*) *Zie* Nederd. Keurd. *bl.* 566 *enz.*
(*b*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgemeest. 24 *July* 1699. *f.* 5.

SCHOUWBURG.

zelfs aan 't Geregt aan te brengen. De *Acteurs* en *Actrices* zyn verpligt, te voldoen aan de verbindteniſſen, die zy, met de Regenten, hebben aangegaan. Niemant, met naame geene Poëeten, mogen ſamenſpannen, ten nadeele van den Schouwburg (*c*). Die voor Poëet by de Regenten erkend is, heeft, voor den tyd van een jaar en zes weeken, ſchoon 't, doorgaands, langer toegelaaten wordt, vryen toegang tot den Schouwburg, en hem worden, wanneer zyn ſpel vertoond wordt, zes Loodjes ter hand geſteld, mids het een voorſpel van vyf bedryven zy. Van een na- of klugtſpel krygt de Poëet niet meer dan drie Loodjes. Anders, mag, in 't algemeen geſproken, niemant in den Schouwburg worden ingelaaten, dan die het geld, daartoe geſteld, ten volle, betaald heeft. Doch men kan zig, voor agt Dukaaten, of twee en veertig guldens, in 't jaar, vry- of uitkoopen: wanneer men, ten allen tyde, overal, behalven in de *Loges*, plaats neemen kan, mids de plaatſen niet beſproken zyn. De toegang agter het Tooneel wordt ook, doorgaands, aan niemant vergund, dan aan zulken, die aldaar eenigen dienſt moeten doen. Burgemeeſteren hebben, al in 't jaar 1696, belaſt, dat men geene aanſtootelyke ſpelen ten Tooneele zou voeren, en dat men zig, zo veel mogelyk ware, voorzien zou van Acteurs en Actrices van een onbeſproken leeven (*d*): alzo men, altoos, verſtaan heeft, dat het Tooneel moeſt gehouden worden binnen de paalen van *een nut, eerlyk en vermaakelyk tydverdryf* (*e*). By eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1757, is belaſt, dat de Speelers en Speelſters zig behoorlyk omtrent de Regenten zullen hebben te gedraagen, onder bedreiging van zes weeken te water en te brood gezet te zullen worden, zo zy, zonder ſchriftelyk verlof der Regenten, hunnen dienſt, buitens tyds, verlaaten (*f*). In Juny des jaars 1683, lieten Burgemeeſteren toe, dat eene bende Franſche Tooneelſpeelers, eene maand agtereen, op den Schouwburg ſpeelde (*g*). Doch ſedert werdt beſlooten, geene vreemde Tooneelſpeelers, op den Schouwburg, noch elders in de Stad, meer toe te laaten (*h*). In 't jaar 1682, hadt men eene Italiaanſche Opera, die, onder 't opzigt van eenen *Theodoro Stryker*, met kenniſſe en bewilliging van de Regenten der Godshuizen, op de Scherm-

(*c*) Handv. *bl.* 278.
(*d*) Handv. *bl.* 947.
(*e*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 120 *verſo.*
(*f*) Keurb. T. *f.* 227.
(*g*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 89.
(*h*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 2 *Sept.* 1683. *f.* 238.

ſchool, vertoond werdt (*i*), uit de Stad geweerd (*k*). Doch, in deeze eeuwe, heeft men, voor eenen korten tyd, Franſche Tooneelſpeelers, en ook, nu en dan, eene Italiaanſche Opera, op den Schouwburg, gedoogd. SCHOUWBURG.

De SCHOUWBURG, op dat wy, eindelyk, tot de beſchryving van 't gebouw zelf komen, is, naar de enge plaats, waarin dezelve geſtigt werdt, een treffelyk gevaarte. PELS getuigt 'er van (*l*), dat de Bouwmeester, NICOLAAS VAN KAMPEN, Beſchryving van 't gebouw des Schouwburgs.

het wérk,
Schoon klein van omtrék, groot, én wyd, gelyk een kérk,
Déê ſchynen; én 't gemak zo mét de wélſtand paarde,
Dat dit gebouw, verſierd mét zulk een pracht, én waarde,
Gelyk zo braaf een' kunſt, én groot een' Stad betaamt,
Een meeſterſtuk verſtrékte, én SCHOUWBURG *wierd genaamd.*

Men treedt 'er in, door eene groote hardſteenen poort van de Doriſche Orde, boven welke, deeze twee regels van VONDEL, die de meeſte verzen, welken, elders, in den Schouwburg geplaatſt plagten te zyn, of nog zyn, gemaakt heeft, in gulden letters, zyn uitgehouwen: Poorten.

De weereld is een ſpeeltooneel,
Elk ſpeelt zyn rol, en krygt zyn deel.

In de poort, is noordwaards, het Comptoir, daar 't geld voor den ingang ontvangen, en de Loodjes uitgedeeld worden. Boven de poort ſtaan, buitenwaards, twee lantaarens, en binnenwaards, de borſtbeelden van Herakliet en Demokriet, onder welken, ter wederzyde van de deur, ook twee lantaarens geplaatſt zyn. Voorts, komt men, over eene vierkante Plaats, door eene andere Poort, in een ruim Poortaal, daar zuidwaards de ingang naar de wooning van den Kaſtelein is, en een vertrekje, waar men de Plaatſen beſpreekt. De fronteſpies deezer tweede poorte ruſt op twee kolommen, boven welker kapiteelen, ook twee lantaarens geplaatſt zyn. De wooning van den Kaſtelein beſtaat, uit verſcheiden' zeer goede en wel geſchikte vertrekken. In het Poortaal voor dezelve, hangen drie Gedigten: een van VONDEL, luidende: Poortaal.

Geen

(*i*) Contract *der* Regenten *met* Mr. Theodoro Stryker, *van* 27 *Octob.* 1679.
(*k*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 45.
(*l*) Gebruik en misbruik des Tooneels, *bl.* 14.

Schouwburg.

Geen kint den Schouburgh laſtig zy,
Tabakpyp, bierkan, ſnoepery,
Nogh geenerlei baldadigheit.
Wie anders doet, wort uitgeleit.

Een van Jan Vos:

De Godsdienſt roept de ziel; het lyf de zorgh voor 't leven.
Elk heeft haar eygen tyd: wee die hier tegen ſtreven.
Wie tyd in tyden vint, wort geen Toneel ontzeyt.
Zoo leert men door het ſpel, noch deugd in ledigheyd.

En nog een van Vondel:

Tooneelſpel quam in 't licht tot leerzaem tijtverdryf.
Het wykt geen ander ſpel, noch koningklyke vonden.
Het bootſt de weerelt na: het kittelt ziel en lyf:
Het prikkeltze tot vreught, of ſlaet ons zoete wonden:
Het toont, in 't klein begryp, al 's menſchen ydelheit,
Daar Demokryt om lacht, en Heraklyt om ſchreit.

Dit laatſte is, zo my berigt wordt, door den vermaarden Tooneelſpeeler, *Thomas van Malſem*, die, in 't jaar 1719, overleeden is, met het penſeel en zyne linkerhand, die hy alleen gebruiken kon, konſtiglyk, geſchreeven.

Regenten-Kamer.

Aan de zuidzyde van 't Poortaal, is ook een ruime opgang naar de *Kamer der Regenten*, die, in 't jaar 1765, merkelyk, verbeterd en vergroot is. Zy is, zo wel als twee verdiepingen boven dezelve, voorwaards, naar de Plaats toe, over welke zy, met drie lichten, uitziet, uitgetimmerd; rondsom met kaſſen voorzien, en ſierlyk beſchooten, of *gelambriſeerd*: en van boven, koepelswyze, bepleiſterd. De ſchoorſteenmantel is, geheel naar de hedendaagſche wyze, opgebouwd en verſierd: en by deeze vernieuwing, zyn de regels van Vondel;

Gelukkig is het Land,
Daer 't kint zyn moêr verbrant,

die, voormaals, voor den ſchoorſteen plagten te ſtaan, weggeraakt. De oude afbeeldſels van Herakliet, Demokriet, Apollo, Merkuur en andere oude Godheden, die van de Kamer *in Liefde bloeijende* herkomſtig, en hier geplaatſt waren, zyn 'er ook niet meer. De vertrekken der twee verdiepingen boven deeze Kamer zyn, ten deele, tot gebruik voor de Regenten, ten deele, tot gebruik van den Kaſtelein geſchikt. Schouwburg.

Wyders, treedt men, uit het meergemelde Poortaal, regt uit, en opwaards, naar de Schouwplaats: te weeten, ten zuiden, naar de *Staanplaats*, ten noorden, naar den *Bak*, ten weſten of in 't midden, naar de *Loges*, of *Huisjes*, gelykze Pels noemt (*m*), en naar de verdere zitplaatſen. De grond der Schouwplaatſe, die 't ooſtelyk gedeelte van 't gebouw beſlaat, maakt een fraai geſchikt halfrond, en loopt, beneden, langzaam hellende, af, tot voor 't Tooneel; zo dat de agterſten, die op de Staanplaats ſtaan, of in den Bak zitten, bekwaamlyk, over de voorſten heenen konnen zien. De Bak, van welken de Staanplaats, door een houten afſchutſel, met yzeren pennen bezet, is afgeſcheiden, heeft tien banken, en twee halven, ter wederzyde van 't *Orcheſtre*, of de Plaats der Muzikanten, die, in een vierkant, in 't midden van den Bak, tegen 't Tooneel aan, zitten, en, behalve den *Orcheſtremeeſter*, thans, veertien in getal zyn. In 't halfrond der Schouwplaatſe, zyn, wyders, twee galeryen, boven elkanderen. De benedenſte is verdeeld, in agt enkele, en twee dubbele Loges, welken, uitgenomen de Regenten-Loge, welke regt op het Tooneel ziet, en de *Tour-Loge*, ter linkerzyde van dezelve, die de Regenten, by beurten, begeeven, doorgaands, verhuurd zyn; en in de zogenaamde veertien ſtuivers-Plaats, in 't zuiden, die ook, nu en dan, wordt verhuurd, en drie agter elkanderen oploopende banken heeft. De Regenten hebben, uit hunne Kamer, een' bekwaamen toegang naar hunne Loge; en ook, door een langen gang, die, van agteren, langs de veertien ſtuivers-Plaats omloopt, met een neêrgaande trap, naar agter het Tooneel. In deezen gang, zyn eenige kaſſen tot berging van Speelgereedſchap: en eenige mindere Speelers zyn gewoon, zig hier te kleeden. Boven den langen gang, is nog een gang of gaandery tot berging en bewaaring der Tooneelkleederen geſchikt. De tweede galery, of zogenaamde tien-ſtuivers-Plaats, is aan alle zyden van het halfrond bezet, in 't midden met vyf, en ter wederzyde met drie banken agter elkanderen, die, tot aan de zoldering toe, oploopen. De Schouwplaats is, beneden, langs de wanden, zeer net beſchooten: de zoldering, ſierlyk, *geplatfonneerd*; en langs de Loges en veertien ſtuivers-Schouwplaats.

Plaats,

(*m*) Horatius Dichtkunſt, *bl.* 10.

SCHOUWBURG. Plaats, hangen Spiegel- en Armblaakers, waarop kaarſen ontſteken worden.

Tooneel. Het Tooneel, welk de weſtzyde van 't gebouw beſlaat, is vyf voet en twee duim verheeven boven de grondvlakte van den Bak. Op den voorgrond van het zelve, ſtaan, aan elke zyde, twee ſierlyke Korinthiſche Kolommen, van agteren met Pilaſters gedekt, en ſtrekkende tot ondersteuning van eenen fraaijen boog, die den voorgrond van het Tooneel overwelft. Tuſſchen de kolommen, ſtaan de beelden van Melpomene en Thalia, van welken het eerſte inzonderheid uitmunt, in fraaiheid. Alles is van hout; doch de kolommen, met derzelver Pilaſters, de kroonlyſt, de boogen, de voetſtukken der beelden zyn, als ſterk gevlakt rood marmer, en de Bazementen, Kapiteelen en Beelden, als wit marmer, geſchilderd. Het Tooneel wordt, van vooren, agter den boog en de kolommen, geſlooten door een gordyn, beſchilderd, met het blazoen der vereenigde Oude Kamer en Nederduitſche Academie, zynde een' Byenkorf, omvlogten, met een' bloeijenden Egelantier; en met de zinnebeeldige tekens van den Koophandel en Zeevaart. Boven den Byenkorf, ſtaat het woord YVER: en onder den zelven, twee regels van VONDEL:

De Byen ſtorten hier het eêlſte dat ze lezen,
Om d' ouden ſtok te voên, en d' ouderlooze weezen.

Voor 't gordyn, hangen vyf kroonen, op ieder van welken, twaalf kaarſen ontſteken worden. Zy konnen, door middel van een evenwigt, zeer gemakkelyk, opgehaald, en nedergelaaten worden. Het Tooneel zelf is verſierd met veelerlei ſoorten van zyd- en ſchutſchermen, die, grootendeels, zo fraai en konſtig, naar de beſte regels der Doorzigtkunde, beſchilderd zyn, dat het Amſterdamſch Tooneel, in dit opzigt, geoordeeld wordt, de voornaamſte ſchouwtooneelen van Europa te overtreffen. De vier voorſte zydſchermen ſtaan ſchuin, en in ongelyke hoeken: de drie agterſten ſtaan regt. Zy konnen allen, zeer gemakkelyk, bewoogen worden, loopende elken zydſcherm op twee rollen, en de voorſten, als de zwaarſten, in koperen uitgehoolde groeven, *galeijen* genaamd. De ſchutſchermen, die het Tooneel, van agteren, ſluiten, en de Lugtdoeken, aan 't gewelf van boven, hangen allen in evenwigt. De werktuigen, door middel van welken, de ſchermen bewoogen worden, zyn, onlangs, merkelyk verbeterd, derwyze, dat het Tooneel nu, in een oogenblik, van ter zyde en van agteren, veranderd kan worden van gedaante. De voornaamſte byzondere tooneelen zyn de negen of tien volgende. De *Oude Hofgaandery*, verſierd met deuren ter wederzyde, en met oude Godenbeelden, is, naar den trant van *Le Potre*, door den beroemden *Laireſſe*, geſchilderd. Zy beſtaat, uit vier ſchuins ſtaande ſchermen, aan elke zyde, en een' ſchutſcherm, het einde der gaanderye vertoonende. Agter den derden zydſcherm, wordt, ſomtyds, een ſchutſcherm geplaatſt, om een korter en geſlooten vertrek te verbeelden. Men heeft ook een' troon, zo men meent, van dezelfde hand, die, in dit vertrek, geplaatſt kan worden. Ook ſtelt men 'er, aan den tweeden ſcherm, eene *Alcove*, den *Troon van Pels* genaamd, en geſchikt, om een Vorſtelyk ſlaapvertrek, of Tent te verbeelden. De *nieuwe Hofzaal*, door den konſtryken *Cornelis Trooſt*, geſchilderd, beſtaat, insgelyks, uit vier ſchermen aan elke zyde, en uit twee ſchutſchermen of agterſtukken, een met eene poort van de Korinthiſche orde, en een met een' Troon. Alles is, met zinnebeelden, verſierd. Men kan deeze Zaal, ook, by den derden ſcherm, affluiten, door een ſchutdoek, waarop een fraaije ſchoorſteen geſchilderd is; en de zydſchermen, met groen geſchilderde paneelen, behangen; wanneer zy eene zwierige hedendaagſche Kamer vertoont. De Konſtſchilder *Jacobus Buys* heeft, onlangs, onder 't opzigt van voornaame Konſtkenners, eene Hofzaal geſchilderd, die, uit vier ſchermen aan elke zyde, en verſcheiden' ſchutſchermen, beſtaat. De Zaal is, naar de Korinthiſche orde, in den pragtigſten ſmaak der Ouden, opgebouwd, en, met Godenbeelden en anderen, verſierd. In 't midden der Zaale, vertoonen zig, ter wederzyde, twee dwarsgaanderyen, de eerſte, voor den derden, en de tweede agter den vierden ſcherm, waarvan nog nimmer voorbeeld op het Tooneel gezien is. De wanden zyn van teder geel, geſleepen Ooſterſch marmer; de ſchagten der kolommen en de kroon- en andere lyſten van rood met wit gevlakt, en de kapiteelen en bazementen der kolommen, en de friezen en poſten der deuren, van wit marmer. De *Italiaanſche Straat* heeft, aan elke zyde, vier ſchermen, die, met deftige huizen, beſchilderd zyn. Op den ſchutſcherm, wordt eene grootſche marktplaats en pragtig gebouw vertoond. Het *Boſch* beſtaat uit zeven ſchermen aan elke zyde, die met wild gegroeid geboomte zyn beſchilderd. Men gebruikt 'er, naar den eiſch der Tooneelſpelen, drie onderſcheiden ſchutſchermen by.

Byzondere ſoorten van Tooneelſchermen.

SCHOUWBURG.

Oude Hofgaandery.

Nieuwe Hofzaal.

Nieuwſte Hofzaal.

Italiaanſche Straat.

Boſch.

Het

Schouwburg. Het is, door *Andries van der Groen*, geſchilderd, en gevolgd naar een ander, welk, zo my berigt is, keurlyk, door *Chriſtoffel Lubenietski*, gedaan was, en waarvan nog enkele ſchermen overgebleeven zyn. By het Boſch wordt, ſomtyds, aan 't einde van het Tooneel, een berg vertoond, die zeer ſierlyk ſtaat. Het *Zonnehof*, uit zeven ſchermen aan elke zyde, en een' ſchutſcherm beſtaande, is, voor het grootſte gedeelte, door den vermaarden *Jacob de Wit*, met wolken en andere ſieraaden van den Sterrenhemel, uitmuntend fraai, geſchilderd. Men bedient 'er zig van, in Vondels *Faëton*, en in eenige andere Tooneelſtukken. De *Tuin* beſtaat ook uit zeven ſchermen aan elke zyde, en twee ſchutſchermen, naar vereiſch der byzondere Spelen. De *burgerlyke of gemeene buurt*, uit twee ſchermen aan elke zyde en een' ſchutſcherm beſtaande, is natuurlyk en fraai geſchilderd. De *ouderwetſche* of *burgerlyke Kamer* is, meent men, door *de Laireſſe*, geſchilderd, en altoos voor eene der fraaiſte vertooningen van den Schouwburg gehouden. Men heeft de wanden derzelve, voor eenige jaaren, overgewit, en 'er eenige andere veranderingen in gemaakt. De *hedendaagſche Kamer* beſtaat, uit een of twee ſchutdoeken, en twee zydſchermen, van gewoonlyk Kamerbehangſel gemaakt. De deuren en venſters in 't vertrek zyn, door *Trooſt*, geſchilderd. Wy ſpreeken niet van de *Poëtiſche Hel*, die egter, van ſommigen, geroemd wordt: ook niet van de *Kapel*, die, met weinige verandering, tot een' *Kerker* wordt gemaakt, noch van eenige andere ſchermen, die, nu en dan, worden gebruikt; alzo dezelven van te weinig belang zyn, om byzonderlyk opgenoemd te worden.

Zonnehof. Tuin. Burgerlyke of gemeene Buurt. Ouderwetſche of burgerlyke Kamer. Hedendaagſche Kamer.

Konſtwerktuigen voor 't Tooneel.

Men heeft, tot uitvoering van eenige Tooneelſtukken, ook verſcheidenerlei Konſtwerktuigen noodig, waarvan de Schouwburg rykelyk voorzien is. In den vloer van het Tooneel, zyn een groot, en zes kleine *Zinkluiken*, door welken, men Perſoonen, tafels en andere dingen kan doen opkomen, en nederdaalen. Voorts, zyn 'er twee *Wolken*, eene groote en eene kleine, die, door middel van evenwigten, nedergelaaten en opgehaald worden, en zig, zeer natuurlyk, openen en ſluiten. Zy zyn fraai beſchilderd, en dienen, om Goden, Engelen of andere Perſoonaadjen, van boven naar beneden, of van beneden naar boven te voeren. Men heeft ook verſcheidenerlei ſlag van *Vliegwerken*, dienende om perſoonen, gedrogten, wagens en andere dingen, over het Tooneel, en opwaards en nederwaards, te doen beweegen. De *Zee*, die zeer konſtig gemaakt is, en zig, op eenen afſtand, vertoont, als met zagtelyk bruiſchende golven af- en aanvloeijende, mag wel, onder de aartigſte Konſtwerken van het Amſterdamſch Tooneel, geteld worden. De andere gereedſchappen en huisraad, tot het Tooneel vereiſcht, zyn te verſcheiden en te menigvuldig, om byzonderlyk te konnen worden opgenoemd. In veelerlei ſoorten van koſtbaare en min koſtbaare *Kleederen*, munt het Amſterdamſch Tooneel, ongemeen, uit. Men kan 'er allerlei Standen, Landaart, zeden en gebruik, nieuw en oud, door gepaſte kleederen, uitbeelden, en de Regenten ſpaaren, ſedert veele jaaren, geene koſten, om, in dit opzigt, te voldoen aan den eiſch der byzondere Tooneelſpelen.

Schouwburg. Kleederen.

Agter, ter wederzyde van, en boven het Tooneel, en boven de Schouwplaats, zyn een groot getal van vertrekken en zolders, ten dienſte van den Schouwburg, en tot gebruik der Tooneelſpeeleren. Ten noorden van het Tooneel, is eene ruime Bergplaats, het *Pakhuis* genaamd, die ook, gedeeltelyk, tot eene Timmerloots gebruikt wordt. Ten weſten en ten zuiden, zyn, agter en bezyden het Tooneel, een goed getal van Kleedkamertjes gebouwd, daar de voornaamſte Speelers en Speelſters zig, vrouwen en mannen afzonderlyk, kleeden. Ook zyn 'er, in 't zuiden, boven, twee ingeſtoken vertrekken, daar de Danſers en Danſereſſen zig kleeden. Boven het Tooneel, waar, voormaals, maar eene groote zolder was, in afgeſchooten vertrekken verdeeld, zyn, in 't jaar 1765, nog twee zolders boven dezelve gebouwd, die ook, in byzondere vertrekken, verdeeld zyn. Boven de Schouwplaats, zyn ook drie verdiepingen, boven elkanderen. Op de benedenſte, heeft men eene Schilderzolder, daar de tooneelen en 't gene 'er meer noodig is geſchilderd worden. Wyders dienen deeze meeſte zolders tot berging van den menigvuldigen huisraad en de verſcheidenerlei noodwendigheden, die, in zeer veele Tooneelſpelen, te paſſe komen.

Vertrekken en zolders, agter, ter wederzyde van en boven het Tooneel: en boven de Schouwplaats.

De beſtiering van den Schouwburg ſtaat, ſedert het einde der voorgaande eeuwe, aan de Regenten van het Wees- en Oude-Mannen-Huis, die, gewoonlyk, op alle de Speeldagen, op de Regenten-Kamer, in den Schouwburg, byeenkomen, en op het naarkomen der Keuren, omtrent het ſpeelen gemaakt, en op het bewaaren der goede orde in de Schouwplaatſe agtgeeven. Ook onderzoeken zy de ſpelen, die hun, door de Tooneelſpeldigters, worden aangeboden, eer dezelven ten tooneele worden gevoerd.

Beſtiering van den Schouwburg, door de Regenten van het Wees- en Oude-Mannen-Huis.

Zy

SCHOUWBURG. Zy hebben Octroi, om, met uitſluiting van alle anderen, de goedgekeurde Tooneelſpelen te doen drukken; doch ſtaan het regt daar toe, voor ieder Spel, af aan eenen Drukker naar hun welgevallen, met wien zy, deswege, vooraf, eene overeenkomſt aangaan. Men heeft den tegenwoordigen Drukker vergund, de Tooneelſpelen, die, op de ſpeeldagen, in den Schouwburg, begeerd worden, door iemant, voor zyne rekening, aldaar, te laaten verkoopen. Hy drukt ook de Biljetten, waarby bekend gemaakt wordt, wat men ſpeelen zal. Zy worden, aan de twee Godshuizen, aan 't Stadhuis, aan de Beurs, aan de Koorenmarkt, aan de Hoofdpoorten der Stad, en, op verſcheiden' andere Plaatſen, aangeplakt, waartoe de Regenten twee *Aanplakkers* hebben aangeſteld. De Regenten verkiezen, wyders, de Speelers en Speelſters, Danſers, Danſereſſen, Muzikanten, Zangers en Zangereſſen: elk beloonende, naar zyne of haare bekwaamheid, en naar den dienſt, dien 'er de Schouwburg van trekt. Men beloont hen, gemeenlyk, by ieder Spel, verbindende de Regenten zig, dat 'er ten minſte negentig Spelen, in ieder Saizoen, welk in 't eerſt van Auguſtus begint, en in 't eerſt van May eindigt, zullen vertoond worden. De Regenten ſtellen twee *Adſiſtenten* aan, die, voormaals, ook *Directeurs* en *toeziende Regenten* plagten genoemd te worden. De Kastelein, de Tooneelmeeſter, de Baletmeester, de Orcheſtremeeſter, en alle de mindere bedienden van den Schouwburg worden ook, door de Regenten, aangeſteld. Doch, onder de Regenten der twee Godshuizen, is het werk van den Schouwburg, gemeenlyk, in zulker voege verdeeld, dat twee Regenten van het Weeshuis en een Regent van het Oude-Mannen-Huis, tot Bouwmeeſters, geſteld zyn, en twee Regenten van het Weeshuis, en een van het Oude-Mannen-Huis het opzigt hebben over het Tooneel, en het gene, daartoe, byzonderlyk, behoort.

ADSISTENTEN. De *Adſiſtenten* zyn, voor 't eerſt, in 't jaar 1699, op laſt van Burgemeeſteren, aangeſteld, om de Regenten, in 't oordeelen over de Spelen, en in 't gantſche beſtier der Schouwburg, behulpzaam te zyn. Zy genieten ieder, tegenwoordig, eene wedde van vyfhonderd guldens, in 't jaar.

KASTELEIN. De *Kaſtelein* van den Schouwburg, waartoe, reeds meer dan eens, een der bekwaamſte *Acteuren* of Speeleren verkooren is, neemt de Kamer der Regenten waar, wanneer dezelven vergaderd zyn, of draagt zorg, dat zulks, door iemant, in zyne plaatſe, geſchiede. Wyders, verhuurt hy de Plaatſen, die, voor de Speeltyden, beſproken worden; hy doet de Schouwplaats, het Tooneel, de Regenten-Kamer, en de andere vertrekken van den Schouwburg ſchoon houden, en geeft agt op het vuur en licht, welk, onder 't ſpeelen, of by andere gelegenheden, gebruikt wordt. Hy heeft het oog over de Timmerluiden en andere arbeiders aan den Schouwburg, en houdt boek van derzelver verdiende loonen. Voor deezen dienſt is hem, boven vrye wooning in den Schouwburg, ook vuur, licht en andere voordeelen toegelegd. SCHOUWBURG.

TOONEELMEESTER. De *Tooneelmeeſter*, ook, gemeenlyk of altoos, een Acteur, bezorgt, tegen elken Speeltyd, dat de kleederen en de andere vereiſchte toeſtel in gereedheid zyn. Hy draagt ook zorg, dat de Speelers en Speelſters het Reglement, door de Regenten, voor hun gemaakt, naarkomen, en houdt aantekening van de boeten, op het overtreeden van het zelve vallende. Hy deelt, op laſt der Regenten, de rollen uit, en geeft, aan de Speelers en Speelſters, by tyds, kennis van 't gene 'er vertoond zal worden, op dat zy zig daartoe zouden konnen bereiden. Voorts, bezorgt hy de kleederen, tooneelen, konſtwerken en allen anderen toeſtel, die tot elk ſpel vereiſcht worden. Zyn werk is ook, na 't afloopen van het eerſte ſpel, aan te kondigen, wat 'er, ten volgenden Speeldage, vertoond zal worden.

BALETMEESTER. De *Baletmeeſter* ontwerpt en regelt, op gelyke wyze, de Baletten en Danſen. Ook bedient men zig van hem, om de aankomende Speelers en Speelſters eene goede houding te leeren. Beide genietenze, voor hunnen dienſt, eene jaarlykſche wedde.

ORCHESTREMEESTER. De *Orcheſtremeeſter*, aan wien, insgelyks, eene jaarlykſche wedde toegelegd is, heeft het opzigt over de Muzikanten van den Schouwburg, en ſchikt en verdeelt de Muzykſtukken.

OPZIGTER EN OPZIGTSTER OVER DE KLEEDEREN. Wyders, is 'er een *Opzigter over de kleederen der Mannen*, die de vereiſchte kleederen aan de mannen uitdeelt, en zorg draagt, dat dezelven, na 't ſpeelen, behoorlyk, geveegd en geborgen worden. Van gelyken, is 'er eene *Opzigtſter over de kleederen der vrouwen*. De Schouwburg heeft twee Perſoonen in geduurigen dienſt, die de mannen helpen kleeden. Vier *Kleedſters* bewyzen den zelfden dienſt aan de vrouwen. Voormaals, plagt men eenen Meeſter Kleêrenmaaker in den Schouwburg te hebben, die de nieuwe kleederen maakte. Doch, tegenwoordig, worden zy, buitens huis, gemaakt. Nog is 'er een *Barbier*, om de Spee-

MINDERE BEDIENDEN.

Schouwburg. Speelers te ſcheeren, eer zy ten tooneele verſchynen; een *Paruikenmaaker*, om hunne paruiken op te maaken en te ſchikken, en een *Coëffeur* of Kapper der Speelſters. Tot het zetten en verzetten der Tooneelſchermen, het ſchikken der konſt- en vliegwerken, en het maaken van vuurwerken voor het Tooneel, is een *Machiniſt* aangeſteld, die eenige Timmerluiden onder zig heeft. Men voege hierby den *Soufleur* of *Boekhouder*, die, van ter zyde het Tooneel, den Speeleren en Speelſteren, wanneer zy meer of min haperen, hunne rollen herinnert. Wy ſpreeken niet van den *Kaarſenſnuiter* en van eenige andere mindere Bedienden van den Schouwburg.

Tot den ontvangſt van 't gene, voor den ingang in den Schouwburg, betaald wordt, en tot het uitgeeven der vereiſchte Loodjes, zyn twee *Ontvangers* geſteld, en negen Perſoonen zyn, in de voorpoorte, aan den Bak, en voor den opgang naar boven, verdeeld, om de Loodjes wederom in te vorderen, en de aanſchouwers te laaten gaan, daar zy behooren. De Loodjes, van welken wy ſpreeken, zyn van ſtevig bordpapier gemaakt; aan de ééne zyde met den Byenkorf, het Blazoen van den Schouwburg, beſtempeld, en aan de andere, door een' der Regenten, getekend. In elk ſaizoen, worden zy van verwe veranderd, en ſomtyds ook van gedaante.

Sedert eenige jaaren, hebben de Regenten den Tooneelſpeeleren verlof gegeven, om, na 't eindigen van elk ſaizoen, twee of drie Spelen, ten hunnen voordeele, op den Schouwburg, te vertoonen. 't Gene hiervan komt wordt onder hen verdeeld, naar evenredigheid van elks gewoonlyk daggeld, zonder in aanmerking te neemen 't gene, aan ſommigen, daarenboven, tot eene erkentenis, toegelegd is. Somtyds, zyn de Tooneelſpeelers ook, door de Regenten, plegtiglyk onthaald, en beſchonken, en, onder anderen, ter gelegenheid der vieringe van het Eeuwgetyde der Stigtinge van den tegenwoordigen Schouwburg, met een verhaal waarvan wy de beſchryving van den Schouwburg beſluiten zullen.

Viering van het Eeuwgetyde der Stigtinge van den Schouwburg, in't jaar 1738.

Tegen den zevenden January des jaars 1738, toen 't vier dagen over de honderd jaaren geleeden zou zyn, dat de Schouwburg was ingewyd, werden de Schout, Burgemeeſteren, Schepenen, Raaden, Commisſariſſen, Penſionariſſen en Secretariſſen, met derzelver vrouwen, midsgaders, de Regenten en Regenteſſen der twee Godshuizen, de twee Adſiſtenten, de Poëeten, en eenig weinig ander gezelſchap, ter keuze van de Regenten, uit derzelver naam, in den Schouwburg genodigd. Alles was, vooraf, geregeld, om het aanzienlyk gezelſchap te ontvangen, naar behooren. De koetſen werden, op de Weſtermarkt, en van daar, langs de Keizers- en Prinſengraften, door twee Onderſchouten, in orde geſchaard. Voor, en binnen de Voorpoort des Schouwburgs, tot op en over de Plaats, ſtondt een Adjudant, die vier Serjanten onder zig hadt, aan 't hoofd van vier en vyftig Soldaaten, van twee Tromſlaagers verzeld. De Schout en regeerende Burgemeeſteren, treedende door een dubbel gelid Soldaaten, die 't geweer preſenteerden, terwyl de trom geroerd werdt; werden, pas binnen de eerſte poort, ontvangen door twee Regenten. De regeerende Schepenen, die ook door een dubbel gelid Soldaaten traden, welken 't geweer preſenteerden, doch zonder dat de trom geroerd werdt, werden aan de tweede Voorpoort ontvangen. De Oud-Burgemeeſteren traden, door een enkel gelid Soldaaten, met het geweer by de voet; en de Oud-Schepenen en Raaden traden, alleenlyk, door de Wagt, die aan de Voorpoort ſtondt; doch 't geweer preſenteerde. De Schout en regeerende Burgemeeſteren werden geplaatſt in den Bak, op de zevende bank, van waar men 't beſte gezigt op het Tooneel heeft: de regeerende Schepenen, op de zesde; de Oud-Burgemeeſteren, op de agtſte; de Oud-Schepenen en Raaden, op de vierde, vyfde, negende en tiende. Op de Staanplaats, van waar het Tooneel zig zeer voordeelig vertoont, waren ook banken geſteld, met groen laken bekleed, op welken, de Commiſſariſſen en Secretariſſen zaten. De Regenten der twee Godshuizen zaten, in hunne gewoonlyke Loge, en, hier en daar, in de anderen, waar ook hun verder genodigd gezelſchap geplaatſt was: de Regenteſſen der Godshuizen zaten in de dubbele Loge. De twee Adſiſtenten der Regenten plaatsten zig, in de linker hoek-Loge. De Poëeten zaten op de veertien-ſtuivers-Plaats. Voor de knegts, die 't gezelſchap medebragt, was de tien-ſtuivers-Plaats geſchikt. Men ſpeelde, op den gewoonlyken tyd, een Tooneelſpel van den Digter Jan de Marre, toen ook Adſiſtent der Regenten, ter deezer gelegenheid, ſamengeſteld, en genaamd *Eeuwgetyde van den Amſterdamſchen Schouwburg*: waarna men een Treurſpel van *Pieter Langendyk*, genaamd *Julius Cezar en Cato*, volgen liet. Het eerſte werdt, ſedert, nog zeſtien maalen, in 't openbaar, vertoond. Onder 't ſpeelen, en tuſſchen de bedryven, werden aan 't aanzienlyk gezelſchap allerlei ververſchingen aangebooden.

TEKEN-SCHOOL.

den. Alles liep af in de uiterſte orde. Men muntte, ſedert, gedenkpenningen, ter gedagteniſſe van het Feeſt: de Regenten onthaalden de Tooneelſpeelers, treffelyk, in den Schouwburg, op het Tooneel, en deeden elk hunner eene vereering. Vyf en twintig jaaren laater, in 't jaar 1763, is, doch met minder omſlag en luiſter, de gedagtenis der opregtinge van den Schouwburg nog eens vernieuwd, en, ter dier gelegenheid, vertoond een ſtukje van den zinnelyken Digter LUCAS PATER, genaamd *de Juichende Schouwburg.*

XI.

TEKEN-SCHOOL.

Gelegenheid tot de opregting eener TEKEN-SCHOOLE.

De Schilder- en Tekenkonſt is, te Amſterdam, in de zeſtiende, en inzonderheid in de zeventiende eeuwe, ſterk geoefend, zonder dat 'er eene openbaare Plaats, van Stads wege, geſchikt was, om de gronden deezer konſten, aan jonge liefhebbers, te onderwyzen. Voornaame Schilders, gelyk *Barend Graat* en *Gerard de Laireſſe*, hielden, alleenlyk, tot in 't laatſt der voorgaande, en in 't begin deezer eeuwe, byeenkomſten aan hunne huizen, waar, onder anderen, naar 't naakte leeven, getekend werdt (*n*). Doch Graat overleedt, in 't jaar 1709, en Laireſſe, in 't jaar 1711; waarna deeze Tekenſchoolen vervielen. De beroemde Tekenaar *Jan Wandelaar*, aanſpannende met eenige andere Konſtenaars en Liefhebbers, nam het werk, eenige jaaren laater, wederom by der hand, in een byzonder huis (*o*). Doch op het einde des jaars 1718, verwierf zyn gezelſchap verlof van Burgemeesteren en Kolonellen, om zig te mogen bedienen van een vertrek op de Leidſche Poort, boven de *Corps de Guarde* of het Wagthuis der Soldaaten, alwaar Wandelaar, *Michiel Elgersma*, *Jan Maurits Quinkhard*, *Louis Fabricius du Bourg*, *Hendrik van Cuychem* en anderen eene ACADEMIE of SCHOOL *der* TEKENKONST opregteden. Hier werdt, eenige jaaren agtereen, naar 't naakte leeven, getekend. Doch deeze School, ſchoon 'er de vermaarde *Bernard Picard* en *Jacob de Wit*, eenigen tyd, de hand aan hielden, geraakte ook, eerlang, in verval. Eenigen der opregteren en anderen deeden, in 't jaar 1743, eenige poogingen, omze te doen herſtellen; en 'er eene gelegener plaats toe te verkrygen boven de Beurs, waar, voormaals, de Laken-Vent-hal plagt te zyn. Doch deeze poogingen vielen vrugteloos uit. In 't jaar 1758, hebben egter eenige Konſtoefenaars en Liefhebbers de Tekenſchool, op nieuws, opgeregt, op de voorige Plaats, boven de Leidſche Poort, alwaar nu wederom, gelyk voormaals, naar 't naakte leeven, getekend wordt. 't Genootſchap deezer Konſtenaaren en Liefhebberen heeft zelfs, onlangs, een Reglement voor de Directeurs of Beſtierders der Teken-Academie, en voor de Stellers van 't *Modél* of voorwerp, waarnaar getekend wordt; en een ander, voor de Leden in 't gemeen, ontworpen; welke twee Reglementen, op den twintigſten December des jaars 1765, door Burgemeeſteren, zyn goedgekeurd, mids de Tekenſchool bleeve onder 't opzigt van den Heere Burgemeeſter JONAS WITSEN (*p*), voornaam' kenner en begunſtiger der konſt, die aan 't Genootſchap de eer gedaan heeft, van zig, tot *Hoofd-Directeur* over het zelve, te laaten verkiezen.

TEKEN-SCHOOL.

Beſchryving van 't vertrek, daartoe geſchikt.

't Vertrek, waar de Teken-Academie gehouden wordt, en voor welk, een klein vertrekje voor de Directeurs en Stellers afgeſchooten is, ziet, met twee lichten, uit over 't Leidſche Plein. In het zelve, ſtaan, in een halfrond, twee ryen banken boven elkanderen, op welken, de Tekenaars plaats neemen. Tegen over dezelven, wordt het naakt *Modél* of Voorwerp, omtrent een voet van den grond verheeven, geſteld, voor een kagchel, die, tegen dat de Konſtoefenaars byeenkomen, geſtookt wordt. Voor, boven 't Modél, hangt eene groote lamp, met twintig zwaare pitten, waardoor 't Modél en 't gantſche vertrek, genoegzaam, verlicht wordt. Voorts, zyn 'er, langs de wanden, eenige pleiſter- en andere beelden geplaatſt, tot oefening voor jonge en aankomende Leden.

Beſtierders en Leden.

't Genootſchap vergadert, van den eerſten October tot den laatſten Maart, tweemaal ter weeke, des Woensdags en des Saturdags, van vyf tot agt uuren des avonds. Onder de Leden, die thans een getal van tuſſchen de dertig en veertig uitmaaken, zyn zes Directeurs en Stellers van 't Modél, en eenige *honoraire* Leden, welke laatſten wel, nevens de eerſten, in de koſten der Academie draagen; doch niet tekenen. De overige Leden zyn, in drie *Claſſen* of ſoorten, naar hunne bekwaamheid, onderſcheiden. De drie oudſte Directeurs zyn, ieder eene maand agtereen, Preſident. De drie jongſten dienen, by beurten of onderlinge ſchikking, als Secretaris. 't Modél wordt, door alle de Directeurs, en door eenigen uit de Leden, by beurten, geſteld;

(*n*) HOUBRAKEN II. *Deel*, *bl.* 203. III. *Deel*, *bl.* 129.
(*o*) VAN GOOL II. *Deel*, *bl.* 173.

(*p*) *Uit het* Apoſtil van Burgemeeſteren *op het* Requeſt der Directeuren van de Teken Academie.

Maneges of Ryschoolen.

steld; en, gemeenlyk twee reizen agtereen, in den zelfden stand. Aan zulken, die, in ieder Classe, 't best naar 't naakte leeven getekend hebben, worden, jaarlyks, drie pryzen uitgedeeld van verschillende waarde; doch, met elkanderen, ten minste honderd guldens beloopende. Zy worden, door de drie oudste Directeurs, voor drie vierde, en door de drie jongsten, voor een vierde, bekostigd. De Directeurs, aan welken alleen staat te oordeelen, wie de pryzen verdiend hebben, mogen zelven niet naar de pryzen tekenen. Zulks geschiedt, alleenlyk, door zulke Stellers, die geene Directeurs zyn, en door de overige Leden. Die den prys, in eene der twee laagste Classen, behaald heeft, gaat, terstond daarna, tot eene hoogere Classe over. De kosten, tot onderhoud der Academie vereischt, worden, door een der Leden, als Commissaris, ontvangen, en jaarlyks verantwoord: de boeten, die, by verscheiden' gelegenheden, verbeurd worden, worden, door den jongsten Directeur, ingevorderd. Die tot een Lid begeert te worden aangenomen, moet ten minste vyftien jaaren oud zyn, en eenig blyk van bekwaamheid om naar 't leeven te tekenen, aan de Directeuren, geeven konnen. De tegenwoordige Directeurs der Tekenschoole zyn *Jacobus Buys*, *Cornelis Ploos van Amstel Jacobs Cornelisz.*, *Jacob Otten Husly*, *Pieter Louw*, *Anthony Ziesenis* en *Reinier Vinkeles*.

XII.

MANEGES, *of* RYSCHOOLEN.

Beschryving der Maneges, of Ryschoolen.

In de voorgaande eeuwe, stondt 'er eene Ryschool, aan het eerste Bolwerk beweften de Blaauwe Brug, naar de tegenwoordige gelegenheid der Stad, ten einde van de Amstelstraat, aan de zuidzyde. Men noemdeze toen de *Piqueur-Plaats*, gelyk, uit de Kaart van Balthazar Florisz00n, te zien is. Doch deeze Plaats is, ter gelegenheid van de jongste vergrootinge der Stad, binnen de Utrechtsche Poort overgebragt, daar zy, eenige jaaren, in stand gebleeven is. De Loots, die tot dezelve behoorde, is, eindelyk, zo my berigt wordt, verplaatst, buiten de Muider-Poort, aan den Outewaaler weg, daar zy nog staat. Doch, sedert, zyn 'er *vier* andere Maneges of Ryschoolen gebouwd.

In 't jaar 1726, werdt, aan de noordzyde der Amstelstraat; doch digter aan de Botermarkt, eene nieuwe Ryschool opgeregt, in een' ruimen Paardenstal, die, van binnen, geheellyk, uitgebroken werdt. Zy is omtrent twee en tagtig voet lang, en dertig voet breed. De paarden, ruim vyftig in getal, worden, in eenige hokken, aan en in eene stalling, tegen over de Ryschool, aan de zuidzyde der Amstelstraat, geplaatst. De *Piqueur* of Rymeester, *Pieter van Born*, onderwyst de konst van te paard te ryden, in deeze Ryschool.

Maneges of Ryschoolen.

In 't jaar 1744, werdt, op kosten van zes voornaame Heeren, *Salomon Dedel*, *Bruno van der Dussen*, *Cornelis Munter*, *Jeremias van der Meer*, *Hendrik Bicker* en *Folkert Both*, een veel grooter en aanzienlyker steenen gebouw opgeregt, en tot eene Ryschool geschikt, ten einde van de Leidsche graft, aan de schans, nevens en voor den Stads-Metseltuin. Zy werdt, voor 't eerst, verhuurd aan den Piqueur *Jan Fredrik Schröder*, die den eersten steen aan 't gebouw gelegd hadt. Thans heeftze *Cornelis Christiaan Caspar Gregeer* in huur. 't Beneden-vertrek, tot de Ryschoole geschikt, is een honderd vier en zestig en een half voet lang, en vier en vyftig voet breed. Ten einde der Ryschoole, is eene Balconkamer gebouwd, uit welke, de Vrouwen het ryden, en drillen der paarden aanschouwen konnen. De stalling, die voor zestig paarden is geschikt, is agt en veertig voet in 't vierkant groot. De wooning van den Piqueur, een hooger gebouw, agter de Ryschoole, bestaat uit vyf bekwaame vertrekken. Boven dezelve, is eene ruime zaal, alwaar, des winters, gemeenlyk, eens of tweemaal ter weeke, een *Concert* van Zang- en Speelkonstenaars en konstenaaressen gegeven wordt. Onder de wooning van den Piqueur, legt een regenbak, die tweeduizend ton waters houdt.

Een derde Manege of Ryschool, zynde eene groote stevige houten Loots, op eenen steenen voet, is, in 't jaar 1761, voor den Piqueur *Simon Jordan Keizer*, opgeregt, op het Weesper-veld. Ter wederzyde van den ingang, is eene stalling voor zes paarden, boven welke, de wooning voor den Piqueur is, en een Balcon, uitziende in de eigenlyke Ryschool, die omtrent vier en tagtig voet lang; twee en veertig voet breed, en, aan drie zyden, van lichten voorzien is. Hier agter, legt eene ruime open Plaats, ten einde van welke, eene stalling voor veertig paarden getimmerd is.

De vierde Manege hier ter Stede is, in 't jaar 1764, op kosten van verscheiden' Liefhebbers, en onder opzigt der Heeren

DRIL-SCHOOL.

Joseph Fernandes Nunes, *Nicolaas de Veer* en *Johannes Lublink de Jonge*, voor den Piqueur *Andries Hardt*, geheel van ſteen gebouwd, in de Utrechtſche dwarsſtraat, aan de zuidzyde, by de Reguliersgraft. Zy is negentig voet lang, en vier en dertig voet breed. De ſtalling nevens dezelve is voor negentien paarden geſchikt. Hierby is de wooning voor den Piqueur. Wyders, zyn alle de Ryſchoolen voorzien van de vereiſchte hooi-, ſtroo- en haverzolders. Jonge luiden worden, in deeze Ryſchoolen, dagelyks, in 't beryden, drillen en bedwingen van paarden geoefend.

XIII.

DRILSCHOOL.

Beſchryving van de Stads DRIL-SCHOOL.

Het aanneemen van eenen Stads *Drilmeester*, om de Burgery te onderwyzen, in de behandeling der wapenen, is hier, al in 't begin der zeſtiende eeuwe, of eerder, in gebruik geweeſt. Immers, ik vind, dat Burgemeeſteren, met goedkeuring van 't Geregt, hiertoe, op den zeventienden January des jaars 1518, hebben aangenomen *Caspar Beyerſtoffer*, op eene wedde van vyftig guldens 's jaars en vrye wooning, te weeten *'t zuderhuys op d'ouwe zyds ſluyſe* (*q*). In de zeventiende eeuwe, waren 'er twee Drilmeesters, voor welken, in 't jaar 1655, eene Inſtructie werdt opgeſteld (*r*). Zy hielden toen nog hunne Oefenplaats in de Schermſchoolen, van welken wy, terſtond, ſpreeken zullen. Doch na 't vergrooten der Beurs, werdt hun gelegenheid gegeven, om de Schutters deezer Stede aldaar, des Zomers, in de behandeling van 't geweer; in het trekken en wenden, by heele of deelen van Vendelen, en in 't gene meer tot den Wapenhandel behoort, te onderwyzen: waartoe thans drie Drilmeeſters aangeſteld zyn. Het *exerceeren* of drillen op de Beurs geſchiedt, alle nademiddagen, uitgenomen des Zondags, van den zeven en twintigſten May tot aan Amſterdamſche Kermis, geduurende welke oefening, de Beurs geſlooten wordt (*s*). Eenige Burger-Compagnien worden ook, des Zomers, ten overſtaan van eenen Drilmeeſter, in de behandeling der wapenen geoefend, op een gedeelte van de Oſſenmarkt, by de Utrechtſche Poort, het *Slagveld* genaamd, alwaar, onder anderen, met los kruid gevuurd wordt.

(*q*) Groot-Memor. N. I. *f.* 275 *verſo*.
(*r*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 67 *verſo*.
(*s*) Handv. *bl.* 170.

XIV.

SCHERMSCHOOL.

SCHERM-SCHOOL.

Beſchryving van de Stads SCHERM-SCHOOL.

My is niet klaarlyk gebleeken, waar de oudſte SCHERMSCHOOL hier ter Stede gehouden werdt. In 't jaar 1586, beſloot de Vroedſchap dezelve te houden in de Kerk van 't Prinſen-hof (*t*), voormaals 't Cecilien-Klooſter. Doch ik weet niet, of zulks geſchied zy. Weinige jaaren laater, hieldt menze, boven 't S. Margareeten-Kerkje in de Nes, nu de kleine Vleeſchhal (*u*). In laater' tyd, ſchyntze ook boven de Waage op den Dam, en in de Voetboogsdoele, op den Singel, te zyn gehouden (*v*). Doch in 't jaar 1650, werdt 'er eene plaats toe afgezonderd aan de binnenbarmte van den Stads wal, ten einde van de Prinſengraft, toen, hier ter plaatſe, de Turfmarkt. De Schermſchool bleef hier, tot in 't jaar 1686, wanneer zy, tot eene nieuwe Walſche of Franſche Kerk, vertimmerd werdt (*w*). Sedert, werdt zy verplaatſt in een afgeſchooten vertrek boven de weſtelyke gaandery van de Beurs, daar zy, nog tegenwoordig, gehouden wordt. De Liefhebbers worden hier, dagelyks, van 's morgens ten tien, tot 's nademiddags ten twee uuren, in het ſchermen en de verdere behandeling van het zydgeweer geoefend, door den *Stads Schermmeeſter*, die, door Burgemeeſteren, wordt aangeſteld (*x*), en eenen knegt onder zig heeft.

Met verlof van Burgemeeſteren was, hier, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de weſtzyde, tuſſchen de Raam- en Vliegende ſteegen, in 't jaar 1663, eene *Kaatsbaan* getimmerd (*y*), die, voor weinige jaaren, te niet gegaan en afgebroken is, zynde, in derzelver plaats, een hegt Pakhuis gezet, welk nog *de Kaatsbaan* heet. Ten einde van den Singel, aan de ooſtzyde, by den Reguliers-Tooren, plagt ook eene Kaatsbaan te zyn (*z*).

XV.

DOOLHOF.

Beſchryving van het DOOL-HOF.

Men plagt, in deeze Stad, drie DOOLHOVEN te hebben, een op de Prinſengraft, op den zuiderhoek van de Looijersgraft, het *Oude Doolhof* genaamd; een op de Roozengraft aan de zuidzyde, tuſſchen de twee laatſte bruggen, en een op de Weesperſtraat, tuſſchen de Heeren-

(*t*) Reſol. Vroedſch. *N. 5. 16 Aug. 1586.*
(*u*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* XVI. *p.* 118.
(*v*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 214. COMMELIN, *bl.* 667.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *Lr. R. 22 Dec. 1685. f.* 38.
(*x*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 84 *verſo*.
(*y*) Groot-Memor. N. V. *f.* 123.
(*z*) F. VON ZESEN, *bl.* 354.

Dool-hof.

ren- en Keizersgraft (*a*). Het eerſte is alleen in wezen, en nog, gelyk van ouds, geplaatſt, aan of naaſt eene herberg, op welker Agterplaats, het Doolhof geplant is. Voor het Doolhof, ſtaat een Fontein, en, in een vertrek nevens de Plaats, is een Poppenſpel te zien, waarin de Amſterdamſche Jeugd en veele nieuwsgierige vreemdelingen zig, des zomers dagelyks, en, op andere tyden, twee- of driemaal ter weeke, komen vermaaken. Het maaken van Fontein- en andere waterwerken in herbergen, zo wel als het ſpeelen op *raduyſen off tonneelen*, in en voor dezelven, 't welk, in de voorgaande eeuwe, hier plagt te geſchieden, om volk aan te lokken, is, reeds by eene Keure van den agt en twintigſten April des jaars 1629, verbooden geweeſt (*b*); doch wordt, in het oude Doolhof, oogluikende, gedoogd. Ik heb ergens gemeld gevonden, dat *David Lingelbach*, die verſcheiden' Treur- en Blyſpelen gedigt heeft, ſtigter der Doolhoven, hier ter Stede, geweeſt is (*c*). Dool-hof.

(*a*) *Zie* M. Fokkens *bl.* 300, 302, 307. *&* Sem. burl. d'Amſterd. *p.* 240 *& ſuiv.*

(*b*) Keurb. K. *f.* 134.
(*c*) Aantek. *van* G. Schoemaker *MS.*

BYLAAGE L^r. A.

BYLAAGE

BYLAAGE L^r. A.

op het III. DEEL, V. BOEK.

L^r. A.

TESTAMENT *van* KATRYN WOUTER DOBBENS SOONS DOGTER, gedagtekend den 6 Maart 1555.

In den name des Heeren Amen. in den jare der geboorte des selven onses Heeren, vyftien honderdvyfenvyftig inder veertiensster indictie, opten sesten dag van de Maand Martius, impereerende de Grootm: heere Carolus, byder godlyke voorsigtigheyd Keysere Etc:

Is gecompareerd in Presentie van my Notaris publiek, ende vanden getuygen hier onder genaemt d'eerbare persoone Katryn Wouter Dobbensoons Dogter, my Not^s. bekend inwonende poortersche der steede Amstelredamme, by der gratie gods van Lichame gesond, gaende ende staende, haer verstand wel hebbende, alst clairlyk scheen, dewelke overmerkende die seekerheyd des Doods, en de d'onseekerheyd der uure van dien, begeerende dien te voircoomen mit hoere dispositie Testamentair, heeft in allen beteren formen, wegen ende Manieren, soe sy dat vastelykst doet, omme seekere reedenen, hoeren moet ende conscientie soe sy seyde moveerende, gemaact ende geordonneerd haaren Testamente ende vanden goeden die sy mitter Dood sal ontruymen gedisponneerd, in maniere hier naar verclaart.

Ende Eerst beveelende haare siele gode gebenedyt ende haar Lichaam der gewyde aarde.

Revoceerde de voors: Testatrice alle sulken Testamenten ofte Dispositien van uterste wille als sy voor datum van deesen gepasseert mach hebben, uytgeseyt seekere verclaringe Testamentair by haar den 20^e July 1549. gedaan voor meester pieter Vloits Notaris publiek ende seekere getuygen, beroerende Hillebrantjen Hillebrants uyten Hagen dogter, daar by sy Testaterisse als nog persisteerde, ende begeerde de selve verclaringe agtervolgd te werden.

Item legateerde de voors: Testaterisse, als sy legateert ende bespreekt mits deesen, die somme van sesendertig Karolus guldens siaars te lossen den pennink agtien uyt haren gereedsten goeden, tot onderhoud van schamele studenten inder Universiteyt van Leuven dog met sulken Conditien dat hier toe niemand sal moogen gepresenteerd werden dan weesende van haar bloed soe langhe daar iemant van haaren bloede dat begeert, ende die es deser steeden poorter, oft ten minste uyt deesen Lande van Holland niet hebbende twee en dertig guldens siaars: daar of die presentatie doen sullen d ouste Kerkm^rs. ende d' oudste Huysittenmeesters van d'oude Parochie Kerke deeser voorsseyder steede indertyd, ende dat die studenten hier toe gepresenteerd weesende, gehouden sullen werden te studeeren *in Artibus*, ofte *in der Theologien* sulcxs haar Manieren aanstellende dat men apparentelyk van henluyden eenig profyt inder Kerke verbeyden mag, ende indien de voors: collateurs ofte presentanten, by brieven ofte anders, voor den gepresenteerden een beurs in t' *Collegio Theologorum* begeeren ende verkrygen, soo sullen sy de helft van de voors: ses en dertig guldens siaars geeven den voors: Collegie tot profyt van den gemeenen burselen soe verre die vercreegen beurs perfect is, ofte anders sullen sy t' moogen suppleeren van de voors: helfte, toter date perfect is, ende t overschot den Collegie geeven; houdende die ander helft te weeten achtien guldens siaars tot profyt van een ander jong student, bruykende die reedelyke tot syn behulp, ende die meede presenteerende t'Collegie voors: ende plaatse vercrygende deselve ander helft meede t appliceeren in Maniere als vooren.

Item bespreekt hier toe vierentwintig guldens siaars alle van twintig stuvers t stuk te losen als vooren omme misse gedaan te werden in sinte *Barbara conventen* soe veel den voors: Collateurs goeddunkken sal na den eysch van der tyd t'assigneeren voor elke misse drie stuvers, derdalve stuver of twee stuvers, na gelegendheyd ende redelykheyd, begeerende ook memorie tot deesen dienst te weesen, ende dat de voors: Collateurs ook magt sullen hebben tot deesen dienst een goed heere te stellen, ende den selve als ook den studenten by henluyden gepresenteerd soo van den dienst als van den beurse te priveeren indien sy hen qualick schicten.

Voorts legateerde ende maicte de voors: Testaterisse *d oude parochie kerke*, binnen der voors: steede Amstelredamme Honderd guldens.

Item *den arme buysfitters aan d oude syde* acht ende twintig gulden.

Item *den arme weeskinderen* vyf ende twintig gulden.

Item *den oude mannen over den heylige steede* vyf ende twintig gulden.

Item den *Nierparochie kerke* twaalf gulden.

Item den *Arme Huysfitten aan de nieuwe syde* twaalf gulden.

Item *sinte Pieters gasthuys* vyfentwintig gulden.

Item *t' vrouwe gasthuys* twaalf guldens.

Item *den Arme Leprosen* vyfentwintig guldens.

Item alle haar arme vrinden te saamen twee last roch ende vyftig gulden an gelt, te geeven ende te distribueeren den eenen min ende den andre meer, na goeddunken van hoere nabestaande Testamentoers.

Item den *Pastoor van den voors: oude Kerke* dertig stuvers.

Item elke van *de Cappellanen* twintig stuvers.

Den Costers elcxs tien stuvers.

Ende *den bondslagers* elcxs vyf stuvers.

Item

Bylaage L. A.

Item haar dienſtmaagt die haar ten tyden van haar overlyden dienen ſal twee gulden.

Item Anna gerryts eertyds haar dienſtmaagd twee gulden.

Item geert jans haar nichte, Bagyn opten *ronden hof* drie gulden.

Item Katryn Jans haar Dienſtmaagt vyfentwintig ſtuvers.

Item digna Thymans haar nigte op t'voorſz: hof 25. ſtuvers.

Item elke van de armen bewonende *thuysſittenbuys aan de Oude ſyde* vyfentwintig ſtuvers.

Item *elke van de Bagynen op t'voorſ: ronde Bagynhof* een pint wyns met een broot van een oortjen.

Item elk convent binnen der voorſ: ſteede van Amſtelredamme vyfentwintig ſtuvers.

Item elk van de paters van den conventen voorſ: drie ſtuvers, des ſullen ſy elcxs doen een ſielmiſſe voor de ſiele van haar Teſtaterſſe.

Item elk van den *Celleſuſters* drie ſtuvers.

Item den *Minnebroeders* tot drie Jairen elken Jair op haar Jaricheyt een eerlyke maaltyd met rynſche wyn.

Item den *Pater van Sinte Barberen Convente* indertyd van haar overlyden weeſende drie gulden.

Item *Mr. Hajo Jansſoon* prieſter drie gulden.

Item drie van haren achterskinderen, d eene *ten Bethanien*, ende d ander twee tot *Sinte Marien* wonende, elcxs vyf en twintig ſtuvers.

Item neel Cornelis Conventuale tot *ſinte Cicilien* vyf en twintig ſtuvers.

Item der *Carthuſeren Convente* tot *Utrecht* een eerlyk maal.

Item beſpreekt nog tot behouf ende onderhout van broeder Hendrik Burchmane Conventuale aldaar veertich guldene ſiairs, daarmeede de nabeſtaande Teſtamentoers, ende na haerluyder doet die ſy t'beveelen ſullen toeſicht ſullen dragen totten voorſz: broeder Hendrik ſyn leeven lang gedurende, ſoo veel dat godlykenſt aan mi en den ſeekeren Teſtamentoers goetdunken ſal, ſonder dat hy ofte t'voorſ: conveut eenich regt, actie ofte toeſeggen ſal mogen hebben ofte pretendeeren, totten voorſ: veertich gulden ſiairs.

Item Elburg hair nicht tot Neck by Purmereynde, ende by heur oflyvigheyt huer kinderen in hoere plaatſe honderd gulden.

Item Hillebrantjen Uytenhage haar nichte vier ende twintig gulden mit ſulker conditie dat ſy geen moeiten ſal maaken omme meer te hebben, ende oft ſy eenige moeite maecten en ſal alsdan nyet hebben.

Item Ysbrant Dobbens dair moeder of is gheerte cornelis dr. hair nichte twaalf gulden jairlickſe renten te loſſen den Pennink achtien.

Item Marie Jacob Dobbens ſoons dogter drie gulden eens.

Item ane Mr. Cornelis Dobbens. haeren broeder vyf ende twintich gulden eens.

Item wilde de voorſ: Teſtaterſſe dat na haeren overlyden gedeelt ſal werden over alle deſe ſteede voorſ: den Armen diet begeeren ſullen elk een brood van een oortjen.

Item wilde meede geſtelt te hebben over haar ouders graff byt *huyſſitten Choor in d oude Kercke* een Tafereel ende dair voer een kaerſſe gehouden te worden van Waſſe dair voor maickende, ende beſpreekende, honderd Karolus guldens eens, ende dat hair uytvaert met twee vigilien, ende alle dinc voorts na bethamen ende behooren gedaan ſal werden, dat meede de voorſ: Legaten, na hairen overlyden metten eerſten betaald ſullen worden, ende oft hair penningen te cort quamen, datmen de penningen daartoe behouſtig op renten ſal halen oft anders de ſelven penningen vinden, ſoe den voorſ: Teſtamentoers beſt geraden ſal dunken. Bylaage L. A.

Ende in alle andren goeden die ſy Teſtaterſſe ongedisponeerd ontruymen ſal, inſtitueerde ſy Geerte, Lubbrick, Katryn, Lysbet, Wouter, Garbrand, Elburg, ende Pieter des voorn: Mr. Cornelis Dobben ſoons kinderen, Clara, Elburg, Wouter, Claes ende Ysbrant, Burchman Wouters ſoons nagelate kinder te ſamen in gelyke Portien ende hooft voort hooft ofte *in Capita* te ſullen weeſen haar erfgenamen mit ſulker conditien dat de ghoeden die deſelve hair erfghenamen van hair teſtareſſen erfuen ſullen, gebrocht ende bewairt ſullen worden in handen van den Weesmrn der voorſ: ſteede ter tyd toe de joncxte van hen alle out weeſen ſal vierendetwintich jairen binnen welken tiden de voerſ: ghoeden nyet en ſullen belaſt moegen werden dan ſoe veel des noot ſy tot betalinge en voldoeninge van de voorſ: legaten, ende ſullen de voorſ: Erfghenamen binnen de voorſz: tyd te vreeden moeten ſyn mitter bruycware der voorſ: Erffeniſſe, welke bruycware de voorn: Mr. Cornelis hair broeder hebben ende behouden ſal ſynen leeven lange gedurende, ſoo veel ſyner kinderen aendeel bereuren ſal, ſonder dat de geſeyde geſuſtineerde erfgenamen, deſelve erffeniſſen ſullen mogen deelen ſcheyden ofte dechargeeren, voer der tyd dat de voirſ: vierendetwintich jairen verloopen ſullen weeſen, ſullen ook de voorſ: Weesmrn, binnen den tyd voorſ: met den voorn: Mr. Cornelis Dobbens. ſoe verre ende ſoe lange hy in levenden lyve blyft, den voorſ: goeden regeeren, ende adminiſtreren ſonder dat de voorſ: Erfgen: den voorn: Mr. Cornelis eenige Rekeninge, bewys ofte Reliqua van ſyne adminiſtratie ſullen mogen eyſchen, deſelve adminiſtratie ſtellende op ſyn conſcientie, ſoe ſy Teſtaterſſe verclaarde hem deeſe ſaeke wel te betrouwen.

Wilde meede de voorſ: Teſtaterſſe, dat de voorſ: goede die ſy achterlaten ſal tot ghenen tiden ſullen mogen verſterven ofte vervremden van haren bloede, in eenige manieren. Omme welke haare voorſ: Dispoſitie Teſtamentair te executeeren, ende te volbrengen, de voorſ: Teſtaterſſe deputeerde de Eerſamen ende welgeleerden heere Mr. Willem Kunnes Licenciaat in de Theologie, ende Mr. Claas Kan Paſtoer tot Spaerwoude prieſteren, te ſamen en elk in't biſonder, biddende henluyde de voorſ: Executie om gods wille te willen aenveerden, ende volbrengen daer toe ook henluyden ghevende ſpeciale ende volcoome macht, ende bevel, oik meede omme heuren Teſtamente, mit alle heuren goeden te beſchermen. Ende legateerde elke van hen beyde, voer hoeren moeiten ſes Karolus guldens.

Al t'welk vooren geſcreven ſtaat die voorn: Teſtaterſſe ſeyde ende verclairde te weeſen, hairen

BYLAAGE L^r. A.

ren Teſtamente ende uterſte wille begeerende t ſelve als ſulcxs ofte als codicille ghifte ter cauſe des Doots oft onder den Levenden ofte anders ſoe dat nae de gheeſtelyke ofte wairlicke rechten ofte uſantie der voorſ: ſteede ofte anderſints beſt ende vaſtelik geſchieden ende ſubſiſteeren mach van waerden gehouden te werden ende volcoomen effect te ſullen ſorteeren, ende hair by my Notaris publick van t'ghene voorſ: ſtait ghemaikt geſcreven ende gelevert te worden een ofte meer openbare inſtrumenten inder beſte forme.

Aldus gedaen inden *Convente van de Celleſusteren*, binnen der voorſ: Stede van Amſtelredamme ten dagen en jare als boven daar by over ende anweeſende, eerſamen ende discrete heeren M^r. Florens Engelberts vicecureyt, ende M^r. Symon Alewyns Cappellaen vande voorſ: oude Parochie kerke getuygen hier over ſpecialyk geroepen ende gebeden. *R^us. in meo* L^r. A. *p'thocollo ſeptimo* folio 37. 38. 39. et 40.

BYLAAGE

[was getekend met een zespuntige ſtar, en daar onder]

FRANS. N: DE DELFF *Not^r. pub^cus*
OMNIA DESURSUM.

[en ter zyde, nevens twee zegels]

Flor^tius Engberti.
Simon Alwin.

[nog ter zyde, eene verklaaring van den Notaris F: N: Delff, in het Latyn, wegens de egtheid van dit Inſtrument.]

VIERDE DEEL.

KOOPHANDEL VAN AMSTERDAM.

EERSTE BOEK.

HANDEL IN DE STAD, VOORNAAMLYK TEN GEBRUIKE DER INGEZETENEN.

I.

OPENBAARE MARKTEN.

Overgang tot het beſchryven van den KOOPHANDEL VAN AMSTERDAM.

De Gebouwen van Amſterdam, en 't gene, in dezelven, ten nutte der Ingezetenen in 't gemeen, verrigt wordt, uitvoeriglyk, hebbende afgehandeld; gaan wy nu over, tot het geeven eener algemeene ſchetſe van den Koophandel der Stad, de voornaame oorzaak van haaren aanwas en grootheid. Wy hebben 'er het VIERDE DEEL onzes werks toe geſchikt.

Algemeen begrip van den zelven.

De KOOPHANDEL *van* AMSTERDAM, op 't ruimſt genomen, begrypt alles, wat, binnen de Stad, gemaakt en bereid, of van elders derwaards gebragt, en verkogt wordt, zo in 't klein, als in 't groot; en alles, wat van hier naar elders wordt vervoerd, om verkogt of gebruikt te worden, zo wel Binnens- als Buitens-Lands; benevens de wyze, waarop dit vervoeren geſchiedt, beide te Water en te Lande. In deezen ruimen zin, is ook de *Scheepvaart*, onder het woord *Koophandel*, begreepen.

Onderſcheiding in *drie* ſoorten.

Men kan den Koophandel van Amſterdam onderſcheiden, in *drie* ſoorten. I. Voor zo ver dezelve beſtaat in het vertieren van waaren, die in de Stad gemaakt, bereid of gebragt, en ook gebruikt worden. II. Voor zo ver dezelve gelegen is, in het ontvangen en verzenden van waaren, van en naar elders, binnen deeze Landen: en III. Voor zo ver dezelve, in het ontbieden of afzenden van waaren, van of naar buitens Lands, beſtaat. En onder deeze *drie* hoofden, zullen wy den Amſterdamſchen Koophandel beſchryven.

I. Handel in de Stad ten gebruike der Ingezetenen zelven.

De handel of neering, die in de Stad gedreeven wordt, in waaren, welken, door de Ingezetenen zelven, gebruikt worden, is zekerlyk de oudſte van de drie opgenoemde ſoorten van Koophandel. De oudſte inwoners van Amſterdam, die, grootendeels, Viſſchers en Landbouwers waren, hebben, ongetwyfeld, hunnen viſch en zuivel allereerſt vertierd, onder zulken hunner medeingezetenen, die zig, op eenige andere wyze, geneerden; enze, ook al zeer vroeg, op openbaare markten, te koop geſteld. Met het toeneemen der Stad, zyn hierby andere neeringen en handwerken gekomen; die ook al, in de eerſte plaatſe, ten dienſte der Ingezetenen, ondernomen en voortgezet zyn. In de veertiende en vyftiende eeuwe, heeft men begonnen, deeze handwerken en neeringen te begrypen onder beſlooten Gilden, van welken wy, hierna, afzonderlyk, handelen zullen. Doch 't zal hier de plaats zyn, om wat uitvoeriger te gewaagen van den handel, die, meeſt in 't klein, en ten gebruike van de Ingezetenen, ook buiten deeze Gilden, op de openbaare MARKTEN, hier ter Stede, gedreeven wordt. MARKTEN.

Op openbaare Markten.

Amſterdam is, waarſchynlyk by zyne eerſte opkomſt, omtrent den aanvang der veertiende eeuwe, door zyne Heeren, bevoorregt geworden met de vryheid, om eene of meer openbaare Markten te houden. De Brief van Graave Willem den III. van den jaare 1304, elders (*a*), van ons te boek geſteld, by welke, deeze vryheid wederom ingetrokken wordt, maakt 'er uitdrukkelyk gewag van, in deeze woorden: *Vort ſoo ontſegge wi hen al hare Vryheyden en* MARCTEN, *die ſy van ons ende van onſe voorvaders hebben.* Doch 't leedt niet veele jaaren, of de Stad verkreeg de verlooren vryheden wederom, en onder anderen het voorregt om openbaare markten te mogen houden (*b*).

Zelfs

(*a*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 36.
(*b*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 110.

MARKTEN. Zelfs vindt men, reeds op het jaar 1306, in eene Rekening van *Bernd van Dorenweerde*, Baljuw van Amſtelland, aangehaald in zekere geſchreevene *Aantekeningen van* GERARD SCHAEP PIETERSZOON, Schepen en Raad deezer Stad, de volgende woorden: *Item in den Jaren ons heren* M. CCC. *en ſeſſe, in die Marct van Ameſtel te holden, verteerde Beernd* IX *&.* V §. VI §. Daar men, door *die Marct van Ameſtel*, eene Jaarmarkt, te Amſterdam, of eene Jaarmarkt, te Ouderkerk, of te Amſterveen, ſchynt te moeten verſtaan. De Markten ſtonden, hier te Lande en elders, al van ouds, onder de byzondere beſcherming van den Vorſt (*c*), en elk, die aan geene zwaare misdaad ſchuldig, of balling geleid was, mogt, veiliglyk, derwaards gaan, en keeren. Men plagt, van deeze beſcherming des Vorſten, en van de veiligheid der markt, hier te Lande, veeltyds, kennis te geeven, door het opregten van *Kruiſſen*, aan 't begin en einde der Marktplaatſen, 't welk, nog tegenwoordig, hier en daar, en, onder anderen, in den Haage (*d*) en in de Beverwyk, in gebruik is. In Duitſchland, duidde men het zelfde aan, door het opregten van houten of ſteenen gewapende beelden, *Roelands beelden* genaamd, naar den beroemden Krygsman *Roeland*, die, ten tyde van Karel den Grooten, leefde, en van wiens dapperheid de Moniken wonderen verdigt hebben (*e*). En 't is my ten hoogſte waarſchynlyk, dat de bekende Amſterdamſche *ſteenen Roeland*, die, in den ſtoep van een oud gebouw, op den Nieuwezyds-Voorburgwal, over de Kolk, ſtaat, tot zulk een einde, is opgeregt. 't Beeld is geharnaſt, en heeft, zo 't ſchynt, eertyds, een opgeheeven zwaard in de hand gehad. En 't is bekend, en nog aan eenige tekenen te merken, dat 'er, oudtyds, eene markt langs de weſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, van de Molſteeg tot aan de Dirk van Haſſeltsbrugge, geweeſt is. Veelligt, heeft deeze markt zig verder, en tot aan de plaats, daar 't beeld ſtaat, uitgeſtrekt. Zeker is 't, ten minſte, dat op de Kolk, regt over den ſteenen Roeland, van ouds, eene openbaare Veemarkt geweeſt is (*f*); dat 'er ook, met andere waaren, is gemarkt (*g*), en dat de Kolk zelfs de eenigſte plaats in de Stad was, waar, volgens eene Keure van den zesentwintigſten April des jaars 1550 (*h*), de *Auenturiers*, of Kwakzalvers, gelykze, MARKTEN. ſedert, genoemd zyn, mogten voorſtaan. De oudſte opdragtbrieven van het huis, in welks ſtoep, het Roelands beeld ſtaat, zeggen, zo my berigt is, alleenlyk, dat het huis, *van ouds*, *Steenen Roeland genaamd* was: waar uit blykt, dat het beeld 'er al zeer vroeg geſtaan heeft. Doch wanneer het opgeregt zy, is my nergens voorgekomen. Het toeneemen der Stad, in grootte en getal van Ingezetenen, deedt ook, eerlang, het getal der openbaare markten toeneemen: 't zy men, door *Markten*, of zekere *Tyden*, of zekere *Plaatſen*, op welken, men zyne waaren te koop ſtelde, verſta. In den eerſten zin, werden ſommige markten dagelyks gehouden, anderen, eens, twee- of driemaalen ter weeke, anderen, eenige reizen in 't jaar.

Tegenwoordig, wordt hier, DAGELYKS, uitgenomen des Zondags, markt gehouden van viſch, groente, fruit, turf, hout, ſtroo, zand, kalk, en andere waaren. Met melk, wordt, zelfs op de Zon- en Feeſtdagen, gemarkt. De Weekelykſche marktdagen zyn Maandag, Woensdag, en Vrydag: wanneer 'er, inzonderheid des Maandags, markt gehouden wordt van klein vee, gevogelte, boter, kaas, graanen, kruiden, bloemen, boomen, ſtoelen, manden, houtwerk, oude kleederen en ſchoenen, vodden enz. Drie voornaame Jaarmarkten zyn 'er, daarenboven, de Half-Vaſtens-Markt, de Pinkſtermarkt, en de Kermis of groote Jaarmarkt, op welken, en inzonderheid op de laatſte, allerlei Waaren, door inwooners en vreemden, in grooten overvloed, te koop gebragt worden. Voorts, wordt 'er, jaarlyks, op gezette tyden, markt gehouden van oſſen, verkens en ander viervoetig vee. Dagelykſche Markten.

Van de WEEKMARKTEN ſchynt de Maandags-markt de oudſte. En vindt men, dat, op dezelve, al voor het einde der vyftiende eeuwe, vrygeleide toegeſtaan is (*i*). Ook was zy, vermoedelyk, in 't begin der zestiende eeuwe, nog de eenigſte der drie Weekmarkten hier ter Stede; alzo de Aartshertog Filips, in 't jaar 1503, de Maandags-Markt, te Haarlem, op Woensdag verleide, onder anderen, om dat, te Amſterdam, ook op Maandag, markt gehouden werdt (*j*). Doch hy zouze niet op Woensdag verlegd hebben, zo men, te Amſterdam, toen ook al, eene Woensdags-Markt gehad hadt. De bewooners van huizen en kelders, aan de Markten gelegen, mogen, op de Marktdagen, voor dezelven, uitſtallen, en op het Water, alle dagen. Doch allen, die de Markten gebruiken, Weekmarkten.

(*c*) *Zie* MIERIS Charterb. I. *Deel*, *bl.* 352. II. *Deel*, *bl.* 96. Privil. van Haarl. *bl.* 36.
(*d*) *Zie* DE RIEMER 's Gravenh. II. *Deel*, *bl.* 441.
(*e*) *Vide* STRUVII Corp. Hiſt. Germ. *Per.* IV. *Sect.* I. *p.* 124 & *Auct.* in not. *cit.* *Adde* Not. Varior. *ad* EGINHART. de Vita Caroli Magni *Cap.* IX. *p.* 55. Edit. Schminkii.
(*f*) Keurb. B. *f.* 51.
(*g*) Keurb. D. *f.* 72.
(*h*) Keurb. E. *f.* 159.
(*i*) Keurb. B. *f.* 13 *verſo*, 16 *verſo*.
(*j*) Privileg. van Haarl. *bl.* 178.

Markten. ken, 't zyze aan dezelven woonen of niet, moeten, alle weeken, voor elke plaatſe, een ſtuiver aan den Marktmeeſter betaalen (*k*). Buiten de drie vrye Jaarmarkten, en de drie weekelykſche Marktdagen, mag niemant, met eenige ſtallen met gemaakte kleederen, op de Markten of elders, voorſtaan (*l*).

Jaarmarkten. De drie vrye Jaarmarkten zyn haaren oorſprong verſchuldigd aan voornaame Feeſtdagen, die, hier ter Stede, plegtiglyk, gevierd werden, en op welken, veele vreemdelingen herwaards kwamen. De *Halfvaſtens-Markt* is ingeſteld, by gelegenheid van den Feeſtdag, ter gedagteniſſe van het vermeende wonderwerk, aan het Sacrament in de Heilige Stede, welke Feeſtdag, altoos, omtrent het midden der vaſten, invalt (*m*). De *Pinkſtermarkt* is oorſprongkelyk van den Sacraments-dag, die, op Donderdag na den eerſten Zondag na Pinkſteren, komt (*n*). De *groote Jaarmarkt* of *Kermis*, die, altoos, in de maand September, op Zondag na den Feeſtdag van S. Lambert, aanvangt, en, even als de twee andere Jaarmarkten, twee weeken, voor de buitenluiden, en drie weeken, voor de ingezetenen, duurt, is ingeſteld, by gelegenheid van een Feeſt van *Kerckwydinge* of *Kercmiſſe*, gelyk de oude Keuren ſpreeken; 't zy dat het zelve op de inwydinge der Nieuwe, of, gelyk ik eerder vermoede, op de inwydinge der Oude Kerke gezien hebbe. Op dit Feeſt, werdt ook veertien dagen vrygeleide verleend aan allen, uitgenomen vyanden en ballingen (*o*): 't welk veel volks naar de Stad lokte. Wy behoeven niet aan te merken, dat de naam van *Kermis*, die aan deeze Jaarmarkt gegeven wordt, van het woord *Kercmiſſe* af komſtig is. In 't jaar 1655, werdt de Kermis verlegd, op den eerſten Zondag in Auguſtus. Doch in 't jaar 1660, werdt dezelve, op 't verzoek der Vleeſchhouweren, klaagende, dat zy't vleeſch, welk zy, op de Kermis, moesten ſlagten, in Auguſtus, niet wel voor bederf konden bewaaren, wederom in September gebragt, gelyk van ouds (*p*). De Kermiskraamen plagten, vroeg in de vyftiende eeuwe, gekeurd te zyn in de Molenſteeg, dat is, denk ik, in de Stilſteeg, die toen de Molen- of Gaſthuis-molenſteeg heette; en in 't Gaſthuis (*q*), dat is, het oude Gaſthuis, naaſt het Stadhuis. Doch in laater' tyd, zyn zy, elders, verplaatſt. Allen, die, op de drie Jaarmarkten, of op eene derzelven, met eene kraam, willen voorſtaan, moeten zig, voor den Lootdag, zynde agt dagen voor het ingaan dier Jaarmarkten; doch, voor de korte kraamen, ſaaykraamen, koper- en tin-, hout- en blikkraamen, en oude kleêrkraamen, den negenden dag, aangeeven by den Marktmeeſter, en 't gewoone marktgeld, zynde zes ſtuivers van ieder kraam, betaalen. De Lootdag duurt twee dagen agter een. Op den eerſten, wordt, onder de burgers en ingezetenen, en op den tweeden, onder de buitenluiden, om de plaatſen, geloot, en elk moet zig te vrede houden, met de plaats, die hem ten deel gevallen is (*r*). Op het looten en plaatſen der Koperkraamen is, in 't jaar 1750, eene byzondere Keur gemaakt. En by eene Keure van den elfden September des jaars 1753, is belaſt, dat de Buitenluiden, op de drie Jaarmarkten, niet langer zullen mogen voorſtaan, dan tot dat de Jaarmarkt uitgeluid wordt, 't welk, in de Halfvaſtens-Markt, geſchiedt op Donderdag, in de Pinkſtermarkt, op Vrydag, en in de Kermismarkt, op Woensdag, voor den derden Maandag van de markt (*s*).

Markten.

Doch wanneer men, door *Markten*, *Marktplaatſen* verſtaat, is Amſterdam van veele Markten voorzien, eenigen van welken, voor verſcheidenerlei, en anderen, meeſt voor eenerlei waaren, geſchikt zyn. De nieuwe Brug was, reeds by eene Keure van den jaare 1462, geſchikt, om, op dezelve, met allerlei waaren, voor te ſtaan (*t*); doch, ſedert, heeft men, voor ſommige waaren, byzondere plaatſen aangeweezen, en by de jongſte Keure, op het looten, ſtellen en uitzetten der Marktkraamen van den veertienden Maart des jaars 1755, is beraamd, dat, op de drie Jaarmarkten, op de Nieuwe Markt, zouden worden geplaatſt de Linnen-, Kant-, Katoen-, Zilver-, Koper-, Tin-, Schuijers-, Stoffen-, Neurenburger-, Kleêren-, Hoeden-, Kouſen-, Schoenen-, Luijermands-goeds-, Poppengoeds- en Koekkraamen, midsgaders, de Linnen- en Lappen-ſtallen. De Koekkraamen, die hier niet ſtaan konnen, moeten, door den Marktmeeſter, op de Botermarkt, of op eene andere bekwaame Plaats, worden geſteld. Met Plateelen, potten en allerlei Aardenwerk, wordt, volgens de gemelde Keure, langs de ooſtzyde van den Kloveniers-burgwal, van de nieuwe Hoogſtraat tot aan de Halvemaans-brug, en voorts, langs den Binnen-Amſtel, naar den Groenen-burgwal toe, voorgeſtaan. En langs de weſtzyde van den zelfden burgwal, van de Bloedſtraat tot aan de Spinhuis-ſteeg, uitgenomen voor het Ooſt-

(*k*) Handv. *bl.* 770.
(*l*) Handv. *bl.* 770.
(*m*) Keurb. B. *f.* 12 *verſo*, 71.
(*n*) Keurb. B. *f.* 25. *Zie ook* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 197.
(*o*) Keurb. B. *f.* 8, 20. D. *f.* 72.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 16 *April* 1655. *f.* 248 *verſo*. Zie C. 6 *July* 1660. *f.* 45 *verſo*.
(*q*) Keurb. C. *f.* 30 *verſo*.
(*r*) Handv. *bl.* 769.
(*s*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 38.
(*t*) Keurb. A. *f.* 40.

MARKTEN. Oostindische Huis, met allerlei kraamen, in de Keure niet uitgedrukt, of voor welken, elders, geene behoorlyke plaats geschikt is. De Blikkraamen zyn, aan de zelfde zyde van den Kloveniers-burgwal, tusschen de Spinhuis-steeg en Doelestraat; de Glastafels, op het Rusland; de Porcelein- en Houtkraamen, op het Konings-Plein, gekeurd. Op de Westermarkt, staan de Galanterie- en Kapkraamen, aan de zuidzyde, en de Manden-kraamen, aan de noordzyde van de Kerk. De kraamen mogen niet breeder dan veertien, en niet dieper dan zeven voet zyn, Porcelein-, Hout-, Koek- en Wafelkraamen uitgezonderd. Voor ieder gat, welk, door het stellen der kraamen, in de straat, gemaakt wordt, moet vier stuivers aan de Stad worden goedgedaan (*u*).

Voornaamste Marktplaatsen. De voornaamste Plaatsen, die, van ouds, tot Week- en Jaarmarkten van veelerlei slag van waaren, geschikt geweest zyn, en nog, genoegzaam allen, gebruikt worden, zyn de *Dam*, de *S. Antonis-* of *Nieuwe Markt*, de *Heeren-Markt*, de *Wester-markt*, de *Noorder-markt* en de *Reguliers-* of *Botermarkt*. Wy zullenze allen, kortelyk, beschryven, en beginnen met den

DAM,

DAM. ongetwyfeld, een der oudsten, of het oudste open Plein der Stad (*v*): doch, tot in 't midden der voorgaande eeuwe, veel kleiner dan tegenwoordig. Aan en op den zelven, staan de voornaamste gebouwen der Stad, het Stadhuis, de Nieuwe Kerk en de Waag. De tien toegangen naar den Dam, van de Vischmarkt, van den Vygendam, uit de Beurssteeg, uit de Kromelleboogssteeg, uit de Kalverstraat, van de eene en de andere zyde van 't Stadhuis, van agter de Nieuwe Kerke, van den Nieuwendyk en van 't Water of Damrak, worden, des nagts, met yzeren ketenen (*w*), afgeslooten. De Dam of *Plaats*, gelyk dezelve oudtyds genoemd werdt, is, in de zestiende eeuwe, door het aankoopen en afbreeken van huizen, van tyd tot tyd, vergroot (*x*). Van ouds, werden de Schutters en Burgers, op de Plaats, samengeroepen, en dezelve werdt, in tyd van nood, door Schout, Burgemeesteren en Schepenen, aan 't hoofd der Schutteren, bewaakt (*y*). Doch 't gene wy hier byzonderlyk melden moeten; op den Dam, werdt de weekelykssche markt van spek, boter, kaas, eijeren en ander zuivel gehouden (*z*), tot dat dezelve, in 't jaar 1669, op de *Reguliers-markt*, sedert, de *Botermarkt* genaamd, werdt overgebragt (*a*). Thans wordt 'er geene markt op den Dam gehouden. Alleenlyk, gedoogt men, dat sommigen, des Zomers, met droogen schol en scharren, melk en weij of huij, zangvogeltjes en andere kleinigheden, op den zelven voorstaan. Ook legt 'er, genoegzaam altoos, voorraad van Talk- of Smeervaten omtrent de Waage, die, door de Kaarsenmaakers, bezien en gekogt worden. 't Gebruik van Muskovisch of Noordsch smeer plagt, van ouds, verbooden te zyn. Doch de Keuren, daartegen gemaakt, zyn lang in ongebruik geweest, en, den een en dertigsten January des jaars 1743, uitdrukkelyk, te niet gedaan (*b*). De MARKTEN.

S. ANTONIS- *of* NIEUWE MARKT,

gelegen tusschen den Kloveniers-burgwal en Gelderssche Kaai, in 't oostelyk gedeelte der oude Stad, waarom zy ook de *Oostermarkt* plagt genaamd te worden, was, voor 't jaar 1614, meest water, welk tot de Stads buitengraft behoorde; doch werdt toen gevuld, aangehoogd, en tot eene markt bekwaam gemaakt, onder welke, een riool of pyp doorloopt. 's Maandags, plagt hier meel, gezouten visch, bokking, Friessche kopboter, kaas en eijeren te koop gebragt te worden. Doch deeze waaren worden thans elders verkogt. Met sommigen, wordt niet meer gemarkt. De Meelhal, die, aan de de markt, in 't jaar 1615, aangelegd werdt, is, naderhand, de beroemde Boekdrukkery van *Paulus van Ravesteín* geworden (*c*). Op de Nieuwe Markt, wordt, tegenwoordig, op de weekelykssche markten, met gemaakte kleederen, oude en nieuwe, voorgestaan (*d*). Op de Jaarmarkten, staat het 'er vol veelerlei slag van kraamen. Doch de Koek- en Wafelkraamen staan dan, niet alleen hier en op de Botermarkt; maar, daarenboven, hier en daar verspreid door de Stad, op en omtrent sommige bruggen, en op de Wagenpleinen, voor de Poorten. Voorts, is, aan de Hoveniers van Rynsburg, Noordwyk en Hillegom, toegestaan, met geneezende kruiden, te mogen markten aan de Nieuwe Markt, van de Barndesteeg af, tot aan de Koestraat toe, zonder daarin, door eenige kraamen, verhinderd te mogen worden (*e*). De S. ANTONIS- of NIEUWE MARKT.

HEE-

(*u*) Keurb. T. *f.* 211 *verso*.
(*v*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 1, 2.
(*w*) *Zie* ROOSEBOOM Recueil *Cap.* XXXII. *bl.* 155.
(*x*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 254 *verso*, 259 *verso*, 260, 283 *verso*. *N.* II. *f.* 2 *verso*. Resol. Vroedsch. N. 1. 3 *Novemb.* 1546. 23 *April* 1550. N. 2. 9 *Nov.* 1565. *f.* 6.
(*y*) Keurb. A. *f.* 104 *verso*, 119 *verso*. B. *f.* 104 *verso*.
(*z*) Handv. *bl.* 197.
(*a*) Keurb. O. *f.* 192 *verso*, 207 *verso*.
(*b*) Handv. *bl.* 925.
(*c*) *Uit* Aantek. *van* Schepen G. SCHAEP PIETERSZ. *op 't jaar* 1615.
(*d*) Handv. *bl.* 796, 799.
(*e*) Handv. *bl.* 803.

Mark-ten. Heeren-markt.

Heeren-markt,

gelegen aan de Heerengraft, tuſſchen den Haarlemmerdyk en Brouwersgraft, plagt, in 't begin der voorgaande eeuwe, tot eene Verkenmarkt, gebruikt te worden, gelyk, onder anderen, uit de Kaart van Balthazar Floriszoon, te zien is. Doch tegenwoordig wordt zy tot geene markt gebruikt. Alleenlyk worden, des Maandags, in den zomer, nu en dan, bloemen in potten, voor de Markt, aan de Brouwersgraft, te koop geſteld. De

Wester-markt.

Wester-markt,

eertyds ook de *Keizersmarkt* genaamd (*f*), en gelegen, aan de Keizers- en Prinſengrafften, tuſſchen de Leliegraft en Reeſtraat, werdt, in of omtrent het jaar 1615, aangelegd, ter gelegenheid van de naaſtlaatſte vergrootinge der Stad (*g*). Men heeft 'er, ſedert, eene aanzienlyke Kerk op geſtigt, en een Wagthuis, van welk het onderſte gedeelte tot eene Vleeſchhal gebruikt wordt (*h*). De buuren op de Keizersgraft verzogten, in 't jaar 1616, dat 'er, tegen over dezelve, tuſſchen de Harten-ſtraat en Leliegraft, eene Straat gerooid mogt worden. Doch dit verzoek werdt afgeſlaagen (*i*). Het zwaare geboomte, welk op de Weſtermarkt plagt te ſtaan, is, voor weinige jaaren, uitgerooid, en jonge boomen in de plaats gezet. Op de drie Jaarmarkten, ſtaan hier veelerlei kraamen, en onder anderen Rariteit- en Galanterie-kraamen. Ook is, in 't jaar 1735, gekeurd, dat de Mandenmaakers, die, ſedert eenigen tyd, op den Nieuwezyds-Voorburgwal, benoorden de Molſteeg, gemarkt hadden, voortaan, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Vrydags, op de Weſtermarkt, aan de zyde van de Hal en Reeſtraat, zouden voorſtaan (*k*): gelyk ſedert geſchiedt. Op de Jaarmarkten, wordt, behalve met Galanterie- en Kapkraamen, ten zuiden van de Kerke, ook voor het Wagthuis op de Weſtermarkt met Vloermatten, voorgeſtaan, leggende de vaartuigen, met welken deeze matten worden aangebragt, voor de markt, in de Keizersgraft. Het omloopen en voorſtaan met Vloermatten, op andere tyden, is, by herhaalde Keuren, verbooden (*l*). In de voorgaande eeuwe, plagt, onder de luifel van de Weſterhal, 's Maandags en 's Vrydags, eene Vlas- en Garenmarkt gehouden te worden (*m*). Doch deeze is, reeds voor veele jaaren, te niet geloopen. Voor dien tyd, hieldt menze op het Rusland (*n*). Omtrent te gelyk met de Weſtermarkt, is ook aangelegd de

Mark-ten.

Noorder-markt,

die, in 't eerſt, ook de *Prinſenmarkt* genaamd werdt (*o*), en aan de weſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Brouwers- en Anjeliers-graften, gelegen is (*p*). Men heeft, op deeze Markt, ook eene fraaije Kerk geſtigt. In 't jaar 1660, werdt de Noordermarkt afgedeeld met vierkante vloerſteenen, tuſſchen welken, elke kraam bepaald is (*q*). En in 't jaar 1747, werdt gekeurd, dat de ſtallingen of kraamen op de Noordermarkt niet grooter zouden mogen zyn dan vyf voet lang en vyf voet hoog; dat de wegen, naar de Markt leidende, onbelemmerd zouden moeten blyven, en dat de goederen, die aldaar waren uitgeſtald, 's avonds met zonnen-ondergang, van de markt moeſten genomen worden (*r*). Doch deeze Keur is, op den dertigſten January des jaars 1766, in deezer voege, veranderd, dat de kraamen dertien voet breed, zes voet diep, en zes voet hoog; en, tuſſchen de Noordermarktsbrug en 't Paapen-Eiland, langs den ryweg, des Maandags, zelfs agt voet hoog zouden mogen zyn: en dat de kiſten der oud-yzerkraamers, op de Markt, zouden mogen blyven ſtaan (*s*). De waaren, die hier ter markt gebragt mogen worden, zyn, volgens de Keuren, oude kleederen, beddegoed, hoeden, lappen, potten en pannen, ſtroo enz. (*t*). De laatſt aangelegde Markt voor verſcheidenerlei waaren is de

Noorder-markt.

Boter-markt.

Boter-markt,

ook de *Reguliers-Markt* genaamd, naar de Reguliers-poort, nu eene Stads Waag, by welke, dezelve gelegen is. Zy ſtrekt zig, in de lengte, van de Reguliers-Breêſtraat tot aan de Amſtelſtraat, uit, en heeft, behalve deezen, verſcheiden' andere toegangen. Men heeft, in 't jaar 1737, op deeze Markt, ook eene Vleeſchhal gebouwd (*u*). Sedert het jaar 1669, wordt, op dezelve, des Maandags, markt gehouden van boter, kaas en ander zuivel, welke, voor dien tyd, op den Dam,

(*f*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 13 *July* 1617. *f.* 17 *verſo.*
(*g*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 29 *Dec.* 1614. *f.* 141.
(*h*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 40, 49. en II. *Boek*, *bl.* 132.
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 19 *Dec.* 1616. *f.* 195 *verſo.*
(*k*) Handv. *bl.* 804.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 44.
(*m*) Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 243. Commelin *bl.* 689.
(*n*) *Zie de* Kaart *van* Balth. Floriszoon.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 28 *Febr.* 1620. *f.* 106 *verſo.*
(*p*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 29 *Dec.* 1614. *f.* 141.
(*q*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 14 *verſo.*
(*r*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 39.
(*s*) Keurb. U. *f.* 56.
(*t*) Handv. *bl.* 796, 804, 808, 830.
(*u*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 40.

MARKTEN. Dam, plagt gehouden te worden. En buiten deeze markt, mogen geene vreemden boter of ander zuivel aan de huizen uitventen. Met klein vee, hoenders, duiven, ganzen, eenden en ander gevogelte, wordt hier ook gemarkt (*v*). Op de Jaarmarkten, worden 'er ook andere waaren uitgeſtald; doch niet in zulk eene menigte en verſcheidenheid, als op andere Markten. Maar op de groote Jaarmarkt of Kermis, ſtaan de meeſte Koordedanſers- en andere ſpelen op de Boter-markt; hoewel ook eenige weinigen, ſomtyds, op de Wagenpleinen voor de Haarlemmer- en Leidſche Poorten, toegelaaten zyn. Zy, die zulke ſpelen of eenige andere vreemdigheden, op de Kermis, voor geld, vertoonen willen, en daartoe plaats, op de Boter-markt of elders, begeeren, om tenten op te ſlaan, moeten zulks, vooraf, verzoeken aan Burgemeeſteren, die 'er niet in bewilligen, dan voor den tyd van twee, of ten langſte drie weeken, en onder voorwaarden, dat de vertooners eerſt met de Godshuizen, die regt hebben op den derden of vierden penning van al wat men in de Stad om geld zien laat (*w*), en byzonderlyk met het Spinhuis, moeten overeenkomen; dat zy den Stads Straatenmaaker ook voldoen moeten, voor de ſchade, die zy aan de ſtraat toebrengen, door het opregten der tenten, en dat zy, op Zondagen, niet voorſtaan, noch aan de tenten laaten arbeiden (*x*). Doch aanſtootelyke en zedelooze Kermisſpelen worden niet toegelaaten. Ook geene openbaare dobbelſpelen. Zelfs vind ik, dat, al in 't jaar 1547, een verzoek van *'s Heeren Dienaers*, om, in de toen aanſtaande *Kerckmiſſe*, *'t Quaecbort* te mogen houden, by Burgemeeſteren, afgeſlaagen is (*y*). In kommerlyke tyden, zyn de Kermisſpelen ook, nu en dan, geweerd.

Doch het berigt, wegens de Kermisſpelen op de Boter-markt, heeft ons een weinig afgeleid van de neering, die op de Markten gedaan wordt; waartoe wy nu wederkeeren.

Markten, waarop maar eenerlei Waar geveild wordt. Tot hiertoe, ſpraken wy alleen van de Markten, op welken veelerlei waaren te koop geſteld worden: doch daar zyn veele andere Markten in de Stad, op welken, voornaamlyk, maar eenerlei waar wordt geveild. Van deezen zullen wy nu, in orde, handelen. Wy beginnen met de

VISCHMARKTEN,

VISCHMARKTEN. de oudſte van welken, naar alle waarſchynlykheid, de oudſte byzondere markt hier ter Stede is. In alles, zyn 'er drie, de *groote Viſchmarkt*, de *Boeren-Viſchmarkt*, en de *kleine Viſchmarkt*.

MARKTEN.

GROOTE VISCHMARKT.

Groote Viſchmarkt. De Viſchmarkt, die thans de *groote* genaamd wordt, en aan het Damrak gelegen is, was, vermoedelyk, reeds in de veertiende eeuwe, in wezen, en mogelyk eerder; alzo de Amſterdamſche viſſchers, al vroeg, gelegenheid gehad hebben, om gebruik van eene Viſchmarkt te maaken. Ik vind 'er egter, in de *Stads Regiſters*, geen gewag van gemaakt, voor het jaar 1476, wanneer bevolen werdt, allen Viſch *op ten middeldam* af te ſlaan (*z*). Doch toen was deeze Viſchmarkt reeds zo veel te klein, dat men, in of omtrent het jaar 1484, beſloot, eene nieuwe aan te leggen, op het Water, tuſſchen de Oude brug en den Karnemelksſteiger (*a*), 't welk ik egter niet weet, of wel geſchied zy. In de zeſtiende eeuwe, was de Viſchmarkt een vierkant houten gebouw, met overdekte Viſchbanken, ſtaande op 't gewelf van de groote Damsſluis, rondsom vry, en, van buiten, bezet met houten kaſſen, die verhuurd werden; gelyk, uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, te zien is. Doch in het jaar 1599, welk jaartal, in een' ſteen, boven't Afſlaagers-Comptoir, uitgehouwen is, werdt de Viſchmarkt, byna rondsom, betimmerd met huizen, die aan de Stad behooren. De markt is dus gelyk als van de Stad afgeſlooten. Men komt 'er op, van den Vygen- of Middeldam, door twee overwelfde poorten, voor welken, yzeren hekken zyn, die toegedaan worden, als 'er geene markt is. Van den kant van het Damrak, en uit de Warmoesſtraat, door de Viſchſteeg, heeft men ook twee open toegangen naar de Viſchmarkt. Aan het Damrak, ſtaat een ſteiger, daar de Zeeviſch aangevoerd en geloſt wordt. En in het zelve, legt een zeer lang vlot, waar langs de Rivierviſchſchuitjes leggen. Zo dra men, van deezen kant, de markt optreedt, ontmoet men den ſteenen ring, binnen welken, de viſch afgeſlaagen wordt. De groote Viſchmarkt is in eene *Zee-* en *Rivier-Viſchmarkt* verdeeld. De eerſte beſlaat de weſtzyde van de Markt, zo ver de groote Damsſluis zig uitſtrekt. De laatſte plagt alleen de ooſtzyde van de Markt te beſlaan; doch werdt, in 't jaar 1625, door het afbreeken van eenige agterhuizen, benoorden de Viſchſteeg, aan het Damrak ſtaande, verlengd (*b*), en in 't jaar 1662, beooſten de ſluis, in 't Water, op eenen ſteenen gemet-

(*v*) Handv. *bl.* 778, 796, 797.
(*w*) *Zie* III. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 257.
(*x*) *Vit* verſcheiden Apoſtillen *op* Requeſten aangaande de Kermisſpelen. *en* Groot-Memor. N. VIII. *f.* 149.
(*y*) Groot-Memor. N. II. *f.* 9.
(*z*) Keurb. A. *f.* 83.
(*a*) Keurb. A. *f.* 152 *verſo*.
(*b*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

fel-

Markten. Boeren-Vischmarkt.

felden voet, wyder uitgezet. De

Boeren-Vischmarkt,

ook wel de *kleine Vischmarkt* genaamd, wordt gehouden, op een langwerpig vierkant Plein, in de Nes, tusschen de twee Vleeschhallen. Hier wordt Amstel- en andere Rivier-visch ter markt gebragt, die, door de vischers of opkoopers, met hunne eigene schuitjes, op het Rokin by de Beurs leggende, herwaards gevoerd wordt. De Boeren, die hier markten, hebben, by eene Keure van den een en dertigsten January des jaars 1743, verlof gekreegen, om alle dagen, buiten de Zon- en Feestdagen, met hunnen eigen visch, of met zulken, dien zy van hunne buuren hebben overgenomen, te mogen markten, moetende zy allen anderen visch, met welken zy, hier ter Stede, willen voorstaan, aan de groote Vischmarkt brengen (*c*). Op de grootte van den visch, die hier ter markt gebragt mag worden, is, reeds op den een en twintigsten October des jaars 1621, eene Keur gemaakt (*d*); waaruit ik afneem, dat de Boeren-Vischmarkt, niet lang voor dien tyd, aangelegd is. Te vooren, was 'er eene Groente- en Vogelmarkt, gelyk blyken kan, uit Brederodes *Moortje* (*e*), een Blyspel, welk, in 't jaar 1615, voor 't eerst, vertoond werdt. De

Kleine Vischmarkt.

Kleine Vischmarkt,

die ook de *nieuwe Vischmarkt* plagt genaamd te worden, werdt, in 't jaar 1662, aan de westzyde van den Singel, ter wederzyde van de nieuwe Haarlemmer-sluis, aangelegd (*f*), en is ook, gelyk de groote Vischmarkt, in eene Zee- en Rivier-Vischmarkt onderscheiden. De eerste legt ten zuiden: de tweede ten noorden van de sluis. De ring of afslag is, op de Zee-Vischmarkt, tegen de sluis aan, gebouwd. Volgens eene Keure van den zesden February des jaars 1663, moet van allen visch, die hier, met schuiten of wagens, wordt aangebragt, een derde deel gelaaten worden, aan de nieuwe of kleine Vischmarkt (*g*). De andere twee derde deelen worden, aan de groote Vischmarkt, afgeslaagen. De Rivier-visch, die, door de Vischers of Opkoopers zelven, op de Boeren-Vischmarkt, verkogt wordt, is hieronder egter niet begreepen.

By menigvuldige Keuren, is verbooden, met Zee- en Riviervisch, om te loopen by de straaten, of dien, aan byzondere huizen of kelders, buiten de markten, met naame op of omtrent de S. Antonis- of Joden-Breestraat, uit te slyten, zonder dat dezelve, aan de markten, op den afslag, geweest, of zonder dat 'er, gelyk men 't noemt, *schot en lot* over gegaan is (*h*). Doch deeze Keuren worden, dikwils, overtreden. Ook is 'er, ten opzigte van de geringere soort van visch, eenige verandering in gemaakt, waarvan, terstond, nader. Op het houden der Vischmarkt, zyn ook oude en laatere Keuren gemaakt, die, doorgaands, beter naargekomen worden. De Zeevisch, bestaande, voornaamlyk, in Kabbeljaauw en Schelvisch, en waaronder ook Zalm begreepen is, te schepe herwaards gevoerd wordende, moet, terstond, worden gebragt aan de Lootplaats, op 't Water, aan de westzyde, tegen de Nieuwe brug van binnen, aan een klein plein, voormaals de *Schippers beurs* genaamd. Hier wordt de aangebragte Zeevisch, door een' *Opzigter van de Lootinge*, die van Burgemeesteren aangesteld wordt, in drie deelen, afgeloot; twee deelen voor de groote, en een deel voor de kleine Vischmarkt. De Verkoopers moeten, terstond, met hunnen visch, naar de byzondere Markten schieten; doch die de laatste Looting krygen hebben 't in hunne keur, of zy, dien zelfden, of den volgenden dag, den aangebragten visch willen doen afslaan. Both, Schol, Spiering en Aal komt niet in den afslag; maar wordt, aan een huisje, in 't Y, tusschen de Nieuwe Stads-Herbergs- en Nieuwe-brugs-boomen, op paalen gebouwd, en in 't gemeen het *Bothhuisje* genaamd, aangebragt en verkogt. De Zee-visch, door de *Keurmeesters* zynde goedgekeurd, wordt, in kleiner of grooter bennen, door de *Knegts* of *Opsleepers van de Vischmarkten*, in den Ring gesleept. Tot het leveren der vischbennen, plagt eene vrouw, aan elke Markt, aangesteld te zyn, die vier duiten voor een Kabbeljaauws-, en twee duiten voor een Schelvisch-ben ontving, zynde de Vischvrouwen gehouden, de bennen, zo veel zulks mogelyk ware, aan haar wederom te geeven, wanneer zy twaalf en een halve stuiver, voor ieder honderd bennen, te rug kreegen. Doch het leveren der Vischbennen is, sedert, tot een mannenampt gemaakt, en, by eene Keure van den dertigsten January des jaars 1765, vastgesteld, dat, voortaan, voor ieder Kabbeljaauws-ben, zes, en voor ieder Schelvisch-ben, vier duiten betaald zouden worden (*i*). De visch wordt, vervolgens, door een' *Afslaager*, aan ieder Markt, van Burgemeesteren aangesteld, aan de meestbie-

Markten.

(*c*) Handv. *bl.* 829.
(*d*) Keurb. I. *f.* 168 *verso.*
(*e*) *Act.* II. *Sc.* II.
(*f*) Keurb. O. *f.* 11 *verso.*
(*g*) Groot-Memor. N. V. *f.* 90 *verso en* 100.
(*h*) Handv. *bl.* 815, 816, 817, 818, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 828. Vervolg *op de* Handv. *bl.* 42, 43.
(*i*) Keurb. U. *f.* 54.

MARKTEN.

biedenden verkogt, mogende de burgers en inwooners zo wel in den Ring koopen, als de viſchvrouwen, mids zy alleenlyk voor hunne eigene huisgezinnen koopen (*k*). De leevende viſch wordt, voor den dooden, afgeſlaagen. Voormaals, plagt geene viſchvrouw meer dan twee Zalmen te mogen mynen, dan na dat de andere viſchvrouwen voorzien waren. Doch dit gebruik is, op verzoek der Verkooperen, afgeſchaft. Elk koopt nu zo veele Zalmen, als hy goedvindt. De onkoſten op het afſlaan van den Zeeviſch, die zeer hoog plagten te zyn, zyn, in 't jaar 1734, verminderd, op negen en een half ten honderd van het beloop van den viſch, waarvan de Afſlaager twee en een half ten honderd; de *Penningmeeſters*, die 't geld van de Afſlaagers overneemen, en aan de Verkoopers uitkeeren moeten, vier ten honderd; de *Keurmeeſter* een ten honderd, en de *Opſleepers* twee ten honderd genieten (*l*). Wanneer, des winters, de viſch, met wagens, in de Stad gebragt wordt, wordt dezelve afgeloot voor de kleine Viſchmarkt, werwaards zig de Opzigter over de Lootinge als dan vervoegt. De Baars, Voorn, Poſt en diergelyke fyne viſch moet, eer zy ter markt gebragt wordt, aan den Bothweeger worden aangegeven, die, van ieder ſchot of gewigt, twee ſtuivers geniet. De Viſſchers moeten, volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1737, met de Both, Schol, Spiering, Tongen en Scharren, regelregt naar 't Bothhuisje vaaren, daar dezelve, aan de meeſtbiedenden, de Both, by vyf en zeventig ponden tevens, verkogt wordt (*m*), na datze, vooraf, door den Bothweeger, of deszelfs knegt, gekeurd zyn; moetende den dooden viſch, terſtond, in 't water geworpen, en die nog eenigszins leeft, doch onbekwaam is om ter markt te worden gebragt, aan de Godshuizen gezonden worden. De Viſchkoopers en Viſchvrouwen der twee Markten van Both en anderen diergelyken viſch, tot hun genoegen, aan 't Bothhuisje, geryfd zynde, mag het overſchot, na half tien uuren, naar den Zandhoek gevoerd, en aldaar, aan eenige aangeſtelde Opkoopſters, ten behoeve der omloopſters by de ſtraat, verkogt worden. De Schelviſch, zeer overvloedig zynde aangekomen, wordt ook, aldaar, na dat de Markten voorzien zyn, ten zelfden einde, aan agt aangeſtelde *Viſchbaazen* geleverd. De Bothviſſchers, met hunnen eigen viſch willende voorſtaan, gelyk hun, op de drie weekelykſche Marktdagen, vryſtaat, moeten, vooraf, om plaats op de groote Viſchmarkt, looten: zo als ook, op de Boeren-Viſchmarkt, geſchiedt. Op de laatſtgemelde Markt, wordt van ieder Viſchſchuitje een' halven ſtuiver aan den Keurmeeſter betaald. Volgens eene Keure van den dertigſten October des jaars 1708, moet 'er een bord, met Stads wapen geſterkt, aan de Viſchmarkten worden aangeſlaagen, waarop de de lengte, die de Baars, Voorn en Poſt hebben moet, om niet afgekeurd te worden, onderſcheidenlyk, afgetekend is (*n*). De Viſchvrouwen, die de Viſchbanken, op beide de Viſchmarkten, van de Stad in huure hebben, zyn verpligt, die banken, dagelyks, na 't afloopen van de Markt, te reinigen, waarna de vuiligheid, in kruijwagens, door een' bediende, by de Heeren Theſaurieren aangeſteld, naar de Stads vuilnisſchuiten gebragt wordt. De Viſchvrouwen ſtaan niet altoos agter dezelfde Viſchbank, maar ſchikken, alle weeken, eene bank voort. Om den viſch, die, door byzondere perſoonen, gekogt is, naar huis te brengen, zyn eenige *Viſchdraagers* aangeſteld: hoewel 't ook, door veelen, gedaan wordt, die niet byzonderlyk aangeſteld zyn. Voormaals, geſchiedde deeze aanſtelling, door de Opzienders der Armen, nu door de Regenten van het Spinhuis. De aangeſtelde Viſchdraagers plagten, al van ouds, ten teken hunner aanſtellinge, een koperen viſchje op de borſt te draagen (*o*): waarop BREDERODE het oog heeft, als hy, in den *Spaanſchen Brabander* (Act. V. Sc. I.), eene Spinſter tegen een' armen jongen doet zeggen:

Hadje kennis an de Overluy van de Viſſchers
dat jy die ginght vraghen
Om ien penninckjen op je borſt, ſo mochtje
moytjens vis dragen
Dat brenght 's jaers al hiel veul op, ſo veul, ick
weet niet hoe.

Tot het keuren van den zeeviſch, zyn twee *Keurmeeſters* aangeſteld, een over elke markt. Zy draagen, in 't gemeen, den naam van *Schouten van de Viſchmarkt*. Ook mogen zy zydgeweer voeren (*p*). De Overluiden van 't S. Pieters-Gilde zyn geſteld tot onderhouding der goede orde op de Viſchmarkten. Ook zyn zy gemagtigd, om de ſluikers, en omloopers of omloopſters met viſch te bekeuren, en aan te houden; waartoe de Subſtituit-Schouten, de Hoofd-Provooſt van 't Aalmoeſſeniers-huis, derzelver Dienaars en die van den Heere Hoofd-Officier, benevens de Soldaaten en Wagten aan de boomen,

(*k*) Handv. *bl.* 814.
(*l*) Handv. *bl.* 828.
(*m*) Handv. *bl.* 828.
(*n*) Handv. *bl.* 826.
(*o*) Handv. *bl.* 814.
(*p*) Handv. *bl.* 822.

Mark-ten. Garnaalenmarkt.

men, hun, des noods, de behulpzaame hand bieden (*q*).

De Garnaalen, de Panharing, de Kataal en Katvisch, die niet aan de Visschmarkten komen, om aan de uitslyters verkogt te worden, plagten, voor deezen, op Droogbak te worden aangebragt; doch, in 't jaar 1705, werdt gekeurd, dat men, met deezen geringen visch, voortaan, aan den Zandhoek, ter wederzyde van de Taanstraat, zou voorstaan (*r*). Gemeenlyk, legt 'er ook een vaartuig met Garnaalen, agter een' stal, waarin gekookte Garnaalen verkogt worden, aan de oostzyde van den Singel, tusschen den Heiligen weg en 't Spuij, welke plaats, hierom, de GARNAALEN-MARKT genoemd wordt. Doch my is niet bekend, dat dezelve, by eenige Keure, tot zulk eene markt, geschikt is.

Schol- en Scharvenmarkt.

Tot eene Legplaats voor de vaartuigen, die, met *gedroogde Schol* en *Scharren*, herwaards komen, was, in de voorgaande eeuwe, het Spuij, tegen over het Maagdenhuis, geschikt. Ook stondt men, met deeze waare, agter de Begynen, voor (*s*). Doch tegenwoordig wordtze, meest, in de Haringpakkerye, op het Water, en ook, eenigszins, op den Dam, agter de Waage, vertierd. In 't jaar 1731, stelden Burgemeesteren, by *provisie*, voor den tyd van drie maanden, een' Factoor der drooge schol aan (*t*). Doch ik weet niet, dat zulks, naderhand, geschied is.

Bokkingmarkt.

Het Koningsplein, in 't midden, onder de boomen, is, in 't jaar 1736, geschikt tot eene BOKKINGMARKT voor Buitenluiden, die aldaar, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Vrydags, mogen markten; doch met hunne Bokking niet door de Stad ryden, of loopen (*u*): 't welk men alleen aan ingezetenen deezer Stad, en, in 't byzonder, met bokking, die, in de *Bokkinghangen*, aan 't Blaauwhoofd, hier ter Stede, gerookt is, heeft willen toelaaten.

Mossel-steiger.

Tot eene Legplaats der Schepen en Schuiten met Mossels, is de MOSSELSTEIGER in 't Y, by de kleine of nieuwe Visschmarkt, al voor lang, geschikt geweest. De vaartuigen met Oesters, welke visch, sedert eenige jaaren, in groote menigte, te Petten gespeend, en herwaards gevoerd wordt, leggen, volgens eene Keure van den een en dertigsten January des jaars 1741, ook aan den Mosselsteiger. Oesters noch Mossels mogen geloost worden, dan na dat zy, door den Keurmeester van den visch aan de kleine Visschmarkt, leverbaar gekeurd zyn (*v*). Marken.

Na de Visschmarkt, zal, vermoedelyk, de

BEESTENMARKT,

of, gelykze, veeltyds, genoemd wordt, de OSSENMARKT, om dat deeze de grootste is, de oudste byzondere markt hier ter Stede zyn geweest; alzo 'er de oudste gedeelten der Stad, gelyk zyn de *Kalverstraat* en de *Ossen-sluis* naar genoemd zyn. Men plagt zelfs, van ouds, *up tie sluyse*, niet alleen des Maandags, maar ook op andere dagen in de weeke, met Varkens, te koop te staan; 't welk, op den zesden May des jaars 1473, verbooden werdt (*w*). Ik versta, door *tie Sluyse*, hier, de *groote Damssluis*, die, ten dien tyde, *de sluis*, by uitsteekendheid, genoemd werdt. En men moet niet vreemd vinden, dat de Middeldam toen tot eene Varkenmarkt gebruikt werdt; men hadt, vroeg in de vyftiende eeuwe, naauwlyks eene andere marktplaats in de Stad. De Varkens waren ook zeer overvloedig, zo dat, al omtrent den aanvang dier eeuwe, verbooden werdt, dezelve langs straat te laaten loopen (*x*). Langs der Stede vesten, stonden Varkenskotten, die eerst, in 't jaar 1489, werden afgekeurd (*y*). En *Thymen Gerritsz*, de Varkendryver, hadt een huis aan de Plaats of Dam, welk hem, in 't jaar 1540, door de Stad, afgekogt werdt (*z*). Ook blykt, uit eene Ordonnantie voor 't Vleeschhouwers Gilde van den jaare 1586, dat toen, vlak voor 't Stadhuis, noch markt gehouden werdt van Kalveren, Lammeren en Schaapen (*a*). Doch de Varkenmarkt was, voor den aanvang der zestiende eeuwe, reeds op de Kolk verplaatst, en werdt, in of omtrent het jaar 1506, binnen de buitenste Haarlemmer Poort, die toen stondt, daar nu de nieuwe Haarlemmersluis legt, overgebragt (*b*). Naderhand, is zy, aan de westzyde van den Singel, tusschen de Rosmolen en de Haarlemmerpoort (*c*), en nog laater, op de Heerenmarkt gehouden (*d*). Doch in 't jaar 1626, werdt zy, aan de zuidzyde van de Lindengraft, gekeurd (*e*), en in 't jaar 1651, buiten de Reguliers-Poort, nu de Waag op de Botermarkt, nevens *Simon Ryken Pad* (*f*); tot

Beesten- of Ossenmarkt.

(*q*) Handv. *bl.* 821.
(*r*) Handv. *bl.* 825.
(*s*) Handv. *bl.* 807.
(*t*) Groot-Memor. N. X. *f.* 92 *verso*.
(*u*) Handv. *bl.* 778.
(*v*) Handv. *bl.* 1671.
(*w*) Keurb. A. *f.* 72 *verso*.
(*x*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 30.
(*y*) Keurb. A *f.* 171 *verso*.
(*z*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 26.
(*a*) Keurb. C. *f.* 305.
(*b*) *Agter 't* Keurb B. *onder de* Correctien. *f.* 83.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* 8 *27 Nov.* 1600. *f.* 321.
(*d*) *Zie* hier voor, *bl.* 417.
(*e*) Keurb. K. *f.* 103.
(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 20. 9 *May* 1651. *f.* 150 *verso*.

MARKTEN. tot dat zy, by eene Keure van den zes en twintigſten Auguſtus des jaars 1671, by de Utrechtſche Poort, geplaatſt werdt (*g*); waar zy, nog tegenwoordig, is.

Wat de Oſſenmarkt aangaat, dezelve werdt, van ouds, en wel op den zes en twintigſten Maart des jaars 1487, gekeurd *ter plaetze tuſſchen den tween reguliers poirten*, waarvan de eerſte toen ſtondt, daar nu de Oſſenſluis legt, en de tweede, daar nu de Reguliers-tooren ſtaat; *geheten die bindewyck, ende nergent anders* (*h*). Doch in 't jaar 1629, werdt zy van daar verplaatſt op 't Plein voor de Reguliers-Poort (*i*), die toen van hout gemaakt was, en ſtondt, daar nu de Waag op de Botermarkt ſtaat. Eenige jaaren laater, werdt zy buiten de Reguliers-Poort, op de hoogte van de Heerengraft, geſteld (*k*), en eindelyk, na de jongſte Vergrootinge der Stad, overgebragt, daar zy nu is, op het Plein binnen de Utrechtſche Poort.

Oſſenmarkt. De BEESTEN- of OSSENMARKT is een ruim veld, in 't midden, doorſneeden van de ſtraat, die naar de Utrechtſche Poort leidt, en met hoog geboomte bezet. Langs de Oſſenmarkt, meeſt ten weſten van de Poort gelegen, zyn houten balien opgeregt, aan welken, de beeſten worden vaſtgemaakt. Verder weſtwaards, ſtaan eenige ſtallingen, waarin het vee, des nagts, geplaatſt wordt. Ook is hier de wooning van den Marktmeeſter. In de Agtergraft, was, voor deezen, eene bekwaame drinkplaats afgeſchooten, daar 't vee plagt gedrenkt te worden; doch zy dient nu, zo ver zy nog overgebleeven is, voornaamlyk, tot een wed voor de paarden. De markt is, wyders, ook met eene balie omringd, en met een hek afgeſlooten, op dat de beeſten niet zouden verdreeven worden, voor dat de Impoſt en Excyns voldaan is, 't welk, in de wooning van den Marktmeeſter, geſchiedt.

Varkenmarkt. De VARKENMARKT is ten ooſten van de ſtraat aangelegd. De grond derzelve is, omtrent drie voet, opgehoogd; meeſt beſtraat, en rondsom met eene ſchutting afgeſlooten. De vette Varkens leggen hier, geduurende den markttyd, in hokken. Verkogt zynde, wordt 'er, terſtond, de Impoſt en Excyns van betaald. Een weinig zuidweſtwaards van de Varkenmarkt, is, in 't begin des jaars 1755, onder digt geboomte, een *Yskelder* gebouwd, door *Adriaan Kock*, Confiturier hier ter Stede, die den grond, voor een zeker getal van jaaren, gehuurd heeft van de Theſaurie. Het ys wordt, 's winters, in dit gebouw, rondsom, in de hoogte, opeen gearbeid. De eigenaar, zynde thans *Izaak Kock*, Zoon van den aanlegger, verkoopt het, 's zomers, by 't pond, voornaamlyk, om wyn en andere dranken te verkoelen en koel te houden. 's Winters, gebruikt hy 't, om het deeg, waarvan hy allerlei nagemaakte vrugten, tot nageregten, op voornaame maaltyden, bereidt, te doen ſtollen.

Yskelder.

MARKTEN.

Schaapenmarkt. De SCHAAPENMARKT, die, eertyds, omtrent de oude Reguliers poort, nu den Regulierstooren, daar het Plein nog *de Schaapenmarkt* heet, ſchynt gehouden te zyn, is nu binnen de balie van de eigenlyke Oſſenmarkt, ten weſten.

Kalverenmarkt. De KALVERENMARKT, die altoos met de Schaapenmarkt plagt vereenigd te wezen, werdt, in 't jaar 1669, van dezelve afgeſcheiden, en overgebragt op het Plein binnen de Leidſche Poort; daar zy, egter, niet lang bleef, wordende, in 't jaar 1671, wederom by de Schaapenmarkt overgebragt (*l*). Zy wordt, nu ook, aan de weſtzyde der Beeſtenmarkt, gehouden. De Kalveren en Schaapen zyn hier, veeltyds, geplaatſt, in hokken, die in open ſtallingen gemaakt zyn.

De Beeſtenmarkt is tweederlei, van mager, en van gemeſt, of vet vee. De magere Oſſenmarkt begint in April, en duurt, tot dat de weiden behoorlyk voorzien zyn van gras. De vette Oſſenmarkt of ſlagttyd wordt 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrydags gehouden, van het midden van October, tot het midden van November. De vette Varkenmarkt wordt, op den zelfden tyd, gehouden. Van de magere Varkens is de voornaame markt aan den Diemerdyk, by Zeeburg, daar zy ook opgeſcheept worden. Volgens twee Keuren van den elfden en twaalfden October des jaars 1658, moeten de Varkens, die, met ſpoeling, of afval van Kooren-brandewyn, en ſtyffel, gemeſt zyn, afzonderlyk, op de markt geplaatſt worden: en 't invoeren en verkoopen van Varkens, die met *Vinken* van Walviſchſpek zyn gemeſt, is, volſtrektelyk, verbooden (*m*). Het regt om, hier ter Stede, alleen allerlei beesten te mogen op- en afſcheepen is, al voor lang, verleend geweeſt aan 't Oude-zyds-Huiszitten-huis (*n*). De Opſcheepers der Beeſten, die, van ouds, *Poſtmeeſters* genaamd werden, om dat de loſſe brug, over welke, zy het vee ontſcheepen, den naam van *Poſt* draagt, zyn alleen bevoegd tot dit werk. De beeſten worden op- en afgeſcheept aan den Diemerdyk by Jaap Hannes of Zeeburg,

(*g*) Keurb. P. *f.* 22 *verſo.*
(*h*) Keurb. A. *f.* 158 *verſo.*
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 16. 1 *Juny* 1629. *f.* 86 *verſo.*
(*k*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* D. 20 *Nov.* 1663. *f.* 64.
(*l*) Handv. *bl.* 774, 775.
(*m*) Handv. *bl.* 775.
(*n*) *Zie* III. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 265.

Markten.

burg, of in de Stad aan den Moſſelſteiger, ten einde van den Singel ten noorden, of aan de Varken- en Oſſenmarkt. Voor 't regt der op- en afſcheepinge wordt betaald, van een Os of Koe, twee ſtuivers vier penningen; van een Paard, twee ſtuivers agt penningen; van een mager Varken, vier penningen; van een vet Varken, agt penningen; van een vet Kalf, twaalf penningen; van een mager of nugter Kalf, agt penningen, en van een Schaap, vier penningen. En dit regt wordt niet alleen betaald van het vee, dat over 't Y in de Stad komt; maar ook van 't gene, door de Haarlemmer-, Leidſche-, Utrechtſche-, Weesper- en Muider-Poorten, of langs den Amſtel, wordt ingevoerd. By vorſt en beſlooten water, wordt het vee ook, aan de gewezen Oude-, en aan de Nieuwe Stads Herberg aan- en afgevoerd (*o*). Voor ieder os of koe, die op geen voeder ſtaat, wordt, voor ſtaangeld, aan den Marktmeester van de Oſſenmarkt, twee ſtuivers 's daags betaald: voor ieder Schaap of Varken, vier penningen, en op voeder ſtaande, een ſtuiver. De oſſen, die van buiten ingebragt worden, om hier te worden verkogt, moeten alleen aan de Oſſenmarkt te koop geſteld, en vooraf aan den Marktmeeſter aangegeven worden: en iemant, die hier eenig vee gekogt heeft, mag het, noch op de markt, noch elders, wederom verkoopen, dan drie weeken na dat hy 'er eigenaar van geweeſt is (*p*). Ondertuſſchen, raakt het ſlagten van oſſen en koeijen, in den Slagttyd, om ingezouten, en, geduurende den winter, gegeten te worden, hier ter Stede, ſedert eenige jaaren, meer en meer, buiten gebruik, bevindende men het vleeſch, welk lang gezouten geweeſt is, nadeelig voor de gezondheid. Ook leggen de Vleeſchhouwers zig hier, meer dan zy plagten, toe, op het ſlagten van rundvee, geduurende den winter, zynde, reeds by eene Keure van den vyfden December des jaars 1732, toegelaaten geweeſt, na den laatſten November, eens ter weeke, des Woensdags, markt te houden van oſſen, koeijen, queen en vaarzen (*q*).

Commissarissen van de Ossenmarkt.

Om opzigt te hebben op de Oſſenmarkt, en de andere Markten, daarby behoorende, zyn vier Commiſſariſſen, door Burgemeesteren, aangeſteld, die Commissarissen van de Ossenmarkt genoemd worden. Zy draagen zorg, dat de Keuren, op de Markten van het vee gemaakt, worden naargekomen, naar behooren.

Paardenmarkt opgeregt, en te niet geloopen.

Keizer Karel den V., in't jaar 1523, Reinoud, Heere van Brederode, verlof gegeven hebbende, om eene jaarlykſche Paardenmarkt te houden, in het Dorp van Amſterveen (*r*), welks Ambagtsheerlykheid, in 't jaar 1529, aan de Stad verkogt werdt (*s*), overleide men, ſedert, of dit Privilegie ook regt gave, tot het opregten eener Paardenmarkt, in Amſterdam. Men bevondt, by onderzoek, dat het Privilegie zo ver niet kon worden uitgeſtrekt. Doch men verſtondt, dat de Steden in 't gemeen regt hadden, om *ongeprivilegeerde* Paardenmarkten in te ſtellen, daar buitenluiden niet vry waren van *arreſten* om ſchuld. En men beſloot, eerlang, om 'er, ook hier, eene op te regten (*t*), die, tweemaal 's jaars, op den eerſten Woensdag na *Laetare*, dat is, na den derden Zondag voor Paaſchen, en op den laatſten Maandag in Auguſtus, zou gehouden worden, en, in 't jaar 1658, voor 't eerſt, gehouden werdt. Doch zy is niet veele jaaren in ſtand geweeſt (*u*), en, zo ik meen, zonder afgeſchaft te zyn, van zelve te niet geloopen.

Markten.

Paardenviller.

Ter gelegenheid der raadpleegingen over het opregten eener Paardenmarkt, was hier, door Burgemeeſteren, de eerſte *Paardenviller* aangeſteld, op den negentienden December des jaars 1656 (*v*). Hy is, volgens de Keure, alleen bevoegd, om doode paarden en andere viervoetige krengen te villen (*w*). De paardenmeſt, die, langs de ſtraaten, in kruijwagens of vuilnisvaten, legt, mag, volgens eene Keure van den negen en twintigſten January des jaars 1755, door niemant, dan door de bedienden van de vuilnis, worden weggehaald (*x*).

Koorenmarkten.

De handel in Kooren, die, in 't groot, gedreeven wordt op de Koorenmarkt, van welke wy, hier voor (*y*), reeds geſproken hebben, wordt ook, in 't klein, en by de zak, gedreeven op meer dan éene Markt hier ter Stede. Men heeft, voor eerſt, de

Stigtsche *en* Gooische Koorenmarkt,

Stigtſche en Gooiſche Koorenmarkt.

die, in 't jaar 1643, gekeurd werdt op den Binnen-Amſtel, aan de weſtzyde, tuſſchen de Paardenſtraat en Halvemaansſteeg (*z*), alwaar voorheen een houtwal plagt te zyn, en, ſedert, des Maandags, markt van allerlei Stigtſche en Gooiſche Graanen, byzonderlyk van erweten en boonen, gehouden

(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 39.
(*p*) Handv. *bl.* 771, 772.
(*q*) Handv. *bl.* 774.
(*r*) Handv. *bl.* 321.
(*s*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 227.
(*t*) Reſol. Vroedſch. *Ff* A. 15, 20 *Jan.* 1657. *f.* 183, 187.
(*u*) *Zie* F. von Zesen, *bl.* 202.
(*v*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 122.
(*w*) Handv. *bl.* 1052.
(*x*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 149.
(*y*) III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 31.
(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 6 *Jan.* 1643. *f.* 148 *verſo.* Handv. *bl.* 802.

MARKTEN. den wordt. Zy worden hier, in zakken, te koop gebragt, en mogen, in geene minder hoeveelheid dan eene mudde of zak tevens, verkogt worden (*a*). Behalve deeze, is'er ook eene

WESTFRIESCHE KOORENMARKT,

Weſtfrieſche Koorenmarkt. in 't gemeen de *Schager-markt* genaamd, die eerſt geweeſt is, aan de ooſtzyde van den Singel, naar 't noordeinde, ter plaatſe, nu de *Stroomarkt* genaamd; naderhand, op dezelfde ooſtzyde van den Singel; doch meer zuidwaards, tuſſchen de Lynbaansbrug en Jan-Rooden-Poorts-Tooren, verlegd werdt, en, eindelyk, in 't jaar 1662, geplaatſt aan de ooſtzyde van de Heerengraft, tuſſchen den Blaauwburgwal en oude Lelieſtraat. Hier plagten, des Maandags, allerlei Weſtfrieſche en Noordhollandſche graanen niet alleen; maar ook klein vee, gevogelte, kaas, eijeren en fruit ter markt gebragt te worden. Zelfs is 'er, veele jaaren agtereen, des Zondags, na den middag, eene talryke markt geweeſt van duiven, muſchen en andere kleine vogeltjes. Doch by eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1752, is belaſt, dat geene andere dan Weſtfrieſche vaartuigen, en die alleen met Kooren beladen, ter bovengemelder plaatſe, op de Heerengraft, zouden mogen markten; dat aldaar geene hoenders, duiven, muſchen, ſpreeuwen of ander gevogelte, vee, kaas of eijeren zouden mogen worden te koop geſteld; en dat de Weſtfrieſche Koorenvaartuigen, niet dan 's Maandags, zouden mogen markten (*b*). Het Kooren, welk hier verkogt wordt, moet, naar de maat deezer Stede, worden geleverd (*c*). Al voor veele jaaren, plagt 'er nog eene markt te zyn van duiven en kleiner gevogelte, die, zonder, zo veel my bekend is, door eenige Keure, gewettigd te wezen, des Zondags, op de Baangraft, tuſſchen de Paſſeerderſtraat en Looijersgraft, gehouden, en gemeenlyk de *Duivenmarkt* genaamd werdt. Doch zy is nu ook verdweenen. In de voorgaande eeuwe, werdt, des Zondags, eene *Honden-* en *Duivenmarkt* gehouden, op het bolwerk by de Regulierspoort; die, by eene Keure van den dertienden November des jaars 1642, verbooden werdt (*d*).

BIERKAAIJEN. De vreemde Bieren zyn, hier ter Stede, ook al zeer vroeg, aangebragt, en heeft men, derhalve, ook al vroeg, plaatſen gehad, daar deeze Bieren ontſcheept, geveild en verkogt werden, en daar de *Bierbeſchooijers*, gelykze genoemd worden, die deeze Bieren wederom uitſlyten, woonden. Twee zulke *Biermarkten*, of, gelyk menze heet, MARKTEN.

BIERKAAIJEN,

zyn 'er thans in deeze Stad, de oudſte, eertyds, de *Delftſche Bierkaai* genaamd, om dat 'er veel Delftſch Bier plagt geſleeten te worden, en nu de *Oude Bierkaai* geheeten, ſtrekt zig, ſedert dat zy, in 't jaar 1682, vergroot is (*e*), langs de weſtzyde van den Oude-zyds-Voorburgwal, genoegzaam van 't noordeinde, uit tot aan de Varkensſluis. De andere, de *kleine-* of *Heeren-*, of *Nieuwe Bierkaai* genaamd, is aan de noordzyde van de Brouwersgraft, tuſſchen de Heerenmarkt en Binnenbrouwersſtraat. Eenige Bierbeſchooijers woonen, behalven op de Kaaijen, ook op de Heerenmarkt, en op de Nieuwezyds-Kolk. Doch de handel in vreemde Bieren is, ſedert het rykelyk gebruik van wyn, en van koffy en thee, zeer ſterk afgenomen. De Bierbeſchooijers zyn, in 't jaar 1621, tot een Gilde gemaakt (*f*), waarvan wy, hier na, onder de Gilden, handelen zullen. Het tappen van uitheemſch Bier omtrent de Bierkaaijen gaf zo veel gelegenheid tot het verkorten van der Stede Excynzen, dat het zelve, by verſcheiden' Keuren, verbooden is. Het mag niet geſchieden, aan de ooſt- noch weſtzyde van de Heeren-markt, omtrent de nieuwe Bierkaai; noch in de S. Anne-ſtraat, in de S. Anne-dwarsſtraat, in de ſteegjes en ſlopjes tuſſchen de S. Jans- en Oude-Kerks-bruggen, en op het Oude-zyds-Kerkhof, omtrent de Oude Bierkaai (*g*). Men plagt, van ouds,

MELKMARKT

te houden op de Plaats of Dam, en voor aan in de Kalverſtraat: ook op andere plaatſen der Stad; doch in 't jaar 1482, werdt gekeurd, dat men dezelve niet dan agter 't oude Gaſthuis, dat is, agter het tegenwoordige Stadhuis, naar de zuidzyde, ter markt zou brengen (*h*); en in 't jaar 1523, dat men daarmede, op de Burgwallen, en op 't Water, zou mogen voorſtaan (*i*). Maar in 't jaar 1581, werdt zulks wederom alleen op de Gaſthuisſluis, ten einde de Gaſthuisſteeg, toegelaaten. In laater' tyd, ſchynt men, omtrent de Heerengraft en Brouwersgraft, alwaar eene houten brug nog de *Melkmarktsbrug* heet, met melk, gemarkt te hebben. Doch tegenwoordig, leggen en ſtaan de ſchuiten en wagens met melk alomme door de Stad, in en langs de graften, en de meeſte MELKMARKT.

(*a*) Handv. *bl.* 780.
(*b*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 42.
(*c*) Handv. *bl.* 802.
(*d*) Keurb. L. *f.* 184 *verſo.*
(*e*) Handv. *bl.* 776.
(*f*) Handv. *bl.* 1189.
(*g*) Handv. *bl.* 1484.
(*h*) Keurb. A. *f.* 133 *verſo.*
(*i*) Handv. *bl.* 804.

Markten. te melk wordt, in open houten emmers, langs de huizen, te koop gedraagen. De melkvaatjes en melkmaaten, vooral zulken, die de Huisluiden zelven herwaards brengen, moeten, jaarlyks, door den gezwooren Yker, nagemeeten, en met het Stads wapen en 't jaartal gebrand worden (*k*). 't Geregt heeft, reeds op den zeftienden July des jaars 1481, bevolen, *in die melck ofte hoye* [huij], geen water te gieten (*l*).

Groenmarkten. Men heeft hier, tegenwoordig, verfcheiden'

Groenmarkten,

waar veelerlei aardvrugten en moeskruiden, van rondsom de Stad, en van afgelegener Plaatfen, te koop gebragt worden. De oudfte, van welke men duidelyke melding gemaakt vindt, was geplaatft agter de groote Vleefchhal, aan S. Pieters-Kerkhof, en langs de weftzyde van den Oude-zyds-Voorburgwal, tot aan de Varkensfluis. Doch zy werdt, in 't jaar 1644, van daar verplaatft aan de ooftzyde van de Prinfengraft, tuffchen de Reeftraat en Weftermarkt, daar de fchuiten lagen; en op de Weftermarkt zelve, daar de Groenluiden voorftonden. De Groenmarkt bleef hier egter naauwlyks negen jaaren, en werdt, in 't jaar 1653, overgebragt, aan de weftzyde van de Prinfengraft, van de Prinfenbrugge, tot de Egelantiersgraft, toe: en in 't jaar 1656, werdt den Noordhollandfchen Groenluiden in 't byzonder, die meeft kool, raapen en wortelen aanbrengen, plaats om te markten aangeweezen, tuffchen de Beerenftraat en kleine Groenmarkt, die nog, omtrent de Reeftraat, gebleeven was, aan de ooftzyde van de Prinfengraft. Doch in 't jaar 1658, werdt deeze Groenmarkt, beftaande toen meeft uit Groenluiden van Haarlem, Beverwyk en andere Plaatfen daaromtrent, verlegd aan de weftzyde van de Prinfengraft, tuffchen de Reebrug en Roozengraft. De Streeker-Groenluiden, die zig, tuffchen de Lauriergraft en Beerenbrug, gelegd hadden, werden, in 't jaar 1668, meer zuidwaards, tuffchen de Elandsgraft en Looijersftraat, geweezen. In 't jaar 1674, werdt de markt der Leidfche Groenfchuiten in 't byzonder geffchikt op de Prinfengraft, omtrent de Laurierftraat, van 't vuilnisvat, tot aan zekere paal, aldaar geplaatft: en die der Beemfter-fchuiten, tusfchen de Roozengraft en Roozenftraat. Doch in 't jaar 1697, kwam 'er wederom eenige verandering in de Groenmarkt. De Noordhollandfche, en met naame de Streeker-vaartuigen, met kool, wortelen en raapen, werden geplaatft tuffchen de Elands- en Looijersgraft; de fchuiten van rondsom de Stad, en byzonderlyk de Diemermeerfche en Weteringer-fchuiten; de Utrechtfche en Beverwyker-Peulfchuiten, en de Weftlandfchen, aan de ooftzyde der Prinfengraft, tuffchen de Ree- en Beerenbruggen, en des noods, bezuiden de laatftgemelde; en de Leidfche en Leiderdorper-, als mede de Beemfter-, Purmer- en andere fchuiten, met ftoppel- en ftaartraapen, aan de weftzyde van de Prinfengraft, tuffchen de Laurier- en Roozenftraaten, en des noods, tot over de Weftermarkt (*m*). De plaats, tuffchen de Ree- en Beerenbruggen, beide aan de ooft- en weftzyde der Prinfengraft, wordt thans *de kleine Groenmarkt* genaamd; en de Marktmeefter heeft, onlangs, bevel gekreegen, om de openvallende Plaatfen aldaar, eens 's jaars, in de maand May, by infchuiving voor- of bovenwaards, dat is, naar 't noorden, te laaten vervullen; en de aankomende Tuinluiden, agter of onder aan de Markt, naar 't zuiden, te plaatfen (*n*). Doch de Warmoestuinen in de Diemermeer leverden, door den tyd, zo veele groente uit, dat, met dezelve, niet bekwaamlyk, tuffchen de Ree- en Beerenbruggen, kon gemarkt worden; waarom, in 't jaar 1700, werdt toegelaaten, deeze groente ook, eens ter weeke, des Maandags, en in 't jaar 1701, tweemaal, des Maandags en des Vrydags, op 't Oude-Kerks-Plein, ter Markt te brengen (*o*). De groente uit de Bylemermeer, die, in 't jaar 1702 doorgebroken zynde, door het inftorten of plempen van modder, allengskens, gedeeltelyk, gevuld, en op 't nieuwe Land, fterk bezaaid is, wordt, by de Diemermeers-groente, ter markt gebragt: en in 't jaar 1714, zyn deeze tweederlei Warmoeziers verdeeld geworden, in twee ploegen, over ieder van welken, jaarlyks, op den eerften April, door Burgemeefteren, uit een opgegeven dubbel getal, twee Overluiden gekooren worden, die, voor de onderhouding der goede orde onder dit Gilde van Groenluiden, zorg draagen. Beide de ploegen markten, federt, te gelyk, op 't Oude-Kerks-Plein; doch, op hunne eerfte markt, op de Prinfengraft, beurtelings, om den anderen dag, en op de Houtgraft, by de gewezen Jooden-Kerk, welke plaats zy ook ingenomen hadden, en die hun nu vergund werdt, week om week; doch alleenlyk des Vrydags (*p*). Men noemt dit gedeelte der Houtgraft, federt, de *Joo-*

Markten.

den-

(*k*) Handv. *bl.* 913*, 934*, 936*.
(*l*) Keurb. A. *f.* 124 *verfo.*
(*m*) Handv. *bl.* 791.
(*n*) Befoignes *van* Burgem. *en* Schepenen *van* 30 *Jan.* 1766.
(*o*) Handv. *bl.* 792, 792.
(*p*) Handv. *bl.* 793.

MARKTEN.

den-Groenmarkt. De Warmoeziers, van welken wy ſpreeken, betaalen, volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1730, ieder twaalf ſtuivers 's jaars aan hunne Overluiden (*q*). Zy plagten, al voor den aanvang deezer eeuwe, des Maandags, ook aan de nieuwe Markt voor te ſtaan (*r*), 't welk, zo ik meene, nog, door eenigen, geſchiedt. Aan de Hillegommer Tuiniers en Warmoeziers in 't byzonder is, in 't jaar 1717, plaats om te markten aangeweezen, aan de weſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Reebrug en Lauriergraft (*s*), daar zy, met groente en fruit, en, onder anderen, met ſmaakelyke aardbeijen, voorſtaan. De verkoopers van groente, die huizen of kelders, op de Groenmarkt, tuſſchen de Reeen Beerenſtraaten, bewoonen, mogen, volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1749, voor hunne woonplaatſen, tot aan de groote ſteenen toe, uitſtallen, zonder daarin, door de buitenluiden, verhinderd te worden (*t*). De Groenmarkt is, ſedert het jaar 1717, bepaald gebleeven, op de plaatſen, daar zy toen, volgens de Keuren, mogt gehouden worden.

De Groenſchuiten, die aan de markt willen komen, mogen niet grooter zyn dan twaalf Lands Laſten ten hoogſten (*u*), en moeten allen, met hun agterſteven, regt tegen den wal leggen. Zy moeten zig by den Marktmeeſter aangeeven, en 't regt der Markt voldoen. Zy mogen, 's morgens voor, of 's avonds na het luiden der Poortklok, niet loſſen. De koopers moeten, met hunne ſchuiten en wagens, des zomers voor negen, en des winters voor tien uuren, van de markt zyn. De raapen, aardappelen, tuinboonen en kool worden, door luiden, die van Burgemeeſteren aangeſteld zyn, gemeeten of geteld. De manden, met welken, de boonen, aardappelen en raapen gemeeten worden, moeten behoorlyk geykt zyn (*v*). Ook zyn, reeds in 't midden der voorgaande eeuwe, twaalf of dertien *geauthoriſeerde Groenvrouwen* toegelaaten, door Burgemeeſteren (*w*), welker getal, naderhand, op agt verminderd, doch, in 't jaar 1686, wederom op negen gebragt (*x*) is. Zy betaalen de verkogte groente, terſtond, aan de Groenluiden, en vorderen de uitgeſchooten penningen wederom van de koopers, voor welke moeite en verſchot, zy twaalf penningen van ieder gulden genieten. De Groenluiden mogen zig vervoegen aan zulk eene *geauthoriſeerde Groenvrouw*, of *Schryffter*, gelyk menze gemeenlyk noemt, als zy goedvinden (*y*). By eene Keure van den eerſten April des jaars 1760, is belaſt, dat, des zomers, of van den eerſten May tot den laatſten October, op de Groenmarkt, tuſſchen de Roozenſtraat en Roozengraft, voor de geauthoriſeerde Groenvrouwen, plaats moet gelaaten worden, voor zeſtien, en 's winters, of van den eerſten November tot den laatſten April, voor agt Groenſchuiten, mids 'er, op de Prinſengraft over de Westerkerk, genoegzaame plaats blyve, voor de Leidſche en Haagſche Salade-ſchuiten (*z*). Eindelyk, is 'er ook eene *Reinigſter* of *Aanveegſter van de Groenmarkt* aangeſteld, die de Markt, des zomers voor tien, en des winters voor elf uuren des morgens, reinigen moet, waarvoor zy van ieder ſchuit drie, en 's winters, van ieder wagen, twee ſtuivers, van ieder ſleede, die met een paard getrokken wordt, een en een halven ſtuiver, en van ieder handſleede, een halven ſtuiver geniet, zo dikwils, als dezelven aan de markt komen (*a*).

MARKTEN.

Na de Groenmarkt, volgt de

FRUIT- of APPELMARKT.

FRUITMARKT,

van ouds, en nog tegenwoordig, naar de Fruit, die meeſt op dezelve verkogt wordt, de *Appelmarkt* genaamd, en zekerlyk eene van de oudſte Markten der Stad, alzo men, in de Keuren van omtrent het begin der vyftiende eeuwe, al gewaagd vindt van Fruitverkoopers, als tot het S. Jans Gilde behoorende (*b*). De oudſte Appelmarkt is geweeſt, aan de weſtzyde van den Oude-zyds-Voorburgwal, tuſſchen 't S. Pieters Kerkhof en 't Spuij, ſedert de Huiszitten-, en nu de Lomberdsſteeg genaamd. Naderhand, is zy, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de ooſtzyde, omtrent tegen over de plaats, daar tegenwoordig het Generaal-Poſt-Comptoir is, verlegd. Doch in 't jaar 1613, werdt reeds geraadpleegd, om dezelve ook van daar te verleggen (*c*). En 't leedt niet langer dan tot in 't jaar 1616, toen zy, aan de ooſtzyde van den Singel, tuſſchen de Heij- en Raamſteegen, werdt overgebragt, daar zy, nog tegenwoordig, gehouden wordt, ſchoon men, reeds in 't jaar 1651, in overweeging genomen heeft, omze, vandaar, aan de weſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Elands-en

(*q*) Handv. *bl.* 794.
(*r*) Handv. *bl.* 792.
(*s*) Handv. *bl.* 794.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 41.
(*u*) Keurb. T. *f.* 238.
(*v*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 43, 43.
(*w*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 181 *verſo.* N. V. *f.* 61 *verſo.*
(*x*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 145.
(*y*) Handv. *bl.* 706.
(*z*) Keurb. T. *f.* 254 *verſo.*
(*a*) Handv. *bl.* 795, 796.
(*b*) Keurb. A. *f.* 12.
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11, 28 *Octob.* 10 *Nov.* 1613. *f.* 89, 91 *verſo.*

Markten. en Looijersgraften, daar, ſedert, eene Groenmarkt gekeurd is, te verleggen (*d*).

Veelerlei fruiten, met naame appelen, peeren, pruimen, kerſen, aalbezien, nooten enz. worden hier, van omtrent Leiden, Delft, Rotterdam, den Haage, Utrecht, Woerden, Hoorn, en andere Plaatſen, in Noordholland en elders, ter markt gebragt. Doch de Aard- en Kruisbezien worden geloſt op de Prinſengraft, tuſſchen de Run- en Beerenſtraaten, uitgenomen eenige Delftſchen, die op het Rokin, en de Diemermeerſchen, die op de Meer-Groenmarkten geloſt worden (*e*). De gewoonlyke marktdagen, hiertoe geſchikt, zyn de Maandag en Vrydag. Doch 't ſtaat buitenluiden ook vry, dagelyks, fruiten ter markt te brengen. Zy betaalen van ieder ton of mand fruit zeker regt aan 't Fruitverkoopers-Gilde. Buitenlandſche Fruiten, gelyk Chinaas-appelen, Limoenen en Kaſtanjen, ſchoon zy niet aan de Appelmarkt komen, zyn dit regt ook onderhevig (*f*). Het aanbrengen van onrype of verrotte Fruiten is, by eene Keure van den elfden January des jaars 1664, verbooden (*g*). De *Haven-* of *Marktmeeſter van de Fruitmarkt* draagt zorg voor de onderhouding der Keuren, op dezelve gemaakt. Tot het meeten der Fruiten, zyn beëedigde *Fruitmeeters*, door Burgemeesteren, aangeſteld, die niet mogen meeten, dan met behoorlyk geykte manden en tonnen, welken van 't Gilde gehuurd worden (*h*). De Fruitmarkt is, dikwils, zo zeer bezet met manden en tonnen, dat 'er de rytuigen, bezwaarlyk, voorby konnen. 't Geregt heeft, hierom, op den agt en twintigſten January des jaars 1755, gekeurd, dat 'er, voor negen uuren des morgens, niet over de Fruitmarkt gereeden moge worden (*i*).

By de Fruitmarkt, voegen wy de

Boommarkt,

Boom-markt en die, aan de weſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, ter wederzyde van de S. Lucien-brugge; en de

Bloemmarkt,

Bloem-markt. die, wat meer noordwaards, tuſſchen de Roosmaryn- en Wyde ſteegen, op de gewezen *Deventer-Houtmarkt*, en nog verder, tot aan de Stilſteeg toe, gehouden wordt. Op de Boommarkt, worden veelerlei jonge boomen, uit de Enteryen in de Veenen, en van omtrent Alkmaar en de Beverwyk, met ſchuiten, aangebragt, en eens ter weeke, des Maandags, vertierd. De Bloemmarkt vangt, 's Zondags, na drie uuren des nademiddags, reeds aan, en duurt, den volgenden Maandag, zo lang de Lente en Zomer duuren. De Haarlemmer, Noordwyker en andere Bloemiſten brengen hier eene groote menigte van Bloemen, Bloembollen en Zaaden ter markt. Ook worden 'er, des Maandags, veeltyds, verkoopingen van Bloemen, by opveilinge aan de meeſtbiedenden, gehouden. Beide deeze Markten zyn, zekerlyk, meer dan eene eeuw oud. Ondertuſſchen, is my niet bekend, dat, voor dezelven, immer, eenige Keuren gemaakt zyn. Markten.

Wy komen nu tot de

Turfmarkten,

Turf-markten. die twee in getal zyn, eene van Hollandſche, en eene van Overzeeſche Turf, waaronder ook de lange Frieſche en Groninger Brouwers Turf begreepen is. De eerſte en oudſte Turfmarkt, die, te gelyk, eene Houtmarkt was, is geweeſt, in het Damrak, omtrent de Paapenbrugge, van waar dezelve, niet voor 't begin des jaars 1564, in den Amſtel buiten de lange brugge, ter plaatſe nu nog de *oude Turfmarkt* genaamd, verlegd is (*k*). Hier bleef zy, tot in 't jaar 1642, wanneer zy, aan de ooſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Runſtraat en den Stads wal, die toen lag, daar nu de Leidſche graft loopt, overgebragt werdt (*l*). Doch in 't jaar 1671, werdt zy, naar de zelfde zyde van de Prinſengraft, in de nieuwe uitlegging, tuſſchen de Spiegel- en Vyzelſtraaten, verplaatſt (*m*), daar zy, nog tegenwoordig, gehouden wordt. Op deeze Markt, wordt meeſt Hollandſche Turf aangebragt. Tot eene markt voor de Frieſche en Groninger Brouwers en andere Turf, werdt, in 't jaar 1634, plaats geſchikt aan 't Reaalen-Eiland, by het Blaauw-hoofd. Doch het Y aldaar te ondiep geworden zynde, werdt deeze Turfmarkt, in 't jaar 1673, op Kattenburg verlegd (*n*); ſchoon de Schippers, die deeze ſoort van Turf voeren, ook veeltyds, tuſſchen de gewezen Oude Stadsherbergs-brug en Nieuwe Haarlemmer ſluis, gaan leggen.

Op het leggen der Turfſchepen aan de Markt zyn verſcheiden' Keuren gemaakt, en laatſtelyk eene van den agt en twintigſten January des jaars 1761, waarby bevolen wordt, dat dezelven moeten leggen nevens elkanderen,

(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 20. 5 *Dec.* 1651. *f.* 200.
(*e*) Handv. *bl.* 786.
(*f*) Handv. *bl.* 783, 785.
(*g*) Handv. *bl.* 786.
(*h*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 40.
(*i*) Keurb. T. *f.* 210.
(*k*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 18 *Febr.* 1564.
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 10 *July* 1642. *f.* 123 *verſo.* Keurb. L. *f.* 174 *verſo*, 210.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 35 *verſo.* Keurb. P. *f.* 16 *verſo.* Handv. *bl.* 768.
(*n*) Handv. *bl.* 768.

MARKTEN. ren, van de Vyzelbrug af naar de Spiegelſtraat toe, met den voorſteven naar den wal, en zo ſchuin naar het midden der grafte toe, dat de doorvaart behoorlyk vry blyve (*o*). Voorts, zyn 'er ook, nog onlangs, op het meeten en opdoen der Turf, twee merkwaardige Keuren afgekondigd, te uitvoerig om 'er, hier ter plaatſe, byzonderer berigt van te geeven (*p*).

By de Turfmarkten, voegt de

HOUTMARKT,

HOUTMARKT. oudtyds de *Deventer-Houtmarkt* genaamd, om dat het Brandhout, welk daar ter Markt gebragt werdt, veel van Deventer kwam; en gelegen, daar nu de Bloemmarkt is, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de Wyde- en Roosmarynſteegen. Doch het ſterk aanvoeren van Noordſch Brandhout, in 't gemeen *Vademhout* genaamd, maakte deeze markt te klein. De Schepen met Vademhout werden, hierom, in 't jaar 1673, geplaatſt aan de oude Teertuinen (*q*). De Deventer-Houtmarkt, ook reeds, eenige jaaren te vooren, tot eene Bloemmarkt geſchikt zynde, werdt het Brandhout, welk daar te koop plagt gebragt te worden, gelegd in den Huiszitten-burgwal. Doch de Markt bleef aldaar niet langer dan tot in 't jaar 1684, wanneer zy, in de Muider-graft, voor de Synagoge der Hoogduitſche Jooden, verlegd werdt (*r*), daar zy, nog tegenwoordig, is. Zy beſtaat in een ruim plein, met hoog geboomte bezet, waaraan de Houtſchepen leggen. Volgens eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1728, moeten de Houtſchepen looten om de plaatſen aan de Markt. De eerſte plaats wordt geſteld vooraan, tegen over de Synagoge, daar een ſchip veertien dagen mag blyven leggen; waarna het, op de laatſte plaats, beweſten de Plantaadje, moet gaan leggen, en van daar wederom verhaalen; van veertien dagen tot veertien dagen, eene plaats voorwaards ſchikkende. Het hout mag niet, op de Markt, noch elders, op eenig onbetimmerd erf, worden opgeſtapeld; maar moet, zo lang het onverkogt is, of in de ſchepen blyven, of in pakhuizen of lootſen, worden opgezet (*s*). Voorts, moet het Talhout, door Stads Tellers, geteld, en het Vademhout, door Stads Meeters, gemeeten worden.

Aan de ooſtzyde van den Singel, bezuiden den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, wordt, ſedert veele jaaren, gehouden eene MARKTEN.

KUIPERS-MARKT,

alwaar, des Maandags, allerlei klein droog Vaatwerk, tobbens, emmers, kuipen, ſcherfborden, en diergelyk klein-kuipers werk te koop gebragt wordt. De Gildebroeders van het Kuipers-Gilde ſtaan hier, beurtelings, voor, zo dat iemant, die, den eenen Maandag, de eerſte plaats beſlaagen heeft, den volgenden Maandag, de tweede plaats beſlaan moet. Elke plaats mag niet grooter dan twaalf voeten genomen worden, en die, driemaal agtereen, verzuimt, ter markt te komen, verlieſt zyne plaats: alles volgens eene Keure van den een en dertigſten Maart des jaars 1634 (*t*). KUIPERS-MARKT.

Op de Jan-Rooden-Poorts-Toorens-brugge, aan de zuidzyde, wordt, insgelyks des Maandags, eene

BOOMMAAKERS-MARKT

gehouden, alwaar de Boom- en Leerenmaakers, met houten Leeren, Boomen, Puthaaken en Kleêrſtokken, voorſtaan. Doch volgens eene Keure van den twintigſten Maart des jaars 1664, mogen zy den voorbygang, door het rykelyk ten toon ſtellen hunner waaren, niet belemmeren (*u*). BOOMMAAKERS-MARKT.

Men heeft, hier ter Stede, ook eene

HOEPEN-MARKT,

die eerſt plagt te zyn, aan de weſtzyde van 't Rokin, en in 't jaar 1655, daar tegen over, tuſſchen de Lange brug en 't Kalfsvelsſteegje, verlegd werdt (*v*). Naderhand, is de Legplaats der Hoepenſchepen geweeſt, tuſſchen de Doele- en Halvemaansbruggen, en tegenwoordig leggen dezelven veel, aan de weſtzyde van den Singel, omtrent de Korsjes-ſteeg. HOEPEN-MARKT.

Op het Rokin, aan de weſtzyde, omtrent de Olieſlaagers-ſteeg, plagt voor deezen de

HENNIP-MARKT

geplaatſt te zyn. Doch zy werdt, na de jongſte Vergrooting der Stad, naar de noordzyde der Heerengraft, tuſſchen de Utrechtſche ſtraat en Reguliersgraft, overgebragt, alwaar de Legplaats is der Vaartuigen, die inlandſche Hennip en Touwwerk herwaards brengen. HENNIP-MARKT.

De

HOOIMARKT,

hier ter Stede, plagt gehouden te worden langs HOOIMARKT.

(*o*) Keurb. U. *f.* 7 *verſo*.
(*p*) Keurb. U. *f.* 30 *verſo*, 32.
(*q*) Handv. *bl.* 766.
(*r*) Handv. *bl.* 766.
(*s*) Handv. *bl.* 767.
(*t*) Handv. *bl.* 803.
(*u*) Handv. *bl.* 803.
(*v*) Handv. *bl.* 766.

Mark-ten. langs de zuid- en weſtzyde van den Binnen-Amſtel; doch werdt, in 't jaar 1671, verlegd op de Heerengraft, aan de noordzyde, tuſſchen den Binnen-Amſtel en Weesperſtraat, daar zy niet veele jaaren bleef, wordende, in 't jaar 1689, wederom overgebragt op den Binnen-Amſtel, tuſſchen de Heeren- en Keizersgraften, voor het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis (*w*). Hier houden, nog tegenwoordig, de Frieſche en andere vreemde Hooiſchepen hunne Legplaats. Het Hooi plagt, hier, alleen by 't voeder, verkogt, en door gezwooren Meeters gemeeten te worden. Een Voeder Hooi moeſt tien voet agt duim lang, zeven voet agt en een halve duim breed, en, uit den bodem van den wagen, negen voet zes en drie vierde duim hoog zyn. Doch wanneer 't uit den grond gemeeten werdt, moeſt het dezelfde lengte en breedte, maar de hoogte van agt voet agt duim hebben, alles Amſterdammer maat (*x*). Maar in 't jaar 1712, werdt belaſt, dat het Hooi niet dan by 't gewigt verkogt moeſt worden: waartoe zes beëedigde *Hooiweegers* werden aangeſteld. By eene nadere Keure van den dertigſten January des jaars 1725, werdt het egter gelaaten aan de verkiezinge des koopers, of hy 't Hooi, by 't gewigt of by de maat, ontvangen wilde (*y*). De Hooiſchippers moeten, zo dikwils als zy met hunne ſchepen aan de Markt komen, aan de Diaconie betaalen, van ieder Frieſche Tjalk twaalf, en van ieder kleiner Vaartuig, zes ſtuivers (*z*). De

Stroomarkt,

Stroo-Markt. hier ter Stede, is ook meer dan eens verplaatſt, ſomtyds, buiten bewilliging, en ſomtyds, op bevel van 't Geregt. Zy ſchynt, voormaals, gehouden te zyn aan de ooſtzyde van den Singel, naar 't noordeinde, ter plaatſe, die nog de *Stroomarkt* genaamd wordt, ten ware zy deezen naam alleenlyk gekreegen hadt, om dat 'er eenige uitſlyters van Stroo woonen. In 't jaar 1627, werdt de Stroomarkt, op de gewoonlyke Marktdagen, gekeurd aan de Noordermarkt (*a*), daar nog eene kleine Stroomarkt is. Doch voor omtrent veertig jaaren, lagen de Strooſchepen, ten deele langs de weſtzyde van den Singel, van de nieuwe Haarlemmer-ſluis af, tot voor de Bergſtraat, ten deele voor het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, aan de Hooimarkt. En toen werdt, by eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1723, bepaald, dat de groote Strooſchepen met ſtaande masten, voortaan, leggen zouden, op de lange Houtgraft, van den Zwaanenburgwal af, den hoek om, tot aan de Kraanenbrug toe: en de kleine ſcheepjes, met leggende maſten, op de Prinſengraft, voor de Noorder-Kerk (*b*). De Strooſchippers moeten zig, by hunne aankomſt, ook aan 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis aangeeven, en ten behoeve der Diaconie, twee ſtuivers van een Frieſche Tjalk, en een ſtuiver van ieder kleiner vaartuig betaalen (*c*). De Strooſchippers mogen, hier, niet langer dan vier weeken markten, en in 't klein, niet minder dan vyftig boſſen aan iemant verkoopen (*d*). Mark-ten.

Wyders, zyn, hier ter Stede, twee

Zand-Markten,

eene van Zand, welk meeſt tot ballaſt in ſchepen gebruikt wordt, en eene van Zand, welk tot allerlei ander gebruik dient. De eerſte Markt is de oudſte, en aangelegd, ter gelegenheid van het toeneemen der Scheepvaart alhier. Zy ſchynt, in 't begin der zeventiende eeuwe, vermoedelyk, zonder door eenige Keure gewettigd te zyn, gehouden te wezen aan de ooſtzyde van den Singel, tusſchen de nieuwe Haarlemmer-ſluis en Haſſelaers-Brouwerye (*e*), die toen, op den Singel, omtrent het Kattegat, gelegen was. Doch op den negen en twintigſten May des jaars 1618, beval het Geregt, dat de Zandponten, van Maart af, tot het einde van November, in de oude Waale en Waterſcheepshaven, zouden leggen, en niet binnen den boom komen (*f*). In 't jaar 1634, werden zy, aan 't Reaalen-Eiland, by 't Blaauwe Hoofd, aan de Noordweſtzyde van den ſteiger, verplaatſt (*g*). Doch, ſedert veele jaaren, leggen zy ook aan de weſtzyde van het Bickers-Eiland. De andere Zandmarkt werdt, in 't jaar 1652, gekeurd by den Reguliers-tooren (*h*); doch is, ſedert, verlegd in den nieuwen Binnen-Amſtel, aan de weſtzyde, niet verre van de Amſtelſluis. Het meeſte Zand wordt, uit de Zanderyen omtrent Naarden, en van Muiderberg, 's Graavenland, Hillegom enz. herwaards gebragt. Zand-Mark-ten.

Hierby voegen wy de

Kalkmarkt,

waar, voornaamlyk, gebakken Frieſche Steen en Kalk ter markt gebragt wordt. De Legplaats der Schepen, die deeze waaren herwaards Kalk-Markt.

(*w*) Handv. *bl.* 768.
(*x*) Handv. *bl.* 939.
(*y*) Handv. *bl.* 911, 911.
(*z*) Handv. *bl.* 912.
(*a*) Handv. *bl.* 808.
(*b*) Handv. *bl.* 768.
(*c*) Handv. *bl.* 912.
(*d*) Handv. *bl.* 768.
(*e*) Handv. *bl.* 715.
(*f*) Handv. *bl.* 714.
(*g*) Handv. *bl.* 753.
(*h*) Handv. *bl.* 830.

MARKTEN. waards voeren, plagt, nog in het midden der voorgaande eeuwe, te zyn, tuſſchen de Korsjes- en Lynbaansbruggen, beide aan de ooſt- en aan de weſtzyde van den Singel (*i*). Doch in 't jaar 1663, werdt dezelve verlegd aan de zuidooſt-zyde van het Nieuwe-Waals-Eiland (*k*), ſedert de *Kalkmarkt* genaamd. Op het meeten en hermeeten van Steen en Kalk, waartoe beëedigde Amptenaars zyn aangeſteld, zyn menigvuldige Keuren gemaakt (*l*), en nog laatſtelyk eene van den agt en twintigſten January des jaars 1764 (*m*). Over de Meeters en Draagers van de Kalk, is een Vader of Opziender aangeſteld, die zig, dagelyks, in 't Kalkhuisje aan de Kalkmarkt, moet laaten vinden, om elk van de noodige arbeiders te voorzien.

Onder de Markten, die, van ouds, eens ter weeke, op Maandag, plagten gehouden te worden, is ook de

STOELEN-MARKT,

STOELEN-MARKT. die, weleer, aan het Water, op en ten noorden van de Paapenbrugge, plagt te zyn; doch in het jaar 1654, aan de weſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de Molſteegs- en Dirk van Haſſeltsbruggen, verlegd werdt (*n*). Tegenwoordig, blyft zy egter, genoegzaam, tuſſchen de Molſteegs- en S. Nicolaas-bruggen, bepaald. De Stoelenmaakers, die hier markten, ſchuiven, elken Maandag, eene plaats voort. Volgens eene Keure van den negen en twintigſten October des jaars 1675, moeten, elken Marktdag, twee Stoelenmaakers, daartoe, door de Overluiden, verkooren, rondgaan, en toezien, of 'er ook Stoelen van Appel- of Peerenboomen-hout gemaakt zyn, of Stoelen van Vuuren-, voor Stoelen van Eſſenhout, te koop geſteld worden (*o*). De

MANDEN-MARKT,

MANDEN-MARKT. hier ter Stede, plagt, van ouds, gehouden te worden, op het Water, omtrent de Vrouwen-ſteeg. Doch is, in den jaare 1634, aan de weſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de S. Nicolaas- en Dirk van Haſſeltsbruggen, verplaatſt. Voor omtrent dertig jaaren, bevondt men, dat de Stoelen- en Manden-markten elkanderen te zeer belemmerden, te meer, doordien de Mandenmaakers, zelfs tot aan de Molſteeg toe, voorſtonden. 't Geregt keurde, derhalve, op den agt en twintigſten January des jaars 1735, dat de Mandenmarkt, voortaan, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Vrydags, zou gehouden worden, op de Weſtermarkt, aan de zyde van de Reeſtraat en Hal, van de Prinſengraft tot de Keizersgraft, daar de Mandenmaakers, alle Maandagen, eene plaats moeten voortſchikken (*p*). MARKTEN.

Sedert dat het gebruik van den Rook-tabak, hier te Lande, en in deeze Stad, gemeen geworden is, heeft men hier ook eene *Tabakspypen-Markt* opgeregt, die, in 't gemeen, de

PYPEN-MARKT

PYPEN-MARKT. genaamd wordt, en gelegen is, ter wederzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, bezuiden de Gaſthuisſteegsbrugge. In 't jaar 1663, werdt, ten voordeele der Tabakspypenmaakers, die toen hier ter Stede waren; doch nu, al lang, verdweenen zyn, gekeurd, dat buitenluiden, alleenlyk des Maandags, doch dan ook, den gantſchen dag, met Pypen mogten voorſtaan, zonder dat zy vermogten, hunne waar, by de huizen, te koop te draagen. Alle Pypen, die hier om te verkoopen gebragt worden, moeten aan de Pypenmarkt worden geloſt. Om de plaatſen moeſt, om 't vierdendeel jaars, worden geloot, ten overſtaan van den Marktmeeſter, die van ieder ton korte, en van ieder mande lange Pypen, een ſtuiver, en van een mandje porceleinen Pypen een' halven ſtuiver genoot, welken, door den kooper, betaald werden. De Marktmeeſter, voormaals, over de Pypenmarkt geſteld, was, onder anderen, verpligt, zorg te draagen, dat de ſtraat en de opgangen der brugge niet belemmerd werden (*q*).

Thans zyn 'er nog zes *Marktmeeſters* over byzondere Markten, hier ter Stede, die, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld, en zorg draagen, dat de goede orde op de Markten, en de Keuren, deswege gemaakt, onderhouden worden, naar behooren. Men heeft 'er een' van de S. Antonis of Nieuwe Markt, een' van de Reguliers- of Botermarkt, een' van de Noordermarkt, een' van de Groenmarkt, een' van de Oſſenmarkt, en een' van de Appelmarkt. Behalve deezen zes, is 'er nog een Marktmeeſter der drie Jaarmarkten, die zorg draagt, dat de Kraamen en Kermisſpelen, op de bekwaamſte plaatſen, geſteld, en de Keuren, op de Jaarmarkten gemaakt, en de byzondere bevelen van Burgemeeſteren, by 't verleenen van verlof tot het opregten van Kermisſpelen, behoorlyk, agtervolgd worden. Sedert veele jaaren, is dee- MARKTMEESTERS.

(*i*) Handv. *bl.* 766.
(*k*) Handv. *bl.* 768.
(*l*) *Zie* Handv. *bl.* 1014 *enz.*
(*m*) Keurb. U. *f.* 41.
(*n*) Handv. *bl.* 808.
(*o*) Handv. *bl.* 808.
(*p*) Handv. *bl.* 804.
(*q*) Handv. *bl.* 804, 805.

Gilden. deeze Marktmeester ook te gelyk *Stads Roeper* (*r*).

Dus hebben wy alle de Markten, die thans, hier ter Stede, in wezen zyn, kortelyk, beschreeven. Voor deezen, zyn 'er nog eenige andere, zelfs vermaarde Markten geweest, die thans geheellyk verdweenen zyn. Voor omtrent dertig jaaren, waren 'er nog twee aanzienlyke *Biscuit-markten*, eene aan de oude zyde, op den Fluweelen-Burgwal, tusschen de Oude Doelestraat en Stoofsteeg, die, reeds in de zestiende eeuwe, in stand was (*s*), en eene aan de nieuwe zyde, op de Keizersgraft, tusschen de Westermarkt en Leliegraft. De Bakkers van Wormer en Jisp bragten hier geheele laadingen *Biscuit* of tweebak, in tonnen, ter markte (*t*). Ook stondt men, op deeze markten, voor, met Deventer- en Kamper-koek (*u*). Doch de Bakkers deezer Stad hebben zig zo sterk toegelegd, op het bakken van smaakelyke Biscuit, dat de Wormer Biscuit, allengskens, haare agting verlooren heeft, en de Maandagsche Biscuit-markten, van tyd tot tyd, afgenomen, en, eindelyk, geheellyk verdweenen zyn. Op de Biscuit-markt aan de nieuwe zyde, plagt ook eene *Spinnewielen-markt* gehouden te worden (*v*), die, al veel vroeger, te niet geloopen is. Eene *Glazen- en Kannenmarkt*, die, in 't jaar 1622, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Vrydags, buiten de oude S. Antonispoort, op de nieuwe Markt, gekeurd werdt (*w*), is ook, voor lang, opgehouden: wordende nu deeze waaren, naauwlyks anders, dan op de drie gewoonlyke Jaarmarkten, ter markt gebragt (*x*): wanneer men, met dezelven, onder anderen, by den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, en op de oude Biscuit-markt, op den Fluweelenburgwal, voorstaat.

II.

GILDEN *van* NEERINGEN, HANDWERKEN *en* ARBEIDERS.

II. Handel, in de Stad, en ten gebruike der ingezetenen, buiten de Markten.

De Markten voldoen, op verre na, niet, om de Ingezetenen te voorzien van 't gene zy behoeven, of begeeren; zo om dat, op de dagelykssche en weekmarkten, niet alles te koop gebragt mag worden; als, om dat het veelen niet gelegen komt, op de Markten, te gaan koopen, 't gene aldaar geveild wordt. De Jaarmarkten, op welken, met weinige uitzonderingen, alles te koop mag gebragt worden, waaraan iemant winst meent te zullen konnen behaalen, worden te zeldzaam gehouden, dan dat elk, op dezelven, al zynen voorraad zou konnen opdoen. Behalve dat veele waaren niet zo goed vallen, op de Markten, als menze begeert, en elders bekomen kan. Hieruit is dan een andere tak van Burgerlyke Neering en Handel ontstaan, die, door de handwerksluiden en winkeliers, of kleiner of grooter neeringdoende luiden, alle burgers, of ten minsten ingezetenen der Stad, dagelyks, met hunne mede-ingezetenen, gedreeven wordt. Onder de voornaamsten van deezen, zyn 'er veelen, die tot geen byzonder Gilde behooren; gelyk zyn de Haringkoopers, Teerkoopers, Katoendrukkers, Zeepzieders, Branders, Mouters, Touwslaagers en anderen; van welken wy, beneden, eenig byzonder verslag zullen doen. Onder de minderen, zyn 'er ook eenigen, die in geene byzondere Gilden begreepen zyn; gelyk de Horologiemaakers, Diamantslypers, Zadelmaakers, Zeevenmaakers, Knoopenmaakers, Naaldenmaakers, Speldenmaakers en eenige anderen, van welken wy niet afzonderlyk behoeven te handelen. En onder de geringsten, heeft men'er veelen, die ook in geene Gilden zyn, en meest allen, of aan hunne wooningen, of langs de straaten, uitventen, 't gene zy, op de Markten of elders, hebben ingekogt; gelyk, dagelyks, in grooten overvloed, omtrent eenige soorten van visch, groente, fruiten, bloemen, turf, hout, stroo, zand en andere waaren geschiedt. Doch van deeze kleine handelaars, die aan zeer weinige byzondere Stedelyke Keuren verbonden zyn, behoeven wy, ook niet byzonderlyk, te spreeken. De Winkeliers, Handwerksluiden en Arbeiders, die onder byzondere Gilden begreepen zyn, en, of hunnen mede-ingezetenen eenige waaren leveren, of dezelven, met hunnen arbeid, ten dienste staan, zullen wy, in de eerste plaatse, beschryven; en daarna tot de voornaame *Tranfiquanten* en handelaars, die tot geene Gilden behooren, overgaan.

Algemeen berigt, wegens den oorsprong en natuur der Gilden, hier ter Stede.

Men hadt, van ouds, tweederlei soort van Gilden hier te Lande, en ook in deeze Stad. Sommigen waren gezelschappen, die zig by-eengevoegd hadden, om eenige Liefdewerken, in gemeenschap, te oefenen; om byzonderlyk voor elkanderen te bidden; om, op gemeene kosten, Altaaren te stigten, en missen op dezelven te laaten doen, en ook, om eene jaarlykssche maaltyd samen te houden. Men hadt, onder deeze Gilden, beide Gilden van Vrouwen en van Mannen. Tot de laatsten, behoorden de *S. Jacobs-Broederschap*, het *Kruisgilde* en het *Lieve-Vrouwen-Gilde*,

(*r*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 179. IV. *f.* 49 *verso.* VIII. *f.* 142 *verso.*
(*s*) Resol. Vroedsch. *N.* 4. 31 *Decemb.* 1580.
(*t*) Handv. *bl.* 777.
(*u*) Handv. *bl.* 800.
(*v*) Handv. *bl.* 807.
(*w*) Keurb. H. *f.* 278.
(*x*) Zie Vervolg der Handv. *bl.* 40.

GILDEN. *Gilde*, welke twee laatſten de Stad, in tyden van gevaar, ook met de wapenen ten dienſte ſtonden (*y*). Onder de Vrouwen-Gilden, waren het *Sacraments-Gilde*, welk een altaar hadt, in de Nieuwe-zyds-Kapel (*z*), en veelligt ook in de Oude Kerke (*a*), en het *Maagdengilde*, welk, eerſt diep in de zeſtiende eeuwe, werdt opgeregt (*b*). De andere ſoort van Gilden, van welken wy, hier ter plaatſe, alleen handelen moeten, waren Genootſchappen van Koopluiden of Handwerksluiden, welker oorſprong, hier te Lande, niet voor de dertiende eeuwe, ſchynt geplaatſt te konnen worden. In Frankryk, is Lodewyk de IX., die in 't midden dier eeuwe regeerde, de eerſte geweeſt, die de byzondere Handwerksluiden en Winkeliers in Genootſchappen ſamengevoegd, en van Ordonnantien voorzien heeft (*c*). Sedert, zynze, ook in de Steden van Holland, gemeen geworden. Te Amſterdam, heeft men, naar alle waarſchynlykheid, reeds in de veertiende eeuwe, eenige Gilden gehad, alzo, in de oudſte Keuren, op pergament geſchreeven, en, grootendeels, voor 't einde der veertiende eeuwe, gemaakt, het inſtellen van *Willekeuren ofte Settingen*, aan de Gilden hier ter Stede, verbooden wordt (*d*): gelyk men ook voorbeelden vindt van Gilden, die, om het maaken van Keuren, gebreukt zyn (*e*). De meeſte oude Gilden verkooren zig eenen Beſchermheilig, aan wien zy een altaar toewydden, gemeenlyk, in eene van beide de Parochiekerken, en, ſomtyds, in beide de Parochiekerken tevens: ſomtyds ook, in de Kapellen. Van enkele Gilden, leeſt men, dat zy een altaar, in eene der Kloosterkerken, hadden. De Schuitenvoerders, by voorbeeld, die, nog in de zeſtiende eeuwe, van den Utrechtſchen ſteiger, aan de ooſtzyde van 't Rokin, omtrent de Beurs, gelegen, op Utrecht voeren, hadden een Altaar, welk aan S. Anna toegewyd was, in de Cellebroeders-Kerke, die digt by hunnen ſteiger ſtondt (*f*). De Gilden werden, dikwils, genoemd naar deeze Beſchermheiligen. Het *Marſers-*, *Komans-*, of *Kraamers-Gilde*, een van de oudſten der Stad, en nu het *Groot-Kraamers-Gilde* genaamd, droeg, van ouds, den naam van *S. Maartens-Gilde* (*g*). Het Fruitverkoopers-Gilde werdt *S. Jans-Gilde* genaamd (*h*). Het Volders Gilde werdt *S. Rochus-Gilde*; het Linnenweevers-Gilde *S. Severus-Gilde*, het Bakkers-Gilde *S. Hubrechts-Gilde* geheeten (*i*). Anderen hadden andere bynaamen, van welken wy, in 't gevolg, melding maaken zullen. De dienſt, die op de Gilden-Altaaren geſchiedde, werdt, door de Gilden, bekoſtigd: waarom men, veeltyds, vindt, dat, in de oudſte Gildekeuren, vermeerdering van inkomſten verkreegen wordt, tot betere onderhouding van den dienſt, die, op het een of het ander Altaar, in de Oude of Nieuwe Kerke, verrigt werdt. Somtyds, voegden zig twee Gilden, die anderszins geene de minſte overeenkomſt hadden, te ſamen; gelyk zo de Fruitverkoopers en Bontwerkers, en de Chirurgyns en Klompenmaakers, van ouds, vereenigd geweeſt zyn. En de reden deezer zonderlinge vereenigingen ſchynt geene andere te zyn geweeſt, dan dat zy, ieder op zig zelven, de koſten niet konnende draagen van den dienſt, die, in eene der Hoofdkerken of Kapellen, op een byzonder Altaar, verrigt werdt; zig, tot dat einde, ſamenvoegden, om gelykelyk deel te hebben, aan de voordeelen, welken men zig van zulk een' dienſt beloofde. De Gilden hielden, wyders, ook hunne jaarlykſche maaltyden, wanneer de Altaaren, ongemeen, verſierd, en met buitengewoone Feeſtgezangen vereerd werden: gelyk ik, onder anderen, in de oude Statuten van het Groot-Kraamers-Gilde, gelezen heb. De Gildebroeders droegen, ieder, iet tot de koſten van het Feeſt, en hiervan is oorſprongkelyk, dat het Gildegeld, welk, in de meeſte Gilden, jaarlyks, opgebragt wordt, nog tegenwoordig, den naam van *Jaarzangen* draagt. Op of omtrent den tyd deezer jaarlykſche maaltyd, werden, gemeenlyk, nieuwe Overluiden verkooren; 't welk, in ſommige Gilden, geſchiedde, door het zenden van een ſtuk van de paſtey, die op de maaltyd voorgediend was; zo dat de Gildebroeder, die zulk een ſtuk t'huis kreeg, Overman was: gelyk my, uit twee overeenkomſten van den jaare 1473, tuſſchen de Overluiden van het Buitenlands- en Binnenlandsvaarders-Gilde, aan de oude en aan de nieuwe zyde, gebleeken is (*k*). Voorts, hadden de Gilden ook armboſſen, waaruit behoeftige Gildebroeders onderhouden werden (*l*). En dit gebruik heeft nog, by veele Gilden, plaats: doch by eene Keure van den negen en twintigſten April des jaars 1636, is reeds vaſtgeſteld, dat een behoeftig Gildebroeder maar

(*y*) Reſol. Vroedſch. N. 1. 5 *July* 1542. N. 2. 19 *July* 1566. *f.* 19. Keurb. E. *f.* 70 *verſo*, 208 *verſo*. F. *f.* 43 *verſo*, 66 *verſo*, 67. *Zie ook*, hier voor, I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 25, 26. II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 238, 242, 243.
(*z*) *Zie* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 122.
(*a*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 2.
(*b*) W. SIEVAARTS Roomſche Myſt. *Voorr. bl.* 34.
(*c*) *Voiez* VELLY Hiſt. de France *Tom.* V. *p.* 298.
(*d*) Keurb. A. *f.* 16. Handv. *bl.* 1177.
(*e*) *Agter* 't Keurb. B. *f.* 1 *verſo*.
(*f*) Keurb. C. *f.* 67.
(*g*) Keurb. A. *f.* 11 *verſo*.
(*h*) Keurb. A. *f.* 12.
(*i*) Groot-Memor. N. II. *f.* 55.
(*k*) Keurb. A. *f.* 72 *verſo*.
(*l*) Keurb. C. *f.* 61 *verſo*.

Gilden. maar uit één Gilde onderhoud genieten mag, al heeft hy schoon verscheiden' Gilden gekogt (*m*): 't welk egter, omtrent sommige Gilden, uitzondering lydt. Het onderhouden van Altaaren is, te gelyk met de jaarlykſche maaltyden, kort na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, afgeſchaft (*n*). Volgens herhaalde Beſluiten der Vroedſchap, mogen de Ordonnantien voor de Gilden, of *Gildebrieven*, by myne Heeren van den Geregte, te niet gedaan, of veranderd worden (*o*). Voorts, is, al vroeg, vaſtgeſteld, dat niemant, in eenig Gilde, mag aangenomen worden, ten zy hy eerſt Poorters-eed gedaan hebbe (*p*); 't welk, nogtans, niet in alle Gilden, wordt naargekomen. Ook is, by eene Keure van den zeſtienden September des jaars 1669, beraamd, dat Vader en Zoon, Schoonvader en Schoonzoon, twee Broeders of Zwaagers, en Oom en Neef niet te gelyk Overluiden van eenig Gilde mogen zyn (*q*). De Overluiden der Gilden plagten, van ouds, hunne jaarlykſche rekening te doen ten overſtaan van eenigen uit den Geregte (*r*). Doch ſedert het jaar 1655, geſchiedt zulks voor Gemagtigden van Burgemeeſteren, die daartoe de Stads Secretariſſen aangeſteld hebben (*s*). Aan byzondere Gilden, is, naderhand, meer dan eens, en op den vyfden April des jaars 1681, aan alle Gilden, zonder onderſcheid, belaſt, jaarlyks, aan Secretariſſen rekening te doen (*t*): 't welk egter, tegenwoordig, door ſommige Gilden, niet naauwkeuriglyk onderhouden wordt. De Overluiden der meeſte Gilden, die jaarlyks afgaan, benoemen een dubbel getal, uit welk Burgemeeſteren nieuwe Overluiden kiezen. In eenige weinige Gilden, worden de Overluiden, door Burgemeeſteren en Schepenen, gekooren. De meeſte Gildeknegts worden, insgelyks, by Burgemeeſteren, doorgaands, uit, doch ſomtyds ook buiten de Gildebroeders, aangeſteld. De twee oudſte Gildebroeders, die met der daad werken, hebben regt, om de Gildeboeken, op het Comptoir der Overluiden, eens 's jaars, na te zien. De Gildeknegts vorderen de Jaarzangen of het Gildegeld in van de Gildebroeders, en zyn verpligt, de onvrye Perſoonen aan de Overluiden aan te brengen: al 't welke breeder vervat is, in eene algemeene Keure omtrent de Gilden van den een en twintigſten Auguſtus des jaars 1749 (*u*). Wyders, wordt, in alle de Gilden, zeker Inkomgeld betaald, behalven het Jaargeld of de Jaarzangen, die, om de drie maanden, of, om 't half- of heel jaar, betaald worden. In de meeſte Handwerks-Gilden, moet iemant twee, drie, vier, en, zo hy een vreemdeling is, ſomtyds, zes jaaren gedient hebben, eer hy zyne proef doen, en in 't Gilde ontvangen worden kan. By veele Gilden, worden de Leerlingen ingetekend, en bekomen, na dat zy den vereiſchten tyd gediend hebben, eenen Leerbrief. Doch van de koſten, hierop loopende, zyn de Burger-Weeskinderen vry verklaard (*v*). De Gildebroeders van genoegzaam alle de Gilden zyn verpligt, des verzogt zynde, met het lyk van een' Gildebroeder, of van deszelfs Huisvrouwe, ten grave te gaan. Die 't verzuimen, vervallen in eene boete, welke, gedeeltelyk, door den Gildeknegt, genooten wordt. Veele Gilden houden een zwart doodkleed, met zilveren ſchilden, waar op het teken of wapen van 't Gilde is afgebeeld. De vrienden van overleeden Gildebroeders, die nalaaten, dit kleed te gebruiken, of het Gilde niet aanſpreeken ter begraafeniſſe, vervallen ook in eene boete, ten behoeve van het Gilde. Gilden.

Alle deeze dingen hebben, in veele, of in de meeſte Gilden, plaats. Doch de byzondere Gilden, tot welker beſchryvinge wy nu overgaan, hebben, van ouds, ook nog al iet byzonders gehad, 't welk der moeite waardig zal zyn, aan te tekenen. Zy zyn omtrent vyftig in getal. Wy zullen, zo veel mogelyk en gevoeglyk zy, aan de oudſten den voorrang geeven. Beſchryving der byzondere Gilden.

S. Pieters-Gilde.

I. S. Pieters-Gilde. of het *Gilde der Viſchverkoopers en Viſchverkoopſters*, is, ongetwyfeld, een van de oudſten. In de Keuren, op Pergament geſchreeven, en, waarſchynlyk, reeds voor het einde der veertiende eeuwe, afgekondigd, wordt al van de Viſchmarkt en Viſchkoopers niet alleen; maar ook van *de Vynders* of Overluiden *van Sinte Pieters Gilde* gewag gemaakt (*w*). En in eenen Schepenen-brief van den jaare 1384, beruſtende in 't Leproozen-huis, vind ik drie *Oudermans van Sinte Pieters Ghilde*, met naame, genoemd. Sommigen hebben, derhalve, ten onregte, den oorſprong van dit Gilde geſteld, in 't jaar 1530 (*x*). Ook hebben

(*m*) Handv. *bl.* 1178.
(*n*) *Zie* II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 382. Handv. *bl.* 1177.
(*o*) Reſol. Vroedſch. N. I. 12 *July* 1554. *N.* 2. 26 *July* 1565.
(*p*) Keurb. A. *f.* 40. Handv. *bl.* 138.
(*q*) Handv. *bl.* 1178.
(*r*) Handv. *bl.* 1177.
(*s*) Notul. van Secret. *f.* 5.
(*t*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 132. *N.* VII. *f.* 132. *N.* VII. *f.* 28.
(*u*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 70.
(*v*) Keurb. D. *f.* 91 *verſo.* Handv. *bl.* 1305, 1367.
(*w*) Keurb. A. *f.* 13. *Zie ook* III. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 242.
(*x*) Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 311. Commelin, *bl.* 742.

GILDEN. ben wy, hier voor (*y*), nog andere redenen gegeven, om deszelfs begin, voor 't einde der veertiende eeuwe, te ſtellen. By eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1514, van welke ook PONTANUS (*z*) gewag maakt, wordt aan dit Gilde een duit van ieder Os of Koe toegeſtaan, mids het daarvoor eene vuilnisſchuit onderhieldt, die de vuiligheid van de Vleeſchhal en van de Viſchmarkt *in t ye, off aemſtell, oft ter plaetſſe daer men hem wyſen ſal*, wegvoerde (*a*). En ik vind van deeze vuilnisſchuit, onder den naam van *S. Pieters-Gilde-Schuit*, reeds in vroeger Keuren, gewaagd (*b*). In het beſchryven der Viſchmarkten (*c*), hebben wy reeds eenige Keuren aangehaald, die opzigt op het S. Pieters-Gilde hebben. Hier voegenwe 'er alleenlyk by, dat, volgens de jongſte Keuren, alle vreemden, die hier met viſch ter markt willen komen, en voorheen aan het Gilde betaald hebben, jaarlyks, zes guldens, ten behoeve van het zelve, moeten opbrengen. Voor inkomgeld in 't Gilde, wordt negen guldens betaald, door zulken, die nog geene zes jaaren burger geweeſt zyn, en zes guldens, door zulken, die langer burger zyn geweeſt: en jaarlyks twee guldens, door de Gildebroeders en Gildezuſters van de oude en nieuwe Zee-Viſchmarkt, en twee guldens tien ſtuivers door de overigen. Aan de ouden, die zeſtig jaaren bereikt hebben, en de markt niet meer waarneemen; en aan zulken, die zeven dagen ziek zyn geweeſt, en nog ziek blyven, moeten twee guldens ter weeke worden uitgedeeld. Doch de eerſtgemelden moeten, ten minſten, agt jaaren in 't Gilde geweeſt zyn (*d*). De Gildebroeders en Gildezuſters, die thans, [in 1766], tuſſchen de vier honderd en vier honderd en vyftig, ſterk zyn, hebben, op de Rivier-Viſchmarkten, driederlei ſlag van plaatſen in huure: *Waterſcheepsbanken*, welken, voormaals, door luiden, die hunnen viſch, met eene ſoort van vaartuigen, *Waterſchepen* genaamd, herwaards bragten, gebruikt werden; *Rivier-Viſchbanken*, waartoe ook de Legplaatſen der viſchſchuiten, aan 't vlot, voor de groote en voor de kleine Viſchmarkt, behooren, en *Aalbanken*, zo genaamd, om dat 'er, voormaals, meeſt met Aal of Paling plagt gemarkt te worden. De banken der Zee-Viſchmarkten zyn alleen aan Gildezuſters verhuurd. By eene Keure van den agtſten December des jaars 1754, is aan de Overluiden van dit Gilde, die vier in getal zyn, en hun Comptoir op de groote Viſchmarkt houden, voor weekelykſche onkoſten, vuur en licht, ſchoonhouden van de Gildekamer, maaltyden en andere kleinigheden, midsgaders voor het boekhouden en vaaren met de ſchuiten, jaarlyks, eene ſomme van agt honderd guldens uit de Gildekaſſe toegeſtaan. De Gildeknegt genoot, voormaals, honderd vyf en zeventig; doch nu twee honderd en vyftig guldens in 't jaar, en twaalf guldens voor een Nieuwjaar en Kermis (*e*). Hy is, daarenboven, vry van Jaarzangen en Bankgeld (*f*). Van de Overluiden zyn 'er twee *Viſchkoopers*, of zulken, die Rivierviſchbanken in huure hebben, en twee *Waterſcheepsluiden*, of huurders van Waterſcheepsbanken. Jaarlyks, in July, gaat 'er een van elke ſoorte af, in welker plaats, uit een benoemd dubbel getal, door Burgemeeſteren, twee anderen gekooren worden. GILDEN.

By S. Pieters-Gilde, voegen wy het

VLEESCHHOUWERS-GILDE,

II. VLEESCHHOUWERS-GILDE.

waarvan, ook reeds, in de oudſte Keuren, op pergament geſchreeven, gewag gemaakt wordt (*g*). Het is, derhalve, niet eerſt in 't jaar 1502, opgeregt, gelyk ſommigen aantekenen (*i*). Men vindt het, klaarlyk, vermeld, in eene Keure van den vier en twintigſten April des jaars 1463 (*h*); en het was, ongetwyfeld, in het begin der vyftiende eeuwe, en mogelyk eerder, reeds in ſtand. De Vleeſchhouwers moeten, in 't Gilde willende komen, meer Gildegeld betaalen, zo zy hun Poorterſchap gekogt, of nog geene zeven jaaren gehad hebben, dan zy behoeven te doen, zo zy gebooren of behuwde Poorters zyn. De Knegts moeten by 't Gilde ingetekend worden, en niemant wordt voor Vleeſchhouwer aangenomen, dan die toont, twee jaaren, als Leerling, en vier jaaren, als Knegt, gediend te hebben (*i*). In't jaar 1615, heeft het Vleeſchhouwers-Gilde eene Bos opgeregt, ten behoeve van verarmde Gildebroeders (*k*); in welke Bos, de Jaarzangen gebragt worden. Volgens menig-

(*y*) *Bladz.* 418.
(*z*) *Libr.* II. *Cap.* XVII. *p.* 119.
(*a*) Keurb. C. *f.* 60.
(*b*) Keurb. B. *f.* 125.
(*c*) *Zie* hier voor, *bl.* 419.
(*d*) Handv. *bl.* 1403, 1404. Vervolg *bl.* 42, 104, 105.
(*e*) Beſoign. *van* Burgem. *en* Schepenen van 28 *Jan.* 1765.
(*f*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 105.
(*g*) Keurb. A. *f.* 12 *verſo.*
(*h*) Keurb. A. *f.* 19 *verſo.*
(*i*) Keurb. T. *f.* 213.
(*k*) Handv. *bl.* 1464.

(1) DOMSELAER IV. Boek, bl. 311. COMMELIN bl. 742. Doch deezen ſtellen den oorſprong der meeſte Gilden te jong, om dat zy zig, daaromtrent, alleen geſchikt hebben, naar de oudſte Gildekeuren, die, in de gedrukte *Handveſten*, voorhanden zyn. Maar in de geſchreeven *Keurboeken*, vindt men 'er dikwils ouder.

Gilden. nigvuldige Keuren, mag hier geen vleesch van zieke, ongaave, gestorven, of versmoorde Beesten verkogt worden (*l*). En om hiertegen te waaken, zyn, door Burgemeesteren, drie *Vinders* of *Keurmeesters* aangesteld, die de Beesten, alsze, geslagt zynde, nog geheel aan den balk hangen, zien en goedkeuren moeten. Zy houden hun Comptoir boven de groote Vleeschhal in de Nes, en komen alle Donderdagen byeen. Niemant, 't zy Vleeschhouwers of anderen, mogen beesten, die zy zelven hebben vetgeweid, anders verkoopen, dan by de hoop (*m*). Ook mogen de Vleeschhouwers, tusschen S. Katharynen-dag, zynde den vyf en twintigsten November, en Vastenavond, geene koeijen slagten. Volgens eene Keure van den een en dertigsten January des jaars 1764, mogen de Vleeschhouwers, buiten den slagttyd, en de dagen, waarop geene Hal wordt gehouden, niet minder dan een halve voet Ossen-, Koeijen- of Queen-vleesch, en niet minder dan een half Kalf, Schaap of Lam, in huis hebben, noch aldaar verkoopen: en, ten opzigte van de Kalveren, Schaapen of Lammeren, die, voor de Joodsche Natie, geslagt worden, niet minder dan de twee agterste bouten, aan elkanderen vast (*n*). Vreemden plagten, met hun vleesch, op de Maandags-markt, te mogen voorstaan; doch, volgens eene Keure van den tweeden September des jaars 1672, is hun zulks, alleen op de drie vrye Jaarmarkten, toegelaaten (*o*). Zy maaken 'er nogtans, sedert eenige jaaren, niet veel gebruik van. Op het begraaven der Gildebroederen en Gildezusteren, is, den zeven en twintigsten January des jaars 1762, eene nieuwe Keur gemaakt, moetende de Lyken, zo 't begeerd wordt, door de veertien jongste Gildebroeders, gedraagen worden (*p*). Volgens eene andere van den vyf en twintigsten January des jaars 1763, moet ieder Gildebroeder vyf stuivers ter maand, voor Gildegeld, en zes stuivers, om de drie maanden, voor Jaarzangen, betaalen (*q*). Over het Vleeschhouwers-Gilde, zyn een Deken en vier Overluiden aangesteld, die, jaarlyks, op den zesden September, veranderd worden. Zy houden hunne Gildekamer ook boven de groote Vleeschhal. De Verkenslaagers en Spekkoopers plagten, van ouds, tot het Vleeschhouwers Gilde te behooren. Doch, in 't begin des jaars 1751, zyn de Spek- of Verkenslaagers gescheiden van de Vleeschhouwers. Het

Gilden. III. Spek- of Verkenslaagers-Gilde.

Spek- *of* Verkenslaagers-Gilde is, van dien tyd af, schoon slegts by voorraad en tot wederzeggens toe, tot een byzonder Gilde gemaakt, by eene Keure van den zeven en twintigsten January des gemelden jaars. In dit Gilde, wordt niemant aangenomen, dan die twee jaaren by eenen Verkenslaager gewoond heeft. Voor inkomgeld, wordt, door een' gebooren of behuwd Poorter, vyf en twintig, en door eenen, die zyn Poorterschap gekogt heeft, vyftig guldens betaald. Ieder Gildebroeder moet vier guldens in 't jaar, voor Jaarzangen, opbrengen. Niemant mag, in meer dan één huis, Spek- of Verkenslaagers-neering doen (*r*). De knegts moeten zig ook in 't Gilde laaten intekenen, zelfs zo dikwils, als zy, binnens tyds, en buiten noodzaakelykheid, van meester veranderen (*s*). De Weduwe van eenen Gildebroeder mag de neering, met eenen Zoon of Knegt, aanhouden, tot haar hertrouwen toe. Zo men een' Gildebroeder of Gildezuster niet van 't Gilde begraaven wil hebben, moet zulks, met twaalf guldens, worden afgekogt. Die uit de Gildebos ondersteund willen worden, moeten meer dan vyftig jaaren oud, en ten minste tien jaaren in 't Gilde geweest zyn. De Overluiden zyn drie in getal, waarvan 'er, jaarlyks, in 't begin van Maart, twee afgaan, in welker plaats, twee anderen, uit een dubbel getal, door de Overluiden benoemd, by Burgemeesteren gekooren worden. Zy houden hun Comptoir boven de Westerhal, daar zy, 's Woensdags, van drie tot vyf uuren, byeenkomen: zy genieten, jaarlyks, voor hunne moeite en verteering, twee honderd guldens uit de Gildekasse. De Gildeknegt, die, uit een drietal van Gildebroederen, by de Overluiden benoemd, door Burgemeesteren, aangesteld wordt, trekt vyftig guldens 's jaars, en is vry van Jaarzangen (*t*). Voorheen, plagten de vette Verkens, hier ter Stede, op het mes, en ten laste van den verkooper, verkogt te worden; doch, sedert het jaar 1720, moeten alle Verkens, vette zo wel als magere, geschouwd worden, by eenen beëedigden *Verkenschouwer*, door Burgemeesteren aangesteld. Hy geniet van ieder vet Verken twee stuivers, en van ieder mager, een (*u*).

Onder het S. Pieters-, en naderhand onder het Vleeschhouwers-Gilde, plagten ook de Hoen-

(*l*) Handv. *bl.* 910.
(*m*) Handv. *bl.* 1468.
(*n*) Keurb. U. *f.* 43 *verso*.
(*o*) Handv. *bl.* 1466.
(*p*) Keurb. U. *f.* 12 *verso*.
(*q*) Keurb. U. *f.* 27.
(*r*) Keurb. T. *f.* 214 *verso*.
(*s*) Keurb. U. *f.* 15 *verso*.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 112.
(*u*) Handv. *bl.* 904.

GILDEN. Hoender- en Vogelkoopers te behooren, tot dat, in 't jaar 1660, een afzonderlyk

IV. HOENDER- *en* VOGELKOOPERS-GILDE.

HOENDER- *en* VOGELKOOPERS-GILDE

werdt opgeregt (*v*). Het omloopen met Konynen, en met geplukte Hoenders of Vogels is, ten behoeve van dit Gilde, meermaalen verbooden. Doch des Maandags mogen vreemden, met leevende Hoenders en Vogels, op de Reguliers- of Botermarkt, voorſtaan. Ook zyn de Pleinen omtrent de Hallen, in 't jaar 1662, tot markten voor gevogelte, geſchikt. Wanneer, hier ter Stede, gevogelte, haazen, konynen en diergelyk vee ter markt gebragt wordt, om aan de Hoenderkoopers verkogt te worden, zyn dezelven verpligt, de partyen in Loten te leggen, en om dezelven, vreedzaamlyk, te werpen (*w*). Eene Hoenderkoopers-Weduwe mag, volgens eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1736, de Neering aanhouden, zo lang zy niet hertrouwt (*x*). Zieken en behoeftigen konnen twintig ſtuivers ter weeke uit de boſſe trekken, mids zy geene neering meer doen (*y*). De Overluiden van het Hoender- en Vogelkoopers-Gilde zyn vier in getal, twee Hoenderkoopers en twee Vogelkoopers. Jaarlyks, in Auguſtus, gaat 'er van ieder tweetal een af. Zy houden hun Comptoir, op den eerſten Donderdag van elke maand, boven de groote Vleeſchhal. By eene Keure van den negenden July des jaars 1750, is hun, voor hunne moeite en verteering, een honderd vyf en tagtig guldens in 't jaar, uit de Gildekaſſe, toegelegd. De Gildeknegt trekt zes en zeſtig guldens, en is, daarenboven, vry van 't Gildegeld, ter ſomme van drie guldens zeſtien ſtuivers, in 't jaar (*z*).

V. GROOT-KRAAMERS-GILDE.

Het *S. Maartens-Gilde*, ook *S. Nicolaas-Gilde*, en, ſedert, het

GROOT-KRAAMERS-GILDE

genaamd, is ook al zeer oud. Onder de meergemelde Keuren, op pergament geſchreeven, vindt men 'er ééne, waarin bevolen wordt, dat een *Marſeman* of Kraamer Poorter en Gildebroeder van *Sinte Martyns-Gilde* zyn moeſt, en dat *die Ouermans* van dit Gilde *die Vynders* zouden *weſen* (*a*), dat is, of Keurmeeſters over de deugdzaamheid der Kraamerye, of bekeurders van zulken, die de Keuren overtraden. Men heeft nog eene Ordonnantie voor dit Gilde, welk ook het *Comans-* of Koopmans-*Gilde* genoemd werdt, GILDEN. van den vier en twintigſten July des jaars 1476, uit welke blykt, dat het zelve, van ouds, eenen dienſt plagt te bekoſtigen, op een Altaar, in de S. Nicolaas- of Oude Kerke (*b*). Ook heb ik het gezien, in oude Rekeningen van dit Gilde. En uit het oudſte Gildeboekje, welk, tegenwoordig, voorhanden is, en met het jaar 1527 aanvangt, is my gebleeken, dat men, des Zondags na Sint Maarten, de Gildemaaltyd plagt te houden, die twee dagen duurde. Des Zondags, at men, 's middags, koevoet en pens met erweten, voor het eerſte, en hutspot, voor het tweede geregt: daarna, gebraaden vleeſch, en boter en kaas. 's Avonds, werdt het geſchotelde van 's middags, en voorts ryſtenbry, geſprengd vleeſch, en boter en kaas opgediſcht. 's Maandags, 's middags, ſchafte men, eerſt, al 't overgeſchootene van 's Zondags; daarna, bry of erweten; voorts, pasteijen; dan geſprengd vleeſch, en eindelyk, boter en kaas: en 's avonds, kwamen 'er, by 't overgeſchootene van 's middags, hoenders en konynen, en vogels of ganzen, op tafel. De Schout der Stad kreeg van elke jaarlykſche Maaltyd een harſt of eene paſtei. Aan den Prieſter, die 't Gilde-Altaar bediende, werdt ook eene paſtey van tien ſtuivers t'huis gezonden. Al 't welke wy wel zo byzonderlyk hebben willen aantekenen, op dat men de zeden der voorouderen, in dit opzigt, met de tegenwoordigen, zou konnen vergelyken. En dit heeft geduurd, tot na de verandering der Regeeringe hier ter Stede (*c*). Onder het Groot-Kraamers-Gilde, behooren, tegenwoordig, alle winkeliers van wollen- en zyden-Lakenen, Lynwaaten, Chitſen, Katoenen, Naai- en Stikzyde, zyden Linten, gebreide Kouſen, en in 't algemeen allen, die de elle en koperen gewigt, in hunne neering, gebruiken. De Ordonnantie voor dit Gilde, die nog meeſt gevolgd wordt, is van den vyftienden November des jaars 1554 (*d*). Doch, op verzoek van het zelve, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt, waarby het omloopen en voorſtaan met Saaijen, Bombazynen, Diemetten, Sergien, Dekens, Katoenen- en Linnen-Lynwaaten, Neteldoeken, Zyden Stoffen en andere winkelwaaren verbooden wordt (*e*). Van het Groot-Kraamers-Gilde zyn zes Overluiden, van welken, jaarlyks, in 't begin van July, de helft afgaat. Zy plagten hunne Gilde-Kamer te houden boven de Weſterhal; doch, in 't jaar 1688, is dezelwe-

(*v*) Handv. *bl.* 1268.
(*w*) Handv. *bl.* 1269, 1270, 1692. Vervolg *bl.* 86.
(*x*) Handv. *bl.* 1270.
(*y*) Keurb. T. *f.* 251 *verſo.*
(*z*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 87.
(*a*) Keurb. A. *f.* 11 *verſo.*

(*b*) Keurb. A. *f.* 84 *verſo.*
(*c*) *Zie* Handv. *bl.* 1335.
(*d*) Handv. *bl.* 1335.
(*e*) Handv. *bl.* 831, 832.

Gilden. ve, met toeſtemming van Burgemeeſteren, verplaatſt op 't Stadhuis, in een vertrek boven de Kamer der Commiſſariſſen van Huwelyks-Zaaken, alwaar, op den eerſten Maandag in elke maand, des nademiddags, Comptoirdag gehouden wordt. De Gildeknegt woont, van wege het Gilde, de Verkoopingen by, van geweeven' ſtoffen: 't welk, by eene Keure van den agt en twintigſten April des jaars 1764, ook tot de Avondverkoopingen uitgebreid is (*f*).

VI. Klein-Kraamers-Gilde.

Het Gilde, waarvan wy ſpreeken, wordt, ſedert veele jaaren, het Groot-Kraamers-Gilde genoemd, om het te onderſcheiden van het

KLEIN-KRAAMERS-GILDE,

welk, in het jaar 1621, by voorraad en tot wederzeggens toe, opgeregt werdt, en waartoe de uitſlyters van kaas in 't klein, de verkoopers van erweten, boonen, gort, meel, enz. by de kleine maat, de Kaarſenmaakers, en de Vettewaariers of Commenyhouders behooren. Die deeze waaren verkoopen willen, behoeven geene Poorters te zyn; doch moeten 't Inkomgeld aan 't Gilde voldoen, ter ſomme van vier guldens eens, en jaarlyks, voor Jaarzangen of ziekengeld, een gulden; uit welk ziekengeld, een kranke Gildebroeder of Gildezuſter een gulden 's weeks kan trekken. Doch de Kaarſenmaakers, die onder 't Klein-Kraamers-Gilde behooren, moeten vyf en twintig guldens voor Inkomgeld betaalen, en toonen, dat zy, drie jaaren agtereen, als Knegt gediend hebben, en Burgers deezer Stad zyn: alles, volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1752 (*g*). Over de Kaarſen zyn, al van ouds, twee *Keurmeeſters* geſteld geweeſt, die toezien, dat dezelven van goed ſmeer gemaakt zyn, of anderszins de Kaarſenmaakers in boete beſlaan (*h*). De Kaarſenmaakers plagten, op Drie-Koningenavond, aan hunne kalanten, Koningskaarsjes te vereeren of te verkoopen, die, op kleine blaakertjes, of in potaarde, op den grond, gezet werden, en over welken, door de jonge luiden, heen en weder, geſprongen werdt; 't welk, ſomtyds, oorzaak tot ongelukken of ongeregeldheden gaf. Doch ſedert dat het maaken van Koningskaarsjes, by eene Keure van den negentienden December des jaars 1714, verbooden is geworden (*i*), is dit gebruik, allengskens, verdweenen. Op den prys van 't Zout, welk, door de kleine Kraamers, verkogt wordt, plagt, even als op dien van 't brood, eene zetting te zyn, en 't werdt, door de Kraamers, gehaald van zekere Grosſiers, die, door Burgemeeſteren, waren aangeſteld (*k*). Doch 't een en 't ander is, inzonderheid, ſedert de groote verandering in het heffen der gemeene middelen op de verteering, in 't jaar 1748, in ongebruik geraakt. In 't begin van 't jaar 1749, is 'er, voor 't eerſt, eene zetting gekomen op het Boekweiten-meel en de Boekweitengort, die nog ſtand houdt, en naar welke de ſlyters zig ſtiptelyk gedraagen moeten. Tot het doen deezer zettinge, zyn vier Perſoonen, twee uit de Koopluiden, die 't Collegie tot het zetten en weegen van 't brood helpen uitmaaken, en twee uit de Grutters of Graankoopers, Overluiden van 't Klein-Kraamers Gilde, door Burgemeeſteren, aangeſteld, die, eens ter weeke, des Vrydags, nademiddags, ten dien einde, in de Kamer van Commiſſariſſen van kleine Zaaken, op 't Stadhuis, byeen komen. De Briefjes, op welken de zetting gedrukt is, worden, door de Dienaars van de Vierſchaar, aan alle Grutters en Meelſlyters rond gebragt (*l*), die verpligt zyn, dezelven aan te neemen, en voor ieder derzelven, een' ſtuiver te betaalen (*m*). Het Klein-Kraamers-Gilde heeft zes Overluiden, van welken, jaarlyks, op den vyf en twintigſten January, de helft afgaat. By eene Keure van den zeſtienden December des jaars 1749, is aan deeze Overluiden, vier honderd guldens 's jaars, voor hunne moeite, verteeringe, ſchoonhouden van 't Gildehuis, en andere onkoſten toegeſtaan. De Gildeknegt trekt, jaarlyks, drie honderd guldens, en tien guldens tien ſtuivers, voor een Nieuwjaar (*n*). De Gildekamer plagt, eertyds, boven de kleine Vleeſchhal, in de Nes, te zyn. Doch na dat het vertrek, welk daartoe diende, tot eene Leesplaats in de Vroedkunde gebruikt geworden is, heeft het Klein-Kraamers-Gilde, met verlof van Burgemeeſteren, in 't jaar 1721, een huis in 't Klooſter gekogt, welk, in 't volgende jaar, tot een Gildehuis bekwaam gemaakt werdt (*o*). Hier wordt, alle weeken, des Donderdags, Comptoirdag gehouden.

Onder de oudſte Gilden deezer Stede, tellen wy ook het

VII. Lakenbereiders- en Droogſcheerders-Gilde.

LAKENBEREIDERS- *en* DROOGSCHEERDERS-GILDE,

waarmede, van ouds, de Weevers, Vullers en Verwers der wollen Lakenen vereenigd plagten te zyn. De Lakenneering moet hier, al

(*f*) Keurb. U. *f.* 42.
(*g*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 96.
(*h*) Handv. *bl.* 923 *enz.*
(*i*) Handv. *bl.* 925.
(*k*) Handv. *bl.* 1171.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 95, 96.
(*m*) Keurb. T. *f.* 244 *verſo.*
(*n*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 96.
(*o*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 173. *N.* X. *f.* 3 *verſo.*

GILDEN. al voor 't einde der veertiende eeuwe, zeer gebloeid hebben, alzo Hertog Willem van Beijeren, in 't jaar 1411, Schepenen en Raaden magtigde, om, jaarlyks, op Goeden Vrydag, vier of vyf *Waerdeyns van der Draeperye van de Laeckenen*, die in de Stad gemaakt zouden worden, te kiezen (*p*). En onder de Keuren, op pergament geſchreeven, die, zekerlyk, omtrent dien tyd, gemaakt zyn, vindt men reeds zeer uitvoerigen op de Lakenneeringe (*q*). Zelfs verklaarde het Geregt, in eene Keure van den zesden January des jaars 1618, den Lakenhandel, voor eene der voornaamſte neeringen, waardoor God almagtig deeze Stad gezegend hadt (*r*). Ook is dezelve, na het midden der voorgaande eeuwe, ſterk toegenomen (*s*); doch, in deeze eeuwe, wederom vry veel verminderd, ter oorzaake van den ſterken aanwas der Lakenweeverye, zo wel ten platten Lande in deeze Provincie, als in de Meijerye van 's Hertogenboſch, en ook buiten 's Lands, daar, de arbeidsloonen beter koop zyn; zo dat 'er, tegenwoordig, geene Lakenweeveryen in de Stad meer zyn: zynde een oud Collegie van *Gouverneurs der Lakenen in 't vet*, ter gelegenheid van het overlyden van den laatſten Lakenweever, in 't jaar 1748, by myne Heeren van den Geregte, te niet gedaan. De Lakenraamen ſtonden, van ouds, langs der Stede Buitenſingels, en wel tuſſchen het Klooſter der Paulus-Broederen, nu het Ooſtindiſch huis, en het Bethanien-Klooſter; van waar zy, eerlang, meer zuidwaards, naar den Amſtel, verplaatſt werden. Doch deeze Raamen werden, in 't jaar 1541, verkogt (*t*): en de gedagtenis derzelven is, in den naam van de *Raamgraft*, alleen nog overgebleeven. Aan de weſtzyde der Stad, *after Sint Lucien-Klooſter*, nu het Meisjes-Weeshuis, ſtonden ook Raamen (*u*), omtrent de plaats, waar tegenwoordig de *Raamſteeg* loopt. Doch in 't jaar 1614, werdt beſlooten, de Raamen, by voorraad, te verplaatſen omtrent de Karthuizers; en weinige maanden laater, in 't zelfde jaar, twee weeren Lands, der Stad toekomende, en gelegen buiten de *nieuwe fortificatie*, over de *deurvaart*, genaamd de *Bloemengraft*, tot Raamen te ſchikken (*v*): gelyk, ſedert, geſchied is. Ook ſtaan de meeſte Lakenraamen nog ter deezer plaatſe, buiten de *Raamen Leidſche Poorten*. Doch het getal derzelven is, van tyd tot tyd, afgenomen. De GILDEN handel in Lakenen, zo wel tot gebruik van de ingezetenen deezer Stad, als tot verzending naar elders, beide binnens- en buitens-Lands, is hier egter nog van zo veel belang, en de Lakenbereideryen en Lakenverweryen, die ieder een byzonder Gilde uitmaaken, bloeijen nog in zo verre, dat wy noodig geagt hebben, hier een beknopt berigt te geeven van 't bewind over den Lakenhandel deezer Stad, en de Regeering der twee gemelde Gilden.

Toen, in 't begin der voorgaande eeuwe, de Lakenneering in haaren ſterkſten bloei was, vondt het Geregt geraaden, by eene Keure van den zesden January des jaars 1618, te beraamen, dat Burgemeeſteren, jaarlyks, uit de Lakenkoopers, vyf of zes Perſoonen zouden aanſtellen, om, buiten vermindering der Collegien van Waardyns; van Overluiden van 't Lakenbereiders Gilde, en van Tarrameeſteren, die allen in ſtand zouden blyven, opzigt te hebben op de Lakenneeringe; en om, met voorkenniſſe van Burgemeeſteren, ſchikkingen te maaken, tot bevordering van derzelver welſtand. Elk, die eenige neering in wollen waaren aanvangt, moet zig by deeze HOOFDMANNEN *en* OPZIENDERS *van den Lakenhandel* laaten intekenen. De Hoofdmannen zyn bevoegd verklaard, om, ten nutte der Neeringe, een of meer Lakenkoopers af te vaardigen naar andere Steden of Plaatſen; doch zo zulks, op aanſchryvens van 's Lands Staaten, vereiſcht mogt worden, geſchiedt deeze afvaardiging door Burgemeeſteren. Zy hebben ook opzigt op 't ſtuk der Lakenbereiderye, en draagen zorg, dat de Plakaaten en Keuren, desaangaande gemaakt, worden naargekomen, naar behooren. En zo zy iet verneemen, waaraan der Lakenneeringe veel gelegen is, moeten zy 'er den Heeren Schout, Burgemeeſteren en Schepenen, by tyds, kennis van geeven. De beſluiten, die, by de meeſte ſtemmen der tegenwoordig zynde Hoofdmannen, genomen worden, moeten, ook door de afwezenden, ſtiptelyk, worden naargekomen (*w*). By eene Keure van den zevenden January des jaars 1655, is, wyders, vaſtgeſteld, dat de Hoofdmannen van den Lakenhandel hunnen knegt op alle verkoopingen van Lakenen, Karſaaijen, Baaijen en andere ſtoffen, de neering betreffende, mogen zenden, om toe te zien, dat 'er niets verkogt worde, buiten 't gene, door Burgemeeſteren, toegelaaten is; voor welk toezigt, de verkoopers aan den Knegt twee guldens tien ſtuivers 's daags betaalen moeten

Hoofdmannen van den Lakenhandel.

(*p*) Handv. *bl.* 111.
(*q*) Keurb. A. *f.* 30.
(*r*) Handv. *bl.* 1134.
(*s*) *Zie* Handv. *bl.* 1112.
(*t*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 259 *verſo*, 284, 287, 315.
(*u*) Groot-Memor. N. I. *f.* 304 *verſo*.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 12 *April*, 13 *Juny* 1514. *f.* 112, 116 *verſo*.
(*w*) Handv. *bl.* 1134, 1135.

Gilden. ten (x). Elk, die Lakenneering doet, moet eenige guldens in 't jaar, tot de onkoſten, die de Hoofdmannen, ten nutte der Neeringe, te doen hebben, opbrengen.

Genootſchap van vyf en twintig Lakenkoopers.

Volgens eene ſchikking van den twintigſten Maart des jaars 1638, zyn 'er, daarenboven, vyf en twintig Perſoonen, by Burgemeeſteren, gekooren uit de Lakenkoopers, waaronder de Hoofdmannen begreepen zyn; en welk getal, by afſlyvigheid, uit een dubbel getal, by de overigen benoemd, door Burgemeeſteren, vol gemaakt wordt. De ſchikkingen, door deeze vyf en twintig, op de Lakenneering gemaakt, aan 't Geregt vertoond, en door het zelve goedgekeurd zynde, moeten, door elk, agtervolgd worden. De Hoofdmannen, die altoos vyf in getal geweeſt zyn, en van welken 'er, jaarlyks, twee of drie afgaan, moeten, op den agtſten January, eene Nominatie van twaalf Perſoonen maaken, zes uit de vyf en twintig, en zes uit de gemeene Lakenkoopers: en Burgemeeſteren kiezen, uit de eerſten zes, twee of drie Perſoonen tot Hoofdmannen, in de plaats der afgaanden, en twee of drie Perſoonen uit de tweeden zes, om de opengevallen' plaatſen onder de vyf en twintigen te vervullen (y). De Hoofdmannen van den Lakenhandel komen, om de vier maanden, byeen, in een vertrek van 't Staalhof.

Waardyns of Opzienders der Lakenen.

Doch behalve deeze Hoofdmannen, worden, jaarlyks, op Goeden Vrydag, by Burgemeeſteren en Schepenen, gekooren Waardyns of Opzienders der Lakenen, 't welk, van ouds, zeer plegtiglyk plagt te geſchieden, en, nog tegenwoordig, zeer deftig toegaat. De Waardyns zyn vyf in getal, van welken, gemeenlyk, eenigen, ſomtyds ook allen, jaarlyks, op nieuws, verkooren worden, zynde het, by eene Handveſt van Hertoge Filips van Bourgondie van den een en twintigſten February des jaars 1452 [1453], gelaaten aan Schepenen en Raaden, om, zo zy 't noodig oordeelden, een' of twee oude Waardyns in dienſt te houden (z). Schepenen, op laſt van Burgemeeſteren, verzogt zynde, tegen den Goeden Vrydag, in vollen getale, in hunne Kamer te willen komen, onder anderen, om Waardyns der Lakenen te verkiezen, maaken Burgemeeſteren, vooraf, met de Preſidenten van Schepenen, eenige ſchikking op de aanſtaande verkiezinge, en begeeven zig, vervolgens, na dat zy Schepenen hebben laaten vraagen, of dezelven tot het doen der verkiezinge gereed zyn, naar Schepens-Kamer. Hiet zitten de Heeren in hunnen rang: Burgemeeſteren boven aan, en Schepenen vervolgens. Volgens het oudſte Privilegie op het kiezen der Waardyns van den jaare 1411, moeſt *de outſte gheſworen Clerck*, of Secretaris, vooraf, Schepenen en Raaden *eenen eed ſtaven op een Crucifix*, dat zy goede Waardyns kiezen zouden (a). Doch deeze eed is, na de verandering der Regeeringe, in ongebruik geraakt. In deszelfs plaatſe, plagt de Secretaris een gebed te leezen, waarin den Almagtigen geſmeekt werdt, dat hy de handeling zulks wilde beſtieren, dat 'er niet dan *Godvreezende*, *vroome*, *verſtandige mannen*, *der gierigheid vyand zynde*, mogten verkooren worden. Doch deeze plegtigheid is ook, ſedert het jaar 1745, nagelaaten (b). Men treedt dan, terſtond, tot de verkiezing. De Preſident-Burgemeeſter ſtelt den eerſten perſoon op tot Waardyn. De drie volgende Burgemeeſteren, naar derzelver rang, de drie volgenden. De vyfde wordt, door den Preſident-Schepen, opgeſteld. De Secretaris houdt aantekening van de verkooren Perſoonen, die, terſtond, door eenen Bode, binnen geleid worden, en, zo zy voor 't eerſt verkooren zyn, den eed aan myne Heeren van den Geregte afleggen, of anderszins, op hunnen ouden eed, in den dienſt worden gehouden. De Waardyns plagten, vanouds, toen de Lakenweevery hier ſterk bloeide, de wolle in 't vet, of eer zy geſponnen of geweeven werdt, te keuren: ook hadden zy 't opzigt over 't ſpinnen der wolle, en 't weeven, vullen en verwen der Lakenen. Doch tot dit alles, het opzigt over 't verwen alleenlyk uitgenomen, werden, in 't jaar 1652, benevens de Waardyns, *vyf Gouverneurs van de Draperye* of *Lakenweeverye* aangeſteld, die ook op Goeden Vrydag verkooren werden (c). En dit Collegie is, omtrent eene eeuw, in ſtand gebleeven. Doch met het verloopen der Lakenweeverye uit de Stad, eindelyk, gelyk wy, boven (d), hebben aangetekend, in 't jaar 1748, vernietigd. De Waardyns hebben, om dezelfde reden, thans, voornaamlyk, opzigt over de Lakenbereiderye en Lakenneeringe, inzonderheid, na dat het Geregt, op den vyf en twintigſten May des jaars 1685, gekeurd heeft, dat zy alleenlyk uit Lakenkoopers, niet uit Verwers, gekooren zouden worden (e). Ook zullen wy, terſtond, zien, dat 'er byzondere Hoofdmannen der Lakenverwerye zyn aangeſteld.

Overluiden van 't

Wat nu het Lakenbereiders- of Droogſcheer-

(x) Handv. bl. 1136.
(y) Handv. bl. 1136.
(z) Handv. bl. 112.

(a) Handv. bl. 111.
(b) Beſoign. van Burgem. en Schepenen van 16 April 1745.
(c) Zie Handv. bl. 1112.
(d) Bladz. 438.
(e) Handv. bl. 1687.

GILDEN. Laken-bereiders Gilde.

ſcheerders-Gilde betreft; over het zelve zyn, al van ouds, vyf Overluiden geweeſt, van welken, het eene jaar, twee, en het andere jaar drie afgaan, in de eerſte week van September, wanneer de opengevallen Plaatſen, even als in andere Gilden, door Burgemeesteren, vervuld worden. Zy houden hunne Byeenkomſten in het Staalhof, daar zy, nogtans, op geenen bepaalden tyd, vergaderen. Het Loon der Droogſcheerders-gaſten, en de wyze, op welke het gerekend wordt, is, by verſcheiden' Keuren, geregeld. Ook is hun, al in de voorgaande eeuwe, meermaalen, verbooden geweeſt, op de Oude Brugge en elders, ſamenrottingen te maaken, en zig, in dezelven, te verbinden, om niet te werken, dan op zekere ongerymde voorwaarden (*f*): en by eene uitvoerige Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1765, heeft het Geregt orde geſteld tegen het vuilverklaaren van Droogſcheerders winkels (*g*). Doch tegen de muitzugt en oproerigheid der Droogſcheerders-gaſten, wordt ook, nog op eene andere wyze, gewaakt. Volgens een uitgedrukt bevel van 's Lands Staaten van den zeventienden July des jaars 1638, mag een Meeſter-Lakenbereider geen' knegt in zynen dienſt neemen, dan die voorzien is van een ſchriftelyk beſcheid, onder Stads wapen, waarby blykt, dat hy, van zynen voorgaanden meeſter, in der minne, geſcheiden is (*h*). Ook waakt men, voor het onderhouden deezer wet, op eene oude *Vergadering van Afgevaardigden uit de Lakenbereiders* van alle de Steden van Holland, daar dit handwerk geoefend wordt, die thans tien in getal zyn, te weeten, Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amſterdam, Gouda, Rotterdam, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen. Op deeze Vergadering, die, beurtelings, in ieder der gemelde Steden, om de twee jaaren, plagt gehouden te worden; doch die, ſedert het jaar 1737, om de vier jaaren, gehouden wordt, verſchynen twee of drie Overluiden van het Lakenbereiders-Gilde uit elke Stad, die wel door hunne Medebroeders benoemd zyn; doch ſchriftelyke Commiſſie medekrygen van Burgemeesteren der byzondere Steden, immers van die van Amſterdam (*i*). Men raadpleegt en beſluit, in deeze Byeenkomſten, op alles, wat den welſtand der Lakenbereiderye bevorderen kan, en ieder Gilde tragt, vervolgens, in zyne Stad, by de Wethouderſchap, te verwerven, dat de genomen' beſluiten te werk geſteld mogen worden. Byzonderlyk, geeft men agt op het beteugelen der muitzieke gaſten, door dezelven, alomme, werk te weigeren. De meeſte Gilden zyn, by de Keuren, geregtigd, om, wegens verbeurde boeten, te mogen panden, zonder dat zy, vooraf, vonnis behoeven te haalen: hoewel zy 't, om koſten te myden, na het opregten der Keurrolle, in den jaare 1565, zeldzaam gedaan hebben. Doch het Lakenbereiders-Gilde mag de boeten, zonder pandinge, by *parate Executie*, invorderen (*k*). By eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1749, is, ten behoeve van het Lakenbereiders-Gilde hier ter Stede, bevolen, dat de Saaydroogers, Frizeerders of Trypſcheerders geen Droogſcheerders werk zouden mogen doen, zonder in 't Droogſcheerders-Gilde te zyn (*l*).

Vergadering van Afgevaardigden uit de Lakenbereiders van tien Steden.

GILDEN.

Het vullen der Lakenen plagt, van ouds, veel, hier ter Stede, te geſchieden, woonende de Vullers, zo 't ſchynt, aan den Heiligen Weg, tuſſchen den Singel en Kalverſtraat, alwaar eene graft liep, die gemeenſchap met het Spuij hadt, en de *Vullers-graft* genaamd was (*m*). Zy is, eerſt in de voorgaande eeuwe, gedempt (*n*). Doch de Vullers huizen, die hier ook ſtonden, waren, reeds in 't jaar 1584, tot wooningen voor arme vrouwen verkogt, mids alleenlyk twee wooningen, die digtſt aan de veſt ſtonden, tot de neering der Draperye, bleeven dienen (*o*). Met het verloopen der Lakenweeverye, zyn ook de Vullers naar elders verhuiſt; zo dat 'er thans, zo ver my bekend is, geenen in of onder de Stad gevonden worden. Doch pas buiten de Vryheid, ſtaan nog eenige weinige Vulmolens, onder anderen, aan de Koſtverlooren-vaart, of nieuwe Wetering. Het Lakenverwen is hier egter nog in eenigen bloei, en begreepen onder een afzonderlyk Gilde, het

LAKENVERWERS-GILDE

VIII. LAKENVERWERS-GILDE.

genaamd. De Lakenverwery is, hier ter Stede, zo oud als het Lakenbereiden; doch, tot in 't jaar 1665, onder geen byzonder Gilde begreepen geweeſt. Maar toen werdt, by 't Geregt, beſlooten, tot voorſtand der Lakenverwerye, die, zeer aan 't vervallen geweeſt zynde, wederom een weinig begon te bloeijen, een Gilde van Lakenverwers op te regten; gelyk geſchiedde (*p*). Te vooren, hadden de Waardyns der Lakenen het voornaam opzigt over de Lakenverwe-

rye

(*f*) Handv. *bl.* 1345-1352.
(*g*) Keurb. U. *f.* 50.
(*h*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 1176.
(*i*) Groot-Memor. N. IX. *f.* 172 *verſo.* N. X. *f.* 202 *verſo.*
(*k*) Handv. *bl.* 1348.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 97.
(*m*) PONTANUS *Libr.* II. *Cap.* XVII. *p.* 124.
(*n*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 74.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 29 *Sept.* 1584.
(*p*) Handv. *bl.* 1120.

Gilden. rye gehad: en vind ik, dat deezen, reeds in 't jaar 1512, met eenen Verwer van Parys, overeengekomen zyn, om hier zyn handwerk te oefenen (*q*). En in 't begin des jaars 1527, werdt, door de Stad, honderd guldens geleend aan eenen Verwer van Mechelen, om daarmede hier zyn ambagt te beginnen (*r*). De blaauw- en zwart-Verweryen zyn de oudſten hier ter Stede geweeſt, waarby, naderhand, de Verweryen van andere kleuren, byzonderlyk, van Karmozyn-rood, gekomen zyn, zynde, in 't jaar 1623, de Kleurverweryen, op de Blomgraft, toegelaaten (*s*), daar zy nog, meer dan elders, gevonden worden. Sedert het jaar 1665, ſtaat het opzigt over de Lakenverwerye hier ter Stede aan zes Hoofdmannen, die, jaarlyks, op Goeden Vrydag, na de Waardyns der Lakenen, en op gelyke wyze, door Burgemeeſteren en Schepenen, gekooren worden, te weeten, twee uit de Lakenhandelaars, van welken de een binnens lands, en de ander buitens lands handelt; een uit de Lakenwinkeliers, twee uit de Blaauwverwers, en een uit de Karmozynverwers. Van deeze zes Hoofdmannen, gaan 'er, jaarlyks, vier af, een Handelaar, de Winkelier, een Blaauwverwer, en de Karmozynverwer. Doch de aanblyvenden en afgaanden leveren, vooraf, een dubbel getal van gemelde vier ſoorten over aan Burgemeeſteren en Schepenen, die, uit het zelve, de verkiezing doen. Niemant blyft langer dan twee jaaren agtereen in dienſt. Behalve deeze Hoofdmannen, zyn 'er nog vyf Overluiden van het Lakenverwers-Gilde, die, jaarlyks, in de Paaſchweek, door Burgemeeſteren alleen, gekooren worden, en beſtaan uit de drie Verwers onder de Hoofdmannen, en nog twee Verwers, die, uit een dubbel getal, door deeze Hoofdmannen en de oude Overluiden benoemd, gekooren worden. By eene uitvoerige Keure van den dertigſten January des jaars 1670 (*t*), is bepaald, dat alle Lakens eerſt behoorlyk geblaauwd moeten worden, voor dat dezelven zwart worden geverwd: ook, welke ſtoffen niet tot zwart verwen mogen worden gebruikt. Men heeft, tegenwoordig [1763], nog zes Blaauwverwers, onder welken 'er twee zyn, die ook zwart verwen. De Lakens, geblaauwd, geſpoeld, en door de Verwers gelood zynde, moeten naar 't Staalhof gebragt, en aldaar, door de Waardyns of Staalmeeſters, aan uitgeſneeden ſtaallappen, beproefd, of ook geſteken, en, goed bevonden zynde, geſtaald worden: 't welk geſchieden moet, eer dat de Lakens zwart mogen worden geverwd; en nog eens, na dat zy zwart geverwd zyn. Doch de Lakens, die, buiten de Stad geverwd zynde, hier ingevoerd worden, behoeven niet op 't Staalhof te worden gebragt (*u*). 't Zelfde heeft omtrent de baaijen en karſaaijen plaats. Men heeft agt onderſcheiden' ſtaalen of looden, tot de blaauwen, en even zo veel tot de zwarte Lakens. De looden worden, in 't Staalhof, door den knegt, gegooten, met Stads wapen, en mogen, noch elders, noch door iemant anders, gegooten worden. Tot het ſpoelen der zwarte Lakenen, plagten beëedigde Spoelders, door de Staalmeeſters aangenomen, en door Burgemeeſteren geſteld te worden. Doch zulks geſchiedt niet meer. De Lakens worden, door de Verwers-knegts, geſpoeld. De Staalmeeſters zyn gehouden, de andere Lakens, na 't ſpoelen, te toetſen, of dezelven wel geſpoeld zyn (*v*). De gekleurden komen niet aan 't Staalhof. 't Loon van 't verwen wordt, naar het ryzen en daalen der Verwſtoffen, geregeld, door de zes Hoofdmannen, en een' voornaam' onzydig' Verwkooper, die zy, ten dien einde, jaarlyks, tot zig kiezen. Tot het ontvangen der Verwloonen, ſtellen de Overluiden van 't Gilde, met goedkeuring van 't Geregt, eenen Ontvanger aan, die, zo wel als de Hoofdmannen, Overluiden en Verwers, eed doet, dat hy zig, naar de Keuren, hem betreffende, gedraagen zal; en eer hy in dienſt treedt, voor twaalf duizend guldens, borg ſtelt. Ook moet hy, om de veertien dagen, aan de Verwers voldoen, 't gene hy, voor hun, ontvangen heeft. De penningen der Verweren mogen onder den Ontvanger niet *gearreſteerd* of *beſlaagen* worden. De Karmozyn- en Schaarlaken-Verwers alleen mogen hunne Verwloonen zelven ontvangen (*w*). Alle Gildebroeders van 't Lakenverwers-Gilde moeten, tot onderhoud van het zelve, volgens eene Keure van den vyfden December des jaars 1675, zo zy geen ketel hebben, twee guldens; of anders, van elke ketel, die zes of meer voeten over 't kruis wyd is, twee guldens; zo dezelve vier voet wyd is, een gulden; en zo dezelve minder dan vier voet wyd is, tien ſtuivers, in 't vierdendeel jaars, betaalen (*x*). De Hoofdmannen der Lakenverwerye vergaderen, alle Saturdagen, en de Overluiden van 't Gilde, alle Donderdagen, des nademiddags, in 't Staalhof.

Hoofdmannen der Lakenverwersheeringe.

Overluiden van 't Lakenverwers-Gilde.

Tot het ſchatten van de gebreken der Tarraopmeeſters.

(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 263.
(*r*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 286.
(*s*) Keurb K. *f.* 24 *verſo.*
(*t*) *Zie* Handv. *bl.* 1127 *enz.*
(*u*) Handv. *bl.* 1132.
(*v*) Handv. *bl.* 1133.
(*w*) Handv. *bl.* 1126.
(*x*) Handv. *bl.* 1352.

GILDEN. opgemaakte en verkogte Lakenen, zyn, al ſedert het jaar 1590, vier TARRAMEESTERS aangeſteld geweeſt, die ook, jaarlyks, op Goeden Vrydag, terſtond na de Waardyns der Lakenen, door Burgemeeſteren en Schepenen, verkooren worden. Zy plagten, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Donderdags, in het Staalhof te vergaderen, daar zy de Lakens, die voor hun gebragt werden, onderzogten, en, zo 'er eenig gebrek aan was, regelden, hoe veel 'er de kooper voor korten mogt (*y*). Doch dit alles geſchiedt, tegenwoordig, zeer zeldzaam, en naauwlyks twee- of driemaal in 't jaar. Nu en dan, worden 'er eenige grove Engelſche Lakens in het Tarhof gebragt, die aldaar nat gemaakt, en gemeeten worden, door eenen gezwooren *Lakenmeeter*, die, door Burgemeeſteren, tot het meeten van Lakenen, Karſaaijen, Baaijen, Duffels, Plets en andere wollen waaren, aangeſteld is (*z*).

Lakenmeeter.

De Weevery van Saaijen, Wollen-Damaſten, Boratten, Bombazynen en andere wollen ſtoffen, die, nog in de voorgaande eeuwe, hier ter Stede, zeer plagt te bloeijen, is ook genoegzaam, of geheellyk verdweenen. Doch de Zwartverwerye van Saaijen houdt nog ſtand, zynde 'er, in 't jaar 1763, terwyl wy dit ſchryven, nog vyf Blaauwverwers en drie Zwartverwers van Saaijen, die geen Gilde uitmaaken, ſchoon zy onder 't opzigt van de Hoofdluiden en Staalmeeſteren der Saaijhalle ſtaan (*a*). In 't jaar 1591, werdt gekeurd, dat 'er geene Verweryen van Lakenen of andere ſtoffen, van nieuws, zouden mogen worden opgeregt, dan van de Kloveniers-Doele af, Noordooſtwaards op, tot aan den S. Antonis-dyk toe. En volgens eene Keure van den tienden October des jaars 1613, mogten zy ook op de Blomgraft, en op de Lynbaansgraft, tuſſchen de Blomgraft en Egelantiersgraft, worden opgeregt (*b*). In 't jaar 1663, is, by myne Heeren van den Geregte, geoordeeld, dat 'er geene Verweryen op den Groenenburgwal zyn mogten (*c*).

Wy voegen, by het Lakenverwers-, het

IX. ZYDEVERWERS-GILDE,

ZYDEVERWERS-GILDE. welk van vroeger inſtellinge is dan het voorgaande, als zynde, reeds in 't jaar 1626, opgeregt. De Zyde-Verwers moeten, eer zy in 't Gilde worden aangenomen, aan handen van Burgemeeſteren, by eede, belooven, dat zy de Zyde niet, tegen de Keuren, verzwaaren zullen. En de Zydehandelaars en Winkeliers moeten diergelyken eed doen (*d*). Het pond Dons en harde Zyde mag, volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1746, op vier en twintig onſen, worden geverwd (*e*). Van alle Zyde, die buiten of binnen de Stad wordt gezonden om te verwen, moet zeker bosgeld aan de Zydehalle betaald worden. En 't gene van dit inkomen, na aftrek van de onkoſten der Halle, zuiver overſchiet, plagt, voor een vierde, aan 't Groot-Kraamers-Gilde, en voor drie vierde, aan 't Zydeverwers-Gilde te worden goedgedaan; voor de Overluiden van welke twee Gilden, de Proef- en Keurmeeſter ook rekening moeſten doen: maar, in 't jaar 1656, werdt gekeurd, dat zulks geheellyk aan 't Verwers-Gilde moeſt worden uitgekeerd, alzo de Verwers, na dien tyd, alleen tot het onderhoud der Halle betaalden: 't welk, te vooren, voor een vierde gedeelte, door de Winkeliers, plagt te geſchieden. Doch, ſedert eenige jaaren, is hierin wederom verandering gekomen, wordende nu het zuiver overſchot van het inkomen der Zyde-Halle, door beide de Gilden, genooten. Het Verwloon wordt, door de Hoofdmannen van de Halle, niet alleen naar de pryzen der Verwſtoffen, maar ook naar die der Gommen en andere inmengſels (*f*), geregeld, en door eenen aangeſtelden Ontvanger, die eenen Caſſier onder zig heeft, ontvangen, omtrent op gelyken voet, als zulks in 't Lakenverwers-Gilde geſchiedt. Het Verwloon moet, binnen de drie maanden, betaald worden; doch aan niemant, dan aan den Ontvanger, of zynen Caſſier (*g*). De Verwer mag, volgens eene Keure van den vier en twintigſten Maart des jaars 1758, vier ten honderd laaten korten (*h*). Over het Zydeverwers-Gilde, zyn vier Overluiden geſteld, van welken, jaarlyks, op den negen en twintigſten December, twee afgaan, welker plaatſen, uit een benoemd dubbel getal, door Burgemeeſteren, vervuld worden. Zy houden, tegenwoordig, hunne Gildekamer, in de Kamer der Hoofdmannen van de Zydehal, en komen, op den tweeden Dingsdag in elke maand, byeen.

GILDEN.

Onder de oudſte Gilden deezer Stad, moet ook geteld worden het

WEEVERS-GILDE,

wel-

(*y*) Handv. *bl.* 1133.
(*z*) Handv. *bl.* 936*, 1136.
(*a*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 42.
(*b*) Handv. *bl.* 1004, 1005.
(*c*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 52.
(*d*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 43.
(*e*) Handv. *bl.* 1687.
(*f*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 68.
(*g*) Handv. *bl.* 1189.
(*h*) Keurb. T. *f.* 239 *verſo.*

Gilden. X. Weevers-Gilde.

weleer *S. Rochus-Gilde* genaamd (*i*). Het wordt, als reeds in wezen zynde, gemeld, in eene Keure van den vyf en twintigſten Auguſtus des jaars 1475 (*k*); doch is, ongetwyfeld, veel ouder. De Altaar van dit Gilde, of eigenlyk van de Weevers-Knegts, aan S. Rochus toegewyd, ſtondt in de Kapelle der Heilige Stede (*l*). De Wollen- en Linnen-Weevers waren 'er, eertyds, beide onder begreepen; doch, ſedert het verval der Wollen-weeveryen hier ter Stede, zyn 'er genoegzaam geene, of geene Wollenweevers meer onder, en het Gilde wordt zelfs, doorgaands, het *Linnen-weevers-Gilde* genoemd. De Linnenweeveryen zelven zyn weinigen in getal, en verminderen, van tyd tot tyd. De Overluiden, die vier in getal plagten te zyn, zyn, tegenwoordig, maar twee of drie. Zy worden, in de Kermisweek, veranderd, op de gewoone wyze, en houden, eens ter weeke, des Dingsdags, 's avonds ten zes uuren, Comptoirdag in de Tuinſtraat, in een vertrek boven de Corps de Guarde der Ratelwagts. De uitvoerigſte Keure voor dit Gilde is van den twintigſten April des jaars 1589, en betreft, voornaamlyk, de opregting en onderhouding eener Gildeboſſe. Ook wordt, in het XXX. Lid der Keure, bevolen, *dat niemant van de Gildebroederen in onechte ofte hoerderye ſal mogen ſitten, op verbeurte van 't Gilde* (*m*). Doch op de Gildeboſſe zyn, naderhand, verſcheiden' nieuwe ſchikkingen gemaakt (*n*). Op den dertigſten January des jaars 1750, is ook, ten behoeve van dit Gilde, op nieuws, verbooden, eenig garen uit de Stad te voeren, om het, elders tot Lynwaat gemaakt zynde, hier wederom in te brengen; mogende ook niemant der ingezetenen eenig geſponnen garen naar buiten zenden, om 'er, elders, Lynwaat of Servetgoed van te laaten weeven (*o*).

Het *S. Jans-*, nu het

XI. Fruitverkoopers-Gilde.

Fruitverkoopers-Gilde,

is, naar alle waarſchynlykheid, reeds in de veertiende eeuwe, in wezen geweeſt, en wordt, in de oude Keuren, op pergament geſchreeven, vermeld (*p*). De Bontwerkers en Pelſers, die nu een Gilde op zig zelven uitmaaken, behoorden, oudtyds, tot het S. Jans-Gilde. By eene Keure van den twaalfden December des jaars 1585, is reeds eene Armenbos opgeregt, ten behoeve van het Fruit- of Appelkoopers-Gilde, die nogtans, na eenige jaaren verloops, wederom vervallen ſchynt te zyn. En by dezelfde Keure, worden de Overluiden van dit Gilde gemagtigd, om de tonnen, de halve tonnen, en de vierendeels, met welken de Appelen gemeeten worden, en zelfs alle andere kleine maaten te yken en te branden (*q*). En dit regt bezitten zy nog tegenwoordig, moetende alle maaten, die minder dan een half ſchepel bevatten, by hen, te yken gebragt worden (*r*): welke yk de *kleine Yk* wordt genaamd. Ook verhuuren zy de tonnen, waarmede, niet alleen ſommige fruiten, gelyk appelen, peeren en nooten, maar ook kryt gemeeten wordt. Zy plagten, om de twee jaaren, eene maaltyd te houden, waarop, ſomtyds, groote ongeregeldheid bedreeven werdt; doch dezelve werdt, in 't jaar 1612, afgeſchaft, en in de plaats derzelve, wederom eene Armenbos, voor zieke Leden van 't Gilde, opgeregt (*s*). Volgens eene Keure van den dertigſten January des jaars 1742, mag, uit deeze Boſſe, geene uitkeering gedaan worden, dan aan zulken, die, 't Gild, onder den ouderdom van veertig jaaren, gekogt hebbende, zo ziek of zwak zyn, dat zy geen werk doen, noch de ſtraat gebruiken konnen. Ook zyn zulken, die, drie jaaren agtereen, geen fruit verkogt, noch hunne jaarzangen betaald hebben, van 't Gilde verſteken (*t*). De Overluiden van 't Fruitverkoopers-Gilde zyn vier in getal. Zy worden, jaarlyks, op den vierden February, veranderd. Voor deezen, hieldenze hunne Gildekamer op het *ronde Begynhof*, en, zo 't ſchynt, in de Begynen-Kerke, alwaar, ten minſte, de kleine maaten, door hen, plagten geykt te worden (*u*). Doch tegenwoordig houden zy, des Saturdags, Comptoirdag boven de Westermarkts-hal. By eene Keure van den twaalfden July des jaars 1752, is hun zes honderd en vyftig guldens 's jaars, voor alle moeite en koſten, toegelegd. De Gildeknegt geniet vyf honderd guldens 's jaars (*v*).

Gilden.

Wy voegen hierby het

XII. Peltiers- en Bontwerkers-Gilde.

Peltiers- *en* Bontwerkers-Gilde,

welk ook al, in de veertiende of vroeg in de vyftiende eeuwe, in ſtand, en met het Fruitverkoopers-Gilde vereenigd geweeſt is (*w*), waarvan het, eerſt op den negen en twintigſten Auguſtus des jaars 1613, geſcheiden werdt (*x*). Buiten de Gildebroeders van dit

(*i*) Keurb. C. *f.* 180 *verſo.*
(*k*) Keurb. A. *f.* 27.
(*l*) Groot-Memor. N. II. *f.* 45. Keurb. C. *f.* 180.
(*m*) Handv. *bl.* 1474 *enz.*
(*n*) Handv. *bl.* 1478, 1479.
(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 115.
(*p*) Keurb. A. *f.* 12.
(*q*) Handv. *bl.* 1179.
(*r*) Handv. *bl.* 928.
(*s*) Handv. *bl.* 1179.
(*t*) Handv. *bl.* 1688.
(*u*) *Zie* Handv. *bl.* 928.
(*v*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 71.
(*w*) Keurb. A. *f.* 12.
(*x*) Handv. *bl.* 1400.

GILDEN. dit Gilde, mag niemant eenige nieuwe gemaakte of ongemaakte Bontwerkers waaren, hier ter Stede, verkoopen, zelfs niet in openbaare veilinge; doch op de drie Jaarmarkten, is zulks geoorlofd (*y*). De Overluiden van 't Peltiers- en Bontwerkers-Gilde zyn vier in getal, en worden, jaarlyks, op den eerſten Dingsdag in September, veranderd. Zy hebben hunne Gildekamer in de Nes, boven de groote Vleeſchhal, daar zy, alle veertien dagen, des Maandags, byeen komen. By eene Keure van den vyfden December des jaars 1749, is hun twee honderd en vyftig guldens 's jaars, voor hunne moeite en verteering, toegelegd, mids zy 't Proefgeld geheel in de Gildebuſſe brengen. De jongſte Gildebroeder in der tyd is, volgens de Keure van den jaare 1613, Gildeknegt, en geniet daarvoor vrydom van 't betaalen der Jaarzangen (*z*). Het

S. ELOIJEN- *of* SMIDS-GILDE,

XIII. S. ELOIJEN- *of* SMIDS-GILDE. waaronder, niet alleen de *Grof-* en *Kleinſmids;* maar ook de *Slotenmaakers*, *Koperſlaagers*, *Meſſenmaakers*, *Zwaardveegers* en *Roerenmaakers* behooren, is ook een van de oudſte Gilden deezer Stad, en vroeg in de vyftiende eeuwe, of eerder, in ſtand geweeſt (*a*). Het bezat, van ouds, eene Kapel en Altaar in de Oude Kerke (*b*), waarop gezien wordt, in eene der oudſte Keuren ten behoeve van dit Gilde, den veertienden December des jaars 1491, gedagtekend (*c*): en nog in een laatere van den vyftienden November des jaars 1554 (*d*). Uit het XXXIII. Lid van de laatſtgemelde Keure, blykt ook, dat dit Gilde eene jaarlykſche Gildemaaltyd hieldt, waartoe ieder Gildebroeder even veel *gelden* moeſt. In laater' tyd, hielden de Overluiden alleen, behalve de groote maaltyd, nog een zogenaamd *Sleutelmaal;* doch, by eene Keure van den twaalfden November des jaars 1750, is hun, daarvoor, en voor alle verdere onkoſten, zes honderd guldens 's jaars toegelegd. De Gildeknegt trekt een honderd en vyftig guldens, boven 't gene hy, volgens de Keure en oude gewoonte, plagt te genieten (*e*). Behalve de Overluiden van het S. Eloijen-Gilde, die eertyds vyf in getal waren; doch in het jaar 1624, op zes gebragt werden, hadt het Gilde, in vroeger tyd, nog een' Deken en Bosmeeſters, die opzigt hadden over de Armen-boſſe van 't Gilde: doch in 't jaar 1579, was reeds gekeurd, dat de Overluiden ook Bosmeeſters zouden zyn (*f*). Zy worden, uit alle de Handwerken, waaruit het Gilde beſtaat, gekooren, op of omtrent den elfden October, en vergaderen, des Saturdags, om de veertien dagen, in een vertrek boven de S. Antonis-Waage. Volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1752, zyn zy gehouden, de twee oudſte Gildebroeders te nodigen, om, zo zy 't goedvinden, tegenwoordig te zyn, by het doen der proeve van eenen aankomenden Gildebroeder (*g*). Voorheen, plagten de Smids ook Spykers, en veelerlei ander yzerwerk te maaken, welk nu meeſt van buiten ingevoerd, en in de Yzerkraamers-winkels verkogt wordt. Doch by verſcheiden' Keuren, en laatſtelyk by eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1749, is bepaald, welk yzerwerk, hier ter Stede, niet dan door de Gildebroeders van het S. Eloijen-Gilde, verkogt mag worden (*h*). De oud-Yzerkraamers mogen geen nieuw Yzer- of Koperwerk koopen, of verkoopen. En zy, en de nieuw-Yzer-kraamers mogen ook niet, dan in en voor hunne wooningen, uitſtallen, uitgenomen op de Marktdagen (*i*). De Slypersneering mag niet, zonder dat 'er proef gedaan is, en niet in wagens met ſlypſteenen, langs de ſtraaten, en aan de hallen en viſchmarkten, geoefend worden (*k*). Het Smids-Gilde heeft, van ouds, het regt gehad, om de geykte yzeren Schepels, waarmede de Smeedkoolen gemeeten worden, te verhuuren (*l*). Doch in laater' tyd, zyn 'er gezwooren *Koolmeeters* aangeſteld, die, met het Schepel, aan de Koolenverkoopers vergund, meeten mogen, mids het, in grootte, met de Schepels van het Smids-Gilde, overeenkome. Het Gilde geniet ook nog eenig voordeel van de koolen, die verkogt en gemeeten worden (*m*), 't welk, boven het loon, den Koolmeeteren toegelegd, betaald moet worden. Doch alzoo veele koopers de koolen, liever by 't gewigt dan by de maat, ontvangen willen, is 'er ook een beëedigde *Koolweeger*, door Burgemeeſteren, aangeſteld (*n*); wiens loon, laatſtelyk, by eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1765, geregeld is (*o*). Aan de Slotenmaakers is, by byzondere Keuren, gelaſt, geene ſleutels in 't lood te ſlaan, om 'er anderen naar te maaken, dan voor beken-

(*y*) Handv. *bl.* 1402. Vervolg *der* Handv. *bl.* 104.
(*z*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 104.
(*a*) Keurb. A. *f.* 23, 33.
(*b*) *Zie* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 97.
(*c*) Keurb. C. *f.* 54.
(*d*) Handv. *bl.* 1249.
(*e*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 85.
(*f*) Handv. *bl.* 1252.
(*g*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 85.
(*h*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 84.
(*i*) Handv. *bl.* 1690.
(*k*) Keurb. U. *f.* 53 *verſo*.
(*l*) Handv. *bl.* 1251.
(*m*) Handv. *bl.* 1255.
(*n*) Handv. *bl.* 1105.
(*o*) Keurb. U. *f.* 53 *verſo*.

Gilden. kende luiden, en 't looden afdrukſel terſtond te verbreeken: ook moeten zy hun merk ſlaan op de ſleutels, die zy maaken (*p*). In 't jaar 1615, is reeds gekeurd, dat geene Smids, of die 't Aanbeeld gebruiken, in de Blomſtraat, woonen mogen (*q*). Ook, volgens eene Keure van den jaare 1627, niet op Raapenburg (*r*). En by eene Reſolutie der Vroedſchap van den jaare 1639, is beraamd, dat Smids, en allen die het Ambeeld gebruiken, niet mogen werken op de Koningsgraft of Singel; op de ooſtzyde van de Heerengraft, noch op de Kloveniers-Doele-graft, of Kloveniers burgwal, ter wederzyde, tot aan de S. Antonis- of nieuwe Markt toe (*s*). Ten behoeve der Ankerſmids in 't byzonder, zyn ook eenige Keuren gemaakt. Geene Ankers of Dreggen, zwaarder dan dertig pond, mogen binnen deeze Stad, of derzelver Vryheid, worden ingevoerd, om alhier verkogt te worden (*t*). Ook mogen zy niet ter Waage worden gewoogen, dan na dat zy, door het laaten vallen op een ſtuk yzer, geproefd, en by de *Keurmeeſters* goed bevonden zyn (*u*).

By het S. Eloijen-Gilde, voegen wy het

XIV. Goud- en Zilversmids-Gilde.

Goud- en Zilversmids-Gilde;

ſchoon zo oud niet als het eerſtgemelde, hebbende ik, van het zelve, in de Stads Regiſters, geen vroeger gewag gevonden, dan in het jaar 1469 (*v*). Ook moeſt de Stad reeds ſterk in welvaart toegenomen zyn, eer 'er handwerken, die, gelyk deezen, meeſt tot ſieraad en pragt dienden, bloeijen konden. 't Blykt, uit eene Keure van den twee en twintigſten January des jaars 1601, dat dit Gilde, van ouds, ook een Altaar onderhieldt (*w*), waarſchynlyk, in de oude Kerke, hoewel my zulks niet klaarlyk gebleeken is. Tegen 't einde der voorgaande eeuwe, was het getal der Gildebroederen zo zeer aangewaſſen, dat de Overluiden tot vyf vermeerderd werden, twee Goudſmids en drie Zilverſmids, onder welken, een Deken en een Oud-Deken begreepen zyn. De dienende Overluiden benoemen, jaarlyks, tegen den eerſten December, negen perſoonen, vier Goudſmids en vyf Zilverſmids, uit welken Burgemeeſteren, drie Overluiden kiezen, een' der zelven tot Deken verklaarende. De Oud-Deken en nog een Overman blyven in dienſt (*x*). De Overluiden houden, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, Comptoirdag, in het Gildehuis, in de S. Anna-dwarsſtraat. De Juweliers, Wiſſelaars en Handelaars in gemunt en ongemunt Goud en Zilver moeten half Meester-geld, aan 't Goud- en Zilverſmids Gilde, betaalen, eer 't hun vryſtaa, hunnen handel te dryven (*y*). Het Goud- en Zilverwerk, welk, hier ter Stede, verkogt wordt, en tot de zogenaamde kleine Keur behoort, moet, vooraf, door den Deken en Overluiden, by de ſteek, getoetſt, en met Stads wapen gemerkt worden (*z*). Zilver van de gehalte van tien penningen is kleine Keur, en van elf penningen vyf grein, groote Keur. Ongekeurd, gemaakt Zilver mag hier niet verkogt, maar moet, zelfs wanneer 't in de Lomberd verzet geweeſt is, in de Wiſſelbank gebragt worden (*a*); daar het geproefd, en, naar de waarde, betaald wordt. Het Goud- en Zilverſmids-Gilde heeft ook eenig voordeel van de Houtskoolen, die, hier ter Stede, aangebragt en verkogt worden. De Schippers, die hier houtskoolen aanbrengen, mogen elk ſchip, ten hoogſten, aan vier perſoonen verkoopen; doch moeten, ten behoeve van het Gilde, van elke honderd ton, eene ton, en, daarenboven, vier penningen van ieder ton betaalen. 't Zelfde regt moet ook betaald worden, door zulken, die koolen, tot hun eigen gebruik, ontbieden. Doch groote partyen koolen worden, jaarlyks, ten gebruike van het Gilde, *in de ronde*, dat is, onder de Gildebroeders, elk naar zyne behoefte, geloſt; en, vooraf, door Deken en Overluiden, onderzogt, waarvoor zy een vierde ſtuiver van ieder ton genieten. Het Gilde beſteedt de levering deezer Koolen aan de minſt aanneemenden aan, ten overſtaan van eenen Secretaris, of gezwooren Klerk der Secretarye. Doch Deken, Overluiden en Gildeknegt mogen geene koolen verkoopen, noch tot het leveren derzelven intekenen. De leveraars betaalen twee perſoonen, die de Overluiden bezorgen, om deeze koolen van het gruis te zuiveren. De gezwooren Koolenmeeters genieten, voor meetloon, een ſtuiver van elke ton, en nog zes guldens van ieder ſchip, 't zy dat de koolen afgekeurd worden, of niet. Van de koolen, die in de ronde gekogt worden, moet niet alleen eene ton van de honderd, en vier penningen van de ton, ten behoeve van 't Gilde, nevens nog vier penningen van

(*p*) Handv. *bl.* 1256, 1257.
(*q*) Keur *in* 't Vertrek der Theſaurie. *Oude Laade* Z. *nu* X. *Lr.* J.
(*r*) Handv. *bl.* 1001.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 17. 22 *July* 1639. *f.* 250 *verſo.*
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 61.
(*u*) Handv. *bl.* 1088, 1089. *Zie ook* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 34.
(*v*) Keurb. A. *f.* 60 *verſo.*
(*w*) Handv. *bl.* 1259.
(*x*) Handv. *bl.* 1259.
(*y*) Handv. *bl.* 1691.
(*z*) Handv. *bl.* 1259, 1260.
(*a*) Handv. *bl.* 1691.

GILDEN. van de ton, ten behoeve van Deken en Overluiden, worden betaald; maar de Gildeknegt geniet, daarenboven, als Beſchooijer van de Houtskoolen, die de Gildebroeders opdoen, een ſtuiver van de ton (*b*). 't Gene van de Houtskoolen, ten behoeve van 't Gilde, inkomt, wordt, jaarlyks, nevens het inkomgeld der Meeſteren en Leerknegten, en andere voordeelen van het Gilde, door de Overluiden, ter Secretarye, verantwoord (*c*). Het

XV. BIERDRAAGERS-GILDE. BIERDRAAGERS-GILDE, eertyds, en reeds in 't jaar 1456 (*d*), ook het *Draagers-Gilde* genaamd, om dat de Bierdraagers ook andere laſten dan Wyn en Bier, en, in 't algemeen, alles wat Stads Excyns onderhevig was (*e*), plagten te draagen, en te bearbeiden, moet ook onder de oudſte Gilden gerekend worden, zynde den handel in buitengebrouwen en vreemde Bieren, om niet van de binnen gebrouwen Bieren te ſpreeken, eene van de oudſte neeringen hier ter Stede geweeſt. Ik vind van de Bierdraagers reeds gewaagd, in eene Keure van den negen en twintigſten July des jaars 1461 (*f*). Uit eene andere van den een en dertigſten May des jaars 1475, blykt, dat zy eenen dienſt bekoſtigden, in de Lieve Vrouwen-, of nieuwe Kerke (*g*). Ook plagt het Draagers-Gilde, nevens anderen, onder hunne Kaarſe, in de plegtige *Proceſſien* of Ommegangen, op te trekken, en de Vaanen te draagen (*h*). Tegenwoordig, zyn de Bierdraagers, zo wel als de Turf- en Waagdraagers, en Koorenmeeters en Koorenzetters, byzonderlyk, gehouden, de Brandſpuiten waar te neemen: waartegen de Overluiden en Gildeknegts van alle deeze Gilden, in 't jaar 1674, tot wederzeggens toe, van de Burgerwagt vry verklaard zyn (*i*). De Bierdraagers in 't byzonder zyn, van ouds, verpligt geweeſt, de Lyken, die uit het Oude-Mannen-Huis begraaven moeten worden, te draagen; waar voor, aan ieder Draager, vyf en twintig ſtuivers betaald wordt (*k*). De Bierdraagers zyn alleen bevoegd, om Wynen, Brandewynen, Azyn en Bieren, die excyns ſchuldig zyn, te verwerken, uitgenomen de wynvaten, die met de groote kraan geloſt, of over boord gezet worden (*l*). Het loon van deezen arbeid, en byzonderlyk ook dat van't verwerken van Bieren uit het eene Brouwers-Pakhuis in het andere, 't welk, zo 't buiten 't gezigt van de Bier-Impoſthuisjes geſchiedt, niet zonder kennis van Commiſſariſſen van den grooten Excyns, gedaan mag worden, is, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*m*). De Bierdraagers mogen geen werk by de ſtraat aanneemen; maar zyn gehouden, het zelve aan hunne Huisjes, agter de Begynen en aan de Oude Brugge, te komen haalen (*n*). Het openen en ſluiten van deeze Huisjes geſchiedt, door twee zogenaamde *Vaders* van de Bierdraagers, die, zo wel als de Bierdraagers zelven, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld, en zorgdraagen, dat de werken, in goede orde, en by de pen af, aan de arbeiders worden uitgegeven: ook moeten zy, nevens de Overluiden, de geſchillen, die in de Huisjes ontſtaan, zoeken by te leggen. Zy zyn daarenboven bevoegd, om zulken, die dronken in de Huisjes komen, het werken te verbieden (*o*). Behalve de Bierdraagers, die thans een honderd zes en zeventig in getal zyn, hebben Burgemeeſteren, reeds omtrent het midden der voorgaande eeuwe, veertig gezwooren Noodhulpen der Bierdraageren aangeſteld, welker getal, in den jaare 1706, nog met twaalf vermeerderd; doch nu wederom, tot op vier en dertig, verminderd is. Zy arbeiden, in de plaats der oude en zieke Gildebroederen, waar voor zy de helft genieten van't gene zy verdienen. De Bierdraagers mogen, met geene onvrye Luiden, *Basjanders* genaamd, werken, zo lang 'er Noodhulpen te bekomen zyn (*p*). Het Bierdraagers-Gilde ſtaat onder 't opzigt van vier Overluiden, die, jaarlyks, in de maand September, veranderd worden. Zy hebben hun Comptoir in de Kromelleboogs- of Rooleeuws-ſteeg aan den Dam, daar zy, dagelyks, van negen tot twaalf uuren des morgens, Comptoirdag houden. Zy ſtellen, jaarlyks, zes Gildebroeders tot Oppaſſers aan, die 't geld, welk voor de looting verdiend wordt, ontvangen, en, alle maanden, aan de Overluiden verantwoorden moeten; voor welke moeite, hun vyf en twintig guldens 's jaars toegelegd is (*q*). De Armen-bos, die de Bierdraagers, van ouds, gehad hebben, en in welke, ieder van hun, weekelyks, twee ſtuivers geeven moet, is in bewaaringe der Overluiden, die, uit dezelve, aan elken ouden of zieken Gildebroeder, drie guldens tien ſtuivers ter weeke uitdeelen (*r*).

GILDEN.

Wy

(*b*) Handv. *bl.* 1260, 1260, 1261.
(*c*) *Zie* Handv. *bl.* 1259.
(*d*) Legger der Carthuiſers, *beruſtende in 't Burger-Weeshuis*, *f.* 57.
(*e*) Keurb. C. *f.* 45 *verſo*.
(*f*) Keurb. A. *f.* 38.
(*g*) Keurb. A. *f.* 75 *verſo*.
(*h*) Handv. *des drukz van* 1613. *bl.* 192.
(*i*) Handv. *bl.* 1199.
(*k*) Handv. *bl.* 1199.
(*l*) Handv. *bl.* 1196.
(*m*) Handv. *bl.* 1201, 1202, 1205. Vervolg *bl.* 75.
(*n*) Handv. *bl.* 1201.
(*o*) Handv. *bl.* 1197.
(*p*) Handv. *bl.* 1197, 1198, 1199, 1204.
(*q*) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 186.
(*r*) Handv. *bl.* 1204.

Gilden. Wy voegen, by het Bierdraagers-, het

XVI. Bierbeschooijers-Gilde.

Bierbeschooijers-Gilde,

ſchoon veel jonger, en eerſt in 't jaar 1621 opgeregt (*s*). De Bierbeſchooijers zyn luiden, die Tappers en anderen voorzien van buiten gebrouwen Bieren. Zy mogen alleen op de Bierkaaijen, en op de Nieuwe-zyds-Kolk woonen. Doch de Bierbeſchooijers op de Nieuwezyds-Kolk, die, tot onderſcheiding, *Bierſteekers* genaamd worden, mogen geen Bier verkoopen van hooger prys dan zes guldens de ton, de koſten daaronder begreepen (*f*). By 't inkomen in dit Gilde, moet, behalve 't Gildegeld, welk, in 't jaar 1684, op veertig guldens verhoogd is, nog dertig guldens, ten behoeve van 't Aalmoeſſeniers Huis, betaald worden. Tot voorkominge, dat de Bierbeſchooijers elkanders neering niet belemmeren, noch naar zig trekken, zyn verſcheiden' Keuren gemaakt. Zy mogen geen verding met de Brouwers maaken, dan over den prys van 't Bier, en aan geen' Tapper leveren, die geld aan een' ander Bierbeſchooijer ſchuldig is, ten zyze die ſchuld overneemen en voldoen. Zy zweeren ook, dat zy der Stede Excyns niet zullen verkorten; en geen Bier afleveren, dan door beëedigde Bierdraagers (*t*). De handel in vreemde Bieren plagt hier veel ſterker te zyn, dan hy tegenwoordig is. Burgemeeſteren ſtelden, nog in de voorgaande eeuwe, eenen beëedigden Bewindhebber aan, die de vreemde Bieren, voor de uitheemſche Koopluiden, verkogt (*u*). Het Gilde hadt zyne Gildekamer, en vier Overluiden, die eenen Gildeknegt onder zig hadden (*v*). Doch de neering is, in deeze eeuwe, zo geweldig verloopen, dat 'er naauwlyks drie of vier Bierbeſchooijers, en een Bierſteeker overgebleeven zyn; zo dat het getal der Overluiden tot op twee verminderd is. De Gildekamer is ook, in 't jaar 1751, verlaaten (*w*), en de Overluiden komen nu ſamen, aan 't huis van den voorzittenden Overman. De Dienſtmaagd, die de kamer, in de plaats van een' Gildeknegt, waarnam, is toen ook afgedankt. De verandering van Overluiden geſchiedt egter nog, in 't begin van December. Het

XVII. Kooren-draagers-Gilde.

Koorendraagers-Gilde

is, zo ver my gebleeken is, niet voor de zeſtiende eeuwe, een afzonderlyk Gilde geworden, waartoe, in 't eerſt, ook de Koorenmeeters en Koorenzetters behoord hebben, die, naderhand, een byzonder Gilde geworden zyn. De Koorendraagers zyn 'er, nogtans, al vroeg in de vyftiende eeuwe, of eerder, geweeſt, alzo de Koorenhandel een van de oudſten deezer Stad is (*x*). Doch zy waren, naar 't ſchynt, begreepen onder het Draagers-Gilde. In eene Keure van den dertienden Maart des jaars 1551, ſtaan zy, en de Koorenmeeters en Koorenzetters, die met hen vereenigd waren, bekend onder den naam van *S. Jooſten-Gilde*. Het S. Jooſten-Altaar, in de Nieuwe Kerke, werdt, door dit Gilde, onderhouden (*y*). In 't jaar 1589, werden de Koorenmeeters, die, tot dien tyd toe, ééne Armen-bos gehad hadden met de Koorendraagers, van dezelven afgeſcheiden (*z*). De eigenlyke Koorendraagers, genaamd *van den grooten gang*, maakten, voor dien tyd, en nog lang daarna, een onderſcheiden Gilde uit van dat der *Ophouders* of *Koorenſtorters*, genaamd *van den kleinen gang*, met welk zy, eerſt in 't jaar 1655, tot één Gilde vereenigd werden (*a*). De Koorendraagers arbeiden niet alleen in graanen en zout, met uitſluiting van alle andere draagers; maar mogen ook, in Speceryen, die in open zakken gedraagen worden, arbeiden (*b*). Volgens de Keuren, mag niemant in 't Koorendraagers-Gilde worden aangenomen, die boven de agt en dertig, of onder de agttien jaaren oud, of *fyne leden* niet *machtigh* is (*c*). Het Gilde verhuurt, volgens een oud voorregt (*d*), zakken, gangen, trappen en leeren, om in 't werk, welk de Gildebroeders zelven doen, of elders, gebruikt te worden, zynde de huur van dit alles, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*e*). Het inkomgeld in 't Koorendraagers-Gilde is, van tyd tot tyd, verhoogd, en laatſtelyk, in 't jaar 1722, op vyftig guldens geſteld. De Jaarzangen zyn drie guldens. Aan de zieke en oude Gildebroeders, worden twee guldens twee ſtuivers ter weeke uitgedeeld (*f*). De Koorendraagers zyn, dikwils, ook in 't Kooren-Ligtermans-Gilde, en mogen, in zodanig een geval, van beide de Gilden onderſtand genieten (*g*): 't welk, anderszins, in 't algemeen, ongeoorlofd gekeurd is (*h*). De

Gilden.

(*s*) Handv. *bl.* 1189.
(*f*) Handv. *bl.* 1189, 1190, 1193, 1194.
(*t*) Handv. *bl.* 1190, 1191, 1192, 1194, 1195. Vervolg *bl.* 79.
(*u*) Handv. *bl.* 875 *enz.*
(*v*) Handv. *bl.* 1189, 1192, 1194. Vervolg *bl.* 74.
(*w*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 74.

(*x*) Keurb. A. *f.* 10 *verſo*, 40.
(*y*) Keurb. C. *f.* 94, 172.
(*z*) Handv. *bl.* 1317, 1325.
(*a*) Handv. *bl.* 1321.
(*b*) Handv. *bl.* 1319, 1324. Vervolg *der* Handv. *bl.* 94.
(*c*) Handv. *bl.* 1317, 1322.
(*d*) Keurb. C. *f.* 94.
(*e*) Handv. *bl.* 1111, 1112, 1318, 1320, 1324.
(*f*) Handv. *bl.* 1323, 1324.
(*g*) Handv. *bl.* 1320.
(*h*) *Zie* hier voor, *bl.* 432.

GILDEN. De erfgenaamen van een' overleeden Gildebroeder, dien zy niet van 't Gilde willen laaten begraaven, moeten, volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1735, twaalf guldens aan 't Gilde geeven (*i*). Het tabakrooken onder 't werk is den Koorendraageren, by verſcheiden' Keuren, ſcherpelyk, verbooden. Zy verbeuren, voor de eerſte reize, drie; voor de tweede reize, zes guldens, en 't werk, voor den tyd van zes weeken: voor de derde reize, worden zy van hunne bedieninge afgezet (*k*). By eene Keure van den dertigſten November des jaars 1668, is reeds belaſt, dat het Loon der Koorendraageren, binnen eene maand, betaald moeſt worden (*l*). De Koopluiden bedienen zig, gemeenlyk, van eenen *Factoor*, die op het bearbeiden hunner graanen opzigt heeft, en 't arbeidsvolk in't werk ſtelt, en betaalt. De Koorendraagers houden zig doorgaands op, aan of omtrent de Koorenmarkt, of in een huisje onder de Oude Brug. Zy zyn, gelyk de Draagers in 't algemeen, altoos byzonderlyk verpligt geweeſt, om *te byte en te brande* te komen. In tyden van oproer, plagten zy ook, op de Nieuwe-zyds-Kolk, ſamen te trekken, daar zy, door Burgemeeſteren, van geweer voorzien, en tot ſtilling der beroerte gebruikt werden (*m*). De Overluiden van het Koorendraagers-Gilde zyn vier in getal, van welken, jaarlyks, in January, twee afgaan. Zy vergaderen, des Donderdags, in een huisje onder de Oude Brug. By eene Keure van den zes en twintigſten February des jaars 1750, zyn hun zes honderd guldens 's jaars, voor hunne moeite en koſten, toegelegd. Alleenlyk, mogen zy vuur en licht in 't Comptoir aan 't Gilde berekenen. De Gildeknegt trekt vyf en twintig guldens, een derde van de boete der genen, die niet met een' Gildebroeder ter begraafenis komen, en tien ſtuivers van ieder inkomend Gildebroeder (*n*).

XVIII. KOORENMEETERS- *en* KOORENZETTERS-GILDE.

Wy komen nu, tot het

KOORENMEETERS- *en* KOORENZETTERS-GILDE,

die, eertyds, twee byzondere Gilden hebbende uitgemaakt, in 't jaar 1654, in één Gilde vereenigd werden (*o*). Uit eene Keure van den zeſtienden Maart des jaars 1565, blykt, dat de Koorenmeeters en Koorenzetters, zo wel als de Draagers (*p*), in plegtige ommegangen, de Vaanen plagten te draagen (*q*). De Koorenmeeters, die, te vooren, eene gemeene Bos met de Koorendraagers hadden, hebben, reeds in 't jaar 1589, eene afzonderlyke Bos gekreegen (*r*). De Meeters en Zetters werken gezamenlyk, moetende den Zetter de maat regt zetten en houden, terwyl 'er de Koorendraagers 't graan in ſcheppen of ſtorten, waarna het, door den Meeter, afgeſtreeken en gemeeten wordt. Op het meeten en zetten, en op het Loon voor de Meeters en Zetters, zyn verſcheiden Keuren gemaakt (*ſ*), en laatſtelyk eene uitvoerige van den zeven en twintigſten January des jaars 1762 (*s*). In alles, zyn 'er dertig Koorenmeeters, en een gelyk getal van Koorenzetters, aan welken beide, in 't geheel, twintig Noodhelpers zyn toegevoegd. Zy worden allen, door Burgemeeſteren, aangeſteld. De Meeters of Zetters zyn verpligt, aan de Admiraliteit hier ter Stede, aan te geeven, hoe veele graanen van buitens Lands ingekomen, en by hun gemeeten zyn; waarvoor hun, door 't gemeene Land, vyftig ſtuivers van ieder honderd Laſten toegelegd is. De Cedulen, by welken blykt, dat 's Lands Impoſt en Stads Excyns van de inkomende Graanen betaald zyn, moeten aan de Overluiden der Koorenmeeteren zyn getoond, eer dezelven gemeeten mogen worden (*t*). De Overluiden van 't Koorenmeeters- en Koorenzetters-Gilde zyn vier in getal, van welken, jaarlyks, in January, twee afgaan. Zy houden hun Comptoir op de Kolk, in 't Koorenmeeters-Huis, alwaar zy, dagelyks, byeen zyn. By eene Keure van den zeventienden September des jaars 1750, is hun twee honderd vyf en twintig guldens 's jaars, voor hunne moeite en verſchot, toegelegd. Doch zy mogen daarenboven, tot zes honderd manden turf in 't jaar, ten laſte van 't Gilde brengen. De Gildeknegt trekt vyftig guldens 's jaars, behalve dertien guldens voor de ronde maat, drie guldens voor een Nieuwjaar, en vergoeding van tydverzuim, wanneer hy voor 't Gilde te begraaven moet gaan (*u*). Burgemeeſteren hebben ook eenen *Boekhouder* of *Vader* over de Meeters en Zetters aangeſteld, die aantekening houdt van 't gene, uit ieder Schip of Ligter, gemeeten wordt, en te wege brengt, dat het zelve aan het Comptoir der Convoojen en aan 't Stads Excynshuis worde opgegeven. Hy draagt ook zorg, dat de Koopluiden van Meeters en Zetters,

(*i*) Handv. *bl.* 1324.
(*k*) Handv. *bl.* 1112.
(*l*) Handv. *bl.* 1112.
(*m*) Handv. *bl.* 1318, 1320.
(*n*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 94.
(*o*) Handv. *bl.* 1329.
(*p*) *Zie* hier voor, *bl.* 446.
(*q*) Keurb. C. *f.* 104.
(*r*) Handv. *bl.* 1325.
(*ſ*) Handv. *bl.* 1108, 1109, 1110, 1323.
(*s*) Keurb. U. *f.* 10 *verſo.*
(*t*) Handv. *bl.* 1327, 1332, 1694.
(*u*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 95.

Gilden. ters, of van Noodhelpers, in derzelver plaatse, voorzien worden, en geniet hiervoor een halven ſtuiver van ieder Laſt graanen en zaad, en vier ſtuivers van ieder honderd zout (*v*). Hy zit ook, in 't Koorenmeeters-Huis, op de Kolk. Op het looten om 't werk, is, by eene Keure van den zeſtienden Maart des jaars 1764, orde geſteld (*w*). De Gildebroeders van het laatſtgemelde Gilde worden, zo wel als de Bierdraagers, Waagdraagers en Turfdraagers, aangeſteld, door Burgemeeſteren. Doch zo is 't niet gelegen, met de Koorendraagers, noch met de Gildebroeders van het

XIX. Kooren-Ligtermans-Gilde.

Kooren-Ligtermans-Gilde,

welke laatſten alleenlyk toeſtemming van Burgemeeſteren verzoeken moeten, om in 't Gilde te mogen komen; welke hun, genoeg zaam altoos, verleend wordt. Volgens de oude Keuren, moeten alle Schepen, die door de ſluizen konnen, loſſen, daar 't den Koopman behaagt; doch de meeſte Koorenſchepen zyn zo groot, dat de Laading in *Kooren-Ligters*, gelyk menze noemt, dat zyn vaartuigen, zonder maſten, met hooge ronde luiken, of in kleiner ſchuiten met byna platte luiken, die onder 't Klein-Schuitenvoerders-Gilde behooren, moet worden overgeſchooten, en aan de markt gevoerd en verkogt, of voor de pakhuizen gebragt, en gezolderd. De Kooren-Ligters mogen niet grooter zyn dan zes en vyftig voet lang over ſteven, vyftien en een halve voet wyd, buiten op de barkhouten te meeten, en zes en een halve voet hol, te meeten van 't vlak op de uitwateringe (*x*). De Luikſchuiten mogen niet grooter zyn dan tien laſten, immers niet meer dan tien laſten ligten, om in de Stad te voeren (*y*). Op den een en twintigſten November des jaars 1624, is reeds vaſtgeſteld, het getal der Ligters te laaten afneemen tot tweehonderd vyf en twintig toe, mids den Maſtſchepen ook vryheid gegeven wierdt, om te ligten. Doch in 't jaar 1641, werdt dit getal wederom op twee honderd en vyftig gebragt (*z*). Geen Ligterman mag meer dan één' Ligter hebben, en zelfs geen aandeel in eenen anderen. Die eenen overleeden Ligterman opvolgt, moet zyn Ligter, volgens de waardeering van Overluiden, overneemen. Die zynen Ligter verkoopt, kan in 't Gilde blyven, mids hy het blyve onderhouden. Van Ligters, die verkogt worden, betaalen kooper en verkooper ieder vier penningen van de gulden, ten behoeve van de Gildebosſe (*a*). De Ligterhuur loopt op en af, naar dat 'er veel of weinig te ligten is. Doch zo zy hooger loopt dan zes guldens 's daags, ſtaat het den Koopman vry, met Kraakſchepen, of kleine Binnenlandsvaarders, te doen ligten; 't welk anders niet geoorlofd is (*b*). De Ligters mogen niet langer dan vier Maandagſche Marktdagen agtereen gelaaden blyven leggen (*c*). De Ligterluiden plagten, als zy den laſt inhadden, 's nagts in hunne Ligters te moeten ſlaapen; doch, ſedert het jaar 1661, ſluiten zy de luiken der Ligters des avonds, en ontſluitenze des morgens, wederom, waarvoor hun twee ſtuivers toegelegd is (*d*). De Ligterluiden behoorden, voorheen, onder 't Binnenlandsvaarders-Gilde; doch werden, in 't jaar 1649, van het zelve afgeſcheiden, en tot een Gilde op zig zelf gemaakt, by myne Heeren van den Geregte (*e*). Het Loon voor 't verſchieten der Ligters, zo buiten als binnen de ſluizen, is, by eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1760, geregeld (*f*). De Overluiden, die elkanderen, volgens eene Keure van den zeventienden July des jaars 1698, niet nader dan Zusterlingen beſtaan mogen (*g*), zyn vier in getal. Jaarlyks, in January, gaan 'er twee af. Zy komen, alle Saturdagen, in een vertrek onder de Oude Brugge, byeen. By eene Keure van den zes en twintigſten February des jaars 1750, is hun twee honderd vyf en zeventig guldens in 't jaar, voor hunne moeite en verteeringe, toegelegd. Zy mogen alleenlyk vuur en licht, welk in 't Comptoir gebruikt wordt, aan 't Gilde in rekening brengen. De Gildeknegt geniet, boven de helft der boeten, dertig guldens 's jaars (*h*). Volgens eene Keure van den eerſten Maart des jaars 1741, keeren de Overluiden agt en dertig ſtuivers ter weeke uit de Gildebosſe aan de oude en zieke Luiden uit (*i*).

Wy voegen hierby het

XX. Waagdraagers-Gilde.

Waagdraagers-Gilde,

welk wel, eerſt in 't jaar 1616, opgeregt werdt; doch welker Leden, de arbeiders aan de Waage, reeds lang van te vooren, beſtaan hadden (*k*), en, vermoedelyk, onder

(*v*) Handv. *bl.* 1109, 1110.
(*w*) Keurb. U. *f.* 47.
(*x*) Handv. *bl.* 1358.
(*y*) Handv. *bl.* 1361.
(*z*) Handv. *bl.* 1356, 1359.

(*a*) Handv. *bl.* 1356, 1357, 1359.
(*b*) Handv. *bl.* 1359.
(*c*) Handv. *bl.* 1357.
(*d*) Handv. *bl.* 1358.
(*e*) Handv. *bl.* 1355, 1356, 1357.
(*f*) Keurb. T. *f.* 248 *verſo.*
(*g*) Handv. *bl.* 1360.
(*h*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 98.
(*i*) Handv. *bl.* 1361.
(*k*) *Zie* III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 33.

GILDEN. der den algemeenen naam van *Draagers*, begreepen werden. De eerſte Ordonnantie voor *de gemeene geſwore arbeyders aan de Wage* is van den zes en twintigſten Maart des gemelden jaars. By dezelve, werdt, voor 't eerſt, orde geſteld op de verkiezing van Overluiden, en eene Boſſe opgeregt (*l*). Het gantſche Gilde der Waagdraageren beſtaat, tegenwoordig, [in April 1766], uit twee honderd drie en tagtig perſoonen, die, door Burgemeeſteren, zyn aangeſteld. Omtrent honderd en vyftig van deezen hebben zig, van tyd tot tyd, in Ploegen, of *Veemen*, gelykze genoemd worden, ſamengevoegd. Elk Veem arbeidt in ééne beurs. De overige Waagdraagers worden *Vryluiden* genaamd. De Veemen zyn meeſt allen onderſcheiden, aan zekere tekens aan den hoed, of aan de kleur der hoeden zelve: en deeze tekens zyn, ſomtyds, met bewilliging van Burgemeeſteren, aangenomen (*m*). Van ouds, regtten eenige Waagdraagers een Veem op, naar hun welgevallen. Doch by eene Keure van den vier en twintigſten December des jaars 1654, is vaſtgeſteld, dat zulks niet dan met byzondere bewilliging van 't Geregt geſchieden mag (*n*). Burgemeeſteren hebben, ſedert, in 't jaar 1668, aan vier Waagdraagers, toegeſtaan, zig het *Zeeuwſche Veem* te mogen noemen (*o*). 't Getal der Veemen is, allengskens, aangegroeid. Onder de oudſten, zyn, gewiſſelyk, het *Blaauwhoeden-* en *Klapmutſen-Veem* te tellen. BREDERODE maakt van beide gewag, in zynen *Spaanſchen Brabander*, welk ſpel, in 't jaar 1617, volmaakt werdt; als hy *Jerolimo*, die voor eenen voornaamen Koopman gaan wilde (*Act.* IV.), op deeze wyze, doet beſchryven:

Hy is met zyn Makelaars in't packhuys om zyn
balen te wegen:
Hy teykentſe elck op haer nomber, met zyn eyghen merck,
Want hy het al de BLAUHOEDEN *en de* KLAPMUTSEN *in 't werck,*
Met een deel Vlamingen van Packers en andere
uytheemſche opſlagers:
Wil jy gaen jy meught, ick ga boven by de Verſchieters en Korendragers.

In 't jaar 1623, waren 'er drie Veemen alleen van *Aſchwerkers:* waarby toen, door 't Geregt, een vierde gevoegd werdt (*p*). Doch deeze Aſchwerkers behoorden toen niet tot het Waagdraagers-Gilde, waarmede zy, eerſt in 't jaar 1690, vereenigd zyn (*q*). Tegenwoordig zyn 'er maar twee Aſch-Veemen. In 't jaar 1685, waren 'er, in alles, negentien Veemen. Doch toen werden 'er, door Burgemeeſteren, nog drie bygevoegd (*r*). 't Getal der Veemen, is, nog tegenwoordig, twee en twintig, waaronder egter niet begreepen is het zogenaamde *Kaas-Veem*, welk maar uit twee Perſoonen beſtaat, die, alleenlyk op de Marktdagen, de Kaas bearbeiden, en, de overige dagen der weeke, als Vryluiden, worden aangemerkt. Ieder Veem beſtaat, gemeenlyk, uit vyf, zes of zeven, en enkelen ook uit agt of negen perſoonen. De meeſten houden hunne dagelykſche verblyfplaatſen in huizen, of op kamers en in kelders, rondsom den Dam. De twee Aſchveemen alleen hebben hunnen intrek aan de Noordzyde der Brouwersgraft, tuſſchen de korte Prinſengraft en Binnen-Oranjeſtraat: en het Purper-hoeden- of Hop-Veem, naar 't einde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, op de zogenaamde Hopmarkt, onder de Armsſteegsbrugge. Zie hier de naamen van alle de Veemen:

1. SCHOTSCHE VEEM.
2. ZEEUWSCHE VEEM.
3. BLAAUWHOEDEN-VEEM.
4. GROENHOEDEN-VEEM.
5. KLAPMUTSEN-VEEM.
6. LEIDSCHE VEEM.
7. BONTHOEDEN-VEEM.
8. ROODHOEDEN-VEEM.
9. GEELHOEDEN-VEEM.
10. STROOHOEDEN-VEEM.
11. ZWARTHOEDEN-VEEM.
12. WITHOEDEN-VEEM.
13. MEDENBLIKKER VEEM.
14. HAARLEMMER VEEM.
15. FRIESCHE VEEM.
16. ENGELSCHE VEEM.
17. TEXELSCHE VEEM.
18. GRAAUWHOEDEN-VEEM.
19. ZYDEN VEEM.
20. ZWART-ASCH-VEEM.
21. WATER-ASCH-VEEM.
22. PURPER-HOEDEN- *of* HOP-VEEM.

De voorwaarden, op welken een Vryman tot Veemgaſt, in een der byzondere Veemen, aangenomen wordt, zyn onderſcheiden, naar dat 'er veel of weinig werk is in een Veem, vergeleeken met het getal der manſchap, waaruit het beſtaat. Wanneer 'er eene plaats in een Veem openvalt, benoemen de Veemgaſten drie Vryluiden, uit welken Burgemeeſteren de verkiezing doen. De nieuwe Veemgaſt betaalt, by zyn inkomen, eene merkelyke ſomme aan 't Veem, van

(*l*) Handv. *bl.* 1470.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 218.
(*n*) Handv. *bl.* 1472.
(*o*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 243 *verſo.*
(*p*) Handv. *bl.* 1473.
(*q*) Handv. *bl.* 1681.
(*r*) Handv. *bl.* 1079.

Gilden. van welke zyne Weduwe of erfgenaamen, na zyn overlyden, een gedeelte te rug krygen. De Veemen, hun werk zelf niet afkonnende, zyn, volgens verſcheiden' Keuren, verpligt, zig, by de pen af, te bedienen van zo veele Vryluiden, als zy noodig hebben, mogende zy, niet dan by gebrek van Vryluiden, zig behelpen met onvrye perſoonen, in 't gemeen *Basjanders* genaamd (*s*). In de voorgaande eeuwe, hielden de Vryluiden zig, dagelyks, op, in eene kelder aan den Dam; doch in 't jaar 1693, werdt 'er een huisje, tegen de Nieuwe Kerke, aan de zuidzyde, tot hun verblyf, geſchikt, daar zy zig, dagelyks, vervoegen, om op werk te wagten (*t*). Tot het bewaaren der pen, is een *Pennevader* aangeſteld, die twintig guldens ter maand van 't Gilde trekt, en verpligt is, de pen geheim te houden, op dat de Veemgaſten niet weeten zouden, welke Vryluiden aan de beurt leggen, om te werken. Voorts, bekeurt hy de Waagdraagers, die de orde op de pen niet naarkomen, en geniet vier ſtuivers van elke bekeuringe (*u*). De Waagdraagers zyn alleen bevoegd, tot het bearbeiden van waagbaare goederen, waardoor niet alleen verſtaan worden goederen, die met der daad aan de Waag komen; maar ook zulken, die der Waage onderhevig zyn, al komenze 'er ſchoon niet. Doch de Potaſch, Rozynen en Stokviſch zyn hiervan uitgezonderd. Ook mogen de Koopluiden hunne waaren, binnens huis, doen verwerken, door zulke arbeiders, als zy goedvinden (*v*). Wyders, zyn de Waagdraagers, van ouds, verpligt geweeſt, des winters, *te byte of te yſe* te komen: ook, in geval van oproer, zig te vervoegen aan de noordzyde van de Waage op den Dam, om aldaar de bevelen van Burgemeeſteren af te wagten (*w*). By eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1758, is bepaald, dat zulken, die, in 't Gilde of in een Veem, komen, dertig guldens, in de plaats van twaalf, ten behoeve der Boſſe, betaalen moeten (*x*). De Waagdraagers, door de Overluiden bekeurd wordende, zyn gehouden de boeten, terſtond, te voldoen (*y*): doch zo deeze bekeuring valt over 't gebruiken van onvrye perſoonen, moet de bekeurde, by eede, verklaaren, dat hem dezelven, door den Koopman, zyn toegevoegd (*z*). De Overluiden van 't Waagdraagers-Gilde zyn zes in getal. Zy zyn te gelyk Bosmeeſters. Jaarlyks, omtrent den aanvang van May, gaan 'er twee van af. De overigen bieden Burgemeeſteren eene benoeming van vier Gildebroederen aan, twee uit de Veemen, en twee uit de Vryluiden; uit welken, een Veemgaſt en een Vryman, tot Overluiden, verkooren worden. De Overluiden houden hun Comptoir naaſt het Waagdraagers-huisje aan de Nieuwe Kerk, daar zy, des Saturdags, op den middag, vergaderen. By eene Keure van den twaalfden Maart des jaars 1750, is hun drie honderd guldens 's jaars, uit de Gildekaſſe, voor hunne moeite en verteeringe, toegelegd. De Gildeknegt trekt vyftig guldens 's jaars (*a*). Het Gilde onderhoudt tien oude en onvermogende Gildebroeders, vyf Veemgaſten en vyf Vryluiden, die ieder evenveel, naamlyk drie guldens ter weeke, genieten. By 't openvallen der plaatſe van een Veemgaſt onder deezen tien, wordt dezelve, met een Veemgaſt; en eene openvallende Vrymansplaats, met een' Vryman vervuld, hebbende, onder beiderlei ſoort, zulken de voorkeur, die langſt in 't Gilde geweeſt zyn (*b*).

Gilden.

Het

XXI. Turfdraagers-Gilde.

Turfdraagers-Gilde is, eerſt in 't jaar 1619, en dus drie jaaren na het Waagdraagers-Gilde, opgeregt (*c*), ſchoon men, al eene of twee eeuwen te voren, Turfdraagers en Turfdraagſters, hier ter Stede, gehad heeft. In eene Keure op het meeten van de Turf van den jaare 1465, vind ik ook reeds van *Turfvulſters* gewaagd. Uit dezelfde Keure, blykt, dat de turf toen met manden gemeeten werdt (*d*): 't welk geduurd heeft (*e*), tot in 't jaar 1678, ſedert welken tyd, met tonnen, wordt gemeeten (*f*). De ton wordt in manden uitgeſtort, om, in dezelven, op de ſchouders, gedraagen te worden. Deeze manden plagten geene vaſte grootte te hebben; doch moeten, ſedert het jaar 1694, gemaakt worden, naar zekere yzeren maat, die op de Kamer van het Turfdraagers-Gilde bewaard wordt (*g*). De tonnen en manden, midsgaders het touw en blok, waarmede de turf wordt opgehyſt, worden, door het Gilde, verhuurd. De Turfſchipper betaalt de huur van de tonnen en manden, en de ontvangers van de turf die van het touw en blok (*h*). De turf plagt hier

(*s*) Handv. *bl.* 1080, 1081, 1474, 1686. Vervolg *der* Handv. *bl.* 113.
(*t*) Handv. *bl.* 1472, 1473.
(*u*) Handv. *bl.* 1080, 1473, 1474.
(*v*) Handv. *bl.* 1470, 1079.
(*w*) Handv. *bl.* 1470, 1471.
(*x*) Keurb. T. *f.* 232 *verſo.*
(*y*) Keurb. T. *f.* 225 *verſo.*
(*z*) Keurb. T. *f.* 249 *verſo.*
(*a*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 113.
(*b*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 114.
(*c*) Handv. *bl.* 1450.
(*d*) Keurb. A. *f.* 41.
(*e*) Handv. *bl.* 913.
(*f*) Handv. *bl.* 917, 1454.
(*g*) Handv. *bl.* 918.
(*h*) Handv. *bl.* 915, 1450, 1455, 1458, 1459. Vervolg *der* Handv. *bl.* 111.

GILDEN. hier van ouds door vrouwen gedraagen te worden: ook door mannen en vrouwen, op eenen en den zelfden tyd (*i*): doch, ſedert veele jaaren, wordt zy alleen door mannen gedraagen. De Schipper wordt eerſt geoordeeld de Turf geleverd te hebben, als de Turfdraager de mand op de ſchouder heeft (*k*), komende alle de arbeidsloonen, die voor dien tyd, aan het loſſen van de Turf, verdiend worden, met naame die der Turfraapſters en Turfhevers, voor zyne rekening.

De arbeiders en arbeidſters in de Turf, die thans hier door Burgemeeſteren worden aangeſteld, en allen tot het Turfdraagers-Gilde behooren, ſchoon zy afzonderlyke Boſſen hebben, zyn Turfdraagers, Turfhevers, Turfvulſters en Turfraapſters. Om met de laatſten te beginnen; die, eerſt, in 't jaar 1685, ten getale van vyftig aangeſteld, en nu tot vier en vyftig vermeerderd zyn (*l*); haar werk is, de Turf, in de ſchepen, te raapen in de kleine manden, waarmede dezelve, door de Schippers-knegts, in de ton gedraagen wordt. De Vulſters, die twee honderd en zeven in getal zyn, ſchudden en vullen de Ton; waarna dezelve, door de Hevers, die, in 't jaar 1688, ten getale van zes en zeſtig, werden aangeſteld (*m*); doch nu, tot drie en zeventig, vermeerderd zyn; uitgeſtort wordt in twee manden, die, door de Vulſters behoorlyk zynde opgehoogd, door de Hevers, getild worden op de ſchouders der Turfdraageren, dieze draagen, ophyſſen en ſtapelen. Voor en in't jaar 1684, zyn 'er twaalf inſtervende Noodhelpſters van de Turfvulſters aangeſteld, die de helft van 't gene zy winnen, aan de oude en onvermogende Vulſters, voor welken zy arbeiden, moeten uitkeeren (*n*). Het rooken van tabak, in de Turfſchepen, en onder 't loſſen en opwerken van de Turf, is, by verſcheiden' Keuren, ſcherpelyk, verbooden (*o*). De Turfdraagers zyn, tegenwoordig, tot een getal van drie honderd zes en zeſtig, aangegroeid. Zy mogen geene Turf koopen dan voor hun eigen gebruik, ten ware zy daartoe uitdrukkelyken laſt van iemant hadden (*p*). Zy zyn, van ouds, verpligt geweeſt, te brande te komen. En dit is de reden waarom hun, by eene orde van Burgemeeſteren van den eerſten January des jaars 1633, op verbeurte van het Gilde, gelaſt is, binnen de muuren der Stad, te woonen (*q*): worden-

(*i*) Handv. *bl.* 913, 914, 1451.
(*k*) Handv. *bl.* 1454.
(*l*) Groot-Memor. N. VII. *f.* 125.
(*m*) Groot-Memor N. VII *f.* 152 *verſo.*
(*n*) Handv. *bl.* 916, 917, 1455, 1456, 1457.
(*o*) Handv. *bl.* 916, 918, 1459.
(*p*) Handv. *bl.* 914.
(*q*) Handv. *bl.* 1452.

de 'er deeze reden, uitdrukkelyk, van gegeven, in eene Keure van den dertigſten October des jaars 1648 voor de Waagdraagers, die onder dezelfde verpligting leggen (*r*). Het Loon der Turfdraageren is, eenigszins, ongelyk, naar de moeilykheid van 't werk. De Brouwers betaalen, voor het opdoen der lange Turf, minder loon dan andere burgers, zynde daaromtrent, by meer dan eene Keure, eenige ſchikkingen in hun voordeel gemaakt (*s*). GILDEN.

De Turfdraagers en Turfhevers ſtaan onder 't opzigt van *Keurmeeſters* en *Vinders* van de Turf, die ook *Vaders van de Turfdraagers* genoemd worden: en aan beiderlei ſoort van arbeiders het werk, by de pen af, uitgeeven. Zy doen de geſchillen af, die, over de deugdzaamheid van de Turf, of, over het Loon der Turfdraageren, vallen konnen (*t*). De Keurmeeſters of Vaders der Turfdraageren zyn twee in getal. Van gelyken zyn 'er twee *Moeders over de Turfvulſters*, die de pen houden voor Vulſters en Raapſters, en in welker tegenwoordigheid, de Turf overgemeeten wordt, in geval 'er verſchil over de maat valt. Zy mogen, in geval van ziekte, of by andere ongelegenheid, iemant anders, in haare plaats, aan de markt zenden (*u*). Op het behoorlyk meeten en opdoen van de Turf, zyn, van tyd tot tyd, en nog onlangs (*v*), zeer goede Keuren gemaakt; doch zy zyn te uitvoerig, om 'er hier zelfs den korten inhoud van op te geeven. De Meeſter Kuiper, die de nieuwe tonnen maakt, en de Kuipers-Knegts, die dezelven verſtellen, worden, by eede, verbonden, omze, op de maat, te maaken en te houden (*w*). Van ieder binnenſchip moet tien, en van ieder Overzeesſchip negentien ſtuivers, ten behoeve van het Gilde, betaald worden (*x*). De Overluiden van het Turfdraagers Gilde zyn vier in getal, van welken 'er, jaarlyks, in January, twee afgaan. Zy houden dagelyks hun Comptoir op de Prinſengraft by de Vyzelſtraat, op de nieuwe Turfmarkt.

Wy komen nu tot de Gilden der Schippers, die thans in twee ſoorten onderſcheiden konnen worden, te weeten het *Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde*, en het *Klein-Binnenlands-vaarders-Gilde*. De zogenaamde *Buitenlands-vaarders* behooren tot het eerſtgemelde. Wy beginnen met het GROOT-

(*r*) Handv. *bl.* 1472.
(*s*) Handv. *bl.* 917, 1458. Vervolg *der* Handv. *bl.* 111.
(*t*) Handv. *bl.* 914, 915, 1456, 1458. Vervolg *der* Handv. *bl.* 111.
(*u*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 24 *July* 1699. *f.* 4.
(*v*) Keurb. U. *f.* 30 *verſo*, 32.
(*w*) Beſoign. *van* Burgem. *en* Schepenen *van* 24 *Maart* 1763.
(*x*) Keurb. U. *f.* 16.

Gilden. XXII. Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde.

Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde.

't Blykt, uit twee Overeenkomſten, de eerſte van den tweeden, en de andere van den zesden January des jaars 1473, dat 'er, voor dien tyd, twee Gilden van Buitenlands-vaarders hier ter Stede geweeſt waren, een aan de Oude, en een aan de Nieuwe zyde. Diergelyke twee Gilden van Binnenlands-vaarders waren 'er, tot dien tyd toe, ook geweeſt. Doch toen vereenigden de Buitenlands-vaarders van beide de zyden zig tot één Gilde. De Binnenlands-vaarders deeden van gelyken. Men beſloot, de Kapellen en Altaaren, die de Buiten- en Binnenlands-vaarders, in beide de Kerſpelkerken, geſtigt hadden, voor gemeene rekening, te onderhouden. De Buitenlands-vaarders aan de Oude Zyde hadden een beeld van den H. *Odulf*, of liever *Olof*, welk, in de plegtige ommegangen, rond gedraagen werdt. Men kwam nu overeen, om dit beeld te laaten in bewaaring der twee afgaande Overluiden; gelyk my, uit de eerſte der aangehaalde Overeenkomſten, gebleeken is (*y*).

Het zelfde Gilde, welk thans het *Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde* genoemd wordt, plagt, eertyds, blootelyk, het *Binnenlands-vaarders-Gilde* genoemd te worden (*z*), ſchoon het op Brabant en Vlaanderen voer; alzo deeze Provincien, voormaals, onder dezelfde Regeering plagten te ſtaan als Holland; en ook, gemeenlyk, binnen 't Land door, langs de Zeeuwſche ſtroomen, bevaaren werden. Het tegenwoordig *Klein-Binnenlands-vaarders*-Gilde droeg, oudtyds, den naam van 't *Groot-Schuitenvoerders-Gilde* (*a*). Doch nam allengskens den naam van *Klein-Binnenlands-vaarders-Gilde* aan. Het andere werdt toen het *Groot-Binnenlands-vaarders-Gilde* genoemd. Doch het laatſtgemelde nam den naam van *Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde* aan, na dat, by eene Keure van den een en dertigſten December des jaars 1648, belaſt was, dat ook de Buitenlands-vaarende Beurtſchepen op Hamburg en andere Plaatſen Gildebroeders van 't Groot-Binnenlands-vaarders Gilde zouden moeten zyn (*b*). Voorheen, plagten alle Vaartuigen, die grooter dan vyftien laſten waren, tot dit Gilde te behooren (*c*). Doch naderhand is, by twee Keuren van den zesden February des jaars 1685, en van den negen en twintigſten January des jaars 1732, vaſtgeſteld, dat Schepen van vier en twintig geykte laſten en daaronder, voortaan, tot het Klein-Binnenlands-vaarders-Gilde behooren zouden (*d*). De Ligters plagten, oudtyds, ook tot het Groot-Binnenlands-vaarders-Gilde te behooren (*e*), tot dat 'er, in 't jaar 1649, een afzonderlyk Kooren-Ligtermans-Gilde opgeregt werdt. De Schippers, die Koopmans goederen om vragt voeren willen, moeten hunne Schepen, door gezwooren Amptenaars, laaten peilen, en niet dieper laaden, dan, volgens de peil; die in bewaaring der Overluiden is, en oudtyds op de Oude Brugge plagt te hangen (*f*). In 't algemeen, mogen vreemde Binnenslandsvaarende Schepen, die zonder vragt hier gekomen zyn, geene goederen in of aan deeze Stad inneemen. En zo zy hier al belaaden zyn aangekomen, mogen zy geene vragt inneemen, dan op de plaatſen, van waar zy gekomen zyn, of daar zy t'huis hooren (*g*). Hiervan beweeren egter de Schippers van ſommige Steden, gelyk die van Haarlem en Gouda, uitgezonderd te zyn. Ook zyn 'er, voor weinige jaaren, by Reſolutie van myne Heeren van den Geregte, de Schippers, vaarende naar Breukelen, Maarſen, Maarſenveen, en andere Dorpen aan de Vegt, van uitgezonderd (*h*). De Amſterdamſche Schippers zelven, niet in de eene of de andere beurt te laaden leggende, mogen op Plaatſen, waarop geregelde Beurtſchepen vaaren, maar voor éénen Koopman laaden (*i*). Geen Schipper, zo hy geen Beurtſchipper is, mag hier laaden, voor dat hy zig by 't Gilde aangegeven, en een verlofbriefje bekomen heeft (*k*). De Gildebroeders van het Groot- en Klein- Binnenlands-vaarders-Gilde verbeuren, zo zy zig onwillig toonen, om Krygsvolk, Leevensmiddelen of Oorlogsbehoeften, ten dienſte van den Staat, te vervoeren, voor de eerſte reize, dertig, en voor de tweede reize, honderd guldens, en mogen, in 't eerſte geval, in zes weeken, niet vaaren. In het tweede geval, worden zy zelfs uit het Gilde gezet. De Beurtluiden worden niet gepreſt, als zy in laading leggen. Ook geene andere belaaden Schippers, welker Legdagen nog niet verſtreeken zyn (*l*).

De Overluiden van het Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde zyn vyf in getal, van welken 'er, jaarlyks, in January, het eene jaar drie, en het andere jaar twee afgaan; welker plaatſen, uit een benoemd dubbel getal van byzondere ſoorten van Schippers,

(*y*) Keurb. A. *f.* 72 *verſo.*
(*z*) Handv. *bl.* 1205.
(*a*) Handv. *bl.* 1206, 1212.
(*b*) Handv. *bl.* 1228.
(*c*) Handv. *bl.* 1206.
(*d*) Handv. *bl.* 1210, 1212.
(*e*) Handv. *bl.* 1206, 1209.
(*f*) Handv. *bl.* 1206.
(*g*) Handv. *bl.* 1206, 1207.
(*h*) Beſoign. *van* Burgem. *en* Schepenen *van* 7 *May* 1760.
(*i*) Handv. *bl.* 1207, 1211.
(*k*) Handv. *bl.* 1208.
(*l*) Handv. *bl.* 1688.

GILDEN. pers, door Burgemeesteren, vervuld worden. Zy vergaderen, des Vrydags nademiddags, in een houten huisje, by de plaats der afgebroken Oude Stads-Herberg. Zy genieten, volgens eene Keure van den twaalfden November des jaars 1750, twee honderd en vyftig guldens 's jaars, voor hunne moeite, uit de Gilde-kasse, en mogen, daarenboven, een honderd en vyftig guldens, voor onkosten, in rekening brengen. De Gildeknegt trekt, 't gene hy van ouds gehad heeft (*m*). Het Gilde plagt, al van ouds, de loopen te verhuuren, die, in 't verarbeiden van 't grof Zout, gebruikt worden (*n*). Ook is, aan het zelve, by eene Keure van den vyfentwintigsten May des jaars 1753, een vierde stuiver toegelegd van ieder gulden der Kooppenningen van alle Vaartuigen, tot dit Gilde behoorende, zo dikwils als dezelven verkogt worden. De kooper en verkooper draagen ieder de helft van deezen last (*o*). Op verzoek van 't Gilde, zyn 'er, in 't jaar 1752, twee Veerschippers op Leuven in Brabant aangesteld; doch slegts tot wederzeggens toe (*p*). En in 't begin des jaars 1761, hebben Burgemeesteren toegestaan, dat de Gildebroeders van 't Groot-Binnen- en Buitenlands-vaarders-Gilde, om de openvallende beurten op Antwerpen en Gend, looten mogen: waarna de Schipper, wien de beurt ten deel valt, door Burgemeesteren, wordt aangesteld.

De

BUITENLANDS-VAARDERS,

waardoor men, van ouds, en tegenwoordig, zulke Schippers verstaan heeft, die, in geregelde beurten, vaaren, op Londen, Rouan, S. Valeri, Hamburg, Altona, Breemen, en eenige plaatsen daaromtrent, maakten, in de vyftiende eeuwe, nog een afzonderlyk Gilde uit, gelyk men afneemen mag uit de Overeenkomst van den jaare 1473, welke wy, hier voor (*q*), hebben aangehaald. Doch sedert dat zy, in 't jaar 1648, verpligt werden, Gildebroeders van het Groot-Binnenlands-vaarders-Gilde te worden, schynen zy niet meer als een byzonder Gilde te konnen worden aangemerkt. De Buitenlands-vaarders staan egter, niet eigenlyk noch onmiddelyk, onder de Overluiden van het Groot-Buiten- en Binnenlands-vaarders-Gilde, van welk zy, alleenlyk, verlof om te laaden moeten vraagen, en 't regt, welk hiertoe staat, aan 't Gilde voldoen (*r*). Doch Burgemeesteren hebben, reeds in of omtrent het jaar 1648, uit de aanzienlykste Koopluiden, vyf Commissarissen over de beurten van Rouan en Londen aangesteld, die, naderhand, ook Commissarissen over de andere Buitenlandsvaarders geworden zyn (*s*), en die ik, in eene Keure van den negen en twintigsten September des jaars 1669, *Commissarissen van de Buitenlandsche Beurtschepen hier ter Stede* genoemd vinde (*t*); doch die nu, gemeenlyk, COMMISSARISSEN VAN DE BUITENLANDS-VAARDERS genaamd worden. Zy hebben magt, om Schippers en anderen, die tegen de Keuren, op de Buitenlands-vaarders gemaakt, gehandeld hebben, voor zig te ontbieden, en dezelven, volgens de gemelde Keuren, te oordeelen; blyvende egter hunne vonnissen *appél* aan Schepenen onderworpen, na dat dezelven, by voorraad en onder borgtogt, ter uitvoeringe gelegd zyn (*u*). GILDEN. Commissarissen van de Buitenlandsvaarders.

De Keuren, op de Buitenlands-vaarders gemaakt, zyn menigvuldig en verscheiden. Zy betreffen, voornaamlyk, den tyd en plaats van laaden en lossen, welke laatste aan deeze Stad bepaald is, mogende de Buitenlands-vaarende Beurtluiden, buiten deezer Stede vryheid, niet laaden noch lossen, en zelfs geene goederen inneemen, buiten hunne gewoonlyke Legplaatsen. De vragten op Rouan, S. Valeri, Hamburg en Breemen zyn ook geregeld, en de geschillen, die daarover ontstaan, worden, door Commissarissen van de Buitenlands-vaarders, afgedaan. Wyders, is 'er, al in 't jaar 1614, een *Opziender over de Buitenlandsvaarende Beurtschepen* aangesteld, die agt geeft, dat dezelven, ten bestemden tyde, afvaaren, en niets tegen de Keuren laaden. Zelfs is hy bevoegd, om een' Soldaat te leggen op de Schepen, die hy bekeurd heeft (*v*). Op het huuren, belaaden en monsteren der Schepen, die, op Hamburg, Breemen, Rouan en Londen, vaaren, zyn, in 't begin des jaars 1762, twee Keuren gemaakt (*w*). Tot het

XXIII. KLEIN-BINNENLANDS-VAARDERS-GILDE.

KLEIN-BINNENLANDS-VAARDERS-GILDE,

welk, eertyds, het *Groot-Schuitenvoerders-Gilde* genaamd werdt, en waartoe de *Schuytevoerders, vaarende van den Utrechtschen Steiger*, onder anderen op Utrecht, van ouds, behoorden (*x*); behooren, sedert het jaar 1685, alle Binnenlands vaarende Vaartuigen van vier en twintig geykte Lasten en daaronder; 't zy dat zy geregelde Veeren bevaaren,

(*m*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 76.
(*n*) Handv *bl.* 1207.
(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 76.
(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 76.
(*q*) *Bladz.* 453.
(*r*) Handv. *bl.* 1232, 1235, 1235.
(*s*) Handv. *bl.* 1228, 1236.
(*t*) Handv. *bl.* 1234.
(*u*) Handv. *bl.* 1234. Vervolg *der* Handv *bl.* 81.
(*v*) Handv. *bl.* 1227, 1232, 1233. Vervolg *der* Handv. *bl.* 80.
(*w*) Keurb. U. *f.* 12 *verso*, 13 *verso*.
(*x*) Keurb. C. *f.* 67.

Gilden. ren, of niet. De oudſte Gildekeure voor dit Gilde is van den zes en twintigſten July des jaars 1594; doch toen behoorden 'er geene andere Vaartuigen onder, dan die minder dan vyftien Laſten voerden (*y*). Voorts, zyn 'er, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren voor dit Gilde gemaakt, die, in aart, overeenkomen met de Keuren voor het Groot-Binnenlands-vaarders-Gilde. Onder anderen, mogen vreemde Schepen, die hier ledig of niet half belaaden gekomen, en geene Haarlemmers noch Goudenaars zyn, in of aan de Stad niet wederom laaden, zelfs niet op hunne eigene havens, ten ware alle de Burgers en Gildebroeders bevragt waren. Doch, zo zy hier belaaden komen, mogen zy, op hunne eigene havens, wederom laaden. Vreemden mogen egter, zelfs in dit geval, niet laaden, zonder dat zy een verlofbriefje van de Overluiden of den Gildeknegt bekomen hebben (*z*). En zo zy hier ledig zyn gekomen, en, by groote drokte, en na dat alle de Gildebroeders voorzien zyn, verlof krygen om te laaden, moeten, van een Vragt op Brabant, twee honderd guldens beloopende, twaalf guldens; van een Vragt van honderd en vyftig guldens, negen guldens; van een Vragt van honderd guldens, zes guldens; van een Vragt op Dordrecht en Rotterdam, zes guldens, en van Vragten op andere Plaatſen, naar evenredigheid, ten behoeve van het Gilde, worden uitgekeerd (*a*). De Kaagluiden op 't Vlie en Texel behooren ook tot het Klein-Binnenlands-vaarders-Gilde; doch hebben twee afzonderlyke Overluiden (*b*).

Het Gilde ſtaat, tegenwoordig, onder het opzigt van zeven Overluiden, twee uit de Kraakſchippers, een uit het Utrechtſche Schietſchuiten-Veer, een uit het Haagſche, Delftſche en Rotterdamſche Veer, en de drie overigen, beurtelings, uit het Haarlemſche Veer, uit het Goudſche Volkſchuiten-Veer, uit het Leidſche Veer, uit het Utrechtſche Volkſchuiten-Veer, en uit het Goudſche Yker-Veer. Jaarlyks, in January, gaan 'er drie of vier af, welker plaatſen, uit dezelfde ſoort van Schippers, op de gewoone wyze, vervuld worden. Zy houden hun Comptoir nevens de Paapenbrug, daar zy, dagelyks, verſchynen. Zy trekken drie honderd guldens 's jaars voor verſchot, en nog drie honderd guldens, in de plaats der maaltyden, uit de Gildekaſſe. De Gildeknegt geniet eene vaſte wedde van vyftig guldens; doch verſcheiden' kleine inkomſten daarenboven, uit welken hy een' Looper betaalen moet (*c*). By eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1749, zyn het Inkomgeld en de Jaarzangen van dit Gilde, merkelyk, verhoogd; doch daartegen vaſtgeſteld, eene uitkeering van drie guldens ter weeke te doen aan de Weduwen van Gildebroeders (*d*). Voorts, moet ook van een verkogt Vaartuig, tot dit Gilde behoorende, een vierde ſtuiver van de gulden der Kooppenningen, door Kooper en Verkooper, betaald worden (*e*). Gilden.

Om voort te gaan met het beſchryven der Gilden, die blyken de oudſten hier ter Stede geweeſt te zyn, komen wy nu tot het XXIV. Kleêrmaakers-Gilde.

Kleêrmaakers-Gilde.

Men vindt 'er het oudſte gewag van, in eene Keure van den een en dertigſten May des jaars 1475, *die Snyders Willekoere* genaamd. Uit deeze Keure, blykt, dat de Droogſcheerders, in dien tyd, ook tot dit Gilde behoorden: en dat het zelve eenen dienſt bekoſtigde, in beide de Kerſpelkerken. Het droeg toen den naam van het *S. Nicolaas-Gilde* (*f*) Uit eene laatere Keure van den agttienden January des jaars 1539, beſpeurt men, dat de Wollenaaiſters, toen reeds, in het Snyders-Gilde werden aangenomen (*g*). Ook waren 'er, van ouds, *Overvrouwen* en *Proefvrouwen* aangeſteld, voor welken, de Wollenaaiſters eene proef moeſten doen (*h*). Doch dit is, ſedert eenige jaaren, buiten gebruik geweeſt. En ik vind van deeze Overvrouwen geen laater gewag, dan in een Requeſt, welk zy, omtrent den jaare 1745, aan myne Heeren van den Geregte, hebben ingeleverd (*i*). Die 't Kleêrmaaken oefenen, zonder hunne proef, voor de Overluiden van 't Gilde, gedaan te hebben, vervallen in eene boete van twaalf guldens, van welke zy de helft, en de ingezetenen, die hen te werk ſtellen, de wederhelft betaalen moeten (*k*). Zulke onvrye Kleêrmaakers werden, van ouds, *Beunaazen* genaamd, om dat zy, op de *Beun* of zolder (*l*), plagten te *aazen*, of hun onderhoud te zoeken. 't Woord *Beunaazen*, waarvoor men kwalyk *Beunhaazen* zegt, is van de Kleêrmaakers overgebragt op alle zulken, die, ſchoon buiten de Gilden zynde, 't werk van Gildebroederen oefenen; zelfs op de onvrye Makelaars. Doch dit in 't

(*y*) Handv. *bl.* 1212.
(*z*) Handv. *bl.* 1212, 1214.
(*a*) Keurb. U. *f.* 28.
(*b*) Handv. *bl.* 1214.
(*c*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 77.
(*d*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 77. Verg. Keurb. T. *f.* 215 *verſo.*
(*e*) Handv. *bl.* 1213.
(*f*) Keurb. A. *f.* 76 *verſo.*
(*g*) Keurb. C. *f.* 75.
(*h*) Handv. *bl.* 1307.
(*i*) Beſoign. *van* Burgem. en Schepenen *van* 26 *Jan.* 1745.
(*k*) Handv. *bl.* 1308.
(*l*) Kiliaan Dictionn. *druk van* 1599. *op* 't woord *Beune*, *Buene.*

GILDEN. 't voorbygaan. De verkoopers van oude en nieuwe gemaakte Kleederen, met naame de Kleêrkoopers van de Hoogduitſche Joodſche Natie, zyn, volgens verſcheiden' Keuren, gehouden, het Kleêrmaakers-Gilde te voldoen (*m*). Eene Weduwe van eenen Gildebroeder, het handwerk met een' knegt willende aanhouden, is verpligt, den zelven eene proef te laaten doen, zelfs zo dikwils als zy van knegt verandert, en vyf guldens aan 't Gilde te betaalen. En zo zy met hem trouwt, moeten 'er nog drie en veertig guldens worden opgebragt, die, met de voorgemelde vyf, het volle Inkomgeld van agt en veertig guldens uitmaaken (*n*). Het Kleêrmaakers-Gilde ſtaat, van ouds en nog tegenwoordig, onder 't opzigt van een' Deken en vier Overluiden. Jaarlyks, in 't begin van October, worden 'er een Deken en twee Overluiden, in de plaats der afgaanden, door Burgemeeſteren, gekooren, zynde den Deken gemeenlyk den oudſten der twee aanblyvende Overluiden. Zy houden hunne Gildekamer in de korte of kromme Spinhuisſteeg, daar zy, eens ter weeke, des Donderdags avonds, byeen komen, van Paaſchen tot Kermis, van vyf tot zeven uuren, en van Kermis tot Paaſchen, van drie tot zeven uuren. De Overluiden genieten, boven het Proefgeld, voor hunne moeite en koſten, vierhonderd guldens 's jaars, uit de Gildekaſſe. De Gildeknegt heeft vrye wooning in 't Gildehuis, en trekt, daarenboven, drie honderd en vyftig guldens in 't jaar, behalven eenige voordeelen van het begraaven: alles volgens eene Keure van den vyfden December des jaars 1749 (*o*). De Overluiden doen de geſchillen af, die, over 't krenken der Keuren, voor 't Gilde gegeven, voorvallen; doch van hunne uitſpraaken valt beroep aan Burgemeeſteren. Zy moeten, jaarlyks, in tegenwoordigheid der nieuwe Overluiden, en ten overſtaan van vier der voornaamſte Gildebroederen, en van eenen Gemagtigde van Burgemeeſteren, rekening doen (*p*).

Wy voegen, by het Kleêrmaakers-, het

XXV. HUIDENKOOPERS-, LOOIJERS- *en* SCHOENMAAKERS-GILDE.

HUIDENKOOPERS-, LOOIJERS- *en* SCHOENMAAKERS-GILDE,

welk weinig jonger is dan het voorgaande, zynde de oudſte Keure, welke men voor het zelve vindt, den tienden Juny des jaars 1475, gedagtekend (*q*). Het plagt, van ouds, alleenlyk, het *Schoenmaakers-Gilde* genoemd te worden, alzo de Schoenmaakers hier ter Stede ook *Huidenkoopers* en *Looijers* plagten te zyn, en nog ſomtyds zyn. In de oudſte Keuren op pergament, waarſchynlyk in de veertiende eeuwe gemaakt, vindt men 'er reeds op het koopen van *groene* of verſche en natte huiden (*r*); waaruit de oudheid deezer neeringe hier ter Stede af te neemen is. Ook onderhieldt het Schoenmaakers-Gilde, in de vyftiende eeuwe, reeds eenen dienſt in beide de Kerſpelkerken (*s*). De Looijers-kuipen ſtonden, in de zeſtiende eeuwe, aan den buitenſingel, omtrent de plaats, waar nu de *Huiden-* en *Runſtraaten* loopen, die daarvan, naar alle waarſchynlykheid, den naam bekomen hebben. Men kan dit afneemen, uit eene *Reſolutie* der Vroedſchap van den jaare 1586, waarby beſlooten werdt, de *Graft buiten 't Fort*, ſedert de *Heerengraft* genaamd, niet verder zuidwaards te graaven, dan tot omtrent het Land, *daer de Schoenmaekers heur cuypen hebben geſtelt* (*t*). In laater' tyd, werden de Looijeryen, verder weſtwaards, daar nu de oude Looijersſtraat is, verplaatſt, en nog laater, ook omtrent den Heiligen- of Overtoomſchen weg en Buitenvelderſche wetering. Doch deezen laatſten werdt, in den jaare 1663, plaats in de nieuwe Vergrooting aangeweezen (*u*), daar zy nog zyn; draagende de ſtraat, daar zy meeſt gevonden worden, den naam van *Nieuwe Looijersſtraat*. Tegenwoordig zyn de *Huiden-* en *Leêrkoopers*, dikwils, van de *Looijers*, en meeſt altoos van de *Schoenmaakers* onderſcheiden; ſchoon zy allen, ook nog, gelyk van ouds, onder één Gilde behooren.

Niemant mogt, oudtyds, Huiden *uit het ſlyk* koopen, dan die tot het Gilde behoorde (*v*). De Leêrkoopers, zelfs zulken, die Jugten, Spaanſch-, Turkſch- of Kamoes-Leer verkoopen, mogen deeze neering ook niet oefenen, dan na dat zy 't Gilde voldaan hebben (*w*). Vreemden mogen hier ter Stede geen Leêr verkoopen, dan by openbaare veiling, ten overſtaan van eenen Afflaager; of ten minſte onder betaaling van 't regt van Secretariſſen en Afflaagers (*x*). De Looijers moeten, insgelyks, Gildebroeders zyn. De Run, die ongemeeten of ongewoogen van buiten inkomt, moeſt, voormaals, aan den Gildeknegt aangegeven, en door hem, met de maat van 't Gilde, gemeeten, of gewoogen worden, eer zy verkogt werdt. De Gildebroeders moes-

(*m*) Handv. *bl.* 1308, 1309, 1310, 1310.
(*n*) Handv. *bl.* 1309. Verv. *bl.* 91.
(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 90.
(*p*) Handv. *bl.* 1304.
(*q*) Keurb. A. *f.* 77.
(*r*) Keurb. A. *f.* 12.
(*s*) Keurb. A. *f.* 77.
(*t*) Reſol. Vroedſch. *N.* 5. 20 *Sept.* 1586.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* C. 12 *Dec.* 1662. *f.* 221 *verſo. Lr.* D. 2 *May* 1663. *f.* 2.
(*v*) Handv. *bl.* 1276.
(*w*) Handv. *bl.* 1280, 1282.
(*x*) Handv. *bl.* 1281, 1281. Vervolg *der* Handv. *bl.* 89, 89.

Gilden. moeſten, by tyds, aan de Overluiden bekend maaken, of zy Run van 't Gilde begeerden op te doen, en hoe veel. De Overluiden plagten zig, vervolgens, te voorzien van ſchors, die op de Runmolen van 't Gilde, aan de ooſtzyde van den Amſtel by den Omval, tot Run gemaalen werdt (*y*). Doch deeze molen is, al voor veele jaaren, verkogt. De Looijers koopen nu de Run, 't welk hun, voorheen, ook vryſtondt, buiten 't Gilde, en daar zy goedvinden. Die Traan by de kan of mingelen verkoopen wil, moet, volgens de Keure van den negentienden Juny des jaars 1603, den Traantap van 't Gilde huuren (*z*). Doch deeze Keur is, al ſedert lang, in ongebruik geraakt. De Schoenmaakers mogen geene ſchoenen lappen, voor dat zy 't Schoenlappers-Gilde voldaan hebben. Ook mag niemant nieuwe ſchoenen, voor ouden, ter markt brengen, ten zy 'er eene oude zool en agterlap aan gezet zy (*a*). Volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1729, mogen vreemden hier, zelfs op de gewoonlyke Jaarmarkten, met geene nieuwe ſchoenen voorſtaan (*b*). Wyders, is, op den agt en twintigſten January des jaars 1752, gekeurd, dat Schoenmaakers, die tot armoede vervallen, in het Schoenlappers- of Oude-Schoenmaakers-Gilde, moeten worden aangenomen (*c*).

De Overluiden van 't Huidenkoopers-, Looijers- en Schoenmaakers-Gilde zyn zes in getal, drie Leêrkoopers of Looijers, en drie Schoenmaakers. Onder de drie eerſten, is een Deken, die twee jaaren dient. Jaarlyks, op den vierentwintigſten Juny, gaan 'er drie af, een Leêrkooper en twee Schoenmaakers, in welker plaats, Burgemeeſteren drie anderen kiezen. De Overluiden zyn nu ook Bosmeeſters, waartoe, voorheen, twee Perſoonen, door 't Geregt, ſchynen gekooren geweeſt te zyn (*d*). Zy doen, in die hoedanigheid, uitdeeling aan zeven en twintig behoeftige Gildebroeders. De zieken genieten twee guldens ter weeke. De Overluiden trekken twee honderd guldens 's jaars uit de Gildekaſſe, voor hunne moeite en verteering, behalve zes guldens proefgeld. Zy mogen vuur en licht aan 't Gilde in rekening brengen. De Gildeknegt geniet, boven vrye wooning in 't Gildehuis op 't Rusland, waar eens ter weeke, des Donderdags, Comptoirdag gehouden wordt, een honderd guldens in 't jaar, twee guldens tien ſtuivers voor 't bezorgen der begraafeniſſe van zulken, die van 't Gilde begraaven worden, een derde van de boete op 't begraaven, en een gulden van elk, die 't Gilde wint (*e*). Gilden.

Men plagt hier, nog in de voorgaande eeuwe, een Gilde van Leêrbereiders en Leêrtouwers te hebben, die Spaanſch Leêr en Vet Leêr bereidden. Ook nog een ander van Zeemleêrbereiders (*f*). De eerſten hadden zig, nevens de Huidenvetters, in de Barnde-ſteeg en Bloedſtraat, waar men nog de *Huidenvetters-ſloot* heeft, nedergezet: doch op den elfden December des jaars 1631, werdt gekeurd, dat zy daar niet meer zyn mogten (*g*). Beide deeze Gilden zyn, reeds voor lang, te niet geloopen. De overgebleeven Gildebroeders van het Zeembereiders-Gilde zyn, in 't jaar 1711, naar Zutfen vertrokken, en het Gilde daarop te niet gedaan (*h*).

Wy hebben, reeds in 't voorbygaan, gewag gemaakt van het XXVI. Oude-Schoenmaakers- *of* Schoenlappers-Gilde.

Oude-Schoenmaakers- *of* Schoenlappers-Gilde,

't welk, reeds in de zeſtiende eeuwe, in ſtand geweeſt is. De eerſte uitvoerige Keur voor het zelve, my bekend, is van den vyftienden May des jaars 1590 (*i*). De meeſte anderen, die ſedert gemaakt zyn, betreffen de Gildebosſe, en derzelver inkomſten en uitgaaven. De Oude-Schoenmaakers hier ter Stede plagten veel ſterker te markten, dan zy, ſedert eenige jaaren, doen. Zy waren gewoon, alle Maandagen, volgens eene Keure van den tienden January des jaars 1609, op de Nieuwe-zyds-Kolk, voor te ſtaan: 't welk ten minſte vyftig jaaren geduurd heeft (*k*); doch nu al lang opgehouden is. Het Gilde blyft egter in wezen, en heeft nog, gelyk van ouds, vier Overluiden, die, eens ter weeke, des Donderdags na den middag, ten vier uuren, Comptoirdag houden, in de Gildekamer, aan de S. Antonis-Waag. Jaarlyks, in December, en niet meer, op den zesden January, gelyk van ouds, gaan 'er twee van de Overluiden af, welker getal, door Burgemeeſteren, op de gewoone wyze, vervuld wordt. De Overluiden genieten, voor hunne moeite, verteering, en vuur en licht op de Gildekamer, drie honderd en vyftig guldens 's jaars. De Gildeknegt trekt een honderd guldens, en een gedeelte van de begraaffenis-boeten (*l*).

De

(*y*) Handv. *bl.* 1276, 1279, 1280.
(*z*) Handv. *bl.* 1275.
(*a*) Handv. *bl.* 1278.
(*b*) Handv. *bl.* 1283.
(*c*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 88.
(*d*) Handv. *bl.* 1277, 1278.
(*e*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 88.
(*f*) Handv. *bl.* 1352.
(*g*) Keurb. K. *f.* 181. Handv. *bl.* 999.
(*h*) Groot-Memor. *N. X. f.* 132.
(*i*) Handv. *bl.* 1415.
(*k*) Handv. *bl.* 806.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 103.

GILDEN. De meeſte Gilden, welken wy, tot hiertoe, beſchreeven hebben, zyn, in de vyftiende eeuwe, of eerder, opgeregt geweeſt. Wy hebben 'er de beſchryving van eenige jongeren tuſſchen gevoegd, alleenlyk om dat zy eenige merkelyke overeenkomſt met de vroegeren hadden. Uit eene Keure van den twintigſten Maart des jaars 1486 (*m*), blykt, dat 'er, toen nog, eenige Gilden in wezen waren, van welken wy nog niet gewaagd hebben. Sommigen van deezen zyn verdweenen, of, naderhand, onder andere naamen, bekend geweeſt. De anderen zyn het Bergenvaarders-Gilde, het Timmermans-Gilde, het Metſelaars-Gilde en het Chirurgyns-Gilde. Van deezen vier, als zekerlyk in de vyftiende eeuwe in ſtand geweeſt, moeten wy nog handelen, eer wy tot de Gilden der volgende eeuwe overgaan. Het

XXVII. BERGENVAARDERS-GILDE.

BERGENVAARDERS-GILDE

is, waarſchynlyk, opgeregt, kort na dat de Vaart op Bergen in Noorwegen, hier ter Stede, begon te bloeijen, lang voor het einde der vyftiende eeuwe (*n*). Het Gildehuis van dit Gilde vind ik, op het jaar 1503, reeds vermeld (*o*). Wy hebben, op eene andere plaats (*p*), reeds eenig berigt gegeven van den inhoud der eerſte uitvoerige Keure voor dit Gilde van den tienden February des jaars 1539. Uit dezelve, blykt, dat het een Altaar onderhieldt, welk aan S. Anna toegewyd was, en in de Nieuwe Kerke (1) ſtondt (*q*). Het Gilde gaf ook eene jaarlykſche maaltyd, die, door de Gildebroeders en derzelver huisvrouwen, werdt bygewoond, en waartoe elk zyn aandeel betaalen moeſt, 't zy hy op dezelve verſcheene of niet, zonder dat men iemant de ſpyze mogt t'huiszenden (*r*). Op den drie en twintigſten January des jaars 1576, werdt gekeurd, dat elk, die zig, hier ter Stede, geneerde met het verkoopen van Berger- of Yslandſchen viſch, Jaarzangen aan het Bergenvaarders-Gilde betaalen zou. De Factoors werden nogtans van 't betaalen van Jaarzangen vry verklaard, ten ware zy den viſch, by vyf- of zeshonderd ponden en daar onder, verkogten (*s*). Sedert dien tyd, ſchynt het Bergenvaarders-Gilde ook den naam van het *Stokviſchkoopers-Gilde* te hebben aangenomen, dien het, nog tegenwoordig, draagt. Het Kuipers Gilde, in 't jaar 1625, oordeelende, dat de Bergenvaarders hunnen eigen viſch niet mogten *kippen*, of met hoepen beſlaan, verſtondt het Geregt, op den veertienden November, dat zy zulks, met hunne eigen broodeeters, vryelyk, doen mogten, zonder dat zy, deswege, door het Kuipers-Gilde, eenigszins, mogten worden gemoeid (*t*). GILDEN.

De Overluiden van 't Bergenvaarders-Gilde zyn vier in getal, twee *blyvende* en twee *vaarende*. De laatſten plagten, van ouds, verpligt te zyn om, ten dienſte van het Gilde, naar Bergen te vaaren. Doch dit is, ſedert lang, buiten gebruik; ſchoon de naam nog in wezen blyft. Van elke ſoort, gaat 'er, jaarlyks, in January, een af, in welker plaats, Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal, twee anderen kiezen. Zy plagten hunne Byeenkomſten te houden, in een huis aan de weſtzyde des Amſtels, even buiten de Vryheid der Stad, ſedert veele jaaren, eene herberg, die nog den naam van *Bergenvaarders-Kamer* draagt. Wy hebben, by eene andere gelegenheid, aangetekend, dat dit huis, vermoedelyk, in het kort beleg der Stad van den jaare 1572, immers voor het jaar 1576, verbrand werdt (*u*). En indien ik my niet bedriege, werdt het, na deezen ramp, wederom opgebouwd, en tot eene herberg verhuurd. Veelligt, heeft 'er ROEMER VISSCHER het oog op, in de *Rommelſoo* (N. 57. bl. 116.) als hy, afſcheid neemende van de Amſterdamſche herbergen, onder anderen, zingt:

Adieu Anneken huys *en Reguliers Hof,*
Adieu Jan, ghy ſneet die kaes te grof
Met u ysbolten (2) *en ſuykerpeeren.*

Anneken-huys, of *S. Annen-huis* is, gis ik, de naam geweeſt, dien Bergenvaarders-Kamer, toen reeds eene herberg, gedraagen heeft, om dat het Gilde zig aan S. Anna hadt toegewyd. Doch dit Gildehuis is, al voor veele jaaren, verkogt. Tegenwoordig, vergaderen de Overluiden op geene vaſte plaats, en komen, doorgaands, maar eens 's jaars, byeen.

XXVIII. S. JOZEFS-GILDE.

Het

S. JOZEFS-GILDE,

ook het *Timmermans-Gilde* genaamd, welk ik, in eenen Schepenen-brief van den twintigſten Auguſtus des jaars 1468, genoemd vind, en welk, waarſchynlyk al veel vroeger, in ſtand was, vervatte, van ouds, niet alleen de

(*m*) Keurb. A *f.* 158.
(*n*) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 196.
(*o*) Lucien-Boek, *beruſtende in 't Burgerweeshuis*, *f.* 308.
(*p*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 249.
(*q*) *Zie* Handv. *bl.* 1188.
(*r*) Handv. *bl.* 1187.
(*s*) Handv. *bl.* 1188.
(*t*) Handv. *bl.* 1189.
(*u*) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 326.

(1) Lees, op de aangehaalde plaats (II. *Deel*, VI. *Boek*, bl. 249.) *nieuwe*, in de plaats van *oude Kerke*.

(2) *Ysbolten* was de naam van eene ſoort van Herfſtpeeren. Zie KILIAAN *op 't woord* YSBOUT.

Gilden. de Huis-, maar ook de Scheepstimmerluiden (*v*), welke laatſten 'er, in 't jaar 1517, van afgeſcheiden, en met het Buitenlandsvaarders-Gilde vereenigd werden (*w*). Het was, in de vyftiende eeuwe, vereenigd met het S. Eloijen- of Smids-Gilde, waarvan het, in 't gemelde jaar 1468, geſcheiden werdt. Tegenwoordig, behooren 'er toe de *Kaſſenmaakers* of *Schrynwerkers*, de *Stoelenmaakers*, de *Spaanſche Stoelenmaakers*, de *Blokenmaakers*, de *Wieldraaijers*, de *Lyſtenmaakers*, de *Wagenmaakers*, de *Laadenmaakers*, en de *Witwerkers*. De *Boom-* en *Riemenmaakers*, de *Vyzelaars*, de *Spiegelkasmaakers*, de *Koffermaakers*, de *Schaavenmaakers*, de *Gootenmaakers*, de *Stoovenmaakers* en de *Schuijerhoutenmaakers* zyn wel geene Gildebroeders van 't S. Jozefs-Gilde; doch egter verpligt, het Gilde te voldoen: waarom zy *Gildekoopers* genaamd worden. Voormaals, behoorden, tot dit Gilde, nog andere handwerken, die nu verdweenen zyn, of ten minſte niet op zig zelven geoefend worden. Zodanigen waren de Weefgetouwmaakers, de Spinnewielmaakers, de Spietſenmaakers en anderen.

Uit eene Ordonnantie voor het Timmermans-Gilde van den dertienden Maart des jaars 1500, blykt, dat het zelve een Altaar onderhieldt in de Nieuwe Kerke (*x*), welk aan *S. Jozef*, die, gemeenlyk, geloofd wordt, een Timmerman geweeſt te zyn, toegewyd was (*y*). Ook ziet men, uit dezelfde Ordonnantie, en uit eene andere Keure (*z*), dat het Gilde eene ſoort van *Blaasbalgen* verhuurde, die, van ouds, en, zo my berigt wordt, nog by ſommige Scheepstimmerluiden, gebruikt worden, om ſchepen uit het water te blaazen. Het Gilde heeft nog regt, om zekere kleine Kraanen te mogen verhuuren (*a*). Ook mag het het gereedſchap, en het gemaakt of begonnen werk van overleeden Gildebroederen, volgens eene Keure van den twintigſten January des jaars 1662, in 't openbaar, aan de meeſtbiedenden doen verkoopen, zonder Secretaris of Afflaager, en zonder te misdoen tegen de Keuren, op de openbaare verkoopingen gemaakt (*b*). De Gildebroeders, die een jaar lang buiten de Stad woonen, verbeuren 't Gilde (*c*). De Huistimmerluiden mogen geen Metſelaars-werk aanneemen; gelyk de Metſelaars ook geen huis mogen aanneemen te timmeren en te metſelen. Ook mogen de Huistimmerluiden geen Schrynwerkers-, noch de Schrynwerkers geen Huistimmermans-werk doen, en in 't algemeen, mogen de byzondere Gildebroeders van 't S. Jozefs-Gilde niet in elkanders handwerk treeden (*d*). Doch het beſchieten van Kajuiten, en het maaken van banken en kasjes, van binnen in de ſchepen, wordt gerekend, tot Huistimmermans-werk te behooren (*e*). De Meeſter-Timmerluiden mogen, van ieder knegt, dien zy, in iemants dienſt, te werk ſtellen, niet meer dan drie ſtuivers 's daags voordeel genieten. Den Meeſter-Schrynwerkeren is, by de Keuren, vyf ſtuivers toegelegd (*f*). De Meeſters-Gildebroeders van 't S. Jozefs-Gilde moeten, voor ieder knegt, dien zy aanneemen, tien ſtuivers, zo hy een Poorter, en vyftien ſtuivers, zo hy een vreemde is, ten behoeve van het Gilde, betaalen (*g*). Voor vreemde knegts worden niet gehouden, die, twee jaaren, hier ter Stede, gewoond hebben. Zulke knegts, die hunnen Poortereed hebben afgelegd, mogen, werk noodig hebbende, alle vreemde knegts, *boſſen*, of uit den dienſt doen gaan, ten welken einde, zy zig, van een' Stads bode verzeld, aan 't huis van den Meeſter-Timmerman, die vreemde knegts in dienſt heeft, vervoegen moeten, en verzoeken, in derzelver plaats, te mogen worden aangenomen. De geſchillen, die hierover mogten ontſtaan, moeten voor Commiſſariſſen van Huwelykszaaken gebragt worden (*h*). De Franſche Vlugtelingen, die, eertyds, in 't Gilde werden aangenomen, zonder dat zy verpligt waren, eene proef te doen, zyn, ſedert het jaar 1720, zo wel als de andere Gildebroeders, tot het doen der gewoonlyke proeve verpligt (*i*). De Schrynwerkers mogen geen gemaakt werk, door Uitdraagſters, laaten verkoopen (*k*). Zy moeten, volgens eene Keure van den dertigſten January des jaars 1750, binnen de poorten, woonen (*l*). De Witwerkers mogen geen hard hout verwerken: en de Zeilenmaakers of anderen mogen geene andere bloks dan ouden verkoopen, blyvende het verkoopen van nieuwe bloks alleen aan de Blokenmaakers geoorlofd (*m*). Niemant mag ſtoelen draaijen of matten, dan die in 't Gilde is; en onvryen mogen zelfs, door de burgers, niet gebruikt worden (*n*). Op het begraaven der Gildebroederen, Gilden.

(*v*) Keurb. C. *f.* 47 *verſo.*
(*w*) Keurb. C. *f.* 60 *verſo.*
(*x*) Keurb. C. *f.* 47 *verſo.*
(*y*) Handv. *bl.* 1283, 1290.
(*z*) Handv. *bl.* 1407.
(*a*) Handv. *bl.* 1290, 1291.
(*b*) Handv. *bl.* 1295.
(*c*) Handv. *bl.* 1284.
(*d*) Handv. *bl.* 1283, 1284, 1288, 1295. Vervolg *der* Handv. *bl.* 89.
(*e*) Handv. *bl.* 1298.
(*f*) Handv. *bl.* 1289, 1290.
(*g*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 90.
(*h*) Handv. *bl.* 1693.
(*i*) Handv. *bl.* 1302.
(*k*) Handv. *bl.* 1287, 1296.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 90.
(*m*) Handv. *bl.* 1288.
(*n*) Handv. *bl.* 1290, 1301.

GILDEN. ren, en op de inkomſten van het Gilde, is, onlangs, by twee Keuren, orde geſteld (*o*). Over het S. Jozefs-Gilde, zyn dertien Overluiden, onder welken, een Deken is. Van dezelven gaan 'er, jaarlyks, tien of elf af, welker plaatſen, uit de elf handwerken, waaruit het Gilde beſtaat, den negentienden Maart, op de gewoonlyke wyze, vervuld worden. De Overluiden uit de byzondere handwerken ſtaan allen elkanderen gelyk (*p*). Het Gilde plagt, van ouds, gelyk de meeſte anderen, eene algemeene maaltyd te houden (*q*). Doch dezelve is, na de verandering der Regeeringe, afgeſchaft. De Overluiden, die ook Proefmeeſters zyn, trekken van elken Proeveling vier en veertig guldens en veertien ſtuivers; en daarenboven, uit de Gildekaſſe, drie honderd guldens in 't jaar. De Gildeknegt heeft vrye wooning in 't Gildehuis, in de Reguliers-dwarsſtraat aan de zuidzyde, welk, in of omtrent het jaar 1664, door 't Gilde, getimmerd werdt (*r*), en waar, eens ter weeke, des Donderdags, Comptoirdag gehouden wordt. Hy trekt, daarenboven, drie honderd en vyftig guldens uit de Gildekaſſe; heeft zyn aandeel van de Begraafenis-boeten, en ook eenig profyt van de openbaare verkoopingen van houtwerk en gereedſchap (*s*). De Overluiden hebben 't bewind ook over de Boſſe der behoeftige Gildebroederen, waaruit egter niemant ondersteund wordt, dan die zeſtig jaaren oud is, en zes jaaren tot de Boſſe betaald heeft (*t*). Eer het tegenwoordige Gildehuis getimmerd werdt, plagt de Gildekamer op 't Begynhof te zyn (*u*).

XXIX. SCHEEPSTIMMERMANS- *en* MASTENMAAKERS-GILDE.

SCHEEPSTIMMERMANS- *en* MASTENMAAKERS-GILDE.

Wy voegen, by het S. Jozefs-, het

De Scheepstimmerluiden, die, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, met de Huistimmerluiden, tot één Gilde plagten te behooren, en, in 't jaar 1517, van dezelven geſcheiden, en tot het Buitenlandsvaarders-Gilde overgebragt werden, bleeven niet langer met het zelve vereenigd, dan tot in 't jaar 1589, wanneer zy, op den vyfden October, tot een byzonder Gilde, werden verklaard (*v*). De Schuitenmaakers werden, van toen af, onder dit Gilde begreepen. Wat de Maſtenmaakers betreft; zy ſchynen, in 't eerſt, onder geen byzonder Gilde behoord te hebben, ſchoon 'er, reeds voor het einde der zeſtiende eeuwe, Keuren op het Maſtenmaaken gemaakt, en Keurmeeſters over de Maſten aangeſteld waren (*w*). Doch in 't jaar 1656, of weinig eerder, werden de Maſtenmaakers onder 't Scheepstimmermans-Gilde begreepen, en in 't jaar 1684, by Burgemeeſteren, goedgevonden, dat een der Overluiden van dit Gilde, voortaan, uit de Maſtenmaakers, gekooren zou worden (*x*). De Gildebroeders van 't Groot- en Klein-Binnenlands-vaarders-Gilde, de Brouwers, en alle anderen, die Waterſchepen gebruiken, zyn gehouden, hunne ſchepen en ſchuiten, hier ter Stede, te laaten timmeren en herſtellen. Ook moeten alle ſchepen, die hunnen laſt breeken voor de paalen deezer Stad, en vertimmering noodig hebben, door Gildebroeders van het Scheepstimmermans-Gilde, herſteld worden (*y*). De Meeſters-Scheepstimmerluiden zyn verpligt, ingezetenen voor vreemden tot knegts te gebruiken, en de laatſten, voor de eerſten, af te danken. Doch aan klein werk, Ree-zeils uitgenomen, mogen zy zulk volk zetten, als zy goedvinden (*z*). De Scheepstimmerluiden, die, door de Admiraliteits-, Stads-, of Ooſt-Indiſche-Compagnies-Werven, worden afgedankt, mogen, door de Meeſters van byzondere Werven, niet worden aangenomen, zo lang 'er nog *Klouwers*, of Scheepstimmerluiden, die alleen op byzondere Werven gewoon zyn te werken, te vinden zyn. Doch deezen ontbreekende, mogen de Scheepstimmerluiden der drie Hoofdwerven, by byzondere Meeſters, arbeiden, tot dat menze, op de gemelde Hoofdwerven, wederom noodig heeft. Ook moeten zy, door de byzondere Meeſters, in geval van afdankinge, voor de Klouwers, worden afgedankt (*a*). Scheepstimmerluiden, die werk zoeken, moeten zig, 's morgens, een half uur voor 't luiden van den bengel der Admiraliteits-Werf, vervoegen op den Kadyk by de Kattenburger brug, of vooraan in de Bickersſtraat, en 's middags, van twaalf tot een uur, op de Nieuwe Brug; zonder dat zy zig, onder weg, of op eenige andere plaats, tot werken, mogen laaten aanneemen (*b*). Allen, die 't handwerk van Scheepstimmeren willen leeren, en op zyn' tyd Gildebroeder worden, moeten zig, op 't Gilde-Comptoir, laaten intekenen. Die Gildebroeder worden wil, moet, twee jaaren lang, het volle Loon, zynde, des Zomers, agt en twintig, en des Win-

(*o*) Keurb. U. *f.* 14 *verſo*, 44 *verſo*.
(*p*) Handv. *bl.* 1302.
(*q*) Handv. *bl.* 1284.
(*r*) Handv. *bl.* 1295.
(*s*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 90.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 90.
(*u*) Aantek. *van* Schepen SCHAEP *MSS.* N. 2.
(*v*) Handv. *bl.* 1406.
(*w*) Handv. *bl.* 1378.
(*x*) Handv. *bl.* 1379, 1380.
(*y*) Handv. *bl.* 1410, 1411, 1413. Vervolg *der* Handv. *bl.* 105, 106.
(*z*) Handv. *bl.* 1411, 1412, 1413.
(*a*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 106.
(*b*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 106.

Gilden. Winters, agttien ſtuivers 's daags, gewonnen hebben. De Maſtenmaakers moeten, ten minſten een' Zomer, het Loon hebben gewonnen. Het Inkomgeld is drie en veertig guldens voor eens Poorters zoon; drie en vyftig guldens voor een Inboorling, die geen Poorter is; en drie en zeſtig guldens voor een vreemdeling; doch voor 't opneemen der proef, wordt niets betaald (*c*). Het tabakrooken onder 't werk is den Scheepstimmerluiden, by verſcheiden' Keuren, ſcherpelyk, verbooden (*d*). Doch hun is, zo lang zy in 't werk zyn, van ouds, vrydom van Stads Bier-Excyns toegeſtaan geweeſt (*e*). De Maſtenmaakers mogen geene maſten bereiden, dan na dat zy, door den *Keurmeeſter van de Maſten*, gezien en goedgekeurd zyn. De Keurmeeſter moet 'er zelfs nog eens over gehaald worden, na dat de Maſten reeds gemaakt zyn. Ook is 'er een gezwooren *Meeter* aangeſteld, om de Maſten, die by de palm verkogt worden, te meeten (*f*). De Overluiden van 't Scheepstimmermans- en Maſtenmaakers-Gilde zyn thans vyf in getal, waar onder één Maſtenmaaker is. De vier Meeſters-Scheepstimmerluiden worden, voor de helft, uit die van 't Bickers-Eiland en daaromtrent, en voor de helft, uit die van Kattenburg en daaromtrent, gekooren. Zy worden, jaarlyks, in 't midden van January, op de gewoonlyke wyze, veranderd. Wyders, zyn 'er, ſedert het jaar 1750, twee *Geauthoriſeerden uit het Gilde*, die bevoegd zyn, om, voor dat de Overluiden afgaan, de Gildeboeken naar te zien. Van deezen twee gaat 'er, jaarlyks, een af, wiens plaats, uit een drietal, by den aanblyvenden en afgaanden Geauthoriſeerde benoemd, door Burgemeeſteren, vervuld wordt. De Overluiden trekken een honderd en vyftig guldens 's jaars, uit de Gildekaſſe. De Gildeknegt geniet zeven ſtuivers van ieder groot, en drie en een halve ſtuiver van ieder klein Schip, welk, van nieuws, opgezet wordt, en zes honderd guldens 's jaars daarenboven. Aan oude Gildebroeders worden drie, en aan zieke twee en een halve guldens ter weeke, tot onderſtand, gegeven (*g*). Het Scheepstimmermans-Gilde is een van de talrykſten hier ter Stede en bevat wel vyftien honderd Gildebroeders, Meeſters en Knegts. Het Comptoir van dit Gilde wordt, des Saturdags, om de veertien dagen, gehouden in een vertrek van het Wagthuis aan den Kamper Steiger, of zogenaamde *Zeeregt*.

(*c*) Handv. *bl.* 1415. Vervolg *der* Handv. *bl.* 105.
(*d*) Handv. *bl.* 1413, 1414.
(*e*) Handv. *bl.* 189.
(*f*) Handv. *bl.* 1378, 1379, 1380.
(*g*) Handv. *bl.* 1380, 1407. Vervolg *der* Handv. *bl.* 106, 107.

Het

Metselaars-Gilde,

Gilden. XXX. Metselaars-Gilde.

van ouds, ook het *Lieve-Vrouwen-Gilde* genaamd, is, reeds in de vyftiende eeuwe, in ſtand geweeſt, en hadt een Altaar in de Nieuwe Kerke; gelyk, onder anderen, blykt, uit eene Keure van den twee en twintigſten Maart des jaars 1498 (*h*). Eertyds, behoorden de Schilders, de Glazenmaakers en de Borduurwerkers ook onder het Metſelaars-Gilde; doch de twee eerſten deezer Handwerken zyn, naderhand, tot het S. Lucas-Gilde overgebragt. Het derde is genoegzaam verdweenen. Tegenwoordig, beſtaat dit Gilde, uit *Metſelaars*, *Steenhouwers*, *Leidekkers*, *Loodgieters* en *Looden-Pompenmaakers*. In dit Gilde, moet ook, gelyk in het Timmermans-Gilde, aan Burgers voor vreemden werk gegeven worden, gelyk, reeds by eene Keure van den veertienden Auguſtus des jaars 1579, bepaald is (*i*). Niemant mag tot Gildebroeder worden aangenomen, dan die vier jaaren het handwerk geoefend, en twee jaaren by een' en den zelfden Meeſter gewerkt heeft. Het Loon der Metſelaars-, Steenhouwers-, Leidekkers- en Pompenmaakers-Knegts, midsgaders, dat der Opperluiden van de Metſelaars-Knegts, is in Zomer-loon, Herfſt- en Voorjaars-loon, en Winter-loon onderſcheiden, en by eene Ordonnantie van den tienden November des jaars 1662, naauwkeuriglyk, bepaald (*k*). Niemant mag, hier ter Stede, Plaaten, Vloerſteenen, of eenige andere ſteenen ſlypen, dan die in 't Steenhouwers-Gilde is. Alleenlyk, was de Slypmolen buiten de Leidſche Poort hier van uitgezonderd (*l*). De Overluiden van dit Gilde zyn vyf in getal, onder welken, een Deken is. Zy beſtaan, volgens de reeds gemelde Ordonnantie, uit drie Meeſters-Metſelaars, een van welken Deken is, een Meeſter-Steenhouwer, en een, die te gelyk Meeſter-Leidekker en Pompenmaaker is. Zy dienen twee jaaren, en worden, op den elfden November, veranderd (*m*). De Overluiden hebben 't bewind over de Armenboſſe van 't Gilde, waartoe, van ouds, benevens den Deken, twee Bosmeeſters plagten aangeſteld te zyn (*n*). By eene Keure van den twaalfden November des jaars 1750, is aan de Overluiden drie honderd en vyftig guldens 's jaars uit de Gildekaſſe toegelegd. Zy genieten, daarenboven, tien Ducatons van ieder Proeveling.

(*h*) Keurb. C. *f.* 44. *Zie ook* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 109.
(*i*) Handv. *bl.* 1381, 1382.
(*k*) Handv. *bl.* 1384.
(*l*) Handv. *bl.* 1387.
(*m*) Handv. *bl.* 1386.
(*n*) Handv. *bl.* 1382.

GILDEN. ling. De Gildeknegt trekt twee honderd guldens 's jaars, en vyftien guldens voor 't ophaalen der Jaarzangen. Hy heeft, daarenboven, eenig voordeel van de proevelingen; van 't begraaven, en van 't verbieden van 't werk, aan zulken, die in eens anders werk treeden, zonder dat deeze voldaan is (*o*). De Overluiden vergaderen, alle Maandagen, van drie tot vyf uuren, na den middag, in een vertrek boven de S. Antonis-Waage.

Onder de Gilden, die, in de vyftiende eeuwe, in ſtand geweeſt zyn, is ook het

XXXI. CHIRURGYNS-GILDE, CHIRURGYNS-GILDE.

waartoe, volgens eene Keure van den zeven en twintigſten April des jaars 1497, niet alleen *de gemeene barbiers of hairtſcheerders* (*p*); maar ook de *Tripmaakers* of *Houtsblokkenmaakers*, en de *Stillegangmaakers* behoorden, welke twee laatſten 'er, eerſt in 't jaar 1551, van afgeſcheiden werden (*q*). De Barbiers behooren 'er nog toe. Zy moeten zelfs eene andere proef doen dan de Chirurgyns, beſtaande dezelve alleenlyk in aderlaaten, daar de Chirurgyns, over verſcheiden' gewigtiger deelen der Heelkonſt, onderzogt worden (*r*). Niemant mag zelfs voor Chirurgyn ter Koopvaardye vaaren, dan die, vooraf, door de Overluiden, onderzogt en bekwaam genoeg bevonden is: 't welk, by verſcheiden' Keuren, inzonderheid, ten opzigte van zulken, die zig voor Chirurgyns naar Groenland en Straat-Davis verhuuren willen, gevorderd is. De koſten op het Zee-Examen zyn, by eene Keure van den agttienden December des jaars 1749, geregeld (*s*). De Chirurgyns-knegts, die hier Meeſter worden willen, worden, tot het doen der Proeve, niet toegelaaten, ten zyze toonen konnen, dat zy vyf jaaren by de oefening der Chirurgie geweeſt zyn (*t*). De onkoſten op het doen van zulk eene proeve beloopen, volgens eene Keure van den dertigſten January des jaars 1733, twee honderd en vyftig guldens, van welke ſomme, nogtans, door eens Burgers zoon, zeven, en door eens Chirurgyns zoon, vyftien guldens mogen gekort worden (*u*). De Hairſnyders, Paruikenmaakers en Paruikenverkoopers mogen hun handwerk of neering niet oefenen, dan na dat zy het Chirurgyns-Gilde voldaan hebben (*v*). Ten behoeve der twee laatſten, is het omloopen of voorſtaan, buiten de Jaarmarkten, met vreemde paruiken, verbooden (*w*). Niemant mag zig, als Vroedmeeſter, uitgeeven, dan die, door den Profeſſor der Ontleedkunde, den *Decanus*, en den dienenden Proefmeeſter van't Chirurgyns-Gilde, en twee Doctoren, uit en door de *Inſpectores* van 't *Collegium Medicum* benoemd, onderzogt is (*x*). Het Steenſnyden mag, hier ter Stede, niet geoefend worden, dan na dat de Steenſnyder, tot elk byzonder geval, van Burgemeeſteren verlof verzogt, en verkreegen heeft (*y*). De Chirurgyns zyn, reeds by de Keure van den zeven en twintigſten April des jaars 1497, verpligt geweeſt, van de gekwetſten, die men hun vergde te verbinden, den Schout kennis te geeven (*z*). En zulks is, ſedert nog, by herhaalde Keuren, bevolen (*a*). Zy mogen geene wonden, in 't Gaſthuis, onderneemen te geneezen; maar moeten zulks alleen voor de Stads Chirurgyns overlaaten (*b*). De Weduwen van Chirurgyns, haare Winkels verkogt hebbende, mogen geene anderen wederom opzetten (*c*). Het Gilde verleent, volgens eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1764, geenen onderſtand, dan aan zulken, die hunne Jaarzangen, Maandgelden en boeten, behoorlyk, betaald hebben (*d*). By eene Keure van den vyf en twintigſten November des jaars 1676, is reeds belaſt, dat de Chirurgyns-Gildekamer voorzien gehouden moet worden van eene Kas met Inſtrumenten der Chirurgie; eene andere met Drogeryen en Kruiden, in de Chirurgie te pas komende, en eenige voornaame Schryvers over deeze konſt (*e*): en wy hebben, in de Beſchryving deezer Gildekamer, gezien, in hoe verre, men aan het oogmerk deezer Keure voldaan heeft (*f*).

Het opzigt over 't Chirurgyns-Gilde ſtaat aan een' Deken, twee Proefmeeſters, van welken de Deken een is, vier Overluiden, en een Collegiemeeſter. Het Collegie van Overluiden wordt, jaarlyks, in 't begin van September, veranderd. Doch de Collegiemeeſter gaat, eerſt om de vyf jaaren, af. De Deken en Overluiden genieten, jaarlyks, uit de Gildekaſſe, zes honderd guldens, behalve het gene hun, voor Tentamen-, Examen- en Proefgeld, en eenige andere *Vacatien*, toegelegd is. De Gildeknegt trekt twee honderd vyf en zeventig guldens in 't jaar,

(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 101.
(*p*) Keurb. C. *f.* 53.
(*q*) Keurb. C. *f.* 173 *verſo.*
(*r*) Handv. *bl.* 957, 958, 960.
(*s*) Handv. *bl.* 963, 964. Vervolg *der* Handv. *bl.* 81.
(*t*) Handv. *bl.* 1240.
(*u*) Handv. *bl.* 1242.
(*v*) Handv. *bl.* 1241, 1242, 1690.
(*w*) Keurb. T. *f.* 230.
(*x*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 81.
(*y*) Handv. *bl.* 966.
(*z*) Keurb. C. *f.* 53.
(*a*) Handv. *bl.* 956, 963.
(*b*) Handv. *bl.* 956.
(*c*) Handv. *bl.* 1690.
(*d*) Keurb. U. *f.* 42 *verſo.*
(*e*) Handv. *bl.* 962.
(*f*) *Zie* III. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 384.

Gilden. jaar, uit de Gildekaſſe; zes guldens voor ieder voorwerp, dat ontleed werdt; zes guldens voor elke Gilde-begraafenis, en 't gene hem, door de Gildebroeders, voor de Nieuwjaars-Almanakken, wordt gegeven (*g*). Wy hebben, reeds by eene andere gelegenheid (*h*), gemeld, dat de Gildekamer boven de S. Antonis-Waage gehouden wordt. De Overluiden vergaderen hier, alle weeken, des Maandags. In de Gildekamer, hangen verſcheiden' ſchilderſtukken, waarin de Overluiden in der tyd, door verſcheiden' Konſtſchilders, en laatſtelyk, door *Arnoldus Boonen*, *Jan Maurits Quinkhard* (*i*), en *Tibout Regters*, naar 't leeven, en keurlyk, zyn afgebeeld.

XXXII. Houtzaagmolenaars-Gilde. Het

Houtzaagmolenaars-Gilde

is veel jonger dan de meeſte Gilden, welken wy, tot hiertoe, beſchreeven hebben, om dat de Zaagmolens, eerſt in de zeſtiende eeuwe, uitgevonden zyn. Doch het Houtzaagen is, reeds in de vyftiende, of eerder, hier ter Stede, in gebruik geweeſt, ſchoon het niet, door middel van molens, maar met handzaagen, die, door twee mannen, op- en neder getrokken werden, plagt te geſchieden. Tot in de zeſtiende eeuwe toe, was de Houthandel zulk een voornaam gedeelte van den Koophandel deezer Stede, dat de Oude- en Nieuwe-zyds-Houttuinen niet alleen, maar de meeſte burgwallen der Stad, met houtwaaren, beſtapeld lagen, gelyk, uit de Kaart van Cornelis Anthoniszoon, te beſpeuren is. Men was, in dien tyd, gewoon, het hout op de bruggen en ſluizen te zaagen, 't welk, by eene Keure van den negenden Maart des jaars 1495, verbooden werdt (*k*): ſchoon 't, in den jaare 1589, nog op 't Rokin geſchiedde (*l*). De Houtzaagers maakten ook, in de zeſtiende eeuwe, reeds een Gilde uit; gelyk blykt, uit eene Keure van den twintigſten October des jaars 1529 (*m*). Ruim zeſtig jaaren laater, werden de Zaagmolens uitgevonden (*n*), en eerlang, ook hier ter Stede, of even buiten de zelve, in gebruik gebragt (*o*). In 't jaar 1630, verwierf een Genootſchap van Houtzaagers verlof, tot het opregten van Zaagmolens, waartoe hun de grond, door de Stad, werdt afgeſtaan. De wegen en paden, naar de molens leidende, werden, op Stads koſten, gemaakt, onder beding, dat dezelven, door de eigenaars der Zaagmolens, zouden onderhouden worden (*p*). Doch 't liep aan tot in 't begin des jaars 1695, eer de Houtzaagmolenaars in een byzonder Gilde werden ſamengevoegd (*q*); welk nog in wezen is, zynde, na 't invoeren der Zaagmolens, het houtzaagen met de hand, geheellyk, verdweenen. De Zaagmolens zyn meeſt geſteld buiten de Utrechtſche, Leidſche, Raam-, Zaagmolens- en Haarlemmer-Poorten, onder de Vryheid der Stad; mogende hier, volgens verſcheiden' Keuren, geen hout worden ingevoerd, welk, buiten de Vryheid, ten platten Lande, gezaagd is. Op Zon- en Feeſt- of Bededagen, mogen de Zaagmolens niet maalen. Ook mag 'er, op de Zaagmolens, en op de werven omtrent dezelven, geen tabak gerookt worden (*r*). De Overluiden van het Houtzaagmolenaars-Gilde zyn zes in getal, en worden, jaarlyks, op Goeden Vrydag, by Burgemeeſteren en Schepenen, in den dienſt gehouden, of vol gemaakt, uit een dubbel getal, door de dienenden benoemd, uit de verſcheiden' ſoorten van Gildebroederen, als *Greenenhoutzaagers*, *Eekenhoutzaagers* en *Wageſchotzaagers*. Zy zyn, byzonderlyk, gemagtigd, tot het bekeuren van zulken, die hier hout invoeren of verkoopen, welk ten platten Lande, buiten de Vryheid deezer Stad, gezaagd is, mogende zelfs ieder Gildebroeder de ſchuiten, met zulk hout beladen, met hulp van 's Heeren Dienaars, aan de keten doen ſluiten, volgens eene Keure van den dertigſten January des jaars 1739 (*s*). De Kaſſenmaakers of Schrynwerkers alleen, niet naar genoegen van gezaagd Hout, by 't Houtzaagmolenaars-Gilde, konnende geryfd worden, mogen 't, van buiten deezer Stede Vryheid, laaten inkomen, onder voorwaarden, die, laatſtelyk, by eene Keure van den dertigſten January des jaars 1766, bepaald zyn (*ſ*). De Overluiden genieten twee honderd en vyftig guldens 's jaars; doch mogen de koſten, die zy maaken, wanneer zy, ſomtyds, genoodzaakt zyn, buiten de Gildekamer, byeenkomſten te beleggen, aan 't Gilde in rekening brengen. Den Gildeknegt zyn een honderd en vyftig guldens, en zes guldens voor een Nieuwjaar toegelegd (*t*). De gewoonlyke byeenkomſten der Overluiden worden, tweemaal ter weeke, des Maandags en des Vrydags, gehouden, in een ver-

Gilden.

(*g*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 81, 82.
(*h*) *Zie* III. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 384.
(*i*) Van Gool Nieuwe Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 301. II. *Deel*, *bl.* 132.
(*k*) Keurb. B. *f.* 13.
(*l*) *Zie* Handv. *bl.* 1526.
(*m*) Keurb. C *f.* 65. Handv. *bl.* 1270.
(*n*) Soetboom Saanl. Arcadia, *bl.* 538.
(*o*) Handv. *bl.* 1027.
(*p*) Groot-Memor. N. III. *f.* 160 *verſo.* en Conventie met de Zaagmolenaars *in 't* Vertrek der Theſaurie *Nieuwe Laade* L. *Lt.* J.
(*q*) Handv. *bl.* 1273.
(*r*) Handv. *bl.* 1027, 1028, 1029, 1274, 1275.
(*s*) Handv. *bl.* 1029.
(*ſ*) Keurb. U. *f.* 60.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 27.

GILDEN. vertrek van het Wagthuis aan den Kampersteiger, gemeenlyk *het Zeeregt* genaamd. Tot onderhoud van het Gilde, moet, behalve het Inkomgeld en de Jaarzangen, een duit van ieder gulden der Kooppenningen van alle Zaagmolens of gedeelten van Zaagmolens, zo dikwils als dezelven verkogt worden, worden betaald (*u*).

By't Zaagmolenaars Gilde, voegen wy, het

XXXIII. S. VICTORS- *of* KOORENMOLENAARS-GILDE; S. VICTORS- *of* KOORENMOLENAARS-GILDE.

welk veel eerder opgeregt is. 't Is zelfs zeker genoeg, dat, in of omtrent Amsterdam, al in de veertiende eeuwe of eerder, een of meer Koorenmolens geſtaan hebben. De Molen, die by de oudſte Haarlemmer-Poort ſtondt, op de Molenwerf, van welke, in eenen brief van den jaare 1336, gewaagd wordt (*v*); en de windmolen aan den Zeedyk, vermeld in de Handveſt van den jaare 1342 (*w*), zyn, naar alle waarſchynlykheid, Koorenmolens geweeſt, en geſchikt, de eerſte ten dienſte van de nieuwe, en de andere ten dienſte van de oude zyde der Stad. In een ſtuk van den jaare 1402, leeſt men van nog een molen *buiten de Binnenwyker Poorte* (*x*), die, waarſchynlyk, ook een Koorenmolen geweeſt zal zyn. En in eene Keure van vroeger' tyd, krygen de Molenaars, dat zyn, Koorenmolenaars, verlof, om hun werk buiten de Stede te mogen doen (*y*); waaruit af te neemen is, dat 'er, toen reeds, meer Koorenmolenaars dan de drie gemelden geweeſt zyn. Tegenwoordig, zyn 'er een en dertig Koorenmolens, in de Stad en derzelver Vryheid. De meeſten zyn, in de Bolwerken om de Stad, opgeregt. De overigen ſtaan buiten de Haarlemmer, Leidſche en Weteringspoorten. De tyd, wanneer de Koorenmolenaars eerſt tot een Gilde gebragt zyn, is my niet klaarlyk gebleeken. Doch't moet lang voor de verandering der Regeeringe zyn geſchied, om dat het Gilde naar een Heilig, *S. Victor*, genoemd is, en de Overluiden, nog, op S. Victors dag, zynde den tienden October, verkooren worden. Ook wordt het, onder den naam van *S. Vechters-Gilde*, gemeld, in eene Ordonnantie van den een en dertigſten July des jaars 1577 (*z*). Het Koorenmolenaars-Gilde heeft eenige Keuren, die met de Keuren van het Houtzaagmolenaars-Gilde overeenkomen. De Koorenmolens mogen ook, op Zondag, niet maalen. Ook mag men, aan dezelven, op de Zon- en Feeſtdagen, niet werken. De eigenaars, deelgenooten en huurders van Koorenmolens moeten allen GILDEN. in 't Gilde zyn. Doch Bakkers mogen geen deel hebben in Koorenmolens. De Koorenmolenaars zyn, volgens de Keuren, verpligt, hun bier en brood te haalen by de Brouwers en Bakkers, voor welken zy maalen. Zy mogen maar eenerlei ſoort van kooren breeken, en de Rogge niet dan volgens een monſter, welk, om de twee maanden, vernieuwd wordt. Het maalloon is, by de Keuren, bepaald. De Bakkers moeten het Kooren den Molenaaren toeweegen, die volſtaan konnen, als zy een en een half pond op ieder zak, ter oorzaake van 't ſtuifmeel, minder leveren. De Molenaars mogen geen vee of gevogelte aan hunne molens houden, hoenders alleenlyk uitgenomen (*a*). Meel, welk, buiten de Vryheid der Stad, ten platten Lande, gemaalen is, mag hier ter Stede niet worden ingevoerd. Doch de invoer uit de beſlooten Steden ſtaat, onder eenige voorbehoedſels, vry (*b*). Voor deezen, mogten de Koorenmolenaars, niet dan by vriezend weder, met hunne Karren, door de Stad ryden. Doch by eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1753, is hun zulks, onder zekere bepaalingen, op alle tyden van 't jaar, toegelaaten. Onder anderen, moet ieder Tarwe- en Rogge-molen, jaarlyks, vyf en twintig, en ieder Mout-molen, jaarlyks, vyftien guldens aan de Stad betaalen, waarvan alleenlyk zulke molens bevryd zyn, aan welken, ter oorzaake van derzelver afgelegenheid van 't water, of uit anderen hoofde, het ryden met de karren of wagens, te vooren, toegeſtaan geweeſt is. De Brouwers, die hunne eigene Moutmolens hebben, mogen karren en wagens gebruiken; doch niet dan by beſlooten water, en mids daarvoor tien guldens in 't jaar betaalende. Alle deeze penningen worden, door de Overluiden van 't Koorenmolenaars-Gilde, ontvangen, en aan de Rekenkamer verantwoord (*c*). By eene Keure van den vyf en twintigſten January des jaars 1763, is nader bepaald, dat de Molenaars-wagens en karren, des Zomers, niet zwaarder dan met twaalf, en des Winters, niet zwaarder dan met agttien zakken, belaaden mogen zyn, en dat zy, van negen tot half twee uuren, niet ſtaan noch ryden mogen, op den Dam, ter wederzyde van de Beurs, op den Heiligen-Weg, in de Kalverſtraat, Warmoesſtraat, Hoogſtraat, Molſteeg, Stilſteeg, Halſteeg, Pylſteeg, noch op den Fluweelen Burgwal, tuſſchen de twee laatſtgemelde ſteegen (*d*): op dat de ſter-

(*u*) Handv. *bl.* 1274.
(*v*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 9.
(*w*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 109.
(*x*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 137.
(*y*) Keurb. A. *f.* 11.
(*z*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 151.

(*a*) Handv. *bl.* 1388, 1389, 1391, 1395, 1397, 1398, 1399.
(*b*) Handv. *bl.* 1391.
(*c*) Vervolg der Handv. *bl.* 102.
(*d*) Keurb. U. *f.* 28 *verſo*.

Gilden. sterke toegang aldaar niet zou belemmerd worden. De Overluiden zyn vier in getal, van welken, jaarlyks, op den tienden October, twee afgaan, in welker plaats, Burgemeesteren, op de gewoonlyke wyze, twee anderen kiezen. Zy plagten hun Comptoir in de Huidenstraat te hebben: doch komen, sedert eenige jaaren, om de veertien dagen, des Donderdags, ten drie uuren, byeen, in een huis op de Leidsche graft, by de Prinsengraft, waar de Gildeknegt vrye wooning heeft. Hy geniet, daarenboven, een honderd en tien guldens in 't jaar, een gedeelte van de boeten, en twaalf stuivers van ieder Molenaars-knegt, die zig in 't Gilde laat intekenen. Aan de Overluiden is twee honderd guldens in 't jaar, uit de Gildekasse, toegelegd (*e*). De boeten, die de Gildebroeders betaalen moeten, plagten, van ouds, bekeerd te worden, voor de helft, ten behoeve van het Gilde, en voor de wederhelft, ten behoeve der arme Leproozen, de Vaders of Regenten van welken, ook de geschillen, die onder de Gildebroeders ontstonden, afdeeden. Doch in 't jaar 1614, werdt de uitspraak over deeze geschillen gesteld aan Commissarissen van kleine Zaaken (*f*).

By het Koorenmolenaars-, voegen wy het

XXXIV. Brood-Bakkers-Gilde. Brood-Bakkers-Gilde,

welk zekerlyk niet jonger is, schoon de oudste Ordonnantie voor het zelve, my bekend, eerst den zeventienden Maart des jaars 1530, is gedagtekend (*g*). 't Blykt klaar, uit de oudste Keuren, dat de Gildebrieven, oudtyds, wel, met de hand van eenen Secretaris geschreeven, aan de Gilden geleverd; doch niet ter Secretarye *geregistreerd* werden (*h*). Men heeft, hiermede, eerst in de zestiende eeuwe, eenen aanvang gemaakt, en daartoe een afzonderlyk boek, zynde het *Keurboek* C. aangelegd; waarin alle de Gildebrieven, die men nog vinden kon, werden te boek gesteld. Doch veelen, en, zo 't schynt, ook die van de Bakkers, waren toen reeds verlooren. Men bespeurt, uit eene overeenkomst van den jaare 1541, dat het Bakkers-Gilde een Altaar in de Oude Kerke van het *S. Hubrechts-Gilde* overgenomen heeft (*i*). Voorts, zyn 'er, in laater' tyd, menigvuldige Keuren voor de Bakkers gemaakt. Zulken, die alleenlyk brood uitslyten of verkoopen, zonder dat zy 't zelven bakken, zyn ook verpligt, het Broodbakkers-Gilde te voldoen. En by eene Keure van den vyfden May des jaars 1750, is hunne winst bepaald op twee stuivers van de gulden (*k*). De soorten van brood, die, hier ter Stede, mogen gebakken worden, en de zwaarte, die 't brood, naar zynen prys, behoort te hebben, zyn, by de Keuren, bepaald, moetende de Bakkers hun Roggenbrood in 't byzonder met hun merk merken, op dat de soort en zwaarte van het zelve, te beter, zou konnen onderscheiden worden (*l*). De Bakkers-Knegts en Leerlingen moeten zig, by 't Gilde, laaten inschryven, en ten minste twee jaaren by éénen Meester gediend hebben, eer zy, tot het doen der Proeve, worden toegelaaten. De Bakkers-Proef geschiedt in 't Oude-Mannenhuis, ten behoeve van welk, het Proef-brood geschikt is (*m*). De Bakkers plagten, voormaals, *Deuvekaters*, eene soort van fyn brood, en naderhand, *Paaschbrooden*, op zekere tyden, aan hunne kalanten te vereeren. Doch sedert eenige jaaren, zyn hun alle vereeringen, by herhaalde Keuren, verbooden geweest (*n*). Vier Overluiden zyn 'er van het Bakkers-Gilde, van welken 'er, jaarlyks, tegen 't einde van September, twee afgaan. Zy genieten, behalve het Proefgeld, welk drie guldens van ieder proeveling is, zes honderd guldens in 't jaar (*o*). Hun Gildehuis is agter de Oude Kerke, daar zy, eens ter weeke, des Donderdags, ten drie uuren na den middag, byeen komen. Van het Broodbakkers-Gilde zyn twee Gildeknegts, een van welken in het Gildehuis woont. Zy genieten ieder een honderd en vyftig guldens in 't jaar uit de Gildekasse, en hebben, daarenboven, eenig voordeel van 't verhuuren en intekenen van Knegts, en van de Gildebroeders, die verzuimen, ter begraafenisse te komen. Ook is hun ieder vyf guldens in 't jaar tot een Kermis toegelegd. Zy bedienen, week om week, het Gilde-Comptoir (*p*). 't Getal der Gildebroederen in het Bakkers-Gilde beliep, in het begin deezer eeuwe, reeds over de vier honderd (*q*).

Collegie tot het Weegen en Zetten van 't Brood.

Tot het bepaalen van 't gewigt en den prys van het Brood, en om toe te zien, dat de Bakkers aan de Zetting voldoen, plagten, van ouds, op *S. Obers*- of *S. Hubrechts-dag*, dat is, op den derden November, twee Persoonen uit de Bakkerye aangesteld te worden, een van 't Roggenbrood, en een van 't Wittebrood, die den naam van *Broodweegers* droegen, en een

(*e*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 101.
(*f*) Handv. *bl.* 1389.
(*g*) Handv. *bl.* 1181.
(*h*) Keurb. A. *f.* 35.
(*i*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 312.
(*k*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 73.
(*l*) Handv. *bl.* 882, 883, 885. Keurb. T. *f.* 221 *verso*, 225.
(*m*) Handv. *bl.* 1183, 1184. *en* III. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 307.
(*n*) Handv. *bl.* 890, 892, 1183.
(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 71.
(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 72.
(*q*) Stads Missiven *N.* XX. *f.* 37.

GILDEN. een rond jaar dienden (*r*). Doch in 't jaar 1557, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, voortaan, *luyden van fatſoen, uyt de Raeden of uyt de treffelykſte Gemeente, tot broodweegers* te kiezen (*s*). In laater' tyd, zyn 'er altoos agt Perſoonen toe aangeſteld, vier Koopluiden, handelende in Graanen, en vier Bakkers, die, nog tegenwoordig, het COLLEGIE *tot het* ZETTEN *en* WEEGEN VAN HET BROOD uitmaaken. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Vrydags, na den middag, op het Stadhuis, in de Kamer van Commiſſariſſen van kleine Zaaken, daar zy den prys van 't Brood regelen, naar de pryzen der Rogge en Tarwe, die hun, weekelyks, door de Makelaars in de Graanen, moeten worden opgegeven (*t*). Hiervan worden, terſtond, briefjes gedrukt, en door de Waakers of Deurwaarders van de Vierſchaar, aan 't Stadhuis, aan de Oude en Nieuwe Kerke, en aan de Koorenmarkt aangeplakt, en by de Bakkers en Slyters van Brood rondgebragt (*u*). De gewoonte van de zetting van 't Brood aan de Kerken aan te plakken is zeer oud, hier ter Stede, leezende men, in eene Keure van den twee en twintigſten November des jaars 1484, van de oude *Ordinancye van den broede* te onderhouden, *gelyck als dat voer die Kercke geſcreuen ſtaet* (*v*). Het Brood mag niet alleen niet boven, maar ook niet onder de Zetting verkogt worden (*w*). Doch in duure tyden, is, op bevel van Burgemeeſteren, het Brood aan behoeftigen, ſomtyds, onder de Zetting, verkogt, en de ſchade, van Stads wege, aan de Bakkers goedgedaan (*x*). De Broodweegers doen, van tyd tot tyd, onderzoek by de Bakkers, of 't brood de vereiſchte zwaarte hebbe. Men mag hun, in 't waarneemen van hun ampt, niet hinderen. En zulken, die voor de huizen der Broodweegeren waaren, en de Bakkers waarſchuwen, wanneer zy uitgaan, om 't brood te weegen, vervallen in eene boete van drie honderd guldens, of worden, zo zy dezelve niet voldoen, voor den tyd van drie maanden, in het Rasp- of Spinhuis gezet (*y*). De Broodweegers doen zulken, welker brood te ligt bevonden is, door de Deurwaarders van de Vierſchaar, dagvaarden; beſlaanze in de verbeurde boete, en verbieden hun de neering, zo lang dezelve niet voldaan is (*z*).

(*r*) Handv. *bl.* 1181.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 17 *Aug.* 1557.
(*t*) Handv. *bl.* 883.
(*u*) Handv. *bl.* 882, 889.
(*v*) Keurb. A. *f.* 154.
(*w*) Handv. *bl.* 890.
(*x*) *Zie* Groot-Memor. N. VIII. *f.* 180 *verſo.*
(*y*) Handv. *bl.* 892.
(*z*) Handv. *bl.* 891.

GILDEN. XXXV. KOEKEN-, BISCUIT- *en* PASTEIBAKKERS-GILDE.

Het

KOEKEN-, BISCUIT- *en* PASTEIBAKKERS-GILDE,

welk, van ouds, met het Broodbakkers-Gilde vereenigd was, is, by eene Keure van den vierentwintigſten January des jaars 1693, van het zelve afgeſcheiden, en tot een afzonderlyk Gilde verklaard. Het Broodbakkers-Gilde moeſt, aan het zelve, vier honderd zilveren Ducatonnen uitkeeren, en behieldt, daarentegen, het Gildehuis en alle de goederen van het Gilde. Doch men vondt goed, dat het nieuwe Gilde, door de twee Gildeknegts van het Broodbakkers-Gilde, bediend zou worden (*a*), gelyk, nog tegenwoordig, geſchiedt. Het nieuwe Gilde kreeg zyne eerſte Ordonnantie, waarby de Proef, voor de aankomende Koekenbakkers, Biscuitbakkers en Paſteibakkers, werdt vaſtgeſteld, in 't volgende jaar 1694 (*b*). Voorts, werdt het gewigt der Koek, by verſcheiden' Keuren, bepaald; het omloopen met Koek afgekeurd, en aan de Gildebroeders van beide de Gilden verbooden, elkanders gebak te bakken (*c*). Ook is, in 't jaar 1745, gekeurd, dat een Koeken-, Biscuit-, of Paſteibakker, maar in één huis, zyne neering doen mag (*d*). Den Koekenbakkeren in 't byzonder is, by eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1749, gelaſt, zig, in 't gewigt en den prys van de Koek, ſtiptelyk, te gedraagen naar de Zetting, die, op de gemeenſte ſoort, ook weekelyks, in 't Collegie tot het zetten en weegen van 't Brood, gemaakt wordt (*e*). De Overluiden van dit Gilde zyn vier in getal, twee Koekenbakkers, een Biscuitbakker en een Paſteibakker, van welken 'er, jaarlyks, in October, twee afgaan. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Donderdags, ten drie uuren na den middag, in een vertrek boven de S. Antonis-Waage, op de nieuwe Markt. Voor hunne moeite, is hun, boven het Proefgeld, drie honderd guldens 's jaars uit de Gildekaſſe toegelegd. Uit de Gildebroeders, zyn twee Perſoonen gemagtigd, tot het naarzien der Gilderekeninge; die ook, jaarlyks, nevens de Overluiden, de Nominatie van een dubbel getal, tot het verkiezen van twee nieuwe Overluiden, opſtellen (*f*).

Om met de beſchryvinge der oudſte Gilden voort te gaan, ontmoet ons het

MA-

(*a*) Handv. *bl.* 1312.
(*b*) Handv. *bl.* 1312.
(*c*) Handv. *bl.* 883, 903, 1183, 1184, 1314, 1315, 1316. Vervolg *der* Handv. *bl.* 93.
(*d*) Handv. *bl.* 1694.
(*e*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 94.
(*f*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 94.

Gilden. XXXVI. Makelaars-Gilde.

Makelaars-Gilde,

voor welk, my geene ouder Ordonnantie voorgekomen is, dan van den vyfden May des jaars 1533 (*g*). Ook is 't niet te vermoeden, dat de Makelaars, hier ter Stede, veel vroeger, een beflooten Gilde zullen hebben uitgemaakt, om dat het verkoopen en koopen, door tuffchenkomft van Makelaars, fchoon, al in de veertiende eeuwe, in Holland, in gebruik (*h*), tot op het einde der vyftiende eeuwe toe, hier ter Stede, ongeoorlofd plagt te zyn; hebbende 't Geregt, by eene Keure van den een en dertigften January des jaars 1495, verklaard, op koop, door Makelaars geflooten, voortaan, geen regt te zullen doen (*i*). Ook werdt, by eene Keure van den zeftienden Maart des jaars 1530, alle Makelaardy verbooden, ten ware de perfoonen, die zig daarmede geneeren wilden, vooraf, door 't Geregt, daartoe bevoegd verklaard waren (*k*). In de zeftiende eeuwe, waren 'er reeds Makelaars, die by Burgemeefteren aangefteld en beëedigd waren. De eerfte uitvoerige Ordonnantie voor dezelven is van den zeven en twintigften January des jaars 1612 (*l*). Zy hadden, toen reeds, eenen Deken, vyf Overluiden en twee Bosmeefters. De Ordonnantie is, federt, meermaalen, vermeerderd en vernieuwd. De laatfte uitvoerige is van den een en dertigften January des jaars 1746 (*m*). Het getal der Makelaaren is, van tyd tot tyd, merkelyk, en laatftelyk, in 't jaar 1758, nog met vyftig vermeerderd (*n*), zo dat het nu tot vier honderd en vyftig aangegroeid is, behalve de Joodfche Makelaars, die thans vyftig in getal zyn, daar zy, in 't begin des jaars 1612, maar twee in getal waren, en toen tot tien vermeerderd werden (*o*). De Makelaars mogen, volgens de Ordonnantie, op Zondag, geene partyen fluiten, noch monfters haalen, noch vertoonen. Ook ftaat hun niet vry, koophandel te doen in waaren, waarin zy, gewoonlyk, makelen. Zy mogen, op hunnen naam, voor hunnen meefter, koopen, zo wel in openbaare veiling, als uit de hand; doch zyn gehouden, hunnen Meester op te geeven, binnen driemaal vier en twintig uuren, indien het gekogte den veertigften, tagtigften, of eenige andere Penningen onderhevig is; en, indien niet, zo dra het begeerd wordt. De Makelaars in Graanen moeten de monfters van 't gene zy gekogt hebben, zorgvuldiglyk, bewaaren, om te konnen oordeelen, of de partyen met dezelven overeenkomen. Ook zyn zy verpligt, des verzogt zynde, weekelyks, de pryzen der Tarwe en Rogge aan 't Gildehuis op te geeven, waarna dezelven, door de Overluiden, aan 't Collegie tot het zetten en weegen van 't Brood, worden bekend gemaakt. De Makelaars in Kruideniers-waaren mogen geene partyen, by hen gekogt, in minder hoeveelheid dan by de Ordonnantie bepaald is, onder de Winkeliers of anderen, verdeelen. Geen Makelaar, noch iemant anders mag eenige openbaare Verkooping aanflaan, uitgezonderd van Huizen, Schepen of andere goederen, van welken, by de Opdragt, de veertigfte, tagtigfte, of andere Penningen moeten betaald worden, dan na dat hy, daartoe, vooraf, van Burgemeefteren, by Requeft, verlof verzogt, en het Regt van 't Aalmoeffeniers-Huis, zynde tien guldens van ieder openbaare Verkooping (*p*), voldaan heeft. Behalve de Makelaars, mogen de Eigenaars der goederen ook openbaare Verkoopingen houden; doch noch de eenen noch de anderen ooit buiten de Vendumeesters, en altoos ten overftaan van een' Secretaris of gezwooren Klerk. Voor 't aanflaan eener openbaare Verkoopinge, moet men zig ter Secretarye vervoegen, en aldaar, met de Secretariffen of Vendumeesters, bekwaamen dag en uur tot dezelve beraamen. De Avondverkoopingen beginnen, van den veertienden Maart tot den een en twintigften September, des avonds ten zes uuren, en den overigen tyd van 't jaar, ten vyf uuren, of met het ophouden van de Boomklok. Doch de openbaare Verkoopingen van Wynen gefchieden, van den eerften Maart tot den laatften November, ten zes, en van den eerften December tot den laatften February, ten vyf uuren. De Verkoopingen by dage moeten, op het uur, by 't Biljet uitgedrukt, een half uur onbegreepen, gehouden worden. Zo de Verkooping geenen voortgang heeft, of 't goed uit de hand verkogt is, moet daarvan, ten fpoedigfte, ter Secretarye en aan den Vendumeefter, kennis gegeven worden. Wanneer verfcheiden' partyen, op éénen tyd en plaats, ftaan verkogt te worden, loot men om den voorrang, of dezelve wordt toegeftaan aan den genen, die 't eerft zyn Requeft aan Burgemeefteren ingeleverd heeft, of de eerfte in 't aanflaan van Biljetten geweeft is. Meermaalen, is het fluiten van Optie-partyen, waarby zekere premie gegeven wordt, om het in zyne keur te hebben, eenig goed te le-

Gilden.

(*g*) Keurb. C. *f.* 70.
(*h*) *Zie* Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 526.
(*i*) Keurb. B. *f.* 11.
(*k*) Keurb. D. *f.* 152 *verfo.*
(*l*) Handv. *bl.* 1060.
(*m*) Handv. *bl.* 1676.
(*n*) Refol. *van den* Oud-Raad van Burgem. van 27 *Jan.* 1758. *bl.* 124.
(*o*) Handv. *bl.* 1062.
(*p*) *Zie* III. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 298.

GILDEN. leveren of te ontvangen, of niet, aan de Makelaars verbooden geweeſt. Doch dit verbod is, zeldzaam, naargekomen. Ook is het, ſomtyds, uitdrukkelyk, ingetrokken (*q*). Voor deezen, plagten eenige Makelaars gemagtigd te zyn, tot het opſtellen en drukken van eene weekelykſche Prys-Courant der waaren, goederen en wiſſelen. Zy leverdenze aan de Koopluiden, dieze begeerden, en gaven 'er een zeker getal van aan den Beursknegt, die 't voordeel, welk 'er van kwam, aan de Nederduitſche Gereformeerde Diaconie moeſt verantwoorden (*r*). Doch naderhand is, door Burgemeesteren, een' *Prys-Courantier* aangeſteld, die 't voordeel van het drukken der Prys-Courant geniet, en alleenlyk een klein gedeelte van het zelve aan de Diaconie blyft uitkeeren (*s*). Het loon der Makelaaren, *Courtage* of Makelaardy genaamd, is, in 't jaar 1747, bepaald by eene uitvoerige Lyſt, die, naderhand, in eenige opzigten, veranderd is (*t*). Van de Wynen, die openlyk geveild, doch niet verkogt worden, genieten de Makelaars, volgens eene Keure van den negen en twintigſten January des jaars 1754, de helft der Courtage (*u*). De Makelaars, door Burgemeeſteren aangeſteld en beëedigd zynde, betaalen, voor Inkomgeld in 't Gilde, veertig guldens, en drie guldens voor het ſtokje, zynde een gedraaid houten ſtafje van een half voet lang, aan 't een einde met zilver beſlaagen, waarop hun naam geſneeden is. Volgens de oude Ordonnantie, moeſten zy dit ſtokje toonen, zo dikwils als zy eene party ſlooten (*v*). Doch dit 's nu genoegzaam buiten gebruik. Voorts, betaalt ieder Makelaar, by zyn inkomen, en vervolgens, alle jaaren, nog dertien guldens vier ſtuivers, voor Jaar-, Brand- en Amptgeld, gelyk het genoemd wordt (*w*). Het Brandgeld wordt opgebragt, om daaruit te vinden eene ſomme van zes honderd guldens, die het Gilde, jaarlyks, aan de Stad betaalt, om van het brandbluſſchen, waartoe de Makelaars, zo wel als andere Gildebroeders, oudtyds, verpligt waren, bevryd te zyn (*x*). De Joodſche Makelaars betaalen het zelfde; doch trekken, behoeftig zynde, niet uit de Gildebooſſe, gelyk de anderen (*y*). Tegen zulken, die makelen, zonder door Burgemeeſteren aangeſteld en beëedigd te zyn, in 't gemeen *Byloopers* en *Beunaazen* genaamd, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden', ook ſcherpe Keuren gemaakt. Doch 't getal derzelven is nog zeer groot. GILDEN.

Het Makelaars-Gilde ſtaat onder 't opzigt van een' Deken, vyf Overluiden en twee Bosmeeſters, die, jaarlyks, op of omtrent den vyf en twintigſten October, by Burgemeeſteren, uit een dubbel getal, door Deken, Overluiden en Bosmeeſteren benoemd, veranderd worden. De Deken en een Bosmeeſter gaan, jaarlyks, af, en het eene jaar drie, het andere jaar twee Overluiden. De Deken beklaagt de Overtreeders der Keuren voor de Overluiden en Bosmeeſters, die dezelven in boete beſlaan, en zig met dezelven verdraagen; doch verpligt zyn, zaaken, die ter hunner kenniſſe niet ſtaan, den Heeren Burgemeeſteren voor te draagen. De dienende Deken, Overluiden en Bosmeesters mogen elkanderen niet nader dan Zusterlingen beſtaan (*z*). Het Gilde wordt gediend van twee Gildeknegts, een van welken zyne wooning heeft in 't Gildehuis, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, op den Noorderhoek van de Nieuwſtraat, alwaar, eens ter weeke, des Donderdags, Comptoirdag gehouden wordt.

Weinige jaaren na 't inſtellen van de oudſte Ordonnantie voor de Makelaars, werdt ook opgeregt het

XXXVII. KUIPERS- EN WYNVERLAATERS-GILDE.

KUIPERS- *en* WYNVERLAATERS-GILDE,

welk, oudtyds, met het S. Eloijen of Smids-Gilde vereenigd geweeſt was. De Ordonnantie, by welke de Kuipers van de Smids geſcheiden werden, is den zeſtienden December des jaars 1542 gedagtekend (*a*). Uit dezelve blykt, dat de Kuipers toen een Altaar in de Oude Kerke hadden, welk aan *den zoeten naam Jezus* gewyd was, en welks gedagtenis, nog tegenwoordig, bewaard wordt, in de *Zoete-naam-Jezus-ſteeg*, die tusſchen de Warmoesſtraat en 't Oude Kerks Plein loopt. Uit de geſchiedeniſſen deezer Stad van den jaare 1567, is ons reeds gebleeken, dat het Kuipers-Gilde genegen was tot de Hervorminge (*b*). In 't jaar 1601, werdt, voor dit Gilde, eene Bos opgeregt, en het bekwam toen eene uitvoerige Keure (*c*), die, ſedert, met verſcheiden' anderen, vermeerderd is. Alle Kuiperswerk binnen de Stad moet, door Gildebroeders of derzelver Knegts, gedaan worden, met naame het Haringwerk, het open- en toeſlaan van Tabaksvaten, en zelfs het kippen van ſtokviſch;

(*q*) Handv. *bl.* 1072.
(*r*) Handv. *bl.* 291, 1064.
(*s*) Keurb. Q. *f.* 42 *verſo.*
(*t*) *Zie* Handv. *bl.* 1681 *enz.* Vervolg *bl.* 57 *enz.*
(*u*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 60.
(*v*) Handv. *bl.* 1070.
(*w*) Handv. *bl.* 1677.
(*x*) Handv. *bl.* 1064.
(*y*) Handv. *bl.* 1677.

(*z*) Handv. *bl.* 1676.
(*a*) Keurb. C. *f.* 82 *verſo.*
(*b*) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 319.
(*c*) Handv. *bl.* 1337.

Gilden. visch; doch dit laatſte mag ook, door de broodeeters der Stokviſchkoopers, geſchieden (*d*). Die van 't Kuipers- en Wynverlaaters-Gilde moeten ook, by 't loſſen van Wynen, Brandewynen, Azynen, uitheemſche Bieren, Olie en andere natte waaren, gebruikt worden (*e*). Ten behoeve van dit Gilde, is het inbrengen van allerlei vaatwerk van buiten, om hier te verkoopen, by herhaalde Keuren, verbooden. Het vaatwerk, welk zekere maat moet houden, gelyk zyn de Biervaten, Zeepvaten, Haringtonnen enz. moeten, door een' gezwooren Brander, gezien, goedgekeurd, en gebrand worden. En 't ſtaat deezen niet vry, eenige vaten te branden, die van buiten ingebragt zyn (*f*). De Biermaat is, hier ter Stede, grooter dan in de naaſte omgelegen Steden. De Ton houdt hier zes en zeventig Dordrechtſche ſtoopen, uitmaakende een honderd en twintig Amſterdamſche Mengelen: het half vat veertig Dordrechtſche ſtoopen of vier en zeſtig Amſterdamſche Mengelen, en het vierdendeel twee en dertig Mengelen (*g*). Het Gilde ſtaat onder 't opzigt van vier Overluiden, van welken 'er, jaarlyks, in Juny, twee afgaan. Volgens de Keure van den jaare 1601, moeten de Overluiden, terſtond na dat de twee nieuwen verkooren zyn, twee nieuwe Proefmeeſters kiezen, in plaats van twee afgaanden. Die 't Kuipers-Ambagt wil oefenen, moet, vooraf, zyne Proef voor de Proefmeeſters doen, en voor 't hout tot de proef, en het opneemen derzelve, het Gilde voldoen, in gevolge eener Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1757 (*h*). Het Gildehuis van 't Kuipers- en Wynverlaaters-Gilde, alwaar de Gildeknegt vrye wooning heeft, ſtaat in de Barndeſteeg. Op de Gildekamer, zyn verſcheiden' Schilderſtukken, waarin de Overluiden in der tyd afgebeeld zyn: een van den Konſtſchilder *Arnoldus Boonen*, gedaan in 't jaar 1710; en twee anderen van den beroemden *Jan Maurits Quinkhard* (*i*). De Overluiden houden hier, eens ter weeke, des Maandags, van vyf tot zeven uuren, Comptoirdag.

Wy voegen, by het Kuipers- en Wynverlaaters-, het

XXXVIII. Wyn-koopers-Gilde.

Wynkoopers-Gilde,

ſchoon het, eerſt by eene Ordonnantie van den zeſtienden October des jaars 1659, opgeregt is (*k*). Tot dit Gilde, behooren allen, die zig met de Wynkooperye geneeren, uitgezonderd, aan de eene zyde, de Groſſiers, die niet minder dan agt Oxhoofden Franſchen, een voedervat Rynſchen, en eene pyp Spaanſchen Wyn, en Brandewyn en geſtookte wateren, by een half ſtuk, een oxhoofd, of halve pyp, te gelyk, leveren: en aan de andere zyde, de Tappers, die wyn ter ſleete, by de kan, fles of mindere maat, verkoopen. Doch, in de openbaare opveilingen, mag de Franſche wyn, by 't vat van vier oxhoofden, verkogt worden, zonder dat de verkooper in 't Wynkoopers-Gilde behoeft te zyn. De Gildebroeders mogen niet minder dan agt mengelen Wyn te gelyk verkoopen (*l*). Ook zyn zy, volgens eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1757, verpligt, van elke fuſt Wyn, Brandewyn of Azyn, die zy, op hunnen naam, ontvangen, inkoopen, opſlaan, verzenden, of overzetten, een' zekeren ſtuiver, ten behoeve van het Gilde, te betaalen (*m*). Niemant wordt in 't Gilde ontvangen, dan die ten minſte vier jaaren als Wynkoopers-gezel gediend heeft, en twee jaaren Burger geweeſt, of eens Burgers Zoon is. De Knegts moeten zig, in den aanvang van hunnen dienſt, by de Overluiden van 't Gilde, laaten intekenen (*n*). Voor inkomgeld, wordt twaalf guldens aan 't Gilde betaald, door elk, die Gildebroeder wordt. Hy moet, daarenboven, een half aam Franſchen Wyn aan 't Oude-Mannen-huis zenden (*o*). De Wynkoopers mogen geen ander Kuipers werk doen, dan hunne eigen vaten op- en toeſlaan, en hoepen om dezelven leggen. Zy mogen geen nieuw Vaatwerk maaken (*p*). By eene Keure van den twee en twintigſten April des jaars 1589, is reeds bevolen, dat niemant, binnen de paalen van 't Octroi der Stad, op de Excynzen, mag tappen, dan met byzonder ver of van Burgemeeſteren: en werden die paalen, by de gemelde Keure, geſteld, buiten de Haarlemmer-Poort tot aan Slooterdyk; buiten de S. Antonis-Poort tot aan Ypeſloot; buiten de Reguliers-Poort, tot aan het lange Loopveld, en buiten de Heilige-wegs-Poort, tot half wege Slooten (*q*).

De Overluiden van het Wynkoopers-Gilde zyn zes in getal, van welken 'er, jaarlyks, in de maand October, drie afgaan. Zy worden gekooren, zo wel uit zulken, die de Kui-

(*d*) *Zie* hier voor, *bl.* 458.
(*e*) Handv *bl.* 1340, 1341, 1343, 1344.
(*f*) Handv *bl.* 1337, 1340, 1694.
(*g*) Handv. *bl.* 1340.
(*h*) Keurb. T. *f.* 226 *verſo.*
(*i*) Van Gool Nieuwe Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 301. II. *Deel*, *bl.* 132.
(*k*) Handv. *bl.* 1480.
(*l*) Handv. *bl.* 1480, 1481, 1483.
(*m*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 115.
(*n*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 115.
(*o*) Handv. *bl.* 1482.
(*p*) Handv. *bl.* 1482, 1483.
(*q*) Handv. *bl.* 1483.

GILDEN. Kuipers proef gedaan hebben, als uit zulken, die dezelve niet hebben gedaan. Het Gildehuis is in de Koeſtraat, alwaar de Overluiden, op den zelfden tyd als die van het Kuipers-Gilde, te weeten des Maandags, van vyf tot zeven uuren, Comptoirdag houden. De Gildeknegt heeft ook vrye wooning in het Gildehuis. Op de Gildekamer, ziet men, even als op die der Kuipers en Wynverlaaters, de zes Overluiden in der tyd, in een ſtuk van Boonen, in 't jaar 1712, en in een groot ſtuk van Quinkhard, konſtiglyk, geſchilderd (*r*).

Weinige jaaren na de opregting van het Kuipers Gilde, te weeten in 't jaar 1551, werden de Stillegangmaakers, Klompenmaakers, Leeſtenmaakers en Schaatſenmaakers, die, tot dien tyd toe, één Gilde met de Chirurgyns hadden uitgemaakt, van dezelven geſcheiden, en tot een byzonder Gilde opgeregt (*s*), welk, tegenwoordig, het

XXXIX. SCHAATSEN-, LEESTEN- *en* KLOMPENMAAKERS-GILDE. SCHAATSEN-, LEESTEN- *en* KLOMPENMAAKERS-GILDE

genaamd wordt. In dit Gilde, worden ook ontvangen zulken, die zig alleenlyk met het verkoopen van Klompen, Leeſten of Schaatſen geneeren (*t*). De Gildebroeders of Gildezuſters mogen, met hunne waaren, buiten hunne Woonſteden, niet voorſtaan, dan alleenlyk op de gewoonlyke Marktdagen (*u*). Wanneer 'er meer dan een half duizend hout, welk, tot de handwerken, onder dit Gilde behoorende, gebruikt wordt, aan de markt komt, moet van de party omlaage geſchieden onder de Gildebroeders, eer zy, door iemant, voor zig zelven, gekogt mag worden (*v*). De Overluiden van dit Gilde zyn vier in getal, van welken, jaarlyks, in de maand October, twee afgaan. Zy houden hun Comptoir aan de S. Antonis-Waag, op de Nieuwe Markt; alwaar zy, om de veertien dagen, des Donderdags, byeen komen, te weeten, van den eerſten May tot den laatſten October, des nademiddags, van vier tot vyf, en van den eerſten November tot den laatſten April, van drie tot vier uuren. Aan de Overluiden is, by eene Keure van den vyfden December des jaars 1749, een honderd en tagtig guldens in 't jaar uit de Gildekaſſe toegelegd. De Gildeknegt geniet vyftig guldens (*w*). Voorheen, plagt de jongſte Gildebroeder, altoos, Gildeknegt te zyn (*x*).

Doch by de laatſtgemelde Keure, is aan de Overluiden gelaaten, zulk een' Gildebroeder als zy goedvinden tot Gildeknegt te gebruiken (*y*). GILDEN.

De Schilders, Glazenmaakers, Borduurwerkers, Beeldſnyders, Tapytwerkers en anderen plagten, van ouds, te behooren tot het Lieve-Vrouwen- of Metſelaars-Gilde (*z*); doch, in 't jaar 1579, werden deeze Konſtenaars en Handwerksluiden begreepen onder een afzonderlyk Gilde (*a*), welk het

XL. S. LUCAS-GILDE. S. LUCAS-GILDE.

genaamd werdt, om dat men, in 't gemeen, gelooft, dat de Evangeliſt Lucas een Konſtſchilder geweeſt is, en de Konſtſchilders de voornaamſte Leden van dit Gilde zyn. De Groffchilders, die tot dit Gilde behooren, moeten, zo zy te gelyk Glazenmaakers zyn, het Inkomgeld wegens beide de Handwerken voldoen (*b*). De Beeldhouwers moeten hunne proef doen, ten genoegen der Overluiden van S. Lucas-Gilde, eer zy tot Gildebroeders worden aangenomen (*c*). Allen, die eene pers gebruiken, met naame de Speelkaartenmaakers, en de Konſt- of Prentwinkeliers zyn verpligt, zig te begeeven of onder het S. Lucas-, of onder het Boekdrukkers-Gilde (*d*), welk laatſte, voorheen, ook met het S. Lucas-Gilde vereenigd geweeſt is. Men mag geene openbaare Verkoopingen alleen van Schilderyen, Beelden en Prentkonſt aanleggen, dan ten overſtaan van den Knegt van 't S. Lucas-Gilde, die de koopen zelf moet opgeeven, en ten toon houden, of doen houden. Ook moet de Catalogus van zulke verkoopingen, vooraf, door de Overluiden, worden naargezien; waarvoor aan dezelven vier guldens betaald wordt (*e*). De Overluiden van S. Lucas-Gilde zyn vyf in getal, twee Schilders, twee Glazenmaakers en een Beeldhouwer. Zy worden, jaarlyks, op of omtrent S. Lucas-dag, zynde den agttienden October, veranderd, gaande als dan een Schilder, een Glazenmaaker, en om het tweede jaar, ook de Beeldhouwer af. De Overluiden mogen niet meer ten laſte van het Gilde verteeren dan drie honderd guldens in 't jaar (*f*). De Gildekamer is boven de S. Antonis-Waage, daar de Overluiden, alle Saturdagen, van zes tot agt uuren des avonds, byeen komen.

By

(*r*) VAN GOOL Nieuwe Schouwb. I. *Deel*, *bl.* 301. II. *Deel*, *bl.* 132.
(*s*) Handv. *bl.* 1310.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 92.
(*u*) Handv. *bl.* 1311. Vervolg, *bl.* 92.
(*v*) Handv. *bl.* 1311.
(*w*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 92, 93.
(*x*) Handv. *bl.* 1311.
(*y*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 92.
(*z*) Keurb. C. *f.* 44.
(*a*) Handv. *bl.* 1366.
(*b*) Handv. *bl.* 1374.
(*c*) Handv. *bl.* 1372, 1374.
(*d*) Handv. *bl.* 1371.
(*e*) Handv. *bl.* 1368, 1369, 1370, 1371, 1373. Vervolg, *bl.* 99.
(*f*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 99.

Gilden. By het S. Lucas-Gilde, voegen wy het

XLI. Boek-verkoopers-, Boek-drukkers- en Boekbinders-Gilde.

Boekverkoopers-, Boekdrukkers- en Boekbinders-Gilde,

welk, met het zelve, vereenigd plagt te zyn; doch op den twintigſten January des jaars 1662, van het zelve afgeſcheiden, en tot een byzonder Gilde verklaard werdt (*g*). Niemant mag, volgens eene Keure van den zesden February des jaars 1685, de neering van Boekverkoopen, Boekdrukken of Boekbinden, hier ter Stede, beginnen, dan die, vier jaaren, by een' en den zelfden meeſter, gewoond heeft (*h*). De Boek- en Plaatdrukkers mogen geene meer boeken of plaaten drukken, dan hun worden aanbeſteed (*i*). Ook mogen geene boeken, by openbaare opveilinge, verkogt worden, dan by afſterven of *inſolventie* van den Eigenaar, of wanneer iemant de Boekneering verlaaten wil. En die, in 't laatſte geval, zyne Boeken of Prentkonſt verkogt heeft, mag geen open winkel doen, dan na drie jaaren verloops. By eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1761, is verbooden, ongebonden boeken, nevens inboedels, in 't openbaar, te verkoopen (*k*). De Catalogus van de Boeken, Letters of Plaaten, die men in 't openbaar verkoopen wil, moet, ten minſten agt dagen voor de verkooping, aan de Overluiden geleverd worden, die gehouden zyn, onderzoek te doen op den eigenaar, en de gelegenheid der Verkoopinge, en daarvoor vyf guldens genieten. De Gildeknegt woont de Verkoopingen by, en geeft de koopen op. Het opveilen van ongebonden of gebonden Boeken, in byzondere byeenkomſten van Boekverkoopers of anderen, onder wat voorwendſel het ook zyn moge, is, by herhaalde Keuren, verbooden. Doch deeze Keuren zyn, dikwils, overtreden, zo wel als die tegen het omloopen met liedjes, nieuwe tydingen en andere gedrukte ſchriften, dagelyks, overtreden worden (*l*). De Overluiden van dit Gilde zyn vyf in getal, drie Boekverkoopers, een Boekdrukker en een Konſt- of Prentverkooper. Zy worden, jaarlyks, op den twintigſten January, veranderd. De Gildekamer, alwaar zy, eens ter weeke, des Maandags, ten zes uuren des avonds, byeen komen, is boven de groote Vleeſchhal. Doch men kan hen ook buitengewoon doen vergaderen, mids hun, daarvoor, volgens de Ordonnantie van den negenden November des jaars 1663, drie guldens tien ſtuivers betaalende (*m*). By eene Keure van den negenden July des jaars 1750, is hun, voor hunne moeite en verteering, twee honderd en vyftig guldens, uit de Gildekaſſe, toegelegd (*n*). Gilden.

Onder de Gilden, die reeds in de zeſtiende eeuwe in wezen waren, moet ook geteld worden het

XLII. Tinnegieters-Gilde.

Tinnegieters-Gilde,

de oude Ordonnantie voor het welke, den dertienden January des jaars 1573, gedagtekend is. De Tinnegieters draagen, in dezelve, ook den naam van *Kannenmaakers* (*o*). De Kannendekkers en Lepelmaakers, en zulken, die Tin verhuuren, behooren ook onder dit Gilde. Ook plagten 'er de Glazen-Kannen- en Aardenwerks-verkoopers toe te behooren. Op het *alloi*, of de gehalte, van het Tin, welk hier ter Stede alleen mag verwerkt worden, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt, waarby, onder anderen, aan de Overluiden magt gegeven wordt, om, in de Tinnegieters-winkels, op de deugd van het Tin, welk aldaar verwerkt wordt, onderzoek te doen (*p*). Men verwerkt hier vierderlei ſoort van Tin, te weeten, *Bloktin*, *fyn Roostin*, *Keur-Tin*, en *kleine Keur-Tin*. Het *Bloktin* is het fynſte, en geheel zuiver. Het wordt gemerkt met een' Engel: waarby, door ſommigen, ook Stads wapen gevoegd wordt. Het gewoone fyne Tin, *Roostin* genaamd, om dat het met eene Roos gemerkt is, moet op de honderd pond vier en negentig pond van 't fynſte en zuiverſte Bloktin en zes pond lood houden: en 't gewerkte of verkogte Tin mag niet meer dan een aas van deeze gehalte verſchillen. Doch het *Keur-Tin*, welk met Stads wapen gemerkt is, mag op de honderd pond twee en negentig pond van het gemelde Roostin en agt pond lood houden (*q*). Het geringſte ſoort van Tin, welk met Stads wapen en de letters KK., dat is, *kleine Keur*, getekend is, mag drie aazen minder zyn, dan het voorgemelde Keur-Tin. Doch van dit tweederlei Keur-Tin mag geen ander Tinwerk gemaakt worden, dan Diſtilleer Slangen en Helmen, Kofferpotten, Bier- en Wynkannen zonder pypen, Kliſteer-Kannen en Spuiten, Tregters, Inktkokers, Lepels en Kargazoenwerk (*r*). Elke Tinnegieter mag zyn byzonder merk op zyn Tin zetten, mids het aan de Keurkamer bekend zy. De Overluiden van het

(*g*) Handv. *bl.* 1217.
(*h*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 78.
(*i*) Handv. *bl.* 1218, 1219.
(*k*) Keurb. U. *f.* 9
(*l*) Handv. *bl.* 1218, 1219, 1220, 1368, 1369, 1370, 1371.
(*m*) Handv. *bl.* 1219, 1220.
(*n*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 78.
(*o*) Handv. *bl.* 1441.
(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 110.
(*q*) Handv. *bl.* 1447.
(*r*) Handv. *bl.* 1449.

GILDEN. het Tinnegieters-Gilde zyn drie in getal, onder welken een Keurmeester is. Zy worden, jaarlyks, in de maand November, veranderd. De Gildekamer, alwaar zy, op den eersten Maandag in elke maand, byeenkomen, plagt, in de voorgaande eeuwe, te zyn in een bovenvertrek van den Schreijers-tooren; doch is, sedert, in den Haringpakkerstooren verplaatst, alwaar zy nog tegenwoordig is.

Het

XLIII. GLAZEN-KANNEN- *en* AARDENWERKS-VERKOOPERS-GILDE.

GLAZEN-KANNEN- *en* AARDENWERKS-VERKOOPERS-GILDE,

welk met het Tinnegieters-Gilde plagt vereenigd te zyn, werdt, by eene Keure van den agttienden February des jaars 1676, van het zelve afgescheiden, en tot een Gilde op zig zelve gemaakt (*s*). Sedert, zyn 'er verscheiden' Keuren afgekondigd, tegen het verkoopen in 't klein van glazen, kannen en aardenwerk, door vreemden, en door ingezetenen, die geene Gildebroeders zyn (*t*). De Overluiden van dit Gilde zyn vier in getal, en worden, jaarlyks, in 't begin van December, veranderd. Zy houden, volgens eene vergunning van Burgemeesteren van den jaare 1683 (*u*), hunne Gildekamer boven de groote Vleeschhal, alwaar zy, eens ter weeke, des Saturdags ten zes uuren des avonds, byeen komen. By eene Keure van den zestienden Maart des jaars 1752, is hun, voor hunne moeite en verteering, jaarlyks, drie honderd guldens uit de Gildekasse toegelegt. De Gildeknegt geniet een honderd guldens; twaalf guldens voor een Nieuwjaar, en twaalf guldens voor 't ophaalen van 't Gildegeld in 't jaar, behalve nog eenige kleine voordeelen (*v*).

Weinige jaaren na de opregting van het Tinnegieters-Gilde, te weeten in den jaare 1586, is ook opgeregt het

XLIV. MANDENMAAKERS GILDE.

MANDENMAAKERS-GILDE,

zynde de oudste Ordonnantie voor het zelve, den dertienden December des gemelden jaars, gedagtekend (*w*). De Mandenmaakers mogen, volgens deeze Ordonnantie, geene teenen koopen, binnen eene myle rondsom de Vryheid deezer Stede. En zelfs geene teenen, die hier te koop worden gebragt, dan na dat alle de Gildebroeders, door den Gildeknegt, daartoe geroepen zyn geweest (*x*). Van de teenen, die zy of verder dan eene myle buiten de Vryheid, of binnen de Stad koopen, moeten zy vier penningen van de gulden, ten behoeve van 't Gilde, betaalen, welken, door den genen, die, van wege 't Gilde, tot het doen van den inkoop, uitgezonden wordt, moeten worden opgehaald. Die in gebreke blyft, om zyn aandeel in gekogte teenen te voldoen, krygt geene kennis, dat 'er nieuwe omlaage van teenen zyn zal. Zyne schuld wordt door 't Gilde voldaan, welk hem, deswege, in regte kan aanspreeken. Alle koopers moeten hunne kooppenningen, binnen veertien dagen na den koop, den Overluiden in handen stellen. Het inbrengen van vreemd Mandenwerk is, by herhaalde Keuren, verbooden, mogende het zelve, ook door de Gildebroeders, niet worden opgekogt, om het wederom te verkoopen (*y*). 't Staat niet vry, Mandenwerk by de huizen te koop te draagen. Zelfs mogen de Gildebroeders niet meer dan twee der drie weekelykssche Marktdagen, des Maandags en des Vrydags, met hun Mandenwerk, op de Mandenmarkt voorstaan (*z*). De Mandenmaakers-rys en takkenbossen mogen, niet dan in beslooten plaatsen, worden opgeslaagen (*a*). De Overluiden van 't Mandenmaakers-Gilde waren, eertyds, maar drie (*b*); doch zyn nu vier in getal. Jaarlyks, in 't begin van November, gaan 'er twee af, in welker plaats, op de gewoone wyze, twee anderen gekooren worden. Zy houden hunne Gildekamer in den Haringpakkers-tooren, daar zy, eens ter weeke, des Maandags, van twee tot drie uuren, byeen komen; doch den eersten Maandag in elke maand, tot vyf uuren zitten, om de Jaarzangen, en 't gene de Gildebroeders verder schuldig mogten zyn te ontvangen. In de voorgaande eeuwe, plagt de Mandenmaakers-Gildekamer te zyn boven het Wagthuis aan den Reguliers-tooren (*c*), nu de herberg de Munt. By eene Keure van den twaalfden Maart des jaars 1750, is den Overluiden, voor hunne moeite, een honderd guldens 's jaars uit de Gildekasse toegelegd. Zy genieten, daarenboven, tien guldens van elken Proeveling (*d*). De jongste Gildebroeder is altoos Gildeknegt. Hy geniet een gulden van elke party teenen, tot het koopen van welke, hy de Gildebroeders samenroept; welke gulden hem, door den verkooper, betaald wordt (*e*).

De

(*s*) Handv. *bl.* 1446.
(*t*) Handv. *bl.* 1450. Vervolg, *bl.* 109, 110, 111.
(*u*) Groot Memor. *N.* VII. *f.* 55.
(*v*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 110.
(*w*) Handv. *bl.* 1375.
(*x*) Handv. *bl.* 1375.
(*y*) Handv. *bl.* 1375, 1376, 1377, 1378. Vervolg, *bl.* 100.
(*z*) Handv. *bl.* 1376.
(*a*) Keurb. T. *f.* 246.
(*b*) Handv. *bl.* 1375.
(*c*) Aant. *van* Schepen SCHAEP. *MS. N.* 2.
(*d*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 100.
(*e*) Handv. *bl.* 1375, 1378.

Gilden. De Vlot- Steiger- en Roeischuitenvoerders zyn, ongetwyfeld, reeds in de zestiende eeuwe, en mogelyk al eerder, onder een of twee Gilden, begreepen geweest, schoon 'er my geen blyk van voorgekomen is. De opkomende Koophandel der Stad heeft deeze soort van arbeiders, al vroeg, noodzaakelyk gemaakt. Zy dienen, gelyk men weet, om persoonen en goederen van allerlei soorten, van en naar boord, en van de eene naar de andere plaats in de Stad te vervoeren. Tegenwoordig, en sedert lang, zyn zy in twee Gilden onderscheiden: het Roei- en Steigerschuitenvoerders-Gilde en het Vlotschuitenvoerders-Gilde. Het

XLV. Roei- en Steiger-schuitenvoerders-Gilde.

Roei- en Steiger-Schuitenvoerders-Gilde is het grootste, en, waarschynlyk, ook het oudste. Tot het zelve, behooren niet alleen zulke Gildebroeders, die groote of kleine *Roeischuiten* hebben, dienende om persoonen en goederen te vervoeren; maar ook zulken, die *Steigerschuiten* houden, dienende, voornaamlyk, tot het van of naar boord voeren van Koopmans-goederen. Zy worden, niet gelyk de voorgaanden, met riemen, maar met haaken en boomen bestierd, en draagen den naam van *Steigerschuiten*, om dat zy hunne gewoonlyke Legplaats hebben aan *Steigers*, die hier en daar in de Stad, met naame langs den Y-kant, gevonden worden. Voorts, zyn zy wyder en langer dan de Roei-schuiten; doch zo lang niet als de Vlotschuiten, die ook geen boord hebben, gelyk de Steigerschuiten. De oudste Ordonnantie voor het Roei- en Steigerschuitenvoerders-Gilde, welke my is voorgekomen, is van den dertienden Juny des jaars 1613 (*f*). Elke Gildebroeder mag maar éene schuit bevaaren (*g*). Niemant buiten 't Gilde mag, met zyne eigene schuit, goederen naar of van boord voeren. De Schippers alleen mogen zig, om 't gene zy tot hunne uitrusting en garniering behoeven aan boord te brengen, van hunne eigene Sloepen en Booten bedienen. De Teerkoopers, hunne eigene schuiten willende gebruiken, zyn verpligt, het Gilde te koopen (*h*). Op Zondag, mogen de Schuitenvoerders geene waaren laaden, noch losseu. Doch 't staat den Roeischuitenvoerderen vry, des Zondags, met volk, uit speelen te vaaren, of volk aan en van boord te voeren. Maar zy mogen geen volk aanneemen buiten hunne Steigers; noch volk aanspreeken om te vaaren, welk reeds door een' ander' aangesproken is (*i*). De uitgestrektheid van 't regt van sommige Steigers is, door Burgemeesteren, bepaald. Dat van den Kamper-steiger strekt zig tot aan de noordzyde, en dat van den Hoofdsteiger tot aan de zuidzyde van den Nieuwendammer steiger (*k*). En volgens eene Keure van den dertigsten January des jaars 1766, moeten de Steiger- of Zolderschuiten, aan de Oost-, en de Roeischuiten, aan de westzyde van den Kamperhoofds- of Kraansteiger leggen; mogende de laatsten, alleenlyk by gebrek van andere plaats, aan de oostzyde leggen, of blyven leggen (*l*). De Gildebroeders zyn, van ouds, verpligt geweest, te brande en te byte te komen. Hiertegen is hun, van Stads wege, vergund, by beslooten water, ysbruggen te leggen, over welken men van den wal op 't ys komt. Het voordeel, hiervan komende, wordt, tusschen de Gildebroeders aan de verscheiden' steigers, gelykelyk, gedeeld (*m*). Van elke schuit, die door een' Gildebroeder gekogt wordt, moet vier penningen van de gulden in de Gildebosse betaald worden, de helft door den kooper, en de helft door den verkooper (*n*). Eene Weduwe eens Gildebroeders, haars overleeden mansschuit, door een' knegt, willende laaten voeren, is verpligt, hem aan het Gilde aan te geeven (*o*). Doch onvrye persoonen mogen geene Roei- noch Steigerschuiten voeren (*p*). Van ouds, waren 'er vyf Overluiden van dit Gilde. Naderhand, zyn 'er, veele jaaren agtereen, tien geweest. Doch in en kort na 't jaar 1666, is het getal wederom op vyf en een' Deken verminderd, tot dat het, in 't jaar 1668, andermaal op tien gebragt werdt (*q*). Tegenwoordig, zyn 'er maar negen, van welken het eene jaar vyf, en het andere jaar vier afgaan. Zy worden, uit de Gildebroeders der byzondere Steigers, gekooren, op of omtrent den vier en twintigsten Juny. Hunne Gildekamer is onder de Nieuwe Brug, aan de binnenzyde, daar zy, eens ter weeke, des Saturdags ten vier uuren, Comptoirdag houden, en vyftig guldens 's jaars ten laste van 't Gilde verteeren mogen (*r*). Het Gilde heeft twee Gildeknegts.

Het

XLVI. Vlot-Schuitenvoerders Gilde.

Vlot-Schuitenvoerders-Gilde is, vermoedelyk, jonger dan het Klein of Roei- en Steigerschuitenvoerders-Gilde, schoon de oudste my bekende Ordonnantie voor

(*f*) Handv. *bl.* 1420.
(*g*) Handv. *bl.* 1426.
(*h*) Handv. *bl.* 1425, 1426, 1695.
(*i*) Handv. *bl.* 1420, 1422.
(*k*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 108.
(*l*) Keurb. U. *f.* 60 *verso.*
(*m*) Handv. *bl.* 1422, 1423, 1424.
(*n*) Handv. *bl.* 1420.
(*o*) Keurb. T. *f.* 216.
(*p*) Keurb. U. *f.* 45 *verso.*
(*q*) Handv. *bl.* 1421, 1422, 1422.
(*r*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 108.

GILDEN. voor het zelve, reeds den agttienden January des jaars 1589, gedagtekend is (*s*). De Vlotschuiten, die geen boord hebben, worden, voornaamlyk, gebruikt, tot vervoeringe van allerlei Wynen, Houtwaaren, zwaare vaten, marmeren en andere steenen blokken, en diergelyke koopmanschappen. In 't jaar 1688, werdt gekeurd, dat het getal der Vlotschuiten, op een honderd vyf en zeventig bepaald zou zyn, en dat, by afstand of versterf van eenen Vlotschuitenvoerder, iemant, die in zyne plaats in 't Gilde kwam, gehouden zou zyn, zyne Vlotschuit, naar de schatting der Overluiden, over te neemen (*t*). Een Gildebroeder mag niet meer dan éene Vlotschuit voeren: en by aankoop van eene Vlotschuit, moeten de kooper en verkooper een duit van ieder gulden, ten behoeve van de Gildebosse, betaalen (*u*). Doch die zyne Vlotschuit buiten de Stad koopt, of laat maaken, betaalt zes guldens aan 't Gilde. Die in eenig ander Gilde is, wordt in 't Vlotschuitenvoerders-Gilde niet aangenomen (*v*). Geen Vlotschuitenvoerder mag vragt aanneemen, of om vragt werpen, zo lang hy nog gelaaden legt. Doch indien de Koopman wagten wil tot dat hy los zy, mag hy zyne schuit, schoon nog gelaaden, verhuuren. Hy moet, gelaaden leggende, by zyne schuit blyven; en, alzo hy by den dag betaald wordt, den Koopman, den gantschen dag, ten dienst staan. Ook moeten de Vlotschuitenvoerders zo dikwils verschieten als 't hun belast wordt, mids daarvoor telkens twaalf stuivers genietende, die, door den kooper, betaald worden (*w*). Volgens eene Keure van den vyf en twintigsten January des jaars 1759, wordt aan de behoeftige Gildebroeders vyftig, in de plaats van twee en veertig stuivers, ter weeke uitgekeerd (*x*). De Overluiden van 't Vlotschuitenvoerders-Gilde zyn vier in getal, van welken 'er, jaarlyks, in January, twee afgaan. Zy houden hun Comptoir, insgelyks, onder de Nieuwe Brugge aan de binnenzyde, daar zy, eens ter weeke, des Zondags, plagten te vergaderen; doch nu, volgens eene Keure van den derden February des jaars 1699, des Saturdags, van vier tot zes uuren na den middag, zitdag houden (*y*). Zy genieten, jaarlyks, voor hunne moeite en verteering, twee honderd guldens uit de Gildekasse. De Gildeknegt trekt zeven en vyftig guldens 's jaars, en een stuiver van ieder Gildebroeder, die niet met een' GILDEN. Gildebroeder te begraaven gaat (*z*).

Ten dienste van den Koophandel en Scheepvaart, is, hier ter Stede, waarschynlyk reeds in de zestiende eeuwe, opgeregt geweest een

LOOTSMANS-GILDE, XLVII. LOOTSMANS-GILDE.

voor welk men eene uitvoerige Ordonnantie vindt van den een en dertigsten Maart des jaars 1632 (*a*). By eene Keure van den vyfden February des jaars 1698, is het getal der Lootsluiden, die dit Gilde uitmaaken, op vyftig bepaald, vyf en twintig, om Texel, en vyf en twintig om het Vlie uit en in te lootsen. Doch behalve deezen, zyn, voor ieder' stroom, nog tien Noodhulpen aangesteld, om, by gebrek van vaste Lootsluiden, dienst te doen (*b*). Alle Schippers, die hier laaden, zyn gehouden, Poorters en Gildebroeders tot Lootsen aan te neemen, behalve wanneer zy alleen hunne eigene of hunner Reederen goederen inhebben. Ook zyn zy niet verpligt, een' Loots te neemen, wanneer zy alleen met ballast in zee willen. De Lootsluiden moeten, dagelyks, in 't Lootsmans-huisje aan den Haringpakkers-tooren, op hunne beurt passen, en, by de pen af, den Schipperen, die hen, een dag van te vooren, moeten komen waarschuwen, ten dienste staan. Het loon der Lootsluiden is, by de Keuren, bepaald, en wordt gerekend naar de diepte, die de schepen gaan, en naar den stroom, welken zy uit- of ingelootst worden (*c*). Ook is, by eene Keure van den dertigsten January des jaars 1750, vastgesteld, hoe veel Lootsgeld betaald moet worden, wanneer een schip, gedeeltelyk zeewaards gebragt zynde, door ysgang, genoodzaakt wordt, te rug te keeren (*d*). Een Lootsman, die, door verzuim, slofheid of kwaade gissing, een schip aan den grond zeilt, kan, na voorgaande kennisse, afgezet, en zelfs aan den lyve gestraft worden (*e*). De Lootsluiden van den Texelstroom, hier ter Stede, hebben, in 't jaar 1742, eene Weduwen-Bos opgeregt, waaruit vyf Weduwen van vaste Lootsluiden op den gemelden stroom een gulden en tien stuivers ter weeke trekken konnen (*f*). De Overluiden van het Lootsmans-Gilde zyn vier in getal, waarvan 'er, jaarlyks, in January, twee afgaan. Zy houden hun Comptoir aan den Haringpakkers-tooren; doch hebben geenen vasten tyd

(*s*) Handv. *bl.* 1427.
(*t*) Handv. *bl.* 1432.
(*u*) Keurb. U. *f.* 14.
(*v*) Handv. *bl.* 1428, 1429.
(*w*) Handv. *bl.* 1427, 1429, 1430, 1432, 1434.
(*x*) Keurb. T. *f.* 242 *verso*.
(*y*) Handv. *bl.* 1427, 1429, 1430, 1433.
(*z*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 108.
(*a*) Handv. *bl.* 1497.
(*b*) Handv. *bl.* 1500.
(*c*) Handv. *bl.* 1497, 1499, 1498, 1499, 1500, 1501.
(*d*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 121.
(*e*) Handv. *bl.* 1497. *Zie ook* Keurb. T. *f.* 249 *verso*.
(*f*) Handv. *bl.* 1501.

Gilden. tyd van vergaderen. By eene Keure van den zes en twintigſten January des jaars 1750, is hun twee honderd en vyftig guldens 's jaars, voor hunne moeite en verteering, toegelegd. De Gildeknegt of Boekhouder, voor wien, weinige jaaren geleeden, een huis op de nieuwe Haarlemmerſluis getimmerd is, trekt drie honderd en zeſtig guldens 's jaars uit de Gildekaſſe, en geniet, daarenboven, drie ſtuivers van ieder Loots, die beſteld wordt; welke drie ſtuivers, door de Schippers, betaald worden (*g*).

Gelyk de twee Gilden van Schuitenvoerders, voornaamlyk, dienen, om Koopmanſchappen te water te vervoeren; zo is, tot het vervoeren van Koopmanſchappen en Perſoonen, met paard en ſleede, waarſchynlyk insgelyks reeds in de zeſtiende eeuwe, opgeregt het

XLVIII. Sleepers-Gilde.

Sleepers-Gilde.

De oudſte eenigszins uitvoerige Ordonnantie voor het zelve, my bekend, is egter eerſt van den elfden January des jaars 1602 (*h*). Tot dit Gilde behooren niet alleen zulken, die goederen en perſoonen, om loon, van de eene plaats naar de andere ſleepen; maar zy, die paard en ſleede houden, tot het ſleepen der waaren, welken zy verkoopen en bearbeiden, zyn ook verpligt het Sleepers-Gilde te voldoen. Zodanigen zyn Brouwers, Bierbeſchooijers, Grutters, Vleeſchhouwers, Steenkoopers, Steenhouwers, Kalanderers, Kooren-Molenaars en anderen, die egter geene vragten voor burgers mogen aanneemen (*i*). De eigenaars van Koetsſleeden, geene Sleepers zynde, mogen dezelven niet uitleenen, om een Paar ter trouwe, of een kind ten doop te ryden, zonder, vooraf, een verlofbriefje van 't Sleepers-Comptoir gehaald, en twee guldens tien ſtuivers aan 't Gilde betaald te hebben (*k*). De Kruijers, die in geen Gilde zyn, mogen geene goederen naar of van de Waage voeren, en geene Kruijwagens met twee wielen hebben (*l*). De Sleepers mogen hunne ſleeden niet laaten ryden door perſoonen onder de een en twintig jaaren, noch door zulken, die 't ryden niet verſtaan. Ook mogen zy, op hunne ſleeden, niet ſtaan noch zitten, noch by dezelven Tabak rooken (*m*). Enkele reizen nogtans, hebben Burgemeeſteren eenen ſleeper, ter oorzaake zyner onpaſſelykheid, toegeſtaan, op zyne ſleede te mogen zitten (*n*).

Omtrent de Waagen, zyn ſtallingen opgeſlaagen, daar de Sleepers hunne paarden, by dage, plaatſen konnen; ook pompen, waaruit zy de paarden konnen drenken. Doch zy moeten zorg draagen, dat zy, des Zondags, den Dam en andere plaatſen, omtrent de Waage, met hunne ſleeden en paarden, niet belemmeren, en ten dien einde, de paarden en ſleeden, des Saturdags, naar huis brengen (*o*). Op het ryden langs enge en dikwils belemmerde wegen, zo met ſleeden als met andere Rytuigen, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt. Die van de Verkens-ſluis naar den Dam of daaromtrent wil, moet door de Halſteeg; en die van omtrent den Dam naar de Verkens-ſluis wil, door de Pylſteeg, ryden. Die op 't Rokin omtrent de Nieuwe-zyds-Kapel wil wezen, moet, van de eene en de andere zyde, heen en weder, door de Kalverſtraat, en door eene der Kapelſteegen, naar en van het Rokin ryden. Die van omtrent de Oude Brug naar den Oude-zyds-Voorburgwal wil, moet door den Niezel, en die van den Oude-zyds-Voorburgwal naar de Oude Brug wil, door de ſteegen bezuiden den Niezel, ryden. De Oudebrugſteeg tuſſchen 't Water en den Nieuwendyk mag niet bereeden worden, dan door zulken, die van 't Water komen. Die van den Nieuwendyk naar 't Water wil, moet door de Vrouwenſteeg ryden. Die uit de Molſteeg de Jan-Rooden-Poorts-Toorens-brugge over wil, moet langs den binnenkant of Zuidweſtzyde, en die van de weſtzyde van den Singel, of uit de oude Lelieſtraat de Toorenſteeg in wil, den buitenkant of Noordooſtzyde van den Tooren langs ryden. Binnen de paalen van de Reguliers- of Botermarkt, mag in 't geheel niet gereeden worden, en tuſſchen twaalf en half twee uuren ook niet door de Beursſteeg (*p*). Het loon voor de Koetsſleeden, 't zyze by 't uur, of eenen geheelen dag, of met een of meer perſoonen ryden, is, by verſcheiden' Keuren, bepaald (*q*). Volgens eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1757, moeten alle de ſleeperstuigen, met een zigtbaar koperen nommer, gemerkt zyn (*r*). De Gildebroeders van het Sleepers-Gilde zyn, van ouds, verpligt geweeſt, te byte te komen. Eene Sleepers-Weduwe, zo lang zy Weduwe blyft, mag, met een enkel paard en ſleede, voor haar, laaten ſleepen (*s*). De Overluiden van het Sleepers-Gilde zyn vier in getal. Jaarlyks, in 't laatſt van Ju-

(*g*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 122.
(*h*) Handv. *bl.* 1434.
(*i*) Handv. *bl.* 1086, 1437, 1439, 1440.
(*k*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 109.
(*l*) Handv. *bl.* 1088.
(*m*) Handv. *bl.* 1085, 1087, 1435. Keurb. U. *f.* 15.
(*n*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 15 *verſo.*
(*o*) Handv. *bl.* 1435.
(*p*) Handv. *bl.* 733, 1085, 1086, 1087.
(*q*) *Zie* Handv. *bl.* 1437, 1438.
(*r*) Keurb. T. *f.* 228.
(*s*) Handv. *bl.* 1435, 1437.

GILDEN. July, gaan 'er twee af. Zy houden hun Comptoir aan de Nieuwe Kerk bezyden 't Stadhuis, daar zy, eens ter weeke, des Woensdags, van twaalf tot twee uuren, byeen komen. Het loon van den Gildeknegt is, in 't jaar 1764, met honderd guldens, verhoogd (*t*).

Wy komen, eindelyk, tot drie der jongſte Gilden, die, eerſt in de voorgaande eeuwe, zyn opgeregt. En hier komt ons eerſt voor het

XLIX. HOEDENMAAKERS-GILDE. HOEDENMAAKERS-GILDE,

welk, in 't jaar 1621, is opgeregt (*u*); ſchoon het handwerk blykt, hier reeds, in 't jaar 1529, geoefend te zyn (*v*). De oude Ordonnantie voor het Gilde is, by eene Keure van den negen en twintigſten January des jaars 1740, in meer dan één opzigt, veranderd en verbeterd (*w*). Ten behoeve van dit Gilde, is het voorſtaan en omloopen met oude opgemaakte Hoeden verbooden, en bepaald, hoe groot de koopen zyn moeten van Hoeden, die, by openbaare opveilinge, worden verkogt (*x*). Tegen de baldaadigheden en ſamenrottingen der Hoedenmaakers-knegts, zyn ook verſcheiden' Keuren gemaakt, tot welker naarkominge, zy zig, by ondertekeninge op 't Comptoir der Overluiden, verbinden moeten (*y*). De Overluiden zyn vier in getal, en worden, jaarlyks, op of omtrent den tienden Auguſtus, veranderd, wanneer 'er drie afgaan, en maar één aanblyft (*z*). Zy houden, om de vier weeken, des Maandags, Comptoirdag, in een vertrek van den Haringpakkers-tooren. By eene Keure van den zeſtienden Maart des jaars 1752, is hun, voor hunne moeite en verteering, twee honderd en negentig guldens, jaarlyks, uit de Gildekaſſe, toegelegd. De Gildeknegt geniet het inkomen der Maandgelden en Begraafeniſſen, als van ouds (*a*).

Het

L. LINT- *en* PASSEMENTWERKERS-GILDE. LINT- *en* PASSEMENTWERKERS-GILDE

ſchynt, in of omtrent het jaar 1641, opgeregt te zyn. Immers, in eene Keure van den agt en twintigſten January des gemelden jaars, wordt reeds gewaagd van *Gecommitteerde Opzienders over de Inſtrumenten van de Lintmolens* (*b*), dezelfde, zo 't ſchynt, die, naderhand, *Overluiden van het Paſſement- en Lintwerkers-Gilde* genoemd zyn. By eene Keure van den dertigſten January des jaars 1709, is aan de Gildebroeders van dit Gilde verbooden, meer dan ééne winkel te mogen hebben. Vreemden, hier Linten of Paſſementen willende komen veilen, moeten daartoe verlof vraagen van het Gilde, en voor elken dag, die dit verlof duurt, tien ſtuivers ten behoeve van het Gilde betaalen (*c*). Op het begraaven der Gildebroederen, is, in 't jaar 1762, eene nadere Keure gemaakt (*d*). De Overluiden van het zelve zyn vier in getal, van welken 'er, jaarlyks, in December, twee afgaan. Zy plagten hun Comptoir te houden in de eerſte Blomsdwarsſtraat; doch houden het, ſedert eenige jaaren, in de Tuinſtraat, boven de Corps de Guarde der Ratelwagts. Zy komen hier, om de veertien dagen, des Maandags, van vyf tot zeven uuren, byeen. By eene Keure van den negenden July des jaars 1750, is hun een honderd guldens in 't jaar, voor hunne moeite en verteering, uit de Gildekaſſe toegelegd. De Gildeknegt trekt, jaarlyks, drie en tagtig guldens; en een' ſtuiver van zulken, die niet met een' Gildebroeder te begraaven gaan (*e*).

GILDEN.

Een der jongſte Gilden, welken hier ter Stede zyn opgeregt, is het

LI. COMPASSENMAAKERS- *en* ZEILENMAAKERS-GILDE. COMPASSENMAAKERS- *en* ZEILENMAAKERS-GILDE.

De Compaſſenmaakers hadden hier hun handwerk veele jaaren geoefend, zonder onder een byzonder Gilde te behooren, ſchoon menze, onder S. Lucas-Gilde, betrekken wilde (*f*). Doch by eene Keure van den dertigſten January des jaars 1664, werden zy tot een Gilde gebragt. En naardemaal eenige Zeilenmaakers zig ook met het maaken en verkoopen van Compaſſen geneerden, werden de Zeilenmaakers in 't gemeen, by eene Keure van den negen en twintigſten Auguſtus des volgenden jaars, met de Compaſſenmaakers in één Gilde ſamengevoegd (*g*). Voor ieder byzonder handwerk is eene proef geſteld. En zonder dat iemant den tyd van drie jaaren by eenen Meeſter-Compaſſenmaaker gediend, en zyne proef gedaan heeft, ſtaat hem niet vry, Compaſſen, Nagtglazen, Vleugels, Vlaggen en 't gene meer tot het Compaſſenmaakers-hand-

(*t*) Keurb. U. *f.* 46.
(*u*) Handv. *bl.* 1262.
(*v*) Keurb. D. *f.* 137 *verſo.*
(*w*) *Zie* Handv. *bl.* 1267.
(*x*) Handv. *bl.* 1265, 1268.
(*y*) Handv. *bl.* 1264, 1266, 1277. Keurb. T. *f.* 216. U. *f.* 13.
(*z*) Handv. *bl.* 1263.
(*a*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 86.
(*b*) Handv. *bl.* 1362.
(*c*) Handv. *bl.* 1363, 1365.
(*d*) Keurb. U. *f.* 14 *verſo.*
(*e*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 98.
(*f*) Handv. *bl.* 1368.
(*g*) Handv. *bl.* 1243, 1245.

Gilden. handwerk behoort, te maaken, of te verkoopen (*h*). Een Burgers kind, moet vier, en een Vreemdeling zes jaaren, by een' Meester-Zeilenmaaker, gediend hebben, eer hy in 't Gilde kan worden aangenomen (*i*). Ten behoeve der Zeilenmaakeren, is, by eene Keure van den agttienden September des jaars 1669, bevolen, dat alle Schippers, die hier ter Stede met Gildebeurten of beslooten Veeren begunstigd zyn, hunne Zeilen in de Stad moeten laaten maaken (*k*). En ten behoeve van de Compassenmaakers en Zeilenmaakers beide, by eene Keure van den dertigsten January des jaars 1750, dat alle Koopluiden, Boekhouders en Schippers, alhier woonagtig, hunne Compassen, Vlaggen en Zeilen, ook in deeze Stad, moeten laaten maaken en verstellen (*l*). Elk mogt hier, voorheen, Zeilenmaakers-winkel doen, mids hy daarin een' Meester-knegt hielde, die zyne proef gedaan hadt. Doch by de gemelde Keure van den dertigsten January des jaars 1750, is bepaald, dat niemant, voortaan, eene Zeilenmaakers-winkel opregten mag, dan die zelf zyne proef gedaan heeft (*m*). De Weduwen van Compassenmaakers en Zeilenmaakers mogen de neering aanhouden, zonder dat haare knegts de anderszins vereischte Proeve behoeven te doen (*n*). De Overluiden van het Compassenmaakers- en Zeilenmaakers-Gilde zyn vyf in getal, drie Zeilenmaakers en twee Compassenmaakers. Jaarlyks, in 't begin van November, gaan 'er drie of twee af, het eene jaar, twee Zeilenmaakers en een Compassenmaaker, en het andere jaar een Zeilenmaaker en een Compassenmaaker, welker plaatsen, op de gewoonlyke wyze, vervuld worden. Zy houden hun Comptoir, des Vrydags om de veertien dagen, van vier tot vyf uuren, in een vertrek van het Wagthuis aan den Kampersteiger, of zogenaamde Zeeregt. By eene Keure van den twaalfden November des jaars 1750, is hun twee honderd guldens 's jaars, voor hunne moeite en verteering, toegelegd. De Gildeknegt trekt zestig guldens, en is daarenboven vry van de Jaarzangen (*o*).

(*h*) Handv. *bl.* 1246.
(*i*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 83.
(*k*) Handv. *bl.* 1245. Vervolg *bl.* 84.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 84.
(*m*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 84.
(*n*) Handv. *bl.* 1244, 1245.
(*o*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 84.

III.

VOORNAAME NEERINGEN, TOT GEENE GILDEN BEHOORENDE.

Beschryving der *Voornaame* Neeringen of *Traficquen*, tot geene byzondere Gilden behoorende: als

De voornaame Neeringen, die tot geene byzondere Gilden behooren, strekken wel, in de eerste plaatse, ten nutte der ingezetenen in 't gemeen; doch leveren ook waaren uit, in welken, Binnenlandsche, en zelfs Buitenlandsche handel gedreeven wordt. 't Zelfde kan men ook zeggen van eenige Neeringen en Handwerken, die onder Gilden begreepen zyn. Doch gelyk wy deezen, voornaamlyk, beschouwd hebben, met opzigt op den dienst, dien 'er de ingezetenen van trekken, zullen wy de voornaame Neeringen, in 't gemeen, met een onduitsch woord, *Traficquen* genaamd, den Leezer ook, meest van dien kant, onder 't oog brengen. De Neeringen, op welken wy hier zien, zyn Brouweryen, Mouteryen, Branderyen, Azynmaakeryen, Meêmaakeryen, Haring- en Zoutenvischkooperyen, Zoutkeeten, Suikerrafineerderyen, Tabaksspinneryen, Touwslaageryen, Teerkooperyen, Zeepziederyen, Houtkooperyen, Steenkooperyen, Zydereederyen, Zydeweeveryen, Gouddraadtrekkeryen, Twynderyen, Katoendrukkeryen, Parsseryen, Kalanderyen, Yzergieteryen, Salpeter- en Zwavelrafineerderyen, Kruidmaakeryen, Loodgieteryen, Glasblaazeryen, Smeerssmelteryen, Waschsmelteryen, Vermillioen- en Vernismaakeryen, Terebinthynmaakeryen, Potten-, Steentjes-, en Platteelbakkeryen, en misschien nog eenige anderen, die onzer opmerkinge ontslipt zyn. Wy zullen, hier, van de opgenoemden eenig kort berigt geeven. De

Brouweryen

I. Brouweryen.

zyn, hier ter Stede, waarschynlyk, reeds in de dertiende eeuwe, geweest, schoon niet blykt, of men 'er, toen reeds, eene neering van gemaakt hadt. Maar voor 't jaar 1304, vorderde de Graaf reeds een *Gruitgeld* te Amsterdam (*a*), welk betaald werdt, door allen, die bier brouwden (*b*), 't zy byzondere persoonen, ten behoeve van hun eigen huisgezin, of Brouwers van bedryve. Want zo lang het water, in de graften der Stad, nog zuiver en zoet genoeg was, om 'er spyze in te kooken (*c*), schynen 'er de ingezetenen ook hun bier uit gebrouwen te hebben. Men heeft, ten minste, nog eene Keur op de verhooging van den Bier-Excyns van den der-

(*a*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 36.
(*b*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 99.
(*c*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 222.

VOORNAAME NEERINGEN.

dertigſten January des jaars 1484, uit welke blykt, dat byzondere perſoonen, toen nog, in hunne huizen, hun eigen *drinckel byer* brouwden (*d*): 't welk, naderhand, uitdrukkelyk verbooden werdt: ten ware het *puur ſcherpbier* ware (*e*). Doch in dien tyd, en, vermoedelyk, lang van te vooren, waren 'er reeds verſcheiden' Brouweryen in de Stad, ſchoon 'er ook, al vroeg, veel vreemd, Stigtſch, Ooſterſch en Hamburger Bier gedronken werdt (*f*); 't welk, eindelyk, zo algemeen geworden is, dat, aan de Leden der Regeeringe, van Stads wege, eerengeſchenken van Breemer Bier ſchynen t'huisgezonden te zyn; welke gewoonte, ſchoon, veelligt, het Breemer Bier, door den tyd, in eenig ander geſchenk, veranderd geworden is, eerſt in 't jaar 1678, om den zorgelyken toeſtand des tyds, werdt afgeſchaft (*g*). In 't jaar 1476, was 'er reeds een Excyns gelegd van veertien ſtuivers op het vreemd, en van negen ſtuivers op het binnen gebrouwen Bier (*h*). Men tapte, in dien tyd, ſterk, buiten de Vryheid der Stede. Doch 't was den Ingezetenen verbooden, aldaar, Bier of anderen drank te gaan drinken. En vindt men, dat *Pieter Reyerszoon*, Schepen der Stad, in 't jaar 1495, om het drinken buiten de Vryheid, by 't Geregt, in boete beſlaagen is (*i*). Het belemmeren van het bier drinken buiten de Vryheid, en het bezwaaren van het buiten gebrouwen Bier deedt de Brouweryen in de Stad, allengskens, toeneemen in getal. In 't jaar 1497, werdt, by de Vroedſchap, geraadpleegd, over het vaſtſtellen eener Ordonnantie op de neering der Brouwerye (*k*). En in 't jaar 1505, waren 'er ten minſte negen Brouweryen in de Stad (*l*). Onder welken, 'er eene was van *Brunnick die brouwer*, aan de ooſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, naar 't Noordeinde toe (*m*), daar nog eene ſteeg is, de *Brouwers ſteeg* genaamd. In 't jaar 1620, vind ik, dat vyftien Brouwers den eed gedaan hebben, van der Stede Excynzen niet te zullen verkorten, en onder deezen, *Pieter Everts Hulſt*, in *'t Haentgen*, *Gerrit Haſſelaer*, in *den Arend*, en *Cornelis Haſſelaer*, in *den Burgt*. In 't jaar 1621, werdt diergelyke eed gedaan, door agttien Brouwers, onder welken, ik *Claas Haſſelaer*, in den *dubbelen Arend*, genoemd vind. En in 't jaar 1622, geſchiedde dezelfde eed, door zeventien Brouwers, en onder deezen, door *Cornelis Mertſen*, in *'t Osje*, even bezuiden de Lutherſche nieuwe Kerk, daar nog een Steeg is, de *Osjes-ſpook-*, of liever *Osjes-poorts-ſteeg* genaamd; en door *Cornelis Claeszoon Haſſelaer*, in *den Burgt* (*n*). De Brouweryen de Burgt en de dubbele Arend, of ten minſten een van beide hebben, zo ik my niet bedriege, geſtaan, aan de Brouwersgraft, eertyds, de *Brouwers kaai* genaamd, alwaar, omtrent den jaare 1660, nog vier Brouweryen ſtonden (*o*). In een der *Keurboeken* (*p*), vindt men eene Lyſt van naamen, die, in 't begin der zeventiende eeuwe, aan eenige nieuwe burgwallen en ſtraaten gegeven werden. En in deeze Lyſt, lees ik dat *de Straat voor Haſſelaer*, de *Haarlemmer Straat*, en *de Straat agter Haſſelaer* de *Brouwers kaai* genaamd werdt. 't Getal der Brouweryen is, ſedert, niet veel meer toegenomen. En de neering verminderde, in de voorgaande eeuwe, reeds zo zeer, dat de Brouwers, in 't jaar 1699, verzogten, een bepaald getal te mogen uitmaaken (*q*): in welk verzoek, egter niet bewilligd werdt. In deeze eeuwe, zyn zy, ter gelegenheid van het algemeener en rykelyker gebruik van Koffy, Thee en Wyn, nog meer afgenomen, in getal. In 't jaar 1749, waren 'er niet meer dan zeventien in de Stad (*r*). En tegenwoordig zyn 'er maar dertien, te weeten:

De ZWAAN, op den Singel, ooſtzyde, tuſſchen de korte Gaſthuis-molen- en Kruisſteegen.

De HOOIBERG, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, ooſtzyde, tuſſchen de Molen Huiszitten-ſteegen.

De HAAN, op den hoek van de Laſtaadje en Boomſloot.

De ROSKAM, op den Binnen-Amſtel, by de Amſtelſtraat.

Het ROOD HART, op de Prinſengraft, over de Lauriergraft.

Het WIT HART, op Droogbak.

De STAR, op de Prinſengraft, over de Noorder Kerk.

De DUBBELE SLEUTEL, op de Prinſengraft, over de Looijersgraft.

Het LAM, op de Roozengraft, aan de Zuidzyde.

De EENHOORN, in de Haarlemmer Houttuinen.

De WEERELD, op Uilenburg, op den zuidooſterhoek van de Bataviers-Agterſtraat.

De

(*d*) Keurb. A. *f.* 148.
(*e*) Handv. *bl.* 176, 178.
(*f*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 101.
(*g*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* L. 16 *Maart* 1678. *f.* 336.
(*h*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 79.
(*i*) Regiſt. der Correct. *agter 't* Keurb. B. *f.* 11 *verſo.*
(*k*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 214.
(*l*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 253 *verſo.*
(*m*) Keurb. B. *f.* 51.
(*n*) Keurb. I. *f.* 224, 254, 295 *verſo.*
(*o*) F. VON ZESEN, *bl.* 222.
(*p*) H. *f.* 235 *verſo.*
(*q*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* Z. 12 *Octob.* 1699. *f.* 351.
(*r*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 98 *verſo.*

Voornaame neerin-gen.

De gekroonde Valk, op de hoogte van den Kadyk, of nieuwen Zeedyk.
Het Anker, op de Prinsengraft, Westzyde, tusschen den Haarlemmerdyk en Houttuinen.

De Brouwers hebben, schoon zy geen eigenlyk Gilde uitmaaken, reeds in de voorgaande eeuwe, een Collegie van Hoofdluiden opgeregt, welk opzigt heeft op 't gene de welvaart der Brouwneeringe bevorderen kan. Ik vind 'er het eerste gewag van, in eene Keure van den veertienden February des jaars 1675 (*s*); doch het is, ongetwyfeld, ouder. Het bestaat, thans, uit een Deken en vier Hoofdluiden, twee van welken, jaarlyks, in January, afgaan, in welker plaats, twee anderen, uit een benoemd dubbel getal, door Burgemeesteren, gekooren worden. Zy zyn, byzonderlyk, bevoegd, om voor de onderhouding der Keuren, tegen 't verkorten van den Bier-Excyns gemaakt, te waaken, en beslaan de overtreeders derzelven in boete (*t*). Zy houden, van tyd tot tyd, met de Brouwers in 't gemeen, byeenkomsten, in de Handboogs-doele, op den Singel of Garnaalenmarkt. Zy hebben eenen Knegt in hunnen dienst. Tot onderhoud van het Collegie, betaalt ieder Brouwer zyn aandeel.

De Keuren, van tyd tot tyd, op de Brouwneering gemaakt, betreffen, voornaamlyk, de behoorlyke voldoening van 's Lands Impost en Stads Excyns op de Bieren, welken beide, by 't bestellen van 't Bier, betaald moeten worden, zonder dat de Brouwers dezelven verschieten mogen (*u*). Voor elke Brouwery, is een huisje opgeregt, alwaar 's Lands Impost ontvangen wordt. De Stads Excyns wordt, by 't bestellen van 't Bier, door de Brouwers, ingevorderd, en van tyd tot tyd, aan 't Excyns-Huis verantwoord. De Brouwers knegts, of andere Bedienden mogen geen Bier inslaan, om wederom in 't klein te verkoopen. De Kuit of het Scherpbier, welk geen Impost of Excyns onderhevig is, plagt, eer het afgeleverd werdt, door een' aangestelden Bierproever, geproefd te worden: die ook gehaald werdt, wanneer 'er verschil viel, of het Bier zuur, vatvuil, of met moer of droef opgevuld ware (*v*). Doch 't een en 't ander is nu genoegzaam buiten gebruik. Wyders, zyn de Brouwers verpligt, Bierdraagers te gebruiken, tot het afleveren en uitbrengen van Bier, welk, in de Stad of derzelver Vryheid, gebruikt wordt (*w*). Zy mogen niet meer dan één paard zetten, voor elke sleede, waarmede het Bier wordt uitgebragt (*x*). En op dat 'er geene verkorting in de Maat van 't Bier plaats hebbe, moeten de Biervaten, door een' gezwooren Brander, gebrand worden, en 't is den Brouweren, uitdrukkelyk, verbooden, Bier te leveren, in ongebrande vaten. Ook staat hun niet vry, Biervaten in de Brouwery te verkassen of te verduigen, moetende zulks geschieden aan de winkels van de Kuipers. Het verbranden, doorzaagen en gebruiken van Brouwers-vaten is allen ingezetenen, by herhaalde Keuren, zeer scherpelyk, en zelfs onder bedreiging van geesseling, verbooden (*y*).

Voornaame neerin-gen.

Wy hebben, te vooren, reeds te kennen gegeven, dat men, hier ter Stede, in de oudste tyden, uit de graften der Stad, plagt te brouwen; doch, na dat het water in die graften vervuild en bedorven was, zyn de Brouwers genoodzaakt geweest, het water, met schuiten, van elders, te haalen. Omtrent den jaare 1560, schynt men 't, uit de Haarlemmer-Meer, herwaards te hebben gebragt. Immers, ik vind, dat de Stad, in Juny des gemelden jaars, een stuk Lands, omtrent den Overtoom, gekogt heeft, om daardoor eene Vaart te maaken, ten einde de Brouwers 't versch water ligter zouden konnen bekomen (*z*). En in 't jaar 1561, verzogten de Brouwers, dat de Stad twee Schepen zou houden, om 't versch water te haalen uit den mond van de Haarlemmer-Meer, by de *Coehell*, en aan den Overtoom te brengen, daar 't, in de Brouwers schuiten, zou worden overgestort (*a*). Doch 't water der Haarlemmer-Meer werdt ook, eerlang, onbekwaam bevonden, om Bier uit te brouwen. Men moest het, derhalve, van elders, en wel uit de Vegt, herwaards brengen. *Pieter Meybos* en zyne medestanders verwierven, in 't jaar 1624, Octroi om het, van daar, op hunne kosten, in de Stad te leiden, daar zy voorhadden, op den Dam, Beurs en Vischmarkt, Fonteinen te maaken, die 't versch Vegtwater zouden uitwerpen (*b*). Doch deeze onderneeming hadt het gewenschte gevolg niet. 't Liep aan, tot in 't jaar 1656, eer men op nieuwe middelen bedagt ware, om 't Vegtwater nader by de Stad te brengen. 't Oogmerk was, dit water, door eene gegraaven' vaart, waartoe reeds eenig Land, in klein of oud Muiden, ge-

(*s*) Handv. *bl.* 1222.
(*t*) Handv. *bl.* 1224.
(*u*) Handv. *bl.* 1224, 1224.
(*v*) Handv. *bl.* 879.
(*w*) Handv. *bl.* 1223, 1224. Vervolg, *bl.* 79.
(*x*) Handv. *bl.* 984.
(*y*) Handv. *bl.* 933, 1221, 1222, 1224.
(*z*) Groot Memor. *N.* II. *f.* 81 *verso*.
(*a*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 24 *Jan.* 1561.
(*b*) Resol. Vroedsch. *N.* 14. 29 *April*, 16 *May* 1624. *f.* 171, 180 *verso*. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 7.

VOOR-NAAME NEERINGEN.

gekogt was, te brengen tot in 't Gein, van waar het zou worden afgehaald door de Brouwers, die vyftien honderd guldens 's jaars, voor 't gebruik van 't verſch water, betaalen zouden aan de Stad. Doch dit ontwerp is ook blyven ſteeken (*c*), zonder dat my gebleeken is, uit welk eene oorzaak. In 't jaar 1685, konden de Brouwers nog verſch water vinden, aan de Geinbrugge (*d*). De Commandeur van Hulſt, *Hille* genaamd, heeft, in 't jaar 1695, ook Octroi verworven, om verſch water in de Stad te brengen, ten dienſte der Brouweryen (*e*): doch zonder eenige vrugt. In laater' tyd, heeft men nieuwe ontwerpen geſmeed, om de Stad van verſch water te voorzien (*f*); doch zy hebben of geene, of ongelukkige gevolgen gehad.

De Brouwers zyn, derhalve, nog genoodzaakt, het verſch water, met lange en zwaare Waterſchuiten, van welken elke Brouwery voorzien is, te haalen uit de Vegt, van boven Weesp: 't welk niet alleen altoos koſtbaar, maar, by ſtrenge winters, ook bezwaarlyk te doen is, gelyk men, nog onlangs, in den harden winter des jaars 1763, ondervonden heeft. De Brouwers hebben, om het ys te breeken, al voor eene eeuw of langer (*g*), een zwaar vaartuig van een zonderling maakſel, en plat van vooren, doen timmeren, welk, voor den boeg, met ſcherpe yzers, als meſſen, beſlaagen is, en door 't ys geſleept wordt, om, op deeze wyze, eene vaart te maaken voor de Waterſchuiten, die allen den *Ysbreeker*, zo noemt men dit vaartuig, volgen, tot in de Vegt toe. Doch, in den winter, van welken wy ſpreeken, was 'er zo weinig water onder 't ys, dat de Ysbreeker, bezwaarlyk, vlooten kon. De Regeering hadt, ſomtyds, by harde vorſt, aan de Godshuizen, Heeren-Logementen en Doelen, bevolen, zo veel regenwaters als zy miſſen konden, tot agt ſtuivers de ton, te leveren aan de Brouwers (*h*). Doch in den bovengemelden winter, was 'er een algemeen gebrek aan regenwater in de Stad. De Brouwers moeſten, derhalve, hun water, in vaten, met paard en ſleede, over de Zuiderzee en 't Y, herwaards voeren, tot dat het ontlaaten van 't weder hun gelegenheid gaf, om zig, op de gewoonlyke wyze, te voorzien; of, gelyk ook, ſomtyds, des winters, wanneer de binnenwaters bevrooren zyn, geſchied was, het Vegtwater, door Muiden en langs de Zuiderzee, te ſchepe, herwaards te brengen.

VOOR-NAAME NEERINGEN.

Op het vaaren van den Ysbreeker en van de Brouwers- en Verſchwater-ſchuiten, die den zelven volgen, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt. De Ysbreeker mag, na negen uuren des morgens, niet van de Stad vaaren, en de ſchuiten, die den zelven volgen, niet na elf uuren. De Brouwers-ſchuiten volgen den Ysbreeker eerſt, in dien rang, als dezelven buiten gekomen zyn, en daarna de andere Verſchwaterſchuiten. Tot onderhoud van den Ysbreeker, wordt van ieder Brouwers-ſchuit met water, zomer en winter, dertien ſtuivers aan Deken en Hoofdluiden van de Brouwers betaald, of zo veel meer, als dezelven en de *Commiſſariſſen van den Ysbreeker*, die drie in getal zyn, en uit de Brouwers gekooren worden, redelyk oordeelen (*i*): 't welk, ten deezen tyde, reeds tot drie guldens opgeklommen is. Doch wanneer het ys zo dik is, dat het doorgezaagd en opengebyt moet worden, tot heel boven Weesp toe, worden de kosten, volgens eene Keure van den elfden February des jaars 1755, geſlaagen over alle de Waterſchuiten, die zig van de vaart door 't ys bedienen (*k*).

Over de Hoppe, die, door de Brouwers, gebruikt, of ook, van hier, verzonden wordt, zyn twee gezwooren *Keurmeeſters* aangeſteld, die dezelve moeten zien en goedkeuren, eer zy opgeſlaagen, of verzonden worden mag. Zy genieten van ieder zak vyf ſtuivers voor 't keuren, en vyf ſtuivers voor 't merken met Stads wapen; en met het jaartal, indien de Hoppe niet overjaarig is. Doch de Hoppe, die de Brouwers van buiten ontbieden, tot hun eigen gebruik, behoeft alleenlyk gezien, niet gemerkt te worden (*l*). Zo de Keurmeeſters oordeelen, dat de Hoppe vermengd, vervalſcht, of, met zand, hout, ſteen of andere vreemde ſtoffe, verzwaard is, moet de vreemde ſtoffe, ten overſtaan van COMMISSARISSEN VAN DE HOP, die drie in getal zyn, een Hop-handelaar en twee Brouwers, daaruit gezift worden. De onkoſten, hierop vallende, moeten door den verkooper, naar de ſchatting van Commiſſariſſen, worden betaald (*m*). De Commiſſariſſen, van welken wy ſpreeken, worden, door Burgemeeſteren, voor hun leeven, aangeſteld. De Hoppe mag niet opgeſlaagen, afgeleverd of verwerkt worden, dan door de beëedigde Waagdraagers van het Purperen-hoeden- of Hopveem

(*c*) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 596.
(*d*) Stads Miſſiven *N.* X *f.* 131 *verſo.*
(*e*) Reſol. Vroedſch. *Lr* X. 19 *Octob.* 1695. *f.* 311.
(*f*) Reſol Vroedſch. *Lr* OO. 5 *Nov.* 1748. *f.* 286. en III. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 390.
(*g*) *Zie* J. SIX VAN CHANDELIER Poëzy, *bl.* 60.
(*h*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 13.
(*i*) Handv. *bl.* 1224, 1689.
(*k*) Keurb. T. *f.* 211. Vervolg *der* Handv. *bl.* 80.
(*l*) Keurb. U. *f.* 62.
(*m*) Handv. *bl.* 1101, 1102, 1103.

Voornaame neeringen.

veem (*n*). De Brouwers ſtooken hunne ketels, hier, gemeenlyk, met lange Frieſche, Groninger- of Zwartſluizer-turf; maar, wanneer aan dezelve gebrek was, gelyk, nu en dan, by langduurige vorſt, of andere ongelegenheid, gebeurd is, is hun, ſomtyds, toegelaaten geweeſt, voor twee maanden, ook eens voor een rond jaar, met Smidskoolen, te ſtooken; doch dit verlof is, geduuriglyk, wederom ingetrokken (*o*). Volgens eene Keure van den negen en twintigſten January des jaars 1652, mogten 'er, in dien tyd, geene nieuwe Brouweryen, Suikerrafineerderyen, Zeepziederyen, of Glasblaazeryen worden aangelegd, dan weſtwaards van de Keizersgraft, en ooſtwaards van den Kloveniers burgwal, de nieuwe Markt en de Laſtaadje, tot aan 't Y. Na de jongſte Vergrooting der Stad, werdt, op den een en twintigſten May des jaars 1665, bevolen, dat 'er geene Brouweryen, Mouteryen, Suikerbakkeryen, Zeepziederyen, Glasblaazeryen, Parſſeryen, Kalanderyen, Verweryen, Branderyen, Waſch- en Smeerſmelteryen, Loodgieteryen, Steenhouweryen, Steenkooperyen, noch Houtkooperyen mogten zyn, in den omtrek binnen de ooſtzyde van de Kerkſtraat, den Amſtel, de weſtzyde van de Amſtelſtraat, de Reguliers- of Botermarkt, de Reguliers-dwarsſtraat, en Leidſche graft (*p*). In de erven der nieuwe uitleggingе, tuſſchen de noordzyde der Heeren- en de zuidzyde der Keizers-graft, mogen ook, volgens eene vroegere Keure, geene neeringen van Smeden, Steenhouwers, Steenkoopers, Houtkoopers, Kuipers, noch anderen, waarin 't aanbeeld gebruikt wordt, worden gedaan (*q*). In 't jaar 1615, was reeds gekeurd, dat, op de Keizersgraft, zuidwaards van de Brouwersgraft, en in de ſtraaten en op de graften, op dezelve uitkomende, het ambagt van kuipen, en zulke Ambagten, waarin het aanbeeld gebruikt wordt, niet zouden mogen worden gedaan (*r*). Op Raapenburg, op den Singel aan beide de zyden, op de Heerengraft, en op den Kloveniers-burgwal, aan de eene en de andere zyde, tot aan de nieuwe Markt toe, mag, volgens oude Keuren, ook geene Smidsneering gedaan worden (*s*). Voorts, is ook gekeurd, dat de Brouwers, Zeepzieders en Verwers, de buizen of gooten, door welken zy 't water in hunne werkplaatſen brengen, niet moeten leggen dan ten overſtaan van Rooimeeſteren, en niet laager dan tien voet boven 't hoogſt van de ſtraat onder dezelven (*ſ*); ten ware zy die buizen, onder de ſtraat door, leggen wilden.

(*n*) Handv. *bl.* 1102. Vervolg, *bl.* 65.
(*o*) Handv. *bl.* 910.
(*p*) Handv. *bl.* 997.
(*q*) Handv. *bl.* 985.
(*r*) Handv. *bl.* 992.
(*s*) Handv. *bl.* 1001.

Voornaame neeringen.

De

Mouteryen

II. Mouteryen.

zyn, hier ter Stede, genoegzaam zo oud als de Brouweryen; doch ſchynen, in ſommige Steden (*t*), en, veelligt, ook te Amſterdam, oudtyds, voor rekening der Graaflykheid, aangehouden te zyn: hoewel de Graaf aan die van Amſterdam, waarſchynlyk reeds in de dertiende eeuwe, verlof gegeven heeft, om, tegen betaaling van zeker regt, *Gruitgeld* genaamd, hun eigen Mout te maaken (*u*). In 't jaar 1571, werdt gekeurd, dat 'er geene Mouteryen, buiten de Stad en binnen de Vryheid, zyn mogten (*v*). Ook zyn zy, tegenwoordig, binnen de Stad; doch meeſt allen, of aan byzondere Brouweryen, of aan afgelegen' oorden, aan de Veſten of op 't Roeters- en Reaalen-Eiland, op Kattenburg en diergelyke Plaatſen. Verſcheiden' Brouweryen hebben haare eigene Mouteryen. Doch men heeft 'er ook zeven of agt, daar de Graanen om loon gemout worden. Somtyds, laaten de Brouwers hunne Graanen in andere Steden mouten, en, in dit geval, zyn zy niet verpligt, de Mout, die zy te rug krygen, te laaten meeten (*w*). 't Getal der Mouteryen hier ter Stede beloopt omtrent twintig.

(*t*) *Zie* Mieris Charterb. II. *Deel*, *bl.* 75.
(*u*) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 99.
(*v*) Handv. *bl.* 12.
(*w*) Handv. *bl.* 206.

De

Branderyen

III. Branderyen.

van ſterke dranken zyn ook, al vroeg, hier ter Stede geweeſt, en namen zeer toe in getal, geduurende den oorlog met Frankryk, die, in 't jaar 1672, aanving, wanneer de invoer van Franſche Brandewynen verbooden werdt. De plaats, die, in dien tyd, tot Branderyen werdt geſchikt, zynde het blok tuſſchen de Weesper- en Muider-Poorten, het tweede van de Weesper-Poort, belend met de Lynbaans-graft ten zuiden, en de Agtergraft ten noorden, wordt 'er, nog heden, toe gebruikt, en draagt den naam van het *Roeters-Eiland*. Ook is deeze de eenigſte plaats in de Stad, waar Verkens gemeſt mogen worden (*x*). Aan de Branders is, by meer dan eene Keure, verbooden, hunne draf en vuiligheid in de graften en burgwallen te laaten loopen (*y*). Zy, en de *Diſtillateurs* mogen niet digt by Looijers woonen, als aan welker neering zy merkelyk nadeel

(*x*) Handv. *bl.* 997, 998.
(*y*) Handv. *bl.* 726, 737, 738.

VOORNAAME NEERINGEN.

deel zouden konnen toebrengen (*x*). By Plakaat van 's Lands Staaten van den agtſten February des jaars 1765, tot herſtelling van het middel der Brandewynen, was toegeſtaan, dat de Branders en Rouwſtookers, die kelders of pakhuizen met Brandewynen, of gediſtilleerde Wateren hadden, tien roeden of minder van hunne Branderyen afgelegen, niet aan de peiling zouden onderhevig zyn. Doch alzo men bevondt, dat veelen toen Branders of Rouwſtookers werden, en, digt aan, of in hunne huizen, kelders, of Pakhuizen, Branderytjes opregtten, om van peiling vry te zyn; werdt, op den twintigſten December des gemelden jaars, nader verklaard, dat niemant, als Brander of Rouwſtooker, zou worden aangemerkt, dan die ten minſte vyftienduizend pond meel, ter maand, gebruikte.

De

IV. AZYNMAAKERYEN.

AZYNMAAKERYEN

die, hier ter Stede, driederlei zyn, *Wyn-Azynmaakeryen*, *Rozynen-Azynmaakeryen*, en *Bier-Azynmaakeryen*, zyn aan geene byzondere plaats bepaald, en ſtaan, derhalve, hier en daar, verſpreid, door de oude en door de nieuwe Stad. Het getal derzelven neemt meer af dan toe, en tegenwoordig (1764) zyn 'er niet meer dan zeven. De Azyn moet, even als de Wyn en het Bier, door Bierdraagers, worden ingewerkt. De Wyn-Azynvaten moeten gebrand, en alle jaaren herbrand worden (*a*). De Amſterdamſche Bier-Azyn in 't byzonder wordt voor zeer uitneemend gehouden.

Men plagt, hier ter Stede, verſcheiden'

V. MEEDEMAAKERYEN.

MEEDEMAAKERYEN

te hebben. Doch alzo het gebruik der Meede, ſedert eenige jaaren, ſterk afgenomen is, is 'er thans maar eene, op de hoogte van den Kadyk, aan de Brouwerye van *den gekroonden Valk*. Ik weet niet, dat 'er, wegens de Meede, eenige byzondere Keuren gemaakt zyn. Men heeft hier nog eenige

VI. HARING- *en* ZOUTENVISCHKOOPERYEN.

HARING- *en* ZOUTENVISCHKOOPERYEN;

de meeſten van welken, in de Haringpakkerye, tuſſchen de Spaarnedammer brug en Haringpakkers-tooren, gevonden worden. Zy waren hier, van ouds, geweeſt, en werden 'er, in 't jaar 1643, alleenlyk nog, by voorraad, toegelaaten, toen de Haringneering gekeurd werdt, van de Haarlemmerdyks-kruisſtraat, ook de Houtſtraat genaamd, af, tot de brug van 't Middel-Eiland of Prinſen-Eiland, toe, midsgaders, op het gemelde Eiland, uitgenomen op de plaats, daar de Teerkoopers gekeurd waren; als mede op het gantſche Agter- of Reaalen-Eiland (*b*). Het uitruſten van Buizen ten Haringvangſt is, van ouds, hier ter Stede, in bloei geweeſt. Zelfs vind ik, dat, in 't jaar 1618, nog een erf van drie honderd voeten in 't vierkant, op het Prinſen-Eiland, tegen over de Zoutkeeten, aan eenige luiden, tot bevorderinge der Buizen- of Haringneeringe, afgeſtaan is, voor eene ſomme van drie duizend guldens (*c*). En nog in 't jaar 1698, hadt zig, hier, een Koopman van Maaslandsſluis nedergezet, om de Haringvangſt, *die*, zo ſpreeken de Stads *Regiſters*, *hier voorheen zo zeer hadt gefloreert*, wederom in bloei te brengen. Hy hadt, in 't gemelde jaar, reeds twee Haringbuizen uitgeruſt, en in 't begin des volgenden jaars, werdt hem plaats, tot het droogen der netten, en tot het ſtellen van eenen koperen taanketel, toegeſtaan (*d*). Zyne Stuurluiden moeſten den gewoonlyken eed, aan den Penningmeeſter der groote Visſcherye, te Enkhuizen, afleggen (*e*). Doch de onderneeming hadt het gewenſchte gevolg niet, voornaamlyk, zo 't ſchynt, ter oorzaake van de zwaare onkoſten, welken hier vielen op 't voortzetten der Haringvaarte, die zig, ſedert, meeſt te Enkhuizen, en in eenige Steden en Plaatſen langs de Maaze, geveſtigd heeft gehouden. De Haringpakkery en Haringkoopery houdt hier egter nog ſtand. En op beide zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt. De oudſte en grootſte Ordonnantie op den Haring, my bekend, is van den elfden September des jaars 1563 (*f*). Volgens 's Lands Plakaaten op de Haringviſſcherye, mogen de Haringviſſchers de netten niet uitwerpen voor S. Jans-dag, zynde den vier en twintigſten Juny (*g*). De Haring, die, na dien tyd, tot op S. Jacobs-dag, zynde den vyf en twintigſten July, gevangen wordt, wordt, gemeenlyk, door de Verſchjagers, uit de Buizen overgenomen, en verkogt of verzonden, om terſtond gegeten te worden. Doch de Haring, die na S. Jacob gevangen is, wordt, hier ter Stede, naauwkeuriglyk, van veertien, in twaalf tonnen verpakt, en, door den Keurmeeſter, *gecirkeld*. En deeze Haring wordt, met de Buizen, aangebragt, en veel verzonden. De Haring, die na S. Bartho-

(*x*) Handv. *bl.* 998.
(*a*) Handv. *bl.* 218, 1341.
(*b*) Handv. *bl.* 901.
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12 31 *May* 1618. *f.* 57 *verſo.*
(*d*) Reſol. Vroedſch. *Lr Z.* 27 *Febr.* 1699. *f.* 233.
(*e*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 177.
(*f*) Handv. *bl.* 893.
(*g*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 727.

Voornaame neeringen.

tholomeus-dag, zynde den vier en twintigſten Auguſtus, wordt gevangen, wordt, met Stads wapen, gebrand, en veel naar Keulen en Duitſchland gevoerd. Men noemt het merk van deezen Haring, hierom, den *kleinen* of *Keulſchen Brand*. En men houdt zig aan dit merk, tot aan S. Lamberts-dag, zynde den zeventienden September, toe. De Haring, die, na *Kruisdag*, zynde den veertienden September, wordt gevangen, wordt gebrand met Stads wapen, en eene kroon daarboven, en veel naar Rouan en andere Steden in Frankryk verzonden; waarom het merk van deezen Haring de *groote* of *Rouanſche Brand* genoemd wordt (*h*). Het pakken mag niet in ſchuiten geſchieden; maar moet, op den wal, onder den blooten Hemel, worden gedaan. De tonnen moeten de vereiſchte grootte hebben, en als zodanig gekeurd en gebrand zyn: zynde het ongeoorlofd, Aal, Zalm, en vooral Haring te pakken, in ongebrande tonnen. De leggers, of pakkers en kuipers van den Haring, moeten, daartoe, by de Overluiden van 't Kuipers-Gilde, en by de Keurmeeſters van den Haring, toegelaaten zyn, en 't gemelde Gilde voldaan hebben. Zy onthouden zig, in een vertrekje onder in den Haringpakkers-tooren, daar zy, door de Meeſters-Haringkuipers, ten allen tyde, konnen gevonden worden. Zy zyn verpligt, den Brandharing uit de zeetonnen te neemen; in zuiveren pekel, af te ſpoelen, en, van den eenen bodem tot den anderen, in andere tonnen, te verpakken, zo vaſt en hoog, dat de bovenſte bodem, met den voet, moet ingetreden worden. Zy moeten den onzuiveren Haring uitſchieten. Elk van hun heeft vryheid, om alle dagen, die hy in 't werk is, twee haringen met zig naar huis te neemen (*i*). De *Keurmeeſters van den Haring*, die drie in getal zyn, en door Burgemeeſteren aangeſteld worden, moeten allen Haring keuren, eer dezelve, hier ter Stede, mag verkogt worden. Haring, die te vroeg gevangen is, *Voor-* of *Grasbaring* genaamd, mag hier in 't geheel niet worden verkogt. De Haring, die, door de Verſchjagers, wordt aangebragt, en de eerſte Brandharing mag, volgens eene Keure van den derden Auguſtus des jaars 1617, ook op Zondag, verpakt, verkogt en geſcheept worden (*k*). De verkooper noch kooper mogen, by 't keuren van den Haring, tegenwoordig zyn. De Keurmeeſters moeten toezien, niet alleen of de Haring zuiver en wel gepekeld, maar ook of dezelve wel gepakt zy, eer de tonnen toegeſlaagen worden, en aantekening houden van 't gene zy keuren. Ook doen zy de verſchillen af, die, tuſſchen kooper en verkooper, vallen over de deugd van den verkogten Haring (*l*). De Zoutenviſch moet ook, door de Keurmeeſters op den Haring, worden gekeurd, eer dezelve, hier ter Stede, verkogt mag worden. De verſche Haring, die hier tot Bokking gerookt wordt, en de Bokking, van gelyken (*m*). Hertog Filips van Bourgondie heeft, reeds by eene Ordonnantie van den twee en twintigſten September des jaars 1440, bevolen, dat de verſche Haring, die in de Zuiderzee gevangen werdt, nergens dan in de Steden van Holland en Weſtfriesland, zou ter markt gebragt worden (*n*). Te Amſterdam, komt ook nog veel van deezen verſchen Haring. Hy wordt, ten deele, tot Bokking gerookt. De plaats, hiertoe, in 't jaar 1652, gekeurd, is ten noordooſten van de Zoutkeeten (*o*), en wordt, ſedert, de *Bokkinghangen* genaamd.

Voornaame neeringen.

De

VII. Zoutkeeten.

Zoutkeeten,

van welken wy ſpreeken, maaken ook nog eene voornaame neering uit in deeze Stad. Zy zyn thans twee in getal, en geplaatſt langs den Zoutkeets-burgwal, tegen over het Reaalen-Eiland. In dezelven, wordt het grof Zout tot Kooken-zout geſtookt, en bekwaam gemaakt: en niet alleen in de Stad gebruikt; maar ook naar buiten verzonden. De Keetmeeſters of Panneluiden verbinden zig, by eede, die, van tyd tot tyd, vernieuwd wordt, dat zy geen Zout zullen maaken, dan van goed grof zout, zout van zout, en van geene andere ſtoffe, 't welk, zynen behoorlyken tyd, op de Denne gelegen heeft. De

VIII. Suikerrafineerderyen.

Suikerrafineerderyen,

of *Suikerbakkeryen*, zyn, in een aanmerkelyk getal, door de gantſche Stad, verſpreid. Men vindtze, zelfs in de oudſte gedeelten, waaruit de oudheid deezer neeringe af te neemen is. Doch in de jaaren 1663, 1664 en 1665, is gekeurd, dat dezelven niet van nieuws zouden mogen worden opgeregt, dan in een gedeelte van de nieuwe uitlegging (*p*). Ook werdt, in den jaare 1660 en ſedert, by herhaalinge, verbooden, de Suikerbakkery, *de Koning van Poolen*, aan de weſtzyde van de Heerengraft, tegen over de Warmoesgraft,

(*h*) Handv. *bl.* 894, 895, 896, 897, 899.
(*i*) Handv. *bl.* 894, 895, 899, 900, 1337, 1339, 1340, 1342, 1343.
(*k*) Handv. *bl.* 895.
(*l*) Handv. *bl.* 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900.
(*m*) Handv. *bl.* 902.
(*n*) Handv. *bl.* 893.
(*o*) Handv. *bl.* 902.
(*p*) Handb. *bl.* 996, 997. *en* hier voor, *bl.* 481.

VOORNAAME NEERINGEN.

graft, die by ongeluk verbrand was, wederom op te bouwen (*q*). Doch in 't jaar 1736, is toegeſtaan, dat, in de Blomſtraat, en op de Blom- en Roozengraften, Suikerrafineerderyen zyn mogten (*r*). De Suikerrafineerders behooren niet eigenlyk onder een Gilde. Doch op deeze neering zyn egter, van tyd tot tyd, eenige Keuren gemaakt, voor 't naarkomen van welken, zorg gedraagen wordt, door zes *Geauthoriſeerden*, die, by Burgemeeſteren, uit de Suikerrafineerders, gekooren worden, en van welken, jaarlyks, in January, twee afgaan. By deeze Keuren, is, onder anderen, bevolen, dat de knegts niet uit hunnen dienſt vertrekken mogen, voor dat zy hunnen tyd hebben uitgediend. De knegts zyn ook, byzonderlyk, gehouden, hunnen meeſter, by ongeval van brand, by te ſpringen. Ook mag niemant voor knegt werken, dan die drie jaaren voor leerjongen gediend heeft. Het ſchoonmaaken van Suiker, door middel van Beeſtenbloed, is, by herhaalde Keuren, verbooden, mogende het zelve, niet anders, dan door middel van eijeren, geſchieden (*s*). De Geauthoriſeerden mogen, ten allen tyde, op de naarkominge deezer Keuren, onderzoek doen, in de Suikerrafineerderyen; en beſlaan de overtreeders derzelven in boete, in welke ook zulken vervallen, die Beeſtenbloed aan de Suikerrafineerderyen leveren, of brengen. De Suikerrafineerders moeten, voor ieder knegt, dien zy, tot agt in getale toe, in vaſten dienſt hebben, dertig ſtuivers 's jaars aan de Geauthoriſeerden betaalen; mids dat dezelven, in dat jaar, ten minſte viermaalen, in zyn werkhuis, onderzoek gedaan hebben (*t*). Men behoeft geen burger te zyn, om eene Suikerrafineerdery op te regten. Zelfs is, in 't jaar 1655, aan twee Koopluiden van de Portugeeſche Joodſche Natie, *Abraham en Izaak de Pereira*, toegeſtaan, eene Suikerrafineerdery op te regten, mids zy niet minder dan een vat Siroop en honderd brooden Suiker tevens verkogten (*u*). Tegenwoordig, [in Auguſtus des jaars 1765], zyn 'er honderd en zes Suikerrafineerderyen in deeze Stad. Veele

IX. TABAKSSPINNERYEN.

TABAKSSPINNERYEN

zyn 'er, hier ter Stede, ſchoon deeze neering hier, niet zeer lang, gebloeid heeft, om dat het gebruik van de Tabak zelf nog niet oud is. De Tabak wordt, op deeze Spinneryen, geverwd, geſausd en tot rollen geſponnen, die, geraspt zynde, geſnooven, en, gekorven gerookt, of ook gekaauwd wordt. De gemeenſte ſoorten van deeze Tabak worden veel naar 't Noorden en de Ooſtzee verzonden. Behalve de Tabaksſpinneryen, daar geſponnen Tabak, in 't groot, verkogt wordt, zyn 'er ook zeer veele Tabakswinkels hier ter Stede, daar Snuif- en Rooktabak, in 't groot en in 't klein, wordt verkogt. Deeze Winkeliers en de Tabaksſpinners doen hunne inkoopen, of in de nabuurige Provincien, Gelderland en Utrecht, van de Planters zelven, of, hier ter Stede, van zulken, die de Tabak, uit andere Provincien, of van buitens Lands ontvangen, enze hier, of uit de hand, of veeltyds by openbaare Opveilinge, verkoopen. Om te oordeelen, of de verkogte Tabak eenigszins beſchadigd, of ook gedeeltelyk oud, rot en vergaan is, zyn, by Burgemeeſteren, twee *Viſitateurs*, of *Rafactiemeeſters van de Tabak* aangeſteld en beëedigd, om te bepaalen, hoe veel de kooper, voor de genoemde gebreken, aan de Tabak, behoore te korten (*v*). De

VOORNAAME NEERINGEN.

X. TOUWSLAAGERYEN.

TOUWSLAAGERYEN,

of *Lynbaanen* zyn, onder de voornaame neeringen deezer Stad, eene van de oudſten, en, met het toeneemen der ſcheepvaart, in de veertiende en vyftiende eeuwe, noodzaakelyk geworden. Zy werden, altoos, geſteld langs de Stads veſten, en lagen, in de vyftiende en zeſtiende eeuwe, langs de ooſtzyde van den Singel, omtrent de plaats der *Lynbaans-brug* en *ſteeg*, die 'er den naam van gekreegen hebben. Ook vind ik, dat, aan het Burger-Weeshuis, in 't jaar 1556, werdt toegeſtaan, plaats aan de veſte tot Lyndraaijen te mogen verhuuren (*w*). Anderszins, werden de Lynbaanen, in de zeſtiende eeuwe, van Stads wege, verhuurd; gelyk my, uit eene Huurcedule van twee Lynbaanen, *buiten de Jan-Rooden- en Corsgens-Poorten*, van den negen en twintigſten December des jaars 1587, gebleeken is (*x*). In laater' tyd, werden de Lynbaanen gekeurd langs de buitenzyde van de Lynbaans- of Baangraft, daar zy, nog tegenwoordig, byna van 't een tot aan 't ander einde, gevonden worden. De plaats der tegenwoordige nieuwe Raapenburgerſtraat is ook, nog in de voorgaande eeuwe, met Lynbaanen, bezet geweeſt. En heb ik eene Huurcedul van twee derzelven gezien, die beſchreeven worden, als gelegen, bui-

(*q*) Groot Memor. N. V. *f.* 97, 102
(*r*) Beſoign. van Burgem. en Schepenen *van* 25 *Jan.* 1736.
(*s*) Handv. *bl.* 1172, 1173, 1174.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 68.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 30 *Decemb.* 1655. *f.* 52. Handv. *bl.* 138.
(*v*) Handv. *bl.* 1142. Vervolg *der* Handv. *bl.* 66.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 2 *Juny* 1556.
(*x*) Oud Regiſter *ter* Theſaurie *Kas* XI. *f.* 128.

Voor-naame neerin-gen.

buiten de S. Antonis-poorte, *van de Soudate Courtegarde tot na 't ryſenhooft:* welke Huurcedul, den agt en twintigſten April des jaars 1607, gedagtekend was (*y*). De Hennip moet, eer 'er touw van geſlaagen wordt, door gezwooren *Keurmeeſters*, die drie in getal zyn, en by Burgemeeſteren worden aangeſteld, gewraakt en gekeurd worden. Het garen, geſponnen zynde, wordt ook nog gekeurd. Uit een pond Hennip, moeten, volgens de Keure, twee en vyftig vademen Kabelgaren geſponnen worden, en zeſtig vademen Lykgaren, uit een gelyk pond Hennip. De ſchyven, op welken het Kabelgaren gewonden wordt, moeten onderſcheidenlyk gemerkt zyn, naar de ſoort van Hennip, van welken het garen geſponnen is. Het Touwwerk moet gemaakt worden van zulke Hennip, als het zelve aanbeſteed is, en 't gene, aan geheele ſtukken, verkogt of verzonden wordt, moet ook, vooraf, door Keurmeeſters, gekeurd en gemerkt zyn. Van buiten de Stad, mag hier geen zwaar Touwwerk worden ingevoerd, dan 't gene, in Steden deezer Provincie, geſlaagen is. De Keurmeeſters, die, ten ooſten, tegen de Y-brug, hun Comptoir hebben, moeten zorg draagen, dat de Touwſlaagers de Keuren, op het Touwwerk gemaakt, met naame die van de jaaren 1753 en 1758, naarkomen, de overtreeders aanbrengende aan Commissarissen van het Touwwerk, die drie in getal zyn, en magt hebben, om dezelven, van veertien dagen tot veertien dagen, voor zig te dagvaarden; tegen zulken, die niet verſchynen, te *procedeeren* by *defauten*, en hen, uit kragte van het tweede *defaut*, tot *namptiſſement* te verwyzen. Zo de boeten, in veertien dagen na 't vonnis, niet betaald worden, mogen Commiſſariſſen de Baanen der breukſchuldigen doen ſluiten, en geſlooten houden, tot dat de boeten voldaan zyn (*z*). In 't jaar 1716, is aan Commiſſariſſen van het Touwwerk zitting vergund, in de Kamer der Diemer- of Watergraftsmeer, op het Stadhuis (*a*). Beide de Commiſſariſſen en Keurmeeſters worden, jaarlyks, op Goeden Vrydag, door myne Heeren van den Geregte, aangeſteld of *gecontinueerd*.

By de Touwſlaageryen, voegen wy de

XI. Teer-kooperyen.

Teerkooperyen,

in welken, zo wel Pek als Teer verkogt wordt, en die, in de zeſtiende eeuwe, gekeurd waren, tuſſchen den Kamperſteiger en 't Kamperhoofd, ter plaatſe, nog *de oude Teertuinen* genaamd. De Vlotſchuiten, met Teer gelaaden, lagen toen aan de ooſtzyde van het Damrak, tuſſchen de nieuwe Brugge en Guldenhandsſteeg (*b*). Doch in 't jaar 1643, werdt aan de Pek- en Teer-handelaars bevolen, alleen te woonen, op den Slooterdyker-burgwal, ter wederzyde (*c*); welke plaats, ſedert, met paalen afgetekend, en de *nieuwe Teertuinen* genaamd werdt. Doch hier mag, by geene kleiner partyen dan van vier laſt tevens, verkogt worden. De Pek en Teer, in kleiner hoeveelheid, is te koop by de uitſlyters, die hier en daar door de Stad; doch meeſt langs den Y-kant woonen. De Vlotſchuiten met Pek en Teer mogen ook, alleen in den omtrek der nieuwe Teertuinen, te koop gelegd, of, in kelders en op zolders, opgeſlaagen worden (*d*). Geen Pek of Teer mag, in ſchuiten of op zolders, maar alleen op dryvende vlotten, gewarmd en gekookt worden (*e*). Alle deeze Keuren zyn gemaakt, om 't gevaar van brand te voorkomen. De Teerkoopers, die hunne eigen ſchuit houden, om Teer of Pek te vervoeren, zyn, volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1713, verpligt, het Steigerſchuitenvoerders-Gilde te koopen (*f*). De Stad is, reeds in de vyftiende eeuwe, voorzien geweeſt van verſcheiden'

Voor-naame neerin-gen.

Zeepziederyen,

XII. Zeepzie-deryen.

zynde men, in 't jaar 1497, in overleg geweeſt, om eene Ordonnantie op deeze neering te maaken (*g*). Ook vindt menze, in de oudſte gedeelten der Stad. En in de oudſte Keuren, op pergament geſchreeven, wordt bevolen, dat zy niet *binnen der ouder graften* zyn mogten (*h*). De Zeepziedery *de blinde Ezel* op het Water was, in de zeſtiende eeuwe, in wezen, en vind ik, dat, in dezelve, in 't begin van October des jaars 1569, brand ontſtaan is (*i*). Het getal der Zeepziederyen beliep, in 't jaar 1749, dertien (*k*): doch tegenwoordig (1766.) zyn 'er niet meer dan twaalf. Zy mogen, in een gedeelte der nieuwe uitlegginge, niet van nieuws worden opgeregt (*l*). De Zeepzieders mogen, volgens de Keuren, geen Traan, Reuzel, of andere onbekwaame vettigheid ſtorten,

(*y*) Oud Regiſter *ter* Theſaurie *Kas* XI. *f.* 130.
(*z*) Handv. *bl.* 1097-1101. Vervolg, *bl.* 62. Keurb. T. *f.* 236 *verſo*.
(*a*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 231.
(*b*) Handv. *bl.* 751, 758, 759.
(*c*) Reſol. Vroedſch. *N.* 18. 6 *Jan.* 1643. *f.* 150. Keurb. L. *f.* 191.
(*d*) Handv. *bl.* 839, 1003, 1004.
(*e*) Handv. *bl.* 753, 846, 860, 863, 869.
(*f*) Handv. *bl.* 1425.
(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 214.
(*h*) Keurb. A. *f.* 23.
(*i*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 129.
(*k*) Groot Memor. *N.* XI. *f.* 99 *verſo*.
(*l*) *Zie* hier voor, *bl.* 481.

VOORNAAMENEERINGEN.

ten, om Zeep van te kooken. Tot de Winter-Zeep, die, van S. Maartens-dag, zynde den elfden November, tot aan Vaſten-avond, gemaakt wordt, moet twee derde Hennipolie en een derde Raapolie worden gebruikt. De Zomer-Zeep wordt van Vaſten-avond tot aan S. Maarten geſtookt, en tot dezelve, moet twee derde Raapolie en een derde Hennipolie gebruikt worden (*m*). De Zeeptonnen moeten allen van nieuw hout gemaakt zyn (*n*). In de grootte derzelven, volgt men den brand of maat van Antwerpen (*o*), waaruit, met reden, af te neemen is, dat deeze neering, veel eerder te Antwerpen, dan hier ter Stede gebloeid heeft. De geheele ton moet vier, de halve ton twee, en de vierdendeel ton eene kan houden, zynde elke kan drie en twintig mingelen en een half pintje, wynmaat, groot (*p*). De Zeepvaten, deeze maat houdende, moeten, door den gezwooren Brander, met Stads wapen, gebrand worden. De Zeepzieder moet 'er zyn byzonder merk byvoegen. Ledige Zeepvaten, met Stads wapen gemerkt, mogen niet ter Stad uit worden gevoerd. De Zeep, in vaten geſtort zynde, mag niet toegeſlaagen, veel min weggezonden worden, voor dat zy, door eenen der gezwooren *Keurmeeſteren van de Zeep*, die twee in getal zyn, en by Burgemeeſteren aangeſteld worden, gezien en goedgekeurd is (*q*). De Zeepzieders mogen de Zeep, met hunne eigene knegts, verarbeiden en wegzenden; doch wanneer zy daartoe meer arbeidsvolk behoeven, zyn zy verpligt Bierdraagers te gebruiken (*r*). In de voorgaande eeuwe, is het invoeren van Monikendammer-Zeep, hier ter Stede, by voorraad, toegelaaten geweeſt, mids zy vooraf gekeurd, en met de letters B. S., betekenende *Buiten Seep*, gebrand werdt (*s*). Doch by eene Keure van den veertienden April des jaars 1751, is de invoer van allerlei vreemde groene Zeep, op verbeurte van dezelve ten behoeve van het Aalmoeſſeniers-Weeshuis, en van duizend guldens daarenboven, verbooden (*t*). De Amſterdamſche groene Zeep is, altoos, zelfs buitens Lands, vermaard geweeſt. Voor eenige jaaren, heeft men hier ook ondernomen, witte en gemarmerde Zeep, gelykende naar Spaanſche en Marſeillaanſche, te maaken. Doch de uitſlag heeft niet beantwoord aan de verwagting der onderneemeren. De

(*m*) Handv. *bl.* 1150.
(*n*) Handv. *bl.* 1338.
(*o*) Handv. *bl.* 1150.
(*p*) Handv. *bl.* 927.
(*q*) Handv. *bl.* 1150, 1151, 1152.
(*r*) Handv. *bl.* 226.
(*s*) Handv. *bl.* 1152.
(*t*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 68.

HOUTKOOPERYEN

VOORNAAMENEERINGEN. XIII. HOUTKOOPERYEN.

zyn ook eene van de oudſte en voornaamſte neeringen hier ter Stede, hebbende men niet ſlegts, van ouds, *Houttuinen* gehad, langs den gantſchen Y-kant, van den Schreijers- tot aan den H. Kruis- of Haringpakkerstooren (*u*); maar ook op de Laſtaadje (*v*), en langs de Voorburgwallen, in 't midden der Stad, gelyk, in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZOON, te zien is. Doch na dat de naaſtlaatſte Vergrooting der Stad, in 't begin der zeventiende eeuwe, aangevangen was, werdt het leggen van Houtwaaren, op de burgwallen in de oude Stad, verbooden (*w*). In 't jaar 1614, werden den Houtkooperen eenige erven, aan het Taanhuis by de Haarlemmer-poort, tot plaatſinge hunner Houtwaaren, aangeweezen (*x*). Sedert, hebben zy zig, niet alleen langs de Bickers-, Prinſen-, en Reaalen-Eilanden; maar ook, meer binnenwaards, langs *Droogbak*, gemeenlyk de *Haarlemmer-Houttuinen* genaamd, en naar 't ooſten der Stad, langs de Jooden-Houttuinen, Raapenburg, de drie ooſtelyke Eilanden, en door de Plantaadje, uitgebreid. Doch volgens de Keure van den jaare 1665, mogen zy, in de nieuwe Stad, binnen den omtrek, te vooren (*y*) aangeweezen, niet worden opgeregt. De Houtwallen mogen wel worden afgeſlooten; doch alleen met een hek, waardoor men zien kan. Ook mag men 'er bindten op maaken, mids men dezelven, met geene deelen noch planken, dekke (*z*). Tegen het beſchadigen der Houtwaaren, in de Plantaadje, en op andere wallen deezer Stede, is, by eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1746, voorzien (*a*).

Wy voegen, by de Houtkooperyen, de

STEENKOOPERYEN,

XIV. STEENKOOPERYEN.

ook eene oude neering hier ter Stede. De Steenkoopers en Steenhouwers, welke laatſten tot het Metſelaars-Gilde behooren, mogten, volgens eene Keure van den vyf en twintigſten April des jaars 1623, alleenlyk woonen, op de weſtzyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, tuſſchen de Haarlemmerſluis en Kolksbrug; op de noordzyde van de Brouwersgraft, van de Brouwersſtraat tot aan de Haarlemmer-Poort; op de ooſtzyde van de Prin-

(*u*) Keurb. B. *f.* 93 *verſo.*
(*v*) Keurb. B. *f.* 79.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 9. 10 *Nov.* 1601. *f.* 364 *verſo.* *N.* 10. 4 *Juny* 1605. *f.* 65 *verſo.*
(*x*) Reſol. vroedſch. N. 11. 21 *Febr.* 1614. *f.* 106.
(*y*) *Bladz.* 481.
(*z*) Handv. *bl.* 999.
(*a*) Handv. *bl.* 1670.

Voor-naame neerin-gen.

Prinſengraft, tuſſchen de Lelieſluis en 't Wester-Kerkhof, en tuſſchen de Beeren- en Runſtraaten; en, op de ooſtzyde van de Heerengraft, tuſſchen de Huiden-brug en Looijersgraft, nu de Beuningsſloot. In 't jaar 1648, is hun ook veroorlofd, hunne neering te doen, aan de zuidzyde van de Brouwersgraft, tuſſchen de Linden- en Lynbaansgraften (*b*): op alle welke plaatſen, en verſcheiden' anderen, zy nog tegenwoordig gevonden worden. Doch wy hebben, elders (*c*), gemeld, waar zy niet mogen worden opgeregt. De gebakken ſteen en dakpannen mogen niet verkogt worden, dan na dat zy, door *Keurmeeſteren*, gezien en goedgekeurd zyn. Ook moeten de ruwe ſteenen en 't Marmer, door een' beëedigden *Steenmeeter*, gemeten worden. Burgemeeſteren hebben ook agt *Steenzetters* aangeſteld, die den gebakken ſteen tellen en opzetten (*d*), en over welken een Opziender is, die op het behoorlyk loſſen en plaatſen van den ſteen agt geeft (*e*). De moppen moeten negen duim lang, vier en een halve duim breed, en een en vyf zesde duim dik zyn: en de Leidſche, of Vegtſche ſteen, zeven en een vierde duim lang, drie en vyf agtſte duim breed, en een en vier zevende duim dik: alles Amſterdamſche Houtmaat (*f*).

De

XV. Zyde-reede-ryen.

ZYDEREEDERYEN

zyn hier, in de voorgaande eeuwe en in 't begin van deeze, veel meer in getal geweeſt dan tegenwoordig: 't welk, eeniglyk, aan het afneemen der Zydeweeveryen, moet worden toegeſchreeven. In 't jaar 1663, toen deeze neering in haaren meeſten bloei was, werdt 'er eene uitvoerige Keure op het Zydereeden gemaakt, voornaamlyk, tot voorkominge van ontrouw en bedrog der Zydewindſters en Dobbeleerſters. Om voor het onderhouden deezer Keure te zorgen, werden, by Burgemeeſteren, zes SUPERINTENDENTEN DER ZYDEREEDERYE aangeſteld, van welken, jaarlyks, in 't begin van May, de helft afging. Zy vergaderen, op 't Begynhof, naaſt de Engelſche Kerk. Tot onderhoud van dit Collegie, welk een' Knegt in zynen dienſt heeft, moeten de Zydereeders, van elke molen, die grooter dan van zeſtig ſpillen is, alle drie maanden, zes ſtuivers betaalen. Doch van de molens van zeſtig ſpillen en daar onder, wordt, om de zes maanden, maar zes ſtuivers betaald (*g*).

Voor-naame neerin-gen XVI. Zyde-weeve-ryen.

De

ZYDEWEEVERYEN,

die hier, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, zo zeer bloeiden, dat 'er, zelfs in deezer Stede Keuren, getuigenis aan gegeven wordt (*h*), zyn, in deeze eeuwe, zeer afgenomen. De Zydeweevers, of hunne Meeſters, de *Fabriqueurs* of Koopluiden in Zyden-ſtoffen, behooren, eigenlyk, tot geen Gilde. Doch ter gelegenheid, dat 'er, in 't jaar 1663, ook twee uitvoerige Keuren op de Zydeweeveryen gemaakt werden, ſtelden Burgemeeſteren COMMISSARISSEN DER ZYDEN-MANUFACTUUREN aan, die verpligt zyn te waaken voor het naarkomen der Keuren, en uitſpraak doen over de geſchillen, welken, tuſſchen den Fabriqueur en den Weever, ontſtaan mogten. De leerlingen, die gezind zyn, zig aan 't Zydeweeven te begeeven, moeten zig, by Commiſſariſſen, laaten intekenen, en mogen, beneden de agttien jaaren, niet voor knegt worden aangenomen, zo zy geene drie jaaren by 't Ambagt geweeſt zyn; doch boven de agttien jaaren zynde, behoeven zy maar één jaar by 't Ambagt te zyn geweeſt. In beiderlei geval, moeten zy een geheel ſtuk, tot genoegen van den Koopman, of Meeſter, hebben afgewerkt. Een Koopman of Meeſter mag zynen werkbaas of knegt, niet langer dan drie of vier dagen, naar ſcheering of inſlag laaten wagten, of hy moet hem zynen verzuimden tyd voldoen, naar 't oordeel van Commiſſariſſen (*i*). Van de Commiſſariſſen, die agt in getal zyn, gaan 'er, jaarlyks, in January, vier af, welk getal, door Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal, wederom volgemaakt wordt. De Koopluiden of *Fabriqueurs* betaalen, aan Commiſſariſſen, tot onderhoud van hun Collegie, van ieder getouw, welk zy in 't werk hebben, drie ſtuivers om de drie maanden: of eigenlyk betaalt de werkbaas of knegt een' ſtuiver van deezen drie, dien hy egter van den Koopman wederom vordert (*k*). De Commiſſariſſen der Zyden-Manufactuuren benoemen, jaarlyks, in de maanden September of October, uit hun lighaam, en uit de Geauthoriſeerden der Zydereederye binnen deeze Stad, drie Perſoonen, die, vervolgens, door Burgemeeſteren, gemagtigd worden, om, nevens drie diergelyke Gemagtigden uit de Stad Haarlem, aan de Gecommitteerde

(*b*) Handv. *bl.* 1003.
(*c*) *Bladz.* 481.
(*d*) Handv. *bl.* 1014 *enz.*
(*e*) Vervolg der Handv. *bl.* 53.
(*f*) Handv. *bl.* 1026.
(*g*) Handv. *bl.* 1166, 1170.
(*h*) Handv. *bl.* 1163.
(*i*) Handv. *bl.* 1163, 1164.
(*k*) Handv. *bl.* 1165.

VOORNAAME NEERINGEN.

de Bewindhebberen der Oostindische Compagnie tot het opstellen van den eisch der waaren, die uit de Indien ontbooden worden, op te geeven de hoeveelheid en hoedanigheid der ruwe Zyde, Zyden-stoffen en katoenen-garens, die zy oordeelen, herwaards, te moeten worden gebragt: alles overeenkomstig met de Resolutie der Vergaderinge van Zeventienen van den agt en twintigsten November des jaars 1740 (*l*). Tot de *Zyde-fabricq* behoort ook het handwerk van 't Gommen en opmaaken der geweeven Zyden-stoffen: 't welk egter, in deeze Stad, tegenwoordig, maar door enkelen, geoefend wordt.

De Zyden-stoffen veel met goud en zilver doorweeven wordende, heeft zulks, byzonderlyk in de voorgaande eeuwe, gelegenheid gegeven, tot het opregten van verscheiden'

XVII. GOUD- *en* ZILVERDRAADTREKKERYEN.

GOUD- *en* ZILVERDRAADTREKKERYEN

hier ter Stede, die egter den loop der Zydeweeveryen hebben moeten volgen, en minder bloeijen dan zy plagten; waartoe ook veel heeft toegebragt het verbod van het draagen van gouden en zilveren stoffen, in sommige Ryken geschied. De eerste uitvoerige Ordonnantie op dit Handwerk, my bekend, is van den een en dertigsten January des jaars 1656, die egter, den twee en twintigsten November des gemelden jaars, wederom veranderd en vernieuwd werdt (*m*): en waarin, sedert, nog verscheiden' veranderingen gemaakt zyn. 't Goud- en Zilverdraad mogt, voormaals, niet getrokken worden, dan van zilveren staaven, die in de Wisselbank gekogt waren. Zy werden *Lingotten* genaamd; waren zes en dertig mark of agttien pond zwaar, en hadden de dikte van een' dunnen bezemstok. Het zilver deezer Lingotten was van vierderlei fynte, te weeten, van elf penningen drie en twintig grein, elf penningen twee en twintig grein, elf penningen agttien grein, en elf penningen zestien en een halve grein, ieder soort met een grein remedie, ten voordeele van de Wisselbank. Doch de laatste soort mogt niet dan tot Gouddraad gebruikt worden (*n*). Men weet, naamlyk, dat het Gouddraad slegts van verguld zilver getrokken wordt, wordende, om ieder Lingot, van vyf tot drie en een half onsen goud gelegd, en de eerste soort *hoog*, de tweede soort *laag goud* genaamd. Het inbrengen en gebruiken van vreemde Lingotten was, scherpelyk, verbooden. De Essaijeur van de Wisselbank moest de Lingotten toetsen, en merken. Zy werden, vervolgens, door beëedigde *Grossteerders*, *gegrossteerd*, dat is, op een' molen, die, door middel van een paard omgedreeven wordt, tot eene lengte van twee honderd en veertig of twee honderd en vyftig voeten, uitgerekt, en daarna, in zestien, zeventien of agttien ringen verdeeld zynde, by de Goud- en Zilverdraadtrekkers, door de kleiner en kleiner gaatjes van drie byzondere staalen plaaten, tot eene verbaazende lengte, en tot de dunte van een zeer fyn hair uitgerekt: voorts, op den *Pletmolen*, plat gemaakt, en eindelyk, om eenen zyden draad gesponnen. 't Grosseeren mogt ook, nergens dan in de Stad, en door byzonderlyk aangestelde Persoonen, geschieden. De ringen, die van den Grosseermolen kwamen, moesten, ten wedereinde, met Stads wapen, gemerkt zyn. De *Leccage*, op 't grosseeren en trekken vallende, kon aan de Wisselbank wederom geleverd worden, tot drie stuivers op 't Mark trois minder, dan de Lingotten, aldaar, gekost hadden (*o*). Doch tegenwoordig, [in 1766], en al sedert eenen geruimen tyd, zyn 'er geheel geene Grosseermolens meer, in deeze Stad. Men haalt ook geene Lingotten meer uit de Wisselbank, en men bekomt thans het gegrosseerd Zilver van het nabuurig Haarlem, daar nog één Grosseermolen is. In Amsterdam, zyn egter nog zes of zeven Fabriqueurs van Goud- en Zilverdraad. Volgens eene Keure van den elfden July des jaars 1696, zouden, door Burgemeesteren, zes *Superintendenten van het Gouddraadtrekken* worden aangesteld, die de Leerlingen van het Handwerk zouden inschryven; de geschillen, tusschen de Koopluiden en het Arbeidsvolk vallende, afdoen; voor het onderhoud der Keuren zorgen, en de overtreeders derzelven in boete beslaan. Tot onderhoud van dit Collegie, welk een' knegt in zynen dienst hadt, moest, alle zes maanden, van ieder Pletmolen, twaalf; van ieder Spinmolen, zes, en van ieder Draadtrekkers-rol, ook zes stuivers betaald worden (*p*). Doch dit Collegie is niet lang in stand gebleeven, en, reeds voor veele jaaren, te niet geloopen.

De

XVIII. TWYNERYEN.

TWYNERYEN

van Garen en Lint plagten, hier ter Stede, ook in tamelyken bloei te zyn; doch zyn,

(*l*) Groot Memor. N. XII. *f.* 55.
(*m*) Handv. *bl.* 1093.
(*n*) Handv. *bl.* 1093, 1096.
(*o*) Handv. *bl.* 1093, 1094, 1095, 1096.
(*p*) Handv. *bl.* 1095, 1096.

Voornaame neeringen.

zyn, al in de voorgaande eeuwe, in merkelyk verval geraakt, en naar 't platte Land, en naar andere Steden, geweeken. Op 't voorbeeld van Haarlem, is, hier ter Stede, reeds in 't jaar 1633, toegeſtaan, het Garen te weegen met Brabantſch gewigt (*q*), welk vyf ten honderd ligter is, dan het Amſterdamſch, maakende honderd pond Brabantſch gewigt maar vyf en negentig pond Amſterdamſch gewigt uit. Tot voorſtand der kwynende Twynneeringe, is, in 't jaar 1675, bevolen, geen Twyn of Lynwaat buiten de Stad te laaten verwen. Ook mogen de Twyners, Blaauwverwers of Winkeliers geene Twyners-waaren van vreemde omloopers koopen. 't Schynt, dat 'er, voor deezen, ook Gecommitteerden geweeſt zyn (*r*), die, voor den welſtand deezer neeringe, en voor het onderhoud der Keuren, op dezelve gemaakt, zorg droegen. Doch thans worden zy niet meer aangeſteld.

De

XIX. Katoendrukkeryen.

Katoendrukkeryen,

die gedeeltelyk in; doch voor 't meerder gedeelte, buiten de Stad, in en even buiten de Vryheid, gevonden worden, bloeijen nog zo zeer als ooit. My zyn, nogtans, geene Keuren voorgekomen, waarby deeze neering geregeld wordt. Alleenlyk, zyn de Katoendrukkers, zo wel als de Verwers en Huisluiden, volgens eene Keure van den zeſtienden November des jaars 1708, verpligt, met geene andere wagens in de Stad te komen, dan welker wielen ten minſte vier en een halve duim breed, en onbeſlaagen zyn (*s*). Tegen de ongeregeldheden der Katoendrukkers-knegts, die, te onvrede over 't loon, welk hun toegelegd werdt, ſomtyds, plagten ſamen te ſpannen, om alle de winkels, zelfs zulken, daar de knegts wel vergenoegd waren, *vuil te verklaaren*, gelyk men 't noemt, dat is, de knegts te verleiden, om het werken te ſtaaken, tot dat hun meerder loon werdt toegelegd, is ook, by eene ernſtige Keure van den negentienden Juny des jaars 1744, voorzien (*t*).

Hier ter Stede, zyn ook eenige

XX. Parsseryen.

Parsseryen,

alwaar de Saaijen en andere Wollen-ſtoffen, in heete parſſen, geparſt en effen gemaakt worden. De Parſſers mogen geene Wollenſtoffen, die de Keure onderhevig zyn, in huis hebben, ten zy dezelven, eerſt, op de Saaijhal, geweeſt en gelood zyn. En de Staalmeeſters mogen hierop, vryelyk, ten allen tyde, onderzoek doen in de Parſſeryen, en de Overtreeders der Keure in boete beſlaan (*u*). 't Zelfde mag men ook zeggen van de

Voornaame neeringen.

Kalanderyen

XXI. Kalanderyen.

hier ter Stede, alwaar Wollen-ſtoffen en Katoenen-Lynwaaten geglanſt of glad gemaakt worden. Wy hebben, hier voor (*v*), reeds aangetekend, in welke gedeelten der Stad, de Parſſeryen en Kalanderyen niet mogen worden opgeregt. Ik weet niet, of 'er, voorheen, hier ter Stede verſcheiden'

Yzergieteryen

XXII. Yzergieteryen.

geweeſt zyn, alwaar potten, ketels en ander zwaar Yzerwerk gegooten wordt. Doch tegenwoordig is 'er maar eene, op het Weesper Veld, op Stads grond. Behalve de Stads-Salpeterrafineerdery, elders (*w*) beſchreeven, heeft men, hier ter Stede, ook enkele

Salpeterrafineerderyen

XXIII. Salpeterrafineerderyen.

van byzondere perſoonen, en onder anderen, eene op de Lynbaansgraft, tuſſchen 't Weesper-Plein en de Roeters-Eilands-ſloot. De

Zwavelrafineerderyen

XXIV. Zwavelrafineerderyen.

hier ter Stede zyn bepaald aan de Schans by 't Blaauwhoofd, en weſtwaards van de Looijeryen, in de nieuwe Uitlegging, aan de Lynbaansgraft, omtrent de Weterings-ſluis; op welke plaatſen, ook alleen het maaken van Vermillioen, Vernis en Terebinthyn, en het branden van hoornen geſchieden mag (*x*). De

Kruidmaakeryen,

XXV. Kruidmaakeryen.

alwaar 't Buskruid, van Salpeter, Zwavel en Houtskool, bereid, en bewaard wordt, plagten, van ouds, digt onder-, en zelfs in de Stad te zyn; doch zyn, allengskens, verder en verder buiten dezelve, geplaatſt. By de Kloveniers-Doele, aan de Stads veſten, ſtondt, in den aanvang der zeſtiende eeuwe, *een gaende Cruytmolen*, die, op den elfden January des jaars 1541, aan de Stad opgedraagen werdt (*y*). *Cornelis Janszoon* in 't roode Kruis

(*q*) Handv. *bl.* 938.
(*r*) Handv. *bl.* 1148, 1149.
(*s*) Handv. *bl.* 741.
(*t*) Keurb. *S. f.* 273.
(*u*) Handv. *bl.* 1145, 1147.
(*v*) *Bladz.* 481.
(*w*) III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 46.
(*x*) Handv. *bl.* 999, 1003.
(*y*) Oud Regiſter *ter* Theſaurie, *Kas* XI. *f.* 19.

VOORNAAME NEERINGEN.

Kruis verzogt, in 't jaar 1571, een Kruidhuis en molen te mogen zetten, honderd en veertig roeden buiten de Jan-Rooden-Poort; doch dit verzoek werdt afgeslaagen by de Vroedschap, die alleenlyk toeliet, dezelven te stellen aan den Heiligen-Weg, daar 'er toen reeds twee stonden; doch niet dan tot wederzeggen van Burgemeesteren in der tyd (*z*). Van de Kruidmolens, of Kruidhuizen, die, voormaals, aan den Heiligen- of Overtoomschen weg stonden, zyn 'er, in de voorgaande eeuwe en in deeze, tot vyf toe, gesprongen, in de jaaren 1622, 1624, 1625, 1657 en 1709 (*a*). De Kruidmaakery *Sollenburg*, die hier ook stondt, is, op den veertienden Augustus des jaars 1758, ten vyf uuren des morgens, in de lugt gevloogen, en 't gene 'er van overgebleeven is, sedert, door de Stad, gekogt van de Eigenaars (*b*), die verlof gekreegen hebben, om hunne Kruidmaakery te verplaatsen, in een stuk Lands, benoorden het kleine Loopveld, in de Midden-Polder, daar zy, sedert het jaar 1709, een kruidhuis gehad hadden (*c*). Doch de ingelanden der gemelde Polder hebben hen, door het opschieten eener merkelyke somme, bewoogen, om dit Kruidhuis, en de gantsche Kruidmaakery over te brengen aan de oostzyde des Amstels, in eenen afgelegen oord van de Ronde-hoeper-Polder. De Kruidmaakery Sollenburg, de laatste, die, aan den Heiligen- of Overtoomschen weg, overgebleeven was, is, op deeze wyze, van daar verplaatst geworden, na dat men, reeds omtrent zestig jaaren te vooren, bedagt geweest was, op middelen, om dezelve, benevens de andere Kruidmaakeryen daaromtrent, naar elders te doen overbrengen (*d*). De Kruidmaakeryen, die thans, omtrent deeze Stad; doch buiten de Vryheid gevonden worden, zyn niet meer dan twee in getal, eene, even boven Ouderkerk, aan het groote Loopveld, in de Amsterveensche of Middel-Polder, en de voorgemelde, in de Ronde-hoeper-Polder, mogende zy, volgens de algemeene Brandkeure van den zesden April des jaars 1685, nergens binnen de Vryheid worden opgeregt, dan met schriftelyk verlof van myne Heeren van den Geregte (*e*). Voorts, zyn 'er nog drie Kruidmaakeryen in Waterland, eene te Purmerende, eene te Buiksloot, en eene te Nieuwendam: ook is 'er eene by Muiden, en eene by Utrecht, die allen aan ingezetenen van Amsterdam toebehooren. Om 't gevaar, welk, uit het springen van Kruidmolens, of andere gebouwen tot de Kruidmaakerye behoorende, zou konnen ontstaan, te voorkomen, zyn, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt. De Kruidmaakers mogen niet meer dan zeventig ponden Buskruids tevens op hunne Stooven droogen, en niet boven de vyftien honderd pond in hunne molens of omtrent dezelven houden. In de Stad, mag niemant boven de vyf en twintig ponden in huis hebben. 't Buskruid, met schuiten door de Stad gevoerd wordende, moet, met hairen kleeden of zeilen, gedekt zyn. De Sluiswagters zyn gehouden, de Buskruidschuiten, het eerst, en zelfs alleen, door te schutten. Men mag geen Buskruid aan boord brengen, dan 's daags voor dat de schepen vertrekken, of ten minsten op stroom haalen. Ook moest het, 't welk inzonderheid te pas kwam, toen 'er nog Kruidmaakeryen aan den Heiligen weg stonden, gevoerd worden langs de Kostverloorens-Wetering, door het kleine Sluisje ten einde van de Brouwersgraft, en voorts, door de Eenhoornssluis, naar de schepen, in 't Y. Doch als men met Buskruid den Amstel afkomt, moet het gevoerd worden, door de Amstel-schutsluis, langs de Prinsengraft en Raapenburger-graft, door de Raapenburger-schutsluis, Y-waards. Met wagens, karren of sleeden, mag geen Buskruid, naar of door de Stad, gevoerd worden. De Buskruidvoerders mogen ten hoogste maar vyftien duizend pond in ieder schuit hebben, en nergens aanleggen, veel min vernagten. Ook mogen zy geen tabak rooken, noch eenig vuur in hunne schuiten hebben. Tot het keuren van het Buskruid, zyn twee *Keurmeesters* aangesteld, door Burgemeesteren (*f*). In 't jaar 1672, toen de Stad gevaar liep van den vyand, sloot zy eene Overeenkomst met vier Kruidmaakers, om al 't Buskruid, welk zy, in eenige maanden, maaken konden, alleen aan haar te leveren (*g*).

VOORNAAME NEERINGEN.

Men heeft, hier ter Stede, ook eenige

XXVI. LOODGIETERYEN.

LOODGIETERYEN,

alwaar het Lood, in bladen en anderwyze, ten dienste van het Loodgieters-handwerk, vervaardigd wordt. Wy hebben boven (*h*) aangetekend, waar deeze Loodgieteryen niet mogen worden opgeregt. Voor eenige jaaren, was 'er, aan den Binnen-Amstel, by de groote Sluis, eene *Loodaschbrandery* opgeregt;

(*z*) Resol. Vroedsch. N. 2. 11 *July* 1571. *f.* 175.
(*a*) *Zie* WILLINK Amstell. Arkadia, I. *Deel*, *bl.* 100.
(*b*) Resol. Vroedsch. *Lr.* UU. 16 *Jan.* 1759. *f.* 107.
(*c*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 99, 103, 106, 115 *verso*.
(*d*) Resol. Vroedsch. *Lr.* AA. 4 *May*. 2 *July* 1700. *f.* 47, 57.
(*e*) Handv. *bl.* 839, 873.
(*f*) Handv. *bl.* 423, 424, 839, 853, 872, 873, 1660.
(*g*) Groot-Memor. N. VI. *f.* 72 *verso*, 87 *verso*, 89 *verso*.
(*h*) *Bladz.* 481.

Voornaame neeringen.

regt; doch, op de klagten der buuren, over de ongezonde damp, die 'er door veroorzaakt werdt, kwam 'er bevel aan den Eigenaar, van wege myne Heeren van den Geregte, om dezelve van daar te verplaatsen (*i*). In de zestiende eeuwe of eerder, zyn hier, van tyd tot tyd, ook

XXVII. Glasblaazeryen.

GLASBLAAZERYEN

van verscheiden' soorten opgeregt, de meesten van welken, ter oorzaake van de duurte der leevensmiddelen en huuren, en de daardoor veroorzaakte zwaare arbeidsloonen, wederom verdweenen zyn. In 't jaar 1597, werdt aan *Antonio Obisii* vergund, eene Glasblaazery van kristallynen glazen, hier ter Stede, op te regten. Men stondt hem, ten dien einde, eene werkplaats toe, op den zuidwesterhoek van 't ronde Begynhof, aan de steenen brugge, die toen aldaar nieuwlings gelegd was; alwaar hy, tien jaaren, om niet zou mogen woonen en werken (*k*). Doch, in minder dan vier jaaren, moest hy 't werk opgeeven, welk egter, in 't jaar 1601, wederom werdt aangevat door *Jan Janszoon Karel*, wien daartoe eene andere en veel ruimer plaats, in de Oude-zyds-Raamen, tegen over de Kloveniers-Doele, werdt afgestaan (*l*). Ter deezer zelfder plaatse, werdt, eenige jaaren laater, de Glasblaazery geoefend, door *Jan Henrikszoon Soop* (*m*, terwyl, zo 't schynt, Jan Janszoon Karel, de voorige Glasblaazery behieldt, of plaats tot eene nieuwe verkreeg, in de Raamen (*n*). Ik vind ook, dat *Abraham van Tongerlo*, vroeg in de voorgaande eeuwe, eene nieuwe Glasblaazery, by de Reguliers-Poort, gehad heeft (*o*). Doch deeze Glasblaazeryen verdweenen door den tyd. Eenige jaaren laater, werdt 'er eene opgeregt, op de westzyde der Keizersgraft, tusschen de Reen Beerenstraaten, alwaar flessen en bier- en wynglazen gemaakt werden. Doch omtrent den jaare 1660, werdt deeze Glasblaazery verplaatst, aan de zuidzyde der Roozengraft (*p*), daar zy, eenige jaaren, gebleeven is. Aan de Schans, ten noorden der Leidsche Poorte, is, voor ruim veertig jaaren, ook nog eene Glasblaazery geweest (*q*), en nog op éene of twee andere Plaatsen. Eene van deezen stondt op het Roeters-Eiland. In dezelve, werdt ook Vensterglas geblaazen. En op den zes en twintigsten April des jaars 1724, werden honderd vier en zeventig korven, ieder uit twaalf schyven van dit glas bestaande, en allen met Stads wapen gebrand, uit deeze Glasblaazerye, by openbaare opveilinge, verkogt; geldende van twee en dertig tot vier en dertig guldens vyf stuivers de korf. Doch deeze Glasblaazeryen zyn, reeds voor eenige jaaren, verdweenen. De *Spiegelmaakery* van *Joseph Hewlate en Zoonen en Compagnie*, die, omtrent den jaare 1723, opgeregt was, en eenigen vrydom van 's Lands Impost op de Koolen en het Brandhout verworven hadt (*r*), is, insgelyks, na weinige jaaren verloops, te niet gegaan. Omtrent den jaare 1750, is 'er, op nieuws, eene Glasblaazery, daar meest flessen en drinkglazen gemaakt worden, op Wittenburg, ten einde van de kleine Wittenburgerstraat, opgeregt, die nog in wezen is. Hierby is, in 't jaar 1756, ook eene *Loopenmaakery* gezet, alwaar Loopen tot Snaphaanen gegooten worden. Wy hebben, reeds op eene andere plaats (*s*), aangetekend, waar de Glasblaazeryen niet mogen worden opgeregt. 't Zelfde hebben wy ook reeds gemeld van de

Voornaame neeringen.

XXVIII. Smeersmelteryen.

SMEERSMELTERYEN,

van welken 'er ook nog eenigen, aan afgelegen oorden der Stad, gevonden worden. Volgens de oudste Keuren, mogten 'er, *binnen der ouder grafte*, geene Smeersmelteryen zyn (*t*). Men smelt, in dezelven, het smeer van beesten, ten dienste der Kaarsenmaakeryen, en tot ander gebruik. Het smelten van wasch, welk ook nog door eenigen gedaan wordt, mag niet dan in overwelfde Kelders geschieden (*u*).

Men plagt ook eenige

XXIX. Vermillioen- Vernis- en Terebinthynmaakeryen.

VERMILLIOENMAAKERYEN,
VERNISMAAKERYEN,
en
TEREBINTHYNMAAKERYEN

in de Stad te hebben, en mogelyk wordt 'er, hier en daar, nog eene enkele gevonden. Doch, volgens de algemeene Brandkeure, mogen zy 'er in 't geheel niet zyn (*v*), ter oorzaake van het gevaar van brand

(*i*) Besoign. *van* Burgem. *en* Schepenen *van* 26 *Nov.* 1750.
(*k*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 186.
(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* $\frac{8}{9}$ 29 *Juny*, 9 *Aug.* 1601. *f.* 354, 355 *verso*.
(*m*) FONTANUS Amsterd. II. *Boek*, XXVII. *Cap. bl.* 273. *van de Nederd. Vert.*
(*n*) Resol. Vroedsch. *N.* II. 25 *Maart* 1613. *f.* 75 *verso*.
(*o*) Accoord, *berustende in 't* Vertrek der Thesaurie. *Oude Laade* H. *Lr.* n. n. n. *Zie ook*, hier voor, III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 175.
(*p*) F. VON ZESEN, *bl.* 210, 211.
(*q*) D. WILLINK Amsterd. Buitensingel, *bl.* 89.
(*r*) Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 903.
(*s*) *Bladz.* 481.
(*t*) Keurb. A. *f.* 29.
(*u*) Handv. *bl.* 861.
(*v*) Handv. *bl.* 839.

VOORNAAME NEERINGEN.

brand, waartoe deeze neeringen aanleiding geeven. Zy mogten, volgens eene Keure van den vyftienden Maart des jaars 1665, nevens het rafineeren van Zwavel en het branden van hoornen, alleen gedaan worden aan de Schans by 't Blaauwhoofd, en omtrent de ſluis naar de Wetering, aan de Lynbaansgraft (*w*). Tot het opregten van

XXX. POTTEN- STEENTJES en PLATTEELBAKKERYEN.

POTTENBAKKERYEN,
STEENTJESBAKKERYEN,
en
PLATTEELBAKKERYEN,

van welken 'er ook eenigen, hier en daar, in de Stad, plagten te zyn, of nog zyn, moet byzonderlyk verlof verzogt worden aan myne Heeren van den Geregte (*x*).

Even buiten de Vryheid der Stad, aan de oude Wetering, is ook eene *Waſchbleekery*, en daar, en langs de nieuwe Wetering, of Koſtverlooren-vaart, zyn ook verſcheiden' *Lymmaakeryen*, eene *Sterkwaterſtookery*, en andere *Traſiquen*, die, om meer dan ééne reden, niet in Stad konnen, of mogen gedaan worden.

VOORNAAME NEERINGEN.

In de voorgaande eeuwe, plagt men, hier ter Stede, ook *Civet-katten* te houden, en de Amſterdamſche Civet was, zelfs buitens Lands, om haare deugdzaamheid, beroemd (*y*). De Civethandelaars verbonden zig, by eede, voor Burgemeeſteren, om de Civet, zuiverlyk en onvervalſcht, zo als zy van de Katten kwam, te leveren. Doch deeze neering is, in deeze eeuwe, geheellyk, verdweenen.

(*w*) Handv. *bl.* 999.
(*x*) Handv. *bl.* 839.

(*y*) Handv. *bl.* 1090.

VIER-

VIERDE DEEL.

KOOPHANDEL

VAN

AMSTERDAM.

TWEEDE BOEK.

BINNENLANDSCHE KOOPHANDEL. VEER OF BEURT- EN MARKT-SCHEPEN EN SCHUITEN.

Algemeene ſchets van den Binnenlandſchen Koophandel van Amſterdam.

De handel van Amſterdam, voor zo ver dezelve in koopen en verkoopen beſtaat, die zig, in 't eerſt, naar 't gemeen beloop der dingen, bepaalen moeſt binnen de Stede zelve, heeft zig, zo dra dezelve een weinig begon toe te neemen, moeten uitbreiden naar de naaſtgelegene Plaatſen en Geweſten, welken, allengskens, onder het gebied der Huizen van Bourgondie en Oostenryk, vereenigd geworden zyn; tot dat, ten tyde van Filips den II, Koning van Spanje en Heere der Nederlanden, eenige Nederlandſche Provincien zig van de overigen geſcheiden, en een Verbond van Vereeniging geſlooten hebben. De vaart en handel op deeze Provincien, die, voor dat zy, met Amſterdam, onder eene en dezelfde hooge Regeering, ſtonden; of, voor dat de hooge Regeering van Holland, waartoe Amſterdam behoort, zig met de andere Provincien vereenigd hadt, een buitenlandſche Handel genoemd mogt worden, wordt thans, te regt, als een enkele Binnenlandſche Handel aangemerkt, en zal, van ons, als zodanig, in dit Boek, aangemerkt en beſchreeven worden.

Deszelfs oudheid.

Amſterdam moet, toen het nog onder het gebied der Heeren van Amſtel ſtondt, en een Leen van 't Bisdom van Utrecht was, reeds eenigen Binnenlandſchen Handel gehad hebben, om dat het zig, gelyk wy, elders (*a*), hebben aangemerkt, in 't jaar 1275, de tolvryheid door het nabuurig Holland, liet aanrekenen, als eene vergoeding van geleeden ſchade. De Amſterdammers verzonden toen hunne eigene goederen, vermoedelyk, in 't eerſt, graanen, zuivel en viſch, en 't gene hunne eigene Landeryen en Wateren meer uitleverden naar de naaſte Plaatſen, en ontvingen, van daar, ook andere waaren te rug. Zy voeren eerſt op de Steden en Dorpen van Gooiland en Amſtelland, en op Utrecht en Amersfoort, van welke laatſte plaats, hier herwaards gezonden werdt: en zal dit het *Stigtſch bier* geweeſt zyn, waarvan, in eenen brief van den jaare 1323 (*b*), gewag gemaakt wordt. Zy handelden, omtrent deezen tyd, ook in Waterland (*c*), en zelfs in Friesland (*d*), en in Overyſſel; de ingezetenen van welk geweſt, in de jaaren 1276 en 1278, door Graave Floris den V., met verſcheiden' voorregten, voor den Koophandel in zyne Landen, begunſtigd waren (*e*). In Waterland en Weſtfriesland, ſleeten de Amſterdammers, zo wel als in Kennemerland en Amſtelland, vry wat uitheemſch bier (*f*). In Overyſſel, met naame te Deventer, dreeven zy, vroeg in de veertiende eeuwe, handel in boter, kaas en zout (*g*), en haalden wederom bier, kooren en brandhout uit dit geweſt, met naame van Deventer en Zwolle, herwaards (*h*). In de veertiende eeuwe, voerden de Amſterdammers uitheemſch, en inzonderheid Hamburger Bier, Haring en andere goederen, langs de Schelde en langs de Honte, naar Brabant (*i*). Ongetwyfeld, hebben zy toen, en waarſchynlyk al eerder, op Zeeland gevaaren; ſchoon my daarvan geene zo oude bewyzen zyn voorgekomen. Ook heeft Amſterdam, vermoedelyk al vroeg in de veertiende eeuwe, op ſommige Steden van Gelderland, gehandeld, met naame, op Harderwyk en Elburg, aan welke twee Steden, de Graaven van Holland, reeds voor het einde der dertiende eeuwe, eenige gunſtbrie-

BINNENLANDSCHE VAART.

(*a*) Zie II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 24.
(*b*) MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 321.
(*c*) Handv. *bl.* 24.
(*d*) Handv. *bl.* 130.
(*e*) MIERIS Charterb. I. *Deel*, *bl.* 384, 396.
(*f*) Privileg. van Haarl. *bl.* 35.
(*g*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 118.
(*h*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 156.
(*i*) Handv. *bl.* 62.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

brieven verleend hadden (*k*). En in 't jaar 1306, hadt Willem de III., Graaf van Holland, die van Harderwyk reeds tolvryheid verleend in Weſtfriesland (*l*). Op Groningen, heeft Amſterdam, ongetwyfeld, ook omtrent dien tyd, of eerder, gehandeld.

Opregting der VEEREN.

De gemelde Steden en Plaatſen, welker meeſten, van ouds, ten opzigte van Amſterdam, buitens lands lagen, doch nu als binnenlandſchen worden aangemerkt, werden, met grooter of kleiner ſchepen en ſchuiten, bevaaren, naar het de gelegenheid vorderde. De ingezetenen dier Plaatſen voeren ook, veeltyds, met hunne eigene vaartuigen, op Amſterdam. Men voerde elkanderen, over en weder, toe, 't gene, in elke Plaatſe, viel, of gemaakt werdt. Doch na dat de Scheepvaart buitens lands, hier ter Stede, meer dan elders, toegenomen was, werden, van hier, ook allerlei waaren, die, uit zee of langs de Rivieren, waren aangebragt, naar de Binnenlandſche Steden en Plaatſen, daar men dezelven begeerde, verzonden. In 't eerſt, geſchiedde dit vaaren, over en weder, op onbepaalde tyden. Doch, door den tyd, werden 'er, op de meeſte Binnenlandſche Plaatſen, die aan de Zee, aan de Rivieren, of aan Binnenwaters, gelegen waren, VEEREN opgeregt, welken, op bepaalde tyden, door een' of meer Schippers, over en weder, bevaaren werden. Op, of tegen de Marktdagen deezer Stad, voeren ook menigten van allerlei Binnenlandſche Vaartuigen af en aan. De Wethouderſchap van Amſterdam heeft, wegens eenigen van deeze Veer- en Marktſchippers, overeenkomſten gemaakt met de Geregten van de Plaatſen, die, door dezelven, bevaaren worden. Eenige anderen zyn, alleenlyk, verbonden, aan Keuren, by 't Geregt alhier beraamd. En in ieder deezer tweederlei Veeren, worden, gemeenlyk, een' of meer Schippers, door Burgemeeſteren deezer Stad, aangeſteld; die allen Gildebroeders moeten zyn van 't groot of klein Binnenlandsvaarders-Gilde alhier. Zy zyn, daarenboven, verpligt, hun Veer, in perſoon, te bevaaren, op de verbeurte van hun ampt (*m*), ten ware hun, op hun verzoek, en om wettige reden, verlof verleend ware, om een' *Zetſchipper*, in hunne plaats, te ſtellen. Veele Veerſchippers, die waaren van merkelyke waarde voeren, moeten ook, by hunne aanſtelling, twee borgen ſtellen, voor zekere bepaalde ſomme, dat deeze waaren, geheel noch ten deele, aan 't Veer noch onder weg, vervreemd zullen worden. Ook zyn, tot meerder verzekering der verzenderen, op de meeſte en voornaamſte Veeren, *Aantekenaars*, of *Commiſſariſſen*, gelyk menze noemt, door Burgemeeſteren, aangeſteld, die van alles wat aan 't Veer gebragt wordt, en van de naamen der genen, door en aan welken, de goederen worden afgezonden, naauwkeurige aantekening houden; waarvoor hun, door den afzender, van elke party een ſtuiver betaald wordt. Doch daar is nog eene derde ſoort van Veeren, welken, alleenlyk, bevaaren worden, door Schippers, die, door de Regeering der Plaatſen, vanwaar zy herwaards komen, worden aangeſteld, of toegelaaten. Omtrent deezen, heeft het Geregt of geheel geene byzondere Keuren gemaakt, of zulken, voornaamlyk, waar by den Veer- en Marktſchipperen vaſte Legplaatſen aangeweezen zyn. Doch onder deeze derde ſoort van Veerſchippers, zyn 'er ook veelen, die zig zelven vaſte Legplaatſen hebben verkooren, waar zy, onder 't opzigt der Havenmeeſteren, alleenlyk, gedoogd worden; en veele anderen, die alleenlyk op de Markten herwaards komen, en, hierom, in 't byzonder, *Marktſchippers* worden genaamd. Eene byzondere optelling en beſchryving van deeze *driederlei* ſoort van Veeren zal beſt in ſtaat zyn, om den Leezer een volledig begrip te geeven van de uitgebreidheid des Binnenlandſchen Koophandels van Amſterdam. Wy zullen, op dat ieder Veer gemakkelyker zou konnen gevonden worden, ten opzigte der twee eerſte ſoorten, ons houden aan de orde van 't A. B. C.

Zy zyn *driederlei*.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

I Veeren, omtrent welken, de Stad overeenkomſten met de Wethouders van andere Plaatſen gemaakt heeft, als van

De Veeren, omtrent welken, de Stad, met de byzondere Steden en Plaatſen, overeenkomſten geſlooten heeft, zyn die van Alkmaar, Amersfoort, Arnhem, Breda, Delft, Deventer, Doesburg, Dordrecht, Durgerdam, Elburg, Enkhuizen, Gouda, Groningen, Haage, Haarlem, Harderwyk, Harlingen, Haſſelt, Heemſtede en de andere Kleeren-Veeren, de Glip, Bennenbroek, de Heeren Zandvaart en 't Kraaijenneſt; 's Hertogenboſch, Heusden, Hoorn, Huizen, Kampen, Leiden, Muiden, Naarden, Nieuwkerk, Utrecht, Weesp, Workum, Zierikzee, Zutfen en Zwolle.

ALKMAAR.

Het Veer van ALKMAAR op deeze Stad, en van hier derwaards te rug, plagt, van vroeg in de voorgaande eeuwe, of eerder, af, tot in 't jaar 1720, alleenlyk bevaaren te worden, door Schippers, die van de Wethouderſchap der Stad Alkmaar werden aangeſteld, voor welken, reeds op den een en twintigſten December des jaars 1655, eene Ordonnantie, te Alkmaar, beraamd was. Doch in 't jaar 1719, vonden Burgemeeſteren der Stad Amſterdam, eindelyk, geraaden,

(*k*) SCHRASSERT Harderw. II. *Deel*, *bl.* 6, 7.
(*l*) Id. I. *Deel*, *bl.* 176.
(*m*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. *van* 29 *May* 1754. *bl.* 5.

Binnenlandsche vaart.

den, drie Veerſchippers, van hier op Alkmaar, aan te ſtellen. Men maakte, te Alkmaar, in 't eerſt, zwaarigheid, om den Amſterdammeren vryheid van laaden op hier toe te ſtaan. De Steden kwamen in onderhandeling. Amſterdam oordeelde, dat men den Veerſchipperen, die hier waren aangeſteld, eene beurt behoorde toe te ſtaan, tegen twee, die, door die van Alkmaar, zouden bevaaren worden. Doch Alkmaar, 't Veer zo lang alleen hebbende gebruikt, meende, dat de Alkmaarders drie beurten tegen eene hebben moeſten (*n*). In 't jaar 1724, werdt, by den Oud-Raad van Burgemeeſteren alhier, geraaden gevonden, de Amſterdamſche Veerſchippers te laaten uitſterven (*o*), zo dat 'er, ten laatſte, maar één overbleef, dien men, te Alkmaar, niet meer dan éene beurt van de negen toeleide. Zyn opvolger, met zo klein een aandeel in 't Veer, niet te vrede, vervoegde zig aan Burgemeesteren, die, in April des jaars 1763, te wege bragten, dat hem een agtſte gedeelte van de beurten werdt toegedeeld (*p*). En op deezen voet, wordt het Alkmaarder Veer, nog tegenwoordig, door éénen Schipper van deeze zyde, bevaaren. Zyn opvolger moet zyne Veerſchuit, op waardeering, overneemen, mids dezelve, hier ter Stede, getimmerd zy (*q*). Tegen het benadeelen van het Alkmaarder Veer, door het overvoeren van Paſſagiers, is, by eene Keure van den jaare 1741, voorzien. De Jagten, die, met eenige Koopluiden, des Zondags 's avonds, van Alkmaar herwaards komen, mogen geene andere Perſoonen medeneemen, zonder, voor ieder derzelven, vier ſtuivers aan 't Veer uit te keeren (*r*). 't Geregt heeft, in 't jaar 1729, de Vragt- en Beſtelloonen der goederen, die van Alkmaar herwaards gebragt worden, geregeld, en al vroeger, op het aantekenen van 't gene, aan dit en aan de andere Veeren, in het Damrak en aan de Texelſche Kaai, beſteld wordt, orde geſteld (*s*). De Veerſchepen op Alkmaar in 't byzonder houden hunne gewoonlyke Legplaats, in het Damrak, tuſſchen de oude en nieuwe Bruggen, voor de Karnemelksſteeg. Dagelyks, vaart 'er, des morgens ten negen uuren, een Veerſchip; doch des Maandags, twee, ten negen en ten twee uuren, op Alkmaar af.

Amersfoort.

Op en van Amersfoort, is, gelyk wy reeds hebben aangemerkt (*t*), al in de veertiende eeuwe, of eerder, gevaaren; doch het Veer ſchynt eerſt, door de Wethouderſchap dier Stad, opgeregt, en alleen door Amersfoortſche Schippers, bevaaren te zyn, tot dat de twee Steden, in 't jaar 1647, overeenkwamen, dat het, voortaan, voor een derde, door Amſterdamſche, en voor twee derde, door Amersfoortſche Schippers, zou worden bediend (*u*). De Legplaats deezer Schippers was, van ouds, op het Water, tuſſchen de Oude en Paapenbrugge, voor de Vrouwenſteeg, alwaar hun, in 't jaar 1693, een afzonderlyke Steiger toegeweezen werdt (*v*). Op het aantekenen der goederen, die op Amersfoort beſteld worden, is, reeds in 't jaar 1675, orde geſteld (*w*). De wederzydſche Schippers zyn, in 't jaar 1708, overeengekomen, om in éene beurs te vaaren: in welke overeenkomſt, Burgemeeſteren van Amſterdam, by proviſie, bewilligd hebben (*x*). Gemeenlyk, vertrekt 'er, alle dagen, behalve des Zondags, een Veerſchip op Amersfoort. Tegenwoordig, zyn 'er, van wege Amſterdam, twee Schippers op die Stad.

Binnenlandsche vaart.

Het Veer op Arnhem is, omtrent den jaare 1638, opgeregt. De Regeering der gemelde Stad hadt, eerſt, twee Schippers aangeſteld, die herwaards voeren; waarna myne Heeren van den Geregte alhier beſlooten, insgelyks, twee Schippers aan te ſtellen, die, beurt om beurt, met de Schippers, welken, door de Stad Arnhem, waren aangeſteld, vaaren zouden, en voor welken, zo wel als voor den Commiſſaris of Aantekenaar (*y*), van tyd tot tyd, eenige Keuren gemaakt zyn (*z*). Laatſtelyk is, in Auguſtus des jaars 1762, eene nieuwe Lyſt der Vragtloonen, van Arnhem herwaards, en van hier op Arnhem, met goedvinden van beide de Steden, vaſtgeſteld (*a*), die nog ſtand houdt. De Legplaats der Arnhemſche Veer- of Beurtſchippers is in het Rokin, voor de Gaapersſteeg. In 't jaar 1750, verzogten eenige bewooners der huizen hieromtrent, dat de Arnhemſche en andere Veerſchepen, elders, mogten worden geplaatſt. Doch eenige Koopluiden kanteden zig hiertegen: waarom de Legplaats deezer ſchepen gebleeven is, daar zy was. Alle weeken, des Woensdags 's avonds, vertrekt 'er, gemeenlyk, een Veerſchip; doch in de maanden December, January en February, volgens eene Keure van

Arnhem.

(*n*) Stads Miſſiven *N.* XXVI. *f.* 116, 118, 121 *verſo*, 126 *verſo*, 133 *verſo*, 136, 140 *verſo*, 142.
(*o*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. *van* 14 *Nov.* 1724. *f.* 52.
(*p*) Stads Miſſiven *N.* XXIX. *p.* 38. *N.* XXXII. *p.* 233, 255.
(*q*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 3 *verſo*.
(*r*) Handv. *bl.* 1503.
(*s*) Handv. *bl.* 1503, 1505.
(*t*) Hier voor, *bl.* 493.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 8 *Oct.* 1647. *f.* 161. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 261 *verſo*.
(*v*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 55 *verſo*. Handv. *bl.* 1550.
(*w*) Handv *bl.* 1505.
(*x*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 83.
(*y*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 56.
(*z*) Handv. *bl.* 1508, 1509.
(*a*) Keurb. U. *f.* 19 *enz.*

BINNEN-LANDSCHE VAART.

van den zes en twintigſten January des jaars 1751, alleenlyk om de veertien dagen (*b*).

BREDA.

Het Veer op BREDA is, reeds in de voorgaande eeuwe, opgeregt geweeſt: en in 't jaar 1666, waren de twee Steden overeengekomen, dat vier Veerſchippers, twee van elke zyde, voortaan, tweemaal ter weeke, en in ééne beurs, vaaren zouden (*c*): aan welke beurs, de Schippers ook de vragt van de goederen, die zy, voor eigen rekening, medeneemen, verantwoorden moeten (*d*). In of omtrent het jaar 1714, werdt hier, met toeſtemmming der Regeeringe van Breda, geraaden gevonden, de Veerſchepen kleiner te maaken, en elk nog een' Schipper aan te ſtellen (*e*). Ook bloeide toen het Veer, ſedert eenige jaaren, zo zeer, dat 'er, behalve den gewoonlyken Beurtſchipper, dikwils, een Boeglegger noodig was, om welken aan te leggen, reeds, in 't jaar 1670, verlof was gegeven (*f*). Toen 't Bredaſche Bier hier meer gebruikt werdt, dan tegenwoordig, voeren 'er geregelde Bierſchepen af en aan, die egter geene andere goederen laaden mogten (*g*). Doch met het verval van 't Veer, in 't begin deezer eeuwe, magtigde de Wethouderſchap van Breda de gewoonlyke Veerſchippers alleen tot het voeren van Bieren (*h*). En in 't jaar 1762, is 'er eene Amſterdamſche Schippers-plaats vernietigd (*i*): zo dat 'er thans wederom maar twee zyn, gelyk van ouds. De Beurtſchepen op Breda vertrekken, tegenwoordig, maar eens ter weeke, des Zondags 's morgens met het openen der boom, van hunne Legplaats, aan de weſtzyde van den Singel, benoorden den Jan-Rooden-Poorts-tooren. De Vragt- en Beſtelloonen zyn, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*k*).

DELFT.

Het Veer op DELFT is, reeds in de zeſtiende eeuwe, opgeregt geweeſt; doch de nette tyd der opregtinge heb ik, nergens, aangetekend gevonden. Het werdt, van ouds, met zeilſchuiten, bevaaren. Doch in 't jaar 1668, werdt beſlooten, geene zeilen meer te gebruiken; maar de ſchuiten, langs den Goudſchen Trekweg en Ryn, met paarden, te laaten trekken (*l*). By de oudſte my bekende Keure voor dit Veer van den dertienden November des jaars 1589, wordt de Legplaats der Delftſche Veerſchuiten reeds bepaald, daar zy nog tegenwoordig is, in 't Rokin, agter de Nieuwe-zyds-Kapelle; alwaar toen ook de Haagſche, Rotterdamſche en groote Leidſche Veerſchuiten lagen (*m*). De Amſterdamſche Veerſchuiten op Delft hebben, al van ouds, beurt om beurt, gevaaren, tegen de Delvenaars. De vragt- en beſtelloonen zyn, reeds in de voorgaande eeuwe, met goedkeuringe van beide de Steden (*n*), geregeld geweeſt. Ook zyn 'er verſcheiden' andere ſchikkingen gemaakt, tot handhaavinge van het Veer (*o*). De Veerſchippers deezer Stad op Delft, Rotterdam en 's Graavenhage bevaaren deeze drie Steden, by beurten, en maaken ieder een Gilde uit. Het Delftſche en 's Graavenhaagſche Veer ſtaat onder twee; het Rotterdammer Veer onder vier Overluiden: van welk getal, jaarlyks, de helft afgaat, welker plaatſen, door Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal, vervuld worden. Tot handhaavinge van dit Veer, is, reeds in 't jaar 1688, gekeurd, dat geene goederen, door Schippers buiten 't Veer op Delft, Rotterdam en 's Graavenhaage, naar de genoemde Steden, of van daar herwaards, zouden worden gevoerd, dan voor één' Koopman (*p*). Omtrent de Schippers, die Delftſch Aardenwerk herwaards brengen, ſchynt nogtans eenige oogluiking te worden gebruikt; mids het Aardenwerk los in hunne ſchuiten gelaaden worde: in welk geval, hun, veeltyds, toegelaaten is, by verſcheiden' Plateelbakkers te Delft, te laaden, en aan verſcheiden' winkels in deeze Stad, te ontlaaden (*q*). Wanneer een Schipper ſterft, moeten de overigen, nevens zynen opvolger, die zyne ſchuit overneemen moet, een jaar en zes weeken, voor de Weduwe vaaren. Ook is, by eene Keure van den zeventienden Juny des jaars 1633, aan de zieke Schippers, vyf guldens toegelegd van elke reis, die, op hunne beurt, en met hunne ſchuit, gedaan wordt (*r*). De Schippers op Delft, Rotterdam en den Haage, die, van wege deeze Stad, worden aangeſteld, zyn zeſtien in getal.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

DEVENTER.

Op DEVENTER is, van hier, reeds in de veertiende eeuwe, gevaaren (*s*): doch 't Veer op die Stad is, niet voor 't jaar 1631, opgeregt. Ten minſte, is toen, met believen van beide de Steden, eene vragtlyſt beraamd. De Beurt- of Veerſchippers worden, door beide de Steden, aangeſteld, en vaaren, beurt

(*b*) Keurb. T. *f.* 120.
(*c*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 186.
(*d*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 210.
(*e*) Stads Miſſiven *N.* XXV. *f.* 93 *verſo.*
(*f*) Handv. *bl.* 1515.
(*g*) Handv. *bl.* 1515, 1516.
(*h*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 227.
(*i*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. *van* 20 *Jan.* 1762. *bl.* 209.
(*k*) Handv. *bl.* 1516, 1517, 1518.
(*l*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 207 *verſo.*
(*m*) Handv. *bl.* 1526.
(*n*) Stads Miſſiven *N.* III. *f.* 63, 66, 67.
(*o*) Handv. *bl.* 1526-1530.
(*p*) Keurb. Q. *f.* 157 *verſo.*
(*q*) Stads Miſſiven *N.* XXXII. *f.* 148, 159.
(*r*) Keurb. K. *f.* 61. 61 *verſo.*
(*s*) *Zie* hier voor, *bl.* 493.

Binnenlandsche vaart.

beurt om beurt, van hier naar Deventer, driemaal ter weeke, des Dingsdags, des Donderdags, en des Saturdags, 's avonds: en van Deventer op hier, op dezelfde dagen, des morgens. 't Geregt van Amsterdam heeft, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt, op het Deventer-Veer, die, in de *Handvesten*, te vinden zyn (*t*). Ook hebben Burgemeesteren, reeds in 't jaar 1676, toegestaan, dat het Veerschip van eenen overleeden Schipper op Deventer, door zynen opvolger, by schattinge, zou worden overgenomen (*u*). De Legplaats der Deventer-Beurtschepen is aan de zuidoostzyde der Oude Brugge, tegen over het Bierdraagers-Huisje, in het Damrak. Van deeze zyde, zyn vier Beurtschippers op Deventer aangesteld.

Does-burg.

De Wethouderschap der Stad Doesburg, in het Graafschap Zutfen, aan den Yssel, heeft, reeds in de voorgaande eeuwe, eenen Veerschipper op hier aangesteld (*v*); waarna men, van deeze zyde, insgelyks, een' Veerschipper, van hier op Doesburg, aangesteld heeft. Doch dit Veer schynt, sedert, te niet geloopen te zyn. Immers, ik vind, dat die van Doesburg, in 't jaar 1717, van nieuws, eenen Veerschipper hebben aangesteld (*w*), op eenen tyd, dat de Schippersplaats, hier, onbegeven gelaaten was. De zwaare Ryntollen gelegenheid gegeven hebbende, tot het toeneemen der Vaarte langs de Aa, of ouden Yssel, die by Doesburg in den nieuwen Yssel valt; is de Regeering van Doesburg, in 't jaar 1763, te raade geworden, om eenen tweeden Beurtschipper aan te stellen op Amsterdam; 't welk nogtans niet geschied is, zonder voorkennis van Burgemeesteren deezer Stad, die 't zig, met voorbehoudenis van hun regt, om, wanneer zy 't zouden geraaden vinden, insgelyks, een' of meer Veerschippers op Doesburg aan te stellen, hebben laaten welgevallen (*x*). De Doesburger-Veerschepen leggen, by de Deventerschen, aan de Oude Brugge. Zy vaaren, gemeenlyk, naar dat 'er veel of weinig goederen zyn, om de agt of veertien dagen.

Dordrecht.

Het Veer op Dordrecht is, in gevolge eener Overeenkomste tusschen beide de Steden, opgeregt, in den jaare 1611. Ook is, ten zelfden tyde, eene Ordonnantie en eene Vragtlyst voor dit Veer vastgesteld. Het Veer, tot in deeze eeuwe bevaaren zynde, liep, in 't jaar 1740, te niete, en bleef, van deeze zyde, onbegeven. Burgemeesteren van Dordrecht deeden, in 't volgende jaar, voorslagen tot herstelling van het zelve, die, by Burgemeesteren van Amsterdam, overwoogen werden (*y*). Doch men kon elkanderen niet volkomenlyk verstaan, voor 't jaar 1744. Toen werden, van deeze zyde, twee Veerschippers op Dordrecht aangesteld. En men kwam overeen, dat de Dordrechtsche Beurtschepen drie reizen doen zouden, tegen twee reizen, die, door de Amsterdamschen, zouden worden gedaan, tot dat de vyf Dordrechtsche Schippers, tot op drie, zouden uitgestorven zyn; wanneer zy, tegen drie Amsterdamschen, vaaren zouden (*z*). Sedert, is 'er, van deeze zyde, een derde Beurtschipper aangesteld (*a*). In de Vragtlyst, die, met wederzydsche bewilliging, vastgesteld was, is, by eene Keure van den agt en twintigsten January des jaars 1764, op gelyke wyze, deeze verandering gemaakt, dat, voortaan, beide van de groote en kleine Spykermanden, twintig stuivers aan vragt betaald zou moeten worden (*b*). De Legplaats der Dordrechtsche Beurtschepen, die alle Zondagen vertrekken, is in den Singel, tusschen de Korsjes- en Lynbaans-steeg. In 't voorbygaan, merken wy aan, dat, Dordrecht, van ouds, Octroi gehad hebbende, om de goederen, die, uit zee of langs de rivieren, de Stad voorby gevoerd werden, aldaar te doen verstapelen of verbodemen, of zekere regten te doen betaalen; de goederen, die, uit het Noorden, van Amsterdam en daaromtrent, door Gouda, den Yssel af kwamen, Kanthout, Kromhout en Eeken planken uitgenomen, in 't jaar 1540, door Keizer Karel den V., van dit Stapelregt werden vry verklaard (*c*). En by eene Overeenkomst met die van Dordrecht van den negenden September des jaars 1599, werdt deeze vryheid ook overgebragt op de goederen, die, niet alleen langs de gewoonlyke Vaart, de Spuije, maar ook, door de nieuwlings herstelde Kille van Bonaventura, voorby Dordrecht, gevoerd zouden worden. Te gelyk, werdt verklaard, dat de Oosterssche en Noordsche balken, uit of over de Noordzee, in deeze Landen gebragt, van 't Stapelregt zouden vry zyn, evenveel, of zy gekant waren, of rond (*d*). 't Is nu en dan gebeurd, dat men, naar 't oordeel onzer Schipperye, dit Stapelregt, te Dordrecht, te verre heeft uitgestrekt (*e*); doch de nieuwigheden, over welken men klaagde, zyn, gemeenlyk, spoedig afgedaan.

Het

(*t*) Handv. *bl.* 1512, 1530 *enz.*
(*u*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 199 *verso.*
(*v*) Handv. *bl.* 1534.
(*w*) Missive der Magistraat van Doesburg *van* 5 *Febr.* 1717. *berustende ter Charterkamer.*
(*x*) Stads Missiven *N.* XXXII. *bl.* 294.
(*y*) Stads Missiven *N.* XXIX. *f.* 102, 107, 113 *verso.*
(*z*) Handv. *bl.* 1537.
(*a*) Stads Missiven *N.* XXXII. *bl.* 247, 253.
(*b*) Keurb. U. *f.* 41.
(*c*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 252.
(*d*) *Zie* Handv. *bl* 27. Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 449.
(*e*) Stads Missiven *N.* XXIX. *f.* 147 *verso.*

BINNENLANDSCHE VAART.

DURGERDAM.

Het Veer op DURGERDAM is, al van ouds, door Schippers, van wederzyde aangeſteld, bevaaren. 't Schynt, nogtans, dat de Regeering van Amſterdam, met de Regenten van Durgerdam, geene overeenkomſt getroffen heeft, dan alleenlyk by proviſie, in den jaare 1664. By dezelve, werdt beraamd, dat de Veerſchuiten alleenlyk op en van Durgerdam vaaren; niet, dan aan den Kraansſteiger alhier, laaden en loſſen, en niet, dan op de beſtemde uuren, vertrekken zouden (*f*): 't welk, gemeenlyk, viermaal 's daags geſchiedt. De eerſte Ordonnantie voor de Veerſchippers van deeze zyde is van den jaare 1681. De vragten van perſoonen en goederen zyn, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*g*). De Melk- en Roeiſchuiten mogen, vryelyk, over en weder vaaren, zonder daarin, door de Veerſchuitenvoerders, belet te mogen worden (*h*). Van wege deeze Stad, is maar één Schipper op Durgerdam aangeſteld.

ELBURG.

Tuſſchen de Steden Amſterdam en Elburg, is, al in de vyftiende eeuwe, of eerder, gemeenſchap van vaart en handel geweeſt (*i*); ſchoon het, tot in de zeſtiende eeuwe, is aangeloopen, eer de Regeering van Elburg geraaden vondt, een vaſt Veer van ELBURG op deeze Stad op te regten, en daartoe eenige Beurtſchippers aan te ſtellen. Burgemeeſteren van Amſterdam vertoefden, tot in Maart des jaars 1700, en ſtelden toen, van deeze zyde, ook een' Veerſchipper op Elburg aan (*k*). Ook werdt den Veerſchipperen in 't gemeen, wat laater, eene Legplaats toegeſtaan by de Nieuwe Brug, aan de ooſtzyde van den Medenblikker ſteiger (*l*). Sedert, wordt het Veer op Elburg, van deeze zyde, door één' Schipper, bevaaren, die een vierde van de Beurten en voordeelen geniet (*m*), volgens eene Overeenkomſt, die, reeds in of omtrent het jaar 1702, gemaakt is (*n*). Op het aantekenen der goederen, die op Elburg geſcheept worden, is, by eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1714, orde geſteld (*o*). De Elburger Veerſchippers vertrekken, driemaal ter weeke, des Dingsdags, Donderdags en Saturdags, een uur voor 't luiden der boomklok, van 't Veer.

ENKHUIZEN.

Het Veer op ENKHUIZEN ſchynt, tot in 't jaar 1662 toe, alleenlyk van Schippers, door de Wethouderſchap dier Stad aangeſteld, bevaaren te zyn. Doch toen kwamen de beide Steden overeen, dat de Schippers, die, van wege Amſterdam, waren aangeſteld, voortaan, een vierde gedeelte van de beurten bevaaren zouden. Amſterdam verbondt zig, ten zelfden tyde, den wederzydſchen Veerſchepen eene bekwaame Kaai of Legplaats te zullen aanwyzen (*p*): 't welk nogtans niet zo ſpoedig geſchieden kon, ter oorzaake van het uitzetten der paalen, in 't Y voor de Stad, waarmede men, tot diep in 't volgende jaar, of langer, bezig was (*q*). Sedert, werdt de Legplaats der Enkhuizer Veerſchepen geſchikt, agter het oude Zeeregt of Wagthuis, beooſten de Nieuwe Brugge. De Schippers voeren, in 't eerſt, elk voor zyne eigene rekening. Doch, in 't jaar 1679, kwamen zy, met goedvinden van Burgemeeſteren der beide Steden, overeen, om in ééne beurs te vaaren, waaruit de Amſterdamſche Schippers, die drie in getal zyn, een vierde, en de Enkhuizer Schippers drie vierde trekken zouden (*r*). Dit heeft geduurd, tot in 't jaar 1698. De Amſterdamſche Schippers verzogten toen, wederom, gelyk van ouds, elk voor zyne eigen rekening, te mogen vaaren (*s*). Doch de Stad Enkhuizen bewilligde 'er niet in, voor 't jaar 1715, wanneer zulks, met toeſtemming der beide Steden, werdt vaſtgeſteld (*t*). In 't jaar 1760, zyn de twee Steden overeengekomen, dat de plaats van Beſtelder der Brieven en Pakjes, te Enkhuizen openvallende, door de Stad Amſterdam, en te Amſterdam openvallende, door de Stad Enkhuizen, zou begeven worden; mids de bevoordeelde, geen Burger zynde, gehouden zou zyn, zyn Burgerregt, in de wederzydſche Steden, te koopen (*u*). Burgemeeſteren van Amſterdam hebben, voor 't eerſt, in 't jaar 1699, twee Overluiden, uit de Veerſchippers op Enkhuizen en Harlingen, aangeſteld, om de belangen van beide de Veeren waar te neemen (*v*). In den Zomer, plagten, van Amſterdam en Enkhuizen, twee ſchepen 's daags te vaaren; doch, ſedert veele jaaren, vaart 'er, op verzoek der Amſterdamſche Schipperen (*w*), des Zomers en des Winters, van elke Stad, maar één ſchip 's daags, des avonds, een uur voor 't luiden der boomklok. De Veerſchepen, die, door over-

(*f*) Groot Memor. *N.* V. *f.* 144 *verſo.*
(*g*) Handv. *bl.* 1542, 1543.
(*h*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 48.
(*i*) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 181.
(*k*) Stads Miſſiven N. XVII. *f.* 124 *verſo.* Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 130 *verſo.*
(*l*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 195.
(*m*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 55 *verſo.*
(*n*) Miſſive der Magiſtraat van Elburg *van* 28 *Juny* 1702. *berußende ter Charterkamer.*
(*o*) Handv. *bl.* 1547.
(*p*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 75 *verſo.*
(*q*) Stads Miſſiven *N.* I. 6 *Septemb.* 1663.
(*r*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 234 *verſo.* Stads Miſſiven *N.* VII. *f.* 57.
(*s*) Stads Miſſiven *N.* XVII. *f.* 75 *verſo.*
(*t*) Stads Miſſiven *N.* XX. *f.* 132.
(*u*) *Uit de* Oorſprongkelyke Conventie *van* 6 *Maart* 1760. *berußende ter Charterkamer.*
(*v*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 165 *verſo.*
(*w*) Stads Miſſiven *N.* XIX. *f.* 162 *verſo.*

Binnenlandsche vaart.

overleeden Schippers, worden nagelaaten, moeten, in het Enkhuizer-Veer, gelyk in andere Veeren, door hunne Opvolgers, by ſchattinge, worden overgenomen (*x*). De Enkhuizer-Veerſchepen mogen niet buiten hunne Legplaatſen laaden of loſſen, en de goederen, op 't Veer wordende beſteld, moeten, naar behooren, worden aangetekend (*y*).

Gouda.

Op de Stad Gouda, en van daar op hier te rug, is, verſcheiden' eeuwen agtereen, gevaaren, zonder dat 'er een geregeld Veer tuſſchen de twee Steden werdt opgeregt. De groote Goudſche Vragtſchuiten lagen, in de zeſtiende eeuwe, op het Rokin; doch werden, in 't jaar 1605, van daar verplaatſt, op den S. Lucien-burgwal, tuſſchen de Jonge Roelen-ſteeg en den Spyker of het pakhuis van *Elbert Corneliszoon* (*z*), welk toen aldaar ſtondt. En deeze Legplaats behouden de Goudſche Ykerſchepen, nog tegenwoordig; zynde de Jaag- of Trekſchuiten, na 't maaken van 't Zandpad en de Trekvaart, op den zelfden burgwal, een weinig noordelyker geplaatſt. Toen, in 't jaar 1564, de groote Goudſche Sluis, by Alfen, van ſteen hermaakt was (*a*), werdt, op het vaaren, buiten om de Stad Gouda, door de Sluis, en op het ſchutten, binnen door de Stad, midsgaders, op het vaaren, binnen door en buiten om Amſterdam, orde geſteld, door 's Lands Staaten, die verſtonden, dat de wederzydſche Schippers vry in elkanders Steden mogten laaden, 't zy zy daar gelaaden of ongelaaden gekomen waren; mids de Goudſche Schippers, van hier komende, door Gouda voeren. Burgemeeſteren van Amſterdam bewilligden in deeze ſchikking, indien de Goudſche Schippers, op hunne eigen haven, voeren, en hunne Tolcedulen, vooraf, aan eenen der Secretariſſen alhier, vertoond hadden. Zy verklaarden zelfs, niet te willen onderzoeken, of de Goudſche Schippers ook verder voeren, dan op hunne Stad (*b*). Doch, over het vaaren om of door Gouda is, meer dan eens, geſchil ontſtaan, tuſſchen de twee Steden (*c*), 't welk, egter, ſpoedig is bygelegd. En in 't jaar 1742, is men, eindelyk, onderling verdraagen „ dat de Goudſche Schippers, 't zy ge„ laaden of ongelaaden hier ter Stede ko„ mende, vragt zouden mogen aanneemen, „ op alle Plaatſen, mids vaarende door of „ buiten om Gouda. Doch dat de Turf„ ſchippers, die in de Veenen gelaaden had„ den, en de vaartuigen zonder luiken van „ deeze vryheid verſteken zouden zyn. En „ dat de ſchepen, van Amſterdam komende, „ en buiten om Gouda vaaren willende, „ daartoe verlof zouden moeten verzoeken „ van Burgemeeſteren dier Stad; doch daar„ voor niet meer dan andere Schippers be„ taalen (*d*)." Het Trekveer tuſſchen de twee Steden werdt opgeregt, in 't jaar 1658 (*e*), zo dra de Trekvaart en het Zandpad gemaakt waren, en daarin twaalf Schippers van elke zyde aangeſteld. Doch het Veer der groote Vragtſchepen, *Ykerſchepen* genaamd, die Koopmans goederen af en aan voerden, werdt niet opgeregt voor 't jaar 1685, volgens eene overeenkomſt tuſſchen de twee Steden (*f*). 't Leedt egter niet lang, of de tweederlei Ykerſchippers werden, onderling, oneenig (*g*). De Steden kwamen overeen, omtrent eene Ordonnantie voor de Ykerſchippers, die, in October des jaars 1689, vaſtgeſteld werdt (*h*). In 't jaar 1716, vonden de twee Steden geraaden, dat het Ykerveer, welk, tot hiertoe, door vyf Amſterdamſche en zeven of zes Goudſche Schippers, bevaaren geweeſt was (*i*), voortaan, door vyf Schippers van de eene en de andere zyde, in ééne beurs, bevaaren zou worden (*k*). De Schippers der Jaagſchuiten van deeze zyde, thans zes in getal, zyn, volgens eene Keure van den vyftienden February des jaars 1691, verpligt, een jaar en zes weeken na hunne aanſtelling, voor eens overleeden Schippers Weduwe, te vaaren. Ook is, aan kranke Schippers op dezelfde ſchuiten, een gulden ter weeke toegelegd uit de gemeene boſſe, zo lang dezelven twee guldens, uit de boſſe van het klein Binnenlands-vaarders-Gilde, trekken (*l*).

Binnenlandsche vaart.

Dagelyks, vaaren drie Trekſchuiten van hier op Gouda, en van Gouda op hier, 's morgens, 's middags en 's avonds. In 't ruim, moeten niet meer dan agt en twintig, en in de roef, niet meer dan agt perſoonen geplaatſt worden. De nagtſchuit moet, tot geryf der reizenden, van ſtroo worden voorzien (*m*). Op Amſterdamſche en Goudſche Kermis, konnen geene Trekſchuiten worden afgehuurd (*n*). Ten behoeve van het Trekſchuiten-Veer, is, meer dan eens, gekeurd, dat geene Goudſche Ykers of ydele Ha-

(*x*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 96.
(*y*) Handv. *bl.* 1512, 1547.
(*z*) Handv. *bl.* 1550.
(*a*) Walvis Gouda, I. *Deel*, *bl.* 18.
(*b*) Reſol. Holl. 14 *Octob.* 19 *Novemb.* 1588. *p.* 416, 504.
(*c*) Stads Miſſiven *N.* III. *f.* 250. *N.* XXX. *f.* 101.
(*d*) Handv. *bl.* 1560.
(*e*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 129 *verſo*, 156 *verſo*, 160 *verſo*.
(*f*) Stads Miſſiven *N.* VIII. *f.* 136 *verſo*. Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 138 *verſo*.
(*g*) Stads Miſſiven *N.* X. *f.* 72.
(*h*) Handv. *bl.* 1553.
(*i*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 138 *verſo*.
(*k*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 226. Handv. *bl.* 1557.
(*l*) Keurb. Q. *f.* 201. Handv. *bl.* 1556.
(*m*) Handv. *bl.* 1551.
(*n*) Handv. *bl.* 1552.

BINNENLANDSCHE VAART.

Haringen eenig volk, brieven, geld of pakjes, die gekruid of gedraagen konnen worden, zullen mogen te rug voeren (*o*). Het loon van den Beſteller van het Trekſchuiten-Veer op Gouda is, in 't jaar 1709, geregeld, en tegen de moedwilligheden van Matroozen, Soldaaten en anderen, in de Goudſche Trekſchuiten, by eene Keure van den drie en twintigſten April des jaars 1717, orde geſteld (*p*). De Ykerſchepen vaaren tegenwoordig, dagelyks, van hier op Gouda, en van Gouda op hier. Zy moeten, ten dienſte der Koopluiden, van hunne Legplaats verſchieten, om te loſſen of te laaden, mids de vragt, te Amſterdam gelaaden zynde, vyf, en te Gouda gelaaden zynde, drie guldens opbrenge: doch 't ſluis- en bruggeld moet den Schipper vergoed worden. De Schippers moeten, ieder, voor zes honderd guldens, borg ſtellen, tot geruſtheid der inlaaderen (*q*). De vragt- en beſtelloonen der goederen, die, met de Ykers, van hier verzonden, of herwaards gevoerd worden, met naame, die der Pypen, zyn, by verſcheiden' Ordonnantien, geregeld (*r*).

Tuſſchen de Steden Amſterdam en Graave was, in 't jaar 1651, een Veer opgeregt, om door zes ſchepen, drie van elke zyde, alle dagen, beurt om beurt, bevaaren te worden. Ook kwamen de twee Steden, in 't volgende jaar, overeen, wegens eene Vragtlyſt der goederen, die, met deeze Beurtſchepen, verzonden worden (*s*). En Burgemeeſteren van Amſterdam ſtelden, in 't jaar 1654, een' Toeziender of Beſtelder van het Veer op Graave aan (*t*). Doch dit Veer is, al voor veele jaaren, te niet geloopen; wordende de goederen, te Graave t'huis hoorende, over Nieuwmegen verzonden.

GRONINGEN.

Het Veer op en van GRONINGEN is, daar ter Stede, omtrent den aanvang der voorgaande eeuwe, opgeregt, en, meer dan honderd jaaren lang, alleen door Groninger Schippers, bevaaren, die ruim veertig ſterk waren, toen de Stad Amſterdam, in 't jaar 1716, beſloot, ook vier Veerſchippers op Groningen aan te ſtellen. Zy kwam, met den Olderman en Heuvelingen van 't Groot-Schippers-Gilde te Groningen, die zig toen hier ter Stede bevonden, overeen, dat de vier Amſterdamſche Schippers een derde van 't Veer bevaaren zouden (*u*). Sedert, zyn, nu en dan, eenige onluſten ontſtaan, tuſſchen de tweederlei Schippers, ter gelegenheid, dat de Amſterdammers, hunne vragt te Groningen geloſt hebbende, terſtond, ledig te rug keerden, om hunne beurt, te Amſterdam, niet te verliezen: waaruit, ſomtyds, volgde, dat de Amſterdamſche beurt, te Groningen, door een' Groninger, tot zyne ſchade, moeſt worden vervuld, zo menze, 't gene niet behoorlyk was, niet ledig laaten wilde (*v*). De Amſterdammer Schippers tot op drie zynde verminderd, is 'er, eindelyk, met onderling goedvinden der twee Steden (*w*), op den twintigſten April des jaars 1753, by 't Geregt alhier, eene nieuwe Ordonnantie op het Groninger Veer gemaakt, waarby, onder anderen, werdt vaſtgeſteld, dat de Beurtſchippers, tweemaal ter weeke, vaaren, en 's Woensdags en 's Saturdags hunnen laatſten Laaddag hebben zouden; dat, den Amſterdammer, die de beurt hadt, niet t'huis zynde, een ander Amſterdammer, of by gebrek van Amſterdammeren, een Groninger Beurtman, in zyne beurt, zou treeden, en dat de Amſterdammer Beurtman niet ledig van Groningen herwaards zou mogen keeren, dan na dat de derde Amſterdamſche Beurtman, te Groningen, zou aangekomen zyn, om zyne beurt aldaar waar te neemen (*x*). Tegen het benadeelen van het Groninger Veer, door vreemde Schippers, was, reeds in 't jaar 1750, by eene Keure, voorzien (*y*). Het beſtelloon der goederen is, in 't jaar 1758, geregeld (*z*). De Groninger Beurtman vertrekt, 's Donderdags en 's Zondags, met het opengaan der boom. Zyne Legplaats is, op 't Water, voor de Valkenſteeg.

HAAGE.

Van het Veer op den HAAGE, welk, in ééne beurs, door de Schippers op Delft, Rotterdam en den Haage, bevaaren wordt, en, reeds in de zeſtiende eeuwe, in ſtand was, hebben wy, hier voor (*a*), in de beſchryving van het Veer op Delft, reeds eenig gewag gemaakt. In 't jaar 1645, zyn de zeſtien Schippers, die toen op Delft en Rotterdam voeren, met de zes Schippers, op den Haage vaarende, overeengekomen, dat de laatſten aan de eerſten iet zouden uitkeeren, en dat, by 't overlyden van een' der zes laatſten, een der zeſtien eerſten, tot Schipper op den Haage, zou worden ingeloot (*b*). Niemant mag, buiten het Veer, eenige Paſſagiers of Stukgoederen, van hier naar den Haage, of van daar herwaards, voeren

(*o*) Handv. *bl.* 1553, 1557.
(*p*) Handv. *bl.* 1557, 1558.
(*q*) Handv. *bl.* 1553.
(*r*) Handv. *bl.* 1554, 1556, 1558. Vervolg, *bl.* 126.
(*s*) Handv. *bl.* 1560, 1561. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 308 *verſo.*
(*t*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 25.
(*u*) Stads Miſſiven *N.* XXVI. *f.* 5 *verſo*, 102. Handv. *bl.* 1563.
(*v*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 102. XXIX. *f.* 165, 173. XXX. *f.* 1 *verſo.*
(*w*) Stads Miſſiven *N.* XXXI. *f.* 121, 137.
(*x*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 127.
(*y*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 127.
(*z*) Keurb. T. *f.* 239.
(*a*) *Bladz.* 496.
(*b*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 240 *verſo.*

Binnenlandsche vaart.

Haarlem.

ren (*c*). De vragtloonen der goederen, die naar en van den Haage vervoerd worden, zyn, in 't jaar 1668, geregeld (*d*).

Voor het maaken der Trekvaarte op Haarlem, in den jaare 1632, werdt het Veer op die Stad, alleenlyk door Buitenschuiten, bevaaren. Doch na 't aanleggen der Trekvaarte, werden, by de Buitenschuiten, ook Trekschuiten gevoegd, en beraamd, dat de Schippers, eerst op de Buitenschuiten, sedert *Kaarslaaden* genaamd, vaaren zouden, en daarna, by instervinge, op de Trekschuiten. Tot in de zestiende eeuwe toe, schynt 'er, tusschen de twee Steden, geene vaste Overeenkomst gemaakt te zyn, op het bevaaren van het Veer. Elke Stad stelde zo veele Schippers aan, als zy goedvondt, en Haarlem veel meerder dan Amsterdam. Hieruit rees, nogtans, dikwils, geschil, tusschen de wederzydsche Schippers: 't welk, in 't jaar 1597, zo hoog liep, dat men den Haarlemmer-Veerschuiten de gewoonlyke Legplaats in het Damrak, hier ter Stede, niet wilde toestaan; maar hen noodzaaken, eene afgelegener plaats, in de vesten, buiten de S. Antonis-Poorte, te verkiezen. Die van Haarlem verwierven, hierop, een Mandement van 't Hof, waarby zy, in hunne oude Legplaats, gehandhaafd werden. Doch men kreunde zig, hier ter Stede, niet aan dit Mandement, als zynde verkreegen op een Request, welk niet aan Burgemeesteren, of aan 't Geregt deezer Stede, was medegedeeld, en streedt met eene Keure, kort te vooren, op de Legplaatse der Haarlemsche en Amsterdamsche Veerschepen, gemaakt. De Haarlemmers, hunne voorige Legplaats willende inneemen, werden bekommerd, bekeurd, gevonnist en gepand. Zy kwelden, op hunne beurt, de Amsterdammers, die te Haarlem kwamen, en beriepen zig op 't Hof, welk de bekeuring en panding wel afdeedt, zonder dat Amsterdam 'er zig tegen kantte; doch te gelyk aan die van Haarlem beval, hun *Appél*, voor 't Hof, te vervolgen (*e*): 't welk, nogtans, niet blykt, geschied te zyn. Immers, de twee Steden slooten, ten overstaan van Commissarissen van den Hove, in 't jaar 1598, een Verdrag, voor den tyd van twee jaaren: 't welk, in den jaare 1600, voor een jaar, en in 't jaar 1601, voor nog zes jaaren, vernieuwd werdt (*f*). Midlerwyl, was, by 't Geregt deezer Stad, op den veertienden December des jaars 1600, overeenkomstig met dit verdrag, eene Ordonnantie vastgesteld voor de Veerschippers, van hier op Haarlem vaarende, die toen zestien sterk waren (*g*); volgens welke, zy, by provisie, éene beurt zouden hebben, tegen twee van de Haarlemsche Schippers, die, zo wel als zy, in het Damrak leggen zouden (*h*). Doch, in 't jaar 1605, werdt, tusschen de twee Steden, beraamd, dat 'er drie Amsterdamsche, tegen vier Haarlemsche Veerschuiten, vaaren zouden (*i*): 't welk, tot in 't jaar 1612, geduurd heeft, zynde de twee Steden, in October des jaars 1611, overeengekomen, dat het Veer, met den zes en twintigsten September des jaars 1612, en voortaan, beurt om beurt, zou worden bevaaren (*k*). Men kwam, te gelyk, overeen, dat andere schuiten geene verzamelde, maar wel hoopvragten zouden mogen laaden, en naar de wederzydsche Steden vervoeren (*l*): 't welk, sedert nog, by eene Keure van den zes en twintigsten January des jaars 1679, werdt vastgesteld (*m*). En op deezen voet, wordt het Buiten- en Binnen-Veer, nog tegenwoordig, bevaaren.

Binnenlandsche vaart.

De Buitenschuiten, *Kaarslaaden* genaamd, moeten, by hunne aankomst, regelregt schieten in het Damrak of Water, by de Paapenbrugge (*n*). Die in de beurt leggen, plaatsen zig, aan de westzyde, tusschen de Paapenbrugge en Baafjes-steeg. Die niet in de beurt leggen, moeten, daar tegen over, aan de oostzyde, haalen (*o*). Op het laaden, aantekenen, loffen en bestellen der goederen, zyn, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt. Ook zyn de vragtloonen, by eene Ordonnantie van den jaare 1700, geregeld (*p*). De Besteller is verpligt, op ieder Addresbrief, aan te tekenen, hoe veel de ontvangers der goederen, voor vragt en bestellen, betaalen moeten (*q*). Alle dagen, vaaren drie Kaarslaaden af van hier op Haarlem, en van Haarlem op deeze Stad. De Amsterdamsche Schippers van het Buiten-Veer moeten, jaarlyks, ieder tien guldens, aan den Havenmeester tusschen de Paapen- en Nieuwe Bruggen, voor Kaaigeld, betaalen. De Haarlemmers betaalen hun Kaaigeld, te Haarlem (*r*). De Trekschuiten vertrekken ook dagelyks, met het opengaan der Haarlemmer Poorte, buiten welke, zy leggen; en voorts, alle uuren, tot 's avonds ten agt uuren toe. Doch van Haarlem herwaards,

(*c*) Handv. *bl.* 1563.
(*d*) Handv. *bl.* 1562.
(*e*) Privileg. van Haarl. *bl.* 371, 376.
(*f*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 196 *verso*, 197.
(*g*) Keurb. C. *f.* 306 *verso*.
(*h*) Handv. *bl.* 1550.
(*i*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 213.
(*k*) Groot Memor. *N.* II. *f.* 241 *verso*.
(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* II. 16 *Oct.* 1611. *f.* 33.
(*m*) Handv. *bl.* 1567.
(*n*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 175.
(*o*) Handv. *bl.* 1550.
(*p*) Handv. *bl.* 1568, 1570, 1571.
(*q*) Groot-Memor. *N* VIII. *f.* 89.
(*r*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 20 *verso*.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

waards, vaaren de Trekſchuiten, 's morgens, ten half vier, ten vier, ten half vyf, of ten vyf uuren af, en voorts, alle uuren, tot 's avonds ten half zeven uuren toe. De Schippers, die, 's morgens, van de wederzydſche Steden afgevaaren zyn, keeren, 's nademiddags, derwaards weder. Zy moeten ſtiptelyk op, en niet voor het uur afvaaren (*s*), dan wanneer 'er een of meer ſchuiten aan 't Veer blyven. De Schippers op het Buiten- en Binnen-Veer zyn verpligt, zelven mede te vaaren, ten ware zy, door ziekte of gewigtig belet, verhinderd werden (*t*). De vragt met de Trekſchuit is, voor ieder perſoon, des Zomers, zes, en des Winters, zeven en een halve ſtuivers. Kinderen van tien jaaren en daaronder betaalen halve vragt. Doch die beneden de drie jaaren zyn, niets. Onder de geheele vragt, is begreepen twee ſtuivers voor de Gabelle, en twaalf penningen voor Paſſagie-geld: het overige genieten de Schippers (*u*). In de Trekſchuiten, zyn, in 't jaar 1752, roeven gemaakt, die, zo wel als de ſchuiten, den meeſten tyd van 't jaar, konnen worden afgehuurd (*v*). De kleine Pakjes, die met de Binnenſchuit verzonden worden, moeten, niet door de Schippers knegts; maar door den Beſteller worden beſteld (*w*). De veertien Haarlemmer-Veerſchippers, wegens deeze Stad aangeſteld, hebben eene Bos opgeregt, waar over, de vier Overluiden 't bewind hebben; van welken, jaarlyks, twee afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal, gekooren worden. De zieke Schippers trekken zes guldens ter maand, uit deeze Boſſe. De afgaande Overluiden moeten, aan eenen der Stads Secretariſſen, rekening doen (*x*).

In 't voorbygaan, konnen wy niet nalaaten, hier ter plaatſe, kortelyk, te gewaagen van een oud geſchil, welk Haarlem gehad heeft, met verſcheiden' Steden van Holland en Zeeland, en met Amſterdam in 't byzonder, over 't ſtuk der vrye Laadinge. De Stad Haarlem, ouder en aanzienlyker Koopſtad geweeſt zynde, dan de meeſte andere Hollandſche en Zeeuwſche Steden, heeft, naar alle waarſchynlykheid, op dezelven gevaaren, eer dezelven nog eenige, of eenige merkelyke Binnenlandſche vaart of handel hadden; en vooral, eer, in dezelven, beſlooten Binnenlandsvaarders-Gilden waren opgeregt. Die Stad is dus, naar 't ſchynt, vroeg, in 't bezit geraakt, om overal, en naar alle Plaatſen, vry te mogen laaden, 't zy haare Schippers, op de Laadplaatſen, belaaden of onbelaaden, gekomen waren. Doch na dat, in verſcheiden' Steden, en ook te Amſterdam, Binnenlandsvaarders-Gilden waren opgeregt, werdt hier, aan de vreemden in 't gemeen, belet, vragt aan te neemen, zo zy, hier, niet, of minder dan half belaaden, gekomen waren: en al waren zy, half, of heel belaaden, aangekomen, liet men hun niet toe, te vaaren, dan op hunne eigene havens. Zelfs, mogten zy, op deezen, voor niet meer dan éénen koopman, laaden, indien, op dezelven, geregelde Veerſchepen waren aangelegd (*y*). Doch ſommige vreemden, met naame die van Haarlem en Gouda, namen deeze bepaaling hunner voorige vryheid kwalyk. De Haarlemmers vervoegden zig, in 't jaar 1557, aan 't Hof van Holland, verzoekende, te worden gehandhaafd, in 't bezit der vrye Laadinge, te Amſterdam. Zy verwierven eene uitſpraak van Commiſſariſſen in hun voordeel. Doch Amſterdam beriep zig, van deeze Uitſpraak, op den vollen Raad, daar geoordeeld werdt, dat die van Haarlem niet beweezen hadden, in 't bezit der vrye Laadinge te zyn. Zy bragten de zaak toen voor den grooten Raad van Mechelen, die, in 't jaar 1570, verſtondt, dat die van Haarlem zouden blyven in 't bezit, om vryelyk te Amſterdam te mogen laaden, en de laading te voeren, werwaards zy wilden (*z*). Die van Gouda verwierven diergelyk eene uitſpraak in hun voordeel van Commiſſariſſen van den Hove van Holland, in 't jaar 1588 (*a*): waarop zy zig, ſedert, beſtendiglyk, beroepen hebben (*b*). Doch aan die van Alkmaar was, in 't jaar 1579, de vrye Laading ontzeid (*c*). Ten voordeele van Haarlem, is, laatſtelyk, op den tienden December des jaars 1700, uitſpraak gedaan, door Commiſſariſſen van den Hoogen-Raade. Doch Amſterdam beweerde, ten zelfden tyde, in bezit te zyn, van zulke Veeren te mogen opregten, als de Wethouderſchap geraaden vondt, met uitſluiting van vreemden en anderen van 't bevaaren der zelven (*d*). Commiſſariſſen verſtonden toen, dat die van Haarlem, voor den Hoogen-Raade, behoorden te worden gedagvaard, om Am-

BINNEN-LANDSCHE VAART.

(*s*) Handv. *bl.* 1564.
(*t*) Handv. *bl.* 1572.
(*u*) Handv. *bl.* 1564, 1573.
(*v*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 128.
(*w*) Handv. *bl.* 1572.
(*x*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 208 *verſo.* *N.* VIII. *f.* 112, 156 *verſo.*

(*y*) *Zie* hier voor, IV. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 452, 455.
(*z*) Regiſter van diverſe Sententien, *beruſtende ter Secretarye. f.* 90 *verſo.* Privil. van Haarlem, *bl.* 266, 310.
(*a*) Regiſt. van diverſe Sentent. *f.* 92.
(*b*) Miſſiven *van* Gouda *van* 3 *Sept.* 1733. 27 *Nov.* 1741. *en* 4 *Jan.* 1749. *beruſtende ter Charterkamer.*
(*c*) Regiſt. van diverſe Sentent. *f.* 46. *en* Bylage Lr. A. *Zie ook* de *gedrukte* Sentent. van den hoogen en Provinc. Raade. *bl.* 190.
(*d*) *Vergelyk* Handv. *bl.* 1577.

Binnenlandsche vaart. Amſterdam, in 't gemelde bezit, te zien beveſtigen (*e*) Doch ik vind niet, dat de Hooge-Raad, in beide deeze gevallen, eenige nadere uitſpraak gedaan heeft. Ondertuſſchen, heeft Haarlem altoos getragt, zig, in 't bezit der vrye Laadinge hier ter Stede, te handhaaven. Ter gelegenheid van een geſchil hierover, in 't jaar 1683, gevallen, ſloegen Burgemeeſteren van Haarlem voor, twee Schippers, die, over en weder, in de eene en de andere Stad, *gearreſteerd* waren, buiten benadeelinge van beide de Steden, zo * ten opzigte van het regt, als † ten opzigte van de bezitting, van wederzyde, te ontſlaan; waarin Burgemeeſteren van Amſterdam, ten dien tyde, bewilligden (*f*). Men heeft, ondertuſſchen, reden om te twyfelen, of het regt, of de bezitting van Haarlem wel werken kan, ten opzigte van de vaart naar Plaatſen, op welken, hier, Veeren zyn opgeregt.

* ten *petitoire*.
† ten *poſſeſſoire*.

Harderwyk. Het Veer op Harderwyk, aan welke Stad, by een byzonder Voorregt van den Aartshertoge Filips van den vierden January des jaars 1498 [1499], de vrye handel op Amſterdam was toegeſtaan (*g*), tot in 't begin der zeventiende eeuwe toe, alleenlyk bevaaren geweeſt zynde, door Schippers, by haare Wethouderſchap aangeſteld; vondt de Regeering van Amſterdam, eindelyk, in 't jaar 1616, geraaden, ook eenige Schippers, van deeze zyde, aan te ſtellen, en, met onderlinge bewilliging van beide de Steden, eene Ordonnantie voor 't nieuwe Veer te beraamen. Men tradt, hierover, met Harderwyk, in onderhandeling, en ſloeg, van deeze zyde, voor, dat het Veer, by proviſie, vier weeken, door die van Harderwyk, en daarna, twee weeken, door de onzen, bevaaren zou worden. Doch Harderwyk wees deezen voorſlag van de hand (*h*). 't Liep aan, tot in February des jaars 1617, eer de twee Steden overeen kwamen, dat de wederzydſche Schippers in ééne beurs vaaren zouden, uit welke, alle veertien dagen, twee derde aan de Harderwykers, en een derde aan de Amſterdammers zou worden uitgedeeld (*i*). Wat laater, werdt eene Ordonnantie voor het Veer gemaakt, met toeſtemming van beide de Steden (*k*). De Stad Harderwyk, in 't jaar 1650, vry wat koſten, tot verbetering haarer haaven, gedaan hebbende, verzogt, dat de Stad Amſterdam haar, in deeze koſten, met eenige penningen wilde ondersteunen. Burgemeesteren werden toen, door de Vroedſchap, gemagtigd, om Harderwyk, ten gemelde einde, met tien of twaalf duizend guldens, te beſchenken (*l*). De Regeering van Harderwyk verhoogde, ſedert, om de koſten op 't onderhoud van de haven te vinden, de vragtloonen ten laſte van de ingezetenen van Amſterdam, zonder de Regeering deezer Stad te kennen. Hier uit rees eenig geſchil (*m*). Men verſtondt, hier ter Stede, dat de ingezetenen van Harderwyk, zo wel als die van deeze Stad, voordeel trokken van 't onderhoud der haven, en derhalve, met deezen gelykelyk, behoorden te draagen, tot de koſten. Doch men beſloot, nogtans, dat het tot eere van de Stad ſtrekte, aan zulke oude Bondgenooten, als die van Harderwyk waren, eenige weldaad te bewyzen (*n*). Men kwam dan overeen, dat de Amſterdammers en alle anderen negen, en de Harderwykers zeven en een halve ſtuivers, voor ieder perſoon, aan vragt betaalen zouden. De vragt van de goederen werdt, te gelyk, minder geſteld voor de Harderwykers, en men ſtondt toe, dat de Wethouderſchap van Harderwyk een zevende gedeelte van de vragt inhieldt, en beſteedde, tot verdiepinge haarer haven (*o*). De Amſterdammer-Veerſchippers, die thans maar twee in getal zyn, hebben, ſomtyds, dit zevende gedeelte gepagt, en ſomtyds, ook poogingen gedaan, om de inhouding van het zelve te doen ſtaaken (*p*): doch, tot nog toe, vergeefs. De Regeering van Harderwyk, in 't jaar 1689, eene nieuwe vragtlyſt hebbende opgeſteld, zonder de Regeering van Amſterdam te kennen; verſtondt men hier, dat de voorige vragtlyſt van den jaare 1654 behoorde ſtand te grypen (*q*). De Harderwyker Veerſchepen leggen aan den Kamperſteiger, by het Zeeregt. Alle avonden, een uur voor 't luiden der boomklok, vaart 'er een Veerſchip af, op Harderwyk.

Binnenlandsche vaart.

Het Veer op Harlingen werdt, oudtyds, bevaaren, door Schippers, van de Wethouderſchap aldaar aangeſteld; en 't Geregt van Amſterdam hadt alleenlyk, by eene Keure van den drie en twintigſten July des jaars 1605, de Legplaats dier Veerſchepen bepaald, daar zy voormaals geweeſt was, tegen over de Spaarnedammer brugge, ter plaatſe van het roode Blokhuis; zonder dat 'er

Harlingen.

(*e*) Groot Memor. *N.* VIII. *f.* 192. Privil. van Haarl. *bl.* 593, 596.
(*f*) Miſſive van Haarlem *van* 20 *Sept.* 1683. *beruſtende ter Charterkamer.*
(*g*) Handv. *bl.* 134.
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* II. 4 *Octob.* 1616. *f.* 186.
(*i*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 261.
(*k*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 268 *verſo.*
(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 20. 10 *Sept.* 1650. *f.* 186.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 6 *Jan.* 1654. *f.* 138 *verſo.*
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 21. 26 *Maart* 1654. *f.* 165.
(*o*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 14, 21, 186.
(*p*) Stads Miſſiven *N.* VI. *f.* 127.
(*q*) Stads Miſſiven N. XII. *f.* 54.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

'er meer dan één te gelyk binnen de nieuwe brugge komen mogten, voor dat het gewoone Veerſchip buiten geſchooten was (*r*). Doch in 't jaar 1696, vonden Burgemeeſteren geraaden, ook van deeze zyde, eenige Veerſchippers op Harlingen aan te ſtellen. Men zag zulks te Harlingen ongaarne. Doch men hieldt zig, hier ter Stede, aan zyn regt (*s*), en bewoog, met veel moeite, de Wethouderſchap van Harlingen tot een verdrag om de Amſterdamſche Veerſchippers, op gelyken voet, te behandelen, als de haaren, hier ter Stede, werden behandeld, mids de onzen maar een vierde van de beurten hadden; waarmede men zig, hier, vergenoegen liet (*t*). Het Veer is, ingevolge van dit verdrag, van 't jaar 1697 af, voor een vierde gedeelte, van deeze zyde bevaaren (*u*). Het Schippers-Gilde te Harlingen heeft zig, nu en dan, vry wat voorregts aangemaatigd, over de Amſterdamſche Schippers, die thans drie in getal zyn, 't welk gelegenheid tot eenig geſchil gegeven heeft (*v*). In 't jaar 1736 en ſedert, hebben de twee Steden, meermaalen, gehandeld, over het beraamen eener Ordonnantie voor het Veer, die, door wederzydſch gezag, zou worden vaſtgeſteld (*w*). Doch ik vind niet, dat zulks, tot hiertoe, geſchied zy. Men heeft, te Harlingen, de Amſterdammer-Veerſchippers willen verbinden, om altoos op hunne beurt te vaaren; doch de onzen hebben de vryheid willen behouden, om byvragten aan te neemen, en het bevaaren van het Veer, op zulk een' tyd, voor de Harlingers, over te laaten; alzo zy, uit het Veer alleen, niet beſtaan konnen (*x*): en dit ſchynt de voornaame reden, waarom men, met onderlinge bewilliging, nog geene Ordonnantie heeft konnen maaken. 't Geregt alhier heeft, in 't jaar 1725, het beſtelloon bepaald, by eene Keure, die, in 't jaar 1726, eenigszins veranderd is (*y*). Over de Veerſchippers op Enkhuizen en Harlingen van deeze zyde, zyn, reeds in 't jaar 1699, by Burgemeesteren, twee Overluiden aangeſteld (*z*). De Harlinger Veerſchepen leggen nog, omtrent dezelfde plaats, daar zy, oudtyds, lagen; doch wat meer Ooſtwaards, aan de Texelſche kaai. Alle avonden, een uur voor het luiden der boomklok, vertrekt 'er, gemeenlyk, een Veerſchip.

(*r*) Handv. *bl.* 1550.
(*s*) Stads Miſſiven *N.* XV. *f.* 112, 147 *verſo*, 148, 153 *verſo*, *en* vooral *f.* 167. *N.* XVI. *f.* 1, 2, 3.
(*t*) Stads Miſſiven *N.* XVI. *f.* 17, 33, 95, 111, 118.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* Y. 22 *Juny* 1697. *f.* 246.
(*v*) Stads Miſſiven *N.* XVIII. *f.* 103, 116 *verſo*.
(*w*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 175 *verſo*, 178 *verſo*.
(*x*) Stads Miſſiven *N.* XXXII. *f.* 15.
(*y*) Handv. *bl.* 1570.
(*z*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 165 *verſo*.

Het Veer op HASSELT in Overyſſel plagt, tot in 't midden der voorgaande eeuwe, alleen van de Haſſeltſche zyde, bevaaren te worden. Doch in 't jaar 1657, vonden Burgemeeſteren van Amſterdam geraaden, vier of meer Veerſchippers, van deeze zyde, aan te ſtellen, die, volgens eene overeenkomſt met de Regeering van Haſſelt, reis om reis, tegen agt Haſſeltſchen, welken 'er toen waren, vaaren zouden. In 't volgende jaar, kwam men, nogtans, nader overeen, dat het Veer, door vier Schippers van elke zyde, zou worden bevaaren (*a*). En deeze overeenkomſt hieldt eenige jaaren ſtand. De Veerſchippers van deeze zyde werden, by lootinge, uit het Groot-Binnenlandsvaarders-Gilde, geſteld. Doch 't Veer werdt, in laater' tyd, zo ongeregeld bediend, dat de Zwolſche Veerſchippers de gelegenheid waarnamen, om volk en goederen van hier mede te neemen, en binnen de Vryheid van Haſſelt uit te zetten: 't welk hun, in 't jaar 1728, verbooden werdt (*b*). De oneenigheid tuſſchen de Zwolſche en Haſſeltſche Schippers duurde nogtans; en 't Haſſeltſche Veer verviel, meer en meer, tot dat Burgemeeſteren van Amſterdam goedvonden, het, in 't jaar 1733, met kenniſſe van die van Haſſelt (*c*), te herſtellen, op den voet van de jaaren 1657 en 1658; met dit onderſcheid nogtans, dat vier Amſterdamſchen, tegen zes Haſſeltſchen, vaaren zouden (*d*). Op het overvoeren der Grasmaaijers, in den Hooityd, werdt, in 't jaar 1737, eene overeenkomſt met Zwolle getroffen (*e*), die, in laater' tyd, vernieuwd werdt. Volgens deeze overeenkomſt, mogt de Haſſeltſche Beurtman, in de maanden Juny en July, niet meer dan honderd maaijers, ten zynen byzonderen voordeele, overvoeren: en was hy verpligt, de vragt der maaijeren, welken hy, boven dit getal, medenam, te verrekenen met de boegleggers der Zwolſche en Haſſeltſche Veeren. Doch het Haſſeltſche Veer ſcheen zig niet te konnen herſtellen. De Oud-Raad van Burgemeeſteren beſloot, derhalve, de Amſterdamſche Schippers te laaten uitſterven (*f*): en na dat de laatſte, in 't jaar 1754, overleeden was, werdt het Veer, van deeze zyde, by voorraad, vernietigd: waarvan der Regeeringe van Haſſelt kennis gegeven werdt (*g*). Sedert, is, aan de Beurtſchippers van de Haſſelt-

BINNEN-LANDSCHE VAART. HASSELT.

(*a*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 134 *verſo*, 157 *verſo*.
(*b*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 80 *verſo*.
(*c*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 105 *verſo*, 111 *verſo*.
(*d*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 103. Handv. *bl.* 1575.
(*e*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 155.
(*f*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 5 *Juny* 1737. *f.* 92. Groot-Memor. *N.* X. *f.* 156. Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 175 *verſo*, 187 *verſo*, 189. *N.* XXX. *f.* 53 *verſo*, 59, 65, 159.
(*g*) Stads Miſſiven *N.* XXXI. *f.* 207, 209.

Binnenlandsche vaart.

feltſche zyde, die nu, als Marktſchippers, worden aangemerkt, toegelaaten geweeſt, niet ſlegts, gelyk van ouds, op de drie weekelykſche Marktdagen, Maandag, Woensdag en Vrydag; maar ook op Zondag, van hier te vaaren. Doch in den Hooityd, of eigenlyk in Juny en July, vaaren, op de drie overige dagen der weeke, de Gildebroeders van 't Groot-Binnenlandsvaarders-Gilde, by lootinge, op Haſſelt (*b*). De Legplaats der Veerſchepen blyft, aan de noordweſtzyde van de oude brug, gelyk van ouds. Zy vertrekken, een uur voor het luiden der boomklok, van 't Veer.

Heemstede, enz.

Op Heemstede by Haarlem is ſterk gevaaren, ſedert dat men, aldaar, Lynwaaten Kleeren-bleekeryen, in grooten getale, heeft aangelegd. De Zandvaart, aldaar in de voorgaande eeuwe gegraaven, en ſedert de *Heeren Zandvaart* genaamd, langs welke, veelen van deeze bleekeryen opgeregt zyn, mag niet gebruikt worden, dan met verlof van den Heere van Heemſtede (*i*). In 't jaar 1681, werdt de eerſte Ordonnantie op het Veer, tuſſchen Burgemeeſteren deezer Stad en de Vrouwe van Heemſtede, vaſtgeſteld: volgens welke, het, door twee Schippers van hier, en door vier van de zyde van Heemſtede, in éene beurs, bevaaren zou worden. De Schippers huurden, ten zelfden tyde, de Zandvaart van de Vrouwe van Heemſtede (*k*). De Legplaats was, reeds te vooren, gekeurd aan de weſtzyde van den Singel, tuſſchen de Warmoesgraft en Gaſthuismolenſteeg (*l*). Doch zy is, naderhand, regt daar tegen over, aan de ooſtzyde van den Singel, verplaatſt. De Veerman op Heemſtede vaart alle nademiddagen met kleêren, en 's Dingsdags en Vrydags, ook met andere goederen. De Commiſſaris of Aantekenaar van dit Veer, die te gelyk Aantekenaar is van het Veer op Bennenbroek en de Glip, ſchikt zig, naar het Reglement, voor den Aantekenaar van het Rotterdammer en andere Veeren gemaakt (*m*). Het Kleerenveer op *Bennenbroek* en de *Glip* of *Prinſen-Zandvaart* is, op dezelfde plaats, als dat op Heemſtede, de Heeren Zandvaart en het Kraaijenneſt; en op deeze Veeren, byzonderlyk, op de grootte en vragten beſtelloonen der Kleêrenmanden, zyn, van tyd tot tyd, verſcheiden' Keuren gemaakt (*n*).

's Hertogenbosch.

Het Veer op 's Hertogenbosch ſchynt, in den jaare 1630, eerſt van deeze zyde, opgeregt, en, door vyf of zes Schippers, bevaaren te zyn (*o*). Doch naderhand, is het, door zes Schippers, drie van elke zyde, bevaaren: tot dat het verval van 't Veer, in 't jaar 1756, gelegenheid gaf, om het, voortaan, door niet meer dan vier Schippers, twee van elke zyde, te doen bevaaren (*p*). De Beurtſchippers van deeze zyde hebben, in 't jaar 1711, eene Overeenkomſt met elkanderen gemaakt, die, met eenige veranderingen, door Burgemeeſteren, goedgekeurd is (*q*) De jongſte Ordonnantie op het Veer is, den zes en twintigſten January des jaars 1731, vaſtgeſteld (*r*). Het Veerſchip op 's Hertogenboſch legt op den Singel, ten noorden van den Jan-Rooden Poorts-Tooren, en vertrekt alle weeken.

Binnenlandsche vaart.

Heusden.

De Regeeringen der Steden Amſterdam en Heusden, in 't jaar 1650, wegens de opregting van een Marktſchuiten-Veer van daar op deeze Stad, zynde overeengekomen, werden 'er, van elke zyde, twee Marktſchippers aangeſteld: waarby, in 't jaar 1657, met bewilliging van Burgemeeſteren van Amſterdam, door de Wethouderſchap van Heusden, nog een derde gevoegd werdt, onder beding, van deeze zyde, dat 'er, in het toekomende, maar twee Schippers van elke zyde zyn zouden (*s*). De Legplaats deezer Beurtſchepen is, aan de weſtzyde van den Singel, benoorden den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, van waar zy, eens ter weeke, des Donderdags 's morgens, afvaaren.

Hoorn.

Op Hoorn is, behalve de Trekvaart, omtrent den jaare 1660, van Buikſloot, over Purmerende, en over Monikendam en Edam, aangelegd, in gevolge van verſcheiden' Overeenkomſten, tuſſchen deeze Stad en de Steden Hoorn, Edam, Monikendam en Purmerende getroffen (*t*); reeds in de voorgaande eeuwe, een geregeld Buitenveer geweeſt, welk alleen bevaaren werdt door Schippers van de Hoornſche zyde aangeſteld, die hunne Legplaats aan het Bothhuisje hadden (*u*); doch, in den jaare 1687, van daar, in het Damrak, voor de Kapelſteeg, verplaatſt werden (*v*); van waar zy, dagelyks, een half uur voor 't luiden der boomklokke, vertrekken. Eenige jaaren te vooren, waren Burgemeeſteren van Amſterdam, met Burgemeeſteren van Hoorn, in

(*b*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 129.
(*i*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 110 *verſo.*
(*k*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 185 *verſo.* Handv. *bl.* 1577.
(*l*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 33 *verſo.* Handv. *bl.* 1577.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 156.
(*n*) Handv. *bl.* 1509, 1510. Keurb. U. *f.* 4. *Zie ook* Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 815.
(*o*) Handv. *bl.* 1578.
(*p*) Reſol. *van den* Oud-Raad van Burgemeeſt. *van* 1756. *p.* 76.
(*q*) Handv. *bl.* 1578.
(*r*) Handv. *bl.* 1579.
(*s*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 139. *Verg. N.* VIII. *f.* 30.
(*t*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 7 *verſo*, 22, 30, 34, 55, 71.
(*u*) Stads Miſſiven *N.* I. 7 *Sept.* 1663.
(*v*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 179.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

in onderhandeling getreden, over het maaken eener nieuwe Ordonnantie op het Veer, volgens welke, het, voortaan, van wederzyde, bevaaren zou worden (*w*). Doch ik vind niet, dat men toen tot een beſluit gekomen is. Sedert, zyn 'er egter ook Veerſchippers, van deeze zyde, aangeſteld. Doch in 't jaar 1716, begeerde de Regeering van Hoorn, dat het Veer wederom op den ouden voet gebragt, en alleen door Schippers van daar bevaaren werdt (*x*). Maar, van deeze zyde, was men niet gezind, de Amſterdamſche Veerſchippers, geheellyk, te ontzetten van hun beroep. 't Liep tot in 't jaar 1718 aan, eer men eene Ordonnantie, met wederzydſche bewilliging, op het Veer hadt vaſtgeſteld (*y*). Het Veer wordt, tegenwoordig, door één' Amſterdamſchen Schipper bevaaren. Eenigen tyd hierna, regtte men, te Hoorn, een zogenaamd Binnenveer op, waarin vier Damſchuiten geſteld werden, die hunne Legplaats namen in het Damrak by de Paapenbrugge; doch, in 't jaar 1725, van daar, op Droogbak, en in laater' tyd, in den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, voor de Gravenſtraat, verplaatſt werden (*z*). En deeze Damſchuiten, die alle dagen vaaren, en van welken de eerſte, reeds in 't jaar 1692, gevaaren hadt, voeren ſtukgoederen af en aan, terwyl de grove waaren aan het Buitenveer bepaald blyven. De Overeenkomſt van den jaare 1718, ſlegts voor twintig jaaren gemaakt zynde, is, zo ver my gebleeken is, niet wederom vernieuwd. Ter gelegenheid van eenig geſchil tuſſchen de wederzydſche Schippers, ſloegen de onzen, in 't jaar 1753, voor, dat zy, voortaan, in eene gemeene beurs, wilden vaaren, en daar uit een vierde, tegen drie vierde van de Hoornſche zyde, genieten (*a*), op welken voet men, voorheen, overeen gekomen was. De vragt- en beſtelloonen voor het Hoornſche Veer zyn, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*b*). Ook is 'er, reeds in 't jaar 1661, eene Ordonnantie vaſtgeſteld op het bevaaren der Trekvaarte tuſſchen de vyf Steden (*c*), die nog ſtand houdt. In dit Veer, zyn zes Amſterdamſche Schippers.

HUIZEN.

Op HUIZEN in Gooiland, is, al voor veele jaaren, een Veer opgeregt, welk, door twee Schippers, een' van elke zyde, bevaaren werdt. Burgemeeſteren van Amſterdam kwamen, in 't jaar 1714, met Buurmeeſteren van Huizen, overeen, wegens het aanſtellen van eenen Bylegger, waartoe, altoos, een Huizer Schipper zou verkooren worden. De twee vaſte Schippers, en, des noods, ook de Bylegger vertrekken, des Zondags, op onderſcheiden' uuren, van Huizen herwaards, en des Maandags, des Dingsdags, en des Woensdags of Donderdags, van voor de Vrouwenſteeg op 't Water alhier, wederom naar Huizen (*d*). Het Veer is, ſedert, zo zeer vervallen, dat Burgemeeſteren van Amſterdam, in 't jaar 1750, aan 't Geregt van Huizen hebben voorgeſlaagen, den Bylegger wederom af te ſtellen (*e*). Tot nog toe, wordt het Veer, egter, door drie Schippers, bevaaren, een' Amſterdammer en twee Huizers. De Amſterdammer geniet, volgens onderlinge overeenkomſt, wat meer dan een derde van 't voordeel der vragten.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

KAMPEN.

Op de Stad KAMPEN is, al zeer vroeg, gevaaren en gehandeld: doch ik heb niet konnen ontdekken, wanneer het Veer derwaards opgeregt is. Het wordt, ſedert veele jaaren, bevaaren door Veerſchippers, die, van de ééne en de andere zyde, aangeſteld zyn. De onzen betaalen dertig ſtuivers van elke reize, tot onderhoud van het Kamper diep, over welks droogte, meermaalen, geklaagd is (*f*). De Veerſchippers op Kampen vertrekken, in den Zomer, driemaal ter weeke, des Maandags, Woensdags en Vrydags; doch des Winters, alleen des Dingsdags en Vrydags, van den ſteiger, ten noordooſten der Oude Brugge, agter 't Bierdraagers-huisje (*g*). Zy zyn, zo wel als de Deventerſche en Zwolſche Beurtſchepen, verpligt, een uur voor dat de boomklok begint te luiden, de touwen los te maaken, en naar buiten te ſchieten, op de verbeurte van dertig ſtuivers, ten behoeve van den Havenmeester (*h*).

LEIDEN.

Op de Stad LEIDEN, en van daar herwaards te rug, is, ook al zeer vroeg, door wederzydſche Schippers, over de Haarlemmer- en Leidſche Meer, gevaaren. Zelfs, hebben de Steden, op den vyfden December des jaars 1581, ten overſtaan van Commisſariſſen uit den Hove van Holland, een Verdrag wegens de Schippery geſlooten, inhoudende „ dat de wederzydſche Schippers vragt, „ binnen Leiden en Amſterdam, op hunne „ eigene havens, zouden mogen aanneemen, „ 't zyze, op de Laadplaatſe, gelaaden ge„ komen waren, of niet: en zelfs op vreem„ de havens, by gebrek van Schippers, op „ de Laadplaatſe woonagtig, mids eerſt de „ Over-

(*w*) Stads Miſſiven *N.* VII. *f.* 79, 162 *verſo.*
(*x*) Stads Miſſiven *N.* XXV. *f.* 208 *verſo*, 211 *verſo.*
(*y*) Stads Miſſiven *N.* XXVI. *f.* 52, 75, 84 *verſo*, 127. Handv. *bl.* 1588.
(*z*) Stads Miſſiven *N.* XXVII. *f.* 101 *verſo*, 109 *verſo.* Groot-Memor. *N.* X. *f.* 37 *verſo.* Handv. *bl.* 1592.
(*a*) Stads Miſſiven *N.* XXXI. *f.* 148.
(*b*) Handv. *bl.* 1505, 1582, 1584.
(*c*) Handv. *bl.* 1545.
(*d*) Handv. *bl.* 1592.
(*e*) Stads Miſſiven *N.* XXX. *f.* 154 *verſo.*
(*f*) Stads Miſſiven *N.* XXVII. *f.* 40 *verſo*, 44, 133.
(*g*) Handv. *bl.* 1550.
(*h*) Handv. *bl.* 751.

Binnenlandsche vaart.

„ Overluiden der Binnenlandsvaarderen al-
„ daar aanſpreekende (*i*)." Doch wanneer het Kaagſchippers-Veer opgeregt zy, is my niet klaarlyk gebleeken. 't Schynt alleenlyk, dat die van Leiden, in de zeſtiende eeuwe of eerder, begonnen zyn, met het aanſtellen van een merkelyk getal van Veerſchippers, waartegen Amſterdam maar weinige Veerſchippers aangeſteld hadt. Men kwam, in 't jaar 1598, overeen, dat de Kaagſchippers, die toen vier en dertig ſterk waren, zeven en twintig Leidſchen en zeven Amſterdamſchen, tot op dertig, zouden uitſterven; en dat, in plaats van de Schippers, die daar na overleeden, anderen, door Amſterdam, zouden geſteld worden, tot dat 'er, van elke Stad, vyftien Schippers in't Veer waren (*k*); welk getal, in laater' tyd, nog meer afgenomen is. 't Geregt van Amſterdam beraamde, in 't volgende jaar, eene Keur voor de Veerſchippers, met toeſtemminge van 't Geregt van Leiden. Men kwam ook overeen, om uit elke Stad twee Overluiden te ſtellen over 't Veer (*l*). De Kaagen plagten, tot in 't jaar 1668, over den Overtoom gehaald te worden: en de twee Steden bepaalden, in 't jaar 1643, de grootte en gedaante, op welke, zy moeſten worden gebouwd (*m*). Doch het opregten van een Veer van vier Buitenſchepen op Leiden, twee van elke zyde, die, door Spaarnedam, zouden vaaren, in den jaare 1647 (*n*): en vooral, het aanſtellen van geregelde Trekſchuiten, na 't maaken van de Goudſche Trekvaart en 't Zandpad, in den jaare 1657, deedt het Kaagſchippers-Veer derwyze vervallen, dat men, in 't jaar 1668, beſloot, derzelver getal te laaten uitſterven, tot op negen, behalve de twee Buitenſchippers. Ten zelfden tyde, werdt ook geraaden gevonden, de Kaagſchippers agter den Overtoom te laaten leggen (*o*): waarna zy, zeldzaamer, door reizigers, gebruikt worden. Tegenwoordig, zyn 'er, derhalve, drie geregelde Veeren op Leiden: het Kaagſchippers-Veer, het Buiten- of Grootvaarders-Veer, en het Trekſchuiten-Veer. De Legplaats der Kaagen is nog aan den Overtoom, en dagelyks, ten tien uuren, vaart 'er eene Kaag op Leiden af. De Legplaats der Grootvaarders is op het Water, voor de Baafjesſteeg. Zy vertrekken, om den derden dag. De Trekſchuiten zyn tweederlei, Marktſchuiten en Volksſchuiten. Van de eerſten, die, op den Singel, by 't Latynſche School, leggen, vertrekt 'er een, in den namiddag. Van de anderen, die, by dage, ter zelfder plaatſe, leggen; doch, tegen den avond, verhaalen buiten de Utrechtſche Poort voor de herberg de Beerenbyt, vertrekt 'er een, 's avonds, ten agt uuren. In dit Trekſchuiten-Veer, vaaren negen Amſterdamſche Schippers. De vragt en beſtelloonen op Leiden zyn, by verſcheiden' Keuren, geregeld (*p*).

Binnenlandsche vaart.

Op Muiden, plagten, al vroeg in de voorgaande eeuwe of eerder, dagelyks, geregelde Marktſchippers af te vaaren, die, door de Regeering aldaar, werden aangeſteld. Op Naarden, voeren ook diergelyke Marktſchippers, die, insgelyks, werden aangeſteld, door de Wethouderſchap dier Stad. En deeze Marktſchippers vaaren, nog tegenwoordig. Het Marktſchip op Muiden vaart, alle namiddagen, ten drie uuren, en legt aan de nieuwe brug, ten noorden van den Medenblikker ſteiger. Het Marktſchip op Naarden vertrekt op den middag ten twaalf uuren, en legt op 't Water, voor de Baafjes ſteeg (*q*). Somtyds is, over deeze Marktſchippers, geklaagd, door Burgemeesteren deezer Stad (*r*). Doch na 't opregten van het Trekſchuiten-Veer, en 't maaken van 't Zandpad op Muiden en Naarden, in't jaar 1653, worden de Marktſchepen, immers door reizigers, minder gebruikt. En op dit Veer is, in't zelfde jaar, by 't Geregt deezer Stad, eene uitvoerige Ordonnantie gemaakt (*s*). De geſchillen, vallende tuſſchen de Schippers op deeze Trekſchuiten en de inlaaders of reizigers, worden, door Commiſſariſſen van het Zandpad, afgedaan (*t*). De Trekſchuiten, van welken wy ſpreeken, hebben, in't jaar 1698, ook vryheid gekreegen, om op Muiderberg te vaaren (*u*). Zy leggen, ſedert het jaar 1685, op de Prinſengraft, aan de noordzyde, tuſſchen de Utrechtſche ſtraat en den Amſtel; doch ſchieten, voor hun vertrek, naar buiten, aan de ooſtzyde des Amſtels, voor 't Veerhuis. In 't Veer op Muiden en Naarden, vaart maar één Amſterdamſche Schipper.

Muiden en Naarden.

Het Veer op Nieuwkerk op de Veluwe plagt, tot op 't einde der voorgaande eeuwe, alleen door Nieuwkerker Schippers, bevaaren te worden: doch, in't jaar 1699, vonden Burgemeeſteren van Amſterdam geraaden, zelven ook eenen Schipper op Nieuwkerk aan te ſtellen, en daarover, met de Ampts-

Nieuwkerk.

(*i*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 62 *verſo.*
(*k*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 187.
(*l*) Handv *bl.* 1594.
(*m*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 271 *verſo.*
(*n*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 292 *verſo.*
(*o*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 226.
(*p*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 226, 230, 233. *N.* VIII. *f.* 89. *N.* X. *f.* 84. Handv. *bl.* 1579, 1580, 1581.
(*q*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 55 *verſo.*
(*r*) Stads Miſſiven *N.* XVII. *f.* 36. *N.* XIX. *f.* 220 *verſo.*
(*s*) Handv. *bl.* 1605.
(*t*) Stads Miſſiven *N.* XIX. *f.* 163 *verſo*, 164.
(*u*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 128.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

Amptsjonkers, in onderhandeling te komen (*v*). Men kwam, in 't jaar 1701, by provisie, overeen, dat het Veer bediend zou worden, door vier Schippers, drie wegens Nieuwkerk, en een' wegens deeze Stad aan te ſtellen, om in éene beurs te vaaren, uit welke, de Amſterdamſche Schipper een vierde geniet (*w*). Op het beſtellen en aantekenen der goederen, is, in de jaaren 1713 en 1714, by twee byzondere Keuren, orde geſteld (*x*). De Veerſchepen op Nieuwkerk vertrekken, driemaal ter weeke, des Dingsdags, des Donderdags, en des Saturdags, een half uur voor het luiden der boomklokke. Zy leggen aan de Texelſche Kaaij, voor de Ramskooi, aan den Meppeler ſteiger.

U-TRECHT.

Op UTRECHT is, al zeer vroeg, groote handel gedreeven uit deeze Stad. Ook voeren 'er, reeds in de zeſtiende eeuwe, geregelde Veerſchuiten van de eene op de andere Stad. De Schippers of *Schuitenvoerders*, gelykze genoemd werden, werden, door de Wethouders der beide Steden, aangeſteld. Te Amſterdam, waren *Groot-Schuitenvoerders* en *Klein-Schuitenvoerders* op Utrecht, die hunne Legplaats hadden, aan den Utrechtſchen ſteiger, op het Rokin. Zy waren begreepen onder Gilden, en, voor dat der Grootſchuitenvoerders, ook *Schietſchuiten* genaamd, om dat zy, tot geryf van den koopman, van hunne gewoonlyke Legplaats *ſchieten*, en elders loſſen, of laaden mogen, werdt, in 't jaar 1598, eene nieuwe Ordonnantie vaſtgeſteld (*y*), die, in 't jaar 1601, vernieuwd en vermeerderd werdt (*z*). Tot hiertoe, waren 'er egter geene onderlinge Overeenkomſten gemaakt, tuſſchen de twee Steden, op het bevaaren van het Veer. Alleenlyk, hadden de wederzydſche Schuitenvoerders, zonder dat 'er Burgemeeſteren van Amſterdam in gekend waren, reeds in 't jaar 1580, een verdrag gemaakt, volgens welk, vier Utrechtſchen, tegen een' Amſterdammer, vaaren zouden (*a*). Doch in 't jaar 1607, kwamen de twee Steden, voor 't eerſt, zo ver my gebleeken is, overeen, omtrent het bevaaren van het Veer op Utrecht, door groote en kleine ſchuiten (*b*). Ten dien tyde, voeren de groote ſchuiten met zeilen, en de kleinen werden geroeid. De Utrechtſchen voeren nog, met vier ſchuiten, tegen éene. Doch in 't jaar 1623, werdt men, hier ter Stede, te raade, met een gelyk getal van ſchuiten, te vaaren. Men nam den raad van verſcheiden' Regtsgeleerden in, die, eenpaariglyk, verſtonden, dat de Stad, hiertoe, volkomenlyk, geregtigd was (*c*). Te Utrecht, begreep men 't anders: 't welk tot eenige moeijelykheden aanleiding gaf (*d*). Doch in 't jaar 1625, beſloot men tot verdrag (*e*). Het werdt, in 't volgende jaar, getroffen. Men kwam overeen, om het getal der Roeiſchuiten, by uitſtervinge, te brengen op vyftien van elke zyde, die, beurt om beurt, zouden vaaren. Het Zandpad en de Trekvaart omtrent dien tyd gemaakt zynde (*f*), werden de Roeiſchuiten in Trekſchuiten veranderd, en de Zeilſchuiten afgeſchaft. De ſchuiten, die met goederen voeren, en *Schietſchuiten* genaamd werden, kreegen hunne Legplaats aan de ooſtzyde van den Singel, tuſſchen de Gaſthuismolen- en Kruisſteegen, en vaaren eens 's daags. De Volksſchuiten, die, in de nieuwe Prinſengraft, tuſſchen den Amſtel en Utrechtſche ſtraat, plagten te leggen, werden, na 't leggen der Amſtelſluis, verplaatſt, in de Agtergraft, op dezelfde hoogte, ſchoon zy, voor de Beerenbyt, buiten de Utrechtſche Poort, driemaal 's daags, afvaaren, en aankomen (*g*). Op het aantekenen der goederen op Utrecht, is, by meer dan éene Keure, orde geſteld (*h*). Ook zyn de vragtloonen, met onderling goedvinden der twee Steden, geregeld (*i*). Het beſtelloon van 't Schietſchuiten-Veer is, laatſtelyk, in 't jaar 1764, bepaald (*k*). Van de Amſterdamſche zyde zyn, in 't geheel, veertien Utrechtſche Schippers aangeſteld.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

WEESP.

Het Trekſchuiten-Veer op WEESP is, eerſt na 't graaven der Weesper-Trekvaarte en 't leggen van het Zandpad, in den jaare 1637, opgeregt, om by voorraad, met zes ſchuiten, drie van elke zyde, bevaaren te worden. De Ordonnantie voor dit Veer en de lyſt der vragtloonen is, by Burgemeesteren van Amſterdam en Weesp, vaſtgeſteld. Elke Stad ſtelt, jaarlyks, in 't begin van Auguſtus, een' uit haare Veerſchippers, tot Overman (*l*). De Koorenbrandewyn, die te Weesp geſtookt wordt, mag alleen herwaards gevoerd worden door de Veerſchuiten, die ook alleen de ledige ſtukken te rug mogen voeren (*m*). De Weesper-ſchuiten leggen op de Prinſengraft, by de Muiderſchui-

(*v*) Stads Miſſiven *N.* XVII. *f.* 178. *N.* XVIII. *f.* 27, 51 *verſo. N.* XIX. *f.* 183.
(*w*) Handv. *bl.* 1608.
(*x*) Handv. *bl.* 1602, 1604.
(*y*) Keurb. C. *f.* 298 *verſo.*
(*z*) Keurb. C. *f.* 308. Handv. *bl.* 1630.
(*a*) Compoſtboek *f.* 149.
(*b*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 225 *verſo*, 226 *verſo.*
(*c*) Compoſtboek *f.* 149.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 13. 13 *Juny* 1623. *f.* 214 *verſo. N.* 14. 10 *July*, 27 *Nov.* 1623. *f.* 15 *verſo*, 94. *N.* 15. 9 *Dec.* 1624. *f.* 48 *verſo.*
(*e*) Reſol. Vroedſch. *N.* 15. 2 *Septemb.* 1625. *f.* 110.
(*f*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 38—46.
(*g*) Handv. *bl.* 1630.
(*h*) Handv. *bl.* 1636, 1637.
(*i*) Handv. *bl.* 1638, 1698. Vervolg, *bl.* 132.
(*k*) Keurb. U. *f.* 39 *verſo.*
(*l*) Handv. *bl.* 1642, 1643.
(*m*) Handv. *bl.* 1644.

Binnenlandsche vaart.

schuiten (*n*); doch schieten, van daar, even als deezen, naar buiten, aan de oostzyde des Amstels, voor 't Veerhuis, van waar zy afvaaren.

Workum.

Op Workum in Friesland, is, reeds in den jaare 1650, door de Magistraat aldaar, een Veer opgeregt, welk, volgens eene overeenkomst tusschen de twee Steden van den jaare 1698, door drie Schippers van deeze zyde, by provisie, voor een vierde gedeelte, bevaaren werdt: doch, naderhand, is dit getal tot op twee verminderd, die, om den vierden dag, voeren (*o*). En tegenwoordig is 'er maar één Amsterdamsche Schipper. De Legplaats der Workummer Veerschepen is, op 't Water, voor de Kapelsteeg. Alle avonden, met het luiden der boomklok, vertrekt 'er een schip. Op het aantekenen der goederen is, in 't jaar 1716, orde gesteld (*p*).

Zierikszee.

Het Veer op Zierikszee, welk, door vier Schippers, twee van elke zyde, plagt bevaaren te worden, wordt, sedert eenige jaaren, maar door éénen Schipper, bevaaren, die, volgens eene overeenkomst tusschen de twee Steden, beurtelings, dan door de eene, en dan door de andere Stad, aangesteld wordt (*q*). Hy vertrekt, des Zomers, gemeenlyk, eens ter weeke. Zyne Legplaats is in den Singel, aan de westzyde, over de Luthersche nieuwe Kerk.

Zutfen.

Het Veer op Zutfen werdt, volgens eene overeenkomst tusschen de wederzydsche Schippers van den jaare 1626, met toestemminge van Burgemeesteren der beide Steden gemaakt, bevaaren, door twee Schippers van elke zyde (*r*). Doch die van Zutfen hebben, sedert, vier Schippers meer, en dus, in 't geheel, zes Schippers aangesteld (*s*), die egter, met elkanderen, niet meer dan de helft der beurten bevaaren. De Legplaats deezer Veerschepen, die, eens ter weeke, des Saturdags, vaaren, is aan de oostzyde van 't Water, by de oude brug, regt voor 't Stads Excyns-huis. Het schip van eenen overleeden Veerschipper moet, ook in dit Veer, gelyk in de meeste anderen, door zynen opvolger, by schattinge, worden aangenomen (*t*).

Zwolle.

Van deeze Stad op Zwolle, is, reeds in de veertiende eeuwe, gehandeld en gevaaren: doch wanneer het Veer opgeregt zy, is my, tot hiertoe, niet klaarlyk voorgekomen. 't Schynt nogtans, dat het, tot diep in de zeventiende eeuwe, alleen bevaaren is, door Schippers, die van de Zwolsche zyde werden aangesteld. De oorlog des jaars 1672 bragt het Veer te niet. Doch, na dat Zwolle, in 't jaar 1674, van den vyand verlaaten was, zogten de Veerschippers het Veer wederom op te regten, zig, ten dien einde, met een Smeekschrift, vervoegende aan Willem den III., Prinse van Oranje (*u*). Burgemeesteren van Amsterdam hadden, midlerwyl, ook eenen Veerschipper aangesteld, dien men, te Zwolle, niet wilde toelaaten, waarop den Zwolschen hier ook het laaden verbooden werdt. Doch in 't jaar 1675, kwamen de twee Steden overeen, dat Zwolle, welk toen veertig Schippers in 't Veer hadt, dezelven zou laaten uitsterven tot op dertig: en dat Amsterdam, daartegen, met tien Schippers, vaaren, en dus een vierde van de beurten hebben zou. Doch 't getal der Amsterdamsche Schippers is, sedert, tot op vier verminderd. De overeenkomst, die voor vyf en twintig jaaren geslooten was, is, naderhand, nog driemaalen, voor gelyke vyf en twintig jaaren, vernieuwd (*v*). By de vernieuwinge in 't jaar 1725, verbondt de Regeering van Zwolle zig, geen ander Veer, op eenige Plaats in Holland of Westfriesland, op te regten (*w*). De jongste vernieuwing (*x*) zal, met het jaar 1775, ten einde loopen. Op het Veer, zyn verscheiden' Ordonnantien gemaakt, by myne Heeren van den Geregte; en 't bestelloon is, in 't jaar 1705, geregeld (*y*). De Veerschepen, die, ten noordoosten van de oude brugge, by het Bierdraagers-huisje, leggen, vertrekken alle avonden; doch van den zevenden December tot den agtsten February, maar driemaalen ter weeke, Dingsdag, Donderdag, en Saturdag, een uur voor het luiden der boomklokke.

II. Veeren, omtrent welken de Stad geene byzondere overeenkomsten met andere Plaatsen; doch egter eenige Keu-

Wy komen nu tot de beschryvinge der Veeren, omtrent welken, de Stad geene byzondere overeenkomsten gemaakt heeft, met de Regeeringe der Steden en Plaatsen, op of van welken zy aangelegd zyn, en die bevaaren worden, door Schippers, van wederzyde, of van ééne zyde, aangesteld: welke Schippers, nogtans, verbonden zyn aan de Keuren en Ordonnantien, die, hier ter Stede, op deeze Veeren gemaakt zyn. En deezen zyn de Veeren op Amsterveen, Bergen

(*n*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 128.
(*o*) Stads Missiven *N.* XXIII. *f.* 136 *verso.*
(*p*) Handv. *bl.* 1505.
(*q*) Stads Missiven *N.* XXVI. *f.* 91. XXVIII. *f.* 60 *verso*, XXX. *f.* 7.
(*r*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 47 *verso.*
(*s*) Missive *van* Zutphen *van* 20 *May* 1750, *op de Chartekamer.*
(*t*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 200.
(*u*) Stads Missiven *N.* VI. *f.* 60.
(*v*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 163 *verso.* *N.* VII. *f.* 50 *verso*, 103 *verso*, 242. *N.* VIII. *f.* 152. *N.* X. *f.* 38 *verso.* Stads Missiven. *N.* XXX. *f.* 117, 123.
(*w*) Stads Missiven *N.* XXVIII. *f.* 93.
(*x*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 132.
(*y*) Handv. *bl.* 1618, 1619.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

gen op Zoom, Beverwyk en Wyk op Zee, Blokzyl, Bodegrave, Bolswaard, Boskoop, Breukelen enz., Broek in Waterland, Buiksloot, Edam, Goes, 's Graavenland enz., Hattum, Heerenveen, Jouwer, Kuinder, Kuilenburg, Leeuwaarden, Lemmer, Makkum, Medenblik, Meppelt, Middelburg, Monikendam, Montfoort, Nieuwmegen, Ooſtzaanen, Oudewater, Purmerende, Purmerland, Rotterdam, Schiedam, Slooten in Friesland, Slooten in Kennemerland, Sneek en der Ielſt, Sluis, Staveren, Texel en 't Vlie, Velzen, Viane en Vreeswyk of de Vaart, Volewyk, Vollenhove, Watergrafts- of Diemermeer, Weſtzaanen, Wetering, Woerden, Zaandam, Zwammerdam en Zwartſluis.

ren of Ordonnantien gemaakt heeft.

AMSTERVEEN.

Op AMSTERVEEN is, in 't jaar 1661, door Burgemeeſteren van Amſterdam, als Ambagtsheeren van Nieuwer-Amſtel, een vaſte Veerſchipper van hier aangeſteld. De vragtloonen zyn, ten zelfden tyde, geregeld (z). De Veerſchipper vertrekt, eens ter weeke, des Maandags, ten twaalf uuren, van voor de Olieſlaagers-ſteeg in 't Rokin, daar zyne Legplaats is, en een uur laater, van buiten de Leidſche Poorte. Men plagt, ten tyde der opregtinge van dit Veer, of weinige jaaren laater, ook een Veer te hebben op de Bovenkerker-Polder, aan de hand van Leiden (a). Doch dit Veer is, al voor lang, te niet geloopen.

BERGEN OP ZOOM.

De Wethouderſchap van BERGEN OP ZOOM, op welke Stad, myns weetens, nimmer een vaſt Veer geweeſt was, heeft, in 't jaar 1763, vier Veerſchippers aangeſteld. Burgemeeſteren van Amſterdam, hiervan verwittigd, hebben verklaard, dat de gemelde Veerſchippers zig zullen moeten voegen naar de Keuren en Ordonnantien, hier ter Stede, op de Schipperye gemaakt, of nog te maaken (b), zig, voorts, het regt voorbehoudende, om zelven ook een' of meer Veerſchippers op Bergen op Zoom aan te ſtellen. De Veerſchippers, van welken wy ſpreeken, hebben, tot nog toe, geene vaſte Legplaats, en vertrekken ook niet, op eenen bepaalden tyd.

BEVERWYK.

Het Veer op BEVERWYK plagt, in de voorgaande eeuwe, bevaaren te worden, door Schippers, die, van de eene en de andere zyde, werden aangeſteld. Amſterdam hadt egter maar éénen Schipper, in 't Veer. Burgemeeſteren deezer Stad ſloegen, in 't jaar 1691, aan die van Beverwyk voor het vaſtſtellen eener Ordonnantie voor het Veer, met onderlinge bewilliging (c). Doch ik vind niet, dat deeze voorſlag eenig gevolg gehad heeft. En na 't overlyden van den Amſterdamſchen Schipper, in 't jaar 1703, werdt het bevaaren van het Veer, by proviſie, alleen aan de Beverwykſche Schippers overgelaaten (d). Dagelyks, ten drie uuren, vertrekt 'er een Veerſchuit op de Beverwyk, welke haare Legplaats heeft aan de Texelſche Kaai, regt voor de Haſſelaars-ſteeg. Des Saturdags 's avonds, plagt 'er ook eene nagtſchuit op de Beverwyk te vaaren, van de korte Prinſengraft, by de roode brug: na 't vertrek van welke, de Schuitenvoerders deezer Stad, in 't jaar 1724, bevoegd verklaard waren, om Paſſagiers na te voeren (e). Doch deeze nagtſchuit heeft, ſedert eenige jaaren, niet meer gevaaren. Op het aantekenen der goederen, die, dagelyks, met de gewoonlyke Veerſchuiten, op Beverwyk, gezonden worden, is, reeds in 't jaar 1716, orde geſteld (f). De Voerluiden of Wagenaars van Amſterdam en de Beverwyk hebben, ſedert het jaar 1651, vryheid, om, in elkanders Steden, vragt aan te neemen, en, nevens de ingezetenen, om vragt te looten (g). Van WYK OP ZEE, over de Stede Beverwyk, is ook een Veer op Amſterdam, welk bevaaren wordt, door drie Schippers, die, door de Gecommitteerde Raaden, worden aangeſteld, en, jaarlyks, twaalf guldens aan den Ambagtsheer moeten opbrengen. Zy hebben, in 't jaar 1700, eene overeenkomſt getroffen met de Beverwyker Veerſchippers. Doch ik vind niet, dat Burgemeeſteren, of het Geregt van Amſterdam hiervan eenige kennis genomen, of, omtrent het Veer van Wyk op Zee herwaards, eenige byzondere Keuren gemaakt hebben.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

BLOKZYL.

Het Veer op BLOKZYL is, reeds in de voorgaande eeuwe, opgeregt, en aan verſcheiden' Keuren, by 't Geregt alhier beraamd, verbonden geweeſt (h). Doch my is geene Ordonnantie bekend, die, met onderlinge bewilliging van beiderlei Geregten, vaſtgeſteld is. Van de Amſterdamſche zyde, plagt dit Veer, door twee Schippers, bevaaren te worden (i). Doch, tegenwoordig, vaaren alleenlyk Blokzylſche Schippers in 't Veer. De Legplaats der Veerſchepen is op 't Water, voor de Baafjes-ſteeg: en de gewoonlyke vertrektyd is, 's Dingsdags en 's Vry-

(z) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 44 *verſo.*
(a) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 150 *verſo.*
(b) Stads Miſſiven *N.* XXXII. *f.* 245.
(c) Stads Miſſiven *N.* XIII. *f.* 70.
(d) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. *van* 31 *July* 1703. *f.* 17 *verſo.*
(e) Handv. *bl.* 1511.
(f) Handv. *bl.* 1505.
(g) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 294.
(h) Handv. *bl.* 1512.
(i) Stads Miſſiven *N.* XVIII. *f.* 116.

Binnenlandsche vaart.

Vrydags 's avonds, met het luiden der boomklok.

Bodegrave.

Op Bodegrave, vertrekken, 's Maandags en 's Vrydags, op den middag, Veer- of Marktschuiten, welker Legplaats is, op den Singel by den Reguliers-tooren. Zy, en de Schuiten op *Boskoop* en *Zwammerdam* en andere Dorpen mogen geene andere reizigers of goederen medeneemen, dan behoorende in de Plaatsen, daar de Schuiten t'huis zyn (*k*).

Bolswaard.

Het Veer op Bolswaard is, eerst in 't jaar 1734, van de Friesche zyde, in den tegenwoordigen staat gebragt (*l*); schoon het, al veel vroeger, bevaaren is. Burgemeesteren van Amsterdam hebben, tot hiertoe, nog niet geraaden gevonden, een' of meer Veerschippers op Bolswaard aan te stellen: doch op het aantekenen der goederen, die derwaards gezonden worden, heeft het Geregt alhier, in de voorgaande eeuwe, reeds meer dan éene Keure gemaakt (*m*). De Veerman op Bolswaard, die op 't Water by den Dam legt, vertrekt maar eens ter weeke, des Woensdags 's avonds, met het luiden der boomklokke.

Boskoop.

De Marktschuiten op Boskoop, die, alle Maandagen, op den middag, van voor de Gaapersteeg, op 't Rokin, vertrekken, zyn verbonden aan de Keuren, van welken wy, boven, onder Bodegrave, gewag gemaakt hebben.

Breukelen enz.

Het Veer op Breukelen is, al in de voorgaande eeuwe, opgeregt; doch alleen door Dorpschuiten bevaaren geweest. Zy vertrekken, volgens eene Keure van den jaare 1732, alle dagen, van den vyftienden Maart tot den vyftienden September, niet voor half twee uuren; en van den vyftienden September tot den vyftienden Maart, niet voor half een uure, van hunne Legplaats (*n*), die, voor 't jaar 1674, plagt te zyn op het Rokin; doch toen, in den Singel, by den Reguliers-tooren, gekeurd werdt (*o*). Zy, en de Schuiten op Jaarsveld, de Loosdrechten, Maarsen, Maarsenveen, Nieuwersluis, Ysselstein, Zuilen enz. mogen geene persoonen medeneemen, dan die t'huis hooren op de Plaatsen, vanwaar de Schuiten gekomen zyn, of op de Hofsteden, daaromtrent gelegen. Ook mogen zy geen steen van Utrecht op hier, noch van hier op Utrecht voeren (*p*). Voorts, is, reeds in 't jaar 1656, verbooden, eenige goederen, van hier, of van Utrecht, naar Breukelen te voeren, om verder, of naar Utrecht, of naar deeze Stad, te worden overgescheept (*q*). De Breukelsche Veerschuiten moeten drie stuivers 's daags, aan den Aantekenaar van 't Utrechtsche Veer, betaalen (*r*). En mogen zy en de andere Schuiten, vaarende naar Dorpen aan de Vegt, hier, vryelyk, laaden, schoonze, minder dan half belaaden, herwaards gekomen zyn (*s*). Van voor de Beerenbyt in den Buiten-Amstel, vertrekken de Breukelsche en andere gemelde Schuiten niet, dan na dat de Utrechtsche Jaagschuiten vertrokken zyn.

Binnenlandsche vaart.

Het Veer op Broek in Waterland wordt alleen door Schippers, die van de Regenten dier Plaatse zyn aangesteld, bevaaren. Doch 't Geregt deezer Stad heeft, in 't jaar 1720, het behoorlyk aantekenen der goederen, die naar Broek gezonden worden, by eene Keure, bevolen (*t*). De Veerschuiten op Broek leggen voor de Texelsche Kaai, aan den Beverwyker steiger, en vertrekken 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrydags, ten twee uuren na den middag.

Broek in Waterland.

Het Veer op Buiksloot wordt, sedert het graaven der vaarte door de Volewyk, op kosten deezer Stad, alleen bevaaren, door Schippers, die van Burgemeesteren van Amsterdam, welke Stad, reeds in 't jaar 1556, het Veer, of de Overvaart tot in Waterland, van de Graaflykheid gekogt hadt (*u*); worden aangesteld. De Rekenkamer der Graaflykheids Domeinen verstondt egter, sedert, byzonderlyk geregtigd te zyn, tot het Veer op Buiksloot en *Kadoelen*, of, gelyk men, van ouds, schreef, *Quadoelen:* en de Stad pagtte, in 't jaar 1662, onverminderd haar regt, dit Veer van de Graaflykheid, voor den tyd van tien jaaren, tegen drie honderd guldens 's jaars (*v*). De Rekenkamer schynt, nogtans, in laater' tyd, van het vorderen deezer pagtpenningen te hebben afgezien, en de Buiksflooter Schippers, die, jaarlyks, vyf honderd en vyftig guldens, ter Thesaurie deezer Stad, moeten opbrengen, beweeren regt te hebben, om ook op Kadoelen, en op den Oostzaaner Overtoom onder Landsmeer, zynde de oostzyde van dien Overtoom, te mogen vaaren (*w*). De westzyde van den zelfden Overtoom, onder 't Baljuwschap van Kennemerland gelegen, wordt, door

Buiksloot.

(*k*) Handv. *bl.* 1512, 1513.
(*l*) *Zie* G. W. Baron van Schwarzenberg Regist. van 't Charterb. van Friesl. *bl.* 313.
(*m*) Handv. *bl.* 1513.
(*n*) Handv. *bl.* 1520.
(*o*) Handv. *bl.* 1519.
(*p*) Handv. *bl.* 1519, 1602.
(*q*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 112.
(*r*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 99.
(*s*) Besoign. *van* Burgem. *en* Schepenen *van* 7 *May* 1760.
(*t*) Handv. *bl.* 1520.
(*u*) Handv. *bl.* 183.
(*v*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 81. Resol. Vroedsch. *Le.* C©. 11 *May* 1706. *bl.* 211. Muniment Reg. *N.* XVI. *f.* 541.
(*w*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 13 *verso.*

BINNENLANDSCHE VAART.

door de Veerſchippers op Zaandam, bevaaren. Doch het Veer op den Ooſtzaaner Overtoom onder Landsmeer is, ſedert veele jaaren, door de Buikſlooter Schippers, overgedaan of verhuurd, aan Burgemeeſteren van Landsmeer, die het laaten bevaaren, door vier of vyf Schuiten, welker Schuitenvoerders, vooraf, door Burgemeeſteren van Amſterdam, moeten worden goedgekeurd (*x*). De Buikſlooter-Veerſchuiten, die alle uuren vaaren, leggen, aan de Y-brug, by de Nieuwe Stads-Herberg. De Schuiten op den Ooſtzaaner Overtoom en Kadoelen, die, inzonderheid des Zomers, twee of drie maalen 's daags, vaaren, en meeſt Melkboeren voeren, leggen omtrent de gewezen Oude Stads-Herberg; doch van elkanderen afgeſcheiden: leggende die van het Veer onder Landsmeer, aan een' ſteiger, voor het huis, *Paaſchavond* genaamd, en de anderen, digter aan de Oude Stads-Herbergs-brug. De Buikſlooter-Veerſchippers houden ook Koeſchuiten, die van den Moſſelſteiger afvaaren, en vee en rytuigen overvoeren. Volgens eene Ordonnantie van den jaare 1712, moet, by beſlooten of bekommerd water, dubbele vragt, in de Koeſchuiten, betaald worden (*y*). Doch geene Veerſchuiten mogen vee overvoeren, dan op het bepaalde uur, waarop zy, gewoonlyk, afvaaren (*z*). Op het Buikſlooter-Veer is, in 't jaar 1661, eene uitvoerige Ordonnantie vaſtgeſteld (*a*), die, naderhand, in eenige opzigten, veranderd is. De Schippers, die tien in getal zyn, plagten, voorheen, een jaar voor de weduwe en erfgenaamen van een' overleeden Schipper, te moeten vaaren; doch keeren, ſedert het jaar 1682, zeven honderd vyf en zeventig guldens aan dezelven uit (*b*).

EDAM.

Op EDAM is, behalve het Trekſchuiten-Veer van Buikſloot over Monikendam, waarop, in 't jaar 1661, eene Ordonnantie vaſtgeſteld is (*c*), ook een geregeld Marktſchuiten-Veer, welk bevaaren wordt, door Schippers, die van daar worden aangeſteld. Zy vertrekken, dagelyks, 's nademiddags ten een uure, en houden hunne Legplaats voor de Texelſche Kaai, aan den Beverwyker ſteiger.

GOES.

Het Veer op GOES in Zeeland ſchynt, al vroeg in de zeventiende eeuwe, door weekelykſche Veer- en Marktſchippers, van de Regeering aldaar aangeſteld, bevaaren geweeſt te zyn. Immers, Burgemeeſteren van Amſterdam hebben, reeds in 't jaar 1613, toegeſtaan, dat de Goeſche Veer- en Marktſchippers, ſchoon zy ongelaaden gekomen waren, op hunne eigen haven, wederom zouden mogen laaden: welk voorregt, ook voor de Veer- en Marktſchippers, die Amſterdam mogt aanſtellen, bedongen werdt (*d*). De Veerſchippers op Goes leggen in de Heerengraft, by de Molenſteeg, en vaaren eens ter weeke.

BINNENLANDSCHE VAART.

GORINCHEM.

Op GORINCHEM vaart, om de agt dagen, een Beurtſchip, welk zyne Legplaats heeft in den Singel by de Lutherſche Nieuwe Kerk. Het Veer is, reeds in den jaare 1695 (*e*), door de Wethouderſchap van Gorinchem, opgeregt geweeſt.

'S GRAAVENLAND, HILVERSOM EN KORTEHOEF.

Op 's GRAAVENLAND, HILVERSOM en KORTEHOEF, zyn ook, reeds in de voorgaande eeuwe, geregelde Jaagſchuiten-Veeren opgeregt, welken, door Schippers, alleen in deeze Dorpen aangeſteld, bevaaren worden. Zy zyn, hier ter Stede, gekeurd aan de ooſtzyde van den Binnen-Amſtel, tuſſchen de Halvemaans-brug en Groenen-Burgwal. En 't Geregt deezer Stad heeft, in den jaare 1722, eene Ordonnantie beraamd, op het aantekenen en beſtellen der goederen, waarby ook de vragtloonen, naar en van 's Graavenland in 't byzonder, geregeld zyn (*f*). De Schuiten op 's Graavenland vertrekken alle dagen, kort na den middag, behalve des Zondags: doch die op Hilverſom, maar driemaal ter weeke, des Maandags, des Woensdags, en des Vrydags, en die op Kortehoef, op zyn meeſt, maar eens, des Maandags, allen op het zelfde uur, van binnen; doch, omtrent twee uuren laater, van voor het Olifants-Pad, buiten de Weesper-Poort. De Heeren Gecommitteerde Raaden, als 't bewind hebbende over 's Lands Domeinen, hebben, in 't jaar 1740, eene Ordonnantie voor 't Hilverſommer-Veer gemaakt, waarby ook eene vragtlyſt der goederen gevoegd is (*g*).

HATTUM.

Het Veer op HATTUM, welk, alleen van de Hattumſche zyde, bevaaren wordt, is geplaatſt aan de Gelderſche Kaai. Alle weeken, vertrekt, gemeenlyk, een Veerſchip derwaards.

HEEREN-VEEN.

Op 't HEEREN-VEEN in Friesland is, in 't jaar 1729, door de Regeering dier Plaatſe, een Veer opgeregt (*h*), welk, gelyk de meeſte andere Veeren op de Steden en Dorpen in Friesland, alleen, door Schippers, by de Geregten daar ter Plaatſe aangeſteld, bevaa-

(*x*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 14.
(*y*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 138. Handv. *bl.* 1525.
(*z*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 126. Keurb. T. *f.* 214.
(*a*) Handv. *bl.* 1522.
(*b*) Handv. *bl.* 1524.
(*c*) Handv. *bl.* 1545.
(*d*) Handv. *bl.* 1550.
(*e*) Miſſive *van* Gorinchem *van* 17 *Dec.* 1695. *beruſtende ter Charterkamer.* Stads Miſſiven *N.* XVII. *f.* 169.
(*f*) Handv. *bl.* 1580.
(*g*) Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 817.
(*h*) Regiſter van 't Charterboek van Friesland, *bl.* 310.

Binnenlandsche vaart.

vaaren wordt. De Beurtſchepen op 't Heeren-Veen leggen op 't Water, voor de Valkenſteeg, en vertrekken, des Dingsdags 's avonds, met het luiden der boomklok. Aan de Beurtſchepen op 't Heeren-Veen, Sneek, Ielſt en andere Plaatſen in Friesland, was, in 't jaar 1742, by eene Keure van 't Geregt alhier, verbooden, eenige goederen mede te neemen, om elders, dan in hunne byzondere havens, en byzonderlyk te Groningen, te loſſen (*i*). Doch alzo men bevondt, dat deeze Keur de Koopluiden, in 't afſcheepen hunner goederen te zeer belemmerde, is dezelve, op den agt en twintigſten January des jaars 1756, wederom te niet gedaan (*k*).

Jouwer.

Het Veer op de Jouwer wordt thans, maar door één' Amſterdammer, en voorts door Schippers, in Friesland aangeſteld, bevaaren. De Veerman vertrekt, alle Vrydagen, met het luiden der boomklok, van 't Veer, op het Water, digt by den Dam. Op het aantekenen der goederen, die op de Jouwer geſcheept worden, is, by eene Keure van den jaare 1675, orde geſteld. Ook is het beſtelloon der goederen, die van daar herwaards worden gevoerd, in 't jaar 1717, geregeld (*l*).

Kuinder.

Met het Veer op de Kuinder, welk zyne Legplaats heeft aan den Dam, daar 't Wind-as plagt te ſtaan, is het, in alle deelen, eveneens gelegen. Doch de Veerman vertrekt, alle Dingsdagen, uitgenomen in de maand January.

Kuilenburg.

Op Kuilenburg was, voormaals, een Veer geweeſt, welk, in de voorgaande eeuwe, t'eenemaal vervallen zynde, in den jaare 1701, van de Kuilenburgſche zyde, wederom was opgeregt, en door éénen Schipper bevaaren werdt. Burgemeeſteren van Amſterdam hebben, behoudens hun regt om, ook van hunnen kant, een' of meer Veerſchippers aan te ſtellen, toegelaaten, dat het Veer, by proviſie, alleen door Kuilenburgſche Schippers, werdt bediend (*m*). De Kuilenburger Veerman heeft zyne Legplaats op den Singel, voor de Kruisſteeg, en vertrekt, 's Vrydags, nademiddag.

Leeuwaarden.

Op Leeuwaarden, is, al vroeg in de voorgaande eeuwe, een Veer opgeregt geweeſt, welk, alleen van de Frieſche zyde, en door Frieſche Schippers, bevaaren werdt. In 't jaar 1646, hadden Burgemeeſteren van Amſterdam ook een' Veerſchipper, van hier op Leeuwaarden, aangeſteld; doch men belette hem aldaar het laaden: waarover veel moeijelykheids ontſtondt, tuſſchen de twee Steden (*o*). Het Schippers-Gilde te Leeuwaarden bleef egter in 't bezit van 't Veer. In 't jaar 1699, deeden Burgemeeſteren van Amſterdam eenen voorſlag aan de Regeering van Leeuwaarden, om het Veer op eenen geregelden voet te brengen, en, door Schippers, van wederzyde aangeſteld, te doen bevaaren (*p*). Doch deeze voorſlag vondt geenen ingang, en het Veer wordt nog, alleen door Frieſche Schippers, waargenomen. 't Geregt deezer Stad heeft egter, op het aantekenen en beſtellen der goederen, orde geſteld (*q*). 't Veerſchip op Leeuwaarden vertrekt, des Zondags en des Donderdags, met het opengaan der boom, en legt, op 't Water, voor de Valkenſteeg. Burgemeeſteren der beide Steden hebben elk ook een' Koopmans-Bode aangeſteld, die, met brieven en geld, over en weder reizen.

Binnenlandsche vaart.

Het Veer op de Lemmer is, eerſt in deeze eeuwe, door den Heere Grietman van Lemſterland, opgeregt, en, in 't eerſt, door Schippers van daar, bevaaren. Doch in 't jaar 1731, vonden Burgemeeſteren van Amſterdam geraaden, ook eenen Beurtſchipper op de Lemmer aan te ſtellen, die de helft der beurten bedong. Men zogt hem, ſedert, van de andere zyde, te beweegen, om zig met een derde te vergenoegen. Doch Burgemeeſteren handhaafden hem, in de geſlooten overeenkomſt (*r*). Over de Legplaats der Lemmerder Veerſchepen is, in laater' tyd, ook, ſomtyds geſchil geweeſt (*s*). Zy is, thans, op 't Water, by den Paapenbrug. Dagelyks, met het luiden der boomklok, vertrekt 'er een Veerſchip.

Lemmer.

Het Veer op Makkum plagt alleen door een' Schipper, aldaar aangeſteld, bevaaren te worden: doch Burgemeeſteren van Amſterdam vonden, in 't jaar 1751, geraaden, ook een' Veerſchipper van hier aan te ſtellen: 't welk egter niet geſchiedde, zonder dat men daarvan, vooraf, aan 't Geregt van Makkum, kennis gaf (*t*). De Legplaats van 't Makkummer Veerſchip is by den Schreijers-tooren, aan den Nieuwendammer ſteiger. Het Veerſchip vertrekt, gemeenlyk, om de agt of tien dagen.

Makkum.

Op Medenblik is, reeds in de voorgaande eeuwe of eerder, een Veer opgeregt, welk alleen door Schippers, by de Wethouderſchap dier Stad aangeſteld, bevaaren werdt. In 't jaar 1647, werden zelfs eenige

Medenblik.

(*i*) Handv. *bl.* 1542.
(*k*) Keurb. T. *f.* 216.
(*l*) Handv. *bl.* 1513, 1514.
(*m*) Stads Miſſiven *N.* XXVI. *f.* 17 *verſo.*
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 15 *Sept.* 1646. 29 *May*, 15 *July*, 14 *Nov.* 15 *Dec.* 1648. *f.* 114 *verſo*, 182, 198, 214, 220.
(*p*) Stads Miſſiven *N.* XVIII. *f.* 18.
(*q*) Handv. *bl.* 1513, 1514.
(*r*) Stads Miſſiven *N.* XXVIII. *f.* 64 *verſo*, 101 *verſo*, 109 *verſo*, 111, 112 *verſo.*
(*s*) Stads Miſſiven *N.* XXX. *f.* 100.
(*t*) Stads Miſſiven *N.* XXXI. *f.* 34.

BINNEN LANDSCHE VAART.

ge Amſterdamſche Schippers, die hier geladen hadden, belet, hunne lading te Medenblik te loſſen, waarover eenig verſchil ontſtondt, tuſſchen de twee Steden. Medenblik beweerde, van ouds, het Veer alleen te hebben bevaaren. Amſterdam hieldt, daarentegen, ſtaande, dat zulks geen uitſluitend regt gaf aan die Stad, ſchoon men hier niet geraaden vondt, voor eerſt, ten ſterkſte te ſtaan op de behoudenis van een aandeel in 't Veer (*u*): 't welk, tot nog toe, alleen door Medenblikker Schippers, wordt bevaaren (*v*). 't Geregt alhier heeft, nogtans, op het behoorlyk aantekenen der goederen, orde geſteld (*w*). De Legplaats der Medenblikker Veerſchepen, van waar zy niet verſchieten mogen, om elders te laaden (*x*), is aan de noordooſtzyde van de nieuwe brugge. Zy vertrekken, gemeenlyk, 's Woensdags en 's Saturdags 's avonds, in den Zomer, en 's Dingsdags, in den Winter.

MEPPELT.

Het Veer op MEPPELT plagt, voormaals, alleen door Schippers aldaar aangeſteld, bevaaren te worden. Doch in de voorgaande eeuwe, vonden Burgemeeſteren van Amſterdam geraaden, van hunne zyde, ook twee Schippers aan te ſtellen, die, in 't jaar 1682, met de Meppeltſche Schippers, toen dertien in getal, overeenkwamen, dat zy een vierde gedeelte van de beurten hebben zouden. Burgemeeſteren verleenden hunne goedkeuring op deeze overeenkomſt (*y*), en handhaafden de Amſterdamſche Schippers, in hun bedongen aandeel (*z*). Doch thans vaart 'er maar één Schipper, die, van deeze zyde, is aangeſteld. 't Geregt alhier heeft, by meer dan ééne Keure, orde geſteld op het aantekenen der goederen, die op Meppelt geſcheept worden, en te gelyk, het beſtelloon der zelven geregeld (*a*). De Beurtman op Meppelt legt, aan de Texelſche Kaai voor de Raamskooi, en vertrekt 's Dingsdags en 's Saturdags, een half uur voor het luiden der boomklok: doch in den Winter, des Woensdags.

MIDDELBURG.

Het Veer op MIDDELBURG is een van de oudſten hier ter Stede, en wordt bevaaren, door Schippers, van de eene en de andere zyde, aangeſteld, zonder dat 'er, zo ver my bekend is, immer eenige overeenkomſten tuſſchen de beiderlei Schippers gemaakt zyn. Alleenlyk, hebben myne Heeren van den Geregte alhier, al van vroeg in de voorgaande eeuwe af, op de bekwaamheid der Veerſchepen; op het beſtellen en aantekenen der goederen, en op eenige andere dingen, van tyd tot tyd, de vereiſchte orde geſteld (*b*). De Veerſchepen op Middelburg, die om de week vertrekken, hebben hunne Legplaats in den Singel, voor de Bergſtraat.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

MONIKENDAM.

Behalve de Trekſchuit, die van Buikſloot afvaart (*c*), is 'er ook een Marktſchuiten-Veer op MONIKENDAM, welk, door Monikendammer Schippers, bevaaren wordt, hebbende het Geregt van Amſterdam, in den jaare 1716, alleenlyk orde geſteld, op het aantekenen der goederen (*d*). De Marktſchuit op Monikendam heeft haare Legplaats aan den Alkmaarder ſteiger op 't Water, voor de Karnemelksſteeg, en vertrekt alle namiddagen, ten twee uuren.

MONTFOORT.

Het Veer op MONTFOORT is, door de Regeering dier Stad, voor, of in 't jaar 1706, opgeregt, en door een' Marktſchipper van daar bevaaren (*e*), zonder dat men, van deeze zyde, een' of meer diergelyke Markt- of Veerſchippers op Montfoort aangeſteld heeft, tot in Auguſtus des jaars 1765, wanneer de eerſte Schipper, van hier op Montfoort, is aangeſteld (*f*). De Montfoorter Veerſchipper legt, op den Binnen-Amſtel, omtrent de Bakkersſtraat, en vertrekt 's Maandags, ten twaalf uuren.

Die van de Nieuwe Zyl in Friesland hadden, in 't jaar 1727, eenen Veerſchipper op hier aangeſteld, wien Burgemeeſteren, tot wederzeggens toe, Legplaats vergund hadden, aan den Blokzylder-ſteiger, op 't Water, over de Baafjesſteeg (*g*). Doch dit Veer is te niet geloopen: en 't weinige dat op de Nieuwe Zyl geloſt moet worden, wordt, over der Ielſt, derwaards gezonden.

NIEUWMEGEN.

Op NIEUWMEGEN is, van hier, al vroeg, gevaaren, en in de voorgaande eeuwe of eerder, een geregeld Veer opgeregt, welk, toen, door twee Schippers, van deeze zyde, en twee of meer Schippers, van de zyde van Nieuwmegen, aangeſteld, bevaaren werdt. Doch thans vaaren 'er drie Amſterdamſche Schippers in dit Veer. De Amſterdamſche Veerſchippers op Nieuwmegen werden, in 't jaar 1682, ook bevoegd verklaard, om goederen op Bommel en Tiel mede te neemen (*h*). En, in 't jaar 1720, werdt belaſt, dat 'er, eens ter weeke, een Veerſchip op Nieuwmegen afvaaren zou, gelyk van ouds (*i*). De Leg-

(*u*) Reſol. Vroedſch. N. 19. 15, 26 *Aug.* 1647. *f.* 156, 158.
(*v*) Stads Miſſiven N. XXXI. *f.* 32.
(*w*) Handv. *bl.* 1547.
(*x*) Handv. *bl.* 1512.
(*y*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 55.
(*z*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 116, 127. Stads Miſſiven N. XXIV. *f.* 70 *verſo.*
(*a*) Handv. *bl.* 1602, 1604.
(*b*) Handv. *bl.* 1506, 1507, 1508, 1509.
(*c*) *Zie* hier voor, *bl.* 512.
(*d*) Handv. *bl.* 1505.
(*e*) Stads Miſſiven *N.* XXIII. *f.* 1.
(*f*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 11.
(*g*) Groot-Memor. N. X. *f.* 60 *verſo.*
(*h*) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 52 *verſo.*
(*i*) Handv. *bl.* 1609.

Binnenlandsche vaart. Legplaats der Nieuwmeegsche Veerschepen is in den Singel, aan de Stroomarkt. Zy vertrekken, gemeenlyk, des Woensdags, 's avonds.

Oostzaanen. Op Oostzaanen is, reeds in de voorgaande eeuwe, gevaaren, door de Veerschuiten op Zaandam, die, van wederzyde, worden aangesteld. Ook verstondt men toen, dat het Veer op den Oostzaaner Overtoom aan de westzyde, tot het Zaandammer en Oostzaaner Veer, behoorde. Beide de Veeren werden, nogtans, door byzondere Veerschuiten, bevaaren, welker Legplaats, meer dan eens, veranderd is (*k*). Voorts, voeren, van ouds, ook Binnenschuiten, met gebleekte Lynwaaten, en zelfs met winkelwaaren en volk, van Oostzaanen en hooger op, naar deeze Stad, en van hier te rug; aan welken, in 't jaar 1679, werdt toegestaan, daarin te mogen volharden, zonder dat het hun, door de Overluiden van het Zaandammer- en Oostzaaner-Overtoomer-Veer, belet mogt worden, gelyk, somtyds, geschied was (*l*). De tyd van 't afvaaren der Schuiten op Oostzaanen is, by provisie, door Burgemeesteren van Amsterdam en van Oostzaanen, meer dan eens, en laatstelyk in May deezes jaars 1766, voor den tyd van eenige weinige jaaren, geregeld (*m*).

Oudewater. Op Oudewater, is ook een Veer opgeregt, van de zyde dier Stad. De Veerschuiten vertrekken, des Dingsdags en des Vrydags, ten elf uuren, van agter 't Stadhuis, en een uur laater, van buiten de Utrechtsche Poort, voor de Beerenbyt.

Purmerende. Op Purmerende is, behalve het Trekschuiten-Veer van Buiksloot (*n*), ook een Marktschuiten-Veer opgeregt, welk alleen, door Schippers, aldaar aangesteld, bevaaren wordt. De Legplaats der Marktschuiten op Purmerende is op 't Water voor de Karnemelksteeg. Zy vertrekken, alle dagen, 's nademiddags ten twee uuren.

Purmer en Purmerland. Op Purmer *en* Purmerland, vaart ook eene Veerschuit, welke haare Legplaats heeft, aan den Ilpendammersteiger, in 't Water, by de nieuwe brug. De Veerschippers zyn, door den Heere van Purmerland en Ilpendam, aangesteld (*o*). Zy vertrekken, gewoonlyk, 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrydags.

Rotterdam. Van het Jaagschuiten-Veer op Rotterdam, welk, in gemeenschap met het Veer op Delft en den Haage, bevaaren wordt, hebben wy, hier voor (*p*), reeds gewag gemaakt. Doch behalve dit, is 'er ook een Buiten-Veer op Rotterdam, welk, door Schippers, van beide de Steden aangesteld, wordt bevaaren (*q*). De Legplaats voor het zelve is op 't Water, aan de Zuidzyde van de Paapenbrug. De Beurtschepen op Rotterdam vertrekken, om den derden dag. Op het aantekenen der goederen, die op 't Rotterdammer Buiten-Veer gescheept worden, is, reeds in 't jaar 1690, orde gesteld (*r*). In 't jaar 1697, is belast, de goederen, niet met paarden en lynen, maar met de wip uit de schuiten te werken (*s*). Binnenlandsche vaart.

Het Veer op Schiedam wordt bevaaren, door Schippers, van wederzyde aangesteld. Van de zyde van Amsterdam, vaart 'er maar één Schipper in dit Veer. De Legplaats van het zelve is, in 't Rokin, voor de Watersteeg, van waar de Veerschuit, doorgaands, eens of tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, ten twaalf uuren, en ten drie uuren van buiten de Utrechtsche Poort, voor de Beerenbyt, afvaart, en, des Zondags en des Donderdags, van Schiedam te rug keert. Schiedam.

Op Slooten in Friesland, vaart, alle Maandagen, een Veerschip, des avonds met het luiden der boomklok. Het heeft zyne Legplaats op het Water, voor de Valkensteeg. De Veerschippers zyn twee in getal, van welken 'er één aan ieder zyde wordt aangesteld (*t*). Het Veer is onderworpen aan de schikking op het aantekenen der goederen, die, op de Friesche Veeren in 't gemeen, gemaakt is (*u*). Slooten, in Friesland.

Burgemeesteren van Amsterdam, als Ambagtsheeren van Slooten in Kennemerland, hebben, in 't jaar 1661, een' vasten Veerschipper op het Dorp aangesteld, die zyne Legplaats heeft op de Bloemmarkt, en, 's Maandags en 's Vrydags, vaart. By 't opregten van 't Veer, zyn ook de vragtloonen geregeld (*v*). Slooten, in Kennemerland.

Het Veer op Sluis in Vlaanderen wordt alleen bevaaren, door Veerschippers aldaar aangesteld. 't Geregt van Amsterdam heeft, nogtans, het behoorlyk aantekenen der goederen, by meer dan éene Keure, geregeld (*w*). Het Veerschip op Sluis, welk zyne Legplaats heeft in den Singel, by den Jan-Roodenpoorts-tooren, vertrekt, om den anderen dag. Sluis.

Het

(*k*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 114. *N.* V. 203 *verso.* Handv. *bl.* 1609, 1610.
(*l*) Groot-Memor. *N.* VI. *f.* 235.
(*m*) Handv. *bl.* 1610. Groot Memor. *N.* XII. *f.* 65, 118 *verso.*
(*n*) Handv. *bl.* 1545, 1547.
(*o*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 153. *N.* V. *f.* 204.
(*p*) *Bladz.* 496.
(*q*) Handv. *bl.* 1536.
(*r*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 235 *verso.*
(*s*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 124.
(*t*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 183 *verso.*
(*u*) Handv. *bl.* 1513.
(*v*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 45.
(*w*) Handv. *bl.* 1507.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

SNEEK.

Het Veer op SNEEK plagt, voormaals, eeniglyk, door Veerſchippers, daar ter Stede aangeſteld, bevaaren te worden. Doch in 't jaar 1751, hebben Burgemeeſteren van Amſterdam geraaden gevonden, een' Veerſchipper van deeze zyde op Sneek en der Ielſt aan te ſtellen, die, volgens eene overeenkomſt met de Sneeker-Veerſchippers, een derde deel van de beurten heeft (*x*). De Legplaats deezer Veerſchepen is ook op 't Water, voor de Valkenſteeg. Zy vertrekken, des Zomers, des Maandags, Donderdags en Saturdags, 's avonds, met het luiden der boomklokke; doch des Winters, maar tweemaalen ter weeke. Zy mogen geene goederen op Groningen medeneemen, en zyn, voorts, verbonden aan de Keuren op het aantekenen der goederen, voor de de Frieſche Veerſchepen in 't gemeen, vaſtgeſteld (*y*).

STAVEREN.

Het Veer op STAVEREN in Friesland wordt, alleen door Schippers, aldaar aangeſteld, bevaaren. Het aantekenen der goederen is hier, by Keuren, geregeld (*z*). De Legplaats deezer Schepen, buiten welke zy, ſedert het jaar 1669, niet laaden mogen (*a*), ſchoon het hun, in 't jaar 1656, toegeſtaan was (*b*), is op 't Water, voor de Kapelſteeg. Zy vertrekken, alle avonden, met het luiden der boomklok.

TEXEL en 't VLIE.

Op TEXEL en 't VLIE, is, reeds in de voorgaande eeuwe, een geregeld Veer opgeregt geweeſt, door 't Geregt deezer Stad, zonder dat, deswege, met eenig ander geregt, eenige overeenkomſt geſlooten is. De Kaagſchippers op Texel en 't Vlie, die, voormaals, meer dan vyftig ſterk waren; doch, ſedert het jaar 1711, tot op veertig uitgeſtorven zyn (*c*), maaken een afzonderlyk Gilde uit, waarover vier Overluiden geſteld zyn, twee van welken, jaarlyks, afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld (*d*). Niemant mag, buiten 't Veer, vragt op Texel aanneemen, voor meer dan twee Koopluiden ten hoogſte (*e*). De vragtloonen voor dit Veer zyn, onderſcheidenlyk voor 's Zomers en 's Winters, geregeld (*f*), beginnende het Zomerloon, met den eerſten April, en het Winterloon, met den eerſten October (*g*). By eene Keure van den vyf en twintigſten January des jaars 1763, is vaſtgeſteld, dat, by de goederen, die, aan 't Veer op Texel en 't Vlie gebragt worden, om aan Zeeſchepen te worden beſteld, niet ſlegts zal moeten overgegeven worden een addres aan de Zeeſchepen; maar ook een briefje, inhoudende den naam en woonplaats van den afzender, op dat de goederen, zo de Schepen, midlerwyl, in zee geſteken mogten zyn, aan den regten eigenaar zouden mogen konnen te rug gebragt worden (*h*). De Kaagſchepen moeten ten minſte vyf en twintig laſten groot; van vier en vyftig tot zeſtig voeten lang, en van vyftien en een halve tot zeſtien voeten wyd zyn (*i*). Zy vertrekken, gemeenlyk, alle avonden, met het luiden der boomklokke. Hunne Legplaats is aan de Texelſche Kaai, voor de Ramskooi. Op het aantekenen der goederen, die op Texel en 't Vlie geſcheept worden, is, reeds in 't jaar 1662, orde geſteld (*k*).

BINNEN-LANDSCHE VAART.

VELZEN.

Op VELZEN, vaart een Marktſchipper, die, tot hiertoe, door den Heere van Velzen, is aangeſteld geweeſt. Hy vertrekt, 's Dingsdags en 's Vrydags, ten een uur nademiddag. Omtrent de vragt der Kleêrenmanden, is hy, zo wel als de Schippers, op Aalbrechtsberg of Bloemendaal, en Tetterode of Overveen vaarende, verpligt, zig te voegen naar de Ordonnantien, die, voor de andere Kleêren-Veeren, gemaakt zyn (*l*). In 't jaar 1700, werdt den Veerſchipper op Velzen, by byzondere vergunning van Burgemeeſteren, toegeſtaan, zyne Legplaats te houden voor het Huis van Burgemeeſter *Dirk Munter* (*m*). Doch tegenwoordig legt hy aan den Moſſelſteiger, over den Haringpakkerstooren.

VIANE en de VAART.

Op VIANE en de VAART of VREESWYK vaart, des Donderdags, om de veertien dagen, ook eene Veer- of Marktſchuit. De Veerſchippers zyn, van wederzyde, aangeſteld. Doch Amſterdam heeft maar één' Schipper in 't Veer. Zy moeten zig, ten opzigte van het laaden en loſſen, en van het aantekenen der goederen, ſchikken naar de Keuren deezer Stad (*n*). Hunne Legplaats is in 't Rokin, voor de Duifjes-ſteeg.

VOLEWYK.

De Buikſlooter-Veerſchippers, die alleen door Burgemeeſteren van Amſterdam worden aangeſteld, bevaaren ook het Veer op het zuideinde van de VOLEWYK, by het Tolhuis, alwaar zy perſoonen, goederen en vee

(*x*) Accoord van den 16 *Aug.* 1751. *in* 't Vertrek der Theſaurie, *Nieuwe Laade* V. *Lt.* AAA. 2. Stads Miſſiven N. XXXI. *bl.* 32.
(*y*) Handv. *bl.* 1513, 1542.
(*z*) Handv. *bl.* 1505.
(*a*) Handv. *bl.* 1512.
(*b*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 109 *verſo.*
(*c*) Groot Memor. *N.* IX. *f.* 128 *verſo.*
(*d*) Handv. *bl.* 1623.
(*e*) Handv. *bl.* 1627.
(*f*) Handv. *bl.* 1624.
(*g*) Handv. *bl.* 1625.
(*h*) Keurb. U. *f.* 30.
(*i*) Handv. *bl.* 1625.
(*k*) Handv. *bl.* 1629.
(*l*) Handv. *bl.* 1571.
(*m*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 189 *verſo.*
(*n*) Handv. *bl.* 1508, 1509.

Binnenlandsche vaart.

vee inneemen en uitzetten: zynde de vragt van alles, by eene Ordonnantie van den jaare 1661, geregeld (*o*).

Vollenhove.

Het Veer op Vollenhove wordt, tot hier toe, alleen bevaaren door Schippers, die aldaar zyn aangesteld. Het aantekenen der goederen, welken derwaards gezonden, en het bestelloon van zulken, die van daar aangebragt worden, is, nogtans, door 't Geregt alhier, geregeld (*p*). Het Veerschip op Vollenhove, welk zyne Legplaats heeft aan den Meppeler-steiger, voor de Ramskooi, vertrekt, gemeenlyk, eens ter weeke, des Dingsdags, met het luiden der boomklok.

Watergrafts- of Diemermeer.

't Geregt van de Diemer- of Watergrafts-meer heeft, reeds in de voorgaande eeuwe, een Veer opgeregt op de Watergrafts- of Diemermeer, welk, door een vasten Veerschipper, bevaaren wordt. Hy heeft zyne Legplaats in 't Rokin voor de Duifjes-steeg, en vertrekt, 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrydags, in den Zomer, en des Winters, 's Maandags en 's Vrydags, op den middag. Behalve dit, is 'er nog een Veer van twintig Roeischuitenvoerders (*q*), die, door Burgemeesteren van Amsterdam, worden aangesteld; hunne Legplaats hebben aan den Amstelsteiger, by de Amstelbrug, en op de Watergrafts-Meer, en de Plaatsen, die tusschen beide gelegen zyn, vaaren. Zy zyn verpligt, zig te voegen, naar eene Ordonnantie, in den jaare 1695, by 't Geregt, vastgesteld (*r*). Voormaals, plagten zy in ééne beurs te vaaren; doch, sedert het jaar 1709, vaart elk voor zyne eigene rekening (*s*).

Westzaanen.

Op Westzaanen is, door de Regenten der Plaatse, een Veer opgeregt, welk alleen door Schippers, aldaar aangesteld, bevaaren wordt, hebbende Burgemeesteren der Stad Amsterdam, tot hiertoe, nog niet geraaden gevonden, een' of meer Westzaaner-Veerschippers aan te stellen (*t*). De Legplaats deezer Veerschippers is, by de gewezen Oude Stads Herberg. Zy vaaren, alle dagen, ten tien uuren 's morgens.

Wetering.

Burgemeesteren van Amsterdam hebben ook een Roeischuiten-Veer op de Wetering opgeregt, welk, door zestien Schuitenvoerders en Schuitenvoersters, plagt bevaaren te worden, voor welken, in 't jaar 1732, eene Ordonnantie is opgesteld (*u*), die, naderhand, in meer dan één opzigt, veranderd is (*v*). Doch 't getal derzelven is, sedert, tot over de helft verminderd. Zy hebben hunne Legplaats buiten de Weterings-poort, en vaaren, geduuriglyk, af en aan. Binnenlandsche vaart.

Woerden.

Het Veer op Woerden is, door de Regeering dier Stad, eerst opgeregt, en lang, door twee Schippers, aldaar aangesteld, bevaaren geworden. Burgemeesteren van Amsterdam hadden hun, reeds in 't jaar 1656, eene Legplaats aangeweezen voor de Spaarpotssteeg, in den Singel (*w*). Doch ter gelegenheid van het afsterven van eenen der Schipperen, in 't jaar 1739, vondt men, hier ter Stede, geraaden, ook eenen Woerder Veer- of Marktschipper aan te stellen, die om de andere week vaaren, en de helft der beurten genieten zou (*x*); gelyk, sedert, geschied is. Op het aantekenen der goederen op Woerden, en op het losten en laaden derzelven, is, by verscheiden' Keuren, orde gesteld (*y*). De Woerder-Veerschuit vertrekt, 's Maandags en 's Donderdags, ten twaalf uuren, van op 't Rokin, voor de Gaapersteeg, en ten drie uuren van voor de Beerenbyt, buiten de Utrechtsche Poort.

Zaandam.

Het Veer op Zaandam, beide aan de Oost- en Westzyde, is, al vroeg in de voorgaande eeuwe of eerder (*z*), bevaaren, door Schippers, die, van de eene en de andere zyde, werden aangesteld, zonder dat my eenige Overeenkomst bekend is, die tusschen de Stad Amsterdam en de Regenten van Oost- en West-Zaandam, bepaaldelyk omtrent het Zaandammer-Veer, zou gemaakt zyn. In 't jaar 1666, voeren 'er, van hier, zes en dertig Veerschuiten op Zaandam; doch Burgemeesteren beslooten toen, dezelven te laaten uitsterven tot op vier en twintig (*a*). Naderhand, is dit getal, tot op zestien, verminderd (*b*). En tegenwoordig vaaren 'er maar twaalf, die, door Burgemeesteren van Amsterdam, worden aangesteld. Het Oostzaaner-Veer was, toen, en reeds te vooren, onder het Zaandammer Veer begreepen. Ook is den Zaandammer Veerschipperen, in 't jaar 1680, toegestaan, eene Veerschuit op Zaandyk te mogen aanleggen, om, met den Zaandyker, beurt om beurt, te vaaren (*c*). Op het Zaandammer Veer, zyn verscheiden Keuren gemaakt. De vragt plagt, voor ieder persoon, des Zomers, twee, en des Winters, drie stuivers te zyn: doch zy is, in 't jaar 1738, voor 't gantsche jaar, op drie stui-

(*o*) Handv. *bl.* 1522, 1523.
(*p*) Handv. *bl.* 1602, 1604.
(*q*) Handv. *bl.* 1640.
(*r*) Handv. *bl.* 1640.
(*s*) Handv. *bl.* 1700.
(*t*) Stads Missiven *N.* XXXI. *bl.* 71.
(*u*) Handv. *bl.* 1648.
(*v*) Keurb. U. *f.* 37.
(*w*) Groot-Memor. *N* IV. *f.* 122.
(*x*) Stads Missiven *N.* XXIX. *f.* 55, 57 *verso.*
(*y*) Handv. *bl.* 1508, 1509.
(*z*) Resol. Vroedsch. *N.* 6. 20 *Sept.* 1588. *f.* 47 *verso.*
(*a*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 184 *verso.*
(*b*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 74 *verso.*
(*c*) Handv. *bl.* 1616.

BINNEN-LANDSCHE VAART.

ſtuivers geſteld (*d*). De Zaandammer-Veerſchippers, die in twee ploegen verdeeld zyn, ieder van welken een' Quartiermeeſter heeft, behalve dat, over 't gantſche Lighaam der Veerſchipperen, vier Overluiden geſteld zyn; hebben, reeds in 't jaar 1683, eene onderlinge Overeenkomſt gemaakt, volgens welke, aan de Weduwe van een' overleeden Schipper, zekere ſomme uitgekeerd, en de ſchuit, door zynen opvolger, overgenomen moet worden (*e*). Wat laater, in 't zelfde jaar, zyn zy, met toeſtemming van Burgemeeſteren deezer Stad en van Regenten van Zaandam, op het bevaaren van het Veer, met de Veerſchippers, die te Zaandam waren aangeſteld, overeengekomen (*f*). En deeze overeenkomſt, die ſlegts voor twaalf jaaren gemaakt was, is ſedert, dikwils, en laatſtelyk in 't jaar 1755, voor het zelfde getal van jaaren, vernieuwd geworden (*g*), en houdt, nog tegenwoordig, ſtand. Volgens dezelve, vaaren de Amſterdammer-Schippers, van hier naar Zaandam, en de Zaandammers, van Zaandam op hier, van 's morgens vroeg, tot twaalf uuren toe, en zy keeren beide, 's nademiddags, naar hunne Plaatſen te rug. De Schippers van beide de zyden vaaren in eene gemeene beurs, aan welke, ook de Huur- of Speelvragten, hoewel met eenige uitzondering, verantwoord worden (*h*). Burgemeeſteren van Amſterdam hebben, onlangs, den Zaandammer Schipperen, door hen aangeſteld, op hun verzoek, toegeſtaan, dat zy, op de zogenaamde ledige uuren, dat is, van February tot October, beide ingeſlooten, met het openen van de boom, en de drie overige maanden, 's middags ten twaalf uuren, niet zouden behoeven te vaaren, ten ware zy een en twintig ſtuivers vragt maaken konden (*i*). De Legplaats der Zaandammer Veerſchuiten is, tuſſchen den Haringpakkersſtooren en nieuwe Haarlemmer-ſluis. Zy vaaren, alle uuren des dags, van het opgaan der boom af, tot 's avonds ten zes uuren, van den eerſten April tot den eerſten October, en tot 's nademiddags ten vier uuren, van den eerſten October tot den eerſten April.

ZWAMMERDAM.

Op ZWAMMERDAM, vaaren Marktſchippers, die aldaar aangeſteld zyn. Zy leggen in 't Rokin, by de Valbrug, en vertrekken, gemeenlyk, des Maandags en des Vrydags, op den middag. Zy mogen geene perſoonen noch goederen medevoeren, dan die onder hun Dorp t'huis hooren (*k*).

BINNEN-LANDSCHE VAART.

Het Veer op ZWARTSLUIS wordt alleenlyk bevaaren, door Schippers, die, daar ter plaatſe, zyn aangeſteld. Hunne Legplaats, van welke zy niet verſchieten mogen, om elders te laaden (*l*), is voor de Ramskooi, aan den Meppeler ſteiger. Zy vertrekken, 's Dingsdags en 's Saturdags, met het luiden der boomklok, behalven in de maanden December, January en February, wanneer deeze tyd niet zo vaſt bepaald is. Op het aantekenen der goederen, die op Zwartſluis geſcheept worden, en op het beſtellen van zulken, die, van daar, worden aangebragt, is, by 't Geregt deezer Stad, orde geſteld (*m*).

ZWARTSLUIS.

III. Veeren, die alleenlyk door Buitenſchippers worden bevaaren, en, omtrent welken, geene byzondere Keuren gemaakt zyn.

De derde ſoort van Veer- of Marktſchippers, die, door de Regeering der Plaatſen, van waar zy herwaards komen, zyn aangeſteld of toegelaaten, en welken hier, alleenlyk, Legplaatſen aangeweezen, of oogluikende vergund zyn, zyn veelen in getal; doch niet van zo veel aanbelang, dat zy eene uitvoerige beſchryving vereiſchen. Wy zullen ons, derhalve, vergenoegen, met eene aanwyzing van derzelver Legplaatſen, van waar verre de meeſten, op de Marktdagen, met naame des Maandags en des Vrydags, afvaaren. De meeſten deezer Legplaatſen zyn, in den Amſtel en in 't Y, de oude havens deezer Stede. Dus leggen,

In den BINNEN-AMSTEL,

de Marktſchuiten op *Abkoude*, by de Halvemaansbrug, en op *Ankeveen*, den *Berg*, *Kameryk* by Woerden, *Leiderdorp*, *Loenderſloot*, *Nigtevegt*, *Overmeer* en *Vinkeveen*, omtrent de Bakkers- en Paardenſtraaten.

In 't ROKIN,

die op 't *Gein*, *Kokenge*, *Koudekerk*, *Kudelſtaart*, *Nes*, *Nieuwkoop*, *Zevenhoven*, *Noorden* in de Veenen, *Ouderkerk*, *Uithoorn*, *Diemen*, *Waveren* en *Willis*, van 't Valbruggetje voor de Oſſen-ſluis, tot voor en voorby de Olieſlaagers-ſteeg; op *Alfen*, *Harmelen*, *Langeraar*, *Nieuwerbrugge*, *Nieuwveen*, *Oudshoorn*, *Rynſaterwoude*, *Aarlanderveen*, *Wyk te Duurſtede* en *Leymuiden*, aan de ooſtzyde van de Lange Brugge, tot voorby de Wyde ſteeg: op *Waddingsveen*, *Reenen* en *Vreêland*, aan de weſtzyde, omtrent de

(*d*) Handv. *bl.* 1616.
(*e*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 74 *verſo*.
(*f*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 88 *verſo*.
(*g*) Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 108 *verſo*. *N.* IX. *f.* 71 *verſo*, 259. *N.* X. *f.* 216. *N.* XI. *f.* 212 *verſo*.
(*h*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 212 *verſo*.
(*i*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 116 *verſo*.
(*k*) Handv. *bl.* 1512, 1513.
(*l*) Handv. *bl.* 1512.
(*m*) Handv. *bl.* 1602, 1604.

Binnenlandsche vaart.

de Gaapersſteeg; op den *Overtoom* en op *Meydrecht* of *Meyert*, voor de Waterſteeg.

In het Damrak of Water,

die op *Appingadam*, *Delfzyl* en *Franiker*, tuſſchen den Dam en Paapenbrugge; en die op *Opmeer*, *Quadyk*, *Ransdorp*, en *Uitdam*, by de nieuwe brugge.

Langs de Oude Teertuinen,

die op *Hindeloopen*, *Koudum* en *Warns*, in Friesland, in 't midden, en die op *Nieuwendam* en *Schellingwoude*, by den Schreijers-Tooren.

Langs de Texelsche Kaai,

die op *Aſſendelft*, *Genemuiden*, *Quadyk*, *Spaarnedam*, *Steenwyk* en *Ter Schelling*.

Langs de Haringpakkery,

Die op *Akerſloot*, *Ameland*, *Dokkum*, *Graft*, *Huisduinen*, *Koog*, *Krommenye*, *Limmen*, *oude en nieuwe Niedorp*, *Ryp*, *Schagen*, *Schermer*, *Schoorl*, *Uitgeeſt*, *Wieringen*, *Wormer*, *Wormerveer*, *Zaandyk* en *Zype*.

De Marktſchuiten op *Ilpendam* leggen voor de Wieringerſtraat.

Binnenlandsche vaart.

Buiten deeze voornaame Havens, of Legplaatſen, leggen, ook elders, door de Stad, eenige Veer- en Marktſchepen en Schuiten: als, aan de Pypenmarkt, die van *Aalsmeer*; aan de Bloemmarkt, die van *Noordwyk*, *Noordwykerhout*, *Rynsburg* en *Warmond*; eenigen van welken ook aan de nieuwe Markt en Botermarkt leggen: aan de Gelderſche kaai, voor de Waterpoortsſteeg, die op *Venlo*: in den Singel, over de Munt, die op *Baambrugge*; voor 't Klooſter, die op *Loenen*; voor en over de Lutherſche Nieuwe Kerk, die op *Brouwershaven* en *Katwyk aan den Ryn*; en tuſſchen de Raam- en Kruisſteegen, die op *Wageningen*: in de Heeren-graft, die op *Avenhorn* en *Schagen*, aan de Schagermarkt; die op *Hillegom*, over de Leidſche graft, en die op *Schoonhoven*, en, met goederen, op *Krommenye*, tuſſchen de Reguliers-graft en Utrechtſche ſtraat, aan de noordzyde. Eindelyk, vaaren ook, des Zondags, ſchuiten op *Slooterdyk*, die buiten de Haarlemmer-Poort, in de Trekvaart, leggen.

BYLAAGE L^r. A.

BYLAAGE

BYLAAGE L^r. A.

op het IV. DEEL, II. BOEK.

L^r. A.

Uitſpraak van't Hof van Holland van den negentienden December des jaars 1579, *waarby, aan de Schippers van Alkmaar, de vrye Laading te Amſterdam ontzeid wordt.*

Opte differenten gereſen voir den houe van Hollant tuſſchen die Burgemrs. ende Regierders der Stede van Alckmaer vuyte naem van de Burgers ende namentl. van de Schippers ende Schuytevoerders derſelver Stede, mitsgaders interuenerende voir Adriaen Aelbrechtsz. mede heurl. Poirter Impten van beſloten miſſive ende Requiranten ter eenre, Ende die Burgemeeſteren ende Regierders der Stede van Amſterdam beſcreuen ende gerequireerden ter andere zyde, in welcke ſaecke die voirſz. partyen (nae dat die voirſ. Gerequireerden ten verſoucke van den requiranten by den voirſ. houe beſcreuen waren) gecompareert waren geweeſt voir Commiſſariſſen van den ſelffde houe, ende aldaer nyet connende veraccorderen, hadden die requiranten jegens den gerequireerden gedaen zeeckeren eyſch, deducerende by den zelffden eyſch dat zoe in Hollant als in andere omleggende prouincien een generale Uſantie ende oudt gebruyck (den nature ende rechten oick conform was) dat alle Schippers frequenterende eenige hauenen ofte vrye Coopſteden in hollant aldaer heurluyder ſchepen mochten bevrachten ende daermede vaeren ter plaetſen daer't heml. belieffde, ſonder by den Schippers aldaer affgeleyt ofte henluyden de vracht eenichſins benomen te werden, ende byſonder die Schippers van de Steden die nyet gewoonlick waren eenich recht van affleggínge te gebruycken. 'T welck mede by verſcheyden ſententien zoe van deſen Houe als van den grooten Raide tot Mechelen geconfirmeert ende beveſticht was geweeſt. Item dat tot Alckmaer ſoe lange memorie van menſchen gedencken conde, noyt eenige vreemde Schippers Schuyt- ofte Scheepsvrachten annemende affgeleyt waren geweeſt, ofte dat die Schippers weſende Poirters ende Inwoenders derſelver Stede eenige recht van voorladinge ofte affleggínge gevſurpeert hadden, ofte hadden willen gebruycken; maer dien nyet tegenſtaende zoe hadden die voirn. gerequireerden in den Jare XV.^c en LXVJ hem veruordert eenen Dirck Claesz. Schipper van Alcmaer te willen doen affleggen ende van zyn angenomen vracht by vonniſſe doen verſteecken, van welcke vonniſſe die ſelue Dirck Claesz. mitsgaders die voirn. requiranten met hem gevoucht geappelleert hadden anden voirsz. houe, ende geobtineert hebbende mandement in 't ſelue cas mette gewoonlicke clauſule van Inhibitie was by den gerequireerden, als hem gevoucht hebbende mette Deken ende Ouerluyden van de Schippers ghilde binnen Amſterdam geappelleerden, ten dage dienende verſocht affdoeninge van deſelue clauſule van inhibitie, ſonder nochtans dat zy daertoe hadden connen geraecken. maer was geappoincteert geweeſt op alles te ſcryuen by memorien ende aduertiſſementen van rechten; zoe dat die ſaecke in ſtate van wyſen gebrocht ſynde, ende als noch hangende ongedecideert die voirn. Dirck Claesz. ende alle andere Schippers ende Schuytevoerders van Alckmaer zedert altyt vry ende vranck ſonder eenich gebruyck van voirladinge ofte affleggínge ter contrarie binnen Amſterdam (zulcx zy oick doen in alle andere Steden) alderhande Vracht ingenomen ende geladen hadden, maer alſoe de voirn. gerequireerden op ten derden July a^o. LXXVIIJ in prejuditie van dien en byſonder van de voirsz. litispendentie ende gedecreteerde Inhibitie beſtaen hadde zekere ordonnantie te maecken inhoudende dat gheen Schippers van Alckmaer binnen Amſterdam eenige goeden ſouden mogen laeden omme tot eenige andere Steden dan tot Alcmaer gevoert te worden, zoe verre yemant van de binnenlantſche vaerders derzelver Stede Amſterdam die zelue goeden omme die zelue prys voeren wilden ende dat 't ſelue notoir attentaet was. By alle welcke voirsz. ende meer andere middelen die voirsz. Requiranten eerſt ende al voiren verſouckende reparatie van attentaeten, concludeerden dat den gerequireerden gecondempneert ſouden werden d'voirſz. ordonnantie in prejuditie van de voirſz. Litispendentie gemaect met alle den gevolge ende aencleuen van dien, als attentaet coſteloos ende ſchadeloos aff te doen ende te repareren ende dat by prouiſie den gerequireerden geinterdiceert ſoude worden, pendente lite, van gelycke meer te attenteren, al volgende de concluſie in 't Verbael van den voirſz. Commiſſariſſen genomen. Ende off deſelue concluſie den requiranten in 't geheel ofte deel nyet en mochten volgen, (des zy verhopen jae) daerop eerſt recht verſouckende, dat als dan die gerequireerden gecondempneert zouden worden te gehengen ende te gedogen dat die Schippers en de Schuytevoerders van Alckmaer binnen die Stadt van Amſterdam vry ende vranck alderhande goeden, waeren ende coopmanſchappen zouden moegen laeden ende voeren tot allen Steden plaetſen ende hauenen, daer t henluyden ofte die Coopman belieuen ende die gelegentheyt van der ſaecke eyſchen ſoude zonder eenich empeſchement, hinder ofte ongebruyck diesaengaende henluyden directelyk ofte indirectelyk an te doen ofte doen doen, in eenigher manieren, maeckende in cas van proces eyſch van coſten, ſchaden ende Intereſten, ofte tot anderen alſulcken finen ende concluſien als 't voirſz. hoff bevinden zoude den voorn. requiranten oirbaerlicxt te weſen.

Waer

Bylaage L. A.

Waer jegens, van wegen den gerequireerden voir antwoorde geallegeert was, dat ouer geheel hollant in allen Steden ende gepreuiligeerde plaetſen daer eenighe merckelicke navigatie ende vaert te water gebruyct wordt, van ouden tyden geintroduceert waeren zekere gilden ende collegien van Schippers ende Schuytevoerders reſpectiuelick hebbende heur Deken, hooft off ouerluyden immediaet ſorterende ende ſubject zynde den Burgemeeſteren ende regierders der zeluer Steden ende gepreuilegeerde plaetſen, oick onderworpen zynde alle politycque keuren, Statuten ende ordonnantien, die de Burgemeeſteren, regierders, vroetſchap ende magiſtraet elcx in den heuren reſpective naeuolgende heurluyder preuilegien, oude hantueſten ende immemoriael gebruyck, vermochten ende gewoenlick waeren te maecken ende vermaecken tot allen tyden ende ſtonden, ende ſulcx als naer exigentie van der Saecke ten meeſten oirbaer van der zeluer Steden ende gepreuilegeerde Plaetſen, oick tot vorderniſſe van de voirſz. ghilden (als weſende Litmaten der zelffder Steden ende plaetſen) beuonden worde nootelick ende oirbaerlick te ſyn. Onder anderen was eenen yegelicken notoir dat in allen Coopſteden van Hollant ende Zeelant, daer eenige merckelicke nauigatie Schepen- ende Schuytevaert valt, ſekere geconſtitueerd gebruyck gevſeert worde opt ſtuck van de Ladinge van alderhande waren ende Coopmanſchappen die binnen 's Lants ende byſonder binnen hollant ende zeelandt van d eene Stede in d andere gevoert worden, als dat die Schippers ende Schuytevoerders van den Steden daer de waeren ende comenſchappen gelaeden ende vuytgevoert werden, in diverſche poincten gereſpecteert ende geprefereert worden vreemde Schippers ende Schuytevoerders. want nadien die inwoenende Schippers ende Schuytevoerders, als poirters ende int ghilde ofte collegie ontfangen ende gematriculeert zynde moſten helpen dragen alle Laſten ſoe wel perſonele als reele van heur woenſtadt ofte gepreuilegeerde Woenplaetſe, ſoe vereyſchte die naturele billicheyt ende redelicheyt dat zy luyden oick eenich voordeel ende prerogativen aldaer genoeten ende gebruycten voir andere vreemde Schippers ende Schuytevoerders immers gheenſins en betaemde in eenige Republycken, gepreuilegeerde Steden ende plaetſen, dat vreempde Schipperen ende Schuytevoerders den inwoenende poirteren Schippers ende Schuytevoerders heur neringe te wetene heur broot vuyten mont benemen zouden tot heurluyder preiuditie ende bederfeniſſe, werde daeromme deurgaens voir een loſſelicke Vſantie oick in vermaerde Coopſteden geobſerveert, dat vreemde binnelantſche Schippers gheen binnelantſche vracht aldaer aennemen en mochten dan als zyluyden geladen ſcheeps arriueerden ende ontlaeden, ende weder van deſelue ontlaedtſtede op heure eygen hauen ofte woenſtede begeerden te laeden ende anders noch vorder nyet, ſonder dat die vreemde Schippers ledich ſcheeps in eenige Coopſtede arriuerende aldaer eenige ladinge mochten doen noch den inwoenende Schippers ende Schuytevoerders heur neringe ende broot vuyte mont nemen, ten ware dat die inwoenende Schippers ende Schuytevoerders heur deecken, hooft ende ouerluyden ſulcx toelieten, oft dat zy de vracht zoe goeden coop nyet en wilden aennemen, als die vreemden, als die requiranten ende die van heuren Raide kennelick ende notoir was. Ende onder anderen was hemluyden kenlick dat die deecken ende hoffluyde van Schippers ghilde tot middelburch in gheenderwys toelieten dat die van der Goude noch eenige andere vreemde Schipperen vuyt andere Steden tot Middelburch laeden, dan als zy gelaeden ſcheeps aldaer aencomen ende op heuren haue begeren te laeden, ofte by gebreecke van dien worde die voirladinge van den goeden, waeren ende coopmanſchappen die binnenslandts gevoert worden, den inwoenende poerters ende Schippers gegunt, van gelycken worde mede gebruyckt tot Brouwershauen ende op andere hauenen in Zeelant, worde mede tot meer Steden ende plaetſen in hollant ſulcx gebruyct ende geuſeert, zoe dat nyet vreempt en was mer in alle redenen ende billicheyt gefundeert dat die Schuytvoerders van Amſterdam gereſpecteert worden in allen ladingen dier aldaer geſchieden van binnenlantſche vrachten, ofte van goeden, waeren ende coopmanſchappen, die binnen ſlants van daer gevoert worden voir die buytenſchuytvoerders van Alcmaer, als dat by den Schuytvoerders van Alcmaer die vrachten indifferentelick tot preiudicie ende bederfſeniſſe van de gemeene Schuytvoerders ende Gildebroeders tot Amſterdam nyet aengenomen en worden, dan als zyluyden geladen ſcheeps aldaer aencomen ende op heur eygen hauen als op alcmaer begeerden te laden: want binnen der voirſz. Stadt van Amſterdam een ghilde, Collegie ofte Confrerie was van groote menichte van Schuytevoerders hebbende heuren deecken ende ouerluyden, dragende alle die laſten ende dienſten der voirſz. Stadt van Amſterdam, die welcke deurgaens meeſt all anders geen neringe en doen noch en hebben, dan dat zy tot gerieff van eenen yegelicken mit heurluyder Schuyten alderhande vrachten, van waeren, goeden ende Coopmanſchappen binnen ſlants ofte naeſtleggende Steden voeren om tamelick Loon, ende daeromme aldaer gebruycken ende ettelicke jaeren voer de Jaeren XV^c LXVJ. gebruyckt hadden gehadt het gecoſtumeerde recht van voirlaedinge, als dat zyluyden voir allen vreemden ende van buyten comende Schuytluyden geprefereert worden, ſonderlinge zoe wanneer die Schuytvoerders van Amſterdam die goeden ende Coopmanſchappen tot gelycken pryſe wilden voeren als andere vreemde Schuytluyden wilden doen, ofte t ſelue aengenomen mochten hebben, ende dat als die vreemde ofte van buyten commende ſchuytvoerders ledichs ſcheeps tot Amſterdam aencomen, dat oick de zelffde vreemde Schuytvoerders van Alcmaer tot Amſterdam geladen ſcheeps ancomen, op andere hauenen ofte Steden wilden laeden dan vpte hauen, ſtede ofte plaetſe van heur eygen Woenſtede als vp Alcmaer, dat hoewel eenen Dirck Claesz. Schuytvoerder tot Alcmaer nyet geoirloft en was ledich ſcheeps tot Amſterdam te comen ende aldaer vracht te ſoucken byſonder op vreemde Inlantſche hauenen ende Steden in preiuditie van de gemeene Schuytevoerders der voirſz. Stede van Amſterdam, te min naede-

BYLAAGE L^t. A.

mael die voirſz. Dirck Claesz. ende andere Schuytvoerders van Alcmaer nyet toeſtaen noch gedoogen en willen dat die Schuytvoerders van Amſterdam tot Alcmaer gelaeden ancomende ende aldaer ontladen hebbende, eenige goeden jae gheen menſchen laeden en mochten, deſen nyet jegenſtaende hadde de voirſz. Dirck Claesz. Schuytvoerder van Alckmaar hem veruordert tot Amſterdam ledichs ſcheeps te comen ende zeeckere vracht aen te nemen, omme van Amſterdam op Dordrecht met zyn Schuyt te voeren. Twelck die Ouerluyden van 't voirſz. gilde tot Amſterdam deur clachte van de gemeene Schuytvoerders met goeder Saecke niet en hadden willen toelaeten, hadden daeromme tot conſeruatie van haerl. gecouſtumeerde gerechticheyt den voirſz. Dirck Claesz. gedaen arreſteren. Op welcke arreſt de voirſz. Dirck Claesz. ter eenre, ende die Ouerluyden van 't voirſz. Schuytvoerders gilde ter andere zyde dingplechtich geworden waeren voir die van den gerechte der voirſz. Stede van Amſterdam, alwaer ſoe verre geprocedeert was geweeſt, dat de voerſz. DirckClaesz. geobtineert hadde vonnis tot ſynen agterdeel. Ende al waſt zoe dat de voirſz. Dirck Claesz. van 't voerſz. vonnis zonder eenich grieff aen deſen houe geappelleert ende prouiſie in cas d appel geobtineert hadde gehadt, dat oick partyen ten dage dienende by den voirſz. hove geappoincteert waren zoe wel ten principale als vpte prouiſie van de afdoeninghe van de clauſule van Inhibitie te ſchryuen by memorien. nochtans hadden die ouerluyden van 't voirſz. Schuytvoerders-gilde binnen Amſterdam evenwel heurl. gecoſtumeerde gerechticheyt gecontinueert gehadt ende continueren als noch, ten anſien ende welweten van eenen yegelicken, Ende omme alle twyffelachticheyt te amoueren ende eenen yegelick t ſelffde recht van 't voirſz. Schuytvoerders ghilde van Amſterdam bekent te maecken, ſoe hadden die regierders ende magiſtract der voirſz. Stadt van Amſterdam opten derden July a° XV^c LXXVIIJ. wel ende te rechte gekeurt ende geordonneert dat die Schipperen van Alcmaer tot Amſterdam ſoe vry als andere Schippers poirters der zelffder Stadt Amſterdam weſende ſouden moegen laeden alderhande waren ende goeden, omme die op haer hauene, te wetene tot Alcmaer gevoert ende aldaer geloſt te worden, maer dat die Schipperen van Alcmaer gheen Poirteren van Amſterdam weſende, gheen goeden tot Amſterdam en ſouden mogen laden omme tot eenige andere plaetſen gevoert te worden ſoe verre yemant van de binnelantſche vaerders van Amſterdam dezelffde goeden begeerden te voeren, om zulcken Loon als die Schippers van alcmaer bedongen ſoude hebben, des zoude die coopman moegen nemen ſulcken ſchip van Amſterdam ombevracht weſende als hem goetduncken zoude; Ende alſoe Adriaen Aelbrechtsz. ſchuytvoerder van Alckmaer hem veruordert hadden binnen Amſterdam op andere hauene vracht aen te nemen dan op te hauene ofte Stede van Alcmaer, ſoe hadden die Ouerluyden der voorſz. Stadt Amſterdam, vuyt ſaecke van dien arreſt gedaen, waerop d voirſz. Adriaen Aelbrechtsz. mit zeeckere zyn Conſorten den voirſz. Ouerluyden proces gemoueert hadden voir die van den Gerechte voirſz. alwaer zoe verre geprocedeert was geweeſt dat Scepenen van Amſterdam vonnis geweſen hadden tot achterdeel van den voirſz. Adriaen Aelbrechtsz. T welck gegaen was in crachte van gewysde ſonder prouocatie ofte appellatie; dat hoewell in 't gunt voirſz. is by den voirſz. Ouerluyden van 't binnelantſche ghilde tot Amſterdam anders nyet gedaen noch gepleecht en was dan t gunt hemluyden geoirloft was te doen, ende tegens hemluyden tot Alcmaer gepleecht ende gedaen worde. Ende daeromme die Burgemeeſteren ende Regierders van Alckmaer gheen redenen en hadden omme daertegens te querelleren deſen nyet jegenſtaende ſoe ſcheen dat zyluyden vp haer te kennen geuen geobtineert hadden van den voirſz. houe zekere beſloten brieuen in cas van attentaten concluderende daeromme die voirſz. Gerequireerden by de voirſz. ende meer andere middelen, dat die requiranten verclaert zouden werden tot heurluyder eyſch verſouck ende concluſie alhier niet onfanckelyk, ende die gerequireerden geabſolveert worden van der inſtantie mitte coſten, Ende off heurluyden die Concluſie nyet volgen en mochte begerende eerſt ende al vooren daer op recht by ordine dat den requiranten heuren eyſch, verſouck ende concluſie, mitsgaders verſochte prouiſie, ſulcx ende in der vougen als zyluyden die gedaen ende genomen hebben, ontſeyt zoude zyn, Te vreden zynde dat die Schuytvoerders van Alckmaer tot Amſterdam gelaeden aencomende vry weder aldaer moegen laeden op haer eyghen hauen als vp Alckmaer, onbecroont van den Ouerluyden van 't Binnelantſche Gilde ende Schuytvoerders tot Amſterdam, makende eyſch van coſten, ofte tot anderen ſulcken ſynen ende Concluſien als 't voirſz. hoff bevinden zoude de voirn. gerequireerden oirbaerlicxte te weſen, Ende naer dat van wegen den Requiranten gerepliceert ende van wegen den gherequireerden gedupliceert was geweeſt, hadden partyen all t ſelue mitsgaders andere alſulcke ſtucken, brieuen, certificatien ende andere munimenten als elex van hen tot Juſtificatie van heurluyder Intentie belieft heeft te exhiberen onder den Commiſſariſſen geleuert, ende aen den ſeluen Hove rapport ende recht gedaen te worden verſocht.

BYLAAGE L^t. A.

T voorſchreuen hoff gehoort t rapport van den voirſz. Commiſſariſſen, ende met rype deliberatie van Raide deurgeſien ende ouergewogen hebbende alle 't gunt in deſen te conſidereren ſtondt in den naeme ende van wegen des Coninex van Spaignen van beyden Sicillien enz. als graue van hollant, Zeelant ende Vrieslant, Ontſeyt die requiranten hun verſouck, eyſch ende Concluſie vpten gerequireerden gedaen ende genomen. Ende compenſeert die coſten tuſſchen de voirſz. partyen om redenen den voirſz. hove daer toe porrende. Gedaen in den Hage by Meeſters Arnoult Nicolay, preſiderende, Adriaen van der Houff, Diederick van der nyenburch, Gerardt van Wyngaerden, Leonardt Caſembroot, Pelgrum van Loon, Artus van Brederode, Jooſt de Menyn, ende Nicolaes Camerlin, raitsluyden van hollant. Ende gepronunchieert den negentienden Decembris XV^c negen ende 't ſeuentich. T'oirconde t ſegel van Juſtitie hier aen gehangen. In kenniſſe van my. Op de ploye geteyckent B. Ernſt.

VIER-

VIERDE DEEL.

KOOPHANDEL VAN AMSTERDAM.

DERDE BOEK.

BUITENLANDSCHE KOOPHANDEL, WISSELHANDEL, EN BEHULPSELS VAN DEN KOOPHANDEL IN 'T GEMEEN.

I.

BUITENLANDSCHE KOOPHANDEL *en* SCHEEPVAART.

Oorſprong en eerſte beginſels van uitheemſchen Koophandel en Scheepvaart, te Amſterdam.

Amſterdam, of de plaats, die ſedert *Amſterdam* genoemd is, ſchoon, veelligt, reeds in de twaalfde eeuwe, in wezen, hadt egter toen nog geenen den minſten buitenlandſchen Koophandel, noch Scheepvaart. ALBERT *van* STADE, een Schryver der dertiende eeuwe, eene reis van Keulen naar Deenemarke beſchryvende, zo als dezelve, in 't jaar 1152, geſchiedde, tekent aan „ dat „ men, van Keulen, over Nuis, Zante, Arn„ hem en Zeiſt, te lande, naar Utrecht „ trok; dat men, van daar, te water naar „ Muiden afzakte, en van Muiden, over „ de Zuiderzee, naar Staveren voer, van „ waar men, verder, naar Deenemarke zeil„ de." [*Vadas e Colonia VI. mill. usque ad Nuſſiam; IX. Xantis; VII. Arnem; VI. Seiſt; I. Trajectum. Ibi intra navem & deſcende usque Muthen, & ita per mare Stauriam, & ſic in Daniam* (*a*)]. Uit welke woorden, blykt, dat Schepen, groot genoeg om de reis naar Deenemarke te doen, zelfs te Muiden, niet gevonden werden; dat de naaſte plaats, daar menze vinden kon, Staveren in Friesland was; en gevolgelyk, dat 'er toen, te Amſterdam of daaromtrent, nog geene de minſte buitenlandſche Scheepvaart geweeſt is. Doch tegen 't einde der volgende eeuwe, ſchynen de Amſterdammers begonnen te hebben, buiten 's Lands te vaaren, en koophandel te dryven, eerſt, zo 't ſchynt, naar Hamburg, van waar, al vroeg, timmerhout (*b*) en bier herwaards gevoerd werdt. Te Middelburg in Zeeland, was, in 't jaar 1271, een genootſchap van Koopluiden opgeregt, waarvoor Graaf Floris de V. zekere Ordonnantie gemaakt heeft, die nog voorhanden is (*c*). Doch te Amſterdam zyn, zo veel my bekend is, zo vroeg, nog geene Keuren omtrent den Koophandel gemaakt. Maar, in 't jaar 1323, werdt het Ooſterſch, dat is, agt ik, het Hamburger bier, hier te Lande, alleen in Amſterdam en in Medenblik, vertold (*d*); waaruit af te neemen is, dat, in deeze twee Steden, de Stapel van dit bier was. Doch eenige jaaren laater, breidden de Amſterdammers hunnen Koophandel en Scheepvaart verder Noordwaards uit. In 't jaar 1368, werdt hun de vrye handel, in Zweeden en in Deenemarke, toegeſtaan (*e*). Ten deezen tyde, werdt Amſterdam ook geteld onder de Koopſteden, die, by den naam van *Hanze-Steden*, vermaard geworden waren, en een onderling verbond, tot bevordering van het gemeen belang des Koophandels, geſlooten hadden (*f*). Doch de Stad zal, naar alle waarſchynlykheid, toen nog niet lang in het Hanzeverbond geweeſt zyn, om dat zy de laatſte in rang van de Nederlandſche Steden, die tot dit Verbond behoorden, genoemd wordt. Haare aanneeming van het Hanze-verbond gaf haar, zo 't ſchynt, de eerſte aanleiding tot de vaart naar de Ooſtzee, die, ſedert, de voornaamſte tak des Amſterdamſchen Koophandels geworden is. Sommigen, 't is waar, hebben, uit eenen brief van *Joannes, Aartsbiſchop van Riga*, gegeven in 't jaar 1277, en onder de Privilegien van Amſterdam te boek ge-

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

(*a*) ALBERT. STADENS. ABBAT. Chronic. *ad annum* 1152.
(*b*) SIBR. LEONIS Vit. Abbat. *in* Mariengaard. *in* MATTH. Anal. *Tom.* V. *p.* 255.
(*c*) MIERIS Charterb. I. *Deel*, *bl.* 356.
(*d*) MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 321.
(*e*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 124.
(*f*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 253.

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

gesteld (*g*); waarby alle Koopluiden in 't gemeen verlof krygen, om in Lyfland te komen handelen; beslooten, dat de Amsterdammers, al eene eeuw te vooren, op de Oostzee gevaaren hebben. Doch als men aanmerkt, dat Amsterdam, in deezen brief, niet genoemd wordt, en dat dezelve, eerst in 't jaar 1495, op 't verzoek deezer Stad, door *Michael*, *Aartsbisschop van Riga*, bekragtigd geworden is (*h*); heeft men veel meer reden om te vermoeden, dat de Amsterdammers, op 't einde der vyftiende eeuwe, eenen brief, in 't jaar 1277, ten behoeve der Koopluiden in 't gemeen, verleend, op zig in 't byzonder hebben doen toepassen, dan dat men zou mogen agten, dat zy, reeds omtrent den jaare 1277, toen de Plaats maar even begon op te komen, op Lyfland zouden gevaaren hebben. Doch voor het midden der veertiende eeuwe, was 'er reeds zo veel Koophandel te Amsterdam, dat men aldaar renten verkogt, te betaalen *mit alsucken paymenten, daer die ene coman den andere mede betalen mach;* gelyk my, uit verscheiden' Schepenen-brieven, en onder anderen, uit eenen van den jaare 1344, die op 't Begynhof bewaard wordt, gebleeken is.

Aanwas van dezelven, in de veertiende en vyftiende eeuwe.

De Scheepvaart der Amsterdammeren was, zelfs eer de veertiende eeuwe ten einde liep, zo zeer toegenomen, dat de Stad, in 't jaar 1396, Hertoge Albrecht eenige groote, en vyftig kleine Schepen leveren kon, tot den togt naar Friesland (*i*). In 't jaar 1398, rustte zy, tot diergelyken togt, wederom ten minste vier groote Schepen uit, en onder anderen, eene goede Kogge, met zout geladen (*k*): waaruit men, veelligt, mag afneemen, dat de Zouthandel op Frankryk, die, in de volgende eeuwe, en inzonderheid, na dat Holland onder 't gebied van 't Huis van Bourgondie geraakt was, zo sterk toenam, toen reeds een begin genomen hadt. In 't jaar 1400, stondt Hertog Albrecht toe, dat elk 't Marsdiep en 't Vlie uit en in, van en naar Amsterdam, zou mogen vaaren, zonder iet meer dan den gewoonlyken Graaflyken tol, elders, 's Graaven *rechten toll van Amstelredamme* genoemd (*l*), schuldig te zyn (*m*): 't welk de Amsterdamsche Scheepvaart sterk deedt toeneemen. Hertog Willem, Albrechts zoon, bevestigde dit voorregt, in 't jaar 1405, *om dat die Coopman te het* zyne *goede Stede versoeken*, of bezoeken zou (*n*): 't welk 'er ook het gevolg van was. In 't jaar 1414, verleende Hertog Erik van Saxen den Amsterdammeren, onder anderen, vryen handel in Saxen, Engeren en Westfaale, op gelyke tollen, als zy, te Hamburg, plagten te geeven (*o*). Op Engeland en Schotland, werdt ook, reeds in de veertiende eeuwe, door de Hollanders, gevaaren, en de Engelsche en Schotten bragten hunne waaren herwaards (*p*). 't Is ten hoogste waarschynlyk, dat de Amsterdammers, ten deezen tyde, ook op Schotland en Engeland zullen gehandeld hebben. Immers, zy werden verpligt, in 't jaar 1416, eenige Schepen uit te rusten tegen de Schotsche Kaapers, die hunne Koopvaarders, op zee, beroofd hadden (*q*). De handel op de Oostzee, en op Zweeden, Deenemarke en Noorwegen, bleef egter de voornaamste in Amsterdam (*r*). Sedert het verwyderen der zeegaten, het Marsdiep, het Heersdiep en het Vlie, omtrent het midden der vyftiende eeuwe, kreeg men haast grooter Schepen voor de Stad. En Amsterdam werdt, in eenen brief van Hertoge Filips van Bourgondie van den jaare 1452, genoemd *de voornaamste Koopstad van Holland* (*s*). De vreemde Koopluiden, met naame de Oosterlingen, kwamen, in menigte, naar Amsterdam (*t*), en hielden 'er zig eenen geruimen tyd op, om hunnen Koophandel te dryven. De ongenoemde Beschryver van Amsterdam, die, voor het einde der vyftiende eeuwe, bloeide, tekent aan, dat de Stad, ten zynen tyde, met twee honderd Koopvaardyschepen, handel dreef, wel voornaamlyk in 't Noorden en in de Oostzee; maar ook in Brabant, Vlaanderen, Frankryk, Engeland, Schotland, en Spanje zelve; met één woord, van de Straat van Gibraltar af, tot in de Oostzee toe. Ook was toen de Lastaadje, een stuk buitensdyks Voorland, tusschen den S. Antonis-dyk en 't Y voor de Stad, reeds bezet met Scheepstimmerwerven, waar, dagelyks, allerlei Schepen gebouwd werden (*u*); zynde het, al van ouds, verbooden geweest, eenige Schepen te maaken, of te teeren, *binnen der ouder grafte*, *binnen der poirthuyzen*, *noch binnen der palinghe van der stede* (*v*).

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

Oudst Amsterdamsch Zeeregt.

Midlerwyl, hadt de toeneemende Scheepvaart, in Amsterdam, het opstellen van een gemeen Zeeregt, al vroeg, noodzaakelyk ge-

(*g*) Handv. *bl.* 63.
(*h*) Handv. *bl.* 62.
(*i*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 131.
(*k*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 131, 132.
(*l*) Handv. *bl.* 25. [14].
(*m*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 132.
(*n*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 138.
(*o*) Handv. *bl.* 61.
(*p*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 257, 435. IV. *Deel*, *bl.* 3.
(*q*) MIERIS IV. *Deel*, *bl.* 370.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 146, 149, 155, 159, 196.
(*s*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 153.
(*t*) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 189, 195. *en* BOOMKAMP Alkmaar, *bl.* 77.
(*u*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI *p.* 3, 5.
(*v*) Keurb. A. *f.* 24.

Buitenlandsche Scheepvaart.

gemaakt. Onder de oudſte Keuren der Stad, op pergament geſchreeven, en omtrent den jaare 1400, of eerder, opgeſteld, worden 'er verſcheiden' gevonden, die opzigt hebben op de buitenlandſche Scheepvaart. Een *yghelic Sciphere, van der zee komende*, was verpligt *Bakenghelt* te betaalen (*w*). Men mogt geene *Kogghen, hulcs, crayers, euers, of andere zeeſcepe, die buyten duynen voeren, an die brugghen of an den palinghen meerren* of vaſtmaaken (*x*). In de geſchillen over zeezaaken, werdt ook, al vroeg, onverwyld regt gedaan, welk, in de oude Keuren, *vlutvairdich* of *vlotvaerdich recht* genaamd wordt (*y*). Doch, in 't *eerſte Privilegie-boek* deezer Stad (*z*), ſtaat eene Ordonnantie op het Zeeregt *geregiſtreerd*, die, waarſchynlyk, vroeg in de vyftiende eeuwe, ontworpen is, door de Koopluiden en Schippers deezer Stede; en die, tot diep in de zeſtiende eeuwe, zo te Amſterdam als in de andere Steden van Holland, zig met de Scheepvaart geneerende, het gemeene Zeeregt, tuſſchen Koopluiden en Schippers, geweeſt is. Wy hebben dienſtig geoordeeld deeze Ordonnantie, die, met andere Zeeregten gevoegd, meer dan eens, doch zeer gebrekkelyk, gedrukt is, als een der oudſte bewyzen van de Amſterdamſche Scheepvaart, aan 't einde van dit Boek (*a*), naar een letterlyk Affchrift uit het gemelde *Privilegie-Boek*, op nieuws, in 't licht te geeven.

Uit al 't voorgaande, blykt klaarlyk het toeneemen des Amſterdamſchen Koophandels, van het laatſt der dertiende, tot het begin der zeſtiende eeuwe toe. De uitbreiding van de Scheepvaart der Amſterdammeren, in de zeſtiende en zeventiende eeuwe, tot diep in Muskovie noordwaards, en zelfs tot in de Ooſt- en Weſtindien, is te bekend, dan dat zy, hier, byzonderlyk, zou behoeven te worden opgehaald. Het aangetekende doet ons ook zien, hoe gantſch ten onregte, de Delvenaar Pontus Heuterus geſchreeven heeft, dat de Amſterdammers, op het einde der vyftiende eeuwe, de Noordſche Landen ſlegts van hooren zeggen kenden, en nog niet verder dan langs de zeekuſten van Friesland gevaaren hadden (*b*). Zelfs ſpreekt Walich Syvaartszoon niet naauwkeurig genoeg, als hy Amſterdam, in 't jaar 1522, *eene nieuwe aencomende Koopſtad* noemt (*c*). Wy hebben getoond, dat zy, zeventig jaaren te vooren, reeds *de voornaamſte Koopſtad van Holland* genoemd werdt; ſchoon haar Koophandel, na 't overmeeſteren van Antwerpen door de Spaanſchen, in 't jaar 1585 (*d*), en ſedert, nog merkelyk meer, uitgebreid is. De Vroedſchap beſloot, in 't jaar 1663, een Collegie op te regten, welk opzigt hebben zou op de welvaart des Koophandels, en beſtaan, uit drie Heeren uit de Vroedſchap, twee Bewindhebbers van de Ooſtindiſche Compagnie, en twee Bewindhebbers van de Weſtindiſche Compagnie, en voorts, uit een, twee of drie Handelaars op ieder der voornaamſte Geweſten, en uit groote *Traſiquanten* (*e*). Het Collegie werdt, kort hierna, tot ſtand gebragt, en de byzondere Leden verkooren, door Burgemeeſteren (*f*). Het zat, om de veertien dagen, en, op den agtſten December des jaars 1663, voor 't eerſt. Doch de opkomende oorlog met Engeland deedt het, in 't jaar 1665, te niet loopen (*g*).

Buitenlandsche Scheepvaart.

De ſchets van de opkomſt en aanwas van Amſterdams Koophandel en Scheepvaart, welke wy hier ter neder geſteld hebben, kan dienen tot eene inleiding eener byzondere beſchryvinge van beide, tot welke, wy nu overgaan. Wy beginnen met de vaart op

Byzondere beſchryving van Amſterdams Koophandel en Scheepvaart:

Hamburg *en* Breemen,

die, ongetwyfeld, de oudſte, of eene der oudſte buitenlandſche Scheepvaarten der Amſterdammeren geweeſt is. De Hamburger Koopluiden hadden, in 't jaar 1277, van Graave Floris den V., verlof verkreegen, om, op gunſtige voorwaarden, te Dordrecht, of elders in zyn Land, te komen handelen (*h*). Weinige jaaren laater, geraakte Amſterdam onder 't gebied der Graaven van Holland. En toen heeft men, naar alle waarſchynlykheid, al terſtond, op Hamburg gevaaren. Wy hebben reeds aangetekend (*i*), dat men, vroeg in de veertiende eeuwe, bier en hout van Hamburg herwaards voerde, welk, gedeeltelyk, wederom elders geſleeten werdt. Hamburg en Breemen waren ook voornaame Leden van het Hanze-verbond, waarin Amſterdam, omtrent het midden der veertiende eeuwe, zig, insgelyks, begaf. Doch de oorlogen der vyftiende en zeſtiende eeuwen waren oorzaak, dat de Nederlandſche Hanze-Steden, en dus ook Amſterdam, de algemeene Samenkomſten, die veeltyds te Lu-

I. Op Hamburg *en* Breemen.

(*w*) Keurb. A. *f.* 10.
(*x*) Keurb. A. *f.* 14 *verſo*.
(*y*) Keurb. A. *f.* 6.
(*z*) *f.* 31.
(*a*) Bylaage *Lr.* A.
(*b*) *Apud* Boxhorn. Apol. pro navigat. Holland. *p.* 4. *Vide &* Burgund. Hiſt. Belg. *Libr.* III. *p.* 162.
(*c*) Roomſche Myſter. Ontdekt *Voorr. bl.* 36.

(*d*) Burgund. *Libr.* III. *p.* 170.
(*e*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* D. 5 *Dec.* 1663. *f.* 81.
(*f*) Groot-Memor. N. V. *f.* 123 *verſo*. Handv. *bl.* 698.
(*g*) Notulb. van 't Commercie Collegie, *in* 't Vertrek der Secretariſſen
(*h*) Mieris Charterb. I. *Deel*, *bl.* 394.
(*i*) Hier voor, *bl.* 523. *Zie ook* III. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 94.

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

Lubek gehouden werden, zeldzaam bywoonden. De meeſte Nederlandſche Hanze-Steden, ſedert, onder 't gebied van de Staaten der Vereenigde Provincien, geraakt zynde; werdt 'er, in December des jaars 1615, een Verbond van Vereeniging, voor den tyd van twaalf jaaren, geſlooten, tuſſchen de Ooſterſche Hanze-Steden en de Staaten der Vereenigde Nederlanden, waarby de vrye vaart en Koophandel, in de Ooſt- en Noordzee, en in de Stroomen, die zig in deeze Zeeën ontlaſten, bedongen werdt, en te gelyk, dat men den onderlingen handel niet boven maate bezwaaren zou (*k*). En dit Verbond werdt, niet alleen van wege de Steden Hamburg en Breemen; maar ook van wege de Steden Lubek, Roſtok, Straalzond, Wismar, Maagdenburg, Brunswyk, Lunenburg en Grypswalde, met eede, bekragtigd. Het is, ſedert, de grondſlag geweeſt, waarop men, van hier, op Hamburg en Breemen, en de andere gemelde Steden, gehandeld heeft, ſchoon het, myns weetens, nimmer vernieuwd is. Het Hanze-Verbond, door 't verloop der tyden, t'eenemaal vervallen zynde, hebben de drie oude Hanze-Steden, Lubek, Breemen en Hamburg, in 't jaar 1641, een Verbond van onderlinge beſcherming geſlooten, voor den tyd van tien jaaren (*l*): en, ſedert, zyn deeze drie Steden alleen, onder den naam van *Hanze-Steden*, bekend gebleeven.

Op Hamburg en Breemen, wordt, tegenwoordig, van hier, gehandeld in allerlei waaren, waarvan, of hier, of in de gemelde Steden, overvloed of gebrek is. De handel in Hamburger bier is te niet geloopen. Doch van Breemen wordt nog zwaar bier herwaards gevoerd, ſchoon zeer veel minder dan het plagt. Van Hamburg wordt Hout van veelerlei ſoorte, in groote menigte, herwaards gevoerd: 't welk daar, langs de Elve, uit de boſſchen van Duitſchland en Silezie, wordt afgebragt: voorts, koper, yzerdraad, blik, honig, waſch en andere waaren. Van Breemen, bekomt men Linnen, Pylaken, en eenige diergelyke koopmanſchappen, als van Hamburg herwaards gebragt worden. Beide de Steden worden, van hier, voorzien van Speceryen en andere Ooſtindiſche Koopmanſchappen: voorts, van Haring, Kaas enz.

Op Hamburg, vaart, alle weeken, een Beurtſchip, welk ook goederen op Altona inneemt, en des Zomers, dat is, van den eerſten Maart tot den eerſten October, zes, en des Winters, dat is, van den eerſten October tot den eerſten Maart, agt dagen in laading leggen mag. Vier Schepen mogen, te gelyk, op Hamburg in laading leggen, te weeten, twee Beurtluiden en twee Boeglegggers. Onder deezen, zyn twee Amſterdammers en twee Hamburgers. Men is, reeds in 't jaar 1613, met de Regeering van Hamburg, overeengekomen „ dat de Amſterdam-„ mer en Hamburger Beurtſchepen, ſchip „ om ſchip, op Hamburg zouden vaaren." De Ordonnantie, die hier, in 't gemelde jaar, op de Hamburger beurt, gemaakt werdt (*m*), werdt naar Hamburg gezonden, met verzoek, dat men daar diergelyke Ordonnantie maaken zou (*n*); gelyk, terſtond, geſchied is. En deeze wederzydſche Ordonnantien werden, ſedert, als eene onderlinge overeenkomſt tuſſchen de twee Steden, aangemerkt. De Amſterdammer Beurtſchippers moeten burgers deezer Stad en Gildebroeders van 't Groot-Binnen- en Buitenlandsvaarders-Gilde zyn. Op Breemen, vaart ook een Beurtſchip; doch dit mag twaalf werkdagen in laading leggen. Omtrent eene lyſt der vragtloonen, naar en van Hamburg, naar welke, de vragten naar en van Breemen ook geregeld worden, zyn de Regeeringen der twee Steden, al voor lang, onderling, overeengekomen. De Beurtſchippers op Hamburg moeten, hunne beurt op de gemelde Stad gehad hebbende, in de beurt op Rouan en Londen vaaren, eer zy wederom in de Hamburger beurte vaaren mogen. Op Breemen, Hamburg en beooſten de Elve, mogen geene andere Beurtſchepen vaaren dan Smakſchepen, die gaffels voeren, en uiterlyk zes en een vierde voet diep gaan, op dat zy zig, in tyd van nood, op de wadden zouden konnen bergen. Voorts, moeten de Beurtſchepen, van welken wy ſpreeken, over ſteven, vyf en zeſtig voet lang; binnen den huid, agttien voet wyd, en op de uitwatering, zes en een halve voet hol zyn (*o*). Van de aanſtelling en het gezag van Commiſſariſſen over deeze en andere buitenlandsvaarende Beurtſchepen, en van den Opziender op de naarkoming der Keuren, omtrent dezelven gemaakt, hebben wy, in de beſchryving van het Groot-Binnen- en Buitenlandsvaarders-Gilde (*p*), reeds, kortelyk, gehandeld. Ondertuſſchen, worden Hamburg en Breemen, behalve door de Beurtſchepen, ook af en aan bevaaren, door veele byzondere Schippers, meeſt vreemden, die, onder anderen, den meeſten Haring

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

(*k*) *Zie* AITZEMA I. *Deel*, *bl.* 88. Corps Diplom. *Tom.* V. *P.* II. *p.* 274.

(*l*) *Zie* AITZEMA II. *Deel*, *bl.* 797. Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* I. *p.* 228.

(*m*) *Zie* Handv. *bl* 1226, 1228.

(*n*) Stads Miſſiven *N.* I. 21 *Aug.* 4 *Nov.* 1613. Miſſive van Hamburg van 30 *July* 1743.

(*o*) Handv. *bl.* 1226, 1227, 1229, 1235.

(*p*) Hier voor, *bl.* 454.

Buitenlandsche scheepvaart.

ring derwaards brengen. Zy mogen egter geene ſtukgoederen laaden, dan na dat de Beurtſchepen vollaaden zyn. Doch by eene Keure van den zeven en twintigſten January des jaars 1762, is aan twee Koopluiden vry gelaaten, een Schip op Hamburg of Breemen, naar hun welgevallen, te mogen afhuuren (*q*).

II. Op Brabant en Vlaanderen.

Na de vaart op Hamburg, heeft men hier, van ouds, ook op

Brabant en Vlaanderen

gevaaren en gehandeld: welke Geweſten, in de vyftiende en zeſtiende eeuwe, onder dezelfde Regeering ſtonden als Holland; waarom de vaart op dezelven, toen, als eene Binnenlandſche vaart, moeſt worden aangemerkt; doch na dat Brabant en Vlaanderen onder eene vreemde Regeering geraakt zyn, moet de handel op deeze Geweſten, onder den Buitenlandſchen, geteld worden. De Vlaamingen hebben, reeds in 't midden der dertiende eeuwe, op Holland en Zeeland gehandeld (*r*). Doch het oudſte blyk van den handel der Amſterdammeren op de Schelde, welk my voorgekomen is, is eene Overeenkomſt van den eerſten Juny des jaars 1396 met eenige Heeren en Vrouwen, die langs dien ſtroom gegoed waren, en den Poorteren van Amſterdam den vryen handel langs de Schelde, en langs de Honte, voor den tyd van veertig jaaren, toeſtonden, mids zy zeker Geleide- en Bakengeld van ſchepen en goederen betaalden. Uit deeze overeenkomſt, blykt, dat zy toen, onder anderen, Hamburger en ander bier en ook veel Haring derwaards voerden (*s*). Doch de vaart en handel op Brabant en Vlaanderen is, ſedert, zo zeer toegenomen, dat men Beurtſchepen aangelegd heeft op de voornaamſte Steden, als Antwerpen, Bruſſel, Mechelen, Leuven, Gend, Duinkerken en anderen, die hunne Legplaatſen hebben in den Singel omtrent den Jan-Rooden-Poorts-tooren, en meeſt allen, ten minſten eens ter weeke, vaaren. Over deeze Beurtſchepen, is een Aantekenaar of Commiſſaris aangeſteld, die de Vragtrekeningen voor de Beurtſchippers opmaakt, en aantekening houdt van de ingelaaden' goederen, en van en aan wien dezelven gezonden worden; waarvan hy, des noods, verklaaring geeven moet, zonder voor iet meerders te mogen worden aangeſproken (*t*). 't Veer op *Bruſſel* is, hier, eerſt in 't jaar 1654, opgeregt, en toen is, te gelyk, eene lyſt der vragtloonen, by myne Heeren van den Geregte, vaſtgeſteld (*u*). De Beurtſchepen, voor welker Schippers, in 't jaar 1699, eene Inſtructie vaſtgeſteld is, moeten, ten langſte, om de veertien dagen, vaaren (*v*). In 't jaar 1752, zyn ook, tot wederzeggens toe, twee Veerſchippers op *Leuven* aangeſteld (*w*). Men voert, van Amſterdam, naar Brabant en Vlaanderen, veelerlei waaren, die hier vallen, of van Ooſten en Weſten aangebragt, en daar begeerd worden. Van *Gend*, worden veelerlei Graanen en Oliezaaden herwaards gevoerd; doch meeſt met byzondere Schippers. Naar *Duinkerken*, gaat veel Waſch, welk, hier te Lande, gewonnen, of ten minſte gebleekt is. Men haalt'er ook Graanen en Zaad van daan. Op *Luik*, plagt ook, van hier, gevaaren te worden; doch ſedert het vermenigvuldigen en verhoogen der tollen op de Maaze, zendt men de goederen, die derwaards geſchikt zyn, op Breda of 's Hertogenboſch, van waar zy, te Lande, naar Luik worden gebragt. Men ontvangtze, op gelyke wyze, van daar. Naar Luik, worden veele onbereide huiden gezonden, die aldaar tot zoolleêr gelooid worden. En men ontvangt, van daar, ſpykers en yzerwerk, in groote menigte: ook veele Saaijen en andere Wollen ſtoffen.

Buitenlandsche scheepvaart.

De Scheepvaart der Amſterdammeren naar 't Noorden, breidde zig, in de veertiende eeuwe, verder dan Hamburg en Breemen, en tot in

III. Op Zweeden, Deenemarke en Noorwegen.

Zweeden, Deenemarke en Noorwegen

uit. Wy hebben, ter zyner plaatſe (*x*), verhaald, dat de Stad, in 't jaar 1368, vryheid gekreegen heeft, om in Deenemarke en in Zweeden te komen handelen. Op Schoonen in Zweeden, hadt zy, omtrent dien tyd, reeds eene ſoort van Volkplantingen opgeregt. En 't blykt, dat zy 'er, in Wynen, Bieren, Lakenen en Lynwaaten, gehandeld heeft. Ook ſchreeven Burgemeeſteren, in 't jaar 1474, dat de ingezetenen, toen, al lang, op Stokholm gevaaren hadden (*y*). En in 't jaar 1480, beriepen zy zig op het Privilegie, om vryelyk op Bergen in Noorwegen te mogen handelen (*z*). In deeze vryheid, is de Stad, in laater' tyd, by herhaalde Privilegien der Noordſche Vorſten, dikwils, en, onder anderen, by eene Acte der Zweedſche Regeeringe van den negenden

(*q*) Keurb. U. *f.* 12 *verſo.*
(*r*) Mieris Charterb. I. *Deel*, *bl.* 295, 297, 299.
(*s*) Handv. *bl.* 68.
(*t*) Handv. *bl.* 1507.
(*u*) Handv. *bl.* 1521.
(*v*) Handv. *bl.* 1544.
(*w*) *Zie* IV. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 454.
(*x*) II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 124.
(*y*) Groot Memor. *N.* I. *f.* 9.
(*z*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 189.

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

den February des jaars 1579, die nimmer voorheen gedrukt geweest is (*a*), bevestigd geworden, en laatstelyk, in 't jaar 1658, door Fredrik den III., Koning van Deenemarke (*b*). Te Wyburg in 't byzonder, mogten de Hollanders, en met naame de Amsterdammers, tolvry, komen handelen, volgens een Octroi der Zweedsche Regeeringe van den jaare 1487 (*c*). De Staaten der Vereenigde Nederlanden hebben, daarenboven, met de Koningen van Zweeden en Deenemarke, van tyd tot tyd, verdragen van Koophandel geslooten, waardoor Amsterdam in 't byzonder, in zyne aloude vaart naar 't Noorden en de Oostzee, bevestigd geworden is (*d*). In 't jaar 1666, heeft de Staat een Verdrag gemaakt met Fredrik den III., Koning van Deenemarke, waarby niet alleen de vrye vaart op Deenemarke, Noorwegen, Sleeswyk en Holstein bedongen; maar ook de Houthandel in Noorwegen geregeld is, mogende men, sedert, van hier, met gemeeten en behoorlyk geykte schepen, allerlei Houtwaaren, zelfs eekenhout, doch geene masten grooter dan van twintig palmen, komen laaden; mids een en een agtste Rykdaalder van ieder last, ter zwaarte van vierduizend pond, aan tol betaalende. En van pek, teer, huiden, talk of andere waaren, die men, nevens de houtwaaren, inneemt, den tol voldoende, naar de Koningklyke Tolrolle (*e*). Met Karel den XI., Koning van Zweeden, is, laatstelyk, in 't jaar 1679, een Verdrag getroffen, waarby de vrye vaart en Koophandel, wederzyds, bedongen, en te gelyk beloofd wordt, dat men elkanders onderzaaten niet zwaarder belasten zal dan zyne eigenen. Ook is, by het zelfde verdrag, bedongen, dat een vry schip de ingelaaden goederen bevryden zal, mids geene Contrebande, dat is, Krygsgereedschap zynde (*f*). Uit deeze Noordsche Gewesten, voert men, niet alleen pek, teer, hout, en andere reeds genoemde waaren; maar ook yzer en koper, in groote menigte, herwaards. De opregting der Deensche en Zweedsche Oostindische Maatschappyen heeft den Amsterdammeren ook gelegenheid gegeven, om zig, te Koppenhagen en te Gottenburg, van veelerlei Oostindische waaren te komen voorzien. Van Bergen in Noorwegen, haalt men geheele laadingen Stokvisch. Daarentegen, worden deeze Landen van hier voorzien van wyn, brandewyn, tabak, zout, kaas, speceryen enz.

Langs de Rivieren den Ryn en de Maaze, en anderen, die met deezen twee gemeenschap hebben, en over de Steden, in Gelderland, en in Overyssel, aan de Zuiderzee, gelegen, heeft men, van Amsterdam, ook al vroeg, gehandeld op een groot getal van Steden, in

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

DUITSCHLAND.

IV. OP DUITSCHLAND.

Wy hebben reeds aangetekend (*g*), dat Hertog Erik van Saxen, in 't jaar 1414, onder anderen aan die van Amsterdam, verlof gegeven heeft, om in zyne Landen van Saxen, Engeren en Westfaale, vryelyk, te komen handelen, op gelyken tol, als die van Hamburg plagten te geeven. Hy stondt ook toe, dat men, op tyd willende verkoopen, zig vooraf vervoegde aan 's Hertogs Amptluiden, die, den kooper voor goed verklaard hebbende, verpligt waren, zorg te draagen, dat de betaaling op den bestemden tyd geschiedde (*h*). Langs den Ryn en de Maaze, worden zwaare tollen geheeven, omtrent welken, onder anderen, in 't jaar 1611, door de algemeene Staaten, eene overeenkomst getroffen is, met den Keurvorst van Brandenburg (*i*), waarin egter, in laater' tyd, merkelyke veranderingen gekomen zyn. Een voornaam gedeelte van den handel, die, van Amsterdam, op Duitschland, en zelfs op Zwitserland, gedreeven wordt, geschiedt over *Keulen* aan den Ryn, met schepen van ongelyke grootte, die, gedeeltelyk, op 't Rokin en de oude Turfmarkt, gedeeltelyk, op de Geldersche Kaai, in laading leggen. Op *Wezel*, vaart, weekelyks, of om de twee weeken, een Beurtschip, welk ook op de Geldersche Kaai legt, en goederen op verscheiden' Steden langs den Ryn inneemt. De Wezelsche Beurtschippers moeten een jaar Poorters zyn geweest, eer zy in deeze beurt vaaren mogen (*k*). De vragtloonen zyn geregeld, by eene lyst van den jaare 1613 (*l*), die egter, thans, niet stiptelyk, gevolgd wordt. Op *Emmerik* vaart, insgelyks, somtyds, een Beurtschip (*m*), welks gewoone Legplaats op het Rokin is: van gelyken, een op *Dusseldorp*, welk op de Geldersche Kaai in laading legt. Op *Oldenburg*, vaart ook, weekelyks, een Veerschip, welk aan de Y-brug legt. Op *Embden* in Oostfriesland, vertrekken, des Zomers, doorgaands, twee Beurtschepen ter weeke, die, op 't Water, voor de Zoutsteeg, in laadinge leggen. Naar Duitschland, worden ook

(*a*) *Zie* Bylaagen *Lit.* B.
(*b*) Handv. *bl.* 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60.
(*c*) Handv. *bl.* 133.
(*d*) *Voiez.* Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* I. *p.* 312, 374, 376. *P.* II. *p.* 62, 147, 213, 293. *Tom.* VII. *P.* I. *p.* 37, 222, 316.
(*e*) Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* III. *p.* 59 *& suiv.*
(*f*) Corps Diplom. *Tom.* VII. *P.* I. *p.* 437 *& suiv.*
(*g*) Hier voor, *bl.* 524.
(*h*) Handv. *bl.* 61.
(*i*) Corps Diplom. *Tom.* V. *P.* II. *p.* 174.
(*k*) Handv. *bl.* 1646, 1648.
(*l*) Handv. *bl.* 1647.
(*m*) Handv. *bl.* 1509.

Buitenlandsche scheepvaart.

ook veele goederen, en de waardigſten inzonderheid te lande verzonden. De wagens en karren, die deeze goederen voeren, onthouden zig, zo lang het open water is, te Naarden, of te Amersfoort, werwaards den Voerluiden de goederen, van hier, worden toegezonden. Doch, by beſlooten water, komen zy in de Stad, of onthouden zig aan de Diemerbrug.

Naar Duitſchland, worden, van hier, veelal dezelfde waaren gezonden, te weeten, Speceryen, Drogeryen, Verwwaaren, Koffy, Thee en andere Ooſt- en Weſtindiſche Koopmanſchappen, Stokviſch, Haring, Kaas enz. En over Frankfort en Keulen, bekomt men, hier, een zeer groot gedeelte van 't gene de Duitſche Steden uitleveren; gelyk Rynſche en Moezelwynen, geſchut, kogels, leijen, vloerſteenen, van Keulen; lynwaaten, lint, garen, borſtels, van Dusſeldorp en elders; wynroemers en glazen van Hanau, Heilbron en andere Steden; veelerlei kraamery van Neurenberg. Over Hamburg, krygt men veel garen, blik en andere waaren, van Leipzig; en ſpiegel- en koetsglazen, van Berlyn: zelfs, heel uit Weenen, Hongariſch koper en kwikzilver. Van Aken, Verviers en andere Plaatſen daaromtrent, werwaards veel Spaanſche en andere Wolle, tot de Lakenweeveryen aldaar, uit Amſterdam, gezonden worden, bekomt men de gemaakte Lakens, en koperen ketels en bekkens, in groote menigte, te rug.

V. Op de Oostzee.

Wy komen nu tot de Scheepvaart op de

Oostzee,

zekerlyk, al vroeg, den voornaamſten, ſchoon niet den oudſten Koophandel van Amſterdam. Men heeft, van hier, waarſchynlyk al voor 't einde der veertiende eeuwe, en kort na dat de Stad in 't Hanze-Verbond getreden was, op de Ooſtzee gevaaren. Wy hebben, hiervoor (*n*), getoond, dat de Stad, in 't jaar 1495, den vryen handel op Lyfland verwierf. Op Dantzig, zal zy, ook al vroeg, gehandeld hebben, alzo 'er, in 't jaar 1422, reeds een geſchil met die Stad vereffend werdt, welk over een ongewoon pondgeld, 't gene men daar vorderde, ontſtaan was (*o*). Tot den Ooſterſchen oorlog, die, in 't jaar 1437, ontſtondt, leverde Amſterdam de meeſte Schepen, om dat deeze Stad toen ſterkſt voer op de Ooſtzee (*p*). Ook lag zy 'er gelegener toe, dan eenige andere Stad in Holland. In 't jaar 1464, ſloot zy een Verdrag van Vrede en Koophandel met de Stad Rugenwalde in Pomeren (*q*). In de zeſtiende eeuwe, werdt de vaart op de Ooſtzee nog ſterker voortgezet, ſchoon 'er, dikwils, verſchil met Deenemarke ontſtondt, over de verhooging der Zontſche tollen, die aan den mond der Ooſtzee geheeven werden. Ook waren de Hollanders, in de vyftiende en zeſtiende eeuwe, meermaalen in oorlog geweeſt met die van Lubek en andere Ooſterlingen, waardoor de Scheepvaart der Amſterdammeren zeer belemmerd werdt. Doch omtrent het midden der zeſtiende eeuwe, bloeide deeze handel ſterk. De Ooſterlingen kwamen, in perſoon, te Amſterdam, en vertoefden 'er eenen geruimen tyd, om hunnen Koophandel te dryven. De Amſterdammers trokken, ten zelfden einde, naar de Ooſtzee (*r*). In 't jaar 1613, ſlooten de algemeene Staaten een Verbond van vryen Koophandel met de Stad Lubek, voor den tyd van vyftien jaaren (*s*): 't welk, in 't jaar 1614, door Guſtaaf Adolf, Koning van Zweeden, beveſtigd werdt (*t*): en het ſluiten deezer twee Verdragen bragt niet weinig toe, om den handel op de Ooſtzee te doen bloeijen. Met de Stad Dantzig in 't byzonder, ſloot de Staat, in 't jaar 1656, een Verdrag, waarby bedongen werdt „ dat de Ne„ derlandſche Koopluiden, die te Dantzig „ handelden, nooit zwaarder belaſt zouden „ worden, dan de Dantzigers zelven belaſt „ werden, en nooit zwaarder, dan zy, ten „ dien tyde, belaſt waren (*u*)" Doch dit Verdrag is, van de zyde der Dantzigers, niet naar behooren naargekomen (*v*). Nogtans, bloeit de Scheepvaart en Koophandel op Dantzig nog zeer te Amſterdam: en de Staat, en byzondere ingezetenen hebben, by meer dan eene gelegenheid, dienſten aan Dantzig gedaan, die deeze Stad aan den Staat in 't gemeen, en aan Amſterdam in 't byzonder, naauw verbonden behoorde te houden.

Van Amſterdam, worden Speceryen en andere Ooſtindiſche waaren, gemaakte Suiker, Siroop, Verwhout, Drogeryen, Zout, Haring, en andere Koopmanſchappen naar de Ooſtzee gevoerd. Doch de waarde deezer Koopmanſchappen kan niet haalen, by de waarde der Koopmanſchappen, die, uit de Ooſtzee herwaards, worden gebragt, en meeſt in Graanen, Maſten en andere Houtwaaren, Hennip, Vlas, Oliezaaden, Huiden en Waſch beſtaan; waarom, tot goedmaaking van het evenwigt des Koophandels, veel gemunt goud en zilver, met naame Dukaaten en

(*n*) *Bladz.* 524.
(*o*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 146.
(*p*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 149, 150.
(*q*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 155.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 235, 240. VII. *Boek*, *bl.* 290, 291.
(*s*) Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 273.
(*t*) Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 275.
(*u*) Aitzema III. *Deel*, *bl.* 1269.
(*v*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 535.

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

en Ryksdaalders, naar de Ooſtzee gezonden worden. Al wat de Ooſtzee in- en uitgevoerd wordt moet, in de Zont, te Elſeneur, tol betaalen, ten behoeve des Konings van Deenemarke, volgens eene tollyſt, die, van tyd tot tyd toe, vernieuwd geworden is. De laatſte is, zo ik my niet bedriege, van 't jaar 1701 (*w*).

Tot het opzigt over den Ooſterſchen Handel en Reederye, zyn, in 't jaar 1689, eenige DIRECTEUREN, uit en door de Ooſterſche Koopluiden, benoemd geworden, die, in 't eerſt, jaarlyks, afgingen: doch, in 't jaar 1706, verzogt werden, om voor hun leeven aan te blyven, en, by aflyvigheid van eenen hunner, een' ander', in deszelfs plaatſe, tot zig te neemen. In 't jaar 1717, werden de vyf Directeuren, die toen in dienſt waren, op hun verzoek, door Burgemeeſteren, *gecontinueerd*, even als diergelyke Gecommitteerden, van wege de Stad Hoorn, door Burgemeeſteren dier Stad, waren aangeſteld. 't Getal der zelven is, ſedert, op zes gebragt. Zy doen, jaarlyks, rekening van hun bewind aan Burgemeeſteren, of aan derzelver Gemagtigden; en benoemen, by afſterven of gebreke van eenen hunner, een dubbel getal, waaruit Burgemeeſteren een' nieuwen Directeur verkiezen (*x*). Zy zorgen voor den welſtand des Ooſterſchen Handels, en worden, daarover, des noods, door Burgemeeſteren en Raaden, geraadpleegd.

VI. Op FRANKRYK.

Na den handel op de Ooſtzee, mag men den handel en vaart op

FRANKRYK,

voor een' der oudſte en voornaamſte takken van den Amſterdamſchen buitenlandſchen Koophandel, rekenen. Men heeft, waarſchynlyk, reeds in de veertiende eeuwe, van hier op Frankryk gevaaren, en zout en wyn van daar gevoerd naar de Ooſtzee. In de vyftiende eeuwe, werdt de Zouthandel, in Frankryk, met geheele Vlooten tevens, gedreeven (*y*). Lodewyk de XI., Koning van Frankryk, verleende, in 't jaar 1461, vryen handel aan de Nederlanden (*z*), waarvan Amſterdam zig, meer dan eenige Stad in Holland, bediende. In de twee volgende eeuwen, werdt de Koophandel en Scheepvaart op Frankryk ſterk uitgebreid, en, ſchoon dezelve, door verſcheiden' opkomende oorlogen, in de voorgaande eeuwe en in deeze, eenige reizen, geſtremd geworden is, heeft dezelve zig, nogtans, geduuriglyk, wederom herſteld. De Staat heeft ook, van tyd tot tyd, verſcheiden' verdragen van Koophandel en Scheepvaart geſlooten met Frankryk (*a*). Het jongſte, welk, in 't jaar 1713, geſlooten was, werdt, in 't jaar 1739, voor den tyd van vyf en twintig jaaren, vernieuwd; doch, ter gelegenheid van den ſedert opgekomen oorlog, in 't jaar 1746 wederom ingetrokken (*b*), zonder dat het, tot nog toe, vernieuwd is; ſchoon de handel en vaart op Frankryk nog, met eenige weinige veranderingen, op den voet van 't Verdrag van 't jaar 1739, gedreeven wordt. By dit Verdrag, worden de ſchepen der onderzaaten van den Staat „ vry geſteld van „ de vyftig *ſols* van 't vat, die, door andere „ vreemde ſchepen, betaald worden, en van „ de twintig ten honderd, die van vreemde „ goederen, uit de Levant in Frankryk ko„ mende, wordt gevorderd. De vaart en „ handel wordt, in gantſch Frankryk, vry „ geſteld: ook mogen de ſchepen van On„ derzaaten van den Staat, zelfs aan vyan„ den van Frankryk, allerlei waaren toevoe„ ren, uitgenomen Krygsbehoeften, die al„ leen voor *Contrebande* verklaard worden, „ blyvende het vervoeren van allerlei Lee„ vensmiddelen vry, en behoevende den „ eigendom en natuur van de Schepen en „ Laading, alleen met de Zeebrieven en Pas„ poorten, beweezen te worden. De regel „ van *vry ſchip vry goed* is, by dit Verdrag, „ uitdrukkelyk, vaſtgeſteld. Ook is ver„ klaard, dat men elkanders Onderzaaten „ niet zwaarder belaſten zal, dan zyne eige„ nen. De Onderzaaten van den Staat mo„ gen van Franſche Onderzaaten, zelfs *ab* „ *inteſtato*, erven, zonder het Regt van *Au*„ *baine*," volgens welk, geen Vreemdeling van eenen Franſchen Onderdaan erven mogt, en welk, allereerſt by de Kamerykſche Vrede des jaars 1529 (*c*), en ſedert, by alle de volgende Verdragen van Vrede, tuſſchen Frankryk en de Nederlanden, vernietigd verklaard was, onderworpen te zyn. De Franſche Vlugtelingen en derzelver nakomelingen zyn hiervan egter uitgezonderd. Zy konnen, op geenerlei wyze, erven van hunne nabeſtaanden in Frankryk. 't Welk dan ook de reden geweeſt is, dat de Staaten deezer Landen, in 't jaar 1709, reeds verklaard hebben, dat de Onderdaanen van Frankryk, uit de boedels van Franſche Vlugtelingen hier te Lande, 't zy by verſterf, by erfſtelling, of by maaking, niets altoos, genieten mogen (*d*). Wyders, was, in 't jaar 1739, ook

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

(*w*) Groot-Plakaatb. V. *Deel*, *bl.* 397.
(*x*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 235 *verſo.*
(*y*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 158, 159, 160.
(*z*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 269.

(*a*) *Voiez.* Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* I. *p.* 342. *P.* II. *p.* 412. *Tom.* VII. *P.* I. *p.* 357. *P.* II. *p.* 386. *Tom.* VIII. *P.* I. *p.* 377. *Zie ook*, hier voor, II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 259.
(*b*) *Zie* Vaderl. Hiſt. XX. *Deel*, *bl.* 21.
(*c*) Vaderl. Hiſt IV. *Deel*, *bl.* 504.
(*d*) Groot-Plakaatb. V. *Deel*, *bl.* 74.

Buitenlandsche scheepvaart.

ook een *Tarif* of Lyst der inkomende regten van de wederzydsche goederen vastgesteld, waaraan men beloofde, zig te zullen houden (*e*). Doch in deeze Lyst is, na de intrekking van 't Verdrag, van de Fransche zyde, eenige verandering gemaakt.

De voornaamste Zeesteden in Frankryk worden, geduuriglyk, door Amsterdamsche Koopvaardyschepen, bevaaren, met naame Rouan, Dieppe, Nantes, S. Malo, Bourdeaux, Bajonne, Marseille en anderen. Op *Rouan* en *S. Valeri*, vaaren Beurtschepen, die in den Singel, omtrent de Korsjes-brugge, leggen, en voor welken, eene Ordonnantie en Vragtlyst vastgesteld is. De Beurtluiden moeten Gildebroeders zyn van 't Groot-Buiten- en Binnenlandsvaarders-Gilde (*f*). Men voert, van hier, veelerlei waaren, die hier te Lande vallen, gemaakt of gebragt worden, ook zoutenvisch, haring, traan en balynen van de Visscherye deezer Landen naar Frankryk, en brengt wynen, brandewynen, azynen, gedroogde en ingelegde vrugten, papieren, en geweeven stoffen, in overvloed, herwaards. Ook is 'er groote Scheepvaart, van hier, op verscheiden' Fransche havens, om van daar zout en andere waaren te voeren naar de Oostzee. De Amsterdamsche schepen vaaren ook sterk van de eene Fransche haven op de andere.

By het Verdrag van 't jaar 1739, was bedongen, dat men geene Consuls in elkanders Staaten houden zou. Doch de Koning van Frankryk heeft, sedert dit verdrag, gemeenlyk, eenen Commissaris hier te Lande gehad, die zyn verblyf in Amsterdam houdt.

VII. Op Engeland, Schotland *en* Ierland.

Na 't aanvangen van den Koophandel op Frankryk, is 'er ook, al vroeg, van hier, sterk op

ENGELAND, SCHOTLAND *en* IERLAND,

gevaaren en gehandeld. Men kan bewyzen, dat de Engelschen, lang voor 't einde der dertiende eeuwe, handel gedreeven hebben in Holland (*g*). Van Amsterdam in 't byzonder, heeft men, ongetwyfeld, al vroeg in de vyftiende, en, vermoedelyk, reeds in de veertiende eeuwe, op Engeland en Schotland gevaaren. De Lakenneering was, in 't jaar 1411, reeds van zo veel belang, hier ter Stede, dat 'er vyf *Waardyns* of Opzienders over dezelve werden aangesteld (*h*). En men weet, dat hier, ten dien tyde, veel Engelsche wolle tot de Lakenweeverye gebruikt werdt (*i*). De Engelschen hielden van dezelve, toen, stapel te Calais, welk in hunne magt was. En de Amsterdammers bragtenze, van daar, herwaards. In eene Keure op de Draperye van den jaare 1453, wordt uitdrukkelyk van *Engelsche wolle* gewaagd (*k*). En in eene andere van den negenden Maart des jaars 1460, wordt bevolen „ dat „ geen Poorter, voor zig zelven, meer wol, „ te Calais, op éene reis, zou mogen koo„ pen, dan zes zakken (*l*)." Het Groot-Verdrag van Koophandel, welk, in 't jaar 1495 [1496], geslooten werdt, tusschen Henrik den VII., Koning van Engeland, en Filips, Aartshertog van Oostenryk en Heere der Nederlanden, bevestigde den vryen Koophandel in Engeland voor de Nederlanders in 't gemeen, en voor de inwooners der Stad Amsterdam, in 't byzonder, welker Burgemeesteren dit Verdrag ook bekragtigd hadden. Ook werdt de vischery, by dit verdrag, vry gelaaten. Doch men mogt geen vyanden-goed in elkanders Landen voeren (*m*). In laater tyd, is de vrye Koophandel in Engeland merkelyk besnoeid, met naame door de Acte van 't Parlement van 't jaar 1651, waarby bepaald werdt, dat men geene andere waaren in 't Ryk voeren mogt, dan die vielen, of gemaakt waren, in 't Land, daar de schepen t'huis hoorden (*n*). En sedert dien tyd, worden 'er veel meer goederen uit Groot-Britanje herwaards gevoerd, dan men, van hier, derwaards brengt: wordende het evenwigt des Handels goedgemaakt, uit de Intereſſen der Hoofdsommen, die, uit Holland, aan Groot-Britanje verstrekt zyn. Met deeze bepaalingen, heeft de Staat, sedert, verscheiden' Verdragen van Scheepvaart en Koophandel geslooten met Groot-Britanje (*o*). 't Laatste is van den elfden December des jaars 1674. In February te vooren, was 'er een Verdrag van Vrede getroffen met dit Ryk, en, by een geheim punt van het zelve, bedongen „ dat „ men elkanders vyanden niet alleen geene „ Krygsbehoeften; maar ook geene leevens„ middelen zou mogen toevoeren (*p*)." Doch by het Verdrag van Koophandel, werdt hierin, op den voorslag van Groot-Britanje zelf, welk vrede met Frankryk hadt, met welk Ryk, de Staat in oorlog bleef, verandering gemaakt, en uitdrukkelyk vastgesteld „ dat men allerlei waaren, die, in tyd „ van vrede, plagten gevoerd te worden, „ uit-

(*e*) *Zie* Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 324.
(*f*) Handv. *bl.* 1225, 1235, 1237.
(*g*) Act. publ. Angl. *Tom.* I. *P.* II. *p.* 152. *Voyez aussi* Velly & Villaret Hist de France *Tom.* XV. *p.* 202, 278.
(*h*) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 140.
(*i*) *Zie* Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 923.
(*k*) Keurb. A. *f.* 24 *verso.*
(*l*) Keurb. A. *f.* 36 *verso.*
(*m*) *Vide* Rymeri Act. Publ. Angl. *Tom.* V. *P.* IV. *p.* 82.
(*n*) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 582.
(*o*) *Voiez* Corps Diplom. *Tom.* VII. P. I. *p.* 44, 66, 74.
(*p*) *Voiez* Corps Diplom. *Tom.* VII. P. I. *p.* 255.

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

„ uitgenomen Contrabande, beſtaande al-
„ leenlyk in Wapenen, Soldaaten en Paar-
„ den, en niet in Leevensmiddelen en
„ Scheepsbouwſtoffen (1), zou mogen voe-
„ ren naar allerlei Plaatſen, zelfs naar vyan-
„ delyke, mids zy niet belegerd, omringd
„ of berend waren. Voorts, was ook be-
„ raamd, dat de Schepen de goederen be-
„ vryden zouden, en dat de eigendom der
„ Schepen en de natuur der Laadinge, al-
„ leenlyk met de Zeebrieven en Paspoorten,
„ zou behoeven beweezen te worden (*q*)." En tot nadere opheldering van dit Verdrag, werdt, in 't volgende jaar, verklaard „ dat
„ men, wederzyds, niet ſlegts van onzydi-
„ ge op vyandelyke, en van vyandelyke op
„ onzydige; maar zelfs, van de eene vyan-
„ delyke Plaats op de andere, zou mogen
„ vaaren en handelen (*r*)." Het Hof van Londen vondt zyn voordeel, by dit Verdrag en deeze Verklaaring, zo lang de Staat met Frankryk in oorlog bleef; doch men heeft, hier, meermaalen, en nog onlangs, geklaagd, dat het 'er zig niet aan gehouden heeft, wanneer het Ryk in oorlog was met Mogendheden, waarmede de Staat vrede of vriendſchap hadt.

De voornaamſte handel is op Londen, Hull, Topsham, Newcaſtle en Sunderland, in Engeland; Edemburg, in Schotland, en Dublin en Cork, in Ierland. Op *Londen*, vaaren Beurtſchepen, welker Legplaats in den Singel is, omtrent de Korsjes-brug. Zy vertrekken, gemeenlyk, om de agt dagen. Niemant mag in deeze beurt vaaren, dan die Gildebroeder in 't Groot-Buiten- en Binnenlandsvaarders-Gilde, en een jaar Poorter geweeſt is. Ook mogen de Londenſche Beurtluiden in geene Binnenlandſche beurten vaaren (*s*). Van Amſterdam, worden naar Groot-Britanje, en vooral naar Londen, gezonden fyne Lynwaaten, die omtrent Haarlem gebleekt zyn, Zeildoek, Papieren, Speceryen, en eenige weinige andere waaren. En men brengt, van Londen, Tin, Lood, Loodwit, Tabak, Kalfsleder, Wollen-ſtoffen, Zyden- en Wollen-kouſſen, Mutſen, Hoeden, Glaswerk, Aardenwerk, Ooſtindiſche Koopmanſchappen, Graanen enz. *Hull* en *Topsham* leveren allerlei Wollen ſtoffen, tot kleedinge: *Newcaſtle* en *Sunderland*, Steenkoolen. Van *Edemburg*, *Dublin* en *Cork* komen ook Wollen-ſtoffen. Doch de twee laatſtgemelde havens leveren veel Vleeſch, Boter en gezouten Huiden en Smeer.

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

De Scheepvaart en Koophandel op

SPANJE

VIII. OP SPANJE.

is, hier ter Stede, laater begonnen dan de reeds gemelden; doch heeft, vermoedelyk, al in de vyftiende eeuwe, plaats gehad. De oorlog, die, in de volgende eeuwe, ontſtondt, ſtremde dien handel niet zeer, vooral voor Amſterdam, welk de zyde van Spanje, lang en openlyk, bleef aankleeven. Doch in 't jaar 1598, verboodt Filips de III. den Nederlanderen, die tegen hem in oorlog bleeven, den handel op Spanje: 't welk gelegenheid gaf, tot het onderneemen van afgelegener vaarten. Het twaalfjaarig Beſtand, welk in 't jaar 1609 geſlooten werdt, herſtelde den vryen handel op Spanje wederom. Doch met het uitgaan van het zelve, werdt dezelve, op nieuws, verbooden: 't welk, tot op het ſluiten der Munſterſche Vrede, in 't jaar 1648, duurde. Men trof, in 't jaar 1650, een Verdrag van vrye Scheepvaart met dat Ryk, op den gewoonlyken voet van diergelyke Verdragen (*t*); welk, in 't jaar 1714, vernieuwd werdt (*u*).

Van Amſterdam wordt, in Spanje, meeſt gehandeld op Cadix, Seville, Bilbao, S. Sebaſtiaan, Allikante, Barcelona, Mallaga enz. Ook handelt men, van hier, over Cadix, en onder den naam van Spaanſche Koopluiden, veel op de Spaanſche Weſtindien. De Koopmanſchappen, die, van hier, naar Spanje gezonden worden, beſtaan, voornaamlyk, in Speceryen, Zyden- en Wollen-ſtoffen, gedrukte katoenen Lynwaaten, Zeildoek, Jugten, Houtwaaren, Waſch en veelerlei andere goederen; die, ten deele, naar de Spaanſche Weſtindien, worden gezonden: van waar, voor dezelven, veeltyds, gemunt Zilver, Indigo, Couchenille en veelerlei droogeryen te rug gevoerd worden. Wyders, ontvangt men, van Cadix, Olie, Wolle, Zout, Wynen en verſcheiden' gedroogde Vrugten. Bilbao en S. Sebaſtiaan leveren zeer veel Wolle. Van Mallaga, komt Wolle, Olie, Wyn enz. Van Allikante, Zeep, Rozynen enz. Van Barcelona, veel Brandewynen. De verſcheidenheid en overvloed van voortbrengſels en gewaſſen, die dit warme Land uitlevert, is zeer groot. Gemeenlyk, heeft het Hof van Spanje een' Conſul of Commiſſaris gehouden hier te Lande, die, te Amſterdam, zyn verblyf heeft.

De

(*q*) *Voiez* Corps Diplom. *Tom.* VII. *P.* I. *p.* 287.
(*r*) Id. *p.* 379.
(*s*) Handv. *bl.* 1208, 1226, 1232, 1602.

(1) Men heeft, hier ter Stede, reeds in 't midden der zeſtiende eeuwe, verſtaan, dat Pek, Teer, Roet, Leêr, Maſten, Sprieten en diergelyke waaren, niet onder Oorlogsbehoeften, konden begreepen wordën. Zie *hier voor*, II. Deel, VI. Boek, bl. 259.

(*t*) Corps Diplom. *Tom.* VI. P. I. *p.* 570. Suppl. *Tom.* II. P. I. *p.* 398.
(*u*) Corps Diplom. *Tom.* VIII. *P.* I. *p.* 427.

Buitenlandsche scheepvaart. IX. Op Portugal.

De vaart en handel van hier op

PORTUGAL

is niet jonger, en veelligt ouder dan de vaart en handel op Spanje. Uit een Verdrag van Vrede van den jaare 1411, en uit een Vrygeleide van Graave Willem den VI. van den jaare 1412, blykt, dat de Portugeezen, toen reeds, hier te Lande, handel dreeven (*v*). Men heeft, ſedert, ook van Amſterdam, op Portugal gehandeld en gevaaren, zonder dat 'er, zo ver my gebleeken is, een byzonder Verdrag van Koophandel met dit Ryk geſlooten is geweeſt, tot dat, by het Beſtand met Jan den IV., Koning van Portugal, van den jaare 1641, ook de vrye vaart en handel op dit Ryk bedongen werdt (*w*). In 't jaar 1667, werdt de vrye vaart op Portugal, voor de ingezetenen deezer Landen, beveſtigd, by een Verdrag van Vrede (*x*). Sedert, heeft men, van hier, in Portugal, voornaamlyk, gehandeld, op Lisbon, Port a Port en S. Ubes. Men zendt, voornaamlyk naar de twee eerſtgemelde Steden, genoegzaam dezelfde waaren, die ook in Spanje begeerd zyn, eenigen van welken van daar naar Brazil verzonden worden. Van Lisbon, wordt Brazilſche Suiker, Tabak, Verwhout, Zout, Wolle, Olie, Oranje-Appelen en Limoenen, gedroogde Vrugten, Droogeryen: ook Paarlen en Edelgeſteenten herwaards gevoerd. Port a Port levert veel Sumak, en S. Ubes, Zout, in groote menigte Het Eiland Madera, een der Kanariſche Eilanden onder 't gebied van Portugal, wordt ook veel van hier bevaaren, en levert Wyn en Suiker uit.

X. Op Zwitserland.

Op

ZWITSERLAND,

wordt, van hier, ſedert lang, meeſt over Keulen, gehandeld, zonder dat my gebleeken is, hoe vroeg, deeze handel begonnen zy. Alleenlyk, vind ik, dat Graaf Willem de VI. die van Geneve, in den jaare 1413, vryheid gegeven heeft, om hier te Lande te komen handelen (*y*). Veelligt, is de handel op Zwitſerland, ook reeds, vroeg in de vyftiende eeuwe, begonnen. Men handelt, van hier, meeſt op Zurich, Bern, Bazel en Schafhuizen, behalven op Geneve, welk met Zwitſerland in verbond ſtaat. Men zendt allerlei Ooſtindiſche waaren, Verwſtoffen, Droogeryen, Jugten enz. derwaards. En men bekomt, uit Zwitſerland en van Geneve, zyde, zyden krippen, lamfers enz. Ook worden, van Geneve, veel gedrukte boeken gezonden naar Amſterdam.

Buitenlandsche scheepvaart. XI. Op Italie, de Middellandsche Zee en de Levant.

De handel, van hier, op

ITALIE, DE MIDDELLANDSCHE ZEE *en* DE LEVANT

ſchynt niet zo vroeg begonnen te zyn, als de vaarten, van welken wy reeds gewaagd hebben: immers, my is 'er geen duidelyk blyk van voorgekomen. Alleenlyk, vind ik, dat Hertog Albrecht den *Lombarden*, *Lucoeyſen* en *Florentynre*, zo wel als den *Genevoyſen*, *Katelongeren*, *Blaſentynre*, *Spangarden* en *Poertegaloyſen*, in den jaare 1388, vryheid gegeven heeft, om in Holland en Zeeland te handelen, op gelyken tol, *als die Coepluden van Almange* voeren (*z*). En mogelyk heeft deeze vryheid aanleiding gegeven, dat 'er, van hier, ook op Italie gevaaren is. Doch deeze handel, zo wel als die op de gantſche Middellandſche Zee en Levant, begon eenigszins te bloeijen, omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, na dat de Jooden, in 't jaar 1549, uit Portugal verdreeven zynde, zig, onder anderen, hier ter Stede, hadden begonnen neder te zetten, en den handel op Italie en de Levant eerſt hier veſtigden. Eenige Amſterdammers regtten, ſedert, ook in Italie, in de Archipel, te Conſtantinopole, te Smirna, te Scandrona, en elders in de Levant, huizen van Koophandel op. Op de kuſten van Barbarye, werdt toen ook, reeds van hier, gehandeld, en ten dien einde, in 't jaar 1610, tuſſchen den Keizer van Marokko en deezen Staat, een Verdrag van vryen Koophandel geſlooten (*a*), welk, in laater' tyd, verſcheiden' maalen, vernieuwd geworden is (*b*). Midlerwyl, was ook, met de Ottomanniſche Porte, in 't jaar 1612, eene Overeenkomſt getroffen, by welke, aan de Onderzaaten van den Vereenigden Staat, niet alleen vrye Koophandel, in het Turkſch gebied, toegeſtaan werdt; maar ook beloofd, dat zy geene ſlaaven gemaakt, noch hunne goederen verbeurd verklaard zouden worden, al werden zy ſchoon, op vyandelyke ſchepen, gevonden. De Ambaſſadeurs en Conſuls van den Staat werden erkend voor Regters over de Nederlanders, die zig in het Ryk onthielden. Ook werdt hun vryheid gegeven, om zig, wegens de Kaaperyen van die van Algiers en andere Steden in Barbarye, aan 't Hof van den Grooten Heer, te beklaagen (*c*). Doch alzo deeze Steden, in eene genoegzaame onafhangkelykheid

(*v*) *Zie* Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 168, 223.
(*w*) Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* I. *p.* 215.
(*x*) Groot-Plakaatb. II. *Deel*, *kol.* 2850.
(*y*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 241.
(*z*) Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 507.
(*a*) Corps Diplom. *Tom.* V. *P.* II. *p.* 156.
(*b*) Corps Diplom. *Tom.* VII. *P.* II. *p.* 64, 77, 319.
(*c*) Corps Diplom. *Tom.* V. *p.* II. *p.* 205.

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

heid van de Porte, en op zig zelven, beſtaan, heeft men noodig geoordeeld, met dezelven, byzondere verdragen te ſluiten, tot beveiliging der Scheepvaart en des Koophandels, in de Middellandſche Zee en in de Levant; gelyk, met Algiers, Tunis en Tripoli, geſchied is. Met Tripoli, heeft men zig, laatſtelyk, in 't jaar 1703, verdraagen (*d*); met Tunis, in 't jaar 1704 (*e*), en met Algiers, in 't jaar 1726 (*f*), ſedert welken tyd, men de vaart en handel op de Middellandſche Zee en de Levant heeft voortgezet, nogtans niet zonder, van tyd tot tyd, over inbreuken op de gemaakte Verdragen, te klaagen. In 't jaar 1753, heeft de Staat het eerſte Verdrag van Koophandel geſlooten met den Koning der beide Sicilien, waarby den wederzydſchen onderzaaten alle vryheid van vaart en handel wordt toegeſtaan: ook vryheid van Godsdienſt. Zelfs, mag men, volgens dit Verdrag, allerlei Waaren, Krygsbehoeften uitgezonderd, voeren naar vyandelyke Plaatſen, die niet belegerd of ingeſlooten zyn, wordende, volgens het *twee en twintigſte* Lid van het gemelde Verdrag, eene Plaats voor belegerd of ingeſlooten gehouden, voor welke, even buiten 't bereik van 't geſchut, ten minſte zes oorlogsſchepen leggen; en tegen welke, te gelyk, te Lande, batteryen en andere werken opgeworpen zyn: 't welk wy hier te liever aantekenen, om dat my geen Verdrag van Koophandel bekend is, waarin zo duidelyk bepaald wordt, welke Plaatſen, voor belegerd of ingeſlooten, moeten gehouden worden. Naar Italie, de Middellandſche Zee en de Levant, worden, van hier, gevoerd Speceryen en andere Ooſtindiſche waaren, Cacao, Lakens, Verwhout, Garens, Haring, Zalm, Staal, Blik, Koper, Yzer, Jugten, Olifantstanden, Baleinen enz. Van *Genua*, brengt men ruwe Zyde, Olie, Zeep, Ryſt, Marmeren blokken, Drooge-ryen enz. *Livorno* levert verſcheiden' Koopmanſchappen, die uit de Levant derwaards gevoerd zyn. Van *Venetie*, haalt men Spiegel-, Koets- en Drinkglazen, Zwavel, Drooge-ryen enz. *Smirna* en *Conſtantinopole* leveren Turksgaren, Katoen, Zyde, Tapyten, Dimitten, Corduaanen enz. *Aleppo* zendt, over Scandrona of Alexandrette, Galnooten, Hoedenmaakers-Wolle, Katoen, Wierook, Zyde, Segrynleêr enz. Van *Zante* in de Archipel, komen veel Korenten. Doch de waaren, die van Amſterdam naar de Middellandſche Zee en de Levant gevoerd, en van daar wederom herwaards gebragt worden, zyn zo menigvuldig en verſcheiden, dat wy ons hebben moeten vergenoegen, met daarvan, alleenlyk, de voornaamſten op te noemen. Te lande, over Duitſchland, worden veele goederen uit Italie ontbooden, en derwaards verzonden, inzonderheid na 't verbeteren der gemeene wegen, en 't verminderen der onkoſten op het gebruiken derzelven, in of omtrent den jaare 1668 (*g*).

BUITEN-LANDSCHE SCHEEP-VAART.

Het toeneemen van den handel op de Levant en de Middellandſche Zee heeft, hier ter Stede, al in 't jaar 1625, gelegenheid gegeven, tot de aanſtelling van agt *Directeuren* of Bewindhebbers *van den Levantſchen Handel en Navigatie van de Middellandſche Zee*, van welken 'er, jaarlyks, vier afgaan, in welker plaats, vier anderen, uit een dubbel getal der voornaamſte Levantſche Koopluiden, door de afgaanden en aanblyvenden benoemd, by Burgemeeſteren, verkooren worden (*h*). Aan dit Collegie, welk zyne Byeenkomſten houdt, in een vertrek op het Stadhuis, is een Secretaris toegevoegd, die, door Burgemeeſteren, wordt aangeſteld. Het Collegie heft, in gevolge van verſcheiden' Plakaaten der algemeene Staaten, een gulden van 't laſt van alle ſchepen, die naar de Middellandſche Zee willen; ten welken einde, dezelven, door een' beëedigden *Taxateur* of Meeter, die, in 't jaar 1628, voor 't eerſt, aangeſteld is (*i*), moeſten gemeeten worden; doch de Meeter houdt zig, ſedert lang, aan de meetinge, die, van wege de Admiraliteit, geſchiedt. Wyders, wordt nog een ten honderd van de waarde van de meeſte goederen, die van de Levant komen, evenveel over welke Plaatſen, of met welke ſchepen, dezelven hier worden aangebragt, aan 't Collegie betaald (*k*). Uit deeze belastingen, worden de wedden der Conſuls in de Levant, een gedeelte van de wedde des Ambaſſadeurs van den Staat by de Ottomanniſche Porte, en eenige andere koſten betaald: ook de Intereſſen der Capitaalen, door de Kamer, opgenomen, en de Capitaalen zelven. De Directeurs zyn verpligt, de ſchikkingen, door de algemeene Staaten, op den Levantſchen handel gemaakt, te doen naarkomen, en voor de welvaart van dien handel zorg te draagen.

Wy komen nu tot den handel en vaart op

XII. Op MUSKOVIE.

MUSKOVIE,

waarop de Amſterdammers zig, eerſt na dat den Vereenigden Nederlanderen, in 't jaar 1598, de handel op Spanje verbooden was

(*d*) Corps Diplom. *Tom.* VIII. *P.* I. *p.* 136.
(*e*) Corps Diplom. *Tom.* VIII. *P.* I. *p.* 130.
(*f*) Groot-Plakaatb. VI. *Deel*, *bl.* 311.
(*g*) Handv. *bl.* 65.
(*h*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 21.
(*i*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 76 *verſo.*
(*k*) Groot-Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 1268. IV. *Deel*, *bl.* 1351. V. *Deel*, *bl.* 1548. *Zie ook* Handv. *bl.* 1502.

Buitenlandsche scheepvaart.

was (*l*), hebben begonnen toe te leggen. Men ondernam toen Scheepstogten, tot heel naar Archangel, op welke Stad, de Engelſchen, reeds te vooren, gevaaren hadden. Burgemeeſteren van Amſterdam ſchreeven, tot bevordering van deezen handel, op den agt en twintigſten Maart des jaars 1616, eenen brief aan den Grootvorſt van Muskovie (*m*). Doch 't liep aan, tot in 't jaar 1631, eer 'er, van wege den Staat, een Verdrag van Koophandel, met de Regeering van Muskovie, getroffen werdt, waarby, nogtans, ſlegts eene zeer bepaalde vryheid tot het inkoopen van Graanën werdt toegeſtaan (*n*). Sedert heeft men, op Muskovie en het gantſche Ruſſiſche gebied, blyven vaaren en handelen, zonder dat 'er ooit een eigenlyk Verdrag van Scheepvaart, met Rusland, heeft konnen getroffen worden. Czaar Peter de I. heeft 'er, in 't jaar 1715, een doen voorſlaan; doch het is nimmer geſlooten (*o*). En ſedert is 'er, meer dan eens, over gehandeld, zonder dat men elkanderen heeft konnen verſtaan, konnende het Ruſſiſche Hof niet beſluiten, om den onderzaaten van den Staat dezelfde voorregten toe te ſtaan, die het aan andere handeldryvende volken vergund hadt, en blyvende men hier ongezind, om zig, met mindere voorregten, te laaten vergenoegen.

De handel op Archangel is merkelyk afgenomen, ſedert het ſtigten van Petersburg, waarop nu ſterkſt gevaaren wordt, behalve, dat ook zwaare Koophandel wordt gedreeven op de andere Steden onder 't Ruſſiſch gebied, die langs de Ooſtzee gelegen zyn. De waaren, welken men derwaards zendt, zyn genoegzaam dezelfden, als die naar elders in de Ooſtzee gezonden worden. Men brengt, van Archangel, Petersburg, Riga en andere Steden onder 't Ruſſiſch gebied, Masten en andere eeken Houtwaaren, in groote menigte; Jugten, Pelteryen, grove Lynwaaten, Zeildoek, Pek en Teer, Potaſch en Weedaſch, Talk, Zalm, Rogge, Pakmatten en andere waaren meer.

Om toezigt te hebben op den Ruſſiſchen of Muskoviſchen handel, zyn, hier ter Stede, waarſchynlyk in het jaar 1698 (*p*), vier *Directeuren* of Beſtierders aangeſteld, door Burgemeeſteren. In 't jaar 1717, waren 'er vyf Directeuren van den Muskoviſchen handel (*q*). Doch tegenwoordig, zyn 'er maar drie. By overlyden van een' hunner, wordt 'er een ander, uit een dubbel getal, door de overblyvenden benoemd, by Burgemeeſteren gekooren. De ſchepen, op Muskovie vaarende, plagten, van ouds, zekere laſten te betaalen aan Directeuren, die, na 't verleggen van den meeſten handel op Petersburg, merkelyk waren verminderd, doordien alle ſchepen, op Petersburg vaarende, hunne laſten betaalden aan Directeuren van den Ooſterſchen handel, alzo Petersburg aan de Ooſtzee gelegen is. Doch hierin is, op verzoek van Directeuren van den Muskoviſchen handel, in 't begin van 't jaar 1753, verandering gemaakt, hebbende Burgemeeſteren toen bevolen, dat de laſten der ſchepen, op Petersburg vaarende, voortaan, aan de Directeuren van den Muskoviſchen handel zouden betaald worden (*r*).

Buitenlandsche scheepvaart.

De handel en vaart op Ooſtindie, eerſt omtrent het einde der zeſtiende eeuwe, voornaamlyk door Amſterdammers, aangevangen en voortgezet (*s*), is, ſedert de opregting der algemeene Ooſtindiſche Maatſchappye, in 't jaar 1602, niet meer aan Amſterdam bepaald geweeſt; waarom wy 'er, hier, niet byzonderlyk, van gewaagen moeten. Alleenlyk, merken wy aan, dat de Kamer deezer Maatſchappye te Amſterdam, voor de helft deel hebbende in den Ooſtindiſchen handel, groot vertier aanbrengt in de Stad, zo met het aanbouwen en uitruſten van ſchepen, als met het inkoopen, verkoopen en afleveren van veelerlei Koopmanſchappen, die naar Ooſtindie gevoerd, of van daar herwaards te rug gebragt worden. Voorts, plagten Burgemeeſteren, hier, de Bewindhebbers der Kamer te Amſterdam te verkiezen, uit een driedubbel getal, uit en door de Hoofddeelgenooten benoemd: welk voorregt van te meer aanbelang was, om dat de Bewindhebbers deezer Kamer vyf en twintig in getal zyn. In andere Steden, daar Kamers zyn, verkooren de Burgemeeſteren dier Steden, insgelyks, de Bewindhebbers der zelfde Kamers. Doch ſedert de verkiezing der Prinſen-Erfſtadhouderen, tot Opper-Directeurs der Ooſtindiſche Maatſchappye, doen deezen, alomme, de verkiezing van Bewindhebberen, uit eene diergelyke benoeming.

Kort berigt wegens den handel op Ooſt- en Weſtindie.

De Handel en Scheepvaart op Weſtindie, die ook, al vroeg, door Amſterdammers, ondernomen werden, zyn, insgelyks, algemeener geworden, na de opregting der Weſtindiſche Maatſchappye, in 't jaar 1621; 't welk ons ook van de verpligting ontſlaat, omze, hier, byzonderlyk, te beſchryven.

De

(*l*) *Zie* Vaderl. Hiſt. IX. *Deel*, *bl.* 56.
(*m*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 256.
(*n*) Corps Diplom. *Tom.* VI. *P.* I. *p.* 3.
(*o*) *Voiez* Corps Diplom. *Tom.* VIII. *P.* I. *p.* 468.
(*p*) *Zie* Reſol. Gener. 14 *July* 1698. Groot-Memor. *N.* VIII. *f.* 147, 148.
(*q*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 234 *verſo.*
(*r*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 65.
(*s*) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 416.

BUITENLANDSCHE SCHEEPVAART.

De Kamer te Amſterdam heeft, voor vier negende, aandeel in de algemeene Maatſchappye, en beſtaat, thans, uit zeſtien Bewindhebbers. By het *dertiende* Articul van het *eerſte* Octroi voor de Weſtindiſche Maatſchappye, werdt vaſtgeſteld, dat de aanſtelling der Bewindhebberen, van wege de Staaten der byzondere Provincien, geſchieden zou, of door derzelver Gedeputeerden, of door de Magiſtraaten der Steden, daar Kamers waren (*t*). In de Kamer te Amſterdam is, ſedert, de verkiezing van Bewindhebberen verbleeven aan Burgemeeſteren (*u*): hebbende 's Lands Staaten, in September des jaars 1621, uitdrukkelyk, beſlooten „ dat „ de Hoofddeelgenooten een drie dubbel „ getal zouden benoemen, waaruit de Ma„ giſtraat Bewindhebbers kiezen zou (*v*)." Doch, na dat de Heeren Prinſen-Erfſtadhouders ook tot Opper-Directeurs der Weſtindiſche Maatſchappye zyn verkooren, verkiezen hunne Hoogheden de Bewindhebbers dier Maatſchappye ook, uit eene benoeming der Hoofddeelgenooten. Sedert het openſtellen der vaarte op de Weſtindien binnen de paalen van het Octroi der Weſtindiſche Maatſchappye, wordt 'er veel handel, door byzondere Amſterdamſche Koopluiden, gedreeven op Curaçao en S. Euſtatius in America, en op Guinea, in Africa. De Stad Amſterdam bezit ook een derde gedeelte in de Volkplanting van Suriname; doch de vaart en handel op dezelve is, insgelyks, voor alle ingezetenen van den Staat, opengeſteld. Van de elf Directeurs der Societeit van Suriname, zyn 'er vier wegens de Stad Amſterdam, die, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld, en een tiende gedeelte van de uitdeelingen genieten. Uit de Volkplanting van Suriname, wordt eene groote menigte van Suiker en Koffy herwaards gevoerd. Nog eene andere Volkplanting legt 'er, niet verre van Suriname, *Berbice* genaamd, op welke de vaart en handel ook, voor alle ingezetenen van den Staat, open geſteld is. Zy ſtaat onder 't bewind van negen Directeuren, die te Amſterdam vergaderen, in een huis, welk, door eenen hunner Boekhouderen, bewoond wordt. Zy worden uit en door de Hoofddeelgenooten verkooren. De Volkplanting Berbice levert ook, naar haare uitgeſtrektheid, Suiker, Koffy en Cacao uit, die, voor het grootſte gedeelte, naar Amſterdam gezonden wordt.

(*t*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 569.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *N.* 14. 4 *July* 1623. *f.* 18. N. 15. 9 *Febr.* 1626. *f.* 144 *verſo.* N. 16. 10 *July*, 17 *Nov.* 1629. *f.* 98, 115. Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 199.
(*v*) Reſol. Holl. 22, 28, 30 *Sept.* 1621. *bl.* 195, 202, 205.

II.

WISSELHANDEL.

De buitenlandſche Koophandel werdt, van ouds, hier te Lande, en te Amſterdam in 't byzonder, op eenen gantſch anderen voet gedreeven, dan in laateren tyd, en tegenwoordig. De Koopluiden reisden, in perſoon, buitens Lands, of kwamen, van buitens Lands, hier ter Stede, om hunne waaren te verkoopen; of om inkoopen te doen van de waaren, die hier of elders te vinden waren. Hieruit ontſtondt, al vroeg, de noodzaakelykheid, om, in de Koopſteden van Holland, vreemde munt, voor inlandſche, of inlandſche, voor vreemde, te verwiſſelen. En gelyk het regt der Munte, hier te Lande, als een Heeren-regt werdt aangemerkt; zo hadden ook de Landsheeren het opregten van *Wiſſels* of *Wiſſelhuizen*, en het aanſtellen van *Wiſſelaars* aan zig alleen behouden. Men beſpeurt dit, onder anderen, in de Uitſpraak over een geſchil, tuſſchen den Biſſchop van Utrecht en de Stad Amersfoort, welk, in 't jaar 1394, door Willem, Hertog van Gulik en Gelder, werdt bygelegd, en waarin deeze woorden gelezen werden: *Item op dat punte dat ſi die wiſſel verhueren binnen hoere ſtat, die myns Heren is, daer op die Raet vorsz antwoord, dat die ſtat van Amersfoert verhuert heeft horen Borgeren eyn huus, dat eyn* Wiſſelhuus *heet, dat onſer marct wel gelegen is, dat onſe Rayt meynt, dat ſi mit beſcheide doen mogen, ſeggen wy, dat die ſtat van Amersfort ſich der wiſſel aldair niet onderwynden en ſal, ende ſal den Biſſcop, van Utrecht der wiſſel aldair laten gebruken, ſonder hinder van hoer* (*w*). De Graaven van Holland hadden ook zulke *Wiſſels* of *Wiſſelhuizen*, in de Hollandſche Koopſteden. Te Dordrecht, was 'er, reeds een, in 't jaar 1322, die toen, voor een honderd en zeſtig guldens 's jaars, van wege den Graave, verpagt werdt (*x*). Naderhand, kwam 'er nog een by. Zy werden, in 't begin der volgende eeuwe, beide, insgelyks, verpagt (*y*). Te Leiden, en te Schiedam, werden de Wiſſels, in 't jaar 1351, aan de Steden geſchonken (*z*). Hertog Albrecht van Beijeren, in 't jaar 1388, beſlooten hebbende, eenen nieuwen gouden penning, genaamd *Dordrechtſche Schild*, en eene zilveren Hollandſche groot, met derzelver gedeelten, te doen ſlaan; verboodt, ten zelfden tyde, alle vreemde munt, uitgenomen zekere Keizerly-

Oudſte Wiſſelhandeling, voor het invoeren der Wiſſelbrieven.

(*w*) *Vide* A. MATTHÆI Not. *ad* Rerum Amoſort. Script. p. 225.
(*x*) MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 290.
(*y*) MIERIS Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 154, 231.
(*z*) MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 806, 807.

Wissel-handel. lyke, Franſche, Engelſche, Brabantſche en Vlaamſche penningen, en Rynſche, Dordrechtſche, Gelderſche, Ooiſche, Luikſche en Utrechtſche guldens. Ook verklaarde hy toen, te Dordrecht, twee, en in elke andere Stad van Holland, eenen Wiſſelaar te zullen aanſtellen, die *haer wiſſel wel verborgen* zouden, en de genoemde munten *ghengen*, of gang doen hebben, zonder, voor hunne moeite van 't wiſſelen, meer te mogen genieten, dan twee penningen hollandſch van ieder Schild (*a*). In 't jaar 1393, kwam hier in eenige verandering, en werdt toen, uitdrukkelyk, vaſtgeſteld, dat niemant, hier te Lande, *Wiſſel houden* zou, van 's Graavenwege, *hi en* zou *eerſt verbonden weſen aen* 's Graaven *hant*, *tot* zynen *wille* (*b*). Het aanſtellen der Wiſſelaaren geſchiedde, gelyk de Ordonnantien ſpreeken, *om ghemeen nutſcip der Coeplude*. Doch van 't voordeel, welk de Graaflykheid van den Wiſſel trok, werden de ingezetenen van ſommige Plaatſen, even als van de Graaflykheids tol, nu en dan, vry verklaard (*c*). De Wiſſelaars zyn, ongetwyfeld, voor 't einde der veertiende eeuwe, of eerder, ook reeds in Amſterdam geweeſt; ſchoon ik 'er geene melding van vinde voor 't jaar 1417; wanneer Vrouw Jacoba haaren *wiſſel binnen* der *Stede van Aemſterdam* Burgemeeſter *Ysbrant Heynen*, die dit Ampt, reeds by 't leeven van haaren Vader, Willem den VI., bekleed hadt, op nieuws, aanbeval (*d*). Hy wordt, in de Lyſten der Regeeringe, op het gemelde jaar, *Ysbrand Heyn Meynertsz. Wiſſelaer* genoemd. En buiten hem, mogt niemant, hier ter Stede, 't zy heimelyk of in 't openbaar, eenig geld verwiſſelen (*e*).

Invoering der Wiſſelbrieven. Het Ampt van Wiſſelaar bleef in wezen, en was zelfs in aanzien (*f*), tot dat de Italiaanen, in de vyftiende en zeſtiende eeuwe, het gebruik der *Wiſſelbrieven* uitvonden, of op nieuws invoerden. Sommigen meenen, naamlyk, dat de aangeſtelde Wiſſelaars zelven, als men 't begeerde, ook briefjes, in de plaats van geld, in betaaling plagten te geeven, op welken men, elders, de waarde ontvangen kon: en dat zy dus reeds eene ſoort van Wiſſelbrieven hadden ingevoerd, eer de Italiaanen dezelven verder in gebruik bragten (*g*). Doch, wat hier van zy, de Wiſſelbrieven maakten het wiſſelen van geld voor geld, om het ingewiſſelde, of ter plaatſe, daar de inwiſſeling geſchiedde, of elders, te gebruiken, in veele gevallen, nooddeloos, of ondienſtig. Men betaalde, of ontving geld, en nam, of gaf daarvoor een' Wiſſelbrief, op welken de waarde, in eene andere plaats, wederom ontvangen en betaald werdt: 't welk zo groot een gemak in den Koophandel gaf, dat het gebruik der Wiſſelbrieven, door den tyd, in de voornaamſte Koopſteden van Europa, werdt ingevoerd. In Holland, en byzonderlyk te Amſterdam, werdt, eindelyk, de Wiſſelhandel van byna gantſch Europa geregeld (*h*): doordien 'er genoegzaam geene, of, mogelyk, geene Koopſteden in Europa zyn, waar de bezittingen en het geloof of *Credit* der Koopluiden, zo vroeg, uitſteekend groot zyn geweeſt, dan Amſterdam.

Wissel-handel.

Ondertuſſchen, verliepen 'er, in 't eerſt, veele jaaren, zonder dat, hier ter Stede, eenige Keuren of Ordonnantien op den handel in Wiſſelbrieven of Wiſſelhandel gemaakt werden. Men hieldt zig, doorgaands, aan de *Couſtumen* of Gewoonten der Stad Antwerpen (*i*), de eenigſten, die uitgegeven werden, in den eerſten Druk der *Handveſten van Amſterdam* van den jaare 1597 (*k*). Volgens deeze Couſtumen, mogt men geenen Wiſſelbrief voor den vervaltyd voldoen, dan op zyn eigen gevaar. Ook was de Houder van eenen Wiſſelbrief verpligt, den zelven, binnen den derden dag na de vertooning, te doen *proteſteren*, in geval de betrokkene weigerde, den zelven te *accepteeren*, dat is, de voldoening daarvan ten vervaldage aan te neemen. De Couſtumen van Antwerpen behelsden nog eenige andere byzonderheden, die, ten deele, ſtand hielden, ten deele, door den tyd, in ongebruik geraakt zyn.

Aanleiding tot het opregten eener Wiſſelbank. Het wiſſelen van geld voor geld bleef egter, in Holland, in gebruik; doch mogt niet geſchieden, dan door beëedigde Wiſſelaars, ſchoon 'er zig, dikwils, ook anderen mede geneerden (*l*). In 't jaar 1590, hadt men, te Amſterdam, zwaarigheid gemaakt, om dit wiſſelen te gedoogen, voor dat 'er nader orde op de Munte geſteld ware (*m*): 't welk niet voor 't jaar 1596 geſchiedde (*n*). Men hadt, midlerwyl, gearbeid aan eene nieuwe Inſtructie voor de gezwooren Wiſſelaars (*o*), waarvan, eerlang, in den Haage, een ontwerp gemaakt was (*p*), welk, hier ter Stede, goedgekeurd werdt (*q*). Ook werden, in

(*a*) Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 504.
(*b*) Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 593.
(*c*) *Zie* Handv. van Kennemerl. *bl.* 56.
(*d*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 429.
(*e*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 154, 231.
(*f*) *Zie* Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 2586, 2613, 2616, 2638, 2710.
(*g*) Velly & Villaret Hiſt. de France *Tom.* XIV. *p.* 212.
(*h*) *Voiez* Eſprit des Loix *Livr.* XXII. *Ch.* X. *p.* 253.
(*i*) *Zie* Handv. *bl.* 544.
(*k*) *Bladz.* 168.
(*l*) *Zie* Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 2710, 3038, 3040.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6. 7 *Febr.* 1590.
(*n*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 2740.
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{8}{9}$ 10, 18 *Febr.* 1595. *f.* 40, 42.
(*p*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 208, 218.
(*q*) Reſol. Vroedſch. *N.* $\frac{2}{3}$ 25 *Sept.* 1603. *f.* 403 *verſo.*

WISSEL-HANDEL.

in 't jaar 1603 en ſedert, by 's Lands Staaten, verſcheiden' Ordonnantien gemaakt op 't ſtuk der Munte, waarby de prys der vrygeſtelde en gedoogde Geldſpecien bepaald werdt (*r*). Doch men bevondt, eerlang, met naame hier ter Stede, dat verſcheiden' Perſoonen, en de Caſſiers inzonderheid, hun werk maakten, om de zwaare penningen uit de ligten te ſchieten; de eerſten, tegen 's Lands Plakaaten aan (*s*), ten Lande uit te zenden, om daarmede hun voordeel te doen, en de laatſten der Gemeente, tot den gewoonen prys, op te dringen. Hiertegen werdt wel, by eene Keure des jaars 1604, voorzien. Doch 't kwaad hieldt ſtand, onaangezien de Keure, tot zo verre, dat het geld, in den tyd van vier jaaren, tot negen ten honderd, boven de waarde, die by 's Lands Plakaaten bepaald was, ſteigerde, en uitgegeven werdt. Men was dan genoodzaakt, by eene Keure van den twaalfden July des jaars 1608, te beveelen „ dat men „ geene Wiſſelbrieven, Aſſignatien of Obli„ gatien in betaalinge geeven of ontvangen „ zou mogen; dat niemant, voor eenige „ Koopluiden, Caſſe zou mogen houden, of „ penningen, voor anderen, op aſſignatien, „ wiſſelbrieven, overwyzingen by monde, of „ anderszins, ontvangen, of betaalen; dat „ niemant eenige penningen hooger zou „ mogen ontvangen of uitgeeven, dan by „ 's Lands Plakaaten was vaſtgeſteld; en „ vooral ook de zwaarſten niet uit de ligt„ ſten weegen, om daarmede voordeel te „ doen (*t*)." Doch 't leedt naauwlyks veertien dagen, of men moeſt deeze Keur, eenigszins, verzagten. De Koopluiden vonden zo veel gemaks by 't gebruiken van Caſſiers, dat men raadzaam oordeelde, toe te ſtaan, dat 'er Caſſiers buitens huis waren, mids elk hunner maar éénen Koopman bediende, en zy zig verbonden, om 't geld niet hooger uit te geeven, dan volgens de Plakaaten; en niet op vreemde Munten te handelen, noch penningen te *biqueteeren*, of de zwaarſten uit de ligtſten te weegen. Ook werdt veroorlofd, dat een ſchuldenaar, eene enkele reis, met zynen ſchuldeiſcher, gaan mogt, om zyn geld te ontvangen, daar het zelve gereed was, en dat men, in geval van ongeruſtheid voor zyne betaaling, wel een' Wiſſelbrief of Aſſignatie in betaaling zou mogen ontvangen, mids men voortaan alleen zage op hem, ten wiens laſte die Wiſſelbrief of Aſſignatie hieldt (*u*). Doch de toegeevendheid der Wethouderſchap, die zy egter, na verloop van eenigen tyd, wederom eenigszins bepaalen moeſt (*v*), werdt misbruikt. De verwarring en ſteigering in 't ſtuk der Munte bleef duuren. Men moeſt dan op andere middelen bedagt zyn, om dezelven te voorkomen. Te Venetie, te Seville, en in andere Koopſteden van Europa, waren Wiſſelbanken opgeregt, in welken, men, gemunt of ongemunt goud en zilver ontving, en verwiſſelde, of beleende. Zulk eene Wiſſelbank beſloot men, ook hier ter Stede, op te regten, na dat men daartoe van 's Lands hooge Overheid verlof zou bekomen hebben. In de Vroedſchap deezer Stede, was, reeds in 't jaar 1606, geraadpleegd, op dit gewigtig onderwerp (*w*). Doch 't liep aan tot in July des jaars 1608, juiſt den tyd van het verzagten der Keure van den twaalfden der gemelde maand, eer 'er toe beſlooten werdt (*x*). Men verwierf 'er volmagt toe van 's Lands Staaten, en de daadelyke opregting geſchiedde, in January des volgenden jaars (*y*).

WISSEL-HANDEL.

Natuur der Wiſſelbank te Amſterdam.

De Bank van Wiſſel werdt de algemeene Caſſier van elk, die 'er zyne penningen, voor 't herleveren van welken, of van de waarde derzelven, de Stad inſtondt, in vertrouwen wilde. Ook ſtondt het vry, aldaar Specien te verwiſſelen; zullende de Bank daarop zo weinig toebaats vorderen, als eenigszins mogelyk zou zyn. Van alle Wiſſelbrieven, die hier geſlooten, of op hier getrokken werden, moeſt de waarde in de Bank betaald worden, mids zy ten minſte zes honderd guldens groot waren (2). Doch niemant mogt meer op de Bank *aſſigneeren*, dan hy daarin hadt, op eene boete van drie ten honderd van de ſomme, die hy te veel geaſſigneerd hadt, ten ware hy, den zelfden dag, genoeg op zyne rekening kreege; in welk geval, hy maar een half ten honderd van het te veel geaſſigneerde verbeurt. Wyders, werdt beraamd, en, naderhand, by Octroi van 's Lands Staaten, verklaard en beveſtigd, dat niemants penningen of *Credit* in de Bank zou mogen *gearreſteerd*, of in beſlag genomen worden (*z*). Tot den ontvangſt der Penningen in de Wiſſelbank, werden Ontvangers aangeſteld, die nogtans geene andere Penningen inhaalen of ontvangen mogten, dan zulken, en tot zulken prys, als hun, door de

(*r*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 2660, 2700, 2908.
(*s*) *Zie* Groot Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 3041.
(*t*) Keurb. H. *f.* 253 *verſo.*
(*u*) Keurb. H. *f.* 254 *verſo.* *Zie ook* Handv. *druk van* 1613. *bl.* 213, 214.

(*v*) Handv. *druk van* 1613. *bl.* 215.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 *verſo.*
(*x*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 26, 28 *July* 1608. *f.* 173.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *N.* 10. 29 *Jan.* 1609. *f.* 184, 187 *verſo.*
(*z*) Handv. *bl.* 674.

(2) Hierin is, naderhand, verandering gekomen. *Reſol. Vroedſch.* N. 18. 10 Dec. 1643. f. 189. Wy zullen 'er, terſtond, nader van gewaagen.

Wissel-handel.

de Commissarissen van de Wisselbank, zou bevolen worden (*a*).

Oorsprong van de *Agio* of Opgeld van de Bank.

De Bank kreeg, kort na haare opregting, zo veel *Credit* en agting, dat het Bankgeld, eerlang, meerder waardig werdt, dan het loopend of Casgeld. Verscheiden' waren hiervan de oorzaaken; doch onder de voornaamsten, mogen de volgenden *vier* gerekend worden. *Vooreerst*, hieldt men, met reden, de penningen, die in de Bank lagen, voor beter beveiligd, dan de penningen, die men in zyn eigen huis hadt, alzo de Stad, voor de eersten, instondt. En deeze meerdere veiligheid moest de waarde van het Bankgeld, naar gelang, doen ryzen. *Ten anderen*, vondt men, terstond, groot gemak, by 't betaalen en ontvangen in de Wisselbank; 't welk, zonder tellen, by enkele *Assignatie* of overwyzing, geschiedde. En dit gemak bragt ook iet toe, om de waarde van het Bankgeld te doen ryzen. *Ten derden*, ontving de Bank geene penningen, dan tot den prys, waarop dezelven, by 's Lands Plakaaten, gesteld, of door Commissarissen bepaald waren. Maar, in 't gemeen, hielden dezelfde penningen gang tot hooger prys, onaangezien het opjaagen of doen steigeren van den prys van 't geld, by herhaalde Plakaaten en Keuren deezer Stede (*b*), verbooden was. Zo werdt, by voorbeeld, in de jaaren 1638 en 1641, aan elk toegelaaten, den Ducaton tot drie guldens, en den Kruisryksdaalder tot agt en veertig stuivers in de Bank te brengen (*c*). Maar onder 't gemeen hadt de Ducaton gang tot drie guldens drie stuivers, en de Kruisryksdaalder tot twee guldens tien stuivers. Doch toen, in 't jaar 1654, deeze twee penningen, onder 't gemeen, nog hooger gesteigerd waren, werden zy, in de Bank, ontvangen, de Ducaton tot drie guldens drie stuivers, en de Ryksdaalder tot twee guldens tien stuivers, met twee en vyf agtsten ten honderd opgeld; en wederom uitgeteld tot den zelfden prys; doch met niet meer dan twee en een half ten honderd opgeld (*d*). Daar nu de Bank de penningen, altoos, tot minder prys, ontving, dan zy onder 't gemeen gang hadden, moest het Bankgeld, in zig zelf, ryzen in waarde. Men voege hier nu nog, voor eene *vierde* reden, by, dat de Cassiers, die zig, onaangezien de Keuren tegen hen gemaakt, altoos hadden weeten staande te houden, en, in 't jaar 1621, uitdrukkelyk, werden toegelaaten (*e*), belang hebbende by het ryzen van het Bankgeld, om dat dan het Casgeld, welk zy gewoon waren te ontvangen en uit te geeven, meer moest gebruikt worden; hun werk maakten van het Bankgeld te doen steigeren in waarde, tot zo verre, dat, in 't jaar 1638, by de Vroedschap, vastgesteld werdt, dat men 't Bankgeld niet hooger dan een half ten honderd boven 't Casgeld zou mogen koopen of verkoopen (*f*). Overeenkomstig met dit besluit der Vroedschap, werdt, op den twee en twintigsten October des gemelden jaars, eene Keur afgekondigd, naar welke, zo wel als naar het jongste Plakaat op de Munte van den vierden Juny des gemelden jaars (*g*), de Cassiers in 't byzonder verpligt werden, zig te voegen (*h*). Doch niettegenstaande deeze Keure, steigerde het Bankgeld, in 't jaar 1654, zo zeer, dat men, om die steigering te beletten, niet alleen, gelyk wy zo even zagen, den Ducaton en Ryksdaalder tot hooger prys in de Bank ontving dan ooit te vooren; maar ook, by eene Keure van den vyf en twintigsten November, voorzag tegen den buitenspoorigen prys van 't Bankgeld (*i*). Doch deeze Keur werdt, op den zesden October des jaars 1656, wederom te niet gedaan (*k*). En sedert, is, myns weetens, de prys van 't Bankgeld niet door 't Geregt bepaald geweest. De *Agio* of het Opgeld van 't Bankgeld is, somtyds, tot op, of byna op den prys van 't Casgeld gedaald, en somtyds tot zes en zeven ten honderd boven het zelve gereezen. De sterke vraag naar Bankgeld doet de *Agio* van het zelve ryzen, en de benoodigdheid om Casgeld doet dezelve daalen. En deeze beiderlei benoodigdheid hangt van zeer veele bekende en onbekende oorzaaken af.

Wissel-handel.

Keuren op de Wisselbank.

Op den handel in de Wisselbank, zyn, van tyd tot tyd, eenige Keuren gemaakt, by myne Heeren van den Geregte; ook eenige schikkingen van Commissarissen: doch, in de eenen en de anderen, is, nu en dan, verandering gekomen. Niemant mag vreemd goud of zilver opkoopen, of verkoopen en verhandelen, anders dan aan Commissarissen van de Wisselbank. Alleenlyk, mogen de Koopluiden het goud en zilver, welk zy van over Zee bekomen, verkoopen, of in de Munt brengen, naar hun welgevallen. Ook staat het den Goud- en Zilversmeden vry, zo veel gemunt goud en zilver in te koopen, als zy tot hunne neering noodig hebben. Doch zy konnen ook, uit de Wis-

sel-

(*a*) Handv. *druk van* 1613. *bl.* 217.
(*b*) Keurb. H. *f* 277. Handv. *druk van* 1613. *bl.* 218.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* 17. 10 *Nov.* 1638. *f.* 211 *verso.* *N.* 18. 26 *Octob* 1641. *f.* 89. Handv *bl.* 675.
(*d*) Resol. Vroedsch. *N.* 21. 13 *Nov.* 1654. *f.* 221.
(*e*) Keurb. H. *f.* 250.
(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 17. 21 *Octob.* 1638. *f.* 210.
(*g*) *Zie* Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *kol.* 2880.
(*h*) Keurb. L. *f.* 74 *verso.*
(*i*) Keurb. M. *f.* 212 *verso.*
(*k*) Keurb. N. *f.* 23 *verso.*

WISSEL-HANDEL.

selbank, met ſtaven zilver van elf penningen agt greinen, geryfd worden, ter waarde van drie honderd guldens ten minſte (*l*): gelyk de Goud- en Zilverdraadtrekkers ook, zo als wy reeds elders (*m*) hebben aangetekend, voormaals, verpligt waren, de Lingotten, die zy tot hun handwerk noodig hebben, uit de Bank te haalen. Sedert het jaar 1645, heeft men, byzonderlyk, zyn werk gemaakt, om het wiſſelen van geld voor geld alleen door de Wiſſelbank te doen geſchieden, en de byzondere gezwooren Wiſſelaars te doen afſchaffen (*n*). Ook vindt men deeze laatſten, hier ter Stede, niet meer; en by eene Keure van den zesden April des jaars 1684, is beraamd, dat de Koopluiden, vreemde penningen noodig hebbende, om zig buitens Lands van dezelven te bedienen, daarmede in de Wiſſelbank zouden konnen worden geryfd, met zo weinig opgeld, als, naar de natuur der gevorderde Geldſpecien, zou vereiſcht worden. Te gelyk, werdt den Jooden het opkoopen en wiſſelen van Geldſpecien, aan de Beurs en elders, verbooden (*o*): 't welk egter niet geheellyk heeft konnen belet worden. De Bank ontvangt verſcheidenerlei gemunt en ongemunt goud en zilver; levert 'er *Recipiſſen* of Ontvangbriefjes van, en ſchryft 'er de waarde voor af aan den Inbrenger; die zig van de bekomen penningen bedienen kan tegen eene halve gulden van de honderd Intreſt, van 't ongemunt, en een vierde gulden van 't gemunt goud en zilver, in den tyd van zes maanden, en zyn ingebragte goud of zilver te rug bekomen, na dat hy de ontvangen penningen wederom aan de Bank heeft afgeſchreeven. Zelfs ſtaat hem vry, de afgeſchreeven penningen, nog zes maanden, of langer, te gebruiken, mids hy maar zorg draage, dat hy telkens *Prolongatie* verzoeke, en een half, of een vierde ten honderd aan de Bank betaale. In de *Recipiſſen*, van welken wy ſpreeken, geſchiedt ook vry wat handel, wanneer de houder derzelven niet voorziet, zyne ingebragte ſpecie te zullen noodig hebben. De Baren goud en zilver mogen, hier ter Stede, niet *geëſſayeerd* worden, dan door de beëedigde Eſſayeurs (*p*), een van welken zig, hiermede, in een der vertrekken van de Wiſſelbank, bezig houdt. De *Eſſayeurs*, die thans agt in getal zyn, worden, op voorſchryving van Burgemeeſteren, door de Generaale Muntmeeſters, aangeſteld.

De tyd van afſchryvinge in de Wiſſelbank is, in 't jaar 1683, geſteld op 's morgens tot elf uuren, zonder buitengewoone koſten; en van elf tot drie uuren, met zes ſtuivers, by ieder party, voor de Boekhouders. De Bankbriefjes, of *Aſſignatien* op de Heeren Commiſſariſſen van de Wiſſelbank moeten, door hem, dieze tekent, in perſoon, of door iemant, die behoorlyke *Procuratie* van hem heeft, worden ingebragt, en altoos in 't Nederduitſch geſchreeven zyn. Men mag thans beneden de drie honderd guldens in de Bank afſchryven, mids ook zes ſtuivers, by ieder party, betaalende (*q*), behalve by partyen aan de Ooſtindiſche Maatſchappye, by welken, hoe klein ook, geene zes ſtuivers behoeft gevoegd te worden. Men mag niet afſchryven, op 't gene men, den zelfden dag, op zyne rekening gekreegen heeft, uitgenomen wanneer zulks geſchiedt, tegen ingebragt gemunt of ongemunt goud of zilver (*r*), als mede op den tweeden dag na 't openen der Bank, wanneer zy, tweemaal 's jaars, tot ſluitinge der oude en aanlegginge van nieuwe boeken, en op Pinkſteren, geſlooten geweeſt is. Voorts, wordt zy ook omtrent de andere voornaame Feeſttyden, Paaſchen, Kermis en Kerſttyd, eenige dagen, geſlooten (*s*). 's Morgens na dat 'er eene party aan iemant afgeſchreeven is, kan hy, daarnaar, by de Boekhouders, verneemen, of doen verneemen. De voornaamſte Koopluiden nogtans laaten 'er zig, door de bedienden der Wiſſelbank, met briefjes, kennis van geeven. Tweemaal 's jaars, na dat de nieuwe boeken aangelegd zyn, moet elk, binnen zes weeken, zyne reſt aan Commiſſariſſen van de Wiſſelbank komen vraagen, op eene boete van vyf en twintig guldens. Voor elke nieuwe rekening in de Bank, worden tien guldens betaald, ten behoeve van de Armen, die, van de eerſte party, welke op de nieuwe rekening komt, worden afgeſchreeven. Wyders, was aan de Bank, by eene Keure van den twaalfden July des jaars 1683, van ieder party, die iemant afſchreef, een ſtuiver toegelegd. Doch deeze ſtuiver werdt, eerlang, met nog een' ſtuiver, verhoogd, wordende 'er, al ſedert veele jaaren (*t*), twee ſtuivers van elke party betaald. En dit partygeld wordt, tweemaal 's jaars, by 't aanleggen van nieuwe boeken, van elke Rekening afgeſchreeven. Men hadt, by 't opregten der Wiſſelbank, bevolen, dat alle Wiſſelbrieven van zes honderd guldens en daarboven in de Bank zouden moe-

WISSEL-HANDEL.

Tyd en wyze van afſchryvinge in de Wiſſelbank.

(*l*) Handv. *bl.* 678, 1691.
(*m*) IV. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 488.
(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 19. 30 *Juny*, 5 *Aug.* 1645. *f.* 54, 55, 56 *verſo.*
(*o*) Handv. *bl.* 678.
(*p*) Handv. *bl.* 678, 679.
(*q*) Handv. *bl.* 676, 676, 677, 677.
(*r*) Handv. *bl.* 675, 676, 677.
(*s*) Handv. *bl.* 545, 545.
(*t*) Reſol. *van den* Oud-Raad *van* Burgem. *van* 31 *Jan.* 1715. *f.* 38.

Wissel-handel.

moeten betaald worden. En in 't jaar 1643, werdt het zelfde omtrent Wisselbrieven van drie honderd guldens en daarboven gekeurd (*u*). Doch deeze Keur heeft niet konnen worden naargekomen. Het steigeren der Agio van 't Bankgeld is oorzaak geweest, dat veele Wisselbrieven getrokken zyn in Casgeld te betaalen; gelyk, nog dagelyks, geschiedt. De meeste Wisselbrieven worden, nogtans, in Bankgeld betaald, met naame zulken, die, uit Frankryk, Engeland, Spanje, Portugal en Italie, getrokken worden: ook veelen uit Hamburg en andere Steden in Duitschland, in 't Noorden, en aan de Oostzee.

Keuren en Gewoonten, den Wisselhandel aangaande.

Wy hebben reeds aangemerkt, dat de handel in Wisselbrieven, hier ter Stede, al eenige jaaren, sterk in zwang hadt gegaan, eer er eenige Keuren op dien handel gemaakt werden. Men hieldt zig aan de Gewoonten en Ordonnantien van andere Koopsteden, naar welken, ook hier ter Stede, regt gedaan werdt. Van zulke Gewoonten deedt men den Regter blyken, by eene verklaaring van de voornaamste Koopluiden, van welke verklaaringen verscheiden' voorbeelden, in de gedrukte *Handvesten* (*v*), te vinden zyn. Het oudste is van den jaare 1601, waarin alleenlyk verklaard wordt, gebruikelyk te zyn „ dat niemant voor eens anders reke-„ ning trekt, zonder uitdrukkelyken last „ daartoe te hebben, en zonder hem, van „ wien hy last heeft, daar van, zonder uit-„ stel, kennis te geeven. Dat ook iemant, „ die aangebooden heeft, eenigen Wissel-„ brief, voor eens anders rekening, op hem „ getrokken, te zullen *accepteeren*, daartoe „ niet gehouden is, zo hy, midlerwyl, re-„ den gekreegen heeft, om van gedagten „ te veranderen, moetende zyne aanbieding „ alleenlyk begreepen worden geschied te „ zyn, op de onderstelling, dat de zaaken „ blyven zouden in den staat, waarin zy wa-„ ren, toen hy de aanbieding deedt (*w*)." Op den eigenlyken Wisselhandel, is my geene ouder Keure voorgekomen dan van den jaare 1651 (*x*). 't Getal der Keuren op deezen Handel is in 't geheel niet groot; waarom wy 'er hier, bekwaamlyk, den korten inhoud van konnen mededeelen.

Wanneer de waarde van eene Wisselparty, hier ter Beurze geslooten, en waarvan de brieven overgeleverd of afgezonden zyn, niet terstond voldaan wordt, mag de voldoening by gyzelinge worden gevorderd, mids men daartoe, vooraf, verlof van Schout of Schepenen hebbe. De Wisselbrieven, hier geslooten, moeten, zo zy niet betaald worden, worden *geprotesteerd*, naar de gewoonten der Plaatsen, op welken dezelven getrokken zyn (*y*). De *Acceptatien* van Wisselbrieven moeten hier geschieden, met ondertekening van den naam des Acceptants, en byvoeging van den tyd der Acceptatie (*z*): welk laatste, nogtans, niet in gebruik is, dan wanneer de Wisselbrieven, op eenigen tyd na zigt, getrokken zyn. In 't jaar 1662, hebben eenige Koopluiden verklaard, hier ter Stede, gebruikelyk te zyn „ dat de „ Acceptant tot betaalinge verbonden is, „ al werdt de Trekker schoon onvermogen-„ de, zonder dat hy zyn verhaal by de En-„ dossanten zoeken kan; en dat dit zelfde „ ook plaats heeft omtrent hem, die een' „ Wisselbrief, onder Protest, ter eere van „ den Trekker, geaccepteerd heeft (*a*)." Wyders, is by de Keuren vastgesteld, dat geaccepteerde Wisselbrieven op verbodemde goederen, voor Bodemerybrieven, betaald moeten worden (*b*): ook, dat iemant, elders woonagtig, eenen Wisselbrief, die hier betaald moet worden, accepteerende, by zyne acceptatie, aanwyzing moet doen, waar de houder de betaaling, ten vervaldage, hier ter Stede, zal konnen bekomen. En wanneer zulke Wisselbrieven, of eenige andere partyen, voor iemant anders, in de Bank worden afgeschreeven, moet op de Assignatie duidelyk gemeld zyn, voor wien de afschryving geschiedt (*c*). De tyd, op welken, een Wisselbrief vervallen zal, begint te loopen van 's daags na den dag der trekkinge of acceptatie; zo dat een Wisselbrief, houdende op drie dagen na dato of zigt van den eersten May, den vierden May vervalt, en by mangel van betaalinge, binnen zes dagen daarna, geprotesteerd moet worden, zo men zyn regt op den Trekker en op de Endossanten niet wil verliezen; welke zes dagen, in het gemelde geval, beginnen te loopen, met den vyfden, en eindigen met den tienden May. Doch wanneer deeze zes dagen verloopen, terwyl de Bank geslooten is, kan men, na 't opengaan van de Bank, zonder zyn regt te verliezen, nog drie open Bankdagen wagten, voor dat men behoeft te protesteeren (*d*). In 't jaar 1663, verklaarden eenige Koopluiden, dat een Houder

Wissel-handel.

(*u*) *Zie* Handv. *bl.* 674, 675, 676.
(*v*) Handv. *bl.* 542, 544, 544, 547.
(*w*) Handv. *bl.* 542.
(*x*) Handv. *bl.* 542.
(*y*) Handv. *bl.* 543, 543.
(*z*) Handv. *bl.* 543.
(*a*) Handv. *bl.* 544.
(*b*) Handv. *bl.* 538.
(*c*) Handv. *bl.* 546.
(*d*) Handv. *bl.* 543, 544, 545, 546.

WISSEL-HANDEL.

der op, of uiterlyk ten derden dage na den vervaldag, moeſt doen proteſteeren, zo de Acceptant berugt was van inſolventie: en in 't jaar 1716, hebben eenige Regtsgeleerden en Koopluiden verklaard, hier gebruikelyk te zyn, dat men, zelfs voor den vervaldag, van nonbetaaling mogt laaten proteſteeren, zo de Acceptant zig van de Beurs hieldt, en openlyk voor onvermogend berugt was (*e*). Schoon men, gewoonlyk, by 't vorderen van betaalinge, den Wiſſelbrief aan den Acceptant in handen ſtelt, is men daartoe, volgens de Keuren, niet gehouden. Men kan hem in de Bank brengen, daar hy, door de Boekhouders, bewaard, en eerſt na de voldoening aan den Acceptant uitgeleverd wordt (*f*). De Acceptant, noch iemant anders mag eenig Protelt, of geproteſteerden Wiſſelbrief, onder eenen Notaris, arreſteeren, zynde al zulke Arreſten, zoze geſchieden mogten, van geener waarde verklaard, ten ware men toonen kon, dat de geproteſteerde Wiſſelbrief door den Acceptant betaald ware (*g*). By eene Keure van den tweeden December des jaars 1664, is vaſtgeſteld, dat de Wiſſelbrieven, van nonbetaalinge geproteſteerd, met de Proteſten, naar de Trekkers te rug gezonden zullen worden, en dat, zo deezen dezelven onbetaald laaten keeren, de houders tegens de Acceptanten zodanig regt zullen hebben, als tegen de Trekkers, naamlyk, van gyzeling op derzelver perſoon en arreſt op derzelver goederen (*h*). Doch in 't jaar 1679, is verklaard, dat het te rug zenden van geproteſteerde Wiſſelbrieven niet behoeft te geſchieden, zo de Trekkers blykbaar gefailleerd zyn (*i*). Ondertuſſchen, is, nu en dan, by eenigen, getwyfeld, of men, tegen een' Endoſſant, die de waarde van een' Wiſſelbrief genooten heeft, wel het zelfde regt van gyzelinge en arreſt zou hebben, als tegen eenen Trekker, eer nog de Wiſſelbrief met het proteſt aan den Trekker te rug gezonden ware. Sommigen hebben geoordeeld van neen, om dat de Keur geene Endoſſanten noemt, en om dat de Endoſſanten niet ſterker dan de Acceptanten ſchynen te konnen verbonden zyn. Doch de meeſten hebben verſtaan, dat zulke Endoſſanten, die de waarde der Wiſſelbrieven genooten hebben, met de Trekkers, gelyk ſtaan; in derzelver plaats komen, en in de Keuren, onder het woord *Trekkers*, begreepen zyn. Ook worden Trekkers en Endoſſanten, in eene merkwaardige Keure van den tweeden December des jaars 1644, aangemerkt als onder eene en dezelfde verbindtenis leggende (*k*). En zulks is ook, uitdrukkelyk, verklaard, in eene Keure van den agt en twintigſten January des jaars 1764, waarby aan den houder het zelfde regt tegen den Endoſſant gegeven wordt, als hy heeft tegen den Trekker, zonder dat hy eerſt tegen den Trekker behoeft te doen proteſteeren (*l*): welke verklaaring, eindelyk, alle twyfeling omtrent dit ſtuk weggenomen heeft. Doch Wiſſelbrieven, binnen de Provincie van Holland en Weſtfriesland gemaakt, geeven, in geen geval, regt van gyzeling en arreſt, en worden niet hooger dan als bloote Aſſignatien aangemerkt (*m*). Geſchillen over zaaken van Wiſſel dienen, ter Vierſchaare, by *Apoſtille* of inklampinge, op de *geprivilegeerde Rolle* (*n*). Voor 't overige, wyzen wy den Leezer, die uitvoeriger berigt begeert wegens den Wiſſelhandel te Amſterdam, tot den meermaalen herdrukten *Wiſſelſtyl* van J. PHOONSEN.

WISSEL-HANDEL.

(*e*) Handv. *bl.* 544, 547.
(*f*) Handv. *bl.* 542, 546.
(*g*) Handv. *bl.* 542, 543.
(*h*) Handv. *bl.* 545.
(*i*) Handv. *bl.* 545.

(*k*) Handv. *bl.* 517.
(*l*) Keurb. U. *f.* 34.
(*m*) Handv. *bl.* 546.
(*n*) Handv. *bl.* 620.

III.

BEHULPSELS en BEDIENDEN van den BINNEN- en BUITENLANDSCHEN KOOPHANDEL, POSTERYEN, BODEN, WAGENAARS, JAGERS, PAKKERS, BALLASTERS, enz.

Beschryving van eenige Behulpsels en Bedienden van den Koophandel en Scheepvaart, in 't gemeen:

In het beschryven der Gilden, hebben wy reeds van verscheiden' Persoonen gehandeld, die zig, ten dienste van de Koopluiden en den Koophandel, gebruiken laaten; hoedanigen zyn de Makelaars, Waagdraagers, Koorendraagers, Koorenmeeters en Koorenzetters, Ligtermans, Schuitenvoerders, Sleepers, Binnen- en Buitenlands-Vaarders, Scheepstimmerluiden en Mastenmaakers, Lootsluiden en anderen. Doch naardien 'er nog meer behulpsels en bedienden van den Buiten- en Binnenlandschen Koophandel zyn, van welken wy, nog niet, byzonderlyk, hebben konnen gewaagen, hebben wy, tot de verhandeling daarvan, het tegenwoordige Hoofdstuk geschikt.

Posteryen.

Wy beginnen met de

Posteryen,

dienende, voornaamlyk, om Koopmans brieven, en pakjes van waarde, van hier, te paarde, zo ver 't mogelyk zy, of anders te water, naar elders, zo buitens- als binnenslands, te vervoeren. Men wil, dat de geregelde Posten, omtrent het midden der dertiende eeuwe, reeds in Egipte in gebruik, en, door den Soudaan *Bondocdar*, ingevoerd waren (*o*). Doch wat hier van zyn moge; 't is zeker genoeg, dat zy niet, dan ruim twee eeuwen laater, in Frankryk in gebruik kwamen, ten tyde van Lodewyk den XI (*p*). Men zal zig dan niet verwonderen, dat, hier ter Stede, geene geregelde Posteryen bekend zyn geweest, voor diep in de zestiende eeuwe. Voor dien tyd, werden de Koopmans-brieven; die zekerlyk minder in getal waren, om dat de Koopluiden in persoon reisden, om hunnen handel te dryven; of, by gelegenheid, aan vertrouwde reizigers medegegeven; of, door de Schippers, af- en aangebragt, moetende de aangebragte brieven van Oosten en Westen, zelfs nog tot in 't einde der zestiende eeuwe, afgegeven worden aan 't Paalhuisje op de nieuwe brugge, van waar zy, door den Paalknegt, besteld werden (*q*); of, eindelyk, medegenomen door een' Stads Bode. Immers, ik vind, in een *Register der Correctien* deezer Stede (*r*), op het jaar 1544, gewaagd van eenen *Jan de Vries*, *reisende*, *met der Stede busse*, *als Koopmans bode*. Doch ik heb niet konnen gewaar worden, dat 'er eigenlyke Posten, of, gelykze, van ouds, hier ter Stede genoemd zyn, *loopende* en *Koopmans-Boden* zyn aangesteld, voor 't jaar 1568. Myne Heeren van den Geregte stelden toen zes Persoonen aan, tot Boden op Antwerpen, op eene Instructie, die nog voor handen is (*s*). Doch alzo de Vroedschap, reeds te vooren, verstaan hadt, dat deeze aanstellingen, door Burgemeesteren, behoorden gedaan te worden (*t*), is zulks, zo ver my bekend is, in 't vervolg, ook bestendiglyk geschied, tot op de groote verandering in 't bewind der Posteryen, waarvan terstond nader. In 't jaar 1572, werden de eerste Boden op Zeeland aangesteld; in 't jaar 1597, op Rouan; in 't jaar 1604, op Deventer; in 't jaar 1605, op Keulen; in 't jaar 1606, op Embden; in 't zelfde jaar, op Hamburg; in 't jaar 1609, op Gend, op Ryssel, op Groningen en op Munster; in 't jaar 1610, op Nieuwmegen; in 't jaar 1611, op Doornik en Valenchyn; in 't zelfde jaar, op Wezel; in 't jaar 1614, op Arnhem en Emmerik; in 't jaar 1617, op Breda; in 't jaar 1619, op Leeuwaarden; in 't jaar 1620, op Dordrecht en op Harlingen, en, in 't jaar 1621, op Delft (*u*). De tyd van 't vertrek der Boden, die voor 't jaar 1612 waren aangesteld, was, in 't gemelde jaar, reeds bepaald (*v*). Alle deeze Boden reisden, in 't eerst, in persoon, met de Koopmans-brieven, en 't gene hun meer vertrouwd werdt. Zy moesten, vooraf, voor zekere somme, borg stellen, uit welke, gevonden werdt 't gene, by ongeluk of kwaade trouwe, t'eenigen tyde, vermist mogt worden (*w*): gelyk men zo vindt, dat de Bode op Antwerpen, al in 't jaar 1572, *door de Geusen*, gelyk de *Stads Registers* van dien tyd spreeken, is opgeligt geworden (*x*). Eerlang, werden eenige *Overluiden over de Boden* aangesteld, die, wanneer de Boden, by ziekte of andere ongelegenheid, niet reizen konden, zorg droegen, dat een ander, in derzelver plaatse, de reis deedt (*y*). Voorts, mogt het Bodenloon of de Briefport niet verhoogd worden, dan met bewilliging van Burgemeesteren, die, in 't jaar 1634, toestonden, dat het

(*o*) *Voiez* Velly Hist. de France *Tom.* VI. *p.* 30.
(*p*) *Voiez* Du Clos Hist. de Louis XI. *Tom.* II. *p.* 319. *Tom.* III. *p.* 214.
(*q*) Keurb. H. *f.* 125 *verso*.
(*r*) *Agter 't* Keurb. E. *f.* 241 *verso*.
(*s*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 124.
(*t*) Resol. Vroedsch. *N.* 2. 27 *Sept.* 1568. *f.* 104 *verso*.
(*u*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 139 *verso*, 212, 218, 222 *verso*, 231 *verso*, 232, 233, 237, 240 *verso*, 250, 257, 285 *verso*, 287, 293 *verso*, 304.
(*v*) Handv. *bl.* 1075.
(*w*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 221. *Nr* IV. *f.* 147 *verso*.
(*x*) Keurb. G. *f.* 92.
(*y*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 304 *verso*.

POSTERYEN. het Bodenloon op Hamburg, werwaards de brieven, voormaals, te ſchepe, over Friesland, plagten gezonden te worden (*z*), op vyf ſtuivers van ieder' Brief geſteld werdt (*a*). Ook werdt het Bodenloon op Zeeland, en op Deventer en Zutfen, in 't jaar 1648, by myne Heeren van den Geregte, verhoogd (*b*). Doch in 't jaar 1668, bepaalden Burgemeesteren wederom het loon van brieven en pakjes, die aan 't Keulſche Poſt-Comptoir beſteld werden (*c*).

Het aanwaſſen des Koophandels, in de zeventiende eeuwe, deedt het voordeel van ſommige Bode-ampten zo zeer toeneemen, dat zy, door den tyd, te aanzienlyk werden, dan dat de Boden langer in perſoon zouden hebben willen reizen. Byzonderlyk, hadt zulks plaats, in opzigt van de Boden op Antwerpen, op Keulen, en op Hamburg. Het Bode-ampt op Keulen was, reeds in 't jaar 1623, zo voordeelig, dat het, door een Vroedſchap der Stad, gevraagd werdt, die 't Ampt egter nog van zo weinig aanzien oordeelde, dat hy vrywilliglyk aanboodt, zyne Vroedſchaps-plaats, als onbeſtaanbaar met zo gering een ampt, te zullen nederleggen. En werdt deeze aanbieding aangenomen, en hy tot een der Boden op Keulen aangeſteld (*d*). De Bode-ampten op Antwerpen, Keulen en Hamburg, allengskens voordeeliger wordende, doordien men, met de poſt op Antwerpen, ook de brieven op Frankryk, Spanje en Groot-Britanje; met de poſt op Keulen, de brieven op Italie, de Levant en een groot gedeelte van Duitſchland; en met de poſt op Hamburg, de brieven op het overig gedeelte van Duitſchland, en op de Noordſche Ryken plagt te verzenden; zo werden deeze Ampten ook, door den tyd, van meerder aanzien. *Henrik Jacobszoon van der Heyde*, te Zevenbergen woonagtig, trof, in 't jaar 1659, een Verdrag met Burgemeeſteren, wegens 't beſtelloon der brieven op Engeland. En hy is de eerſte geweeſt, dien ik, niet meer *Bode*, maar *Poſtmeeſter* op Engeland genoemd vind (*e*). De brieven op Engeland werden toen over Antwerpen gezonden: doch in 't jaar 1661, kwam men overeen, omze regelregt te water over te voeren (*f*), gelyk, ſedert, van Hellevoetſluis, geſchied is (*g*). Van der Heyde werdt, na weinige jaaren verloops, uitgekogt. Burgemeeſteren verdroegen zig met den Poſtmeeſter-Generaal van Engeland; en 't Poſtmeeſterſchap, welk van der Heyde bekleed hadt, werdt gevoegd met het Ampt van *Commiſſariſſen der Boden op Antwerpen* (*h*), die, ſedert, ook den naam van *Poſtmeeſters* voerden. Dezelfde van der Heyde was, in 't jaar 1663, ook Poſtmeeſter op Frankryk geworden. Doch hy bleef het, insgelyks, maar weinige jaaren. Burgemeeſteren ſlooten, in 't jaar 1669, reeds eene Overeenkomſt met den Marquis de Louvois, wegens de Franſche Poſterye (*i*), die, ſedert, ook aan het Antwerpſche Poſtmeeſterſchap gevoegd werdt. Omtrent het jaar 1650, werden de brieven uit Spanje en uit Portugal nog over zee herwaards gebragt (*k*). En in 't jaar 1656, werdt een Galjoot aangelegd, om de brieven, van drie tot drie weeken, naar Portugal over te brengen (*l*). Doch in laater' tyd, zyn deeze beiderlei brieven ook te lande verzonden, en de Poſteryen op Spanje en op Portugal, insgelyks, gevoegd aan het Poſtmeeſterſchap op Antwerpen. Van der Heyde is, eenen tyd lang, ook Poſtmeeſter op Italie geweeſt (*m*); doch deeze Poſtery is, ſedert, met het Poſtmeeſterſchap op Keulen, ſamengevoegd. In 't jaar 1668, verleenden Burgemeeſteren aan *Roelof de Bulter* Octroi, voor den tyd van een jaar, tot opregting eener Poſterye op Texel en 't Vlie; welk Octroi, in 't begin van 't jaar 1670, vernieuwd werdt, zonder bepaaling van tyd (*n*). Te gelyk was 'er, om de koſten deezer Poſterye te vinden, eene belaſting van een ſtuiver van 't Laſt gelegd op alle inkomende Schepen, uitgenomen Noordsvaarders, die maar een' halven ſtuiver, en ledigen, die maar een vierde van een ſtuiver zouden behoeven te betaalen (*o*). In 't jaar 1713, bekwam *Pieter Roos* het Poſtmeeſterſchap op Texel, de Helder en 't Vlie (*p*); welk, ſedert, zo wel als de groote Poſtmeeſterſchappen van Antwerpen, Keulen en Hamburg, aan luiden van meerder aanzien begeven werdt. Aan de Schippers van de Rotterdammer, Haagſche en Delftſche Veeren, was ook eene Poſtery toegeſtaan, door middel van welke, zy, dagelyks, brieven op Delft, Rotterdam, den Haage en eenige omgelegen Plaatſen, te paarde, dee-

(*z*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 96.
(*a*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 143, 149 *verſo*.
(*b*) Handv. *bl.* 1075.
(*c*) Handv. *bl.* 1076.
(*d*) Reſol. Vroedſch. *N.* 13. 16 *Febr.* 1623. *f.* 161. *N.* 14 28 *Jan.* 1624. *f.* 113.
(*e*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 208 *verſo* 210.
(*f*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* C. 9 *May* 1661. *f.* 137. DE WITT Brieven III. *Deel*, *bl.* 838 *enz.*
(*g*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 97 *verſo*.
(*h*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* B. 14 *Juny*, 8 *July* 1659. *f.* 106, 119 *verſo*. *Lr.* D. 9 *Nov.* 1664. *f.* 174. *Lr.* E. 7 *Oct.* 1665. 9 *Aug.* 1667. *f.* 39 *verſo*, 223. *Lr.* F. 12 *Maart*, 3 *May*, 10 *Dec.* 1668. *f.* 41, 51 *verſo*, 123 *verſo*. Groot-Memor. *N.* V. *f.* 212 *verſo*, 213 *verſo*, 214, 215 *verſo*.
(*i*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 104. *N.* VI. *f.* 3 *verſo*.
(*k*) Keurb. M. *f.* 119, 119 *verſo*. *Zie* Handv. *bl.* 1075, 1076.
(*l*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 118.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* C. 28 *Sept.* 27 *Oct.* 1661. 31 *Aug.* 7 *Oct.* 1662. *f.* 162, 165 *verſo*, 204 *verſo*, 211.
(*n*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 235. *N.* VI. *f.* 11 *verſo*.
(*o*) Handv. *bl.* 1076.
(*p*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* F. 19 *Nov.* 1668. *f.* 113 *verſo*. Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 150.

Posteryen. deeden beſtellen (*q*). Voor 't overige, bleeven verſcheiden' Boden op eenige Steden van Holland; van de Vereenigde Provincien en Generaliteits-Landen, en van Ooſtfriesland en Kleefsland in wezen.

Op deezen voet, is de Binnen- en Buitenlandſche Poſtery hier ter Stede waargenomen, tot in 't jaar 1747; wanneer aan de Regeering gevergd werdt, het gantſche bewind over dezelve, en al 't voordeel, welk 'er van kwam, ten behoeve van 't gemeene Land, af te ſtaan. 's Graavenhaage, daar het Poſtmeeſterſchap ook onder de voordeeligſte Ampten gerekend werdt, en eenige andere Steden waren voorgegaan, met haare Poſteryen op te draagen aan den Prinſe Stadhouder, dieze aan 't gemeene Land hadt afgeſtaan. Doch te Amſterdam, daar de Poſtmeeſterſchappen zeer goede inkomſten gaven, en daar de voornaamſten, door Burgemeeſteren zelven, of door derzelver Zoonen of Neeven, bekleed werden, kon men tot deezen afſtand niet gemakkelyk beſluiten. Ook ſcheen hard, dat men nu afſtaan zou moeten van ampten, die, volgens een regt, by aloude Privilegien verkreegen, om alle officien en dienſten, ten nutte der Stede vereiſcht, te mogen vervullen, begeven geweeſt waren; ampten, die, oudtyds, van geringen aanzien waren geweeſt, en die, door het aanwaſſen van den Koophandel der Stad, alleenlyk ongemeen voordeelig waren geworden. Men hadt, 't is waar, het voordeel der Poſteryen beſpeurende, reeds in 't jaar 1673, in overweeging genomen, om de tegenwoordige Boden of Poſtmeeſters te laaten uitſterven, en de Poſteryen te laaten waarneemen, ten behoeve van de Stad (*r*). Doch nooit hadt men gedagt, te zullen konnen verpligt worden, om zulk een voornaam inkomen af te ſtaan aan 't gemeene Land. In den Haage, werdt 'er, ondertuſſchen, zo ſterk op gedrongen, dat Burgemeeſteren, den Raad, op dit gewigtig ſtuk, by een geroepen hebbende, verklaarden „ dat zy, „ voor zig zelven en voor de hunnen, af„ zagen van alle voordeelen, die, voortaan, „ door 't openvallen der Poſteryen, te wag„ ten waren; doch begreepen, dat zyze niet, „ buiten bewilliging des Raads, aan 't ge„ meene Land mogten ſchenken." Ook verklaarde de Raad, den afſtand van Burgemeeſteren aanvaardende „ dat de inkom„ ſten der Poſtmeeſterſchappen, die voort„ aan ſtonden open te vallen, bekeerd zou„ den worden ten voordeele van de bezwaar„ de geldmiddelen der Stad (*s*)." En niettegenſtaande zyne Hoogheid, de Prins-Stadhouder, in Juny des jaars 1748, ter Vergaderinge van Holland, ernſtelyk, aandrong, om de raadpleegingen op het brengen der Poſteryen aan 't gemeene Land, ten ſpoedigſte, te hervatten, beſloot de Vroedſchap, eerlang, omze, *ten eeuwigen dage*, te houden aan de Stad (*t*). Doch 't leedt nog geene twee maanden na 't neemen van dit beſluit, of Burgemeeſteren en Raaden werden, door verſcheiden' oproerige beweegingen onder 't volk, gedrongen, af te gaan van dit beſluit, en de Poſteryen aan 't gemeene Land, onder zekere voorwaarden, over te geeven (*u*). Sedert, zyn de Poſteryen gebragt onder 't bewind van Commiſſariſſen der Staaten van Holland, die overeengekomen zyn met de daadelyke bezitters derzelven, wegens eene jaarlykſche uitkeering aan hun, zo lang zy leeven. Ook hebben zy een ruim gebouw gekogt van de Stad, en het zelve tot een Generaal-Poſt-Comptoir bekwaam gemaakt: gelyk wy, reeds elders (*v*), hebben aangetekend. De Koopluiden hebben dit geryf by deeze verandering bekomen, dat zy alle hunne brieven, buitenlandſchen en binnenlandſchen, aan éene plaats, konnen laaten beſtellen. Ondertuſſchen, heeft men, by overeenkomſt of oogluiking, aan ſommige Veerſchippers vryheid gelaaten, om aan de Beurs en elders door de Stad kaſſen te hangen, waar binnenlandſche brieven op verſcheiden' Steden konnen beſteld worden, die door hen worden medegenomen.

Tot geryf van reizigers en Koopluiden, zyn, hier ter Stede, al vroeg, een goed getal van

Wagenaars.

Wagenaars,

of *Voerluiden*, toegelaaten, die, vooraf, verlof verzoeken moeten van Burgemeeſteren; welk aan niemant, die binnen de Vryheid deezer Stede woont; een en twintig jaaren oud is, en bekwaame wagens en paarden heeft, geweigerd wordt (*w*). Men plagt, nog in de voorgaande eeuwe, geregelde Vragtwagens te hebben, die, op gezette tyden, dagelyks, op de naaſte Steden afreeden. Doch tegenwoordig, en ſedert het invoeren der Jaagſchuiten, is 'er, op verre de meeſten, geen geregeld Wagenveer, dan by beſlooten water. De Pleinen voor de Haarlemmer-, Leidſche-, Utrechtſche-, Weesper- en Muider-Poorten zyn geſchikt voor de Wagenaars, die van

(*q*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 83 *verſo*.
(*r*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* I. 3 *Jan* 1673 *f.* 95.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* OO. 29 *Juny* 1747. *f.* 35.
(*t*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* OO. 23 *Juny*, 3 *July* 1748. *f.* 203, 204.
(*u*) Reſol. Vroedſch. *Lt.* OO. 19, 31 *Aug.* 1748. *f.* 232, 255.
(*v*) III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 77.
(*w*) Handv. *bl.* 1650, 1654.

WAGENAARS. van deeze Poorten afryden. Over ieder deezer vier Wagenveeren, is een Commiſſaris aangeſteld, onder welken, de Wagenaars of Voerluiden behooren, ieder naar het gedeelte der Stad, waar hy zyne woonplaats heeft. Tot het Haarlemmer-Poorts-Veer, behooren de Voerluiden, woonende langs de weſtzyde van den Singel, van den Moſſelſteiger af, tot aan den Blaauwburgwal toe: voorts, langs de noordzyde van den Blaauwburgwal; van de Heerenſtraat; van de Prinſenſtraat, en van de Anjeliers-ſtraat, tot aan de Stads veſten. En eindelyk, ook van den Moſſelſteiger af, over Droogbak, door de Houttuinen, insgelyks tot aan de Stads veſten, de Eilanden daar onder begreepen. Onder het Leidſche-Poorts-Veer, behooren de Voerluiden, woonende langs de zuidweſtzyde van den Singel, van de Vyzelſtraat af, tot aan de zuidzyde van den Blaauwburgwal toe; en langs de zuidzyde van den Blaauwburgwal; van de Heerenſtraat; van de Prinſenſtraat, en van de Anjeliers-ſtraat, tot aan de Stads veſten: en langs de noordweſtzyde van de Vyzelſtraaten, van den Singel af, insgelyks tot aan de Stads veſten, met al wat daarin begreepen is. Onder het Utrechtſche-Poorts-Veer, zyn begreepen de Voerluiden, woonende aan de nieuwe zyde der Stad, van de Stads veſten of Amſtelbrug af, langs de zuidweſtzyde des Amſtels; de weſtzyde van 't Rokin; van de Beurs; van het Damrak, tot aan de nieuwe brug en 't Y toe: wyders, langs den Y-kant, tot aan den Haringpakkers-tooren: dan de ooſtzyde van den Singel, tot aan den Reguliers-tooren, en de zuidooſtzyde van de Vyzelſtraat, tot aan de Stads veſten, met al wat daarin vervat is. Eindelyk, is onder het Weesper- en Muider-Poorts-Veer, begreepen de gantſche oude zyde van de Stad, dat is, al wat van de Amſtelbrug af, tot aan de nieuwe brug en het Y toe, ten ooſten van den Amſtel, het Rokin en het Damrak, gelegen is (*x*). Naar de Diemermeer en Maliebaan, ryden, dagelyks, doch byzonderlyk des Zondags, twaalf Voerluiden, zes van welken burgers en inwooners van Amſterdam, en zes anderen inwooners van de Diemermeer moeten zyn. De eerſten zes moeten verlof hebben van Burgemeeſteren van Amſterdam, de anderen zes van Dykgraave en Heemraaden van de Diemermeer. Zy ſtaan, met hunne wagens, voor de Muider- en Weesper-Poorten, en aan de Maliebaan. De zes Amſterdammers ſtaan onder den Commiſſaris van 't Wagenveer der Weesper- en Muider-Poorten, en de zes Diemermeerders onder den Onderſchout van de Diemermeer, als Commiſſaris (*y*). WAGENAARS.

Doch behalve de wagens, die, doorgaands, geen' geregelden tyd van ryden hebben, zyn 'er, in de voorgaande eeuwe, met Octroi van Burgemeeſteren, twee geregelde Poſtwagens aangelegd, een op 's Graavenhaage, die, gemeenlyk, tweemaal 's daags rydt, en een op Arnhem, die eens 's daags, des morgens, vertrekt. De Baljuw van 's Graavenhaage, *Quintin de Veer*, verwierf, in 't jaar 1660, Octroi van de Wethouderſchap dier Stede, voor den tyd van dertig jaaren, tot het aanleggen van een' Poſtwagen op Amſterdam. Hier, werdt, in 't jaar 1662, Henrik Jacobszoon van der Heyde, die ons reeds als Poſtmeeſter op Engeland, Frankryk en Spanje voorgekomen is (*z*), aangeſteld om, nevens de Veer, 't bewind en 't voordeel van den Haagſchen Poſtwagen te hebben. Doch op 't einde van 't jaar 1664, werdt *Jacob de Frans*, Vader van den beroemden Profeſſor *Petrus Francius*, in zyne plaats, geſteld (*a*). De Profeſſor verkogt zyn regt tot den Poſtwagen aan *Jacob de Gryp*, die 't, ſedert, aan *Nicolaas van Duyſt*, overgedraagen heeft. Van den Zoon van deezen, *Gommarus van Duyſt*, is 't, eindelyk, by erfenis en maaking, gekomen op de tegenwoordige bezitters (*b*). Burgemeeſteren der beide Steden hebben, in 't jaar 1754, eene uitvoerige Ordonnantie op het ryden der Poſtwagens van Amſterdam op 's Graavenhaage en te rug vaſtgeſteld, waarby, onder anderen, ook de Vragtloonen geregeld zyn (*c*). Ten zelfden tyde, is het Octroi, voor nog twintig jaaren, die met het jaar 1774 ten einde loopen, verlengd (*d*).

De Arnhemſche Poſtwagen is, eerſt in 't jaar 1687, aangelegd, hebbende den Notaris *Nicolaas Hoogkamer* en zyne Medeſtanders, daartoe, het eerſte Octroi verworven (*e*); welk, ſedert, ten behoeve hunner opvolgeren, meer dan eens, vernieuwd geworden is (*f*).

Men heeft, hier ter Stede, veele *Zeil-* en *Trek-Speeljagten* en *Schuiten*, die tot allerlei togtjes, meeſt binnenslands, verhuurd worden. De Schippers of Verhuurders moeten, volgens het *eerſte* Artikel der Ordonnantie van den Impoſt op het Karoſſen-geld enz. van den tweeden December des jaars 1749,

(*x*) Handv. *bl.* 1656.

(*y*) Handv. *bl.* 1656, 1657.
(*z*) Hier voor, *bl.* 544.
(*a*) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 76.
(*b*) *Uit* een Requeſt, van wege de Kinderen van M. M. Parmenter, aan Burgemeeſteren gepreſenteerd.
(*c*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 133.
(*d*) Groot-Memor. *N.* XI. *f.* 201 *verſo*.
(*e*) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 169.
(*f*) Groot-Memor. *N.* X. *f.* 4. *N.* XI. *f.* 93.

Jagers. 1749, vooraf, daartoe verlof verzoeken van Burgemeesteren.

Jagers. Tot het voortjaagen der Trekschuiten zyn, al in de zestiende eeuwe, of eerder,

JAGERS

toegelaaten geweest, die, in de Stad, of in derzelver Vryheid, woonagtig waren. De Veerschippers der Veeren, die, met Trekschuiten, zo langs den Amstel, als langs de Haarlemmer vaart, bevaaren worden, hebben zulke Jagers in hunnen dienst, en onderhouden de paarden, met welken, zy de Trekschuiten voortjaagen. Doch behalve deeze Jagers, zyn 'er ook nog anderen, van welken allerlei andere Schippers zig bedienen, om hunne vaartuigen, by gebrek van bekwaamen wind, of om te meer spoed te maaken, den Amstel, of andere buitenwaters langs te doen trekken. Deeze soort van Jagers of *Jagers Baazen*, gelykze, in 't gemeen, genoemd worden, houden, ten dien einde, eenige paarden in gereedheid, die, door hunne knegts, bereeden worden. Buiten de Utrechtsche Poort, aan den Amsteldyk, is, reeds, in de voorgaande eeuwe, door de Regenten van het Gasthuis deezer Stad, eene bekwaame Jagers Stalling opgeregt. En volgens eene Keure van den eersten October des jaars 1679, moet van ieder Jagers paard, zo dikwils als het in de stal gebragt wordt, een stuiver, ten behoeve van het Gasthuis, betaald worden (*g*). Op het voortjaagen der Vaartuigen langs den Amstel, is, reeds in 't jaar 1599, by eene uitvoerige Keure, voorzien (*h*). De Jagers moeten zig nugteren houden, en afryden, zo dra zy vragt aangenomen hebben. Vreemde Jagers, zo van den Uithoorn als van elders, mogen, met hunne losse paarden, en dus zonder vragt, hier ter Stede, geene gewoone Trek-, Veer- of Marktschuiten voeren, ten ware zy diergelyke schuiten herwaards gebragt hadden. Doch alle andere schuiten mogen zy af haalen, zo lang, aan de Amsterdamsche Jagers, gelyke vryheid, op hunne Plaatsen, gegeven wordt. 't Een en 't ander is bepaald, by eene Keure van den dertigsten January des jaars 1742 (*i*).

Pakkers. Ten dienste der Koopluiden, vindt men, hier ter Stede, ook eenige Genootschappen van

PAKKERS,

die zig, meest allen, omtrent den Dam, in byzondere Kelders, onthouden. Zy voorzien vaten, kisten, kassen en pakken, van buiten, met stroo, en Muskovische matten of grof lynwaat, op dat de fust, die de koopmanschappen vervat, te minder nood hebben zou van, onder 't vervoeren, beschadigd te worden. De Pakkers zyn tot nog toe, aan geene byzondere Keuren verbonden geweest. Zy neemen niemant, in hunne byzondere Genootschappen, aan, dan die, vooraf, eene zekere somme, ten behoeve van 't Genootschap, inbrengt, van welke somme, aan zyne Weduwe of erfgenaamen, na zyn overlyden, nogtans, een gedeelte uitgekeerd wordt. Ballasters.

Wy spreeken niet byzonderlyk van de CARGADOORS, of Makelaars in bevragtingen, die de uitgaande Buitenlandsvaarders van vragt voorzien, en voor de inkomenden de vragten ophaalen: ook niet van de EXPEDITEURS of Verzenders, die den Koopman ten dienste staan, in het afzenden zyner Koopmanschappen te lande; noch van de CONVOOILOOPERS, die inkomende en uitgaande Schippers, op 't Comptoir der Convooijen alhier, klaar maaken, en Los- en Laadcedulen van de Koopmanschappen bezorgen: noch minder van de luiden, die 't bootsvolk, voor de Koopvaardyschepen, oploopen en huuren, en in 't gemeen *Volkhuurders*, of ook wel *Kat- en- Honden* genaamd worden; om dat, omtrent geenen van deeze bedienden des Koophandels en der Scheepvaart, eenige byzondere Keuren of Ordonnantien gemaakt zyn. Omtrent de *Volkhouders* alleen, die 't Vaarendsvolk van huisvesting, spys en drank voorzien, en het, vervolgens, aanhelpen en uitrusten, is, by eene Keure van den agt en twintigsten January des jaars 1752, bevolen, dat zy het zelve niet tegen de Scheepsoversten mogen ophitsen (*k*). Voorts, mogen zy, noch iemant anders, zonder uitdrukkelyk verlof van Burgemeesteren, hier, eenig volk ten oorloge werven, of aanneemen (*l*).

Ballasters. Ten besluite van dit Hoofdstuk, moeten wy nog, kortelyk, gewaagen van de

BALLASTERS,

zynde eene soort van Schippers, die vaartuigen met zand herwaards brengen, om het aan uitgaande Koopvaardy-schepen, tot Ballast, te verkoopen. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*m*), aangeweezen, waar de Ballastponten en Vaartuigen, volgens de Keuren, leggen moeten. Hier voegenwe 'er by,

(*g*) Handv. *bl.* 1650.
(*h*) Handv. *bl.* 1658.
(*i*) Handv. *bl.* 1659.
(*k*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 117.
(*l*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 26.
(*m*) Hier voor, IV. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 429.

BALASTERS. by, dat de Ballaſters zig, zo dra zy hier ter Stede aankomen, moeten aangeeven aan 't Comptoir van den *Commiſſaris over de Ballaſters*, aan den Zandhoek, op 't Reaalen-Eiland. En by eene Keure van den vyf en twintigſten January des jaars 1752, is hun verbooden, van de aangeweezen Legplaats te verhaalen, voor dat hun, van wege den Commiſſaris, aangezeid is, waar zy loſſen moeten (*n*). De Commiſſaris geniet drie duiten van 't Laſt (*o*). Hy heeft drie beëedigde bedienden onder zig, en draagt zorg, dat de Ballaſtponten, behoorlyk, gemeeten, en op de maat gelaaden worden. De tekens deezer maat zyn twee roozen, aan den voor- en agterſteven, die midden in 't water moeten leggen, wanneer het vaartuig, naar behooren, gelaaden is. De maat van 't vaartuig ſtaat boven de roozen. Op 't valſch laaden, het verplaatſen der roozen, en andere misbruiken der Ballaſters, zyn, by verſcheiden' Keuren, boeten geſteld. Wanneer zy laſt breeken, moeten zy vier en twintig afgeſtreeken geykte manden voor een laſt leveren (*p*). Volgens eene Keure van den een en dertigſten January des jaars 1719, mag de Ballaſt, nergens dan aan 't Comptoir, op 't Reaalen-Eiland, verkogt worden (*q*). De prys der Ballaſt is, meer dan eens, by 't Geregt, bepaald, en laatſtelyk, by eene Keure van den dertigſten Maart des jaars 1686, geſteld, van den laatſten April tot den laatſten October, op dertien, en van den laatſten October tot den laatſten April, op vyftien ſtuivers het laſt. Die de ballaſt komt beſtellen, geniet van den gemelden prys een halven ſtuiver voor zyne moeite. De Ballaſters loſſen, in den rang, waarin zy aangekomen zyn, ten ware iemant meer ballaſt begeerde dan de Ballaſter, die aan de beurt legt, inheeft, in welk geval hy zyne beurt moet laaten voorbygaan, tot dat 'er een kooper kome, dien hy geryven kan. De Ballaſters, die, voor 't opengaan van den boom, aangekomen zyn, moeten looten, wie hunner 't eerſt binnen ſchieten zal (*r*). Alle welke Keuren, ten voornaamen deele, nog tegenwoordig, onderhouden worden. BALLASTERS.

(*n*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 121.
(*o*) Groot-Memor. *N.* IX. *f.* 147, 225 *verſo*, 226 *verſo*. *N.* X. *f.* 100 *verſo*.
(*p*) Handv. *bl.* 940-942.
(*q*) Handv. *bl.* 1496. Vervolg *der* Handv. *bl.* 121.
(*r*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 120. Keurb. Q. *f.* 113 *verſo*.

Bylaagen Lr. A.

BYLAAGEN

Bylaagen Lr. A.

op het IV. Deel, III. Boek.

Lr. A.

Dit is die Ordinancie die de Scipheers ende die Coeplude met malkander begheren van Scip-recht.

In den eerſten wairt dat een ſcip brake, jof dat ment doir ſeylde wair dattet wair dochtet den Coepluden, den ſtuerman ende den meerren hoep van den gheſelſcap goet dat ment maken mocht, ſoe ſoudet die Scipheer maken, ende bringen den coepluden hoir goet, daer hyt hen geloeft hadde des hem god ſpaerde voir ongheual, ende wairt dat ment ſcip niet wel weder maken en mochte die Scipheer ſoude dan ſyn volle vracht hebben van alſo veel goets als die ſciphere den coepman levert, van des coepmans goede bove maelvloede, ende den coepman in ſyn profyt coemt ende wairt dat die coepman gheen ghelt by hem en hadde, ende en woudet hem die Scipheer niet beloven ſo ſoude die Scipheer van den goede nemen datter ghebercht wair alſoe vele als ſyn vracht beliep voir alſo veel ghelts als die coepman t ſine gave an die marcte.

Item 't gevalt dat een ſcip dat ander aenzeylt mit ongheual alſo dat dat een ſcip met ſinen goede blivet verloren ſo ſelmen werderen die goeden in beyde ſcepen te ghelde eer enich ſcip verloren was dan ſo ſel die prys van beyden goede te ſamen gheſommet betalen dat verloren goed pond ponds gelyc marck marcke gelyc. Voirt gheliker wys ſo ſelmen priſen die waerde van beyden ſcepen al eer die ſcade gheſciede ſo ſel die prys van beyden ſcepen te gader gheſommet betalen dat verloren ſcip pond ponde gelyc marck marcke gelyc.

Item het ſy dat ſake dat een Scipheer leyt geladen op ghene ſyde 't zees en hy heeft noet te vercopen van des coepmans goede tot des ſceeps profyt ende dat ſcip blivet verloren mit ongheual ſo ſel die Scipheer betalen den coepman van al ſo veel goets als hy vercoft heeft, alstan die maret coſtede dair die Scipheer loet en dair en ſal hy ghene vrachte of hebben.

Voirt vercoept die Scipheer enigh goet van des coepmans guede an deſe zyde des zees, dat ſel hy den coepman ghelden als die wedergade ander market geldet twiſſchen den minneſten ende den meeſten. en dair ſel die Scipheer ſine volle vrachte of hebben.

Item wairt dat een ſcip noet hadde, en die Scipheer begheerde dat ment goet werpen ſoude, ſo en ſoude men niet werpen mer men ſoude den vrachtman eerſt vraghen oft ſyn wille wair, ende waer 't ſyn wille niet ende duchtet die Scipheere goet, ende hem twien of drien van den ſcipmans beter ghedaen dan ghelaten, ſo ſoude men moghen werpen, ende woude die coepman als men te lande quamen ſo ſouden ſy twee of drie die in den ſchepe waren zweren, dattet noetſake dede, en wair dair ghien coepman in den ſcepe ende men noet hadde te werpen, ſo wes dan die Scipheere goet dachte mitten meerren deel van ſynen gheſelſcap dat ſoudemen dair toe doen, ende wes goet datmen werpt dat ſel men rekenen alſt aen die market gelt, pennine pennincs broeder van alſo veele als dair of blivet, als die vrachte dair of betaelt is, ende die Scipheer ſel gelden van ſinen ſcepe jof van ſynre vrachte wes die coeplude dair of kieſen; ende hoe die Scipheer ſyn ſcip ſettet dair moghent die coepluden voir nemen op ein ghetide, ende wairt datter yemant wair in eenen ſcepe dair men worpe, ende hadde hy gelt of ander goet in ſynre Kiſte dat ſoude hy openbaren eer datmen worpe, ende als hyt openbairt hadde ſo ſoude hy gelden te werpengelde van ſinen gelde te rekenen twee penninge voir een ende des gelycx wartet gheworpen ſo ſoudement rekenen twee penningen voir een, mar wair dair ander goet in die Kiſte dat ſoudemen rekenen gheliken ander goet, alſt wairdich wair ende waer datter ghelt yemant vter Kiſte namē om ſyn ſyde ſo en ſoude men niet dair of gheldeu, ende wair datter ymant gelt of ander goet hadde inder Kiſte en hy des niet openbairde als men worpe, ende worde die Kiſte dair dat in wair geworpen jof behouden, ſo en ſoudemen die Kiſte niet hogher ghelden dan drie ſcilde alſo verre als die Kiſte beſlegen ware ende wairt dat ſy onbeſlegen wair, ſo ſoudemen gelden als ſy wairdigh ware, ende wair datter geworpen worde een matte mit ienen bedden, dat ſoude men rekenen voir drie ſcilde ende wair dats te doen ware datmen loten ſoude, ſo ſoudemen des raet vraeghen den coepman, die inden ſcepe wair, ende dachtet den coepman niet goet, wes dan die Sciphere goet dochtte mitten meerren deel van den gheſelſcap dat ſoude voirt gaen, ende wair dair gheen coepman in den ſcepe wes dan die Sciphere ende den meerren deel van de gheſelſcap in de ſcepe goet dochte dat ſoude men dair toe doen te loten, ende van lotenghelde te nemen, ſoe veele men dair op ſet ende redelix is of als dair woenlic is, ende dat lo-

BYLAAGEN L^r. A.

tegelt te rekenen ende te betalen gheliken dat werpegelt.

Een ſcip vairt van enigen coepſtede het ghevalt dat hi kerft maſt of kabel of anker by onweder binnen of buten om ſcip ende ghoede te bergen die ſciphere is ſculdich, den coepman te vraghen ende hem te claghen ſinen [noot] ende dat is te behoudene Lyf ende ghoet ende 't ſcip, dat ſellen ſy rekene ouer 't goet, alſe van werpen, ende wairt dat die coepman ſide, Ic en gheue dair ghien jawoert toe dairom en ſoude die ſciphere dat niet laten mer die ſciphere ſoude dat zweren als hy te Lande quame mit hem derden, als dattet hem noetſaken dede.

Een ſcip vairt van eeniger coepſtede een ſcipheere is tafteren ende vercoept guet op den bodem, ſo is die ſciphere ſculdich alſo veer als die bodem alſo vele te lande bringhet, dat te betalen an der eerſter market dair hy coemt, binnen viertien dagen dairna ende dat ſel hy betalen twiſſchen den minneſten ende den meeſten ende wairt dat die ſcipheere die coepman niet vol en dede ende den cogge vercoft ofte een ander ſciphere dair in ſettede ſo moght die coepman dat ſcip aenſpreken binnen jare ende binnen dage ende ſyn gelt dair of hebben gheliker-wys of hy dair ieghenwoirdigh ware, ende dat ſel hy betugen mitten ſcipheers zegel, ende ſo en mag hy dair niet tegens ſegghen.

Een ſcipheer vervraght ſyn ſcip ende laet ſyn reyſe te doen, ende hier en binnen bliuet ſcip te legghen, alſo langhe dat hem ghelt ghebreect, die ſcipheere magh wel ſinden in ſinen lande om gelt mair hy en moet genen goeden wynt verlegghen dede hy 't hy wair ſculdich, die coepluden horen ſcade te verbeteren, mer hy mach wel vander coeplude goet nemen ſinen noetturfte ende als dat ſcip coemt dair hyt loſſenen ſel, ſo ſel die ſciphere dat goet betalen als dat ander ghelt vten ſeluen ſcepe twiſſchen den minneſten ende den meeſten, ende die ſciphere ſel ſine volle vrachte dair of hebben.

Een ſcip zeghelt van enigher market ende heuet gheladen ſinen vollen laſt ſo en is die ſciphere niet ſculdigh eenich ander goet in te nemen, het en ſy by oirlof vanden coepman, ende dede hy anders die ſciphere ſoude verboeren alſo langhe als dat ghoet wairde dat hy inname, wair dat hy worpte het ten waire dat die ſcipheer te voren ſeyde, ghy heeren ik zal dair al ſo veel goets in nemen.

t Gheualt dat hem die ſciplude verhueren ter tyt mit haren ſciphere ende enich van hemluden gaen vten ſcepe buten oirlof ende drincken droncken ende maken kyf, het gheualt datter enigh ghewont wert, die ſciphere en is hem niet ſculdigh gheneſen te doen op de ſceepscoſte, mer hy machſe vten ſcepe doen, ende hueren inder ſtede van hun Luden, ende coſtenſe meer ſy ſellent betalen moeten, ende den ſciphere wederkeren dat ſy van hem ontfangen hebben, mer ſendetſe die ſciphere in enighen dienſte van den ſcepe, dair ſy hem quetſen of wonden ſy ſyn ſculdigh te warden gheheelt op des ſceeps coſte.

t Gheualt dat een ſciphere een ſcipman huert ende ſo comen in enen twiſte, dat die ſciphere een ſcipman oirlof geeſt, hy en mach hem openbair ſcout gheuen, die ſcipman heeft verdient half ſyn loen, ende ghenoeght die ſcipman te ſceyden van den ſciphere desgelycx is hy hem weder ſculdigh, mar wairt dat hy vander marct zeylde buten in t Vlye of in t mairsdiep ende weder opzeylde ende op leyde, ſo hadde die ſcipman ſyn vollen loen verdient, ende woude die ſcipman ſceyden van den ſcipheer, ſo ſoude die ſcipman weder gheuen al wat hy op geboert hadde ende alſo vele dair toe.

BYLAAGEN L^r. A.

Een ſcipman wair dat hy vairt met enighen man ſo is hy ſculdich der coepluden ghoet te hauenen als den ſciphere en den ſtuerman goet dunct mit ten Vrachtman ende voirt van elken laſt rogge te cuelen enen groten alſo dicke, als ſyſe cuelen, ende wairt dat ſy den rogge oft tarwe niet en hauenen noch cuelen en woude, dat ſoude ſy verbeteren tots ſcipheers ende ſtuermans ſeggen ende van wt te ſcieten enen groten, ende voir tweehondert wagenſcots enen groten, ende een hondert knaerhouts enen groten, ende van een vat aſſches enen penninge, ende van een laſt harinx enen groten, ende van een laſt pekes ende teeres als die ſciphere voert enen groten, ende dit voirsz guet dat hier voirsz ſtaet dat mach die ſcipman alſo lange houden an dat boert, want die coepman des ſcipmans ghemoede heeft, ende voirt welk guet dair men ene paleye ombringhet opten maſt van enen vat vlaſſes twee grote van een half vat vlas eene groten van een pak wandes twee grote ende van eenen terlinc enen groten van een ſtucke wyns twee grote van een pyp wyns een groten ende voirt wairt dat ſy t verſuymden der coeplude ghoet, alle die an den winnegelde deelde, die ſoude die ſcade ghelden ende wairt dat die ſcipmans vragheden, den ſciphere jof den ſtuerman, jof dat touwe dair ſy mede trilen ſoude ſtarck ghenoegh wair ende ſy dan Ja ſeiden, brake dat touwe, dan ſo ſoude die ſciphere den ſchade ſtaen, die dair of vallen mochte, mer en vraghent die ſcipmans niet, ſo ſoudet weſen als voirsz. is.

Een ſcip vairt van enigher coepſtede dat den anderen aenzeghelt ſyns ondanckes dat ſoude die ſcade half ghelden, mer dade hy willens ſo ſoude hy die dat ander ſcip aenzeghelde de ſcade alleen ghelden.

Een ſcip dat laghe in enigher hauene ende worde driuende op een ander ſcip, ende hem ſcade dede dat ſouden ſy half ende half ghelden.

Een ſcip dat comt in eenre hauene, dat ſel een dobber op ſyn ancker hebben, ende wairt dat hys niet en dede ende dair ſcade by ſciede die ſchade ſoude hi half beteren.

Een ſcip dat coemt om den Schaghen of wt noirweghen dat ſelmen loſſenen binnen viertien daghen, ende ſine vrachte gheuen ende desgelycx alle ſcepen vander zee van hamborch of van anderen landen, dat ſelmen loſſenen binnen achte daghen ende hem ſine vrachte te gheuene.

Een ſcip dat ladet tot Schonen of andere wair hy ſy verbonden in Vlaenderen of in anderen marcten ende het coempt tot aemſterdam van noetſaken ende dat zweren wil mit ſinen ſtuerman, ende mit tween ſcipmannen dattet hem noetſaken doet, ende wairt dat die ſciphere dat ſcip niet rede en mochte maken buten omme te zeghe-

Bylaagen L. A'.

zeghelen, soo soude hy dat goet binnen senden op des scipheers vrachte en op des coepmans tollen.

Een scipman coemt aen der marcte mit sinen sciphere, die is sculdigh in dat scip te bliuen also langhe hent dat scip losse is ende weder gheballast is, dattet legghen mach.

Een scip dat mit guede zegelde an den gronde ende scip ende guet in vresen wair te verliesen, ende mochtmen dan crighen lichtscepen, t guet mede wt te lichten, wat die coste, dat soudet scip ende guet betalen, gheliken werpghelde en wair dair ghien coepman in als men an den gronde zeghelde, dat soude die sciphere ende twee scipmans zweren, wilment hem niet verdraghen, dattet scip ende goet in vresen was anden gronde.

Een scip dat quame in mairsdiep of in Vlye dat also diep ghinge dattet hier niet op comen mochte, ende wonnen men dan Lichtscepen, wat die costen, dair of soude t scip betalen die tweedeel ende t goet dat derdendeel, mer wairt dattet scip hier niet op en quame, so soude t scip alleenig die lichtscepen alleene betalen ende loenen.

Een sciphere als hy t guet uit sinen scepe ghesceept heuet so mach hy t guet by synre boert houden, voir sine vracht ende voir onghelt dat men dair of sculdich mochte wesen, wil hys hem niet ghelouen.

Wairt dat hier lichtscepen quamen die guet opghelicht hadden uit scepen die vander zee quamen die soudemen lossenen binnen V. werkedaghen na den dagen dat sy hier quamen.

Een scip dat quame voir een voirlant mit noden van weder beneden een meente hauenen ende te rede quame aen syn ancker ende onbekent ware ende wonne men een Leytsage, dat scip ende guet te hauenen, wes die Leitsaghe dair van hebbe woude dat soude betalen dat scip ende guet gheliken werpguede. Bylaagen L'. A.

Wat scepe comen in 't Vlye of in t mairsdiep van ommelant ende hier op wesen willen ende ist dat men dair een Leytsage wint, t scip ende guet hier op te bringhen, des sel die sciphere die Leitsage die cost gheuen, ende die coepluden sullen die leytsaghe loenen van horen guede.

Een scipman die syn sciphere ontliep mit sinen ghelde dat hy hem ghegeuen hadde des en die sciphere mochte betugen mit tween scipmans so hadden die scipman die galghe verdient.

Een sciphere benoet enen scipman mit quaden feyte ende hy en dair af mochte betughen mit tween scipmans, dien soude hy oirlof moghen gheuen ant eerste lant dair die sciphere quame sonder yet dair an te verboeren teghens den scipman nogte gien loen hem te gheuen.

Wair dat een stuerman ofte een scipman hem bestadede mit enen sciphere ende die stuerman ofte die scipman een scip coste dat hy selue voeren woude soe soude hy quyt moghen wesen van den sciphere mer hadde hy loen van den sciphere opgeboert dat soude hy hem weder gheuen.

Ende wairt dat een stuerman of een scipman hem bestadede mit enen sciphere ende die stuerman oft die scipman een wyf name ende op ten lande bliuen woude die soude quyt wesen van den sciphere maer hadde hy ghelt of loen vanden sciphere ontfaen dat soude hy hem weder gheuen.

BYLAAGEN Lr. B.

Lr. B.

BYLAAGEN Lr. B.

Acte der Zweedſche Regeeringe van den negenden February des jaars 1579, *waarby de Stad Amſterdam, in de vrye vaart en handel op Zweeden, beveſtigd wordt.*

Wy Jacob van Godes gnaden arsſbiscop to Upſall Gans to Stiengeneſſ Ludeke to Weſteaars van der ſulven gnade biſſcoppe Sten ſtur Swedenriches vorſtender negels ſtur godsleff kargon Eſtif yſacſon gregorius matthieſſen ako Janſon negels Vaderſon zitter vnde arnik tioele wepner rikes redere in Zweden don kunt vnde openbar nae dane dat wy nw in vriendſcop vnd leue affeſpraken hebben to eyne vullenkomen ende de tweydracht vnwille vnde veigde de dar nw lange tit vtgeſtan heft tuſchen deme achtboren vnde geſtrengen zitter her yffelen axelſon vnſer medebroeder vnde de erſamen ſtede lande vnde manſcop in hollant. So mogen ſe al to hant hir namals vnde ſcolen dergliken oik ervarende kopman van hollant ſeker vri velich ende vmbeſchadiget an perſonen, ſchepen vnde gudere zegelen wanken varen vnde keren to ſewart vnde lantwart hir in Zweden-rike vnde buten vppe ſulke olde vruntſcap alze tuſſchen deme rike van zweden vnde hollant alle tit touorend geweſen is vor vns hn. yffelen axelſon ſine broederen her Erik unde her Lauerens axelſones vnde mer anderen ere vrunden in Zweden de dar omme vnſe vnde Swedenrikes wille don laten ſcolen vnde willen by vnſerne alderbeſten gelouen vnd warheyde by zodanighen beſchede vnde wilkore dat de Stad Amſterdam van allen den gennen wegen in hollant enne wille vnde ſcolen wedder vmme geuen vnde enne antwarde tuſchen dut vnde ſunte michels negeſt tokomende ere vulmeihnge openbare beſegelde breue vnde quittancien ſo dat allent dat dar geſchen is tuſchen de vorgename hollanders ende hr. yffelen tot duſſenre dage zal al to male in vruntſcop ſunder jenige namaninge vnde vorder toſeggent afgeſpraken weſen ſo ock dat he ſine brodere vrunde vnde denre mogen vnde ſcolen vor de Stat to Amſterdam vnde al holland vri velik vnbeſchadiget vnde vnbehindert keren varen vnde wanken wor ſi to donde unde to beſchikkende hebben to water vnde to lande. Des to vordermere ſekerheyt ende vaſteren gelouen laten wy vorgemelden mit willen vnde witſcop vnſe ſecrete vnde Ingezengel laten hangen beneddene an duſſen brif, de dar gegeuen is to Upſall ann negende daghe ffebruary anno Domini MDLXXIX.

't Oorſprongkelyke, beruſtende ter Theſaurie der Stad Amſterdam, was bezegeld met elf afhangende zegels, gedrukt, ten deele, in rooden, ten deele, in groenen waſſche.